£ 2000

quemadmodu

Peroratione indicemus omnes
fere Capuccini

PARAPHRASTICA ELVCIDATIO IN SACROSANCTA IESV CHRISTI EVANGELIA SECVNDVM MATTHAEVM ET IOANNEM.

***

ADDITIS ANNOTATIONIBVS IN LOCA DIFFICILIORA.

Authore D. Francisco Titelmanno Hassellensi, ordinis Fratrum Minorum.

[redacted]

IN VIRTVTE



ET FORTVNA.

LVGDVNI,

APVD GVLIELMVM ROVILLIVM, SVB SCVTO VENETO.

1556.

fr. Daniele da Terre

ILLVSTRISSIMO DO. ET EXIMIA VIRTVTE SPLENDIDO, D. Georgio ab Auſtria, Epiſcopo Leodienſi, Duci Bullonienſi, & Comiti Loſſenſi, Petrus Titelmannus, Haſſellenſis, Salutem precatur plurimam & proſperitatem.

MVLTVM Diuque cogitaui (ampliſsimè Præſul) quonā officij genere dignitati tuæ reſponderent. Tandem verò, animo occurrit, doctiſsimo Præſuli nihil gratius offerri poſſe, literario aliquo munuſculo: quare nactus occaſionem, Lucubrationes fratris mei piæ memoriæ Franciſci Titelmanni in Matthæum & Ioannem, Typographis excudendum commiſi. Quas vti nemini lubentius, quàm tuæ celſitudini nuncupo: ita neque titulo iuſtiori cuiquam deberi puto. Non ſecus enim quàm patris gloria (iuxta ſapientis dictum) eſt filius ſapiens: ipſius quoque populi gloria, aut decor, aut ornamentum (ſi quod eſt) in patriæ principem redundat. Nec veritus ſum ne munuſculum hoc tam exile, tamque tua celſitudine indignum recuſes: cùm ſic tua paſsim prædicetur humanitas, & nulli non perpetuò expoſita beneuolentia: vt nihil non gratum forè polliceri videatur, quod pectore candido offertur. Nihil profectò hic alienum ſentis Opti. Præſul à Saluatoris noſtri Ieſu ſententia: qui duo æra minuta ex victu quotidiano deciſa, à vidua paupercula oblata, non ſolum admiſit, ſed etiam ampliſsimis diuitum muneribus prætulit. Hoc igitur munuſculum exiguum, has Titelmanni defuncti lucubrationes in Matthæum & Ioannem Chriſti Apoſto. celſitudini tuæ dico, qui quidem Matthæus poſtea primus ordine ſuis Hebræis factus Euangeliſta: quòd familiari conuictu ex Chriſto accepit, coram vidit, & cōtractauit, in orthodoxæ fidei noſtræ baſim, & perpetuum ſtabiliſimentum conſcripſit. Hic Matthæus ex telonij lucris, quibus ſummo ſtudio inhiabat, repentè factus Apoſtolus Chriſti vocatione: nos ſuo exemplo docet de nullo quantumuis peccatore (quandiu vita contingit) eſſe deſperandum: additque veniæ ſpem ſummis etiam vitiis irritis. Quod viuum exemplum, vtinam & iis quibus cura & poteſtas ligandi & ſoluendi commiſſa eſt, & qui ſoluendos ſeſe offerunt,

runt,perpetuò ob oculos versetur. Sic enim fiet, vt & hi discant peccata cum Matthæo relinquere, & occasiones fugere priusquam solutionem quærant: & illi quantumuis grauiter offendentem benignè suscipere: & non magno supercilio contemnere. Consilium autem huius laboris suscepti, hoc fuit: quòd vir pius videbat Euangelium Christi passim, & à nullo non circunferri, & sæpius verùm & germanum sensum Euangelicum à maleuolis in diuersum detorqueri, non sine magno simplicium hominum offendiculo. Videbatur ergo sibi pretium operæ facturus, si breuibus ac perinde lucidis verbis sententiam germanam Euangelij exponeret: ita vt textus ex aduerso respondeat, in hoc plus rudioribus quàm doctis profuturus. Ad quod opus eò se paratiorem præbuit, quòd ante annos aliquot tam fœliciter idem in Paulinas epistolas, & reliquas quas Canonicas vocant, præstitisset: vt cùm exemplarium multa millia per varias regiones sint dispersa: non cesset tamen hactenus prælum noua cudere. Quod idem quoque factum vidimus nuper, cùm lucubrationes in beati Ioannis Euangelium prælo committeremus. Quid autem hoc opusculum vtilitatis habeat, quid artis aut eruditionis insit; quæ Lectori commoditas, quem consequatur fructum, si quis hunc sibi Apostolum familiarem faciat, ac cum illo assiduò cōfabuletur: nihil statui prosequi: sed id totum celsitudinis tuæ exactissimo & eruditissimo iudicio examinandum relinquo, cui id, quicqud est operis, nuncupo. Tuæ enim celsitudini siue ea ratione probetur, quod miro compendio sit compositum: siue authoris aut patriæ nomine: aut si id saltem impetrem, vt non displiceat nostra temeritas: erit profectó affatim animo meo satisfactum. Quum hoc vnum certo sciam, in mercedem me accepturum opus ipsum tuæ celsitudinis nomine multis alioqui non lecturis commendatum iri. Pius Princeps Iesus Christus Saluator noster, nobis tuam celsitudinem quàm diutissimè seruet incolumem, & florentem. Datum Rothnaci. Sexto idus Octobris. Anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo quarto.

MATTHAEVS EVANGELISTA MIRO VERSVVM COMPENDIO CONTRACTVS.

A Patribus genitum texit te Christe Matthaus
Clam Ioseph fugeret, angelus hunc retinet:
Bimos rex perimit, dant reges munera, Ioseph
Iussus in Aegyptum fertq; refert puerum
Cælorum regnum, baptismum, vipereosq;
Vox docet, atque Iesum, patre tonante lauat.
De monte tentatus Iesus ad tria per tria vincit
Hinc docet, & sanat, discipulosq; vocat.
Et montem gradiens toties beat, & saliat sal
Præceptis iungit, plurima consilia,
Formans orandi normam, ieiunia subdit:
Vestis, thesauri, sit neque cura tibi.
Grandia do petite, iudex ne sis, via stricta est
Arbor pseudo probat, si petra firma domus
Hinc leprosum, Centurij quoque puerum sanat
Et socrum Petri, stat mare, grexq; perit:
Istic contractus graditur, tulit atque Matthæum
Principis & natam post fluidam reparat
Iussit mira suis dans nomina discipulis, vt
Mites sint, humiles, & patienter agant.
Laudatur Baptista, Dei regnum patitur vim
Væ tibi Corozaim, confiteorq; pater
Mulgentes spicas excusat, dæmone pulso
Beelzebub asscribunt, signa Ionæ dat eis.
Naue sedens docuit zizania semine iacto
Orta, Dei regnum sitq; sagena maris.

Obscuro moritur gladio tunc vox, qui cibantur
Millia quinque, matre calcat, abitq́ Petrus
Propter non lotas non inquinat esca manus cor
Post Canana a rogat, mille quaterq́ cibat.
Quærunt signa mali, caueas pascham Pharisæi
Dat claues Petro, tolle crucemq́ sequens
Resplendet Domini facies, lunaticus æger
Curatur, staterem piscis ab ore vomit.
Scandala sint abs te, maior minor est, ouis errat
Corripe, dimissa debita serue dabis.
Tractat coniugium, docet eunuchos, pueros sic
Petrus non diues, linquere cuncta valet.
Vno cultores gaudent titulo pretij, mors
Panditur, hinc natus mater ad alta petit
Ascendens asinum gressu templum subit, atque
Subuertit mensas, natus hæres moritur
Bina rex vice conuiuas vocat, eijcitur qui
Veste caret, Cæsar quæ sua sunt capiat
Consulitur, cathedræ Mosi ne facta sequamur
Væ cumulatur eis qui lapidantq́ necant
De mundi fine dat plurima signa Matthæus
Sint vigiles omnes, nam quasi fur veniet
Æquat virgineo generi tunc regna, talenta
Quinque dat, hinc iudex præmia digna dabit.
Fit conuentus, pascha suis dat, taditur vnctus
Raptat turba Iesum, quem Petre ter renegas.
Gutture se Iudas stringit, Iesus ante Pilatum
Stat, delusus, & hunc mors rapit & sepelit
Hunc quærunt sanctæ sub vespere fortè Mariæ
Angelus hic loquitur, hinc abijt Dominus.

FINIS.

ELENCHVS CAPITVM EVANGELII SECVNDVM MATTHAEVM.

FINIS.

INDEX EORVM

QVAE IN HOC VOLVMINE *CONTINENTVR, M, MATTHAEVM, I, IOANNEM SIGNIFICAT.*

A

Diffama

Lex

Opinio-

T

FINIS.

Elucidatio paraphraſtica

SANCTI EVANGELII

SECVNDVM MATTHAEVM,

Per F. Franciſcum Titelmannum Haſſellenſem, ordinis F. Minorum.

Capucinorũ.

CAPVT PRIMVM.

HIC EST Liber, in cuius ſtatim initio deſcribitur ſeries & modus generationis Ieſu Chriſti, vnigeniti & æterni filij Dei: qui ſecundum aſſumptam pro hominum ſalute humanam naturam, in temporis plenitudine de hominibus naſci dignatus eſt, de ſemine Patriarcharum & Regum, multo antè ad hoc electorum, vt in temporis plenitudine de eis ſecundum carnem naſceretur: [b] quorum præcipui fuerunt Abraham & Dauid, ille quidem primus Patriarcha, ſpecialiter electus & ſegregatus à Deo, hic verò primus rex dilectus & ſtabilis, per cuius lineam eſſet in mundũ Chriſtus venturus: quibus & ſpeciales factæ ſunt de Chriſto naſcituro promiſsiones. Illi, quòd in ſemine ipſius eſſent benedicendæ omnes gentes: huic, quòd de fructu ventris ſui rex eſſet futurus ſuper Iſraël in ęternũ, quodq́; in æternum permanſurus eſſet eius thronus. A primo autem Patriarcha Abraham generationis ſeries congruè ſumet initium, quod ab ipſo cœperit populi de quo naſci voluit Chriſtus, ſpecialis electio, & ſingularis quædam ſegregatio. [c] Hic itaq; cõtra naturam, ex promiſsione diuina, cẽtenarius ex nonagenaria Sara vxore ſua, genuit filium, quem ſecundũ domini præceptũ appellauit Iſaac, ad quem ſtatuit Deus pactum ſuũ in ſempiternum. [d] Huic Iſaac iam ſexa-

Liber generationis Ieſu Chriſti,

b Filij Dauid, filij Abraham.

c Abraham genuit Iſaac.

d Iſaac autem genuit Iacob.

genario, ex Rebecca vxore diu sterili, sed ipsius oratione tandem fœcũdata, nati sunt paruuli duo, Esau, & Iacob: sed ille reprobatur, hic eligitur, pactumque Dei ad hunc disponitur.[a] Hic Iacob ex vxoribus duabus Lia & Rachel, & ex earũ ancillis Bala & Zelpha, genuit filios duodecim. Ex quibus omnibus solus Iudas, in generationis serie venit locandus, qui vnus ex omnibus fratribus electus fuit de quo Christus nasceretur.[b] Hic Iudas ante descensum in Aegyptum gemellos accepit, Pharez & Zaram, de Thamar nuru sua, quam cognouit ignorans ipsam esse nurũ suam, ob mutatum habitum.[c] Hic Pharez in Aegypto filiũ genuit nomine Esrom, qui genuit Arã siue Ram, qui genuit Aminadab.[d] atque hic Naasson, qui princeps fuit filiorum Iuda sub Mose deserto: in quo genuit [e] Salmon siue Salma, qui cum Iosue intrans terram promissionis, illam fide insignẽ & nobilem Rachab Hiericonthinam, fidelem exploratorũ Israëliticorũ hospitam, post subuersionem Hiericho ad Iudaismũ conuersam, quasi magnam aliquẽ accepit, pro sui generis nobilitate, vxorem. Ex qua filium genuit, nomine Booz.[f] Qui Booz, ex Ruth Maobitide, magnę virtutis proselyta, nuru Noëmi (quam secundum legem propinquitatis accepit in vxorem) genuit filium nomine Obeth.[g] Hic genuit Iesse siue Isai, cuius filius fuit Dauid, Rex & Propheta, Psaltes egregius, & Rex primus secundũ electionem stabilẽ in populo Israël, de cuius regio semine Christus erat nasciturus.[h] Dauid autem rex genuit Salomonem, ex Bethsabæe illa quæ fuerat vxor Vriæ strenui militis, cum qua primũ in adulterio commixtus fuit, sed post Vrię mortem eam sibi in vxorem legitimam accepit: ex qua & filios tres habuit, quorum natu minimus fuit Salomon, Dei voluntate præ omnibus fratribus ad successionem regni & paternarũ promissionum adeptionẽ electus.[i] Salomonis filius eiusque in regno successor fuit Roboam, qui populo durè loquens ex malo adolescentum consilio diuisionem fecit regni Israëlitici, decem tribubus à domo Dauid recedentibus.[k] Hic Roboam genuit Abiã, qui genuit Asam[l] qui genuit Iosaphat

a Iacob autem genuit Iudã & fratres eius.
b Iudas autem genuit Phares, & Zaram de Thamar.
c Phares autem genuit Esrom. Esrom autẽ genuit Aram. Aram autẽ genuit Aminadab
d Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autẽ genuit Salmon.
e Salmon autẽ genuit Booz de Rachab.
f Booz autem genuit Obeth, ex Ruth.
g Obeth autem genuit Iesse. Iesse autem genuit Dauid regem.
h Dauid autem rex genuit Salomonem, ex ea quæ fuit Vriæ.
i Salomon autem genuit Roboam.
k Roboam autẽ genuit Abiã. Abia autẽ genuit Asam.
l Asa autẽ ge-

Iosaphat bonũ, docentem subditos iustitiam & timorem Domini.[a] Hic genuit filium Ioram impium, sex fratrum suorũ interfectorem & idolorum cultorem, qui & generi se miscuit impiissimæ Iezabelis, habẽs filiam pessimi Achab vxorem. Propter quod, in tertiã vsq; generationem hic eius de genealogia sancti sanctorum memoria tollitur tribus omissis intermediis regibus.[b] Huic Ioram secundum lineam regiam successit Ozias siue Azarias quanquam non absq; intermediis. Tres quippe inter Ioram & Oziam sunt intermedij, qui iam dicta ratione omittũtur. Ochozias scilicet immediatur filius Iorã, Ioas qui internitioni factæ per Athaliam fuit subtractus, ac in templo educatus secretò, & huius filius Amazias, q pater fuit Oziæ siue Azariæ:[c] Huic Oziæ filius successit Ioathan, qui patre etiam viuẽte domum regiam rexerat, eo quòd esset pater ex vltione diuina propter temerè sibi vsurpatum sacerdotale officium factus leprosus.[d] Hic Ioathan filium reliquit pessimũ, Achaz:[e] qui econtrariò filium genuit optimum, Ezechiam, virum rectum secundum cor Dei, sicut fuerat Dauid, qui cultum Dei per patrem prophanatum & conculcatum diligentissime fidelissimeq; restituit, & populum suum quanta potuit diligẽtia in pietate & iustitia instituit: cui proinde tam præclarã Deus victoriã de Sennacherib cõtulit, & vitæ terminum cum signo retrocessionis vmbræ solatis prolongauit.[f] Hic Ezechias piissimus, filiũ regni successorẽ habuit, Manassen nomine, prius quidem sceleratissimum, malitia omnes patres superantem, qui postmodum tamen in afflictione positus egit pœnitentiam, conuertens se in toto corde ad dominum.[g] Hic filium genuit Amon, paternæ quidem prioris malitiæ, sed non posterioris pœnitẽtiç imitatorem.[h] Huic successit filius sanctus ac piissimus, nomine Iosias, qui pro cultu Dei instaurãdo mira egit. [i] Hic genuit nepotem Ioachin vel Iechoniam (intermedio tamẽ huius patre, eiusdẽ penè nominis, dicto Ioacim, vel Ioakim: qui vel ob nominis, cũ filio vicinitatem, quasi cum illo simul cõputatur, vel de linea regia à propsito separatus accipitur, eo quòd non po-

nuit Iosaphat.
a Iosaphat autem genuit Ioram.
b Ioram autem genuit Oziam.
c Ozias autem genuit Ioathã.
d Ioathan autẽ genuit Achaz.
e Achaz autẽ genuit Ezechiã.
f Ezechias autẽ genuit Manassen.
g Manasses autem genuit Amon.
h Amon autẽ genuit Iosiam.
i Iosias autem genuit Iechoniam

a Et fratres eius in transmigratione Babylonis.
b Et post transmigrationem Babylonis, Iechonias genuit Salathiel.
c Salathiel autem genuit Zorobabel
d Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliachim. Eliachim autem genuit Asor. Asor autem genuit Sadoch. Sadoch autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matham. Matham autem genuit Iacob.
e Iacob autem genuit Ioseph, virum Mariæ,
f de qua natus est Iesus qui vocatur Christus.
g Omnes itaq; generationes ab Abraham vsq;

puli Israelitici electione vt cęteri regnum acceperit, sed per alienigenam. Regē nempe Pharaonē Aegypti, vero rege sublato, intrusus fuit.[a]Genuit ergo Iosias Iechoniam cum fratribus suis, circa quorum tempora facta est transmigratio filiorum Iuda in Babylonē, à rege Nabuchodonosor, statim in initio regni Ioachin. Pater enim Ioakim tribus annis seruierat Nabuchodonosor, post modū tamē rebellauit: quare eo mortuo, quarto mense regni Ioachin filij eius, abscēdit ille cōtra Hierusalem, vinctumq; Ioachin sponte se dedentem in manus regis, ad consilium Hieremię, misit in Babylonem captiuum, cum matre & vxoribus & omni electo populo, tantū relictis in terra pauperibus populi.[c]Hic Ioachin siue Iechonias filius Ioakim genuit Salathiel, post factā iamdiu transmigrationem, postquam per Euilmerodach fuisset subleuatus de carcere, & regio honori restitutus.[c] Salathiel autē genuit Zorobabel, quod interpretatur dux, vel magister captiuitatis, qui dux fuit cū Iesu sacerdote redeuntium de captiuitate, ad reędificandū templum domini in Hierusalem.[d] Hic genuit filiū Abiud, qui Abiud genuit Eliachim, qui genuit Azor, qui genuit Sadoch, qui genuit Achim, atque hic Eliud. Eliud verò genuit Eleazar, & is Matham, isque Iacob.[e] Et hic genuit Ioseph matrimonio iunctum virgini Mariæ. [f]De qua sine cooperatione viri supra naturam natus est secundum carnem temporali natiuitate Dei filius Iesus, qui in scripturis sanctis vsitata & solenni appellatione dicitur Messias Hebraicè, quod Gręcè dicitur Christus, Latinè vnctus. Ad quem vsque Ioseph, generationis huius series, non quasi ad Christi genitorem deducta est, sed propter scripturarum in texendis genealogiis consuetudinem (quæ per mulieres non consueuerunt genealogias describere) ad eum perducta est linea, tanquam ad contribulem suæ coniugis, eiusdemque domus cum ea & familiæ: propter quod, viri ostensa tribu atque progenie, vxoris quoq; consequitur notam esse originem, simul & prolis de ea genitę. [g]Recapitulando itaq; summatim vniuersam hanc generationis lineam, ab Abraham vsq; ad Christum, ad

tres

tres tessaradecades,id est, quaterdenas, cōmodè eam possumus reducere:primam sumēdo ab Abraham patriarcha vsq; ad Dauid regem,[a] secundam sumendo à Dauid vsq; ad tempus Babylonicæ transinigrationis:id est vsq; ad Iosiam,tertiam à Iosia vsq; ad Christum.Prima quaterdena secundum ordinē ita numeratur, Abraham, Isaac, Iacob, Iudas, Pharez, Esrom, Aram,Aminadab,Naasou,Salmon,Obeth,Booz,Iesse,Dauid.Secunda ita numeratur; Dauid; Salomon, Roboam,Abia;Asa,Iosaphat,Ioram,Ozias,Ioatham, Achaz,Ezechias,Manasses,Amon,Iosias.Tertiā sic texitur:Iosias,Iechonias, Salathiel; Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor,Sadoch,Achim,Eliud,Eleazar,Mathan,Iacob,Ioseph.Hactenus producta est generationis illius quam describere meditamur series,nūc modus quoque eiusdē describatur.[b] Christi autem generatio ad hunc se habuit modum.Contigit enim circa ipsius generationem siue conceptionē, memorabile quippiam dubitanti Ioseph,cuius sequitur narratio: Cum Maria mater Domini Iesu,nuptui esset tradita & matrimonio copulata viro tribus & domus suæ,nomine Ioseph.[c]antequam coniugali vnquam commercio conuenissent inuentum ac deprehēsum est,quòd grauidata esset ipsa ac prolem gestaret in vtero:neq; tamen ex adulterio aut per fornicationē cū viro alio, sed absque operatione seminis virilis per virtutē & operationem spiritus sancti,qui virginem impregnauerat sua supernaturali virtute.[d] Ioseph autē vir eius cum ex indiciis intumescentis alui perspiceret vxorē grauidam,cum qua actu maritali nunquam cōuenerat,in magno dubitationis certamine positus,nō plane sciebat quid facto opus esset.Erat quidem ipse vir probus ac iustus,timēs Deū,& nemini sine causa volens nocere:atq; ob hoc nolebat vxorem suam traducere,accusare,diffamare,in confusionis exemplum facere,quasi adulterā,quam ipse omnis probitatis exēplum & totius honestatis speculum homo prudens deprehenderat.[e] Quia tamen conceptionis modum omnino inuenire non potuit, & de se non esse eam grauidā certissimò cognouit, cogitauit vt absq; virginis

ad Dauid generationes quatuordecim.

a Et à Dauid, vsq; ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim.Et à trāsmigratione Babylonis vsq; ad Christum, generationes quatuordecim.

b Christi autē generatio sic erat, Cū esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph;

c antequam conuenirent, inuenta est in vtero habens de spiritu sancto.

d Ioseph autem vir eius,cū esset iustus,& nollet eam traducere:

e voluit occultè dimittere eam.

a Hæc autem eo cogitante, ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph dicens:

ginis infamia eam occultè dimitteret. [a] Cũ autem ille huiusmodi solicita mẽte pertractaret,& animo anxio reuolueret,respiciens in cælis excelsus dominus virũ iustum ob ignorationem mysterij grauiter torqueri,& ab illa cui custos potius quàm marit⁹ superna prouidẽtia fuerat destinatus,parare discessum,non vltra passus est admirabile istud supernatutalis cõceptionis mysterium illi remanere occultum,sed angelum ei dimisit instructorem, qui dormienti Ioseph somni tẽpore apparẽs dixit:[b] Ioseph de stirpe Dauid, quare veteris Mariam cõiugem tuam tibi desponsatam tibi accipere atque adiungere? quare metuis cũ illa cohabitare? quare ab illa paras discessum? Quare turbant te cogitationes tuæ,vt eam cui te Deus coniunxit, vano timore velis deserere? Non est quod timeas,nõ est quod suspicãdo verearis, ne forte ex alio marito vxor tua conceperit. [c] Non enim ab homine, sed à spiritu sancto concepit: & quod in ea conceptũ est,de spiritus sancti operatione conceptũ est,qui illi fuit quasi loco viri,qui hoc in eius est vtero supernaturali virtute operatus,quod in aliarũ fœminarũ vteris modo naturali solet operari virtus maritalis. [d] Pariet quoque,vbi tempus impletum fuerit,filiũ,quem nunc gestat in vtero:cui nomẽ impones,ex patris cælestis voluntate,Iesum. Vult enim cælestis pater tali ipsum nomine appellari, quo aperte quis ipse sit, aut quorsum venerit, indicetur. Hoc autem nomen Hebraicum Iesus, Latinis Saluatorẽ significat, quod illi aptissimè cõueniet: [e] quoniam quidẽ ipse populum suum saluũ faciet à peccatis ipsorũ, electos & fideles suos;q credituri sunt in nomine ipsius, faciet liberos & saluos ab omnibus suis,tã originalibus quã actualibus peccatis,ac proinde ab æterna morte,cui propter peccata erant obnoxij, & à potestate diaboli,cuius tyrannidi per peccatũ fuerat subiecti. Vt enim in captiuitate peccati gemina alia includitur captiuitas, ita in liberatione à peccato, per contrariũ,gemina cõtinetur libertas alia. [f] Porrò totũ istud tam admirabile opus talis conceptionis perfectum est in plenitudine temporis in Maria,ipsi quoq; Ioseph sic est manifestatum,

b Ioseph filij Dauid, noli timere accipere Mariam coniugem tuam.

c Quod enim in ea natum est,de Spiritu sancto est.

d Pariet autẽ filium,& vocabis nomen eius Iesum.

e Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.

f Hoc autem totum factum est,vt adimpleretur quod dictum est à domino per prophetam dicentem.

tum, vt operis exhibitione impleretur, & impletum monstraretur quod multo ante à domino omnis diuinæ scripturæ primario authore, per Esaiã Prophetam (vt per calamũ scribæ, & instrumentum loquentis in eo diuini spiritus) fuerat prędictum, his verbis,[a] Ecce in ventura temporis plenitudine filium cõcipiet virgo, manẽs virgo, circũdabit mulier & gestabit virum in vtero, virgineo saluo pudore, eũdémq; partu ædet in mundum; vbi pariendi tempus impletũ fuerit, manens etia tunc quod ante fuerat, nẽpe virgo incorrupta: & vocabitur nomen pueri illius Emanuel,[b] quod nomen Hebraicum interpratatũ Latinis, valet, Nobiscũ Deus: hoc nomine ille puer vocabitur, talis illi optimè cõueniet appellatio, quoniã sic erit ille iuxta veritatem nobiscũ Deus, id est, inter homines Deus & ipse homo Deus: qui cum hominib⁹ in terra videbitur, & cum ipsis conuersabitur.[c] Ioseph verò angelica eruditione (vti suprà dictum est) instructus, vbi à somno euigilasset, atque è strato quietis exurrexisset, omnem proiiciens hæsitationẽ, priores cogitationes omnes & cunctam animi anxietatem deponens, voci angelicæ per omnia fidens, fecit iuxta angeli monita, id est, Mariam quam occultè prius meditabatur dimittere, iam fidenter sibi adiunxit, & in eius se societate firmauit.[d] Nihilominus plurima erga tam electam coniugem affectus reuerentia, quam intellexerat in Dei matrem segregatam, prorsus ab ea abstinuit, neque coniugali actu vnquam illam cognouit. [e] Aduenitque post paululum tempus quod peperit illum de spiritu sancto cõceptum filium suum primogenitum, non ꝙ posteriores vnquam alios ipsa mater genuerit liberos, sed quoniã ante illũ nõ genuerat alterũ. Vnigenitũ verò, quoniam hunc solũ in omni vita genuit: quæ virgo sicut ante partũ, & in partu extitit, ita & post partum inuitiata virgo permansit, neq; vnquam vel à Ioseph vel ab alio quouis viro cognita fuit.[f] Aeditóq; in lucẽ puero, octauo die quando secundum legem fiebat circuncisio, nomẽ illi imposuerunt Iesus, quemadmodum ab angelo tam ipsa mater quàm Ioseph nutritius ante natiuitatẽ fuerat edocti.

a Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filiũ, & vocabitur nomen eius Emanuel.

b quod est interpretatum nobiscum Deus.

c Exurgens autem Ioseph à somno fecit sicut præcepit ei angelus domini, et accepit cõiugem suam:

d & nõ cognoscebat eam.

e Donec peperit filium suum primogenitum.

f Et vocauit nomen eius Iesum.

ANNOTATIONES IN CAPVT PRIMVM MATTHAEI.

Liber generationis Iesu Christi, filij David, filij Abraham.) Cum euangelium istud Matthæi non solum generationem Christi describat, sed multò prolixius eius cõuersationem, prædicationem, passionem, resurrectionem, & alia Christi mysteria: in hoc tamen libri titulo tantum dicitur, *Liber generationis Iesu Christi, &c.* Propterea quòd à generatione sumat exordiũ. Quod autẽ duo isti, Abraham & Dauid, peculiariter vt patres Christi narrantur, cum dicitur, *Filij Dauid, filij Abraham*, ob hoc factũ esse constat, quoniam duobus his repromissiones præcipuè factæ fuerunt de Christo, quemadmodum monstrauit Elucidatio. Et quanquam facta sit etiam aliis patriarchis (vt Isaac & Iacob) promissio: quia tamẽ promissio vna fuit horum cum patre Abraham, icirco satis fuit, vnum illũ nominatim designare. Dauidi verò, promissio patris Abrahæ singulari quodãmodo innouata est. Non enim illi dictum est, *In semine tuo benedicentur omnes gentes*, sed tanquam regi regia promissio facta est, dicẽte domino, *Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit. Et thronus eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis.* Et alibi, *Iurauit dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Si custodierint filij tui testamentum meum, & testimonia mea hæc quæ docebo eos. Et filij eorum vsque in sæculum, sedebunt super sedem tuam.* Et iterum, *Suscitabo semẽ tuum post te quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, et stabiliem thronum regni eius vsque in sempiternum: Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum vsque in æternum ante faciem meam, & thronus tuus erit firmus iugiter.* Quæ verba licet aliqua ex parte ad regnum temporale Salomonis filij, ac posteriorũ referantur, præcipuè tamen ad Christum spectare est manifestum: vel Paulo indicante, qui in principio epistolæ ad Hebræos verbũ illud, *Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium*, manifestè de Christo adducit. Vnde & apud Lucam angelus de cõcipiendo filio, loquens virgini ait, *Dabit illi dominus Deus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, et regni eius non erit finis.* Multum ergo & dissimilis hæc promissio fuit, illi quam accepit Abraham. Propter quod, Dauid præ cæteris ante ipsum patriarchis & principibus vnà cum Abrahã, in ipso statim initio, poni meruit, dicente Euangelista, *Liber generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abraham.* Illud quoq; notandũ sermonem hunc esse ancipitis constructionis. Potest enim vterq; genitiuus, filij, immediatè ad Christũ referri, vt significetur ipse vtriusque

[Margin: Gene. 12. Psal. 88. Psal. 131. 2.Re. 7. Hebr. 1. Luc. 1.]

que illorum filiis,ad hunc sensum: Qui Christus,fuit filius Dauid,& filius Abrahæ. Potest secundus ad proximum Dauid referri,hoc sensu,Christi filij Dauid,qui Dauid, filius fuit Abrahæ. In quo quidem sensu, secundum virtutem prior includitur. Nam si Christus filius est Dauid, & hic filius est Abrahæ,consequitur & Christum filium esse Abrahæ.Prior tamen cõstructio menti Euangelistę videtur esse magis conueniens. Christũ enim specialiter illorũ filium designare voluit statim in exordio,quibus promissiones peculiares factæ fuerãt. ¶*Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.*) Inter omnes filios Iacob,nõ nisi illum expressit, de cuius linea nasci debuit Christus dominus, hic autem erat Iudas, quemadmodum morti proximus pater Iacob Gene.
in ipsius benedictione indicauit, his verbis, *Iuda te laudabunt fratres* 49.
tui. Manus tua in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filij patris tui, Catulus leonis Iuda. Ad prædam,fili mi, ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna: quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Iuda,nec dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Sic & in Apocalypsi,leo de tribu Iuda Christus appellatur. Apoc
Hoc & in omnibus sequẽtibus est manifestum,illos tantum nomina 5.
tim designari,per quos Christi linea deducitur: quomodo inter omnes fratres suos, Dauid minimus solus filius Isai ponitur. Ad cognoscendam quippe Christi generationem, tota hæc generationũ texitur narratio.Propter quod,à proposito Euãgelistæ foret aliena filiorum aliorũ expressio.¶*Iudas genuit Pharez, & Zaram,de Thamar.*) In Christi genealogia,quatuor tantum mulieres ponit Euãgelista, per quas ad Mariam & Christũ transit, nempe Thamar,Rahab,Ruth,& Bethsabæ. Quidam signanter peccatrices tantum fœminas à proposito dicunt in Saluatoris genealogia nominatas,causa mysterij: vt qui propter peccatores venerat, de peccatoribus nascens,omniũ peccata deleret. Hi, in Thamar fornicationem arguũt & deceptionem soceri Iudę:Rahab,vt meretricem ante susceptionem exploratorum peccatricem dicũt fuisse publicam: Ruth,vel vt prius idololatrã, vel vt post non satis honestè ad pedes dormientis Booz se collocantem, considerant: Bethsabæ vt cum rege adulterantem, cõdemnant. Alij verò sententiæ prorsus contrariæ,magis ob eminentem virtutẽ istas dicũt expressas nominatim,singulas à peccato expurgare,& à virtute laudabiles ostẽdere conantes: adeò vt etiam Bethsabæ cum Dauid adulterium,& Thamar cum Iuda fornicationem,excusare laborent:quantum quidem ad priorem,quòd ad regem aduocata,nesciẽs quam ob causam,necessitate quadã cesserit regis armatæ postulationi:quantũ verò ad posteriorem,quòd iustam habuerit nurus causam

ob quam socerũ ita falleret, quoniã videlicet quod fuerat pollicitus, dare sibi filium iuniorem in maritum suo tempore non præstiterat, quod videtur vox illa indicare Iudę de Thamar, *Iustior me est, quoniam non dedi eam filio meo.* Et hæc quidem opinio, quantum ad Rahab & Ruth, satis videtur consentanea veritati, quarũ in scripturis laus magna describitur. De Rahab quidem, quod magna fide exploratores susceperit hospitio, & saluos custodierit, quibus etiam prædixit prophetico (vt videtur) spiritu, ve̅turas populo Dei victorias, post euersam Iericho, cum omni domo sua ad cultum Dei cõuersa. Vnde & à Paulo in sanctorum catalogo magnificè meruit commendari. Ruth quoque Moabitidis nõ mediocris est laus, quòd deos suos & populũ suum reliquerit, atque ad populum & cultum Dei Israël transierit, quódq; tam fideliter socrui post viri mortem adhæserit & seruierit: propter quod, & à Booz mulier virtutis dicitur. Et quod aduersus harum gloriam obiicitur, Rahab fuisse meretricem, & Ruth non satis pudenter ad pedes Booz dormientis se composuisse noctis tempore, id facili negotio dissolui potest, dicendo Rahab nõ dici meretricem quasi fornicariam, sed quasi hospitio recipientem ad se diuerte̅te̅s: id est, mulierem cauponariam: quomodo & Hebræi exponũt interpretes dictionẽ Hebræam in libro Iosue positam, cuius loco nos meretricem legimus. Neque verisimile est, exploratores illos ad Rahab vt fornicariam, sed magis vt cauponariam diuertisse. Ruth verò simplicitas per socrũ instructa facile defenditur, quæ non animo illicitum quid agendi, neq; cõcupiscentia mali desiderij stratum cognati dormientis accessit, sed tantum ad proponendum occasione bona quod cum iure postulabat, habere scilicet illum maritum, ad suscitandum defuncti semen in hæreditate sua. Quantum itaque ad duas has attinet mulieres, non negamus laudem insignẽ illis à scriptura dari. Cęterùm, quod ad alteras duas spectat, neque satis verisimiliter videtur expurgari de quo incusantur peccatum, neque singularis vlla laus in scriptura potest earũ inueniri. Nisi forte hoc in Thamar prædicare velimus, quòd tandiu cõtinenter in viduitate vixerit, expectãs iuxta promissum soceri, donec cresceret filius minimus Sela, quem in virũ acciperet, ad suscitandum defuncto fratri semen. Aut de Bethsabæe hoc adducamus, quòd multa solicitudine suo filio regnũ curarit impetrare. Verùm hæc talia non sunt, ob quæ videatur istarum singularis debere fieri me̅tio. Deinde, nec à peccato de quo incusantur, satis honestè videntur excusari. Poterat nanque Thamar socerum suum alia via, quàm fornicãdo cum eo, ad faciendum satis promisso adducere: neque excusationem honestam id præbet fornicandi cum socero,

Gene. 28.

Hebr. 11.

Ruth. 1.

ro,quod filiũ dare distulerit.Bethsabæ verò,neque regi debuit illicitum proponẽti vlla ratione consentire quantumuis vrgenti,in mariti iniuriam.Neq; de adulterio vlla ratione potest excusari, nisi per vim oppressa fuerit,quod nequaquam scriptura indicat, neque habet verisimilitudinem.Ex his videri potest neutram prædictarum opinionum certam ac plenam habere veritatẽ:nec ideo in genealogia positas mulieres prędictas quia peccatrices,nec ideo quia virtute insignes.Potẽstq; alia assignari ratio,accidẽtaria,& quasi casualis coniunctio harũ mulierum cum suis viris,& nouus ac singularis quidam euẽtus quo illarũ vnaquæque suo fuit marito copulata.Ea enim quæ sic fortuito & nouo quodam euẽtu solent contingere magis memorantur.Id in Thamar est manifestũ,cui Iudas commixtus fuit putãs scortũ esse,nurum non agnoscens,donec intumuisset vterus, & supplicij extremi metus re proderet:quando misso armillo & annullo ad Iudã,dixit,De viro cuius hæc sunt cõcepi.Idipsum in Rahab gẽtili,nouo haud dubiè euẽtu principi tribus Iudæ cõiuncta,itidẽ & in Bethsabæ ex occasione adulterij præuio homicidio pessimo in matrimonium Dauidi associata,similiter & in Ruth Moabitide,& paupercula nobili & diuiti Israelitæ Booz copulata,est manifestum. Est autẽ postrema hæc sentẽtia cæteris minus calumniis exposita,vtpote neutri duarũ præcedentium opinionum cõtraria vel aduersa, quũ illæ sibi inuicẽ aduersentur.Secunda verò cæteris est minus probabilis,& minus habet verisimilitudinis:quæ nec à scriptura,nec à sanctorũ assertione,habet authoritatem. Primam tamẽ astruit Hieronymus,qui nullam dicit sanctarum fœminarũ in genealogia poni Saluatoris:cui,quantũ ad aliquas,consentiunt Ambrosius & Chrisostomus:an tamen quo ad omnes,non exprimunt tantum indicantes, de peccatoribus,Christum nasci voluisse.Illud autẽ imprimis consideratione dignũ est:quẽadmodum Deus id quod in sua prædestinatione atq; pręsciẽtia habet definitissimum, per media tamẽ subinde prorsus indeterminata & humano iudicio omnino casualia siue fortuita peragit.Quẽadmodum videlicet Christi generationẽ de tribu Iuda ab ęterno prędestinauit Deus,quã tamẽ per tot intermedias cõiunctiones humano iudicio prorsus casuales & fortuitas adimpleuit. Cõsideratione itẽ nõ est indignum,quomodo ea quæ hominibus casualia prorsus atq; fortuita vidẽtur, Deo(cui nihil est fortuitũ)maximè subinde sunt à proposito,& ex ipsius potissimum sunt intẽtione, Cuius rei consideratio piis mentibus est suauissima & maximam adfert fidelibus consolationem. Atque ob hoc, non inconuenienter dixerimus, fieri hic in genealogia saluatoris fœminarum istarum

rum quæ sic viris nouo & foruito quodam euentu coniunctæ sunt, specialem præ cæteris mentionem. ¶*De Raab.*) Vulgatum est, Raab scribi per duo, a, sibi proxima. Attamen & secundum Græcam & secundũ Hebræam orthographiã, inter duo, a, oportet interiicere, ch. Hebræi enim nomen huius mulieris scribũt per heth (pro quo Latini ponere solẽt ch) ad differẽtiam rahab per he, quod superbũ significat, & pro Aegypto interdum ponitur: quemadmodum diximus in commentariis nostris super Psalmos, in annotationibus Psalmi. 86. Græci quoq; sic scribunt, Rachab. ¶*Ex ea quæ fuit Vriæ.*) Græcè tantum per articulum dicitur, ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου quod ad verbum vtcũq; reddere possumus, ex ipsa Vriæ. Latinus interpres benè sententiam expresit, dicens: *Ex ea quæ fuit Vriæ*, Vxor scilicet. ¶*Iosias genuit Iechoniã & fratres eius, in transmigratione Babylonis.*) Manifestum est ex historia libri Regũ & Paralipomenon, Iechoniam fuisse genitum ante transmigrationẽ in Babylonẽ: siue illum patrẽ accipiamus, qui scribitur per k & m, Ioakim: siue ipsum qui per ch & n, Ioachin. Vterq; enim ante transmigrationẽ regnauit: ille quidem pater, annis vndecim: hic autem filius, mensibus tribus. Ante transmigrationem ergo, vterq; genitus fuit: quandoquidem ante eam vterque regnauit. Insuper, nõ potuit in transmigratione hac gignere Iosias, qui iam annos aliquot cum patribus dormierat. Quare, quod hic dicitur, *In transmigratione Babylonis*, intelligi debet: Circa tempus illud transmigrationis, vel, In cuius Iechoniæ tẽpore facta est Babylonis transmigratio. Notandum quoq;, Euãgelistam sub vno nomine Iechoniæ, vel duos eiusdem ferè nominis computasse, vel vnũ præteriisse. Duo quippe fuerũt sibi proximi, vnius ferè nominis, Ioakim & Ioachin. Quidam in priori loco patrem accipiũt, in posteriori filium. Quibus obstat, ꝙ vtrobiq; penitus iisdem literis scribitur Iechonias per ch, cũ priore loco scribi deberet Iekonias, nisi dicant, scriptorũ inscitia vel inaduertentia, tam apud Græcos quàm apud Latinos, id esse confusum.
4. Rc. 24. Aliis magis placet, omissam esse patris Ioakim mẽtionem, quia non à populo Israëlitico vt reges cæteri, sed à Pharaone Nechao rege Aegypti, rex fuit cõstitutus, fratre ipsius Ioachaz à populo electo legitimo rege submoto. Ioachin autem filius Ioakim, nõ legitur ab vllo alieno per vim intrusus: sed quomodo de cæteris regibus patri legitimè succedentibus dici solet, ita & de hoc dicitur, *Dormiuit Ioakim cum patribus suis, & regnauit Ioachin filius eius pro eo.* Nomen quoque Iechoniæ, quod apud Euangelistam vtrobique per χ ch scribitur, magis suadet vtrobique accipiendum filium, qui etiam hoc nomine apud Hieremiam distinctè contra patrem appellatur, dicentem, *Viuo*

ego dicit dominus, quia si fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda, quasi annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Denique, in tota genealogia hoc obseruatur, vt singuli bis nominentur: prius quidem vt geniti, posterius vt genitores excepto Abrahã primo huius generationis principio, qui tantum vt gignens, & Christo qui tantum vt genitus describitur. Nam Ioseph & Maria, simul vt coniuges & contribules assumpti, sub vtraq; conditione, nempe & gignentis & geniti, describũtur. Ioseph quidem, vt genitus: Maria, vt genitrix. Vnde veri simile est, & in hoc nomine Iechoniç eundem vtrobiq; intelllgendũ, nẽpe Ioachin, quem Hieremias appellat Iechoniam, filium Ioakim, De hac autẽ saluatoris nostri genealogia, quæ multis perplexitatibus inuoluta est, maximè ex apparenti dissonantia quæ videtur inter Matthæum & Lucam, vide Philonem antiquum & fide dignum authorẽ, & alios qui super hac re plenius scripserũt. Maximè verò chronica venerãdi patris, fratris Amãdi à Zierzea, viri eruditissimi, quæ nos ante paucos annos prælo dari & in lucẽ ędi curauimus: qui super his rebus, circa tempus aduentus Christi plenissimè & luculentissimè disseruit. *In transmigratione Babylonis.* id est, qua ad Babylonem transmigrabat populus Iudaicus. Nam genitiuus ille, transmigrationis terminum significat, ad quẽ videlicet trãsmigratio facta est: non autem populum transmigrantem. ¶*Omnes itaq; generationes ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim.*) Summam eorum omniũ quos in genealogia posuit saluatoris, in tres redigit Euangelista quaterdenas, quę diuersis modis sumi possũt. Primũ quidẽ cõiũctim sumẽdo videlicet pro capite secũdę quaterdenę illũ qui in prima est infimus itidẽ pro initio tertię sumẽdo eũ in quo secũda desinit. Atq; ita nõ nisi ad Ioseph extẽdetur tertia quaterdena, & Iechonias tantũ filius constituitur, omisso patre Ioakim. Ordo autem iste talis erit.

Ordo primæ tessaradecadis.

Abraham, Isaac, Iacob, Iudas, Pharez, Esrom, Arã, Aminadab, Naasson, Salmon Obeth, Booz, Iessè, Dauid.

Ordo secundæ tessaradecadis.

Dauid, Salomon, Roboam, Abia, Asa, Iosaphat, Ioram, Ozias, Ioathan, Achaz, Ezechias, Manasses, Amon, Iosias.

Ordo tertiæ tessaradecadis.

Iosias, Iechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoch. Achim, Eliud, Eleazar, Mathan, Iacob, Ioseph.

Hic vide tres quaterdenas sic adinuicẽ coniunctas, vt finis præcedentis initium sit sequẽtis. Atq; huic computationi satis ipsa textus verba videntur fauere, in quibus sic dicitur, *Omnes generationes vsque ad*

ad David quatuordecim, & à David vsque ad transmigrationem Babylonis quatuordecim. Dum enim in priore dicit, vsque ad Dauid, & iterum in posteriore à Dauid, videtur finem prioris initium constituere posterioris. Neque inconueniens est, Christũ intra has quaterdenas gignentium non includi. Altero modo assignari possunt hæ quaterdenæ diuisæ, vt finis prioris non ponatur posterioris initium. Atque hoc modo, tertiæ quaterdenæ erit vltimus Christus, & sub Iechoniæ nomine duos oportebit intelligi, priore loco patrem, posteriori filium. Is ordo ad hunc sumetur modum.

Ordo primæ tessaradecadis.

Abraham, Isaac, Iacob, Iudas, Pharez, Esrom, Aran, Aminadab, Naasson, Salmon, Obeth, Booz, Iesse, Dauid.

Ordo secundæ tessaradecadis.

Salomon, Roboã, Abia, Asa, Iosaphat, Ioram, Ozias, Ioathan, Achaz, Ezechias, Manasses, Amon, Iosias, Ioakim.

Ordo tertiæ tessaradecadis.

Iechonias, Salathiel, Zorobabel, Abiud, Eliachim, Azor, Sadoch, Achim, Eliud, Eleazar, Mathan, Iacob, Ioseph, Iesus,

Eligat ex duobus hisce propositis modis lector, vtrũ voluerit. Mihi sane modus prior magis probatur. ¶*Antequã cõuenirẽt, inuẽta est in vtero habẽs de spiritu sancto.*) Per cõuenire, cũ de cõiugibus fit mẽtio cõiugalis actus honestè ac verecũdè significatur. Similiter & per illud in vtero habere, honestè significatur mulieris impregnatio. Et quod nos legimus de spiritu sancto, in Græco est, ex spiritu sancto, vt significetur impregnatio ista à spiritu sancto esse, & ab ipsius operatione profecta. ¶*Inuenta est in vtero habens de spiritu sancto.*) Quæri solet, à quo inuenta fuerit habens in vtero? Ad propositum maximè facit, si respondeamus, ab ipso viro Ioseph. Ipse enim deprehendit & aduertit, vxorem esse prole grauidam. Quare particula illa, de spiritu sancto, non referenda est ad verbum inuenta est, hoc sensu: Deprehensa est de spiritu sancto habens in vtero, quasi comperisset Ioseph à spiritu sancto illam cõcepisse. Hoc enim si compertum habuisset, nequaquam occultè cogitasset eam dimittere. Sed coniũgi debet particula illa cũ participio, habens in vtero, in hoc sensu: Inuenta est Maria habere in vtero, siue concepisse: qui quidem cõceptus, de spiritus sancti erat operatione. ¶*Ioseph autem vir eius, cùm esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.*) Vide, quomodo in re perplexa Ioseph iste per iustitiam suã congruũ tenuit modum. Ecce certis indiciis videbat Ioseph vxorẽ gestare in vtero prolem. Acceperat ea vt virginem in coniugẽ. Certò certius sciebat, se vxorẽ suã

no

non cognouisse. Quomodo potuit non iudicare eam de adulterio, si humanũ sequamur iudiciũ? Quare nõ tanquã in adulterã insurrexit, zelãs pro lege, vt maleficam non pateretur viuere? Ioseph (inquit Euãgelista) cũ esset iustus, noluit eam traducere. Iustitia ergo Ioseph prohibuit, ne vxorẽ deferret aut criminaretur, quasi adulterã. Exposcit n. q; hoc perfecta iustitia, vt neminẽ iudicemus inuanũ, nemini inferamus nocumẽtum sine causa legitima. Exposcit iustitia, vt erga proximos simus misericordes, & bene opinemur de omnibus, quãdiu nõ ipsa res euidenter & inexcusabiliter monstrat contrariũ. Cũ ergo nullo euidenti aut vel probabili indicio cognosceret Ioseph, vxorem fuisse adulterã, iustitia illum à tali iudicio prohibuit: maximè cùm illius sanctitatẽ eximiã optimè habuisset compertam: propter quod, eam talem cognouit, quæ nõ indigna esset superno aliquo diuino munere. Et quãquam ipse quid aut quomodo circa eam ageretur, nõ plenè intelligeret, maluit tamẽ captiuare intellectum suum, & Deo totũ committere, quàm eam, in qua omnem probitatem expertus fuerat, temerè iudicare, aut prodẽdo diffamare, cuius pudori tuendo & famæ conseruandæ, se nouerat per miraculũ singulari electione assignatum atq; deputatum. Sed quare occultè voluit eã dimittere, quã nolebat infamare? Iterũ audi, quia iustus erat, vel quia diuinũ aliquid circa eam actum videbat, quanquam modũ rei non cognosceret: propter quod (vt nonnullorũ patrum sententia est præ humilitate indignũ se duxit, tã eximiæ virgini, tam familiariter con uiuere, vt maritũ vxori. Vel (quod nõ nimis videtur probabile) quia nõ patiebatur ipsius conscientia, vt illi cohabitaret, quam licet non certò adulteram iudicabat, quomodo tamẽ ab adulterio eam excusaret, probabilem rationem inuenire nõ poterat. Neque in hoc vlla est dãda culpa Ioseph. Quis enim maritus nõ ante instructus de mysterio, videns cõcepisse, & non de se concepisse sciens excusationem posset inuenire, qua vxorem quantumuis semper cõpertam honestissimã posset ab adulterio defendere? Videtur itaq; iustitia, quæ eum prohibuit ne vxorẽ temerè iudicaret, & sine causa legitima infamaret, eadẽ & euasisse, vt ab ea se subduceret, quàm à crimine nec probabili aliqua ratione potuit defendere, ne si à tali nõ se separet, crimini videatur fauere. Attẽde, quàm illum cautè fecerit per medium iter virtutis incedere iustitia, vt nec proximo noceret sine causa, & suæ nihilominus conscientiæ atque legi satisfaceret. Pulchrũ posteris iustus iste reliquit exemplũ, vt (iuxta Saluatoris verbum) nõ iudicemus neq; cõdemnemus proximos, sed benigni inuicem simus, & de omnibus bene sentientes, atque in partem meliorẽ interpretãtes omnia Matt. 7.

omnia,modo nō ipſa facti euidētia prohibeat.Et quāquam ſubinde nobis modus nullus occurrat,quo ſuſpicionē malā depellamus quæ ſe offert de proximo,quāuis nullā inuenire poſsimus in nobiſipſis rationē,qua excuſemus ilud in proximo,de quo mala enaſcitur ſuſpicio captiuare tamē nos decet intellectū noſtrū,& ſuſpēdere ac prohibere iudiciū,donec ipſa mali euidētia ſuſpicionē aut metū deducat ad iudiciū.Ad quod,vel vnum hoc meritò nos debet inducere, quod frequēti experiētia cōpertū habeamus,multoties nos labi in temere iudicando,illic etiā vbi poſt omnē inquiſitionē nulla à nobis inueniri potuit honeſta excuſatio verbi aut facti,de quo temerariū tulimus iudiciū.¶ *Noluit eam traducere.*) Caue,intelligas,in domum ad ſecū cohabitandū adducere.Nam qui ita ſunt interpretati , ex linguæ Græcæ ignorantia lapſi ſunt. Quanquā enim verbum Latinum, traducere,ad multa ſit ſignificandum indifferens.Græcum tamen quod eius loco ponitur,nequaquam eam ſignificationem habet. Eſt enim παραδειγματίσαι paradigmatiſæ,quod proprie ſonat exemplificare, Venit enim à nomine δεῖγμα digma,quod ſignificat exemplū, adiecta præpoſitione παρὰ para , quæ in malā partem trahit ſignificationē.Valet ergo verbum illud,in exēplum facere aut ponere. Ponitur autem interdum quis in exemplum confuſionis, quando diffamatur apud populum,& mala fama de eo ſpargitur, aut alio quouis modo cōfuſione publica confunditur.Interdum ponitur quis in exemplum punitionis,in quē videlicet ſecundum legis cōſtitutionem animaduertitur.Neutro autem horum modorum Ioſeph iuſtus ſuam vxorē voluit traducere,quia nec eā vt adulteram diffamare,neque legis punitioni obnoxiā facere volebat,vt punitionis à lege in adulterā decretæ in ea ædere'tur exēplum.In eadem hac ſignificatione, verbum traducere,& in aliis nōnullis locis noui ac veteris teſtamēti inuenitur.Vt Sapiētię 4.*Traducent impios ex aduerſo iniquitatis ipſorū.* Et cap.12. *Horum qui te neſciunt,audaciam traducis.* Apud Paulum item in epiſtola ad Colloſſenſes cap.2.ſic legitur de Chriſti victoria,*Expolians principatus ac poteſtates traduxit confidenter.*¶ *Voluit occultè dimittere eam.*) Non eſt hoc ita accipiendum , quaſi per fugam occultam ſe voluerit Ioſeph ab vxore ſubducere,ad eum modum quo occultè ſerui fugitiui ſuos dimittunt dominos.Non enim hoc decebat honeſtatē Ioſeph, vt ſic quaſi fugitiuus ſeruus occultè ab ea ſe ſubduceret. Sed occultatio iſta magis referri debet ad cauſam ſeparationis , & ad cognitionem hominum:quoniam ſcilicet nolebat cauſam in vulgus efferre,ob quam vxorem desereret.In dimiſsione nanq; vxoris à viro, nō opus erat in veteri lege cauſam diuortij in vulgus vel coram iudicibus

cibus palàm efferre,sed sufficiebat vxori dare in manus libellũ repudij,sicque eam dimittere:quomodo legimus Deutero.14.cap.dicẽte domino per Mosem. *Si acceperit homo vxorem,& habuerit eam,& non inuenerit gratiam ante oculos eius,propter aliquam fœditatem, scribet libellũ repudij, & dabit in manu illius,& dimittet eam de domo sua.* Hoc ergo modo occultè eam voluit dimittere,non palam accusare,vt adulteram,& legis punitioni facere obnoxiam:quod certè faceret, si non occultè eam dimitteret,si causa dimissionis veniret ad linguas hominũ.Tanquam adultera enim rapta fuisset ad suppliciũ. Verũ hoc loco mirandum videtur,quomodo videns Maria tam animo anxiũ Ioseph,non illi rem aperuerit,maximè cum sciret illius interesse vt rem cognosceret.Nõ enim probæ coniugis hoc esse videtur,sic perplexum cogitationibus virum dimittere,vbi illum possit verbo expedire.Et mirũ est ex parte altera,Ioseph in tanta angustia positum, neq; expostulasse cum vxore,neque vel interrogasse de negotio.Nõ enim opinor celasset maritũ virgo benignissima,si ab eo fuisset interrogata.Neque opinor,non credidisset Ioseph,si bona fide virgo cuius probitatem habuit compertissimam,rem narrasset. Quantum ex parte virginis dicimus,ob humilitatem& nimiam mentis demissionem,eam nõ aperuisse marito negotium. Erubescebat enim ipsa se matrem Dei prædicare,neq; vt talẽ ipsa se clarificare voluit:quoniam(iuxta verbum Raphaelis)sacramenta regis abscondere bonũ est:sed Deo totum commisit, vt quomodo vellet & quando vellet, opus suum manifestaret quomodo paulo antè, cognatę Elizabeth, non ipsa Maria,sed spiritus sanctus reuelauerat mysterium. Quantum verò ex parte Ioseph,eandem assignamus rationem,nempe humilitatem & probitatem ipsius,qua erubescebat virgini summę virtutis expostulationem super adulterio proponere.Ad quod etiã non minimum adiuuit intrepida virginis conscientia,& mens optime sibi conscia:quę,licet intumesceret vterus vultum tamẽ solitũ in nullo mutauit,& constantiã in conuersatione penitus eandem seruauit, non quærens latibula,non fugiens conspectũ mariti,quod facere solent in quibus est culpa adulterij,sed confidenter cum viro consueto more conuersando,tanquã nullius mali sibi conscia. Solet autẽ talis confidentia,à mala suspicione,apud probos potissimũ viros liberare eas, de quibus,nisi tali impediente confidentia, malè sentiretur.

Tob.12

Luc.1

¶*Hæc autẽ eo cogitante,ecce angelus domini apparuit.*) Attende,quomodo subinde ad tẽpus longũ differt Deus expedire sanctos de tẽtatione, nũquam tamen derelinquit in finem,sed adest in opportuno tempore.Vide insuper quàm est difficilis,& (vt ita loquar) tardus Deus,in

sua occulta patefaciendo consilia, illis etiam quorum interest ea cognoscere. Vult enim rogari instanter, vult ardẽter nos pulsare ac postulare, vt cum opus est nobis prodat occultum sui cõsilij: quod & fecisse Ioseph non dubium est, virum iustum & rectum, licet expressè scriptum non legamus. Orabat ille proculdubio Deũ, vt in re tã dubia, tam perplexa, quid facto opus esset, indicaret: vtq; à cogitationũ istarũ quibus diuexabatur æstibus se expediret. Apparet itaq; ei angelus in somniis, hoc est, somni tempore, quando magis sunt tranquilli sensus hominũ somno renouati, & ab omni distractione rerũ externarũ liberi. Monet autem Ioseph abiicere timorẽ vanũ, quem quidam referunt ad reuerentiam erga coniugem diuina prole fœcũdam, videlicet vt non metueret tantæ cohabitare vxori. Verùm huic non satis fauet quod pro ratione mox subditur. *Quod enim in ea natũ est, de spiritu sancto est.* Quare verisimilius est, timorem illum quem abiici monet angelus, timorem esse suspicionis aut periculi, quod ille nondum instructus de mysterio metuebat in coniuge, vt moneatur sponsus tumultuãtium cogitationum turbam abiicere, propositum repudij abdicare, & vxori fidenter cohabitare, quam nõ alienus vitiarat maritus, sed diuinus fœcundauerat spiritus. Vnde subiungit. *Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est*: quasi dicat, Non vt tu metuis, ex alieni viri concubitu, sed quod tibi assero, ex operatione spiritus sancti prolem gestat in vtero: quare non tanquam adulteram tu eam debes repudiare, neq; vt infidelem in thorum repellere, sed tanquam domini tui matrem charius debes amplecti, eique vt custos & minister bonus fideliter ministrare. ¶ *Vocabis nomen eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.*) Dum Ioseph officium dat imponendi filio nascituro nomen, iam eum patris loco constituit. Parentum enim est imponere filiis nomina: quomodo & Zachariæ dictũ est ab angelo, quod nasciturum sibi filiũ nuncuparet Ioannem: & venientes die octauo eundẽ circuncidere: patrem interrogabant, quo eum vellet nomine vocari. Mirum autẽ videtur, quòd non nomine aliquo nouo & hactenus inusitato hominibus, puer iste nouus & super omnes admirabilis, fuerit nominatus. Nã Iesu nomine plures legimus in veteri testamẽto appellatos, ministrũ videlicet & successorem Mosi Iesum filium Naue, & pontificẽ illum magnũ cum Zorobabel templi restauratorem, Iesum filiũ Iosedech. Sciendum autem est, quòd licet non nouum esset hoc nomen noui nostri pueri, quantum ad vocalem enuntiationem, secundum rem tamẽ & rationem impositionis omnino est nomen hoc nouum, & hactenus nemini fuit conueniens. Licet enim hoc Iesu nomen, quod Saluator inter-

Luc. 1 (margin, beside "Zachariæ dictũ est ab angelo")

interpretatur,aliqua ratione cõueniat duobus illis,illi duci,huic pontifici,quatenus ille populum transduxit per Iordanem, & debellatis antiquis habitatoribus,introduxit in terram promissionis,hic verò populum de captiuitate reduxit,& templũ Dei reparauit: peculiari tamen & eximio modo huic nostro conuenit puero,cui nomẽ istud Iesu imposuit angelus,imò non ipse imposuit,sed à patre impositũ nuntiauit.Ipse enim à salute spirituali,quam modo donare venit,nomen accepit:tantoque excellentiori ratione hoc ei nomen conuenit præ illis,quãto salus spiritualis animæ excellit salutẽ vitę corporeæ, salus cælestis terrenam,æterna temporalem. Portauerunt quidẽ illi nomen Saluatoris,sed tantũ in figura eius qui erat nasciturus in plenitudine temporis,vt eundem etiam nomine præsignarent quẽ præfigurabant officio.Vterque enim illorum,singularem in suo officio gessit figuram Christi.Ille nanq; mortuo Mose super populũ Israël principatum accipiens,eundemque per Iordanem ad loca promissa patribus dedictis terrę inhabitatoribus, introducens apertissimè Christum dominũ signabat,qui in temporis plenitudine Mosi mortuo succedens,id est,in legis Mosacæ consummatione nouam suam Euangelicam legẽ instituens,per Iordanem fluuium:id est, per sui sanguinis lauachrum,& sacri baptismatis vndam,traductos, deuictis Chananæis,Iebusæis,& cæteris:id est omnibus dæmonum potentatibus,populum Israëliticum,populum sibi credentem introduxit in terram promissam patribus,in mansiones cælestis patriæ in terrã lacte & melle manantem.Alter autem ille filius Iosedech sacerdos,cũ Zorobabel captiuorũ è Babylone reductor,ac templi reædificator, non minus manifestè summum hunc nostrum sacerdotem Christũ præsignabat:qui sub longa & dura nimis captiuitate detentũ & oppressum humanũ genus de manu regis Babylonis:id est,de potestate principis huius mũdi,de tyrannide mundi rectoris tenebrarũ harũ liberauit:domum quoq; siue templum Deo patri reædificauit,quod licet secundum speciẽ vilius videbatur templo illo priori,maior tamen futura erat gloria domus huius nouissimæ quam prioris,dicẽte domino per Aggæum Prophetam, *Magna erit gloria domus istius nouissima,plusquam prima,dicit dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem,dicit dominus exercituum.* In quo verbo,proculdubio dominus illa spiritualis designatur,Ecclesia sancta,quam Christus dominus in mũdum adueniens patri ædificauit.Et bene per duos istos,alterum ducem,alterum sacerdotem magnum,noster Iesus tam in officio quã nomine fuit præsignatus:vt indicaretur idem ipse & rex siue dux futurus,simul & summus sacerdos.Vnde in scripturis vtrunque horum Agg. 1

Mic. 5 Christo inuenimus frequenter asscribi, vt nunc rex siue dux, nunc sacerdos siue pontifex appelletur. Dux quidem appellatur apud Micheam, dicentem, *Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in*
Luc. 1 *principibus Iuda. Ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël* De regno, ait ad virginem angelus, *Dabit illi dominus Deus sedem Dauid*
Ps. 109 *patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* De sacerdotio autem in Psalmis dicitur, *Iurauit dominus & non pœni-*
2. Pe. 2 *tebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Petrus quoque pastorem & episcopum eum appellat animarum nostra-
Heb. 3. rum. Et Paulus, quàm multa de pontificatu ipsius & sacerdotio dis-
& 5. serat in Epistola ad Hebræos, nemini est incognitũ. Relinquitur itaque manifestum, quòd non inconuenienter puero isti nouo vetus nomen sit impositum: quemadmodũ non inconueniens fuit, nouam rem veteribus figuris, & nouum significatum antiquis signis præfigurari. ¶*Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.*) Notandum, quòd non simpliciter dicit angelus, Ipse saluum faciet populum, sed signanter populum suum, inquit. Arbitror hoc ideo dictum, quia non ad omnes effectus salutis eius erat peruenturus, neq; futuri erant vniuersi participes salutis quam ipse dare venit, propterea quòd pleriq; ea se facerent indignos, propter infidelitatem & inobedientiam. Populus autem ipsius saluandus erat à peccatis. Qui autẽ sint isti, satis apertè exprimit Ioannes initio sui Euangelij, dicens,
Ioan. 1 *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Videlicet isti qui crediderunt in nomine eius, sicq; ex Deo nati sunt, populus sunt Christi. Populus etiam iste, populus humilis & mãsuetus rectè intelligitur. Huiusmodi enim specialiter sunt populus Christi, qui per humilitatem & mansuetudinem fidei se submittentes, ipsius doctrinæ obediunt, & voluntatem adimplent. De his & in Psalmo dicitur. *Quoniam tu populũ humilem saluum facies.* Ac rursum, *Beneplacitum est domino super timentes eum, & in eis qui sperant*
Psa. 17 *super misericordia eius.* Et iterum, *Beneplacitum est domino in populo suo,*
Psal. 32 *& exaltabit mansuetos in salutem.* Nec illud prætereundũ est, vbi dicit.
Ps. 149 *Saluum faciet populum suum à peccatis eorum*, sub vna salute insinuari triplicem. Quemadmodum enim triplex est captiuitas atque miseria, ita & salutem oportet esse triplicem. Necesse enim est, vt medicina morbo respondeat. Est autem triplex ista captiuitas siue miseria, subiectio peccati, subiectio diaboli, & subiectio mortis æternæ. Hac triplici subiectione subiectum erat genus humanum: sed per Christum ab omnibus facti sunt liberi, quicunque in ipsum crediderint:

rint:vt dicat Apoſtolus, *Nihil ergo nunc damnationis eſt ijs qui ſunt in Chriſto Ieſu. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu liberauit me à lege peccati & mortis.* Et quemadmodum ſub peccati ſubiectione includuntur duæ aliæ, nempe ſubiectio diaboli, & obligatio damnationis: ita in ſalute à peccatis continetur ſalus à poteſtate diaboli, & damnatione mortis æternæ. Vide nunc quàm pulchrè huic noſtro puero illud Pſalmi canere poſſumus, *Secundum nomen tuum Deus, ſic & laus tua in fines terræ.* Verè enim ſecundum nomen ipſius laus eius eſt. Nomē ipſius, Saluator eſt: nec inuanum nomen hoc portat, quod tam potenter nos à trina tam peſsima ſeruitute, ſubiectione, captiuitate, atq; miſeria liberat. ¶ *Hoc autem totum factum eſt, vt impleretur quod dictum eſt à domino per Prophetam.* Cum non niſi vnam rem præmiſerit, videlicet conceptionem Chriſti de ſpiritu ſancto, ſic tamē loquitur quaſi multa miranda dixerit, cum ait, *Hoc autem totum factum eſt.* Verùm id magis ad magnitudinem rei & profunditatem ſacramenti, quàm ad multitudinem narratorum referendum eſt. Quaſi dicat, Hoc tam admirabile ſacramentum, tām grande myſterium factum eſt. De particula autem, vt, quomodo in his & conſimilibus locis accipiatur, ſemel hîc admonuiſſe non erit inutile, cum frequenter admodum in hoc vſu occurrat in Euangeliis. Sciendum itaque, particulam illam, vt, in hoc atque conſimilibus locis, non ſignificare finalem cauſam, ſed tantum conſecutionem. Non enim ideo hæc aut illa facta ſunt in temporis plenitudine, non ad eum finem ſic peracta ſunt, vt illa quæ multo antè prædicta fuerant adimplerentur. Magis enim econtrario idcirco Prophetæ illa prædixerunt, quoniam ſic erant in temporis plenitudine fienda. Finalis ergo cauſa hîc non ſignificatur: ſed quid conſecutum ſit ex tali re geſta, indicatur. Cum ergo ſecundum modum ſacris Euangeliis vſitatū dicitur, Hoc aut illud factum eſt, vt ſcriptura impleretur: hæc aut illa, ſic intellige, Hoc aut illo facto, impleta eſt hæc, aut illa ſcriptura, quæ id aliquando futurum prænuntiauit. Vel, ex huius aut illius rei exhibitione, conſecuta eſt impletio ſcripturæ. Illud quoque nota, quàm diſtinctè dicat Euangeliſta, *Quod dictum eſt à domino per Prophetam* Non ait, Quod dictum eſt ab Eſaia. Non ait tantū, Quod dictū eſt à domino: ſed vnicuique ſuum dans honorem. *Quod dictum eſt*, inquit, *à domino per Prophetam.* Quem loquendi modum, & in aliis pleriſq; locis, prudēs hic Euangeliſta obſeruat in conſequentibus. Videlicet hac ſermonis diſcretione, Deum omnis prophetiæ & ſacri eloquij primarium authorem, vt efficiens principium aſsignans, ipſum vero Prophetam, vt inſtrumentum tantū & miniſtrum ſancti ſermonis, ſecundo loco con-

Ro. 8

Pſa. 46

stituens. Quam rem & ille pulchrè indicabat Psaltes egregius, qui miranda in spiritu prophetico de sponsi Christi,& sponsæ Ecclesiæ
Psa.44 dicturus iucundissimus nuptiis, præmittebat, *Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ, velo-*
Esai.7 *citer scribentis.* Diuinum nanq; spiritũ, scribam velociter scribentem: suam verò linguam talis scribæ tantum calamum asserit. ¶*Et vocabitur nomen eius Emanuel.*) Nusquam in Euangeliis legimus, Christũ huiusmodi nomine appellatum. Neq; angelus huius nominis apud Mariã matrem, neq; apud Ioseph nutritium meminit. Nusquam deniq; vel magni vel parui huiusmodi nomine ipsum legũtur nũcupasse. Quid ergo sibi vult, *Et vocabitur nomen eius Emanuel?* Non ita accipiendũ est hoc Prophetæ verbum, quasi velit indicare Christũ eo nomine inter homines familiariter nominandũ, quomodo vnusquisq; hominum propriũ nomen sibi habet impositum, quo in vsu familiari vocitatur: sed hoc tantum vult significare, talẽ illum fore cui rectè tale nomẽ cõueniat, & qui merito sic possit ac debeat appellari. Quotiescunq; enim res per nomen quodlibet significata vlli supposito cõuenit, illud indubiè tali nomine rectè & congruè potest appellari. Cum ergo significatũ nominis huius, Emanuel (quod interpretaur nobiscũ Deus) plenissime Christo cõueniat, qui est cum hominibus, & inter homines Deus, quis dubitet, rectè illum tali appellari nomine? Secundum hunc modum, & in alio eiusdẽ Prophetę loco dicitur
Esai.8 à domino, *Voca nomẽ eius, velociter spolia detrahe, citò prædare,* quod indubiè ad Christum spectat, cui prius nomen datum fuerat Emanuel. Non hoc quidẽ, vt signaretur tali appellatione familiariter Chstriũ appellandum inter homines, *Velociter spolia detrahe, citò prædare,* sed ad significandum, ꝙ talis esset ipse futurus, cui id nominis bene conueniret, eo ꝙ celeriter esset rapturus spolia ab illo forti armato custodiente atrium suũ, cumq. citò prædaturus alligatũ tanquã fortior superueniens. Hoc ferè loquendi modo, etiam per iocũ subinde vti solent homines in familiari sermone, cũ ad significandũ conditionẽ eius de quo fit sermo, vocem effingentes illi exprimendæ congruã, dicũt. Hic vocatur hoc nomine, vtpote hic vocatur. Ne credas, ad significandum nõ esse illũ bonę fidei, ille vocatur. Noli me cõtingere, ad significandum talem esse cui non possis impune nocere, vel in mi nimo: atq; ita in cæteris, quibus hominũ vulgus non rarò vtitur. ¶*Et non cognoscebat eam, donec peperit filiũ suum primogenitum.*) Ex hoc loco peruersus ille Heluidius hæreticus, infirmo argumento & inualida nimiũ ratiocinatione asserere tẽtauit, Christi matrẽ super benedictã Mariam post partũ non permansisse virginem, sed à Ioseph fuisse co

gnitam

gnitam. Primũ quidem eo ꝙ dicatur, *Non cognoſcebat eam donec peperit filiũ ſuum primogenitũ.* Igitur (inferebat cæcus ille) poſtquàm filium peperiſſet, cognouit eam. Deinde quia dicitur Chriſtus fuiſſe Mariæ primogenitus. Nomẽ enim primogeniti, videtur alios reſpicere poſterius genitos: quẽadmodum cũ Adæ primogenitus dicitur Cayn, ad Abel habetur reſpectus poſterius genitũ. Verùm vtrũq; horũ admodum inualidũ eſt argumentũ. Nam de particula, donec, manifeſtũ eſt, nihil ipſius argumẽtum habere firmitatis, tũ ex familiari vſu loquẽdi, tum ex ſanctarũ venerando vſu ſcripturarũ. Si enim quis dixerit: Non deſiit Chriſtus pro humano genere apud patrem eſſe ſolicitus, donec exhalauit animam, quomodo hinc rectè educi poterit, pòſt expirationẽ deſiiſſe iam illum, aut deſinere à ſolita pro nobis ſolicitudine. Itẽ ſi dixero, Maria Chriſtũ nõ deſeruit, donec ille in crucẽ ſubleuatus fuit, quis hinc eliciet, Chriſto in crucem ſubleuato, matrem tũ ipſum reliquiſſe? Rurſum, ſi dixerit ægrotus, mortẽ prænuntiare volẽs: Non comedã donec moriar, quomodo hinc conſequitur, vt vbi mortuus fuerit, tũ comedat? Iterũ, nõne rectiſsimè ſimul & veriſsimè dicere potuit domino Dauid: Non me dereliquiſti in manus inimicorũ meorũ, donec ad regnũ me prouexiſti & ſummã gloriam? Quis tamẽ hoc ſermone dicet ſignificari tũc derelictũ eſſe à Deo Dauid, quãdo in regnũ fuit euectus? Nemo ſanè id dixerit, niſi cui ſenſus cõmunis læſus fuerit. Hæreticus tamẽ iſte Heluidius, impudenti ore hinc falſum dogma tẽtauit aſtruere. Prętereà, & ex ſacri vſu eloquij facilè mõſtrari poteſt, vana eſſe illius nugamẽta, quandoquidẽ ſacræ ſcripturę vſus frequẽter, donec, ita vſurpat, vt nulla ſignificet ſequentis exceptio: id quod tam in affirmatiua q̃ in negatiua eloquutione, facilè fuerit oſtendere, In negatiua eloquutione, ſic legimus Pſal. 3. *Nõ cõmouebitur (iuſtus) donec deſpiciat inimicos ſuos.* Vnde nemo ſanæ mẽtis elicere tẽtabit, deſpectis inimicis iuſti, tunc illũ debere cõmoueri. Quid enim magis ridiculũ? Sic & in alio Pſalmo Propheta poſtulat, *Vſq; in ſenectã & ſeniũ ne derelinquas me, donec annuntiẽ brachiũ tuum gnerationi omni quæ ventura eſt.* Qua oratione non poſtulat Propheta, vſq; ad illud tantũ tẽpus nõ deſeri donec annũtiauerit, quaſi poſt contẽtus ſit derelinqui: ſed omnino nunquã derelinqui poſtulat. De affirmatiua eloquutione manifeſtũ habemus exemplũ in Pſal. 109. vbi pater dicit filio, *Sede à dextris meis, donec ponã inimicos tuos ſcabellum pedum tuorũ.* Quis enim hic intelligat, filio dari à patre ſeſsionem in dextra, tantũ vſq; ad tẽpus illud quo ſubiiciantur inimici ſub pedibus eius: quaſi illo perfecto foret filio emigrandũ à patris dextera? Pari autẽ ratiõe in enũtiatiõe affirmatiua ſignificaret ceſſatio pręcedẽtis operis

vel quietis ante donec signati post tempus illud quod donec indicat, qua in negatiua significatur exhibitio actus vel quietis, cuius negatio ante donec signatur, post tempus illud impletũ, quod donec significat. Exempli gratia, si in hoc proposito negatiuo loco Euãgelij: *Ioseph non cognouit Mariam, donec peperit filium suum primogenitũ*, significaretur; Ioseph cognouisse Mariam postquã peperit filiũ: pari ratione in illo Psalmi loco affirmatiuo: *Sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos, &c.* significaretur, filium cessaturũ à sessione illa post tẽpus illud subiectionis inimicorũ. De hac ipsa particula diximus pluribus in locis, in Elucidatione libri Psalmorum, nominatim in Annotationibus Psalmi 109. Manifestũ est itaq; tam ex familiari vulgati sermonis consuetudine, quàm ex venerando vsu sacri eloquij, ex particula illa, donec, nihil posse hæreticũ tale quale parturiebat parere. Ex dictione autẽ primogeniti, nihil magis. Nã vt primum dupliciter dicitur, ita & primogenitus. Primũ enim aliquãdo dicimus affirmatiuè, vt ita exponatur, cæteris omnibus prius. Hoc modo primus homo dicitur Adã, id est, omnibus aliis prior. Hoc modo primogenitus dicitur, ante omnes alios prior genitus: quomodo Christus dicitur primogenitus in multis fratribus, quoniam cõparatione ad omnes nos adoptione tantum filios factos ipse naturalis filius prior est, & in gloria potior. Sic dicitur Ruben primogenitus Iacob. Atque in hac significatione primogenitus respectiuè & relatiuè dicitᵉ ad alios posterius genitos. Neq; dicitur hoc modo Christus Mariæ primogenitus. Secũdo, exponitur primũ negatiuè, quo nihil prius est. Atq; hoc pacto primogenitus dicitur, quo nõ est alius prior genitus. Et in hac significatione mulier primũ enixa filium, rectè dicere poterit, Hic meus est primogenitus, etiãsi alius sequatur nemo aut sequuturus sit, quoniam ante illum non genuit alium. Hoc autem pacto, primogenitus relatiuè non dicitur ad posterius genitos, & potest vnigenitus rectè dici primogenitus. A qua loquẽdi cõsuetudine nõ abhorret scriptura, cum in lege præcipitur, primogenitũ sanctificatum esse domino, & debere redimi, quod indubiè nõ tantũ de illis intelligitur, quibus alij successerũt fratres, alioqui ante redemptionẽ expectari tantisper deberet, donec videretur an esset subsequuturus alius: sed primogenitũ intelligitur, quod vuluam aperit, & quo non alius prior fuit genitus. Sic & in interfectione primogenitorũ Aegypti, nõ existimandũ est, illic solum percussisse angelũ, vbi plures essent filij: sed omne simpliciter quod primogenitum fuit, percussit. Neque hinc igitur quicquam veneni sugere sibi potest hæreticus: tametsi ex propriis suis venenosis visceribus, ipsum potuerit tumor fastuosus euomere.

Ad

AD LECTOREM.

NOli, lector candide, in cæteris capitibus expectare quod hîc vtcunque præstitum videtur: id est, annotationes prolixas, & pleniorem locorum difficilium tractatum. Non enim id patitur opusculi præsentis (quod in enchiridij formam aptauimus) breuitas, neque ingenioli nostri tenuitas facilè id in omnibus posset quod hîc tentatum est. Denique, nec admodum necessarium nobis videbatur hoc vbique agere, potissimum quod aliorum nō paucorum antiquorum & recentiorum prolixi in manibus passim habeantur commentarij, ex quibus peti possunt quæ hîc desiderari videntur. Nobis sufficiet posthac paraphrastice, vt ab initio cepimus, simplicem literæ intellectum simplicibus & claris verbis exponere. Quod autē in vno hoc capitulo factū est., ideo factum est, vt intelligas, lector benigne, non sine diligenti discussione præuia elucidationes istas paraphrasticas esse conscriptas, etiam in illis capitbus vbi nullas inueneris annotationes huiusmodi additas. Labor enim qui in perlegendo authores diuersos, sententiásque varias diuersorum conferendo, & Græca Latinis cōponendo, cæteráque huiusmodi expendendo ante conscriptionem opusculi huius præcelsit, vt ingenue quod verum est fatear, sufficere vtiq; poterat ad iusti commendatarij compositionem, si non breuitas nobis magis fuisset in animo: & si non alia fuissent ab eo proposito iuste retrahentia. Boni itaque consule breuitatem nostram: & quod ex nobis deest, ab aliis petens, in diuinarum rerum scientia ditesce, atque in Dei semper amore (qui est scopus omnis pij studij) proficere stude. Vale.

ELVCIDATIO. CAP. II.

CVM itaque natus esset Iesus, & mundo æditus per virgineum partum, non in Nazareth Galilçæ, vbi conceptus erat: sed in Bethleem ciuitate tribus Iudæ, quç appellabatur ciuitas Dauid, & Prophetarum oraculis celebris erat, tanquam futura natalis locus Messiæ, nascituri de semine Dauid. [b] Herode alienigena iam occupante imperium (ablato vide licet sceptro de Iuda & duce de fœmore eius in signū aduentus eius qui erat mittendus) ecce nouo & insigni miraculo Deus pater suum in terris recēs natum filium voluit clarificare, ac gentium primitiis manifestū facere. [c] Ecce enim à terra Oriētis gentiles quidam

CVm ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudæ,

b In diebus Herodis regis,

c Ecce magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes:

dam viri, tum principatus nobilitate, tum sapientiæ claritate insignes & eximij, qui ex more gentis suæ Magi appellabãtur circa tẽpus ortus Christi, stellæ cũ iusdã nouæ externo indicio, simul & interna spiritus illustratione deducti, venerũt ad Hierosolymã ciuitatem regiã, de nouo rege nato, quẽ per signũ absentes cognouerant, diligenter perquirentes, atq; dicentes: [a] Vbi hic inueniemus nouũ Iudæorũ regem recens natum? Mirantibúsque omnibus qui audiebant super interrogatione huiuscemodi, ꝙ de nouo rege Iudæorum nato interrogarent exteri, cũ ipsi nihil de eo audissent, illi subintulerũt: Nõ pro nihilo huc venimus, neq; sine causa interrogamus. Iam enim certo nobis indicio monstratũ est, natũ vobis esse nouum regem illũ, qui multo antè promissus extitit, qui sit liberaturus populũ suum. [b] Nobis enim in Oriente longè positis stella apparuit, peculiare natiuitatis ipsius indiciũ quæ etiã nos huc usq; perduxit. [c] & cuius ducatũ insequẽtes, huc peruenimus, vt illũ adoremus, ac pro sua eminẽtissima gloria (qua excelsus erit præ cũctis regibus terræ) obsequium, honorem & reuerentiam illi impendamus. [d] Huius rei fama mox ad Herodem regem perlata, partim ob nouitatem rei, partim ꝙ in eius domo potissimùm de rege nato inquirendũ videbatur, si fortè natus illi fuisset nouus filius, quoniã quidẽ tum solus ipse in Iudæa regnabat, ille sibi malè conscius ꝙ per tyrannidẽ occupasset imperiũ, & malè metuẽs ne fortè regno (vt ferè fieri solet) vero rege nato pelleretur, vehementer cõturbatus est, & regni perdendi metu factus est animo anxius: [e] simul & bona pars eorũ qui in Hierosolymis erant, cũ illo cõturbati sunt, nõnulli quidẽ vt fauentes tyrãno simili sunt conturbatione cõmoti, ne ille deturbaretur imperio, cuius partem fouerãt, vel lucri vel ambitionis gratia, sicq; de eis pœnas contingeret sumi, pulso tyranno. Alij verò populi sui liberationẽ expectãtes, & sub tyrannide alienigenæ gemẽtes, nouitate rei, quasi concepta noua quadã spe libertatis turbati sunt, non tam dolore, quàm spe & gaudio. [f] Herodes autẽ nõ segniter prætereundũ putãs huius famæ rumorẽ dissimulans

a Vbi est qui natus est rex Iudaeorum?

b Vidimus enim stellam eius in Oriente,

c & venimus adorare eum.

d Audiens autẽ Herodes rex turbatus est,

e & omnis Hierosolyma cum illo.

f Et congregãs omnes principes sacerdotum & scribas populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur.

lans tantiſper animi dolorem, donec certius aliquid cognoſceret conuocari ad ſe interim iuſsit omnes principes ſacerdotũ, & Scribas eruditos in cognitione legis,& interrogauit eos,quis eſſet locus ille in Lege & Prophetis deſignatus,in quo Meſsias iſte quem eos expectare audierat, naſciturus eſſet: quoniã apud omnes erat vulgatiſsimũ, Iudæos quendã præſtolari Meſsiam,à quo ſperarẽt reddi ſibi libertatẽ.Fore autem hunc Meſsiam, de quo ſic ab exteris principibus interrogaretur,quique ſuperno ſigno ſic fuiſſet declaratus,nõ immeritò ſuſpicabatur aut metuebat. Non enim erant vulgaris regis illa tam magnifica indicia.

[a] Interrogati ſacerdotes & Scribæ ſuper loco natiuitatis Meſsiæ ſui, paratam mox habuerunt reſponſionem,quòd eſſet huius rei cognitio apud illos certiſsima, ſtatímque reſponderunt: Ciuitas Bethleem in tribu Iudæ poſita, è qua fuit oriundus Dauid, ipſa eſt locus deſignatus natiuitati eius quem præſtolamur Meſsiæ noſtri. [b] Id enim ex Prophetæ Micheæ verbis cognoſcimus, cuius extat hoc præclarum vaticinium, quo Bethleẽ ex ore domini alloquitur,dicens: [c] Et tu Bethleem tribus Iudæ, quæ etiam Ephrata diceris,nequaquam infima habenda es, neq; dignitate vltima inter pręcipuas ciuitates ſortis Iudę,nequaquam deſpicienda venis aut habenda contemptui,ob loci paruitatem aut paucitatem inhabitantium.[d] In te enim naſcetur, ex te vnus quidam prodibit inſignis,qui te mirũ in modum nobilitabit, præclarámque ac nobilem reddet per omnia ſæcula. Nimirum ex te egredietur & in te naſcetur princeps quidam & dux, qui reget ac paſcet populum meum electum Iſraël, qui in populo Iſraël regnabit in æternum.

[e] Quo audito, Herodes magis ſibi metuens, ſtatim ad callida conſilia conuertit animum: & quomodo hactenus non aliud quàm tyrannidem oppreſsionémque populi cogitauerat, ſic & modò pergit in nouum natum regem moliri machinationes tyrannicas: quomodo videlicet illum priuſquam inualeſcat viribus, recenter natum, opprimat.Viſum eſt autem illi, aſtu magis quàm viribus iſtud agere negotium.

Quare

a At illi dixerunt ei:In Bethleem Iudæ.

b Sic enim ſcriptũ eſt per Prophetam:

c Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda.

d Ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Iſraël.

e Tũc Herodes

a clam vocatis magis, diligẽter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis.

[a] Quare clã ad se vocatis magis, illis huius noui nati regis nũtiis & inquisitoribus, dissimulans latẽtem in corde dolorẽ & fictam simulans pietatem, diligentissimè ab eis perquisiuit omnia, quid videlicet illos mouerit ad tanti itineris subcunda dispendia, quid illos adduxerit ad huius regis exteri venerationẽ præ cæteris, vnde illis & quàm certa eius quẽ quærebãt notitia, & maximè tẽpus inquisiuit apparitionis stellæ huius, ex qua cognouisse se dixerant noui regis ortũ, vt hinc colligeret, quantæ foret ætatis infans natus.

b Et mittens illos in Bethleem dixit: Ite, & interrogate
c diligenter de puero, & cum inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniens adorẽ eũ.

[b] Quibus omnibus diligenti studio perquisitis, rex illos amicè admodum à se dimittens, indicato eis responso scribarũ & natiuitatis loco, permisit ac iussit accedere eos Bethleem tribus Iudæ,[c] ibique diligenter inquirere de puero isto rege quẽ quærebant: simul & hoc adiungens, vt puero inuento quantotius ad ipsum reuertãtur, renuntiaturi vbi illum inuenissent, fingẽs ad huius rei persuasionẽ, pia religione se quoque illuc velle accedere, ac puerũ honore debito adorare. Sciebat enim impius tyrãnus, pios magos & simplici animo Iesum quærẽtes, nulla ratione eum prodituros nocere cupiẽti, quamobrem eiusdem se voti esse simulans ac pietatẽ fingens simile spondebat obsequium, vt crudele tandem impleret propositũ.

d Qui cum audissent regem, abierunt.

[d] Et isti quidem regi vale dicẽtes, & simplici animo, nescij fraudis, ita se facturos pollicentes, abscesserũt à rege, & ciuitatem regiã relinquẽtes, Bethleem versus iter arripiunt.

e Et ecce stella quam viderant in oriente

[e] Et ecce mox vt Hierusalẽ egressi sunt, iter parãtes ad Bethleem, stella illa quam viderant in terra sua Oriẽtis, cuius ducatu ad Hierusalem vsq; peruenerãt, quæ ad modicum temporis se occultauerat, Dei cõsilio, vt interrogantes de puero in Hierusalem audirent suæ fidei de scripturis cõfirmationem, atque ipsi etiam Iudæi nati sui regis noui ab alienigenis audirẽt testimonium,

f antecedebat eos vsque dum veniens staret supra vbi erat puer.

[f] ipsa eadem rursum illis manifestata est, eósq; tanquam ductrix & viæ demõstratrix antecessit, sic illos deducendo vsque ad locum in quo puer ille mirificus diu & multũ quæsitus latebat: quã etiam domũ stella illa demissa de sublimi aëris loco, vicinius ad domum illam desuper accedẽs, illicq; superne

pernè immota permanés, aperto indicio magis designabat. [a] Hi verò, stella iterum suis præsentata conspectibus, pro cuius amissione non parũ fuerant conturbati, vehementi gaudio sunt affecti, quòd veterem ducem & supernum munus sibi viderent reddituͣ, & nõ inuanum fore itineris laborem ex tam certo ducatu cognoscerent. [b] Ingenti quoq; gaudio refecti sunt, vbi stellæ indicio ipsam iam domũ deprehendissent, in qua puer erat absconditus. [c] Illi itaque cum omni reuerétia & honore debito domũ ingredientes, inuenerunt puerũ illum quem tanto itineris labore, tanta inquisitionis solicitudine quæsierant, & cum puero simul ipsius quoq; virginẽ matrem inuenerũt, materna solicitudine illũ diligenter pro sua facultate curãté. [d] Mirabile profectò diuinæ operationis mysteriũ. Nihil magnificos istos & sapientia clarissimos viros scãdalizauit loci vilitas, nihil offendit matris humilitas, nihil paupertas illorũ deuotioni obfuit: sed vbi regiũ nihil nihilq; magnificum cernebant, ipsi nihilominus absq; mora: plena fide & deuotione prociderunt in facies suas coram inuento puero, eúmque adorauerunt: nõ vt regem tantum quemlibet, cuiusmodi erat Herodes, sed vt regem cælitus missum, hominem verum & verum Deum. [e] Neque illis sat fuit, signis huiusmodi suæ fidei rectitudinem & deuotionis synceritatem demonstrare, sed insuper donis ad hoc cõuenientissimis idipsum voluerunt comprobare: apertisq; arcis suis, in quibus couclusa seruabantur quæ secũ pro itinere adferebant, post munus internæ deuotionis & piæ adorationis (quod est præcipuum & summũ munus, Deóq; præ omnibus gratissimum) etiam externa obtulerunt munera, [f] nempe aurum, thus, & myrrhã, quæ dona non absque peculiari sancti spiritus eruditione, nec absque magni signatione mysterij, illæ gentiũ primitiæ obtulerunt. Aurũ nãq; obtulerunt, in protestationem quod illum vt verum regem & supremum regem agnoscerent, vt regẽ regũ & dominantiũ dominũ. Thus obtulerunt, in protestationem veræ diuinitatis, cui debetur thuris oblatio. Myrrhã verò, in protestationẽ corruptibilis humanitatis

a Videntes autẽ stellam,

b gauisi sunt gaudio magno valdè.

c Et intrantes domum, inuenerunt puerũ cum Maria matre eius.

d Et procidentes adorauerunt eum.

e Et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera,

f aurum, thus, & myrrham,

maniratis. Nam mortuorũ corporibus myrrha cõducit. Sic enim illũ adorabant, vt summum regem & verum Deum, verum nihilominus atq; mortalẽ hominem: & tria hæc vt corde credebant, ita protestabantur muneribus.[a] Ego verò ad quod venerant non sine ingenti cordis ipsorũ lętitia peracto, cum reditũ meditarẽtur ad propria, & ad Herodem cogitarẽt iuxta promissum reuerti, causa indicandi (vt ille postulauerat) inuẽti pueri, angelus domini per tẽpus somni illis apparẽs, oraculo cælesti eos admonuit, ne redirent ad fraudulentum Herodem, astuta cogitatione mala machinantem puero, aliam illis commostrans viã per quam redirẽt in suam regionem, quod & fecerũt, illi obediẽtes per omnia.[b] Sua nanq; de reditu pollicitatione quã Herodi fraudis ignari simplici animo fecerant, postposita (ob deprehensum angelica ammonitione Herodis dolũ) declinãtes Hierusalem, per aliã viam reuersi sunt in regionem suam, sicq; spes delusa est & expectatio frustrata tyranni mala machinantis. Et iam illi procul à Iudæa aberant, aut in suam fortè regionem redierant, cum ille miser anxius adhuc frustra præstolaretur illorum reditũ.[c] Vbi autem Magi isti peracto suo negotio abscessissent, nõ multo post, cęlestis pater iã de filio suo vt de mortali homine curam gerẽs, præuidens iniquas & crudeles machinationes Herodis, filiiq; vitam vsque ad tempus definitum seruare volẽs, angelum mittit de cælo, qui Ioseph vt patris tenentem locum, nutritiũ & curatorem pueri, & matris custodem atq; ministrũ admoneat de fuga,[d] Qui angelus somni tempore Ioseph apparẽs: Surge (inquit) Ioseph fili Dauid, surge alacriter, & festinus accipe tecũ puerũ istũ cuius tu es à Deo nutritius deputatus, vnà cũ matre eius, cui es assignatus custos: & fuge in Aegyptũ, ibiq; delitescatis ad tẽpus aliquantũ, & peregrinemini, donec tibi reditũ significauero.[e] Herodes enim tyrãnus, audito noui regis ortu, iam mala machinatur in corde suo, & breui in effectũ per ducturus est iniqua sua cõsilia, magno conatu & exquisitis cõsiliis ac tyrannide inaudita vsurus ad interficiendum hunc puerum. Quẽ licet possit cęlestis pater

a Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem,

b per aliã viã reuersi sunt in regionem suam.

c Qui cum recessissent, ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph dicens:

d Surge & accipe puerũ, & matrẽ eius & fuge in Aegyptũ, & esto ibi vsq; dum dicam tibi.

e Futurum est enim vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum.

ter aduersus omnem sæculi potestatē solo verbo defendere, vult tamē fratribus illum per omnia assimilari, postea quam hominem fieri illū iussit, & fuga tanquā vnum aliquē è cæteris hominibus suæ vitæ consulere.[a] Accepta autem admonitione, Ioseph non segnis auditor neq; tardus aut inobediēs minister, continuò ad exequēdum mandatum se accingit, maturè de strato quietis exurgit, antequam illuxisset dies: omnibúsque celeriter compositis, & ad profectionem necessariis paratis, iuxta angeli monita, Iudæā dereliquit, & in Aegyptum cum puero & matre descēdit, vt illic ab Herodis persequutione puer tutus lateret. [b]Erátque illic vt peregrinus, multo tempore, magna solicitudine puero & matri victum quæritans, & pro vtriusque necessitate subleuanda fideliter laborans, vsque ad tempus obitus Hærodis.[c] Per hanc autem pueri fugam in Aegyptum ac deinde eiusdem reuocationem ex Aegypto, impleta est Prophetia illa quę à domino multò antè prædicta fuerat per Prophetā Ozæe, atque etiam per Prophetam Balaam:[d] Ex Aegypto vbi tanquā peregrinus & aduena fugiens Herodis furorem latuit, defuncto tyrāno eū reuocauit in terrā suam. Quod licet secundum literam de Israelitico populo liberato à seruitute Aegyptiaca videatur accipiēdum, secundum veritatem tamen mysticę sententię de Christo potissimum intelligendum venit, ex Aegyptiaca peregrinatione reuocato.[e] Cum verò Herodes post longam expectationem tandem comperisset Magos sibi illusisse, ac spe sua fraudasse, nec iuxta pollicitationem illos ad se redituros videret aliáque via didicisset in propria rediisse:[f] vehementi cōmotus est intra semetipsum indignatione, & ira ardentissima vehementer efferbuit: tum aduersus Magos illos à quibus se deceptum existimabat, cum ipse magis illos sua simulatione fefellisset, vt reditum promitterent: tum aduersus natum puerum, cuius notitiam particularem vt sperabat, assequi se posse iam desperabat.[g] Et in hoc ardenti furore positus crudelissimus tyrannus, lictoribus atque militibus tali facinori idoneis emissis, interfi

a Qui consurgēs, accepit puerum & matrē eius & secessit in Aegyptum.

b Et erat ibi vsque ad obitum Herodis,

c vt adimpleretur quod dictū est à Domino per Prophetam dicentem:

d Ex Aegypto vocaui filium meum.

e Tunc Herodes vidēs quoniam illusus esset à Magis,

f Iratus est valdè.

g Et mittēs occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra secundū tempus quod exquisierat à Magis.

terfici iusſit pueros vniuerſos, non ſolũ in Bethleẽ, verumetiam in omnibus terminis eius vbiq; per circuitum, quotquot ætatem habebãt annorum duorũ, aut infra hãc erant ætatem, iuxta ſupputationem tẽporis quod ex Magorũ relatione, de ſtellæ apparitione exquiſierat & audierat. Iam enim per multũ tempus expectauerat ille reditum ad ſe Magorum, & priuſquã percepiſſet abiiſſe illos, nonnulla haud dubie mora interceſsit, neq; forſitan ſtatim vt cognouit illuſionem, opportunitatem habuit perficiendi ſuum propoſitum, propter quod, hebdomadæ pauculæ non illi ſufficiebant, pro ſuo propoſito. Neq; tamen duos accepit annos, quòd tãtum tẽporis iam effluxiſſet à nato puero, ſed vt ſecurus magis eſſet de periculo, maluit prolixiorem accipere terminũ, vt vbi vnus ſufficere potuiſſet annus, duos acciperet, vt tãto certius deprehenderetur infans ille qui quærebatur. [a]Tunc impleta eſt Prophetia illa Hieremiæ Prophetæ dicẽtis, Vox im Rama: id eſt, in excelſo audita eſt, clamor magnus inauditæ crudelitatis in cælum vſq; aſcendit, nẽpe vagitus, ploratus & vlulatus maximus tam vulneratorum puerorum, quàm mulierum filios ſuos lamẽtantium, quàm etiam inſanus clamor crudeliſsimorum lictorum contra vlulantium. [b] Tanta autẽ fuit ſtrages cæſorum innocentum, vt ipſa quoq; Rachel, licet mortua, flere debuerit filios ſuos: id eſt, pueros Bethleem: qui ei us filij dicuntur, non quod de Rachele nati eſſent (De Lia nanque ortus fuit Iudas, in cuius ſorte erat Bethleem) ſed quia iuxta Bethleem defuncta in puerperio Rachel ſepulta fuit: propter quod, illis in locis nati vbi ipſa ſepulta quieſcit, filij eius dicũtur. [c]Tantus autẽ erat ploratus Rachel, & tam magna erat crudelitas iſta, vt nõ voluerit ipſa à luctu ſuo conſolationem accipere, eo quòd morte tam crudeliter perempti fuerunt illi innoxij, & de vita ante tempus ſublati, vt videre non potuerint nec audire illa tam magnifica, quæ paulò poſt in mundo erant per Chriſtũ agenda atque prædicanda. In ſumma, erat hæc crudelitas tãta in pueros Bethleemiticos, à tyranno exercita, vt etiam à mortuis matribus plangi

a Tunc adimpletum eſt quod dictum eſt per Hieremiã Prophetam, dicentem, Vox in Rama audita eſt, ploratus et vlulatus multus.

b Rachel plorans filios ſuos,

c & noluit cõſolari, quia non ſunt.

plangi vehementer & quasi inconsolabiliter digna fuerit.[a] Verùm post annos aliquot Herode ex Dei iudicio, post grauissimos dolores & acerba tormẽta, morte absumpto, ecce angelus domini q̃ prius ex Iudæa fugam nuntiauerat, iterum per somni tẽpus Ioseph in Aegypto adhuc agenti apparuit dicẽs: [b] Surge & accipe puerum tuæ commissum curæ, vnà cum matre eius tuæ credita fidei, & hinc cõmigra in terrã Israël, vnde huc peregrinus aduenisti.[c] Iam enim res pueri salua est. Iam ille sæuissimus tyrãnus, qui donec viueret infantis vitę insidiabatur, miseram exhalauit animã nec vllum posthac ex eius tyrãnide erit puero in Iudæa periculum.[d] Statim Ioseph superno accepto oraculo, obedire paratus, consurgẽs accepit puerum (cuius, ob inhabitantem carni Diuinitatem priorẽ facimus mentionem, tametsi iuxta humanũ iudiciũ matris deberet mentio præcedere natum) simulq́; matrem eius, & Aegypto relicta, reuersus est ad terram Israël.[e] Vbi cum audisset Archelaũ Herodis filiũ patri successisse, & loco defuncti patris suscepisse regni gubernacula in terra Iudææ, timẽs Ioseph ne paternę malitiæ & tyrannidis fieret filius imitator, non ausus est puerum in terram Iudææ reducere, curã verè paternam pro puero gerens, ne fortè mali quicquã aduersus illum pararetur.[f] Qua solicitudine cũ anxiaretur animo Ioseph, nocte per angelũ admonetur, vt in Iudæam natiuitatis locũ, puerum nõ inferret, sed in partes Galilææ secederet.[g] Cui admonitioni gaudenter acquiescẽs iustus Ioseph, cum puero & matre, ad ciuitatẽ quæ vocabatur Nazaret (in qua puer conceptus fuerat) diuertit, illicq́; habitauit.[h] Atq; ita consequuta est impletio eius quod in Prophetis dicitur, eum futurum esse & vocandũ esse Nazaræum vel Nazarenum. Deum enim Christus in Nazareth ciuitate cum parentibus habitauit, maximè posteaquã & conceptus illic fuit, nihil dubiũ, quin hinc rectè processerit, vt apud vulgus Nazaræi vel Nazareni cognomẽ, ad præcipuum Iesu nomen, acciperet, cuius nominis & res & appellatio à Prophetis illi multo antè fuerat per spiritum attributa.

a Defuncto autem Herode, ecce angelus domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto, dicẽs:

b Surge & accipe puerum & matrem eius, et vade in terram Israël.

c Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.

d Qui consurgẽs, accepit puerum & matrẽ eius et venit in terram Israël.

e Audiẽs autẽ quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro patre suo timuit illò ire.

f Et admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ.

g Et veniẽs habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth,

h vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur.

ANNOTATIONES IN CAP. II.

V*Enimus adorare eum.*) Præteriti temporis eſt, venimus. Nam Græcè eſt ἤλθομεν ilthomē. ¶*In Bethleem Iuda.*) In vulgatis Græcorum exemplaribus legitur ἰουδαίας Iudææ, pro Iudæ, ſicut & ſupra in principio capitis. Melius tamen quadrat Bethleē Iudæ, quomodo etiā Græca in ſequēti habēt Prophetia, cum dicitur: *Tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda.* Et quomodo apud ipſum Prophetam ſcriptum eſſe teſtatur Hieronymus. ¶*Ex te enim exiet dux.*) Græcè eſt ἡγούμενος egumenos, quod ad verbum ſonat principans aut ducem agens, ſiue (vt efficto dicamus vocabulo) ducans quomodo à regno, Latine dicimus regnans. Et in eo quod ſequitur. *Qui regat populum meum.*) Græcè eſt, ποιμανεῖ pœmanī, quod ſignificat regere ſiue paſcere, aut (vt plenius exprimatur ſignificatio) paſtoraliter regere, quod veris regibus cōuenit, tyrānis minime: de quo verbo diximus in annotationibus præcipuis Pſalmi 2. ¶*Diligenter didicit.*) Vnico verbo Græce dicitur ἠκρίβωσε icriuoſe, quod ſignificat Latinis, cū diligentia perquiſiuit aut didicit. Et in eo quod ſequitur: *Tempus ſtellæ quæ apparuit eis*, Græcè ſic legitur, τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος quod ad verbū ſonat: Tempus apparentis aut viſæ ſtellæ, hoc eſt, tempus quo ſtella eis apparuit, vt in Elucidatione expoſitū eſt. ¶*Staret ſupra vbi erat puer.*) Gręcè eſt ἐπάνω epano: id eſt, ſupernè, cuius loco poſitum accipi debet ſupra.. ¶*Et reſponſo accepto.*) Græcè vnico vocabulo per participium ſic dicitur, χρηματισθέντες, quod Latinè ſonat, ammoniti, vel reſponſo edocti, vel oraculo inſtructi, & ab interprete noſtro, caſu mutato verſum eſt, reſpōſo accepto. ¶*Abimatu & infra.*) Gręcè ἀπὸ διετῶν: id eſt, à duobus annis. Et in eo quod ſequitur: *Iuxta tempus quod exquiſierat à magis*, idem eſt verbum ἠκρίβωσε icriuoſe, quod prius verterat, diligēter didicit: quare hic exquiſierat, talem intelligatur cōtinere emphaſim, vt valeat exquiſitè & exactè interrogauerat ſiue didicerat. ¶*Ploratus & vlulatus multus.*) Græca vulgata tria habent θρῆνον καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολύς, hoc eſt lamentatio & ploratus & vlulatus multus. ¶*Et admonitus in ſomnis.*) Idem hic vocabulum eſt in Græco, cuius plurale paulò antè verſum fuerat, reſponſo accepto: quare & illic ſimpliciter verti poterat admoniti. ¶*Quoniam Nazaræus vocabitur.*) Dictio Hebraica nazer per zain in medio, ſignificat Hebræis ſeparatum & ſegregatum ab aliis, ſpeciali ſcilicet ſanctitate ab aliis ſemotū, & Diuino cultui ſpecialiter deputatum. Vnde Nazaræi dicebantur in lege, ſpecialiter Deo ſanctificati. Quando verò per tzadick ſcribitur, ſignificat florē vel germen, ſtirpem vel truncum. Secūdum vtranque autem harum

ſigni

ſignificationum manifeſtum eſt, iuxta ſcripturarum teſtimonia, Chriſtum rectè vocari Nazaræum. Eius enim ſingulariſsimam ſanctificationem omnes Prophetę canunt,& germen illud magnificum vno ore omnes prædicant.

ELVCIDATIO CAP. III.

IN tempore ad hoc prædeſtinato, non illo quidē quo iſta iam ſtatim narrata gerebātur,ſed in definito tēpore longè poſteriori,videlicet Chriſto trigeſimū iam agente annum, anno quintodecimo imperij Tyberij Cæſaris, [b] Ioannes filius Zachariæ (qui ab officio poſtmodum Baptiſtæ cognomentum accepit,[c] qui in deſertis à puèro vſque tunc latitauerat) cœpit oſtendere ſe coram populo Iſraël: egrediensq́ue deſerti loca ſecretiora,ad loca deſerti viciniora populis Iudææ accedens, prædicare cœpit iis qui ad ipſum conueniebant pœnitentiam,dicens: [d]Reditæ præuaricatores ad cor,& anteactę vitæ prioris ex animo agite pœnitentiam.Iam enim regnum cælorum appropinquabit pœnitentibus,iam in proximo adueniet qui verè pœnitentiam agentibus daturus eſt regni cæleſtis pręmia:pateſiet breui cęleſtis regni ianua,quę vſq; modo clauſa permāſit ab initio, & cunctis verè pœnitentibus dab tur in illud introitus.Propter quod,vos moneo per pœnitentiam offerendæ tantæ gratiæ occurrere, atq; eam ſuſcipiendā dignè pręparari.[e]Hic eſt enim,de quo & de cuius pręedicatione multò antè per Eſaiam Prophetam fuit prædictam.[f] In temporis plenitudine, antequam ſe mundo manifeſtabit venturus Meſsias, vox erit vel audietur præcurſoris cuiuſdam atq; pręconis, qui in deſerto pręedicās clamabit ac dicet : Parate viā ei qui venturus eſt domino,facite illi rectas & æquas ſemitas.Venturus eſt enim poſt paululum ad vos ille diu expectatus & cunctis gentibus multum deſideratus Meſsias,ante cuius faciē ego præmiſſus ſum tanquā illius pręcurſor,vt mea exhortatione vos admoneam, parate illi viā quą ad vos veniat,& rectas fieri omnes itineris ſemitas,id eſt,diligēter vos pręparari per pœnitentiam ad digne illum ſuſcipiēdum,vt ſic à vobis

IN diebus autē illis,venit

b Ioannes Baptiſta,

c prædicans in deſerto Iudææ, & dicens:

d Pœnitentiam agite,appropinquabit enim regnum cælorum.

e Hic eſt enim de quo dictum eſt per Eſaiam Prophetam dicentem,

f Vox clamantis in deſerto, parate viam domini,

digne & reuerenter suscipiatur cum aduenerit, quomodo tantum dominũ vos æquũ est suscipere. [a] Non enim corporaliũ viarũ quærit munditiam, aut terrenarum semitarum exquirit planitiem, sed cordium desiderat puritatem, & spirituũ æquitatem, vt nihil in vobis cum aduenerit veterum sordium aut antiquæ inæqualitatis inueniat, per pœnitentiam cunctis sordibus eiectis, & omnibus complanatis atq; ad æqualitatem iustitiæ reductis. [b] Hic autem Ioannes vestitu & cibo nequaquam vulgaribus vtebatur: nõ lana aut lino artificio & labore hominum contextis induebatur, non cibis coquorũ peritia exquisitè decoctis, aut etiam humano quocunq; labore partis vel apparatis; sed iis vtebatur quæ illi eremus suppeditabat, absque vlla solicitudine, vestimentum habens vilissimum de camelorum pilis contextum. [c] Zona autem quam postulabat, honestas ad continendum vestimentum partesq; corporis pudendas operiendũ, erat illi pellicea, de oblata ex eremo inculta pelle desumpta, hoc videlicet habitu veterẽ illũ Heliã referens, cuius ex parte aliqua nomen gerebat & officium quẽ legimus virũ hispidũ fuisse, & zona pellicea circuncinctũ renibus. [d] Cibus autem illi erant locustæ, animalcula mollia, licet insipida non omnino tamẽ esui humano inepta, cũ melle syluestri, quorũ vtrunq; sine solicitudine, deserti penetralia illi suppeditabãt. Nec de potu vllum est dubiũ, quin aqua pura fuerit. Hoc pacto ille vitam degebat absq; omni solicitudine, neq; pro victu, neq; pro vestitu vllam omnino curã gerens, contentus præsentibus & vltro oblatis, neque plura requirens. Qua animi libertate cõtinuo orationi intẽtus, & ab omni humano cõsortio semotus, fieri nõ potuit, quin apud Deum summam gratiam promeruerit, & qua viuẽdi austeritate omniumq; temporaliũ rerum eminẽtissimo contemptu, merito apud homines summa polle bat authoritate. [e] Tunc itaque, illo sic pœnitentiam tanta authoritate & grauitate populis prædicante, Iudæorum non pauci, tam vitæ sanctitate quàm verborum efficacia permoti, attendere cœperũt illius prædicationi, exibãtq; ad eius audiẽdã prædicationẽ multi de

a rectas facite semitas eius.

b Ipse autẽ Ioãnes habebat vestimentum de pilis camelorum,

c & Zonã pelliceam circa lũbos suos.

d Esca autẽ eius erat locustæ & mel syluestre,

e Tunc exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa, et omnis regio circa Iordanem.

de Hierusalem, & plurimi ex omni Iudæa, atque ex omnibus locis quæ Iordani adiacēt fluuio. [a] Et compuncti corde, in protestationē veræ pœnitentiæ, baptizati sunt ab eo in Iordane flumine vicino, pœnitētiam agētes de cōmissis peccatis, eadémq; etiam ore confitentes, & signorū exteriori inditio protestantes, dum aqua lauari se permittentes immūdos se esse ac emūdatione indigere designabāt. [b] Cernens autē Ioannes inter cæteros compuncto corde suū baptisma requirentes, multos quoq; Pharisæorū & Sadducæorū non recto corde ad ipsum accedentes, sed animo superbo & simulato, potius ad calumniandū ipsius prædicationē & baptismum, quàm vt ex ipsis proficerēt, durè admodum hos redarguit, & seuera cōminatione aduersum hos intonuit, dicens: [c] Vos viperarum genimina, filij serpētum, malorum patrum mali filij, paterni veneni hęredes, qui adhuc in cordibus vestris gestatis malitiæ virus quod patres vestri olim in sanctos Dei Prophetas soliti sunt effundere, quæ vobis salutis spes poterit esse reliqua, aut quis vobis demonstrare poterit modū illam effugiendi iram, quæ in iudicio reuelabitur, si in hac vestra venenata persistatis malitia? [d] Moneo itaque vos, donec tempus est misericordiæ, antequā ira illa vētura reueletur, vt reuertamini ab hac vestra inueterata malitia pœnitentiam agentes ex animo, & sic agentes vt fructus quoq; faciatis pœnitētia dignos: tales videlicet qui veram & rectā deceant pœnitentiā, quales illa requirit solétq; progignere in iis in quib⁹ fuerit, vt ipsa opera testentur vos nō apparenter nec simulatè tantū, sed synceriter & ex animo conuersos per pœnitentiā. [e] Nec est quod vobisipsis vanè blandiamini de generis vestri electione, confidentes in Patriarcharum & Prophetarū meritis, dicentes, Patrē habemus Abrahā, quasi ob patrum electionem & merita non possit illa ventura ira vos comprehendere, nihílq; vobis possit mali accidere, quasi hoc vobis satis esse possit ad effugiendam iram & consequendā salutē, ꝙ tantorum patrū sitis filij, atq; idcirco pœnitentia opus nō habeatis. Omnino enim vana est ista pſuasio, & planè ridicula. Deus

a Et baptizabantur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua.

b Videns autem multos Pharisæorum & Sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis:

c Progenies viperarū quis demonstrabit vobis fugere à ventura ira?

d Facite ergò fructum dignū pœnitentiæ.

e Et ne velitis dicere intra vos Patrē habemus Abraham.

nanq; carnale genus non aſpicit, nec carnalẽ attendit originẽ.[a] In veritate enim dico vobis, potẽs eſt Deus cum voluerit etiã de lapidibus iſtis (quos per intellectum de ſigno) id eſt, de gẽtilibus qui ligna & lapides nunc colunt, ac proinde lapides dici merentur, de his (inquã) nunc ob ſuã infidelitatẽ ab Abraham ſicut & à Deo alienis, potens eſt Deus, cũ voluerit, facere veros Abrahę filios potens eſt, vt illos faciat fideles, ſicq; veros ſecundũ ſpiritũ fidelium Patriarcharũ filios & ipſorũ verũ ſemen ſecundũ ſpiritũ, quod Deos attendit magis quã ſecundũ carnem. Quapropter omnino inanis eſt veſtra perſuaſio, quaſi nõ poſsit Deus vos ſemen carnale Patriarcharum reprobare, & quaſi promiſsiones factæ patrib⁹ in vobis debeãt impleri: quãdoquidẽ vobis, adulterino ſemine reprobatis, aliud inuenire poterit verũ ſemen illoru, in quo factas promiſsiones patribus perfectè adimpleat.[b] Et iã planè ſecuris admota eſt arboris radici, imminet vobis condemnationis iudiciũ, ſi credere & pœnitentiã agere nolueritis.[c] Omnis arbor quæ fructũ bonũ non protulerit, ſecuri hac excidetur, & tanquã inutilis ad ferẽdos fructus flãmis tradetur. Hoc eſt: Omnis homo q̃ pœnitentiã agere recuſauerit, & veritati voluerit acquieſcere, præeligẽs in veteri permanere incredulitate ſiue malitia, nec fructus pœnitentiæ dignos voluerit operari, hic per iudiciũ mortis auferetur de terra iſta viuentiũ, & per ſententiã cõdemnationis in ignẽ proiicietur æternũ & inextinguibilẽ, quoniã arbor mala fuit, & fructum bonum noluit producere: quomodo per cõtrariũ, omnis arbor bona quæ fructus fecerit dignos pœnitentia, non excidetur, ſed tranſplantabitur de loco deſerti huius ſterilis & aridi, ad locũ orti amœniſsimi ſimul & pinguiſsimi, vt vbi in æternum floreat & fructificet, id eſt, de mundo iſto ad cæleſte regnum, vbi viuat in æternum.[d] Neque verò hæc dixerim, quaſi ego is ſim per quem hæc fieri debeant, quaſi ego ſim condemnaturus impœnitentes: nam ego quidem tantum miniſter præcurſor & præco ſum iudicis, cuius officium eſt, aqua ſolum exterius corpus abluere, ad proteſtationem pœnitẽtiæ, qui

a Dico enim vobis, quoniam potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.

b Iam enim ſecuris ad radicẽ arborem poſita eſt.

c Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignẽ mittetur.

d Ego quidem baptizo vos aqua, in pœnitentiam.

qui veni ad præparandam viam venturo domino, & populum illi præparare idoneum, pœnitentiam prædicãdo, & corporali baptiſmo pœnitẽtes abluendo.

a Qui autem poſt me venturus eſt, fortior me eſt, cuius nõ ſum dignus calciamenta portare.

a Ille verò q poſt me vẽturus eſt, cuius ego me præconem & præcurſorem fateor, qui poſt paululũ mundo potẽter manifeſtabitur hic longè eſt me fortior atq; potentior, cuius tanta eſt ſupra me excellẽtia, vt non ſim ego dignus vel viliſsimũ vllum obſequiũ aut nouiſsimũ miniſterium illi impẽdere, cuiuſmodi eſt calciamenta portare, aut corrigiam ſoluere calciamẽtorũ, aut aliquid huiuſmodi. Ille enim dominus eſt, ego ſeruus. Ille Deus & homo, ego homo purus. Ille Dei filius, ego tantũ hominis filius. Ille Iudex, ego præco.

b Ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto & igni.

b Hic eſt qui per virtutẽ Diuinitatis in ſe inhabitantẽ, eos q pœnitentiã egerint baptizabit, baptiſmo lõgè nobiliori, quàm meus fuerit baptiſmus, qui tantũ illius fuit figura & ſignum præuium, & quaſi aſſuefactio quædam ac prædiſpoſitio ad illius promptiorem ſuſceptionẽ. Ipſe vobis ſuo baptiſmo videlicet inuiſibiliter infundendo ſpiritum ſanctũ, per quem vos regenerabit, atque ex Deo iterũ naſci faciet, & ignem charitatis, qui per ſpiritum ſanctum diffunditur in regeneratorum cordibus, quo igne purgabũtur, illuminabuntur, & ſalubriter inflãmabuntur corda credentiũ. Ipſe baptizando daturus eſt inuiſibiliter ſpiritum ſanctũ & dona eius, quod meæ haudquaquã eſt facultatis, qui corporaliter baptizare tantũ poſſum ad proteſtationẽ pœnitentiæ, ſed ſpiritũ ſanctum aut dona eius non poſſum infundere, quod ſolius eſt Dei.

c Cuius ventilabrum in manu ſua,

c Et hic qui pœnitẽtibus tam præclara donaturus eſt, idem ipſe ſuo tẽpore aduerſum malos terribilẽ oſtentabit iram. Habet enim in manu ſua ventilabrũ ſiue palam, ad examinãdũ frumentum, & diiudicandas à granis paleas, habet poteſtatem faciendi iudicium, & examinandi ac diſcernẽdi bonos à malis.

d & permundabit aream ſuam.

d Et aream ſuam permũdabit, ſeparatis paleis à granis: id eſt, Eccleſiam ſuã purgabit ſeparãdo malos de medio iuſtorum, quibus nunc ſunt cõmixti in area mundi huius, nondũ emũdata & ventilata.

e & congregabit triticum in horreum ſuum.

e Et bonos quidem ſimiles tritico bono, (quod magno eſt vſui & magni eſt pre-

pretij) congregabit in cęleste regnum, quod est apotheca & horreum boni tritici & electorum mansio. [a] Malos autẽ similes paleæ (quæ nullius est ponderis, vsus aut pretij) in ignem æternũ cõijciet, vt ardeant & affligantur in sæcula sæculorũ. [b] Cum autem omnis populus passim ad Ioannem prædicantẽ & baptizantem conflueret, accessit etiam Iesus à Galilæa, vbi cum parentibus commorabatur, ad locum Iordanis, vbi docebat & baptizabat Ioãnes, volẽs & ipse ab eo baptizari tanquã vnus de vulgo: partim vt serui prædicationem ac baptisma approbaret & confirmaret dominus: partim vt humilitatis formam nobis traderet, prius in se monstrando & suscipiendo quod exacturus erat in aliis: partim vt baptismatis sacramentũ nobis cõsecraret, & instituere inciperet spirituálẽ baptismum, suscipiens in se corporalem. [c] Ioannes autẽ & propriam vtilitatẽ, & domini sui excellẽtiam probẽ cognoscens, præ humilitate & Christi reuerentia, non tam negans quàm differens, non tam recusans quàm excusans, domino postulanti nõ statim acquieuit, imò verbis mansuetis humiliter illũ prohibebat dicens: [d] Ego, vt seruus, & ex meipso nihil, nisi peccator, à te, qui solus es mundus, ac mũdare potẽs, debeo baptizari: quoniam iustum est, à mũdo mundari mũdandum. Quomodo ergo tu in quo nihil est immundum, ad me venis, ex meipso nihil nisi sordidũ, vt baptismo laueris? Quomodo lauari petis tu qui nullam habes maculã? Et quomodo à me postulas lauari, qui baptizo in protestationem pœnitentiæ, quæ tibi non competit? [e] Hoc humilitatis responso audito, Iesus nihilominus persistebat in proposito, exigens à Ioanne, vt ab ipso baptizaretur, dicens: [f] Agnosco cordis tui humilitatem, fidem suscipio, deuotionẽ comprobo, attamen impręsentiarum omissis argumentis, fac quod iubeo. Ego quare id tibi iubeam noui, tu tantũ obediẽtem te præsta meis sermonibus. Ita enim nos decet, vt omnem impleamus iustitiam, ita nobis conuenit, perfectæ iustitiæ formam exemplo isto demõstrare, quam in se doctor ostendit, quando id quod cum authoritate alios vult docere, ipse per humilitatem

a Paleas autem comburet igni inextinguibili.

b Tunc venit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Ioannem, vt baptizaretur ab eo.

c Ioannes autẽ prohibebat eũ, dicens:

d Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?

e Respondens autem Iesus dixit ei:

f Sine modo. Sic enim decet nos implere omnem iustitiam.

tem prior in se exprimit. [a] Videns itaque Ioannes q̃ persequeraret in petitione dominus, eadem qua prius cõtradixisse visus fuit humilitate, nunc acquiescit iubenti, & cũ timore atque tremore magno, in summa cordis humilitatẽ, super sacratũ Christi verticẽ aquã fundit, eumq́ue cum reuerẽtia debita baptizat. Quẽadmodũ enim humilitatis est, magnis officiis aut honorificis actibus etiam à superiori potestate propositis, non statim cum affectu acquiescere, sed magis indignitatem propriam obiicere, & excusationem rationabilem prætendere proponentibus aut iniungentibus, ita vbi superior authoritas excusatione audita perseuerat nihilominus in sententia: eiusdẽ est humilitatis, munus impositi officij humiliter suscipere, ac cum timore & tremore administrare. [b] Cum autẽ à Ioanne esset Iesus baptizatus, mox de Iordane exiuit, in quem baptizandi gratia descenderat. [c] Et ecce qui semetipsum sub manibus serui iamiã humiliauerat, superno meruit indicio à patre clarificari, vt nos doceamur, quoniã qui se humiliat, à Deo exaltatur. Statim enim vbi ille ascendit de aqua, aperti sunt ei cęli, ita apparuit cælum quasi patefactum, & iam apertum ad baptizati ingressum: quo designare voluit pater cælestis, baptismũ filij sui, ianuam esse cælestis regni, & omnibus in fide & baptismo filij baptizatis cælestis regni patere introitum. [d] Vidit quoque spiritum Dei in specie columbæ, animalis simplicis, candidi, & innocui, desuper venientem, ac super se descendentem, & in se requiescẽtem: ad significandum in Christi baptismo dari credẽtibus spiritum sanctum. Nam illa tunc visibiliter monstrata indicia, inuisibilia dona signabant. [e] Vox insuper paterna in supernis de nube resonans audita est, de baptizato filio testificans, ac dicens: [f] Hic est filius meus vnigenitus, consubstantialis, coæternus, & coæqualis per omnia, mihi charissimus, & singularissimè ante mundi constitutionem dilectus, in quo mihi est optime placitum, qui mihi est gratissimus & acceptissimus, cuius ego & vitam & doctrinam omnem approbo, & institutionem confirmo.

a Tunc dimisit eum.

b Baptizatus autem Iesus, cõfestim ascendit de aqua.

c Et ecce aperti sunt ei cæli.

d Et vidit spiritum Dei descendẽtem sicut columbam, & veniẽtẽ super se.

e Et ecce vox de cælo, dicens:

f Hic est filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui.

ANNOTATIONES IN CAP. III.

IN diebus illis.) Non accipiendum eſt pronomen relatiuè ad præcedentia, ſed demonſtratiuè ad intellectum: quomodo vulgo in templis recitandæ parti Euangelij ſolet præmitti. In illo tempore, quod non multo amplius eſt quam ſi dicas: Quodam tẽpore, aut in definito tempore. Huius rei & in aliis pleriſq; locis vſus occurrit in Euangeliis. ¶*Pœnitentiam agite.*) Græcè dicitur vnico verbo, μετανοεῖτε metanoite, quod ſecũdum proprietatem ſuæ ſignificationis valet, redite ad mentẽ, vel redite ad cor: quemadmodum in principio Eſaiæ dicitur: *Redite præuaricatores ad cor.* Idem ſignificat pœnitere, vel pœnitentiam agere. ¶*Et omnis regio circa Iordanem.*) Græcè eſt vnica dictio περίχωρος perichoros, ac ſi Latinè efficto vocabulo dicamus, circũregio: hoc eſt, tota finitima regio Iordanis. Interpres Latinus aptè expreſsit, dicens: Omnis regio circa Iordanem. ¶*Genimina viperarũ.*) Græcè eſt γεννήματα, gennimata qđ Latinè ſonat, progenies vel natos vel genimina, & breuiter quicquid gignitur ab alio. Vnde & genimẽ vitis alibi appellatur vinũ, quod è vite gignitur. ¶*Quis demonſtrabit.*) In Græco eſt tẽpus præteritũ ὑπέδειξεν hypedixen, demõſtrauit, indicauit. Exemplaria Latina pleraq; habẽt tempore futuro, demonſtrabit. Quantũ ad ſententiam parum refert: ſed facilior erit ſecundum tempus futurum. ¶*Fructus dignos pœnitentiæ.*) Genitiuus (pœnitẽtiæ) accipi poteſt pro ablatiuo, Græcorum more, vt regatur, à dignos, in hũc ſenſum: Facite fructus dignos pœnitentia: id eſt, decentes pœnitentiam. Vel regi poteſt à ſubſtantiuo, fructus, in hunc ſenſum: Facite fructus pœnitentiæ, ſed fructus dignos, fructus idoneos, opera verè bona, non ſpeciem boni tantum habentia. ¶*Suſcitare filios Abrahæ.*) Datiui caſus eſt, Abrahæ, in hunc ſenſum: Ipſi Abrahæ ſuſcitare filios. In Græco nanque τῷ to, articulus præponitur. Cũ autem dicit, de lapidibus iſtis, licet ſecũdum ſenſum demõſtrentur forſitan lapides prope littus Iordanis iacentes (quos nonnulli putant illos eſſe duodecim iuſſu Ioſuæ de Iordanis alueo ablatos per filios Iſraël, ad memoriam tranſitus Iordanis) ſecundum intellectum tamen gentiles homines reſpiciebat Ioannes: quemadmodum Saluatore dicente, *Poſſum deſtruere templum hoc*, cum videretur & putaretur de templo manufacto dicere, ſecundum intellectũ tamen corporis ſui templum demonſtrabat. ¶*Sic enim decet nos implere omnem iuſtitiam.*) Quantum ad Latinitatis rationem, poteſt indifferenter accuſatiuus, nos, regi à verbo ſequẽti, implere, vel à præcedenti, decet. Iuxta priorem conſtructionem, ſenſus eſt: Sic decens eſt, vt nos impleamus omnẽ iuſtitiam: vel, Sic nos implere iuſtitiam decens eſt. Poteſt enim

Ioſue. 4.

aduer

aduerbiũ,sic,determinare,decet,vel implere.Iuxta posteriorem autem constructionem,sensus est:Sic nos decet,vt impleamus omnem iustitiam.Cui sensui apertè fauet lectio Græca,quæ sic habet: *ὄυτω γὰρ πρέπον ἐςὶν ἡμῖν πληρῶσαι*,&c.Quod sonat, ac si per datiuum efferas:Si enim conuenit nobis implere omnem iustitiam.

ELVCIDATO CAP. IIII.

STATIM à baptismo Iesus, mouente ipsum ad hoc sancto spiritu, qui non ad mẽsurã eũ impleuerat,& in cũctis eũ dirigebat,egressus est in solitudinẽ:docens nos baptizatos Christi baptismo spiritu Dei agi ac duci debere,& secũdum spiritũ amodo viuere:mundũ quoq; & omnia quę in eo sunt per cõtemptũ egredi,& in solitudinem vnitæ mentis transmigrare, cordisque vnitatem requirere.[b]Atque hinc occasionem sumpsit sibi diabolus tentandi Christum,quem cum in solitudine agentem videret,quem hactenus inter homines cõmunem viderat duxisse vitam, hac ex causa motus est,vt illũ aggrederetur tẽtationũ suarũ artificio.Qua in re nos quoq; erudimur,vt baptizati Christi baptismo,mũdóq; relicto,cordis solitudinẽ ingressi, sic ingredientes seruitutẽ Dei,paremus animas nostras ad tẽtationes:nec eas abhorrescamus,quãdoquidem pro nobis ipse noster dominus, vt nos cõfidentes faceret, prior voluit tẽtari.[c]Cum igitur in deserto agẽs Christus,totos quadraginta dies & noctes omnino nihil edisset neq; bibisset,in oratione Dei cõtinuò occupatus,instruens nos post baptismũ, cũ diabolo colluctaturos debere orationi plurimũ vacare, è qua potissimũ talis pugnæ sperãda est victoria,carnẽ quoque & qui in ea habitat prauũ fomitẽ edomare,corpúsq; castigare,& in seruitutẽ redigere, per ieiunia vigilias, aliaq; huiusmodi, quibus ille occupabatur agens in deserto, [d] post translactos quadraginta dies illos, quibus supra hominẽ aliquid egerat,& diuinitatis virtute semetipsum absque cibo sustentauerat, ad pristinam rediens hominis fragilitatem, cœpit esurire, cœpit corporalis appetitus pabulum corpori vacuo

Tunc Iesus ductus est in desertum, à spiritu,

b vt tentaretur à diabolo.

c Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus,

d postea esuriit.

congruum concupiſcere. Hic diabolus miris apud ſe cogitationum diſceptationibus torquetur, ſcire cupiēs, nū verè hic eſſet Deus aut homo purus. Diuinitatis quippe indicia habebat, columbam ſuper ipſum de cælo deſcendētem, patríſque vocem deſuper allatam, & nūc ieiunium homini ex ſeſe impoſsibile. Ex aduerſo habebat humanitatis puræ indicia, nimiam carnis vilitatē, aliáq; plurima his ſimilia, quæ ſuperbo non videbántur poſſe Deo cōpetere, atque etiam nunc eſuriem iſtam quā in Chriſto aduertebat.[a] Cupiens itaq; diabolus diſceptātibus inter ſeſe de Chriſti diuinitate cogitationibus æſtuans, certius aliquid cognoſcere, occaſione accepta ab Eſurie, aggreditur Chriſtum famelicum, bládéque illum alloquitur, dicēs:[b] Si filius Dei es tu, vt videris, oſtende in his lapidibus diuinā poteſtatem, dic verbo vt lapides iſti vertātur in panes, & fiet, eadem vtique facilitate qua dixit in principio Deus, & facta ſunt quæcunque iuſsit fieri. Premitte eſuries, vt video, ſuccurrat infirmæ humanitati diuina potētia, vt neceſſariò reficiaris pabulo: quoniā quidem alia hîc in deſerto loco non eſt via ſatisfaciendi naturę.[c] Ieſus autem volens tentatorem relinquere dubium, nec illi certū aliquid de eo quod inquirebat indicare, ita tēperauit actionem & reſpōſionem, vt nihil inde potuerit certum deprehendere. Reſpondit itaque illi per diuinæ ſcripturæ verbum, docens nos quæ ad reſiſtendum diabolo ſint arma efficaciſsima, & ait:[d] Scriptura libri Deuteronomij dicit, non tantū pane vſitato, qui de terra educitur, poſſe hominē ſuſtentari, ſed in omni verbo quod de ore Dei proceſſerit: id eſt, per omne illud quo Deus hominem paſci ac ſuſtentari voluerit, ac iuſſerit. Nō enim ipſe opus habet pane ad ſuſtentandum quos voluerit, neque hac ſolū via paſcere valet ſuos Deus, ſed poteſtatē habet hominē paſcendi quacunque re voluerit: quemadmodum filios Iſraël in deſerto ſolo manna quod de verbo & iuſsione oris ſui procedebat è nubibus, abſque omni pane conſueto per annos plures pauit: & quemadmodum Ioannes baptiſta, ſolis locuſtis atque ſylueſtri melle vixit. Quid igitur mihi præſcribis

a Et accedens tētator, dixit ei:

b Si filius Dei es, dic vt lapides iſti panes fiant.

c Qui reſpondens, dixit:

d Scriptum eſt: Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei.

ſcribis,vt lapides iſtos in panes verti faciã, quaſi abſque pane ſuſtentari non queat vita hominis? Neque item ſolo corporali pane cõſtat hominis vita, ſed ſecũdum ſpiritum(qui potior eius pars eſt)verbo quod procedit de ore Dei paſcitur,cuius præcipuam oportet haberi curã:nec de corporali cibo admodũ oportet eſſe ſolicitũ,vt propter carnis paſtum debeat fieri miraculum,quæ facilè quouis oblato cibo vel pauciſſimo viliſsimóque poteſt ſuſtentari. [a] Cernens diabolus hac priori tentatione nihil ſe conſequutum,nõ ſtatim ab incepto deſiſtit,ſed aliam tentandi viam adinuenit:aſſuménſque Chriſtum,ea poteſtate qua virtus ſpiritus præualet ac dominatur corporali materiæ,Deo permittente,vexit illum per aëra, & ſubitò adduxit ad Hieruſalẽ, quæ ciuitas ſancta dicitur, ob ſpecialem in ea Dei cultum & ſtatuit illum ſuper acutũ pinneatúmque templi faſtigium,ad eum ferè modũ quo angelus domini Abacuk Prophetam, apprehenſo capitis vertice,poſuit in Babylonem,ad lacum leonum,in quo famelicus iacebat Daniel:illícque in cacumine templi poſitũ,verſutus tẽtator verbis ſcripturæ alloquitur,quibus iam viderat Chriſtum ad ſe retundendum fuiſſe vſum,[b]dixítque illi:Signum à te poſtulaui tuæ deitatss in deſerto, noluiſti petenti acquieſcere:reſpõdiſti,& ex ſcripturis cõfirmaſti ſuperuacaneũ eſſe quod poſtulaueram ſignum.Neque forſitan cõueniens tibi videbatur, vt in loco ſolitario ſigna virtutis tuę fruſtrà æderes:nemine præſente qui ea debito efferret honore.Ecce nũc in eo te loco cõſtitui,vbi nõ fruſtrà ædes miraculum, quod omnibus palàm erit incolis magnificę huius ciuitatis Hieruſalẽ,& proficiet plurimis ad gloriam deitatis tuæ. [c]Nunc ſi verè es Dei filius,præcipitem te mitte deorſum.Nec eſt quod mihi per ſcripturã, vt paulo antè, reſpõdeas,hoc eſſe illicitum aut non eſſe cõueniens. [d]Nam ſcriptura in Pſalmis de te loquens, angelos dicit de te obſeruando atque cuſtodiendo à Deo patre accepiſſe mandatũ,vt te in omnibus viis tuis illæſum cuſtodiant,neque nocumenti quicquam ſentire permittant:ita vt etiam in manibus te ferant nequando

contin

a Tunc aſſumpſit eum diabolus in ſanctam ciuitatem, & ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi,

b & dicit ei:

c Si filius Dei es,mitte te deorſum.

d Scriptum eſt enim:Quia angelis ſuis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.

cõtingat vſquam ad lapidem te pedẽ offendere:id eſt, ne vel minimũ qppiã nocumenti te patiãtur incurrere. Quod cũ de te ſit in ſcripturis prędictũ, nihil cõtrariũ ſcripturę facies, & eris abſq; periculo, teipſum mittẽs precipitẽ.[a] Patiẽtiſsimus Ieſus ſecũ agere permittẽs diabolũ qcquid ille vellet & pater cęleſtis permitteret, ne hic quidẽ callido tẽtatori voluit acquieſcere, quo illũ ſuſpẽſum, vt antè dimitteret: ſed iiſdẽ quibus paulò antè, diuinorũ eloquiorũ ſagittis hoſtẽ repulit, dicẽs:[b] Prohibet ſcriptura, ne tentet homo dominum Deũ ſuũ, ne tẽtandi aut probãdi cauſa expetat ſuo vano deſiderio fieri miracula. Ego verò quid aliud facerẽ, quomodo Deũ nõ tentarem, ſi tantũ ad tuo ſatisfaciendũ vano & curioſo deſiderio, tua tantum ſolicitatione prouocatus tale quid agerẽ, præcipuè cũ nulla ſit mihi eius rei neceſsitas? Vt enim Dei permiſsione huc me potuiſti adducere, ita diuina iuſsione tuum quoque erit, velis nolis, hinc me reducere, aut certe quomodo vult Deus me poteſt vbi velit locare. Et tu quomodo nõ Deũ tuum tentas, cum pro tuo curioſo deſiderio tãtum à me fieri petis miraculum. Poſtulas igitur quod iniuſtum eſt & irrationabile, ac proinde dignus non es cui ſatisfiat.[c] Victus iam ſecundo diabolus, nondum fatigatus deſiſtit: vt ſciamus, non ſtatim deuicto ſemel aut repulſo diabolo, à noſtra impugnatione illũ ceſſare, aut otioſos nos debere ceſſare: ſed vigiles ſemper permanere, & ad nouã pugnã paratos. Rurſus igitur, ſed aliũ quęrit tẽtandi modũ. Aſſumptũ Chriſtũ de tẽpli cacumine, vexit per aëra, adduxitq; in altitudinẽ montis, admodum excelſi, vnde illi omnia mundi regna & ſingulorũ gloriã, diuitias, fœcunditatẽ, ornatũ atq; amœnitatẽ oſtentauit, breuiſsimo tẽporis ſpatio, vt quaſi totius mũdi gloriã ſimul ante oculos poſitã cerneret, illo hoc occulta virtute ſpiritibus conceſſa agente ſecundũ eũ modũ qui hominibus nõ ſatis eſt cognitus. Híſque omnibus ita demõſtratis, dixit illi:[d] Vniuerſa hæc quæ vides mea ſunt, & cui voluero do illa. Tibi ea donare paratus ſum, ac totius mũdi te cõſtituere dominũ polliceor, ſi tantũ diuinũ mihi honorẽ exhibere volueris, méque horum

a Ait illi Ieſus rurſum:

b Scriptum eſt: Non tentabis dominum Deum tuum.

c Iterum aſſumpſit eum diabolus in montem excelſum valde, & oſtendit ei omnia regna mũdi, & gloriam eorum, & dicit ei:

d hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me.

horũ omniũ largitorẽ, vt Deũ, procidẽs in terrã adorare. Ecce qui hactenus visus est rationabiliter agere & loqui tẽtator, quàm absurda nũc loquitur, & quàm apertè vana, quàm sine frõte nimium pudẽda, nũc de corde fœtidissimo audet euomere. Forsitã enim hoc agebat callidissimo cõsilio, vt cum prius rationabilibus, & secundũ speciem sensatis sermonibus nihil potuisset certi à Christo, quantũ ad id de quo hæsitabat elicere, saltẽ nunc tam irrationabilibus & insensatis, nihilq; consentaneum habẽtibus sermonibus atque promissis illum pro rei indignitate aliquid faceret loqui aut agere, in quo posset quod postulabat, depre hendere. Ita enim solent nonnunquam homines re indigna permoti, in indignatione subito & cum impetu ea prodere, quæ longa interrogatione, & multa inquisitione exsculpi non poterant. Verum Christus dæmoniacarum artium nihil ignorans, vt hactenus, ita & nunc nihil egit, dixitve, vnde consequi posset ille quod postulabat. [a] Tunc Christus propter blasphemos sermones illum contemptibiliter increpans, & execrans, ait: Facesce hinc mendax & blaspheme Satana, ne vltra talia dixeris aduersus dominum Deum tuum conuitia atque mendacia. Non mihi neque vlli hominum licet te adorare, vt postulas. [b] Ait nãque scriptura Deuteronomij. Dominum Deum tuum timebis & adorabis, illique soli latriæ primique & summi cultus exhibebis obsequiũ, vt vni soli, primo & supremo omnium creatori ac domino: neque hanc latriæ gloriam, aut hunc adorationis summum honorem alij vlli quantũuis nobilissimæ impendes creaturæ. Quare etiãsi verũ esset, hęc omnia tua esse, & dari à te quibus volueris, & si vniuersi mundi te adorando possem acquirere dominiũ: attamẽ Dei præceptũ, vt te adorem, non sustinet. [c] Victus tertiò diabolus, vidẽs nulla ratione se posse, neq; rationabili disputatione, neq; irrationabili blasphemia intentũ assequi desperans de assequutione propositi, destitit ab oppugnatione, nec adiecit in tempore illo tentationem aliam. [d] Illòque aufugiente, quãto eius accesserunt ad Christũ angeli, qui ei ministra

a Tunc dicit ei Iesus, Vade Satana.

b Scriptum est enim: Dominũ Deũ tuum adorabis, & illi soli seruies.

c Tunc reliquit eum diabolus.

d Et ecce angeli accesserunt, & ministrabãt ei.

ſequi,& gloria Dei magis exaltari.[a] Chriſto autē ſic
demorāte in Galilęa, ibiq; prędicationis ſuę ſumē-
te initiū,adimpletū eſt vaticiniū Eſaię,quod de prę
dicatiōe Chriſti ille prędixit,in hāc ſentētiā:Terra
Zabulon , & terra Neptalim:quæ ſunt via maris:id
eſt,maria adiacēt:ſecus ſtagnū Genezareth, ſitæ vl-
tra Iordanem, qui in mare illud influit,quæ ſunt in
Galilæa gētiū.i.in Galilęæ,illa parte,qua olim Salo
mō dedit Hyrā regi Tyri,vnde pars illa gentiū Ga
lilæa eſt appellata:in hac (inquā) terra Zabulon &
Neptalim,ſecus mare,vltra Iordanē,[b]populus inha
bitās ille qui viuebat in tenebris errorū,& cęcitate
cordis,neſciens verū Dei cultū,obſcuratus in variis
concupiſcentiis & erroribus,[c] hic in tēporis pleni-
tudine vidit lucē magnam,nempe illū qui eſt lux ve
ra,illuminās omnem hominē : [d] & iis qui ſedebant
atq; iacebant ſub dominio & ditione mortis, ſuper
quos ſe mors expāderat,& qui omnes ſub morte te
nebātur cōcluſi,his in Chriſti prędicatione lux ma
gna exorta eſt,per quā à mortis vmbra & domina-
tu poſsint eximi,& ab vmbra mortis ad claritatē vi
tæ reſtitui.[e] Ab eo autē tēpore quo Ioānem audiuit
cōprehenſum ,& in Galilæam ſeceſsit Ieſus, ſciens
illo imminuto ſe debere creſcere , ac illo ceſſante,
ſe debere prædicationē incipere,ſtatim in Galilæa
cœpit prædicare pœnitentiā,quomodo & Ioannes
prędicauerat,vt prędicationē ſerui atq; præcurſo-
ris dominus,& magiſter cōprobaret,dixitq;.[f] Con-
uertimini ad cor,& pœnitentiā agite de peccatis ve
ſtris.Ecce enim in proximo eſt retributio regni cę
lorū,ia tēpus aduenit gratię,quo regni cælorū ape-
rietur ianua,eiúſq; ingreſſius dabitur omnibus qui
egerint pœnitētiā.[g] Et quoniā decebat Chriſtū ha-
bere ſuę prędicatiōis teſtes atq; diſcipulos,qui poſt
ipſius mortē ea quę ab ipſo audierāt populis prędi-
carēt,hos ſtatim in prædicationis ſuæ initio voluit
ad ſe colligere.Ambulans itaq; quadam vice iuxta
ſtagnum Genezareth, quod & mare Galilææ dici-
tur,vidit ibi duos fratres, quorum alteri nomen e-
rat Simon,qui & Petri cognomentum accepit à fi-

a vt adimpleretur quod dictū eſt per Eſaiam Prophetā : Terra Zabulon, & terra neptalim, via maris, trās Iordanem Galilææ gentium.

b populus qui ambulabat in tenebris

c vidit lucem magnam:

d & ſedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta eſt eis.

e Exinde cœpit Ieſus prædicare, & dicere:

f Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum.

g Ambulās autem Ieſus iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, & Andreā fratrem eius, mittentes rete in mare:

a erant enim piscatores.
b & ait illis, Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum.
c At illi contiuuò relictis retibus, sequuti sunt eum.
d Et procedens inde vidit alios duos fratres, Iacobũ Zebedæi, & Ioãnem fratrem eius in naui, cũ Zebedæo patre eorum reficientes retia sua.
e & vocauit eos.
f Illi autem statim relictis retibus & patre, sequuti sunt eũ.

dei firmitate, alteri erat nomen Andraas, eósq; rete mittẽtes in stagnũ ad capiẽdos pisces.[a] Erant enim artis piscatoriç, & hac sibi victũ parabant de labore manuũ suarũ.[b] Hos cũ vidisset nõ otiosos, non desides, sed plurimũ occupatos, & diligẽtes in piscationis suæ officio, vocauit eos ad se, dicẽs: Adiũgite vos mihi, viri piscatores, méq; sequimini, futuri mei discipuli, & ego ex piscatoribus pisciũ, faciã vos fieri cõprehensores hominũ: tali vos arte instituã, vt iam non pisces reti corporeo de mari in littus trahatis, sed homines & animas in huius sęculi mari magno & spatioso natitantes, variísque erroribus fluctuãtes, & deliciis diffluentes, per rete spiritualis prædicationis (quã ego vos docebo) attrahatis in terram solidam, inque littus & portum fœlicitatis æternæ.[c] Illi statim vt audierunt vocẽ vocãtis, ipso per gratiã operante interius, qui voce sonabat exterius, dicto audiẽtes, ad vnius iussionis vocem sequuti sunt dominũ, relictis retibus, & omnibus quæ habebant in naui. Nullã in sequendo moram fecerunt, non dilationis tẽpus quęsierunt, donec rete componerent, aut donec ad domũ reduxissent nauem: sed absque omni mora, vocantem pari fide, ambo germani sequuti sunt dominũ.[d] Et paululum admodum procedens, iuxta eundẽ lacum vidit alios duos fratres, quorũ alteri nomẽ erat Iacobus, alteri Ioannes, vnà cũ patre suo Zebedæo nomine in naui existentes, sua retia cõponentes, reficientes, atq; ad captionem pisciũ aptãtes, qui erãt prioribus duobus fratribus in piscatione socij, in modica admodum distantia à priorib⁹ positi, vt inuicẽ cũ opus esset, facilè possent vocare & adiuuare.[e] Et hos vocauit dominus, sicut priores, Venite (inquiẽs) post me, & faciã vos piscatores hominum.[f] Mox etiam isti audita voce domini, verbo potentis iussionis ex cordis intimo permoti, plena obediẽtia vocãtem dominũ sunt absq; mora sequuti, adeo vt nõ solum retia, verumetiam patrẽ in naui relinquerent: neq; temporaliũ rerum affectu, neque etiã parentis amore, domini vocantis præceptũ detrectantes, promptæ nobis & perfe-

ctæ

ctæ obedientiæ egregia mõstrantes exẽpla,vt diuinis iussionib⁹ nihil omnino prçponamus,neq; vllus nos affectus ab illarũ impletione impediat, aut vel remoretur. [a]His autẽ ita ad se vocatis tali simpliciũ turba comitatus Iesus, nõ segnis dormitabat in cubilibus,nõ ad opiparas mẽsas iam episcopus & prædicator à patre declaratus residebat in otio aut voluptatibus,sed cũ solicitudine multa peragrabat totam Galiæam. Neq; tãquam curiosus rerum nouarum appetitor,aut tanquam vagabũdus,aut quietis impatiens sine fructu discurrebat, sed tanquam de omniũ salute solicitus,déq; paterni præcepti impletione summam curam gerens,circuibat: [b]docendo & prædicando:nõ in angulis aut in occulto, sed palàm in synagogis,vbi omnes cõueniunt. [c] Non friuola docẽs,aut fabulosa nugamẽta proclamans, sed (quod cognitu vtilissimũ,& summe necessariũ hominibus)cælestis regni optimũ nuncium prædicãs, & iustitiã qua ad illud pertingitur,docens.[d] Et quo prędicationis ipsius verbo fides maior adhiberetur, maximè quòd noua esset doctrina, signis potẽtibus ex virtute diuinitatis æditis illam cõfirmabat, solo verbo vel cõtractu omnem languorẽ & omnem infirmitatem in populo,qualiscunq; aut quantuscũq; esset,potenter curãs. [e] Factumq; est,partim illa tam noua prædicatione ,partim hac tã insolita miraculorũ ostensione,vt fama eius breui temporis spatio sparsa fuerit in totã Syriam: [f] & obtulerunt ei plurimos ægros,variis morborũ generib⁹ male habẽtes,[g] & qui grauibus ac plurimũ afflictiuis cruciatibus torquebãtur,[h] à dęmonib⁹ quoque obsessos, &. q secundũ lunæ varias dispositiones in sensib⁹ capitis prauè dispositi,à dęmoniis grauia & molesta patiebant,[i] eos quoq; quib⁹ paralysi erãt dissoluta mẽbra,aliosq; plurimos similibus ęgritudinib⁹ & morbis detẽtos,quib⁹ humana arte aut vix aut rarò admodũ solẽt homines liberari: k quos ipse omnes potẽti verbo iussionis suę,quo ab initio cũcta creauit, sanitati restituit,nullius morbi obstãte difficultate aut in solita grauitate,ęquali facilitate sanãs & gra

a Et circuibat Iesus totam Galilæam,

b docens in synagogis eorum,
c & prædicans euangelium regni.

d & sanans omnem languorem,& omnem infirmitatem in populo.

e Et abijt opinio eius in totã Syriam:
f Et obtulerunt ei omnes malè habentes,
g varijs languoribus & tormentis comprehensos.
h & qui dæmonia habebãt, et lunaticos,
i et paralyticos.
k et curauit eos.

a Et sequutæ sunt eum turbæ multæ, de Galilæa, b & decapoli, c & de Hierosolymis, & de Iudæa, & de trans Iordanē.

uissime & leuissime ægrotantes. [a] Et agglomeratæ sunt circa eū turbæ multæ sequentes eū, ex omnibus ciuitatibus per quas transibat, aut ad quas nominis ipsius fama dimanabat: ex vniuersa videlicet Galilæa, [b] & ex decapoli: id est, ditione vel imperio decē ciuitatū; [c] & de Hierusalem, ac cæteris ciuitatibus & locis Iudææ, & de locis illis quæ erant sita trans Iordánem. Ex his omnibus locis plurimi ad Christum confluebant, tum propter auiditatem audiendæ nouæ doctrinæ eius: tum propter signa videnda quæ ipse ædebat, tum propter sanitatum munus, vel pro se vel pro suis, obtinendum: nonnulli etiam ad arguendum & calumniandum.

ANNOTATIONES IN CAP. IIII.

E*T accedens tentator.*) Græcè est participiū ὁ πειράζων: id est, tentans, vel is qui tentat. Sic enim vocatur ab officio & veteri consuetudine diabolus quēadmodū à baptizando Ioannes accepit Baptistæ vocabulum. Tentare autē dicitur dupliciter. Primò experimentū de aliqua re sumere, quomodo diabolus tentare voluit Christū: id est, experimentum sumere & probare an verus esset Deus. Secundò ad malū solicitare vel impellere, vt cū apud Iacobū dicitur:
Iacobi 1. *Nemo cum tentatur dicat, quoniā à Deo tentatur.* Deus enim intentator malorū est: id est, non tentat ad mala. Vnusquisque autem tentatur à propria cōcupiscentia abstractus & illectus. Et Paulus Corinthiis
1. Cor. 7 scribit: *Ne forte tentet vos Satanas, propter incontinentiam vestrā:* id est, ne vos ad malū impellat. Priori modo præcipuè hîc Christum intelligimus tentatum fuisse à diabolo, quoniā ad hoc potissimū & primario tentauit Christū diabolus, vt cognosceret an esset verus Dei filius. Atq; in hunc sensum nostra exponit elucidatio. Nihilominus secundario intelligi potest diabolus etiā altero modo voluisse tentare Christum, vt si hominem comperisset, tū deinde ad vitium aliquod solicitasset, vel ad gulā in tētatione prima, vel ad inanem gloriā in secūda, vel ad auaritiam in tertia. ¶ *Sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.*) Duplicem huius partis expositionē in elucidatione indicauimus. Posterior magis vulgata est, prior vix vulgo cognita. Si quis tamen locū inspicere voluerit, vnde hæc authoritas adducta est (libri videlicet Deuteronomij octaui capitis principium) nō dubito, quin statim priorē expositionē, licet paucis vsitatam, præferet posteriori. ¶ *Super pinnaculum templi.*) Pinnaculū à pinna deductum dicitur fastigiū & summitas ędificij in acutiem tēdentis: siue quod

veteres

veteres pinnam dicebant acutũ, vnde bipennis appellata est securis:quæ vtrinq; aciem habet,siue quòd pinnaculis addi pinna consueuit:quę facili motu ventorum indicet flatum. ¶ *Ait illi Iesus rursum.*) Aduerbiũ illud potest indifferenter iungi cũ præcedenti verbo,ait,vel cum sequẽti,scriptum est,in hunc sensum: Rursum scriptum est,quasi dicat dominus:Semel tibi per scripturam respondi. Iam iterum tibi scripturam aliam obiicio. ¶ *Et ipsi soli seruies.* Seruitus illa significatur summa soli,primo,enti, & summo Deo debita, quam Græco vocabulo dicere solemus latriã λατρείαν: cui cognatum verbum hic ponitur λατρεύω latreuo:id est,latriam exhibeo. ¶ *Terra Zabulon, & terra Neptalim, via maris,trans Iordanem,Galilææ gentium.*) Adducitur ab Euangelista hæc authoritas multũ truncatè, verbis omissis,quibus cõiungi deberent illi nominatiui, terra Zabulon, & terra Neptalim:atque ob hoc difficultas videtur & cõfusio. Sic autẽ habet Esaias, *Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Neptalim, & nouissimo aggrauata est via maris,trans Iordanẽ, Galilææ gentiũ.* Ac deinde sequitur, *Populus qui ambulabat, &c.* Idcirco autem Matthæus nõ adduxit totam hanc authoritatẽ, quoniam de illa alleuiatione & aggrauatione loqui nolebat, sed tantũ de illuminatione facta populis in aduentu Christi. Voluit tamen verborum supposita præmittere, dicẽdo: *Terra Zabulõ, & terra Neptalim, via maris,trans Iordanẽ, Galilææ gentium*: vt ex horũ pręmissione,significaretur quis aut cuias esset ille populus, de quo prædictũ fuerat: *Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, &c.* ¶ *Et abijt opinio eius in totam Syriam.*) In Græco est ἀκοὴν acoe,quod significat auditum. Abiit enim auditus eius in totam Syriam: hoc est,de eo narrabatur, & de eo audiebatur in tota Syria, quod verti facilius potest: Abiit fama eius vel opinio aut existimatio eius. ¶ *Et decapoli.*) Græcum nomen est δεκάπολις decapolis,significans regionem vel ditionem decem ciuitatum. Hæc decapolis trans Iordanem erat, circa Hippum, Pelleu, & Gadaram, teste Hieronymo de locis Hebraicis. ¶ *Et de trans Iordanem.*) id est,de locis sitis trans Iordanem.

Esaiæ 9.

ELVCIDATIO CAP. V.

VIdens autẽ piissimus Iesus tam innumeros ad se populos vndiquaq; confluere,messem multam conspiciẽs,ad opꝰ se accinxit,cui à patrę se nouerat destinatũ:illisque verbum Euangelij prædicare disponens, quo commodius ab omnibus audiretur,qui omniũ salutem quærebat,ascendit in

Videns autem Iesus turbas, ascendit in montem.

montem mõtisque parte m altiorẽ, turbis ex omni parte in loco decliuiori circunstantibus; vt docentem dominum & videre possent & audire commodius. [a] Et cũ, iuxta docentium consuetudinem, sese in monticulo aliquo ad hoc apto pro loci opportunitate composuisset ad sedẽdum, discipuli vt familiariores & quibus singulariter incũbebat audire, intelligere, ac memoria retinere præceptoris doctrinã ad postmodũ aliis eadem prædicandum, vicinius ad ipsum accedentes, proxime illi vel astiterunt, vel assederũt per circuitum: dehinc turmæ ac promiscuum vulgus quo quisque potuit cõmodiori loco ad audiendum doctorem, sese disponebat.

a Et cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius.

[b] Postulatoque per discipulos, & à turbis dato silentio, diuinus hic magister noster, qui olim Prophetarum ora aperuerat, ipse nunc in carne positus benedictum illud os suum aperuit, ad annuntiandam patris voluntatem, & Euangelicæ perfectionis regulam hominibus tradendam. Cœpit autẽ ille doctor veritatis sermonis exordium, nõ in præambulis magnificis, & vaniloquis præfationibus (vt ferè solent fabulatores sæculi) sed in ipso mox sermonis exordio, id quod præstãtissimum erat dicturus, nempe veræ beatitudinis descriptionem, proposuit audientibus. [c] Sic itaque sermonẽ est exorsus. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Hos ego verè beatos pronuntio, nunc in certa expectatione, pòst in secura omnis boni fruitione, qui non sunt inflato tumidoque spiritu, non animo diuite aut superbo, sed humiles sunt spiritu & corde demisso: qui nõ de seipsis superbè sentiũt, quique ex hac vera cordis paupertate (qua se egenos, & non nisi mendicos cognoscunt, & diuinis omnibus beneficiis indignos) etiam externa bona despiciunt, nõ adhærentes affectu neq; honoribus, neque diuitiis, victu & vestitu cõtenti, nec vltra requirentes: huiusmodi verè ego pronuntio beatos, [d] quoniã eis merces est deputata magna nimis regni cælorũ. Hi sicut seipsos multum humiliauerũt, ita à Deo summe exaltabũtur, ab ima paupertate & humili-

b Et aperiens os suum docebat eos, dicens:

c Beati pauperes spiritu,

d quoniã ipsorum est regnum cælorum.

humilitate sua ad summã ꝓuehētur gloriã,ad amplissimũ regni honorē,& ad ęternas atq; incorruptibiles diuitias, vt dicatur,& sint reges ęterni incorruptibilisque regni cęlorũ.[a] Beatos itē pronũtio eos,q in mãsuetudine & mititate custodiũt animas suas,vt nõ irascãtur aduersus proximos, nõ amaritudinē gerãt, nõ odia,nõ suspiciones malas,nõ peruersa iudicia in cordibus,nõ in vultu indignationē,nõ in ore cõuitia,rixas aut iurgia,nõ in opere vim inferãt,aut vindictã exerceant,etiã erga illos qui priores offenderint:sed animo benigno & miti erga omnes bene sunt affecti,parati aliorũ infirmitates supportare, parati etiã iniurias,contumelias,& dãna quæuis æquaminiter ferre, nec vindictã exposcere,parati benefacere malefaciẽtibus,benedicere calũniantibus & persequẽtibus,& omnino erga omnes,tã bonos quàm malos, bonũ affectũ charitatis seruãtes:hos dico verè beatos:[b] quoniã ipsi hęreditatē posśidebũt,& in sortē suã ac possesśionē æternã accipiēt terrã illã beatã viuentium,sicut & nũc in vita ista corporis terrã sui cordis certa & stabili trãquillitate per patiẽtiam & mansuetudinē posśederunt.Neq; multũ curandũ est,si mitibus hîc tollãtur angustáq; peritura tẽporalia prędia, quandoquidē pro illis restituetur eis terræ illius hæreditas amplisśima & sempiterna.[c] Beatos itē asśero eos,qui nõ in voluptatibus vitam degũt,inseruiẽtes in libidine,cõcupiscẽtiis carnis suæ,sed in luctu & tristitia secũdum spiritũ vitam ducũt, crucifigẽtes carnē suam cum vitiis & concupiscentiis:qui etiam quotidianis fletibus peccata tũ propria tũ aliena deflent:agnoscẽtes quoq; exiliũ istud suum in quo viuunt,& patriam ad quam pergunt,& ciuitatē manentē,habentémq; fundamenta,quam expectant & inquirunt, præ illius desiderio dulces subinde lachrymas fundunt,mundi huius consolationem omnem abnegantes. Huiusmodi ego dico verè beatos,[d] quoniam veniet tempus,quando pro luctu accipient perfectã & nunquam desiturã cõsolationem in regno cælorum:erit quando absque omni labore certaminis,absque omni difficultate laboris, ab omni tristitia alieni,viuent in indeficienti conso-

a Beati mites,

b quoniam ipsi posśidebunt terram.

c Beati qui lugent,

Gal. 5.

d quoniam ipsi consolabuntur.

latione,quando absterget Deus omnē lachrymā ab oculis sanctorū,& nō erit amplius neq; luct⁹,neque clamor,neq; vllus dolor,quę omnia prima abierūt, quādo veteribus trāsactis noua erūt omnia.[a]Beatos quoq; pronūtio eos,qui in hoc mūdo toto cordis affectu diligūt iustitiā:vt quomodo homo esuriēs & sitiēs vehemēter cibū atq; potū appetit,& pro eis cōsequēdis enititur,lętatúrq; in eis vbi cōsequut⁹ fuerit,ita & ipsi toto cordis affectu diligāt virtutē,tam in semetipsis quàm in aliis,zelo bono omnes homines desiderātes saluos fieri,ac virtuti studere, de bonis quę in proximis viderint nō sec⁹ ac de propriis gaudētes,de malis vehemētissimè dolētes, atq; ad reducēdū malos in statū rectū,quātū in ipsis fuerit, tū verbo,tū exēplo,tū oratione assidua studiosè laborātes,perfecto odio odientes iniquitate,& omne quod est iustitiæ cōtrariū,tāto autē gaudio & cōplacētia acceptātes quicquid ad virtutē attinet,quanto solet esuriēs acceptare cibū,aut sitiēs potū.[b]Hi profectò beati erūt,quoniā pro esurie ac siti,quibus in hoc mūdo affligūtur,in futuro accipiēt perfectam fruitionē omniū bonorū.[c]Beati insuper misericordes, qui pio ac misericordi affectu ergą proximos affecti,eorū miseriis siue spiritualibus,siue corporalibus cōdolēt & succurrūt,quātū in ipsis est,vel cōsilio,vel facultatibus,vel alio quouis modo iuxta miserētis facultatē,& cōditionē miserię patiētis:qui videlicet eos quos in spiritualib⁹ miseriis. i.vitiis atq; peccatis perire cernūt,ex toto cordis affectu adiuuare,atq; modis omnib⁹(arguēdo,increpado, obsecrādo,suadēdo,)diaboli laqueis eximere studēt:iis aūt quos corporali egestati viderint subiacere de suis facultatib⁹ misericorditer succurrūt:aut si prors⁹ nihil externū habeant,quo proximū adiuuēt,saltē affectū bonū habeāt,& miseriæ proximi condoleant, eumq; oratione Deo commēdent,cuius necessitati per semetipsos non valent succurrere.[d]Hi sanè & sunt & erūt beati,quoniā vt ipsi proximis suis sunt miserti,sic vicissim à Deo misericordiā cōsequentur,misericordiā illam maximā atque ditissimam, qua

a Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam,

b quoniam ipsi saturabuntur.

c Beati misericordes,

d quoniam ipsi misericordiam consequentur.

qua ad beatā prouehētur gloriā, omnēq; miseriā pfectè ab illis sua misericordia infinita auferet De⁹. quomodo ipsi pro virib⁹ miseriā omnē à proximis p tenui sua facultate depellere studuerūt: quēadmodū ecōtrario, iudiciū sine misericordia fiet illis qui nō fecerūt misericordiā. [a] Beati q corda sua ab omni labe peccati ab omni cogitatiōe mala, & mala affectione, mūda seruare laborāt, ita vt nō patiātur vllū vitiosum affectū, vel cogitatū prauū residere ac dominari in animo suo: & si quādo ad tēpus cōtigerit aliquid maculę in corde residere, per pœnitētiæ lachrymas ipsum quatoti⁹ à macula illa expurgare atq; emūdare satagūt, malarū affectionum zizania sedulò euellētes de agro cordis sui, & bonarū operationū semina in ipso plātantes atq; seminantes: qui sic (inqua) mūditiæ cordis sui intendunt, beati sunt: [b] quoniā digni erūt qui Deum corde sic mundo videant, & nūc per gratiā atq; fidem, per speculum in ænigmate, & post in gloria per apertā visionē, facie ad faciē, quando eū videbunt sicuti est, quando tolletur impius cor habens immundū, ne videat gloriā Dei, & horrorē inhabitabit tenebrarū, illis in perpetua claritate diuinæ visionis vitā beatā degentibus. [c] Beatos itē pronūtio homines verè pacificos, qui pacē diligētes, eā in semetipsis primū habere curāt: ac deinde etiā in proximis eādē procurare student: quib⁹ hoc est primū studiū, vt cū Deo pacē habeāt, atq; ad hāc pacē omnes homines cupiūt peruenire, & pro sua virili studēt adducere. Cū proximis deinde pacē habere studēt, ita vt quātū in ipsis est cū omnibus habeāt pacē, etiā cū illis qui pacē oderūt degētes pacifice, studiosissimè cauētes, ne dissentiones aut iurgia suscitēt, sectásq; aut hæreses, aliáve huiusmodi, quibus fraterna pa disrumpitur, introducāt, adq; hanc fraternā pacem, & cōcordiam etiam in proximis cōponendam & conseruanda, plurimū laborāt, soliciti dissidētes redigere in concordiā, discordiarū occasiones, & dissidiorum seminaria tollere, & dissidētes animos, quantū in ipsis fuerit, ad pacē inflectere. Deniq; etiā in seipsis pacem habe-

a Beati mundo corde. Iaco. 1

b quoniam ipsi Deum videbūt. 1. Cor. 13

1. Ioā. 3

c Beati pacifici.

re sunt soliciti, vt nõ sit fœda rebellio sensualitatis cõtra rationẽ, sed illa huic sit, vt equum est, subiecta, vt nõ mala turbatio excrescẽtium dominantiúmq; passionũ exoriatur, sed in tranquillitate sint omnia, sensualitati subiecta, imperante ratione:[a] qui his (inquã) modis verè pacifici sunt, ij beati cẽsentur, quoniã ipsi appellatione nõ inani vocabuntur, & erunt speciales filij Dei, ac proinde hæredes cælestis regni. Peculiarẽ enim quandam similitudinem isti cum Deo habent. Deus enim, pacis Deus appellatur, pacémq; summè diligit & requirit, cuius est etiã locus in pace, & qua pro dono maximo suis donat amicis. Quare peculiari quodam modo Dei patris exprimũt imaginẽ homines pacis amatores, dum pacẽ tam in semetipsis quàm in aliis affectuose diligũt, & studiose procurãt.[b] Beati itẽ, qui propter iustitiã patiuntur persequutionem, qui cõtradictiones, cõfusiones, verbera, aut alia quælibet toleratu grauia perferũt, nõ propter sua facinora, tanquàm fures & latrones, sed propter veritatẽ atque iustitiã, vel prædicandam, vel defendendam, vel in vita & conuersatione custodienda, quibus præter suã culpam grauia quælibet, Deo permittente, ferẽda occurrunt (quẽadmodum necesse est omnes volentes piè viuere, secundum Deum, pati persequutionem, siue ab infidelium aut malorum sæuiente malitia, siue à prauæ sensualitatis solicitante concupiscentia, aut aliâs quomodocunque) & ea patienter propter amorem iustitię ferunt, non eam ob quæuis occurentia, quãtumuis difficilia, deserentes, sed fideliter ad mortem vsque in ea perseuerantes.[c] Hi profectò, tametsi secũdum exteriorem apparentiam videantur miseri, secundum veritatem tamen beatos se debent reputare, eo quòd pro momentaneis istis, & minimis afflictionibus sempiterna & immẽsa persequẽtur gaudia regni cęlorum. Nam qui fidelis fuerit vsque ad mortem, dabitur ei corona vitæ: & qui in finem vsq; perseuerauerit, saluus erit. Momentanea quoq; & leuis illa quæ in pręsenti est tribulatio, pondus æternę gloriæ operabitur in iis qui cũ patientia tulerint.[d] imò & tunc beatos vos æstimate, quum ad eum peruene-ritis

a quoniam filij Dei vocabuntur.

b Beati qui persequutionem patiuntur propter iustitiam,

c quoniam ipsorum est regnum cælorum.

d Beati estis cum maledixerint vobis homines,

ritis articulū, vt vobis homines maledicāt, de vobis male loquātur, tam in præſentia quàm in abſentia, conuitia atq; opprobria in vos iaciētes.[a] Neque ſolū verbis inſectētur, ſed externis etiā perſequutionib⁹ vos impetāt: veſtra vobis diripiētes, aut plagas inferētes, aut aliis huiuſmodi malis vos afficientes: [b] inſuper & impudentia mēdacia ad veſtrā infamiā cōfingāt, quibus bonū nomen veſtrū multis diuitiis pretioſius, quærāt diffamare: cū hæc (inquā) omnia propter me, propter meam doctrinā prædicandam, aut in vita tenendā, vos cōtigerit ſuſtinere.[c] Et meritò quidē ac optimo iure vos, licet exteri⁹ afflicti, interius tamē gaudere & exultare debebitis, in ſpe cæleſtium retributionū, propter mercedem illā magnā nimis, quę vobis reſeruatur in cęlis, eo quòd nō ſint cōdignæ paſsiones huius tēporis ad futurā illā gloriā quæ reuelabitur in vobis.[d] Neque verò nouum vobis debet videri, neq; mirum, ſi nūc vos perſequutionē ſuſtineatis propter iuſtitiā & veritatē. Non enim nouū eſt neq; inſolitum, eos qui veritatē prædicare, & iuſtitiā ſeruare voluerint, ſuſtinere grauia. Sic enim olim ſancti Prophetæ, q vos præceſſerūt (in quorū locū & officiū vos eſtis ſubſtituēdi) cōtradictiones & perſequutiones ſuſtinuerūt à malis ſui tēporis, interdū grauiſsīmas, vſq; ad flagella, carceres & mortē. Quorū pro iuſtitia pręuiæ paſsiones veſtros debēt animos ad æmulationē prouocare, & ad mala pro iuſtitia ferenda corroborare.[e] Cæterū, vos mei apoſtoli atq; diſcipuli, cæterique qui locum veſtrum ſunt accepturi, rectores futuri & doctores fidelium populorum, ſal eſtis terræ: ad vos ſpectat illa quę vobis dabitur ſapiētia, & virtute populos cōdire & erudire ad veritatem atq; iuſtitiam: quomodo ſalis eſt per inditam ſibi ſingularē virtutem, carnes à corruptione ſeruare, & cibos omnes condire, vt bonum de ſe fundant gratumque ſaporem, ſic veſtrū erit, per doctrinam veritatis cæteros ſimpliciores à corruptione & putredine mortis ad vitam immortalem ſeruare, ita quoque ſpiritualiter cōdire, vt non fœteant, ſed ſint odor bonus & ſapor

a & perſequuti vos fuerint,

b & dixerint omne malum aduerſum vos mentientes, propter me.

c Gaudete & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis.

d Sic enim perſequuti ſunt prophetas qui fuerunt ante vos.

e Vos eſtis ſal terræ.

a Quòd si sal euanuerit, in quo salietur?

b Ad nihilum valet vltra,

c nisi vt mittatur foras, & cõculcetur ab hominibus.

d Vos estis lux mundi.

e Non potest ciuitas abscondi supra montem posita.

f Neque accendunt lucernam & ponunt eam sub modio:

g sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt.

sapor gratus Deo, in odorẽ suauitatis. [a] Quòd si sal contingat euanescere, suámq; virtutem deperdere, nõ poterit ipsum vltra saliri, nulla re iuuari poterit, vt pristinã recuperet virtutem. Ipsum quidẽ donec sua vim obtinet, potens est carnẽ iam ad corruptionem tendentẽ præseruare multo tempore, ne putrescat & fœteat: vbi verò suã vim perdiderit, ab alio restitui non potest virtuti pristinæ. [b] Neq; ad quicquã vltra valet, nulli prorsus vsui seruit, non vt mittatur in agrum, non in hortũ, imò nec in fimarium. Terræ enim obesset fœcũditati, & ipsum quoque fimum sua priuaret pinguedine: [c] sed foras mitti debet in plateam publica, vbi cõculcetur à pertranseuntibus, sicque dispergatur, & nullũ damnum inferat. Ita & vos si efficiamini similes sali euanescẽti, si tales vos fieri cõtigerit, vt speciem tantũ euangelicorum hominũ & apostolorum formam præferatis secundum externã apparentiam, intus existẽtes vacui virtute efficacis doctrinæ & probatę cõuersatio nis, in quo saliemini? quid de vobis erit spei? quis vos curabit, q curatores esse debuistis aliorũ? [d] Vos itẽ lux estis mũdi. Vos ad hoc electi estis, vt per vestræ prædicationis ministeriũ, ad quod assumpti estis, mũdus illuminetur lumine Euangelicæ veritatis. [e] Non potest ciuitas illa latere homines, quæ in ædito loco in vertice mõtis constituta est: sic neque vos, qui in eminẽti gradu cõsistitis, capita & fundamẽta prima Ecclesiæ, latere poteritis, neq; in occulto vobis tantum viuere, sed orbi toti debebitis fieri manifesti, vt ad vos tãquã ad tutissima loca refugij fideles populi cõfugiant, atq; sub vestra cura & protectione à tyranni insultib[9] reddãtur securi: quomodo solẽt ciuitates esse munimentũ & securitas suorum ciuium, & eorum qui ad ipsas cõfugerint contra insultus hostium. [f] Neque solent homines candelam aut facem accendentes, ad hoc eam accẽdere, vt accensam ponant sub modio, aut vase aliquo operiat, vt lumen occultetur, quòd si cupiãt, melius inaccensam relinquũt: [g] sed postquam accensa fuerit lucerna, cãdelabro eam solent superponere, & in

loco

loco eminẽtiori cõstituere, vt de beneficio luminis eius participare possint omnes qui in domo aut loco illo sint, & ad singulos angulos eius loci valeat lumẽ dispergi. Ita & vos ne arbitremini, ad hoc vobis dari nũc doctrinam istam cælestem ex ore meo, vosq; lumine isto superno accendi & illuminari, vt vobisipsis viuatis, quasi sub modo latẽtes: sed in communẽ totius orbis vtilitatẽ vobis scitote dari hoc diuini luminis beneficiũ. [a] Sic enim lucere debet corã omnibus hominib9 lux vestra, ita lucere debetis coram vobis cõmittendo grege & populis, tã in verbo sanctæ doctrinæ, quàm in virtute bonæ cõuersationis, vt non solũ doctrinã audientes, sed respõdentem etiã vitam cernẽtes, & prædicationi consonam conuersationẽ, prouocentur in affectũ bonum erga Deũ, ad agendũ gratias patri cælesti, eumq; glorificandũ in ministris suis: ipsi quoq; ad imitationẽ vestri, partim sermonis efficacia, partim vitæ probitate attracti & prouocati, sic patrẽ cælestẽ glorificent, in ipsius verũ cultum vestro exẽplo inducti. [b] Prius autem quàm Euãgelicæ doctrinæ vobis tradã perfectionẽ, illud imprimis præfari ac protestari volo, non ad hoc me venisse in hunc mundũ vt legem bonam & à Deo per Moysen datam soluã ac destruã, & quasi malã damnem, siue rescindã. Non enim ad hoc veni, vt legẽ soluam ac destruã, sed vt eam adimpleam atq; perficiã, vt quod ipsa habet imperfectũ, mea doctrina & interpretatione perficiã, figurã deducendo ad figuratũ, signum ad signatum, vmbram ad veritatem, imperfectũ ad perfectionẽ vltimam. Quemadmodũ enim pictor cum imaginem prius figuraliter tantũ rudi carbone deliniatã, postmodum accuratiori artis opera reddit absolutã, nõ destruere dicitur imaginẽ, tãetsi illas rudiores & imperfectas linearũ protractiones perfectioribus occultet, sed absoluere eã atq; perficere dicitur, sic neq; ego legis destructor debeo appellari, qui eius veni imperfectũ absoluere, perfectumq; reddere. [c] In veritate enim dico vobis, quòd in vniuersa lege, neq; iota vnum vel vnus apex: id est, nec minimum aliquid conti

a Sic luceat lux vestra corã hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est.

b Nolite putare, quoniam veni soluere legem aut prophetas. Non veni soluere, sed adimplere.

c Amen quippe dico vobis, donec transeat cælum & terra, iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant.

cõtinetur,quod nõ perfectißime adimplebitur,antequã consummatio veniet sęculi,non in vanũ prętéribit absq; effectu vllũ legis minutißimũ verbulum,quod nõ penitus sit implendũ, antequã cælum & terra in sæculi consummatione ab eo in quo nũc sunt statu trãseantatque mutentur. Quicquid enim in lege prædictũ est,indubitatam habet veritatẽ,& quicquid in eã est præsignatũ,in me & per me adimplebitur. Et licet quorũdam differatur adimpletio, quæ videlicet nouißimis reseruantur tẽporibus,nihil tamẽ est quod nõ ante finem & consummationem temporũ impleri debeat,aut certe in ipsa consummatione. Quomodo autẽ legem hãc velim destruere,cuius tam stabilẽ & ineuitabilẽ profiteor esse veritatẽ? [a]Cum itaq; destructor legis nõ sim, sed eius adimpletor & cõsummator,hoc præmoneo,ad meę doctrinę vobis tradẽdę authoritatẽ,quòd quisquis trãsgressus fuerit vnũ aliquod de mãdatis istis minimis,quæ ego vobis sum legẽ perficiẽdo traditurus (quæ ego quidẽ minima appello, vt minimè grauia & factu facilia)atq; ita etiã cæteros,vel verbo vel exemplo diuinũ præceptũ transgredi docuerit,hic minimus omnino reputabitur, & penitus in nullo precio habebitur apud Deũ, neq; dabitur trãsgressori illi præmiũ regni cælorum. [b]Qui autem fecerit mãdata mea ista minima & factu facilia, quæ ego legem adimplẽdo sum traditurus, eaq; cæteros docuerit obseruare,tam verbo prædicationis quàm exemplo cõuersationis, [c] hic vt diuina magni æstimauit præcepta, sic vicißim & ipse à Deo magnus fiet,& magnus habebitur in regno cęlorũ,pro fideli officij administratione gloriosam accepturus mercedẽ. Quicunq; enim honorificauerit me,glorificabo eũ:qui autẽ contemnũt me,erũt ignobiles. [d]Imprimis autẽ generali admonitione illud vos pręmoneo,nõ debere vos metiri vestrã iustitiam ad iustitiã Scribarum & Pharisæorũ. Nisi enim maior,plenior atq; perfectior fuerit vestra iustitia q̃ sit iustitia illorũ,quam videlicet ipsi docẽt,& de qua ipsi vt iusti gloriantur,nunquã per iustitiã illã Pharisaicã obtine

a Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum.

b Qui autem fecerit & docuerit,

c hic magnus vocabitur in regno cælorum.

d Dico autem vobis quia nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnũ cælorum.

obtinebitis regnũ cælorũ. Illi nãq; literæ legalium præceptorũ tãtũ inhęrẽtes, sufficere putãt & docent ab externis actib⁹ abstinere, vsq; ad cordis puritatẽ nõ penetrãtes, quã tamẽ cordis iustitiam De⁹ pręcipue attẽdit, & requirit, multo ampli⁹ quàm illã externã.[a] Sit nobis pro exẽplo pceptũ legis de homicidio. Audistis qia olim in lege per Moysem patribus vestris dictũ est & pceptũ: Nõ occides aut homicidiũ facies.[b] Si qs aũt homicidiũ cõmiserit, re⁹ erit iudicio mortis. Quod qdẽ pręceptũ Pharisaica doctrina impletũ docet, cũ qs ab interfectione proximi manũ cohibet violẽtã, vt nõ mortis corporalis incurrat iudiciũ, nõ respiciẽs in pcepti radicẽ.[c] Ego autẽvim huius pcepti ad plenũ explicãs, sicq; ipsum ex mei officij authoritate adimplẽs, dico, nõ solum exteriorẽ homicidij actũ legis cõstituere trãsgressorẽ, aut iudicio facere obnoxiũ, verũetiã internũ actũillũ vnde talis cõseqtur exterior, etiãsi in actũ foris nõ prodeat. Vnde ad pleniorẽ hui⁹ pręcepti notitiã, tres vobis citra exteriorẽ homicidij actũ grad⁹ cõstituo, in quorũ quolibet pręuaricatio est pcepti, & cõtinuò grauior, vbi tamẽ ad exteriorẽ homicidij actũ nõdũ pertingitur.[d] Primũ enim hoc assero, quod qsquis aduersus fratrẽ suũ irã deliberatã, & cõsensu rationis firmatã gestat in animo, deliberata volũtate, pro vindictæ appetitu proximo nocere cupiẽs, & malũ optãs, etiãsi nõdũ vllo signo prodat affectũ malũ, iam reus est iudicio, & tãquã animo homicida, propter fratris odiũ, & cõceptã irã (vnde solet homicidiũ procedere) factus est obnoxius æternę mortis iudicio.[e] Qui deinde irã huiusmodi non cohibens, adeò eã finit excrescere & exardescere, vt etiã foris per signi alicuius indiciũ se proferat, veluti per vocẽ racha (quæ indignãtis animi est indiciũ) aut aliã aliquã huiusmodi pro ratione idiomatis, adhuc tamẽ ab aperto cõuicio & expressa cõtumelia abstinẽs, hic licet nondũ ad homicidiũ vsque peruenerit, pręcep ti tamẽ est trasgressor, magis etiã priori, & iudicio aliqua ex parte fit propinquior, ita vt dignus iam videatur concilio, qui statim

produ

a Audistis quia dictum est antiquis: Non occides.

b Qui autẽ occiderit, reus erit iudicio.

c Ego autem dico vobis.

d Quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio.

e Qui autẽ dixerit fratri suo racha, reus erit concilio.

producatur in cōciliū, vt de eo decernatur quātoti• & impleatur vltio: vt quomodo ad exterius malum opus procedit priori vicinius, sic & ad pœnā videatur amplius accedere.[a] Qui autē minus iram cohibēs, eo vsq; illā sinit excrescere, vt in apertū conuitiū, & expressam cōtumeliā prorūpat, qua proximū manifestè infamet, & ad iracūdiā prouocet, nimirū stultū illū appellando, aut scortatorē, aut ebriosum, aut alia huiusmodi aperta infamia infamando, hic etiāsi manus adhuc cohibeat, pręcepti nihilominus fit transgressor, & magis prioribus: quare & vltioni manifestius viciniúsq; subiacere illū dicimus, vt iā planè dignus sit qui cōiiciatur in gehennam, & de quo vltra nullū possit videri dubiū, quin condēnatione sit dignus, qui ad externū illū homicidij actū tā proximè peruenerit. Ecce tres hîc distinctos habetis gradus se inuicē altiores, nondū tamen ad externū illum homicidij actū peruentū est. Quare dico nō sufficere ad salutē iustitā illam Pharisaicam, quæ ab exteriori tantū facinore manū docet cōpescere, cum longè pluribus rationibus possit homo morti fieri obnoxius. Et quoniā sic omnis ira & odiū omne, etiā quod in corde tantū latet, Deo est exosum pręceptoq; diuino (vt iā indicaui) contrariū, hāc etiā subnecto Euāgelicæ iustitiæ & veræ charitatis doctrinā.[b] Si quis oblationē facere paret ante altare, corā Deo, illicq; iāiam oblaturo veniat in memoriā, quòd fratrē suum offenderit, nec offensum placare studuerit, ac proinde frater habeat quod cū eo expostulet, & quæri possit, vtpote ab eo læsus & minime placatus,[c] caueat huiusmodi, ne sic nō reconciliatus, in tali simultate, munus suū offerat Deo, qui nō placatur, sed magis offenditur muneribus eorū, qui in odiis & dissentionibus cū proximis permanēt, cū quibus eos pacem vult habere: sed relinquat ibi munus suū ad altare: id est, tātisper differat oblationem, donec fratri reconcilietur, & cum eo in gratiā redeat: si non opportunum fuerit statim in actu exteriori, vt minimū in synceri cordis bono proposito: videlicet vt prius de dissensione &

a Qui autē dixerit fatuè, reus erit gehennæ ignis.

b Si ergo offers munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersum te,

c relinque ibi munus tuū ante altare, & vade prius recōciliare fratri tuo.

ae & offensa fratris pœnitentiam agens, firmoq; proposito illum pro virili & iuxta offensæ qualitatẽ placare proponens, ita demũ oblationem suam Deo repræsentet.[a] Tunc enim erit illi accepta pacis oblatio, quam ab osore fratris tanquã ingratam à suo conspectu repulisset. [b] Denique, si omnino simultatis quicquam, odij aut dissentionis cum proximo tuo habueris, aduersus quem vt hostem, aut aduersarium, aut inimicũ inimico fueris animo, caue in hoc statu diu persistas, sed quantotius inimicitiam cura deponere, & cum eo qui aduersarius fuit, quantum in te fuerit, labora redire in gratiam, donec in vita ista permanes, in hoc tẽpore misericordiæ, antequam dies illa extrema re in odio veteri persistẽtem hinc abripiat. [c] Nam si in mortis articulo tali inuẽtus fueris animo & in veteri odio fueris deprehensus, tradet te aduersarius iudici: id est, odium istud, & vetus quod habuisti cum proximo dissidiũ, coram tribunali iusti iudicis te accusabit, ostendẽtq; cõdemnationis reum, nec patietur te inuenire misericordiã (quoniam iudiciũ sine misericordia fiet illis, qui nõ fecerunt misericordiam: nec dimittet illis Deus peccata, qui suis proximis ea noluerunt dum viuerẽt dimittere) sed sæuero & districto iudicio te faciet condemnari: [d] & iudex, lata aduersum te sententia, tradet te condemnatũ exactoribus atq; tortoribus diabolis suæ iustitiæ ministris, [e] & cum his in carcerem illum teterrimũ detruderis infernalis ignis, qui paratus est diabolo & angelis eius, cũ quibus & à quibus illic torquearis in æternum. [f] In veritate dico tibi non egredieris illinc, non finientur illa tormẽta tua in æternũ, donec vsque ad nouissimum quadrãtem vel minutum omnia debita persolueris: nõ poteris inde liberari, donec pro omnibus peccatorũ tuorũ debitis secundum iustitiæ rigorem, cõdignam in tormentis pœnam tuleris: quod cũ nũquam sit futurũ, nulla quoq; liberationis tibi spes esse poterit, sed in æternis tibi erit permanẽdum tormentis. [g] Præterea, audistis in lege & à docẽtibus legem, quòd patribus vestris sit præceptũ, Non mœchaberis, nõ habebis rem cum vxore proximi tui, neque

a & tunc venies offeres munus tuum.

b Esto consentiẽs aduersario tuo citò, dum es in via cum eo:

c ne fortè tradat te aduersarius iudici,

Iacobi. 2.

Matthæi. 6. & 18

d & iudex tradat te ministro,

e & in carcerẽ mittaris.

Matthæ. 25

f Amen dico tibi, non exies inde donec reddas nouissimum quadrantem.

g Audistis qa dictum est antiquis: Non mœchaberis.

cum ea quæ vxor tua non fuerit:atq; hoc præceptum Pharisaica doctrina sufficienter dicit impleri, cum quis ita ab vxore aliena se continet:vt cũ ea non actu carnali conueniat.[a] Ego autem præcepti huius perfe ctionem & vim à radice explicans, dico,quòd omnis qui mulierem alienam aspexerit cum cõcupiscentia eius,cũ deliberato consensu rationis firmato deside-rans cũ ea extra coniugalem statũ conuenire,hic iam in corde suo illam mœchatus est,cũ illa,mœchiam & adulterium commisit,& si nondum in actu (quoniam eò nondũ peruentũ est)certè in animo, vbi iam concupiscentia & conceptũ propositũ malum, reũ illum constituit coram Deo, qui probat renes & corda. [b] Quòd si dixeris,admodum esse difficile prorsus ab omni concupiscentia abstinere, propter occasionum multitudinem,& magnitudinem,ego respondeo debere omnes occasiones diligẽtissime vitari,& quicquid ad lapsum te possit inducere, quicquid scandalum tibi esse aut ruinæ occasio fieri possit,proiici debere quãtumcunq; videatur magnum aut pretiosum aut cõmodum:adeò vt si etiã oculus tuus dexter(quo nihil habet homo charius in omnibus mẽbris externis)te scandalizauerit, tibi occasionẽ dederit ruinæ, & malarum cogitationũ ministret seminaria, eruere illum debeas & à te proiicere.[c] Melius est enim tibi, vt vnum illud membrum tuũ pereat & proiiciatur, quàm vt totũ corpus tuum cõiiciatur in gehennam; totius corporis, imò totius hominis salus æterna, vnius partis saluti tẽporali est præponenda. [d] Sic & de manu dico quòd si cui etiã dextera manus (quod mẽbrum est homini præ omnibus maxime commodũ, & maximè necessarium ad cuncta occurrentia peragenda) scandalum fecerit & occasionem ruinæ præstiterit, debere illum pro saluanda anima sua dexteram illam manum abscindere & à se proiicere,ne ab ea patiatur scandalũ: vtque periculum euadat, quod ab ea sibi metuit.[e] Vtile enim fuerit, vnius talis, quamuis commodissmi membri præcisione, totius corporis salutem comparare. Non quòd per hæc significare velim(id quod verborum facies prętendit)

de

a Ego autẽ dico vobis:quia omnis qui viderit mulierẽ ad concupiscendum eã,iam mœchatus est eam in corde suo.

b Quòd si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum et proiice abs te.

c Expedit enim tibi, vt pereat vnum membrorum tuorũ quã totũ corpus tuũ mittatur in gehennam ignis.

d Et si dextera manus tua scãdalizat te, abscinde eam & proiice abs te:

e Expedit enim tibi, vt pereat vnum membro rum tuorũ,quã totũ corpus tuũ eat in gehennã.

debere hominem ſeipſum mutilare,aut corporis ſui mẽbris priuare,corporali præciſione aut eiectione: ſed quòd per duo hæc membra homini præ cæteris omnibus clariſsima,nẽpe oculum dexterum, & manũ dexterã(quorum alterum homini plurimam pręebet conſolationem, alterum maximum præbet ad omnia vitæ neceſſaria adiumẽtum)indicare velim nihil ita charum nobis eſſe debere,nihil ita pretioſum, quãtumuis nos conſoletur, quantumuis nobis ſit cõmodum, quãtumuis ſecundum ſpeciem neceſſarium, quod nõ pro ſcandalo vitando & declinando peccato debeamus libẽter à nobis abiicere,& penitus à nobis elõgare. Melius enim eſt,abſq; tali re vel chariſsima, vel iucũdiſsima,vel commodiſsima,ſalutem obtinere æternam,quàm tali rei inhærẽdo, eámq; retinendo,in damnationẽ noſmetipſos cõiicere. Nihil enim in omni vita corporali nobis poteſt eſſe tam gratum, tam commodum,tam neceſſarium,quod nõ libenter pro ſeruãda anima debeamus abnegare atque relinquere.[a] Pręterea dictũ eſt in lege patribus veſtris per Moyſen, Cũ viro viſum fuerit dimittere à ſe vxorem ſuam,& ab ea ſeparari,det illi repudiatorium ſiue libellũ repudij,teſtimoniũ diſceſsionis,quo ſuam poſſit vxor teſtari innocentiam, quòd non virum ipſa vt adultera aut cupiẽs peccare fugerit,ſed quòd ab illo ſit dimiſſa,ſicq; lex ſeparationẽ videtur viro permittere ſaluo libello repudij,etiã extra cauſam fornicationis, pro alia qualibet diſplicentiæ cauſa,quam in vxore maritus inueniſſet.[b] Ego autem quod tantũ ad cordis veſtri duritiã vobis á Moyſe permiſſum fuit, mea authoritate(qũa legẽ habeo ad perfectũ adducere)auferẽs,dico,quòd omnis qui ſuam vxorem reliquerit,aut à ſe dimiſerit,dato etiam libello repudij, peccat,& iniuriam facit vxori:quam quantũ ex ſe eſt, facit adulteram,dũ à ſe dimittendo ſine cauſa legitima,occaſionem prębet illi ſe cõmiſcendi viro alteri. [c] Hic tamen fornicationis cauſa excipitur, qua fides violatur thori coniugalis,ac proinde iniuria non fit vxori,ſi ea ex cauſa repudietur: nec adulterã eã facit expellens,eo q̃ cauſam dedit ipſa iuſtã diuortij.[d] Et

a Dictũ eſt autem: Quicunque dimiſerit vxorem ſuam,det ei libellũ repudij.

b Ego autem dico vobis quia omnis qui dimiſerit vxorẽ ſuã,

c excepta fornicationis cauſa, facit eam mœchari,

d & qui dimiſſam duxerit adulterat.

quisquis à marito dimissam duxerit, etiamsi libellum habeat repudij, nõ in coniugali statu, sed in adulterio cum illa viuit. Manet enim illa vxor viri prioris, donec prior vixerit, nec alteri potest iũgi marito, vsque ad mortem viri prioris.[a] Prætereà, audistis dictũ esse patribus vestris, Nõ facietis periurium, neq; falso iurabitis. Quæ autem cum iuramẽto domino promiseritis, ea studebitis vt sunt promissa & iuramẽto cõfirmata persoluere: vbi periurium tantum, nõ autẽ simplex iuramentum prohibetur, & iuramenti facti adimpletio præcipitur.[b] Ego autem perfectiori doctrina nõ solum periuriũ prohibeo, verumetiam à iuramẽto omnimodis abstinere, quantum possibile fuerit, vt prorsus nõ iuretis, nisi vbi necessitas poposcerit, aut proximorum magna vtilitas, ad faciendam fidẽ sermonibus, illic vbi alia ratione non potest certa ostendi veritas, vtq; omnino caueatis ab illa vulgata hominum cõsuetudine, qua ad iuramenta sunt pronissimi, in rebus etiam friuolis & nihili. Iuramento nanq; Deus vt prima veritas in testem adducitur, & aduocatur in testimonium. Non solum autem qui ad falsitatis testimoniũ Deũ aduocat testem, Deo facit irreuerẽtiam, verũetiam ille qui pro re futili & nihili temerè illũ in testimonium dicti, tametsi veri, aduocat, absque necessitate vel vtilitate id expostulante. Quare non solum à periurio, verũetiam à iuramento, quantum commodè fieri potest, volo vos abstinere.[c] Non solum autem iurare vos prohibeo per creatorẽ Deũ, sed etiam per quamlibet, siue supernã siue inferiorem creaturam, videlicet nec per cælum, quoniam ipsum est sedes & thronus Dei, in quo tãquam in tẽplo sancto suo, & tanquã in sede maiestatis suæ manifestius suã demõstrat gloriã: ac proinde irreuerentia redit in ipsum cęli habitatorem & dominum, cum per cęlum iuratur.[d] Neq; per terram iurabitis, quoniã ipsa est tanquam scabellum pedum eius, infimum quoddam existens mundialis machinæ, & cæli altitudini longè subiecta, quomodo scabellum sedi supponitur: sicq; in Deum recidit irreuerentia, cum per terram iuratur.[e] Neque per ciuitatem sanctam Hierusa

a Iterum audistis: quia dictũ est antiquis: Nõ periurabis, reddes autem domino iuramenta tua.

b Ego autẽ dico vobis non iurare omnino,

c Neque per cælum, quia thronus Dei est:

d Neque per terram, quia scabellum est pedũ eius.

e Neq; per Hierosolymã, quia ciuitas est magni regis:

Hierusalē iurare vobis est licitū, quoniam ciuitas est magni regis Dei, specialiter illi sanctificata, & illius cultui peculiari electione deputata: quare in ipsum qui in ea habitat & colitur, reuertitur irreuerentia. [a] Neq; potest quisquā iurare per caput suū, quoniam nō in sua habet potestate illud, cum non possit vel capillū vnum pro sua voluntate facere albū aut nigrum sed Deus est capitis ipsius dominus, qui ipsum capillis vestit, vt vult, & eo colore coloratis quo vult, ac proinde in Deum iuramenti irreuerentia reuertitur. Cum enim iuramētum sit primæ summæq; veritatis adductio in testimonium, per creaturā nō potest fieri iuramētum, nisi quatenus ad Deum (qui est prima & summa veritas) ordinatur: & aliquo modo ad ipsum spectat, estque ipsius vel ipsum in se habet: neque potest per creaturam fieri iuramētum, vt in se consideratā, nisi Deo fiat iniuria, creaturæ Diuinū tribuendo honorem. Quare necesse est omnem irreuerētiam temerarij, ac superuacanei iuramēti, non in creaturā sed in Deum recidere. [b] Erit autem sermo vester quo adinuicē vtemini, simplex & firma affirmatio, absque iuramēto, dicendo ita est, ita est, aut simplex, cōstans & firma negatio, dicendo, nō est ita, non est ita. Talis debet esse tāquam verax & probatus sermo vester, vt simplici assertioni vestrę aut negationi fides habeatur: & ad plenam certitudinē vestri dicti satis esse debebit replicata & cōstans affirmatio, aut replicata & constans abnegatio, dicendo ita est, ita est, si ita res se habeat, vt dicitur: aut dicendo, sic nō est, sic nō est. si nō ita se res habet. Neq; opus est passim & temerè iuramentū pro cōfirmatione adiicere. [c] Quod autem vltra hæc adiicitur, ad confirmationem dicti vel dicendi, iuramentū vnum aut plura, id superuacaneum est: & à malo procedit, à mendacio videlicet & fraude hominum. In cōmuni quidem sermone, vbi neq; necessitas, neq; vtilitas iuramentum postulat, ex malitia est propria eius qui superuacaneum emittit iuramentum: atq; etiam in necessitate vel vtilitate, quodam modo à malo procedit iuramentum, quoniam ex hominum imperfectione infidelitate, mendacita-

a Neq; per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum.

b Sit autem sermo vester, est est, non non.

c Quod autem his abūdantius est à malo est.

tē, & cõsuetudine inuicem fallendi, procedit iurandi interdũ necesſitas, ad faciendã fidem. Nam si nemo inueniretur mẽdax aut deceptor, ſed vnuſquiſq; ſimpliciter enũtiaret iuxta animi ſententiam, ſufficeret ſimplex aſſertio vel abnegatio, nec vllo confirmantẽ aut certificante iuramẽto foret opus.[a] Præterea, audiſtis dictum eſſe patribus veſtris, Secundum talionis legẽ, oculum licet pro oculo ad vindictam repetere vt pro oculo eruto is qui eruit, ad vindictæ ſatisfactionem oculum ſuum debeat reddere: id eſt, ſuo quoque priuari: vt ſic per iudicium vindictæ quædam fiat damni in vtroq; æqualitas:[b] ſimiliter vt pro dẽte excuſſo, is qui excuſsit, ſuo quoq; dẽte priuaretur: atque in cæteris lex talionẽ vindictæ proponebat, quã licebat & docebat exquirere.[c] Ego autẽ quod melius atque perfectius eſt vobis volẽs tradere, hos vos doceo & moneo, vt omnino malo nõ reſiſtatis, per iracũdiã vindictæq; appetitũ vos opponẽdo iis qui vobis mala intulerint, aut inferre voluerint, ſed patientia magis armari volo ac vincere, ac tali eſſe animo, vt etiã ad maiora ſitis ferẽda parati, vbi Dei gloria aut proximorum vtilitas id popoſcerit:[d] videlicet vt ſi quis te percuſſerit in maxillam vnam, non ſolum non iracunde in illum inſurgas, ad reddendum talionem, verumetiam animo ſis parato ad alterã quoq; obiiciendam ictui, pro Dei gloria & proximorum vtilitate.[e] Item ſi quis te velit in ius trahere, ac iudicio tecum pro rebus ciuilibus cõtẽdere, & quippiã tibi iudicio auferre, animo ſis parato pro Dei gloria & proximorũ vtilitate, etiã plura illi quàm exigit relinquere, potius quàm vllum ſcadalũ generare, aut proximis officere, aut Dei gloriam tua cõtentione imminuere: videlicet vt ſi tunicã aduerſarius tibi voluerit auferre, paratus ſis dimittere cũ tunica etiam pallium, potius quàm cũ detrimento tuæ animæ aut gloriæ Dei defendas tunicam.[f] Item ſi quis te cõpulerit per vim vt miliariũ vnũ, vel paſſus mille cũ illo ambules, parato ſis animo cum illo, ſi res expoſcat, ambulare etiã alia duo miliaria, ſiue alia duo millia paſſuum, ſupra quã exegit, potiuſquam iracundẽ reſiſtendo tuæ animæ

aut

a Audiſtis quia dictum eſt: Oculũ pro oculo,

b dentem pro dente.

c Ego autem dico vobis, non reſiſtere malo:

d ſed ſi quis te pcuſſerit in dexteram maxillã tuam, præbe illi & alteram.

e Et ei qui tecũ vult in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere dimitte & pallium:

f Et quicunque te angariauerit mille paſſus vade cum illo & alia duo.

aut proximorum saluti damnum inferas. [a] Insuper, si quis abs te postulat aliquid eorum quę in tua sunt potestate, da illi secundũ quod ipsius qui postulat requirit indigẽtia, secundum quod tua patietur facultas, & secundum quod ratio dictabit esse dandũ. Non enim semper dãdum est quod postulatur, quoniã irrationabiliter nonnunquã postulatur: neq; rarò expedit petẽti, non exaudiri in eo quod postulat. Frequẽter etiam non est in potestate eius à quo petitur, dare quod petitur. [b] Et ab eo qui postulat sibi dari mutuò, ne auertaris: qui habes facultatem, noli vultũ auertere, noli propter auaritiæ metũ negare, cum possis. Est enim hoc perfectæ iustitiæ, proximis cõmodare, & misericordiã præstare, prout potueris: nec in charitate potest cõsistere, q̃ misericordię viscera claudit fratribus necessitatẽ patiẽtibus. [c] Rursum in lege audistis pręceptũ. Diliges proximum tuũ, quod exponentes Pharisæi, de amicis tantũ putant intelligẽdum, de inimicis minimè, [d] quos putant licitè haberi odio, idq; occasione eius quod signãter dicitur: Diliges proximũ tuum, per quẽ intelligũt amicum, consequenter hinc colligẽtes à sensu contrario, permissum esse, inimicũ habere odio. [e] Ego autem erroneo huic sensui apertè contradicẽs, præcipio vobis, nõ amicos tantũ, verumetiã inimicos diligere, etiam ipsorũ salutem & bonũ optando, déq; illorũ malis dolendo. [f] Et ne satis esse putetis diligere inimicũ lingua, aut falso ac simulato affectu, volo vos etiã in exteriori effectu internam dilectionem erga inimicos ostẽdere, beneficijs scilicet afficiendo eos qui vos persequuntur odio: beneficiis (inquam) Vel corporalibus vel spiritualib⁹, prout vobis opportunum fuerit, & illis expediens, in quos conferenda sunt beneficia. [g] Et orate pro iis qui vobis persequutiones suscitant, & afflictiones inferunt, vósq; insectantur calumniis, vel absentibus detrahẽtes, vel conuitia & probra ingerentes præsentibus. [h] Sic enim veri & germani filij efficiemini patris vestri, qui in cælis est, illius mansuetudinẽ, patientiam & longanimitatem, in vobis exprimentes, qui nõ statim aduersus se delinquentibus infert vindictam.

a Qui autẽ petit à te da ei.

b Et volẽti mutuare à te, ne auertaris.

c Audistis quia dictũ est, Diliges proximum tuum,

d & odio habebis inimicũ tuũ.

e Ego autẽ dico vobis: Diligite inimicos vestros.

f benefacite his qui oderũt vos:

g & orate pro persequẽtibus et calumniantibus vos:

h vt sitis filij patris vestri qui in cælis est,

a qui solē suū oriri facit super bonos et malos, & pluit super iustos, & iniustos.

non statim malū reddit pro malo, sed longanimiter ferēs ac patienter dissimulās iniuriam, beneficia largitur malis sicut & bonis, æquè super illos ac super hos solem suū oriri faciens, & de cælo pluuiā descendere. Hic enim diuini effect9 beneficij, nō minus reprobis quàm bonis conducit, quantū ad corpus attinet. Aequè enim vtriq; de terræ fertilitate pascūtur, quæ à solis illuminatione & pluuię irrigatione desuper datur. Omnino autē necesse est, si cælestis patris veri vultis esse filij, talem in vobis charitatem atq; dilectionem inueniri, quæ cōplectatur vniuersos, æquè inimicos atq; amicos.[b] Si enim tantum eos diligatis qui vicissim vos diligūt: id est, vestros tantū amicos, inimicos habētes odio,[c] quam potestis ex hac semidilectione, imò vix dilectionis particula siue potius vmbra, beatæ retributionis expectare mercedē? nunquid talem dilectionē dignā esse censebitis mercede regni cælestis? an talem priuatam amicorū vnius aut alterius dilectionē ad salutem arbitramini posse sufficere?[d] Nequaquam. Nam etiā publicani & peccatores, qui solū temporalia sectantur lucra, talē dilectionem habent erga eos qui ipsos diligūt, sic & gentiles & alij quicunq;: quos tamen cōstat hac dilectione salutem nequaquam cōsequuturos.[e] Et si tantum fratres vestros salutaueritis: id est, si charitatis indicia & beneuolentiæ effectus erga illos tantum ostēderitis qui vobis sunt sanguine aut vinculo aliquo cōsanguinitatis vel affinitatis, vel singularis familiaritatis aut societatis coniūcti, cæteros tanquam alienos interim reputātes, nec vlla fraternitatis aut charitatis indicia eis demōstrantes,[f] quid magnū, quid eximium, quid dignum filio altissimi hac in re facitis, propter quod sperare debeatis cæleste à patre vestro retributionē?[g] Nonne etiam Ethnicos & gētiles homines á Deo prorsus alienos, ista agere cernimus? quibus tamē ob hæc non est spes vlla beatæ remunerationis. Quamdiu enim ita particularis siue priuata est dilectio & beneuolentia, vt quosdam tantum complectatur, aut ad quosdam se extendat, ad alios autem non manifestum est nō ex radice veræ charitatis illa procede-

b Si enim diligitis eos qui vos diligunt,

c quam mercedem habebitis?

d Nonne & publicani hoc faciunt?

e Et si salutaueritis fratres vestros tantum,

f quid amplius facitis?

g Nonne & Ethnici hoc faciunt?

re, quamuis secundũ exteriorem speciem charitatis & beneuolētię opera esse videantur. Charitatis enim latitudo ad omnes omnino homines se extendit, neque quenquam à dilectione vel beneuolentia excludit. Quare dum huic impenditur dilectio, illi nõ manifestum est, ex naturali tantum instinctu (quomodo & in gentilibus & in peccatoribus) nõ ex charitatis affectu, illam prodire, ac proinde beatæ remunerationis non inde esse expectandam mercedem, cum opus nullum nisi ex charitate vera procedens, beatitudinis præmiũ queat promereri. [a] Oportet itaq; vos qui cælestis patris filij haberi & esse vultis, ipsiúsq; hęreditatem accipere, ita perfectos esse in charitate, vt simpliciter omnes dilectione cõplectamini, & erga omnes prò vestra facultate & opportunitate sitis benefici, quomodo pater vester cælestis perfectã erga omnes ostẽdit suã dilectionẽ, sua dona omnibus cõmunicãs.

a Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cælestis perfectus est.

ANNOTATIONES IN CAP. V.

Quoniam ipsi possidebunt terram. Græcè est κληρονομήσουσι cleronomisusi, quod significat, hæreditate possidebunt, aut in sortem siue hæreditatem accipient: quod in Psalmis aliquando dicitur hæreditabunt, vt illic: *Iusti autem hæreditabunt terram.* *Ordo* quoque in Græcis vulgatis diuersus est, in situ harum beatitudinum. Psal. 36.
Prius enim de lugentibus fit mentio quàm de mitibus. Verùm ordo noster apparet cõuenientior. Humilitati enim proximè est adiuncta mititas, quas & saluator coniunxit, dicens, *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* Mat. 11. ¶ *Dixerint omne malum aduersum vos, mentientes, propter me.*) Nouissimum istud, propter me, nõ proximè antecedenti coniungi debet, mentientes, sed ad orationis principium referri, atque toti orationi applicari, in hunc sensum: Beati estis, cum propter me maledixerint vobis homines, &c. ¶ *Quòd si sal euanuerit.*) Græcè est μωρανθῇ moranthi, quod sonat infatuatum fuerit. Dicitur autem sal infatuatum, postquam euanescit, virtute deperdita, vt suo officio vltra non deseruiat: quo ferè modo ficum fatuam appellant, quæ virtutem non habet ferendorum fructuum. Illúd autem quod sequitur: *In quo salietur?* quidam impersonaliter accipiunt, in hunc sensum: Sale infatuato & virtute saliendi priuato, in quo (vt ita dicam) fiet salitio? quo vtentur homines in saliendo? Non enim ad saliẽdum sal deseruit insulsum. Melius autem est, vt personaliter

accipiatur, habeatque pro supposito sal, in hunc sensum, Si sal euanuerit, ipsum sal infatuatum in quo salietur, vt virtutem recuperet perditam? Vt significetur, infatuatum sal nō posse sale alio iuuari aut corrigi. Atque hic sensus apud Marcum clarius exponitur vbi capite nono sic legimus, Si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? ¶ *Sic luceat lux vestra.*) Dictio illa, sic, posset ad præcedentem referri similitudinem, hoc modo: Quomodo dixi lucernam super candelabrū lucere omnibus qui sunt in domo, sic & vestram lucem dico lucere debere coram hominibus, ita vt videant bona vestra opera. Vel simpliciter, Ita luceat lux vestra, vt videāt, hoc est, adeò luceat lux vestra vt videant homines. Manifestum est autem particulam, vt, hîc nō signare causam finalē. Nō enim dicitur: Ad hoc luceat lux vestra vt videant homines, sed, sic vel ita luceat, adeò luceat, vt videāt. Nam hic tantum consequutio indicatur, nō finis insinuatur intentio. Veluti cum dico, Sic profecit adolescens iste, vt omnes coætaneos superauerit. ¶ *Iota vnum aut apex vnus.*) Per hunc modum loquendi insinuat, nec minimum aliquid eorum omnium quæ in lege prædicta sunt fore irritum, quod nō impleatur. Nam apud Græcos nō inuenitur minor litera, quàm Iota, quę vnica fit protractionē simplici: sic apud Hebræos, Iod omnium literarum minima est. Adhuc autem minor est apiculus, qui literæ superponitur. ¶ *Omnis qui irascitur fratri suo.*) Græci Codices vulgati addūt εἰκῆ iki, quod sonat frustrà vel temerè, aut sine causa, atq; idem etiam in sequentibus intelligēdum putant. Quisquis temerè dixerit fratri suo racha, aut fatue. Nō enim omnis ira simpliciter prohibetur, cū sit quædā rationabilis: sic & rationabilis est quædā increpatio proximi, quando expedit dicere illi fatue aut racha. Nō est tamen simpliciter necessaria huius particulæ additio, neq; si omittatur, sensui erit periculū. Ira nanq; vitiosa intelligitur, quæ damnatur, & ex tali ira procedens damnatur indignatio atq; conuitium, vt habes in Elucidatione. ¶ *Racha.*) Quidam significare dicūt vanum aut inanem, sed magis videtur probanda aliorum sententia, qui dicunt interiectionē esse certi nihil significantem, sed indignantis esse animi indicium: quemadmodum heu, Latinis non aliquid significat, tamen dolentem monstrat animum. ¶ *Quoniam frater tuus habet aliquid aduersum te.*) Ille aduersum te aliquid habere dicitur, quem tu offendisti, videlicet qui habet vnde tecum expostulet, qui causam habet de te conquerendi, tanquam à te læsus nec placatus. Qui autē te offenderit, aduersus hūc tu aliquid habere dicendus es, quoniam habes vnde cum eo expostules, & cur de eo queraris. Signanter ergo Saluator iubet, si aduersum te frater aliquid habeat,

beat,vt non offeras oblationem nisi reconciliatus.Si verò tu aduersum alium habes aliquid:id est,si tu ab alio læsus es,nō pręcipitur tibi,vt ante oblationē recōcilieris fratri,quoniam quidem tu fratrem nō offendisti.Magnę tamen perfectionis fuerit,si propter charitatē, fratrē inducas qui te offendit vt tibi recōcilietur,& quasi offeras te ipsum ad reconciliationē, ac eum vltrò ipse solicites ad redeundum tecū in gratiam,à quo tu rogari debueras.Notanda est tamen differētia,inter recōciliari fratri,& fratri dimittere.Si enim te frater læserit,non debes offerre Deo sacrificiū, nisi prius fratri offensam dimiseris:non tamen exigitur,vt fratrē accedens eum illo te reconcilies,cū eum non offenderis:sed tu si offenderis, reconciliationem debes curare antequā offeras.Itaque læsus debet dimittere,lædens autē reconciliari debet,antequam offerant. ¶ *Vade prius reconciliare fratri tuo.*) Quidā codices Latini habent per infinitiuum, reconciliari, quē iungunt imperatiuo,vade.Melius tamen per geminum imperatiuū legitur, *Vade prius,reconciliare fratri tuo*,cui cōsonat lectio Græca ὕπαγε πρῶτον,διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. ¶ *Donec reddas nouißimū quadrantem.*) Significatur hac metaphorica loquutione persolutio debiti vsque ad extremum:id est, rigorosissima pro singulis peccatis pœnarū exactio, quomodo supra dicens,iota vnum aut vnū apicē non præterire,significauit omnium etiam minimorū in lege adimpletionem. ¶ *Iam mœchatus est eam.*) id est,cū ea mœchatus est,impropriè dictum est. ¶ *Det ei libellum repudij.*) Græce vnico vocabulo dicitur ἀποστάσιον apostasion: id est, dimissoriū siue repudiatorium: hoc est,libellū siue chartam dimißionis atque repudij. Huiusmodi dimissoria quidā veterum dicunt publicos notarios debuisse cōscribere quibus esset commissum hoc officij. ¶ *Et qui vult tecum in iudicio contendere:*) Græcè est θέλοντί σοι κριθῆναι: quod si ad verbum exprimatur sonat,volenti tibi iudicari,vel tecum iudicari,quod interpres Latinus aptè per Periphrasim expreßit, dicens, Et qui vult tecum in iudicio contendere. ¶ *Et quicunque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo*) In Græcis vulgatis sic legitur: *Et quicunque te angariauerit miliare vnum, vade cum illo duo*, vt significetur vnius tantum miliaris adiectio. Plus indicat lectio Latina, quæ præter postulatum miliare alia duo superaddit. Mille autem passus, pro vno miliari positi sunt,quod mille passus vnum miliare contineat. ¶ *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.*) In Græcis interseritur hoc loco: *Benedicite maledicentibus vos*, quod ex alio loco huc videtur translatum, vel ex Lucæ Euangelio, vel ex Pauli ad Romanos epistola. ¶ *Quid amplius facitis?* Græce est

τί πέρ

τι περισσὸν, ti periſſon: hoc eſt, quid abundãtius, quid ſuperabundans facitis, vel quid amplius, videlicet pręgẽtilibus & publicanis, q eadẽ faciũt, quid ſcilicet facitis in quo illos exceditis? Hoc enim ſonat pe riſſon, id quod ſupereſt & abundat. Simili modo apud Paulũ dicitur 3. cap. epiſtolæ ad Romanos, *Quid ergo amplius eſt Iudæo?* vbi etiam Græcè περισσὸν periſſon ponitur, hoc eſt, quid habet Iudæus in quo abundet præ gentili, aut ſuperet gentiles?

ELVCIDATIO CAP. VI.

Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis,

b Alioquin mercedem non habebitis apud patrem veſtrum qui in cælis eſt.

Caeterum & hoc diligentiſsime vobis attẽdendum eſt, cum opus aliquod ex ſuo genere bonum feceritis, ne id faciatis coram hominibus, ne oculos habeatis ad homines eos requirentes ſpectatores, vt ab eis videamini, ſicq; laudem & gloriam accipiatis ab eis. [b] Nam ſi opera veſtra ſecundũ ſpeciem, vel ſecundum genus ſuum bona, ad humanã gloriã feceritis, quaſi hominibus placere cupientes, ita fiet vt cæleſtem perdatis mercedem retributionis æternæ, quã vobis erat pater cæleſtis daturus ſi coram eo & ad ipſius gloriam tãtum opera illa bona fuiſſẽtis operati. Opus enim quodlibet exterius, quãtũuis ſecundum ſpeciẽ, aut ſecundũm ſuum genus bonum exiſtat, beatã à Deo non meretur retributionẽ, ſi non ad Deum referatur intẽtio, ſi nõ fiat quaſi ſpectatore Deo, ad ipſi placendũ, ipſique exibendũ in voluntatis ſuæ adimpletione honorem. Si verò homines habeas ante oculos, ſi per opera bona hominibus placere, & ab eis laudem accipere vel honorem elegeris. Deus ſua remuneratione beata nõ dignatur opera eiuſmodi, quæ ſibi intentione recta dedicata non fuerint.

c Cũ ergo facis eleemoſynam, noli tuba canere ante te,

[c] Itaque (vt ab hac generali doctrina deſcẽdamus ad exempla particularia) cum eleemoſynã facere tibi viſum fuerit, aut aliud quodlibet miſericordiæ opus quo proximo ſubuenias, caue hominum quęras conſpectũ, eáq; gratia tubam facias te antecedere, vt ad ſpectaculum prodeãt homines viſuri te eleemoſynã

d ſicut hypocritæ faciunt,

facientem: [d] quemadmodum ſanctitatem fingentes, & per bonorum operum exterius apparens ſpecimẽ ſancti ac iuſti haberi laborantes faciunt hypocritæ:

idque

[a] idq; in locis publicis, vtpote in synagogis atq; plateis, vbi à plurimis possint videri: ad eũ vtiq; finẽ, vt ab hominibus honorẽ accipiãt, & tãquã sancti ac misericordes glorificẽtur. [b] De quibus in veritate certã vobis sentẽtiã profero, quod nihil in futuro remunerationis à Deo debeãt prestolari, quãdoquidẽ mercedẽ suam omnẽ quam quærũt, in hoc mũdo accipiũt: nec est quod expectẽt à Deo mercedẽ, quę opera sua operãtes nõ habuerũt ante oculos, & cuius remunerationẽ minime quæsierũt. [c] Qui verò eleemosynam vtiliter & salubriter eo modo quo fieri debet facere voluerit, hic nequaquã publicũ quærere debet, sed secretũ potius, vt quãtum fieri potest occultè faciat, adeò vt ne sinistra quidẽ sciat quid dextera præbeat, vt tali loquẽdi excessu summũ secretum designemus: vt quantũ ex intẽtione tua eleemosynã tuam facias in abscondito, neq; vllum quæras hominem spectatorẽ, vnde laudem vel honorem recipias, sed Deũ solũ, propter cuius honorẽ & amorem facere debes quod facis. [d] Atq; ita fiet, vt pater cælestis quem nullum latet secretũ, qui etiã occultissima quæque nouit, hominibus penitus incognita, mercedẽ tibi retribuat longè meliorẽ atq; desiderabiliorem quacunq; mercede tẽporaria, mercedẽ magnã nimis, nempe semetipsum: ob cuius vnius expectationẽ, meritò omnem temporalẽ mercedem debeat homo fastidire, cõtemnere & execrari. [e] Ita & in oratione agendum. Cum enim vobis orare placuerit, cauete ne exẽplum imitemini, & affectũ hypocritarum qui amãt & solent libenter in locis publicis, vt pote in synagogis & vicis communibus, orationes facere, ea intẽtione vt videãtur ab hominibus, propter quod etiam stantes & in pedes erecti cõsistentes orare solent, vt facilius ab intrantibus & exeuntibus & prætereuntibus cernãtur, sicq; finem suę orationis faciũt, non vt Deum honorent, non vt à Deo quippiã impetrẽt, sed vt apud homines hac ratione laude sibi occupẽtur, & tanquam sancti à vulgo hominum habeãtur in multa reuerẽtia. [f] De quibus hoc vobis vt certũ & indubitatũ pronuntio, quòd in præsenti tẽpore omnem suam accipiant mercedem, post

a in synagogis & in vicis, vt honorificentur ab hominibus:

b Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.

c Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, vt sit eleemosyna tua in abscondito:

d & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi.

e Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, vt videantur ab hominibus,

f Amẽ dico vobis, receperunt mercedẽ suam.

post hanc non habituri aliam, eo quòd non Dei gloriam sed proprium honorem suis orationibus quæsierint. [a] Quisquis verò salubriter & rectè vt oportet orare voluerit, hic secretum potius eligere debet, ita vt ex intentione sua nequaquã publicum quærat, aut spectari ab hominibus sed Deum quærat vnicũ suæ orationis testẽ, ingressusq; cubiculum (vt ita secretũ & solitudinem significemus) & ostio clauso, vt nõ introeat homo spectator aut orationis turbator: cubiculum (inquã) corporale aut spirituale cordis sui ingressus, & clauso ostio vel corporali vel spirituali animæ: id est, corde in se recollecto & in vnitate firmato, ita orationem suam fundat ante Deum in abscondito, nihil hominum conspectum curans, [b] Ita fiet, vt pater tuus cælestis qui nouit etiam occultissima hominũ, qui non minus ea videt quæ in abscõdito, quàm quæ geruntur in publico, (vtpote cui tenebræ non sunt tenebræ, cui nox non est nox, & cui secretum nullũ est secretum (ipse tibi retribuat mercedem beatæ retributionis: & quod in oratione postulas, tibi daturus, sicut tibi salutare cognouerit, & deinde pro opere bono sanctæ synceræque orationis (qua ipse summè honoratur, veráque ei exhibetur latria) redditurus tibi deputata iustis actibus largissima præmia: [c] Orare quoq; volentibus etiã illud obseruandũ, vt non fidant in multiloquio, nec in inani verborũ multiplicatione putent orationis vim sitam, quomodo faciunt gentiles, qui in multiplicatione verborũ sitã arbitrantur vim orationis, tuncque optime se orare existimãt, cũ verba quã maxime multiplicauerint, perinde quasi Deus verba requirat, & vocis sonitu aut labiorũ fatigatione oblectetur, aut quasi ad audiendũ cum putet esse tardiorẽ, nec audire quæ postulantur, nisi multis verbis inclamata fuerint eius auribus, aut quasi ad exaudiendum sit difficilis nec ab eo possit quicquam obtineri, nisi importunis clamoribus & multa verborum replicatione, atque inculcatione extorqueatur. [d] Nolite ergo gẽtilibus istis idololatris, & verũ Deũ non cognoscentibus similes fieri, sic fidentes in multiloquio, sed ante omnia orantes affectum in Deũ subleuare

a Tu autem cũ oraueris, intra in cubiculũ tuũ, & clauso ostio ora patrem tuũ in abscondito.

b & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

c Orantes autẽ, nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: Putant enim, quòd in multiloquio suo exaudiãtur.

d Nolite ergo assimilari eis,

leuare & corde illi appropinquare magis quàm ore contendite. Hoc scientes, quòd labiis Deũ honorare, vbi cor abfuerit, prorsus vanũ fit atque ridiculũ, quod que tali multiloquio & nuda verborũ multiplicatione orare sine cordis affectu respondente, vanum fit & minimè Deo acceptum. [a] Quòd enim multiloquio apud Deum non sit opus manifestum est ex eo quòd omnia quæcunq; verbis ei dici possint habeat probè cognita, antequam rogetur à postulantibus. Propter quod, non opus habet multiplicatione verborum, vt intellectum & cognitionem accipiat postulandorũ. Neque item vt importunitate verborum eum impellamus ad exauditionẽ, quoniam ex se bonus est & pater piissimus, vt quæ nobis necessaria cognouerit libentissime donet postulantibus. [b] Volo itaque vobis bonam orandi formam præscribere, quasi in exemplum: quæ erit verbis quidẽ parca, sed affectu plenissima, & sensu absolutissima, vt vel hac oratione libentissime vtamini, vel ad huius orationis exemplum, secundum quod spiritus vos docuerit, alias orandi formulas cõmodas, ipsi vobis formetis, quibus vtamini, cum patrem orare placuerit. Sic itaque orabitis: [c] Pater noster, qui nos secundum corpus & animam tales quales sumus rationales homines & beatitudinis tuę capaces creasti, qui affectu verè paterno nos prosequeris, paternã de nobis curam gerens, [d] qui in sublimibus cælis gloriose inhabitas, tanquã in templo sancto tuo, inque throno gloriæ tuæ, vbi tuam maiestatem peculiarius erga angelos & electos tuos demonstras, in ostensione gloriæ tuæ, nos hîc super terram reptitantes vermiculi indigni tui filii, quos ad hæreditatis cælestis possessionem creasti atque prædestinasti, [e] ad te in sublimibus residentem clamamus, postulantes vt gloriosum & in sæcula benedictum nomen tuum sanctifices in vniuerso mundo, & peculiariter in electis tuis: vt nomen tuum facias ab omnibus in vniuerso orbe terrarum coli, adorari, benedici, & debito honore honorari, tanquam nomen illud quod est super omne nomen. Da, vt nomẽ illud tuum nos & corde & ore & vita sanctificemus, vt tali

a Scit enim pater vester, quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

b Sic ergo vos orabitis:

c Pater noster

d qui es in cælis,

e Sanctificetur nomen tuum.

vt tali nomine in quod credimus, quod confitemur, nihil vnquã agamus indignũ, quo ipsum à nobis blaſphemetur & contemnatur. Agnóſcant etiam tui nominis virtutem & gloriam vniuerſi terrarum habitatores, ipsúmq; fide debita & cultu iuſto ſanctificent ac honorent per omnia. Deſtrue, & ad nihilũ redige omnes ipſum blaſphemãtes, ipſum inhonorantes, & ad vnitatem fidei eius congrega omnẽ orbem terrarũ, vt vnanimes & vno ore omnes confiteamur nomini tuo magno, quod eſt terribile & ſanctum, ab ortu

Pſal. 98. *a Adueniat regnum tuum.* quoque ſolis vſq; ad occaſum ſemper laudabile.[a] Adueniat nobis regnum tuũ, & modo in bona tua gra-

Pſal. 112. tia, & poſt vitam iſtam, in perfecta beatitudinis gloria: vt tu modo regnes in noſtris cordibus, pulſo dæmone & peccato quæ in nobis ſemper ſibi regnũ cõſtituere quærunt, nos quoq; tecum poſtmodũ regne-

Rom. 6. mus in gloria beatorum. Non regnet in nobis in hoc mortali corpore vllum peccatũ: non dominetur no-

Iob. 41 ſtri tyrannus diabolus, qui regnũ tenet ſuper omnes

Ioã. 12 filios ſuperbiæ, & princeps eſt mundi huius, non praua dominetur in nobis, cõcupiſcentia, ſed tu in nobis regna, tu in noſtris cordibus obtine imperiũ, tu tibi noſtra corda in ſtabilem poſſeſsionem vẽdica, pulſis vitiorum turmis: fac tibi manſionem in intimis noſtris, ſit regnũ tuũ intra nos, & ſancta charitas tua dominetur in nobis, atq; ita ſuperuincat ſuperemineátque vt nihil ipſam queat peſſundare. Ita nũc tuũ nobis regnũ adueniat, ac deinde in regnũ illud glorioſum, quod ab origine mũdi omnibus electis tuis præparaſti, nos inducas: vbi omnes electi tui reges erunt

Apoc. 5. coram te & ſacerdotes, regnabúntq; in cõſpectu tuo in ſæcula ſæculorum.[b] Voluntas tua bona, benepla-

b Fiat voluntas tua, ſicut in cælo & in terra. cens & perfecta ita fiat in terra, quomodo in cælo: vt quomodo in cęlo ſemper impletur tua volũtas, nec illi quiſquã præſumit reſiſtere, ſed omnes perfectiſsime tuæ voluntati obediunt, ita vt nec in cogitatione nec in affectione nec in verbo nec in opere vnquam

Pſal. 50. vel minimum te offendát, ſic & in terris cor mũdum crea in hominibus, & ſpritum rectum in ipſis innona, vt ab offenſionibus tuis ſolicite cauentes, ſtudioſiſsime

fiſsime tuam voluntatem, tua præcepta, tua conſilia adimpleant, ſuamque voluntatẽ tuæ per omnia cõforment, vt quæ tu diligis diligant, quæ tu odis odiant, quæ tu facere ipſos vis, faciãt, quæ omittere omittãt, neq; faciant vnquam quod tu nolis fieri, aut omittãt quod tu factũ velis.[a]Panem quoq; noſtrum illum ſuperſubſtantialẽ da nobis hodie. Donec in hac vita viuimus, da nobis pabulum cæleſte & ſpirituale ſalutaris gratiæ, ſacræ doctrinę, & ſanctę Euchariſtiæ, q triplex panis omnem panem ſubſtãtialem & corporalẽ ſuperexcedit, & omni ſubſtantiali pabulo eſt pręſtantior, quo neceſſe eſt cõfirmari cor noſtrum. Tu enim optime noſti quàm ſimus ex nobiſmetipſis infirmi, quomodo ſemper ex nobiſipſis ad corruptionẽ atque defectũ tendimus: propter quod nõ eſt poſsibile nos in ſpiritus bono robore, & recta animi habitudine conſiſtere, niſi tuo ſuperſubſtantiali pane iugiter confirmemur, atq; conſeruemur in bono ſtatu animæ: pane ſcilicet ſanctę gratię tuę, quę per ſpiritum tuũ cordi noſtro infuſa, animũ in omni bono nutrit, & vigere facit, incremẽtaq; ſumere: pane item ſalutaris verbi tui, quo ſiue exterius per ſcripturas ſanctas ac tuos prædicatores, ſiue interius per vnctionẽ ſpiritus tui, nos paſcis, & in ſtaturam iuſtã facis excreſcere: pane itẽ ſuauiſsimo tuę euchariſtiæ ſiue bonę gratiæ, qui de cælo deſcendit, quẽ quiſquis dignè manducauerit, viuet in æternum. Triplicẽ hunc panẽ ſemper da nobis domine, & hoc die, & omnib[9] diebus vitæ noſtræ, quibus ſuper terrã permanebimus. Nnnquã nos deſtituat gratia tua, nunquam verbum tuũ & vnctio tua nobis ſubtrahatur, ſalutaris euchariſtiæ panis digna à nobis reuerẽtia, ad ſalutẽ animarũ noſtrarũ ſumatur in tui memoriã.[b]Quoniã verò in multis offendimus omnes, & ſepties in die cadit etiã iuſtus, & ſi qs peccatum dicit ſe non habere, mendax eſt: cogimur ô pater benigniſsime, ad te quotidie exclamare pro dimiſsione peccatorũ noſtrorũ, in quæ ex nimia noſtra fragilitate (quam tu noſtri figmẽti cõditor & cognitor non ignoras) vel ex obſcura cæcitate, vel ex concupiſcentiæ prauitate, aut aliter quomodocũque

a Panem noſtrum ſuperſubſtantialẽ da nobis hodie.

Pſal. 103

Rom. 5

Ioan. 6

b & dimitte nobis debita noſtra,

f nimium

nimium frequẽter incidimus,vt ea nobis pœnitentibus,& peccata nostra cõfitentibus,deque tua offensa dolẽtibus,liberaliter dimittas,& indulgẽter relaxes.

a Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. [a] Et ne fortè sit quod tuam misericordiam à peccatorum nostrorum remissione impediat,ecce quicquid aduersum nos deliquerunt homines fratres nostri & proximi libenti animo propter tuum amorẽ illis dimittimus,nullam reseruantes iram,nullum vindictæ desiderium,nullam nocendi pro talione reddẽda cupiditatem,vt sic tu quoq; nobiscũ vicissim agas.

b Et ne nos inducas in tentationem. [b] Et ne nos inducas in tentationem, ne patere nos ita in vllam tentationem induci,vt ab ea superemur vel absorbeamur:nulla nos tentatio apprehẽdat nisi humana,ne patere nos tentari supra id quod possumus,sed fac semper cum tentatione prouentum, vt possimus sustinere:adsiste nobis in omnibus tentationibus nostris,nec vllis tentationibus permitte nos in peccatũ induci.

c Sed libera nos à malo, [c] Sed tua gratia libera nos ab omni malo , vt nihil verè malum nobis prçualeat,vt nihil animç nostræ noxium super nos venire permittas:sed tua potẽti dextera & benigna misericordia,cuncta nostræ saluti aduersantia fortiter & benignè depellas,vt ab omnibus malis hic liberi tandẽ apud te satietate fruamur perfecta omnis boni,

d Amen. Amen.[d] Ita bone pater,ita verè & seriò petimus,cuncta hæc nobis à te concedi; vt ista nostra continet oratio.

e Si enim dimiseritis hominib⁹ peccata eorum, dimittet & vobis pater vester cælestis delicta vestra. [e] In hac autem orandi forma,illud signanter dictum aduertite:Dimitte nobis debita nostra,sicut & nos dimittimus debitoribus nostris,vt videlicet spondeat se dimittere proximo qui à Deo quçrit remissionẽ.Ita enim Deus agit cum homine,quomodo ille agit cum proximo suo,vt si dimittat homo proximo suo,non tantũ ore nec ficta simulatione,sed ex corde syncero,offensam qua ab eo offensus est,omnem ponens iram,amaritudinem , & cupiditatem vindictæ,Deus quoque vicissim ipsi donet & remittat offensas in se commissas , modo agat delictorum pœnitentiam.

f Si autem nõ dimiseritis hominibus,nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. [f] Si autẽ nolit homo proximo offensam dimittere,aut si tãtũ ore ac simulata apparentia,non autem ex vero corde ita vt in animo teneat erga proximũ amaritudinẽ,rancorem , odium, cupi-

cupiditatem atq; molimen vindictæ,si quando se occasio obtulit,proculdubio neq; Deus huiusmodi homini, quantumuis pœnitentiã simulet,& ore pro remißione clamet,indulgentiam concedet peccatorũ suorum.Est enim Deus,vt erga pios ac misericordes pius ipse & misericors:ita aduersum duros & immisericordes,ipse quoq; seuerus & ad miserendũ difficilior,iudiciũ sine misericordia in illos exercens,q nolunt in proximos facere misericordiam.[a] Quomodo autem supra de eleemosyna & oratione diximus, sic & de ieiunio nunc dicendũ suo ordine,ipsum nõ debere fieri ad ostentationem,aut captãdam inanẽ gloriam.Vnde cum ieiunare vobis placuerit,cauendum erit,ne exemplo hypocritarum effictа morositate,& vultus seueritate,cupiatis vestrũ ostentare ieiuniũ. [b]Sic enim faciũt hypocritę,facies suas exterminãtes quasi extra consuetos terminos violenta quadam detorsione cõstituentes,cõsuetamq; & natiuam vultus speciem,velut obscurantes & destruentes, artificiosa quadam cõpositione,non ad aliud,nisi vt hominibus hoc pacto persuadeant,ieiunio plurimũ se affligi,ac velut consumi inedia,sicq; laudem sibi aucupẽtur & quæstum inanis glorię.[c] In veritate dico vobis huius modi homines sic ieiunãtes nihil bonę mercedis ma nere apud Deũ in retributione iustorũ, quoniã totã suam quam quęsierunt mercedem,in hoc mũdo accipiũt,vt nihil post excessum corporis habeãt reliquũ. [d]Quisquis verò rectè & vtiliter,ad Dei gloriam,sui corporis castigationem,& faciliorẽ pleniorẽmq; diuinorum pręceptorũ obeditionem,ieiunare voluerit omnino nõ curet homines suum nosse ieiuniũ,[e] imo caput potius vnguat,quomodo solent facere in solennitatibus,& faciem lauet diligenter,vt pulchre splendeat ac niteat,sicque ieiunium vultu non prodat hominibus.[f]Ita fiet,vt pater tuus qui vbiq; adest,tam in abscondito quàm in manifesto,& vbique videt omnia,tam in occulto quàm in manifesto videat te ieiunantem & pro tuo ieiunio retribuet tibi bonam mercedem, & in præsenti te facturus tuarum passionum malarum & concupiscentiæ dominum,

a Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes.

b Exterminãt enim facies suas vt pareant hominibus ieiunãtes.

c Amẽ dico vobis,quia receperunt mercedem suam.

d Tu autẽ cum ieiunas,

e vnge caput tuum et faciem laua,ne videaris hominibus ieiunans,

f sed patri tuo qui est in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi.

(pro quibus edomandis assumpseras coram Deo ieiunium) & in futuro beatitudinis suæ tibi pro opere pio collaturus mercedem.[a] Quoniam verò plurimi thesaurizare & ditescere desiderant, etiam hoc docebo, quomodo vtiliter vobis thesaurizare debeatis: qui igitur voluerit vtiliter thesaurizare, nō sit occupatus in auarè congregandis cum multa cura & solicitudine terrenis diuitiis, quarum non est firma possessio, [b] vtpote quas erugo vel rubigo aut corruptio qualibet putrefactionis exedit & consumit per lapsum téporis: aut tineæ, blattæ, aliique id genus vermes corrodunt ac destruunt: [c] denique, antequam corruptio inuadat diuitias congestas, frequēter etiam fures per fossis parietibus, furto eas diripiunt & auferunt: sicq; priuatur possessoriis quæ magna cura congessit, & perditorum dolore grauiter torquetur. [d] Magis autē studere debet vnusquisque, vt sibi congreget thesaurum in cælo indeficientem: id est, vt diues fiat in operibus bonis, quæ Dei & virtutis sunt sedulò operādis insistens, quibus solis thesaurum in cælo sibi comparant homines: id est, amplę mercedis expectationem. [e] Sic autem thesaurisare, longè vtilissimum est, eo quòd diuitiæ illę cælestes sint omnino securæ, vtpote incorruptibiles & inauferibiles, quæ non possunt ab ærugine aut rubigine aut quauis superueniēte corruptione consumi vel destrui à tineis aut blattis aliisq; huiusmodi, [f] nec denique à furibus occultè subtrahi, aut etiam à raptoribus & prædonibus vlla violentia diripi. Seruat enim hunc thesaurum suis seruis fidelis & potens Deus, nec congestas bonarum operum meritò diuitias perdere valeant. [g] Idcirco autem vos moneo in cælo magis quā in terra thesaurizare, quoniā vbi vniuscuiusq; fuerit thesaurus, illic erit & cor ipsius: vbicunque illud est cui super omnia homo afficitur, illic affectus & cor eius verius esse dicitur, quàm illic vbi corpore agit. Vnde si thesaurus tuus fuerit in cælo, erit quoque in cælo cor tuum, si verò in terra, erit hîc quoque cor tuum. Cum autem corda vestra malim ad cælos euolare atque in cælis agere, quàm terrenis infingi, & inhærere sordibus, volo

a Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra.

b vbi ærugo & tinea demolitur,

c & vbi fures effodiunt & furantur.

d Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo,

e vbi nec ærugo neque tinea demolitur,

f & vbi fures nō effodiunt nec furantur.

g Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.

volo vos nō in terra corruptibiles diuitias,sed in cęlo incorruptibiles thesaurizare. [a] Docebo vos insuper, quomodo in omnibus,bona intētio vestris operibus debeat dare directionē.Quomodo oculus corporalis lucerna est,& quasi candela accensa,lucē præbens toti corpori,sic mēs ipsa tua fidei lumine illuminata,& recta mētis(quæ ex syncera fide procedit)intētio,est lucerna lucem præbens toti corpori:id est, omnibus membris siue viribus animæ,vt secundū eam dirigētem rectè omnes vires aliæ incedant, & operentur suas operatiōes.[b]Hic oculus si fuerit simplex,lucidus nō infectus vlla macula impediente visus acumen,si mēs tua recta sit fide,& syncera intētione lucida, pro culdubio & totū corpus erit lucidū:id est,reliquę omnes animę vires ab hac fideli & recta intentione fiēt illuminatæ,& participabūt bonitatem atq; rectitudinem à mente syncera,& rectè in suis operationibus dirigentur,neq;frustra aut malè operabūtur sua opera:quomodo si oculus corporalis benè lucidus fuerit, cætera omnia membra beneficio luminis eius rectè funguntur suis officiis,vt pes nō aberret in ambulando,neq; manus in operādo,atque ita in cæteris.Tota quoq; cōgeries operationū tuarū,quę vt corpus quoddam cōsiderari potest,erit lucida & bona:id est,erunt omnia quæ ex fide & recta intentione agis tibi ad salutē meritoria.[c]Si autē econtrario mens infidelis aut praua intentione corrupta fuerit,erit vniuersum corpus tuū in tenebris,reliquæ omnes quæ in te sunt vires,siue corporis siue animæ,in tenebris erunt,neque conueniēter aut meritoriè operationes suas operari valebunt propter defectū bonæ intentionis & rectæ fidei,à qua debent omnia hominis opera dirigi & rectificari:quēadmodum cum oculus corporeus malus fuerit & lumine visus carens,omnia corporis mēbra sunt in tenebris,opera sua debite exercere non valētia,eo quòd lumine careant dirigente ipsa in actionibus suis.Tota quoque congeries humanarum actionum, deficiente prædicto lumine, tenebrosa erit, & debita bonitate ac merito carens. [d] Si ergo ipsum quod in te deberet esset lumen sit tenebræ,si mēs tua

a Lucerna corporis tui est oculus tuus.

b Si oculus tuus fuerit simplex, totū corpus tuū lucidum erit.

c Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.

d Si ergo lumen quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt?

tenebrosa sit infidelitate,& intẽtio corrupta malitia, quæ deberet lumen esse & directionẽ pręberc omnibus viribus & mẽbris in operando,quantæ ergo erũt in homine tenebræ,quę quidẽ non in solo sunt oculo aut mente,sed expanduntur per totum corpus,per omnes corporis & animæ vires? Omnia nanq; sunt in tenebris,si vni desit menti fides & recta intentio,quẽ admodum in tenebris sunt omnia corporis membra, oculo priuato lumine.[a] Duobus autem dominis diuersis non coniunctis adinuicem,sic & eisdem obsequiis & eodem ministerio non possit ambobus satisfieri,non est possibile quenquam vnum simul inserui re.[b] Aut enim ex eis alterum odio habebit, & alterũ diliget,si cõtrarij fuerint adinuicem hi domini:[c] aut alterum eorum sustinebit,& feret tanquam dominũ legitimum,eiusq; parebit imperio:altero cõtempto atq; neglecto. Quomodo enim vnus homo pluribus diuersa imperantibus & plerunque contraria, vel vt minimum incompossibilia, possit rectè satisfacere: vnũ ergo eligat necesse est,cui inseruiat. Neutri enim seruiet,si vtriq; seruire velit.[b] Sic fieri nõ potest,vt qs Deo seruiat,simul & diuitiis thesauroq; congregando,sed alterũ è duobus est eligendum,alterum dimittendum:vt si ex corde Deo seruire velis,non possis simul cor apponere diuitiis, vel acquirendis vel augẽdis:si autem diuitiis seruire velis & cor apponere,nõ possis simul Deo vt oportet seruire. Vni enim rei super omnia cor inhæreat necesse est,cui seruiat,& præ omnibus intendat.[e] Et quoniam simul Deo & temporalibus rebus seruire cor humanũ non potest,ideo ego quod vtilius est docere volens,dico vobis,ne cor apponatis rebus temporalibus,etiam ad vitã necessa riis,vtpote escis & vestimentis,neque pro illis occupetur cũ superflua solicitudine vestra cogitatio atque affectio quã volo esse liberam ad vacandum Deo & Euangelio. Non erit autem vobis difficile superuacuam de rebus temporalibus proiicere solicitudinẽ, si Dei respiciatis liberalitatẽ,in iis quę iam prę stitit vobis.[f] Nemini enim dubiũ est,qn ipsa anima rationalis qua viuitis,infinito maioris sit prętij,quàm esca quæ li

a Nemo potest duobus dominis seruire.

b Aut enim vnum odio habebit,& alterũ diliget,

c aut vnum sustinebit & alterum cõtemnet.

d Non potestis Deo seruire & mammonæ.

e Ideo dico vobis,ne soliciti sitis animæ vestræ,quid manducetis,neq; corpori vestro quid induamini.

f Nõne anima plus est quàm esca?

quęlibet corporalis, cũ sit illa immortalis ad imaginẽ Dei formata: ista corruptibilis, & in vsum tantũ corporis creata. [a] Neq; rursum dubium est, quin corpus humanũ in quo anima inhabitat, tã artificiosè fabricatum, sicq; mirabiliter viuificatũ, multò sit nobilius & dignius indumẽto quo induitur, quod plerumq; de lana texitur brutorum animaliũ. Hæc ergo nobiliora, nempe animam & corpus, cũ vobis liberaliter donauerit Deus absque vestra solicitudine, nõ est quod animi anxietate sitis soliciti de aliis vilioribus, vtpote alimẽtis & tegumentis: maximè cũ illa sciat Deus, iam datis vobis corpori & animæ sustẽtandis esse necessaria. [b] Præter rationem, etiam exemplum vobis adiũgo, quod mouere vos debet ad deponendam vanam solicitudinem. Vertite oculos ad aues quæ in aëre volitant, & considerate, quomodo volatilia ista absque omni distrahente solicitudine viuunt. [c] Neque enim seminant agros, neque metũt, neq; in horrea cõgregant, quemadmodũ faciunt homines. [d] Viuunt tamen & pascuntur absque sua solicitudine, ex Dei liberalitate & prouidentiâ mirabiliter inueniũt nutrimentum sibi congruũ: & cum tam diuersæ sint volatiliũ in aëre species, tamq; innumera indiuidua omnibus tamẽ absq; sua solicitudine Deus prouidet escam in opportuno tempore: quæ tamen nihil aliud faciũt, quàm cãtilare, volare, pullos procreare & enutrire, atq; huiusmodi, ad vlteriorẽ verò finem supernæ beatitudinis nõ ordinantur. [e] Vos verò rationales creaturæ, factæ à Deo ad æternam diuinitatis fruitionem, in quibus est Dei tam preciosa imago, lõgè maioris estis dignitatis & infinito maioris apud Deũ æstimationis ac precij, quàm sint illa irrationalia animalcula, actibúsq; longè nobilioribus inseruitis Deo per rationalem animam, quàm illa possint. Ac proinde, nihil dubiũ esse vobis debet, quin multò maiorẽ de vobis curã gerat Deus, sitq; paratior vobis quàm illis præbere necessaria, si modo vos iuxta vestræ conditionis exigentiã fideliter illi seruiatis, vt illa iuxta instinctum suæ naturæ ei seruiunt & obediunt. [f] Denique, nemo est vestrum ex se tam potens, quantũcunque

a & corpus plus quàm vestimentum?

b Respicite volatilia cæli.

c quoniam non serunt, neq; metunt, neque congregant in horrea.

d & pater vester cælestis pascit illa.

e Nónne vos magis pluris estis illis?

f Quis autẽ vestrum cogitans potest adijcere ad staturã suã cubitum vnu?

 que

quę ſit anxius vel ſolicitus, quãtũuis id cogitet, velit, moliatur, laboret vt ſua ſolicitudine poſsit ſe vel cubito vno facere maiorẽ, neq; quiſquã ſua ſolicitudine à puerili ſtatura minima ſe prouexit ad ſtaturam ętatis virilis, ſed Dei prouidẽtia & diſpoſitiõe quiſque debitũ ſumit incrementũ. Si ergo Dei prouidentia ſine veſtra ſolicitudine vos hucuſque prouexit ad tantã ſtaturam, meritò confidere debetis, ꝙ ſuſtentationi naturali amodo nõ denegabit neceſſaria. Valde enim iniquũ eſt, ei quem multo tẽpore fidelem comperimus, ſine cauſa poſtmodũ diffidere: & qui in maioribus nobis ſemper benignè aſtitit, non confidere illi in minimis.[a] Quòd ſi nec ꝓ eſca ſolicitos vos eſſe conuenit, quæ tamen vitæ corporali ſuſtentandæ eſt ſimpliciter neceſſaria, multominus haud dubiè pro veſtimento, quod magis honeſtati quàm neceſsitati deſeruit.[b] Ad cuius perſuaſionẽ, aſpicite exemplũ liliorũ quæ in orto vel agro creſcũt. Videte quomodo illic ſine ſolicitudine ſua naſcuntur, & debitũ ſumunt incrementũ, atque externũ ornatum.[c] Manifeſtũ eſt ea neq; laborare ad texendum veſtimentũ, neq; nere ſiue fila à lino vel lana de colo ducere, queẽadmodum laborant homines ad componendũ ſibi indumenta. Nõ igitur ipſa lilia ſua ſolicitudine aut ſuo labore ſe veſtiunt.[d] Attamen illud audeo dicere, ne Salomonẽ quidem (quamuis regẽ prę cunctis qui ante ipſum fuerant, ac poſt venturi erant, opulentiſsimum & omnimodis glorioſiſsimũ) tanta gloria fuiſſe coopertum, tam ſpecioſo ornatu amictum, tam decoro amictu ornatũ, vt eſt ornatum & amictũ colore & habitu viuidiſsimo candidiſsimóq;, vnum quodlibet lilium quod creſcit in agro.[e] Nunc itaq; ſi lilium tale quod non niſi gramẽ eſt aut herba creſcens in agro, Deus ita abſq; ſua ſolicitudine ad honeſtatẽ ornat, & tam decorũ exterius apparere facit: tale (inquam) gramen ſiue fœnũ aut herbam, quod permodicæ eſt durationis, vtpote quod hodie viret, & poſt diem vnum aut alterum arefactum in clybanũ proiicitur vt comburatur, & prorſus conſumatur:[f] quanto magis vos confidere debetis, diuinam prouidentiam gerere curam

a Et de veſtimenta quid ſolicitis eſtis?

b Conſiderate lilia agri, quomodo creſcunt, & non laborant neq; nent.

d dico autẽ vobis, quoniã nec Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt, ſicut vnum ex iſtis.

e Si enim fœnũ agri quod hodie eſt & cras in clybanum mittitur, Deus ſic veſtit:

f quanto magis vos modicæ fidei?

ram

ram vestri, vt honesto & decēti induamini vestimento, quod ad honestatem & necessitatem satisfaciat? debétq; vos ista tam diligens circa insensibilem herbam Dei prouisio, meritò reddere fidétes, vt propter vestiméta non anxia distrahamini solicitudine, quæ vos à diuino obsequio impedit aut remoretur?[a] Nolo itaque vos anxia distrahi solicitudine pro consequendis tēporalibus bonis, iis etiā quæ corpori sunt necessaria: vt dicatis cū magna anxietate, queádmodum solent homines nihil nisi terrena scientes.[b] Vnde viuemus? vnde nobis victus suppeditabitur? vnde nobis erit vestimentū?[c] Huiusmodi enim cogitationes anxiæ & occupationes solicitæ pro rebus corporalibus, ad homines gētiles spectant: qui Deum non credētes, & prouidentiā Dei erga res humanas ignorantes, neq; aliam quam hanc præsentem vitam cognoscentes, nullam gerūt solicitudinē, nisi pro temporalibus & corporalibus rebus.[d] Iccirco autem vos Deo & prouidentiæ eius credentes, meritò nō debetis pro iis tēporalibus gentiliū more esse soliciti, quoniā pater vester cælestis (q vobis corpus dedit corruptibile) optime cognoscit figmentū suum, & conditionē nouit ac necessitatē corporis vestri, quòd scilicet his omnibus, nempe victu & vestitu indigeatis. Quòd si creditis, vt credere certe debetis, confidere vos quoq; eius bonitati consequēter decet, quòd necessariis vos nunquam destituet.[e] Ante omnia itaque cor apponite, & ex toto affectu super omnia quærite regnum Dei: id est, bona cælestia: & iustitiam regni Dei, qua scilicet peruenitur ad regnum. Cętera deinde omnia, Deo committite: ipse vobis omnia velut adiiciet, suppeditabítq; ad sufficientiam absque vestra solicitudine.[f] Nolite igitur esse in longinquum soliciti, nolite pro venturis temporibus in longū anxia & superuacanea solicitudine vexari, quasi diffidentes Deo, aut quasi nō hactenus satis experti benignitatem Dei, qui vos pauit à matris vtero.[g] Ventura nanque tempora suam habebūt solicitudinem.[h] Presenti autem tempori, sua malitia atque afflictio quæ est in comparando corporis necessaria, sufficit.

a Nolite ergo soliciti esse, dicentes:

b Quid manducabimus? aut quid bibemus? aut quo operiemur?

c Hæc enim omnia gentes inquirunt.

d Scit enim pater vester, quia his omnibus indigetis.

e Quærite ergo primū regnum Dei, & iustitiā eius: & hæc omnia adiicientur vobis.

f Nolite ergo soliciti esse in crastinum.

g Crastinus enim dies, solicitus erit sibiipsi.

h Sufficit diei malitia sua.

Quid opus est aut quid iuuat, ante tempus fieri te miserũ, & sine causa teipsum curis affligere pro venturis tẽporibus, de quibus prorsus incertus existis, num ad ea peruenies, cum nesciat vnusquisque quid sibi crastina sit paritura dies? Sufficiat diei & tempori in quo nũc viuis, sua malitia suáque afflictio, quæ est in acquirendo & parãdo victum iam necessarium. Vanũ est autem, diem hunc atq; tempus modo præsens, onerare curis superfluis, pro diebus olim vẽturis. Si autem Dei benignitas crastinum tibi diem concesserit, si ad ætatem longiorem tibi dederit peruenire, tum habebis pro tempore illo curam, & solicitudinem suam adducent secum ventura tempora.

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

N*Esciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Cum sit manifestum, nõ intelligendum istud simpliciter vt verba sonãt, eo quòd neutri manuum conueniat scire aliquid vel ignorare, quidam ad morales recurrunt interpretationes: quas nos quidem nõ reprehendimus. Conuenientius tamen existimamus, sermonem istum vt prouerbialem & hyperbolicum accipere, ad significandum summum secretum, vt indicetur debere hominem quod facit boni, ita velle secretum esse, quantum ex sua parte attinet, vt nemo id sciat, ita videlicet vt non ipse quenquam id pro sua gloria scire cupiat. Ad affectum nanque propriæ laudis ista maxima occultatio referri debet. ¶ *Et pater tuus, qui videt in abscondito reddet tibi.*) Græci codices vulgati hîc & in sequentibus, quoties hæc particula replicatur, adiiciunt ἐν τῷ φανερῷ en to phanero: id est, in manifesto vel in propatulo, vt indicetur, Deum qui in abscondito videt, operi quod fit in abscondito, daturum bonam remunerationem in manifesto, coram omnibus in die iudicij. Sententia quidem commoda est, sed an adiectitia sit illa particula, vt sunt pleraque in Græcis codicibus adiecta, incertum est. ¶ *In angulis platearum.* Cum anguli loca sint secretiora, & quæ in angulis fiunt paucis sint conspicua, quomodo Pharisæos quærentes videri ab hominibus, dicit dominus quæsisse platearum angulos? Sciendum autem est, angulos hîc non intelligi occulta diuerticula aut recessus, sed duarum platearum aut plurium simul conuenientium coniunctiones, quæ vocantur compita, propriè enim angulus fit ex duorum rectorum coniunctione, vt ex duabus lineis in figuris simul coëuntibus consurgit angulus: sic ex duorum parietum cõiunctione, item & duarum platearum. ¶ *Intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum.*) Quomodo suprà diximus, summum secretum significari, cum dicitur, *Nesciat sinistra quid*

faciat

faciat dextera, ſic & in propoſito, per ingreſſum cubiculi oſtiiq; concluſionem,ſecretum & ſolitudo ad literam videtur ſignificari. Neque enim domini eſt ſententia,ſolùm in cubiculo orandum,& oſtio clauſo,quaſi damnet orationem,quæ fit in publico. Sed ſecretum & ſolitudinem intẽtionis potiſsimum vult docere,vt deſideret homo, quantum ad ſe attinet, neminem ſcire quòd Deum oret, neque vllam omnino ex hoc à quoquam gloriam poſtulet.Moraliter quoque per ingreſſum cubiculi,& oſtium clauſum , mentis recollectionem & cordis vnitatem pulchrè intelligũt.Cum autem ſequitur: *Ora patrem tuum in abſcondito*,videtur prima facie illud,in abſcondito , iungendum cum verbo,ora:vt ſit ſenſus.Illic in abſcondito, ora patrem tuũ.Sed articulus in Græco adiectus indicat potius ad nomen patris eſſe referendũ. Sic enim in Græco legitur,πρόσευξαι τῷ πατρί σου,τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ: hoc eſt,ora patrem tuum qui in abſcondito,ſupple eſt, vel adeſt,vel videt,vel ſimile aliquid.¶ *Orãtes autem nolite multũ loqui.* Græcè eſt μὴ βαττολογήσητε mi battologiſite.Significat autem verbum βαττολογέω battologeo,multiloquium eſſe,eadémque ſæpius inutiliter replicare.Eſt enim battologia , eorundem frequẽs & inutilis replicatio.Sumptũ eſt vocabulum à Batto quodam , quem Poëtam dicunt fuiſſe , ſuperuacanea eorundem replicatione plurimum moleſtum. Alij inſigniter balbum putant fuiſſe , quorum eſt eadem frequenter iterare.Ipſe autem textus quid intelligat, paulo pòſt explicat,cùm ait: *Putant enim quòd in multiloquio exaudiantur*:vbi in Græco non battologia ponitur. ſed πολυλογία polylogia quæ apertè ſonat multiloquium. In quem autem ſenſum iſtud ſit accipiendum,& quomodo non longarum precum deuotio hîc reprehendatur , ſed fiducia in clamore & multiplicatione verborum,more gẽtilium, ex Elucidatione diligens lector ſatis valebit aduertere. ¶ *Sed libera nos à malo.*) Tam Græcis quàm Latinis ambiguum eſt,in quo genere ſit accipiẽdus ablatiuus.Intelligi enim poteſt à diabolo,qui eſt malus, & cuius eſt tẽtare,atque ad malum pro virili inducere. Vnde cap.4. dicitur de diabolo, *Accedens tentator*, &c. Cõmunius tamẽ per genus neutrum intelligimus ab eo quod malum eſt.Cęterum in codicibus Græcis vulgatis,poſt prædicta,ante concluſionẽ Amen, quædam interiecta reperiũtur in hunc modũ : Quia tuũ eſt regnum & virtus & gloria in ſæcula:ac deinde finiũt,adiiciẽtes, Amen.Verũ iſta quibuſdã videtᷣ adiectitia,licet ea Chryſoſtomus & Theophylactus exponãt in ſuis cõmentariis.¶ *Si enim dimiſeritis hominib.us.*) Adiicitur iſtud ad declarãdũ,quur in petitione quinta dominus dixerit: *Dimitte nobis debita noſtra,ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris*, quare videlicet ſimi

ſimilitudinē illam exprimere voluerit pro remiſsione peccatorum orātes. Non eſt autem ſimpliciter intelligendum, omnē eum qui alteri dimittit, accipere à Deo peccatorum remiſsionem. Nam ſi quis omnibus dimittat in ſe peccatibus, ipſe tamen in impœnitentia ſua permaneat, hic licet remittat aliis, à Deo tamē remiſsionem nō accipiet. Intelligitur ergo remittere Deus peccata ex animo remiſsione petētibus, quod nō poteſt fieri niſi à pœnitētibus. Non enim poteſt quis ex animo pro peccati dimiſsione rogare Deū, niſi de commiſſo doleat, & non iterū committere proponat. Vel intelligatur iis qui proximis dimittunt Deū eſſe paratum ad dimittendum peccata, ſi veniā petierint, iis autē qui proximis recuſant dimittere, Deū quoque non eſſe paratum ad dimittendum, donec in tali propoſito perſtiterint, quantūcunque videantur remiſsionem petere. ¶*Nolite fieri ſicut hypocritæ triſtes.*) Si (triſtes) iungas cum nomine, hypocritæ, vt adiectiuū cum ſubſtantiuo, eſt ſenſus: Nolite fieri ſimiles triſtibus hypocritis. Si verò nomen triſtes, non coniūgas cū nomine, hypocritę, hūc habebis ſenſum: Nolite fieri triſtes, ſicut hypocritę: id eſt, nolite fieri admodū hypocritarum, triſtes. Triſtitia autem iſta non ad animū, ſed ad vultum potius referatur. Vnde in Græco eſt σκυθρωποὶ ſcythropi, id eſt, tetrici, obſcuri. Dicimus enim interdum triſte quod non eſt clarū, limpidum, amœnum: vt aërem triſtem dicimus, pro nubilo, triſtem vultū, pro vultu ſeuero vel tetrico: triſtem potū, pro turbulento. ¶*Exterminant enim facies ſuas.*) Græcè eſt ἀφανίζουσι aphanizoſi, quod Chriſoſtomus interpretatur, corrumpūt & perdūt. Cyprianus interpretatur, cōficiunt. Ponitur autē idem vocabulum Grēcū paulo pòſt, cum ſubditur: *Vbi ærugo & tinea demolitur:* ac rurſum, *Vbi ærugo & tinea non demolitur.* Vnde & hìc verti poterat: Qui demoliūtur facies ſuas, vel deſtruūt. Idem autem ſibi vult quod noſtra interpretatio habet, extermināt. Theophylactus interpretatur, obſcurant, ratione videlicet palloris quē ieiunantes ſuperinducunt vultui, & per quē obſcurantur ieiunantium facies. Sententia eadem penè in omnibus eſt, hypocritas efficere vt vultū torqueant, & aliter apparere faciāt, quàm habet naturalis diſpoſitio. ¶*Vnge caput tuum.*) Veterū mos erat, in feſtiuis gaudiis & ſolēnitatibus ad lętię ſignum vngi oleo & precioſis vnguentis, lauandóq; nitētem reddere faciē: queadmodū econtrario, in triſtibus, ab vnctione & lotione abſtinebāt, qua de re nōnihil diximus in Pſalmos ſuper illo Pſal. 103. Vt exhilaret faciē in oleo. Hac ergo hyperbolica loquutione ſignificare vult dominus, ieiunantē, quantum ad ipſum attinet, nequaquam debere optare hominū notitiam, ſed magis celare debere, & occultare

ſua

ſua ieiunia ſignis lætitiæ:queádmodum ſupra per loquutiones ſimiliter hyperbolicas,de ſiniſtra & dextera,deq; ingreſſu in cubiculum ſimilia voluit ſignificare. Vnde illud quod dicitur:Ne videaris hominibus ieiunãs,nõ ſic accipiendum eſt,quaſi velit dominus, à ſtudio & propoſito homines celare ſua benefacta,cũ id non ſatis conſonet ei quod in præcedenti capite dictũ fuit:*Sic luceat lux veſtra coram hominibus*,vt videant opera veſtra bona,& glorificent patrem veſtrum qui in cælis eſt:ſed affectum vult amouere inanis gloriæ,vt omnino nõ quærat ieiunans noſſe id homines, pro accipienda ab eis gloria, ſed gloriam tantum quærat apud Deum.¶ *Lucerna corporis tui, eſt oculus tuus.*)In Græcorum vulgatis exemplaribus non adduntur pronomina,ſed tantum dicitur:*Lucérna corporis eſt oculus.* ¶ *Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ.*)Syriaca lingua idem ſignificare dicunt mammona,quod apud Græcos ſignificat πλȣ̃τος plutus,quem diuitiarum deũ fingunt,& pro diuitiis vſurpare ſolent,Sic mammona generaliter hîc poſitũ videtur pro diuitiis,& quibuslibet rebus tẽporalibus, vt ſimul etiã honores & pompæ intelligantur. ¶ *Nónne vos magis pluris eſtis illis?*)Gręcè legitur,ὀυχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε ἀυτον.Hoc eſt, Nónne vos magis excellitis vel præcellitis ea? Eundẽ ſenſum habet communis lectio. ¶ *Quis autem veſtrum cogitans.poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum?*)Cogitans,non ſimpliciter accipiendum eſt, ſed pro cogitãte cum ſolicitudine & anxietate,& circumloquendo ſic verti poterat: Quis veſtrũ ſolicitans,vel ſolicitudinẽ gerens, aut ſolicitus exiſtens,poſsit &c.id eſt.Quis per ſuam ſolicitudinẽ tantũ poſsit efficere?¶ *Quãto magis vos,modicæ fidei?*) Græcè vnico nomine dicitur ὀλιγόπιςοι oligopiſti:id eſt,paruam habẽtes fidem.Sed quærat aliquis,quonã pacto id adiũgatur præcedentibus? Videtur enim nihil coherere cum eo quod ſtatim antecedit.Parua nanq; fides,aut fidei defectus meretur priuari Dei beneficiis:quemádmodum fidei perfectio ecõtrario ea meretur accipere.Videtur ergo potius dicẽdũ:Quanto magis vos,ſi fueritis bonæ fidei.Sciendũ ergo eſt illud, modicæ fidei,adiici quaſi per blandã increpationem, veluti ſi dicat pater filio:Nullũ eorum ſeruorum ego patior neceſſariorum rerum pati ęgeſtatẽ,quanto minus te patiar neceſſariis deficere,nequã malè patri fidens? Blandus enim eſt hic increpãdi modus,cũ poſt expoſitũ paratum beneficium, eius ſubditur cum amaritudine increpatio,quod impedire poſsit paratũ patris beneficiũ.¶ *Quærite ergo primum regnum Dei,& iuſtitiam eius.*)Intelligi poteſt,iuſtitiam Dei, vel regni Dei,& eadẽ eſt ſententia.Veruntamen Græcè lectioni conformius eſt,vt eius referat Deum.Eſt enim relatiuũ in genere maſculino

lino positũ. Pulchrè autem, cum dixisset, regnũ Dei, statim adiicit, & iustitiam eius: vt indicet, finem per debitum esse quærendum medium, & non nisi per iustitiam ad regnum aspirandum. ¶ *Hæc omnia adijcientur vobis.*) Mira est emphasis in verbo illo προστεθήσεται prostethisetæ: id est, apponẽtur vel adiiciẽtur. Significatur enim, ꝙ tanquã minus principalia, & tanquam adiectitia addentur supra præcipua spiritualia bona, ita vt illa vix dona vel bona sua velit Deus cẽseri, vocãs ea tantum adiectitia vel appositicia. Quanquam ista appositio intelligi etiam possit, ad eũ modum quo conuiuis apponuntur vel præponũtur cibaria. Omnes enim quasi conuiuæ sumus Dei, &
Psal. 144. de eius vnica mensa nos omnes pasci necesse est: quẽadmodum Psalmista indicat, dicens: *Oculi omnium in te sperant domine, & tu das escam illorum in tempore opportuno. Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione.* Vult ergo nos non esse solicitos, quoniã diues noster paterfamilias in mẽsa sua apponet nobis quæ erũt necessaria: quẽadmodum non est necesse, filios patrisfamilias esse pro victu solicitos, quibus opportuno tempore ad mẽsam discumbentibus, cibus apponitur patris solicitudine. ¶ *Crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi.*) Quidam codices Græci habent μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς: hoc est, solicitus erit, vel curabit quæ suiipsius: id est, quæ sibiipsi erũt necessaria. Alij habent, μεριμνήσει ἑαυτῆς: id est, (vt nostra habet lectio) Solicitus erit sibiipsi, vel curam habebit suiipsius. Impropriè autẽ dicitur dies crastinus curam habiturus suiipsius, quatenus videlicet homines crastino die soliciti erunt pro iis quibus tum opus erit. In eo autem quod sequitur: *Sufficit diei malicia sua*, maliciam non moralem intelige, sed pœnalem: id est, afflictionem.

ELVCIDATIO CAP. VII.

Nolite iudicare, et non iudicabimini, nolite cõdẽnare, & nõ condemnabimini.
b In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini:
c & in qua mẽsura mensi fue-

CAVETE, ne per superbiam & fastum animi proximos vestros iudicetis aut cõdẽmnetis, dicta eorum aut facta nimium seuerè iudicãtes, atque in partẽ peiorẽ sinistra interpretatione rapientes, id quod facere solẽt hypocritæ & superbi, qui sibiipsis nimiũ placentes, alios cõtemnunt, ac sine caussa iudicãt, temereque condemnant. [b] Ad hunc enim modũ si nõ iudicaueritis proximos vestros, aut condẽnaueritis, neq; vos vicissim iudicabimini aut condemnabimini. [c] Secundum iudicium enim quo vos alios iudicaueritis, ipsi quoq; iudicabimini: & secundum

dum mēſurā qua vos aliis metimini, vicißim remetietur vobis. Deus enim talem ſe erga homines exhibet, quales ipſi ſe exhibuerint erga proximos ſuos. [a] Quale eſt autem hoc, vt videat quis in oculo fratris ſui feſtucam modicam, & in oculis propriis non ſentiat magnā ac craſſam trabem? Quàm noua res eſt, vt peccatū paruulum vix vllius pōderis ego obſeruem, & deprehēdam in proximo, in meipſo autem nō aduertā peccatum ſine comparatione vlla maius & intolerabilius. [b] Et quomodo ſaluo pudore poterit quis dicere fratri ſuo: Frater ſuſtine, & ſine paulisper eiiciā ego ex oculo tuo feſtucā, quam in eo video, qui ipſe trabē in oculo ſuo habuerit? Qua fronte quis aliū velit iudicare, & arguere pro peccato paruulo, & facile ferēdo ſiue excuſabili, quod fortè in eo deprehenderit exacta obſeruatione & curioſa perſcrutatione alienæ cōuerſationis, cum ipſe in ſe habeat peccatū longè grauius, quod excuſari nullo modo poſsit, nec tamen pro eo ſe arguat aut emendare ſtudeat? [c] Hypocrita, qui alios ſeuerè corripiendo ſanctitatem ſimulas, & zelū virtutis oſtētas, cum intus omni ſis pietate vacuus, ſi proximū arguere velis, recto & neceſſario procede ordine. Primū enim, tuiipſius miſerere, & tuæ animæ præſta correptionis eleemoſynam, incipiat à teipſo iudiciū, vt expurgare te ſtudeas ab enormibus illis vitiis quę cor tuum occultè obſident: ac deinde recto ordine procede ad miſerēdum atque medendum proximo. [d] Diligenter autem attendite vos, quibus commiſſa fuerit diſpenſatio myſteriorū Dei, vtpote diuinorū verborum prædicatio, & ſacrorum ſacramētorum adminiſtratio, ne ſancta eiuſmodi veſtrę cōmiſſa fideli diſpēſationi exhibeatis canibus, id eſt, hominib⁹ in malo furioſis & obſtinatis, q neq; rationi neq; authoritati volūt acquieſcere, ſed ſuū tantū cerebrū inſequentes, nihil aliud q̄ oblatrāt, & rabido ore cōtradicunt eloquiis veritatis. [e] Neq; itē margaritas mūdas & precioſas ſpargetis ante porcos, animalia immunda & ſordida, margaritarū precium ignorātia: id eſt, ante homines toto affectu terrenis ſolis inhærentes: quemadmodū porcus luto gaudet,

& oble

ritis, remetietur vobis.

a Quid autem vides feſtucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides?

b Aut quomodo dices fratri tuo: Frater, ſine eiiciam feſtucā de oculo tuo: & ecce trabs eſt in oculo tuo?

c Hypocrita eÿce primum trabē de oculo tuo: & tunc videbis eiicere feſtucam de oculo fratris tui.

d Nolite ſanctū dare canibus,

e neque mittatis margaritas veſtras ante porcos:

& oblectatur in volutabro luti. Ante huiusmodi homines non sunt spargenda preciosa diuinæ veritatis eloquia, quę sunt tanquã preciosę margaritæ.[a] alioqui & sanctis fiet irreuerētia magna à porcis ignorātibus preciũ eorũ, dum homines terrenis voluptatibus & rebus tēporalibus toti inhærentes irridebunt, & subsannabũt veritatis eloquia:[b] & vobis erit non paruum à canibus periculum, ne ipsi vos aggrediantur, & in vos furibundi insurgant, sanctorum exhibitione magis irritati. [c] Quoniam autem multa vobis passim occurrent discrimina in tanto negocio, & quoniam subinde multis indigebitis, tã spiritualibus quàm temporalibus rebus, idcirco vnum vobis trado refugium, quo obuētura omnia euincere & superare valeatis. Id est, orationis instãtia, per quam poteritis obtinere omnia quæcũq; vobis necessaria fuerint, siue pro vestra salute, siue pro vestri functione ministerij. Si qua autem re egueritis, ex affectu instãter petite, & dabitur vobis, quãdo, vbi, quãtum, & quomodo pater vester cælestis iudicauerit quàm maxime & suæ gloriæ & vestro vestrorúmque commodo expediēs.[d] Si qua re egueritis, à Deo illã precibus querite, & assequemini quod quæritis.[e] Diuinæ misericordię ostium precibus pulsate, & aperietur vobis, profibitque aduocatus diuinæ miserationis effectus. [f] Quisquis enim seriò & ex affectu cum debita instãtia Deũ postulat, eorũ aliquid quæ pro ipsius honore faciunt, absque dubio accipiet, vel hoc ipsum quod postulat, si ita suo honori magis cõuenire Deus iudicauerit, & illi magis salutare, vel postulati loco aliud suæ gloriæ, & illius saluti magis profuturum.[g] Quòd autem rectè vt decet postulantibus non sit negaturus Deus quæ sunt salutaria, manifesta mõstratur ex rebus humanis sumpta similitudine. Quis enim hominũ est qui filio postulãti panē, rē proculdubio vtilem sibi & necessariã, pane denegato, porrigeret pro pane lapidem, esui prorsus inutilem? [h] Aut piscem postulãti, aptum esui, eo negato, serpentem porrigeret venenatum & noxium? Non est proculdubio patris officium, neq; id fieri paternus sinit affectus: sed filiis famelicis

a ne fortè conculcent eas pedibus suis.

b & conuersi canes disrumpant vos.

c Petite & dabitur vobis.

d Quærite, & inuenietis.

e Pulsate, & aperietur vobis.

f Omnis enim qui petit, accipit, & qui quærit, inuenit: & pulsanti, aperietur.

g Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panẽ, nunquid lapidẽ porriget ei?

h Aut si piscẽ petierit, nũquid serpentem porriget ei?

famelicis seriò postulantibus panem, dat pater & cũ pane obsonium, si facultatem habet: & piscem petẽti filio, piscem dat pater, vel aliud forsitam delicatius & melius, si facultatem habuerit. [a]Ad hunc ergo modũ si vos, q natura mali estis, ab originis corruptione ad malum semper procliues, bona tamen data siue dona nostis, & soletis dare filiis à vobis quippiam petentibus: [b]quantomagis pater vester cælestis, qui totus bonus est & æquissimus, in quo nihil est commixtum malitiæ, verè bona & salutaria daturus est filiis suis se postulantibus? [c] Sit autem vobis in agendo omnibus hæc certissima regula, & quasi primum circa mores principium: vt quæcunque vobis secundum rectæ rationis iudicium, & naturalis æquitatis dictamen vultis exigitisque à proximis fieri, eadẽ vt vos faciatis proximis. Item vt alteri non faciatis vnquã, quod secundum rectum rationis iudicium, & naturalis æquitatis dictamen vultis exigitisque non fieri vobis. [d]In hac siquidẽ generali regula, summatim tota lex & prophetæ omnes includuntur: particularia omnia legis pręcepta atq; prohibitiones, itẽ & exhortatiões omnes atque comminationes, quæ in Prophetis continentur, in hoc fundantur generali principio: deducuntur quoque & eliciuntur ex eo. [e]Vos autem discipulos & seruos meos solicitè præmoneo, ne ad multitudinem aspiciẽtes, & plurimorum præuia exempla insequentes, latam & spaciosam vitiorũ viam ingrediamini, vt ambuletis in ea, sed omni studio pręelegite viam angustam virtutis. [f] Nam lata hæc via & ampla porta terminum habet amarissimum & terribilissimum, nempe perditionem atque mortem æternam, ad quam peruenient vniuersi qui viam illam ad finem vsque perambulauerint. [g] Multi autẽ sunt qui per malam hanc incedunt viam, & ad infœlicem illum perueniunt terminum, quoniam stultorum est infinitus numerus: vt nemo multitudinis seducatur exemplo. [h] Sed viam arctam & angustam portam præelegite: quæ licet admodum sit angusta, & difficultatem magnam videatur exhibere per eam ambulantibus, habet tamen exitum suauissimum, & finem

a Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona dare filijs vestris?

b quantomagis pater vester qui in cælis est dabit bona petentibus se?

c Omnia ergo quæcunque vultis vt faciãt vobis homines, ita & vos facite illis.

d Hæc est enim lex et prophetæ.

e Intrate per angustam portã,

f quia lata porta & spaciosa via est quæ ducit ad perditionem:

g & multi sunt qui intrant per eam.

h Quàm angusta porta & arcta via est quæ ducit ad vitam,

longè optabilissimum:nempe vitã æternam,præ cuius desiderio & expectatione,meritò pro nihilo computari debet omnis labor quem via videtur adducere:imò dulcis & iucunda debet esse omnis molestia, quamcunque in via contigerit occurrere. [a] Et hanc viam admodũ pauci inueniunt,qui in ea ad finem vsque perambnlant:vt nemo ideo viam spernat,qui à paucis comparatione ad alteram priorem, calcata. [b] Cauete autem vobis diligenter à falsis doctoribus, ne acquiescatis malis eorum doctrinis:[c] qui ad vos veniunt,& coram vobis sese ostẽtant tanquã Prophetæ siue doctores veritatis,sub specie sanctitatis, verbis & gestibus exterius simulantes humilitatẽ & simplicitatẽ:cum intus pleni sint omni malitia & dolo,sub ouina specie lupinum gestantes animũ,cupientes vestras animas deuorare & in perditionẽ abducere suis prauis doctrinis: quemadmodum lupus nõ venit ad oues nisi vt furetur,mactet, & perdat. [d] Certissimus autem probationis modus est ab ipsis eorũ fructibus. Nolite attendere ad verborũ folia,ad verborũ ornatum,& blandiloquẽtiam,qua seducunt simplices:sed ad fructum attendite,qui in vita eorũ apparet,& ex doctrina ipsorum consequitur.[e] Ex fructibus autem certã esse probationem,discimus ex consideratione herbarum & arborum fructiferarum. A malis nãque & infructiferis arbustis aut herbis,nõ solẽt boni fructus colligi:quemadmodum de sterilibus spinis nunquam vuas colligunt,neq; ficus de tribulis.[f] Ita generaliter inter arbores fructiferas,illa iudicatur bona, non quę folia pulchra habet,sed quę fructum bonum facit,& melior,quæ meliorẽ fructũ:siue genus generi conferas,siue speciem speciei,siue indiuiduũ indiuiduo in eadem specie.[g] Econtrario autẽ mala arbor iudicatur,quę fructus producit malos,& peior quę peiores fructus profert. Foliorum nullus habetur respectus neq; item corticis pulchritudo vel lenitas attẽditur,sed tantum fructus considerantur,& ex his integrum profertur,de arbore iudicium.[h] Non potest autem fieri,vt quæ arbor bona est malos proferat fructus,donec bona manet:aut quæ mala est,bonos fructus

a *& pauci sunt qui inueniunt eam.*

b *Attendite à falsis Prophetis,* c *qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autẽ sunt lupi rapaces.*

d *A fructibus eorum cognoscetis eos.*

e *Nunquid colligunt de spinis vuas,aut de tribulis ficus?*

f *Sic omnis arbor bona fruct[9] bonos facit,* g *mala autem arbor,malos fructus facit.*

h *Nõ potest arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala bonos fructus facere.*

ctus proferat, donec mala permanet. Ita nō poteſt eſſe doctrina mala, ex qua verè boni fructus per ſe procedunt: neq; poteſt eſſe bona quę malos fructus profert. [a] Omnis autem arbor talis mala, quæ non producit fructum bonum poſtquam tolerata fuerit diu ſatis & probata, vt ſpes non ſit meliorum fructuum, [b] ſecuri admota radici, excidetur, & tanquam inutilis ferēdis bonis fructibus in ignem mittetur. Sic omnis doctor malus cum doctrina ſua, quæ à Deo non fuerit, & generaliter quilibet peccator non faciens fructū bonū, auferetur de vita iſta tēporali per mortē, & in ignem proiicietur æternum. [c] Manifeſtum eſt itaque quomodo ad ſimilitudinē arborum ex fructibus cognoſci atque à veris Prophetis diſcerni debeant pſeudo prophetę. Soli igitur fructus ſunt (vt iam antè dictū eſt) ex quibus arbor bona aut mala cenſetur. Neque bonæ ſunt arbores, quæ pulchra habēt folia, ſed quæ fructus bonos proferunt. [d] Ita quoque nō omnes qui in ore pietatem oſtentant, qui verbis ſanctitatem ſimulant, labiis me honorantes, & verbis confitentes ſe noſſe Deum, dicentes mihi, Domine, Domine, pater, pater, Deus, Deus, & huiuſmodi, bonæ arbores cēſendæ ſunt, neque omnes tales vitam æternam accipient in regno cælorum: [e] ſed quiſquis facit voluntatem patris mei cæleſtis quiſquis in vita ſua Deum glorificat, mandatis patris obediens, neque ſolum verbo, ſed etiam opere & corde Deum agnoſcens & confitens, hic arbor bona cenſendus eſt, & hęreditatem accipiet regni cæleſtis. [f] In illa autem die diſtricti examinis & nouiſsimæ retributionis, videbuntur multi propter operum bonorum defectum, ſpe beatę retributionis fruſtrari, qui tamē ſibi perſuaſerant, eā ſibi deberi, ratione mortuæ ſuæ fidei, & gratuitorum quorundam donorum, quibus in vita ornati & vſi fuerant. [g] In illo enim die, multi cum ſe viderint excludi à regno cælorum, obiicient mihi, quī iudex ero & retributor omnium: Domine, in quem viuentes credidimus, nónne in fide & virtute nominis tui prophetauimus, alios ex illuminatione quam à te acceperamus docentes, atque etiam prædicentes futura?

a Omnis arbor quæ non facit fructū bonum,
b excidetur, & in ignem mittetur.
c Igitur ex fructibus eorum cognoſcetis eos.
d Nō omnis qui dicit mihi domine, domine, intrabit in regnū cælorum:
e ſed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis eſt, ipſe intrabit in regnū cælorum.
f Multi dicent mihi in illa die,
g Domine, dn̄e nónne in nomine tuo prophetauimus? & in nomine tuo dæmonia eiecimus? et in nomine tuo virtutes multas fecimus?

nonne item in fide atq; virtute nominis tui quod inuocabamus, eiecimus dæmonia, & alia multa magnę virtutis signa & prodigia fecimus? Quomodo ergo nūc à regno excludimur, qui olim tibi sic familiares fuimus? Nonne meritò pro his omnibus debetur nobis vitæ præmium? Nos certè arbitrabamur securos nos esse de præmio, postea quàm tibi tam fuimus familiares in tuo ministerio. Quomodo ergo nūc frau damur nostra spe, & frustramur proposito? [a] Et ego horū obiectioni respondebo, dicens: Hæc omnia quę adducitis nihil ad rem faciunt, causam vestram adeò nihil adiuuant, vt etiam aliqua ex parte reddant deteriorem, eo quòd talibus à me donis, & tali mea familiaritate donati, non duxeritis vitā Deo dignam. Nō hîc de donis, non de familiaritate fit quæstio, sed de operibus tantū quę gessit quisq; in corpore. Et quoniā opera nō habetis fidei respōdētia, sed operatores fuistis iniquitatis, sic vos mihi extraneos & alienos à me habeo, acsi nunquam vos nouissem, neque vos me agnouiscetis. [b] Vos omnes, qui estis operati iniquitatem, discedite à me maledicti in ignē æternū. Finem denique impositurus prolixo huic meo sermoni, volo externa atq; sensibili vobis mōstrare similitudine, quātum intersit inter eum qui audit simul & implet verba mea, & eū qui audit, sed non implet ea. [c] Omnis ergo qui verba mea ista, qbus Christianæ & Euāgelicæ vitę descripsi regulam audit, & postquam audierit, non auditor est obliuiosus, sed factor operis, solicitus quomodo ea operibus impleat, & vita exprimat, hunc ego comparabo viro prudenti, qui domū suam supra locum petrosum, super solidum ac stabile fundamentū ædificauit, caute sibi prospiciens, ne fortè ædificationis suæ aliquando iacturam patiatur, & perdat omnem laborē quem insumpsit in ea: prętuidensq; futura pericula, quæ à tempestatibus & ventis obuenire poterant, elegit sibi stabilē atq; petrosam terram: cui superædificauit domum suam. [d] Factumq; est, vt orta grandi tempestate abundans pluuia descēderet è cælo, & excrescentibus ex alueo suo torrentibus atque fluminibus domus illa aquarum fluctibus con

a Et tunc confitebor illis, quia nunquàm noui vos.

b Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem.

c Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapiēti, qui ædificauit domum suā super petram:

d & descendit pluuia, & venerūt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam:

concuteretur ab imo, vẽtorum quoq; flatu admixto, obrueretur à summo fastigio.[a] Verùm non potuerunt fluctus aquarum pariter cum impetu ventorum præualere aduersus domum illam, neque potuerunt hoc efficere, vt eam deiicerẽt, aut vel in partem alteram inclinarent.[b] Nimirum super petrosum solum bene fundata erat, cuius fundamenti beneficio inuicta & immobilis perstitit in die malo, non deiecta nec inclinata, sed tantum à sordibus (si quæ fortè extrinsecus adhærebant) vndarum ablutione emundata.[c] Qui verò sibi satis esse putat audisse verba mea, & postquam audierit, auditor obliuiosus factus, non ea in corde custodit, neque in vita studet exprimere, hunc egò comparabo viro stulto: qui ædificans domum, non habet curam solidi fundamenti, sed ædificat super terram arenosam: propter quod non potuit esse firma aut diuturna illa ædificatio.[d] Mox enim vbi inundante pluuia excreuissent torrẽtes & flumina in domum illam irruentia, ventique flassent desuper cessit ædificatio, & collapsa est in terram, & fuit grauis admodũ ruina domus illius. Prorsus enim dissoluta atque confracta cecidit. Nimirum fundamentum solidũ nullum habebat ædificatio, sed super arenosam erat terram fundata: propter quod, irruẽtibus vndis & ventis, non valens resistere cessit quantotius & corruit.[e] Postquam autem finem fecisset loquendi præceptor Iesus populi (qui vsque tunc supremum silentiũ auribus & corde toti in eius doctrinam intenti præstiterant) vehementi sunt admiratione commoti: ruptóq; silentio, magnæ admirationis voces proferebant adinuicem super doctrina tam noua, tam eximia, tam efficaci, tam solida, tam cordis intima penetrante, & naturali rationi maxime consentanea: qua tam fuerãt refecti, vt citra fastidium etiam prolixius differentem audire essent parati.[f] Erat enim docens magna cum authoritate, sicut potestatem habens præcipiendi, legémque interpretandi, ac perficiendi eam, item & miracula faciendi doctrinam cõfirmantia:[g] & non more Scribarum atque Pharisæorum, qui tantum ea quæ Moses præscripserat, item tradi-

a & non cecidit.

b Fũdata enim erat super petram.

c Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam:

d & descendit pluuia & venerũt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domũ illam & cecidit, & fuit ruina illius magna.

e Et factum est cum cõsummasset Iesus verba hæc admirabantur turbæ super doctrina eius.

f Erat enim docens eos sicut potestatẽ habẽs,

g & non sicut Scribæ eorũ & Pharisæi.

tiunculas & præscriptiones aliorum frigidè proponebant & exponebant populo, dicentes: Moses dicit, Tradunt seniores, aut alia huiusmodi forma loquendi vtentes, nullis quoque miraculis suam doctrinam valebant confirmare.

Parabola de Sapiente & stulto ædificatore latior explicatio.

FIRMA hæc petra est, doctrina Christi infallibilis atque certissima, vtpote ab eo procedens, qui fallere vel mentiri non potest. Super hanc ædificat, quisquis eam auditam custodit in corde, & toto conatu studet vita atque moribus exprimere, omnesq; suas cogitationes, affectiones, sermones, & actiones, super eam fundare: id est, secundum eam dirigere est solicitus. Hæc enim est ædificatio, quam prudēs homo super tali fundamento superstruit, siue superædificat. Venit pluuia, veniunt flumina, veniunt venti: quando tentationes obueniunt, vel à carne, vel à mundo, vel à diabolo, quæ nostram ædificationem quærunt subuertere, quæ nos à proposito virtutis, & vitæ Euāgelicę perfectione quærunt deiicere. Ab imo flumina, à supremo venti veniunt: quoniā ex omni parte multiplex tentatio nos quærit à statu virtutis euertere. Flumina molliter alluunt, & velut suauiter circūlambunt domū, vt eā dulciter absorbeant. Venti autē rugitu magno sæuiunt, & toto impetu in eam irruunt, vt vi prosternant in terram: quoniam prospera per molliciē homines dissoluere quærunt, aduersa velut impetu prosternere. Vel aliter, per circūlambētes vndas, carnalium tentationum blandimenta: per ventorū flatus, malignorum spirituū suggestiones signantur. Illæ plærunq; hominem frequenti solicitatione blandè emolliūt, & mollicie resolutum in se absorbēt. Hæ verò, subito impetu magis solent abripere instabiles. Qui autē Christi doctrinæ firmus innititur, hunc neque prospera, neq; aduersa, neque carnis blandimēta, neque tentamenta diaboli, à statu rectitudinis deiicere, vel etiam inflectere poterunt. Imo verò, ablutis si quæ adhærebant sordibus, etiam mundior remanebit domus, quoniam tentationibus probatus adeò nō accipiet spiritualis homo detrimentum, vt etiam euadat mundior. Super arenam verò ædificat, quisquis vitam suam non super doctrina Christi fundat atque instituit, sed vel secundum carnis suasionem, vel secundum maligni subgestionem, vel secundum errantis multitudinis, ac mundi exemplū, vel etiam secundum aliquam purè humanam doctrinam, quæ nō est

à Deo

à Deo neque diuinæ consona. Quisquis autem ita ædificauerit, stultus esse monstratur, ex eo quod omnem suam ædificationem perdit, & omnem laborem quem impendit illi. Mox enim, aduenientibus tentationibus quibuslibet, cedit, & omni ex parte miser efficitur. Hinc carnis & mundi blandimentis in quæuis carnalia vitia dissolutus immergitur, illinc maligni suggestionib⁹ in quæuis quantũuis magna facinora impellitur. Et licet nõnulli ex illis qui Christi non innituntur doctrinæ, ad tempus nõnunquam videantur bene stabiles: adueniente tamen tẽtatione citò monstratur, quoniã is qui tentationum impulsibus cecidit, stabili non erat ille gradu. Quàm autẽ magna sit ædificationis huiusmodi ruina, tũc declarabitur, quando cum ædificante stulto omnis illa stulta ædificatio dabitur in escã ignis æterni. Hoc ante conclusionem huius prolixi sui sermonis, voluit dominus suos esse præmonitos, vt nemo sibi sufficere putet, quòd verba Christi audierit, sed solicitus sit vnusquisque audita fideliter custodire. Beati enim qui audiunt & custodiunt verbum Dei.

ANNOTATIONES IN CAP. VII.

Nolite iudicare, & non iudicabimini. *Nolite condemnare, &c.*) Græcorum vulgati codices alterum tantum habent, videlicet: *Nolite iudicare, & non iudicabimini.* Apud Latinos autem, possunt ambo illa in eandem accipi sententiam: vt propter inculcationem & declarationem, bis idem dicatur. Explicat enim, condemnare, quid sit iudicare: quanquam & in diuersam sententiam possunt accipi, vt condemnatio posterior sit & grauior iudicio: quemadmodum in causis ciuilibus prius iudicatur, sequitur condemnatio. ¶*In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.*) Prouerbialis sermo est, significans ita tecum agendum, quomodo tu agis cum altero: vt si tu bene vel male agas cum proximo, itidem agatur tecum. Quidam autem hoc intelligunt de vicissitudine, quæ redditur ab hominibus: vt sit sensus, Sicut tu alios iudicaueris, ita vicissim alij te iudicabunt: & in qua mensura tu aliis mensus fueris, vicissim alij metientur tibi. Verùm hoc licet frequẽter ita eueniat, nõ generalem habet veritatem: cũ sæpe in hoc mũdo ab aliis iudicentur & cõdemnentur, qui nemi nẽ iudicant. Id quod vel in Christo apertissimè videmus, cui nequaquã remensum est iuxta mensuram qua mensus est nobis. Econtrario quoq; nõnulli iudicium & condemnationẽ effugiunt in præsenti tẽpore, qui iudicant & cõdemnant alios. Quare, pro generaliori expositione, videtur sermo iste diuinũ spectare iudiciũ. ¶*Nequando conculcent eas pedibus suis, & conuersi canes dirumpant vos.*) In Græcis codicibus

dicibus non additur, canes, sed tantum dicitur, *& conuersi dirumpant vos*. Certum est tamen, de canibus partem istam accipiendam, priori ad porcos attinente. Porci enim cõculcant, canes dirumpunt. ¶ *Aut quis est ex vobis homo*. Græcè est ἤ, quod interdum valet, aut, interdum, an. Videretur huic loco commodius dicere: *An quis est ex vobis homo*, essetque sensus dilucidior. Tota quoque illa oratio, *Quis est ex vobis homo, quem si petierit filius eius panem, nunquid lapidem porriget ei?* Ad verbum ex Græco reddita est, quæ quidem sic clarius posset efferri: Quis vestrum est, qui à filio suo postulatus panem, lapidem porriget ei? Vel sic, Si quem vestrum filius suus panem postulauerit, nunquid ipse lapidem porriget ei? Vel sic: Qui si ipsum filius postulauerit panem, lapidem porriget ei? ¶ *Bona data*.) Datum accipitur nominaliter, quasi pro dono. Forsitan datũ pro dono posuit, ad cacophoniam vitandam, ne diceret, dona bona. Non est tamen in Græco hoc loco δῶρον doron, quod propriè donum significat, sed δῶμα doma, quod potius datum nominaliter significat. ¶ *Omnia igitur quæcunque vultis &c.*) Videtur nullam illationem significare coniunctio, sed tantum continuationis esse nota. ¶ *Quæ ducit ad perditionem*.) Græcè est ἀπαγῦσα apagusa, id est, quę abducit. Quod videretur in malam partem posse accipi, nisi statim in eo quod subditur, Arcta via est, quæ ducit ad vitam, idem verbum poneretur. Nam illic nõ potest in malum sonare. Rectius ergo simplicis tantũ significationem intelligimus, quomodo nostra habet lectio. Quæ ducit ad perditionem & vitam. ¶ *Quàm angusta via*.) In Græco est ὅτι hoti: id est, quoniam vel quia. Vnde quidam codices Latini pro Quàm, legunt Quòd. ¶ *A fructibus eorum cognoscetis eos*.) Fructus doctorum, possumus dupliciter accipere: vel fructus quos docentes faciunt: id est, fructus doctrinæ, qui videlicet ex ipsorum doctrina proueniunt. Vel fructus proprios ipsorum qui docent: id est, opera ipsorum & conuersationes. Prior tamen videt̃ generalior & certior. Facilius enim & certius doctor probatur, considerato fructu doctrinæ: diligenter videlicet attendendo quò tendat, an ad pietatem an ad impietatem, ad Deum vel ad carnem. Difficilius autẽ ex propria conuersatione possunt discerni pseudoprophetæ, propter simulationem sanctitatis. Plerique enim tanti sunt in simulando artifices, ita se transfigurare norũt in angelos lucis, vt vix ab oculatissimis eorum cõuersatio deprehendi possit aliud quã sancta & immaculata: adeò vt hoc artificio, ministri Satanæ plurimos post se nonnunquam abducant, suóque adscribant domino cui militant. ¶ *Sic omnis arbor bona, &c.*) Quamuis ad propositum eorum quæ præcedunt magis propriè de doctoribus intelliga

ligatur,generaliter tamē etiam omnibus hominibus rectè applicatur.Quod autem dicitur: *Non potest arbor bona fructus malos facere,&c.* accipiendum est,vt plurimum. Potest enim arbor bona, interdum fructum vnum aut alterum producere non bonum:quemadmodum & bonus homo, interdum opus aliquod facit non bonum. Verum in generalitate & multitudine intelligi debet,arborem bonam esse, quæ vt plurimum fructus bonos producit. ¶ *Sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum.*) Illud postremum,ipse intrabit in regnū cælorum non habetur in vulgatis Græcorum codicibus. Habet tamen ipsius additio magnam emphasim. ¶ *Multi dicent mihi,in illa die.*) Demonstratio est ad intellectum, diei illius magnæ & semper memorabilis, quomodo & Paulus Timotheo scribens,dicit:*Reposita est mihi,corona iustitiæ,quam reddet mihi dominus in illo die,iustus iudex.* ¶ *Admirabantur turbæ.*) Græcè est ἐξεπλήσσοντο exeplissonto, quod sonat, non simplicem admirationem, sed vehementem & quandam obstupefactionem. Vnde in aliis aliquot locis, verbum illud Græcum vertitur,obstupescebāt vel stupebant. ¶ *Et non sicut Scribæ & Pharisæi.*) Græci codices non habent illud nouissimum, & Pharisæi.

ELVCIDATIO CAP. VIII.

CHRISTO verò post saluberrimam doctrinam Apostolis turbísque traditam descendente de monte,quem docendi gratia conscenderat,sequutę sunt eum turbæ multæ, ex iis quæ eum docentem in monte audierant admirabilem & imitabilem nobis ostendentes deuotionem suæ fidei, qua sic perseueranter domino adhærebant.[b] Descendenti itaque de monte domino,obuiam procescit vir quidam plenus immunda lepra in corpore, fide tamen candidus,ac mundus in mēte,sub sordido corpore mūdum occultans animum.Hic morbum agnoscēs,& sanitatem desiderās,medicum requirit,à quo se posse curari credebat:eúmq; accedens,reuerentiā impendit tanto medico & tāto domino debitam, pro suæ fidei deuotione genibus flexis in terrā humiliter procidens, & adorans corā eo:simulq; in breuissimo vno verbo, & fidei suæ protestationē,& desiderij postulationem, bonus orator enunciat,dicens:[c] Domine, qui omnia

Cvm autē descēdisset de monte,sequutæ sunt eum turbæ.

b Et ecce leprosus veniens adorabat eū, dicēs:

c Domine,si vis, potes me mundare.

potes, cui nihil est in Deo impoſsibile, qui potes quæ non valet natura, hoc apertè proteſtor corā omnibus, poteſtatē eſſe tibi me curādi à lepra mea, ſi modo volueris. Quod nulla virtute, nullo medicamento, valet natura, quod arti omnino non eſt poſsibile, credo, & proteſtor tua ſola voluntate abſq; mora & omni difficultate mihi poſſe præſtari.[a] Statim benignus dominus, deſideriū & fidē orantis attendens, ad exauditionem paratus, manū extendit, tanquā inſtrumento ſuę diuinitatis ea volēs vti, ad operationē miraculi: cumque extenſa manu cōtingens, verbū virtutis protulit, dicens: Volo: eſto mundus. Tu mihi dicis, Si vis, potes me mundare. Propter hanc tantæ tuæ fidei tam apertam confeſsionē, ego viciſsim iuxta tuū deſideriū dicotibi, Volo te mundum fieri: eſto mundus. [b] Mox leproſus ille ſalutari beatæ manus cōtactu & efficacioris verbo ſanitati pleniſsimè eſt reſtitutus, omníſque ab eo lepra abſceſsit.[c] Volēs autē dominus exēplū humilitatis nobis proponere, & ſuperbę vanitatis gloriam cōdemnare, dixit illi quem curauerat: Caue, ne hoc quod in te oſtendi diuinæ potentiæ miraculū in vulgus efferas, neq; ſtatim coram aliis proclames, vt applauſum mihi populi ſuſcites, quē nō affecto, ſed patris gloriam. [d] Tu autem iuxta legis conſtitutionem vade, & oſtende te ſacerdoti, vt ſit ipſe conſcius emundationis tuæ, ad quem ex legis præſcripto ſpectat lepræ iudiciū: vt per me factus mundus, per illum mundus proberis.[e] Offer quoque oblationem quam Moſes in emundatione leproſorum conſtituit offerri, in teſtimonium ipſis leproſis, quòd verè à lepra ſua eſſent curati. Erat ſiquidem legalis illa oblatio eis in teſtimonium ſuæ emundationis, quoniā non niſi poſt compertam mundiciam illa offerebatur oblatio.[f] Factum eſt autem, domino ingrediente Capharnaum, vt Centurio quidā homo gentilis in ea ciuitate à Romanorum poteſtate cum militum cētenario numero ad loci cuſtodiam cōſtitutus, fama nominis & virtutū eius audita, ad ipſum accederet, ſuppliciter orans, ac dicens: [g] Domine puerum ſiue miniſtum habeo mihi vnicè charū, q domi meę iacet totus diſſolutus paralyſi,

a Et extendens Jeſus manum tetigit eum, dicēs: Volo: mundare.

b Et confeſtim mundata eſt lepra eius.

c Et ait illi Ieſus. Vide, nemini dixeris.

d Sed vade, oſtē de te ſacerdoti,

e & offer munus tuum, quod præcepit Moſes in teſtimonium illis.

f Cum autē introiſſet Capharnaū, acceſsit ad eum Centurio, rogans eum, & dicens:

g Domine, puer meus iacet in domo paralyticus & male torquetur.

paralysi, qua & torquetur grauissimè, cuius miseriã non sine magno animi mei dolore valeo conspicere. Pro hoc tibi supplico, vt eum à morbo suo curare digneris, quemadmodum hactenus malis multis leuasti plurimos.[a] Attendens dominus deuotionem & fidem interuenientis pro seruo domini: benignum illi responsum dedit, dicens.[b] Accedam ego domum tuam, vbi iacere dicis hunc puerum tuum: & pro tuo desiderio curabo illum,[c] At verò Centurio iste vidẽs dominũ ob suas preces velle domum suam accedere, ac iam recto itinere illuc tendere, præ humilitate cordis tãto munere indignum se reputans, cuius causa tãtum laborem insumeret ille quem pro fidei suæ magnitudine maximi faciebat, indignũ autẽ se reputãs, qui in domũ suam homo gentilis tantum tãmq; diuinum virum susciperet, humili respõsione cœptũ domini iter sistere conatus est, dicens:[d] Domine, non tanti meipsum facio, neque tam parui te æstimo, vt me dignũ putem suscipere te in domum meam: cum sim ego gẽtilis homo & peccator, cuiusmodi simplex etiam Iudæorũ genus solet despicere, ac velut canes pro nihilo ducere: quantominus ferendum mihi est, vt tu talis ac tãtus populi doctor & diuinus Propheta domum meam ingrediaris, causa sanandi vilis serruuli? Absit, vt tantam tibi vilitatem ostendam, quem omni credo veneratione dignissimum.[e] Sed verbo tantum iube fieri quod postulo, & fiet: nihil opus est tua præsentia, neq; vt videas, neq; vt cõtingas ægrotum. Credo enim tantæ te esse potentiæ, vt absens ab absentem solius iussionis tuę verbo curare possis.[f] Neque verò mirũ, si solo verbo tu id possis: quandoquidem ego purus ac fragilis homo, nullam habens nisi ab hominibus potestatem, nempe à superiori Romanorum potestate: sub qua sum constitutus, solo verbo meo obedientes habeo ministros mihi subiectos, vt quum huic dixero, vade, vadat: quum alteri, veni, mox veniat: quum alteri dixero, Fac hoc siue illud, statim ad obediendum se componat. Quanto magis tu, cui omnia parẽt, ex potestate tibi non ab homine, sed à Deo tradita, creata omnia habebis tuis iussis obedi

a Et ait illi Iesus:
b Ego veniam, et curabo eum.
c Et respondẽs Centurio, ait:
d Domine, non sum dignus vt intres sub tectũ meum:
e sed tantum dic verbo, & sanabitur puer meus.
f Nam & ego homo sum sub potestate cõstitutus, habẽs sub me milites: & dico huic, vade & vadit: & alio, veni, & venit: & seruo meo, fac hoc, & facit.

a Audiens autem hæc Iesus, miratus est, & sequentibus se dixit:

b Amē dico vobis, non inueni tantam fidem in Israël.

c Dico autem vobis: quòd multi ab oriente & occidēte veniēt, & recumbent cum Abrahā & Isaac & Iacob, in regno cælorum.

d Filij autē regni, eijcientur in tenebras exteriores.

e Ibi erit fletus & stridor dentium.

f Et dixit Iesus Centurioni, vade, & sicut credidisti fiat tibi.

obediētia: vt si morbo imperaueris abscedere, abscedat? si sanitatē venire iusseris, adueniat?[a] Tātæ autem fidei tā aperta protestatione audita, circūspiciēs Iesus ad eos qui ipsum comitabantur apostolos, & turbas alias, in modum hominis admirātis vultum composuit, ad fidei tantæ in gētili homine relucentis comprobationen. Dixitque iis qui ipsum comitabantur: [b] In veritate dico vobis, ab eo tempore quo prædicās circuire cœpi, tantā fidem nec inter ipsos quidem Israëlitas inueni: hactenus neminē expertus sum Israëlitarum, (qui tamē ob scripturarū testimonia, & veterem eruditionem legis meritò debebāt fide pollere præ gētibus) qui tantā mihi fidem vel verbo monstrauerit, vel opere, qualem hic homo gentilis verbis & opere exprimit. [c] Propter hoc in veritate dico vobis, multos ex gētium populis huius Centurionis similes, ab oriēte, occidente, septentrione, atque meridie: id est, ex omni parte orbis, & omnibus gentibus, tribubus, linguis & populis, per fidē venturos ad gloriam regni cęlestis, illicque discubituros cum sanctis Patriarchis, Abraham, Isaac, & Iacob, tanquam veros secundum spiritum & legitimos ipsorum filios, propter imitationem rectæ plenæque fidei. [d] Cum interim carnales Iudæi qui vidētur & sunt filij regni (vtpote carnale semē Patriarcharum, quibus factæ sunt promissiones regni) propter incredulitatē suam excludētur foras, nec admittentur ad possessionem regni, sed detrudentur in profundum inferni: vbi erunt tenebrę externę, palpabiles, & horridissimæ, vbi nulla erit lucis consolatio. [e] Illic quoque perpetuus erit fletus, pro amissione tātorum bonorum, quibus seipsos priuauerūt: & pro tantorum inuentione malorū, quæ poterant euadere, æternus stridor dentium: quibus tristitiam & desolationē summam testabuntur, qua intus torquebuntur grauissimè. [f] Quibus dictis, ad Cēturionem sermonem conuertens dominus ait illi: Promeretur fides tua tam insignis, quam protestatus es, vt quod petisti obtineas. Dignum est, vt potētiam virtutis meæ sentias, quam nōdum in te expertus tantopere commendas. Vade in pace, iuxta fidem

tuam

tuam fiat tibi: accipe quod postulasti breue & finale verbum. Fiat quod petisti.[a] Ad cuius verbi enunciationẽ ipso momento puer sanitatem perfectam recepit, ita vt plenus illi restitueretur membrorũ omniũ vsus, rediréntq; singula ad statum & officia pristina.

[b] Ingrediẽs autẽ Iesus domũ in qua Petrus commoratus fuerat, antequã sequeretur dominum, quã pro præceptoris amore, ad vnius iussionis vocẽ reliquerat, reperit socrũ Petri lecto decumbentem, & æstuãtem febribus.[c] Quam, per apostolos interpellatus, manu apprehẽsam, protinus à febris ardore liberauit: sicq; subitò sanitati & viribus pristinis restituit, vt surgens de lectulo vbi decubuerat, domino cũ suo comitatu in necessariis ministraret, tãquam si nihil fuisset mali perpessa.[d] Circa autem solis occasum, fama iam dispersa in populo de Christi in domo Petri præsentia, allati sunt ante domũ in qua erat cõplures dæmoniaci: quos ipse nullo negocio, solo verbo curauit, præcipiens dæmonibus exire ab obsessis, eósque relinquere liberos. Neq; solum dæmoniacos curauit, verumetiam alios omnes quocunque morbi genere vexatos. Nulla enim erat illi differentia in morborũ generibus, nulla ex grauitate vexationis aut tẽporis lõginquitate discretio, qui eadem facilitate (nimirũ solo verbo) curabat omnia.[e] Atq; hoc pacto impleta est prophetia illa Esaiæ Prophetæ, de Messia ita loquentis:[f] Ipse infirmitates nostras à nobis abstulit & languores nostros nostráque vulnera ipse portauit. Quæ scriptura, licet secundũ præcipuam spiritus sancti intẽtionem ad passionẽ Christi spectet, per quam infirmitates nostras in se accepit ad satisfaciendũ pro eis paternę iustitię, & nostras ægrotationes nostrósq; dolores portauit, debitas nobis pœnas in se ferendo: minus principaliter nihilominus etiam de corporalibus infirmitatibus rectè accipitur, quarum sanatio corporalis præuiũ signum erat sanationis spiritualis, qua per passionem suam omnes erat à morbis ipsorum curaturus medicus animarum nostrarum.[g] Videns autem dominus ad se congregatas iam esse turbas plurimas, postquam aliquandiu in negocio labo-

a Et sanatus est puer ex illa hora.

b Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem & febricitantem.

c Et tetigit manum eius, & dimisit eã febris, & surrexit, & ministrabat eis.

d Vespere autẽ facto, obtulerũt ei multos dæmonia habẽtes, & eyciebat spiritus verbo, & omnes male habentes curauit.

e Vt adimpleretur quod dictũ est per Esaiam Prophetam dicentem:

f Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit.

g Videns autẽ Iesus turbas multas circum se, iussit discipulos ire transfretum:

ris

ris fuisset versatus,prædicas̃,& miracu la faciens, voluit ad tempus se à turba subducere, dixitq; discipulis suis:Transeamus nauigio lacum istum, in partem alteram.[a] Domino autem ad nauem causa transnauigãdi proficiscente,in via accessit ad eum Scriba quidam,dicẽs:Præceptor,adeò me allexit vis tuæ prædicationis,ita mihi placent & doctrina & vita tua,vt(si ita tibi visum fuerit)cupiam tuo adiũgi sodalitio,tibiq; indiuiduus comes fieri quocunque perrexeris.

a Et accedens vnus Scriba,ait illi: Magister, sequar te quocunque ieris.

b Et dicit ei Iesus,

[b] Dominus autem probare volens illius animum,& quãtam rem,quámque difficilem postularet,apertius ei explicare,dixit illi: Quod petis,rationabile quidẽ & salutare est,sed magnum & difficile,omnia videlicet tua propter me derelinquere,& mihi pauperi homini adhærere,cuius tãta est paupertas,vt ipsis etiam animalibus irrationalibus,siue quæ in terra, siue quæ in aëre habitant sim pauperior.[c] Nã vulpes quidem in terra habitãtia animalcula priuatas suas & peculiares habent foueas intra terram, vbi suos educant fœtus,vbi se abscõdunt & latitant,ad quas recurrunt si persequutionẽ sustineãt,ad quas deferunt si quam cœperint prædam.[d] Volucres item quæ in aëre volitant,nidos suos proprios habent,vbi oua reponunt, pullos educunt & educant, in quibus se abscondunt, & ad quos semper habent refugium si quid occurrerit.[e] Ego autem vilis hominis filius,humilis & ignobilis homo,quod ad corpus attinet,nõ habeo in mũdo proprium quicquam: non dico domum, non dico cubiculum,non lectum,sed ne tantillum quidem vbi caput meũ reclinem.Id est, non tantum loci proprij, vbi dormire possim,quomodo in suis foueis dormiũt vulpes, & in nidis aues. Vel ne ceruical quidem, aut puluinal,quod dormiturus supponam capiti. Tãta cũ sit mea paupertas, vide quid sit, propter me omnia relinquere, mihique indiuidua societate adhærere.

c Vulpes foueas habent.

d & volucres cæli nidos.

e Filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet.

[f] Accessit ad Christum alius qui iam de numero erat discipulorum, dixitque illi: Magister, rectè placet mihi tua societas,neque te cupio in totum derelinquere.Peto tamen dari mihi facultatem, vt tantisper à te absens esse possim, salua tua gratia, donec patri

f Alius autem de discipulis ait illi: Domine,permitte me primũ ire, & sepelire patrem meum.

meo

meo iam ſenio cōfecto claudam oculos, eique debitum funeris obſequium, vt bonum decet filiū impendam: quo peracto, redibo quantotius, vt fiam tibi comes indiuiduus. Tenet enim me patris deſiderium, affligit me ipſius grādis ſenectus, cui iuſtum videtur me filij impēdere obſequium. [a] Ieſus autem volens apud ſe illum detinere, vanū ipſius deſideriū refutat, dicēs: Perſeuera tu mecum. Vana tentatio eſt inſtabilitatis, quæ te ſolicitat, ſub prætextu pietatis. Non te indiget pater tuus: habet familiā ſuam, habet miniſtros, habet amicos, & forſitā filios alios, qui illi in neceſſariis inſeruiant. [b] Sine infideles ſe inuicem curare & ſepelire: nec opus eſt vt tu propter tuū patrem infidelem & mundanum hominem, deſeras Euangelij negocium, qui iā ſpiritualis & fidelis factus es. Abiice vanū iſtud deſiderium, depone falſam pietatem, & in eo quod ſemel elegiſti permane ſancto propoſito. Nā ſi ad domum paternam redieris, neſcis quanta tibi inſtent pericula, quæ te à ſancto propoſito quærant retrahere. [c] Dominum dehinc aſcendentem in nauiculam transfretandi gratia, ſequuti ſunt obedientes diſcipuli: quibus perinde erat, ſiue terra, ſiue mari, ſequi dominum, nimirū toti ex eius voluntate pēdentes, vt nihil vellent ipſi, niſi quod vellet præceptor. [d] Iam autem in naui ipſis exiſtentibus, & nauigare incipientibus, permiſit dominus (ad patris gloriam miraculo patēti manifeſtandam, & diſcipulorū fidē probandam primum, ac deinde confirmandam) tēpeſtatem magnam & commotionem in mari excitari, ita vt fluctus maris à ventis concitati in nauim irruentes, ipſam obuoluerent, ac velut operirēt. [e] Ipſe verò dominus in interiori parte nauis longo fatigatus labore, dormiebat: tum vt fatigatum laboribus, & diutina vigilia humanum corpuſculum aliquātulum ſomnus inſtauraret viribus, cuius gratia à natura ſomnus datus eſt animalibus: tum vt eſt hoc magis diſcipulorum fides probaretur quibus non tantus veriſimiliter metus fuiſſet obortus, ſi non dormiuiſſet dominus. [f] Videntes autem diſcipuli tantū ſibi dormiēte præceptore imminere periculum, iámque

in pro

a Ieſus autem ait illi, Sequere me.

b & dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.

c Et aſcendente eo in nauiculā ſequuti ſunt eum diſcipuli eius.

d Et ecce motus magnus factus eſt in mari, ita vt nauicula operiretur fluctibus.

e Ipſe verò dormiebat.

f Et acceſſerūt ad eum diſcipuli eius, & ſuſcitauerunt eum, dicentes:

in proximo nisi succurreretur mortē sibi iminere præceptorem accedunt,& dormientem excitant, velut necessitate compulsi,dicentes:[a] Custodi nos præceptor,& serua ab imminēte periculo. Iam enim nisi tu succurras,vniuersi perimus. Tempestas tāta est, vt obsistere vltra nō valeamus,nisi tu adiuueris.[b] Exurgēs à somno dominus,primum ipsos increpat de terrore nimio, quo erāt correpti, qui ex imperfectione videbatur procedere fidei. Quid (inquit) vos homines modicę fidei,exiguęq; fiducię tā immoderato timore estis propter hanc tempestatē conterriti?Quasi nō possim ego etiam dormiens vos saluare à cunctis periculis æquè atque vigilās,quasi mecum vobis posit mali quicquam cōtingere. Qua in re ostenditis modicam & imperfectam adhuc esse fidē vestrā & fiduciam exiguam,quum dormiētem putatis vobis saluandis non sufficere.[c] Tunc surgēs,& in apertum procedēs ad locum superiorem,imperauit ventis(à quibus erat tempestatis initium)vt silerēt,& impetuose sic flare desisterent:& mari imperauit, vt fluctibus suis nō amplius nauem molestaret.[d] Statímq; ad domini imperium cessauit ventus,quieuerunt fluctus: & facta est in mari magna tranquillitas, omni tempestate sedata.[e]Qui ergo in naui erant cum apostolis, atq; ij etiam in coniunctis erant nauibus, vidētes tam præclarum & euidens miraculum,in vehemētem sunt admirationē adducti, super tanta Christi potestate,qua etiam ventis & mari imperare poterat,dixeruntque adinuicem:[f] Qualis & quantus hic est,cui etiam venti & mare obediunt, qui solo verbo potest cōcitatos ventos subitò continere, tumultuās mare compescere?cui ad nutum sic obediūt illa, etiā quę irrationalia sunt,imò quę horū omnium videntur ferocissima?Sicq; in hoc miraculo & patris gloria magnificè claruit,& discipulorum fides post probationem non parum est confirmata.[g] Postquam verò,trāsito mari,venisset dominus in regionem Gerasenorum,quæ erat in ripa opposita loco illi vnde soluerat nauis,occurrerunt ei dæmoniaci duo exeuntes de sepulchris mortuorum,quæ extra ciuitatem erāt, in quibus

a Domine,salua nos,perimus.

b Et dicit eis Iesus,Quid timidi estis modicæ fidei?

c Tunc surgens imperauit ventis,& mari:

d & facta est trāquillitas magna.

e Porrò homines mirati sunt, dicentes:

f Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?

g Et cum venisset Iesus, trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerūt ei duo habentes dæmonia de monumentis exeūtes.

in quibus latitabant acti illuc à dæmonibus: qui vt filij sunt mortis & horroris, æternis tenebris deputati, ita loca horrida mortuorum quærebant: tum etiam, vt hominibus timorem & horrorem incuterent: talibus ex locis prodeuntes. [a] Erantque dæmoniaci isti sæui & terribiles valdè, ita vt nemo auderet per viam illam transire, eo quòd sine incursu & nocumento neminē transire permitterent. Statim enim vt transeuntes aliquos videbant, aduolabant, & impetum faciebant in transeuntes, non sine verberibus illos dimittentes. [b] Hi cum vidissent aduenientem Iesum, sentientes virtutem & potestatem eius, vehementer timere cœperunt: ad eum modum quo conturbantur timore latrones atque prædones, vbi præfectum vident cum magna vi militum ad se comprehendendū & puniendum venientem: imminétisque pœnæ metu, cœperunt clamare dicentes: [c] Quid nobis rei tecum est Iesu fili Dei? Nihil nobis tecum est negotij. Nos tibi aut tuis nocere non quærimus, vt neq; possumus, agnoscentes, tuam potentiam quam habes à Deo. Tu item ne nobis noceas. Quid huc voluisti venire ad locum istum vbi arbitrabamur nos liberos à tua præsentia & potestate, vbi te non arbitrabamur neque timebamus venturum? [d] An ideo huc venisti, vt ante tempus nos torqueres, eiiciens nos ex habitationibus nostris, & in abyssum demergens, antequā generalis iudicij dies aduenìat? Noli quæsumus ita agere. Saltem hanc nobis facias gratiam, vt non in abyssum inferni nos statim coniicias. Satis enim tempestiuè ad locum illum carceris venturi sumus: sine interim nos aliquātulū adhuc in aëre versari. [e] Iuxta locum autem illum in quo hæc agebantur, grex magnus erat porcorū è ciuitate propinqua, qui illic pascebantur. Dæmones itaque videntes, ex Christi comminatione & virtute quam iam sentire incipiebant, fore sibi exeundum ex hominibus, magno abyssi metu perterriti, seruili supplicatione deprecantur dominum, dicentes: [f] Si ita omnino tibi decretum est: vt ex corporibus istis humanis nos eiicias, sáltem hanc nobis facias gratiam, vt in porcos istos nos ingredi liceat.

a Sæui nimis, ita vt nemo posset transire per viā illam.

b Et ecce clamauerunt, dicentes:

c Quid nobis et tibi Iesu fili Dei?

d Venisti huc ante tempus torquere nos?

e Erat autē nō longè ab illis grex multorum porcorū pascēs: Dæmones autē rogabant, cum dicentes:

f Si eijcis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum.

a Et ait illis, Ite.

b At illi exeuntes, abierunt in porcos.

c Et ecce magno impetu abijt totus grex per praeceps in mare: & mortui sunt in aquis.

d Pastores autē fugerunt, & venientes in ciuitatem, nuntiauerūt hæc omnia, & de ijs qui dæmonia habuerant.

e Et ecce tota ciuitas exijt obuiam Iesu.

f Et viso eo, rogabant eum, vt transiret à finibus eorum.

liceat.[a] Consensit autem dominus postulationi dæmonum, dans illis potestatem, vt egredientes ab obsessis corporibus hominum ingrederētur in porcos: [b] Accepto autem exeundi ab homine imperio, & licentia ingrediendi in porcos obtenta, relinquentes obsessa hominum corpora, statim introierunt in immunda pecora, & qui prius duorum tantum obsederant corpora, totum iam illum porcorū gregē impleuetūt, quoniam numero plurimi erant, qui abinuicē diuisi tantam porcorum multitudinem sufficiebant implere. [c] Et ecce statim vt in porcos sunt ingressi, cœperunt illos ad cursum agitare versus mare: totusque grex ille porcorum magno impetu, agminatim se præcipitem dedit in mare, & submersi sunt in eo.[d] Qui autem porcos istos pasceb ant, videntes tam horrendum spectaculum, partim timentes ne & ipsis mali forsitan quippiam contingeret à dæmonibus vel obsessis porcis, partim metuentes ne ipsorum negligentiæ ad culpam imputaretur porcorum perditio, si distulissent nuntiare factum dominis, fugientes ingressi sunt ciuitatem: nuntiaueruntque ciuibus, & rumorem sparserunt in populo, de iis quæ facta fuerant, de porcorum submersione, & de sanatis dæmoniacis. [e] Quo rumore tantæ nouitatis audito, vniuersi penè ciuitatis illius incolæ, foras ciuitatem sunt ingressi, ad tam nouum spectaculum: vt oculis viderent, cuius iam aditu famam acceperant, sicque egredietes, processerunt obuiam Christo.[f] Quo viso & cognito, quòd ipse huius esset author miraculi, obstupefacti pro miraculi nouitate, & re terribili conterriti, forsitan etiam pro porcorum damno dolentes, deprecabantur eum vt à finibus suis discederet.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

V*olo, mundare.*) Distinctè legendū est, Volo, mundare. Est enim, mundare, imperatiuus passiui generis. Id in Græco manifestū est, θέλω, καθαρίσθητι. ¶*In testimonium illis.*) Nos exposuimus, in testimonium illis leprosis: quoniam oblatio illa quā præscribit lex offerri à leprosis in emundatione sua, erat ipsis testimonium suæ emūdationis

tionis.Sic enim lex dicit Exod.14. *Hic est ritus leprosi quando mundandus est: Adducetur ad sacerdotem, qui egressus de castris, cum inuenerit leprā esse mundatam, præcipiet ei qui mundatur, vt offerat duos passeres, &c.* Ex quibus verbis manifestum est, oblationem testimonium fuisse certum emundationis, quoniam non permittebantur offerre, nisi post iudicium sanitatis. Potest etiam sic intelligi, In testimonium illis sacerdotibus, vt scilicet nō habeāt vnde me possint calūniari quasi legis trāsgressorē posteaquā te iuxta legis præscriptū ad illos miserim. ¶*Accessit ad eum Centurio, rogans eum &c.*) De hoc Centurione videtur nōnulla dissonantia inter Matthæū & Lucam, qua de re illos vide & lege, qui plenius de consonantiis Euangeliorū scripserunt. ¶*Ego veniam, & curabo eū.*) Hoc verbo non quid ipse facturus sit prænūtiat, sed ad quid sit pro deprecantis deuotione paratus indicat: tāquam si dicat, Paratus sum tecum domū accedere, & illic languentē curare. Quod & fecisset dominus, nisi obuians fidei magnitudo impetrasset sublimiorē curationis modū, quo videlicet absens curauit absentē, Sublimiorem nanq; curationis modū sublimior fides impetrare meruit. Est autem sublimior curandi modus, quo absens absentē curat verbo, quàm præsens præsentem contactu. ¶*Non inueni tantam fidem in Israel.* Græcè aliquanto maiori emphasi dicitur, hoc modo, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, &c. id est, neque in Israel tantam fidem inueni: vel, ne in Israel quidem, illic videlicet vbi maximè videbatur fides requirenda propter Prophetarum vaticinia. Non debet autem hoc simpliciter intelligi, neminem fuisse in omni populo Israelitico fide parem huic gentili Centurioni. Beata enim virgo Israelitica erat, Elizabeth, item & Ioseph, Simeon quoque & Anna, & forsitan horum erant similes alij plures. Sed hoc significare vult, ex quo prædicare & miracula facere cœpisset, hactenus non occurrisse quenquam Israelitarum à se quippiam petentem, qui tantam monstrasset fidem. Vel magnitudo ista respectiuè consideretur, pro conditione hominis gentilis, & terrenis impliciti negotiis. ¶*Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit.*) Allegatio hæc iuxta septuaginta est interpretes. Hieronymus autem sic ex Hebræo vertit, Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: estque sententia eadem. ¶*Et accedens vnus Scriba, dixit illi: Magister, &c.*) Vulgata est doctorum sententia, hunc Scribam malo & doloso animo Christum accessisse. Dicunt enim hoc ipsum quæsisse à domino, quod pòst Simon Magus à Petro in apostolicis Actibus describitur quæsisse. Quia enim viderat Christum magna miracula facientem, cogitabat apud se stimulatus cupiditate auaritiæ

(vt ipsi aiunt) quomodo eam possent adipisci potestatẽ talia faciẽdi miracula, vt ex eis sibi quæstum venaretur. Atq; ob hoc responsum durum, illum aiunt audisse, dicente domino: *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos &c.* Quod in hunc modum interpretantur. Quid ex mea societate, ô dolose Scriba, tibi quęris diuitias: cum tam sim ego pauper: vt nemo me sit pauperior? sicque responsionem hanc domini volunt esse reprobantis & reiicientis dolosum animũ. Nos vt huic sententię plurimum patrum nequaquã refragamur, ita nec omnino assentimur? maximè cum in textu omnino nihil possit assignari, quod nõ eadem facilitate possit in bonam partẽ atque in malam interpretari. Et quanquã ipsum professionis nomẽ odiosum aliqnid prima facie sonet, quoniam scriba appellatur (quod est nomen persequutorũ Christi) nõ est tamen necesse, omnes Scribas fuisse malos & dolosos: queadmodũ nec omnes Pharisæi, neq; omnes legisperiti mali erãt. Vnde dici potest citra cuiuscunq; præiudiciũ, hunc Scribã commotum efficacia verborum Christi, cõcepisse propositum bonũ ipsum insequendi, hocque propositum domino iam abscedere paranti verbis indicasse, quæ ponuntur in textu: *Magister sequar te quocunq; ieris*: id est, propositũ habeo te sequendi, si tibi videbitur me in tuam societatem admittere. Responsio autem domini accipi potest conueniẽter, nõ vt reiiciat dolosum, sed vt tenero & mollibus assueto. Scribę difficultatem exponat conditionis postulatæ, tanquã si dicat: bonum est quod postulas, sed tu vide qui mollibus assueuisti, & delicatius enutriri soles, non tam duræ conditioni par esse valeas. Vide qui omnium rerum soles pro voto & nutu habere abundantiam, num magistrum sequi possis, omnibus relictis, tantę paupertatis, vt neque locum habeat, vel pluuinar vbi caput reclinet. Atque hoc modo, commiserantis potius vox ista est quàm reiicientis. Sic enim solent difficilium institutorum præpositi, vt cœnobiorum patres, postulantibus in ardore spiritus ad eiusmodi instituti professionẽ recipi, quę in ea professione sunt duri, ora proponere, idque nõnunquã magna cum cõpassione, cũ tenellos vident corpore, animo tamẽ fortes tirunculos, ad dificilia sese pro nomine domini offerentes. Hanc sententiam superius textum elucidantes, indicauimus: sic tamen, vt nemini præiudicatũ velimus. ¶ *Non habet, vbi caput suũ reclinet.*) Potest intelligi de loco, vel de puluinari. Magis tamen quadrat, vt de loco intelligatur, quoniam de locis vulpium & auium præmittitur. Quasi dicat, Habent loca sua vulpes & aues, in quibus requiescunt & habitant. Ego autem nec tantillum proprij loci possideo, vbi caput meum valeam reclinare. ¶ *Permitte mihi primum ire, & sepelire patrem* meum.

meum.) Quidam accipiunt, patrem mortuum fuisse, & tantum facultatem hunc petiisse, vt patri impenderet funeris obsequium. Verisimilius autem est, vt per sepelire patrē, intelligat habere patris curam donec ipsum sepeliat: quomodo in historia beatæ Luciæ virginis, matrem ipsius legimus dixisse, *Claude primū filia oculos meos, &c.* hoc est, tantisper tuum differ propositum vel petitionem, donec ego vixero: & postquā meos clauseris oculos, tum facies quod volueris. ¶*Quid timidi estis, modice fidei?*) Græcè vnico nomine dicitur ὀλιγόπιστοι oligopisti, quod vnica voce latina nequit exprimi: significat autem paruos fide, vel homines parua fide. ¶*Tunc surgens imperauit ventis & mari.*) Græcè est ἐπετίμησε epetimise, quod potest verti, increpauit: estque sententia eadem. Increpando nanque mare & vētos eisdem imperabat vt cessarent, & imperando increpabat. Cum imperio nanque dominus mare increpauit, & cum increpatione imperauit. ¶*Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?* Græci codices coniunctionem, καὶ &, statim post quia subnectunt: potestque singularis in hoc emphasis notari hunc eliciēdo sensum: Qualis est hic, quia etiam venti & mare obediunt ei? ¶*Venisti huc ante tēpus torquere nos.*) Siue id per interrogationem legatur, siue per amaram pronuntiationem, eadem est sententia. Est enim vox querimoniæ, & quasi deplorationis pro eo quod metuebant. Id ex Euangelista alio cognoscitur dicente: *Deprecabantur eum multum, ne in abyssum irent.* ¶*Et ecce magno impetu abijt totus grex.*) Pro toto illo, magno impetu abiit, Græcè tantum est, ὥρμησεν hormisen, quod vno verbo Latino, penitus exprimi non potuit. Sonat enim, rapiebatur, rapido cursu ferebatur vel agebatur, aut simile aliquid. ¶*Et de his qui dæmonia habuerant.*) Græcè est, καὶ τῶν δαιμονιζόμενων, hoc est, ad verbum reddendo. Et ipsa dæmoniacorum: id est, ea quæ acciderant obsessis dæmonio: quod pulchra periphrasi noster interpres transtulit, dicens, & de his qui dæmonia habuerunt.

ELVCIDATIO CAP. IX.

ET ascendens Iesus in nauiculam, transfretauit, et venit in ciuitatem suam.

Geraseni verò quoniam oblatā sibi gratiam respuentes, se fecerunt indignos Christo, idcirco eis relictis iterū nauē conscendit, vt trāsnauigaret ad ripam oppositam. Venitq; ad ciuitatē suam, nempe Capharnaum: quæ ciuitas dicitur Christi, nō quòd in ea natus vel educatus fuerit, sed quia in ea plurimū demoratus & cōuersatus est cum suis Apo-

stolis,postquã prædicare cœpisset, indeque ea miracu-la fecit plurima. [a] Illuc autem ingressò, obtulerunt quendam hominem paralyticũ lecto decumbentem: qui quoniam per semetipsum impotens corpore non potuit ad Christũ accedere,à ministris vel amicis deferri se fecit vnà cum lecto in quo iacebat, vt sanitatem impetraret. Et quoniam locus cõueniẽs nõ erat exhibendi eum ante Christum a platea, propter populi multitudinẽ ascenderũt ad tectũ domus vbi erat dominus,& tegulis effractis, tectóq; nudato sic demiserũt illum ante Christum,tali artificio vtentes & tãta diligẽtia vt sanitatem infirmus acciperet. [b] Agnoscens autẽ dominus & approbans tantam istorum fidẽ,nempe & eius qui ægrotus decumbebat lecto, & eorũ quorum ministerio deferebatur, misericordia motus est,vt tãtæ fidei prǽstaret quod postulabat. Voluit tamẽ à radice morbum sanare, & prius spiritualem infirmitatem (quæ corporalis morbi videbatur esse origo)quàm corporalẽ curare. Propter quod dixit paralytico, suorũ peccatorum in afflictione procul dubio agenti pœnitentiam: [c] Bono animo esto fili,& bonã habeto fiduciam, breui tibi veniet optata sanitas. Iam tui morbi radicẽ præscindens, dico tibi, quod dimittũtur tibi peccata tua:vt ex maiori beneficio suscepto, confidas de præstando minori. [d] Quidam verò Scribarũ qui illic aderant occasione illorũ verborum Christi seipsos scandalizantes, sua inuidia & maleuolẽtia,dixerunt in cordibus suis: Hic homo blasphemat,quod Dei solius est sibi tribuens, qui nõ nisi homo est. [e] At verò benignus Iesus oculo illo diuinitatis suæ:id est, per omniscientiam diuinam qua cũctas hominum cogitationes nouit, & omnia cordis abscondita intimè perspicit cognoscens ita illos malè cogitare in cordibus suis,ad redarguendum eorum impium & iniquum iudicium, quo ipsum blasphemum iudicabant sine causa, dixit eis: [f] Quare in cordibus vestris geritis mala & impia iudicia, me iudicantes blasphemum, eo quòd dixerim, Dimittuntur tibi peccata? [g] Interrogo vos ego, vtrum sit horum facilius,dicere homini peccatori,Dimittun-

a Et ecce offerebant ei paralyticum iacẽtem in lecto.

b Et videns Iesus fidem illorũ dixit paralytico:

c Confide fili,remittuntur tibi peccata tua.

d Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se, Hic blasphemat.

e Et cum vidisset Iesus cogitationes eorum dixit:

f Vt quid cogitatis mala in cordib' vestris?

g Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge & ambula?

tur tibi peccata tua:id est,solo verbo peccatori pecca ta dimittere,& iustificare impium:an dicere homini paralytico,Surge & ambula:id est, solo verbo hominem paralyticũ subitò sanare,ac in pedes restituere? Nónne hęc duo æquè sunt homini difficilia,imò impossibilia?nónne æqualiter solius sunt Dei, qui solo verbo facit quæcunque voluerit?Quia ergo non possum vobis ad oculum id demonstrare, quòd potestatem habeam ego filius hominis dimittendi peccata super terram (eo quòd res ista intus transigatur in spiritu, & sicut non peccatum,ita nec peccati remissio potest oculis cerni) volo vobis per aliud sensibile signum ęqualis virtutis,veritatem illius ostendere,& per huius paralytici solo verbo sanationem, quam oculis vestris cernetis,demonstrare, quòd non vanus fuerit meus sermo ille prior,quo dixi, Dimittũtur tibi peccata: sicque per id quod videri potest, astruam vobis id quod videri non potest. [a] Vt ergo certo sciatis & absque contradictione fateri cogamini, ꝙ ego verè potestatem habeam super terram hominibus peccata dimittendi(quemadmodum in verbo illo supradicto visus sum indicare, & propter quod vos me tanquam blasphemum iudicatis) conuertens me ad hunc paralyticum, ecce dico illi,omnibus vobis & cæteris qui adsunt audientibus: [b] Surge sanus, & in perfectæ sanitatis ac virium tibi redditarum testimonium, accipe in humeros lectum tuum in quo iaces; & vade sic lecto onustus in domum tuam: vt sciant & videant omnes coram oculis suis,te plene esse sanatum, nec vlla supersit calumnia. [c] Statim ad verbum domini homo ille surrexit sanus,pristinis viribus reparatus,imò fortior effectus quàm ante fuerat,Christo semper ad abundantiam restituente omnia. [d] Surgensque homo ille & in pedes consistens, iuxta verbum domini, alacriter in humeros sumpsit lectum in quo delatus fuerat: & qui paulò antè nec suum solum corpusculum portare valuit, iam etiam lecti onus portare sufficiēs, cum gaudio & exultatione in domum suam abscessit coram omnium oculis. [f] Videntes autem populi simplices & pij tam euidēs

a Vt autē sciatis, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico:

b Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.

c Et surrexit,

d & abijt in domum suam.

e Videntes autē turba timuerūt,

miraculum, vehemēter admirati sunt, & timuerunt: id est, magna erga Christum reuerētia & deuotione sunt affecti: [a] & gloriam dederunt Deo (ex cuius virtute Christū hæc omnia agere credebant) quia dignatus esset populum suū visitare per talē Prophetā tam gloriosa potestate & authoritate præditum, quódque populum suum voluisset tam potenti visitatore lætificare & glorificare, à quo viam quoq; salutis audirēt. [b] Ascendens autē dominus à loco in quo paralyticū curauerat venit ad locū vbi in telonio siue ad teloniū residebat homo quidā cui nomē erat Matthæus, vbi ipse publico fungens officio residebat ad vectigalia suscipiēda, totus intētus nummis & lucris temporalibus. [c] Quem videns dominus corporei sensus oculo, magis etiā spirituali oculo miserationis suæ; vocauit eum ad se, dicēs, Veni, & sequere me. [d] Quæ vox domini cū interna alloquutione atq; motione affectus, tā fortiter & validè in eo est operata, vt statim ea audita, relictis omnibus illis lucratiuis occupationibus, lucris omnibus spretis, surgēs à loco vectigalium sequeretur vocantem dominum. [e] Matthæus autē iste disponens indiuidua societate posthac comitari dominum, prius conuiuium ei magnificum parare voluit, quo & ipsum exciperet & suis vale diceret: quēadmodum fieri solet, vbi abinuicem discedunt veteres sodales, aut amici aduenjunt. Ita ergo factum est, vt domino discūbente in domo ipsius Matthæi, multi publicani & peccatores ex consociis Matthæi venientes simul cum eo discumberent. [f] Quod videntes peruersi Pharisæi, ægrè tulerunt, & calumniati sunt aggredientesque discipulos, eo quod à præceptore traduci metuerent, faciliúsque discipulos se posse cōfundere sperarent, dixerunt eis: [g] Quid hoc sibi vult quòd Magister vester (qui sanctus & tāquam Propheta à Deo missus æstimatur, doctorémq; se perfectionis profitetur) non abstinet à communione & consortio huiusmodi hominum peccatorum & publicanorum, inter quos nunc conuiuatur? [h] Audiens dominus conquirentes Pharisæos cum discipulis suis, pro ipsis respondit, dicens, Qui benè valentes sunt, his

a & glorificauerunt Deū, qui dedit potestatē talem hominibus.

b Et cum trāsiret inde Iesus, vidit hominem in telonio Matthæum nomine.

c Et ait illi, Sequere me.

d Et surgens sequutus est eum.

e Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes discumbebant cū Iesu & discipulis eius.

f Et videntes Pharisæi dicebant discipulis eius,

g Quare cum publicanis & peccatorib⁹ mā-ducat magister vester?

h At Iesus audiens, ait, Non opus est valenti bus medico, sed malè habentibus.

his non est opus medico:sed qui morbo aliquo laborant, hi egent medicorum opera. Sic ego qui ad hoc missus sum à patre vt medear spiritualibus infirmitatibus:id est,peccatis hominũ,conuersari debeo inter peccatores.Vos autẽ ac vestri similes,q̃ videmini vobis iusti & benè valentes spiritu,existimatis vobis nõ opus esse mea doctrina, neque eam requiritis neque suscipitis:propter quod sine lucro & sine fructu inter vos vestriq; similes conuersarer. [a] Vos autem qui ita seuerè per superbum vestrum superciliũ condemnatis & despicitis peccatores abite & discite, quid sit quod dicit per Prophetam Osee dominus. Misericordiam volo,& nõ sacrificium.Hoc est, misericordiam præpono cuilibet corporali sacrificio,& magis in illa quàm in his oblector.Hoc videlicet in verbo illo magis requirit à vobis Deus,vt peccatorum misereamini per compaßionẽ & nõ despiciatis per superbiam, quàm alia quæcunque externa opera,vel sacrificia in quibus vos omnẽ ponentes confidentiã,despicitis cæteros. [b] Quod autem dixi, non opus esse bene valentibus medico,sed male habentibus,hoc volui significare, q̃ non veni ego vocare eos qui sibi iusti videntur: sed peccatores qui sua peccata agnoscere voluerint, hos ego veni vocare ad pœnitentiã & peccatorum remißionem. Nullam proinde habetis causam ægrè ferendi,q̃ cum huiusmodi peccatoribus cõuerser: cum hoc faciam non pro mea voluptate, sed pro ipsorum vtilitate. [c] Confutatis autem Pharisæis, veniunt discipuli Ioannis qui ab eo vitam austeram in ieiuniis & magna abstinentia didicerant, vt erat in seipso Ioannes homo austerus: accedẽtésq; ad dominum,dixerunt ei: [d] Quare nos discipuli Ioãnis iuxta doctrinam magistri nostri,similiter & Pharisæi iuxta traditionẽ & exemplum seniorũ, crebris affligimur ieiuniis: tui autem discipuli nulla obseruant nostro more particularia ieiunia?Mirum videtur cum Ioannes ita nobis præscripserit abstinentiam, similiter & Pharisæi suis discipulis, non etiam te tuos discipulos docere similia. [e] Respondit illis dominus, Non est decẽs,vt filij sponsi siue filij nuptiarum (quorum pa-

a Euntes autem discite,quid est: Misericordiam volo, & non sacrificium.

b Non enim veni vocare iustos sed peccatores.

c Tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis, dicentes:

d Quare nos & Pharisæi ieiunamus frequenter: discipuli autem tui non ieiunãt?

e Et ait illis Iesus: Nũquid possunt filij sponsi lugere, quandiu cum illis est spõsus?

terſponſus eſt, vel ad quos ſpectat intereſſe nuptiis) in luctu viuant ieiunantes & abſtinentes, donec nuptiarum tempus ſponſo præſente perdurat:ſed magis lætari debent & gaudere,quoniã ad nuptias ſpectant gaudia:videretúrq; in ſponſum, & nuptias eſſe iniurius,q vellet nuptiarũ tempore ieiunare: & nimium moroſus eſſet ac planè ridiculus ſponſus, qui nuptiarum ſuarum tempore à filiis triſtia exigeret ieiunia. Sic nolo ego diſcipulos & filios meos, donec cum eis ſum corporali præſentia, triſtibus affligi ieiuniis,ſed læta eos libertate gaudere volo. Quãdiu enim ad deſponſandã mihi Eccleſiam cũ illis ſum corpore præſens,volo eos leniter tractare, & quaſi in nuptiali feſto libertate gaudere.

a Venient autẽ dies,cum auferetur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt.

[a] Veniet autem poſtmodũ tempus,quando ego ſponſus eorũ ab eis auferar,per mortem & aſcenſionem in cælum:& tunc quaſi finitis lætis nuptiis,triſtibus vacabunt ieiuniis:poſtquam ego ab illis abſceſſero,tunc inſtabit tempus luctus atq; laboris.

b Nemo autem immittit commiſſuram pãni rudis in veſtimẽtum vetus.

c Tollit enim plenitudinẽ eius à veſtimento,

d & peior ſciſſura fit.

[b] Præterea,nemo prudens, ſi veſtimentũ vetus ſit reſarciendum,in locũ qui implendus eſt immittet vel inſuet partem panni noui,quam cõſuat cum panno veteri. [c] Qui enim id facere tentauerit, duplex damnum facit:quoniam primum quidem aufert à veſtimento illo veteri ſuam plenitudinem & integritatem,propter commixtionem illam panni noui cũ veteri, quæ commixtio indecoram reddit veſtem propter deformitatem. [d] Deinde,nocet illa commixtio: quoniam paulò pòſt cõmixtionem panus nouus violentia ſua rumpit partes veteris panni,quibus aſſutus erat,propter defectum reſiſtentiæ:fitq; ſciſſura peior & maior quàm ante fuerat.Ita tam decori quàm vtilitati obeſt illa panni rudis in veſtimentum vetus immiſsio. Si autem veſtimentum vetus ſit reſarciendũ, accipiendus eſt quàm fieri poteſt pannus ſimillimus quo impleatur hiatus:eritq; talis ſuppletio, & magis decora, & magis durabilis.

e Neq; mittunt vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpuntur vtres,& vinũ effunditur et vtres pereũt.

[e] Iterum, nemo prudens nouum vinum mittit in veteres & debiles vtres.Qui enim id facere tentauerit,geminum damnum incurrit:quoniam & vtres rũpuntur violentia muſti,quam ferre non poſſunt,& vinum ruptis vtribus effunditur

ac

ac perit.[a] Qui autem prudentes sunt, vino nouo parant vtres nouos:vt sic & vtres conseruētur,sufficientes propter nouitatem musti ferre impetū, & vinum seruetur,vtres tales non potens dirumpere. Ad hunc modum,mei discipuli quasi vetus vestimentū sunt,& quasi vtres veteres:debiles sunt,paruuli,& imperfecti adhuc:propter quod nolo illis imponere grandia,donec ego cū illis sum, & in imperfectione eos tolero. Verùm post meam ascensionem in cælum, cum per spiritum meū eos nouos fecero, & in gratia spiritus confirmauero,tunc maiora iniungam illis,tunc ieiunabunt, tunc prædicabunt, tunc magna & ferent & facient.[b] Domino autem prædicta ad Pharisæos, & Ioannis discipulos loquente,ac pro discipulis suis rationem reddente,ecce vir quidam magnus princeps vel præses Synagogæ accessit ad eum: exibitáque cum humilitate reuerentia,supplicauit ei,dicēs,Domine,filiam meam à domo abscedēs reliqui in extremis agentem, & modò verisimile arbitror eam esse defunctam, priusquam huc ad te venerim: propter quod nūc ad te supplex venio,obsecrans, vt digneris mecum ad domū accedere, manúmque tuam puellæ siue defunctę,siue in extremis agēti imponere.Quod si facere non dedignaberis, credo eam ad contactum manus tuæ, vel redituram ad vitam si mortua fuerit, vel sanitatem recuperaturam, si fortè adhuc in ea manet anima.[c] Benignus dominus, audiens humiliter deprecantem pro filia principem, quantotius surgens à loco vbi quieuerat ipse cum discipulis suis, comitatus est hominem, & eum tanquam viæ ducem prótinus sequi cœpit.[d] Verùm istud miraculum exhibendum in Archisynagogi filia, anteuertit aliud in muliere sanguiniflua. Christo nanque properante ad domum Archisynagogi, ecce mulier quædam quæ sanguinis fluxu laborauerat duodecim annos, & multa à compluribus medicis perpessa fuerat vt curaretur,omnémque substantiam penè illis impenderat, neque tamen quicquam omnino profecerat: hæc muliercula ex tam multis præclaris Christi miraculis,quæ vel audierat, vel partim viderat,

a Sed vinū nouū in vtres nouos mittunt, & ambo cōseruantur.

b Hac illo loquente ad illos, ecce princeps vnus accessit, et adorabat eum dicens: Domine, filia mea modò defuncta est:sed veni impone manum tuam super eam, & viuet.

c Et surgens Iesus, sequebatur eum, & discipuli eius.

d Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius.

viderat, concepta fiducia magna, occultè à tergo ad Christum accessit, tetigitq; latenter extremam oram siue fimbriam vestimenti eius.[a] Persuasum enim sibi habebat, & tanquam certum ac indubitatum fide credebat, si quicquam posset contingere eorum quę erát domini, vel fimbriam tantum vestiméti eius, sę à suo morbo curandá. Tanta erat huius mulieris fides, tanta fiducia, vt etiam sine domini verbo, solo vestimenti ipsius occulto contactu se crederet esse sanandam. Propter quod, sanitatem meruit accipere, factúmque est illi secundum fidem suam.[b] Dominus verò non ignorans quod factum fuerat, cõuersus ad mulierem, dixit illi: Bono animo esto filia, & ne timeas: fidē tuā ego laudo, quę hoc meruit, vt sanitaté reciperes. Esto sana à plaga tua, & vade in pace.[c] Statímque ad illū contactum, in ipsa illa hora perfectæ reddita est sanitati, & cessauit omnis sanguinis fluxus.[d] Post verò exhibitum in muliere sanguini flua miraculū, dominus iter prosequés cum venisset ad domum Archisynagogi, vidissetq; ibi tibicines, qui ad luctum excitandum iuxta morem populi, erant conducti, & turbam tumultuantem (vt solet fieri in domibus magnatū atque diuitum, vbi quopiam in ædibus defuncto sepultura paratur) volēs dominus coram paucis exhibere miraculum, turbam iussit eiici, dicens:[e] Abscedite hinc vos tibicines & tumultuantes reliqui. Non est quod hîc agatis. Non est puella mortua, sic vt mortua maneat: nō est mihi mortua, qui eam iamiā ad vitam redire faciam, neq; vobis est penitus mortua, qui breui illam iterum viuētem videbitis, sed dormit puella ista, tā mihi, qui eā resuscitabo, quàm vobis qui post paululum eam iterū viuam cernetis.[f] Illi verò, certò sciētes puellam exhalasse animam, & vita esse priuatam, deridebant dominū, non intelligentes mysterium sermonis eius.[g] Turba autem omni tibicinum & tumultuantium iuxta imperium domini domum egredi iussa & foras missa, intrauit ad locum illum in quo iacebat puella mortua: apprehēdensque manum eius, verbum virtutis protulit, dicens: Puella, surge: reuertatur in te anima tua, & vitam recipe, surgensq; à

a Dicebat enim intra se: Si tetigero tatum vestimentum eius, salua ero.

b At Iesus cõuersus et vidēs eam, dixit, Confide filia, fides tua te saluam fecit.

c Et salua facta est mulier ex illa hora.

d Et cum venisset Iesus in domum principis, et vidisset tibicines & turbam tumultuantem, dicit illis,

e Recedite: non est enim mortua puella, sed dormit.

f Et deridebant eum.

g Et cum eiecta esset turba, intrauit, & tenuit manū eius & dixit: Puella surge. Et surrexit puella.

ſtrato tuo vitæ ſignũ præbe.Statim ad verbũ illud rediit in corpus anima: & viua ſurrexit puella quæ fuerat mortua.[a] Exiitq; rumor miraculi huius tam præclari, in vniuerſam regionem illam, & in cuncta circũiacentia loca.Sic patris huius fides & deuotio,non tãtum ægrotanti filiæ impetrauit ſanitatem, vt fecerat pro ſuo puero Cẽturio,verumetiam defunctæ vitam reſtituit:idq; fide non omnino perfecta, vt vel hinc pateat,omnia poſsibilia eſſe credenti. [b] Tranſeũte autem pòſt hæc domino, à loco vbi miraculum prædictum fecerat, duo cæci eum inſequuti ſunt:qui ex magno recuperandi viſus deſiderio, clamauerunt dicentes, [c] Miſerere cæcorum iſtorum ô Meſsia fili Dauid. Nos te credimus verum illum eſſe meſsiam, quem prædixerunt Prophetæ naſciturum de ſemine Dauid,credimus te potẽtem ex virtute Dei nobis viſum reſtituere,& iuxta fidem noſtram oramus nobis fieri.[d] Cum verò introiſſet dominus in domum proſequentes ſuum negotium cæci cõfidenter accedunt eum,& petitionẽ replicant,dicentes:Miſerere noſtri fili Dauid,& lumen viſus reſtitue nobis.[e] Volens autem dominus probatam eſſe aliiſq; teſtatam illorum fidem,interrogauit eos.Creditis me hoc poſſe vobis præſtare, vt viſum vobis reſtituam? [f] Qui ſtatim vt corde credebant,ita ore confitebantur, dicentes:Vtique domine,ſic credimus abſque vlla hæſitatione, & hoc & maiora te poſſe. Non enim à te poſtularemus quod crederemus præſtare non poſſe. [g] Tunc manu ſua contingens eorum oculos, ad demonſtrandum, quomodo in omnibus operibus miraculorum humanitate vt inſtrumẽto vteretur diuinitatis,verbum virtutis protulit,dicens:Fiat vobis ſecundum fidem veſtrã,ſicut creditis me id poſſe,ita volò id fieri, vt reſtituatur vobis lumen oculorum veſtrorum. [h] Statímque illuminati ſunt eorum oculi,& viſum receperunt, qui prius clauſi fuerant: id eſt, viſu carentes.

[i] Sanatis autem cæcis, dominus diſtrictè & quaſi interminando præcepit,vt non in vulgus efferrẽt miraculum, neq; cuiquam dicerent quod ipſis in occulto præſtitum fuerat.[k] Illi autem poſtquam abſceſsiſſent

a Et exiit fama hæc in vniuerſam terram.

b Et tranſeunte inde Ieſu ſequuti ſunt eum duo cæci clamãtes, et dicentes:

c Miſerere noſtri filij Dauid.

d Cum autem veniſſet domũ, acceſſerunt ad eum cæci.

e Et dicit eis Ieſus: Creditis quia hoc poſſum facere vobis?

f Dicunt ei: Vtique domine.

g Tunc tetigit oculos eorum, dicens, Secundum fidem veſtram fiat vobis.

h Et aperti ſunt oculi eorum.

i Et comminatus eſt illis Ieſus, dicẽs: Videte ne quis ſciat.

k Illi autẽ exeuntes diffamauerunt eum in tota terra illa.

à Chriſt

a curans omnẽ languorem et omnem infirmitatem.

a in testimonium autem & confirmationem suæ doctrinæ, virtutes multas & magnas ædebat, curãdo lãguores & morbos quoslibet, quãtumuis graues quãtũuis humanæ arti incurabiles, solo verbo vel contactu, absque omni molestia: fiduciam in hoc præstans post ipsum venturis Ecclesiarum pręposítis, vt (si opus sit) etiam signis potentissimis confidant posse se Euangelium quod prædicant confirmare: vt confidantq́; etiam maiora, si opus sit, perficere pro Dei gloria. Quòd si non semper debeant signa adhibere in confirmationem doctrinæ, semper tamen bonæ vitæ & immaculatæ conuersationis exempla, verbis debent adiungere.

b Vidẽs autẽ turbas, misertus est eis: quia erant vexati et iacentes, sicut oues nõ habentes pastorem.

b Cum autem loca diuersa sic visitando per ciuitates & castellã dominus pertransiret, vidẽs homines in erroribus & peccatis absque debita pastorum cura iacere neglectos, misericordia motus est super eis: quoniã erant vexati & afflicti à propriis cõcupiscentiis, & vitiis suis in quibus contabescebãt, partim à dæmonibus qui plurimos etiam corporaliter obsidebant, partim à doctoribus qui ipsos negligebant, aut malè aut corruptę instituebãt: sicq́; tanquã derelicti & torpidi iacebant in sordibus peccatorum suorum, tãquam oues errabundæ, non habentes pastores à quibus ex animo edocerentur.

c Tunc dicit discipulis suis, Messis quidem multa,

c Túncque misericordia tactus erga eos, dixit suis discipulis: Videtis omnem hunc populum ita derelictum & pereuntem in ignorantia atque cupiditatibus suis. Ecce messis hîc copiosa est, multa & ampla materia laborandi offertur Euangelij prædicatoribus: omnes enim isti ad messem pręparati sunt, & tales sunt qui si doceãtur Euangelicam veritatem, possint ad salutem adduci, & in patris mei horreum cõgregari:

d Operarij autem pauci.

d sed heu per pauci sunt veri fideléque operarij, qui ex animo & syncero affectu propter Dei gloriam & zelum animarum, negotium Euangelicum agant.

e Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam.

e Orandus est ergo Deus, & vos peculiariter discipuli mei, qui ad hãc rem erudimini, rogate Deũ patrem meum qui est messis dominus, cui metitur, & in cuius horrea colliguntur atque inferuntur quoscũq; Euágelica capit prædicatio, vt ipse in messem

ſem ſuam operarios mittat iuxta cor ſuum. Vt ipſe curam gerẽs populi ſui, viros mittat ſecundum cor ſuum, ſuo ſpiritu indutos & feruore fidei charitatiſque zelo ſuccenſos, qui ex animo, nõ vilis quæſtus gratia, nõ ambitioſæ dominationis cupiditate, ſed ſynceriter ex amore Dei, & zelo ſalutis animarum homines doceant Euangeliũ regni cæleſtis. Tametſi enim Deus pater diſpoſuerit eos mittere & tempus iam aduenerit, vult tamen orari à ſanctis, vt quod decretum eſt impleatur, adiuuantibus veſtris precibus, in tempore ſuo.

ANNOTATIONES IN CAP. IX.

T*Ransfretauit.*) vox eſt à freto dicta, ſignificans, trans mare nauigare de ripa ad ripam oppoſitam. Græca dictio διεπέρασεν dieperaſen: ſecundum proprietatem ſuæ ſignificationis valet, transripauit, ſi ita liceret dicere. Vnde verti poteſt, transfretauit vel tranſnauigauit vel traiecit, aut modo conſimili. ¶ *Videns Ieſus fidem illorum.*) Quidam ad ſolos baiulos id referũt. Nos autem ſimul ad ipſum qui portabatur referẽdum putamus. Veriſimile eſt enim, iſtud diſpoſuiſſe aut iuſsiſſe virum hunc qui deferebatur, aut ſaltem cõſenſiſſe. Nõ enim tantum laboris & moleſtię ſine huius iuſſu, aut certè conſenſu, fuiſſet ſuſceptum ad offerendum hunc domino, adeò vt ſcribat Marcus, aſcendiſſe illos ſolarium domus, & tecto nudato teguliſq; effractis illum demiſiſſe. Et rarò admodum inueniuntur tam fideles ſerui vel amici, vt tam difficilem rem aggrediantur ſinę iuſſu domini vel amici. Poſſet & ſic intelligi, *Videns Ieſus fidem illorum baiulorum*: id eſt, quam illi baiuli oſtendebãt ex iuſsione ægroti, cui fides illa inerat. Nec abhorret ab hoc, quod ſtatim ſubiungitur, *Dixit paralytico, Confide fili, &c.* ¶ *Quid eſt facilius dicere.*) Infinitiuus iſte, à quibuſdam legitur coniunctim, hoc modo: Quid eſt facilius dicere, an hoc quod dixi, Dimittuntur tibi peccata? an illud quod audietis poſterius, ſurge & ambula? Conueniẽtius videtur, infinitiuũ ſeiungere, hoc modo: Vtrum horũ eſt facilius, an dicere, Dimittũtur tibi peccata, an dicere, Surge, &c. Pro qua diſtinctione, facit replicatio infinitiui. Alioqui, iuxta primam connexionẽ, ſufficeret infinitiuus ſemel poſitus. Eſt autẽ ſenſus: Vtrum iudicatis facilius, an dicere cum vi effectus & cum efficacia operis, Dimittũtur tibi peccata, an dicere ſimiliter cum efficacia operis, Surge & ambula? Quaſi dicat, Nónne iudicatis vtrunque æquè impoſsibile naturę virtute aut humanis viribus? vt ſi vnum ſit in poteſtate verbi mei, ſit item reliquum. ¶ *Vt autem ſciatis quia poteſtatem habet filius hominis in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico, ſurge, tolle, &c.*) Difficultas hîc eſt in ſermone, eo quòd

incipitur oratio tanquam ex ore Christi, dum dicitur: *Vt autē sciatis, quia potestatem habet filius hominis in terra dimittendi peccata.* Omnino enim hîc videtur ipse loqui dominûs ad Pharisæos, non ad lectores Euangelista. Quod verò deinde subiungitur: *Tunc ait paralytico,* iam non potest esse vox Christi, sed Euangelistæ est verbū: sicq; orationē Christi incompletam relinqui necesse est. Huic difficultati facilè satis mederi potest, si illud (*tunc ait paralytico*) per modum parenthesis interiectum dicamus, vt Euangelistæ vocem indicantem quorsum sermo Christi deflectat: quod autem sequitur, *Surge & tolle*, prosequutio sit orationis, diuertens tamen sermonem à Pharisæis, quos alloquebatur in sermonis exordio, ad paralyticum per quē illos vult confutare: vt per continuati sermonis vnitatem, cogat illos ad miraculum oculos deflectere, & animum intēdere. Est autem hîc similis loquendi modus, tanquam si te alloquens, coram nobis posito cæco, ita loquar: Vt credas tu incredule, me non ex me loqui, sed à Deo missum hæc tibi nuntiare, tu cæce visum in nomine domini recipe.

Mar. 2. Vehemēs enim & perefficax est ista sermonis deflexio. Qui loquēdi modus, aliquāto etiam apertius apud Marcum videtur indicari, vbi expresso apposito pronomine demonstratiuo sic dicitur: *Vt autē sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (ait paralytico) tibi dico, surge tolle, &c.* Qui autem per parenthesim istud legere noluerit fateatur necesse est, declinando à persona secūda ad tertiā, imperfectam relinqui orationem Christi: quæ tamen perfici possit, ex eo quòd in narratione Euangelista prosequitur. ¶*Vidit hominem sedentem in telonio.*) Non per e scribendum est teloneum, sed per i telonium. Sic enim Græcè est ἐπὶ τὸ τελώνιον epi to telonion: id est, ad teloniū, vel in telonio. Deriuatur autē teloniū: à nomine τέλος telos quod tributum, cēsum vel vectigal significat: vnde telonarij dicūtur qui vectigalia & tributa cōmunia recipiūt. Teloniū ergo dicitur, nō ipsum tributū aut vectigal, sed ipse locus publicus in quo residebant qui suscipiebant vectigalia, & ad quem erant illa deferenda. Atque hoc videtur huic loco conueniēs, vbi nostra versio habet, In telonio. Vel teloniū pro mensa accipitur siue arca in qua recipiebātur vectigalia, & ad quā residebāt telonarij, libris & chartis ad cōscribēdū impositis. Hoc autē illi seruit quod apud Marcū dicit nostra versio, sedisse Matthæū ad teloniū: quod nō potest intelligi (vt vulgò intelligitur) ad recipiendū vectigal. Nam vectigal, nō teloniū, sed telos dicitur. ¶*Non enim veni vocare iustos, sed peccatores.*) Duplex est intelligētia. Vel iustos, intelligendo simulatè & superbè, cuiusmodi erāt Pharisæi, in se confidentes tanquā iusti (vt apud Lucā dicitur) & aspernā-

tes

res cæteros. Vel, si de quibuslibet verè iustis accipere malis intellige. Nō veni vocare ad pœnitentiā, quod apud Lucam expresse adiicitur. Verè enim iustos, ad pœnitentiā non venit vocare Christus, cum non egeant pœnitentia quatenus iusti sunt. ¶*Nemo immittit commissuram panni rudis.*) Per commissuram intelligitur particula panni, quæ consuitur vel assuitur in locum rupturæ. Dici potest eadem particula etiam assumentum. Græcè est ἐπίβλημα epiblima, significās, id quod immittitur vel iniicitur vel assuitur. ¶*Domine filia mea modo defuncta est.*) Quomodo hoc sit accipiendum, & de apparenti discordia quæ videtur esse inter Euangelistas, require apud tractatores consonantiæ Euangelistarum. ¶*Et ecce mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis.*) Pro toto illo, quæ sanguinis fluxum patiebatur, Grçcè vnica dictio ponitur αἱμοῤῥοοῦσα hæmorrhousa: id est, quæ fluxit sanguine, quod pulchrè expressum est tali periphrasi. Quæ sanguinis fluxum patiebatur. ¶*Non est enim mortua puella, sed dormit.*) Communiter intelligitur. Non est mihi mortua, sed mihi dormit, cui omnia viuunt, & (quemadmodū dicit Apostolus) qui vocat ea quæ nō sunt, tanquam ea quę sunt. Nos tamē in Elucidatione indicauimus generaliter rectè accipi, Nō est mortua, neq; mihi neq; vobis, sed dormit tam mihi quàm vobis, propter mox restituendum vsum vitę. ¶*Diffamauerunt eum.*) In bonam partem, præter communem vsum, verbum istud accipitur. Respondenter enim ad verbum Græcum διεφήμισαν dephimisan vsurpatur, idem valens quod, famam sparserunt. ¶*Messis quidem multa.*) hoc est, multa est operandi materia in hominibus istis sic derelictis absq; pastore. Sic ferè apud Ioannem dicitur, *Videte, quia regiones iam albæ sunt ad messem:* id est, iam tempus instat vt per falcem Euangelicæ prædicationis populi isti inferantur in horreum Dei, in vnitatem fidelis Ecclesię & regni cælestis. ¶*Vt mittat operarios.*) Grçcè est ἐκβάλῃ ecbali: id est, Emittat, vel eiiciat, vel extrudat, ad maiorem vehementiam.

ELVCIDATIO CAP. X.

Postquam verò aliquandiu iam cum domino versati fuissent discipuli, ipsumque & docentem audissent, & miracula vidissent facientem, voluit se adhuc viuente ipsos quoque ad prædicandum & similia miracula faciēdum emittere: vt hîc tanquam in præludio quodam bonus prçceptor velut tentaret probaretque suos discipulos, & ipsi se experirentur vel aliqua ex parte quomodo post præ

Et conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum,

ceptoris mortem quando erant in omnem terram emittendi se gererent, fiduciam quoque acciperent ex hac minore peregrinatione in diuersas Iudææ partes, agente in terris magistro, suscipiēdi alteram illā difficiliorem in omnes partes orbis quæ post mortē præceptoris ipsis erat imponenda. Quemadmodum artifex quispiam vbi discipulū habuit suę artis, eūq; tanto iam tempore secum detinuit, sicq; cuncta edocuit vt meritò iam artem tenere deberet, antequā tamen eum dimittit à se, probat eum donec adhuc cū illo agit, iubens illum opus artis suæ integrū coram se disponere atque perficere, vt si quidem in magistri præsentia bene succedat discipulo, ausum & fiduciā inde sumat etiam cū à magistro abscesserit opus idē exercēdi: ipse quoq; magister securè illi possit cōfidere, & à se eū dimittere. Sic profectò ista prior emissio tanquam probatio quædam discipulorū fuit, & quasi præludiū siue præparatio ad eam quæ posterius ipsis erat iniūgenda. Valdè enim successus prosper huius peregrinationis domino viuente illos confirmauit, vt post mortem absente domino aliam illam auderent aggredi. Itaque, tempore quodam ab oratione prolixa veniēs Dominus, ex omnibus suis discipulis quos plures habebat præcipuos duodecim conuocauit, & quasi vnum peculiare collegium ex illis constituit: [a] eisque ad confirmationem doctrinæ, potestatem dedit super omnes spiritus immundos, vt solo verbo eos possent eiicere ab obsessis, potestatem itē sanandi omnem languorem & morbum, siue recentem siue veterem, siue multi siue pauci tēporis, quasi prędicationis suæ sigillum ipsis dedit: vt talibus & miraculis & beneficiis, quæ erant dicturi cōfirmarēt, & hominum animos (tam miraculorum stupore, quàm beneficiorum dulcedine) ad fidem inducerent. [b] Hæc autem sunt nomina duodecim discipulorum, qui ab emissione ista ad prædicationis ministeriū, dicti sunt Apostoli: [c] Primus omnium, tanquam caput & princeps cæterorum, dictus est Simon, filius Iona: quem dominus cognominauit Petrum, à firmitate rectæ fidei & soliditate fidelis confessionis suæ. [d] Cuius

a Vt eiicerent eos, & curarent omnem languorem & omnem infirmitatem.

b Duodecim autē Apostolorū nomina sunt:

c Primus Simō qui dicitur Petrus,

d & Andreas frater eius: Philippus & Bartholomaeus, Iacobus Zebedai & Ioannes frater eius:

ius frater simul cum ipso vocatus, dictus est Andreas. Post hos sequuntur, Philippus & Bartholomæus & duo filij Zebedæi, Iacobus & Ioannes. [a] Præterea Thomas, qui dicitur Didymus, & Matthæus qui telonarius siue publicanus fuerat, & à telonio ad Apostolatũ Dei gratia extitit vocatus: deinde Iacobus filius Alphæi, ad distinctionẽ prioris Iacobi, qui filius erat Zebedæi: & Iudas frater eius, qui & Thaddæus dicitur, vnde etiã interdũ Iudas Iacobi nominatur: id est, frater Iacobi huius posterioris. [b] Postremò Simõ, qui ad distinctionem Simonis Petri dicitur Chananæus, iuxta appellationẽ Hæbraicã, vel Zelotes iuxta Græcam. (Quod enim Hebraicè chana, id Græcè ζῆλος zelus dicitur) [c] & Iudas ille, vel à loco vel à tribu dictus Scariotes vel Iscariotes, ad distinctionem Iudæ prioris Thaddæi: qui quidẽ Iudas Scariotes, postmodum traditor est factus domini & præceptoris sui, ex Apostolo proditor & parricida effectus. [d] Duodecim istos sic electos & ad se conuocatos, misit dominus ad prædicandum: prius tamen eos præceptis instituẽs, quid agere aut loqui, & quomodo se gerere deberent in omnibus, dixitque eis: [e] Nolite modò gẽtes adire. Nõ enim nunc vos emitto ad prædicandũ illis, quoniam nondũ tempus aduenit. [f] Item in ciuitates Samaritanorum, qui idololatræ sunt cõmixti Iudæis, ne introieritis prędicãdi gratia. Neq; ad hos enim modo vos mitto: quoniam sicut non ego missus sum à patre, nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, sic neq; vos donec vobiscũ corpore sum pręsens, ad alios mittere volo. Dabitur huius priuilegij gratia filiis Israel, & ciuitatibus Iudęorum propter electionẽ & promissiones patrũ, quibus volo primum omniũ Euangeliũ prædicari, antequam in gentes transeat. [g] Sic autẽ facietis, cũ ad locum aliquẽ deueneritis, quomodo me priorẽ vidistis facientem. Annuntiabitis hominibus Euangelium regni: id est, bonum lætumq; nuntium regni cælestis, dicentes: Prope est regnũ cælorum, tempus gratiæ iam aduenit, quo reconciliabitur Deo genus humanũ (quod hactenus sub ira ipsius detetum fuit) vt possit vnusquisq; cęlestis regni hęres fieri, qui vitę

a Thomas & Matthæus publicanus, et Iacobus Alphæi et Thaddæus:

b Simon Chananæus,

c et Iudas Scariotis, qui et tradidit eum.

d Hos duodecim misit Iesus, præcipiens eis, dicens:

e In viam gentium ne abieritis,

f et in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: sed potius ite ad oues quæ perierũt domus Israel.

g Euntes autẽ prædicate dicentes: Quia appropinquabit regnum cælorum.

veteris & peccatorum suorum voluerit agere pœnitentiam. Hæc & huiusmodi, de regno cælorum & ad ipsum attinentibus, qualia me prędicantem audistis hominibus annuntiabitis. [a] In confirmationem autẽ prędicationis vestræ, ex potestate quam vobis tradidi, & trado, ædite fidenter miracula, curate oblatos vobis infirmos & languidos, etiã mortuos suscitate, mundate leprosos, dæmones eiicite. In summa quicquid me vidistis facientem fidenter audete: atq; illis etiam maiora, si occurrerint facienda. [b] In omnibus autem quæcunque ex commissa vobis authoritate & potestate loquemini vel facietis, absit à vobis auaritia aut quęstus cupiditas, vt neq; verbum prędicationi neq; opera miraculorum ad lucrum diuẽdatis: sed sicut gratis & liberaliter omnino, absq; vlla mercatione, absq; omni pacto & spe vllius lucri ista vobis tradidi, eorũq; potestatẽ vobis cõtuli, sic vos vicissim gratis & absq; spe lucri vel quęstus intentione, ea administrãte & impẽdite iis ad quos missi fueritis. Hãc enim pestem pessimam, longissimè abesse volo à vestris affectibus, spem videlicet lucri aut quęstus: quæ si semel vestros animos peruaserit, scandalũ maximũ præbebit hominibus, & damnum maximũ vestrę prędicationi faciet. [c] Et vt omnem prorsus auaritię occasionem à vobis auferam, simul & ab omni cura terrena reddam expeditos, volo vos neque aurum, neque argentũ, neq; vllam omnino pecuniam possidere, aut vobiscũ deferre in vestris zonis siue marsupiis. [d] Imò neque peram siue manticam aut sacculũ vos gestare volo in via, in qua vobiscum commeatum deferatis de loco ad locum, tanquam illic quò venturi estis, nõ inuenturi vnde viuatis: [e] neq; etiam plura indumenta vos habere volo, vt possitis vestitum mutare, nunc hoc nunc illo vestimento vos vestientes, quẽadmodũ facere solent diuites sæculi, cum ad festa proficiscuntur. [f] Denique, neque calciamenta vos habere patior integra, cum non sint vobis necessaria, sed sandalia sufficiant. [g] Neq; etiam virgam siue baculum defensorium gestare vos patiór, cum diuinam habeatis custodiam Dei opus agentes. [h] Neque verò vllo præ

a Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eiicite.
b Gratis accepistis, gratis date.
c Nolite possidere aurum, neq; argentum, neq; pecuniam in zonis vestris:
d non peram in via,
e neque duas tunicas,
f neque calciamenta,
g neq; virgam.
h Dignus enim est operarius cibo suo:

prædictorum vos egebitis,quādoquidem operarius dignus est mercede sua:atq; hac lege & naturali & Diuina,vobis debebit ab iis quibus prædicabitis de necessariis prouideri, vt vobis non sit opus vlla solicitudine,neque quicquam vobiscum deferre indigeatis. His modis,volo vos omnibus rebus terrenis esse nudatos, & omnino terrenū nihil deferre vel accipere,nisi tantū victui necessaria: primū quidem propter vosmetipsos vt ab omnibus terrenis expediti plena libertate affectus & mentis toti intendatis prædicando Euangelio,vtque vobis omni præcisa occasione cupiditatis(postquam superfluum nihil vos habere patior)vni intēdatis gloriæ Dei, vbi alioqui si prædicta nō adimerentur:partim de vestro quæstu aut lucro soliciti non purè quæreretis Dei gloriam. Debet autem Euangelici prædicatores tales esse,vt in sua prædicatione nihil nisi Dei gloriam aspiciat, neque in quicquam omnino aliud intendant oculos. Alioqui facilè vel dicunt vel agunt quod non debent,aut minus dicunt vel faciunt quàm debent,personas aspicientes & mirantes quæstus gratia:vbi ij qui solam Dei gloriam quærunt,personam non respiciunt,sed viam Dei in veritate docent. Præterea sic ab omnibus vos nudatos volo, ètiam propter vtilitatē eorum ad quos mittemini, vt maiorē in eis fructum efficiat verbum prædicationis vestræ. Nihil enim magis contemptibilem reddit apud homines doctrinam veritatis, quàm si doctores ad quæstum eam videantur proponere, & sua commoda quærere: ac proinde non fieri potest, vt tales doctores fructum multum faciant in populo. Contra verò, doctrinam reddit admirabilem & plurimum venerandam, si ipsius professores non se probentur quærere, nec suis consulere commodis,sed Dei tantum gloriam & auditorum salutem spectare,facitque tale doctorum exemplum, vt fructum multum operetur sermo doctrinæ. Proinde, si iuxta meum præceptum omnia vos abiicere & contemnere viderint homines,neq; nisi simpliciter victui necessaria admittere, non poterit non maximum fructum operari vestra prædicatio. Nam de victui necessariis, nemo sanæ mentis vel particulam rationis habens,offendi poterit si ea accipiatis ab iis quibus prædicatis, quandoquidem nemo tam vilis est operarius, etiamsi vilissimum & minimum quid operis faciat, qui non mereatur suo opere victum necessarium, si totum se operi impenderit. Imò etiam iumenta naturæ lege pasci debent ab iis quibus laborant, iuxta quod in lege definitum est: *Non alligabis os boui trituranti.* Quanto magis vos toti intenti Euangelico negotio, pasci ab illis debebitis quibus prædicabitis. Sic itaque vos emitto omnibus quidem Deut. 25.

rebus priuatos necessariis tamen non destitutos, imò omni solicitudine leuatos & de omni necessitate prouisos. [a] Cum autem in ciuitatem quamlibet introieritis causa prædicandi Euangelij, non perinde sit vobis, apud quos suscipiamini hospitio, probi sint an improbi, bonæ famæ an malæ, sed cum iudicio, dignum Euangelicis viris hospitium quærite. [b] Itaque ciuitatē aut vicū ingressi, perquirite ab incolis loci illius, vt cōmonstrēt vobis virū aliquem pium, religiosum & hospitalem, qui solitus sit pauperes & peregrinos hospitio suscipere, qui bonæ sit famæ & opinionis in populo, vt dignus sit apud quem hospitentur prædicatores Euangelij. Nullibi enim locorum desunt homines veritatis & misericordiæ amatores. [c] Et cum talem aliquem inueneritis, ad eum diuertite, & ab eo rogate hospitio suscipi: susceptique apud eum maneatis, donec illo in loco permanebitis, nec futili aut leui causa mutetis hospitiū. Primū nanq; cū magno iudicio deligēdus vobis est apud quem hospitemini. Nā si apud hominē mali nominis demoraremini, vilem redderetis apud homines prædicationem vestrā. Tales enim haberemini vos, quales habentur illi apud quos demoramini. Nam ita ferè iudicant homines. Contra verò si apud viros probos & optimi nominis demoremini, & vos ex eorum commercio æstimabimini meliores, & vestra prædicatio erit commendatior. Deinde digno aliquo hospite inuento, volo vos non futili aut leui ex causa mutare hospitium, ne instabilitatis notemini, aut tanquam vagabūdi habeamini, discurrentes de domo in domum, & ne scandalizentur illi qui vos priores exceperūt, si ad alios præter rationem transieritis, ne etiam suspicio de vobis oriatur ꝙ delicatiora quæratis, non contenti iis quæ primus hospes liberaliter obtulerit pro sua facultate, quæ omnia Euangelicum prædicatorem nō decent. Nolo tamē prohibere ex causis grauibus vel vrgente necessitate, aut suadente charitate mutare domicilium, maximè cum consensu & gratia prioris hospitis. Neq; etiā prohibeo quin ad eos qui fortè vos inuitauerint ex amore Euāgelij possitis accedere, cum in

a In quācunq; autem ciuitatē aut castellū intraueritis,

b interrogate quis in ea dignus sit.

c & ibi manete, donec exeatis.

in hoc meum habeatis exemplũ qui facilẽ me omnibus & humanũ præbeo, ſed de mutando loquor diuerſorio & de iure hoſpitij nõ violando ſtatuo. [a] Statim verò vt domũ aliquã ingrediemini, in ipſo ingreſſu offerte illi & omnibus quæ in ea ſunt ſalutationẽ, dicẽtes: Pax Dei ſit in domo iſta, & in omnibus qui inhabitãt eam: ſic illos beneficio orationis veſtræ in benefaciẽdo præuenire ſtudete, vt prius illis impendatis ſpiritualia, quàm ab oĩs ſumatis tẽporalia: ſimul & hoc ipſo ſermonis initio oſtẽdite vos eſſe Dei filios, & Dei negotiũ agẽtes, vt verè pacificos & pacis nuntios. [b] Et ſi quidẽ in ea domo fuerint filij pacis, ſi homines bonæ volũtatis in ea inueniantur, qui Deũ timeãt, & iuſtitiã ſeruẽt, aut certè in malo nõ obdurati vos ſuſcipiãt, veſtræq; prædicationi ſint credere & obedire parati, habebit locũ illa pax veſtra in eis, & bona illa precatio in cordibus eiuſmodi hominũ faciet fructũ. [c] Si verò in domo illa nõ fuerint filij pacis, homines idonei oblatam diuinam pacem ſuſcipere (vtpote ſi in malitia & infidelitate ſint obdurati, nec iuſtitiã ſeruãtes, nec iuſtitiã volentes ſuſcipere, q in im pœnitentia & peccatis ſuis permanere eligunt) ne ſic quidem inuanum erit prolata pacis bona precatio. [d] Reuertetur enim ad vos pax quã obtuliſtis illis cũ fructu ſuo, poſteaquam locũ in illis nõ inuenit, & licet illi fructũ nullum ex hac precatione accipient, eo ꝙ repellant pacẽ oblatam, vos tamẽ merito & fructu veſtro nõ priuabimini, qui quod veſtri erat officij feciſtis: quod bonũ & ſalutare erat offerẽdo, tametſi illi nõ acceptarent: ad eum modum quo iuſti hominis oratio, quæ fit pro obſtinatis in malo, in ſinum ipſius conuertitur orantis, in eo pro quo funditur nullum fructum inueniens. [e] Si autem ad aliquam ciuitatem vel vicum aliquem declinaueritis, vbi neque vos ſuſcipere, neque veſtram prædicationem audire voluerint incolæ loci illius, vos poſt oblatam & refutatam tantam gratiam egrediẽtes de domo illa vel ciuitate vel vico, etiam puluerem qui pedibus veſtris adhęſerit ex calcatione platearum vel terræ loci illius, excutite de pedibus veſtris, in proteſtationem quòd non

a Intrantes autem in domum, ſalutate eam dicentes, Pax huic domui.

b Et ſi quidem fuerit domus digna, veniet pax veſtra ſuper eã.

c Si autem nõ fuerit digna.

d pax veſtra reuertetur ad vos.

e Et quicunque nõ receperit vos neque audierit ſermones veſtros, exeuntes foras de domo vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus veſtris.

causa petendi terrenum aliquid eos accesseritis, sed econtrariò ad præstandum eis salutaria & multò maxima beneficia. Item & in execrationem atq; detestationem illorum, ad insinuandum quàm grauis super illos veniet condemnatio. Indicabitur enim hac puluerũ excussione, quòd in nullo cũ eis cõmunicare & participare vultis: quod fieri solet, execratis & detestãdis hominibus.[a] In veritate dico vobis, ꝙ in nouissimo die iudicij mitius agetur cum habitatoribus Sodomæ & Gomorræ, quàm cũ hominibus ciuitatis illius: aliqua ex parte siue aliqua consideratione, seuerius & durius agetur cum his quàm cũ illis: quatenus videlicet hi tantã sibi vltrò oblatam gratiã noluerũt suscipere, sed abiecerũt & repulerunt eam, illis verò nunquam hæc gratia oblata fuit, & forsitan si oblata fuisset ex animo egissent pœnitentiam. Nihil autem dubium, quin hac ex parte & hac consideratione erit horũ damnatio grauior, quàm illorum. Contemptus enim diuinorũ beneficiorum, valde contemptoribus aggrauat pondus iudicij. [b] Vt autem vos mei dilecti Apostoli, cõtra omnia aduersa quæ vobis possint occurrere, armemini & præmuniamini (quoniã minus feriunt iacula quæ præuidentur) præmonebo vos de multis & grauibus malis: quæ licet forsitan nõ in hac prima emissione vobis occurrẽt, suo tempore tamen post meum à vobis abscessum euenient, & vicissim quæ aduersum illa mala vobis conferentur remedia, prænuntiabo: vt sicut nunc in hac vestra prima emissione prõptos vos exhibetis, ita & ad posteriorẽ illam magis difficilẽ sitis præparati. Hoc itaq; scitote in primis, ꝙ ego cum vos emitto ad Euangelicæ prædicationis officium, sic vos emitto tanquam agnos inter lupos, imò in medio luporũ. Vos enim homines inuenietis plurimos lupis similes, qui vobis cõtradicẽt, qui vos omni ex parte persequentur, qui denique in morem luporum vos discerpere & dilacerare desiderabunt, cum vos interim tanquam oues simplicitatem, humilitatem, & mansuetudinem semper tenere debebitis, & in patientia illorum rabiem sustinere, quantumuis multis & magnis malis vos homines afficiant:

a Amẽ dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorræorum in die iudicij, quã illi ciuitati.

b Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum.

ficiant: vt nō putetis vobis ftatim effe vindictā requirendam vel exercendam in eos q vobis aduerfati fuerint. Nō enim vos emitto vt canes inter lupos, aut vt lupos inter lupos, aut vt leones inter lupos, fed ficut oues inter lupos, imò in luporū mediū. Ex omni enim parte vos adorientur cōtradictores atque perfequutores inftar luporum, hinc quidem muudi fapiētes, illinc mundi potentes, hinc Iudæi, illinc gentiles, hinc amici, illinc inimici, atque ita in reliquis.[a] Volo ergo vos prudentiam habere ferpentinam, prudētiam fidei bonā, & colūbinam fimplicitatē: quibus duabus rebus omnē luporū rabiem nō pertimefcetis, imò fuperabitis & fuperuincetis in omnibus malis. Serpentū hæc eft prudentia, aures fuas obturare magis & incantatoribus, ne carminū fuauitate educātur de petra aut cauerna in qua latitāt, & in captionē veniāt, ficq; feipfos velut furdos faciūt ne incantati decipiantur. Hanc prudentiam vos imitari opus, vt aures veftras ad omnia vana fabulamēta mundi fapientum & cuncta promiffa mundi potentum obftruatis, neque vllis fuafionibus aut promifsis à femel fufcepta fide & doctrina veritatis pofsitis auelli; vt tanquam furdi his omnibus nihil moueamini. Nam his fi aurem præbere velletis, facilè vos fapientes incantatores fallerent, & ab ea in qua benè fecuri latitatis fidē veritatis, educerent in damnationis laqueum. Eft item prudentia ferpentum, fi quando deprehendantur atque cedantur, fuper omnia capitis curam gerere, corpúfque totum libenter verberibus exponere, vt caput in petra aut angufto foramine faluent, falua fibi putantes omnia, fi caput feruent. Ita euangelicos prædicatores, quod in ipfis eft, caput fidem veritatis & Chriftū veritatem omnibus decet præponere, libentérque pro eo capite feruādo in quo vita eft, corpus quibuslibet pafsionibus expendere: vt omnia fibi falua putent, donec Chriftū teneant & fidem eius illæfam cuftodiant, nihilque detrimētum aut damnum exiftiment, modo illum non perdant. Hoc præterea in ferpentibus prudentiæ magnæ naturaliter inditæ eft argumentū, quod erga aduerfarios aut eos quibus nocere volunt

[a] *Eftote ergo prudentes, ficut ferpētes, & fimplices ficut columbæ.*

lunt non viribus agunt, sed astutia siue prudentia. Taciti enim obseruant opportunitatem venenum suum emittendi, neq; illud nisi commodissimo tempore & modo effundũt, vt sic præualeant. Cum enim corporis molem non habeant magnam comparatione ad cætera animalia, neque instrumenta valida ad pugnandum cum impetu, sed tantum venenum habeãt quo quicquam agere possint, cautè sibi prospiciũt, vt illud effundant quàm cautissimè, & ad nocẽdũ quàm possunt efficacissimè. Sic & Euangelij prædicatoribus agendũ est non potentia aut viribus magno cum impetu, sed magis prudentia, obseruando tempus quo commodius, & modum quo maiori cum gratia & efficacia valeant proferre sermonem Euangelicũ, qui est velut salutare quoddam venenũ, quod vbi cum opportunitate & efficacia immissum fuerit hominibus ad cor vsq; penetrans, & intima contingẽs, hominem facit sibi ac mundo salubriter mori ac Deo viuere. Sic enim fidelis & prudens seruus, quem dominus super familiam suam constituit, prouidere debet, vt in opportuno tẽpore det illis mẽsuram tritici. Non putetis rem Euangelij clamorum impetu agendam, sed cum prudentia & mansuetudine. Cum hac autẽ serpentina prudentia volo coniunctam esse colũbinam simplicitatem. Quemadmodum enim colũba animal est simplicissimum, dolum & omnem simulationem penitus ignorãs, neque aliud vnquam exterius ostẽdens, quàm intus meditetur: sic omnino synceros & rectos absq; dolo & simulatione decet esse Euãgelij prędicatores. Cũ enim in omnibus hominibus sit execrabilis duplicitas, tũ maximè in prædicatoribus syncerissimi & simplicissimi Euãgelij. Prudentes enim vos esse volo, sed sicut serpẽtes bona salutari dignáque imitatione prudentia: non autem sicut vulpes mala & dolosa astutia. Volo item vos simplices esse, sed sicut columbas rectitudinis synceritate, non autem sicut asinos ignorantiæ stoliditate. [a] Attendite autem, ne cuilibet vos credatis: sed cauete vobis ab hominibus, & cautè attẽdite quibus fidatis aut vosmetipsos credatis. [b] Futurum est enim, vt perseq

a Cauete autẽ ab hominibus.
b Tradẽt enim vos in concilijs

persequutionē grauissimam vobis suscitēt homines, tradituri: id est, delaturi vel exhibituri vos ad cōcilia & concessus iudicum, tanquam reos qui puniamini: [a] & in locis publicis vbi omnes conueniunt, palàm vos cedēt flagellis, tāquam flagitiosos homines. [b] Super hæc etiam coram regibus & præsidibus, tanquam rei sistemini, vt de vobis fiat quæstio & feratur iudicium. [c] Patiemini autem hæc omnia, non tanquam malefactores propter vestra facinora, sed vt veritatis confessores & prædicatores, propter fidem nominis mei & prædicationē doctrinæ meæ. [d] Eueniéntque vobis illa omnia, in testimonium ipsis Iudæis atque Gētibus. Per has enim persequutiones, quas pro meo nomine próq; mea doctrina sustinebitis, clarificabitur & commēdabitur mirum in modum doctrina veritatis, & palàm omnibus perefficax testimoniū illi perhibebitur, tam apud Iudæos quàm apud Gētiles. Cum enim doctor tam cōstanter quamlibet magnas persequutiones sustinere non trepidat, pro eo quod docet, vehemēter suam doctrinam tali constantia & patientia commodatam reddit apud illos coram quibus talia passus fuerit: & quāto pluribus in locis, quāto apertius, quanto crudelius, aduersum vos sæuitum fuerit à persequutoribus, tāto maius, latius & firmius erit testimoniū veritatis: ita vt persequutionum harum occasione, & plurimum & celerrimum profectū sit habiturum Euangelij negotium. Ita disponente Deo, ad gloriam cedet Euāgelij & populorum salutem, quod impij persequutores in contrarium finem egerint. [e] Ne verò tantorum malorum terrore, infirma adhuc vestra corda frangantur, post enarrata mala quę vobis suo tempore occurrent perferenda, subiūgam euestigio quæ vos aduersum illa abundè valeant consolari. Et primum quidem, ne fortè vestram vtilitatem cōsiderantes, obiiciatis, quo pacto id fieri possit, vt vos homines rudes, indocti, & prorsus elingues, siue ineloquentes, ita coram regibus & præsidibus, sapiētum quoque synagogis & consiliis, pro vestrę fidei defensione dignum quicquam agere valeatis. [f] Illud vobis prædico, vósque præmoneo, cum in

a & in synagogis suis flagellabunt vos,

b & ad reges & præsides ducemini,

c propter me,

d in testimoniū illis & gētibus.

e Cum autem tradent vos.

f nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini.

eum

eum articulum vos deuenire contigerit, vt tradamini ad cōcilia aut coram regibus aut præsidibus sistamini, vt omnem tūc abiiciatis solicitudinē, neque quicquam sitis anxij de responsione aut defensione, quomodo videlicet, aut quid sitis coram illis responsuri. [a] Dabitur enim vobis subitò, in illo articulo, quid loquamini: inspirabit suggerétque vobis Deus, per spiritum suum sanctum, sermonem cōgruum & efficacem, tùm ad veritatem Euangelij validè confirmandam, tùm ad cōtrariam falsitatem atque impietatem dilucidè redarguendā, iuxta quod Deus ipse pro auditorum cōditione quàm conuenientissimum iudicauerit. [b] Non enim vos illi estis qui tunc loquemini, ac proinde vobis non est laborandū, vt ex vobisipsis aut vestro ingenio proferatis elaboratum sermonē: sed spiritus patris vestri cælestis, cuius negotiū agitis, ipse vobis commodum & efficacem suggeret sermonem, ad rationabilem defensionem eius, quam ex ipsius mandato prædicabitis, Euangelicæ doctrinæ. Vos proinde super huiusmodi omnem solicitudinē anxiā deponite, suum patri negotium commendantes. Est enim illi indubiè cordi & curę suum negotiū: vestri autem est officij, ea quæ ipse dederit atque suggesserit intrepidè eloqui, atq; in ipsum pleno corde confidere. [c] Tanta autem propter fidem nominis mei inter homines vētura est dissensio & persequutio, vt ij etiā qui naturali vinculo alioqui sunt coniunctissimi naturalis propinquitatis velut obliti, inuicem se persequātur: ita videlicet, vt frater incredulus fratrē fidelē tradat in mortem, & pater infidelis filium fidelem: imò filij paternam reuerentiam contemnentes, crudeliter aduersum parētes insurgent, agéntque aduersum eos, vt sumatur de ipsis vltio, & tāquam sacrilegi aut blasphemī mortis pœna plectantur. [d] Et (vt paucis expediā) toti mundo eritis exosi, ab omnibus hominibus mūdanis & incredulis spernemini, & cōtradictionē patiemini, propter confessionem nominis mei, & prædicationem doctrinæ meæ. [e] Verum in his omnibus, qui perseuerauerit vsque in finē, qui forti & infracto animo mala hæc omnia pro me per patientiam

a Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.

b Nō enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.

c Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgēt filij in parentes, & morte eos afficient:

d & eritis odio omnibus hominibus, propter nomen meum.

e Qui autē perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit.

patiētiam sustinuerit, vt non propterea veritatē deserat vitæ vel doctrinæ, hic tanquā legitimus agonista siue certator, coronabitur: id est, pro fideli ministerio coronam accipiet vitæ & salutis æternæ. Non enim qui bene inceperit, aut ad tēpus aliquamtum fidelis permanserit, postmodum resiliēs, coronam meretur: sed qui ad mortem vsque fidelis fuerit. [a] Hoc autem vobis ad qualemcunq; etiam temporalē consolationem permitto, imo pro Euangelij fructu, ac populorū spiritali vtilitate, pro loci & temporis opportunitate consulo, vt cum vos persequentur aduersarij veritatis in ciuitate vna, liberè ad aliā fugiatis, vt illic verbū Dei prædicetis, quod altero in loco repellitur: nisi forte aliquādo casus se offerat, vt infirmis scādalo sit futura vestra fuga. Tunc enim necesse vos erit, pro gloria Dei & gregis salute vltrò etiā animā ponere, quomodo ego voluntariè in manus hostium sum daturus animā meā pro salute populi. [b] Illud autē in veritate dico vobis, quòd nō consummabitis sic fugiēdo omnes ciuitates Israël, donec veniat & se ostēdat filius hominis: antequā peragraueritis omnes ciuitates Israël, omnes ciuitates fideliū, tēpestiuè ego vobis adero, atq; succurrā, vos cōfortaturus & consolaturus, vel persequutionis sæuitiā mitigando, vel ad meipsum vos assumendo post labores in requiē. [c] Præter autem supradicta, magnum vobis in tantis malis debet esse solatiū consideratio eorum quæ prior ego magister vester & dominus pertuli, & quotidie perfero, causa Euāgelij. Nō enim debet discipulus se maiorē facere magistro suo, neque seruus debet se maioris ęstimare quàm dominus sese ęstimet, vt erubescat aut recuset discipul⁹ agere vel perferre quę magister nō erubescit aut recusat facere vel sustinere: aut indigna sibi putet seruus quæ libenter sustinet dominus. [d] Satis autē erit discipulo, imò abūdè multū erit, & nimis quā ipsius cōditioni debeatur, si ęqualis habeatur suo pręceptori, si nihil indignius perferre aut facere cogatur, nisi quod ipse quoq; magister subinde facit aut sustinet. [e] Sic & seruo satis esse debet, imò abundè multum est, si hac in parte æqualis habeatur suo domino

a Cum autem persequētur vos in ciuitate ista, fugite in aliam.

b Amen dico vobis, non consummabitis ciuitates Israël, donec veniat filius hominis.

c Nō est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum.

d Sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius:

e & seruo sicut dominus eius.

domino, si nõ durius tractetur si nõ indigniora ei proponantur aut fiant, quàm suo sint proposita aut facta domino. Alioqui etiã ad indigniora & grauiora meritò parati esse debẽt serui & discipuli, quãto est ipsorũ cõditio inferior magistrorũ & dominorum cõditione: & magnũ debent reputare, si nõ duriora ipsis proponantur, quàm dominis aut magistris.[a] Si igitur me vestrũ dominum & magistrum & quasi patremfamilias, qui toti vestro collegio præsum sicut paterfamilias in sua familia: me (inquã) si indignis contumeliis & propris affecerũt, vocantes me Beelzebub: id est, hominem magum & cũ dæmone Beelzebub pacta habẽtẽ, dicẽtes in nomine Beelzebub me eiicere dæmonia, & alia huiusmodi multa: si mihi sic talia probra ingerũt, & contradictiones suscitant, post paululũ etiam maiores excitaturi: quid mirũ, si vos meam familiã, meos domesticos, meos seruos, discipulos, & filios, similibus afficiant opprobriis? [b] Non ergo debebitis admirari, cũ senseritis vobis contradictiones, & persequutiones propter Euãgelium excitari: recogitantes, quòd & mihi prius lõgè etiam maiores excitarũt. Eritque istud in me exemplum, vobis ad confortationem & cõsolationem, vt nequaquam illos timeatis qui vos persequuntur, sic vt propter illorũ rabiem vel omittatis vel peruertatis vitæ aut doctrinæ veritatẽ: sed meo exẽplo fidẽter meã eloquamini, & in ea ad finẽ vsque perseueretis.[c] Et meritò sanè pro nihilo contẽnere debetis hominũ cõtradictiones atque blasphemias, cogitãtes, quòd nouissimi dies iudicij omnia declarabit, & quales vos sitis qui blasphemamini, & quales sint illi qui vos ita blasphemãt. Nihil enim nunc est tã opertum, tã absconditũ, tã latens apud homines, quod non in illo die reuelabitur, siue detegetur, sitq; palàm omniũ occulis: & nihil omnino tã occultũ, quod non tunc ab omnibus cognoscetur. In die enim illa domini, vnusquisq; qualis sit declarabitur, domino illuminante abscondita tenebrarum, & manifestante consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo. Propter quod paruipẽdere debetis quales nunc apud homines habeamini, nec vobis

[a] *Si patresfamilias Beelzebub vocauerũt, quãto magis domesticos eius?*

[b] *Ne ergo timueritis eos.*

[c] *Nihil enim est opertũ, quod non reueletur: & occultũ quod non sciatur.*

bis quicquam curæ esse debet, quòd ab hominibus nunc contradictiones & persequutiones patimini. Non enim respondebit dies illa huic tempori, neque iudicium illud reuelatis absconditis, iudicio hominũ erit cõforme quod nunc fit in tenebris. Illic enim mutatis vicibus boni videbuntur, qui hîc æstimabantur mali, illic in honore cernentur, qui apud homines habebantur contẽptui, illic apparebunt gloriosi, qui hîc fuerunt despecti, & omnino admirabilis erit iudiciorum cõmutatio.[a] Huius rei consideratione roborati, fiducialiter agite, & quæ nunc quasi in occulto à me auditis, cum tempus aduenerit, palàm omnibus prædicate in lumine:[b] & quæ nunc quasi secretò, & velut in aure auditis, prędicate etiam super tecta: id est, in locis maximè publicis. Hoc volo Euangelij doctrinam quam nunc apud me agentes auditis, quasi in tenebris & quasi in aure, eo quòd nondum aduenit tempus publicationis Euangelij, quod post meam in cælos ascensionem erit (propter quod adhuc tantum in paruulo Iudææ loco illam prædico quasi in tenebris & quasi in aure, si conferatur ad publicum totius orbis cui postmodum erit prædicanda) item quam magna ex parte secretò & seorsum à turbis in idoneis vos doceo, eo quòd vobis datũ sit nosse mysteriũ regni Dei, non ita autem apertè turbis omnibus. Hãc, inquam, Euangelij doctrinam per vos meos apostolos post meam in cælos ascensionem prędicandã esse per orbem vniuersum, palàm omnibus hominibus (sicut qui in lumine loquitur & super tecta, omnibus palàm loquitur) ita vt in omnem terram sit exiturus sonus prædicationis vestrę, & in fines orbis terrę verba vestra procedant.[c] Nequaquàm verò ab hac audacia siue cõfidentia abstrahere vos debebit timor principum & potentum huius sæculi, qui potestatem habent vos secundum corpus occidendi, vitamq; hanc corporalem siue temporalem per vim auferendi:[d] cæterum, animam ipsam aut hominem secundum animam, non valent occidere, ita vt animam possint destruere, efficereq; vt ipsa pereat. Nulla siquidẽ virtus creata animã hominis potest occidere vel destruere.

a Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine:

b & quod in aure auditis, prædicate super tecta.

c Et nolite timere eos qui occidunt corpus,

d animam autem non possunt occidere.

Poteſt quidem homo per corporis læſionem ineptũ reddere corpus inhabitationi animę,per diſſolutionẽ proportionis quę ineſſe debet corpori,vt inhabitet ipſum atq; informet anima,ſicq; per actionẽ in corpus & lęſionẽ eius poteſt efficere,vt cogatur anima emigrare & ſeparari à corpore.Illud tamẽ nõ poterit quęcunq; potẽtia,etiamſi omnium principũ vires in vnum cõglomerẽtur,vt vnius hominis vel infimi animã occidãt.Hominis enim anima immortalis eſt & incorruptibilis,neq; vllam paſsionẽ ſui corruptiuam in ſe poteſt à quocunq; corporali agẽte quantumuis potentiſsimo ſuſcipere. [a] Vultis autem cognoſcere, quis vobis ſit iure & ſeriò timẽdus?Ille nimirum qui poteſtatem habet non ſolũ corporis,verumetiã animæ,vtrunq; horũ æque habens ſuę iuſsioni ſubiectũ, poteſtq; non dico corpus tantum occidere, non dico etiam animam occidere(nam id pro nihilo ducerent carnales homines,qui ſibi optarent mortẽ, beſtiarũ morti ſimilem)ſed corpus ſimul & animã: id eſt,totum hominẽ ſecundum vtranq; ſui partem perdere perditione æterna,& coniicere in ignem æternũ & inextinguibilẽ. Hic proculdubio iure eſt metuẽdus: nõ autem timendi ſunt illi,qui tantũ poteſtatem habent corporis occidendi, quod fidelis & pro iuſtitia moriens nihil debet æſtimare,imò tanquam lucrum deputare,vtpote per quod citius ad coronã pertingit & multis malis eximitur.Hac cõſideratione ſi quãdo vobis vanus vllus timor occurrat potentũ huius ſæculi,ex parte fragilis corporis,quod naturaliter,pœnas & mortẽ horreſcit:illum repellite & abiicite,attẽdentes ex parte altera,illa multò magis metuẽda æterna ſupplicia,quæ tam corpori quàm animę ſunt præparata,ſi inordinato timore veritatẽ vel vitę vel doctrinæ dereliquerit,vt ſic velut clauus infirmior validiori clauo pellatur.Neque hęc dico quòd velim vos filios & amicos meos timore cogi tormentorum inferni,(abſit enim vt ſeruilẽ hunc affectum in vobis probem vel exigam:quum nõ ſit timor in charitate, ſed ipſa eum foras mittat,quam ſuper omnia vos habere volo) ſed vt habeatis quomodo timorem inordinatum,

[a] Sed potius timete eum, qui poteſt et animã & corpus perdere in gehennam.

tum,qui facile vobis è corporis ſenſitiuo affectu poteſt ſuggeri vel incuti,etiam contrario timore valeatis facillime depellere. Quemadmodum enim delectatio maior expellit minorem,eiuſque facit obliuiſci hominẽ:ſimiliter triſtitia maior obliuiſci facit & quaſi aufert minorẽ,ſpes itẽ maior minorẽ, ſic & timor maior de malis videlicet multò grauioribus facillime timorẽ pellit minorẽ,vtpote malorũ incõparabiliter minorum. [a] Debet quoque plurimum vos conſolari contra omnia quæ obuenire vobis poſsint, fides & conſideratio diuinæ prouidentię: quam non dubium eſt Deo erga ſuos fideles eſſe maximam, id quod vel ex vilibus animalculis cognoſcitur. Quid enim apud homines vilius æſtimatur paſſeribus,quorum duo vno aſſe væneunt,nũmo minimo? Attamen quantũuis illi ſint hominibus viles, eſt nihilominus Dei tanta erga ipſos prouidentia,vt nec vnus ex illis ſuper terram cadat,vel morte deficiat,ſine prouidentia,ſcitu,& permiſsione patris cæleſtis.[b] Quòd ſi tanta eſt Dei erga paſſerculos illos prouidentia,vt nec vnus ex eis,quum tam ſint multi,ſuper terram cadat mortuus,niſi Deo permittente,neq; ante tempus definitum & metam præſtitutam vitę ipſorũ:proculdubio magis iuſtũ eſt,Dei prouidẽtiã erga vos eſſe maximam:tantam vtique,vt etiã capillos capitis veſtri omnes numeratos habeat,neq; vel capillus vnus de capite veſtro poſsit decidere,ſine Dei ſcitu & permiſſione:id eſt,vt vos & veſtra omnia ſua prouidẽtia curet diligẽtiſsimè.[c]Nõ igitur eſt quod timeatis,meritò omnẽ debetis inanẽ eiuſmodi timorẽ obiicere,q vobis poſsit in Euãgelij negotio impedimentũ præſtare.[d]Nihil enim dubiũ,quin vos multis paſſeribus ſitis meliores,quin vos pauculos pluris faciat Deus, quàm plurimos paſſeres.Vnde ſi nec vni ex illis mali quicquam contingit ſine Dei prouidentia, ſcitu,& permiſsione,vobis quoque perſuaſiſsimũ eſſe debet, nihil poſſe à quoquam vobis mali(etiam quod ad corpus attinet)euenire ſine prouidentia,ſcitu,permiſsione,& diſpoſitiõe Dei.Quod ſi creditis,vt credere certè debetis,meritò timorẽ debebitis omnẽ abiicere.

a Nõne duo paſſeres aſſe væneunt? & vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro.

b Veſtri autem & capilli capitis omnes numęrati ſunt.

c Nolite ergo timere:

d multis paſſeribus meliores eſtis vos.

Diuinæ enim bonitati confidendum est quòd nihil ipsa circa vos fieri permittet,nisi quod suo honori & vestrę saluti erit,quàm maximè cōueniens.Debet autem fidelibus suprema esse cōsolatio,diuinę volūtatis circa eos adimpletio,debetq; hoc summū esse vestrū desiderium,vt Dei voluntas,& prouida eius dispositio impleatur in vobis,quicquid tandē statuerit,siue ad vitam,siue ad mortem:scientes,quoniam diligētibus Deum,omnia cooperabuntur in bonum. [a] Denique,si pręmium spectetis quod Euangelij mei constātes prędicatores manet,illud generali pollicitatione vobis enuntio, quòd quisquis in hoc mundo me coram hominibus cōstanter & perseuerauter cōfessus fuerit,primū quidem vita & opere secundū Euāgelium meum vitam dirigendo,deinde etiam verbo pro loco & tempore,vbi gloria Dei & proximorum vtilitas suaserit Euangelicam veritatē confitēdo & prędicando:sicq; in hac confessione ad finem vsque perseuerauerit,hunc ego vicissim cōfitebor,& agnoscam,tāquam meum seruum fidelem & filium,in die iudicij coram patre meo cęlesti,vt mercedem beatæ retributionis ab eo accipiat. [b] Ex aduerso autem,qui me negauerit coram hominibus, quacunque tandē occasione:qui vel concupiscentia abstractus,vel timore malorū deterritus,aduersus meam doctrinā quicquam egerit vel dixerit, aut certè Euangelicam veritatem,vbi incumbit necessitas subticuerit & dissimulauerit,huiusmodi hominem ego vicissim reiiciam tanquam ignotum,coram patre meo cælesti,in die iudicij,quando coram patre meo venturus est ad examen iudicij,testimonium perhibebo aduersus illum,quòd non eum agnoscam inter seruos & filios meos.Videat proinde quisque vt mihi nunc inueniatur fidelis in confessione Euangelij, tam in verbo, quàm in opere,quisque pro data sibi gratia & iniuncto officio:vt in die illo vicissim ego eum agnoscā, & fidelis retributor inueniar.Soli autē oris confessioni & vocali prędicationi meę doctrinæ, nemo fidat, quoniam si quis ore confiteatur se nosse me,factis autem negauerit:si labiis me honorauerit, cor autem lon-

a Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, cōfitebor & ego eum coram patre meo, qui in cælis est.

b Qui autē negauerit me corā hominibus, negabo & ego eū corā patre meo, qui in cælis est.

longè à me abfuerit:hic nō existimet se à me cognoscendū. Audient enim omnes iniquitatis operatores, Nō noui vos, discedite maledicti. Similiter nemo sibi satis putet, q ore non abnegauerit, aut verbis non contradixerit doctrinæ meæ. Quicunque corde & factis negauerint: audient in die illo, Non noui vos, discedite maledicti.[a] Nemo verò conturbetur aut scandalizetur, si ex prædicatione doctrinæ meæ videat mirandos tumultus & cōtradictiones grauissimas oriri, & omnia in mundo misceri tumultibus.[b] Non enim veni vt mundo adferā pacem terrenam & tēporalem, per quā securi & quieti in suis peccatis homines permaneant: sed veni vt mittam gladium: id est, separationem & diuisionem, ac bellum bonū inter homines quo mala illa pax disrumpatur, ad salutē multorum, qui per separationē à malis saluabūtur, vbi alioqui in pace illa mala periissent. Ad hoc enim veni, & ad hoc à patre missus sum, vt testimoniū perhibeam veritati: ad quam testificationē pax malæ soluetur, & bellū bonum ac separatio bona consequetur, sic verbo Dei quasi gladio multos abinuicem diuidente, qui antè erant coniunctissimi.[c] Ex eo nanq; ad quod à patre missus veni, talis consequetur diuisio, vt separetur ac diuidatur filius aduersus patrem suum, & filia aduersus matrem suam, quorū tamē est naturaliter summa coniunctio, & summus consensus.[d] Diuidetur item nurus aduersus socrū suam, & gener aduersus socerū, quorum est tamē ex affinitate matrimoniali summa coniunctio.[e] Et persequutionē patietur qui credere voluerit Euangelio, sentiētque inimicitias, ab iis qui sunt domestici eius, qui fuut sibi vel consanguinitate vel affinitate coniunctissimi: quæ sanè persequutio, multam habebit afflictionem. Tāto enim grauius fit homini malum quod patitur, & tanto affligit vehemētius, quanto eum qui mala infert minus æquū erat malefacere, & magis iustū benefacere.[f] In Euangelij autē negotio exuēdus est omnis affectus inordinatus cuiuscūq; rei, etiam natura cōiunctissimæ, neq; quicquam omnino potest in affectu prçponi mihi & meo Euangelio: talémq; esse oportet eum, qui meus disci-

a Nolite arbitrari, quia pacē venerim mittere in terram.

b Non veni pacem mittere, sed gladium.

c Veni enim separare hominē aduersus patrē suum, & filiam aduersus matrē suam,

d & nurum aduersus socrum suam:

e & inimici hominis, domestici eius.

f Qui amat patrem aut matrē plusquam me, non est me dignus.

pulus & euãgelij minister esse voluerit, vt potius omnia perdat, & abneget, quàm offendat in me vel in Euangeliũ. Vnde, si quis patrem aut matrẽ amat plusquam me, qui illos in affectu mihi pręponit, sic vt me malit meamq; doctrinã deserere, quàm patrẽ aut matrem abnegare, hic proculdubio nõ est idoneus qui meus sit aut dicatur discipulus & seruus.[a] Similiter deorsum descendendo in generationis linea, si quis filiũ aut filiã mihi præponat vel Euangelio, ita vt propter amorẽ erga filios paratus sit relinquere me vel Euangeliũ, nõ est eiusmodi dignus qui dicatur meus seruus aut discipulus. Attamen sunt hæc iam dicta inter omnia quę sunt in mundo homini cõiunctisima: pater quidẽ & mater in generationis ascensu, filius autẽ & filia in generationis descensu. Patri enim & matri supernè cõiunctus est homo, vt aliquid eorum: & ipsi interim infernè coniuncti sunt filius & filia, vt aliquid ipsius. Quòd si nec ista quæ natura homini proximè coniunxit, & ad quæ amorem indidit naturalẽ, licet mihi pręponere, quantominus reliqua quæ non sunt sic coniuncta homini, sed prorsus extranea, vtpote aurum, argentum, prædia, possessiones, & huiusmodi?[b] Addo & illud: Si quis non accipit crucem suam in humeros, & sequitur me, si quis non paratũ se offerat animo, pro amore meo & Euangelio, quiduis quantumlibet durum aut probrosum, etiam vsq; ad supplicium & ignominiam crucis sustinere, atque ita mihi in patientia fideliter & indiuisè adhærere, meaq; sequi vestigia: qui huiusmodi (inquam) nõ fuerit, non est idoneus vt meus dicatur discipulus.[c] Est autẽ perutile, sic omnia propter me contemnere, etiã propriã corporis vitam: & exaduersò maximum adfert homini detrimẽtum, affectu inordinato quicquã mihi præponere, ipsam etiam corporis vitam. Qui enim inordinato affectu suam vitam temporalem diligens, eam in hoc mundo inuenire & custodire laborat, potius me relinquere, quàm vitã corporalẽ perdere volens, hic inordinato tali affectu quo creaturã præponit creatori, causa est sibiipsi perditionis & dãnationis æternæ.[d] Contra verò, qui nunc paratus est propter

a Et qui amat filium, aut filiã super me, nõ est me dignus.

b Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus.

c Qui inuenit animam suam, perdet illam,

d Et qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eã.

propter me & Euangelium perdere animā suam, eligens magis tēporalem vitā perdere, quàm me aut doctrinā meā abnegare, hic fideli illa dilectione qua me super omnia diligit, animā suam saluam faciet in vitam æternā: & quam in hoc mūdo videbatur perdidisse, in vita æterna inueniet. Et si animam perdunt qui vitam corporis, inter omnia tēporalia bona rem nobilissimā, mihi preeligunt: quanto magis perdūt animas, qui bona externa res vilissimas mihi præferūt, sic vt propter ea inueniēda vel seruāda me aut meam doctrinam abnegent? [a] Huiusmodi autem dignos & fideles meos discipulos in quanto precio ego habeam, quantæque sint apud patrem æstimationis, breui vobis verbo aperiam. Tanti (inquam) ego facio vos fideles meos discipulos, & omnes futuros vestri similes, vt quicquid vobis beneficij impēsum fuerit, tanquam meis discipulis, vtpote si quis vos hospitio susceperit, aut aliud quodlibet humilitatis obsequiū vobis præstiterit, id ego mihi factū putem: & tali remuneratione dignabor, ac si mihi beneficium tale fuisset impensum. [b] Qui autem me recipit, non se putet purum tantum hominem istum recipere, sed patrem meum cælestem in me recipit, qui in me habitat, & qui me misit: reputat pater sibi impensum beneficium, quodcunq; mihi aut meis membris impenditur: & tali remuneratione beneficium illud dignabitur, acsi sibi fuisset impensum. [c] Qui susceperit quempiam Prophetam, siue doctorem aut prædicatorē veritatis, sub hac ratione & consideratione quatenus eiusmodi est: id est, quoniam Propheta est, vel prædicator veritatis, hic particeps efficietur mercedis illius quę debetur Prophetæ. Quoniam enim non potest suum officium recte exequi Propheta: vel doctor, nisi secundum corpus sustentetur, quasi Prophetam adiuuat, qui eū suscipit & sustētat: sicq; velut illi collaborās, meritò particeps efficietur mercedis Prophetæ. [d] Imò qui iustū quemlibet susceperit, etiamsi Propheta ille non fuerit, modo eum suscipiat in nomine iusti, ea videlicet ratione & consideratione, quoniam iustus est & Dei seruus, particeps erit mer-

a Qui recipit vos, me recipit.

b Et qui me recipit, recipit eū qui me misit.

c Qui recipit Prophetā in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.

d Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedē iusti accipiet.

cedis iusto illi debitæ, propter temporale quod iusto præbet subsidiũ, quod illi ad seruiendum Deo est necessariũ. Signanter dico, in nomine Prophetæ, in nomine iusti: quoniã si propter cognationem, aut aliam aliquam occasionẽ, vel causam benefaciat quis iusto vel Prophetæ, nõ ob hoc mercedem accipiet iusti vel Prophetæ: eo quòd nõ in nomine iusti vel Prophetæ id fecerit. Nam licet idem sit factũ vel beneficiũ exterius, eiusdem tamen nõ est apud Deũ meriti, quod longè dispari exhibetur intẽtione. Qui enim in nomine Prophetæ vel iusti alicui benefacit, Deũ in intentione habet, & propter Deũ facit quod facit. Non ita, qui vel propter cognationem, vel propter temporale cõmodum, vel propter aliquid huiusmodi:[a] neq; solum mercedem habebunt apud Deum qui magnis Prophetis & insigniter iustis benefaciunt, neq; ij solum qui magnis beneficiis illos afficiunt, vt qui susci piunt hospitio, & præbent vitæ necessaria, (quod non est nisi diuitũ) verumetiam qui minimis, & secũdum humanam æstimationẽ vilissimis meis seruis, vel exiguum aliquod beneficium impenderint. Vnde illud in veritate dico vobis, quicunq; vel minimũ aliquod obsequium aut beneficium impenderit vni alicui ex vilissimis & abiectissimis discipulis ac seruis meis, vtpote si vel poculum aquæ frigidæ porrexerit ad bibendum, quod sanè perexiguum & minimum est beneficium: si tamen id quantulumcunque sit impendat illi in nomine discipuli, ea videlicet ratione & consideratione quatenus meus discipulus & seruus est, nõ manebit illud misericordiæ & charitatis opus apud me ac patrem meum irremuneratũ. Propter quod, merito omnes homines laborare debent, & pro viribus conari, vt vobis vestrisque similibus in corporis necessitatibus (sine quibus Deo seruire non valetis) pro facultate sua subueniant, posteaquam tam certa promittitur retributio benefacientibus.

a Et quicunq; potum dederit vni ex minimis istis calicẽ aquæ frigidæ, tãtum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

ANNOTATIONES IN CAP. X.

D*Edit illis potestatem spirituum immundorum.*) Hoc est, super, vel cõtra immundos spiritus, quomodo in vulgatis Græcorũ codicibus

bus legitur, κατὰ ἀκαθάρτων πνευμάτων: id est, contra vel super immundos spiritus. ¶ *Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc. &c.*) Apostolorũ nomen dicitur à Græco verbo ἀποστέλλω apostello, quod significat emitto, vel à me mitto. Hinc Apostoli dicũtur, quasi à Christo missi in mundũ, gratia prædicandi Euangelij: qua ratione etiam Christum Paulus in epistola ad Hebræos appellat Apostolum, quoniam à patre fuisset missus in mũdum. Ponitur hoc ipsum verbũ paulò pòst, cum dicitur: *Hos duodecim misit Iesus, præcipiens eis, &c.* ¶ *Philippus & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius.*) In vulgatis Græcorum codicibus, Iacobus & Ioannes, priori loco ponuntur statim post Petrum & Andream, quo ordine etiam apud Marcum & Lucam enumerantur, Imò apud Marcum etiam Andreæ præponuntur statim post Petrum, sub appellatione Boanerges, quod est filij tonitrui. ¶ *Simon Chananæus, & Iudas Scariotis.*) Non est existimandum nomen Scariotis esse casus genitiui locum ipsum simpliciter significãs, vt idem sit Iudas Scariotis, quod Iudas à Scariote. Est enim casus nominatiui, videtúrq; dicendum per e in vltima Scariotes. Nam Græcè est ὁ ἰουδας ἰσκαριώτης. Solet autẽ η i longum apud Latinos in e mutari, quoties Græcis vocabulis vtuntur Latini, vt vbi per duo η longa Græci dicunt προφήτης prophitis, nos dicamus prophetes vtroque η longo in e longum mutato. Videtur igitur & hîc dicendum. Scariotes casu nominatiuo. Addunt quoque Græci iota in principio, dicentes Iscariotes, sed Latini omittunt primam literam. ¶ *Ad oues quæ perierunt domus Israël.*) Verti poterat, ad oues perditas domus Israël. Sic enim per participiũ Græcè dicitur πρός τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα. ¶ *Appropinquabit regnum cælorum.*) Græcè per præteritum dicitur, appropinquauit: id est, iam propè factũ est, iam instat, tanquam venturum in proximo. Eandem quoque sententiam nostra lectio habet per futurum. ¶ *In Zonis vestris.*) In zonis, id est, quod nos modo dicimus in crumenis vel bursis quas vocant, quod soleant in zonis æs ligatũ gestare. ¶ *Salutate eam, dicentes: Pax huic domui.*) In vulgatis Græcorum codicibus totum illud omittitur, dicentes: Pax huic domui, tantum est, salutate eam. ¶ *Et quicunque non receperit vos.*) Videtur impropriè dictum, quicunq; nõ receperit vos, in hunc sensum: Vbicunque non receperint vos, vel vbicunq; non fueritis recepti. Et respondet aptè quod sequitur, *Exeuntes de domo vel ciuitate illa, &c.* Nõ enim ad singulas personas attinere istud videtur. Alioqui non dubiũ, quin in omni ciuitate & loco multi erant qui non erant recepturi neque audituri Apostolos. Nulla enim tam bona fuit ciuitas, in qua nõ magna populi multitudo (vt est verisimile) permãsit incredula, cõuersis

paucis electis ad prędicationem apostolicam. Mirandū ergo fuisset si Apostoli aduersum singulos á quibus nō reciperētur, sic puluerem deberent excutere, sed aduersus locum dirigi videtur hic sermo, vbi cōmunitas ipsa tota vel ex eis plurimi & præcipui illos nollēt recipe re: queādmodum de Gerasenis legimus, ꝙ exierūt de ciuitate obuiā, imò vt scribit Matthæus, tota ciuitas exiit obuiam Iesu, & viso eo, rogabāt eum vt discederet ab eorum finibus: vbi innuitur ciuitatem illam totā Christum nō suscepisse, quē rogabant abscedere: propter quod, etiam prędicationis eius beneficio illo in tēpore fuit priuata. Clarius hanc sentētiam indicat Marcus capite sexto, plurali numero vtens: *Quicunque (inquiens) non receperint vos, neque audierint, exeuntes inde, excutite &c.* Atque hoc etiam clarius Lucas his verbis: *In quamcunq; ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas, &c.* ¶ *Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorræorum.*) Sodomorum genitiuus est nominatiui Sodoma, pluralis numeri. Sic enim Gręci dicunt, Sodoma Sodomorū, quemadmodum etiam Hierosolyma Hierosolymorum. Sic & apud Esaiam dicitur, *Principes Sodomorum.* Et capite sequenti idem nomen apud Græcos in ablatiuo casu ponitur, cum dicitur: *Si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te.* Quoniam verò Latinis nō dicitur vsitatè, Gomorra Gomorrorum, sed tantum in singulari secundum genus fœmininū, idcirco Latinus interpres Gomorræorum dixit, non Gomorrorū. ¶ *Ecce ego mitto vos sicut oues, &c.*) Videntur ea quæ ab hoc loco dicuntur, non dicta esse à domino promissione ista priori, in qua nihil duri, aut aduersi leguntur Apostoli perpessi: neque vlla persequutio aduersum ipsos creditur mota, quod & ipsi satis testantur, quū post cœnam nouissimam domino interrogante. *Quando misi vos sine sacculo & pera, nunquam aliquid defuit vobis?* Respondent fidenter, *Nihil.* Ad illam igitur præcipuam posteriorem emissionē, qua post ipsius resurrectionē mittendi erant in mundum vniuersum ad prædicandū Euangelium omni creaturæ, sermo iste qui sequitur de persequutionibus grauissimis verba faciens, videtur referendus: vt occasione prioris emissionis ad posteriorē dominus intelligatur transisse, & quæ tū erant ipsis euentura iam prædixisse. ¶ *Tradent enim vos in concilijs.*) Græcè est εἰς συνέδρια is synedria: id est, ad cōsessus vel cōcilia, vel in cōciliis. Nam accusatiuus Græcus frequenter per ablatiuū apud Latinos redditur. *Nolite cogitare quomodo &c.*) Græcè est μὴ μεριμνήσητε mi merimnisete, quod valet: Ne curate, ne soliciti sitis. Idémq; vult verbū cogitare, intelligēdo non simplicē animi cogitatū, sed qui cū anxietate & solicitudine est, cuiusmodi solent esse cogitationes eorū qui versantur

in

in grauibus periculis,& illis maximè quibus se noscunt impares,nisi modum aliquem adinueniant effugiendi.Idem vocabulũ suprà positum fuit cap.6.cum dicitur, *Quis vestrum cogitans,potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum? &c.*& in eius capituli annotationibus similiter fuit explicatum. *Non consummabitis omnes ciuitates Israël, &c.*) Nouè admodum dixit,nõ consummabitis, supple fugiendo omnes ciuitates:loco huius.Nõ omnes ciuitates perlustraueritis vel perambulaueritis,siue(vt ita loquar)nõ eritis cõsequuti finẽ perambulando omnes ciuitates,antequã filius hominis veniat:id est,quando venerit filius hominis,nondũ omnes ciuitates perãbulaueritis: adhuc supererunt ad quas posſitis confugere.Est autẽ iste similis loquendi modus,ac si magna ferculorũ abũdantia proposita dicam tibi:Si de singulis vel modicũ quid gustare volueris:dico tibi,non consummabis omnia hęc fercula,donec satieris ad nauseã. Est enim sensus:Nõ cõsummabis gustando omnia fercula,aut clarius, Non finem facies gustandi singula,donec satieris ad nauseã:hoc est, prius vsq; ad nauseã satiaberis,quàm singula degustaueris, aut finem gustandi feceris.Exponunt autem hunc passum admodum variè propter nimiam suam obscuritatẽ.Quidam dicunt,Donec filius hominis à morte resurgendo:alij,donec veniat ad iudiciũ,propter eos qui in fine tẽporum reliquiis Israël sunt prædicaturi cum persequutionibus.Nos in elucidatione satis clarè nostram sentẽtiam expresſimus,sic tamen,vt nihil cuiquam velimus præiudicatum. ¶*Si patrem familias Beelzebub vocauerunt.*)Nusquam legitur, quod Christum appellauerunt Beelzebub,sed tantum quòd in Beelzebub dicerũt eum dæmonia eiicere.Est istud ergo accipiendum impropriè in talem sẽsum. Si me calũniantur quòd cum Beelzebub pacta habeam quòd magus sim, & dæmonũ opera vtar,&c. Posset etiã ad partẽ cælestem sermo iste referri.Quũ enim Christũ dicerent Pharisæi eiicere dæmonia in nomine Beelzebub,aliquo modo patrem Christi appellabant Beelzebub,licet non id intenderent.Beelzebub enim iuxta Pharisæorũ calumniam,erat is in cuius nomine faciebat Christus miracula, & hic ipse(secundũ veritatẽ)erat pater eius cælestis. Patrẽ ergo cælestem ipsi appellabant Beelzebub.Verum id non tam videtur ad propositũ facere,quũ videatur Christus suo exẽplo velle discipulos ad tolerantiam inducere: quemadmodum apud Ioannem latius exprimitur ca.15.in hæc verba: *Mementote sermonis quem dixi vobis. Non est seruus maior domino suo. Si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.* Potest etiam intelligi Christus per execrationem vehementem dictus esse Beelzebub: quem

quemadmodum hominem vehemēter malum interdum execrantes ac deteſtantes, appellamus diabolum: imò interdum certo dæmonis nomine deſignamus, veluti cū malitia & nocēdi cupiditate inſignē, Luciferum nominamus. ¶ *Nihil opertum eſt quod non reueletur.*) Poteſt iſtud exponi de prædicatione Euangelij, iuxta id quod ſtatim ſequitur: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, &c.* Huncq; ſenſum aſsignant: Verba iſta Euangelicæ doctrinæ, quæ nunc velut operta ſunt, & occulta: aliquādo reuelabuntur, & ſcientur, fiéntque palàm, Atque in hūc ſenſum videntur apud Marcum eadem penè verba cum quali cunque mutatione adduci, capite 4. in hunc modū: *Nunquid venit lucerna vt ſub modio ponatur, aut ſub lecto? Nónne vt ſuper candelabrum ponatur? Non eſt enim aliquid abſconditum quod non manifeſtetur: nec factum eſt occultum, quod nō veniat in palàm.* In eundem omnino ſenſum videntur ſimiliter poſita eadem ferè hæc verba apud Lucā capite octauo, vbi ſic habet: *Nemo autem lucernam accendens &c.* Et poſt pauca, *Non eſt enim occultum quod non manifeſtetur, nec abſconditum, quod non cognoſcatur, & in palàm veniat.* In Elucidatione tamen præſentem locū expoſuimus de omniū reuelatione in die iudicij, in quē ſenſum videntur eadē hæc verba accipi, Lucæ 12. vbi ſic turbis loquitur dominus, *Attēdite à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis:* & ſubdit, *Nihil enim opertum eſt, quod non reueletur: neque occultum, quod non ſciatur.* Videtur quoque hic ſenſus melius cohærere cū eo quod ſtatim præcedit, *Ne ergo timueritis eos.* Fortiſsima enim ratio ſpernendi hominum iudicia, & timores, eſt conſideratio extremi iudicij, in quo reuelabuntur omnia. ¶ *Vnus ex illis nō cadet ſuper terram ſine patre veſtro.*) Caſus iſte ſuper terrā, mortem ſignat. Ita enim ſolent morientes auiculæ de arboribus in terrā concidere. Vel caſus intelligatur in laqueum, vnde in mortem veniūt. ¶ *Veſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt.*) Hyperbolica eſt loquutio, ad ſignificadum maximam curā eſſe Deo circa ſuos electos, & fidelē cuſtodiam, ne quicquam ipſis pereat. Sic enim ſolemus numerata habere ea quę bene ſeruata volumus. Nam vbi numerus nō habetur, facilè aliquid deperditur è multis. ¶ *Multis paſſeribus meliores eſtis vos.*) In Græco eſt πολλῶν ϛρυθίον διαφέρετε ὑμεῖς, hoc eſt, multos paſſeres præcellitis vos. Hoc eſt, pluris eſtis vos apud Deū, quàm ſint multi paſſeres. ¶ *Nónne duo paſſeres aſſe veneunt.*) Græcè eſt ἀσσάριυ aſſariu, diminutiuum ab aſſe, in quo diminutiuo magna eſt emphaſis, indicās vtilitatem precij: quēadmodum ſermone vulgari dicere ſolemus, ſtuferulū, vel octonariolum, vilitatem ſignificare volētes. ¶ *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.*) Præter intelligentiam ſuprà poſitam, etiā iſta poſ-

ſet

ſet aſsignari:Quiſquis recipit Prophetam ſub intentione Prophetæ intẽdens ſcilicet illum recipere, quia doctor eſt veritatis:Hic à Deo talem recipiet mercedem,qualẽ meretur is qui prophetam recipit: qualiſcunq; tandẽ ille ſit qui recipitur, etiamſi ipſe, falſus & nequã eſſe Propheta,nihilominus qui eũ vt Prophetam & in nomine Prophetæ recipit,ſuã accipiet à Deo mercedem, ac ſi verum ſuſcepiſſet Prophetã.Similiter qui iuſtum ſub intentione iuſti recipit,verè acci piet à Deo mercedẽ illam,quæ eſt deputata ſuſcipienti iuſtum:etiãſi ſuſceptus verè iuſtus nõ eſſet.Quod ideo poteſt intelligi à domino prædictũ,ne nimium anxiè homines perquirerent, quibus pro Dei amore poſtulãtibus debeãt benefacere:ſicq; frequẽter hac ſcrupuloſa inquiſitione & ipſi priuẽtur hoſpitalitatis merito, & miniſtri Euãgelij cõmodo & neceſſario careãt ſubſidio. Quidã etiã de ſingulari Propheta& iuſto,id eſt,Chriſto intelligũt:ſed id minimũ habet veri ſimilitudinis. ¶ *Quicunque potum dederit vni ex minimis iſtis calicẽ aquæ frigidæ.*) Potũ dederit, Græcè dicitur vno verbo ποτίσῃ potiſi, id eſt, potauerit actiue,cuius paſsiuo vtitur apud Paulũ vetus interpres,dicens:*Omnes vno ſpiritu potati ſumus:*ſed tunc aptius per ablatiuũ diceretur:Quicunq; potauerit vnum,&c.calicẽ aquæ frigidæ. Intelligitur ergo hîc,Quicunq; ad potandum porrexerit vni ex minimis calicẽ &c.Neq; eſt in Græco,aquæ frigidæ,ſed tantum eſt ψυχρῦ pſychru,quod Græci in neutro genere ſubſtãtiuè accipiũt, ſicut Latini interdũ frigidam in genere fœmineo accipiunt ſubſtantiuate,pro aqua frigida,vt cũ dicitur in prouerbio, Frigidam ſuffundere.¶*Tantum in nomine diſcipuli.*)Tantũ poteſt iungi cum præcedẽtibus in hũc ſenſum:Qui potũ dederit vni ex minimis tantum, vel non niſi calicem aquæ frigidæ in nomine diſcipuli, &c. Vel cum eo quod ſequitur,hoc modo:*Quiſquis vni ex his minimis potum dederit calicem aquæ frigidæ,modo id faciat in nomine diſcipuli:* vel ſi tantũ aut ſi modo in nomine diſcipuli,&c.Quid autem illud ſit,in nomine diſcipuli,clarius exprimit Marcus,qui ſic habet:*Quiſquis potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo,quia Chriſti eſtis,&c.*Hoc enim eſt dare alicui in nomine diſcipuli.

ELVCIDATIO CAP. XI.

AOSTQVAM autem deſiiſſet dominus inſtruere, & præmonere ſuos diſcipulos illos duodecim, quos in Apoſtolos elegit', ſicq́ue inſtructos à ſe dimiſiſſet ad loca diuerſa, cauſa prædicandi

ET *factum eſt ,cum cõſummaſſet Ieſus præcipiens duodecim diſcipulis*

suis, transijt inde, vt doceret et prædicaret in ciuitatibus eorũ.

cãdi Euangelij, voluit ipse non otiosus desidere, qua si emissis vicariis securus: sed similiter ad opus se accinxit, de ciuitate in ciuitatẽ, ac de loco ad locũ prędicãdo transiens: vt pateret nõ amore otij vel propriæ quietis vicarios eũ emisisse, sed propter amorem fructus maioris se illos in coadiutores & cooperatores in Euãgelij negotio assumpsisse: optimã dãs formam ecclesiarum præpositis, vt in solicitudine præsint, nec reiecto in alios onere viuant securi, nisi & ipsi pro sua virili operi sibi cõmisso inuigilent. Emissis itaq; discipulis, ipse nihilominus ad diuersa loca per ciuitates & castella trãsiit, prædicandi Euãgelij gratia.[a] Christo autem sic per ciuitates & vicos prædicante, prædicantibus item Apostolis, sicq; vehementer eius fama per totã Iudææ regionem se spargente, discipuli Ioãnis qui tũ in vinculis detinebatur ab Herode, ad Ioãnem præceptorem suum antiquum referunt, quæ & quanta de Christo ferantur in populo: forsitã inordinato aliquo zelo erga præceptorem affecti, vt ferè solent discipuli immodicè pro suorum præceptorum gloria cõtendere, dolentes magistrum suum superari ab alio, maximè quod per Ioannem Christus videretur primã apud populum obtinuisse authoritatem, ipso videlicet perhibẽte Christo magnificũ testimonium coram omni populo. [b] Ioannes itaque cum sic relata audisset à discipulis opera Christi, duos ex eis, ipsos forsitã à quibus hæc sibi relata fuerant, pro ipsorũ vtilitate, voluit ad Christum destinare, vt occasionem haberent Christum conueniendi, & clare etiam oculis videndi, quæcunq; fama audierant, sicque plenius instruerẽtur de authoritate Christi, & signis cõspectis, zelũ illum (si quem forte inordinatum habebãt) deponerent. Vt autem ad Christum magis facilẽ & liberum haberent accessum, quæstionem eis in os dedit præceptor Ioãnes, quam Christo proponerent: non quidẽ pro sua ipsius instructione, qui illam optimè tenebat, sed pro discipulorũ instructione, qui nõdum plenè de Christo, vt oportuit, sentiebãt.[c] Instruxit autem istos Ioannes, vt ad Christum veniẽtes ita dicerẽt: Ioãnes Baptista clausus in carcere, mittit nos ad te

a Ioannes autem cum audisset in vinculis opera Christi,

b mittens duos de discipulis suis, ait illi:

c Tu es qui venturus es, an aliũ expectamus?

ad te, vt hãc tibi proponamus quęstionẽ: Tu ne es ille qui in lege & Prophetis scribitur věturus, ad saluãdũ populũ? es tu Messias ille, de quo tãta sunt in scripturis prænũtiata, quẽ tãtopere desiderarũt & tã diu expectarũt patres nostri? an alius est expectandus, à quo sint expectanda, & per quẽ sint præstanda illa omnia? [a] Sciẽs autẽ Iesus bonũ Ioãnis animũ, quod discipulos misit hãc proponere quæstionẽ, nõ propter eiiciendã dubitationẽ de corde proprio, quæ ipsi nulla erat, sed propter discipulorũ instructionẽ, quos maluit veritatẽ omnẽ de Christo corã oculis videre, quàm suo ore tantũ docere, satisfacere volens Ioãnis piæ intẽtioni, vidẽtibus illis discipulis: multa signa egregia ædidit, multos infirmos variis lãguoribus solo verbo aut cõtactu curãdo, vt potius opere quàm verbo respõsum daret quærẽtibus, & ipsa miraculorũ vi quis esset palàm ostẽderet. Quibus ita peractis, discipulos istos ad Ioannem remisit, plenius ab eo & maiore cũ fructu post ea signa visa instruendos. [b] Dixitq; eis: Redeũtes ad præceptorem qui vos huc misit, indicate illi, quæ à me vidistis fieri in exhibitione signorũ, & quæ à me audistis in verbis doctrinæ: [c] quomodo videlicet cæcis ego visum reddiderim, claudis gressum, surdis auditũ, leprosis mundiciã, imò & mortuis vitã. Hæc signa quæ ipsi vestris oculis vidistis, illi nuntiate per me facta, ex quibus quæstioni propositæ satisfactum facile vos docebit. [d] Quo ad doctrinam quoque quã audistis, indicate hoc illi peculiariter, quòd ego noua admodum doctrina pauperibus euãgelizo, & prædico noua lætaque nuntia, videlicet quia pauperibus spiritu, & humilibus per me annuntiatur lætum nuntium regni cælestis, quod accepturi sunt, quicunque non per fastum meam prædicationem despiciunt, sed per humilitatẽ & spiritus paupertatẽ se illi subiiciũt. [e] Et beatus erit, quisquis in me nõ fuerit passus scandalum. Bene illi erit, & ad lætum illud salutis nuntiũ pertinget, qui nec humilitate nec paupertate mea offensus, verbis & signis diuinæ potentiæ acquiescẽs, in me crediderit, & in Euangelium quod prædico: quemadmodum econtrariò, væ illis erit, qui in me scanda

a Et respondẽs Iesus, ait illis:

b Eũtes renun tiate Ioanni, quæ audistis & vidistis.

c Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mũdantur, surdi audiũt, mortui resurgunt,

d pauperes euãgelizantur.

e Et beatus erit, qui non fuerit scandalizatus in me.

ſcandalizati fuerint,mihíque vel meæ prædicationi contradixerint.[a] Ne forte autem ex hac quæſtione propoſita per Ioãnis diſcipulos quiſpiam ſuſpicaretur,Ioannẽ dubitaſſe de Chriſto,atque ea cauſa quæſtionẽ illã per diſcipulos propoſuiſſe,manifeſtè eam ſuſpicionẽ magnificis laudibus refellere voluit dominus.Propter quod,ſtatim vbi terga vertiſſent Ioãnis diſcipuli,cœpit illius laudes magnificè corã turbis prædicare,dicens: Præſentibus nanq; illius diſcipulis,noluit laudare præceptorẽ,ſed poſt illorum abſceſſum laudauit:modeſtiæ in hoc formã commonſtrãs, cuius eſt neminem in os laudare, etiamſi laude dignus fuerit.Sapit enim hoc adulationẽ, quæ ab omnibus Chriſti ſectatoribus debet eſſe aliena. Ferè autẽ perinde eſt,ſiue preſentem quempiam laudes in faciem,ſiue collaudes abſentem,præſentibus iis quos ſcieris mox ad ipſum laudes illas delaturos.Habet enim & hoc eãdem adulationis ſpeciem. In eiuſmodi nãque,quodammodo præſens eſt, etiam qui perſona abeſt.Illis itaq; abſentibus, occaſione commoda ſibi præbita,Ioãnem Baptiſtam cõmendare voluit, quod multum vtilem fore ſciret illius commendationem. Semper enim vtile eſt cõmendare,eos per quos populus inſtruitur,& dirigitur in viam ſalutis,vt fides maior illorũ habeatur dictis, & maior fiat profectus in diſcipulis.Nõ vano itaque affectu (vt ſolẽt homines vani ſeinuicẽ commendare)ſed magno cumiudicio, cõſideratione publicæ vtilitatis,tanquam bonum doctorem, palàm omnibus Ioannem laudauit, dicens: [b] Quum nuper ita turmatim conflueretis ad Ioannẽ prædicãtem & baptizantem iuxta Iordanem,ad quid videndũ tum exibatis?Qualem hominem tum requirebatis,à quo audiretis verbũ ſalutis & baptiſma ſuſciperetis?[c] An hominem quærebatis vanum & inſtabilẽ,ſimilem arũdini, virgulto inſtabili & nutabundo,quod omni vento agitatur? Non profectò talem quærebatis,nec vt ad huiuſmodi vanum hominem accurrebatis,ſed tanquã ad virum grauem & in veritate ſtabilẽ.Propter quod, dubitandum vobis non eſt, hũc ipſum Ioannẽ cuius iam audiſtis diſcipulos,eundem

a Illis autẽ abeuntibus, cœpit Ieſus dicere ad turbas de Ioanne:

b Quid exiſtis in deſertum videre?

c Arundinem vento agitatã?

dem adhuc hominem esse,& per omnia sui similem ac sibi cõsentientẽ,tametsi nunc carcere cõclusus nõ possit eandẽ vobis ore doctrinam tradere:tametsi lucerna iam sit sub modio posita,neq; iam vltra suũ lumen spargat vel ardorem,æque tamẽ manet lucerna lucens & ardens:nec arbitremini eum quoquo modo posse vacillare,quicquid vos docuit,vt certissimũ ac indubitatũ habete.[a] Rursum,quum ita exiretis,nunquid exibatis ad videndum hominem mollem & delicatum,vestitum mollibus,& pretiosis indumẽtis,ac delicatis vtentem cibariis?Non vtique.[b]Nam talem si quæsiissetis,potius ad regũ & principũ aulas fuisset accurrendũ.Illic enim quæri & inueniri possunt,qui sic pretiosis indumentis vtuntur.Non autẽ est ea consuetudo incolentibus eremũ.Sed accessistis ad Ioannem,tanquam ad hominem vitæ admodum austeræ, inconsueto hominibus victu & vestitu vtentem:propter quod illum in magna habuistis veneratione. Et talis proculdubio etiã nunc permanet, carcere cõclusus:& licet in domo regis seruetur,ipse tamen per omnia sui manet similis.[c]Sed cum ita ad Ioannẽ exire tis turmatim,tanquam ad insignẽ & nouum quẽdam Prophetam exibatis,à Deo cælitus missum. [d] Et in hoc sanè rectè.Verè enim nõ frustrati estis,neque in tẽtione neq; opera vestra.Est ipse nõ simpliciter Propheta,cæterorum more Prophetarũ occulta pandẽs, vel futura prænuntians,sed est etiam Propheta simplici excellẽtior,& plus aliquid quàm Propheta:quatenus videlicet quẽ priores Prophetæ omnes verbo tantum post venturũ prædixerant,ipsi datũ est etiam digito pręsentẽ mõstrare,ac dicere. Ecce agnus Dei: item quatenus non solum Propheta,sed etiã præcursor à Deo missus fuit.Nemo enim veterum Prophetarum simul præcursoris Messiæ officium habuit, vt iste habuit Ioãnes:cui datum est etiam baptismo populum pręparare vẽturo suo domino.Tanta est enim huius Ioannis excellẽtia,simul & officij eius præeminentia, vt aliorum Prophetarum sit vocibus multò antè prænuntiatus, simul & ipsius officium aliorum Prophetarum sit testimonio multò antè prædictum.

a Sed quid existis videre?hominem mollibus vestitum?

b Ecce qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt.

c Sed quid existis videre?Prophetam?

d Etiam dico vobis, & plusquam Prophetam.

a Hic est enim de quo scriptum est:

b Ecce ego mitto angelū meū ante faciem tuā qui præparabit viam tuā ante te.

c Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista.

d Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo.

[a] Ipse enim est quem designauit Malachias Propheta in spiritu, loquens in persona patris cælestis ad filium, in hunc modum: [b] Ecce ego pater in temporis plenitudine ante te filiū meum, antequam tu mundo manifesteris, præmittam quendam nuntium & præcursorem, qui ante te præparabit tibi viam: qui priusquam tu mundo manifesteris, causa peragendi ad quod mittendus es, populum Israeliticum præueniēdo præparabit, pœnitentiam & remissionem peccatorum operandam per te paulòpòst venturum, prædicando, & pœnitentiæ baptismo pœnitentiam agentes baptizando: vt te postmodum ad prędicandū adueniente, parata sit tibi apud populum illius præcursione via & authoritas, te veniente ad consummationem eius, quod ille velut inceperar atque prænuntiauerat. [c] Denique, ad plenam ipsius commendationem, hoc in veritate vobis testificor, quòd inter omnes qui de mulieribus vnquam cōmuni lege sunt nati, nemo surrexit, aut natus est excellentior Ioanne isto, cuius est cognomentum Baptista: nunquam surrexit Propheta excellentior, qui sic & venturum prænuntiaret Messiam, & præsentem eundem digito monstraret, atque etiam venturo viam pararet. Nullus item ex filiis hominum communi lege natorum de muliere & viro, purus existens homo sanctitate maior surrexit hoc Ioanne, qui sanctificatus fuit in vtero matris, ita vt mereretur dominum agnoscere adhuc in matris vtero positus, & ad eius præsentiam illic exultare: qui deinde vinum & siceram nō bibit, & à teneris annis in desertis agens: vitam illic sanctissimam & maximè austeram duxit, vsque in diē ostensionis suæ ad Israel: ac deinde, strenuissimè pœnitentiam & fidem in Christū docuit, atque iustitiam: pro qua tandem etiam in vincula coniectus est, & ad mortem vsque peruenit. [d] Veruntamen licet magnus sit & excellens Propheta præ cæteris Ioannes iste, si tamen conferatur ad aliquem angelorum, qui in regno cælorum existunt, imò ad minimum & infimum spiritum beatorū, inferior etiam isto inuenietur, quantum ad cognitionem Dei, rerumque diuinarum. Excellen-

tellentior siquidem est cognitio illa beatificæ visionis, quam habet sanctorum angelorum vel beatorũ spirituũ minimus, & in beatitudinis gradu postremus, quã sit cognitio prophetica Ioãnis, licet eximia, tamen comparatione ad illam obscura nimirum, per speculum in ænigmate, nondum facie ad faciem.

[a] A tempore autẽ quo Ioannes iste Baptista cœpit manifestari & prędicare populo, plurimi sunt ad Deũ conuersi: & ad regnum cælorũ per pœnitentiam, quã ille prædicauit, quasi turmatim cõfluunt, vt videatur regnũ cælorum vim pati à multitudine & feruore ad ipsum properantiũ: velut quum ad mercem aliquam nouam multitudo magna mercantium turmatim accurrit, ita vt quasi vi irruant in mercem illam raram, & desideratã: & sic violenti rapiunt illud, cum magno feruore & magna multitudine. Ita enim populus, Ioanne prędicãte, exiit in magna multitudine, & ipsum audientes conuersi sunt ad pœnitentiam plurimi, diuersi status homines, publicani, meretrices, milites, & ex omni genere hominũ: quos omnes in protestationẽ pœnitentię baptizando, ad regni cælorũ hæreditatem, per fidem eius quem prædicabat venturum, asscripsit. Ioãne quoque prædicante, cœperunt multi sibipsis vim inferre: id est, pœnitentiã agere, per quã abstrahitur caro ab illecebris mundi & concupiscentiis vitiorum: quod sine dubio absque vi & violentia nequit fieri. Vim enim inferre sibi debet, qui per pœnitentiã abstrahere se debet ab omnibus carnis desideriis, & virtuti insolitæ dare operam. Item regnum cælorum à tempore prædicationis Ioannis, vim pati cœpit: id est, per violentiam pœnitentialẽ cõparari: & violẽti vimq; sibi faciẽtes, illud diripiũt, illius fiũt hæredes, quod sine eiusmodi vi non possunt cõsequi.

[a] A diebus autem Ioannis Baptistæ vsq; nũc, regnum cælorũ vim patitur, & violenti rapiũt illud.

[b] Neq; mirũ, si adueniente Ioanne ita multi conuersi fuerint ad Deũ per pœnitentiã: quoniã quidẽ omnes Prophetę priores qui ante Ioãnem loquuti sunt, imò & lex ipsa, ad Ioannis vsq; tempus loquuti sunt, tẽpus respiciũt gratię, quod à Ioãnis prædicatione sumpsit initiũ, quãdo cœperunt impleri illa quę in Prophetis prædicta erant de Christi incarnatione, & mũdi visi-

[b] Omnes enim Prophetæ, & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt.

tatione,quando etiam impleri cœpit veritas eorum, quæ lex per cæremonias,sacramenta,& sacrificia sua præfigurauerat.[a] Denique,si verbo meo vultis credere,dicam vobis quod verum est,ipsum esse Heliam illum,de quo apud Malachiam dicitur,quòd sit præuenturus diem domini,tanquam præcursor & præparator populi,ante faciē domini venturi. Quod licet vos difficile suscipietis,aut credetis,nō intelligentes Malachię Prophetę verba,nisi de Helia Thesbite,ad uentū gloriosum postremū meū præuenturo:attamē verè sic res habet, etiam hunc Ioannem apud Malachiam Heliæ nomine designari,ex ratione officij:eo quòd sicut ille secundum aduentum,sic iste primum debuit præuenire,atq; etiā propter similitudinē vitę & zeli atq; constantię.[b]Veruntamen quia dicti huius est difficilis,& occulta intelligētia,neq; facile id cuiuis posset persuadere,eo quòd omniū iudicio & interpretatione sapientū,nō nisi de Thesbite Helia soleat locus ille Prophetę intelligi, idcirco vnumquēq; ad diligentius & solicitius istud mysteriū exquirendum inuitās,admoneo,vt qui valet intelligere intelligat, verbiq; intellectū diligenti meditatione apprehēdat qui potuerit.[c]Dum autem in huius tam præclari viri laudibus enarrandis occupor,meritò aduersum illos debeo indignari,qui tam sanctum atq; probatum virum respuentes,eius prædicationi noluerunt acquiescere,cuiusmodi in populo hoc Iudæorum sunt non pauci.Huiusmodi autē homines,dicam vobis parabolica similitudine,quibus mihi videantur similes.[d] Similes sunt pueris in foro aut platea aliqua latiori cōfluentibus ad ludendum, qui acclamantes suis coæqualibus,exprobrant illis ac dicunt, [e] Siue tibiis cecinimus priores, vt vos ad choream & saltum induceremus, noluistis nobis acquiescere:[f] Siue lugubria cantica cecinimus, vt vos ad luctum induceremus,& quasi lugubrē ludum institueremus, nec hoc voluistis.Sic sunt isti homines malæ voluntatis,quomodo pueri morosi in plateis,cum suis coæqualibus exeuntes,tanquam eis collusuri: qui cum ad ludum proceditur, à suis coæqualibus non possunt induci, vt

a Et si vultis recipere, ipse est Helias qui venturus est.

b Qui habet aures audiendi audiat.

c Cui autem similem æstimabo generationē istam?

d Similis est pueris sedentibus in foro,qui clamātes coæqualibus suis,dicunt:

e Cecinimus vobis,& non saltastis:

f lamentauimus, & non planxistis.

vt agant quicquam,neq; vllum volunt siue lętum siue tristem ludum suscipere .Si enim lætum ludũ proponant coæquales,dicunt, nolumus iam choream ducere,nolumus lætum ludum ludere:siue proponant coæquales ludum tristem,vlulare incipiẽtes,& quasi funeralẽ ludum celebrantes,nec hunc volũt suscipere: deniq;,quicquid proponatur,præbent se difficiles illi morosi pueri,& plurimũ impedimẽto sunt pueris hilarioribus cupientibus exhilarare animũ.Iuxta hanc similitudinẽ,profectò homines pessimè morosi,duri & difficiles sunt homines isti,quos notare volo q nulla ratione possunt ad pœnitentiã & veritatẽ induci, neq; lætis neque tristibus se patiuntur cõmoueri,surdi & immobiles ad omnia.[a] Venit enim ad eos prior Ioannes Baptista,in austeritate magna, vitam solitariam & singularem ducens,adeò vt neq; comederet, neq; biberet iuxta hominum consuetudinem,comedens tantũ locustas,ac mel syluestre,& aquam bibẽs: [b] neq;tamen tanta vitę austeritate isti commoti sunt, sed calumniantes dixerũt,illum dæmonium habere, cuius instinctu & virtute tantã præstaret abstinentiã: dicunt,nouitatem istam non esse à Deo,& singularitatem illam dæmonia alicui asscribunt, per quẽ eum dicunt sustentari ad decipiendũ homines.[c] Post Ioannem veni ego velut diuersa ambulans via,cum hominibus vitam communem ducens,cum omni humilitate & mansuetudine me accõmodans cõmuni vitæ hominũ,omnibus factus omnia,vt omnes lucrifaciã, comedens & bibens de iis quæ apponuntur de cõmuni victu hominum: [d] neque rursum tãta ciuilitate & benignitate moti sunt isti calumniatores,sed peruersa interpretatione sua etiã hanc vitam meam cõmunem calumniantes,dicunt me esse glutonem & gulosum hominem,& vini potatorem:dicunt,me vẽtrem quęrere & delicata prandia,atque hac causa me inter homines conuersari,[e] & publicanorum amicum me exhibere,vt ab eis frequẽtius inuitatus vẽtri & gulę seruiam.Sic isti quocunq; tandẽ modo inuitẽtur,recusant venire ad pœnitentiam:quacunque via tractentur,manent in sua obstinati malicia.[f] Nihilominus iusti

a Venit enim Ioannes, neque manducans, neque bibens:

b & dicunt, dæmonium habet.

c Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicunt.:

d Ecce homo vorax, & potator vini,

e Publicanorũ & peccatorum amicus.

f Et iustificata est sapientia à filijs suis.

iustificatur interim Dei patris sapiētia à filiis suis:ab iis qui sunt ad vitam prædestinati,filij regni cælestis, qui sapiētiam Dei patris ad se missam:id est, me filiū patris,digno susceperunt honore,& iusto exceperunt affectu. a Occasione quoque filiorum illorū alienorum,& incredulorum hominū,quos similitudine statim proposita signanter notauit, transit dominus ad increpationem eorū, qui impœnitentes in suis peccatis remanserāt, in ciuitatibus illis in quibus ipse iam aliquandiu versatus fuerat & prædicauerat, multaq; miracula præclara ad doctrinæ suæ confirmationem ædiderat, eo quod tantas salutis occasiones neglexissent & contempsissent, necdum cōuersi per pœnitentiam ab iniquitatibus suis: indignánsque & dolēs super eorum impœnitentia, ait: b Væ vobis habitatores Corozaim,& habitatores Bethsaidæ,q post tot visa præclara miracula,& tam efficaces toties auditos vel certe oblatos sermones meos,adhuc in vestra permanetis impietate, nec egistis vel Ioāne vel me prædicante pœnitētiam:vobis omnibus,nisi egeritis pœnitentiam,sempiternę mortis denuntio comminationem: c quoniam si in ciuitatibus gentium idololatrarū,cuiusmodi sunt Tyrus & Sidon,exhibita fuissent hæc signa, cum doctrina illa cuius cōfirmandæ gratia fiūt, quæ in te sunt cum Euangelica prędicatione exhibita, d nihil dubiū,quin illorum idololatrarū plærique statim prædicatione audita,& signis visis:olim iā cōuersi essent,egissentq; pœnitentiam ex animo,etiam exteriori habitu,vtpote sacco & cinere eā protestantes(vt mos est insigniter pœnitētibus atq; dolētibus) qui nunc in iniquitate sua adhuc permanent,propter defectum eorum quæ vobis exhibita sunt atq; proposita. e Veruntamen non impunè feretis hūc contemptum oblatæ tantæ gratiæ. Dico enim vobis,quod in nouissimo iudicij die,mitius agetur cū idololatris gentibus in sua iniquitate mortuis, quibus non fuerint istæ tantæ occasiones salutis oblatæ, cuiusmodi sunt Tyrij & Sidonij,quam vobiscū, q oblatam cōtempsistis gratiam:erit illorū damnatio leuior,& vestra grauior,hac ex parte, quod vos cōtemptores fuistis exhibitorum

a Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus facta sunt plurimæ virtutes eius,quia nō egissent pœnitētiam.

b Væ tibi Corozaim ,væ tibi Bethsaida:

c quia si in Tyro & Sidone facta essent virtutes quæ factæ sunt in vobis,

d olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent.

e Veruntamen dico vobis,Tyro & Sidoni remissius erit in die iudicij , quàm vobis.

torum vobis diuinorũ beneficiorum:nõ sic autem illi,quibus eadẽ non fuerant proposita, imò qui si proposita ipsis eadẽ fuissent, verisimiliter euasissent damnationem. [a] Et vos inhabitatores Capharnaũ,apud quos à prædicationis meæ tempore amplius sum demoratus,& plura amplius etiam quàm in cęteris ciuitatibus ædidi miracula,& prædicaui abũdantius: vos inquam, qui in hac ciuitate adhuc in impœnitentia perseueratis,qd vobis persuadetis?Putatis hãc meam tantam familiaritatem vobis ad salutem profecturam? Putatis vos, meis his virtutibus in cælum vsque prouehendos,si ita perseueretis nõ agentes pœnitentiam? [b] Profectò ad infernum detrudemini, & in damnationem æternam, coniiciemini, propter vestram impœnitentiam, qui per meam familiaritatem ad cęlum vsque videbamini exaltati,plurimúmque nobilitati, & quasi in cælo facti proximi. [c] Erit autem vobis iusta cõdemnationis causa iste contemptus siue neglectus oblatæ diuinæ gratiæ, quoniam si hæc signa diuinæ virtutis quæ ego ædidi coram vobis, cum prædicatione ad cuius confirmationem adhibentur, exhibita fuissent populo Sodomorum, [d] poterant certè hac occasione oblata, pœnitentiam agere iniquitatis suæ, & terribile illud incendium quod totam vastauit pentapolim euasisse, Deo repropiciato per misericordiam. In tanta enim multitudine hominum qui omnes perierunt, verisimile est saltem aliquos fuisse credituros tam efficaci prædicationi, sic talibus prodigiis confirmatæ, saltem quinquaginta, saltem quadragintaquinque, saltem qnadraginta, saltem triginta, saltem viginti, aut saltem decem,propter quem iustorum numerum Deus olim promisit Abrahæ totam Sodomorum ciuitatem se seruaturum, si vel decem iusti in ea fuissent inuenti: vt omaino verisimile sit, quòd Sodomorum ciuitas in hodiernum vsque diem non fuisset deleta,si hæc eis oblata fuisset salutis occasio, quam vos contemnitis: quemadmodum Niniue olim vnius hominis prædicatione nullis signis confirmata agens pœnitentiam,meruit pœnæ comminatæ relaxationem:

a Et tu Capharnaum, nunquid vsque in cælum exaltaberis?

b Vsque in infernum descendes.

c Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te,

d fortè mansissent vsque in hanc diem.

a Veruntamen dico vobis, quia terra Sodomorum remißius erit in die iudicij, quàm tibi.

[a] Veruntamen non impunè feretis tantũ diuinæ gratiæ contemptum. Dico enim vobis, quoniam hac ex parte multum aggrauabitur pondus damnationis vestræ: & erit Sodomitis tolerabilior sua dãnatio, quàm vobis vestra, consideratione contemptus illius qui vestram damnationem multum aggrauat, & defectus oblatæ gratiæ, qui ex altera parte Sodomitarum damnationem alleuiat. Postquam autem indignabũdo & condolenti spiritu Christus dominus aduersum incredulos & diuinorum beneficiorum contemptores horrendum væ terribiliter intonuisset, considerationem vertit ad diuinam iustitiam & sapientiam, cuius iudicio occulto, iusto tamẽ, quidam ad fidem assumebantur, alij relinquebantur.

b In illo tempore respondens Iesus dixit.

[b] In illo itaque tempore, in spiritu exultans, super cõsideratione iustitiæ & misericordiæ patris sui, huic internæ considerationi & exultationi velut respõdens exteriori vocis protestatione, dixit:

c Confiteor tibi pater, domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus.

d & reuelasti ea paruulis.

[c] Pater, domine cæli & terræ, & omnium quæ sunt in eis, tibi gratias ago de æquisimis & irreprehẽsibilibus iudicijs tuis, quib9 disponis & permittis hæc magnifica tuæ fidei mysteria (ꝓpter quæ annuntianda ego veni in mundum) occulta & incognita remanere quibusdam, vtpote sapientibus & prudẽtibus huius sæculi, qui per superbiam indignos se faciunt, vt à te occulta huiusmodi doceantur: [d] paruulis autẽ & humilibus facis ea manifesta, quos tu per internam tuam inspirationẽ trahis ad me, & facis audire vocẽ meam, & credere iis quæ ego à te missus in mundum prædico. Aestimant nanq; sapientes & prudentes huius sæculi, quæ ego doceo esse omnia absona & absurda, eo ꝙ omnis tam doctrina quàm vita mea humilitatem sapiat, à qua scandalum passi (propter fastum cordis sui) permanent increduli, vbi simplices & paruuli humiliter se subiicientes & intellectum captiuantes in obsequium fidei, omnia credunt & intelligunt.

e Ita pater, quoniã sic fuit placitum ante te.

[e] Quare autem sic facias, quare hos derelinquas in cęcitate sua illos erudias, nõ alia est quęrenda ratio, quàm, sanctissimum tuum beneplacitum sicut vis, ita facis: & quia vis, ideo facis: nec est qui te pro hoc posit arguere, imò magna est fidelibus laudis

dis & gratiarum actionis materia.[a] Et ego quæcunq; habeo, à patre accepi & accipio, qui ab æterno mihi suam essentiam totam perfectè communicans, simul etiam omnem perfectionē cōmunicat: eandem dans mihi omnipotentiam, eandem sapientiam, eandē bonitatem, idem dominiū, eādem æternitatem, & item omnia. Ita patri meo accepta refero quæcūq; habeo: ac proinde ei meritò gratias ago, illúmque vt omnis boni primū datorem agnosco. Omnia præterea creata dedit pater in mea potestate, & meo subiecit dominio: qui idem mihi super omnia creata dedit dominium, quod ipse tenet tanquā suo vero & cōsubstantiali filio: ita vt etiam nunc secundum veritatem sim omnium dominus, licet id non ostendam exequutione propter dispēsationem redēptionis humanę: quod tamen dominiū post resurrectionem accipiam cū potestatiua execquutione, quando iudex constituar viuorū & mortuorum, omnisq; mihi potestas dabitur in cælo & in terra me assumpto in patris dexterā. [b] Et nemo hominum perfectè cognouit me filiū Dei patris, nemo me cognoscit perfectè sicuti sum, nisi pater tantū; qui me perfectè cognoscit & comprehēdit sicuti sum: [c] quemadmodum vicissim illū nemo cognoscit plenè & comprehendit, neq; angeli in cælo, nisi tantum ego ipsius connaturalis filius: & si cui voluero reuelare, is etiam cognoscet patrem suo modo, iuxta capacitatem suam non quidem secundum eundem gradum quo filius, sed aliquo modo, nempe hic cognitione ænigmatica per speciem in fide, ac postmodum visione aperta facie ad faciem fruitione beatifica. Mihi tamen hoc est peculiare & propriū, penitus patris essentiam comprehendere, & quantum est cognoscibilis, cognoscere: non quidem spiritum sanctum excludēdo, quem vt coæqualem mecum includo, & de quo vt de filio est idem iudiciū, sed omnem excludendo creaturā. [d] Nunc igitur ego ille qui tantam à Deo accepi potestatē, cui omnia sunt tradita, qui solus patrem noui, qui solus possum hominibus patrem notum facere, ad omnes vocē imitationis & exhortationis emittēs, absque personarum acceptio-

a Omnia mihi tradita sunt à patre meo.

b Et nemo nouit filium, nisi pater.

c neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare.

d Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis.

ne inuito vniuersos. Vos, inquam, omnes quicunq; lassamini in via iniquitatis, & ambulatis vias difficiles, qui gemitis & sudatis sub pondere concupiscentiarũ malarum, cõfidenter ad me accedite, aurem præbentes, & fidem adhibentes verbis meis,[a] & ego requiescere vos faciam à laboribus & oneribus vestris. Auferam à vobis pondera peccatorũ vestrorum, faciamque auxilio gratiæ meæ, vt lætitia & cõsolatione reficiatur animæ vestræ, & iis qui incuruabũtur in terram tanquã casui damnationis æternæ proximi, vnde nunquã potuissent exurgere: ego meæ prædicationi credentibus & pœnitentia agentibus auferam peccatorum põdera, & accipient hac alleuiatione refocillationẽ & lætitiam magnam in cordibus suis, ex adiutorio suauis gratiæ meæ, & testimonio securæ conscientiæ, quæ est quasi iuge conuiuium. [b] Audacter autem & fidenter suscipite iugum meũ super vos: id est, doctrinã meam (secundũ quam vobis instituo ducendam vitam) fidẽter arripite, nihil hæsitantes: [c] & peculiariter duo hæc à me discite, nempe mititatẽ siue mansuetudinẽ, & veram cordis humilitatem, quæ in me ac mea omni conuersatione & doctrina, tanquam ad oculum descripta facillime videre potestis; & quæ duo ante omnia maximè sunt necessaria iugũ meum cũ perseuerantia & fructu ferre volẽtibus, sine quibus nihil erit stabile in ædificio virtutũ.[d] Quòd si ita feceritis, docebit vos experientia, statim vbi vel paululum in his permãseritis, magnam requiem vos inuenisse animabus vestris: citò & facile sentietis beneficium quietæ atque securæ conscientiæ, in qua quiete vehemẽter per humilitatem & mansuetudinem stabiliemini. Neq; est quod deterreamini grauitate, quæ prima facie videtur doctrinæ meę inesse, eo quòd corpori graue videatur veterem vitam derelinquere, & nouam priori contrariam assumere, quod facere oportet secretò volentes agere pœnitentiam. [e] Iugum enim quod ego vobis ad me accedentibus imponam vt sub eo ambuletis, non est iugum difficile, sed suaue: doctrina mea Euangelica secundum quã ambulare vos faciam, suauitatẽ habet, & dulcedinem

a & ego reficiam vos.

b Tollite iugum meũ super vos.

c & discite à me, quia mitis sum & humilis corde,

d & inuenietis requiem animabus vestris.

e Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.

dinem gignit in ſpiritu,iis qui ſecundum eam viuunt:neque alligabo ego vobis onera grauia & importabilia,ſed onus paruulum & leue portatu eſt,quod imponam in humeros veſtros: id eſt, doctrina illa mea impleri facile poterit, per adiutorium gratiæ meæ, quod præſto eſt omnibus iis,qui bonæ fuerint voluntatis.

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

C*Vm conſummaſſet Ieſus præcipiens.*) Iuxta Græcam phraſim hoc ita dicitur,quod Latinis facilius & vſitatius ſic diceretur:Cũ finem feciſſet præcipiendi,vel cum deſiiſſet præcipere,ſiue à præcipiendo. ¶ *Tu es qui venturus es,an alium expectamus?*) Non ignoramus varias aliorum ſuper hoc loco enarrationes, neq; eas damnamus. In Elucidatione tamẽ,quod nobis videbatur,indicauimus. Illud autem *qui venturus es*, ſic accipimus,Tu es ille qui venturus deſcribitur in Prophetis,& multò ante vt venturus expectatus eſt à patribus?Vnde in Gręco eſt participium ἐρχόμενος erchomenos:id eſt,veniẽs:vt ſit ſenſus,ille veniens:id eſt,ille qui venire debet,iuxta Prophetarũ vaticinia & expectationẽ patrum.Sic & paulò pòſt dicitur de Ioanne: *Ipſe eſt Helias qui venturus eſt*:id eſt,qui deſcribitur vt vẽturus apud Malachiã.Non enim tunc erat vẽturus Ioannes, cum hæc ſaluator loqueretur,ſed iam venerat.Cũ tamen hic in Græco etiam apertius futurũ ſignetur.Sic enim dicitur ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, hoc eſt, ille qui futurus eſt venire,ſiue vt veniat(vt ita ad verbũ exprimã)ſiue qui venire debet,vt vulgo loquũtur.Vehementer autem vtile eſt,huius participij proprietatẽ iſtam diligenter attendere, quoniam ex eius incõſideratione facilè poſſet à recta ſententia aberrari. ¶ *Pauperes euangelizantur.*)Chriſtus apud Lucã de ſeipſo ex Eſaia legit,quod miſſus eſſet euangelizare pauperibus.Eandẽ hic ſententiam dicit per genus paſsiuũ.Idem enim eſt,Chriſtum Euãgelizare pauperbus,quod pauperes euãgelizari à Chriſto:tametſi poſterior loquutio ſit inuſitata Latinis.Dicitur enim Latinis annũtiari,non is cui perfertur nuntiũ, ſed nuntium ipſum quod affertur.¶ *Hominem mollibus veſtitũ.*) Græcè eſt,hominẽ in mollibus indumẽtis amictum vel inuolutum:quod pulchrè expreſsit interpres, dicens, *mollibus veſtitum*. Et paulo pòſt. *Ecce qui mollibus veſtiuntur*:in Græcis eſt, qui mollia geſtant. ¶ *Etiam dico vobis,& pluſquam Prophetam.*) Prius illud, *Etiam dico vobis*, confirmatiuũ eſt præcedentis: approbans videlicet rectè Ioannem quæſitum eſſe vt Prophetam.Quod autem mox additur, *Et pluſquã Prophetam*, augmẽtum eſt laudis prioris.Eſt autem in Græco καὶ περισσότερον, προφήτου,quod verti poteſt,& amplius propheta:vel, quid maius

Prophe

Propheta:siue plusquam Prophetam, iuxta nostrã interpretationẽ. Vel sic,excellentiorem Propheta. Idem omnia volunt. ¶ *Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista.*) Magnitudo ista, vel ad Propheticam & pręcursoriam dignitatem spectat:quam sententiam apertius Lucas indicat, hoc loco ita inquiens, *Maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptista nemo est*, vbi videtur indicari excellentia in gradu Prophetiæ. Vel magnitudo ista intelligatur secũdum sanctitatis excellentiam, quæ sola verè magnũ coram Deo facit. Vtrunque in Elucidatione indicauimus. In eo quoque quod sequitur, *A diebus Ioannis Baptistæ regnũ cælorum vim patitur, & violenti rapiũt illud*, duplicem nota intelligentiam, quarũ vtranq; satis clarè pandit Elucidatio. ¶ *Et si vultis recipere, ipse est Helias*) Mos est in vulgari sermone, cum aliquid dicere volunt homines quod ipsi verũ iudicant, aliis tamẽ creditu difficile & vix credibile fore suspicantur, ita dicere:Si vultis credere, aut si vultis recipere, ita se res habet. Quemadmodum obscura & difficilia loquẽtibus, mos est adiungere. Qui potest capere, capiat, vel, Intelligat qui posśit, aut huiusmodi aliquid. Vbi enim de credẽdo fit mẽtio quod in voluntate sitũ est, signanter dicitur: Si vultis credere vel recipere. Vbi verò de intelligẽdo vel comprehendendo fit sermo, quod nõ est ita in hominis voluntate positum, dicimus:Qui potest capere, vel qui valet intelligere, capiat atq; intelligat. Et iccirco nũc vtrunque ponit dominus, primum dicens: *Si vultis recipere*:ac mox post dictum id quod volebat, e vestigio subiũgens: *Qui potest capere capiat*, quoniam erat dictum illud & creditu & intellectu difficile. ¶ *Similis est pueris sedentibus in foro.*) Hunc locũ varij variè enarrant. Quidam singulare genus ludi imaginãtur, quo Iudæorum pueri colludebant. Nos quod videbatur nobis, paucis indicauimus. Nõ opus videtur aliquem nouum ludum specialem asśignare. Satis est considerare puerorum consuetudinem qui in plateis congregati apud sese student ludendo effingere, quicquid ab aliis vident seriò agi. Videlicet nunc magistrũ & discipulos representant, nunc parentes & familiã referunt, nunc pueriles mercationes exercent, nũc processiones publicas celebrant, puerile a a a a a solenniter decãtantes. Interdum nuptias fingunt, interdum funeralia obsequia exprimunt. Contingit autẽ pueros à suis æqualibus inuitatos, nõ æquè ad quem libet ludum esse paratos, sed istud oblatũ refellere, & alium eligere. Interdum verò prorsus morosi, quicquid fuerit oblatũ respuunt, siue lætum siue tristem ludum coæquales proposuerint: vtpote siue tibia canant, vt ad choream eos prouocent: siue lugubrem vocem ædant, vt ad planctum eos excitent, quemadmodum fieri solet in obsequiis funera

funeralibus. Id autem valde conueniet applicationi & intentioni Christi, statim subdentis: *Venit Ioanes baptista &c.* Nam ea quæ à quibusdam de variis ludorum generibus dicuntur, admodum parũ huic applicationi conueniunt. ¶*Cecinimus vobis,&c.*) Græcè est ηὐλήσαμεν ilisamen:id est, tibia cecinimus vel tibiauimus. Et pro eo quod habemus lamentauimus, Græcè est, ἐθρηνήσαμεν ethrinisamen, quod venit à nomine θρῆνος threnos:id est, lamentatio, quemadmodum dicuntur threni Hieremiæ. Valet ergo vox Græca lamentauimus siue lamẽtati sumus:id est, lamentationes cecinimus. Plus enim aliquid sonat, quàm simpliciter flere aut plãgere. Queãdmodũ enim tibia canentiũ est prouocare ad saltum, sic lamentantium siue lugubria aut threnos vlulantium est, excitare ad planctum. ¶*Ecce homo vorax & potator vini.*) Græcè est φάγος phagos, quod venit à phago φάγω quod est, comedo. Vnde nomen illud significat comedonem vel comestorem. Vini autem potor Græcis vnica voce dicitur οἰνοπότης œnopotes, quemadmodum Latini dicunt meribibulum vel meribibulam. ¶*Tyro & Sidoni remißius erit in die iudicij.* Græcè est ἀνεκτότερον: id est, tolerabilius vel remissius, quæ ferè in idẽ redeũt. Cum quo enim mitius agetur in iudicio, illi erit sua pœna tolerabilior: sicut cum quo durius agetur, erit illi sua pœna grauior & toleratu difficilior. ¶ *Et tu Capharnaum, nunquid vsque in cælum exaltaberis? Vsque in infernum descendes.*) Clarius id habet Lucas, hoc modo: *Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris:* atque ad eundem modum etiam hoc in loco habent vulgati Græcorum codices. Est autem sensus iste satis clarus: Tu capharnaum quæ tã multis & tam præclaris miraculis es mirum in modum glorificata, & quasi ad cælum vsq; exaltata, demergeris in profundum inferni, quãtum ad eos qui ex his omnibus, nihil profecerunt. *In illo tempore respondens Iesus dixit:*) Cui respondit hic dominus, cum nemo eum interrogauerit? Sed sciendum, quod respondere interdum dicimur etiã non interrogati, quando occasione alicuius rei moti loquimur. Sic infra cap. 16. dicitur: *Respondens Petrus dixit: Domine, bonum est nos hîc esse:* vbi tamen nemo illum interrogasset: sed respõdere dicitur, quia motus illa gloria quam videbat, & suauitate quam gustabat, loquebatur. Sic impræsentiarũ dicitur dominus respondere illi exultationi & cognitioni interiori quã sentiebat, & ex qua mouebatur ad ore cõfitendum: idque apertius indicat Lucas, dicens: *In ipsa hora exultauit in spiritu sancto, & dixit:* ¶ *Ita pater quoniam sic placitum fuit ante te.*) Quod dicit, *Ita pater*, vehementer confirmat quod dictũ est, & magnum aliquid ac diligẽter notandum significat. Quomodo

loquendi

loquendi & alias vsus legitur dominus. Vt Lucæ 12. *Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete.* Sic Lucæ 11. *Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.* Simile ferè est quod in eodem hoc capite ait dominus: *Etiam dico vobis, & plusquam Prophetam.* ¶ *Et ego reficiam vos.*) Græcè est ἀναπαύσω anapasso: id est refoccillabo, reficiã, siue (vt dici solet) recreabo, vel refrigerabo aut requiescere faciam. ¶ *Tollite iugum meum super vos.*) Illius quis dicitur iugũ suscipere, vel illius iugo submittere se aut collum suum, cuius se subdit obedientiæ. Vnde qui se diabolo subiiciũt ipsius quoque iugum dicuntur suscipere, aut super se tollere. Tollere ergo Christi iugum, est ipsius obedientiæ se subiicere, & eius doctrinam amplexari. Iugum autẽ Christi ducit vel trahit: qui in eius obedientia viuit. Quemadmodum ecõtrariò iugum diaboli ducit: qui secundum ipsius leges & suasiones viuit. Vnde dicit Apostolus, *Nolite iugum ducere cum infidelibus.* Et Psalmista, *Dirumpamus vincula eorũ, & proijciamus à nobis iugum ipsorum.* ¶ *Inuenietis requiem animabus vestris.*) Nomen est hic ἀνάπαυσις anapassis, cui respõdẽs verbum suprapositũ esse diximus, *Et ego reficiam vos.* Est ergo hic sensus, Inuenietis refocillationem, refectionem, refrigerationem, recreationem aut requiem vel consolationem. ¶ *Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.*) Quidam distinctè per horum alterum intelligunt præcepta, per alterum consilia doctrinæ Christi. Nobis videtur commodius, eandem ipsam doctrinam Euangelicam & iugi & oneris nomine significari. Iugum enim est, quatenus secundum ipsam vitam ducere debemus, & secundum ipsam incedere onus est quatenus ipsam ferendi siue implendi nobis est imposita necessitas. Aptè autem singulis sua addidit congrua epitheta, dicens, iugum non leue sed suaue, & onus non suaue sed leue. Solet enim iugum magis asperitate & incommoditate vexare animalia sub ipso incedentia, quàm grauitate: cum sit iugum non magni ponderis. Onus verò ponderis grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatem omnem volens adimere saluator, ne quisquam deterreatur, dicit iugum suũ non esse molestum asperitate, sed suaue & commodum esse: & onus non esse grauitate molestum, sed leue & facile portatu. Contrarium verò alibi dicitur de Pharisæis, quòd alligabant onera grauia & importabilia in humeros hominum.

ELVCIDATIO CAP. XII.

AMBVLABAT autem quodam tempore dominus Iesus per segetes: in die sabbati:[b] & discipuli qui eum comitabantur fame magna pressi, vel ob longum itineris laborem, vel ob diutinũ ieiuniũ, ad famẽ vtcunq; reuelandã, data sibi opportunitate, cœperũt prætereũdo spicas euellere eásq; confricare manibus, & mãducare.[c] Quod vidẽtes Pharisæi præ inuidia nunquã quiescẽtes, & nusquã nõ dominũ obseruãtes, ad Christũ accedunt, in ipsum deuoluturi calũniam, dicúntq; ei:[d] Ecce discipuli tui sabbatũ violant te præsente, facientes seruile opus in euulsione & cõfricatione spicarũ, quod nõ licet in sabbato facere. Quomodo istã tã manifestã trãsgressionem diuini mandati ipse vides oculis, nec arguis? aut quomodo sic istos instituis tuis doctrinis, vt diuina cõtemnãt præcepta?[e] Quorũ calũniæ pro suis discipulis ita respõdit dominus: Arbitror vobis in lege eruditis non esse incognitũ factũ illud Dauidis quod sacra describit historia:[f] quando ipse à facie Saulis fugiẽs, graui famis inedia pressus, venit ad Achimelech sacerdotẽ in Nobe, vbi erat tabernaculũ domini:[g] panésq; laicos ad manũ ibi nõ inueniẽs, comedit panes sanctos, nempe panes propositionis, quos ex domini mandato nõ licebat cuiquam mãducare, nisi tantũ sacerdotibus:[h] neque solus ipse de panibus istis sanctis comedit, sed & serui quos in suo comitatu paucos habebat. Hic si Dauidi cum suis licuit, ob famis vrgentẽ necessitatẽ, etiã sanctos panes manducare, quod alioqui tali necessitate exclusa prorsus erat illicitũ: quare nõ & his meis discipulis consimilis necessitas suffragabitur? Quare Dauidis exemplo non erunt à calumnia liberi?[i] Iterum ex lege cognoscitis, quòd sacerdotes diebus sabbati & festis in templo violant sabbatum, secundum eum modum quo vos dicitis meos discipulos violare sabbatum. Nam opera externa faciunt multa, immolantes victimas, eásque lauantes & cremantes, & sanguinem fundentes, aliáque huiusmodi faciẽtes, quæ longè magis seruilia & magis distractiua videntur, quàm istud quod in meis discipu-

IN illo tempore, abijt Iesus per sata sabbato:
b discipuli autẽ eius, esurientes, cœperunt vellere spicas & mãducare,
c Pharisæi autẽ videntes, dixerunt ei:
d Ecce discipuli tui faciũt, quod non licet eis facere sabbatis.
e At ille dixit eis: Non legistis, quid fecerit Dauid,
f quãdo esuriit, & qui cum eo erant, quomodo intrauit in domum Dei,
g & panes propositionis comedit quos non licebat ei edere,
h neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus?
i Aut nõ legistis in lege quia sabbatis sacerdotes in tẽplo sabbatum violant,

a & sine crimine sunt?
b Dico autē vobis,quia templo maior est hic.
c Si autē sciretis,quid est: Misericordiā volo & nō sacrificiū, nūquā cōdēnasseti innocentes.
d Dns enim est filius hominis, etiam sabbati.
e Et cum inde transisset, venit in synagogam illorum.
f Et ecce homo manum habens aridam:
g & interrogabāt eum dicētes: Si licet sabbatis curare?
h vt accusarēt eum.
i Ipse autem dixit illis:
k Quis erit ex vobis homo qui habeat ouē vnā & si ceciderit hæc sabbatis in foueam, nōnne tenebit & leuabit eam?
l Quāto magis melior est homo oue?

lis accusatis.[a] Et tamen sacerdotes in templo ista sabbatis faciētes,sicq; iuxta vestram æstimationem sabbatum violātes,sine peccato sunt, & nulla accusatione digni.[b] Dico autē vobis in veritate quòd isti mei discipuli secum habēt eum qui templo est longè maior & dignior,nempe Dei filium,in quo totius diuinitatis plenitudo inhabitat corporaliter. Vnde si sacerdotes eiusmodi opera seruilia faciētes,per templū excusantur à trāsgressione,meritò & hi mei discipuli,etiāsi opus aliquod fecerint in sabbato secundum speciem vtcunq; seruile:excusari poterunt, per præsentiam eius quem secum habent, tantò digniorem tēplo.[c] Vos verò qui ita seueri & morosi estis iudices aliorū,si verè intelligeretis vim eius verbi quod per Prophetā dixit Deus: Benignam & cōpassiuam misericordiam ego præeligo quibuslibet externis & corporalibus sacrificiis,huius verbi germanā sententiam si teneretis, nō ita temerè & iniquè iudicassetis sine causa innocentes.Nam etiam si secundum externam speciem aliquid viderētur egisse minus rectū, debueratis aduertere quòd mea præsentia meúsque cōsensus illos à crimine reddat immunes.[d] Ego namque filius Dei,in tempore de homine homo natus,sicut omnium temporum,sic etiam sabbati sum dominus,vt mea volūtate possit in eo fieri opus quodcunque mihi placuerit.[e] Et cum inde abiisset, venit in synagogam illorum.[f] Erátque ibi in synagoga homo quidam habens alteram manum aridam,& prorsus ad agendnm omne opus inutilem.[g] Cuius hominis occasione,interrogauerunt Christum Pharisæi, licitū ne esset an illicitum, diebus sabbati curare homines ab infirmitatibus.[h] Idque eum interrogabant insidiosè,vt ex eius responsione ansam acciperent accusationis atque calumniæ.[i] Dominus autem per similitudinem ita illis respondit:[k] Quis est vestrum omniū,qui si ouiculam habeat,contingátq; illam sabbato cadere in foueam,non eam sit quantotius apprehensurus & alleuaturus de puteo?[l] Quod si vos ad ouem subleuādam diei festo non parcitis, neque sabbatū violari putatis tali externo opere:quāto magis

lice

licebit in die festo curare hominem? cum multo maioris pretij & dignitatis sit homo quã ouis: & multo amplius quilibet sit deuinctus benefacere proximo suo in natura cõpari, quã iumento irrationali.[a] Vtiq; ergo licitũ erit, etiam sabbatis infirmos curare, aliaque huiusmodi charitatis opera præstare proximis, neque talibus piis operibus vlla fit diei festo iniura. [b]Quo in aduersariorũ confutationẽ prolato responso, conuersus ad hominẽ illum qui manum habebat aridam, dixit ei: Extende manũ tuam illam quę arida fuit, & recipe sanitatẽ: iis omnibus qui adsunt, velint, nolint, videntibus.[c] Statimq; obediens homo ille manum vt iussus fuerat extendit: & plenæ restituta est sanitati, vt mouere eam eaq; vti iam posset pro libito, perinde atq; altera, quæ arida nunquam fuerat.[d] Pharisæi verò tabescentes inuidia subducẽtes sese à Christi præsentia, clanculum aduersus eum consulebant qua ratione eum, siue dolo sine vi, ad mortem perducerent.[e] Quam illorum machinationem impiam omniscientia sua cognoscens benignus Iesus, eo quòd nondum passionis aduenisset hora, cedere volens furori, recessit inde: eumq; abeuntẽ multi sequuti sunt, partim audiendæ salutaris doctrinæ, partim optatæ sanitatis recipiendæ gratia:[f] eosq; omnes qui sanitatis causa sequebantur, solita sua benignitate curauit ab infirmitatibus suis: præcipiens illis, vt nõ se proderent, neq; quo in loco se contineret palàm facerent: Latere enim & occultari à facie impiorum voluit ad humilitatis & mansuetudinis exẽplum, nostræq; fragilitatis consolationem.[g] Sicq; in hac dispensatoria Christi abscõsione adimpletum est quod multo antè prędictium fuerat per Esaiam Prophetam, in patris persona ita de eo loquentem:[h] Ecce filius meus, quẽ singulariter elegi præ omnibus filiis hominum, vt in eo requiescam secundum plenitudinem diuinitatis meæ: singulariter quoq; mihi prædilectus: in quo sup omnes beneplacitum est voluntati meę.[i] Super hũc ego faciam requiescere spiritum meum non ad mensuram, vt in cæteris, sed secundum omnem plenitudinem, vt in vnigenito meo:[k] generique humano, ac

a Itaq; licet sabbatis bnfacere.
b Tunc ait homini: Extende manum tuam.
c Et extendit, & restituta est sanitati sicut altera.
d Exeuntes autem Pharisæi, cõsiliũ faciebãt aduersus eum, quomodo perderent eum.
e Iesus autem sciẽs, secessit inde: & sequuti sunt eum multi,
f & curauit eos omnes, & præcepit eis, ne manifestũ eum facerent.
g Vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem:
h Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ.
i Ponam spiritum meum super eum.
k & iudicium

gentibus nuntiabit. ſpecialiter etiã populo gẽtium(partim per ſeipſum, partim per ſuos Apoſtolos,quibus de ſpiritu ſuo daturus eſt)annũtiabit iudiciũ nouiſsimi examinis,differentemq́; bonorum ac malorum(quę illic oſtẽdetur) retributionem,ſimul & ea quæ ad eiuſmodi retributionẽ ſiue bonam,ſiue malam homines modò diſponunt.[a]Cum autem in mundum ad prædicandũ aduenerit,non contentioſus erit,neque clamoribus rem aget,[b]neque quiſquã in publicis locis pro inani gloria & plauſu populi(vt ſolent mundi ſapientes) neq; pro excitando tumultu(vt ſolent ſeditioſi)illũ audiet loquentem:ſed in omni potius mãſuetudine & benignitate apparebit,miramq́; erga omnes præ ſe feret manſuetudinem atq; modeſtiam.[c]Arundinem quaſſatam non penitus confringet,ſed alligabit potius & conſolidabit,ne omnino rumpatur: [d] & linum debiliter accenſum aut penè extinctum non opprimẽdo prorſus extinguet:ſed potius ipſum ignẽ in eo fouebit,flammamq́ue nutriet:id eſt,cor contritum & humiliatum non deſpiciet,neq; imperfectum hominũ abiiciet,ſed ineſtimabili ſua pietate puſillanimorum & humilium peccatorum confracta corda ſua medicinali gratia conſolidabit,& imperfectum eorũ qui ſunt bonę voluntatis aſpiciens,fidem & charitatẽ in eis adaugebit.[e] Perdurabitq́ue hæc in puero meo manſuetudo,vſque ad nouiſsimi tempus examinis: quando eiiciet ipſe ac proferet iudicium ad plenam victoriam,quando non iam in forma Euangelicę humilis & mitis,ſed in forma iudicis ſæuerus atq; terribilis apparebit iuſtum de omnibus prolaturus iudicium,plenamq́ue &. perfectam accepturus victoriã, omnibus ſubiectis ſub pedibus eius.[f] Interim verò antequam tempus illud adueniat,credent populi & ſperabunt in eum,per fidem & ſpem in nomine eius beatam adepturi retributionem.[g] Quodam autem tempore,exhibitus eſt coram domino homo quidam tribus grauibus malis laborans , nempe dæmonio obſeſſus , cæcus , & mutus.[h] Dominus autem (cui non eſt differentia ſiue ab vnica ſiue à multis ſanandis miſeriis)ita plenæ illum ſanitati reſtituit, vt dæmo-

a Non contendet neque clamabit,

b neque audiet aliquis in plateis vocem eius.

c Arundinem quaſſatam non confringet,

d & linum fumigans non extinguet,

e donec eijciat ad victoriam iudicium.

f Et in nomine eius gentes ſperabunt.

g Tunc oblatus eſt ei dæmoniũ habens,cæcus et mutus:

h & curauit eũ,ita vt loqueretur et videret.

dæmonio eiecto omnis mali radice,& videret & loqueretur rectiſsimè,perinde ac ſi nihil vnquã fuiſſet perpeſſus malorum. [a] Quo miraculo tam patenti, ſimplices turbæ in magnam Chriſti admirationẽ & venerationem adductæ ſunt,ita vt colloquentes adinuicem,dicerent:[b] Profectò hic eſt Meſsias ille,quẽ ex Dei promiſsione facta patribus, de tribu Iuda,& de ſtirpe Dauid expectamus naſciturum. [c] At verò inuidi Phariſæi ſuo more ad calumniam trahentes omnia, ſignum tam euidentiſsimum, cum factum negare non poſſent, ad dæmonis virtutem conati ſunt referre, dicentes: [d] Quæ hic ædit miracula dæmones eiiciens aliaque huiuſmodi faciens, non per Dei omnipotentis nomen,vt ſanctus Propheta, ſed vt magus ac ſeductor ædit per virtutẽ Beelzebub principis dæmoniorum:cum hoc ipſe fœdus iniit ad ſeducendum ſimplices,atque ex pacto inito princeps dæmoniorum ab iſto inuocatus aliis minoribus à quibus obſidentur homines,imperat vt egrediãtur: ſimiliter & per horum miniſterium alia agit,quæ ſecundum ſpeciem mira videntur ſimplicibus. [e] Ieſus autem per ſuam omniſcientiam cognoſcens impias illorum cogitationes,congruis argumentis illos confutauit, dixitque eis: [f] Omne regnum in quo fuerit diſsidium, ita vt pars vna aduerſus alteram inſurgat, inuicemque ſe laborent perdere diuiſæ partes,citò diſsipabitur,& facile conteretur. [g] Et omnis congregatio ciuitatis, vel domus alicuius, ſi ita fuerit in ſe diuiſa, vt pars vna ſe opponat alteri, non permanebit ſtabilis,ſed corruet propriis vulneribus. Vt enim concordia minimæ res creſcunt, ſic diſcordia maximæ collabuntur. [h] Me autem eiiciente dæmonia, ſi (iuxta calumniam veſtram) dæmon dæmonem eiicit, maior videlicet minorem vi cogit exire locum quem libenter inhabitat, neque niſi coactus deſerit, conſequens eſt, vt inter dæmones ſit diſsidium & pugna. [i] Quòd ſi ita eſt, non ergo poterit eius regnum ſtabile permanere, ſed quantotius deficiat neceſſe eſt. Hoc autem rationabile non videtur: quòd regnum Satanæ iamiam

a Et ſtupebant omnes turbæ,et dicebant:

b Nunquid hic eſt filius Dauid?

c Phariſæi autem audientes, dixerunt:

d Hic non eiicit dæmones niſi in Beelzebub principe dæmoniorum.

e Ieſus autem ſciens cogitationes eorum dixit eis:

f Omne regnũ diuiſum contra ſe deſolabitur:

g & omnis ciuitas vel domus diuiſa contra ſe non ſtabit.

h Et ſi Satanas Satanam eiicit aduerſus ſe,diuiſus eſt.

i Quomodo ergo ſtabit regnũ eius?

penitus sit destruendum, quoniam ad seculi vsq; consummationē regnabit ipse sup filios superbię, eritq; princeps mundi, quantum ad impios. Aut si, quantū ad bonos, dicitur regnum eius iamiam defecturū, sicut verè deficiet, per me id futurum necesse est fateamini, per quem (vt vos dicitis) mitti iam cœpit inter illos discordia. Vel igitur negate, me in nomine dæmonis eiicere dæmones, vel diaboli & inferni victorem debellatoremque me agnoscite.[a] Iterum dicite mihi. Ego si iuxta vestrā calumniā in nomine Beelzebub principis dæmoniorū eiicio dęmones, exorcistæ vestri, filij generis vestri, qui inter vos coniurationibus eiiciunt dæmonia, in cuius nomine & virtute id faciunt? An & ipsi in nomine Beelzebub eiiciunt dæmones? Nequaquā id fatebimini, sed ex virtute Dei. Quod si de istis asseritis, dæmones eos eiicere, & non ex pacto cum dæmonio: quo iure, qua rationis apparentia hoc de me comprobabitis, quòd aliter ego dæmonia eiiciam quàm ex virtute Dei? Illi si possunt ex Deo, quare non potero ego? Quid aduersum me habetis, nisi vestrā inuidiam, quæ vos facit mea omnia in partem iniquam peruertere?[b] Ideo ipsi exorcistæ filij generis vestri, vos cōdemnabunt in iudicio: erūt ipsi vobis in testimoniū iustę condemnationis in die iudicij, quoniam videlicet cum illos videritis, tantū exorcistas & puros homines, ad inuocationē diuini nominis, sine pacto dæmonum eiicientes dæmonia, me tamen filium Dei impudentissimè dixeritis non aliter quàm in virtute dæmonis potuisse eiicere dæmonia.[c] Si autem ego (id quod verum est) dæmones eiicio per spiritū sanctum, ac per virtutē diuinitatis, quæ in mea humanitate tanquam in instrumento domestico inhabitat, igitur iam in vos peruenit regnū Dei: tempus igitur nūc aduenit, quo inimicus diabolus per me deuincetur, eiicietur, & cōdemnabitur, regnumq; eius, quantum ad electos, prorsus destruetur, & regnū Dei surget pro eo in omnibus qui crediderint. Ista enim visibilis dæmonū è corporibus expulsio, quam ego per virtutem diuinitatis operor, signū est illius inuisibilis eiectionis, qua ille à suo regno de turba

a Et si ego in Beelzebub eijcio dæmones, filij vestri in quo eijciunt?

b Ideo ipsi iudices vestri erunt.

c Si autem ego in spiritu Dei eijcio dæmones, igitur peruenit in vos regnum Dei.

turbabitur, vt pro eo consurgat regnum Dei.[a] Præterea, si quis à viro forti & bene armato voluerit prædam tollere, & ea quæ ille chara habet ab ipso auferre, quomodo fieri id poterit, nisi vi inualescat super eum, fortiorq; eo factus alligauerit eum, atque ita demum velut ablata prius eius fortitudine, domum vniuersam spoliabit, & omnia electa tollet pro libito? Ita sanè ego cum forti diabolo, nō per amicitiæ pactum, (vt vos inuidiosè confingitis) rem ago, sed manu violenta cum illo congredior per virtutem diuinitatis ipsum alligo & supero: & quos ipse obsederat, ab eo per vim aufero, vt secundum corpus visibiliter, ita & secundum animam inuisibiliter.[b] Præterea. Qua veri similitudine vos id potestis asserere, quod pactum ego habeam & amicitiam cum dæmone, cum inuicem maximè nobis aduersemur? Qui enim non est mecum, non mihi consentit, nō mihi collaborat, non ad idem conatur ad quod ego, sed omnino contraria quærit & curat, is mihi profectò æstimandus est contrarius: & qui mecum non laborat, vt in vnitatem cōgreget dispersos, is contrario studio dispergere laborat etiam vnitos.[c] Atque hoc pacto Satanas, qui semper mihi contraria quærit (cum ego præ omnibus diligam, & quæram hominum salutem, ille econtrario auidissimè sitiat perditionem, ego toto studio ad vnitatem fidei & ad vnum Ecclesię ouile dispersos conor reuocare, ille contra per varios errores dispergere) quomodo vobis potest videri amicus mihi aut pacti singularis fœdere sociatus?[d] Quoniā verò ita apertè & contra omnem rationem ausi estis in me tam fœdā proferre blasphemiam, vt opera manifestam Dei virtutem testantia, sine vlla ratione vel rationis apparētia diabolo tribuatis, illud ego vobis præmonendo denuntio,[e] quòd omne peccatum quo fortè per fragilitatem vel per ignorātiā homines peccauerint (imò & blasphemia ipsa, si vel ex ignorātia vel ex fragilitate processerit) remitti ipsum contingit & frequenter dimittitur iis qui sic deliquerūt, agētibus sui peccati pœnitētiā.[f] Atverò blasphemia spiritus, qua qs agnitam manifestè veritatē impugnat, quod à spiritu Dei

a Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem, & tunc domum illius diripiet?

b Qui non est mecum contra me est,

c & qui non congregat mecum spargit.

d Ideo dico vobis:

e Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus:

f Spiritus autē blasphemia non remittetur

manifestè euidenterq; procedit, per certã & obstinatã malitiã dæmonis virtuti asscribẽdo: blasphemiã, in quam huiusmodi in spiritũ Dei, vel omnino nunquã vel rarissimè cõtingit hominib⁹ remitti: quoniã vix vnquã eiusmodi homines ex animo agũt pœnitẽtiã. Meretur enim hoc illorum obstinata peruersitas, & à proposito assumpta cæcitas, vt diuina gratia qua sciẽtes impugnarunt, nõ recipiatur ad salutarẽ pœnitentia.[a] Et quicũq; verbũ aliquod blasphemię dixerit in psonã filij hominis, videlicet ex infirmitate aut ignorantia, scãdalũ passus in assumpta serui forma, mysteriũ tantę humilitatis nesciens intelligere, remissionẽ peccati sui facilè poterit obtinere.[b] Qui autẽ blasphemiæ verba protulerit contra spiritũ sãctũ, id quod manifestè ex spiritus sancti virtute procedere cernitur propter inuidiã & volũtariè assumptã cordis cæcitatẽ dæmoni asscribens,[c] huiusmodi vel omnino nũquam, vel nimium rarò contingere remissionẽ accipere peccati sui, neq; in hoc sæculo, neque in futuro; sed in peccato suo morietur, eiusq; reatu detinebitur & punietur imperpetuum. Veruntamẽ nõ vsq; adeò mirum debet videri, si vos peruersi Pharisęi impietates & blasphemias huiusmodi proloquamini.[d] Alterum enim horum de vobis, sicut & de vnoquoq; hominum, fiat necesse est: vel vt curetis esse bonę arbores, & bonos proferre fructus; id est, bona esse volũtatę, atque inde verba operaq; bona producere:[e] vel vt malam habeatis voluntatẽ, atq; inde verba operaq; mala pferatis. Talis enim debet esse fructus arboris qualis est ipsa cuius est fructus arbor.[f] Nam ex fructu quem profert arbor vnaquæque, bona sit an mala, dinoscitur.[g] Et quomodo vos, ò serpentũ genimina, de malis parentibus propagati pessimi filij bona loqui ex vobis possetis, cum sitis in vobis mali, cum malam intra vos geratis radicem peruersi affectus & pessimæ voluntatis? [h] Ea enim per os solent homines eloqui, quæ amplius intra cordis affectum latent abscondita, & libenter ea solet proferre lingua quæ in voluntate altius hærent infixa.[i] Videlicet bonus homo, de bono cordis affectu velut de thesauro quodam

a Et quicunq; dixerit verbum contra filiũ hominis, remittetur ei
b Qui autẽ dixerit contra spiritum sanctũ, non remittetur ei,
c neq; in hoc sæculo neq; in futuro.
d Aut facite arborẽ bonam & fructum eius bonum,
e aut facite arborem malam & fructum eius malum.
f Siquidem ex fructu arbor agnoscitur.
g Progeniei viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?
h Ex abundantia enim cordis os loquitur.
i Bonus homo de bono thesauro profert bona,

dam pretioso, bona depromit verba & opera. [a] Is autem qui malus est, de malo cordis affectu (vnde habet vt malus sit) velut de malo quodam thesauro, aut verius de sentina mala, depromit opera & verba mala. Opera nanque & verba, suam bonitatem atque maliiam accipiunt ex cordis interna bonitate siue maliia, vbi quasi in thesauro quodam conuoluta iacet bonitas atq; malitia externorum verborũ & operũ. [b] Neq; verò illa solum impiissima blasphemiæ verba suũ habebunt iudiciũ, sed & generaliter hoc dico, de omni verbo vano & inutili, quodcunque homines modo loquuti fuerint, reddendam eis esse rationem in die nouissimi examinis, quando cuncta quæ dixerint fecerintve homines adducentur in iudicium. [c] Ex verbis nãque suis vnusquisque hominum iustificabitur vel condemnabitur, sicut & ex operibus: ità vt si ex bono corde loquutus fuerit bona: id est, Deo grata, proximísque vtilia, sit ex his verbis iustificandus, & pro eis coronandus: contra verò, si blasphema in Deum, aut in proximum noxia, aut in se vana, de corde malo sit proloquutus, ex eis sit condemnandus, & pro eis digna vltione plectendus. [d] In illo autem tempore, quidam de Scribis atq; Pharisæis animo doloso Christum accesserunt, dicentes: [e] Præceptor desideramus & hoc poscimus à te, vt portentum aliquod singulare de cælo nobis spectantibus ædas, cuiusmodi olim patribus nostris per Mosen aliósque Prophetas nonnullos ostensa sunt: vt cum sub Mose manna de cælo descendit, sub Iosue sol stetit immotus, sub Samuele data sunt tempore sereno tempestates & tonitrua, sub Ezechia sol apparuit retrogradiens, atque ita in aliis nonnullis: vt tali aliquo signo tam magnifico, certò comprobemus te ex Deo esse. Nam ea quæ hactenus à te fieri vidimus, minora apparent, neque multum efficacia. [f] Sciens verò dominus, quòd tantum animo tentandi sic illi loquerentur, nihilo melius credituri etiamsi signa multò plura & maiora æderet, dura illis increpatione respondit, dicens: [g] Peruersa ista & adulterina natio incredulorum Iudæorum, à piissimis progenit-o ribus

a & malus homo de malo thesauro profert mala.

b Dico autem vobis, quoniam omne verbũ otiosum quod loquuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij.

c Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.

d Tunc responderunt ei quidã de Scribis & Pharisæis, dicentes:

e Magister, volumus a te signum videre.

f Qui respondens ait illis:

g Generatio mala & adultera signum quærit:

ribus sanctis Patriarchis nimiũ degenerans, tentando à me signum petit, quasi signa nõdum sufficientia viderit, si credere velit. [a] Sed non dabitur ei modo pro sua curiositate signũ quale postulat de cælo, quoniam neq; fructum in eis vllum faceret. [b] Dabitur tamen eis nõ multo pòst in terra signum admirabile, prodigium longè maximũ, quod omnia signa priora logo interuallo superabit, nempe signũ meæ resurrectionis quæ in Iona Propheta fuit pręsignata. [c] Quemadmodum enim Ionas latuit in vẽtre ceti tribus diebus & tribus noctibus, postea verò exiuit illæsus: [d] sic filius hominis, secundũ corpus in visceribꝰ terræ intra sepulchrũ clausus, per triduum (quod tres dies & tres noctes continet) delitescet: ac post triduũ: id est, postquam tertia dies aduenerit, iterũ de sepulchro viuus resurget. Hoc signum omnium longè maximum, posterius monstrabitur generationi huic, post quod omnino nullus relinquetur excusationis locus iis qui ne tunc quidẽ crediderint. O quanta vos tantis signis incredulos, in venturo iudicio manet damnatio. [e] Habitatores enim ciuitatis illius magnæ Niniue, in die extremi iudicij & resurrectionis generalis resurgent ad vitam, vnà cũ hominibus nationis huius incredulæ, & stabunt contra eos in testimoniũ iustæ cõdemnationis eorum: quoniam quidem ipsi cum sub offensa Dei fuissent, ad prædicationem tantum Ionæ simplicis Prophetæ & hominis puri, pœnitẽtiam egerũt peccatorũ suorum ex animo, ita vt retractaret Deus sententiam mortis cõtra eos ex ore Prophetæ denunciatam. [f] Et ecce apud istos, imò in medio istorum astat, qui Ionã longissimo antecedit interuallo, nempe Dei filius, ipse omnium dominus Prophetarũ, cuius tantũ vmbra, figura, & minister ille extitit: nec tamen ad eius tanti Euãgelistæ prædicationem voluerunt pœnitentia agere infidelitatis atq; malitiæ suæ. [g] Item & regina Sabba, quæ ab austro olim Hierosolymam aduenit, surget in die iudicij vnà cũ generatione ista, & contra eam stabit in testimonium iustæ condemnationis: quoniam ipsa ab extremis terræ finibus venit Hierosolymam, magnum valde itineris dispen

a Et signum nõ dabitur ei, b nisi signum Ionæ Prophetæ.

c Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, d sic erit filius hominis in corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus.

e Viri Niniuitæ surgẽt in iudicio cũ generatione ista, & cõdemnabunt eã: quia pœnitentiã egerũt in prædicatione Ionæ.

f Et ecce plusquam Iona hic.

g Regina austri surget in iudicio cũ generatione ista, & cõdemnabit eam: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis.

dispendium suscipiens,desiderio videndi audiédíque Salomonem, de cuius sapientia tantum famá audie-rat. [a] Isti verò habent apud se,imò in medio sui,eum qui lõgissimo interuallo illum superat Salomonem, nempe Dei filium,patris æternam sapiẽtiam, cui col lata omnis sapiẽtia Salomonis, quasi nihilum debeat æstimari:nec tamen eius verbis auditũ prębẽt, eiúsq; sapientiam nõ solum non requirũt absentem,sed nec præsentem & vltrò oblatã suscipiunt, imò reiiciũt & blasphemiis insectantur.Quonia igitur pessima hæc generatio tantam sibi oblata gratiam ita indignè abiecit, & quasi calcibus repulit propositã ,per ænigma vobis indicabo,quid illi in pœnã suæ infidelitatis tãdem sit euenturum. [b] Cum it q; spiritus malignus ab homine aliquo expulsus abscesserit,perambulabat loca deserta sicca & inaquosa, si in eis cõmodam possit inuenire mansionem: & cũ nec illic requiem quietam firmámq; inuenerit, [c] secũ decernit reuerti in priorẽ domũ,vnde abscesserat,vt videat an no rursum possit in ea locũ inuenire. [d] Veniénsq; illuc, inuenit eam à nullo hospite bono inhabitatã, qui sibi possèt ingressum prohibere,& scopis tãtum ab externis sordibus expurgatã,atq; externis quibusdam ornamẽtis decorata. [e] Tunc gaudens spiritus immũdus & plaudens, propter recuperatã pristinam domum,præ gaudio se nõ continet,neq; solus habitationẽ illam ingreditur, sed vadit & inuitat,adducítq; secum alios septem spiritus,se etiam impuriores, & ingressi pariter habitat in domo illa, [f] sicque nouissima hominis illius longè sunt peiora prioribus:quoniam à pluribus iam & impuriorib⁹ securius inhabitatur dęmonibus,qui prius tantum ab vno, & eo quidem non firma possessione inhabitabatur. [g] Sub hoc videlicet ænigmate indicare volui,quid generationi isti pessimæ pro sua incredulitate sit euẽturum.. Propter nanque infidelitatem & ingratitudinem diabolo tradẽtur,qui eos longa possessione inhabitabit,& omnibus vitiis plusquã anteà vnquam vexabit. [h] Interim verò dum hæc atque alia huiusmodi turbis audientibus loqueretur dominus Iesus,contingit matrem ipsius comitatam nõ-

a Et ecce plus quàm Salomon hic.

b Cum autẽ immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiẽ & non inuenit.

c Tunc dicit, Reuertar in domum meam vnde exiui.

d Et veniẽs inuenit eam vacãtem, scopis mundatam & ornatam.

e Tũc vadit & assumit septem alios spiritus secũ nequiores se, & intrantes habitant ibi.

f & fiũt nouissima hominis illius peiora prioribus.

g Sic erit & generationi huic pessimæ.

h Adhuc eo loquẽte ad turbas ecce mater eius et fratres stabãt foris quærentes loqui ei

nullis ex cognatis ipsius, foris eũ præstolari, cupientes dũ exiret ipsum alloqui. [a] Quod cernens quidam astantium Christo, satis ad loquendũ prõptulus, (vel vt eum tentaret, si fortè propter matrem Dei verbum relinqueret, vel vt apud eum gratiam iniret ex nouo & læto nũtio) dixit ei: [b] Ecce mater tua & cognati tui foris te præstolantur, cupientes te alloqui. [c] At ipse, vt ostenderet naturalẽ & carnalem affectũ postponendum esse diuino amori, nihilque terrenum vel carnale pręponendum esse negotio Euangelij, ita respondit illi qui sibi indicauerat de matris præsentia: [d] Quid tu carnaliũ amicorum præsentiam mihi denuntians, Euangelicũ niteris perturbare sermonem? Quid mihi matrem & fratres terrenos cõmemoras, vbi patris mei cælestis incũbo negotiis? Vis scire tu, quos ego hoc in negotio secundum spiritũ æstimem mihi matrẽ & fratres: id est, verè cognatos? [e] Extendensque manum ad discipulos suos & auditores, qui tota attẽtione verbis eius vacabãt audiendis & intelligendis: [f] Huiusmodi, inquit, verbi diuini attentos auditores & sedulos obseruatores ego secundum spiritum mihi coniunctissimos reputo, vt matrẽ vel fratres. [g] Quicunq; enim voluntatem patris mei, postquam attentè audierit, solicitè quoq; perfecerit, hũc ego mihi verè cognatum & coniũctissimum reputo, æstimans illum quasi mihi sit & frater & soror atque etiam mater. Hancq; cognationẽ spiritualem pluris ego facio, quàm omnẽ carnalem, etiam proximam, cuiusmodi est inter fratres & sorores, matrẽ & filiũ. Ac proinde à negotio patris mei cęlestis, propter præsentiam cognatorum carnis, nequaquam debeo (id quod tua videbatur poscere oratio) desistere.

a Dixit autem ei quidam:

b Ecce mater tua, & fratres foris stant, quærẽtes te alloqui.

c At ipse respõdens dicẽti sibi, ait:

d Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei.

e Et extendens manum in discipulos suos, dixit:

f Ecce mater mea, & fratres mei.

g Quicunque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, soror & mater est.

Parabolæ de Spiritu immundo explicatio.

HOmo iste à quo spiritus immũdus exiit, populus est Iudęorum, à quo tunc quasi diabolus exiit, quando sibi populum illum Deus primum per Patriarcharum electionẽ, ac deinde per legis dationem

tionem segregauit in peculiũ ex omnibus gentibus. Egressus autem ab illo populo & exclusus diabolus, obambulabat deserta gẽtium, in quibus aquæ nõ erant gratiarum spiritualium. In eis requiẽ quærit, habitans in illis vsque ad tempus gratiæ: sed quam quærit plenè nõ inuenit, quoniam hoc tempore gratiæ à populo gentiũ per Euangelij prædicationem debebit foras eiici. Hinc verò eiectus, considerat apud se diabolus: num forte in Iudaicum populũ sibi permitteretur liber introitus: & veniens in tempore gratiæ credentibus gẽtilibus cernet Iudæos vacantes à gratia Dei, quam noluerunt suscipere, scopis tamen mũdatos & ornatos: id est, corporalibus quibusdam expiationibus exterius mũdos, & cæremonialibus quibusdã obseruantiis, externisq; iustificationibus legalis literę, in quibus confidunt secundum exteriorem speciem velut exornatos. Et quia sic volentes suam iustitiam cõstituere, Dei iustitiæ nolent subiici, neq; Euangelio credere, iccirco diabolica potestas illos in mãsionem accipiet & subiectionem, ita vt iam videantur octo obsessi dæmonibus, iisque impurioribus, qui ante susceptam legẽ quasi vnico eoque minus malo obsessi fuerant. Atq; ita fient posteriora generationis huius prioribus peiora: quoniam longè peior erit horum conditio & maior damnatio, quando post electionẽ singularem & promissiones sibi factas legẽmque acceptam, tandẽ omnibus erunt ingrati & increduli, exhibitam sibi & vltrò oblatam glatiam suscipere pertinacissimè recusantes, quam prius, quãdo neque adhuc in populum Dei fuerant segregati, neq; promissiones adhuc aut legem vel Prophetas accepissent.

ELVCIDATIO CAP. XIII.

QVODAM autem tempore egressus de domo Iesus sedebat iuxta mare. [b]Conueneruntque ad eũ plurimi doctrinæ eius auidi, ita vt ex terra commodè nõ posset eos docere: propter quod, ascendens in nauiculam, vt cõmodius à tam multis posset audiri, atque, in ea sedens, vt mos est doctoribus, inde docebat ad se confluentem multitudinem quæ ad audiendum stabat in littore: [c] loquutúsque est eis parabolas multas, quibus quasi per symbola quædam & ænigmata mysteriũ regni Dei illis prædicauit. Inter cæteras autem vna vel pręcipua erat illa, quam de semine proposuit, in hunc modum. [d] Contigit seminatorem quendam exire in agrum, ad iaciendum spar-

IN illo die exiens Iesus de domo, sedebat secus mare.

b Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita vt in nauiculã ascendens, &c.

c Et loquutus est eis multa in parabolis, dicẽs:

d Ecce exijt qui

ſeminat, ſeminare.

a Et dum ſeminat, quędā ceciderunt ſecus viam:

b & venerunt volucres cæli, et comederunt ea.

c Alia autem ceciderunt in petroſa, vbi non habebāt terram multā & continuò exorta ſunt, quia non habebant altitudinē terræ:

d ſole autem orto æſtuauerunt, & quia nō habebant radicem aruerunt.

e Alia autē ceciderunt in ſpinas,

f & creuerunt ſpinæ, et ſuffocauerunt ea.

g Alia autem ceciderūt in terram bonam,

h & dabāt fructum: aliud centeſimum,

i aliud ſexageſimum,

k aliud triceſimum.

l Qui habet au

gendúmque ſemen ſuum. [a] Inter ſeminandum verò quędam ſeminum vel vento vel aliàs quomodo libet longius abrepta, ceciderunt iuxta viam in locum patentem, & frequenti calcatione cpmpactum ſiue obduratum, [b] venientéſque aues quæ in aëre volitant, ſemina illa in loco expoſito iacentia abſtulerunt, atq; deuorauerūt ea, neque fructus vllus ex eis enatus eſt: quoniā auium rapina intra terram non ſunt permiſſa ſufficienti temporis mora abſcondi, vt mortificata fructū facerent. [c] Quædam autem ſeminum ceciderūt in loca petroſa, vbi profunditatē terræ ſufficientem non habuerunt, ad debitè fructificandum: atque hinc factum eſt, vt ante tēpus cōgruum exhorta germinauerint, quoniā terræ profunditatem ſufficientem non habebant, vt ſe occultarent vſque in tempus naturæ congruum, vtque radicem figere poſſent ad ſufficientem profunditatem. [d] Veruntamen ſole grauius inardeſcēte, vt ſolet in meridie æſtatis tempore, ſtatim ab æſtu aſſumpta ſunt quæ enata fuerant, quia radicem ſatis altè non habuerunt infixam, per quam humorem ſufficiētem ad ſe attraherent: iccirco à ſuperueniente immodico ſolis æſtu, deficiēte humore intrinſecus reſiſtēte, quantotius arefacta ſunt, priuſquam ad iuſtam maturitatē poſſent pertingere. [e] Alia verò ceciderūt inter ſpinas: & illa quidē licet terram haberēt ſatis multam, ſufficientémque profunditatē, ad fructum tamē plenum non valueruut pertingere: [f] quoniam exortæ ſpinæ præualuerunt illis, & opreſſerunt illa, ne ad quantitatem & perfectionem competentem aſcēderent. [g] Quædam verò ſeminum ſortita ſunt terrā bonam, non obduratam attritione pedum, uon expoſita prædationi auium, non petroſam, non ſpinoſam, ſed mollem & pinguem, benéque fœcundam, [h] & ſemina huiuſmodi fructum magnū protulerunt, nonnulla, quidē magnum valde, vtpote centeſimum: [i] alia mediocrem, vtpote ſexageſimum: [k] alia verò minorem, vtpote triceſimū. [l] atque hæc dicens dominus Ieſus, magna voce clamauit, dicens: Audiat hæc quiſquis aures habet ad audiendum, apponat his verbis animum vt intelligat, quiſquis ſalutarē cupit diſcere

discere doctrinā.[a] Accedentes autem ad eum familiari cōsuetudine discipuli, interrogauerunt eum, dicentes: Quare præceptor bone, hominibus istis rudibus per parabolas loqueris, quas nequeunt ipsi inexercitatū ad huiusmodi sensum habentes intelligere? [b] Respondēs dominus, ait illi: Idcirco illis inter quos plurimi sunt increduli, nonnulli etiam peruersi, in parabolis loquor, quoniā incredulis illis & peruersis non est datum intelligere mysteria regni Dei, aut secreta doctrinę Euāgelicę, quomodo vobis fidelibus auditoribus id est à patre datum. Ita dispositum est à patre, vt vobis apertius proponam mysteria Euangelij, illis autem per parabolarum inuolucra, tāquam indignis quibus sancta nudè proponantur. [c] Ita enim à patre dispositum est, vt qui modicū quid accepit in cognitione veritatis, si modico illo benè vtatur, ipsúmque diligēter custodiat, accipiat ampliora & abundet: [d] is autem qui nō habet sciētiam veritatis, & cum posset habere, vel negligit vel recusat suscipere (cuiusmodi sunt ex istis plæriq;) merito etiā eo quod habere videtur, priuatur: vt non solum non accipiat id quod si voluisset poterat, sed neq; eius quod habet verū fructū accipiat. [e] Propter hoc loquor istis per parabolas, quoniam ita eorum meretur incredulitas: quoniam videntes oculis suis mirabilia diuinæ virtutis opera, méq; ipsum Dei virtutem ista facientē, cæci manent, & videre nolūt, neque per fidem me agnoscere: [f] audientes item ex me omnia quæ mihi pater mandauit loqui ad illos, nolunt attendere auribus cordis, vt credant & obediant: neq; quæ auribus corporis audiunt mente volunt intelligere. [g] Atque ita adimpletur in eis verbū Esaiæ, quod olim ex iussu Dei ad populum istum loquutus est, dicens: [h] Auditu externo audietis verba diuina: & nō poteritis, quia non voletis, intelligere: [i] visu quoq; corporali videbitis opera Dei, & non videbitis oculis mentis. [k] Induratū enim & obstinatū est cor populi huius per certam malitiam: auresque obturauerunt sibi, & oculos clauserunt, ne audire possint aut videre, aut corde intelligere ea quæ Dei sunt: sicque ipsi sibi impedimenta ponunt, & ob-

res audiendi audiat.

a Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis?

b Qui respondens ait illis: Quia vobis datū est nosse mysteria regni cælorum, illis autē non est datum.

c Qui enim habet, dabitur ei & abundabit:

d qui autem nō habet, & quod habet auferetur ab eo.

e Ideò in parabolis loquor eis, quia videntes non vident,

f & audientes non audiunt, neque intelligunt.

g Vt adimpleatur in eis prophetia Esaia dicentis,

h Auditu audietis, & nō intelligetis:

i & vidētes videbitis, & non videbitis.

k Incrassatū est enim cor populi

huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligāt, & conuertantur et sanē eos.
b Vestri autem beati oculi, quia vident:
c et aures vestræ, quia audiunt.
d Amē quippe dico vobis, quia multi prophetæ et iusti, cupierūt videre quæ videtis, et non viderunt,
e et audire quæ auditis, et non audierunt.

ſtacula conuerſionis & ſalutis ſuæ, quaſi ad hoc ex propoſito laborātes, ne quando cōuerti poſsint à malitia ſua & ſanari à miſeriis ſuis.[a] Dum enim ex certa ſciētia agnitam veritatem nolūt ſuſcipere, ſed impugnare etiā audent, & confirmantia eam diuina teſtimonia inſectari gaudent conuitiis: dúmque planè nolunt intelligere vt credant, quaſi aditum omnem ſibi videntur præcludere conuerſionis atque ſalutis, per huiuſmodi obſtinationem & obdurationem cordis ſui.[b] Veſtri autem meritò beati & fœlices oculi, tam mentis quàm corporis: quia videntes vident ea quæ à Deo in hoc tempore decreta ſunt fieri:[c] veſtræ quoque aures meritò prædicantur beatæ & corporis, & multò magis animæ: quoniam audientes audiunt ea quæ in hoc tempore ex Dei voluntate per me annuntiantur mundo. [d] Illud enim in veritate dico vobis, quòd in præteritis à ſæculo generationibus, plerīq; iuſtorum, magni quoque reges & ſancti Prophetæ amici Dei, magno deſiderio cupierunt videre oculis ſuis illa quæ vos modò videtis, & poſt paululum plura, maioráque videbitis, & non eſt illis datum videre ea:[e] cupierunt quoque & auribus audire ea quæ vos modò auditis annuntiari mundo per os meum, atque etiam amplius apertiúſq; poſtmodum audietis: partim per memetipſum, partim per ſpiritum meum: & non eſt hoc illis datum vt ea audirent. Optabant hæc iſti quaſi ſingulariſsimum donum, & eximium beneficium ſibi æſtimaſſent præſtitum, ſi datū eis fuiſſet voto potiori. Ac proinde & vos modò, quibus tanta gratia proponitur & ſuſcipitur, meritò beatos & fœlices dixerim.[f] Vos itaque quos pater cæleſtis tam ſpecialis vocationis gratia eſt dignatus, audire enarrationem parabolæ eius quam propoſui de ſeminante & ſemine. [g] Sunt quidam, qui verbum ſancti Euangelij cæleſtíſque doctrinæ auribus quidem corporis ſecundum vocis ſonum accipiunt, ſed virtutem verbi ad interiora non tranſmittunt, non ſtudent quæ audierunt intelligere, & intus in mente reponere atque cuſtodire. [h] Quod cernens diabolus (qui per volucrem cæli ob agilitatem & aëris

f Vos ergo audite parabolā ſeminantis.
g Omnis qui audit verbum regni et non intelligit,
h Venit malus et rapit quod ſeminatum eſt.

ris inhabitationē significatur) statim accurrit omnis virtutis osor, & peculiariter bonorum intiorum persequutor, seménque illud cælestis doctrinæ quantotius curat arripere, faciēs videlicet illum qui audiuit obliuisci, & planè negligere, siue etiam contemnere audita illa, & non intellecta: sicque fructus nullus ex hoc semine nascitur. [a] Huiusmodi homines sunt, quos prima parabolæ parte signaui, per terram secus viam, semen absque fructu accipientem: qui videlicet semen verbi, quasi secus viam susceperunt, in terra dura & auium prædationi exposita. [b] Quos autem per secundam parabolæ partem signare volui, nempe per terram petrosam suscipientem semē absque fructu debito, homines quidā sunt leues & temporarij: qui dum audiunt verbum Dei, subita quadam deuotione affecti, cum gaudio illud videndum quasi intra sinum mentis excipere, & satis sibi videntur intelligere, conceptúque subitaneo in mente se habituros proponunt. [c] Veruntamen radicem stabilis deuotionis aut firmi satis propositi non habent, sed tantum temporarij sunt, & subitanea nec diu duratura deuotione: [d] id quod manifestè tunc ostendunt, cum tribulatione qualibet siue pugna vel modica propter verbum illud exurgente, vel à mundo, vel à carne, vel à diabolo, statim succumbunt: ac perdito vigore, quasi ab æstu tribulationis interno radicali humore deficiente consumpti, scandalizantur, & excidunt ab eo quod susceperunt sancto Dei verbo. [e] Quos deinde per tertiam parabolæ partem, nempe per terram inter spinas suscipientem semen, & fructum proferre incipientem, volui signatos: diuites sunt sæculi huius: qui cor apponentes diuitiis amplius quàm oportet, si quando verbum Dei audiant, essentque alioqui fructum forsitan bonum producturi, attamen per nimiam sæculi huius curam, qua illorum cor possidetur, [f] pérque diuitiarum fallaciam, cui supra quàm decet sunt intenti, verbum cælestis doctrinæ fructum nequit proferre debitum: quoniam per solicitudines eiusmodi & fallacias diuitiarum, quasi spinis quibusdam suffocatur

a Hic est qui secus viam seminatus est.

b Qui autē super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, et continuò cum gaudio accipit illud:

c nō autem habet in se radicē, sed est temporalis:

d facta autem tribulatione et persequutione propter verbum continuò scandalizatur.

e Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit, et solicitudo sæculi istius,

f et fallacia diuitiarum suffocat verbum, et sine fructu efficitur.

a Qui verò in terrā bonā semi natus est, hic est qui audit verbū & intelligit,
b & fructum affert & facit,
c aliud quidem centesimum,
d aliud autem sexagesimum,
e aliud verò tricesimum.
f Aliam parabolam proposuit illis, dicens:
g Simile factū est regnū cælorū homini qui seminauit bonū semē in agro suo.
h Cum autem dormirēt homines venit inimicus eius & superseminauit ziza nia in medio tritici, & abijt.
i Cum autem creuisset herba & fructū fecisset, tūc apparuerūt et zizania.
k Accedentes autem serui patrisfamilias, di xerunt ei.
l Dñe nōnne bonū semē seminasti in agro tuo?

catur & supprimitur, ne in altū liberè possit germinare. [a]Qui autem parabolæ quarto membro, per terram bonam semen suscipientem & fructum bonum reddērem signabantur, hi nimirum sunt qui verbum Dei, vbi & quando datur, libenter audire student: auditum quoq; non negligere, sed omni studio intelligere laborant, inque sinu boni cordis quasi intra bonam terram altè reponūr, & quasi intra eius profunditatem abscōdunt, dum firmo proposito decernunt, nullā ob causam verbum illud semel susceptū, & benè intellectum de corde proiicere. [b]Et quoniam tam fideliter verbum Dei huiusmodi homines suscipiunt & custodiunt, idcirco in eis fructū profert copiosum: nō in omnibus quidem æqualem, in omnibus tamen sufficiētem: [c]In quibusdam quidem paucissimis, fructum plurimum, qui per cētesimum significatur: [d] in aliis verò paucioribus, mediocrem, qui per sexagesimum: [e] in aliis autem satis multis, minorem, qui per tricesimum. [f]Aliam quoq; itidem de semine & seminatore parabolam proposuit, dicens: [g] Ita se res habet cum regno cælorū, sic agitur de negotio Euangelij, quod prædicatur in Ecclesia bonis & malis quemadmodum sequēs indicat parabola, quæ est de homine patrefamiliàs, qui bonū semē seminauit in agro suo, [h]Cū autē somno graui dormirēt homines per noctē, inimicus inuidēs patrifamiliàs tantā vtilitatē, atque ipsi etiā agro suū fructum vberem venit, & super semen bonū prius à patrefamiliàs seminatum superiecit mala semina, eáq; cū tritico bono seminato passim commiscuit: & completo malitiæ suæ proposito, abiit. [i] Cum autem iam ad aliquantam altitudinem ascendisset herba boni tritici, ac tandem post iustam quantitatem etiam fructum inciperet proferre, tunc simul apparuerunt & zizania in medio tritici exorta de superiacto malo semine. [k] Quod considerantes serui patrisfamiliàs, qui ex officio suo & amore erga dominum curam gerebāt agri dominici, accesserunt: ad illum, & querimoniam dolentes proponunt: [l] Domine, inquiūt, nónne bonum semen in agro tuo seminasti? Quid ergo sibi volunt ista quæ nunc se

se produnt zizania? Vnde putas ista consurgunt in agro tuo, quæ tu nequaquã in eo seminasti?[a] Respondit illis paterfamilias: Ego quidẽ semẽ bonũ in agro seminaui, nec proinde à me surgunt ista zizania. Verũ inimicus homo tritico bono superseminauit malum semen, & hinc zizania.[b] Rursumq; illi dixerunt serui: Quid ergo? Vis domine, eamus in agrum istũ, & euellamus atque colligamus ista zizania mala, vt melius crescat triticum bonum?[c] Qui dixit: Nolo, ne forte zizania colligentes, simul cum eis euellatis & triticum. Difficile est enim ea quæ sic permixtim nata & adulta sunt ita separare abinuicem, nisi & illi noceatur quod seruatum cupimus.[d] Permittite verò, vt crescant simul cum tritico zizania vsque ad tempus messis: & tunc messoribus meis dicam, vt zizania colligant, & & separatim alligent in fasciculos, ad cõburendum igni, quandoquidem alteri nõ seruiunt vsui: [e] bonum autem triticum conferant in horreum meũ, in vsus optimos. Huiusmodi separationẽ ego faciam, cum tempus messis aduenerit, interim simul vtraq; crescant.[f] Item & aliam parabolam eis proposuit de grano sinapis, dicẽs:[g] Ita se res habet cum Euangelij doctrina, per quam ad regnum cælorum pertingitur, sicut cum grano sinapis: quod accipiens homo seminat in agro vel orto, estque in sese, quantũ ad molis quantitatem, minimũ ferè omnium seminum, vnde surgunt olera aut herbæ communes:[h] cum verò germinauerit, excreueritque in herbam aut stipitẽ, omnia iam olera mole supergreditur: [i] surgitque inde arbor tantę & altitudinis & latitudinis, vt auiculæ volitantes in aëre in ramis eius nidificare, & habitationem sibi in eis possint constituere. Ita sanè & Euangelij verbum, licet secundum speciem foris pusillum videatur & humile, magnam tamen in se virtutem continet, & seminatum in corde bono fructum facit amplissimum. Ex ipso enim tota consurgit altitudo Ecclesiæ, quæ arbor est altissima, & vinea latissima, sub cuius vmbra requiescere, & in cuius ramis nidificare gaudent, etiam qui in mundo honoribus, potentia, aut sapientia, videntur præcellere, &

Vnde ergo habet zizania?

a Et ait illis, inimicus homo hoc fecit.

b Serui autem dixerunt ei: Vis imus, & colligimus ea?

c Et ait: Non: ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cũ eis & triticum.

d Sinite vtraq; crescere vsq; ad messem, & in tempore, &c.

e triticum autẽ cõgregate in horreum meum.

f Aliam parabolam proposuit eis, dicens:

g Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod accipiens homo seminauit in agro, &c.

h Cum autem creuerit, maius est omnibus oleribus,

i & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant & habitant in ramis eius.

cæteros ſuperare:intra quam ſedulò commorari ſtudent omnes qui ſunt ad vitam prædeſtinati,qui propter fidei celſitudinem volucres cæli poſſunt non incommodè appellari.[a] Rurſum aliam illis propoſuit parabolam,dicens:Simile eſt ſacrum Euangelij verbum fermento:quod cum acceperit mulier, abſcondit ipſum ſub tribus farinæ menſuris:ita vt ex eo vniuerſa illa maſſa corrumpatur ſiue fermentetur, tanta videlicet maſſa à tantillo fermento. Ita verbum Euangelij ſecundum ſpeciem modicũ & humile,cum in corde bono fuerit abſconditum,tria quoque farinæ ſata:id eſt,quicquid in homine eſt naturalium virium, natiua ſua virtute fœliciter immutat, ac pro ſua diſponit qualitate.[b] Omnia hæc,atque etiam alia nonnulla huiuſmodi loquutus eſt dominus Ieſus ad turbas,per parabolas:[c] & præter parabolas illo in tempore vix aliud loquebatur. [d] Sicque impletum eſt in Chriſto illud quod in Pſalmis Propheta Dauid ſub perſona ſua Chriſti perſonam repreſentante prædixerat:[e]Aperiam(inquit)os meum,& loquar per parabolas & ænigmata:atque ſub huiuſmodi ænigmatum inuolucris, ego de plenitudine omniſcientiæ meæ eructabo,proferamque hominibus admiranda & occulta Dei conſilia, quæ ab initio,& ab æterno Deus pater fieri decreuit ante mundi conſtitutionẽ. Non enim decens foret,illa tam ſacroſancta ſecretiſſimaque myſteria ſic nudè omnibus æque dignis & indignis proponi:ſed figurarum velaminibus ea cõuenit velari,ſicque velata proponi: vt credentes valeant,increduli nequeant intelligere. [f] Poſtquam verò parabolas iſtas Ieſus fuiſſet loquutus, turbis dimiſſis,ingreſſus eſt domum. Vbi cum eſſet ſolitarius, acceſſerunt ad eum familiaritate domeſtica & filiali fiducia diſcipuli, dicentes: [g] Precamur te, præceptor bonæ, vt parabolam illam de zizaniis in agro ſuperſeminatis tritico,nobis ſuo ordine digneris exponere: quemadmodum iam ante illam de ſemine variè cadente per te expoſitam libenter audiuimus: [h] Dominus verò de diſcipulorum ſtudioſa diligentia lætus, petitioni illorum facilè annuit: enarra-

a Aliam parabolam loquutus eſt eis: Simile eſt regnũ cælorum fermento, quod acceptũ mulier abſcondit in farina ſatis trib⁹, donec fermenta tum eſt totum.

b Hæc omnia loquutus eſt Ieſus in parabolis ad turbas,

c & ſine parabolis non loquebatur eis.

d Vt impleretur quod dictũ eſt per Prophetã dicentem:

e Aperiã in parabolis os meũ, eructabo abſcõdita à cõſtitutione mundi.

f Tunc dimiſſis turbis, venit in domum: et acceſſerunt ad eũ diſcipuli eius, dicentes:

g Ediſſere nobis parabolam zizaniorum agri

h Qui reſpondens, ait:

enarransque parabolam, dixit eis: [a] Patarfamilias qui bonum semen in agro seminat, ego sum filius hominis, qui in mundum veni spargere semen bonum Euangelij. [b] Ager autem iste in quo semen meum veni seminare, mundus iste est, cuius ego sum cultor & dominus. [c] Semen verò bonũ, quod ego in hoc agro semino, hi sunt iusti, electi, & prædestinati ad regnum æternum, quos ego mea gratia tales, vt eo digni sint, facio: quos ego in hoc mundo pono ad faciendum bonum iustitiæ fructum, ad eum modum quo agricola in agrum suum mittit semen, vt fructum ibi proferat. [d] Zizania autem sunt homines mali, filij mortis æternæ, qui fructum bonum non faciunt, sunt tamen in hoc mundo commixti malis.

a Qui seminat bonũ semen, est filius hominis.
b Ager autem est mundus.
c Bonum verò semen, hi sunt filij regni.
d Zizania autẽ, filij sunt nequam.

[e] Inimicus verò qui zizania ista seminauit, malignus dæmon est, inimicus vtique, tam ipsius patrisfamilias, quàm seminis boni: quoniam & Dei gloriæ inuidet, & bonorum hominum saluti. Hic zizania superseminauit, cum non seminasset ea paterfamilias, quoniam fecit Deus hominem rectum, & absque omni iniquitate. Diaboli verò inuidia, peccatum in homines primum introiuit, nec cessat vsq; hodie ad omne malum homines inducere. [f] Tempus autem messis, tempus intelligo consummationis sæculi & iudicij extremi: quoniam sicut in messe demetuntur quæcunque in agro sunt, bona cum malis, sic in consummatione sæculi omnes homines de vita auferentur ista mortali, quicunque tum viui inueniendi sunt: & sicut tempore messis secernuntur zizania à bonis frugibus, locoque distinguuntur & vsu, quæ prius erant commixta: sic, quantum ad bonos & malos, tum fiet. [g] Messores verò, quibus paterfamilias exequutionem negotij commendabit, angeli intelligendi sunt, qui ministri erunt iustitiæ, & exequutores sententiæ tunc ferendæ per iudicem. [h] Sicut ergo tempore messis mittit paterfamilias messores, qui zizania separatim alligant in fasciculos ad comburendum igni: [i] ita cum aduenerit tempus consummationis sæculi huius, [k] mittam ego filius hominis,

e Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus.
f Messis verò, consummatio sæculi est.
g Messores autẽ, angeli sunt.
h Sicut ergo colligũtur zizania & igni comburuntur,
i sic erit in consummatione sæculi.
k Mittet filius hominis angelos suos, & colligẽt de regno eius omnia scãdala, & eos qui faciũt iniquitatẽ.

tunc in iudicis forma & gloria manifestandus, angelos ministros meos, qui de agro & regno meo, siue de mũdo isto auferunt omnia peccata: id est, omnes qui in hoc mundo deprehensi fuerint in peccatis viuentes: [a] mittentque ipsi, tanquam ministri & exequutores sententiæ per me iudicem ferendæ, illos meo iudicio damnatos, in ignem æternum & inextinguibilem, vbi perpetuus erit luctus atque tristitia, neque aliud audietur, nisi grauis vlulatus, & terribilis dentium stridor, pro amissis æternis bonis, & inuentis æternis malis. [b] Iustis verò, licet nunc videatur omnia cum impiis esse æqualia, tunc longè alia dabitur retributio. Illis nãque in obscurissimas tenebras protrusis, hi splendidissima gloria fulgebũt longè supra claritatem solis, in regno patris mei, qui per me ipsis quoque pater est factus. [c] Hæc verba fidelissima sunt & vera, omniq́ue attentione dignissima, quibus æquum est intẽdat quisquis aures habet: quæ quisquis audierit & custodierit, fructum ex eis non minimum consequetur. [d] Aliam quoque parabolam proposuit dominus dicens: Ita se res habet cum Euangelij doctrina, per quam ad regnum cælorum pertingitur: quemadmodum subsequens indicat parabola, quæ est de thesauro quodam pretioso in agro quopiam occulto: [e] quem thesaurum quum inuenisset homo quidam, tanti fecit, vt pro eo consequendo, vniuersa sua quæ ante habebat, vendiderit. Ita qui hanc Euangelij doctrinam, quam ego veni manifestare mundo, auditu inuenerit, eiusque pretium cognouerit, tanti illam faciet, vt pro ea possessione stabili consequenda libenter externorum bonorum omniũ faciat iacturam: cum sit illa desiderabilis super aurũ & lapidem pretiosum multum, & dulcior super mel & fauum. [f] Iterum, quomodo se habeat negotiũ cælestis regni, sequenti edocetur parabola, quę est de negotiatore quodã margaritas pretiosas multo studio perquirente: [g] qui postquam vnam quandam præ omnibus insigniter pretiosam inuenisset, relictis omnibus aliis pretio & virtute huic vnicæ non comparandis, vendidit omnem substantiam suam pro vnica

a Et mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & stridor dentium.

b Tunc iusti fulgebunt sicut sol, in regno patris eorum.

c Qui habet aures audiendi audiat.

d Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro:

e quem qui inuenit homo abscondit, et præ gaudio illius vadit et vendit vniuersa quæ habet et emit agrũ illum.

f Iterum simile est regnũ cælorũ homini negotiatori, quærẽti bonas margaritas.

g Inuenta autẽ vna pretiosa margarita, abijt, & vendidit omnia quæ habuit, et emit eã.

vnica illa margarita assequenda. Ita sanè, qui cælestem hanc doctrinam omnibus aliis doctrinis hominum nulla ex parte comparandam semel inuenerit, eiúsq; pretium agnouerit, meritò propter illam firma possessione obtinendam omnem suam substantiam,& omnino quicquid est rerum externarum,debet nihili facere, potius quàm illam deserat paratus omnia perdere.Quoniã verò per hanc cælestẽ meam doctrina non indifferenter, quilibet saluatur audiẽs, sed illi tantum qui affectu auidissimo illam quasi thesaurũ & pretiosam margaritam custodiunt,alia quoque adiicitur prædictis parabola,quæ huius rei exhibeat similitudinem. [a] Quemdmodum enim quum sagena fuerit missa in mare, comprehendit quidem ipsa in se pisces omnis generis,bonos & malos. [b] Verum non omnes æque in vasa reponuntur piscatium: sed cum impleta fuerit sagena, ad littus eam attrahunt piscatores, ipsique secus littus sedentes, seligunt pisces bonos & vtiles humano vsui, ab iis qui nullius sunt apud homines vsus vel pretij:bonos quidem in vasa sua reponentes,[c] malos autem foras proiicientes,tanquam nulli bono vsui seruiẽtes. Ita profectò & Euangelica doctrina,[d]dum palàm mundo prædicatur,plurimos capit ex omni cõditione homines,qui fidem habent Euangelio, atque hos intra vnam Ecclesiam,quasi intra sagenam vnam concludit. Verum(vt de illis interim taceamus,quos ista sagena non capit)etiam qui intra eam concluduntur, non omnes ad regnum cæleste pertingent. [d] In consummatione enim sæculi,quando sagena ad littus trahetur:id est, prædicatio Euangelica cessabit, [e] exibunt angeli à Deo emissi, & tanquam exequutores sententiæ domini sui,separabunt malos à iustis, in quorum medio versantur, donec venerit consummatio sæculi: [f] mitténtq; eos & protrudent in gehennam ignis ęterni:[g] vbi sine omni lętitia perpetuus durabit cruciatus, nihílq; audietur nisi voces luctus & fletus dentiúmq; stridor horribilis. [h] Quibus ita per parabolas cum enarratione modica prolatis,conuersus ad discipulos domin⁹ Iesus,volẽs eorũ excitare animos,

a Iterum simile est regnum calorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti:

b quam cũ impleta esset, educentes & secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa,

c malos autem foras miserunt.

d Sic erit in cõsummatione seculi:

e Exibũt angeli,& separabũt malos de medio iustorum,

f & mittẽt eos in caminũ ignis.

g ibi erit fletus & stridor dentium.

h Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam,

dixit: Rectène ea quæ modò loquutus sum intellexistis, an ampliorem dictorum quæritis declarationē? Responderunt illi: Satis rectè ista præceptor intelleximus, tua declaratione adiuti.[a] Rursum ad illos Iesus. Ad hunc videlicet modum omnis professor Euangelicæ doctrinæ, quilibet Euangelij bonus prædicator, similis esse debet homini patrifamilias, qui de abundantia diuitiarum suarum proferre potest noua & vetera: id est, res varias, omnigenamque substantiā. Ita debet bonus Euāgelij prædicator, de corde diuite & spirituali eruditione pleno, nosse in tēpore suo proferre sermonē auditoribus congruum, modò talem, modo talem, nunc apertum, nunc inuolutum, variis quoque modis & comparationibus posse auditoribus insinuare Euangelicæ veritatis doctrinam: quemadmodum nunc ego, partim inuolucris parabolarum diuersis, partim claris earum enarrationibus, de Euāgelio regni vobis audientibus disserui.[b] Postea verò quàm parabolás istas omnes coram turbis palàm proposuisset, & coram discipulis secretò exposuisset dominus Iesus, abscessit illinc.[c] Veniensque ad patriam suam Nazareth, vbi fuerat educatus, sicut & conceptus, cœpit in synagoga publicè docere, & prædicare Euangelium Dei, quemadmodum aliis in locis fecerat.

[d] Mirati sunt autem conciues, qui eum nouerant ab annis pluribus, neque literis instructum, neq; in lege humana institutione eruditum: dixeruntq; adinuicē:

[e] Vnde huic de infima plebe homini sapientia ista processit, quam præ se ferant eius verba? & vnde ei potestas ista faciendi miracula, quæ eum narrant operari? [f] Nonne ipse est filius fabri illius lignarij, cui nomē Ioseph: Nonne mater eius est muliercula quædam Iudæa, nomine Maria? [g] Nónne apud nos sunt fratres eius siue consobrini, dicti Iacobus & Ioseph, Simon & Iudas? sorores item eius siue consobrinæ, nonne apud nos habitant, cognitę nobis ex nomine? [h] Huic ergo de pauperculis & indoctis parentibus nato, in familia ignobili educato, cuius tota progenies neq; literas nouit, neque mira operari, vnde ista omnia? tanta videlicet sapientia, tanta facundia, tanta confi-

a Ait illis: Ideo omnis Scriba doctus in regno caelorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera.

b Et factum est cum consummasset Iesus parabolas istas, transijt inde.

c Et veniēs in patriam suam docebat eos in synagogis eorū,

d ita vt mirarentur, & dicerent,

e Vnde huic sapientia hæc & virtutes? Nónne hic est fabri filius?

f Nónne mater eius dicitur Maria,

g et fratres eius Iacobus & Ioseph, et Simō et Iudas, & sorores eius nónne omnes apud nos sunt?

h Vnde ergo huic omnia ista?

confidentia;ac deniq; tam magnifica poteſtas ædendi prodigia? [a] Hiſque & aliis huiuſmodi argumentis nimium craſsis & carnalibus, ſeipſos ſcandalizabant plæriq; illorũ, ex carnali Chriſti origine,ſibi ſumentes occaſionem non æſtimandi Chriſtum honore debito,neque fidem habẽdi ipſius ſermonibus: cum debuiſſent non ſecundũ faciem iudicare, neq; ad ſolam ipſius humilitatem oculos conuertere. [b] Videns autem Ieſus multos illorũ occaſione ſuæ doctrinæ atq; ſignorum ſcandalizari, dixit eis: Quod vobis modò erga me contingit, non eſt nouum neque inſolitum. [c] Sic enim ſolent Prophetæ nuſquam minus in æſtimatione haberi,quàm in patria ſua,& in cognatione ſua:& cum ab aliis quibus incognita eſt eorum origo habeantur in pretio, fidéſq; habeatur eorum ſermonibus, ab hominibus gentis & cognationis ſuæ parũ ipſis tribuitur. Ita planè mihi vobiſcum nũc euenire video,quemadmodũ olim Prophetis cũ ſuis conciuibus ſolet accidere. [d] Et noluit illic tũ dominus multa diuinæ virtutis opera facere, neq; miracula multa ædere,propter plurimorũ incredulitatem, quæ indignos eos faciebat diuinis beneficiis.Nõnulla tamen, ſed pauca fecit, vel ob quoſdam ex eis credentes, vel vt excuſationem non haberent increduli de peccato ſuo,quam viſi fuerant habituri nonnullam, ſi prorſus nullum apud ſuos oſtentans diuinæ virtutis teſtimonium,fidem ſibi haberi Chriſtus exegiſſet.

a Et ſcandalizabantur in eo.

b Ieſus autem dixit eis:

c Non eſt Propheta ſine honore,niſi in patria ſua & in domo ſua:

d & non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

ELVCIDATIO CAP. XIIII.

CVM autẽ fama nominis Ieſu, virtutũque & doctrinę eius iam inualeſceret, & per vicina circumquaq; loca diffunderetur,tandem & ad Herodẽ Tetrarcham peruenit. [f] Qui ſuper auditis admiratus,recolens Ioannis quẽ occiderat ſanctitatẽ, dixit miniſtris ſuis: [g] Arbitror ego hunc hominẽ de quo tanta feruntur,ipſum eſſe Ioannẽ, cognomento Baptiſtam, quem ego ſine cauſa iniuſtè occidi.Hunc ego arbitror diuina virtute ſuſcitatũ eſſe à mortuis,

e In illo tempore, audiuit Herodes Tetrarcha famam Ieſu,

f & ait pueris ſuis:

g Hic eſt Ioannes Baptiſta, ipſe ſurrexit à mortuis: & ideo virtutes operantur in eo.

eo ꝙ in vita Deum timuit, & pro iustitia succubuit: atque ideo nunc mirabilia diuinæ virtutis opera vigent in eo, & efficiuntur per eum, ideo nunc miraculorum gloria claret illustris. Et quoniam Herodis & Ioannis mētio fieri cœpta est, priusquam ad alia fiat transitus, de morte Ioanis & occasione, ac modo mortis expedierit præmisisse. [a] Herodes itaque missis satellitibus, comprehendi fecit Ioannem Baptistam, & vinculis alligari, atque in carceris custodiam retrudi. [b] Causa autem huius comprehensionis obuenerat ex Herodiade, formosa quadam & impia muliere, quæ vxor fuerat Philippi fratris Herodis, sed abstulerat illam ab eo Herodes, sibiq; coniunxerat, vtens ea quasi legitima coniuge. [c] Quam rem sciens Ioannes illicitam, & populo omni scandalo esse cōsiderans, audacter illū increpauit, dicens: [d] Neque diuina neq; naturalis lex patitur, vt ista quam fratri tuo viuenti abstulisti, pro tua vxore legitima vtaris. Scādalo es omni popnlo, amouere te oportet offendicula, illámque ei à quo est ablata, & cui semel fidem dedit restituere. [e] Atque hanc ob causam, quoniam sic à Ioanne arguebatur Herodes, desiderabat quidem illum interficere, vt esset à molestia & confusione liber, possetq; sine contradictione sua frui libidine. [f] Non audebat tamen eum interficere, propter timorem populi, qui eum maximi faciebant, vt Prophetam eximium, speciali Dei dono sibi missum: propter quod, seditionem metuebat in populo excitandam si eum tentasset occidere. [g] Cum autem aduenisset Herodis dies natalitius, quem ex consuetudine principes festū agebat, festiuisque conuiuiis deducebant, ingressa est in locum conuiuij filia Herodiadis ornatu admodum curioso exculta, egitq; illic in medio principum saltatricem, tanto artificio, tantáque gratia, vt mirum in modum Herodi, ac simul recumbētibus placuerit illa eius gesticulatio. [h] Exhilaratusque animo supra quàm decuit Herodes, partim ex vini abūdantia, partim ex saltatricis puellę forma ac gestu, pollicitus est illi coram omnibus dare quicquid esset postulatura, etiāsi regni postularet dimidium, promissionē quoque

a Herodes enim tenuit Ioannē, & alligauit eū, & posuit in carcerem.

b propter Herodiade vxorē fratris sui.

c Dicebat enim illi Ioannes:

d Non licet tibi habere eam.

e Et volēs eum occidere,

f timuit populum: quia sicut Prophetam eum habebant.

g Die autē natalis Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi.

h Vnde cum iuramento, pollicitus est ei dare quodcunque postulasset ab eo.

que ſuperaddito iuramento confirmans. [a] Illa verò tanta promiſsione à rege accepta, cõmunicato prius conſilio cum matre ſua mortis Ioanis (eo ꝙ cum Herode permanere in adulterio deſiderabat) auidiſsima, iterũ ad regem ingreſſa, dixit: [b] Domine mi rex, licet magna tu mihi obtuleris, rem tamen modicam ego poſtulo. Non enim aliud peto, niſi caput Ioannis iſtius Baptiſtæ, quem tu alligatum tenes in vinculis, mihi huc in diſco adferri, ac dono dari. [c] Quo audito, Herodes quidem nonnihil cõturbatus eſt & contriſtatus: partim ꝙ Ioãnem aliquantulũ reuereretur, & hominẽ Deo atq; hominibus charũ, ita facilè nulla ex cauſa morte afficere, horrẽdũ iudicaret: partim ꝙ ſeditionem aliquam in populo cõmouendam metueret, vbi res nota facta eſſet. [d] Veruntamen, propter verbũ iuramenti ſui, quod verecundũ exiſtimabat infringere, & ꝓpter eos qui ſimul aderãt auditores, & teſtes promiſsi, corã quibus erubeſcebat illud non implere, voluit præſtare puellæ quod petierat. [e] Miſitq; ſtatim ſpiculatorẽ, qui Ioannem in carcere decollauit: [f] capútq; præciſum in diſco allatum eſt, ac puellæ illi ſaltatrici, viliſsimę meretriculæ in ſaltationis ſuæ mercedem donatum. [g] Atque ipſa ſtatim gaudens pro cõſequutione impij deſiderij, attulit illud matri, vt lætaretur venenata vipera in morte hominis ſancti: quem viuentem metuerat, ne per eum ab adulterio ſuo pelleretur. [h] Quo ita in carcere defuncto, acceſſerunt diſcipuli ipſius, truncúmq; corporis eius inde abſtulerunt, & honeſta ſepultura in monumento condiderunt: videlicet quẽ erga viuentem geſſerant amoris affectum, eundem etiam erga mortuum præceptorem talibus obſequiis demõſtrantes. [i] Eóque ſepulto, ad dominum Ieſum venerunt, nuntiantes ei quod in Ioannem admiſſum erat crudele facinus. [k] Quod nuntiũ cum accepiſſet Ieſus, conſcendens nauiculam abſceſsit inde, tranſiitque in locũ deſertum & ſolitariũ, vt ibi cũ diſcipulis ſuis poſt longos labores aliquãtulum requieſceret. [l] Turbæ verò Chriſti præſentiam auide ſitientes, cum audiſſent ad locum deſertum eum ſeceſsiſſe, ſtatim ex circumia-

a *At illa præmonita à matre ſua:*

b *Da mihi (inquit) hic in diſco caput Ioannis Baptiſtæ.*

c *Et contriſtatus eſt rex.*

d *Propter iuſiurãdum autem, et eos qui pariter recubebant, iuſsit dari.*

e *Miſitq; et decollauit Ioannẽ in carcere.*

f *Et allatũ eſt caput eius in diſco, et datũ eſt puellæ:*

g *& illa attulit matri ſuæ.*

h *Et accedẽtes diſcipuli eius, tulerunt corpus eius, et ſepelierunt illud:*

i *et venientes nũtiauerũt Ieſu.*

k *Quod cũ audiſſet Ieſus, ſeceſſit inde in nauicula in locũ deſertum ſeorſum.*

l *Et cum audiſſent turbæ, ſequutæ ſunt eum pedeſtres de ciuitatibus.*

centibus ciuitatibus plurimi ad ipsum per terram pe-
dites confluxerunt. [a] Ad quos cum exiſſet ſolitâ be-
nignitate dominus Ieſus, qui requirẽtibus ſemper ſe
exhibet obuium, cõſpexit populum multum illic ad-
eſſe: miſertúſque eorum, qui tanta fiducia multo cum
labore ad ſe conuenerant, ſecúmque perm nebant,
curauit quotquot attulerant languidos, à quibuſ-
cunque detenti fuiſſent infirmitatibus. [b] Cum au-
tem iam aduenisſet veſpera, diſcipuli pro turbis ſo-
liciti præceptorem acceſſerunt, dicentes: [c] Domine,
locus iſte in quo nũc agimus, deſertus eſt, & inhabi-
tatus hominibus: vbi neque cibus, neque hoſpitium,
pretio poteſt comparari: & tempus diei iam ferè de-
fluxit, iam ad occaſum vergit dies. [d] Videtur proin-
de conſultum vt turbis iſtis vale dicas, abeundique fa-
cultatem concedas: vt abeuntes ad vicos pagóſque vi
cinos, comparẽt ſibi alimenta quibus indigent, quæ-
que hoc in loco habere non valent. [e] Ieſus autem
diuinæ virtutis opus meditans, diſcipulis ita reſpon-
dit: Nõ eſt neceſſe, vt iuxta veſtrum cõſilium abeant
populi, ſibique eſcas comparẽt pretio. Per vos enim
paſci poterunt. Vos illis date manducare. [f] Quod
verbum audientes diſcipuli, vehementer admirati
de hac magiſtri iuſsione, dixerunt: [g] Qui fieri po-
terit, bone pręceptor, vt nos tantam hanc populorum
cibemus multitudinem, cum non habeamus hic ad
manum quicquam alimentorum, præter quinque pa
nes & duos piſciculos? Quæ eſca tam modica, quo-
modo ſufficere poſsit tam immẽſæ hominum multi-
tudini? [h] Reſpondit præceptor Ieſus: Adferte quan-
totius huc ad me panes illos atq; piſciculos, vt ex eis
omnem hanc turbam (quod vobis impoſsibile vide-
tur) reficiam. [i] Quibus mox per obedientes diſcipu-
los allatis, iuſsit dominus vniuerſam illam turbam ad
ſumendam refectionem ſe accommodare, ac ſuper
gramen per ordines & conuiuia in morẽ diſcumben
tium reſidere. [k] Acceptíſque ille in ſanctas manus
ſuas quinque panibus & duobus piſcibus, primũ ocu
los leuauit in cælum ad patrem ſuum omnipotẽtem:
à quo ſicut omnia habebat, ita ad eundem omnia
refere

a Et exiens vidit turbam multã, & miſertus eſt eis, & curauit lãguidos eorum.
b Veſpere autẽ facto, &c.
c Deſertus eſt locus, & hora iam præteriit:
d dimitte turbas, vt euntes in caſtella emant ſibi eſcas.
e Ieſus autẽ dixit eis, Non habent neceſſe ire: date illis vos manducare.
f Reſpõderũt ei,
g Nõ habemus hic niſi quinque panes, & duos piſces.
h Qui ait eis: Afferte mihi illos huc.
i Et cum iuſſiſſet turbam diſcumbere ſuper fœnum,
k acceptis quinque panibus & duobus piſcibus, aſpiciens in cælum, benedixit,

referebat:patrique suo benedicens, gratias egit, tum pro [illegible] qua in manibus tenebat corporali esca à patre donata ad vsum hominum, tū pro eo quod iam-iam erat exhibendum, diuinæ virtutis & pietatis beneficio:[a] ac post benedictionem, quæ manibus tenebat alimēta fregit, deditque e discipulis fractos panes, item & pisces:[b] per quorum deinde manus, ministratum est vniuersæ multitudini. [c] Sicque diuina virtute in manibus Christi frāgentis alimenta illa paucula sunt multiplicata, vt omnibus qui illic aderant abū-dē satisfactū esset. Māducauerūt enim omnes quotquot aderat, magni & parui, viri & fœminæ, nec solum refecti, verumetiam saturati sunt. [d] Denique, omnibus bene saturatis, tatum superfuit alimētorum, vt de fragmentis (quæ colligi iussit dominus ne perirēt) cophini duodecim implerētur. Sic copiosè, necq; diuiter & magnificè, nouit suos pascere dominus Iesus.[e] Eorum autem qui maducauerant numerus fuit haudquaquàm exiguus, nempe virorū quinque millia, extra numerū positis mulieribus & paruulis, quorum indubiè nō minor fuit numerus. Sic non est domino differētia, in benefaciendo paucis & plurimis. [f] Quo tā insigni miraculo patrato, statim discipulos præcepto suo coēgit nauem conscēdere, fretumque traiicere, ipse interim ad tempus aliquātum in loco manēs, donec turbis vale diceret, easque post instructionē debitam maturè dimitteret. [g] Quod vbi paulòpòst discipulorū abscessum fecisset, vt formam nobis daret recollectionis post distractionem, & solitariæ orationis post tumultuosam actionem, ascendit ipse in mōtem, vt solus ibi patrem oraret in abscondito.[h] Et facto iam vespere, post solis occasum, solus ibi permanebat in oratione. [i] Interim verò dū abesset ipse à discipulis, ipsiq; essent in nauicula soli, non mediocre sunt perpessi periculū, vt solent omnia periculis esse plena absente domino. Nauicula enim in medio maris grauibus quatiebatur procellis, hucque & illuc magna comotione impellebatur à fluctibus. [k] Nimirum ventus erat illis contrarius, qui tēpestatem hanc excitabat in mari. [l] Cum verò longo iam

tempore

a & fregit, & dedit discipulis panes,
a discipuli autem turbis.
c Et manducauerunt omnes, & saturati sunt.
d Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos.
e Mãducātiū autem fuit numerus, quinq; millia virorum, exceptis mulieribus et paruulis.
f Et statim cōpulit Iesus discipulos ascēdere in nauiculā &c.
g Et dimissa turba, ascēdit in mōtem solus orare.
h Vespere autē facto, solus erat ibi.
i Nauicula autē in medio maris iactabatur fluctibus.
k Erat enim cōtrarius ventus.
l Quarta autē vigilia noctis, venit ad eos ambulans super mare.

tempore laborassent in remigãdo discipuli, vltra noctis mediũ, misertus pius dominus laborantium, tandem circa quartam noctis vigiliam ad illos venit supra mare, quasi super aridam ambulãs: vt solet laborantibus in suo nomine, benignus dominus semper adesse, rebúsque iam desperatis, libenter succurrere. [a] Videntes autem discipuli illum supra mare pedibus ambulantem, turbati sunt re insolita, [b] existimantes spectrum quoddam esse aut territamentum fortassis diabolicum, quod ipsis illuderet, non verè ipsum esse dominum. [c] Adeòque vehementer ex ipsius sunt aspectu attoniti & exterriti, vt voce magna præ timore exclamarent. [d] Quam illorum conturbationem cernens pius dominus, qui non ad incutiendum terrorem, sed ad ingerendam consolationem venerat, statim ad illos voce qua ab omnibus facilè poterat agnosci loquutus est, dicens: [e] Confidite, bonóque estote animo, filij. Non, vt vos metuitis, territamentum est phantasticum quod cernitis: sed ego ipse sum dominus ac magister vester, qui vt vobis laborantibus succurram maturè adueni. Proiicite metum omnem, animúmq; partim laboribus fractum, partim timore abiectum, me pręsente resumite. Qua pastoris voce audita & agnita, bonæ ouiculæ omnes acceperunt consolationem. [f] Præ cæteris verò Simon Petrus, suo more ardens vbique, ex magistri tam noua præsentia, subito feruore concepto, dixit ad eum: Domine mi, si tu verè es qui super aquas videris ambulans, iube & mihi, vt ad te itidem super aquas ambulans veniam. Credo enim quòd sicut tu tua virtute super aquas potés absque immersione ambulare, sic & ego potero tua iussione. [g] Videns dominus feruidam discipuli petitionem, iussit illi, vt ad se veniret super aquas. [h] Statímque ad iussionem domini ille exiliens de naui, cœpit ambulare super aquas, vt ad præceptorem accederet: neque cessit mare, donec in eo non vacillaret feruor fidei. [i] At verò inter ambulandum, cum sentiret ventum valide flantẽ, ac procellas in mari excitantem, oculísque paululum à magistro deflexis cœpisset in pericula naturæ ordine

a Et videntes eum super mare ambulantem, turbati sunt, dicentes:
b Quia phantasma est.
c Et præ timore clamauerunt.
d Statimq; Iesus loquutus est eis dicens:
e Habete fiduciam: ego sum, nolite timere.
f Respondẽs autem Petrus, dixit: domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas.
g At ipse ait: Veni.
h Et descendens Petrus de nauicula, ambulabat super aquã, vt veniret ad Iesum.
i Videns verò ventum validũ, timuit:

ordinem ibi incumbentia intendere, timore correptus est. Factúmque est diuina dispensatione, vt aquæ maris, quæ prius donec firma stetisset eius fiducia solidum locum per miraculum ei præstiterat, post timorem & dubitationem iam cederent calcanti, ita vt subsidere ac mergi inciperet. [a] Positus autem in submersionis periculo, rursum ad dominum oculos quos paululū auerterat reflectens auxilium eius implorauit, voce magna clamans: [b] Domine, inquiens, saluū me me fac, & eripe ab imminēti submersionis periculo. [c] Statimque dominus, propinquus omnibus de tribulatione ad se clamantibus, extenta manu apprehendit eum: timorémque illum inordinatum, & malam diffidētiam, quæ in periculum eum induxerant, redarguens, ait: [d] O homo exiguæ fidei, modicæque fiduciæ: quare me præsente & iubente hæsitans metuebas implere quod iusseram? Quid vēti flatum, aut maris procellas metuebas, me præsentē habens & iubentē, qui ventis & mari impero? [e] Quúmque ascendisset dominus vnà cum discipulo in nauim ad suos, statim vētus quieuit, & mari restituta est tranquillitas: sicq; post longum ex Christi absentia laborē, subsequuta est copiosa consolatio ex ipsius præsentia, quemadmodum & aliàs semper post luctum bonis subsequitur consolatio. [f] Illi verò qui erant in naui, népe discipuli, nautæ, & forsitan alij qui simul cum discipulis nauem cōscenderant viso tanto miraculo, tum in ambulatione vtriusq; super aquas, tū in venti cohibitione, marísque sedatione, accurentes ad Iesum postquam nauē esset ingressus, magna deuotione ipsum adorauerūt, confitentes quòd verè ipse esset Dei filius, in quo tā præclara diuinæ virtutis opera effulgerēt. [g] Quúmque traiecissent mare applicauerunt ad terram Genesar. [h] Et quum ab incolis terræ illius fuisset agnitus, emissi sunt nūtij per vniuersam illam regionem, & in omni circumiacētia loca: adductique sunt ad eum plurimi ex locis illis languidi, variis morbis & malis vexati, exhibitiq; sunt ante eum, tanquam coram medico ægroti: & deprecabantur, vt vel extremam oram vestimenti eius liceret ipsis

a Et cum cœpisset mergi, clamauit, dicens:
b Domine, saluum me fac.
c Et cōtinuò Iesus extendēs manum, apprehendit eū, et ait illi:
d Modicæ fidei quare dubitasti?
e Et cum ascendisset in nauem, cessauit vētus.
f Qui autem in nauicula erant, venerunt & adorauerunt eū, dicentes: Verè filius Dei es.
g Et cum trāsfretassent, venerunt in terram Genesar.
h Et cum cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè habentes, & rogabāt eū, vt vel fimbriā vestimenti eius tangerent.

a Et quicũque tetigerunt salui facti sunt.

ipsis contingere. Ita enim cõfidebant, si vel fimbriam vestimenti eius possent contingere, quantotius se malis suis leuandos. [a] Factúmque est illis iuxta fidem suam: & quicunque fimbriam tetigerunt, salui facti sunt, virtute diuina ab ipso procedente, à quacunque fuissent infirmitate detenti.

ELVCIDATIO CAP. XV.

b Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ & Pharisæi, dicentes:

QVANTVMVIS autem multa & magna æderet miracula Iesus, quantumcunque ipse beneficia multiplicaret, & potentiæ suæ virtutem efficaciter demonstraret, Scribæ tamen & Pharisæi in sua malitia inueterati & obdurati, non desistebant persequi dominum, eiusque bonæ opinioni insidias & calumnias struere. [b] In illo nanque tempore, post tam multa egregia ostensa diuinæ virtutis inditia, Scribæ & Pharisæi quidam ab Hierosolymis, qui illuc causa obseruandi Christum (quod videtur verisimile) aduenerant, videntes discipulos Christi manducare non lotis ante manibus, occasionem hinc sibi acceperunt calumniæ, accedúntq; discipulorum magistrum, tanquam ad eum deuoluturi calumniam, dicentes: [c] Quare pateris discipulos tuos negligere, & transgredi doctrinam atque statuta maiorum? Quare non illos probius instituis? An fortè tu item vt illi maiorum es contemptor, & eorum quæ patres nostri tradiderunt neglector? [d] Si quæras in quo transgrediantur seniorum traditionem, vidimus illos non lauare manus antequam cibum manducent, quum seniorum habeat traditio, non sumendum esse panem, nisi lotis ante manibus. [e] Videns autem dominus inuidam horum mentem, & amarum animum, non tam ex zelo paternarum traditionum, quàm ex inuidia aduersus veritatem innoxios arguentem, iniustam calumniam iusta increpatione voluit retundere, dicens: Vos meos arguitis innocentes discipulos, quòd seniorum doctrinam non ad necessitatem præscriptam, sed ad honestatem tantum externam traditam, occupatio-

c Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum?

d Non enim lauant manus suas, cùm panẽ manducant.

e Ipse autem respondens, ait illis:

tes in rebus necessariis obseruare neglexerint.[a] Ego verò magis iuxta ratione vos possum & debeo arguere, qui non seniorum traditiones ad honestatem solum traditas negligitis, sed præceptum diuinæ legis (cuius est obseruatio ad salutem simpliciter necessaria) infringitis transgrediendo, propter vestram malam traditionem, propter falsam & noxiam doctrinam vestram, quam propter auaritiam ipsi vos adinuenistis, & effinxistis. [b] Lex enim diuina per Mosem lata districtè præcipit, patrem & matrem honorare: obseruantibus præceptum signanter adiungens promissionem vitæ longioris, transgredientibus autem comminationē mortis. [c] Sic enim in lege dicitur: Honora patrem tuum & matrem, vt sis longæuus super terram. [d] Qui patri aut matri maledixerit, qui parentes inhonorauerit, morte moriatur: indignus est vt vitam viuat, qui erga illos ingratum se monstrat, à quibus vitam accepit: Tanta districtione diuina lex à filiis, parentum exigit honorationem. [e] Vos verò propter vestram auaritiam, ad emungendam à populo pecuniam, eámque conuertendam in lucrum vestrum, quæ à filiis foret expendenda in sustentatione parentum, subtili & callida adinuentione peruersam doctrinam confinxistis vobis, qua homines docetis præcepto huic diuino contrauenire. Sic enim docetis homines: [f] Quicunque filius patri vel matri, suo subsidio indigenti, dixerit: [g] Pater aut mater, quicquid ego in templo Deo obtulero, quodcunque munus à me Deo oblatum fuerit, id tibi quoque proderit non secus ac mihi: quare præstat, vt hoc quod eram in tuam necessitatem expensurus, offeram templo, vt sic & mihi & tibi inde commodum proueniat. [h] Vos (inquam) dicitis, quòd quisquis ita parentibus respondeat subsidium à filiis postulantibus, & reipsa nullum eis honorem subuentionis atque subsidij præstet, rectè faciat, & parentibus satisfaciat verbis eiusmodi, etiamsi re illis non subueniat: & hac doctrina pessima impeditis, ne quicquā amplius quàm hæc bona verba dent filij indigis

paren

a Quare & vos transgredimini, mādatum Dei propter traditionem vestram?

b Nā Deus dixit:

c Honora patrem & matrem: Deu. 5.

d qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

e Vos autem dicitis:

f Quicunqae dixerit patri vel matri:

g Munus quodcunq; est ex me, tibi proderit,

h & non honorificabit patrem suum aut matrem suam.

parẽtibus,nec finitis filios vero honore afficere suos parentes:qui non in verbis blandis tantum, neque in exterioribus reuerẽtiæ signis est situs,sed maximè etiã in necessariorũ subministratione. [a] Atq; ita perversa hac doctrina siue traditione vestra,fecistis irritũ mandatum Dei, videlicet dum filios docetis inhonorare parẽtes,quod est diuino præcepto manifestissimè contrariũ.Prætexitis autem vestro huic dogmati speciem pietatis,quasi propter Dei & templi reuerẽtiam ita agendum doceatis,quum non nisi ex intus latẽte auaritia procedat impia & crudelis ista doctrina, quæ & naturæ aduersatur, & diuino præcepto. [b] O ficti & simulati hypocritę,qui sub pietatis specie & simulata extrinsecus sanctitate peruersum cor geritis,qui sub ouina pelle animũ lupinũ tegitis,quàm graphicè vos depinxit Propheta Esaias,quàm expresse aptéq; vos ac vestri similes designauit,quum diceret in persona domini:[c]Populus iste labiis me honorat,verbis pietatẽ quandam singularem præ se fert, similiter & exteriorum operationum atque obseruationũ specie mirani quandam sanctitatem atque religionem ostentat:[d]verũ cor ipsum, quod super omnia requiro & intueor,procul abest à me, non est rectum cor eorum ante me,cor ori non respondet,cum intus pleni sint rapina atque malitia. [e] Inuanum autẽ & frustra colunt me,ore tantum & externis obseruationibus:non consequentur retributionẽ mercedis meæ ex cultu talis oris tantum,aut externarũ operationum,docentes populum non quæ veræ sunt pietatis,sed doctrinas tantum & mandata hominum, talia quæ non solum diuinis mandatis non sunt consona, verũetiam manifestè repugnantia:sic quæ veræ pietatis sunt omittentes,imò peruertentes, quæ autem ad quæstũ ipsorum faciunt adinuenientes,effingentes,& auribus hominum inculcantes, propter auaritiam.[f]Hisq; ita vt digni erant cum authoritate & seueritate refutatis (qui festucam in aliis vidissent, ipsi trabem in suo oculo non videntes) turbas simplices, & ad pietatis doctrinam suscipiendam paratas ad se conuocat,vt super Pharisæorum quæstione proposita,

a Et irritum fecistis mandatum Dei, propter traditionem vestram.

b Hypocritæ, bene prophetauit de vobis Esaias dicens:

c Populus hic labijs me honorat,

d cor autem eorum longè est à me.

e Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum.

f Et conuocatis ad se turbis, dixit,

ta, quod veritatis est illos edoceat. Conuocatis itaque turbis dixit:[a] Quæ dicturus sum vobis, diligenter attendite, & mentis intelligentia laborate comprehendere.[b] Fieri non potest, vt id quod in os intrat, hominem verè coinquinet, aut immundum reddat tali immundicia, quæ coram Deo immundum faciat, quæ sola vere immundicia censenda est:[c] sed ea quæ procedunt ab homine, quæ à corde malo proficiscuntur aut mala voluntate: ac deinde per os egrediuntur (id quod frequentissimū est) hæc verè immundum corā Deo hominem constituūt, de cuius corde & ore talia mala proficiscuntur. Nihil enim hominē coram Deo potest immundum constituere, nisi peccatū: quod per nullum cibum in hominē introducitur, sed à male voluntatis radice abintus nasci debet.[d] His dictis, vidētes discipuli Pharisæos ira efferuescere, & inuidia rūpi, tametsi mutire non vltra auderent semel egregiè traducti, accedunt præceptorem, vt eum commonefaciant eius quod viderant, dicuntque illi.[e] Aduertisti præceptor, quomodo Pharisæi isti audito hoc tuo responso, plurimum scandalizati fuerint? Nosti quod ægerrimè verbum istud à te acceperint, quodque grauem tibi parent ex eo calumniam, quasi discretionem omnem ciborum quam in lege Deus præcepit per Mosem, abstuleris atq; confuderis?[f] Audiēs verò pio affectu pro se solicitos, proque suo honore & bono zelantes discipulos, ita respondit illis:[g] Quicquid à patre meo non proficiscitur, quicquid à Deo fundatum atque plantatum non est, nō habet stabilitatem, sed radicitus euelletur ac destruetur: doctrina ista peruersa quæ nō à patre meo profecta aut plantata est, sed quam ipsi sibi de corde suo confinxerunt, destrui atque euelli debet mea prædicatione, & plantatione contrariæ veritatis: quemadmodum econtrario, veritas quæ plantatur à patre meo, non euelletur, sed permanebit in æternum.[h] Proinde, sinite illos scandalizari vt velint. Non ego illos, sed ipsi se scandalizant sua malitia. Ego ad hoc missus sum, & ad hoc in mundum veni, vt testimonium perhibeam veritati, & falsitatem destruam. Mei est

a Audite et intelligite:
b Non quod intrat in os, coinquinat hominē:
c sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.
d Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei:
e Scis quia Pharisæi, audito hoc verbo scandalizati sunt?
f At ille respondens, ait:
g Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cælestis eradicabitur.
h Sinite illos:

officij, quæ sunt veritatis semper docere, & vitia falsitatesque redarguere. Si illi propter cæcitatem suam, ex eo vnde profectum accipere debuerant scandalũ sumere malint, habeant sibi: non est quod mihi indignentur, in ipsis est omnis culpa.[a] Cæci sunt ipsi, malitia & inuidia excæcati, quæ eos non sinunt quod verum & rectum est iudicare, & duces sunt cæcorũ, magistros se & doctores fatentur ignorantium, Scribarum & Rabbinorum magnificis titulis gaudẽtes, [b] Quòd si cæcus vnus cæcum alterum habeat ducem, facilè simul ambo in foueam cadunt: non est idoneus alteri ducatum præstare, qui ipse cæcus fuerit. Sic & isti in semetipsis cæci existentes, dum alios docent ignorantes, & se & eos quos docent, in damnationem mittunt. Quamobrem vehementer expedit, ad commonefactionem simplicium, & ignorantium populorum instructionẽ, durè hos pestiferos doctores redargui, ne ab eis incauti & nimiũ creduli seducantur, ac pro pietate impietatem doceantur.[c] Cum autem in domum venisset Saluator, seorsum à turba Petrus vnà cum reliquis discipulis, nondum plenè intelligentes quod breuibus apud populum dixerat, accedentes ad dominum rogãt, vt exponere eis dignetur sermonem illum de esca non coinquinante, qui eis parabolicus intellectuq; difficilior iudicabatur.[d] Iesus autẽ volens illos reddere ad sua verba, eorumq; intelligentiam attentiores, simulq; ad hoc adducere, vt discant studio mentis fixius intendere intelligẽtię sermonũ suorum, obiurgatione illos ferit priusquam verbum suũ edisserat, dicens:[e] Adhuc & vos adeò estis inintelligentes, vt ne id quidẽ per vosipsos capiatis, quod non multum est intellectu difficile, & vnicuiq; mentis aciem diligentius intendenti facilè patere potest. [f] Intelligitis ne hoc, quod omne in os extrinsecus ingrediens, non in cor aut spiritũ ingrediatur, vbi omnis immundicia vera nasci debet, sed in stomachum & ventrẽ mittitur, ac deinde quod superfluũ fuerit, & ad nutritionẽ corporis delectũ nõ fuerit, in secessum expellitur? Quod autem in ventrẽ tantũ cadit, & per secessum emittitur, nõ potest hominem immundum redde-

a Cæci sunt, & duces cæcorum.

b Cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt.

c Respondens autẽ Petrus, dixit ei: Edissere nobis parabolã istam.

d At ille dixit:

e Adhuc et vos sine intellectu estis.

f Non intelligitis, quia omne quod in os intrat in ventrem vadit, & in secessum emittitur?

reddere.[a] Verùm mala illa quæ de ore procedunt, hęc de corde proficiſcuntur, vbi & gignuntur: & hæc impurum reddunt hominem. A voluntate nãque mala, dum mala deſideria & mala propoſita gignũtur, quæ deinde frequenter per os ebuliunt (quoniam ex abũdantia cordis os loquitur) ita homo coram Deo verè immundus efficitur.[b] A corde nanq; procedunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falſa teſtimonia, blaſphemię, & maledicētię, ſiue in Deum, ſiue in proximum. Omnia hęc à corde procedunt, ipſa quidē talium peccatorũ mala propoſita immediate in corde naſcuntur, ipſa verò in exteriorē effectum adimpleta opera nihilominus à malis cõceptionibus malisq; propoſitis, quæ in corde latent, procedunt.[c] Et hæc atq; huiuſmodi ſunt, quæ hominem verè immundum faciunt, cuius mũdicia vel immundicia ſecundum eam partem conſiderari debet, quæ præcipua eſt: id eſt, ſecundum cor & ſpiritum, non ſecundum corpus aut carnem, quæ eſt vilior pars hominis.[d] Manducare autem non lotis manibus, hominē non poteſt coinquinare, quum id tantum corporalē quandam immundiciam habeat, non ad ſpiritum pertingat: quemadmodũ econtrario, ante cibum ſumendum manus lauare nequaquam ſanctificat hominē. [e] His itaque geſtis, voluit dominus paululum Iudæos ex magna parte incredulos relinquere, atque ad gentilium partes diuertere, ad vicos ſcilicet & caſtella iuxta Tyrum & Sydonem, ciuitates gentilium, quas inhabitabat Chananæi, qui in terra relicti fuerant à principio, quando occupauerunt filij Iſrael terrā promiſsionis, quòd eos delere non potuiſſent. Ad hos voluit Christus, Iudæa relicta, diuertere: non quidem vt illic prædicaret, & palàm miracula æderet, ad eum modum quo fecerat in Iudæa (nondum enim tempus aduenerat) ſed ad prę ſignandum id quod paulò pòſt futurum erat, & ad inſtruendum Apoſtolos, quid aliquando eſſent acturi, quomodo videlicet poſt ipſius reſurrectionem Iudæis reſiſtentibus verbo Euangelij, eoque ſe indignos reddentibus, ad gentes eſſent tranſituri, corde deuoto ipſum ſuſcepturas.

a Quæ autem procedũt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem.

b De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falſa teſtimonia, & blaſphemiæ.

c Hæc ſunt quæ coinquinãt hominem.

d Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem

e Et egreſſus inde Ieſus, receſsit in partes Tyrī & Sydonis.

a Et ecce mulier a finibus illis egressa, clamauit, dicens ei:

[a] In cuius figuram, domino ad partes gentilium declinante: mox Chananæa quædam muliercula, hac in parte totius postmodum Christo crediture gentilitatis typū gerens, à partibus illis ad quas ipse declinauerat egressa, magna fide ac deuotione ad ipsum accessit, quem Iudæi vltro se offerentē repellebant, dicitq; ei: [b] Miserere mei potens Messias, fili Dauid, quem ego fama virtutum in Iudæa æditarum audita, credo verum esse Messiam illū, qui olim Iudęis promissus est, vt venturus de semine Dauid, ad liberationē populi sui: pręsta mihi quam à te postulo misericordiā. [c] Filia nanque mea grauiter à dęmonio torquetur, & pessimè ab eo tractatur, cuius miseriam atq; afflictionem non secus ac propriam doleo, ac proinde vt mei miserearis supplex deposco. Credo enim, si velis posse te sanare illā. [d] Iesus audita mulieris oratione, neque verbum vllum respondit, veluti dissimulās quod audisset, volēs mulieris gentilis fidem & deuotionē, quam in corde contuebatur, exercitare & declarare, per patientiam atque perseuerātiam: quo etiam modo non raro cum electis suis agit, vt orantium preces, licet salutaria postulantes, nō statim tamen exaudiat, sed velut dissimulando differat, vt patientiam exerceat electorum suorum, & deuotionis accēdat desiderium. Crescunt nanq; dilata desideria, si verè desideria sunt. [e] Dissimulante autem Saluatore, & nihil respondente, non statim mulier à proposito cessauit, neque clamare desiit: sed in oratione perseuerans: ipsum prosequuta est in itinere, clamorem continuans, ita vt discipuli vel misericordia moti, vel improbis clamoribus mulierculę cōuicti, dominū quasi intercessores accederent, eiq; dicerent. [f] Dimitte domine mulierculam istam, quoniam clamat post nos. Da illi quod postulat, & in pace eā abire iubeas. Vides enim quanto affectu, & quanta deuotione nos prosequatur clamoribus, quàm te perseuerāter & seriò roget, idq; pro filia. Parum est vt hoc illi tam ardēter, tamq; perseueranter postulanti concedas, qui tā multa passim apud Iudæos malè gratos præstas beneficia. Et si forte non mereatur exaudiri gentilitas, vincat tamē improbi

b Miserere mei fili Dauid:

c filia mea malè à dæmonio vexatur.

d Qui non respondit ei verbum.

e Et accedentes discipuli eius rogabant eum, dicentes:

f Dimitte eam, quia clamat post nos.

probitas: obtineat cordis deuotio, quod non meretur corporis generatio. Ita sancti Apostoli deuotionem mulieris sua intercessione adiuuāt, quomodo & nūc in cælis nihil dubiū est illos fieri nobis orantibus intercessores, & ad impetrandū adiutores. [a] Interpellatus Saluator per Apostolos, qui priùs nec verbo dignabatur mulierē, verbo iam respondet, dicēs: [b] Non sum missus nisi ad perditas oues domus Israël. Non est mei officij prædicare, & miracula facere in persona propria, coram gentibus, sed tantum coram filiis Israël, quibus (propter electionem patrum & populi, promissionesque patribus ac semini eorū factas) peculiariter ego missus sum à patre, tanquam eorū minister, prædicator, & doctor, ad confirmandas & implendas promissiones patrum, & coram his mihi incumbit prædicare Euāgelium, ipsumq; signis & prodigiis confirmare. Ad gentes autē post meam passionem, per Apostolos meos salus ex superabundanti Dei bonitate diffundetur. Non ergo cōuenit, vt in terra hac gentilium ædam miracula. Tacentibus ad hoc verbū Apostolis, vtpote non habētibus quod rationabiliter contra obiicerent, illa tamen fide & deuotione plena non siluit, non ab oratione cessauit: egregiæ perseuerantiæ nobis exemplum in se demonstrans, quæ primum vultus auersione, ac deinde acris responsi confutatione bis repulsa, perseuerat nihilominus in orationis proposito. [c] Crescente itaque ex repulsa desiderio & deuotione sumente incrementum, propius ad Saluatorem accessit muliercula: procidensque coram eo in terram, & quantam potuit humilitatem illi demonstrans, dicebat: [d] Domine, qui omnia potes, adiuua & exaudi me. Non possum oratione composita mulier rustica & barbara coram te multa proloqui, neque opus est, neque tu desideras. Ecce breui verbo cordis mei tibi pando affectū. Domine, adiuua me. Gaudet in mulieris perseuerantia & humilitate dominus, necdum tamen obtinet illa quod postulat, sed vnicum adhuc ei certamen proponitur, vt in trina probatione ostendatur fidei & patientiæ perfectio. [e] Rursum itaque illi Saluator respondit

a Ipse autem respondens, ait:
b Non sum missus nisi ad oues quæ perierūt domus Israël.
c At illa venit & adorauit eū, dicens:
d Domine adiuua me.
e Qui respondens, ait:

a Non est bonũ sumere panem filiorũ, & mittere canibus.

spondit: [a] Non est decens, neq; honestum, vt panem accipiens filiorum, dem illum canibus. Nõ est decens, vt ego doctrinam Euangelicam, & miraculorum virtutem, quibus missus sum pascere populũ Israël (qui sunt specialiter filij promissionis, & filij patris mei, ratione cultus Dei, & electionis patrum) subtraham filiis, & ea vobis exhibeam gentilibus, qui ratione infidelitatis & erroris vestri, quasi canes ante Deũ, comparatione ad illum electorum populũ censemini. Videris ergo (ô mulier) postulare quod est rationi, honestati, & æquitati contrarium. [b] Iterum silentibus discipulis, illa suam causam bene fidenter prosequitur: & occasione accepta ex ipsis domini verbis, quibus videbatur confutanda, suam inde partem per humilitatem fouet & perficit, vnde mens superba graue accepisset scandalum. Audiens nanque Israëlitas filios, se verò ac suum genus canes nominari, audiens illis panem deberi, sibi non deberi, tam odiosa comparatione nõ est exacerbata mulier, quãquam alioqui ex sexus conditione nimiũ irritari facilis: quinimo in humilitate & mansuetudine persistens, & domini quidẽ verbum nõ impugnans, sed confirmans, suum nihilo minus propositum prosequitur, dicens: [c] Bene dicis domine, & quod dicis verum est, non esse bonum, panem filiis subtrahi, ac mitti canibus. Non tamen ex hoc consequitur, denegandum esse mihi quod postulo. [d] Tametsi enim non debeat canibus proiici panis ille mensæ appositus, quo saturandi sunt filij ad mensam discumbentes: attamen nemo incongruum iudicat, vt catelli qui sub mensa infernè iacent ad pedes filiorũ, de micis illis comedant, quæ de mensa accumbẽtium filiorum, atque dominorum deciderint. Sic neque indecens erit, posteaquam filios Israël tam copiosè cibasti, si nos canes vel miculam vna accipiamus: id est, si in me gentilẽ mulierculam vel vnum aliquod beneficiolum conferas. Hic non vltra se potuit continere diuina benignitas: quæ licet iam ab initio orationis, desideriũ paupercul æ exaudire dispofuisset, & præparationẽ cordis eius audiisset, prouidè tamen exauditionẽ distulit, donec mulieris huius fides, deu-

b At illa dixit:

c Etiam domine,

d Nam & catelli edũt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.

deuotio,& patientia,ad plenũ probata esset, in cõfusionem increduli & ingrati populi Iudæorũ,& instructioné omnium credentiũ. [a] Respondens itaq; dominus mulieri egregiæ iam probatæ,ait: O mulier,magnã ostendis fidé,deuotionem,& patientiã: magnam fiduciã præ te fers,ex qua tam perseuerãs,tam humilis,tam ardens in oratione tua apparuisti. [b] Meretur hæc tua tam insignis fidei deuotio, vt licet nondũ tépus aduenerit palàm ædendi in gentibus diuinæ virtutis prodigia,speciali tamen priuilegio tibi cõcedatur quod postulas. Volo, ego tuam filiam à dæmonio esse liberam:& hoc ipso meo verbo dæmoni impero, vt tuã filiam quantotius egrediatur,nec vltra in eam introeat. Tu vade in pace:habes,licet diu dilatũ,tandem tamen impetratum quod postulas. [c] Statímque ad verbum domini, egressum est dæmonium à filia, atque ab illa hora perfectè curata est,ita vt nunquam vltra ad eam vexandam redierit, matris fide perfectã hanc filiæ impetrante sanitatem. [d] Profectus autem inde,quoniam multa ibi miracula facere aut Euangelium prædicare nolebat, venit ad mare Galilææ, siue mare Tyberiadis, quod & stagnum Genesareth. Ascendénsque in montem, causa solitudinis & orationis,ibi quieuit. [e] Eóque ab oratione egresso,accesserunt ad eum turbæ multæ,ex omnibus circunquaque iacentibus locis, habentes secum mutos,cæcos,claudos, [f] & debiles, id est, manu altera impotentes, & alios multos variis infirmitatum atq; languorum generibus comprehensos. [g] Quos omnes domino obtulerunt curandos ante pedes ipsius ponentes atque proiiciétes eos cum magna fiducia, tanquam obtrudentes medico curandos ægrotos. [h] Ipse verò iniuriæ immemor,sibi paulò antè à Pharisæis illatę oblatos sibi ægrotos,quantumlibet grauibus, & humano iudicio insanabilibus morbis detentos potéter sanauit: ita vt in aperta virtute tantorum prodigiorũ admirarentur simplices turbę,dum viderent paulò antè mutos iam rectè loquentes, [i] paulò antè claudos rectè incedentes, paulò antè cæcos iam probè videntes,item & manus alterius vsu priuatos vtraq; manu

a Tunc respondens Iesus,ait illi:O mulier magna est fides tua:
b fiat tibi sicut vis,
c Et sanata est filia eius ex illa hora.
d Et cũ trãsisset inde Iesus, venit secus mare Galilaeae. Et ascendens in mõtem,sedebat ibi.
e Et accesserunt ad eum turbae multae habentes secum mutos, caecos, claudos,
f debiles, & alios multos,
g & proiecerunt eos ad pedes eius:
h & curauit eos, ita vt turbae mirarentur videntes mutos loquentes,
i claudos ambulantes, caecos videntes.

rectè vtentes, dæmoniacos curatos, sanatos paralyticos, atq; ita in reliquis, tanquam si nunquam vllo fuissent morbo subiecti perfectè sanatos; ita vt nec vllæ remanerent morbi reliquiæ. [a] Dederuntque turbæ, his conspectis; gloriam Deo cæli, cuius solenne erat nomen Deus Israël, à quo omnē illam credebāt proficisci virtutem, quam in signis istis conspiciebant, & à quo missum credebāt suum Mesiam, hunc qui tam potenter verbo operabatur, quæ secundū naturæ virtutem prorsus erant impossibilia. [b] Cum autem turbæ istæ per multum iam tēpus cum eo fuissent in loco deserto demoratę, sciens Iesus illorum egestatem, volénsque diuino illos miraculo pascere, conuocatis ad se discipulis, quorum ministerio populū volebat pascere, dicit illis: [c] Miseret me turbarum istarum, quæ tanto studio & affectu mihi indiuulsè adhærent, iamque triduum totum in magna patientia mecum in loco isto deserto & horrido commorati sunt, & iam cibaria illorum cōsumpta sunt, nec habent quod comedant. [d] Nolo autem famelicos à me dimittere, ne fortè si ieiuni minimeque cibo refecti abscedant, in via eos contingat destitui viribus, præ cibi defectu simul & labore itineris, antequam domū perueniant, aut diuersoria inueniant, vbi cibum sibi comparent. His verbis compassionem & miserationem suam erga eos, qui propter Euangeliū paterentur necessitatem, testabatur dominus, maximè erga eos qui perseuerantes essent, nec statim adueniente tentatione ab Euangelio discederent. [e] Discipuli autem verbis domini auditis, facilè coniicientes ex animo ipsius esse, de suo cibo turbas pascere, posteaquam testatus esset & illos non habere escas, & se nolle eos famelicos dimittere, ignorantes quomodo sine miraculo id posset fieri, dicunt illi: [f] Videris tu quidem tuis hisce verbis hoc exigere, vt de nostris escis turbam pascamus. Vnde verò nobis tantum panum hîc in deserto inuenire aut comparare poterimus, vt turbam hanc tantā reficiamus? Quomodo ergo naturæ via id fieri possit quod verbis indicas, non videmus: [g] Quo verò clarius fieret ad patris gloriā quod parabat ostēdere miracu

a Et magnificabant Deum Israël.

b Iesus autem cōuocatis discipulis suis, dixit:

c Misereor turbæ: quia triduo iam perseuerāt mecum, & non habēt quod mādùcent.

d Et dimittere eos ieiunos nolo ne deficiant in via.

e Et dicunt ei discipuli:

f Vnde ergo nobis in deserto panes tantos, vt saturemus turbā tantam?

g Et ait illis Iesus:

racu

raculum hoc discipulorum audito responso, interrogabat eos dominus. [a] Quot habetis panes? Illi respõdent: Panes septẽ habemus, & obsonij paululum, nempe pisciculos paucos, vt spes nulla sit via naturali, vni cuiq; ex turba hac tanta vel micam vnã pro refectione porrigẽdi, cũ sit victus iste siue [illegible]atus noster nimiũ tenuis ac perexiguus. [b] Ille ad [illegible]raculum se parans, discipulis iubet, vt turbã faciã[illegible]r terram discumbere. [c] Turbisque dispositis, accipiens dominus & ante se cõstituens, partímq; manibus tenens septẽ panes illos, & paucos pisciculos, [d] primũ Deo patri suo gratias egit, laudans illum & benedicẽs, de cuius munere præsentes illi panes & pisces pauci processerant & de cuius liberalitate totus ille cibus quo erat omnis illa turba pascendã, expectabatur: erudiẽs nos hac sua gratiarũ actiõe, debere nos Deo gratias agere de omnibus donis, præteritis, præsentibus, atq; futuris; nec cibũ vnquam sumere, nisi benedictione & gratiarũ actione præmissis, quę cibus omnis sanctificatur. [e] Post autẽ gratiarum actionẽ, cœpit frangere panes illos atq; pisciculos, ac discipulis suis partes distribuere: [f] qui deinde quę à domino accipiebant, ad populũ discumbentem in suis ordinibus deferebant: sicque in manibus frangentis, panes illi & pisces sunt multiplicati, vt neq; de manibus domini frangentis, neq; de manibus discipulorũ deferentiũ cibus deficeret, donec turba illa vniuersa probè refecta esset atq; satiata. [g] Comederúntq; de paucis illis panibus & pisćibus omnes qui aderant, viri ac mulieres & pueri & vniuersi saturati sunt ad omnẽ sufficientiam. [h] Neque tantũ sunt saturati, quia & reliquiæ superfuerũt copiosæ, quæ collectæ impleuerunt sportas septẽ: longè videlicet amplius superfuit, post omnes probè saturatos, quàm ante fuerat, quũ adhuc omnes essent famelici. [i] Numerus autem eorum qui manducauerãt erat, quatuor millia virorum, extra numerum hũc positis mulieribus & paruulis minoris ætatis: quorum haud dubiè præter illa quatuor millia, non modicus erat numerus. Tam pulchro & euidenti miraculo simplices turbas secum in labore perseuerãtes voluit

a Quot panes habetis? At illi dixerunt: septẽ: & paucos pisciculos.

b Et præcepit turbæ, vt discũberent super terram.

c Et accipiens septem panes,

d & pisces, & gratias agens,

e fregit, & dedit discipulis suis,

f & discipuli dederũt populo.

g Et comederũt omnes, & saturati sunt.

h Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas.

i Erant autem qui mãducauerunt, quatuor millia hominũ, extra paruulos & mulieres.

pascere Christus, qui non potest non misereri sibi fideliter & perseueranter adhærentibus. Quos licet interdum in egestatem venire permittat, differens subinde in longum miserationis effectum, opportunè tamen semper adest antequam deficiant, qui ipsum sustinent, neque eos necessaria sua ope destituit. Neq; tamen sufficit, horam vnam cum Christo agere, sed triduum totum requiritur, antequam diuinæ se miserationis prodat effectus: ad designandũ solidam stabilémq; & benè probatam perseuerantiam requiri in iis qui diuinis affici sperent beneficiis.

a Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan.

[a] Hoc autem tam egregio támque spectabili coram turbis ostenso miraculo, statim à se Christus turbas dimisit, iussítq; abscedere, ac reuerti in propria. Ipse verò conscensa nauicula, illis dimissis, venit ad fines Magedan: formam dans nobis veræ humilitatis, vt hominum gloriam fugiamus, & eorum qui nos laudant præsentiam non solùm non requiramus, vt inanis gloriæ cupidi, verumetiam fugiamus, tanquam de perdendo boni operis merito pauidi. Huius nanq; exemplum nobis euidens dominus ostẽdit, dum turbas illas, coram quibus tam gloriosum signum ædiderat, quantotius fugit, verius quàm reliquit.

ANNOTATIONES IN CAP. XV.

T*Vnc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ.*) Quantum ad vim Latini sermonis, particula illa, ab Hierosolymis, iungi potest indifferenter, vel cum verbo accesserunt, vt sit sensus: Scribæ accesserunt, ab Hierosolymis, vel cum nomine, Scribæ, vt sit sensus: Accesserunt ad Christum Scribæ ab Hierosolymis: id est, Scribæ Hierosolymitani: quemadmodum dicimus Christum à Nazareth: id est Nazarenum. Huic posteriori coniunctioni fauet in Græco articulus præmissus, hoc modo, οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων γραμματεῖς: hoc est, ipsi ab Hierosolymis Scribæ. In Marco tamen manifestè tam Græci quàm Latini codices habent iuxta priorem connexionem: *Venientes ab Hierosolymis.* Sententia autem in idem penè recidit. ¶ *Quicunque dixerit patri vel matri, munus quodcunque est ex me, tibi proderit.*) Oratio ista defectiua est, videtúrque subaudiendũ, benefacit, aut parentibus satisfacit, vel aliquid huiusmodi, in hũc sensum: Quicũq; dixerit patri vel matri, munus quodcũq; est ex me, tibi proderit, & nõ honorificabit

(re

(re scilicet ipsa subueniendo)patrē vel matrem benefacit,aut parentibus satisfacit,aut Deo rē gratam facit.Quod autem Latinè habemus,*Munus quodcunque est ex me,tibi proderit*,id Græcè sic legitur, δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς,hoc est,donū quodcunq; est ex me,in tuam cedet vtilitatē,vel tu eo iuuaberis,vel tibi proderit,tibi vtile erit.Potest autem istud dupliciter accipi.Primò,iuxta expositionē suprapositā in Elucidatione,vt sit vox filiorum,qua parentibus suam necessitatē exponentibus respondebant, præstare vt in templo offerretur Deo,sicq; melius ipsos iuuādos, q̄ si in corporis necessitates ipsum expendissent:atq; ita benignis verbis docebantur filij parentibus satisfacere,re autè nihil præstare.Potest & aliter accipi , vt secundum amaritudinē aliquam & increpationem proferatur,in hunc sensum: Munus quodcunq; ex me venturum erat ad templum vel Deum,tibi prodesse debet.Omnis oblatio quam erā oblaturus Deo , tibi debet impendi. Quasi dicat filius patri,velut indignando vel tristando,Pater tam est petax,tam me exhauris,vt oblationem Deo in templo nō possim facere.Si me contigerit aliquid corrasisse vnde putē oblationē facere.mox tu ades indigens,& tibi hoc impendere debeo quod Deo decreuerā.Atque ita amaro isto responso territabat filij parentes,ne libere suam exponerent egestatem. Vterq; exponēdi modus, in eandem reuertitur sententiam,Scribas videlicet docere filios, ita prætextu pietatis non subuenire parentibus.¶*Et irritum fecistis mandatum Dei.*)Græcè est ἠκυρώσατε ikyrosate,quod significat,infirmare, inualidū reddere,destruere,& robore atq; vigore priuare, siue enervare atq; euacuare vel abrogare, quomodo lex dicitur abrogari vel infirmari aut priuari vigore.Illius verbi contrariū est κυρόω kyroo, quod significat cōfirmo,approbo,vigorē do,corroboro. Apud Marcum ponitur supradicti vocabuli participium ἀκυροῦντες akiruntes, quod illic vertitur,rescindētes.Dicūtur autem Scribæ hac parua doctrina irritū facere,rescindere,destruere,suoq; robore priuare mandatum Dei,quatenus hac sua doctrina causam præstant hominibus ipsum transgrediendi,maiorémque suæ adinuentioni authoritatem tribuūt,quam ipsi diuino mādato. ¶ *Sine causa autem colunt me.*)Græcè est μάτην matin:id est,frustra vel inuanum,quod rectè dicitur sine causa,modo ipsa finalis intelligatur vt significetur,ipsos non consequuturos finē illum quem externo & simulato suo cultu videbantur quærere,quique illis exterioribus actibus videbatur debitus. ¶ *Cæci sunt & duces cæcorum.*) Græcè aliquanto venustius dicitur: ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν,hoc est,ad verbum reddendo:Duces sunt cæci cæcorū,quod noster interpres expressius vertit:Cæci sunt & duces cæcorum

rum. ¶ *Secessit in partes Tyri & Sydonis.*) Frequens est scripturis, dicere in partes, quãdo loca significantur vicina. Sic capite statim sequẽti dicitur: *In partes Cæsareæ Philippi*, pro quo Marcus expressè ponit, *In vicos vel castella Cæsareæ Philippi.* ¶ *Filia mea malè à dæmonio vexatur.*) Græcè totũ hoc, à dæmonio vexatur, dicitur vnico verbo δαιμονίζεται dæmonizetæ, acsi dicamus, dæmonizatur, hoc est, à dæmonio vexatur, vel affligitur vel agitatur. ¶ *Dimitte illam, quia clamat post nos.*) Solet plerunque istud sic accipi & exponi, vt propter molestationem post tergũ clamãtis mulieris dixerint Apostoli, magis quàm ex misericordia: quod quidem sonare videtur prima facie ea quam adiungunt causa, dicentes, *quia clamat post nos.* Verum nihilominus conuenienter accipi potest vt ex compassionis affectu prolatũ, estq; id Apostolorum honori congruentius, quod & nos in Elucidatione potissimum sequimur. ¶ *Nisi ad oues quæ perierunt domus Israël.*) Genitiuus ille, *domus Israël*, regitur à toto illo, *oues quæ perierunt.* In Græco enim est per participiũ, *ad perditas oues domus Israël.* ¶ *Etiam domine.*) Non est contradicentis, sed confirmantis & approbantis Christi sententiam, quasi dicat: Vtique domine, sic res habet. Ante verò id quod sequitur, *Nam & catelli &c.* subaudiendum videtur tale aliquid, Non tamen indignũ est præstari mihi quod postulo, quasi dicat: Hoc quidem verum est quod dicis, non debere sumi panem filiorum &c. attamen ob hoc non ego repellenda venio, *Nam & catelli &c.* quemadmodum in Elucidatione declaratũ est prolixius. ¶ *Debiles.*) Quomodo claudi dicũtur, quibus in altero pede defectus est debiti vsus, sic debiles dicuntur, qui altera manu deficiunt ad rectum vsum. Sic enim differũt duæ dictiones Græcè χωλός cholos, & κυλλός kyllos, id est, claudus & debilis, vt prius ad pedis, posterius ad manus defectũ pertineat. ¶ *Videntes mutos loquẽtes, claudos ambulãtes.*) Græca exemplaria interiiciunt κυλλοὺς ὑγιεῖς, id est, debiles sanos, ac deinde, claudos ambulãtes. ¶ *Vnde nobis in deserto panes tantos?*) Oratio est defectũ patiens, supplendúmque est, comparabimus vel acquiremus vel inuenire poterimus. Panes autẽ tantos cum dicitur, dictio, tantos, non continuam quantitatem, neq; panum magnitudinem significat, sed quantitatem discretam, panúmq; multitudinem. Vnde clarius dici potest: Panes tam multos vel tam panũ. ¶ *Et paucos pisciculos.*) Nota duplicem diminutionẽ, ad gloriam miraculi. Nõ pisces dicit sed pisciculos, eósq; rursum non multos, sed paucos. ¶ *Gratias agens, fregit.*) In Græco est participium præteriti temporis, quo Latini carent, estq; sensus: Postquã gratias egisset, fregit: vt indicetur fractioni præmitti gratiarũ actio, nósque doceamur, antequam Dei dona contrectemus

[...]us ben[e]dictionem & gratiarum actionem præmittere, ne vel contingamus quod non prius fuerit gratiarum actione sanctificatum. *Infines Magedan.*) Græca exemplaria pro Magedan, habent μαγδαλά Magdala.

ELVCIDATIO CAP. XVI.

Tunc accesserunt ad Christum quidam de secta Pharisæorum & Sadducæorum qui licet inter se dissiderent opinionibus, in Christi tamen persequutione vno animo conueniebant, siue potius vna inuidia & pari malitia conspirabant atque coniurabant.[b] Qui tentantes petebant à Christo, vt signum aliquod de cælo ipsis ostenderet. Hactenus (inquiunt) licet multa sint per te ædita signa, in his inferioribus, dũ cæcos fecisti videntes, mutos loquentes, claudos ambulãtes, dæmoniacos liberasti, paralyticos curasti, de paucis panibus multa millia satiasti, aliáq; huiusmodi, omnia tamẽ quę hactenus vidimus signa terrena sunt & hîc aguntur in infimis, propter quod videri possint non efficacia testimonia. Petimus igitur, vt signum aliquod peculiare de cælo ostendas, adhoc vt credamus tibi, quomodo olim Moses de cælo fecit manna descendere, & Helias ignem.[c] Sciens autem Christus, quòd non animo proficiendi sed calumniãdi & tentandi id peterent, non est dignatus eorũ vanæ curiositati præstare quod petierunt, sed per increpationem respondit, dicens:[d] Cum aduenerit vespera ex inspectione dispositionis cæli siue aëris, prognosticamini atq; coniicitis, futuram esse serenitatẽ: quod ita cõiicitis ex rubedine cæli, quoniam videlicet tanquam igneum & ad modum ignis rubicũdum apparet cælũ, quod solet esse futuræ serenitatis naturale indicium.[e] Rursum, mane facto, ex tristi rutilatione cæli prognosticantes quod futurum est, dicitis: Hodie non erit aura serena, sed tẽpestas erit, quod ex indicio cognoscitis dispositionis cæli quoniam videlicet cęlum videtur rutilare siue rubere, sed cũ tristitia & obscuritate, vnde colligitur nubes esse in aëre aquosas aut densas, quæ vbi soluentur, tẽpestatem facient

Et accesserunt ad eũ Pharisæi et Sadducæi,

b tentantes: et rogauerunt eum, vt signum de cælo ostenderet eis.

c At ille respõdens, ait illis:

d Facto vespere, dicitis, serenũ erit: rubicundũ est enim cælum.

e Et manè, hodie tempestas: rutilat enim triste cælum.

a Et ecce mulier a finibus illis egressa, clamauit, dicens ei:

[a] In cuius figuram, domino ad partes gentilium declinante: mox Chananæa quædam muliercula, hac in parte totius postmodum Christo crediturę gentilitatis typũ gerens, à partibus illis ad quas ipse declinauerat egressa, magna fide ac deuotione ad ipsum accessit, quem Iudæi vltro se offerenté repellebant, dicitq; ei:

b Miserere mei fili Dauid:

[b] Miserere mei potens Messias, fili Dauid, quem ego fama virtutum in Iudæa æditarum audita, credo verum esse Messiam illũ, qui olim Iudęis promissus est, vt venturus de semine Dauid, ad liberationé populi sui: pręsta mihi quam à te postulo misericordiã.

c filia mea male à dæmonio vexatur.

[c] Filia nanque mea grauiter à dęmonio torquetur, & pessimè ab eo tractatur, cuius miseriam atq; afflictionem non secus ac propriam doleo, ac proinde vt mei miserearis supplex deposco. Credo enim, si velis posse te sanare illã.

d Qui non respondit ei verbum.

[d] Iesus audita mulieris oratione, neque verbum vllum respondit, veluti dissimulãs quod audisset, volés mulieris gentilis fidem & deuotioné, quam in corde contuebatur, exercitare & declarare, per patientiam atque perseuerãtiam: quo etiam modo non raro cum electis suis agit, vt orantium preces, licet salutaria postulantes, nõ statim tamen exaudiat, sed velut dissimulando differat, vt patientiam exerceat electorum suorum, & deuotionis accédat desiderium. Crescunt nanq; dilata desideria, si verè desideria sunt.

e Et accedentes discipuli eius rogabant eum, dicentes:

[e] Dissimulante autem Saluatore, & nihil respondente, non statim mulier à proposito cessauit, neque clamare desiit: sed in oratione perseuerans: ipsum prosequuta est in itinere, clamorem continuans, ita vt discipuli vel misericordia moti, vel improbis clamoribus mulierculę cõuicti, dominũ quasi intercessores accederent, eiq; dicerent.

f Dimitte eam, quia clamat post nos.

[f] Dimitte domine mulierculam istam, quoniam clamat post nos. Da illi quod postulat, & in pace eã abire iubeas. Vides enim quanto affectu, & quanta deuotione nos prosequatur clamoribus, quàm te perseuerãter & seriò roget, idq; pro filia. Parum est vt hoc illi tam ardẽter, tamq; perseueranter postulanti concedas, qui tã multa passim apud Iudæos malè gratos præstas beneficia. Et si forte non mereatur exaudiri gentilitas, vincat tamé improbi

probitas:obtineat cordis deuotio,quod non meretur corporis generatio. Ita sancti Apostoli deuotionem mulieris sua intercessione adiuuāt,quomodo & nūc in cælis nihil dubiū est illos fieri nobis orantibus intercessores,& ad impetrandū adiutores. [a] Interpellatus Saluator per Apostolos, qui prius nec verbo dignabatur mulierē,verbo iam respondet,dicēs:[b] Non sum missus nisi ad perditas oues domus Israël. Non est mei officij prædicare,& miracula facere in persona propria,coram gentibus, sed tantum coram filiis Israël,quibus(propter electionem patrum & populi, promissionesque patribus ac semini eorū factas)peculiariter ego missus sum à patre,tanquam eorū minister,prædicator,& doctor, ad confirmandas & implendas promissiones patrum,& coram his mihi incumbit prædicare Euāgelium,ipsumq; signis & prodigiis confirmare.Ad gentes autē post meam passionem, per Apostolos meos salus ex superabundanti Dei bonitate diffundetur. Non ergo conuenit,vt in terra hac gentilium ædam miracula. Tacentibus ad hoc verbū Apostolis,vtpote non habētibus quod rationabiliter contra obiicerent,illa tamen fide & deuotione plena non siluit,non ab oratione cessauit: ègregiæ perseuerantiæ nobis èxemplum in se demonstrans,quæ primum vultus auersione,ac deinde acris responsi confutatione bis repulsa,perseuerat nihilominus in orationis proposito. [c] Crescente itaque ex repulsa desiderio & deuotione sumente incrementum,propius ad Saluatorem accessit muliercula:procidensque coram eo in terram,& quantam potuit humilitatem illi demonstrans,dicebat: [d] Domine, qui omnia potes,adiuua & exaudi me.Non possum oratione composita mulier rustica & barbara coram te multa proloqui,neque opus est, neque tu desideras. Ecce breui verbo cordis mei tibi pando affectū.Domine,adiuua me.Gaudet in mulieris perseuerantia & humilitate dominus, necdum tamen obtinet illa quod postulat,sed vnicum adhuc ei certamen proponitur, vt in trina probatione ostendatur fidei & patientiæ perfectio. [e] Rursum itaque illi Saluator respondit

a Ipse autem respondens,ait:

b Non sum missus nisi ad oues quæ perierūt domus Israël.

c At illa venit & adorauit eū, dicens:

d Domine adiuua me.

e Qui respondens,ait:

a Non est bonũ sumere panem filioru, & mittere canibus.

spondit: [a] Non est decens, neq; honestum, vt panem accipiens filiorum, dem illum canibus. Nõ est decẽs, vt ego doctrinam Euangelicam, & miraculorum virtutem, quibus missus sum pascere populũ Israël (qui sunt specialiter filij promissionis, & filij patris mei, ratione cultus Dei, & electionis patrum) subtraham filiis, & ea vobis exhibeam gentilibus, qui ratione infidelitatis & erroris vestri, quasi canes ante Deũ, comparatione ad illum electorum populũ censemini. Videris ergo (ô mulier) postulare quod est rationi, honestati, & æquitati contrarium.

b At illa dixit:

[b] Iterum silentibus discipulis, illa suam causam bene fidenter prosequitur: & occasione accepta ex ipsis domini verbis, quibus videbatur confutanda, suam inde partem per humilitatem fouet & perficit, vnde mens superba graue accepisset scandalum. Audiens nanque Israëlitas filios, se verò ac suum genus canes nominari, audiens illis panem deberi, sibi non deberi, tam odiosa comparatione nõ est exacerbata mulier, quãquam alioqui ex sexus conditione nimiũ irritari facilis: quinimo in humilitate & mansuetudine persistens, & domini quidẽ verbum nõ impugnans, sed confirmans, suum nihilo minus propositum prosequitur, dicens: [c] Bene dicis domine, & quod dicis verum est, non esse bonum, panem filiis subtrahi, ac mitti canibus. Non tamen ex hoc consequitur, denegandum esse mihi quod postulo.

c Etiam domine,

d Nam & catelli edũt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.

[d] Tametsi enim non debeat canibus proiici panis ille mensæ appositus, quo saturandi sunt filij ad mensam discumbentes: attamen nemo incongruum iudicat, vt catelli qui sub mensa infernè iacent ad pedes filiorũ, de micis illis comedant, quæ de mensa accumbẽtium filiorum, atque dominorum deciderint. Sic neque indecens erit, posteaquam filios Israël tam copiosè cibasti, si nos canes vel miculam vna accipiamus: id est, si in me gentilẽ mulierculam vel vnum aliquod beneficiolum conferas. Hic non vltra se potuit continere diuina benignitas: quæ licet iam ab initio orationis, desideriũ pauperculæ exaudire disposuisset, & præparationẽ cordis eius audiisset, prouidè tamen exauditionẽ distulit, donec mulieris huius fides,

deu-

deuotio, & patientia, ad plenū probata essēt, in cōfusionem increduli & ingrati populi Iudæorū, & instructionē omnium credentiū. [a] Respondens itaq; domi- nus mulieri egregiæ iam probatæ, ait: O mulier, magnā ostendis fidē, deuotionem, & patientiā: magnam fiduciā præ te fers, ex qua tam perseuerās, tam humilis, tam ardens in oratione tua apparuisti. [b] Meretur hæc tua tam insignis fidei deuotio, vt licet nondū tēpus aduenerit palàm ædendi in gentibus diuinæ virtutis prodigia, speciali tamen priuilegio tibi cōcedatur quod postulas. Volo, ego tuam filiam à dæmonio esse liberam: & hoc ipso meo verbo dæmoni impero, vt tuā filiam quantotius egrediatur, nec vltra in eam introeat. Tu vade in pace: habes, licet diu dilatū, tandem tamen impetratum quod postulas. [c] Statímque ad verbum domini, egressum est dæmonium à filia, atque ab illa hora perfectè curata est, ita vt nunquam vltra ad eam vexandam redierit, matris fide perfectā hanc filiæ impetrante sanitatem. [d] Profectus autem inde, quoniam multa ibi miracula facere aut Euangelium prædicare nolebat, venit ad mare Galilææ, siue mare Tyberiadis, quod & stagnum Genesareth. Ascendénsque in montem, causa solitudinis & orationis, ibi quieuit. [e] Eóque ab oratione egresso, accesserunt ad eum turbæ multæ, ex omnibus circunquaque iacentibus locis, habentes secum mutos, cæcos, claudos, [f] & debiles, id est, manu altera impotentes, & alios multos variis infirmitatum atq; languorum generibus comprehensos. [g] Quos omnes domino obtulerunt curandos ante pedes ipsius ponentes atque proiiciētes eos cum magna fiducia, tanquam obtrudentes medico curandos ægrotos. [h] Ipse verò iniuriæ immemor, sibi paulò antè à Pharisæis illatę oblatos sibi ægrotos, quantumlibet grauibus, & humano iudicio insanabilibus morbis detentos potēter sanauit: ita vt in aperta virtute tantorum prodigiorū admirarentur simplices turbę, dum viderent paulò antè mutos iam rectè loquentes, [i] paulò antè claudos rectè incedentes, paulò antè cæcos iam probè videntes, item & manus alterius vsu priuatos vtraq; manu

[a] Tunc respondens Iesus, ait illi: O mulier magna est fides tua: [b] fiat tibi sicut vis, [c] Et sanata est filia eius ex illa hora. [d] Et cū trāsisset inde Iesus, venit secus mare Galilaæ. Et ascendens in mōtem, sedebat ibi. [e] Et accesserunt ad eum turbæ multæ habentes secum mutos, cæcos, claudos, [f] debiles, & alios multos, [g] & proiecerunt eos ad pedes eius: [h] & curauit eos, ita vt turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, [i] claudos ambulantes, cæcos videntes.

rectè vtentes, dæmoniacos curatos, sanatos paralyticos, atq; ita in reliquis, tanquam si nunquam vllum fuissent morbo subiecti perfectè sanatos; ita vt nec vllæ remanerent morbi reliquiæ. [a] Dederúntque turbæ, his conspectis; gloriam Deo cæli, cuius solenne erat nomen Deus Israël, à quo omnẽ illam credebãt proficisci virtutem, quam in signis istis conspiciebant, & à quo missum credebãt suum Messiam, hunc qui tam potenter verbo operabatur, quæ secundũ naturæ virtutem prorsus erant impossibilia. [b] Cum autem turbæ istæ per multum iam tẽpus cum eo fuissent in loco deserto demoratę, sciens Iesus illorum egestatem, volénsque diuino illos miraculo pascere, conuocatis ad se discipulis, quorum ministerio populũ volebat pascere, dicit illis: [c] Miseret me turbarum istarum, quæ tanto studio & affectu mihi indiuulsè adhærent, iamque triduum totum in magna patientia mecum in loco isto deserto & horrido commorati sunt, & iam cibaria illorum cõsumpta sunt, nec habent quod comedant: [d] Nolo autem famelicos à me dimittere, ne fortè si ieiuni miniméque cibo refecti abscedant, in via eos contingat destitui viribus, præ cibi defectu simul & labore itineris, antequam domũ perueniant, aut diuersoria inueniant, vbi cibum sibi comparent. His verbis compassionem & miserationem suam erga eos, qui propter Euangeliũ paterentur necessitatem, testabatur dominus, maximè erga eos qui perseuerantes essent, nec statim adueniente tentatione ab Euangelio discederent. [e] Discipuli autem verbis domini auditis, facilè coniicientes ex animo ipsius esse, de suo cibo turbas pascere, posteaquam testatus esset & illos non habere escas, & se nolle eos famelicos dimittere, ignorantes quomodo sine miraculo id posset fieri, dicunt illi: [f] Videris tu quidem tuis hisce verbis hoc exigere, vt de nostris escis turbam pascamus. Vnde verò nobis tantum panum hîc in deserto inuenire aut comparare poterimus, vt turbam hanc tantã reficiamus? Quomodo ergo naturæ via id fieri possit quod verbis indicas, non videmus: [g] Quo verò clarius fieret ad patris gloriã quod parabat ostẽdere miracu

a Et magnificabant Deum Israël.

b Iesus autem cõuocatis discipulis suis, dixit:

c Misereor turbæ: quia triduo iam perseuerãt mecum, & non habẽt quod mãducent.

d Et dimittere eos ieiunos nolo ne deficiant in via.

e Et dicunt ei discipuli:

f Vnde ergo nõ bis in deserto panes tantos, vt saturemus turbã tantam?

g Et ait illis Iesus:

raculum, hoc discipulorum audito responso, interrogabat eos dominus. [a] Quot habetis panes? Illi respõdent: Panes septẽ habemus, & obsonij paululum, nempe pisciculos paucos, vt spes nulla sit via naturali, vni cuiq; ex turba hac tanta vel micam vnã pro refectione porrigẽdi, cũ sit victus iste siue cõmeatus noster nimiũ tenuis ac perexiguus. [b] Ille ad miraculum se parans, discipulis iubet, vt turbã faciãt super terram discumbere. [c] Turbisque dispositis, accipiens dominus & ante se cõstituens, partimq; manibus tenens septẽ panes illos, & paucos pisciculos, [d] primũ Deo patri suo gratias egit, laudans illum & benedicẽs, de cuius munere præsentes illi panes & pisces pauci processerant & de cuius liberalitate totus ille cibus quo erat omnis illa turba pascenda, expectabatur: erudiẽs nos hac sua gratiarũ actiõe, debere nos Deo gratias agere de omnibus donis, præteritis, præsentibus, atq; futuris; nec cibũ vnquam sumere, nisi benedictione & gratiarũ actione præmissis, quę cibus omnis sanctificatur. [e] Post autẽ gratiarum actionẽ, cœpit frangere panes illos atq; pisciculos, ac discipulis suis partes distribuere: [f] qui deinde quę à domino accipiebant, ad populũ discumbentem in suis ordinibus deferebant: sicque in manibus frangentis, panes illi & pisces sunt multiplicati, vt neq; de manibus domini frangentis, neq; de manibus discipulorũ deferentiũ cibus deficeret, donec turba illa vniuersa probè refecta esset atq; satiata. [g] Comederũntq; de paucis illis panibus & piscibus omnes qui aderant, viri ac mulieres & pueri & vniuersi saturati sunt ad omnẽ sufficientiam. [h] Neque tantũ sunt saturati, quin & reliquiæ superfuerũt copiosæ, quæ collectæ impleuerunt sportas septẽ: longè videlicet amplius superfuit, post omnes probè saturatos, quàm ante fuerat, quũ adhuc omnes essent famelici. [i] Numerus autem eorum qui manducauerãt erat, quatuor millia virorum, extra numerum hũc positis mulieribus & paruulis minoris ætatis: quorum haud dubiè præter illa quatuor millia, non modicus erat numerus. Tam pulchro & euidenti miraculo simplices turbas secum in labore perseuerãtes voluit

a Quot panes habetis? At illi dixerunt: septẽ: & paucos pisciculos.
b Et præcepit turbæ, vt discũberent super terram.
c Et accipiens septem panes,
d & pisces, & gratias agens,
e fregit, & dedit discipulis suis,
f & discipuli dederũt populo.
g Et comederũt omnes, & saturati sunt.
h Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas.
i Erant autem qui mãducauerunt, quatuor millia hominũ, extra paruulos & mulieres.

pascere Christus, qui non potest non misereri sibi fideliter & perseueranter adhærentibus. Quos licet interdum in egestatem venire permittat, differens subinde in longum miserationis effectum, opportunè tamen semper adest antequam deficiant, qui ipsum sustinent, neque eos necessaria sua ope destituit. Neq; tamen sufficit, horam vnam cum Christo agere, sed triduum totum requiritur, antequam diuinæ se miserationis prodat effectus: ad designandũ solidam stabilémq; & benè probatam perseuerantiam requiri in iis qui diuinis affici sperent beneficiis.

a Et dimissa turba, ascendit in naviculam, et venit in fines Magedan.

a Hoc autem tam egregio támque spectabili coram turbis ostenso miraculo, statim à se Christus turbas dimisit, iussítq; abscedere, ac reuerti in propria. Ipse verò conscensa nauicula, illis dimissis, venit ad fines Magedan: formam dans nobis veræ humilitatis, vt hominum gloriam fugiamus, & eorum qui nos laudant præsentiam non solùm non requiramus, vt inanis gloriæ cupidi, verumetiam fugiamus, tanquam de perdendo boni operis merito pauidi. Huius nanq; exemplum nobis euidens dominus ostẽdit, dum turbas illas, coram quibus tam gloriosum signum ædiderat, quantotius fugit, verius quàm reliquit.

ANNOTATIONES IN CAP. XV.

T*Vnc accesserunt ad eum ab Hierosolymis Scribæ.*) Quantum ad vim Latini sermonis, particula illa, ab Hierosolymis, iungi potest indifferenter, vel cum verbo accesserunt, vt sit sensus: Scribæ accesserunt, ab Hierosolymis, vel cum nomine, Scribæ, vt sit sensus: Accesserunt ad Christum Scribæ ab Hierosolymis: id est, Scribæ Hierosolymitani: quemadmodum dicimus Christum à Nazareth: id est Nazarenum. Huic posteriori coniunctioni fauet in Græco articulus præmissus, hoc modo, οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων γραμματεῖς: hoc est, ipsi ab Hierosolymis Scribæ. In Marco tamen manifestè tam Græci quam Latini codices habent iuxta priorem connexionem: *Venientes ab Hierosolymis.* Sententia autem in idem penè recidit. ¶ *Quicunque dixerit patri vel matri, munus quodcunque est ex me, tibi proderit.*) Oratio ista defectiua est, videtúrque subaudiendũ, benefacit, aut parentibus satisfacit, vel aliquid huiusmodi, in hũc sensum: Quicũq; dixerit patri vel matri, munus quodcũq; est ex me, tibi proderit, & nõ honorificabit

(re

(re scilicet ipsa subueniendo) patrẽ vel matrem benefacit, aut parentibus satisfacit, aut Deo rẽ gratam facit. Quod autem Latinè habemus, *Munus quodcunque est ex me, tibi proderit*, id Græcè sic legitur, δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, ὠφεληθῇς, hoc est, donũ quodcunq; est ex me, in tuam cedet vtilitatẽ, vel tu eo iuuaberis, vel tibi proderit, tibi vtile erit. Potest autem istud dupliciter accipi. Primò, iuxta expositionẽ suprapositá in Elucidatione, vt sit vox filiorum, quæ parentibus suam necessitatẽ exponentibus respondebant, præstare vt in templo offerretur Deo, sicq; melius ipsos iuuádos, q̃ si in corporis necessitates ipsum expendissent: atq; ita benignis verbis docebantur filij parentibus satisfacere, re autẽ nihil præstare. Potest & aliter accipi, vt secundum amaritudinẽ aliquam & increpationem proferatur, in hunc sensum: Munus quodcunq; ex me venturum erat ad templum vel Deum, tibi prodesse debet. Omnis oblatio quam erã oblaturus Deo, tibi debet impendi. Quasi dicat filius patri, velut indignando vel tristando, Pater tam est petax, tam me exhauris, vt oblationem Deo in templo nõ possim facere. Si me contigerit aliquid corrasisse vnde putẽ oblationẽ facere, mox tu ades indigens, & tibi hoc impendere debeo quod Deo decreuera. Atque ita amaro isto responso territabat filij parentes, ne libere suam exponerent egestatem. Vterq; exponẽdi modus, in eandem reuertitur sententiam, Scribas videlicet docere filios, ita prætextu pietatis non subuenire parentibus. ¶ *Et irritum fecistis mandatum Dei.*) Græcè est ἠκυρώσατε ikyrosate, quod significat, infirmare, inualidũ reddere, destruere, & robore atq; vigore priuare, siue eneruare atq; euacuare vel abrogare, quomodo lex dicitur abrogari vel infirmari aut priuari vigore. Illius verbi contrariũ est κυρόω kyroo, quod significat cófirmo, approbo, vigorẽ do, corroboro. Apud Marcum ponitur supradicti vocabuli participium ἀκυροῦντες akiruntes, quod illic vertitur, rescindẽtes. Dicũtur autem Scribæ hac parua doctrina irritũ facere, rescindere, destruere, suoq; robore priuare mandatum Dei, quatenus hac sua doctrina causam præstant hominibus ipsum transgrediendi, maiorémque suæ adinuentioni authoritatem tribuũt, quam ipsi diuino mãdato. ¶ *Sine causa autem colunt me.*) Græcè est μάτην matin: id est, frustra vel inuanum, quod rectè dicitur sine causa, modo ipsa finalis intelligatur vt significetur, ipsos non consequuturos finẽ illum quem externo & simulato suo cultu videbantur quærere, quique illis exterioribus actibus videbatur debitus. ¶ *Cæci sunt & duces cæcorum.*) Græcè aliquanto venustius dicitur: ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν, hoc est, ad verbum reddendo: Duces sunt cæci cæcorũ, quod noster interpres expressius vertit: Cæci sunt & duces cæcorum

rum.¶ *Secessit in partes Tyri & Sydonis.*) Frequens est scripturis, dicere in partes, quādo loca significantur vicina. Sic capite statim sequenti dicitur: *In partes Cæsareæ Philippi*, pro quo Marcus expressè ponit, *In vicos vel castella Cæsareæ Philippi.* ¶ *Filia mea malè à dæmonio vexatur.*) Græcè totū hoc, à dæmonio vexatur, dicitur vnico verbo δαιμονίζεται dæmonizetæ, acsi dicamus, dæmonizatur, hoc est, à dæmonio vexatur, vel affligitur vel agitatur. ¶ *Dimitte illam, quia clamat post nos.*) Solet plerunque istud sic accipi & exponi, vt propter molestationem post tergū clamātis mulieris dixerint Apostoli, magis quàm ex misericordia: quod quidem sonare videtur prima facie ea quam adiungunt causa, dicentes, *quia clamat post nos.* Verum nihilominus conuenienter accipi potest vt ex compassionis affectu prolatū, estq; id Apostolorum honori congruentius, quod & nos in Elucidatione potissimum sequimur. ¶ *Nisi ad oues quæ perierunt domus Israël.*) Genitiuus ille, *domus Israël*, regitur à toto illo, *oues quæ perierunt.* In Græco enim est per participiū, *ad perditas oues domus Israël.* ¶ *Etiam domine.*) Non est contradicentis, sed confirmantis & approbantis Christi sententiam, quasi dicat: Vtique domine, sic res habet. Ante verò id quod sequitur, *Nam & catelli &c.* subaudiendum videtur tale aliquid, Non tamen indignū est præstari mihi quod postulo, quasi dicat: Hoc quidem verum est quod dicis, non debere sumi panem filiorum &c. attamen ob hoc non ego repellenda venio, *Nam & catelli &c.* quemadmodum in Elucidatione declaratū est prolixius. ¶ *Debiles.*) Quomodo claudi dicūtur, quibus in altero pede defectus est debiti vsus, sic debiles dicuntur, qui altera manu deficiunt ad rectum vsum. Sic enim differūt duæ dictiones Græcè χωλός cholos, & κυλλός kyllos, id est, claudus & debilis, vt prius ad pedis, posterius ad manus defectū pertineat. ¶ *Videntes mutos loquētes, claudos ambulātes.*) Græca exemplaria interiiciunt κυλλοὺς ὑγιεῖς, id est, debiles sanos, ac deinde, claudos ambulātes. ¶ *Vnde nobis in deserto panes tantos?*) Oratio est defectū patiens, supplendúmque est, comparabimus vel acquiremus vel inuenire poterimus. Panes autē tantos cum dicitur, dictio, tantos, non continuam quantitatem, neq; panum magnitudinem significat, sed quantitatem discretam, panúmq; multitudinem. Vnde clarius dici potest: Panes tam multos vel tam panū. ¶ *Et paucos pisciculos.*) Nota duplicem diminutionē, ad gloriam miraculi. Nō pisces dicit sed pisciculos, eósq; rursum non multos, sed paucos. ¶ *Gratias agens, fregit.*) In Græco est participium præteriti temporis, quo Latini carent, estq; sensus: Postquā gratias egisset, fregit: vt indicetur fractioni præmitti gratiarū actio, nósque doceamur, antequam Dei dona contrèctemus

mus benedictionem & gratiarum actionem præmittere, ne vel contingamus quod non prius fuerit gratiarum actione sanctificatum. *In fines Magedan.*) Græca exemplaria pro Magedan, habent μαγδαλά Magdala.

ELVCIDATIO CAP. XVI.

TVNC accesserunt ad Christum quidam de secta Pharisæorum & Sadducæorum qui licet inter se dissiderent opinionibus, in Christi tamen persequutione vno animo conueniebant, siue potius vna inuidia & pari malitia conspirabant atque coniurabant.[b] Qui tentantes petebant à Christo, vt signum aliquod de cælo ipsis ostenderet. Hactenus (inquiunt) licet multa sint per te ædita signa, in his inferioribus, dũ cæcos fecisti videntes, mutos loquentes, claudos ambulãtes, dęmoniacos liberasti, paralyticos curasti, de paucis panibus multa millia satiasti, aliáq; huiusmodi, omnia tamẽ quę hactenus vidimus signa terrena sunt & hîc aguntur in infimis, propter quod videri possint non efficacia testimonia. Petimus igitur, vt signum aliquod peculiare de cælo ostendas, adhoc vt credamus tibi, quomodo olim Moses de cælo fecit manna descendere, & Helias ignem.[c] Sciens autem Christus, quòd non animo proficiendi sed calumniãdi & tentandi id peterent, non est dignatus eorũ vanæ curiositati præstare quod petierunt, sed per increpationem respondit, dicens:[d] Cum aduenerit vespera ex inspectione dispositionis cæli siue aëris, prognosticamini atq; coniicitis, futuram esse serenitatẽ: quod ita cõiicitis ex rubedine cæli, quoniam videlicet tanquam igneum & ad modum ignis rubicũdum apparet cælũ, quod solet esse futuræ serenitatis naturale indicium.[e] Rursum, mane facto, ex tristi rutilatione cæli prognosticantes quod futurum est, dicitis: Hodie non erit aura serena, sed tẽpestas erit, quod ex indicio cognoscitis dispositionis cæli quoniam videlicet cęlum videtur rutilare siue rubere, sed cũ tristitia & obscuritate, vnde colligitur nubes esse in aëre aquosas aut densas, quæ vbi soluentur, tẽpestatem facient

ET accesserunt ad eũ Pharisæi et Sadducæi,

b tentantes: et rogauerunt eum, vt signum de cælo ostenderet eis.

c At ille respõdens, ait illis:

d Facto vespere, dicitis, serenũ erit: rubicundũ est enim cælum.

e Et manè, hodie tempestas: rutilat enim triste cælum.

ciẽt,pluuiã aut ventos,aut alia huiusmodi, iuxta temporis conditionem & qualitatem nubium. [a] Ita quidẽ ex indiciis tenuissimis,omnino fallibilibus,ac parum admodum certis potestis quod nondum est sed adhuc futurum est prænoscere atq; prædicere,antequam veniat:ita quidẽ faciem cæli:id est, dispositionem aëris,nostis diiudicare,vt ex ea vel serenitatem, vel tempestatem prænosse atque prædicere valeatis. [b] Vos igitur qui ex tam tenuibus indiciis potestis cognoscere,quid sit futurum in cælo,quomodo ex tam efficacissimis & apertissimis signorum tãtorum quæ hactenus mundo palàm ostendi argumentis, non valetis colligere,quis sim ego,aut vnde venerim,& quale sit tẽpus istud nouum & insolitum,quod tantis fulget miraculis & gaudet beneficiis,tempus vtiq; gratię & visitationis vestrę,multum à præteritorum sæculorum distans temporibus? Proculdubio abundè sufficere poterãt vobis & debuerãt quæ iam vidistis signa,neq; plura opus esset requirere,si non vos inuidia & superbia vestra reddidisset excęcatos.Et qui hactenus credere recusastis,ne nũc quidem crederetis, etiamsi de cælo signum vobis ostenderem. [c] Quare generationi isti malæ & adulterinæ(quæ à parentum suorum fidelium Patriarcharum fide & pietate pluri mum degenerat)signũ tale quale postulat non dabitur,ad satisfaciendum vano ipsorum desiderio: [d] sed dabitur illi suo tempore signum vnum efficacissimũ & validissimũ quo penitus conuincentur, & cui cum rationis apparentia prorsus nequibunt contradicere, signum videlicet resurrectionis meæ post triduum, quæ mea resurrectio fuit olim præfigurata in Iona Propheta.Sicut enim hic Ionas invẽtre ceti fuit trib⁹ diebus, ac postea fuit euomitus, ita & ego in sepulchro terrę quiescã tribus diebus,ac deinde de sepulchro viuus resurgã:quod signũ omnibus signis efficacius, vobis suo tẽpore ostẽdetur, & ita manifestè exhibebitur,vt non nisi mẽdacio vobisipsis notissimo illi possitis cõtradicere.Attamen etiam in ipso mane bitis increduli vt ante,sicut & nũc qualis estis perma nebitis,etiamsi quantumuis magnum de cælo vobis ederem

a Faciem ergo cæli diiudicare nostis.

b Signa autem temporum non potestis?

c Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei,

d nisi signum Ionæ Prophetæ.

xderem miraculum.[a] Atque ita increpatis & confusis tentatoribus istis, tãquam indignos relinquens eos, abscessit dominus, vt mare trãsiret. [b] Cum autem discipuli pariter cũ eo mare transnauigassent, & in alteram maris partem peruenissent, aduerterunt se per obliuionẽ non accepisse secum commeatum panum. Festinãtes enim ad iussionem domini trãsnauigare, aut alia quauis occasione obueniente, obliti fuerant, antequã nauem intrarent, secum panes accipere, pro necessitate loci deserti, eo quòd in loco ad quẽ perrexerant non facilè panes haberi possent. [c] Interim verò Saluator monens discipulos suos, dicebat: [d] Videte diligẽter, & vigilanter cauete vobis à fermento Pharisæorum & Sadducæorum: attendite vobis, ne de illorũ fermento aliquando gustetis aut manducetis, ne corrumpatur vestra simplicitas: quoniã modicum fermentum totam massam corrumpit. [e] Audientes verò discipuli, dominum facere mẽtionem fermenti, nõ satis intelligentes quid sibi vellet per hanc monitionẽ, & quid per istud fermentum Pharisæorum intelligeret, cogitabant in semetipsis, atque adinuicem conferentes, dicebant: [f] Fortè hoc vult præceptor, quòd panes non accepimus, fortè nostram obliuionẽ carpit atq; negligentiam, quòd antequam huc veniremus neglexerimus panes nobiscũ sumere. Fortasse nos vult mónere, ne cogamur ob defectũ panũ mendicare panẽ ab inimicis Pharisæis, dum dicit: Cauete à fermento Pharisæorum.[g] Cognoscens autem dominus, discipulos verbum illud suum non rectè capere, ipsũmq; quod spiritualiter erat accipiendum pro sua ruditate, & ea in qua tũ temporis adhuc agebant imperfectione, corporaliter intelligere, carnalem & crassam hãc arguẽs intelligentiã, & ad spiritualia eos submouere volẽs, per increpationẽ quãdã illos alloquitur, dicens: [h] Quid in vobis cogitatis, & adinuicem ex cogitationibus vestris disceptatis atq; mussitatis, q̃ panes nõ habetis, quasi ego de corporali pane loquar, quasi pro eius obliuione vos notare velim? Quod vos modicæ fidei, tam crassè mea verba capitis? quare sic corporaliter, & non potius spiritualiter ea intelligitis

a Et relictis illis abijt.

b Et cum venissent discipuli eius trãs fretum, obliti sunt panes accipere.

c Qui dixit eis

d Intuemini & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorũ.

e At illi cogitabant inter se dicentes:

f Quia panes non accepimus.

g Sciens autem Iesus, dixit:

h Quid cogitatis inter vos, modicæ fidei, quia panes non habetis.

gitis? quare estis pro panibus soliciti, & anxij in vobis de panum defectu, quasi magnũ mihi sit, vos aliquãdo magno panũ commeatu pascere? [a] Nonne quæ paulo antè vidistis, sufficere meritò vobis debuerant ad tollendã huiusmodi anxiam solicitudinem? An non intelligitis vim miraculi illius, vel non recordamini quãdo quinque panes distribui in quinq; millia hominũ? quãdo ex quinque panibus & duobus piscibus satiaui quinque millia hominum? neq; recordamini, quot cophinos tulistis fragmentorum? [b] Iterum, non recordamini miraculi illius, quando septem panes & paucos pisciculos distribui in quatuor millia, & quot fragmentis plenas sportas tulistis? Non vsq; adeò diu ista peracta sunt, vt iam potueritis eorum obliuisci cum sint adhuc recẽtia, vt meritò anxia solicitudine torqueri vltra non debeatis pro panibus cum videritis in defectu panum tam copiosè me saturasse tam immensum populum. [c] Quomodo non hoc intelligitis, quòd non de pane corporali dixi vobis: Cauete vobis à fermẽto Pharisæorum & Sadducæorum? Ex illis nanque prius gestis facilè cognoscere poteratis, me non tam esse anxium pro panibus corporalibus, vt de eis vos admonere aut pro eorum neglectu vos increpare voluerim, sed magis de illorum praua & corrupta doctrina, vt ab illa vobis caueretis. [d] Tunc increpatione & instructione ista eruditi discipuli, intellexerũt domini verbum non esse dictum de cauendo fermento panum corporalium, neque de panibus corporeis sed de doctrina Pharisæorũ & Sadducæorum cauenda: quam dominus ipse fermentum appellabat, ratione corruptionis, eo quòd sicut fermẽtum modicum totam massam corrumpit & acidam facit, sic doctrina praua & diuinæ legi non conformis, facilè totum hominem inficit atq; corrumpit, omnémque cordis synceritatem tollit, totámque massam & corpus humanæ conuersationis vitiat. [e] Venit autem Iesus in loca propinqua ciuitati illi quam in honorem Tiberij Cæsaris Philippus frater Herodis Cæsaream appellauerat, quæ postmodum Paneas dicta fuit. Interrogauítque in via discipulos, dicens:

Quæ

a Nondũ intelligitis neque recordamini quinque panum & quinque milliũ hominum, & quot cophinos sumpsistis?

b neque septem panum & quatuor milliũ hominum, et quot sportas sumpsistis?

c Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis: Cauete à fermento Pharisæorũ & Sadducæorum?

d Tunc intellexerunt, quia nõ dixerit cauendum à fermento panum, sed à doctrina Pharisæorum et Sadducæorum.

e Venit autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi, et interrogauit discipulos suos, dicens:

[a] Quæ est inter homines fama, quæ opinio, quod iudicium, quæ æstimatio de me qui secundum carnem & temporalem natiuitatē vilis sum homo, natus de homine, hominis filius: quem aut qualem me esse dicunt homines? [b] Illi autem familiariter respondentes, dixerunt: Varia est in populo de te sententia. Alij nanq; te sentiunt ac dicunt esse Ioannem Baptistam, expergefactum ac resuscitatum à mortuis: cuius sententiæ ipsum quoque Herodem esse audiuimus, qui auditis tuis miraculis, dixit: Quem ego decollaui Ioānem, hic surrexit à mortuis, & ideo virtutes operātur in illo. [c] Alij te aiunt Heliam esse cuius ante Mesſiā in Prophetis prædicitur aduentus, non existimantes quidem te Mesſiam posse videri, propter humilitatē nimiam: Heliam tamen non negantes, propter zelū prædicationis, & fiduciam reprehendendi quoslibet. [d] Alij te asserunt Hieremiam esse, resuscitatū à mortuis: ꝙ Scribas & sacerdotes plurimum reprehēdas, & multa authoritate doceas in populo: quemadmodum Hieremias fidentisſimè sacerdotum & pontificū arguit vitia. [e] Alij te dicunt esse vnum aliquem ex Prophetis cæteris, iste hunc, alius alium, pro suo quisq; iudicio. [f] His auditis vulgi opinionibus tam variis, tam pugnantibus, voluit dominus suorum discipulorum audire sententiam, vt pro confesſione veritatis acciperēt præmium, & in vera sua assertione ipsos solidaret. [g] Itaq; eos interrogat, dicens: Vos verò, qui semp mecū estis, qbus secreta regni cælestis patefeci, quos supra vulgus cæterū speciali electione honoraui, & peculiari eruditione instruxi, quid de me sentitis, quē me esse creditis? [h] Statim omnium nomine, tanquam omnium Apostolorum os, Petrus respondens, absque hæsitatione veritatis confesſionem protulit, dicens: [i] Nos credimus & profitemur, te esse nō Heliam, nō Ioannem, non Hieremiam, non vnum ex Prophetis antiquis, qui omnes tantum serui & puri fuerunt homines, sed Christum filium Dei viui, verū Mesſiā in lege atque Prophetis promissum, verum hominē & Deum, filium consubstantialem & coęqualē Dei patris, qui est verus & viuus Deus. [k] Hanc confesſionē

a Quem dicunt homines esse filium hominis?
b At illi dixerunt: Alij Ioānem Baptistā,
c alij autem Heliam,
d alij verò Hieremiam,
e aut vnum ex Prophetis.
f Dicit illis Iesus:
g Vos autem quem me esse dicitis?
h Respondēs Simon Petrus, dixit:
i Tu es Christus filius Dei viui.
k Respondens autem Iesus, dixit ei:

approbare simul & remunerare volens dominus, Petro confessionem istam proferenti intulit, dicens: [a] Verè beatus es tu Simon bar-Iona:id est,filius Iohanna siue Ioannis,aut filius columbæ,nimirum per spiritũ sanctum regeneratus,ac proinde columbæ filius,propter hanc fidei agnitionem & cõfessionẽ es & eris beatus, quandoquidem ad æternã te adducet beatitudinem,vt eum quem modo per speculum in ænigmate credis & confiteris,videas olim facie ad faciem.[b] Nõ enim caro & sanguis tibi istud reuelauit, non te purus homo(qui ex carne & sanguine cõstat) edocuit,vt hoc agnosceres,aut cõfitereris, sed pater meus cælestis,ipse tibi dedit hanc fidei cognitionem & confessionem.Nemo enim filiũ nouit,quis sit,nisi pater,& cui voluerit pater reuelare.[c] Et quoniam tu mihi dixisti.Tu es Christus filius Dei viui, ego in approbationem simul atq; remunerationẽ huius cõfessionis,vicissim tibi dico & de te testificor,ꝙ tu sis Petrus:id est,firmus & solidus,rectam scilicet & solidã fidei confessionem tenens.[d] Et super hanc petram,super hanc fidei veritatem quam es confessus,& quam protulisti,dicens:Tu es Christus filius Dei viui,item & super me petram firmissimam,quam in prædicto verbo confessus es,ego ædificabo atque superstruam ædificium Ecclesiæ meæ, quam ædificare volo patri meo.Fundamẽtum enim aliud nemo potest ponere, nisi quod ego ponam quod ero ego Christus Iesus:& veritas ipsa fidei atq; confessionis de me,erit fundamentum totius ædificij.[e] Et hanc meam Ecclesiam in tanta fundabo stabilitate,in tali ponam soliditate,vt nullis oppugnationibus hostilibus,quantumuis maximis,possit expugnari,itavt nec portę inferi possint preualere aduersus eam:id est nulla discrimina,nulla pericula,nullæ persequutiones, etiam quæ ad mortem videantur proximæ,& quasi ad portas mortis atque inferni deducere. Nõ item omnes illi exercitus dæmonum qui infernum inhabitant,etiam si soluantur vniuersi,& prorumpant ad subuertendam Ecclesiam,sic aduersus eam poterunt preualere,vt penitus deficiat.Semper enim vsq; ad consummationẽ sæculi serua-

a Beatus es Simon bar-Iona,

b quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est.

c Et ego dico tibi, quia tu es Petrus,

d & super hãc petram ædificabo Ecclesiam meam.

e Et portæ inferi non præualebunt aduersus eam.

seruabuntur electi,& permanebũt fideles in Ecclesia mea,quibus ego adero,& quod in soliditate fidei mi hi seruabo:quos neq; gladius,neq; fames,neq; mors, neque vita,neq; vlla creatura,possit separare à fide & charitate in me. [a] Et tibi Petre polliceor,daturum me post resurrectionem meam,quando secũdum corporalem & visibilem præsentiam abscessurus ero,plenariam commissionem authoritatis meæ : constituã te qui hanc veritatis confessionem protulisti,cũ plenitudine potestatis,meum in terris vicarium,daboq; tibi claues regni cælorum,vt aperire & claudere valeas,per authoritatem tibi commissam,quomodo expediens fuerit. [b] Et quodcũque tu ex authoritate tibi sic tradita ligaueris super terram, id ratum habebitur in cælis, quemcunque tu rectè & debitè tua fungens authoritate ligãdum duxeris in terris,hunc & Deus ligatum habebit in cælis. [c] Et quodcunque solueris super terram, Deus id ratum habebit in cælis: quemcunque tu debitè & rectè tua fungens authoritate solueris à vinculo quo alligatus fuerat,hũc & Deus soluet & solutum habebit. Quicquid tu secundum rectum vsum tuæ potestatis operaberis in terris,ego in cælis sedens ad patris dexteram approbabo ratumque habebo, vtpote à meo vicario & in persona mea factum. Tanta erit tua authoritas,& eorum qui in tuum locum successuri sunt vsque ad consummationem seculi.Omnino enim ad consummationem vsq; seculi perdurare debet in tuis successoribus tradenda tibi potestas,quomodo in consummationem vsque non deficiet Ecclesia.[d] Tunc præcepit Christus suis discipulis,ne cuiquã id palàm diceret, neque hoc in vulgus efferrent, quòd ipse esset Messias ille verus Dei filius:quoniam nondum erat tempus quo istud hominibus prędicari expediebat.Quia enim indigna adhuc passurus erat,& mortem laturus probrosam, expediebat vtique, donec id peractum esset,tacere Christi diuinitatem,ne scandalum in eo paterentur homines,cum eum viderent post passionem in cruce morientem.Ita enim ferè apud vulgus solet euenire,cũ de eo homines semel cõtigerit scan

a Et tibi dabo claues regni cælorum.

b Et quodcunq; ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis.

c & quodcunq; solueris super terram,erit solutũ & in cælis.

d Tunc præcepit discipulis suis,vt nemini dicerent,quia ipse esset Iesus Christus.

dalizari qui prius in summa ęstimatiōe fuit habitus, vt difficilimè ad pristinam de illo recuperandam opinionē redire possint. Atque ita periculum erat rudibus, si post acceptam diuinitatis Christi cognitionem, ipsum nihilominus vidissent morte probrosissima finiri. Scādalum enim fuissent passi, vt postmodū Apostolis prædicantibus Christi diuinitatem, nō crederent. Vnde expediebat differri hanc prædicationē, vsque post cōsummata omnia humilia, & gloriosam resurrectionem atque ascensionem peractas, quando maiore cū fructu fieri id poterat.[a] Ex eo autem tempore cœpit Iesus discipulis suis quæ de ipso futura erant, prædicere, quomodo videlicet ex patris voluntate & iuxta Prophetarū vaticinia ipsum oporteret ascendere Hierosolymam destinatum suæ passionis locum, atq; illic multa grauia atque probrosa ferre à senioribus populi, & Scribis, ac principibus sacerdotum.[b] Post passiones quoq; & illusiones tandē morte ignominiosa vitam finire:[c] ac nouissimè tertia post mortem die ex mortuis ad vitam immortalem resurgere. Sup his voluit dominus pręmonere discipulos, vt cum hora veniret, qua implenda hæc erant, sibi cauerent à scandalo. Minus enim mouent quæ cognouimus præmoniti, quàm ea quæ subitò eueniunt nihil tale expectantibus. Item vt cognoscerent discipuli, nō ipsum ex coactione passionē & mortē susceptu rum, sed libenti animo & voluntariè, ex amore paternæ voluntatis & salutis nostrę: quoniā videlicet illorum omnium præscius, non fugit, sed magis acceptauit ea promptissimo animo: attamē nō solas prædixit passiones, ne infirmi prorsus deiicerentur animo: sed post passionis humilitatē subsequenter adiunxit resurrectionis gloriam, ad consolandos & sustinēdos ipsorū animos, vt qui ex prioribus passionibus tā dilecti præceptoris & domini non poterant nō conturbari, ex subsequenti gloria vicissim consolationē acciperent.[d] At verò Petrus plus cęteris feruēs & fidēs, audito verbo domini de passionibus & morte, rem indignam iudicans, Dei filium pati & mori, pio quodam affectu & zelo, quamuis non secundū scientiam, commo-

a Exinde cœpit Iesus ostēdere discipulis suis quia oporteret eū ire Hierosolymam, & multa pati à senioribus & Scribis & principibus sacerdotum,
b & occidi:
c & tertia die resurgere.
d Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens:

commotus, accedens præceptorem, cœpit illum fami liariter velut increpare, quomodo solent amici subin de se inuicem reprehẽdere, maximè vbi quis sibiipsi nimium seuera proposuerit.[a] Ait itaque Petrus, Propitius esto tibi domine. Nequaquam domine ita fiat, vt tu dicis: Omnino res indigna videtur, te altißimũ Dei filium grauia pati, ac mortẽ subire probrosam: Tam non conueniens, tam indecens hoc videtur, vt etiam si tu ad id, præ nimia humilitate & charitate, promptũ te exhibeas, nos tamẽ minimè deceat sustinere. Nihil enim tibi istiusmodi opus est, ad nostrã salutem operandã, qui vt Dei filius, solo verbo potes omnia.[b] Ad hanc vocem prolatam nõ secundũ Dei vnctionem, vt illa superior erat responsio, sed ex carne & sanguine: id est, humani ingenij vano iudicio, conuersus Christus ad Petrũ, eumq; vultu seuero & toruo intuens, quomodo solet præceptor irrationabi lia loquentẽ intueri discipulũ, magna cum authorita te respondit Petro.[c] Quid tu mihi tua stulta consilia diuino decreto niteris præponere? Cessa huiusmodi proloqui vanos ac temerarios sermones, diuinæ dispositioni desine aduersari: sed mihi potius obediens, meisq; verbis fidem habẽs, me sequere: vt permaneas iuxta nomen tuum Simon: id est, obediens, non iuxta nomen alienum fias Satanas: id est, aduersarius. Non est serui antecedere dominũ, sed domini voluntatem sequi debet seruus. Non debet discipuli consilium se qui præceptor, sed post præceptoris consilium abire debet discipulus.[d] Hoc enim tuo consilio scandalum es mihi, impedimẽtum mihi præstare conaris ab im pletione paternæ voluntatis & salutis humanæ.[e] Idque ob hoc, quoniam in ea parte non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum: non hoc tuum consilium à patre procedit, sed à carne & sanguine, ex humani ingenij iudicio. Propter qđ, licet prius te laudauerim, in eo quod tibi non caro & sanguis reuelauit, sed pater cælestis, hîc tamen non laudo, in eo quod non pater sed caro & sanguis reuelauit. Et licet illic Simonẽ Ionæ te appellauerim, hic certè Satanas potius mihi venis appellandus.[f] Tunc Iesus ad refellendum effi-

a Absit à te domine, non erit tibi hoc.

b Qui conuersus, dixit Petro.

c Vade post me, Satana.

d Scandalum es mihi:

e quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.

f Tunc Iesus dixit discipulis suis,

cacia maiori illã affectus molliciem,à qua Petri prodire videbatur dehortatio,ex occasione horũ verborum Petri,talem protulit sermonem,quo prorsus omnem affectus mollicié auferret,& ad viriliter quęuis etiam grauissima agenda atque feréda discipulos instrueret,dicens: [a] Non ego solum grauia & crudelia in memetipso laturus sum supplicia,verumetiam ab omnibus qui post me venire velint,& mei discipuli fideles censeri,hoc exigo,vt semetipsos abnegent,vt nõ se per affectus molliciem nimium diligant,nõ sibi inordinatè afficiantur,verũ se à seipsis quodamodo alienent,quantum ad corpus attinet, & eius desideria: sic videlicet vt non seipsos mihi meæque doctrinę pręponãt,sed ꝑ meo nomine ac mea doctrina sint parati etiã semetipsos & propriam vitam perdere: [b] vtq; sic abnegantes semetipsos,crucem suam accipiant in humeros:id est,animo sint parato pro me ac mea doctrina etiã mortẽ ꝓbrosissimã simul & crudelissimũ supplicium(cuiusmodi est supplicium crucis)suscipere & perferre:atque ita me sequantur,fideliter & perseueranter in omnibus mihi adhærentes. Qui enim nondum abnegauerunt seipsos,vt malint me aut meam doctrinam deserere, quàm suam vitã temporalem,aut quodlibet aliud vita temporali inferius perdere,quique ad crucem & omnia grauia ferẽda non sunt parati potiusquam me deserant,hos ego non censeo dignos qui meĩ dicantur sectatores & discipuli. [c] Qui enim animam suam in hoc mundo voluerit saluam facere,in futuro perdet eam. Qui vitã suam temporalem tanti æstimat, vt non sit paratus pro meo amore & propter doctrinam meam tam in ore quàm in vita profitendam,illam expendere atq; postponere,&(vt ita dicamus)perdere,hic nimiũ inordinate suam animam,quantum ad vitam temporalem,diligendo,causa est damnationis eius,& ad perditionem æternam adducet illa. [d] Qui autem sic abnegat semetipsum,vt propter me ac meam doctrinã paratus sit etiã animã suam perdere:id est,vitam temporalẽ expendere & amittere,& quæcũq; vita tẽporali sunt inferiora, hic animã suã in vitam æterna custodiet:

a Si quis vult post me venire, abneget semetipsum,

b & tollat crucem suam, & sequatur me.

c Qui enim voluerit animam suam saluã facere, perdet eã.

d Qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam,

ſtodiet. ſideli hac adhæſione, qua per charitatē mihi adhęſit ſuper omnia, promeretur huiuſmodi perditionē effugere, & vitā ſuſcipere ęternā. Sic itaq; oportet eum qui me ſequi & animam ſuam ſaluā facere voluerit, abnegare ſeipſum, vt pro meo amore ſit paratus omnia quantūuis chara, ipſam quoq; temporalem vitā (qua nihil rerū temporaliū eſt pretioſius) relinquere & omnia quaſi ſtercora reputare, vt me ſibi lucrifaciat: item & ad perferenda quęlibet, quantūuis terribilia, ipſam etiā mortem temporalem (qua nihil eſt inter temporalia terribilius) eſſe paratū. [a] Ecquid vtilitatis veræ habere poterit homo, etiamſi vniuerſum mundū lucretur, ſi non ſolū animam ſuā ad tempus ſeruet, ſed pariter vniuerſa etiam mundi bona lucretur atq; poſsideat vnus: quid (inquam) veræ vtilitatis atq; profectus hinc poterit habere homo, ſi animā ſuam perdat, eámq; faciat æternæ perditioni obnoxiam, ſi ipſa poſt mométaneas vitæ præſentis delicias mox tradenda ſit æternis cruciatibus? [b] Aut quid poterit homo dare in pretium redéptionis animæ ſuæ, cuius commutatione poſsit ſuam animam, vbi ſemel in perditionem tradita fuerit, à morte redimere? Omninò nihil. [c] Filius enim hominis in nouiſsimo magni iudicij die venturus eſt in magnifica gloria patris ſui, in qua manifeſtè videbitur vt filius patris, poteſtatem habens iudicium facere; vnà cum angelis ſuis miniſtris & exequutoribus futurę reſurrectionis atque iudicij: [d] & tunc reddet vnicuique iuſto iudicio mercedem, ſecundum opera, iis qui bona egerūt vitam æternam, iis qui mala, ignem æternū. Tunc iudicabitur de ſingulis ſecundum opera ſua, neq; reperiri tum quicquam poterit quo ſperare poſsit homo redimere animam ſuam. Primū enim, nihil in mundo, imo neq; mundus totus tanti eſt valoris, vt poſsit cum vnius animæ compenſari pretio: propter quod, non poteſt eſſe ſufficiés ad redimendū animam. Neq; item in illa die, quando tradetur in perditionem anima, ſuſcipiet iudex vllam omnino redemptioné: quoniam miſerendi tempus amodo nō erit, ſed hora iuſtitiæ, quando tantū de operibus agetur quæſtio. Inſuper

a Quid enim prodeſt homini, ſi mundum vniuerſum lucretur, animæ verò ſuæ detrimentum patiatur?

b Aut quā dabit homo commutationē pro anima ſua?

c Filius enim hominis venturus eſt in gloria patris ſui, cū angelis ſuis,

d & tunc reddet vnicuique ſecundum opera eius.

generatio recedens à Deo,legitimo marito,quemadmodum in can-
tico Mosi dicitur:*Haccine reddis domino Deo tuo,popule stulte & insipiens?* Deut.
Deum qui te genuit dereliquisti, & oblitus es domini creatoris tui. Quomo- 32.
do enim adultera mulier dicitur , quæ virum legitimũ cui semel est
desponsata deserit,sic generatio ista rectè dicitur adultera, quæ Deũ
maritum legitimum cui adhærere deberet,& cui olim in legis suisce
ptione desponsata fuit,derelinquit. Altero modo dicitur generatio
adultera:id est,filij adulterini,filij nothi,paternę probitatis haudqua
quã imitatores,& à paternis moribus degeneres. Atq; ita cõparatio
debet fieri ad probos patres,nẽpe priscos illos Patriarchas, Abrahã,
Isaac,& Iacob:& q horũ fuêre imitatores: Samuël,Dauid, Ezechias.
Esaias,& horũ plærique consimiles. Horũ enim cõparatione dicun-
tur adulterina generatio,& nothi filij, cum respectu aliorũ(quorum
sunt in malitia imitatores)nõ adulterini hoc modo dicatur filij.Vn- Matt.
de alibi à Ioanne appellantur viperarũ genimina vel progenies, cõ- 3.
paratione videlicet ad similes ipsorũ patres malos, de quibus aiebat Matt.
dominus: *Quem Prophetarum non occiderunt patres vestri? Et vos implete* 23.
mensuram patrum vestrorum. ¶ *Nisi signum Ionæ Prophetæ*) Miraculum
intelligitur resurrectionis : quod signum dicitur Ionæ, quia in Iona
absorpto à ceto,ac pòst triduum euomito saluo,præsignatum. ¶ *At
illi cogitabant inter sese.dicentes.*)Potest intelligi,intra sese,cogitatione
voluebant,ita quod apud se hoc reputabant in cordibus suis.Vel sic,
inter se inuicẽ cogitabant:id est,cogitando loquebàtur vel discepta-
bant adinuicem. In Græco est,διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς:id est,cogitabãt
vel disceptabant in seipsis,vel apud seipsos: quod ad vtrũque sensum
ambiguũ est,& vtrũque includit.¶*Quid cogitatis inter vos modicæ fidei?*)
Intelligi debet vocatiuus,homines,vt sit sensus: Vos homines modi-
cæ fidei,quid cogitatis?In Græco autẽ vnica dictione dicitur ὀλιγό-
πιστοι oligopistoi, quod sonat,homines parua fide, siue parũ credẽtes
aut fidentes. ¶*Quinque panum & quinque millium hominum.*) Græcè
sic legitur πέντε ἄρτους τῶν πενταχισχιλίων: hoc est , quinque panes
quinque milliũ,& posterius: septẽ panes quatuor milliũ:id est,quin-
que panes quibus quinque millia fuerũt satiata,& septẽ quibus qua-
tuor millia.Satis aptè atq; dilucidè Latinus interpres vertit,*Nondum
intelligitis neq; recordamini quinque panum & quinque millium hominũ,neq;
septem panum & quatuor millium hominum?* Quidam autẽ codices per
præpositionem mediantem sic habent : *Neque recordamini quinque pa-
num in quinque millia hominum:neq; septem panum in quatuor millia?* Estq;
sensus dilucidus. ¶ *Tu es Christus filius Dei viui.*) Mira emphasi istud
in Gręco profertur eloquio,singulis dictionibꝰ singulis articulis ad-

ditis, hoc modo σὺ εἶ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, τοῦ ζῶντος, acsi Latinè dicamus, Tu es ille Christus, ille filius Dei, ipsius viuentis. ¶ *Beatus es Simon bar-Iona.*) Vel Iona per contractioné, vniúsq; syllabæ omissioné, pro Iohanna scriptum est, quomodo apud Ioanné post resurrectioné à Christo appellatur Simon Iohanna siue Iohannis. Vel à proposito

Gal. 1. Saluator ad nomen paternum alludere, sed nihilominus columbam voluit signanter hoc in loco indicare, dicés, bar-Iona. Nam Iona Hebræis columbã signat. Rectè autem colũbæ filiũ hic nominat, vbi ipsum vt à spiritu diuino (qui in columba signatur) loquentem commẽdare voluit. Vtrunq; paucis indicat Elucidatio. ¶ *Caro & sanguis non reuelauit.*) Per carnẽ & sanguinem homo intelligitur ex car-

Psal. 9. ne constãs & sanguine. Sic & Paulus ait: *Continuò non acquieui carni & sanguini:* id est, non accessi ad homines, qui sunt caro & sanguis, vt ab eis discerem veritatem Euangelij. ¶ *Portæ inferi non præualebunt.*) Per portas inferi accipere possumus illa per quæ ad inferos siue ad mortẽ est ingressus, quæq; sunt morti proxima, cuiusmodi sunt pericula mortis & persequutiones ac passiones, quibus nunquã expugnanda est Ecclesia, tãetsi oppugnanda grauissimè. Sic in Psalmo dicitur. *Qui exaltas me de portis mortis:* id est, de periculis, passionibus, & malis, propter quę videbat morti proximus, & iamiam mortẽ ingressurus. Accipere itẽ licebit totam vim dæmonũ qui detinẽtur in inferno, vt sit sensus: Etiamsi dæmones vniuersi soluãtur qui detinẽtur in inferno, ipsiúsq; inferni portæ reserentur, & prorũpant agminatim per apertas inferni portas ad oppugnandũ Ecclesiam, non tamen ipsa poterit vnquam penitus expugnari. Vtranque sententiã indicat Elucidatio. ¶ *Absit à te domine.*) Græcè dicitur, ἵλεώς σοι κύριε: quod ad verbum sonat: Misericorditer tibi domine: hoc est, parce tibi domine, esto tibi propitius, age tecũ misericorditer. Quod aptè expressit Latinus interpres tali periphrasi: *Absit à te Domine.* ¶ *Scandalum es mihi.*) Nõ hic scandalum capitur, vt fere solet, pro dicto aut facto non bono alteri præbente occasionem ruinæ, sed pro impedimento vel obstaculo ponitur. Est enim sensus, Impedire me vis & obstare mihi, ne impleam patris decretum. ¶ *Abneget semetipsum.*) In eo quod maius est, proculdubiò includit quod minus: in abnegatione videlicet sui ipsius, abnegationem omnium cæterorum, vtpote filiorum, amicorũ, parentũ, domus, agri, diuitiarum, honorum, & similium quorumcunq; bonorum temporalium. Sic & in eo quod sequitur: *Qui voluerit animam suam saluam facere, perdet eam*, sub eo quod maius est minus includitur. Multò enim magis qui voluerit inordinato affectu sua temporalia bona salua facere, ea in affectu præponendo Christo, perdet

&

& ipsa & animam suam. Ista attentus lector ex Elucidatione facilè percipiet. ¶ *Anima verò sua detrimentum patiatur.*) Græcè vnico vocabulo dicitur ζυμιωθῆ zymiothi, quod significat perdere, damnum accipere, iacturam facere, pati detrimentum. ¶ *Quam dabit homo commutationem pro anima sua.*) Græcè est τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα, hoc est, quid dabit homo commutationem: id est, quid habet homo quod dare possit pro commutatione animæ suæ? quid dabit homo, cuius commutatione posit redimere animam suam? Illud enim vocatur hic ἀντάλλαγμα antallagma siue commutatio, quod datur in locum alterius, vt liberetur alterum. Quemadmodum si quis librum meum apud se teneat, neque velit dimittere, nisi certam pecuniæ quantitatem illi persoluero; pecunia illa cum persoluitur pro libri redemptione, ἀντάλλαγμα antallagma est, siue commutatio pro libro: quoniam videlicet datur in locum libri, & liber redimitur. Id ferè est quod vulgò appellamus ransoen. Hoc autem modo constat nihil dari posse antallagma vel commutationem pro anima semel perdita. Nam donec in hoc corpore sumus, habemus quo redimamus animam, nempe pœnitētiam, lachrymas, preces & huiusmodi. *Donec videant filium hominis venientem in regno suo.*) Venientem in regno suo, dictum videtur, pro apparentem in gloria regni sui. Vnde Lucas simpliciter dicit: *Donec videant regnum Dei*: id est, gloriam & maiestatem diuinitatis. Similiter & Marcus ait: *Donec videāt regnum Dei veniens in virtute*: id est, gloriam regni se monstrantem ac manifestantem in virtute. Posset quoq; istud intelligi de ascensionis gloria quando suam gloriam Christus discipulis in cælū ascendens manifestauit: quæ quidem gloriosa ascensio, forma est aduentus posterioris ad iudicium, secundū quod angeli in actis Apostolicis, spectantibus in cælum dicunt discipulis: *Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum.* Potissimum tamen de gloria transfigurationis videtur accipiendum.

ELVCIDATIO CAP. XVII.

ET post dies sex assumpsit Iesus Petrū & Iacobum, & Ioannem fratrē eius, & ducit illos in montem excelsum seorsum:

VT autem verbis suis iam de transfigurationis gloria prolatis fidem faceret, & promissis præstaret effectum Christus dominus, post dies fere sex quàm ista dixisset (extra computationem seponendo diem quo hæc dixit, & eū in quo transfiguratio facta est, dies tantum sex sumēdo inter medio) secum assumpsit quos voluit suæ transfigurationis habere

bere testes, præcipuos tres Apostolos suos, Petrum, Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi: cæterisque in loco vbi erant permanere iussis, ipse cũ illis ascendit in montem excelsum separatim ab aliis: quoniã nõ coram omnibus volebat hãc monstrare transfigurationis claritaté, ne humilitatis formam videretur offendere, veluti suam quęrens gloriam: simul vt secretum maneret, quod nõ ante resurrectionem voluit in vulgus efferri. Tres tamen secum accepit testes, vt in ore duorum vel trium testium staret omne verbum, per quos ad Dei gloriam, res ista post resurrectioné, opportuno tempore, cum authoritate denuntiaretur fidelibus.[a] In monte itaque existens cũ tribus istis electis discipulis, cum in oratione esset, immutari cœpit forma siue figura eius, altera apparere cœpit species vultus eius.[b] Factáq; est facies eius fulgidissima, splendor & claritas inæstimabilis ab eius vultu procedebát, velut è sole procedit summa quę est in terris claritas: quãquam & hæc inferior est comparatio.[c] Neque solùm facies, verumetiam vestiméta ipsa, quibus beatũ illud corpus operiebatur, ex abũdantia transfigurati & clarificati corporis, maxima sunt claritate perfusa, súntque facta candida & splendentia admodum niuis: qua nihil potest inueniri super terram albius, cádidius aut magis splendidũ. Processit quippe hæc claritas ex diuinitate in homine Christo inhabitãte, atque ex plenitudine animæ gloriosæ in corpus adiunctũ redundante, ipso sic volente ad suæ diuinitatis gloriam, doctrinæque confirmationem, in tali claritate apparere.[d] Ad hæc sic trãsfigurato Christo assistere visa sunt discipulis duo illa pręclara legis columina, Moses & Helias: quorum alter diuinæ legis fuit lator, alter eiusdé præcipuus zelator. Hi visi sunt & ipsi in claritate magna, cũ domino amicè colloquẽtes, super iis quæ salutem cõcernebant humani generis, de passione videlicet & morte quã in Hierusalem erat laturus, ac de posteriori resurrectionis gloria: ipsum deprecãtes & hortãntes, secundum patris volũtatem & Prophetarum vaticinia, opus illud arduum & summè desideratum redemptionis humanæ,

a Et trãsfiguratus est ante eos.
b Et resplẽduit facies eius sicut sol:
c Vestiméta autem eius facta sunt alba sicut nix.
d Et ecce apparuerunt illis Moses & Helias, cũ eo loquentes.

næ, aggredi: pro aduentu in mundum gratias agentes,& pro eo quod adhuc restabat deprecantes & exhortantes. Voluit enim Deus pater duos istos, alterũ legis primũ datorem, alterum præcipuum eius zelatorem, præ cæteris sanctis & Prophetis cum suo filio apparere atque amicè colloqui, vt sic ostenderet, verũ esse quod prius ipse dixerat, nõ se venisse vt legis aduersariũ aut destructorem, sed eius potius adimpletorem & consummatorem: vt horum præsentia indicaretur, hunc esse finẽ legis & Prophetarum, in quem tota lex tendat atque Prophetæ. Quomodo enim legislator & legis zelator, cũ legis aduersario & destructore amica possent miscere colloquia? [a] Petrus verò visa tãta gloria, atque ex ea summo refectus gaudio, gaudẽs quoq; in societate patrum illorum tam amabili, cupiens solidum sibi & firmum hoc permanere Gaudium, fidẽter dominum alloquitur dicens: [b] Domine, bonũ est nos hîc esse, optimè hîc nobis est, vbi tua nobis iucunda se monstrat gloria, vbi tam amœna adest tantorum patrum societas. [c] Si ita tibi videtur, si tu meam approbas quam propono sententiam, construamus hîc ad diuturniorem mansionem tria tabernacula, videlicet vnum tibi ac tuis, alterum Mosi, tertium Heliæ. Hæc Petrus ex abũdantia gaudij subitò proferebat, delectationẽ illam in qua tum erat tenere cupiẽs, nec attendens plenè quòd diceret, non intelligens Dei consiliũ, quo nõ tã discipulos oblectare, quàm ipsis aliisque prodesse glorificatione ista voluit. [d] Vix dum vocẽ istam Petrus finierat, non reddita ipsi à domino responsione, subitò nubes lucida apparuit, quæ ipsos circundedit & obumbrauit, [e] simulque vox de nube audita est, de filio testimonium perhibẽs, ac dicens: [f] Hic, cuius hîc gloriam in transfiguratione cernitis, cui astant Moses & Helias, qui vos in mõtem istum secum adduxit, horum omnium quæ erãt agenda spectatores, ipse est filius meus consubstãtialis & coæqualis, quem vnicè & summè diligo, vt filium meũ vnigenitum, ab æterno in meo sinu quiescentẽ, ac de me æternaliter genitum, in quo mihi est optimè placitum, qui mihi est totus gratus atq; acceptus

a Respõdens autem Petrus, dixit ad Iesum:

b Domine, bonũ est nos hic esse:

c si vis, faciamus hîc tria tabernacula, tibi vnũ, Mosi vnũ, & Heliæ vnũ.

d Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit eos.

e Ecce vox de nube, dicens:

f Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui.

acceptus, cuius ego prædicationem omnem & facta omnia confirmo, ac rata habeo, cuius verbum meum verbũ est, cuius opus omne meum opus est:[a] ac proinde in omnibus ei nõ secus ac mihi fidem haberi & obediẽtiam præstari volo: ipsum ego assigno toti orbi doctorẽ & præceptorem, ipsum audite, ipsius doctrinæ auscultate & credite, ipsius præceptis obedite. Qui enim hũc audit, me audit: & qui hunc audire renuit, me spernit. Quod vobis dico, omnibus dico, ipsum audite, huic populi omnes auscultate præceptori. Ita quidẽ in hac transfiguratione, quemadmodum prius in baptismo, denuò tota apparuit trinitas, Pater, in voce desuper tonãte: filius, in humanitate: spiritus sanctus, qui tunc in colũbæ specie, nunc in nube lucida, quæ trãsfigurationi conueniebat magis quàm columba.[b] Discipuli verò, huius vocis terribile tonitruum audiẽtes, paternæ præsentiæ testimoniũ: conterriti & expauefacti à tãtæ maiestatis præsentia, ceciderunt in facies suas, & timore magno conturbati sunt: qui tamen prius in aspectu claritatis filij transfigurati, non solum non fuerunt exterriti, sed plurima affecti lætitia. Quod ideo factum creditur, vt patris in hac voce iudicaretur præpotens authoritas, & agnosceretur terrifica maiestas.[c] Accedens verò ad cõsternatos & prostratos in terrã suos discipulos benignus dominus, ipse patris bene sibi cogniti voce minimè cõterritus, manu illos tetigit, simul & voce alloquutus est, dicens:[d] Surgite à terra, & ne timeatis, nihil vobis cõtinget mali, nihil est periculi. Propter vestrã vtilitatem vox ista terrifica intonuit, non vt mali quicquã patiamini.[e] Adhunc contactum, simul & ad vocem magistri, erigẽtes sese à terra discipuli, leuauerũt sursum oculos, vt quę prius aspectu delectabilia viderãt, viderent iterum.[f] Verum neminem iam viderũt, nisi Christum solum iuxta se stantẽ. Iam enim Moses & Helias disparauerant, transfigurationis peracto mysterio: vt omnimoda mõstraretur certitudine, ipsum esse Christum & non alium, de quo patris illud accipiẽdum esset tam magnificum testimonium. Nam si permãsissent astantes Moses & Helias, forsitan suspicionis

a *ipsum audite.*

b *Et audientes discipuli, ceciderunt in faciem suam: & timuerunt valde.*

c *Et accessit Iesus, & tetigit eos, dixitq; eis:*

d *Surgite & nolite timere.*

e *Leuãtes autẽ oculos suos,*

f *Neminem viderunt, nisi solũ Iesum.*

cionis nō nihil potuisset oriri, num de illorum altero vox illa deberet intelligi.[a] His itaque gestis, post claritatem illam vultus ac vestiū finitam, post peractam transfigurationis gloriā, cum iam ad relictos discipulos, & expectantē turbam redire volens de mōte descenderet, præcepit discipulis, ne cuiquam indicarent quod viderant,[b] ne transfigurationis istius gloriā ad quam videndam speciali priuilegio fuerant admissi, prædicarēt, nisi post ipsius resurrectionem à mortuis: eo quòd nō expediens fuisset, hanc rem ante perlatū crucis suppliciū diuulgari in populo, sed maiori fructu post gloriosam resurrectionē & ascensionem erat prædicanda.[c] Inter descēdendum quoque tres illi discipuli, qui gloriā viderant trāsfigurationis, occasione accepta ex eo quòd Heliā cum domino viderant, quæstionem mouent de eo quod tum in populo vulgabatur, ex doctrina Scribarum, debere Heliam præuenire Messiæ aduentum, dicúntque ei: [d] Quid sibi vult quod docēt Scribæ, ex authoritate (vt ipsi dicūt) Malachiæ Prophetæ, quòd Heliā oporteat venire in mūdum, prius quàm adueniat Messias? Nos iam tuā gloriam vidimus, te verum Messiam credimus aduenisse, queādmodū & patentissimè nobis in hac transfigurationis gloria demōstrasti. Quòd autem Helias tuū aduentū præcesserit, nondum audiuimus: tametsi nunc illum tecum viderimus colloquentem in monte. An fortè in hac apparitione Heliæ, impletum credere debemus, quod illi de eius aduentu docent? aut quomodo accipiēdum est, quod illi docent de Heliæ aduentu? Huic interrogationi dominus respondit, dicens: [e] Verum est illud quod de Heliæ aduentu Scribæ docent (est enim Prophetæ dictis consentaneum) & ita quidem futurum est, iuxta verbum Malachiæ, vt veniat Helias priusquam veniat dies domini magnus: & cum venerit, restituet omnia: id est, plæraque ad rectum statum reducet, conuersurus (iuxta Prophetam) corda patrum in filios, & paraturus domino plebem perfectam, reliquias Israël ante consummationem sæculi reducturus ad dominum Deū patrum suorum. Ita quidem Helias Thesbites

a Et descendentibus illis de mōte, præcepit illis Iesus, dicens:

b Nemini dixeritis visionem, donec filius hominis à mortuis resurgat.

c Et interrogauerunt eum discipuli dicentes:

d Quid ergo Scribæ dicunt quòd Heliam oporteat primū venire? At ille respōdēs ait eis:

e Helias quidem venturus est, & restituet omnia.

bites secũdum meum aduentum, qui erit ad iudicandum, præuenturus est, & populi sui reliquias ne condemnentur seruaturus: & hac sanè in parte, rectè illi docét. [a] Veruntamen occultiorem vobis intellectũ Prophetiæ quem illi ignorant, pandens, hoc dico vobis, etiam priorem hũc meum aduentum, quendam præuenisse Heliã, qui antequam ego mundo manifestarer, in spiritu præcessit & virtute Heliç, vt populũ sua prędicatione pararet in aduentũ meũ, qui hoc ipsum egit in priore meo aduẽtu, quod ille alter Helias Thesbites acturus est in aduẽtu meo secundo: qui ex vno eodémq; officio, vnius quoque nominis meretur appellationem. [b] Et hunc Heliam prioré non cognouerunt homines, neque Scribæ, neque populi, neque Herodes, neque cęteri: non cognouerunt ipsum esse illum Heliam, primi aduẽtus mei præcursorem, non cognouerũt etiã de hoc in Propheta prædictum: sed tantũ de illa Heliæ Thesbytæ persona intelligebant, gloriosum aduentum præuenturi. [c] Et quia eum vt Heliam nõ cognouerũt, de illo & aduersus illum egerunt, non vt ipse dignus erat, non vt Helię nomen & officiũ exigebat, sed vt ipsis libebat: id est, male illũ tractauerũt, tam Scribæ, quàm Herodes. Scribæ quidem, illi contradicendo, & ipsius prædicationem atq; baptisma sperñédo: Herodes verò, crudeliter eum in carcerem coniiciẽdo, & capite plectendo sine causa, propter iustitiam, [d] Et quomodo meum præcursoré nõ cognouerunt, sed persequuti sunt, & malè tractauerunt, sic & filius hominis in propria veniens à suis nõ recipietur neq; agnoscetur, sed repelletur & contradictionem patietur, fœdissimísque opprobriis & crudelissimis afficietur suppliciis. [e] His magistri verbis instructi discipuli, intellexerunt ꝙ de Ioanne cognomẽto Baptista, sermonem faceret, ipsúmque Heliam diceret illũ qui iam venisset, & minime agnitus crudeliter fuisset tractatus. Non enim de Helia priori Thesbite poterat verbum istud intelligi. [f] Cum verò post huiusmodi verba, tandem ad turbam & alios discipulos peruenisset dominus, fuissetque à turbis visus & agnitus, statim accessit ad eum homo quidã genua

a Dico autem vobis, quia Helias iam venit.

b & non cognouerunt eum:

c sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt.

d Sic & filius hominis passurus est ab eis,

e Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis,

f Et cum venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus prouolutus ante eum, dicens:

nua flectens,aut genibus prouolutus ante eũ,ita ſup-
pliciter deprecans pro filij ſui lunatici curatione, ac
dicens: [a] Domine,miſeria filij mei quẽ huc attuli,te *a Domine,mi-*
moueat ad miſerendũ præſtandumq; curationis effe- *ſerere filio meo,*
ctũ:eſt enim ipſe lunaticus,& grauiter torquetur:cru *quia lunaticus*
deli obſeſſus eſt dęmone,qui ipſum ſecundũ varias lu *eſt,& malè pa-*
næ immutationes miſerè nimium exagitat,& grauiſ *titur.*
ſimè diſtorquet,miſerandum ac deplorandũ , in hoc
puero ſæuitiæ ſuæ monſtrans ſpectaculum. [b] Sæpe *b Nam ſæpe ca-*
enim à dæmonio hoc propulſus in ignem cadit,aut *dit in ignem &*
in aquã,neq; rarò in ſummo vitæ agitur diſcrimine, *crebro in aquã,*
quæritq; illũ,ſi poſsit,dæmon etiã vita priuare, vnde
nobis in tãtæ crudelitatis aſpectu magna eſt miſeria
atque moleſtia. [c] Et attuli illum huc ex auditu tuæ *c & obtuli eum*
famæ,vt tibi eum offerrem curandum:cum autem te *diſcipulis tuis,et*
inueniſſem abſcentẽ:diſcipulis tuis eum obtuli,quos *non potuerunt*
audieram & ipſos dæmonia appellendi à te accepiſſe *curare eum.*
poteſtatem , ſed non valuerunt oblatum ſibi curare
puerum,ac proinde ad te neceſsitas me compellit cõ
fugere.Nihil enim ſpei eſt vltra reliquum,niſi in te.
[d] Audita hæc querimonia & deprecatione dominus, *d Reſpondens*
cognoſcens impedimentum eſſe ex fidei defectu,par *Ieſus,dixit:*
tim quidem in ipſo patre offerente puerum : partim
verò propter aliquam fidei imperfectionem in diſci
pulis(vel ob abſentiam pręceptoris) & quoniã iam
aliquantũ tempus pertranſiit quod cũ magiſtro agen
tes non experti fuiſſent virtutem prius ſibi cõceſſam,
vel ob ſæuitiam dæmonis ſigna nimis terribilia oſtẽ
dentis in obſeſſo , vnde in aliquam diffidentiam aut
dubitationem poterant incidere,per increpationem
reſpondit , dicens: [e] O mala & incredula genera- *O generatio*
tio,ô gens Iudaica ex ſe ſemper ad malum prona,& *…la et per*
ad fidendum atque credendum ſemper difficilis,quæ *…uerſa.*
ſemper aliqua ex parte veteris illius ceruicis expri-
mis veſtigium, [f] quandiu apud vos ita incredulos & *f …que ero*
fide deficientes permanebo ? quandiu tales vos pa- *vobiſcũ, vſque-*
tiar?quouſque tandem iſta in vobis durabit fidei im- *quo patiar vos?*
perfectio?aut quando perfecta erit veſtra fides atque
fiducia ? Quare tot hactenus ſignis viſis,non amplius
fide profeciſtis? Defectus nanque ſufficientis fidei in

causa est, quo minus eiectum iam fuerit dæmonium. [a] Verũtamen quantotius adferte illum ad me, vt ostẽdam non ex rei impossibilitate, sed ex vestra fidei imperfectione, non esse sanatum puerum. [b] Moxq; allato puero, Iesus increpauit dæmonem illum, & cũ increpatione ac comminatione illi imperauit, vt vetus hospitium relinqueret, atq; ab obsesso emigraret: statimq; dicto obediens dæmoniũ, exiit ab obsesso puero, & in illa hora perfectæ sanitati puer restitutus est verbo domini, ita vt imposterũ nõ vltra à dęmonio illo vexatus vnquã fuerit. [c] Tũc discipuli seorsum à turba accedẽtes magistrũ, cũ esset solitarius in domo, interrogabant eũ, quã ob causam ipsi dæmonem illum non potuissent expellere, cum tamen aliàs potestatẽ sibi tradidisset eiiciendi dæmones, & in prædicando Euangelio pridem ea potestate sæpius vsi fuissent. [d] Quibus respondit Iesus, Non ex ipsa rei difficultate aut impossibilitate fuit, vt nõ illũ eieceritis, sed propter vestrę fidei defectum, & imperfectionẽ: quoniã tanta non erat in vobis fides, quæ ad talis dæmonis eiectionem sufficeret. Impediuit enim vos vacillatio aliqua aut diffidentia, quæ obrepsit vobis, alioqui si non defectus impedisset fidei, proculdubio facile illũ eiecissetis. [e] In veritate enim dico vobis, quod fidem habenti perfectam & integram, similẽ grano sinapis (quod licet paruum quantitate, plenum tamen est virtute & magnæ arboris de se productiuũ) nihil quantumuis humano iudicio magnũ aut arduum, erit impossibile, [f] adeò vt etiam si monti huic, quantumuis magno & alto dicat: Pręcipio tibi in nomine domini vt locum istum, in quo nunc cõsistis, derelinquas, atq; ad locum alterum transeas, ita sit futurũ vt ille in perfecta fide iusserit, vbi id pro Dei gloria vtile aut necessarium fuerit. [g] Et omnino nihil, quãtumlibet humano iudicio aut via naturali videatur difficile, erit vobis in virtute perfectæ fidei impossibile, quin id vel solo verbo nihil hęsitantes perficere poteritis, vbi ad Dei gloriam secundum spiritum Dei, id vobis vtile aut necessarium iudicabitur, Alioquin enim nõ ex fide vnquam procedit, talium rerum quæ supra natu-

a Adferte huc illum ad me.

b Et increpauit illum Iesus: & exiit ab eo dæmonium, & curatus est puer ex illa hora.

c Tunc accesserũt discipuli ad Iesum secretò, et dixerunt: Quare nos non potuimus eijcere illũ?

d Dicit illis Iesus: Propter incredulitatem vestram.

e Amẽ quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis,

f dicetis monti huic, trãsi hinc, & transibit.

g Et nihil impossibile erit vobis.

tam sunt tentatio: sed ex vana curiositate aut temeraria audacia, procedit illa præsumptio, cui non pollicetur cooperari Deus.[a] Denique, hoc dæmoniorum genus, huiusmodi dæmones, qui sic forti obsidione suos possident obsessos, & multa in obsessos vtuntur potestate, cuiusmodi dæmon in isto puero erat, non simpliciter aliorum more obsesso, vtpote in quo dæmon obsidens tam singularem exercere solitus est crudelitatem, & quem à pueritia sic obsedit, ex cerebri quoque in dispositione magnum habens ad suam obsidionem adiumentum: huiusmodi (inquam) dęmones non ita facile à corporibus pelluntur, vt vulgus simpliciter obsidentium dæmonum,[b] sed oratione & ieiunio opus est, vt per ieiunium corpore & anima purificatis, spiritus orationi possit efficacius intendere atque ita per orationem validam (ad quam disponit ieiunium) potenter quæat dæmon expelli. Grauiores siquidem morbi & pestes singulares, validioribus & peculiaribus curari debent remediis.[c] Cum autem post hæc versarentur præceptor simul & discipuli in locis Galilææ, rursum illis suæ passionis (quam & olim iam prædixerat) voluit refricare memoriam, dixitq; illis:[d] Futurum est non post multum tempus, vt ego tradar in manus hominum, vt ex patris volũtate ac mea voluntaria permissione, ego veniã in potestatẽ hostibus meis, vt de me, & in me faciant quicquid ipsis collibitum fuerit, & illi post multa probra atque supplicia tandem morte me crudelissima afficient.[e] Veruntamen non in morte permanebo, non me violenta & iniusta possidebit mors, sed tertia die resurgam ex mortuis, & rursum viuus efficiar, non moriturus in æternum.[f] Quibus auditis, vehementer contristati fuère discipuli, quòd talia tam auditu quoque horrenda, de pręceptore sibi dilectissimo atque suauissimo audirent. Nihil tamen audent his contra obiicere, quod iam semel sęuera increpatione pro hac re Petro fuisset impositum ex præceptoris authoritate silentium.[g] Accidit quoque cum venissent præceptor atque discipuli Capharnaũ, tum Galilææ præcipuam ciuitatem, in qua tribu-

a Hoc autem genus non eiicitur,

b nisi per orationem & ieiunium.

c Conuersantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Iesus:

d Filius hominis tradendus est in manus hominum, et occident eum,

e & tertia die resurget.

f Et contristati sunt vehemẽter.

g Et cum venissent Capharnaũ, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, & dixerunt ei:

tum imperatorium exigebatur à transeuntibus, vt accederet ad Petrum ij quorum erat officium tributa huiusmodi colligere, eumque interrogarent, dicêtes:

a Magister vester non soluit didrachma?

[a] Soluit ne magister vester didrachma? Vult ne soluere, & solet ne soluere magister vester censum imperatorium? Ad dominũ quidẽ non accesserunt, propter eius reuerentiam, quoniã in ea ciuitate plurimũ conuersabatur, & omnibus erat cognitus, ac vulgò in æstimatione magna habitus. Ad Petrum verò tanquam eum qui præcipuus inter cæteros videbatur, & domino propinquior, accesserunt, & ab illo petierunt, num soluturus esset censum dominus.

b Ait: Etiam.

[b] Petrus interrogantibus respondit: Vtiq; dominus noster & solet & vult soluere censum: ne dubitate, certã accipietis persolutionem: non is est ipse qui velit principibus obsistere, aut cuiquam præbere scandalum. Ego illum commonefaciam, vbi separatim à turba licebit accedere.

c Et cum intrasset in domum, præuenit eum Iesus, dicens:

[c] Et cum introisset dominus in domum separatus à turba, Petrum proponentem prædicti negotij causa accedere & alloqui magistrũ, ipse anteuertit atq; præuenit, sciẽs & quid in via actum dictumq; esset, & quid iam in corde Petrus versaret: & priusquam Petrus pro negotio proponẽdo os aperuisset, prior eũ interrogauit dominus super ea re, dicens:

d Quid tibi videtur Simon?

[d] Scio Petre quid habeas in animo, scio quid à te exegerint in via teloniarij, scio & quid mihi volueris proponere. Verum vnum te interrogo, tu secundum rationis sententiã, & æquitatis naturalis dictamen responde.

e Reges terræ à quibus accipiũt censum, à filijs suis, an ab alienis?

[e] Reges ac principes huius mundi, qui dominantur super terram, ac proinde tributa accipiunt, vt principes, à quibus illa accipiunt tributa? An à filiis suis atque domesticis ea accipiunt, an ab alienis, qui nec filij nec domestici sunt, sed ipsorum tantum subiecti imperio, vt serui & subditi?

f Et ille dixit: Ab alienis,

[f] Petrus in promptu habens responsionem in quæstione tam apparenti, respondit interroganti domino: Non solent principes terreni tributa accipere nisi ab alienis, ab iis qui non sunt filij neq; familiares aut domestici. Non enim debent filij thesaurizare parentibus, aut eis tributum pendere, sed parentes potius filiis dare & thesaurizare debẽt. Ab alienis verò

accipere debét terrarum principes & thesaurum colligere, vnde quę sui sunt officij perficere valeāt, populum scilicet & regnum potestatiuè defendere, & iustitiam cunctis administrare.[a] Intulit ex Petri responso dominus: Si ita res habet, vt certū est: ergo filij regū à tributo pendendo sunt liberi. Ac proinde secundū veritatem, ego tributi nō sum debitor, quod à me exigitur: quoniam quidē filius sum eius qui est rex magnus super omnem terram, cuius est terra & plenitudo eius, & vniuersi qui in ea habitant: vos quoq; estis à tributo liberi, qui estis domestici atq; filij mei, qui sum princeps regū terræ, & totius terræ secundū diuinitatē verus dominus. Itaq; tributi debitores nō sumus, neq; ego filius altissimi patris, neq; vos mei discipuli atq; filij.[b] Verum tamen ne propter rem minimam simus offendiculo simplicibus ac rudibus illis, quibus occultum hoc mysterium nōdum potuit esse cognitum, ne illi quęstuoso generi hominum demus occasionem de nobis conquerendi, aut male loquendi vel opinādi.[c] abi cito Petre, & accepto hamo, mitte illum in mare: & eum piscē qui primus hamo infixus hæserit, attrahe in terram.[d] Eius ore aperto, inuenies in eo staterem, id est, tetradrachmū vnum, duo didrachma valentem: quem staterem siue quod tetradrachmum accipiens, abi ad eos qui à te tributū exegerūt, & iuxta promissum tuum persolue illis quod sibi putant debitum: duo videlicet didrachma, alterū didrachmum pro me tanquā patrefamilias inter vos, alterum pro te ac tuis sociis, pro toto meo comitatu, cuius te caput constitui, ne vel de me possint, vel de meo comitatu siue familia conqueri. In re enim quæ Deo nō est aduersa, pręstat quocunq; tandē vti consilio, quàm infirmis fieri scandalo, & iuri potius nostro cædere, quàm in infirmis scandalum gignere.

a Dixit illi Iesus: Ergo liberi sunt filij.

Psal. 23

Apoc. 1

b Vt autem nō scandalizemus eos,

c vade ad mare, & mitte hamum, et eum piscē qui primus ascenderit tolle,

d & aperto ore eius inuenies staterem: illum sumens, da eis pro me & te.

ANNOTATIONES IN CAP. XVII.

ET *post dies sex.*) Lucas dicit: *Factum est post hæc, dies ferè octo.* In quo primafacie non nihil videtur discordiæ, quam tamen facillimè auferret, qui elucidationem diligenter inspexerit. ¶ *Et transfiguratus est ante eos.*) Græcè est μετεμορφώθη metemorphoti, quod sonat,

transformatus est.Quid autem fit hæc transformatio vel transfigura tio,periphrasi explicat Lucas,dicens: *Et dum oraret,facta est species vultus eius altera.* ¶*Vestimenta autem eius facta sunt alba,sicut nix.*) Græci codices vulgari habent,sicut lux vel lumen. Magis tamen conuenit nix,ad id quod precedit alba.Non enim apta videtur comparatio,dicendo:Facta sunt alba sicut lumen,cum lumen non sit album.Quum verò dicitur:*Facies eius splenduit sicut sol,vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix*,manifestum est,secundum consuetudinem scripturarũ, ad magnitudinem ineffabilis illius splẽdoris & claritatis,tales fieri comparationes ad solem & niuem,quibus in hoc mũdo nihil potest fu gidius albiúsve designari.Est enim hęc scripturarum cõsuetudo, cum quippiã voluerint quod supra naturam est extollere, vt cũ illo faciant huius rei comparationem,quod secundum naturam maxi-
Psal.118 me tale inuenitur.Sic in Psalmis: *In via testimoniorum tuorũ delectatus*
Psal.18 *sum,sicut in omnibus diuitijs Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua,super mel ori meo.* Et iterum:*Iudicia domini desiderabilia super aurum & lapidẽ pretiosum multum,& dulciora super mel & fauum.* ¶*Respondens autem Petrus,dixit.*) Impropriè hic capitur respondere. Non enim quasi interrogatus Petrus responsum reddit,sed respondere dicitur quatenus ad id,vel ex eo,vel super eo quod cernebat,verba faciebat:vt ad rem coram se exhibitam responsio fieri intelligatur,non ad vllum interrogantem,cũ nemo illum interrogauerit. Quemadmodum(exẽpli gratia)si quem videam coram me facientem quod rectum non est, quod videns dicam illi:Non bonum est quod facis:quodammodo respondere dicor (licet nihil ab illo interrogatus) quatenus super vel ex eo quod video,loquendi occasionẽ sumo.Idipsum & aliàs nõnunquam vsuuenit in sacris Euangeliis. ¶*Nisi solum Iesum.*) Potest,solũ, indifferenter accipi,vel aduerbialiter,vel nominaliter,idque tam in Gręco,quàm in Latino:& est in vtraque acceptione eadem sentẽtia. ¶*Quid ergo scribæ dicunt?*) Videtur,ergo,tantum continuationis esse particula,idq; respicere vnde huius quæstionis sumitur occasio,quæ erat visio Helię cum domino in monte. Hinc enim moti sunt,vt de Helia interrogarent pręceptorem discipuli. Primũ autem pro prius ponitur,prius videlicet quam veniat Messias,aut dies domini.¶*Helias quidem venturus est,& restituet omnia.*) In elucidatione hanc priorem particulam de Helia Thesbitę exposuimus,aduentũ Messię secundum(iuxta sanctorum patrum traditionem,& sacrę Apocalypsis reuelationem)pręuenturo,vt sic à persona Helię in hoc verbo,trãsitus fiat,ad eum qui Helias est tantum officio,nempe Ioannẽ Baptistam,cum subsequenter dicitur:*Sed dico vobis,quia & Helias iam venit.*

Posset

Posset tamen totus iste sermo accipi de Ioãne Baptista, absque mentione Heliæ Thesbitis, in hunc sensum: Ita quidem verum est, iuxta scripturam Propheticam, debere Messiæ aduentũ præuenire Heliã, qui omnia restituat: scriptura rectè dicit, venturũ esse ante diẽ Messiæ quendam Heliam, & per illum plæraque restituenda. Verum hoc dico vobis, ꝙ Helias iste qui aduentũ Messiæ præuenturus describitur, iam venit, & nõ fuit agnitus. Neq; huic intelligẽtiæ obstat, quod dicitur per futurum tempus: Helias quidem venturus est, & restituet omnia. Nam tempus illud futurũ ad Prophetiam refertur, vt sit sensus: Ita quidem verè dicit scriptura, vẽturum esse Heliam, & restituturum omnia. Quomodo etiam illa interrogatio discipulorum Ioannis: *Tu es qui venturus es*, debet intelligi, est enim sensus: Túne es ille Messias, quem scripturæ multò antè prædixerunt venturũ ad populi liberationem? Sed & in Græco, priori loco per præsens tempus fit sermo. Helias quidẽ venit: id est, Heliam oportet venire suo tempore, iuxta Prophetæ verbum: & cũ aduenerit, eius erit officiũ restituere omnia. Dicitur autẽ Heliã debere omnia restituere in suo aduentu, secundũ communem loquẽdi consuetudinem, quia eũ qui plæraque innouat, & ad statum meliorẽ reducit, dicitur restituere aut corrigere omnia. Quod quidem accipiebãt ex verbo Malachiæ dicẽtis: *Vt conuertat corda patrũ in filios, & parare domino plebem perfectam.* Non autem hoc in loco primum Ioannes Helias nominatur, & omnia restituturus prædicitur, verumetiam ab angelo hæc ita prædicta sunt, antequã ille cõciperetur in vtero matris suæ. Sic enim de eo Zachariæ patri dicit angelus: *Spiritusancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ, & multos filiorum Israël conuertet ad dominum Deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Heliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare domino plebem perfectam.* Sic & aliâs Saluator coram turbis, dixit: *Si vultis recipere, ipse est Helias qui venturus est.* ¶*Accessit ad eum homo genibus prouolutus.*) Græcè est γονυπετῶν gonypeton, quod indifferenter sonat, genua flectẽs vel genibus prouolutus. ¶*Miserere filio meo, quia lunaticus est.*) Lunaticos non solum naturali morbo laborare, ex hoc loco est euidentissimum, dæmonio nanque obsessum fuisse hunc lunaticum & à dæmonio curatum, Euangelista commemorat. Lunatici itaque nõ dicuntur, quasi à sola luna vexati, sed quia secundum diuersos lunæ respectus, & varias lunæ immutationes, obsessos homines torquent obsidentes dæmones: idque vel vt creaturam Dei bonam mali dæmones hoc callido consilio infament, quæ est sanctorũ pluriũ sententia, vel ꝙ certis temporibus ex lunæ influentia cerebrum magis est dispo-

Matt. 11.

Malac. 4.

Luc. 1.

ſitum ad ſuſcipiendam influentiam dęmonis,quàm alio ſit tempore, quemadmodum ij quoq; qui naturali tantum infirmitate laborát,ad certas quaſdam lunæ mutationes plus minùsve torqueri ſe ſentiunt, iuxta quod amplius multiplicātur,vel ſurſum trahũtur humores mali,vel iuxta quod cerebrũ magis euacuatur, vel alia huiuſmodi cauſa conſimili. ¶*Quouſque ero vobiſcum, vſqueqno patiar vos?* Modus eſt obiurgandi,quo nihil niſi diſplicentiam indicat, quam de fidei imperfectione habet,qui ſummè oblectatur perfectionē fidei. ¶*Et increpauit illum Ieſus.*) Intelligere oportet,illum dæmonem.Non enim puerum increpabat Chriſtus patientem,ſed dæmonem torquẽtem. Vnde in Græco eſt genus neutrum ἀυτῷ afto, illud,ſcilicet dæmonium, ¶*Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis.*)Significat fidem perfectam & efficacem,quæ grano comparatur ſinapis: quod (vt in alia parabola dicitur)cum ſit minimum omnium ſeminum, magnam tamẽ arborem de ſe producit.Sic & fides cum ſit minima,eſt tamen efficaciſsima,ſi perfecta fuerit,ita vt montes transferre poſsit. ¶ *Tranſi hinc.*)

Matt. 14. Gręcè eſt,μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ,tranſi hinc illuc.Hoc eſt enim quod Paulus vocat mõtes transferre,efficere,vt migrent de loco ſuo ad locum alterum.Quod tamen ſatis intelligitur,cum dicitur: *Tranſi hinc.* Qui enim hunc locũ iubetur derelinquere, proculdubiò alium iubetur accipere: quandoquidem extra locum omnem nihil poteſt cõſiſtere.Montis autem translationem in exemplum hic proponit,quaſi id quod hominibus videatur difficillimũ. Quid enim impoſsibilius videatur humano iudicio,quàm verbo ſolo mõtem transferre? Hinc & Paulus volens maximum quid ſignificare,dicit: *Si habuero fidem,ita vt montes transferam.* Quidam autem ſpiritualiter montem intelligũt ipſum dæmonem. ¶*Qui didrachma accipiebant.*) Non rectè quidam codices legunt didrachmam ſub genere fœmineo ac numero ſingulari,ſed didrachma, numero plurali ac neutro genere legi debet, id quod ex Græco manifeſtũ eſt, vbi cũ articulo plurali dicitur, τὰ δίδραχμα ta didrachma. Dicitur autem in ſingulari numero didrachmum,ſicut tridrachmũ tetradrachmum. Valet autẽ didrachmũ vnũ duas drachmas argenti, ſicut tridrachmũ tres, & tetradrachmũ quatuor. ¶*Magiſter veſter non ſoluit didrachma?*) Soluit, in præſenti tempore debet accipi: ſic enim in Græco eſt τελεῖ teli. Neque eſt hoc pronuntiandum per expoſtulationem, quaſi teloniarius cum Petro expoſtulet,quòd magiſter non ſoluerit didrachma, ſed per quæſtionem legi debet: Soluit ne magiſter tuus didrachma? id eſt, vult ne magiſter tuus ſoluere? aut,ſolet ne ſoluere? eſt ne ſoluturus? Quemadmodum cum dicimus: Non ſoluis tu vectigalia? nõ veſceris tu hoc

cibo

cibo? Quòd similiter absque signo illo negatiuo dicimus: solueis tu ve ctigalia? Vesceris tu hoc cibo? Vnde cum Petrus dicit: Etiam, nō vult indicare, magistrum soluisse tributum, sed tantum de solutione exactores certos facit: propter quod & domino voluit in domo seorsum existenti rem proponere: quemadmodum & fecisset, si nō ab eo fuisset præuentus. ¶*Inuenies staterem illum sumens, da eis pro me & te.*) Stater, idem est quod tetradrachmum, valétque duo didrachma. Nō ergo didrachmum vnicum, sed duo soluit dominus. Vnde per cōiecturam possumus elicere, ex institutione Romanorū, transeuntē quemlibet per ciuitatem illam Capharnaū (quæ tū præcipua videtur fuisse in Galilæa) debuisse dare didrachmum vnum, etiamsi solus transiret. Si verò cum sua familia transiret aut comitatu maiori, non quidem pro singulis illorum, sed pro toto simul comitatu atque familia debuisse persoluere didrachmum alterum. Atque ob hoc Petro dicebant exactores: *Magister vester non soluit didrachma?* signanter vtentes plurali numero, quasi pro se ac suo comitatu duo didrachma postulantes. Nam quod quidam dicunt pro capitibus solū faciendam fuisse didrachmi solutionem, ac proinde pro Petro, vt pro capite apostolorum factam fuisse solutionem vnius didrachmi, non ita multum habet apparentiæ. Neque enim sic caput erat Petrus, vt nouam faceret familiam, præter eam quam Christus habebat: neque verisimile est, tali illum singularitate coram populo eminuisse, præ cæteris apostolis, vt propter ipsum homines rudes duo peterent didrachma, si alioqui sufficisset vnum. Vnde videtur probabilius, q̄ vnum exigebatur didrachmum pro Christo, vt paterfamilias, alterum pro Petro ac sociis, vt familia eius. Nec mouere debet quod ait dominus Petro: D*a illis pro me & te.* Intelligitur enim, pro te ac sociis tuis. Et videtur illa quidē ordinatio omnino rationabilis. Si enim qui solus transibat, vnius erat didrachmi debitor, quare non illi qui cū maiori familia transibat, vel vnum superadderetur didrachmum? Attamen non pro singulis de familia æquum fuisset singula didrachma exigere, quoniam hoc in nimium cæderet grauamen patrisfamilias, neque æquari debent cum patrefamilias domestici eius.

ELVCIDATIO CAP. XVIII.

IN illo tempore, postquam in via disputassent discipuli, quis eorū videretur esse maior, domū ingressi, accesserūt ad præceptorē, quæstionē illi proponētes atq; dicentes: [b] Quisnam in regno cæ-

IN *illa hora accesserūt discipuli ad Iesum dicentes: b Quisnam ma-*

ior est in regno calorum? lorum erit maior? Quonā modo, quáve ratiõne vera cõparatur apud Deũ excellẽtia? Quis est modus, quo maioris apud Deũ meriti fiat homo atq; in regno cęlorũ excellsior? [a] Ad hanc quæstionem dissoluendam, quo magis affectui discipulorũ imprimeret dominus quæ erat docturus, eo ꝙ sensibilia exẽpla in moralibus peculiarẽ quandā vim habent animũ mouendi, & quæ dicũtur imprimendi memoriæ, puerulũ quendā blandè ad se aduocauit, eóq; in medio discipulorum, vt ab omnibus videretur, constituto, respõsionẽ propositæ quæstioni adhibuit, dicens: [b] In veritate dico vobis, nisi ab omni superbia & ambitione auersi, toto studio vos huc cõuertatis, vt efficiamini humiles, mites, simplices, ac puri à malitia, ꝓ virtutis studiũ, quẽadmodũ paruulus iste ætatis conditione humilis est, simplex & immunis adhuc à malitia, nõ intrabitis in regnũ cęlorũ. Ne existimate, per ambitionẽ, cõtentiones & iurgia cõparādā esse celsitudinẽ regni cęlestis, quomodo in regnis terrenis per ambitionẽ, feritatẽ & cõtentiones, prima loca rapi & occupari solent: sed humiles omnino vos fieri oportet, mites, & in malo simplices. [c] Itaq; quisquis seriò & ex animo, nõ fictis tantũ verbis, aut simulatis gestibus, se humiliauerit: quẽadmodũ puer iste humilis est in oculis suis, minimis cõtentus, magna nõ quęrẽs, neq; ad honores sublimes aspirās, doceri magis, q̃ docere, & corripi magis, q̃ corripere paratus, deniq; oĩa humilia magis q̃ sublimia ex affectu suo desiderās & sectās, [d] talis videlicet in regno cælorũ erit pręeminẽs, per suā humilitatem in regno illo exaltari merebitur: quoniā qui se humiliat exaltabitur, estq; humilitas ad verā in cælis exaltationẽ via certissima, sine qua ad eam peruenire nemo poterit. [e] Eos verò q ad huius paruuli formā se humiliauerint, ego tāti facio & tāto dignor honore, vt si quis vnũ aliquẽ huiusmodi in meo nomine, vel propter meũ amorẽ susceperit, vel in hospitiũ colligẽdo, vel ad bonũ dirigẽdo siue instituẽdo, vel aliud quodlibet charitatis & misericordiæ obsequiũ ei impendendo, [f] id omne mihi factũ reputẽ: sic gratũ & acceptũ habeo beneficiũ illud, & tali remuneratiõe dignabor in

a Et aduocans Iesus paruulum statuit eum in medio eorũ: & dixit:

b Amẽ dico vobis, nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum calorum.

c Quicunq; ergo humiliauerit se, sicut paruulus iste,

d hic est maior in regno calorum.

e Et qui susceperit vnũ paruulum talẽ in nomine meo,

f me suscepit.

in tẽpore suo,acsi mihi eiusmodi impẽdisset humilitatis obsequiũ. [a] Exaduerso quoq; grauissimũ est malũ, vllo nocumento huiusmodi nocere paruulis.Nã si quis vnũ aliquẽ ex humilibus huiusmodi in me credentibus scandalizauerit,verbo vel exẽplo minus recto occasionem illi præbens ruinæ, [b] non pro nihilo reputari debet,pusillum ita scãdalizasse: sed tanquam malum maximum debet æstimari,ita vt dignus sit huiusmodi scãdalizator pusilli,qui crudeli & infami supplicio tollatur de vita,videlicet vt molari lapide ceruici appenso,ipse mergatur in profundum pelagi,sicque vitam corporalẽ in vltionẽ finiat præbiti scandali.Præstantius quoq; & magis vtile, magisque optandum fuerit, ipsi quoq; scandalizatori tali, vt publico & infami malefactorum supplicio submersionis eiusmodi,vitam perdat temporalem, quàm per suũ scandalũ pusilli & humilis fidelis perdat animã in damnatione æterna. Vitam enim tẽporalem propriam quisque postponere debet saluti animæ proximorũ suorum: neque cuiquam pretiosius debet esse suum corpus,quàm fratris anima: atq; ob hoc magis est homini expediens,propriam vitam corporalem amittere, quocunque tandem supplicio, quàm fratris animam scandalo perdere. [c] Væ iis qui in mundo degunt propter scãdala, quibus est plenus ipse totus in maligno positus.Merito debẽt exhorrescere quicũque in mũdo viuunt,ac sibi maximè metuere,ob multitudinem & magnitudinem scandalorum,quæ occurrunt vndique,quibus difficile est nõ offendi,quę difficillimum est omnia absque nocumento & offensione euadere, [d] Oportet enim euenire scándala,donec mundus iste perstabit.Omnino ita futurum est vsque ad consummationem sæculi,neque spes est,vt prius in totum auferantur de mũdo scandala. Semper enim stultorum erit infinitus numerus,semper erunt ad malũ procliues homines,donec hoc perstabit sæculũ: neque proinde poterunt ante deficere scãdala,quàm veniat consummatio.Neq; tamen id releuat aut excusat scandala ponentes,& scandalorum authores,quinimo væ illis & cõminatio expectatióque grauissimæ vltionis, per

a Qui autẽ scandalizauerit vnum de pusillis istis qui in me credunt, b expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.

c Væ mũdo,ab scandalis.

d Necesse est enim, vt veniãt scãdala. Verum tamen,væ homini illi,per quem scandalum venit. Eccl. L.

per quos ista venit scãdala. Nõ enim patietur Deus abire inultos, qui suis prauis doctrinis aut exemplis, perdunt proximos: quasi non illis satis sit seipsos perdere, nisi & alios secum trahant in exitium. [a] Vt verò sciatis, quàm sit horrendum scandalum, & quàm fugiendum omnibus salutem desiderãtibus, hoc vobis in seueritate denuntio, nihil debere esse homini tam charum, tam gratum, tã vtile, tam commodum, tam dulce, tam necessariũ, quod nõ debeat à se abiicere, ac prorsus abnegare, potius quàm ab eo scandalũ pati: omnésque occasiones ruinæ solicitissimè vitari & præscindi debere, adeò vt si manus tua aut pes tuus (quæ duo membra homini maximè sunt cõmoda ad res peragendas & paranda necessaria, præ cæteris) te scandalizauerit, tibique occasionem ruinæ præstiterit, debeas illa abscindere, atq; à te abiicere, pro effugiendo scandalo & saluanda anima. [b] Omnino enim expedit, vnius membri præcisione totũ corpus simul & animam à morte æterna sanare: meliúsque est, manu vna aut pede vno truncatum intrare ad vitã, quàm duas manus & pedes duos temporaliter retinentem abire in mortem æternam. [c] Itidem pronuntio & de oculo (quo nihil habet homo charius, vtpote gaudiũ maximum homini adferẽs, & plurima docens) quod si tibi occasionem ruinæ dederit, tibiq; immineat ex eo salutis periculum, eruere illum debeas, & lõgè à te proiicere. [d] Melius enim tibi est, vt vnum illud membrum tuũ pereat & proiiciatur, quàm vt totum corpus tuum simul & anima cõiiciatur in gehennam totius corporis, imò totius hominis salus æterna vnius partis est saluti temporali præponenda. Non quòd per hæc indicare velim (quemadmodum prima facie sermo sonare videtur) debere hominẽ mutilare seipsum, pedéq; aut manu aut alio quouis mẽbro truncare, cuius nõ ipse est dominus, sed Deus, & cuius nõ ipse habet potestatem, sed Deus: sed quod per membra ista homini præ omnibus charissima & commodissima, manum, pedem & oculum, significare velim, nullam rem ita charam nobis esse debere, quãtumuis nos cõsoletur, quantumuis nos adiuuet, quantumuis sit com

a Si autem manus tua, vel pes tuus scãdalizat te, abscinde eũ, & proiice abs te.

b Bonum tibi est, ad vitam ingredi debilẽ vel claudum, quàm duas manus vel duos pedes habẽtem mitti in ignem æternũ.

c Et si oculus tuus scãdalizat te, erue eum, & proiice ab te.

d Bonum tibi est, vnum oculũ habentem in vitam intrare, quàm duos oculos habentẽ mitti in gehennam ignis.

ſit commoda aut neceſſaria,quam non pro effugiendo ſcandalo propter ſalutẽ animæ debeamus à nobis libenter abiicere, & prorſus abnegare. Melius eſt enim,abſque tali re vel iucundiſsima vel commodiſſima ſalutem obtinere æternam,quàm ei inhærendo ſcandalum pati, ſicque mortem inuenire æternam. Ecce quàm eſt horrendum ſcandalũ,quãta vos oporteat facere pgo effugiẽdo ſcandalo, ſi veſtras animas ſaluas cupitis in vitam æternam. [a] Item vos moneo, ne paruipendatis vnũ ex humilibus iſtiuſmodi fidelibus meis,pueri huius ſimilibus,ne ſecundum mundi iudicium pauperes ſpiritu & humiles pro nihilo æſtimetis,eos contemnentes atque ſpernentes. [b] Dico enim vobis,quòd angeli eis in cuſtodes deputati, perpetua fruuntur viſione beatifica patris mei cæleſtis.Nequaquã ergo contemnendi ſunt aut paruipendendi, quos tanti æſtimat pater meus, vt ad cuſtodiam illis aſsignare, in miniſterium eorum mittere dignetur ſublimes illas angelicas creaturas: quæ licet in miniſterium mittuntur tanquam adminiſtratorij ſpiritus propter eos qui ex hominibus hæreditatem ſunt accepturi ſalutis,nunquam tamen abſunt à conſpectu vultus patris mei,cuius beatifica viſione ſemper fruuntur, qui nunquam ſic ad miniſterium mittuntur, vt ab interna patris mei viſione recedant. [c] Neque id ſolum, verumetiam alia inſuper ratione longè maiori humiles & fideles meos pater honorauit,pro quorum ſalute operanda,me filium ſuum vnigenitum ad terras demiſit,vt in mũdum veniens factus homo, quærerem quod perierat, genus humanum,quod per peccatum in perditionem venerat, & ſub morte concluſum ſeruabatur, vitæ reſtituerem, populúmq; meum & electos omnes à perditione ad vitam reducerẽ.Quomodo ergo ab hominibus contemnendi erunt humiles & pauperes ſpiritu, electi mei,quos tanti fecit cæleſtis pater, item & patris filius? [d] Volo autem & ſenſibili vobis exemplo oſtendere, quãti ſint apud Deum pretij,electorum ſinguli.Voſipſi ex proponenda vobis parabola ferte iudicium, quod monſtrabit ratio indicate. [e] Si habuerit quiſpiam

a Videte,ne contemnatis vnum ex his puſillis.

b Dico enim vobis quia angeli eorum in cælis ſemper vident faciem patris mei qui in cælis eſt.

c Venit enim filius hominis ſaluare quod perierat.

d Quid vobis videtur?

e Si fuerint alicui centum oues, & errauerit vna ex eis,nónne relinquit nonagintanouẽ in mõtibus: & vadit quærere eam quæ errauit?

quiſpiam cētum oues,& earum vnam cõtigerit aberrare à grege,hic ſi prudēs eſt,& ſuarum rerum curam gerens,nónne in deſerto aut in mõtibus aut in locis paſcuæ relinquens ſub cuſtodia bona gregem illum totũ nonagintanouem ouium,cõuertet ſeſe ad quærendam vnicam illam perditam ouē,vt eam reducat ad gregem quæ errauerat?[a] Quòd ſi contigerit quærentem inuenire eam quæ fuerat perdita, in veritate dico vobis,quòd ſingulari quodam gaudio ſuper inuēta illa vnica oue gaudebit,quali non gaudebit ſuper nonaginta nouem ouibus illis quę non aberrauerãt:quemadmodum illi pro oue perdita fuerat triſtitia,quali non afficiebatur pro iis quæ non aberrauerant,ita econtrario poſt ouem illam inuentam,peculiaris quædã de eius inuentione orietur lętitia,cuiuſmodi nõ habebitur de illis quæ nunquã fuerant perditę:quomodo & ſuper filio prodigo reuerſo, gaudiũ & feſtũ ſpeciale pater pius celebrat,quod nõ ſuper filio habet ſemper obediēte,qui patri indiuiduus ſemper adhæſit ac miniſtrauit.[b] Hanc parabolã propoſito meo ſermoni applicans, dico quomodo bonus paterfamilias,& paſtor,nec vnam ouiculam perire patitur, ſed errãtes ſumma reliquit diligentia, ſic patris quoque mei qui in cælis eſt nõ eſſe volũtatem, vt vel vna ex ouiculis iſtis,id eſt, puſillis atq; humilibus electis meis,pereat.Quinimo vſque adeò illi curæ eſt ſalus ouicularũ aberrantiũ,vt propter totum genus humanũ(quaſi ouem vnam ſimul vno die perditã)inueniēdũ,filium ad terras demiſerit,qui ouem illam in humeros ſibi adduceret:ſingulos quoq; electorũ, ſi quãdo aberrare à via recta contigerit, internis vel etiam externis exhortationibus,increpationibus,& quibuſlibet modis opportunis requirit,donec reducat ad paſcua, & ad vitã reſtituat.Et quomodo patris cæleſtis non eſt voluntas,vt quiſquam pereat fidelium, ſic neque vos,quantũ in vobis erit,pati debebitis,vt pereat quiſquam fidelium:ſed quinetiam enitendũ vobis erit magno ſtudio,vt errantem fratrem reducatis ad viam rectã. [c] Vnde ſi pro humana fragilitate à cõcupiſcētia ſua abſtractus & illectus,aut ignorãtia lapſus

a Et ſi contigerit vt inueniat eam, amen dico vobis,quia gaudet ſuper eam magis quàm ſuper nonagintanouem quæ non errauerunt.

b Sic non eſt voluntas ante patrē veſtrum qui in cælis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis.

c Si autem peccauerit in te frater tuus,

psus,aut impij dæmonis mundive suggestionibus seductus,fratrum tuorum quispiam in te peccauerit:id est,tali peccato quo te peculiariter offendit,aut quod in eo tu singulariter deprehendis,quo tu illū lapsum, aut etiā lapsui proximum(de quo idem ferè est iudicium)aduertis,noli ouem lapsam in foueā(cuius extrahēdæ adhuc spes relinquitur)pertransire,noli dissimulare,quasi non aduerteris:id quod neque in vaca aut boue,aut quolibet iumento lex Mosaica patitur, quæ docet nō præteriri debere bouem fratris collapsum in foueā. [a] Sed accinge te ad educendum de fouea,quantum in te fuerit, collapsum fratrem tuum: accede eū tu qui spiritualis es,& instrue eum in spiritu lenitatis,considerans teipsum,ne & tu tenteris:argue eum,separatim nemine audiēte alio præter eum quē arguis,vt verecūdiæ consulas fratris tui:ne si statim corā pluribus peccatum aperias,ille erubescat, & indignatione aduersum te cōmotus,qui sine necessitate famam eius bonam commaculaueris, ex tua illa inordinata increpatione deficiat magis quam proficiat:sed ecōtrario,ex priuata & mansueta correptione attendens tuam erga se charitatē,exque ea procedētem correptionē,mansuetudine deuictus, acquiescat bene monēti.Sic enim est hominis animus, eius maximè qui nōdū in profundū est immersus obstinati cordis,vt māsuetudine & charitate magis quàm duritia & seueritate proficiat,vtq; eius libētissimè correptionē suscipiat,de quo habet bonam existimationē amicitiæ,quam profectò monstrat, qui sic priuata correptione leniter fratrem corripit.[b] Et si quidē ad tuā correptionē istam priuatā frater reatū agnoscat, ad cor redeat,agátq; pœnitentiā,culpā agnoscens, & emendationē proponens,ecce fratrē tuū inuenisti,& lucratus es eū qui perierat,ouē extraxisti de fouea in quā collapsa fuerat,idque absque omni etiam famæ & boni nominis detrimēto,quod ante omnia tentandū est,videlicet prodesse multū,nocere nihil. [c] Quòd si non hac via poteris tuum fratrem lucrari, si priuatæ monitioni non acquiescat,non tamē statim cessandum est: sed si cum omnimoda famæ conseruatione

a vade, & corripe eum, inter te & ipsum solū.

b Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum.

c Si autem te non audierit,

non

a *adhibe tecum adhuc vnum vel duos,*

b *vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum.*

c *Quòd si nō audierit eos.*

d *dic Ecclesiæ.*

nō potes solus prodesse, [a] tāta deinde quod proximū est, assume tibi alios duos aut tres spirituales homines, quos ad eam rem secundum charitatem noueris esse magis idoneos, quos existimas zelo Dei ferventes, & in corripiēdo alacres atque efficaces, quos maximè apud illū collapsum putaueris posse proficere, & per quos minimè speraueris illius bono nomini officere, & expone illis priuatum fratris negotiū, ac deinde cū his & per hos age apud fratrem, vt moueatur ex correptione & exhortatione plurium, qui solū te contempsit audire. [b] Hos autem assumes tuæ admonitionis quasi testes & adiutores, qui tecū vno ex ore loquātur, qui simul arguāt, simul moneant, simul exhortentur, vt sic in ore duorum vel trium testiū sit validum & efficax quicquid dixeris. Plus enim fidei, plus efficacię, plus authoritatis est in verbo plurium ex ore vno loquētium, quàm in vnius tātum sermone: neque raro contingit, vt quod vnus quantumlibet amicus non impetrat, plurium authoritas velut extorqueat. Quomodo etiam iumentum in foueam collapsum, quod vnus nō potest solus educere, aduocatis in auxilium pluribus, vtique educi poterit. [c] Denique, si nec istos velit audire quos tecū adhibuisti, ne sic quidem cessare debes: sed tentanda erunt omnia, omnis erit mouēdus lapis, antequam fratrem in peccato relinquas. Quemadmodū enim cum iumentum collapsum in foueā nec per te solū, nec per eos quos aduocasti socios, potueris educere, ad dominum iumenti referendum est nuntium, si fortè modum ipse nouerit suū pecus eruendi de puteo: ita postquam & per te ipsum, & per adhibitos testes viros idoneos nihil apud fratrem proficis. [d] ad Ecclesiam deferendum erit negotiū, ad eos penes quos est ecclesiastica authoritas, ad quos ex officio spectat inuigilare saluti sibi commissarum ouium, qui cum authoritate possint arguere atque corripere, vtpote penes quos potestas est ligandi atque soluendi, sicque peccantem & in impœnitētia persistentem debita punitione feriendi ad huiusmodi erit deferendum negotium, vt vel per superioris potestatis authoritatem, vel per metū inferendæ

ferendę punitionis resipiscat, qui semel atque iterum in charitate monitus noluit acquiescere monētibus. [a] Quòd si neq; Ecclesiam audierit, si ei penes quē est Ecclesiastica potestas, legitimo suo prępositos, ob tem perare recusauerit, eligēs permanere in peccato suo, tanquam sanctę obedietiæ & Ecclesiasticę potestatis contemptor: [b] de consortio abscındatur fideliū: hunc habeto, donec in eo impœnitentiæ proposito perseuerauerit: quasi nō fratrem, vtpote gentilē, aut hominem prorsus mundanum, qui dignus non sit fratris aut Christiani ferre nomen. Hac enim in parte gentilem se monstrat, dum Ecclesiam audire contemnit, & Ecclesiasticæ potestati obtēperare recusat. Quare & hunc, post omnia tentata, tanquam gentilem ac prorsus mundanum & non Christianum, diuino relinque iudicio. Qui enim Ecclesiā contemnunt, tanquā qui extra Ecclesiam sunt, diuino sunt relinquēdi iudicio. 1.Co,15

a Si autem Ecclesiam non audierit,

b sit tibi sicut Ethnicus & publicanus.

Ecce quanta cura vobis agendum est qui spirituales estis, ne, quantum in vobis est, vobis videntibus aut scientibus quisquam pereat fratrū vestrorū, quomodo non ab illorū monitione sit cessandum, vsquedum se fratris nomine faciūt indignos. [c] Ne verò pro leuire quis cōtemnat Ecclesiā, aut pro nihilo ducat Ecclesiasticam potestatē, illud dico vobis, tantam esse eam. vt quicquid vos apostoli mei, cæteriq; vobis successuri Ecclesiarū presbyteri atq; præpositi, super terram hîc alligaueritis, ratū habeatur in cælis: quemcūq; authoritate vobis cōmissa legitimè vtentes ligandū iudicaueritis, Deus id habeat ratum in cælis. Quare nō est parui æstimandum Ecclesiæ in terris iudicium, cuius est in cælis approbator Deus. [d] Et ne ad iudicium solum & destructionē sit Ecclesiæ potestas, hoc etiam adiicio, quòd quæcūque vos super terram solueritis, erunt & in cælis soluta: quos legitimè vestra vtentes potestate, dignos cōpertos absolutione, à peccato & vinculo illo, quo ligati fuerant solueritis, hos & Deus soluet in cælis: cōfirmabit ipse & approbabit, ratūq; habebit in cælis, quicquid vos secundum debitum vestræ potestatis vsum in terris egeritis: vt quomodo peccantē & inobedientē fratrem potuistis ligare atq;

c Amē dico vobis, quæcunque alligaueritis super terram, erūt ligata, & in cælo.

d Et quæcunq; solueritis super terram, erunt soluta & in cælo.

proiicere, sic & pœnitentē obedire paratum possitis recipere in gratiam, vt sit penes vos potestas resecādi infecta, rursumque sanata adglutinandi.[a] Et ne quis fortè paruifaciat ligari ab Ecclesia, atq; à fideliū numero separari, tanquam ethnicus & publicanus, vt cognoscat quilibet, quantum perdat commodū, qui ab Ecclesiæ communione sua culpa legitimè eiicitur, & à reliquis fidelibus tanquam putridū membrū rescinditur atque diuiditur. Hoc iterum vobis dico, tātum esse commodū eorum qui in Ecclesiastica vnitate permanēt, vt si duo aut tres in oratione vnanimes, in concordia fraterna, in vna fide, vna spe, vna charitate, vno desiderio, absque diuisione, tanquam fratres in vnum habitantes, quippiam postulauerint à patre meo, non possit non exaudiri eorū oratio. Non enim potest nō exaudiri oratio fidelium, cum sit in vnitate Ecclesiæ, quin iuxta quod Deus nouit & petētibus & Ecclesiæ toti esse quàm vtilissimum, ita disponat & faciat omnia. Quemadmodum econtrario, nō est Deo acceptabilis oratio eorum qui in diuisione ob suam impœnitentiam ab Ecclesiastica vnitate separati viuunt: ac proinde, quum omne hominis bonum spirituale per orationē debeat à Deo impetrari, maximū sibi hauddubiè damnū facit, qui se ab Ecclesiastica vnitate diuidit: in qua diuisione si permanere eligit, neq; statim ad vnitatem reuerti satagit, vbi senserit gladiū, iusto Dei iudicio Satanæ traditus, eius laqueis captiuus tenebitur, ad ipsius voluntatem, vt ad grauiora indies mala eū pertrahat quo voluerit.[b] Dico autē eos qui vnanimes orant necessariò exaudiri, quoniam vbicūque duo aut tres fideles in meo nomine in pace & cōcordia fuerint congregati, vbi ad gloriam & honorem patris in vnanimitate & bona concordia conuenerint plures fideles, illic ego sum in eorum medio tanquam adiutor & director eorum, in eo quod ad gloriam mei nominis tractant, vel postulant. Vbi autem adsum ego, non potuerunt non omnia prospere succedere & fœliciter transigi. Contra verò, iis qui diuisi sunt ab vnitate nominis mei, qui separati sunt ab illis qui sunt in vnitate fidei, his ego lōgè absū m: non

[a] *Iterum dico vobis, quia si duo ex vobis cōsenserint super terram, de omni re quamcunque petierint, fiet illis, à patre meo qui in cælis est.*

[b] *Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.*

non illorum præsum conciliabulis, sed præsidet in illorum medio Satanas, cui traditi sunt: quoniam non de gremio sunt Ecclesiæ, à cuius se diuiserũt vnitate, sed de synagoga sunt Satanæ, cui se adscripserunt, ab Ecclesia mea diuisi. [a] Hæc autem disserente domino, Petrus occasione eorum quæ ille docuerat, quòd videlicet humiles oporteret esse fideles, atq; ad remissionem iniuriarum faciles, in more pueri, qui stabat in medio, quodq́ue oporteret etiam errãtem proximũ requirere per correptionem, quæstionem mouet de remissione offensarũ, quibus proximus offendit proximum, dicens: Domine, ad quotam vsq; vicem debet homo proximo suo dimittere cõmissam in se offensam? Ex tuis verbis satis colligimus, debere nos inuicem donare iniurias, quandoquidẽ etiam in nos peccantes iubemur requirere, & ad viam rectam magna solicitudine reducere. Sed hoc mihi est dubium, num fortè certus sit terminus in dimissione offensarũ, an certis tantũ aliquot vicibus debeamus dimittere, vt si frater nimia malitia numerũ illum transeat, nõ vltra cogatur homo dimittere? [b] Sufficiétne dimisisse fratri septem vicibus? Dominus respondit: [c] Nõ præscribo ego certum numerum aut terminum, neq; tantum septem vicib9 dico dimitti debere iniuriam proximo: [d] sed quotiescunq; te contigerit offendi à tuo proximo, toties oportet te paratum esse ad remissionem, & ex animo semper dimittere, vt vindictã nõ appetas, etiã si septuagies septies id cõtingat: hoc est, quadringentis & nonaginta vicibus, vel septuaginta & septẽ vicibus. [e] Quæ res, vt vestris cordibus infigatur profundius, parabolam vobis proponam, ex cuius conclusione euidẽtissimè discetis, quam seuerè à vobis hoc exigat Deus, vt offensas donetis inuicem. [f] Sic se habet regnum cælorum, sic pro eo acquirendo agere oporret, quomodo subsequens indicat parabola, de homine rege, qui voluit rationem ponere, computumq́ue suscipere à seruis & debitoribus suis, atque ab eis solutionem exposcere. [g] Quod cum facere cœpisset, oblatus est ei vnus ex seruis debito magno obstrictus, nempe decem millium talentorũ. [h] Cũ autẽ

a Tunc accedẽs Petrus ad eũ, dixit: Dne, quoties peccabit in me frater meus, & dimittã ei? b vsque septies? c Dicit illi Iesus: Non dico tibi, vsque septies, d sed vsque septuagies septies. e Ideo, f aßimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. g Et cum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei vnus, qui debebat ei decem millia talenta. h Cum autem non haberet vnde redderet, iussit eum dominus eius venũdari, & vxorẽ eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.

hic facultatem non haberet ſoluendi tantũ debitum, dominus (ad incutiendũ illi terrorem, & experimẽtũ ſumendum quid eſſet acturus) ſeuera voce, aduocatis ſeruis aliis, iuſsit hunc venditioni exponi, ſimul & cũ eo vxorem & liberos, & quæcunq; ipſius erant, vt ex eorum venditione ſolutionẽ acciperet debiti, vel in tantillo quantulum ex iis potuiſſet corradi.[a] Exterritus ſeruus voce domini, conſiliũ aliud nõ inueniens, quod vnicum eſt miſerorum refugium, ad orationẽ confugit: procidensq; in genua, coram rege, ſupplici ter deprecatus eſt illum, dilationem poſtulans.[b] Domine (inquit) patienter age mecum, oſtẽde erga me longanimitatem tuam, in differẽdo ſuppliciũ: & ego totis adnitar viribus, vt tibi perſoluam omne debitũ, quãtum in me fuerit.[c] His auditis, ille (vt ſunt reges magnanimi, ſimul & munifici atque liberales, maximè autẽ erga ſupplices pij) non ſolum ſeruum impunitũ abire permiſit, verum etiam debitum omne ex abundanti munificentia liberaliter dimiſit, quod ille quidem poſtulare nõ auſus fuerat. Ita expectationẽ & poſtulationem ſerui vicit clementia domini.[d] His itaque geſtis, tãta accepta gratia, egreſſus ſeruus ille, obuium habuit quendam de cõſeruis ſuis, qui debito ſibi obſtrictus erat centum denariorum.[e] Quem conſpiciẽs, nimium cito oblitus factæ ſibi miſericordię, manus in illum iniecit violentas, apprehenſum ſtrinxit gutture, velut iamiã ſumpturus pœnas de eo, niſi debitũ quãtotius perſolueret, dixitq; illi:[f] Ocius perſolue mihi debitum, æs adnumera quo mihi obſtringeris.[g] Ille videns à cõſeruo parari ſibi malum, ad preces confugit, quibus exactor iſte tantam iam inuenerat gratiã.[h] Patientiam (inquiens) oſtende erga me, longanimem te mihi exhibe, differ aliquantulũ: & ego cuncta tibi reddam fideliter. O rem indignã, & auditu horrendam crudelitatem. Hæc illa ipſa vox erat, qua ſeruus iamiam à domino obtinuerat debiti maximi, nempe decẽ millium talentorum plenã remiſsionem:[i] & tamen eadem hac voce à conſeruo prolata, pro debito minimo. (Quid enim ſunt denarij centum, ſi ad decem millia talentorum cõferantur?) adeò

a Procidens autem ſeruus ille, orabat eum, dicens:
b Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.
c Miſertus autẽ dominus ſerui illius, dimiſit eũ, & debitum dimiſit ei.
d Egreſſus autẽ ſeruus ille, inuenit vnum de cõſeruis ſuis, qui debebat ei centũ denarios.
e & tenens ſuffocabat eum, dicens:
f Redde quod debes.
g Et procidens conſeruus eius, rogabat eum, dicens:
h Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.
i Ille autem noluit, ſed abijt, et miſit eũ in carcerem, donec redderet debitum.

adeò nõ est crudelis ille seruus sui conserui misertus, vt quantotius illum pro tam minimo debito iusserit coniici in vincula, atq; in carcerem detrudi, vt sic per pœnam & confusionem publicam extorqueret à con seruo exiguũ debitum. Ecce quàm est crudelis seruus erga conseruũ, qui tam expertus est liberalem erga se dominum. Pro debito modico seruus cõseruum trudit in carcerem: vbi dominus pro debito maximo ser uitutem tantum fuerat cõminatus: quæ vtique captiuitate est tolerabilior, idq; mox post tantam erga se domini perceptam humanitatem, quod illius crudeli tatem mirũ in modum exaggerat, cum doceat natura, tales nos præstare proximis, quales ipsi libẽter experimur alios. Quid fecisset exactor iste, si in loco fuisset domini, si nullam prior fuisset expertus misericordiam, si cõseruum habuisset debitorẽ decem millium talentorum, posteaquam nihil nisi conseruus & prior misericordiam expertus, pro centum tãtum denariis, tantam monstrauit crudelitatem? [a] Videntes autem conserui factum huiuscemodi, non potuit non vehementer illis displicere tyrannica illa crudelitas, ab eo quem sciebant tantam expertum fuisse domini clementiam: quandoquidem natura homo crudelitatem & iniustitiam execratur, in iis potissimum qui priores ipsi experti sunt misericordiam: veluti quum ij qui à paupertate ad magna sunt euecti, vidẽtur nil misereri pauperum, sed eos crudeliter opprimere, [b] Itaque rem istam ad dominum suum deferunt, & qui cum suo debitore conseruo ille qui remissionem acceperat seruus egerit, regi cum querimonia, oppressori indignantes, oppresso condolentes, denuntiant. [c] Qua tam immani crudelitate & execrabili ingratidudine immisericordiàque audita, dominus seruum illum quantotius ad se vocari, sibíque adduci & præsentari iubet: quem adductum, obiurgatione statim acerrima aggreditur, dicens: [d] Serue nequam, peruersè & crudelis nebulo, quæ est hæc quam de te audio inaudita crudelitas? [e] Tu mihi debitor eras decem millium talentorum, & debitum omne tibi liberalier dimisi, tantum quia rogasti me, vt pa-

a Videntes autem cõserui eius quæ fiebant, contristati sunt valde:

b & venerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerant.

c Tunc vocauit illum dominus suus, & ait illi:

d Serue nequã,

e omne debitũ dimisi tibi, quoniã rogasti me.

tienter tecum agerem, plus tibi quàm petisti donarí: tu dilationem tantum postulasti, ego perfectam dedi remissionem omnium. [a] Talem posteaquam tu me fuisti expertus, seruus dominum, idque in debito tã grandi, nónne vicissim decebat, vt tu consimilem exhiberes misericordiam conseruus erga cõseruum, & in debito longè minori? Quód si etiam in totum non tibi visum fuisset debitũ dimittere, vt ego tibi dimiseram, nónne vt minimum dilationem quam ille postulabat, in memoriam præstitæ tibi misericordiæ, roganti debueras concedere? Tu autem in nullo prorsus misertus es conserui tui, oblitus omnis misericordiæ, quam ipse iam senseras. Tibi itaque qui noluisti erga conseruum facere misericordiam, iudicium fiet amodo sine misericordia. [b] Tũc seriò iratus rex (qui ante cùm rationem poneret, tantum per comminationem ad terrorem debitoris, iram verbo ostendebat verius, quàm in corde gerebat) debitum illud omne quod prius dimiserat humiliter supplicanti super crudelem & immisericordem tyrannum reuocauit: moxque definitiua prolata sententia, cõsimile aduersus eum protulit iudiciũ sine misericordia, quale aduersus suum conseruum ille exercuerat: statimq; sine mora in manus tortorum illum tradidit, [c] qui illum in tenebrosa carceris loca concluderent, ac tormẽtis iugiter grauibus afficerent, donec ad nouissimum vsque minutum debitum omne persolueret: quod quia omnino non potuit, ob debiti magnitudinem in tormentis illis permanere illũ necesse fuit. Iam videtis, quò hæc tẽdat parabola. Videtis, quem habeat exitũ. [d] Ita profectò vobiscum aget pater meus cælestis, si non dimiseritis offensas proximis vestris ex synceris cordibus: ita iudicium sine misericordia exercebit in omnes eos, qui noluerint suis proximis facere misericordiã, & commissas aduersum se offensas ex animo dimittere. Non enim dimittet illis pater meus peccata ipsorum, sicut ipsi proximis commissa aduersum se peccata noluerunt dimittere.

a Nónne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum?

b Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus,

c Quoadusque redderet vniuersum debitum.

d Sic et pater meus cælestis faciet vobis, si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

Expli-

Explicatio Parabolæ huius de rege rationem ponente.

REx iste, pater est cælestis: seruus debitor, quilibet est homo peccator, qui peccando fit Deo debitor, quoniã ipsi soli homo peccat, & ipsi fit per peccatum ad pœnam obnoxius. Cum debitoribus rationem ponit Deus, quoniam à peccatoribus vult placari, & suum honorem cui per peccatũ derogatur vult restitui. Decem millia talentorum debet peccator, quoniam in multis offendimus omnes, & septies in die cadimus, propter multitudinẽ & magnitudinem peccatorũ, quibus Deum offendimus. Vehementer enim magnũ est debitum quo Deo obligamur, tum propter grauitatẽ, tum propter frequentem iterationem & multitudinẽ peccatorum. Tanto nanq; est quod in Deum cõmittitur peccatũ, grauius omni eo quod in hominem committitur, quãto est ipsius maiestas omnibus excelsior, & in immẽsum superat quicquid est in hominibus. Tanto obstrictũ debito, iubet dominus vænundari, cum omnibus quæ ipsius sunt, quando terribilia minatur peccatori, si non reconcilietur per pœnitentiã, vt cõminationibus huiusmodi eum auocet, ne vltra adiiciat debita, ne prioribus peccatis plura adiiciat. Debitor cõminatione domini exterritus ad terra procidẽs, ac dilationẽ petens supplicij, peccator est, cõminationibus domini exterritus, anteactorũ malorũ agens pœnitentiam, & pœnitendi vitámq; in melius cõmutandi spatium postulẽs. Rex precibus flexus, postulanti dilationẽ dat & remisionẽ, quonia benignus pater cælestis, bonitate suppliciũ semper vota excedẽs, & tẽpus concedit pœnitendi, & præterita omnia peccata dimittit serio pœnitenti, omnia eius peccata post tergũ suum proiiciẽs. Seruus conseruũ habet debitorẽ, quoniã alter ab altero nõnunquã offenditur: neq; quisquã est qui nõ aliquando à proximo lædatur in aliquo, siue in corpore, siue in re, siue in nomine, siue quomodolibet aliter. Debitũ tamen cõserui exiguũ est centum tantũ denariorũ, cum debitũ serui erga dominũ absq; proportione maius fuerit, decẽ videlicet milliũ talentorũ: quoniã infinito & absq; proportione grauiora sunt, & (vt ita dica) pluriora, peccata illa quibus Deũ offendit homo, seruus dominũ, quàm ea quibus homo offendit hominẽ, seruus cõseruũ. Contingit enim centũ vicibus offendi Deũ, vbi non semel proximus offenditur: cũ econtrario nunquam contingit verè offendi proximum, nisi simul & Deus offendatur grauius, cuius est præceptũ, diligere, non offendere proximũ. Denique tanto grauior est vnaquæque offensio, qua homo offendit Deum ea qua offendit hominem,

Iacob. 3.
Prou. 24.

quãto in infinitum magis distat Deus ab homine, quàm ab homine homo. Centũ denariorum debitum solui postulat seruus à conseruo quando pro offensa in se cõmissa exposcit vindictam. Seruus in conseruum manus iniicit, & stringit apprehensum gutture, cũ rex nihil tale in seruum egisset, sed tantum comminando dixisset, vænundari eum &c. quoniam pro leui offensa solẽt subinde homines multò grauiores abinuicem vindictas exposcere, quàm exigat Deus pro peccatis plurimis atq; grauissimis: & quoniam ad vindictam ardẽtes sunt homines erga se inuicem, cũ sit Deus longanimis, diu cõminans antequam feriat, nec tam per se vindictam quærens, quàm per vindictæ comminationẽ territans, vt nõ vltra debita homo accumulet. Seruus rogat conseruum & solutionẽ pollicetur, sed nihil à conseruo impetrat, quãdo is qui offensus fuit, nullis flecti patitur precibus eius qui læsit, quin ius suum extremum exigat, & vindictam quam meditatur exerceat, etiamsi pro sua virili polliceatur is qui offendit damni reparationem aut rationabilem pro offensæ quãtitate satisfactionem. Vbi & hoc notandum, minori humilitate flecti regem dominũ, vbi maiori nõ flectitur homo seruus. Minor siquidem est humilitas, vbi seruus procidit ad pedes domini, quàm vbi seruus procidit ante pedes cõserui. Quãto enim persona cui fit humilitas, æstimatur vilior, tãto est humiliatio illi cui exhibetur gloriosior. Maiorem siquidem humilitatẽ monstrat, qui etiam inferiori se subiicit, quàm qui tantũ superioribus. Attamen supplicatione flectitur Deus à seruo, qua renuit flecti seruus à cõseruo. Mittit seruus pro centũ denariis conseruum in carcerem, donec reddat vniuersum debitũ, quoniam pro leui offensa plenam exigit homo vindictam, nihil de suo volens iure concedere, vbi Deus liberaliter totũ dimittit tam immensum debitum. Tristantur conserui, quoniam non potest non vehementer displicere sanctis & angelis ista crudelitas seruorum aduersus inuicem, qui tam liberalem erga se experiuntur dominum. Domino referunt negotium, qnoniam sancti homines & angeli Dei pro miseria afflictorum, & eorum qui opprimũtur, quærentiũ & non inuenientium à fratribus suis misericordiam, orãt, & diuinæ iustitiæ rectitudinem aduersum illos pauperum oppressores inuocant. Rex audito nuntio, seruum vocat & condemnat, quoniam Deus in nouissimo die, quando clamorem exaudiet oppressorum, & sanguinem eorum exquiret, ad iudicium euocabit huiusmodi. Seuera obiurgatione rex seruum increpat, quia cõfusione publica euiusmodi homines iudex cora astãtibus omnibus confundet. Exprobratur tunc seruo debitũ dimissum cuius alioqui nunquã erat mẽtionem facturus dominus: quoniã pec

cata

cata quę Deus dimisit homini, ad vltionẽ reuocat, in eo qui noluerit proximo misereri. Tunc iratus dicitur qui prius tantũ comminabatur, & quodammodo iram simulabat: quoniã in die illo implacabilis erit ira Dei, quæ iu hoc mundo placari per pœnitentiam potuit. Tunc iratus rex durè loquetur seruo crudeli, quoniam tunc loquetur ad eiusmodi in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Psal. 2. Tunc exprobrabitur eis, quòd dominum habentes tam ad miserendum atque condonandum facilem, ipsi noluerint proximis misereri. Tortoribus tradentur, quando in ira iudicis proferetur aduersus ipsos sententia: *Discedite à me maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Illic permanebunt, donec reddant vniuersum debitum, quoniam tormenta perferent in æternum damnati, eo quòd secundum condignitatem rigorosæ diuinæ iustitiæ, nunquam erit perfecta ipsorum satisfactio: propter quod, æterna patiētur tormenta, & fumus tormentorum eorum ascendet in secula. Apoc. 14.

ANNOTATIONES IN CAP. XVIII.

S*Tatuit paruulum in medio eorum.*) In Græco est παιδίον pædion, diminutiuum à παῖς pæs, quod sonat puerum. Vnde paruulus pro puerulo vel puello accipitur. Sic & in sequentibus, cum dicitur: *Nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut paruuli.* Pro pusillis verò habetur μικρός micros, quod paruũ significat. ¶*Quicunq; ergo humiliauerit se, sicut paruulus iste.*) Nō est intelligendum, qui humiliauerit, se ad eum modum quo iste paruulus se humiliat. Nondum enim humiliare se nouit paruulus, qui necdum nouit quid sit humilitas. Sed ita intelligendum est: qui se humiliauerit ad modũ huius paruuli, ad eum modum quo iste paruulus est humilis: hoc est, q studio virtutis talis esse curauerit, qualis est hic puer cōditione ætatis, vt habes in Elucidatione. ¶*Et qui susceperit vnum paruulum talem in nomine meo.*) Paruulos nōn signat ætate, sed virtute. Ideo non istum dicit paruulũ, sed talem. Tales enim paruuli sunt, qui illius paruuli humilitatem & simplicitatem moribus exprimunt. Istud autẽ suscipere, non tantum sonat, in hospitium suscipere: sed generalis videtur esse vox ad obsequium quodlibet vel corporale vel spirituale: vt dicatur suscipere quępiam qui vlla in re eum adiuuat: quomodo cum apud Paulum dicitur: *Suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos, in honorem Dei*: est sensus, Adiuuate vosinuicẽ, vobis inuicem proficite, vosinuicẽ euehere ac promouere in bonis laborate. Rom. 15. ¶*Expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collo eius.*) Expedit ei, intelligi potest impropriè, ad hunc sensum: Dignus est talis, vt suspendatur &c. Vel sic: Vtile est illi ad expiationem

grauissimi peccati, per mortis téporalis supplicium puniri, vt mortē euadat æternā quam cōmeruit. Vel ad hūc sensum: Melius illi fuisset ante scādalū hoc cōmissum, supplicio ignominioso vitā finire, q̄ huc deuenisse, vt animā p̄ximi scādalo suo perderet. Proculdubio enim, quod per se malū nō est (cuiusmodi est téporaliter puniri) præferendū est, & magis optandū eo quod est per se malū, vt est scandalizare proximū. Mola autē asinaria, pro lapide molari accipitur, quomodo apud Marcū in Græco legitur λυθός μυλικός lythos mylicos: id est, lapis molaris. Quare autē hoc in loco dicatur mola asinaria, duplex ratio assignari potest. Vel enim ab asino circūagitante lapidem, asinaria mola dicitur, vt significetur lapidis magnitudo. Vel lapis inferior ille magnus immobilis, cui innititur superior qui agitatur ac terit, mola asinaria dicitur, q̄ tanquam asinus pondus graue ferat, propter quod, etiā asinus molaris inuenit' appellari, quomodo asinū nonnunquā appellamus hominē ad ferendū onera idoneū. *Necesse est enim, vt veniant scandala.*) Non est intelligenda absoluta necessitas, quasi nō possit efficere Deus, vt nō sit vllū scandalū ante consummationē sæculi, aut quasi simpliciter nō possint homines cum adiutorio gratiæ Dei (qua nemini constat deesse) sibi singuli cauere ab omni scādalo, si adnitantur pro viribus: sed significatur, quid certo futurū sit, tali loquēdi modo, ac si dicamus: Proculdubiò ita est futurū, semper ita se res habebit, non est quod expectes aliud. Sic enim cū omnino certissimè futurū aliquid significare volumus, dicere solemus: Oportet te hoc agere, necesse est vt facias. Sic & Apostolus ait: Oportet hæreses esse, cum tamē simpliciter nulla sit necessitas. ¶ *Bonū tibi est ad vitā ingredi debilem vel claudū.*) Quid sit differentiæ inter debilē & claudū, diximus in annotationibus cap. 15. Pro eo autē quod nos habemus, cū vno oculo, vna est apud Græcos dictio μονόφθαλμος monophthalm⁹, quod Latinè dicere possumus vnoculū, vel luscū, quomodo apud Marcū interpres vertit. Luscus enim est, nō q distortis aspicit oculis (hic enim strabus dicitur) sed qui altero caret oculo. ¶ *Venit enim filius hominis saluare.*) Cōiunctio (enim) nō hanc partem cum proximè præcedēti connectit, sed ad idē caput refert ad quod præcedens particula iūgitur, vt sit ratio secunda ad idem propositū ostendendum, id quod in Elucidatione satis indicauimus. ¶ *Gaudet super eam magis, quàm super nonagintanouem quæ non errauerunt.*) Nòn debet (magis quàm) hoc in loco accipi propriè, vt significetur comparatio duorū gaudiorum adinuicem, quorū alterum sit de oue iam inuēta, alterum de ouibus nunquā perditis, quorū illud sit maius isto: sed tantū significatur, speciali aliquo actuali gaudio affici pastorem pro inuentione ouis perditæ,

ditæ, eo quòd eã inuenit, cuiusmodi speciale & actuale gaudiũ non habet de iis quę nõ errauerãt: quomodo de filio prodigo dicere possumus, quòd de eo redeũte pater gauisus fuerit, magis quàm de filio qui nunquã patrem reliquerat, ratione specialis illius gaudij, quo in reditu filij perditi exultauit, quali nunquã de altero gauisus fuerat, qui nunquam patri abfuerat. ¶ *Si autem peccauerit in te frater tuus.*) Peccat iuxta hoc domini verbum in me, nõ solum qui peccatũ tale cõmittit, quo meam personã offendit. Quid enim, si me vidente proximus Deũ aut alium offendat, & talis sim ego qui monẽdo possim proficere, nunquid non debeo corripere peccantem, eo quòd in me nõ peccauerit? Peccat ergo in me, qui coram me peccat, cuius peccatum mihi est cognitũ. Non autem quẽlibet passim hoc domini verbũ obligat, sed eos maximè qui spirituales sunt, & tales qui in admonendo & corripiendo valent proficere proximo. ¶ *Vt in ore duorum vel trium testium stet omne verbum.*) Præter expositionem in Elucidatione positã, potest hoc de adhibitione testiũ intelligi, respectu delationis subsequuturæ ad Ecclesiam: videlicet vt si secunda vice monitus non obtẽperet: corripiens vnà cum testibus ad Ecclesiam deferat negotiũ fratris, qui testes perhibebunt testimonium coram Ecclesia, quod monitionẽ priuatam admonitus contempserit. ¶ *Si duo ex vobis cõsenserint super terram.*) Græcè est συμφωνήσωσιν symphonisosin, quod verbũ à symphonia venit, quod cõsonãtia interpretatur. Vnde sensus est: Si duo ex vobis cõsonantiã habuerint, vel cõsonãtes fuerint. Tracta videtur similitudo ab instrumentorũ musicorũ melodia in qua cũ est omnimoda symphonia, siue consonantia sonorũ, neque quicquã est dissonãtiæ, est illa melodia gratissima hominum auribus. Sic est & de oratione, qua multi quasi vno ore absq; omni dissonãtia in vnitate charitatis pro eodem orant negotio. Nõ enim potest huiusmodi oratio Deo nõ esse accepta. ¶ *Vsq; septuagies septies.*) Variè id accipitur. Vel vt significetur numerus septuagenarius septies replicari, siue numerus septenarius septuagies replicari, quod in idẽ redit. Septies autẽ septuaginta vel septuagies septẽ, faciunt 490. Vnde septuagies septies, valet 490. vicibus. Huic consonat quod in Græco habetur ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ: id est, septuagies septem, quòd manifestè indicat septenarij numeri per septuagenariũ multiplicationẽ. Aliter accipitur septuagies septies, vt non indicetur multiplicatio numeri posterioris per priorẽ, sed tantũ posterioris ad priorẽ adiectio, ac si diceretur, septuagies & septies. Priori modo interpretatur Hieronymus, posteriori Augustinus. Quantum ad sensum attinet, perinde est quomodo intelligatur locus, cum sit manifestũ,

numerum

numerum talem determinatum pro indeterminato esse positum, ad indicandum, quotiescunq; hominem offendi cõtigerit, toties debere offensam dimittere ei qui offendit, neq; odium vnquam aut vindictæ appetitum retinere in animo. ¶ *Assimilatum est regnũ cælorum homini regi.*) Siue regnum cælorum hîc accipiamus pro gloria beatorum, siue pro Ecclesia, vt aliquando solet, siue pro Euangelio, vt alibi non conuenienter secundum vim enuntiationis dictum videtur, regnum cælorum esse simile homini regi, si in modo efferendi vis fiat, Vnde videtur secũdum intellectum sanum accipiendum, ac si diceretur: Sic se res habet cum regno cælorum, sicq; agere oportet eos qui in regno Ecclesię cõuersari, vel ad regnũ glorię peruenire desiderãt, quomodo parabola subsequens indicat, quæ est de homine rege &c. Significatur enim ad consequutionem regni cælestis ita hominem se debere gerere, & ita agere, quomodo proponẽda de rege parabola indicat. Vnde illud quod dicitur, assimilatum est, secundum mentem Saluatoris videtur ad totam narrationem parabolæ referri: quasi dicat, regnum cęlorum qualiter acquirendum sit, vel quid requirat, vel quis ipsum cõsequatur, sequẽti indicatur parabola, quę est de homine rege. ¶ *Patientiam habe in me.*) Græcè est *μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί*: id est, lõganimiter age, vel longanimis esto erga me: id est, patiẽs esto, vel patiẽter age mecum, siue (vt habet communis lectio) Patientiam habe in me, aut patientiam ostende, vel patientia vtere erga me. ¶ *Videntes autem conserui eius quæ fiebant.*) Cõserui eius, vel qui fecit oppressionẽ, vel qui passus est. Nihil enim refert, vtrũ dixeris. Si dixerimus, conserui eius qui fecit oppressionẽ, maior est emphasis, quod à propriis cõseruis accuseturoppressor immitis. Si dixerimus, cõserui eius qui oppressus est, significatur compassio erga miserum. ¶ *Narrauerũt domino suo omnia quæ facta fuerant.*) Quum nihil actum sit quod narraretur, nisi factum vnum improbum serui huius nequam, tamẽ dicit, Narrauerunt omnia quæ facta fuerant, perinde ac si multa & mira acta fuissent. Hoc autem loquendi modo solet rei magnitudo exprimi: aliquãdo quidem in malum, aliquando in bonũ: quomodo etiam in primum caput annotauimus huius Euãgelij, vbi dicitur: *Hoc autẽ totum factũ est, vt adimpleretur quod dictũ est à domino per Prophetam. &c.* ad significãdum videlicet sacramẽti illius quod narrabatur magnitudinem. ¶ *Omne debitum dimisi tibi.*) In Græco additur pronomen illud, cũ magna emphasi. Omne debitum illud dimisi tibi, quasi dicat: Debitũ illud tam magnum decem millium talentorum, dimisi tibi. ¶ *Quoadusque redderet vniuersum debitum.*) In Græco additur *αὐτῷ* sibi. Quoadusque redderet totum vel omne debitum sibi, nempe do-

mino

mino.Verũ tantumdem in lectione nostra vulgata continetur,etiãsi non explicetur pronomen illud.Manifestũ est enim Deum non aliena à nobis exigere debita. ¶ *Si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.*)Græci adiiciũt ad huius partis finem,peccata eorum: quod tamen ex alio loco hîc videtur adiectum, ex capite videlicet sexto, vbi dicitur:*Si enim non dimiseritis hominibus peccata eorum,nec pa er meus cælestis dimittet vobis peccata vestra.*

ELVCIDATIO CAP. XIX.

POSTQVAM verò consummasset Iesus omnes hos sermones, relicta Galilæa, vbi ista docuerat, venit in partes Iudææ trans Iordanem. ᵇ Súntque eum insequutæ tnrbæ multæ, partim ex iis qui prius cum illo fuerant,partim ex iis qui recenter ad ipsum ex locis vicinis vndiquaq;,eius audito aduẽtu,confluebant. Quas turbas,iuxta suam consuetudinem docebat verbum Dei,ac deinde infirmos quos apud se habebant, quósque accipiendæ salutis gratia secũ attulerant,curabat ab infirmitatibus suis. ᶜHic rursum adsunt persequutores Pharisęi,quos malitiosa inuidia nõ permittebat à Christo obseruatione & persequutione quiescere:accedũt dominiũ turbas docentem atque curantem, non vt boni aliquid vel audiant vel videant, vnde proficiant, sed vt eum qui aliis prodesse cupit, interturbent atque confundant,& proficere cupientium profectum impediant, quæ est consummata iniquitas.Accedunt itaque dominum,vt eum tentent quæstione captiosa,quam parauerant,dicentes:ᵈQuid tibi videtur?Num liceat homini dimittere vxorem, qualibet ex causa, vtpote nõ propter fornicationem solam, sed propter aliam aliquã fœditatem aut displicentiam quam in vxore maritus inuenit?Qua quidem quęstione ita stringere putabãt dominum Pharisæi, vt existimarẽt non posse eum euadere calumniam, quãcunque partem elegisset.Si enim dixisset,ita licere,rationi visus fuisset contradicere: quæ ad iniquum iudicat, sic ex qualibet causa vxorem posse dimittere pro re futili ac nihili,ad solam viri phantasiam,& graue hinc illi prouenisset

ET factum est,cum cõsummasset Iesus sermones istos, migrauit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanẽ: b & sequutæ sunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi.

c Et accesserunt ad eum Pharisæi tentãtes eũ, & dicentes?

d Si licet homini dimittere vxorem suam, quacunque ex causa?

uenisset odium à toto mulierc ularum sexu, in quarũ grauamẽ non mediocre illa cessisset responsio, quòd cum ipsæ ius nullum haberent etiam pro graui causa virum dimittẽdi, à viris tamen possent pro sola ipsorũ phantasia, ad leuem quamlibet occasionem, repudiari. Si verò dixisset, id nõ licere, habebant paratam ex Mose obiectionem, quam & postmodum obiecerunt.[a] Dominus autem dolosum sciens illorum animum, nõ statim tentantibus respondit per nudam affirmationẽ aut negationẽ, sed artificiosè suam aptauit responsionẽ, dicens:[b] Credo vos in lege peritos illud legisse quod in exordio Geneseos scribitur, quẽadmodum Deus qui hominem creauit circa mundi initiũ, sexto die distinctionis rerum, non vnicum tantũ sexum creauit, sed geminum, sexum videlicet masculinũ & fœmineum, eo quòd non esset bonum (ad speciei conseruationẽ & propagationem hominum) virum esse solũ absque sexu fœmineo, propter quod statim post creatum virum, de costa eius facit ei adiutoriũ simile sibi: id est, fœminam eiusdem cum viro speciei, quę illi potissimum ad speciei multiplicationem & generationem filiorum debebat esse adiutorio, cum ipse id solus nõ posset. In qua creatione dum masculum & fœminã idẽ Deus creauit, ex quibus deinde omnis humana soboles procrearetur, & fœminam creauit ex viri costa: satis indicauit Deus vinculũ arctissimum, quo adinuicem vir & vxor copulantur, quódq; quasi vna caro esse debeant & vnum corpus,[c] Dixit quoque Deus per Adam, post extasim raptus in spiritu de vxore sua ita loquentem: *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit vxori suæ.* Propter hoc tam singulare vinculum, quod inter virũ & vxorẽ Deus esse voluit & signauit, in hac formatione mulieris de costa viri (per quod indicauit vnam carnem esse debere virum & mulierẽ) propter hoc (inquã) vinculum tam singulare, quali nec patri nec matri homo alligatur, relicto patre & matre adglutinabitur vir vxori suæ:[d] & erunt simul adglutinati inuicem, tanquam vna caro, nexu inseparabili, per

a Qui respondẽs ait eis:

b Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos?

c Et dixit: Propter hoc dimittet homo patrẽ & matrem, & adhærebit vxori suæ:

d & erunt duo in carne vna.

per matrimonij vinculum, adeò vt censendi sint vir & mulier duo in vna carne, vt iam non sint duo prorsus carne diuisa, sed sint vna caro: quatenus videlicet neque per se vir, neque per se mulier sufficit ad speciem propagandam, sed inuicem se adiuuare debent: [a] simúlque debet amborum caro tanquam vna caro conuenire, ad peragendum opus illud, cuius gratia geminum sexum Deus fecit ab initio: id est, ad generandum sibi simile, & ad propagandũ speciẽ. Tali autẽ & tã speciali vinculo nõ est alligata proles parẽtibus: vt meritò ex diuina institutione, relictis parẽtibus, vir vxori adhęrere debeat. Nam quamuis natura speciali vinculo, & eodem quidẽ admodũ forti, colligauerit prolem parẽtibus, quatenus proles ex paterni seminis decisione, materníque menstrui vel sanguinis administratione est genita, propter quod aliquid patris vel matris dicitur: nõ tamen est proles genita, caro ex carne, neque os ex ossibus, quomodo prima vxor os fuit ex ossibus, & caro de carne primi mariti: propter quòd, non solùm aliquid viri vxor dici debet, sed cum viro vna eadémque caro. Quod autem in primis his coniugibus sensibiliter Deus ita ostẽdit in opere, in typum esse voluit & signum cuiuslibet coniugij: vt ostenderet, quantum esset inter quoslibet coniuges vnitatis vinculum. Ex his itaque facilè intelligitis astuti Pharisæi, quænam mea sit ad vestram quæstionem responsio, videlicet quomodo absurdũ foret carnem vnam temerè diuidere, sic & illicitum esse, cõiuges (qui vna sunt caro) ab inuicem pro qualibet causa diuidi. [b] Quod ergo Deus ita coniũxit, non tẽtet homo separare. Cũ duos quasi vnum & vnã carnem ita ab initio Deus coniũxerit, non est homini licitũ, sua temeritate cõiuncta hęc quasi vnũ ab inuicẽ diuidere. Diuinæ nãq; institutioni licitum non est cõtrauenire. [c] Hoc audito respõso, illi quã in promptu habebant & pręmeditati fuerant obiectionem fidenter proferunt, quasi indissolubilem. [d] Quid ergo (inquiunt) Moses legislator præcepit in libro Deutero. dare vxori libellum repudij, sicque eam dimittere? Cuius hæc sunt verba: *Si acceperit homo vxorẽ*, *& hab*

a Itaque, iam non sunt duo, sed vna caro.

b Quod ergo Deus cõiunxit, homo non separet.

c Dicunt illi:

d Quid ergo Moses mandauit dari libellum repudij, et dimittere?

Deut. 24.

& habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius, propter aliquam fœditatem, scribet libellum repudij, & dabit in manu illius, & dimittet eam de domo sua. Nonne tibi in his verbis videtur præceptum dare de dimissione & libello repudij, idque ex qualibet leui causa, tantum quia non inuenit mulier gratiam ante oculos viri, propter fœditatem quamlibet? Nonne euidēs est, tuam responsionem contradicere legi, & eius latori Mosi facere iniuriam? Huic obiectioni cum authoritate respondit dominus:[a] Mendosè vos colligitis, & sophysticam ex verbis Mosi texitis ratiocinationem. Non eim Moses simpliciter præcepit dimittere vxorem quacunq; ex causa, neq; hoc illius verba indicāt: sed tantum permisit vobis vxores vestras dimittere, tanquā minus malū propter duritiam cordis vestri, propter durā vestram ceruicem & cor rebelle durum atque inobediens, ob quod noluit expressam vobis dare prohibitionem de non dimittendis vxoribus: veritus maiora mala, vtpote vxoricidia, & veneficia aliáq; huiusmodi, ob vestram prauitatem, si vobis prohibuisset vxores vestras dimittere. Vxorū igitur dimissionem ex causa leui tantum permisit Moses, tanquam minus malum, quomodo parentes filiis petulantibus & discolis in minoribus nonnunquā malis cōniuent & conniuendo permittunt, ne si illa prohibeant in peiora incidant. Quod autem præcepit Moses: istud est, vt cum quis omnino voluerit vxorē dimittere, non eam absque libello dimittat repudij. Hic repudiandi modus à Mose præceptus est, nō ipsa repudiatio. Propter quod & Moses vsque ad mentionē de libello repudij, absque præcipiendi vel imperādi modo loquitur, tantum sub conditione dicendo: Si quis acceperit vxorē, & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius. Neque addit statim, repudiet eam, sed dicit, scribet libellum repudij (supposita videlicet ipsius mala voluntate, quòd eam velit dimittere) atque ita dato libello repudij dimittet. Vos igitur Mosi verba peruertitis, existimantes eum præcepisse repudium, quod tanquam minus malum tantum permittit.[b] Ab initio autem instiutionis matrimo

Ait illis:
a Quoniā Moses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras.

b Ab initio autem non fuit sic.

trimo

trimonij non ita fuit, diuisio atque dimissio ista non consonat primariæ institutioni coniugij, quod instituit Deus in Adam & Eua, primis cõiugibus, vbi vir & vxor indicantur vna esse caro, ac proinde debere virum adhærere vxori suæ, & econtrario: contra quam primariam institutionem faciunt, qui ita pro quauis causa dimittendas putant vxores. [a] Amplius autem dico vobis, legis imperfectionẽ mea authoritate ad perfectum adducens, & quod illa ob cordis vestri duritiem tacuit apertè pro Euãgelij libertate explicãs, quòd quisquis suam vxorem repudiauerit, atque à se dimiserit, ex alia causa quàm ob fornicationem (ob quam licitum est vxorem à se dimittere quique sua repudiata duxerit alterã in vxorem, hic in adulterij statu se cõstituit, & mœchum se facit: & quoties cum ista posteriore rem habet, adulteriũ & mœchiæ actũ exercet. [b] Item & qui dimissam illam duxerit in vxorem, in adulterij statu se constituit, & mœchum se facit: & quoties cum illa rem habet, toties adulterium cõmittit. Nihil moror, quid lex permittat. Nolo mihi obiici, ꝙ Moses repudium permittat, ꝙ etiam permittat eam quæ cum libello repudij dimissa est duci à viro altero in vxorem. Ego veni legem adimplere, volo iustitiam discipulorum meorũ abundare supra iustitiam Scribarum atq; Pharisæorũ, & tanquam potestatem authoritatemq; habens ad consummandam legem Mosi, quæ illa propter duritiam cordis vestri tacuit, & nõ expressè prohibendo quadã necessitate, ad vos à maioribus malis cõtinẽdos permisit, ego palàm pronuntiabo, & apertè explicabo iis qui me sunt audituri amatoribus Euangelij mei: quoniam ad hoc missus sum. [c] Discipuli his auditis, quæ tam videban tur ab eo quod imbiberant Scribarum & Pharisæorũ dogmate aliena multum quoq; pro viris dura, vtpote libertatẽ magnam quam eis lex permiserat stringentia atq; tollentia, quasi admirãtes dixerunt præceptori: [d] Si ita se res habet inter virum & vxorẽ vt dicis & si tam est firmum coniugi vinculũ, vt propter nullam fœditatem neq; morositatem, neq; quodlibet vitiũ, nisi tantum propter fornicationem, liceat viro vxorẽ

a Dico autem vobis, quia quicunque dimiserit vxorẽ suam nisi ob fornicationẽ, & aliam duxerit, mœchatur.

b Et qui dimissam duxerit mœchatur.

c Dicunt ei discipuli eius:

d Si ita est causa hominis cum vxore, nõ expedit nubere.

dimittere,profectò graue onus & magni periculi res est,vxorē ducere aut viro nubere.Cogetur enim qui semel infœlicem coniugem sortitus est,in multa molestia & afflictione cum illa vitam ducere,posteaquā non nisi propter fornicationem licebit illam dimittere.[a] Qui respondens ait illis: Verbum istud de abstinentia à coniugio,non omnes capiunt. Continentiæ tantæ ab omni re vxoria non omnes sunt capaces:nō cuiusuis est hominis prorsus ab vxore & re vxoria cōtinere,tametsi per se melius sit & magis expediēs, quàm vxorem ducere:sed illi tantum hoc verbum capiunt,illi continentiam & castitatem huiusmodi amplexantur, quibus à Deo datur continendi donum, quibus hoc à Deo inspiratur,vt pro amore eius ad liberius diuinæ seruituti vacandum,continentiæ propositum assumāt & prorsus à re vxoria abstinere decernāt. Atq; idcirco quamuis magis sit expediens abstinere q̃ nubere,pauci tamen cōtinentiā amplexantur plures sectantur nuptias,quod paucioribus illud detur sublimius donum. Non autē potest homini à natura vel à semetipso prouenire,vt ad illam continētiam(quæ donum est Dei) perueniat.[b] Sunt enim eunuchi quidā qui eunuchi nati sunt de matris suę vtero,inde trahentes naturalem generandi impotentiā: qui tamen per hoc non capiunt nec assequuntur verbum illud continentiæ.His enim quanquam natura negat generandi potentiam,continentiæ tamen donum dare nō potest:quandoquidem possunt, qui eiusmodi sunt concupiscentia animi sese cōtaminare,nō minus quàm ij qui sunt ad generandum potentes se commaculant corpore.Qui enim viderit mulierē ad concupiscendum eam,hic iam mœchatus est eam in corde suo.[c] Sunt eunuchi secūdi ordinis,qui à natura quidem non sunt eunuchi,sed hominū arte & opera, per mēbri naturalis excisionem, eunuchi facti sunt, & ad generandum impotentes redditi,cuiusmodi homines in deliciis haberi solēt,& in magno pretio,in aulis principum,solentq; custodes assignari & seruatores puellarum nobilium, & regū atque reginarū cubicularij.Quibus licet hominis manus potentiam

a Qui dixit illis: Non omnes capiūt verbum istud,sed quibus datum est.

b Sunt enim eunuchi,qui de matris vtero sic nati sunt.

Matt.5 *c Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus.*

abſtulerit generandi,non tamen dare potuit cōtinē-di virtutē,ſed poſſunt æquè animo cōmaculari vt cæteri,quibus ſunt corpora integra.[a] Sūt verò eunuchi alij,non ſecundum carnē, ſed ſecundū ſpiritum, non apud homines,ſed apud Deū,qui neq; à natura tales ſunt nati,neq; per artē tales facti:ſed per voluntatem propriā ſemetipſos fecerūt eunuchos,propter regnū Dei:qui cum à natura poſsint non minus q̄ cęteri hominum generationi intendere,ob amorem tamē perfectionis Euāgelicę & perfectę diuinę ſeruitutis, nō ex vlla coactione,ſed ex libera voluntate,ſibiipſis abnegando atq; etiā abiurādo interdicūt eius rei vſum: neq; ſolùm externum actum,verum etiā omnem internum affectū ſic à ſe ſtudent repellere & elongare, vt imperpetuū nec videre velint mulierē ad concupiſcendum eam in corde ſuo. Ad hunc autem gradum, neq; natura poteſt adducere,neq; manus hominis:ſed ex dono liberaliſsimi in diſtributione donorum ſuorum domini,ad illum oportet peruenire.[b] Sic autem ſemetipſum eunuchum facere,res grandis eſt atq; difficilis,ac proinde nō eſt omniū,ſed qui poteſt capere capiat,probet ſeipſum vnuſquiſq; ac videat,num tanto par ſit negotio:videat ſi tam eſt promptę ardētiſq; erga Euangelium voluntatis,vt pro eius amore velit prorſus interdicere ſibi atq; à ſe abnegare & deuouere vſum omnem actus coniugalis.Non enim tam eſt examinãda qualitas corporis aut natiuę cōplexionis, quàm bonę volūtatis ſynceritas,& firmitas erga Deū bonæ fiduciæ.Ei enim qui bonæ eſt voluntatis,& firmam habet in Deo fiduciā,etiam ſi ſit corpore ad venerē pronſiſsimo,nihil erit impoſsibile apud Deum, omnia poterit in eo qui ſe confortabit:neq; dubium quin fides illa quę etiam montes transferre potēs eſt, poterit item tentationibus omnibus illum ſuperiorē reddere:pręcipuè cum ſit fidelis Deus,pro cuius amore ſeipſum eunuchū facit,qui ipſum nō patietur tentari ſupra id quod poſsit:ſed cū tentatione prouentū faciet,vt ſuſtinere poſsit.[c] Poſt hæc oblati ſunt domino Ieſu paruuli,vt manus ipſis imponeret, & ſup eos oraret,ſicq; eis benediceret:vt ſolet fieri benedictio,

a Et ſunt eunuchi, qui ſeipſos caſtrauerūt propter regnum cælorum.

b Qui poteſt capere,capiat.

c Tunc oblati ſunt ei paruuli, vt manus eis imponeret,& oraret.

per manuum impositionem & adiunctam vocis orationem:quod ex parentum fiebat deuotione,reputantium bene fore suis filiis,eosq; in bono magis profecturos,si tanti viri Deoq; acceptissimi Prophetę accepissent benedictionem.[a] Discipuli autem indignum iudicantes puerulorum benedictione occupari suum magistrum grauioribus intentum,simul quoque metuentes,ne nimium eum fatigarent improbitate & importunitate sua homines,si ita suos inciperent ad eum adducere puerulos,increpabant & prohibere nitebantur eos qui offerebant illos.[b] Quod videns dominus,dixit zelantibus pro se non rectè discipulis.[c] Sinite puerulos illos ad me accedere,& ne impediatis illorum ad me accessum.[d] Plurimum enim in illis oblector,quoniā talium est regnum cælorū:hi mihi foris etiam in corpore imaginem quandam repręsentant internę dispositionis electorum meorum.Tales enim oportet esse in spiritu,eos qui sunt accepturi regnum cælorum,humiles videlicet,mites & simplices in malo,quas conditiones in puerilis istis videmus etiā foris relucentes,ex conditione ætatis.[e] Accedentesq; ad se pueros amicè amplexatus est,& impositis manibus orationē fundens(vt mos est benedicentiū) ita benedixit eis,ac benedictos blandè à se dimisit: exēplum relinquēs spiritualibus hominibus,libēter benedicere pueris nōdum vllo dolo vitiatis,vasculis adhuc puris,& nullo peccati fœtore inquinatis,ac proinde ad suscipiēdum sacræ benedictionis effectū multum aptè dispositis.[f] Transeunte autē per viam domino adolescens quidam diues ac probę indolis verbis ipsius cōmotus,quibus de regno cælorū multa iam antè docuerat,& grauia nōnulla proposuerat, interrogauit eum,dicens:[g] Magister bone,multa te audio docentē de regno cælorū,& ipsius admodum frequenter te audio replicare mentionē. Accēdit me proposita merces,allicit me ostentatū præmiū,interrogo igitur à te,quod sit verum ac compendiosum medium,quo ad vitam valeā pertingere. Dic mihi, quid boni debeam facere, vt ad vitam perueniam sempiternam regni cælorum? Audiens dominus hæc

a Discipuli autem increpabāt eos.

b Iesus verò ait eis:

c Sinite paruulos,& nolite eos prohibere ad me venire.

d Talium est enim regnum cælorum.

e Et cum imposuisset eis manus abijt inde.

f Et ecce vnus accedēs,ait illi,

g Magister bone,quid boni faciam,vt habeā vitam æternā?

h Qui dixit ei:

interrogatione se honorari, dum & bonus ipse appellaretur, & de bono interrogaretur per quod ad vitam deberet perueniri, vt nobis humilitatis formã monstraret, doceretq; nos nõ in propria gloria oblectari, sed in Deum semper eam referre, ita respondit, quasi amica quadam obiurgatione:[a] Quid me dicis bonũ, & de bono interrogas? Quid me hominẽ, qui nõ nisi homo habeor, appellas bonum? & quid me de bono iuterrogas, quod faciendo vitam æternam acquiras? Hanc gloriam non mihi, vt homo sum, volo acceptare, sed in patrem referre.[b] Solus Deus verè, perfectè, & secundum essentiam suam bonus est, imò bonitas ipsa: aliorum autẽ præter eum nihil est per se & essentialiter bonum, sed tantum participatione bonitatis eius, quatenus videlicet de eius perfecta bonitate cõmunicant quæ ab ipso creata sunt. Propter quod, omnis bonitatis gloria ad Deum referri debet, vt à quo procedit & effunditur in cætera. Neque igitur ego secundum quod homo (cuiusmodi habeor inter homines) boni nomen mihi à me arrogo, neque quicquã sic per se bonum potest facere homo quo ad vitam perueniat, de quo bono tu me interrogas. Attamen tuæ quæstionis intentioni respondens, indicabo tibi, quibus mediis possis ad vitã regni æterni pertingere.[c] Si itaq; vis vitã adipisci æternã, custodi mandata & præcepta Dei.[d] Ille ignorans si fortè singularia aliqua præcepta vellet Christus à se obseruari, rursum interrogat: Quæ ista sunt mandata, quæ me vis obseruare vt vitam ingrediar?[e] Respondit dominus, Ea sunt quæ præcepit in lege Deus, illa quæ nemo non nouit præcepta decalogi, in quibus sunt:[f] Non facies homicidium. Non committes adulterium. Nõ facies furtum. Non dices aduersus proximum tuum falsum testimonium. Honora patrem tuum & matrem,[g] & (in quo cætera omnia includuntur) Diliges proximum tuum ex bono affectu, sicut teipsum vt nihil illi facias quod non velis tibi fieri: & quicquid tibi velis fieri, id tuo quoque proximo libenter facias. Maximè autem illa præcepta quibus ad Deum ordinatur homo, quæ prima continet tabula, Dominum

a *Quid me interrogas de bono?*

b *Vnus est bonus Deus.*

c *Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata.*

d *Dicit illi: quæ?*

e *Iesus autem dixit:*

f *Non homicidium facies. Nõ adulterabis. Nõ facies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum & matrem.*

g *Diliges proximum tuum sicut teipsum.*

Deum tuũ adorabis,& illi soli seruies, &c. de quibus non dubium est quin debeant obseruari, volentibus ad vitam ingredi,posteaquam illa etiam requiruntur quæ tantum erga proximum rectè disponunt hominem. [a] Audiens autem adolescens, non nisi communia decalogi pręcepta sibi enarrari à domino,qui expectauerat alia quædam singularia mãdata, non existimans perfectionis magistrum huiusmodi fore contentum,quæ erant omnibus obseruatu necessaria, in testimonio suæ bonæ conscientiæ fiducialiter respõdit domino: [b] Hæc omnia, domine,pro virili,vt potui,obseruare solicitus fui à pueritia mea: ex quo cœpi vti ratione,ad horũ obseruationem diligenter annisus sum,ne quicquam eorũ transgrederer. Expectabam alia quædam singularia & prædictis maiora atque grauiora te mihi propositurũ. [c] Sunt ne alia maiora,quę prædictis superaddita hominẽ reddant Deo magis gratum, & maioris esse faciant meriti in vita æterna,de qua interrogabam? Etiamsi maiora & plura mihi iniunxeris, quàm illa sint cõmunia præcepta decalogi, paratũ me offero animo ad suscipiendũ ea, [d] Audiens hæc dominus, adolescentem istum vltra cõmunem legem, omibus obseruatu necessariã, plura & maiora requirere,benignè suscipiẽs hoc eius desiderium, viam perfectionis ei patefecit, dicens: [e] Si non contentus cõmuni salutis via ad maiora aspirãs, perfectionem Euangelicæ vitæ desideras assequi,hoc sequere consilium: [f] Vade primum, ac omnia quę in hoc sæculo habes stude distrahere, atq; à te alienare, vt nihil in hoc mundo possideas temporarium, quod te postmodum in Dei seruitute possit impedire, vel tuum animum post susceptam vitam Euãgelicam solicitare ad reditum vitæ prioris, aut vt minimum anxium & solicitum reddere. [g] Neque verò à te alienabis bona tua externa in vsus vanos & superfluos, sed vẽdes ea:& pretio accepto, distribues illud & erogabis in vsum pauperum atq; egenorum, si in tua facultate fuerit bona tua diuẽdere:vt qui post hac ex misericordia & eleemosynę gratia de mẽsa domini disponis viuere,futurus pauper Euangelicus,ipse prior facias

a Dixit illi adolescens:

b Omnia hæc custodiui à iuuẽtute mea:

c quid adhuc mihi deest?

d Ait illi Iesus:

e Si vis perfectus esse,

f vade,& vende omnia quæ habes,

g & da pauperibus.

cias ex tua facultate misericordiã & eleemosynã mũdi pauperib⁹. Nõ mihi sufficit, vt facultates hac illacque dispergas, in cognatos, amicos, & notos, non tuis opibus indigentes, a quibus postmodum speres tibi benefieri: cum tibi re qualibet opus fuerit, sic tibi loculos reseruando, & modo quodam spiritui sancto mentiendo (quod ex carnali affectu procedens, diuinæ seruitutis nõ est stabile fundamẽtũ) sed hoc requiro, vt carnalẽ erga amicos & cognatos amorẽ exuẽs, pro Dei amore & Euãgelicæ perfectionis desiderio, omnes tuas facultates impẽdas in vsus pauperũ, modo in tua sint potestate: alioqui affectus suffecerit. [a] Atq; ita, ex hoc statim Euangelicæ perfectionis aggressu, thesaurũ magnum tibi thesaurizabis in cælo, præmiũ bonũ tibi hac distributione cõparabis apud Deũ, pro cuius amore tua omnia impẽdisti in pauperes: qui cum nõ habent vnde tibi retribuant, ipse qui sibi factum putat, quicquid fit in ipsius nomine pauperi, reddet proculdubio tibi in retributione iustorum. [b] Quibus peractis, sic expeditus & nudus ab omnibus temporalibus bonis, abiecta omni spe huius sæculi, tanquam nõ imperpetuum vltra ad ipsum rediturus, veni & sequere me: esto mihi comes indiuiduus, mea imitare vestigia, vt secundum formam doctrinæ meæ & vitæ, tuam vitam instituas exemplar viuendi, rationẽ instituas, ex me in omnibus tuæ vitæ formam sumas, in humilitate, mansuetudine, patientia, charitate, obedientia, labore, vigiliis, orationibus, paupertate, fatigatione, inedia, zelo Dei in docendo, prædicãdo, aliisq; huiusmodi quæcunq; in me conspexeris, in quo potissimũ sita est Euãgelica perfectio, ad quam præcedens illa exterior facultatum abdicatio quasi præparamentũ quoddam est & dispositio præuia, sine qua non commodè possit apprehendi atque teneri. [c] Cum verò adolescens ista audisset, tam secundum hominis iudicium grauia & difficilia, de relinquendis & dispergendis in pauperes facultatibus, ac pauperis & afflicti Christi sequela, deiectus animo cessauit interrogare dominum: & quasi ad tantũ ferendum onus impar, vel certè imparatus,

a & habebis thesaurum in cælo.

b & veni sequere me.

c Cum audisset autem adolescẽs verbum abijt, tristis.

abiit cum tristitia, quod scilicet tam grauia audisset sibi proponi, quæ nimis durum iudicabat suscipere. [a] Ad quod vehementer adiuuit, diuitiarũ multitudo. Erat enim adolescens iste multum diues: eóque difficilius erat, hoc eius animo persuadere consilium, quod perpendebat non posse impleri sine maxima carnalium amicorum atque cognatorum indignatione. Erat itẽ (vt solét diuites) lautius educatus, & delicatè vixerat in diuitiis: propter quod, arduum ei nimis videbatur, cuncta proiicere sæculi bona, & pauperi homini ne domũ quidem habenti sese adiungere, sicq; iuxta humanum iudicium necessitatis etiã corporalis periculo se exponere. [b] At dominus Iesus videns iuuenem post responsionem desistentem, & abscedentem cum tristitia, eo quod nõdum posset diuitias relinquere, hinc sumpta commoda occasione, quantum diuitiæ sint impedimentum à seruitute Dei ostendit, dicens: [c] In veritate dico vobis, quod diues difficile ingredietur in regnum cælorum: qui affectum & cor suum apponit diuitiis, difficultatem magnam & impedimentum sibi præstat perueniendi ad vitam æternam. Si enim cor penitus diuitiis quis opponat, ita vt earum amor atq; fiducia præcedat amorem atque fiduciam erga Deum: proculdubio fieri nõ potest, vt talis vitam accipiat, nisi fiat alius. Si verò amorem quidem habeat quis diuitiarum suarum, verum non tantum quin superet amor & fiducia erga Deum, hic licet salutem possit assequi in eo statu (ob supereminentẽ Dei amorem) nihilominus propter affectum diuitiarum, difficultatem patietur, & impedimẽtum à Dei seruitute, ac proinde retinaculum illi est quoddam, à regno cælorum retrahẽs: idq; magis vel minus, secũdum quod affectus ille maior aut minor fuerit. Exemplum iam vidistis in hoc adolescente, probo alioqui nec omnĩno mali desiderij, quomodo diuitiarum affectu à proposita sibi via perfectionis statim tristis abscessit, quã forsitan gaudenti fuisset amplexatus animo, si non ipsum diuitiarum amor strinxisset. [d] Et rursum (inquit) dico vobis, Facilius est restem nauticam, tã crassam & grossam, transducere per foramẽ exiguũ acus, per

a Erat enim habens multas possessiones.

b Iesus autem dixit discipulis suis:

c Amẽ dico vobis, quia diues difficile intrabit in regnũ cælorum.

d Et iterũ dico vobis: Facilius est, camelũ per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.

per quod vix tenue filum magno visus acumine trãſducitur, quàm diuitem in diuitiis cõfidentem, eiſque cor totum ſuper omnia apponentem, introire in regnum cælorũ, ſi in eo ſtatu permãſerit, & niſi reſpuerit. Huiuſmodi enim cũ Deum non ſuper omnia diligat, ſed creaturam præponat creatori, erga creaturã habẽs amorẽ, & fiduciam amplius quàm erga Deum, non poteſt eſſe regno cælorũ dignus, niſi diſcat ſpem illam & affectione prauam deponere, & Deum ſuper omnia diligere. [a] His autem auditis, aduerſum diuitiarũ amorem tam acriter prolatis, admirabantur plurimum diſcipuli, nondũ perfectè intelligẽtes cuncta verba Domini, & dicebant vel ad præceptorẽ vel adinuicem: [b] Ecquis poterit ſaluus fieri? Si tam in augusto eſt poſita ſalus hominis, ſi tanta requiruntur, tam grauia humano iudicio ad ſalutem conſequendam, cuiuſmodi huic adoleſcẽti ſunt propoſita, & ſi ita dãnantur diuites, neq; omnino poſsint ſalutem cõſequi: quotus ergo quiſq; poterit adipiſci ſalutem, cũ penè omnes ſectentur ex corde diuitias, & paucisſimos ſit inuenire qui ita ſint parati ex animo cũctas ſpernere diuitias, eaſq; diuenditas erogare pauperibus? [c] Ieſus autẽ huic diſcipulorũ admirationi paucis reſpondẽs, ait: [d] In humana quidem facultate aut in hominũ viribus ſitum non eſt, ſaluari & vitam conſequi, aut illa agere quæ ſunt ad conſequẽdam ſalutem neceſſaria. [e] Apud Deum autem, nihil eſt impoſsibile, vel difficile: & quę ex ſemetipſis nõ poſſunt homines, ex Dei gratia vtique poſſunt. Vnde licet hominibus ex ſe durum ſit aut impoſsibile ſic omnia ſpernere & me ſequi, iis tamen in quibus fuerit operata gratia Dei, nõ erunt hæc neque impoſsibilia neque multum difficilia. Quomodo enim ſine Deo nihil poteſt homo, ita in Deo ſe confortante poteſt omnia. [f] Tunc Petrus arrepta fiducia ex verbis domini, gaudens in teſtimonio bonæ conſcientiæ, quod iam ſaltem cœpiſſet cũ ſuis conſodalibus implere illud domini conſilium de relinquendis omnibus & ſequẽdo Chriſtum, prædictorũ occaſione fiducialiter dixit domino: [g] Ecce domine nos, iuxta conſilium quod ſupra audiuimus te diſſe

a Auditis autẽ his, diſcipuli mirabantur valde dicentes:
b Quis ergo poterit ſaluus eſſe?
c Aſpiciens autem Ieſus, dixit illis,
Apud homines hoc impoſsibile eſt,
e apud Deum autem omnia poſsibilia ſunt.
f Tunc reſpondens Petrus, dixit ei:
g Ecce nos reliquimus omnia.

rum,efficiantur postremi:quēadmodum carnales Iudæi,qui in genere confidunt, atque hinc se quasi primos reputant,quemadmodum & verę sunt,si credere velint:hi tamen propter suam infidelitatem,fient nouissimi in regno cælorum,id est, in ipsum non intrabunt,quoniam ipso se facient indignos. [a] Econtrario verò,ij qui aliquādo nouissimi fuerunt in regno cælorum, id est, alieni à testamento Dei & promissione patrum,nempe gentiles,efficientur apud Deum primi in regno cælorū.Multi enim veniēt ab oriente & occidente, & recumbent in regno cælorum, cum Abraham,Isaac,& Iacob,sicque efficientur primi qui fuerant nouissimi. Filij autem regni eiiciētur foras, sicque nouissimi efficientur qui primi fuerant.

a Et nouissimi, primi.

ANNOTATIONES IN CAP. XIX.

N*on legisti, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos?*) In Græco non legitur hominem, sed tantum, *quia qui fecit ab initio.*Non incongruè tamen adiectum est,suppleméti gratia, quoniam aliquid omnino oportet subaudiri.Relatiuum autem eos, nō debet referre hominem,sed coniuges,virū & vxorem, de quibus in proposita tentatiua quæstione Pharisæorum fit métio.Illud quoque notandum, quòd in Græco masculus & fœmina per genus neutrum dicūtur ἄρσεν καὶ θῆλυ arsen & thily, vt sexus magis indicetur quàm personæ,vt sit sensus:Fecit eos in sexu gemino,masculino scilicet & fœmineo, vt iungerentur inuicem & vna caro fierent. ¶*Et dixit.*) Huius verbi suppositū accipiendū videtur ex præcedenti oratione,Deus qui ab initio creauit hominē in sexu gemino. Si autem
Gene. 2. quæras quomodo Deus id dixerit,cū Genesis secundo capite indicetur non esse verbū domini:sed verbum Adæ, in promptu est solutio, dixisse hoc dominum per Adam. In Prophetico nanque spiritu hæc verba Adam protulit,dicens:*Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea:hæc vocabitur virago,*siue(vt vicinius Hebręā exprimamus lectionem)vira,*quoniam de viro sumpta est.Propter hoc,&c.* Verba autem ista Adam protulisse in Prophetico spiritu, satis manifestat Paulus Apo-
Ephe. 5. stolus,cū in epistola ad Ephesios,post eadē adducta,subiungit:*Sacramentum magnum est hoc. Ego autem dico in Christo & Ecclesia.* Posset nihilominus pro supposito verbi,dixit : Christus accipi, vt sit quasi additio alterius dicti ad dictum prius, innuatúrque Christus:citare verba Adæ. ¶*Erunt duo in carne vna.*) Græcè est per accusatiuū εἰς σάρκα

μίαν

μίαν is sacramian,id est,in carnem vnam.Verũ accusatiuus cum huiusmodi præpositione apud Latinos solet nõ rarò per ablatiuum explicari, quomodo subinde *εἰς τὸ ὄνομα*, id est, in nomen, ponitur, pro in nomine.¶ *Quod ergo Deus coniunxit.*) Signanter vtitur numero singulari,dicens: *Quod Deus coniunxit*,cũ tamen de pluribus sermo fiat:quia videlicet de pluribus vt de vno loquitur,de cõiugibus scilicet duobus vt de carne vna.Pro verbo autẽ, coniunxit, in Græco est verbum *συνέζευξεν* synezeuzen, quod sonat,coniugauit, vel in vnum iugum coniunxit aut copulauit. ¶ *Quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem,& aliam duxerit mœchatur.*) Exceptio illa, nisi ob fornicationem,sic accipi debet,vt solùm referatur ad partem præcedentem, vt nihil significetur aliud adiectione talis exceptionis, nisi quòd propter fornicationem sit licitum vxorem dimittere.Non autem ad totam enuntiationẽ potest referri exceptio,quomodo secundum proprietatem sermonis videretur accipienda.Nam si ad totum referretur exceptio,indicaretur,eum qui ob fornicationẽ dimisisset vxorẽ,& aliam duxisset non mœchari.Cuius cõtrarium indubiè verũ est.Nam etiamsi ob fornicationem vxorem tuam dimiseris, non tamẽ alteram tibi licet ducere vxorem, quandiu prior illa vixerit. Quanquã enim propter vitiatam thori coniugalis fidem,liceat vxorẽ dimittere,vt non cum ea cohabites,neq; cõiugale debitum præstes,vinculũ nihilominus coniugij permanet firmum & indissolubile, nisi per mortem alterius coniugum. ¶ *Non omnes capiunt verbum istud.*)Græcè est *χωροῦσι* chorusi, similiter & in eo quod post sequitur: *Qui potest capere capiat.* Significat autem capere hîc non propriè intelligere,sed capacẽ esse,atque intra capacitatem comprehẽdere, Est ergo sensus:Nõ omnes comprehendere possunt hoc verbum, vt intra se capiãt & amplectantur illud:id est,non cuiusuis est,non quilibet ad hoc agrediendum, ad statum tam sublimem suspiciendum sufficit. Cum autem dicitur: *Non omnes capiunt verbum istud*, pronomen istud,demõstrare videtur id quod dicebant Apostoli: *Non expedit nubere*: verbum istud scilicet, de non ineundo matrimonio,id est, consilium cælibatus quod discipuli verbis attigerant. ¶ *Non expedit nubere.*) Latino vsui est familiarius,tantum mulieribus hoc verbum tribuere.Nubit enim mulier viro sicut vir ducit vxorem.Verũ propter inopiã,interpres Latinus & hîc & in plerisque locis aliis vtitur tanquã vocabulo cõmuni viris & fœminis,vt idem sit nubere, quod nuptiis copulari,quomodo & sonat Græcũ verbum *γαμῆσαι* gamisæ, quod similiter à nomine *γάμος*, gamos formatur,sicut nubere à nuptiis, vel econtrario. Sed & apud vetustos authores inuenitur nonnunquam

nunquam nubere vſurpatum vt commune vocabulum. ¶ *Sunt enim eunuchi, qui de matris vtero ſic nati ſunt.*) Quidam accipiunt iſtud, per defectum membri genitalis à natiuitate deficiẽtis, quomodo aliquã do naſcitur homo quatuor tantũ digitos aut tres in vna habens manu, atque econtrario nonnunquã ſenos in vna manu habens digitos iuxta materiæ abundantiã vel diuiſionem, aut defectum vel conuiſcationẽ innaturalem. Facilius autem intelligimus, eunuchos naſci, eos qui naſcuntur frigidi & impotentes ad generandũ, quam frigiditatẽ nimiam ex defectu caloris deficientis in generatione contrahunt. ¶ *Sunt eunuchi qui facti ſunt ab hominibus.*) Græcè habetur verbũ paſsiuum à nomine Eunuchus εὐνουχίσθησαν eunuchiſthiſan, ac ſi Latinè efficto vocabulo dicamus, eunuchizati ſunt: hoc eſt, eunuchi facti ſunt. Vnde patet, nomẽ eunuchi in cõmuni lectione ad verbum, facti ſunt, replicari debere, id quod & ipſa apertè monſtrat ſentẽtia. Itẽ & in eo quod ſequitur: *Qui ſeipſos caſtrauerunt*, in Græco eſt verbum actiuum à nomine eunuchus εὐνούχισαν, eunuchiſan, ac ſi dicamus eunuchiſauerunt, id eſt eunuchos fecerunt, ſiue caſtrauerunt. ¶ *Diſcipuli autem increpabant eos.*) Relatiuum ad ſenſum videtur referre, offerẽtes, non pueros. Quorſum enim pueros increparent nondũ capaces reprehẽſionis, neſcientes quid facerẽt? Idipſum Marcus apertius indicat, dicens: *Diſcipuli autem comminabantur efferentibus* ¶ *Talium eſt enim regnum cælorum.*) Vigilanter nota, quòd non dicit iſtorum tantum, ſed talium: vt indicet non ætatis ſe requirere imperfectionem, ſed innocẽtiæ potius & humilitatis imitationem. ¶ *Quid me interrogas de bono?*) Græcè hoc loco legitur: *Quid me dicis bonum?* quomodo Marcus & Lucas habent, ex quibus forſitan mutatio fieri potuit, quẽadmodum in aliis plæriſque locis factum conſtat, maximè quòd ſenſus ſit facilior, cum legitur: *Quid me dicis bonum?* Neque verò inter Matthæum ita dicentem: *Quid me interrogas de bono*, & alios duos dicentes: *Quid me dicis bonum*, contrarietas vlla eſt. Fieri enim potuit vt vna quęſtione ſimul vtrunque propoſuerit, dicendo: *Quid me dicis bonum, & de bono interrogas?* quẽadmodum adoleſcens bis fecerat in quæſtione mentionem boni, dicens: *Magiſter bone, quid boni faciam, &c.* ¶ *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire.*) Quidã per camelum animal accipiunt, cui non eſt poſsibile ob ſui magnitudinem acum tranſire. Verum hoc modo comparatio iſta de camelo per acus foramen, nullam habet gratiam, nullam habet apparentiã. Quando enim vllum animal per acum tranſit? Quare melior videtur aliorum ſentẽtia, qui intelligunt reſtem nauticam (qua ſolet alligari nauis) miræ ſpiſsitudinis. Atque ita maiorem habet gratiam

proposita comparatio, quoniã solent fila per acus foramen traducit, neq; obstaret quicquã huiusmodi camelo, nisi esset ipsius nimia grossicies, qua impeditur vt omnino impossibile sit ipsam per foramen acus transducere. ¶*Vos qui sequuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius hominis.*) Particulam illam, in regneratione, quidam connectunt cũ præcedentibus, in hũc sensum: Vos qui estis me sequuti nũc in regeneratione, in ea quæ per fidẽ est regeneratione spirituali, qui me sequentes regenerati estis, in fide & adoptione filiorũ Dei, vt credentes in nomine meo facti sitis filij Dei: vos (inquã) in die iudicij, cum venerit filius hominis, sedebitis, &c. Alij autẽ iungunt cum sequentibus, per regenerationem intelligendo tẽpus resurrectionis & consummationis sæculi, quãdo omnia immutabuntur & velut regenerabuntur: quem modum vt magis verisimilẽ nos in Elucidatione sequimur, omisso altero. Vtraque tamen lectio probatos habet authores. ¶*Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.*) In Elucidatione hanc partẽ ad Iudęos & gẽtes indicauimus referendã, quomodo expresse id Lucas nobis aperit, apud quẽ ca. 13. sui Euãgelij ita legimus peculiariter dictũ Iudæis, *Nescio vos, vnde sitis*: *Discedite à me omnes operarij iniquitatis. Ibi erit fletus & stridor dentiũ, cũ videritis Abrahã, Isaac & Iacob, & omnes Prophetas in regno* Dei, *vos autẽ expelli foras. Et venient ab Oriente & Occidẽte & Aquilone & Austro, & accũbent in regno* Dei, *Et ecce sunt nouissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant nouissimi.* Cõmodè autem Saluator hoc loco ista addiicere voluit, vt doceret, suas promissiones iam ante positas, generaliter factas esse omnibus, quicunq; eius verbis fidem haberent, & prętarẽt obedientiam, nulla habita ratione gentis aut carnalis originis. Posset nihilominus generalius pars ista ad omnes accõmodari, vt generaliter loquendo multos dicamus ex iis qui prius videbantur vel ad tempus fuerũt primi, postmodum fieri nouissimos, & econtrario, propter quorundã peccatorum conuersionem, & aliorum iustorum auersionem. Verum prior sententia videtur præferenda, vt magis apta textui, id quod subsequens etiam monstrabit parabola.

ELVCIDATIO CAP. XX.

Vt autem vel ad oculum videatis, quomodo erunt nouissimi primi & primi nouissimi, ecce crassam vobis propono parabolam, cuius tãdem applicatio id apertè monstrabit. Ita est de regno cælorũ & in eius datione sic agitur, quomodo per similitudinem

Simile est regnũ cælorũ homini patrifamilias qui exijt primo mane cõducere operarios in vineã suam.

litudinem in sequenti figuratur parabola, de homine patrefamilias, qui pro cultura vineę suæ solicitus summo mane exiit ad cõducendum operarios, quos mitteret in vineam suam ad operandum. [a] Inuentisque operariis pactum fecit cũ eis ex denario diurno, inter eũ & operarios conuentum est de certa mercede denarij, quem pro singulorum dierum operis reciperent: atque ita pacto inito & statuta mercede, iussit abire eos in vineam suam. [b] Quibus emissis ad opus nõdum contentus paterfamilias, cupiens amplius coli suã vineam, post duas horas, (hora videlicet tertia ab ortu solis) egressus domum suam, & ad forum veniens locum vbi stare solent qui suam locare volunt operam, inuenit ibi alios stantes, qui nõdum ad opus erant conducti, & absq; opere stabant otiosi. [c] Et hos ille misit operari in vineã suam, dixitq; illis: Iam summo mane quosdã præmisi operarios in vineã meã, ite etiã & vos laborate in ea: [d] & ego vobis dabo quod iustũ fuerit. Cum his autẽ conuentionẽ nõ fecit ex denario diurno, eo ꝙ nõ esset dies integra, neq; proinde deberi eis videbatur merces laboris integra, sed fidei suæ cõmitti voluit pretiũ, dicẽs: Quod iustũ fuerit dabo vobis: quasi diceret, vos tantũ ite operari, cæterũ de pretio mihi cõfidite, nõ fraudabimini. [e] Et illi non exigentes pactum, benefidentes verbo patrisfamilias, abierunt ad laborem. [f] Nec his contentus paterfamilias semper magis ac magis suam vineam coli desiderãs, iterũ exiit domũ circa sextam & nonam horas ab ortu solis, & similiter fecit: veniens ad forum, inuenit stantes quosdam otiosos, eósque misit in vineam sub mercede bonæ fidei. [g] Sed & circa vndecimam horam, quando iam occasui erat dies proximus, & hora vnica restabat lucis, non desiit pro sua vinea ille esse solicitus: egressúsque ad forum, inuenit aliós stantes illic absque opere, & dixit illis, quasi per increpationem, quód tam tarda hora necdum quicquam essent operati. [h] Quid (inquit) totum diem hîc statis otiosi, nihil operis honesti operantes, iam dies ferè pertransiit, iam est sol occasui proximus, & vos nihil adhuc operis fecistis? [i] Illi se humili respon

a Conuentione autem facta cũ operarijs, ex denario diurno misit eos in vineam suam.

b Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos.

c & dixit illis: Ite & vos in vineam meam,

d & quod iustum fuerit dabo vobis.

e Illi autẽ abierunt.

f Iterum autẽ exijt circa sextam & nonam horam, & fecit similiter.

g Circa vndecimam verò exijt & inuenit alios stantes, & dicit illis:

h Quid hîc statis tota die otiosi?

i Dicũt ei: Quia nemo nos conduxit,

responsione excusant, ac dicunt: Iampridem ad opus eramus parati, si quispiam nos conduxisset. Postea autem q̄ nemo nostram operam conduxit non fuit nobis quod operaremur: atque hæc est causa nostri otij. [a] Ille autem excusatione accepta, dicit: Iam plures ad vineam meam operarios præmisi, ite etiam vos, & nouissima saltem hac hora in ea laborate, ne totum diē transigatis in otio. Atq; his paterfamilias nō dicit cū prioribus, Quod iustum fuerit dabo vobis, neq; mercedis vllius meminit, quoniā vix quicquā illis videbatur deberi, qui sic nouissima hora ad opus accederent. [b] Cum autem iam post horā vnam vespera facta esset, iustus dominus vineæ nolens mercedē operariorum suorū apud se permanere vsq; mane, dixit procuratori aut dispensatori suo: [c] Conuoca operarios istos omnes, qui in vinea mea hodie operati sunt, & redde illis deputatam mercedē æqualem omnibus, incipiēdo ab illis qui vltimo loco ad opus venerunt, atq; ita perueniendo vsq; ad eos qui venerūt primi: ita vt singulis des iuxta conuentionē cum prioribus factā, neque minus nouissimis quàm primis. [d] Euocati igitur illi qui vltimi circa vndecimam venerāt, acceperunt à procuratore singuli singulos denarios, quantum videlicet iuxta pactum dandum erat primis. [e] Quod vt dentes illi qui primi venerāt, existimabāt se amplius accepturos, (posteaquam hi qui nouissimi venerant, tantundē accepissent) quàm sibi in pacto promissum fuerat. [f] Verùm non iuxta illorum existimationem euenit, sed acceperūt ipsi æquale cū postremis pretiū, singuli videlicet denarios singulos, iuxta initam conuentionem. [g] Quam ob causam murmurauerunt aduersus patremfamilias, tanquam passi iniuriam, atq; dixerunt: [h] Hi qui nouissimi venerūt circa vndecimā horam, tantum vna hora fecerunt opus: & ecce parem illis nobiscum tribuis mercedē, qui à mane ad vesperam vsq; operantes tulimus graue pondus, difficilem laborem totius diei, item & æstus, vnde medio die feruescente sole afflicti & exusti sumus, cum interim hi neq; fatigationem laboris neque æstum solis pertulerint? Videtur autem iniquum, vt non plus accipiamus

[a] *Dicit illis: Ite & vos in vineā meam.*

[b] *Cum sero autem factū esset, dicit dominus vineæ procuratori suo.*

[c] *Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouissimis vsque ad primos.*

[d] *Cū venissent ergo qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios.*

[e] *Venientes autem primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi.*

[f] *Acceperunt autē & ipsi singulos denarios.*

[g] *Et accipientes murmurabant aduersus patrē familias, dicentes:*

[h] *Hi nouissimi vna hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus.*

nos qui pondus diei & æstus tulimus, quàm isti, qui vnica tantum horula operati, nihil passi sunt difficultatis.[a] Respondens autem paterfamil. as ad vnum aliqué ex eis, qui præ cæteris murmurabat vehemétius, dixit:[b] Amice, non est quod conquereris aut indigneris aduersum me, quasi tibi facta sit iniuria. [c] Nonne cōuentio inter nos facta est ex denario diurno: super certo & deputato pretio, quod tibi ego pro opere diei vnius pollicitus sum persoluere? Id ego tibi bona fide adnumeraui, nec fefelli in obolo. Quid igitur habes causæ aduersum me murmurandi? Accipe quod tibi fuit debitū, & abi cōtentus absq; murmure.[e] Cęterū; his nouissimis qui vna tātum hora sunt operati, volo ex mea liberalitate & benignitate dare æqualē mercedem: non quidem vt ex conuentione debitam, sed propter meam liberalitatem, quoniā sic mihi est placitū. Quòd si ita facere mihi placuerit, quis iure me possit reprehendere?[f] An nō licet mihi de rebus meis facere ac disponere vt voluero? Quis mihi prohibeat de propriis bonis liberaliter ei cui voluero supra meritū persoluere?[g] Quòd si tibi est malus & nequam oculus, certè ego bonus sum: si tu inuidus es, nō ęquis oculis aspicere valens quod alteri impenditur bonū, certè ego inuidus non sum, sed liberalis donator, & libenter beneficus iis qui operantur confidentes in verbo meo.[h] Quomodo autem in hac parabola videtis primos & nouissimos æquari mercede, nec in retributione haberi rationem primi aut vltimi, cum æquam omnes portionem acceperint: sic & in regno cælorū res se habet, non erit consideratio qui primi fuerint operati in vinea domini, qui posteriores, qui nouissimi non ideo potiores partes habebunt in regno Dei Adam & Noē, Abraham, Moses, Dauid, quia in prioribus ætatibus missi fuerunt operari in vineam Dei: neq; ideo erunt vestræ partes deteriores, quod nūc in ætate nouissima ad opus mitamini: sed erunt primi tanquam nouissimi, & nouissimi tanquā primi: quoscunq; Dei benignitas vocauerit & elegerit, atq; in labore vineæ inuenerit, sine discretione eodē vitæ æternæ præmio remunerabit. Non item erit deterior cōditio

a At ille respondens, vni eorum dixit:
b Amice nō facio tibi iniuriā.
c Nónne ex denario conuenisti mecum?
d Tolle quod tuum est, & vade.
e Volo autem & huic nouissimo dare, sicut & tibi.
f Aut non licet mihi quod volo facere?
g An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?
h Sic erunt nouissimi primi, et primi nouissimi.

ditio gentiliũ,qui ad ætatem vsque nouissimã otiosi stantes tunc demum vocati sunt, & in vineã missi,q̃ tardiores venerint,modo fideliter se in opere patris-familias Dei gesserint.Neq; erit Iudæorum conditio potior,quòd à principio in vineam domini patres eorum laborauerint,sed æquale erit omnibus præmiũ regni cælorum,quicunq; meis verbis credẽtes obediẽtiam præstiterint.[a] Illud enim diligenter notandũ,q̃ licet multi sint ad vitam æternã vocati,pauci sint tamen ad eam electi.Vocati quippe sunt omnes Iudęi, quibus tam multifariè multisq; modis olim Deus est loquutus in Prophetis,ac nouissimè etiã in filio suo, ex quibus tamen admodum pauci sunt ad vitã electi: sic & in Ecclesia plęriq; vocantur ad fidem Christi & vitam ęternam,qui tamen(quoniam nõ dignè ambulant vocatione sua)non eliguntur ad vitam ad quam sunt vocati,sed reprobati abiiciuntur:propter quod, nemo debet in aliquo sibi placere, ratione originis aut vocationis suæ,sed per fidẽ & obedientiã verborum meorũ,certam facere vocationẽ suã,& curare vt sit non solum vocatus,sed etiam electus.[b] Et ascendens Iesus Hierosolymam futurũ suæ passionis locũ, secum assumpsit secretò & separatim à turbis duodecim discipulos siue Apostolos suos,quibus datũ erat nosse secretiora mysteria,& ait illis:[c] Ecce nos ascendimus Hierosolymam locum deputatum passioni & morti meæ,vbi patris permissione,& propria voluntate tradar ego in manus & potestatẽ hostium meorum,principum videlicet Sacerdotum atq; Scribarũ; qui me innocentem per inuidiã sine causa in suo concilio mortis reũ iudicabunt:[d] ac deinde gentili potestati tradẽt,vtpote præsidi & ministris eius,à quibus suæ sententiæ exequutionẽ impetrare debebunt:gẽtibusque traditus,illusionibus & opprobriis plurimis afficiar,& flagellis cædar,ac post omnia cruci affigar, in ea positurus animam,& mortẽ pro generis humani salute obiturus.[e] Verũ post hanc transactam passionis humilitatem,quantotius subsequetur resurrectionis gloria.Tertia nanque die victor à mortuis resurgam,ad vitam gloriosam & immortalẽ. Super his præ-

a Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

Heb. 1.

b Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim discipulos secretò, & ait illis:

c Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus Sacerdotum & Scribis, & condemnabunt eũ morte:

d & tradent eũ gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum,

e & tertia die resurget.

præmonitos vos esse volui, vt cũ venerit hora & tempus, quando hæc impleda sunt reminiscamini ista sic vobis prædicta, vt non scandalizemini in passionibus meis: scientes, non ex impotẽtia, sed ex propria volũtate ista me pati; simul vt in passionibus meis spe futuræ & prędictæ vobis resurrectionis cõsolemini atq; sustentemini, donec promissum adimpleam.[a] His au ditis de resurrectionis gloria filij Zebedæi (quorum fuit mater Salome) suspicantes post resurrectionem regnaturũ Christum in gloria, tali forsitan quali eum viderant in monte trãsfiguratũ, tacti ambitione quadam & gloriæ desiderio, matrem subornarunt, quæ pro eis petitionem apud dominum proponeret, pro assequenda in regno illo temporali quod somniabãt gloriæ præeminentia.[b] Accedẽs itaque illa cum filiis ad dominum, exhibita ei reuerentia adorationis debita, generali petitione rogauit, in re aliqua quã erat postulatura exaudiri: quemadmodum particulare aliquid potissimum si magnum fuerit, postulaturi generalem solent petitionem præmittere.[c] Non statim autem Christus petitioni assensum dedit, licet multum esset ipsa dilecta & fidelis ministra quæ proponebat petitionem: sed ad examẽ voluit petitionẽ deducere, eamq; particularius explicari voluit: vt si quidẽ iusta foret, assensum præberet: sin minus, eam reprobaret, præstito eo quod foret vtilius: nos hoc exemplo suo instruens, non ob affectum aliquem carnalem petitionem minus æquè facile acquiescere, quantumuis sit propinquus aut charus is qui petitionẽ proponit, sed prius diligenter eam examinare, honesta ne sit & rationabilis, an minus. Stultũ est enim, petitioni cõsentire, antequã exposita fuerit.[d] Interrogata itaq; à domino quid postularet mater filiorum illorum, respondit: Dic vt duo isti filij mei tibi iuncti sanguine & animo (nempe cognati, nepotes, & discipuli) primi sint apud te, & digniora apud te loca obtineant, cum post resurrectionem tuam regnabis super terram in gloria: pollicere nunc illis primatum & loca digniora præ cæteris tuis discipulis, quando apparebis in gloria, vt tanquam duo tibi dignitate proximi sedeant tecum,

a Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis,

b adorans, & petens aliquid ab eo.

c Qui dixit ei: Quid vis?

d Ait illi: Dic, vt sedeãt hi duo filij mei, vnus ad dexterã tuã, & vnus ad sinistram, in regno tuo.

tecum, alter ad dexteram, alter ad sinistram tuam. [a] Quam petitionem ex ambitione quadam atq; etiã ex ignorantia procedentẽ considerans dominus irrationabilem & vanam nõ iam matri respondit peteti pro filiis, sed ad filios (qui matrem subornauerant, & velut per matrem loquebantur) increpationem direxit, qua eorũ vanam postulationem corrigeret, & mutaret in melius: quomodo solent parentes filiis noxia inconsideratè petentibus, nõ postulata concedere sed ea subinde quæ sunt postulatis cõtrariã. [b] Vos (inquit) non intelligitis quid petatis, quoniam & per ignorantiam falsò præsupposito innitimini, somniãtes nescio quam temporalem in mundo gloriam post resurrectionem meam: & per ambitionem quandam vestra mouetur affectio, ad petendum huius mundi excellẽtiam, quam non expedit petere. Quoniam autem verè vos diligo, patris & præceptoris affectu vestrã petitionem corrigẽs, docebo vos, quid magis petere debeatis, & de quo magis expediat cogitare. [c] Interrogo itaq; vos, num calicẽ illum amaræ passionis atque mortis possitis bibere, quẽ ego sum bibiturus? num vosipsos sufficientes iudicetis ad passionẽ & mortem consimilem pro meo nomine perferendam, qualem ego sum pro vestra salute perlaturus? Ad harũ passionum humilitatem mallem vos deflectere oculos, quã ad regni terreni (quod vos somniatis) gloriam: & hoc potissimum volo vt hoc meditemini, quomodo meis passionibus conformemini. [d] Illi quanquam nõ plenè omnino caperent, quid sibi vellet ille calix de quo interrogantur, fidenter nihilominus respondẽt: Possumus, confidentes videlicet quicquid tam dilectus prę ceptor prior faceret aut ferret, se quoq; pro eius amore & in eius fortitudine posse ferre aut facere. [e] Ait illis dominus, Prædixeram ego vobis pauloante priorẽ passionem, ac posteriorem resurrectionẽ: sed vos humilitatẽ passionis prætereuntes, oculos defixistis in gloriam resurrectionis, atque ob hoc pro loci eminentia supplicastis. Ego autem verè vos diligens, in postulata temporali gloria nequaquam petitioni vestræ assensum præbeo: sed in contrarium vertens

a Respõdens autem Iesus, dixit.

b Nescitis quid petatis.

c Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?

d Dicunt ei: Possumus.

e Ait illis: Calicem quidẽ meũ bibetis.

ftultam postulationem,hoc vobis polliceor,q in passionibus mihi aliqua ex parte cōformes eritis,ac prò meo nomine pasiones perferetis:tu quidē Iacobe, caput tuum subditurus gladio:tu verò Ioannes, post multas perpessas persequutiones,in dolium mittēdus feruentis olei,ac deinde in Pathmos insulam relegādus exilio.[a] Cæterùm,ad dexteram vel sinistrā meā sedere,præcellentiam illam apud me in regno meo; non est meum,secundum quòd homo sum,vobis dare ratione cognationis,ad eum modum quo vos tanquā cognati id ex parte carnis per solicitationē matris obtinere arbitrabamini:[b] sed illi ad hāc dignitatem peruenturi sunt,illis dabitur à patre meo illa supereminentia,quibus ab ipso hoc paratum est,qui ad hoc prædestinati & præordinati sunt, digniq́ue fient per eius gratiam & sua merita,vt ad eam dignitatem subleuentur:cuiusmodi erunt illi qui pro amore calicem quem ego bibam prior, post me sunt bibituri: quibus ego disponā,sicut disposuit mihi pater meus regnū,vt edant & bibāt super mensam meā in regno patris mei.[c] Vbi verò audissent decem alij discipuli, quæ duo filij Zebedæi per matrem postulassent, & quomodo illis respondisset dominus,indignati sunt aduersum duos illos fratres:& de eorum postulatione,quòd ipsi se voluerint per ambitionem quandam anteferri cæteris:neque satis æquo animo id ferre potuerunt,quod ad hoc tali artificio laborassent.[d] Iesus autem pius præceptor,discipulos omnes ad se cōuocauit,vt illorum duorum fratrum ambitiónem cupiditatemq́ue corrigeret,& cæterorū aduersum hos indignantem zelum (qui & ipse ex aliquo superbiæ fastu videbatur procedere) cōpesceret:vt eos ad mansuetudinem,humilitatem,& pacem informaret.[e] Dixitq́ue eis:Manifestum est vobis omnibus,quemadmodum terreni principes imperantes populis dominium exercent super eos, quorum sunt principes: & qui in secularibus dignitatibus aliis sunt præpositi, potestatem exercent super eos qui sibi sunt subiecti, tanquam dominos se gerunt,in exteriori pompa,in ministeriis & stipendiis quę suscipiunt à subiectis,& in

Act.12.
Apoc.1

a sedere autem ad dexterā meā & sinistrā,non est meum dare vobis,

b sed quibus paratum est à patre meo.

c Et audientes decem,indignati sunt de duobus fratribus. Luc.21

d Iesus autem vocauit eos ad se,& ait:

e Scitis quia principes gētiū dominantur eorum,et qui maiores sunt potestatem exercent in eos.

in potestate qua super eos liberè vtuntur, præcipientes illis & ab illis exigentes quicquid penè voluerint. [a] Ne existimate, ad hunc modũ debere rem inter vos geri, vt conemini alter dominari in alterum, neq; similẽ putetis eam præcellentiã quæ erit in vobis discipulis meis: ita vt si quis ex vobis aliis præficiatur, putet ille sibi ad eũ modum agendum esse erga cæteros, quomodo agũt principes terreni erga suos subditos: nequaquã tale exemplũ ego dominus vester & magister vobis ostendi. [b] Sed quicunq; inter vos voluerit esse maior, qui inter vos præcellentiã comparare sibi voluerit, debet eã per humilitatem cõparare, omniũque ex bono affectu minister fieri: [c] & qui primus esse voluerit inter vos, fiat ille seruus omnium, se ex toto corde infra omnes humilians: vt ex vera cordis humilitate & charitate nemini se præponat, sed postponat omnibus pro amore Dei quodlibet, quanuis magnum & vile præbere ministerium. Exemplum enim dedi ego vobis, vt qualem me videritis inter vos dominum & magistrum, tales & vos sitis erga inuicem. [d] Ego enim non ad hoc in mundum veni, vt ministerium ab hominibus susciperem, vt hominum ministerio ad meam pompam aut magnificentiam vterer, aut ad potestatem exercendam in eos: [e] sed ad hoc veni ex patris obedientia, & syncera erga homines charitate, vt tã patri quàm hominibus ministrarem, circuiendo, prædicando, in multis laboribus atque molestiis miracula faciendo, & alia huiusmodi (in quibus non aliud quàm ministrum me ostendo) [f] ac postremo etiam animam meam darem in redemptionem pro multis: id est, propriam vitam temporalem impendere, mortem volũtariè subeundo in pretium redemptionis omnium electorum, quorum erit admodum multus numerus: quo ministerio aliud vilius & consummatius nullũ exhiberi posit: hac in re exemplum vobis præbens ac docẽs, tanta humilitate præfulgere & charitate flagrare debere illum qui inter fratres maior fuerit, vt paratus sit etiam propriam vitam suam impendere pro salute fratrum suorũ: qui animus proculdubiò longè abest ab illa tyrannica &

a Non ita erit inter vos.

b Sed quicunq; voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister,

c & qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus: Ioã. 13.

d Sicut filius hominis non venit ministrari,

e sed ministrare,

f & dare animam suam in redemptionem pro multis.

inflato spiritu, quo plerunq; principes terrenos super sibi subiectos videmus eleuari. Vos ergo nolite assimilari illis. [a] Cum autem egrederetur præceptor pariter atq; discipuli ab Hiericho, turba plurima illum comitabatur. Et ecce duo cæci iuxta viam per quam transiturus erat dominus, residebat, postulandæ eleemosynæ gratia, vt solent iuxta vias publicas cōsidere mendici, vbi est eorum quæstus vberior. [b] Hi vbi ex nimio turbæ tumultu insolitū aliquid deprehendentes, interrogassent de causa tanti tumultus; & murmuris sic agminatim præter morē transeuntiū, ac didicissent ex transeuntium responso, ꝙ Propheta ille nobilis & insignis doctor Iesus, nemini iam præ fama virtutū suarum incognitus, transiturus erat, quasi tempus opportunum nacti recuperādi luminis, vocē qua poterant virtute eleuant, clamantes atq; dicētes: [c] Domine, fili Dauid, Messia noster, ex progenie Dauid, miserere cæcorum istorum. [d] Hanc vocem cum fortiter & incessanter inclamarēt, præ magno consequēdæ sanitatis desiderio, increpati sunt à turbis trāseūtibus, ꝙ tam improbè (vt videbatur) vociferarētur: & tacere iussi sunt, ne tanto Prophetæ fieret irreuerentia, ex horū improbis & importunis clamoribus, quibus etiam ipse potuit impediri per viam docēs, ne audiretur à circundantibus. [e] Illi verò increpati adeò nō tacebant, vt magis etiam vocem exaltarent: timētes, ne fortè per horum prohibentium strepitum nō audirentur à domino, sicque beneficium perderent quod summo affectu postulabant. [f] Orationem itaque suā cæci isti iterum iterúmque sine cessatione replicant, dicētes: Domine Messia, fili Dauid, miserere cęcorum istorū, & lucis tuæ impende eis beneficium. [g] Quorum fide & deuotione, quam tam forti & perseueranti oratione satis testabantur, perspecta, stetit dominus, ad significandū, ꝙ precibus illorum cōmotus esset, & misericordiam illis impēdere disponeret. Et præcepit eos ad se vocari. [h] Qui cum accessissent ad testimoniū fidei & deuotionis eorum claritatémque miraculi, corā omnibus illos interrogauit, dicēs: Orastis me, vt vestri misererer. Iā volo misereri. Quid ergo

a Et egredientibus illis ab Hiericho, sequuta est eum turba multa.

b Et ecce duo cæci sedentes secus viam, audierunt quia Iesus transiret: & clamauerūt, dicentes:

c Domine, miserere nostri fili Dauid.

d Turba autē increpabat eos, vt tacerent.

e At illi magis clamabant, dicentes:

f Domine, miserere nostri fili Dauid.

g Et stetit Iesus, & vocauit eos, & ait:

h Quid vultis vt faciam vobis?

ergo est quod à me petitis? [a] Illi non egentes delibe- ratione, nihil in rebus omnibus magis desiderantes, quàm oculorum lumen, sine mora responderũt, dicentes: Domine, petimus donari à te nobis visum, quo priuati sumus, sicq; vt aperiantur ad videndum oculi nostri. [b] Motus misericordia pius dominus, quoniã rem non malã postulabant, vtpote in rebus humanis maxime necessariam, exaudiuit eos, & tetigit eorum oculos beatis manibus, tanquã instrumento eis vtens inhabitantis diuinitatis. [c] Et confestim ad tam efficacem contactum, visum receperunt, suntque aperti oculi antè clausi vt distinctè viderent omnia. [d] Neq; verò ingrati fuerunt illi accepto beneficio, neq; statim dereliquerunt curatorem suum, sed tanquã cum oculis corporis, simul etiam mẽtis oculis illuminati, sequuti sunt eum, laudantes & glorificantes Deum pro accepto beneficio.

a Dicunt illi: Domine vt aperiãtur oculi nostri.

b Misertus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum..

c Et confestim viderunt,

d & sequuti sunt eum.

Parabola de laborantibus in vinea latior explanatio.

PAterfamilias est Deus, vinea eius est populus eius siue Ecclesia quæ à primo iusto sumpsit initium, perduratura ad consummationem vsque sæculi. In hac vinea laborat quisquis in populo Dei operatur aliquid ad gloriam Dei. Qui modicam habet gratiam, si in seipso tantum laborat, à vitiis se custodiendo, & diuinam voluntatem adimplendo, in vinea hac vnum palmitem colit. Qui verò abundantiori præditus gratia, nõ sibi solum sed & aliis in Deo proficit, vel exemplo, vel verbo, vel pariter vtroque, non vnicum sed plures palmites colit. Vel generaliter in vinea Dei laborant, quicunque operantur opera Dei, & exequũtur quæ Deo sunt placita. Exiit primo mane Deus conducere operarios in vineam suam, quoniam à principio mũdi Patres ad operandum bonum, tam in seipsis quàm in aliis, inuitauit præmio proposito æternæ vitæ, quod erat redditurus suo tempore fideliter laborantibus. Idcirco conduxisse dicitur operarios in vineam suam, & conuentionem fecisse cum eis, certum assignans eis præmium, quo fraudari nõ possent: Hora tertia iterum exiit, quoniam sicut in ætate prima, sic & in secunda (quæ est à Noé vsque ad Abraham) similiter homines ad virtutis studium tam in se, quàm in aliis inuitauit. Similiter fecit hora sexta & nona: id est, di-

uersis temporum distinctionibus, quarũ prior ab Abraham protenditur vsq; ad Mosem, & posterior totum tempus legis complectitur vsque ad Christi aduentum. Cum solis autem primis dicitur conuentionem fecisse paterfamilias, cum cæteris cõuentionem nouam non fecit: quia ab initio omnibus æqualẽ mercedem dare disposuit, propter quod conuentionem non renouauit. Circa vndecimam horam paterfamilias speciali modo exiit, filius quidẽ de sinu patris veniens, pater verò filium de sinu suo in mundũ mittens in plenitudine temporis, quando aduenit hora nouissima & finis sæculorum. Inuenit alios qui vsque tunc otiosi steterant: id est, gentiles qui olim in vitiis consenuerant, & in idololatria penè ab initio vixerant, nunquam diuinis intenti operibus. Hi à patrefamilias increpantur, quoniã per Christi & Apostolorum prędicationem redarguti sunt de infidelitate & ignorantia. Illi se à nemine conductos dicunt, quoniam veritatis doctores & Prophetas nõ habuerant, qui eos cultum Dei docuissent. Alioqui iam diu ad opus abiissent in vineam domini, si cõducti fuissent. Quòd statim conducti abeunt, signat gentes in tẽporis plenitudine in ætate nouissima alacriter obedisse Euangelio. Cæteris omnibus hactenus dictum fuit: *Quod iustum fuerit dabo vobis.* His autem de præmio nihil dicitur, vt significetur, gentes non ex vllo debito (eo quòd nullam promissionem acceperãt) sed ex mera gratia misericordiam consequutos & hæreditatem vitæ æternæ; cum Iudæis quodammodo ex debito, ratione promissionis factæ Patribus, videretur dandum præmium: quemadmodũ pulchrè Apostolus ait: *Dico* Rom. 15.
autem Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis (id est populi Iudaici) *propter veritatẽ Dei, ad confirmandas promissiones Patrum: gentes autem super misericordia honorare Deum.* Hora duodecima nemo vocatur ad laborem, sed omnes ad accipiendum laboris stipendium conuocantur: quoniam in cõsummatione sæculi (quæ per horam duodecimam nouissimam & vesperam significatur) nemo ad laborem vocabitur, sed ad remuneratiõnẽ omnes vocabuntur. Non enim erit vltra tempus operandi, sed fiet tantũ pro operibus prioribus retributio. Omnes simul vocantur ad remunerationem, quoniam in vno die omnes accipiemus retributionem secundum opera, idque in sero aut hora duodecima, quæ est diei terminus: id est, in consummatione sæculi.
Ioan. 5. Committit autem paterfamilias negotium retribuendi procuratori
Act. 10 suo, quoniam dedit pater filio potestatem iudicium facere, iudicem-
Rõ. 13. que constituit eum viuorum & mortuorum. Ad hunc procuratorem
2. Cor. singuli veniunt, quoniã omnes exhiberi oportet ante tribunal Chri-
5. sti, vt referat vnusquisq; quæ gessit in corpore. Veniunt vltimi simul

cum

cum primis, nec prius accipiũt retributionem primi quàm nouissimi, quoniam simul omnes sistentur eius tribunali, & simul accipient retributionis præmiũ. Denarius ille qui in pacto erat promissus primis tantum, qui summo mane conducti fuerãt, singulis datur, etiam nouissimis: quoniã idem præmiũ vitæ æternæ quod primis illis promissum fuerat, æquè accipient qui in fine sæculorum laborauerũt in vinea domini, atque ij qui in mũdi exordio. Nihil enim apud Deum facit prioritas temporis. Quòd à nouissimis iubet paterfamilias incipi, non ineptè accipitur ad significandum abundantiam gratiæ, quæ data fuit in plenitudine tẽporis: per quam, ex vltimis illis quidã plus etiam prioribus laborauerunt in vinea domini: propter quod nõ immeritò priores sunt in retributione: quẽadmodum sancti Apostoli, & plærīq; successores eorũ similes. Primi putant plus se accepturos, & vbi non amplius accipiunt quàm nouissimi murmurare dicũtur, non ad significandũ quòd in die retributionis vlla erit in beatis murmuratio aut displicẽtia, quæ mereatur tanquam ex inuidia profecta redargui: sed hoc tãtum videtur similitudine ista significari, quòd secũdum humanum iudicium videatur istis qui sic in fine temporum primum vocati sunt non tantum deberi prẹmium, quantum illis qui in mundi initio, ac postea sub legis tempore: quoniam secundum humanum iudicium videtur ẹquum, vt populus Israëliticus qui semper à progenitoribus Dei cultor fuit, & in vinea ipsius laborauit, singulare acciperet præmiũ, præ gentium populo, qui in plenitudine temporis primum in vineam Dei venerunt, filij idololatrarũ, qui in vinea domini non laborauerũt: ac proinde illi primi ius quoddã videntur habere cõquerendi de æqualitate præmij. Dicũt primi se põdus diei & æstus tulisse, vel quia primi illi Patres longissimam vitã in huius mũdi miseriis vixerunt, ac deinde per multum tempus in lymbo fuerunt detẽti: vel quia cũ posteris suis ad finem vsque in Dei operibus laborauerunt, cum nouissimi tantũ vna hora fecerint: id est, nõ à parentibus cultores Dei fuerint, sed tales primũ facti in plenitudine temporis. Responsio domini talẽ increpat cogitationẽ, & nullam ostendit priores Patres causam habere querelẹ, de eo quod ad eandẽ retributionẽ admittat postremos: neq; indignari debere mercedem dispẽsanti, neq; inuidere æqualem mercedem accipiẽtibus, sed illius potius liberalitatem collaudare, horũ autem bono cõgaudere: quomodo & faciẽt in retributione Patres illi primi, super nouissimorũ ex Dei liberalitate saluatione plurima afficiendi cõsolatione, & superabundantẽ eius collaudaturi misericordiam. Sic fiunt nouissimi primi, & primi nouissimi: id est, in retributione, æquantur qui primi

labora

laborauerunt & qui nouissimi:propter quod,neque Iudæi in genere debent confidere,neque gentes propter genus metuere, quamuis in vltima hora conducti fuerint:sed quisque viriliter agere debet,vt postquam vocatus fuerit,fiat etiam electus.Non enim omnes vocati electi erunt,sed ex multis vocatis pauci eliguntur,qui se post vocationem in opere strennuos exhibuerint.

Alia eiusdem Parabolæ expositio.

EXponitur aliter hæc parabola,de diuersis humanæ vitæ ætatibus.Quosdam enim homines Deus primo mane conducit in vineā suam,quos videlicet in ipsa statim pueritia ad seruiendū sibi vocat.Alios circa horam tertiam,quos in adolescentia.Alios circa horam sextam,quos circa ætatem mediam,quando ad summum roboris proficit homo:quemadmodum sol hora sexta in summo est ardore suo. Alios circa horam nonam:id est, in senectutis initio, quādo iam incipit vigor corporis diminui:quemadmodum solis ardor hora nona imminutus cernitur.Circa vndecimam verò horam (quæ est propè finem diei)conducuntur,qui ad seruiendum Deo in ætate decrepita, vita fini proxima, vocantur. Hos autem nouissimos vocatos contingit interdum primos fieri, si tanto diligentius vocati se exerceāt in operibus Dei,quāto tardius se venisse cognouerint:quemadmodum latro in cruce moriens,in extremo penè vitæ articulo vocatus fuit, qui tamen ex primis in retributione fuit. Econtrario quoque primos subinde videmus fieri nouissimos, dum ij qui in ætate minori Deo seruierant,postmodum seducti ab eo recedunt,& vel concupiscentiæ carnis,vel auaritiæ,vel superbiæ, Deo relicto,inseruiunt.Propter quod, non debet quasi certus confidere quí à pueritia Deo seruiuisse se meminit:quoniam qualis sit futurus, ignorat:neque desperare debet qui ætatem priorem otiosè consumpsit, si vel reliquum vitæ suæ tempus Dei operibus seriò velit impendere,quoniam magnæ affectionis studio potest æquari prioribus.

ANNOTATIONES IN CAP. XX.

EX *denario diurno*) Græcè est ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν subaudi κατὰ cata: hoc est, ex denario secundum diem, vel per diem: quod pulchrè interpres Latinus vertit, *ex denario diurno.* Quemadmodum enim annuam mercedem dicimus, quæ pro opere totius anni persoluitur,sic denarius diurnus dicitur,qui pro vnius diei opera ex pacto persoluitur. ¶ *Vidit alios stantes in foro otiosos.*) In foro inueniuntur

niuntur operarij,iuxta consuetudinē qua in loco publico se exhibēt operarij,vt ad labores cōducātur ab indigētibus eorū opera:quomodo ad forū merces aliæ adferūtur,vt qui necesse habent sibi eas cōparent. ¶ *Quia nemo nos conduxit. Dixit illis: Ite & vos in vineam meam.*) Post hoc addūt Græci codices vulgati:Et quod iustū fuerit, reddam vobis.Verū id verisimile est ex parte mox prçcedēte, vbi cōducebatur illi circa hora tertiā, huc esse translatū.Melius est nō addi,etiam ratione significationis,vt ex applicatione iā posita liquet. ¶ *Acceperunt singulos denarios.*)Græcè est ἀνὰ δηνάριον ana dinarion:id est, per denarion:quod Latinè dicitur:Acceperunt singuli denariū: vel singulos denarios,vel singuli singulos denarios. ¶ *Hi nouissimi vna hora fecerunt.*) Positum est,fecerunt,pro laborauerunt,vel operati sunt,aut in opere fuerūt.Vel potest intelligi accusatiuus,opus.Sic & in Grçco est ἐποίησαν episan, quod nihil aliud sonat quam fecerunt. ¶ *Qui portauimus pondus diei & æstus.*) In Græcis codicibus legitur τὸ βάρος τῆς ἡμέρας,καὶ τὸν καύσωνα,hoc est,pondus diei & æstū. Vnde potest æstus accipi,vt accusatiuus numeri pluralis.Sententia tamē integra & eadē manet,si per genitiuum legamus: pondus æstus, id est, difficultatem æstus.¶ *An oculus tuus nequam est,quia ego bonus sum?*) Potest hoc ita intelligi:An tu propter meā bonitatē moueris erga cooperatores inuidia?Nunquid mea bonitas & liberalitas tibi fieri debet in occasionē inuidiæ & murmurationis erga proximū tuum? Nos autem in Elucidatione ad hūc modum explanauimus:Si tu maliuolus es & inuidus,ego certè tui nō sum similis,sed bonus sum,liberalis & beneficus.Per oculum autē malū intelligitur inuidia, quæ nō æquis oculis aspicere patitur hominē bona proximi:& hunc oculū malum Marcus cap.7.sui Euāgelij expressè cū reliquis malis commemorat, dicens: *Ab intus enim de corde hominum mala cogitationes procedunt,adulteria,fornicationes,homicidia, furta, auaritiæ,nequitiæ, dolus, impudicitia, oculus malus,blasphemia, &c.* ¶ *Multi enim sunt vocati,pauci verò electi.*) Vocati,& electi,nominaliter accipiēda sunt,id quod in Grçco est euidēs,vbi ponitur,κλητοὶ & ἐκλεκτοί,quç manifestū est nomina esse,nō participia.¶ *Assumpsit duodecim discipulos secretò.*) Secretò, id est, separatim vel seorsum.Græci autem addunt,in via. ¶ *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi.*) Ex Marco manifestum fit,matrem à filiis fuisse subornatam,& simul cum matre accessisse filios.Nam ille de filiis tantū loquitur,nec matris meminit.Indicat etiam hoc ipsum quod dominus increpationē dirigit ad filios, non ad matrem, dicens: *Nescitis quid petatis.* ¶ *Adorans & petens aliquid ab eo.*) Intelligitur generalis petitio præuia,quēadmodū Marcus introducit filios ita dicentes:

Magister

Magister, volumus, vt quodcunque petierimus facias nobis. Sic autem solent postulaturi prius generaliter proponere postulandi propositũ ac deinde id quod postulare volũt particulariter exponere. Queadmodũ
3.Reg. Betsabeæ legimus apud filiũ Salomonem deprecaturam pro Ado-
2. nia, in ipso aggressu dixisse filio: *Petitionem vnam paruulam ego deprecor à te, ne confundas faciem meam.* Respondente autẽ rege filio: *Pete mater mea, illa intulit. Detur Abisac Sunamitis Adoniæ fratri tuo vxor.* ¶ *Potestis biberr calicem quem ego bibiturus sum?*) Græci hic addunt: *Et baptismo quo ego baptizor baptizari?* Quemadmodũ & in eo quod sequitur, *Calicem quidem meum bibetis,* adiiciunt: *Et baptismo quo ego baptizor baptizabimini.* Verum ista ex Marco huc videntur allata. ¶ *Non est meum dare vobis.*) Quidã vim faciunt in illa dictione, vobis: vt sit sensus, Nõ est meũ dare vobis qui ambitiosi & elati videmini, aut vestri similibus: sed quibus à patre paratum est. Verùm quod in Elucidatione diximus, est verisimilius: vt vis fieri intelligatur in pronomine, meũ, secundũ intellectũ illic expressum. Pro quo etiam facit quod in Græcis exemplaribus, vobis, non legitur, sed tantum: *Non est meum dare.* Atque ita in eo quod sequitur, *sed quibus paratum est à patre meo:* videtur subaudiẽdum orationis complementum, hoc modo: Quibus à patre meo paratũ est, illi accipient, vel illis ego dabo. Illis autem à patre quid paratũ dicitur, qui ad hoc à patre prædestinati atque præordinati sunt: quemadmodum alibi dicitur, *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum ab origine mundi:* id est, ad quod ab æterno
Matt. 25. prædestinati atq; preordinati estis. Et apud Prophetam, *Oculus non*
Esaiæ 64. *vidit, nec auris audiuit, quæ præparauit Deus diligentibus se.* Manifestum est autẽ hoc in loco, sedere ad dexteram & sinistram, priorũ tantum
1.Cor. 2. locorum occupationem significare. ¶ *Principes gentium dominantur eorum.*) Relatio est non ad nomẽ, in quo ab antecedente relatiuũ dissonat genere: sed ad rẽ fit relatio, vt sit sensus, eorum populorum vel hominum subiectorũ. In Græco autem legitur, κατακυριεύουσιν αὐτῶν catakyriefousin afton: quod si plenè exprimatur, sonat, dominãtur in illos, vel super illos, vel aduersum illos, tãquam præualentes & potestatẽ habẽtes cogẽdi eos ad quod voluerint. Sic & pro eo quod sequitur, *potestatem exercent inter eos,* Græcè habetur κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, id est, potestatẽ habent vel exercent in eos, vel super vel aduersum eos, præualentem videlicet potestatem, qua ipsos possint ad parendum cogere. ¶ *Filius hominis non venit ministrari.*) Id est, non ad hoc venit, vt sibi ministraretur, vt ministerium susciperet, sed vt ministraret nobis. Dicitur autem animam suam dedisse in redemptionem tantum pro multis, non autem pro omnibus, quemadmodum

dum & alibi dicitur, *Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro multis* Matt.
effundetur, in remiſsionem peccatorum: non quia paſsio Chriſti efficax 26.
non fuerit ad ſaluandos omnes, ſed quoniam non omnes erant eius fructũ conſequuturi, propria impediente infidelitate atque malitia. Propter hoc tantum dicitur, *pro multis*, electis videlicet, in quibus ipſius paſsio fructum erat acceptura. ¶ *Duo cæci ſedentes ſecus viam, audierunt quia Ieſus tranſiret.*) A quibus & quomodo iſtud audierint cæci, de tranſitu Chriſti, Lucas aperit: qui dicit, cæcum audientem turbam præterire, interrogaſſe à prætereuntibus, quidnam hoc eſſet, ac deinde ex reſponſione audiſſe quòd Ieſus Nazarenus tranſiret. ¶ *Et confeſtim viderunt.*) Viderunt hîc ponitur, pro viſum receperunt, vel videntes facti ſunt: vt non tam videndi actus illis datus ſignificetur quàm videndi potentia. Nam videntem interdum ab actu videndi dicimus, interdum à naturali ad videndum potentia: quomodo etiam dormientem hominem dicimus videntem, id eſt, viſum habentem, ſicque hoc loco, viderunt, accipiendum eſt; cum Græcè ſit ἀνέβλεψαν aneulepſan, quod propriè ſignificat, viſum receperunt, vel videntes facti ſunt. Significat enim verbũ iſtud redi tum à priuatione in habitum. Dicuntur autem cæcorum oculi eſſe clauſi, etiamſi oculorum opercula aperiantur more videntium, quãdo per ipſos nihil poſſunt videre: quemadmodum per clauſam feneſtram nihil videri poteſt. Aperiri verò dicuntur oculi, dum viſus reſtituitur quoniam per eos videri poſſunt quæ foris ſunt, quaſi feneſtris apertis, & lumen iam præbentibus, quæ prius clauſæ nihil præbebant luminis.

ELVCIDATIO CAP. XXI.

CVM autem ab Hiericho iter proſequentes dominus cum diſcipulis & turbis, appropinquare inciperent Hieroſolymis, [b] iamque veniſſent Bethphage, vicum ſitum iuxta montem, ab oliuarum copia appellatum Oliuetum, [c] ſciens dominus in proximo inſtare paſsionis horam antequam implenda erat Prophetia quædam de glorioſo ipſius in Hieruſalem aduentu multò antè prænuntiata, tunc miſit duos ex diſcipulis ſuis, Petrum & Ioannem dicens eis: [d] Ite in vicum aut pagum vicinum, qui è regione ſiue ex oppoſito veſtri ſitus eſt: quo

ET cũ appropinquaſſẽt Hieroſolymis, b & veniſſent Bethphage ad montẽ Oliueti. c Tunc Ieſus miſit duos diſcipulos, dicens eis: d Ite in caſtellum quod

cum

contra vos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite, & adducite mihi.

a Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, quia dominus his opus habet.

b Et confestim dimittet eos.

c Hoc autē factum est, vt adimpleretur quod dictū est per Prophetam, dicentē:

d Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi, mansuetus,

e Sedens super asinam & pullum filium subiugalis.

f Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præcepit illis Iesus.

g Et adduxerunt asinam & pullum,

h & imposuerunt super eos vestimenta sua,

cū introieritis, inuenietis in ipsa statim publica via asinam quandam alligatam, & cum asina simul etiam pullum: quæ iumenta cum inueneritis, confidenter in verbo meo soluite, & ad me huc adducite. [a] Et si quis vobis contradixerit, interrogans quam ob causam asinam alligatam soluatis, cuius authoritate id faciatis, aut quò eam velitis abducere, aut huiusmodi aliquid, vos illis respondete: Dominus misit nos huc, & ita iussit, vt solueremus ea, iumentum istud, ipsúmque cum pullo simul ad se adduceremus, quoniam ipse eorum vti vult ministerio. [b] Statimque hoc audito responso, illi vos absque contradictione sinent iumenta abducere, nec vlterior fiet vobis contradictio. [c] Voluit autem Christus dominus, antequā de mūdo transiret, hoc vti iumentorum istorum ministerio, quod posterius plenius explicabitur, vt scriptura impleretur Zachariæ Prophetæ, ita in spiritu populum Israëliticum alloquentis, atq; dicētis: [d] Dicite & prædicate filiæ Sion, annunciate populo Iuda, qui habitat in Siō: Ecce rex Mesias tuus venit ad te, non in pōpa & ornatu quo solent illi quorum est de hoc mundo regnum aduenire, cum ad suscipiendum regnū aduenerint: nō in armorum bellicorum strepitu, & caballorum satellitúmque magnifico apparatu; sed in paupertate & mansuetudine: [e] non super caballum splendidum, aut dromedarium aut camelum residens, sed super asinam & pullum, filium animalis onerarij, & sub iugo incedere soliti: super iumēta videlicet humilia, atque despecta, oneribus magis ferendis, quàm hominum sessioni deputata, mansueta tamen & minimè ferocia. [f] Abeuntes autem discipuli qui missi fuerāt, verbo præceptoris confidentes, inuenerunt omnia sicut illis magister prædixerat, & quomodo præceperat, sic fecerunt. Ad locū designatū venerunt, asinam alligatam & pullum cū ea inuenerūt, illámq; soluerūt: inquirentibus quid facerēt iumenta abducentes, responderunt: Dominus his opus habet: [g] & absq; vlteriori contradictione, ea à loco vbi alligata fuerāt obduxerunt, atq; adduxerunt ad dominū. [h] Vbi autem ad dominum sunt adducta iumenta, videntes

dentes discipuli ꝙ eis insidere vellet atque in eis vehi, ob reuerentiã & deuotionẽ qua erga ipsum afficiebantur, palliis quibus erant circumamicti se nudauerunt, iumentisq; ea imposuerunt:[a] ac deinde suo ministerio desuper illum locauerunt, & sedere fecerũt, prius quidem super vno deinde super altero.[b] Videntes autem turbæ, ꝙ vestimẽta sua imposuissent discipuli iumentis ad honorandum dominum, deuotione eorũ prouocati, & exẽplo bono inuitati, eiecerũt etiã plurimi ex eis pallia sua:& cũ super iumenta sternẽdi locus nõ esset, sparserunt ea in via, per quam insidẽs iumento erat transiturus dominus.[c] Alij verò, quibus fortè non erant pallia, aut indumenta talia quæ absq; nuditate possent exuere, arbores cõscenderũt (vtpote vestitu grauiore minimè onusti, ac proinde ad conscensum arborum faciliores) & ramos cædentes aut effringentes ab arboribus, eos deiiciebant in viã per quam erat transiturus dominus.[d] Cum autem ita in humili magnificentia & magnifica humilitate procederet ad vrbem Hierosolymitanam rex atq; Messias noster, vt indicaretur, quorsum hanc qualẽcunq; humilem pompam (quę regium aliquid præ se ferebat) assumpsisset, & quare ita in gloria aduenire vellet ad Hierusalem, diuina operatione factũ est, vt simplices illæ turbæ quæ Christũ comitabantur hincinde eum circundantes, quibusdã præcedentibus, aliis subsequẽtibus, simul vna voce domino acclamarent, atq; decãtarent illam solennem acclamationẽ, quã in Psalmis venturo M[illegible]æ præciniuit Propheta regius, spiritu quod fu[illegible] cum erat pręuidens: sicque Propheticam ex Psalmo v[illegible]cem vsurpantes, canebant:[e] Hosiah-na clamamus & concinimus, filio Dauid. Celebrem illã ac Propheticam acclamationem hosiah-na, verò debitã Messiæ, huic acclamamus filio Dauid, quem cum gloria deducimus verum illum profitentes (tam externo obsequio, quàm vocis testimonio) nostrum regem & Messiam, à quo salutẽ sperare, postulare & accipere debeamus: in quo, & non in alio, erit nobis salus.[f] Benedictus sit iste rex noster, sit nobis gratus, fœlix, ac faustus aduẽtus regis & Messię nostri, q ad nos venit

a Et eum desuper sedere fecerunt.

b Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via.

c Alij autẽ cædebant ramos de arboribus, et sternebant in via.

d Turba autem quæ præcedebant, et quæ sequebantur, clamabant, dicentes:

e Hosiah-na filio Dauid.

f Benedictus qui venit in nomine domini.

in nomine domini,missus à Deo patre ad præstãdam veram salutem:quem tantopere multis retroactis sæculis expectauerunt,desiderauerunt,& prænuntiauerunt patres nostri:[a] Hosiah-na,id est,salua obsecro,in altissimis:te rogamus,ô Messia noster,vt salutem veram & cælestem adferas nobis: quoniam quidem te à patre ad hoc nobis missum credimus & profitemur, vt salutem non vtiq; temporalem aut terrenã,sed veram & cælestem,præstes nobis.Hac acclamatione ex Psalmo deprompta ac Messiæ spiritu Prophetico ascripta,voluit pater,spiritusancto operãte,clarificare filium per ora simplicium: vt euidenter ostenderet, quorsum tenderet omnis ista gloria quæ videbatur impendi filio,& inexcusabiles essent contradictores, tam apertis & euidẽtibus visis testimoniis veritatis. In his autẽ omnibus,regium honorem etiã exteriori signo Christus præ se ferebat,sic tamẽ vt in omnibus humilitatis& mansuetudinis formã seruauerit.Iumẽto nanque vehitur,vt solent vehi reges:iumentũ sternitur,vt solẽt ornari regum caballi:etiam via per quã transit,ornatur,quod fieri solet regibus:plurimo comitatu circundatus venit,quomodo solent reges incedere circunstipati satellitibus. Vox illi regia ab omni populo acclamatur,& vox quæ regi cælesti debebatur,ex præscripto Prophetico,nẽpe hosiah-na:quod est,salua obsecro,& signanter salua in altissimis clamãt:vt indicet nõ terrenũ esse eius regnũ,sed cæleste à quo nõ terrenã sed supernã salutẽ postulat:quo ferè pacto regibus acclamari solet à populo,cũ introducuntur in regnũ?Viuat rex,viuat rex.Sit fœlix ac faustum regnũ eius,ipse nos saluet ab inimicis nostris.[b] Quũ autẽ ita dominus in tanta gloria ingrederetur Hierosolymã,turbis eodem feruore suum clamorem prosequentibus,neq; cuiuscunque timore à suæ fidei protestatione & acclamatione cessantibus vniuersa ciuitas cõmota est,propter rem tam nouã atq; insolitam:[c] & admirantes qui in ciuitate erant,interrogabant,quisnam ille esset qui cum tanta multitudine & acclamatione populi,sic ingrederetur ciuitatẽ.[d] Quibus responderũt qui cum Christo veniebãt: Hic qui cum

a Osanna in altissimis.

b Et cũ intrasset Hierosolymam, cõmota est vniuersa ciuitas, dicens:

c Quis est hic?

d Populi autem dicebant: Hic est Iesus Propheta à Nazareth Galilææ.

cum gloria ciuitatē ingreditur, est magnus ille Propheta à Deo nobis missus: cui nomen est Iesus Nazarenus: quoniā à Nazareth ciuitate Galilææ processit nobis, vbi & educatus fuit.[a] Vt autem ostenderet dominus, debere se esse in iis quæ patris sunt, & patris gloriam super omnia se quærere, proq; ea zelare, ingressus est in templum Dei:[b] & cum authoritate magna, tanquam dominus templi, potestatem habēs corrigendi & puniendi quæ aduersus patris gloriā illic fiebant, eiecit omnes quos inuenit in templo emētes atq; vendentes, cum iis quæ emebant atq; vendebāt, oues scilicet & boues, & alia ad immoladum idonea, quæ dispositione sacerdotū permittebantur vendi in templo, vt nō esset excusatio hominibus cessandi à sacrificiis, & magis vnicuiq; promptum esset oblationem facere. [c] Mensas quoq; nummulariorum & trapezitarum cum terribili potestate euertit, eorumq; æs in terram effudit, qui illic à sacerdotibus quæstus gratia locati fuerant: vt pro certo lucro pecuniam nō habentibus mutuarent, ne vllus relinqueretur excusationis locus iis qui nec animalia secū habebant, quæ offerrent in sacrificiū, neq; pecuniam qua ea sibi compararēt:[d] similiter & sedes illas in quibus sedebāt vendentes in templo columbas euertit. Hæc omnia ipse ad ostendendum authoritatem & potestatē suam, tanquam templi dominus exercebat, magna cum seueritate, diuino quodā lumine ex eius vultu radiante, quo territi homines illi qui eiiciebātur è templo, nō sunt ausi illi contradicere aut resistere: exēplum præbēs suis successoribus, iis qui in populo Dei præsunt, pro nulla re ęquè zelare atq; pro Dei gloria, neq; vsquā seueritatē maiorē exercere, quàm in eos qui Dei gloriam contaminant, eumque suis peruersis adinuentionibus inhonorant.[e] Causam quoque indicans, quur ista sic fecisset, ex Propheta adducit testimoniū, dicens: [f] Scriptum est in Esaia Propheta, loquente per eum domino, Domus mea vocabitur & erit domus orationis, in qua videlicet vacare debeant homines adorationi, deprecationi, & gratiarū actioni, non autem mechanicis & lucratiuis negotiis intendere.

a Et intrauit in templū Dei.

b & eiiciebat omnes vendentes & ementes in templo.

c & mensas nummulariorū.

d & cathedras vendentium columbas.

e Et dicit eis:

f Scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur.

a Vos autem fecistis illam speluncam latronum.

b Et accesserunt ad eum caeci et claudi in templo, et sanauit eos.

c Videntes autē principes Sacerdotū & Scribæ mirabilia quæ fecit,

d & pueros clamantes in templo, et dicentes, Osanna filio Dauid,

e indignati sunt et dixerunt ei:

f Audis quid isti dicunt?

g Iesus autem dicit eis: Vtique.

h Nunquam legistis, quia ex ore infantiū et lactentium perfecisti laudem?

[a] Vos verò eam quæ deberet esse domus orationis, facere nitimini, & (quātum est in vobis) facitis esse speluncam latronum, intendentes in ea lucris temporalibus, ac miscentes omnia tumultibus, cum in ea deberet esse tranquillitas, & summum silentium, orationi necessaria: quemadmodū in speluncis latronū omnia plena sunt tumultibus, & lucris intenditur temporalibus, ac diuisioni prædarum.[b] His verò ita cū authoritate eiectis, quę in templo Dei forent agēda re ipsa docere volens, accedentes ad se claudos, cæcos, & aliis infirmitatibus detentos, curauit: cæcis reddendo visum, claudis gressum, surdis auditum, atq; ita in cæteris. Hæc enim charitatis beneficia siue ministeria, ad patris faciebant gloriam, & ea in tēplo Dei, in domo orationis decens erat fieri, nō autem illa temporaliū mercationum quæstuosa negotia, auaritiæ magis humanæ quàm diuinæ gloriæ seruientia.[c] Videntes autem hæc omnia quę fiebant, tū à populo, tum à Christo, principes Sacerdotum & Scribæ, [d] & peculiariter pueros clamantes atq; dicentes canticum illud, Hosiah-na filio Dauid, quam gloriosam acclamationē à turbis prius decantatam, audiētes pueri, diuina inspiratione sunt prosequuti vsq; in templū, [e] indignatione nimia commoti sunt, tum aduersus pueros ista canētes, tum aduersus Christum ista cani permittentē, & dixerunt ei: [f] Audisne quid pueri isti canant? Quare pateris tantam tibi laudem supra tuū meritū decantari, & quare non prohibes turbas atq; pueros ista canentes? Miramur te, qui sapiens vis haberi, & humilitatem verbo semper commēdare soles, istas tam superbas acclamationes æquo ferre animo. [g] Quibus ille respondit: audio certè quid isti dicant. [h] Sed vos nunquam ne legistis scripturā illam libri Psalmorū, dicentes: Ex ore simplicium infantium atque lac sugentium puerorum, perfectam fecisti atque monstrasti, ô Deus, laudem tuam, vt destruas inimicum & cōtradictorem siue persequutorem tuæ gloriæ? Idcirco pueros & turbas clamantes non prohibeo, quoniam scripturam impleri volo, qua spiritussānctus per os Dauid olim prædixit, vos ac vestri similes veritatis inimi-

inimicos confundendos esse ex ore infantium atque lactentium,& Dei laudem ex eorũ ore perficiendam: id quod hodie oculis vestris apertissimè impleri cernitis,vt nullus vestræ malignæ infidelitati relinquatur excusationis locus.[a] Et relictis illis in sua malitia, postquã egisset & docuisset in tẽplo Dei pro suo placito,cum iam aduenisset vespera,exiit foras extra ciuitatẽ,ad castellũ siue vicum cui nomẽ Bethania, vbi morabatur Martha cũ Maria sorore,ibiq; suscipiebatur hospitio,sic videlicet infideles tanquã sua præsentia indignos relinquẽs,& fideles vt sua dignos præsentia visitans:vt nobis ostendat, quòd infidelitatem atq; inuidiam detestetur ac fugiat, eos autẽ in quibus est fides,obedientia & charitas requirat,vt apud eos hospitetur,& cum eis maneat. [b] Cum autem die sequẽti ad ciuitatẽ rediret,quasi immemor hesternæ iniuriæ, ob malorũ contradictionem & ingratitudinem non putans denegandum esse doctrinæ pabulum simplici & fideli populorũ multitudini, singularem quandam in se sensit esuriem : vel naturalem omnino,eo quòd pridie eius diei parum admodum cibi sumpsisset, intentus orationi & ieiunio,vel assumptam & voluntariam ,ad præbendum occasionem miraculo & mysterio. [c] Quomodo autem solent esuriẽtes circunspicere, num vsquam quicquam occurrat quo famem sedent, atq; vbi viderint ad illud accurrere sedandæ famis gratia:sic & dominus esuriens, ad eundẽ modum secũdum externum hominẽ se gessit. Vidẽnsq; ficum quandã iuxta viam per quam trãsibat,accessit ad eam tanquam cupiens ex eius fructibus famem sedare:nõ quidem ꝙ verè id vellet, aut ad eum finem arborem accederet, cũ præsciret nõ habere fructus arborem, quoniam nõ erat tempus fructuũ: sed vt sensibili miraculo in arbore illa fructibus vacua ostenderet,quid aliquãdo incredulis Iudæis,illorũmq; similibus euenturum erat, & quæ illos manebat suo tempore manifestanda maledictio. [d] Erat quidem arbor illa secundum speciem exteriorẽ ornata pulchris foliis,& à lõgè magnũ aliquid ostentabat exteriori specie: vbi autem propius ventum est,nihil in ea fructuum inuen-

a Et relictis illis, abijt foras extra ciuitatẽ, in Bethaniam: ibique mansit.

b Mane autem reuertens in ciuitatem esuriit.

c Et videns fici arborem vnam secus viam, venit ad eam.

d Et nihil inuenit in ea nisi folia.

tum eſt, ſed folia tantum. Quæ quidem arbor, rectè infideles Iudæos figurabat, qui ratione cęremoniarũ, & ſimulatæ hypocriticæque iuſtitię exterius magnã erant præ ſe ferentes ſanctimoniam. Verum vbi propius venerit dominus, qui eſt cordium iudex, fructũ verę pietatis, opera vere bona in eis minimè inueniebat. [a] Arbori itaque illi fructibus carenti maledixit Dominus, dicens: Amodo non proferas fructus in æternum, neque ex fructibus tuis quiſquam mãducet, ſed areſcas radicitus & omnis tibi vigor pereat, eo ꝙ fructum non habuiſti in tempore viſitationis tuæ, cũ in te fructum requirerem. Scilicet hãc maledictionẽ ſuper arborem illam protulit dominus: non q. idem lignum illud intendẽs, quod neque rationem, neque ſenſum vllum habebat, & in quo culpa nulla erat, maxime cum nõ eſſet tempus fructuum: ſed illos potiſſimũ deſignare volẽs, quorum typus atque figura erat arbor illa ſine fructibus: nimirũ vt indicaret, maledictionẽ hanc ſuper incredulũ Iudæorum genus venturum, ſi in tempore viſitationis ſuæ, domino requirente in eis fructum veræ pietatis per prædicationẽ ſuã, nollent pœnitẽtiam agere, neque fructus dignos pœnitentiæ proferre: [b] Statim autem accepta maledictione iſta, arbor virtutẽ eius in ſe ſentire cœpit, eſtque continuo arefacta, omnem perdens humorẽ atq; virorem, ita vt poſthac ad ferendum fructum prorſus inutile lignum eſſet. Cui arefactæ arbori, aſsimilati ſunt obſtinati in ſua infidelitate Iudæi, poſtquam nolentes agnoſcere tempus viſitationis ſuæ, ſub maledictione poſiti, nullùm veræ pietatis fructum proferre videntur. [c] Vbi autem diſcipuli animaduertiſſent, & manifeſto oculorum iudicio deprehendiſſent, arborem illam ſic arefactam ex maledictione domini, admirantes tantam & tam apertam verbi vnius efficaciam in arbore illa, dixerunt ei tanquã gaudentes, & cõgratulantes: [d] Ecce magiſter, quomodo arbor iſta cui maledixiſti, continuò vim ſenſit maledictionis tuæ, quomodo nõ in multum tempus dilatus eſt effectus & exequutio iuſsionis tuæ, ſed continuò ad verbum tuum ipſa arefacta eſt: ſic & adinuicem dicebãt, admi-

a Et ait illi: Nũquam ex te fructus naſcatur in ſempiternum.

b Et arefacta eſt continuò ficulnea.

c Et videntes diſcipuli, mirati ſunt dicentes:

d Quomodo continuò aruit? Reſpondens autem Ieſus, ait eis,

admirantes super magistri potētia & verborum eius efficacia. Iesus autem respondens huic ipsorū admirationi, ait: [a] Est quidem istud quod cernitis admiratione dignū. Veruntamen quod amplius est, in veritate dico vobis, ꝙ etiam vos si fidem perfectam & sufficientem habueritis, absque hæsitatione, non solum tale aliquid facere poteritis in nomine meo, quale iam me vidistis facere, sed alia longè etiā maiora, & quæ humano iudicio æstimantur difficiliora: [b] ita vt etiā montes solo verbo & iussione possitis de loco suo transferre in mare. Adeò nihil est tam humano iudicio magnum, difficile, aut impossibile, quod non per fidē firmam & perfectā, vbi gloria Dei poposcerit, & spiritus eius suggesserit, efficere poteritis in virtutē fidei atque nominis mei. [c] Et generaliter omnia quæ in oratione petitis, si fidenter nihil hæsitantes postulaueritis, proculdubiò præstabūtur vobis: vel ipsa eadē quę postulastis, si ea vobis esse salutaria nouerit Deus, vel pro his alia quæ Deus vobis magis vtilia esse cognouerit. Cum enim pro iis oratis quæ per se salutaria sunt, nihil dubium est, quin vobis ea pater cælestis cōcedat, qui vestrę salutis est plusquam vosipsi amantior. Cū verò pro iis oratis quæ per se quidem salutaria nō sunt, suadet fides & spiritussanctus, talē postulationē diuinæ voluntati submittere, dicendo: Pater, si ita vis, si sic est voluntas tua, aut huiusmodi aliquid. Vnde quamuis non semper id quod proponitur concedat pater, dū tamen quod suæ voluntati placet concedi, proculdubiò quod postulastis impletur: quoniam ipsius fit volūtas, quam in oratione potissimū petistis impleri. [d] Cum autem ad templum venisset dominus, vt sicut pridie fecerat, iterū doceret populum, ad eum iam in docendo occupatū, accesserunt principes Sacerdotū, iunctis sibi senioribus & gubernatoribus populi, vt eum interturbarent docentem, & authoritatem ei derogarent, dicentes: [e] In qua potestate vel authoritate ista omnia facis, & à quo istam habes potestatem, facultatem, commissionem siue authoritatem sic agendi omnia pro libito, eiiciēdi videlicet de templo, quos illic locaueramus nostra authoritate,

a Amē dico vobis, si habueritis fidē, & non hæsitaueritis, non solū de ficulnea facietis;

b sed & si mōti huic dixeritis, tolle & iacta te in mare, fiet.

c Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes: accipietis.

d Et cum venisset in templum, accesserunt ad eū docentē principes Sacerdotū, & seniores populi, dicentes:

e In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem?

item & prædicandi in templo populis, cũ neq; sacerdos sis, neque legisdoctor, neque à nobis vllam commisiioné acceperis? Volumus igitur à te cognoscere qua authoritate ista præsumas quæ tibi iure nõ cõpetunt. Nõ tolerandæ enim videtur temeritatis, & præsumptionis non ferendæ, tanta te attentare, quæ ad tuum non spectant officium, si potestatem hanc tibi nemo dederit. [a] Quanquam auté in promptu haberet expressam responsioné dominus, qua respondere poterat, se à patre Deo authoritatem hanc accepisse: quia tamen nõ discendi, sed calumniandi studio quæstionem suam proponebant, & quia aliàs nõ semel id indicasset, ac palam testatus fuisset, se à patre missum, & quoniam ex scripturis id satis cognoscere poterát, noluit margaritas frustra ante porcos spargere, sed prudenti artificio eorum improbitatem maluit cum confusione retúdere, dicens: [b] Vos me priores interrogatis, in cuius potestate ego hæc faciam. Ego verò priusquam vobis respondea, vnam vobis quęstionem nõ admodũ difficilem proponam: quã vbi solueritis, tũ & ego vestræ libẽter respõdebo. [c] Interrogo itaq; vos, Ioãnes vnde authoritatem habuit & potestatem baptizãdi populum baptismo pœnitentiæ? [d] ex Dei authoritate siue cõmisione id fecit, an ex authoritate sibi ab vllo hominũ data? vtpote vel à rege, vel à sacerdotibus, aut ex propria temeritate baptismũ illũ confingens de suo capite, nullam de ea re authoritaté habens? Respõdete mihi, quid super hac re sentiatis, vt ego vobis respondeam posterior? [e] Illi auté apud sese consultantes, dixerũt adinuicem: [f] Si dixerimus, ꝙ è cælo fuerit Ioãnis baptismus, ꝙ ex diuina authoritate sibi cælitus data baptizauerit populũ baptismo isto pœnitentiæ, statim nobis obiiciet, quare illi non crediderimus, nósque vt Deo repugnantes arguet, & coram populo faciet erubescere. [g] Si autem alteram partem tétantes eligere, dixerimus ꝙ ex hominibus fuerit Ioannis baptismus, quòd vllus hominum hanc ei authoritatem contulit, vel quòd ipse eum ex proprio capite confinxit, vt magnũ aliquid videretur facere, & nouitate admirãdus fieret, simplicibus turbis qui

a Respondens autem Iesus, dixit eis:

b Interrogabo vos, & ego vnũ sermonem: quẽ si dixeritis mihi, & ego vobis dicã, in qua potestate hæc facio:

c Baptismus Ioannis vnde erat,

d è cælo, an ex hominibus?

e At illi cogitabant inter se dicentes:

f Si dixerimus è cælo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi.

g Si autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam.

qui plærunq; noua solent amplius mirari: si tale quid dixerimus, grauiter admodum populus id feret: & periculum erit ne contra nos oriatur seditio, & ipsi nos opprimāt lapidibus, cōtradicentes illi sententiæ quæ ipsis omnibus est persuasissima, videlicet baptismum Ioannis esse à Deo & non ab hominibus. [a] Omnes enim turbæ hoc sibi de Ioanne persuasum habebant atque indubitatum, quòd verè Dei Propheta esset à Deo missus ad prædicandam pœnitentia, & baptismo præparandum populum, in aduentum eius quem post se venturum prædixerat. Huiusmodi erat impiorum super quæstione proposita, consultatio: qua, nō quid veritati & scripturis magis consentaneum expendebant, sed quid propriæ æstimationi & proprio commodo minus aduersum, examinabant: hac in re apertè mōstrantes, se suam magis quàm Dei gloria quærere, & propriam æstimationem præferre diuinæ veritati. [b] Post huiusmodi itaque consultationem, responsionem protulerūt, dicentes: Nescimus, an à Deo an ab hominibus Ioanes potestatem istam acceperit: sic videlicet per mendacium conantes effugere, vbi nec quod veritatis erat, nec quod ipsi malitia excæcati sentiebant, vellent proferre, ne se cōfunderent, aut populum offenderent. [c] Respondit illis similiter, absque alterius partis determinatione, dominus: [d] Quia vos meæ quæstioni respondere non voluistis aut non valuistis, facili alioqui & cui vnus quilibet è vulgò absque negotio posset satisfacere, idcirco neque ego ad interrogationem mihi propositam vobis respondebo. Qui enim veritatem interrogati confiteri erubescitis, veritatem interrogantes audire non meremini. [e] Volo autem vobis, quales vos sitis, & quid de vobis agetur, aptis parabolarum comparationibus ostēdere. Vestrum ipsorum requiro iudicium, vosipsi super eo quod proponam proferte iudicium. [f] Homo quidam duos habebat filios, ad quorum priorem accedens, dixit illi: Vade fili, & operare hodie in vinea mea, egredere ad opus quod præcipio tibi. [g] Ille autem durè & inobedienter respondens patri, dixit: Non vadam ad opus tuum in vineam. [h] Post

a Omnes enim habebant Ioannem, sicut Prophetam.

b Et respondentes Iesu, dixerūt Nescimus.

c Ait illis & ipse:

d Nec ego dico vobis, in qua potestate hæc facio.

e Quid autem vobis videtur?

f Homo quidā habuit duos filios, & accedens ad primum dixit: Fili, vade hodie operare in vinea mea.

g Ille autem respondens, ait: Nolo.

h Postea autem pœnitentia motus, abijt.

tamen prolatum inobedientiæ verbum, ad cor rediens,& seipsum arguens pro culpa in patrem commissa,verbum malum facto bono correxit, & qui inobedientem sermonem patri repugnando malè protulerat, pœnitendo obedientiam præstat in opere, & inobedientiæ verbum,obedientiæ facto commutat,abitque iuxta patris iussionem ad opus præscriptum.

a Accedens autem ad alterum dixit similiter. b At ille respondens,ait: Eo domine. Et non iuit. c Quis ex duobus fecit voluntatem patris? d Dicunt ei:Primus. e Dicit illis Iesus: f Amē dico vobis,quia publicani & meretrices præcedunt vos in regno Dei. g Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ,& non credidistis ei: h Publicani autem & meretrices crediderunt ei.

[a] Accedēs quoque pater filium alterum posteriorem, dixit illi similiter vt priori:Fili,vade ad opus hodie in vineam meam. [b] Ille autem verbis blandis spondet obedientiam,dicens:Libenter pater tuis iussis parebo. Non exhibet tamen opere quod verbo promittit. [c] Interrogo vos, vter horum verè patris voluntatem atque mandatum impleuerit, an ille prior qui post verba inobedientiæ pœnitentiā agens opus præstitit obedientiæ,an hic posterior qui verba tantum patri dedit, sed opus neglexit? [d] Dicunt illi:Nihil dubium,quin prior volūtatem potius impleuit patris sui,quàm iste posterior. [e] Hoc responsum retorquens in illos dominus, ait: [f] Amen dico vobis, quia lubricæ meretrices & iniusti publicani,qui Ioanne prædicante egerunt pœnitentiam,& conuersi sunt à peccatis suis,præferētur vobis in regno Dei: quoniam illi in regnum Dei suscipientur, tanquam qui voluntatem Dei impleuerint: vos autem foras à regno Dei excludemini,vt qui voluntatem Dei non adimplestis. [g] Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, ad hoc à Deo missus, vt homines tam verbo quàm exemplo erudiret ad iustitiam, prædicans pœnitentiam,& baptismo pœnitentiæ baptizans in remissionem peccatorū: & noluistis eius prædicationi credere, vt ageretis pœnitentiam. [h] Publicani autem & meretrices crediderunt prædicationi eius: & licet antè vixissent in peccatis & inobedientia, contra Dei voluntatem, Ioanne tamen prædicante, pœnitentiam egerunt. Hac in parte similes priori filio, qui prius quidem fuerat inobediēs,sed postmodū pœnitentiam agens,ex inobediente factus est obediens: propter quod,iuxta vestram responsionem, sic istos habet Deus vt obedientes filios, & eos qui suam

volun

volũtatem impleuerint.[a] Vos autem videntes etiam publicanorum & meretricum exempla corã oculis vestris, vidẽtes passim omnes ad ipsius prædicatione cõuerti, ne postea quidem tot exemplis visis pœnitentiã agere voluistis, vt crederetis eius prædicationi, & conuerteremini à vestra inobedientia: ac proinde, similes estis posteriori filio, qui (iuxta vestram sententiam) patri non æquè ac prior impleuit voluntatẽ. Iure igitur publicani & meretrices vos præcedent in regno Dei, quẽadmodum iure filius ille prior hæreditatis erit paternæ particeps, tanquam obediens filius, vbi posterior ab hæreditate excludetur, tãquam inobediẽs.[b] Rursum & aliam audite parabolam, qua apertius etiam vos vobis depingam, & quæ propter vestram hanc duram impœnitentiam euentura sint vobis, ad vestram præmonitionem aperiam:[c] Quidã fuit magnæ familiæ pater, qui plãtauit vineã eamq; sepe bona circundedit aduersus incursum bestiarum, ne depasceretur ab eis, & ne cõculcaretur à transeuntibus, si per eam non sepe clausam iter facerent.[d] Fodit quoque in ea torcular siue lacũ, in quo vuæ postquam maturuissent calcarẽtur, & exprimeretur atque colligeretur vinum ex eis:[e] turrim insuper ædificanś in medio eius, propter mansionem cultorum & custodum vineæ, & colligendos in tuto fructus eius. Sic scilicet diligẽter iste paterfamilias de omnibus huic prouidit vineæ, quæ erãt necessaria, sepè circundans, torcular fodiens, turrim ædificans, cauẽs ne quantum in ipso esset, quicquam deesset huic vineę, quo minus fructum ex ea acciperet.[f] Hanc autem vineam sic per omnia probè munitam paterfamilias locauit, nõ dedit agricolis quibusdam, qui eam colerent & custodirẽt:[g] & ipse vineam relinquens in manu & fide agricolarum, abiit in locum suum quo voluit, agricolas permittẽs agere de vinea pro suo libito.[h] Cũ autem aduenisset tẽpus, quo fructum afferre debebat vinea, tempus scilicet vindemiæ, misit dominus aliquot seruos suos ad agricolas illos, in quorum manus tradiderat vineã suam, vt de fructu eius acciperẽt iuxta conuentionem initam: quoniam vineam locauerat, non dederat

a *Vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea, vt crederetis ei.*

b *Aliã parabolam audite:*

c *Homo erat paterfamilias, qui plãtauit vineã, & sepem circundedit ei,*

d *& fodit in ea torcular,*

e *& ædificauit turrim.*

f *Et locauit eã agricolis.*

g *& peregrè profectus est.*

h *Cum autem tempus fructuũ appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt acciperẽt fructum eius.*

dederat,& ipsseam mercede conduxerant, non dono acceperant.[a] Agricolæ autem isti plurimum ingrati erga patremfamilias, qui eos magno affecerat honore,suam vineam eorum committens fidei, magnum item commodum eis præstiterat,locata eis vinea sub honesta mercede,vnde vitam transigerent, nō solùm non transmiserunt domino per seruos illos de fructu vineæ,verumetiam apprehensos eos, malè tractauerunt, [b] quosdam verberibus afficientes, aut flagitiis cædentes, [c] alios interficientes, [d] alios etiam lapidibus ignominiosè obruentes, tanquam maleficos homines.[e]Cuius rei fama ad dominum perlata,non statim impatiētia concitatus est,.sed longanimiter egit cū eis,volénsque illos per benignitatem ad pœnitentiā adducere, iterum misit ad eos alios seruos plures quàm antea miserat:vt qui pauciores non fuerant reueriti,saltem multitudine maiori permouerentur,& cohiberētur à malitia.[f]Verum illi in sua malitia perseuerātes,longanimitatem & benignitatem contemnentes domini,secundum duritiā & impœnitentiam cordis sui thesaurizare sibi pergunt irā eius, vnde ad pœnitentiam adduci & misericordiam inuenire debuerant:adiiciunt peccatis prioribus posteriora,nihilo mitius hos tractant posteriores atque illos priores tractauerāt,vt duplo fiant homicidæ plusquam antè fuerant.[g]Volens autem lōganimis Dominus omnia tentare,priusquam peccatores perderet, tandem addidit filiū suum quem habebat vnicum, & vnicè dilectum, ad illos mittere, dicens: [h] Tametsi non sint reueriti seruos meos,verisimile tamen est quod reuebuntur filium meum. Tametsi seruos contempserunt,vt pote vile genus hominum, & de quibus non tāta est cura dominis: attamen non videtur rationabile, vt filium ita contemnant & interficiant. Filius enim,quatenus patri proximus est & patris hæres, & quasi pater in eo videtur, maiorē solet impetrare reuerētiam à bonis, & timorem incutere malis, quam seruus,qui propter conditionis vilitatem, & generis ignobilitatem facilè despicitur.Cum etiam dominus filiū mittit,indicium est,rem illam pro qua mittitur mult

a Et agricolæ apprehensis seruis eius,

b alium ceciderunt,

c alium occiderunt,

d alium verò lapidauerunt.

e Iterum misit alios seruos plures prioribus.

f Et fecerunt illis similiter.

g Nouißime autem misit ad eos filium suum, dicens:

h Verebuntur filium meum.

multũ cordi esse patri,& in proximo adfore patrẽ, si non audiatur filius: propter quod, meritò debebant agricolæ isti viso filio timore corripi: & emolliri ad pœnitentiã, vel solo patris metu:ne si etiam hũc contemnerent,in proximo ipse in potestate sua vltor adueniret.[a]Agricolæ verò videntes filium aduenisse patrisfamilias, ne sic quidem moti sunt ad pœnitẽtiam aut obediẽtiam:sed fecerunt ei,non aliter quàm seruis prioribus.Dixerunt enim intra se:[b]Hic est hæres patrisfamilias à quo vineã conduximus,filius scilicet vnicus eius qui nobis locauit illam. Venite igitur, & occidamus eũ:& hęrede sublato de medio, nos hęreditatem istam nobis vsurpabimus,agemúsq; in ea & de ea quomodocunque voluerimus.[c] Placuit eis impium cõsilium,neque cessauerunt donec opere adimplerent illud:apprehendunt missum filium, extra vineã eiiciunt,in protestationem quòd nõ eum agnoscant vineæ dominum, sicque abnegatum crudeliter interficiunt.[d] Audistis domini longanimitatem tam magnã,tam diuturnam:audistis nefandam & in dies crescẽtem agricolarum impietatem. Nunc vestrum interrogo iudicium,ipsi proferte sententiam.Cũ dominus vineæ,post cæsos & occisos seruos, post etiam filiũ interfectum crudeliter,ipse ad vlciscẽdum consummatum agricolarũ istorũ scelus aduenerit, quid faciet illis?Quã exercebit,putatis, in illos vltionem? [e]Illi quod per se erat consequens,respõdent,dicentes: Malos istos pro suis sceleribus perdet mala morte & crudeli supplicio:[f] vineam tamen suam non perdet, neque succidet, sed aliis agricolis melioribus tradet eã,à quibus accipiat opportunis temporibus fructũ eius.[g]Hoc vbi respondissent, noluit Christus apertè in eos torquere sensum parabolæ, occultẽ tamen ad ipsos dictam esse significauit,authoritatem adducens ex Psalmo,in qua de reprobatione eius fit mentio,dixítq; illis:[h]Nunquam legistis id quod in libro Psalmorũ de mea scribitur passione,sub figura reprobati lapidis?Habet autem scriptura illa ad hunc modum: [i]Lapis ille quem ædificantes reprobauerunt,postmodum factus est caput anguli:lapis qui ab ædificãtibus

tanquam

a Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra se,

b Hic est hæres, venite occidamus eũ, & habebimus hæreditatem eius.

c Et apprehensum eum, eiecerunt extra vineam,& occiderunt.

d Cum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

e Aiũt illi: Malos malè perdet,

f & vineã suã locabit aliis agricolis,qui reddent ei fructum temporibus suis.

g Dicit illis Iesus:

g Nũquam legistis in scripturis,

i Lapidem quẽ reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?

tanquam ad omnia inutilis antè fuerat reprobatus, hic postmodum inuentus est præ omnibus maximè cõmodus, deseruiẽs videlicet coniunctioni duorũ parietũ, ad cõiungendos in angulo duos diuersos parietes, eósq; sic in vnitate cõtinendos, factus sum angularis lapis, totum ædificium continens.[a] Diuina autem dispositione, non humano consilio aut casu aliquo id factũ est: & est omnibus illud considerantibus admirandum spectaculum. Quæ verba si intelligitis, videtis, quàm rectè prædicta in vos competat parabola. Vos nanque illi estis agricolæ, cui & seruos Prophetas in patribus vestris occidistis, & nouissimè me quoque interficietis. Vos isti estis ædificantes, quibus Synagoga commissa est regi & ędificari. A vobis ego tanquam inutilis & noxius reprobabor, condemnandus morte turpissima: sed pater me faciet in caput anguli, per resurrectionẽ me exaltando, & caput constituendo super omnem Ecclesiam, vt duos parietes, id est, duos populos in vnam coniungam Ecclesiam, & totum ædificium in stabilitate & vnitate sua indissolubili contineam.[b] Quoniam ergo scriptura attestante, vos illi estis interfectores agricolæ, cõsequẽter quoque (iuxta vestræ responsionis decretum) pœnã vobis denuntio subsequuturam, quòd auferetur à vobis regnum Dei, propter vestram obstinatam infidelitatẽ atque malitiam, quam sicut erga Prophetas semper ostenderunt patres vestri, sic vos erga me demõstrastis, ac demõstrabitis, moriemini in peccatis vestris, & alieni efficiemini à regno Dei, forasq; excludemini ab eo:[c] & dabitur illud genti quę faciet fructus dignos & decentes ipsum, populo gentiũ crediturо dabitur promissio & ius regni cælestis, posteaquã vosipsos eo indignos redditis. Venient enim ab oriẽte & occidente, ab aquilone & austro, qui recumbẽt cum Abrahã, Isaac, & Iacob, in regno cælorum: sicq; filij & hæredes regni efficientur, qui prius fuerant alieni à testamento & promissionibus Dei: filij autẽ regni (qui estis vos, ratione electionis paternæ) eiiciẽtur foras, sicque à vobis auferetur regnum Dei. A vobis etiã Scribis atque Pharisæis, qui nunc populo Dei

a A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.

b Ideo dico vobis, quia auferretur à vobis regnum Dei.

c & dabitur genti facienti fructus eius.

lo Dei præstis, auferetur regimen populi Dei, & constituentur pro vobis alij rectores populi Dei, Apostoli mei videlicet & eorum successores, qui curabunt populos fructificare Deo. [a] Insuper & hoc ex authoritate Esaiæ Prophetæ vobis denuntio, quòd omnis qui super lapidem istum à vobis reprobandum ceciderit, aut in eum impegerit, lapsus confringetur, fiétque ei ad mortem talis offensio: [b] super quem verò lapis iste suo pondere ceciderit, prorsus comminuetur, & peribit perditione subita ac manifestissima. Hoc est, quicunque in me scandalizatus fuerit, mihi contradicendo & repugnando, mortis se reum efficiet: & super quemcunque venerit pondus illud iudicij mei grauissimum, perditione subita & æterna peribit. Hæc est tota illa vltio, quam iuxta Prophetarum testimonia congruè ad propositam parabolam vobis superuenturam denuntio, nisi egeritis pœnitentiam. [c] His auditis, principes Sacerdotum & Pharisæi facilè intelligebant, se in prænarratis parabolis fuisse notatos, eo quòd manifestè satis ad ipsos fuissent directæ istæ tam graues parabolæ. [d] Quam ob causam grauiter indignati, nec quicquam emendati, cupientes vlcisci factam sibi (vt existimabant) iniuriam, quæsierunt apprehendere eum, & manus in eum mittere: [e] retraxit tamen illos ab implendo tum temporis suo desiderio, non amor veritatis, aut metus Dei, sed timor populi, quoniam populus omnis magna erga illum afficiebatur reuerentia, tanquam erga Prophetam magnum, quem misisset Deus singulari beneficio ad salutem populi sui: propter quod timebant, ne aduersum se oriretur tumultus in populo, si tentassent illum contingere. [f] Non cedens autem illorum feritati dominus Euangelicæ veritatis & paternæ voluntatis intrepidus annuntiator, prædictis adiecit, & alias eisdem de rebus earundémque rerum significatiuas parabolas, de malitia scilicet Iudæorum, ob quam merentur reprobari à Deo, in locum suum substituendis aliis.

a Et qui ceciderit super lapidẽ istum, confringetur:

b super quem verò ceciderit, conteret eum.

c Et cum audissent principes Sacerdotum & Pharisæi parabolas eius, cognouerunt quòd de ipsis diceret.

d Et quærentes eum tenere,

e timuerũt turbas, quoniam sicut Prophetam eum habebant.

f Et respõdens Iesus, dixit iterum in parabolis eis, dicens:

Expla

Explanatio parabolæ de vinea & malis agricolis.

PAterfamilias est Deus, pater vtiq; magnę familiæ: cuius est terra & plenitudo eius, orbis terrarum & qui in eo habitant. Vinea eius, est populus eius: specialiter autem domus Israël quémadmodum Esaias ait. *Vinea domini exercituũ, domus Israël est.* In qua vinea, singuli palmites vel germina singula, sunt singuli de populo, cultores domini: id quod subsequenter indicat Esaias, dicens: *Et viri Iuda, germen delectabile eius.* Hanc vineam plantauit Deus per specialem electionem Patriarcharum & patrum, à quibus synagoga duxit originem Sepem circundedit, torcular fodit, turrim in medio eius ædificauit, quando populum illum mirabilis protectionis & legislationis beneficiis sic instruxit, defendit, custodiuit, ornauit, sicq; in omnibus ei prouidit, vt ex ipsius parte nihil deesset populo illi, quominus fructum bonum faceret: ita vt meritò possit cum vinea sua expostulare, ac dicere: *Quid vltra debui facere tibi ô vinea mea, & nõ feci?* Hãc vineam sic egregiè paratam, & omnibus necessariis instructam, locauit agricolis: quia synagogam pascendam & gubernandam tradidit sacerdotibus atq; senioribus, qui post Mosem super eius consederunt cathedram, illique in cathedra fuere successores, ac postmodum etiam regibus, qui sic populum in lege Dei verbo & exemplis instituerent, vt fructum ferrent Deo. Nõ autem dedit illis Deus vineã, sed locauit: quoniam præpositos populi sui non vult dominari, sed operari in eo, ipse sibi soli reseruans vineæ dominiũ. Locat tamen agricolis vineã, quia præpositis fideliter in populo suo laborãtibus, mercedẽ promittit. Peregrè proficiscitur, tradita agricolis vinea: quoniã Deus quasi absentẽ se exhibet, relinquẽs præpositos agere pro voluntatis suæ libero arbitrio. Significatur enim in hac absentia libertas operariorũ. Donec enim præsens adstat spectator dominus, quasi coacti laborant operarij: vbi autẽ abfuerit ille, operantur vel oriantur liberius. Appropinquãte tempore fructuum, mittit dominus seruos ad accipiendum de fructu vineæ, posteaquã fructuũ nihil ad se videt adferri ab agricolis: quoniã post legem datam, quũ meritò iam populus Dei fructũ faceret diuini cultus, nec tamẽ eum pro voto perciperet dominus in populo suo, propter negligentiã vel malitia potissimum præpositorum populi, misit seruos suos Prophetas sanctos, per quos fructũ requisiuit, hortantibus illis populum ad cultum Dei, & potissimum populi præpositos, vt iudices, reges, atq; pontifices, ad quorum nutum obsequebatur populus: sic per seruos

suos

ſuos requiſiuit fructum de vinea dominus, qui ei vltro non offerebatur. Serui ab agricolis malè recipiuntur, & tractantur crudeliter: quoniam Prophetarum exhortationibus & increpationibus non ſolum non obedierunt ſynagogæ præpoſiti, verum etiã ignominia aut verberibus, imò & morte plæroſq; ex eis affecerunt. Mittit alios ſeruos prioribus occiſis: quia in diuerſis mũdi ætatibus & generationibus, ſub diuerſis regibus, & pontificibus, diuerſos Prophetas miſit. Verũ poſteriores non mitius tractantur prioribus, adeò vt ſanguine Prophetarum repleretur Hieruſalem vſque ad os, quemadmodũ de Manaſſe legitur: vt meritò eis exprobraretur à domino: *Quem Prophetarum non occiderunt patres veſtri?* Et iterum, *Hieruſalem Hieruſalem quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt?* Et quod ſemel miſiſſe ſatis non fuit domino vineæ, ſed crebrius miſit, illud ſignat, quod poſtmodum dominus exprobrauit, dicens: *Quotiens volui congregare filios tuos, quomodo cõgregat gallina pullos ſuos ſub alis, & noluiſtis?* Quod primis interfectis ſeruis non ſtatim ad vindictam pergit dominus, neque etiam ſecundo miſsis, ſignificat miram Dei longanimitatem & benignitatẽ, qua (iuxta Apoſtoli verbum) peccatores inuitat ſiue adducit ad pœnitentiam, & multam illam patientiam qua vaſa iræ tolerat apta in interitum, & donec impleantur eorum peccata ſuſtinet patienter, vt poſtmodum in eis notam faciat potentiam iræ ſuę. Poſt miſſos plurimos diuerſis vicibus ſeruos, nouiſsimè filium mittit, quoniam poſtquam multifariè multiſque modis loquutus fuiſſet Deus patribus in Prophetis nouiſsimè omnium loquutus eſt nobis in filio ſuo: & quando venit plenitudo temporis ac fines ſæculorum aduenerant, miſit Deus filium in mundum. Ad vineam autem iſtam & eius agricolas, miſſus eſt filius, quoniam ipſe dixit, *Non ſum miſſus, niſi ad oues quæ perierunt, domus Iſraël.* Miſſus eſt fructum vineæ requirere: quoniam ad hoc eum vnxit ſpiritus domini, vt Euangelizaret pauperibus, prædicaret remiſsionem captiuis, viſum daret cæcis, ſurdis auditum, & annum domini prædicare acceptum: & quia in omnibus ſemper gloriam patris & veræ pietatis fructum quærebat. Viderunt agricolæ hæredẽ, & cognouerunt hæredẽ eſſe: nihilominus propter auaritiam, vt ad ipſos deueniret hęreditas, interfecerũt eum: quoniam ex ſcripturis in quibus erãt plurimum verſati Scribę atque Phariſæi, item & ex potentiſsimis ſignis & efficaciſsima doctrina Chriſti, ſi nõ obſtitiſſet inuidia & auaritia, ſufficiẽs illis notitia pręſtabatur de Chriſto, ſi nõ ambitio & auaritia eorũ excęcaſſet oculos, peruertiſſetq; iudiciũ. Videbant ſceptrum de Iuda ablatum, regnante alienigena: Danielis hebdomadas finitas videbant, audie-

rant Magos ab oriēte aduenisse Hierosolymam de nouo rege nato quem ipsi stellæ indicio viderant quærentes Zacharias vaticinatus fuerat,de venturo,post Ioannē saluatore.Idipsum Ioānes postquam adoleuisset,magnificè confirmauit.Neque siluerant pastores,quę in huius ortu viderant:neque in angulo gestum fuit quod egit & dixit Simeon,& cum eo Anna.Quid autem sibi vult quod dicunt adinuicem? *Hic est hæres,venite occidamus eum,& nostra erit hæreditas*? Nūquid illi Christo occiso, dij aut Dei filij existimabant fieri?Illud videlicet significatur,quod pulchrè in libro Sapientiæ in horum persona dicitur: *Circunueniamus iustum,quoniam inutilis est nobis,& contrarius est operibus nostris,& improperat nobis peccata legis,& diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ,Promittit se scientiam Dei habere,& filium Dei se nominat.* Et post pauca, *Gloriatur patrem se habere Deum. Videamus ergo, si sermones eius veri sunt.* Ac deinceps, *Morte turpissima condemnemus eum.* Hinc disce quomodo propter hoc cogitant occidere hæredem,vt sit eorum hæreditas:quoniam videlicet propter hoc cogitauerunt præpositi Synagogæ Christum occidere,quia non dominari illos permittebat in populo,quoniam eorum ambitionem,auaritiam,& cupiditatem redarguebat,& falsas ipsorum doctrinas ambitiosasq; fictiones traducebat & patefaciebat coram populo:ne seduceretur ab eis:& in omnibus erat(vt ipsi dicebant)contrarius operibus ipsorū: Propter quod,vt esset ipsorum hæreditas,vt populum pro suo libito tractare possent,& pro sua voluntate ambitiose in eo dominari,con traditore sublato,in Christi mortē machinati sunt, ambitione ita suadente,cum sorore auaritia.Apprehensum hæredē eiecerūt agricolę extra vineam & occiderūt:quoniam extra portam passus est dominus,morte turpissima cōdemnatus,& cum iniquis latronibus deputatus,vt esset mors eius ignominia spectabilior. Post filij interfectionem tanquam consummatis sceleribus venit ad puniendū scelera tos dominus vineę,qui vsque tunc eos ad pœnitentiam expectauerat:quoniam post Christi passionem,impletis peccatis Iudæorū,ad vltionem Dei iustitia venit:primum quidem temporalē,in illa miseranda desolatione quæ sub Tito & Vespasiano Imperatoribus facta est:venturus olim in extremo iudicio longè grauius,per vltionem ignis æterni.Vineam suam non disperdidit,quam semel plātauerat, quoniam non repulit(vt ait Apostolus)populum suum,sed aliis agricolis eam locauit,quia sub Apostolis sanctis constituit populū suum atque horum successoribus,iuxta illud Psalmi, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filij,constitues eos principes super omnem terram.* Hi vineam coluerunt,& fructificare fecerunt domino:quoniam ipsis prædicanti-

bus

bus,fructum veræ pietatis atque bonorum operum fecerunt fideles populi. Alio nanque plantante,rigante alio,Deus incrementum dedit,vt fructum ferret vinea. Quam autem hi soliciti fuerunt vineam suam colere,ad reddẽdum fructum domino vineæ,ipsa eorum tum scripta,tum facta,testantur.

ANNOTATIONES IN CAP. XXI.

AD *montem oliueti.*) Videtur poni constructio transiens, pro non transeunte:vt mons oliueti dictum sit,pro monte qui est oliuetum. Græcè enim est ὄρος τῶν ἐλαιῶν, hoc est,ad montem oliuarum siue oliuis consitum. Oliuetum autem,locus oliuarum dicitur:quẽadmodum salicetũ,locus salicum,& harundinetũ locus harundinũ. ¶*Ite in castellum,quod contra vos est.*) Castellum hoc loco non arcem significat,sed vicum vel pagum. Græcè enim est nomen κώμη come, quod nõ arcem significat,sed pagum aut vicum. Sic & alibi,quoties dicitur Iesus in castella perambulasse,vel in castella venisse,nõ arces significantur,sed vici aut pagi. Illud quoque quod contra vos est,qui dam putant significare contrarietatẽ animi,quomodo à quibusdam exponitur de Hierusalem,Christo ac discipulis contraria. Verius autem sic exponitur:quod è regione vel ex opposito situm est. Græcè enim est εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν: id est,ad vicũ è regione vestri. ¶*Dicite filiæ Sion.*) Hoc testimonium iuxta Hebraicam veritatẽ ita legitur,Zachariæ 9.cap. *Exulta satis filia Sion,iubila filia Hierusalem, Ecce rex tuus veniet tibi,iustus: & Saluator,ipse pauper,& ascendens super asinam & super pullum filium asinæ.* Secundum verò 70. ita legimus, *Lætare valde filia Sion,prædicta filia Hierusalem,Ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluans,ipse mansuetus,ascendens super subiugalem & pullũ nouũ.* Vnde patet Euangelistam nõ curiosè ad verbũ recitasse testimoniũ Prophetæ,sed iuxta sententiam: quemadmodũ & aliis plærisque in locis,tam Euangelistæ,quàm Apostoli cęteri,atq; adeò Christus dominus,fecisse leguntur. Illud autem principium, *Dicite filiæ Sion,Ecce rex tuus venit tibi,*videtur ex Esaiæ 62.capite recitatum:reliquum autem,certum est Zachariæ esse. Quod autem dicitur, *super pullum filiũ subiugalis,* ad maiorem humilitatem pertinet:quasi dicat,filium asinæ sub iugo incedere solitæ,quomodo de Balaam ait beatus Petrus quod correctionem habuit suæ vesaniæ subiugalę mutum animal. 2.Pet.2 ¶*Et eum desuper sedere fecerunt.*) In vulgatis Græcis legitur καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῶν;hoc est,Et sedere fecerunt eum super ea,videlicet asina. Per quod tamẽ nõ excluditur,quin & super pullum sederit quod alij Euãgelistę Marcus & Lucas testantur. Verum,hoc tantum

x 2 indica-

indicatur,quod etiā ſuper aſinam ſederit,prius forſitan quàm ſuper pullum.Noſtra interpretatio ambiguè habet,per aduerbiū deſuper eum ſedere fecerunt. ¶*Dicentes: Oſanna filio Dauid.*) Datiuus ille,filio,poteſt accipi vt rectus à participio expreſſo, dicētes:Magis tamē congruum videtur, ſubaudire verbum aliud vnde regatur,ad hunc ſenſum:Oſanna canimus vel dicimus vel clamamus filio Dauid.Vocem autem Hebraicam oſanna,vulgò non perfectè iuxta Hebraicā ortographiam exprimimus quemadmodum nec Græci,qui ſcribūt ὡς ἀννά hos anna,cum Hebræi ſcribant hoſiah-na. Verbum enim,hoſiah,ſignificat ſalua vel ſaluifica.Na autem,interiectio eſt blandientis,pro qua nos vtimur quæſo vel obſecro,vel(comicè)amābo.Sumitur autem iſta acclamatio ex Pſalmo 117.Vbi ſic iuxta Hebręum legimus,*Obſecro domine,ſalua obſecro,obſecro domine bene proſperare,benedictus qui venit in nomine domini.*¶*Manè autem reuertens in ciuitatē,eſuriit.*) An purè naturalis fuerit eſuries,an aſſumpta,non habemus compertum.Naturalis eſſe potuit,ſi pridie poſt longum ac multum in docēdo laborem parum cibi ſumpſerat,nocte quoque(vt ſolet)in oratione peruigil remanſerat. Nemo enim ignorat,cœnam ſobriam cum nocturnis deinde ſubſequentibus vigiliis,naturaliter maturā eſuriē adducere.Forſitan autē aſſumpta fuit voluntariè,quomodo aliquando conturbationem & fremitū ſpiritus aſſumpſit,& lachrymas.Vtroque modo fieri potuit:ſed vtrum eorum factum ſit incertum eſt. ¶*Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes accipietis.*) Participiū, credentes,in ambiguo poſitum,connecti poteſt vel præcedenti vel ſubſequenti.Prior connexio,hunc ſenſum habet:Quæcunq; credentes petieritis in oratione,accipietis:id eſt,quęcūque ſine hęſitatione & cum bona fide petieritis.Iuxta poſteriorem conſtructionem, hìc habebitur ſenſus.Quęcunque in oratione petieritis,accipietis credētes:id eſt,accipietis,ſi modo credatis,vel credendo accipietis quoniā non impetrat oratio,niſi adſit fides,quemadmodū Iacobus indicat, dicens. *Poſtulat autem in fide,nihil hæſitans. Qui enim hæſitat,ſimilis eſt fluctui maris,qui à vento impellitur.*¶*Fili,vade hodie operare in vineā meam.*) Quidam codices Latini per infinitiuum legunt operari:alij per imperatiuum,operare:quod poſtremum Græcis conſonat,per imperatiuum habentibus, ἐργάζου ergazu. Accuſatiuus autem ille, in vineam meam,ad primum imperatiuum,vade,referri debet:vt ſit ſenſus:Vade in vineam meam,operare ibi.Apud Gręcos tamen, poteſt cum imperatiuo operare,conſtrui:quoniam in datiuo caſu ponitur ἐν τῷ ἀμπελῶνί μου: id eſt in vinea mea. ¶*Eo domine.*) Quidam codices Græci habent,ἐγὼ κύριε,ego domine:alij autē ὑπάγω κύριε va

do

do domine. ¶ *Publicani & meretrices praecedent vos in regno Dei.*) Praecedent,hoc in loco impropriè debet accipi, vt non dicat ordinem ad subsequentes. Non enim pharisæi impœnitentes recipiendi erant posteriores aut posteriori loco constituendi in regno cælorum,quo omnino non erant introituri.Ideo autem dicuntur pręcedere,quoniam illi ad regnũ eligentur his ab eo exclusis,quia videlicet præeligẽtur ad vitam,id est,præ eis:sic videlicet,vt his reprobatis à regno, illi assumantur.Qua forma loquendi dicimus,duorũ pro vna aliqua re contendentium alterum pręposit um esse alteri, vel alterum præcessisse,cui est res illa concessa,pro qua simul ambo instabant,altero spe sua frustrato. Ad hunc modum etiam præferre dupliciter accipitur.Propriè enim hunc illi pręferimus,quãdo huic ordinem priorẽ damus,illi posteriorem.Impropriè verò,quando huic damus illi negamus.Sicq; præferret vel præponet Deus publicanos & mererrices pœnitẽtes,Pharisæis impœnitentibus. ¶ *Nec pœnitentiam habuistis,postea.*) Illud,postea,magnam habet emphasim,& causam Pharisęorũ ostendit in hoc deteriorem,quod etiam publicanorum & meretricũ præuia exempla cernentes,nihil moti fuerint. ¶ *A domino factum est istud,& est mirabile in oculis nostris.*) Iuxta communem intellectum, pronomen,istud,ad totum refertur quod præcessit,ad hunc sensum. Quod lapis ille ita prius ab ędificãtibus sit reprobatus,ac postmodũ in caput anguli factus,id factũ est à domino. Ex Gręco tamen apparet sensus alius accipiendus.Nam apud Gręcos dictio κεφαλὴ caput significans,generis est fœminini:similiter & quę angulum significat γωνία gonia:ac deinde cætera omnia eodem genere dicuntur, facta est ista,& est mirabilis,&c.Vnde videtur prima facie pronomẽ istud referre,caput ad hunc sensum:A domino factum est caput hoc anguli,& est illud caput anguli,mirabile in oculis nostris,quomodo non aspernandi quidam interpretantur authores.Et habet id quidem cõmodam sententiam,in idem recidentem cum ea quam cõmuniter accipimus.Potest autem pro communi sententia dici,genus fœmineum positum pro neutro:quemadmodũ aliâs nonnunquam fieri solet.Velut Psal.26. *Vnam petij à domino*, pro vnum petij, vel vnam rem petij.Sic & in proposito, A domino res ista facta est,vel istud factum est,&c. ¶ *Ideo dico vobis,auferetur à vobis regnum Dei,& dabitur genti facienti fructus eius.*) Incertum est,an priuatim ad ipsos præpositos qui in parabola sub agricolis designati sunt,istud pertineat:an ad populum totũ Iudaicum,quantũ ad permãsuros in incredulitate.Si ita diceretur,Auferetur à vobis regnũ Dei,& dabitur aliis agricolis,aliis præpositis,ad ipsos Synagogæ primates peculiariter deberet aptari.

Nunc verò, cũ ait, *Et dabitur genti facienti fructus eius*, videtur in priori particula præpositos simul cum sibi adhæsuris in malitia notari, tanquam à regno cæle sti excludendos. Vtrunq; sensum satis indicat Elucidatio. Hoc tantum nota, q̃ non eodem modo in vtroq; regnum cælorũ accipitur. In vno enim, pro ipso regno beatitudinis supernæ: in altero verò, pro populo Dei in hoc mũdo, sumitur. Posset & pro lege vel verbo Dei accipi, quod similiter à Iudæis ablatum est, dum excæcati sunt, & eius vera intelligentia priuati. Datum autem gentibus, qui prædicationem Euangelicam habent & credũt. Illud etiam genti facienti fructus eius, videlicet regni Dei, variè debet exponi, iuxta variam acceptionem regni Dei. Accipiendo enim regnum Dei pro regno cælorum, fructus facit regni huius, qui opera Dei operatur, vitæ æternæ meritoria. Si pro populo Dei sumatur, fructus regni faciunt ipsi præpositi, quando populum faciunt ita viuere & fructificare, vt decet populum Dei & sanctificatum Deo.

ELVCIDATIO CAP. XXII.

Simile factũ est regnũ cælorũ homini regi qui fecit nuptias filio suo.

SIC Res se habet quantũ ad regnũ cælorũ, quomodo in sequenti indicatur parabola, de homine quodã rege, qui nuptias magnificas apparauit vxorẽ ducturo filio suo.[b] Ad quas nuptias cũ multò antè q̃ exhiberẽtur, inuitasset plurimos vt regia magnificentia simul atque munificentia postulabat, aduenıẽte iam nuptiarũ tempore, quando exhibendæ & celebrandæ erant, misit seruos suos, vt eos qui i prius inuitati fuerant, vocarẽt ad iam paratas nuptias quomodo in magnificis cõuiuiis fieri solet, vt prius inuitati ante dies aliquot, postmodũ in ipsa hora vocentur ad paratum conuiuium.[c] Venientibus autẽ seruis, illi qui inuitati fuerant non habẽtes rationem inuitationis prius factæ, venire recusant ad regias nuptias.[d] Rex multa vsus patiẽtia atque clemẽtia (quæ maximum est principis ornamentũ) iterum alios mittit seruos ad idem negotium: vt discant inuitati, seriò se vocari, imò requiri ad nuptias, geminis missis nuntiis, & regi vehemẽter esse cordi, vt veniãt. Quos seruos posteriores emittẽs, verba posuit in ore eorũ, q̃bus vocarẽt inuitatos, dixitq; eis: Sic dicetis inuitatis:[e] Hæc dicit dominus qui misit

b Et misit seruos suos vocare inuitatos ad nuptias.

c Et nolebant venire.

d Iterum misit alios seruos, dicens, Dicite inuitatis.

Ecce prandiũ meum paraui:

sit nos ad vos. Ecce prandium nuptiale paraui pro nuptiis filij mei, quas celebrare volo: prãdiũ illud ac festũ nuptiale, ad quod ego iampridẽ vos inuitaui, iam paratum est vt exhibeatur vobis, vósq; gustetis illud. a Boues & oues & cuncta altilia mea quæcunque ad hoc festũ alui impinguauiq;, siue gressibilia siue volatilia, occisa sunt: & cũcta quę ad nuptias regales pertinent iam sunt parata, ex parte domini nostri nulla est expectatio. b Tantũ expectantur cõuiuæ inuitati, vt veniant, ac gustent præparatũ sibi prandium, festúmq; nuptiale celebrẽt. Nolite ergo iam morã facere, quoniã moram non patitur ciborũ præparatio, sed quantotius venite ad præparatas vobis nuptias. c Ne his quidẽ nuntiis secundis ita efficaciter vocantibus acquieuerũt inuitati, sed in suo obfirmati malo proposito negligũt, renuũt atq; contẽnunt venire, regias paruipendunt nuptias, tametsi magnificentissimas. d Abierunt autẽ ad sua priuata quisq; negotia, alius ad villam suam, alius ad exercendam negotiationem suam, propria cõmoda prçferentes regalibus nuptiis. e Quidam verò non solum non venerunt vocati, verũ insuper vocantes seruos multa affecerunt iniuria, & post multas eis illatas contumelias interfecerunt. f Cognoscẽs autem rex tantam aduersus seruos suos exercitatam crudelitatem, & erga se nimiam mõstratam ingratitudinem atque contemptum, nõ vltra ferendam putauit horum malitiam, quam hactenus per longanimitatẽ dissimulauerat: g sed ita exardescens, pro rei indignitate, exercitus militum suorũ misit ad ingratos & homicidas illos, eósq; omnes iussit interfici, & in sceleris detestationem etiam illorum ciuitatem igne succendi. h Quibus digna vltione consumptis, nolens rex munificus pro nihilo paratas esse tam celebres nuptias, neq; tam instructum conuiuiũ nullis proficere, de aliis cogitare cœpit conuiuis q prius inuitati non fuerant, posteaquã illi periissent qui inuitati nõ venerant. Dixitq; seruis suis: i Nuptias quidem meas ego paraui: & sicut pollicitus fui, inuitatis prandium nuptiale ego exhibui, ita vt de me non possit quisquam cõqueri, quòd verbis fidem nõ fecerim.

a tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata.
b Venite ad nuptias.
c Illi autem neglexerunt:
d & abierunt, alius in villam suã, alius verò ad negotiationem suam.
e Reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumeliis affectos occiderunt.
f Rex autem cum audisset,
g iratus est, & missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorum succẽdit.
h Tunc ait seruis suis,
i Nuptiæ quidẽ paratæ sunt.

a Sed qui inuitati erant non fuerunt digni.
b Ite ergo ad exitus viarū, et quoscunque inueneritis, vocate ad nuptias.

[a] Verum isti qui inuitati fuerant, indignos seipsos fecerunt meis nuptiis, dū vocati venire recusarent: propter quod, iusta vltione mea illos perdidi. [b] Vos igitur, ne vacuæ remaneant nuptiæ, ne frustra tantus sit apparatus deliciarum exhibitus, celeres abite ad compita & viarum exitus, ad loca maximè publica & maximè frequētia hominibus: & quoscunq; inueneritis, qualescunq; tandem fuerint, pauperes, diuites, cæci, videntes, surdi vel audientes, denique cuiuscūq; conditionis fuerint, vocate ad nuptias.

c Et egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuenerunt malos & bonos,

[c] Mox obedientes serui, egressi sunt in vias publicas: conuocauerūtq; & congregauerūt in domum nuptialem domini sui, quotquot & qualescunque inueniebat, & sequi vellēt vocantes, tam bonos, quàm malos, tā pauperes, quàm diuites, tam surdos quàm audiētes, atque ita in cæteris, nullo habito personarum respectu, sed absque delectu omnes.

d & impleta sunt nuptiæ discumbentium.
e Intrauit autē rex vt videret discumbentes,
e & vidit ibi hominem nō vestitum veste nuptiali;
g & ait illi: Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestē nuptialem?

[d] Sicque factū est, vt plenæ fierent nuptiæ discūbentibus, nuptialis domus impleta est conuiuis. [e] Congregatis autē illis in domum nuptialem introgressus est rex, vt videret discumbētes conuiuas, vt consideraret quales haberet hospites, num honesti ac læti essent, & nuptiis digna essent omnia, ne fortè quicquam illic esset quod suas fœdaret nuptias. [f] Vidit autē in numero cæterorum, quendam illic accumbētem, qui veste nuptiali ornatus nō erat, nuptias regias suo plebeio habitu aut pānis sordidis plurimum dehonestantem. [g] Quem toruo aspiciens vultu, ita alloquutus est: Amice, cui ego amicitiam magna ex mea munificentia monstraui, qua fronte, qua temeritate siue audacia huc es ingressus ad meas nuptias, ac cum cæteris vnà cum ad mensam accumbis, vestem non habēs nuptialem? Quid tibi ita visum fuit, meas irridere ac dehonestare nuptias? Nō est quod paupertatem aut defectū causeris. Ecce omnes hi pauperes erant & nudi, ex viis & sepibus huc adducti: sed ingredientes ad nuptias meas, petierunt & acceperunt nuptiales vestes, in quibus discumbunt, & grati sunt mihi, easque mundas seruant, nec pristinos resumūt pannos. Ita & tu si petiuisses, vestem accepisses nuptialem, viles pannos tuos habitu commutasses digno

meis

meis nuptiis. Nunc verò hîc resides tanquam vnus conuiuarum, totus deformis & difformis cæteris, de nuptiali veste nullam curam gerẽs. [a] At ille se deprehensum videns, nec habens quod responderet, obmutuit, sibi malè conscius & excusationem non habens. [b] Statimque rex ministris ait: Amouete hũc quantocius, & eiicite è nuptiis: ligatisque pedibus & manibus, ad supplicium rapite illum, proiicientes eum in exteriores, palpabiles, ac densissimas inferni tenebras. [c] Illic erit sine fine fletus & stridor dentium: illic tormenta sentient, tam interna, quàm externa damnati, quorum non erit finis in sæcula. Facile vos docet parabolæ huius finis, quorsum tendat intentio. [d] Non enim quisquis ad vitam æternam vocatur, statim ad eam electus est aut ad eam pertinget. Plurimi nanq; ad vitam ęternam vocati sunt, ex quibus plurimis admodum pauci sunt electi, qui eam ad quam vocati sunt vitam consequentur: quemadmodum in prædicta parabola, multi indicantur vocati, homicidæ videlicet illi priores, ex quibus nulli fuerunt electi ad nuptias, quia non fuerunt digni: ac deinde ille etiam qui in nuptiis sine nuptiali veste discumbebat, & eiectus fuit è nuptiis: ac proinde, sibi nemo de vocatione tantum blandiatur, sed per fidem & vitam bonam studeat dignè ambulare vocatione sua, vt etiam electus fiat. [e] His auditis, Pharisæi non ignorantes se notatos iam narratis parabolis, subduxerunt sese à Christi præsentia, tractareque pariter & cõsilium capere cœperunt, quomodo illum in sermone comprehenderent, & callidè illaquearẽt, quomodo videlicet aliquid ex ore eius possent callido rapere cõsilio, vnde calumniam in eum deuoluerent. [f] Quoniam autem sciebant se apud illum haberi suspectos, nec facile per se id posse efficere sperabant, hoc habuerunt consilium, vt aliquod ex suis discipulis subornarent atque submitterent, quos putabant illi incognitos, hisque adiungũt Herodianos, id est, aliquot de secta eiusmodi Herodiana, quæ tributum defendebat persoluendum Romanis, vel ministros aliquot aut partem agentes Herodis. Hos ita pariter iunctos, tan-

a At ille obmutuit.

b Tunc dixit rex ministris, Ligatis pedibus eius et manibus mittite eũ in tenebras exteriores.

c Ibi erit fletus & stridor dentium.

d Multi enim sunt vocati pauci verò electi.

e Tunc abeuntes Pharisæi & consilium inierunt vt caperent eum in sermone.

f Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes:

quam Iesu incognitos, verbis instruũt Pharisæi, quid, quomodo, qualibus verbis proponere debeant. [a] Qui ita subornati speciem præ se ferẽtes pietatis, sub ouina pelle lupinum tegentes animum, Christum accedunt, ac dicunt illi: Magister nos multa iam experientia certò cognouimus, te veritatis esse amatorẽ atq; doctorem, & viam Dei docere nõ ad hominum affectus, non ad quæstum proprij cõmodi, vt plærique faciunt, sed iuxta infallibilem veritatis regulam. [b] Neque tibi cura est de quoquam, neque quenquam metuis. Non enim personarum es acceptor, non respicis facies siue personas hominum, nihil omnino externũ attendis, neque nobilitatem, neque diuitias, neq; potestatem, neque munera, neq; aliud quodcunq; externum, vt propter metum vel fauorẽ cuiusquam aliter doceas quàm habeat veritas, & cõscientia tibi docendum testetur, aut eorum quę sunt veritatis quicquam omittas. [c] Atque hac de causa nunc ad te venimus, quæstionem hactenus inter multos seditiosè disputatam: simplici determinatione à te postulãtes dissolui. [d] Est autem hæc quæstio, num populo Iudaico liceat dare tributum aut censum Romanorum Imperatori, vt quidam sentiunt, dicentes iustum esse, vt tributa soluantur iis sub quorum protectione seruamur: [e] an id non liceat, vt sentiunt alij, arbitrantes, iniquum esse, illicitum ac diuino aduersum honori, populũ quem sibi Deus elegit in peculium ex omnibus gẽtibus, vlli alij regi aut principi tributum soluere, aut quouis modo subiectionem profiteri, præter quàm soli Deo, cuius sunt peculiaris populus. His verbis tam callidis, arbitrati sunt Pharisæi Christum cõprehendere. Erat enim ad vtramlibet responsionis partẽ parata calumnia. Si enim dixisset licere tributum solui à populo, grauiter id accipiendum sciebãt: qui licet tributa tum solueret vi & necessitate coactus, animo tamẽ libertatem sperabat, maximè quod recens adhuc esset tributi iugum. Vehemẽter autem illud cupiebant Scribæ atque Pharisæi, tale aliquid ex ore Christi rapere, vnde apud populum eius posset existimatio minui, cuius solius timore ab illo cõprehen-

a Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces;

b & non est tibi cura de aliquo. Non enim respicis personã hominum.

c Dic ergo nobis, quid tibi videtur?

d Licet censum dare Cæsari,

e an non?

prehendendo abstinebant. Si dixisset non licere, aderant Herodiani, qui ad præsidem detulissent hanc responsionem, & ipsi statim apud præsidem Christum accusassent, tanquam seditiosæ doctrinæ & rebellionis contra principes authorem.[a] At verò omnium cognitor Iesus, subdolam illorum fraudem optimè cognoscens, ita responsum cum increpatione temperauit, vt nihil ex eius respōso posset rapi in calumniam, quæstioni tamē tacitè satisfaceret.[b] Dixit itaque eis, Hypocritæ, qui sub pelle ouina intrinsecus vulpinū cælatis animū, qui pietatem simulantes, tanquam doceri cupientes, impietatē meditamini, quid me tentatis? quorsum tendit ista vestra nequam interrogatio, quam non vt discatis proposuitis, sed tantum vt tentetis atque decipiatis? Noui enim ego dolosum animū vestrum, vósque scitote & mementote deprehensos. [c]Ne tamē me existimetis diuerticula quærere, respōdebo vobis, licet indignis super quæstione proposita. Prius tamen ostendite & exhibete mihi nummisma census, siue nummum tributi, quem videlicet pro tributo persoluitis.[d] At illi mox ei exhibuerunt denarium, qui erat nummus tributi.[e] Quem videns Iesus, ait illis: Cuius est hæc imago huic insculpta denario, & cuius est inscriptio quam video in circuitu imaginis? cuius gerit nummus iste imaginem & inscriptionem?[f] Dicunt illi, Cæsaris est imago, qui nummum cudit, & eiusdem est inscriptio, testās videlicet ipsum esse qui cudit nummum.[g] Ex horum responsione volens illos conuincere dominus, ait:[h] Vos fatemini, nummum hūc Cæsaris esse pecuniam, & ipsius habere imaginem & inscriptionē: quo dum vtemini, ipsius vos ditioni subditos testamini, cuius nūmismate vtimini, & necessaria vobis cōparatis, nec petit ipse, nisi de suo tributum: quare quod ipsi vt principi & ei cui in subiectionem vos tradidistis (id quod & nummismatis eius susceptione & vsu quotidiano testamini) debetur, licitum est reddere, & reddi debet.[i] Nolo tamē sic vos subiectos esse homini, & homini quæ ipsi debentur reddere, vt interim Deum obliuiscamini, qui primas partes habere debet in vobis, & cui ante omnia

a *Cognita autē Iesus nequitia eorum, ait:*
b *Quid me tentatis hypocritæ?*
c *Ostendite mihi nummisma census.*
d *At illi obtulerunt ei denariū.*
e *Et ait illis Iesus: Cuius est imago hæc & superscriptio?*
f *Dicunt ei: Cæsaris.*
g *Tunc ait illis:*
h *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari,*
i *& quæ sunt Dei Deo.*

omnia persolui debet quicquid ipsi est debitũ. Vnicuique itaque quod suum est reddite, sic quæ Cæsaris sunt Cæsari, & quæ Dei sunt Deo persoluentes vt nec prætextu Cæsareæ subiectionis putetis eximi vos à cultu Dei, nec propter cultum Dei à debito Cęsareo.

a Et audientes, mirati sunt:

[a] Audientes verò tam interrogantes isti, quàm ij qui eos submiserant Scribæ tam prudens Christi responsum, tam circunspectam propositæ quęstionis dissolutionem, admirati sunt, quòd illum tam certum (vt ipsi arbitrati fuerãt) laqueum sibi paratum, potuisset deprehendere: magis autem, quòd absque calumnia potuisset effugere.

b & relicto eo, abierunt.

[b] Frustrati itaque proposito, relicto eo, dolentes abscesserunt, præter confusionẽ nihil reportantes.

c In illo die, accesserunt ad eũ Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem:

[c] In illo autem ipso die, accesserunt ad dominum Sadducæi, homines sectæ contrariæ Pharisæis, asserentes nõ expectandam esse resurrectionem mortuorum, neque vitam aliam post hanc vitam, neque in futuro vlla præmia bonorũ aut malorum operum, nihilo amplius quàm aliorum animalium expectatur resurrectio, posteaquã semel mortua fuerint. Idque super eo astruebant fundamẽto, quia spiritum non ponebant neque animam separatam à corpore, separatim ac per se subsistentẽ, sed animas hominum dicebant interire cum corporibus, eo ipso quo emigrant è corpore: quemadmodũ de cæteris est speciebus animalium: vnde consequenter eliciebant, nõ hominum magis quàm brutorum fore resurrectionem.

d & interrogauerunt eum dicentes:

e Magister, Moses dixit: si quis mortuus fuerit, nõ habẽs filiũ, vt ducat frater eius vxorem illius, & suscitet semen fratri suo.

[d] Hi pro suo errore astruendo argumentum vnum habebant suo iudicio prævalidum, tale quod etiam Christo nõ formidarent tanquam insolubile proponere, eo quòd ipsius doctrinam scirent docere sectæ suæ contraria. Proponũt itaque suum roboris Achillæi argumentum, dicentes: [e] Moses in lege ita scripsit nobis iubente domino, Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absq; liberis mortuus fuerit, [f] vxor defuncti nõ nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semẽ fratris sui, & primogenitũ ex ea filiũ appellabit nomine illius, vt nõ deleatur nomẽ ei⁹ ex Israël hoc pręsupposito certisimo ac notissimo Mosi præcepto, prosequimur narrationẽ.

g Erant autem apud nos septem fratres: primus vxore ducta defunctus est,

[g] Erat apud

apud nos septem fratres, quorum prior ducta vxore absque liberis decessit.[a] Quare iuxta legem, absque semine vita defunctus vxorem reliquit fratri suo, ad suscitandum sibi semen in Israël: qui & accepit eam, legi obediens, & fratris boni officiũ custodiens.[b] Hic rursum absq; liberis mortuus est, relicta vxore fratri tertio: atque ita vsque ad septimum nouissimúmque fratrem vxor peruenit, & ne ipse quidem septimus libero ex ea suscitauit, sed mortui sunt omnes absque liberis ex muliere ista suscitatis.[c] Post omnes autem viros prius mortuos, tandẽ etiam mulier ipsa moriẽs naturæ debitum soluit.[d] His itaque præmissis, si (vt asserunt Pharisæi, atque tua etiam videtur doctrina astruere) ponenda est mortuorũ resurrectio, interrogamus, quis horum septem fratrum in resurrectione mulierem illam in vxorem accipiet?[e] Aequalis enim videtur de omnibus esse ratio, quoniam eam omnes habuerunt vxorẽ, neque quisquam ex ea suscitauit liberos: ne fortè respondeatur, eũ qui liberos ex illa suscitauit debere eam sibi vẽdicare. Cum igitur æqualis appareat de omnibus ratio, cõsequi videtur expositione resurrectionis, vnam eandémq; fore septem virorũ vxorem, quod manifestè absurdum est & nulla lege permissum, nullique gẽti obseruatum, vtpote naturæ contrarium. Cum igitur posita resurrectione mortuorum tam manifestum sequi videatur incõueniens, irrationabilis sit oportet illa doctrina. Nam si rationabilis ac vera esset, nihil inconuenientis ex ea posset inferri: quandoquidẽ ex vero nihil sequitur nisi verum: & ex eo quod rationabiliter asseritur, nihil sequi potest irrationabile.[f] Sadducæorum verò iam narratæ obiectioni respondens dominus, ait: Argumẽtatio vestra omnis super malo fundatur fundamẽto, falsóque præsupposito innititur: quod vbi destructum fuerit, corruet quicquid superstructum fuerat.[g] Vos enim multum erratis, neque scripturas intelligentes, neque virtutem Dei cognoscentes.[h] In resurrectione enim, & in vita illa ad quam resurgent mortui, nõ celebrabũt homines nuptias, aut matrimonia contrahent, neque dabuntur ad nuptias, vt fit in hoc

a & non habẽs semen reliquit vxorem suam fratri suo.
b Similiter secundus & tertius vsq; ad septimum.
c Nouissimè autem omniũ, & mulier defuncta est.
d In resurrectione ergo cuius erit de septẽ vxor?
e Omnes enim habuerunt eam.
f Respondẽs autem Iesus, ait illis:
g Erratis nescientes scripturas, neq; virtutem Dei.
h In resurrectione enim, neq; nubent neq; nubentur.

sæculo

sæculo. Neque viri vxores ducent, neq; mulieres nubent viris, neq; parentes filios suos aut filias tradent nuptui, neque illic vlla omnino erãt cõiugia, vbi nulla erit generatio, quæ est coniugij fructus:[a] sed erunt homines in vita illa noua similes angelis Dei in cęlo. vitam ducẽt cælestem & immortalem: propter quòd nulla illic erit opus generatione. In pręsenti enim vita, cõiugia celebrãtur, propter generationem: estque generatio necessaria propter indiuiduorũ corruptionẽ, vt conseruetur species, itẽ & propter speciei multiplicationẽ, quam per generationẽ alterius de altero Deus fieri instituit in hominibus, sicut & in cæteris perfectis animalibus. In resurrectione autem quando iam erit completus electorũ numerus, & quando non vltra erit indiuiduorũ corruptio (eo quòd immortali vita erũt homines præditi) superflua foret, imò irrationabilis generatio, ac proinde nulla erunt coniugia: quẽadmodum inter angelos nulla sunt coniugia, eo quòd nulla ipsis cõpetat generatio, quoniam speciei multiplicatione non habẽt opus, qui ab initio in tanto sunt numero simul à Deo creati, in quanto eos esse voluit, vitámque omnes ab initio habent immortalem. Sic & virtutem Dei nõ intelligitis, dum resurrectionem tãquam imposibile aliquid reputatis, eo quòd vobis secundum naturæ virtutem, & secundum naturales rationes ratiocinantibus videatur imposibilis, quasi non sit potẽs operari Deus quæ supra naturam sunt, quasi nõ sint omnia apud Deum posibilia, quasi Deo quicquam sit difficile vel imposibile. [b] Cæterum, quod vos de mortuorum resurrectionẽ ambigitis, ex scripturæ testimonio id facile mõstrari potest, cũ apud rubum dominus apparens patri vestro Mosi, dixit: [c] Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Ex quibus verbis colligitur, non penitus mortuos esse Patriarchas istos, tam secũdum corpus, quàm secũdum animam, vt propterea non sit expectãda eorum resurrectio, sed magis secundum spiritum (qui hominis potior pars est) eos viuere apud Deum. [d] Si enim non adhuc viuerẽt illorum spiritus, non se Deus illorum Deum diceret. Deus enim non dicitur

a sed erũt sicut angeli Dei in cælo.

b De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est à Deo, dicente vobis:

c Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?

d Non est Deus mortuorũm. sed viuentium.

dicitur eorum quæ nihil sunt, neque in rerum natura subsistũt, sed viuẽtium & subsistẽtium: sicque Patriarcharum Deus dicitur, quatenus secundum spiritum apud Deum viuunt, quem & suo tempore in corpus suũ redire faciet, vt eorum fiat resurrectio. [a] Audientes autẽ turbæ quòd tam prompta & efficaci responsione Sadducæorum dissoluisset tentamenta, insuper & scripturę authoritate quam oppugnabant veritatẽ ex abundanti confirmasset, admirati sunt de Christi prudentia & doctrina, qui vnus tot hominibus iisque magna (vt habebantur) scientia præditis, tã nullo negotio potuisset satisfacere, imò & cum confusione à se tentantes abigere. [b] Pharisæi verò vbi viderunt Sadducæis à Christo pulchrè satisfactum, eisque os obstructum, vt non haberent vltra quod obiicerent responsis ab illo, vel responderent propositis, conuenerunt iterum ipsi in vnum, vt tractarẽt pariter quid essent acturi. [c] Procedens autem vnus ex eis, dominum adiit, tentatiuam quæstionẽ de mandato magno propositurus: quę quæstio perplexa apud Iudæorum sapientes fuisse videtur, aliis hoc, aliis illud, pro mãdato magno assignantibus. Accedénsq; Pharisæus iste dominum, ait: [d] Magister, quod est mandatum magnum in lege? Cum tot sint in lege támque varia mandata, quod ex his omnibus censeri debet maximum atque præcipuum omnium? [e] Videns dominus, quòd vtilem & ædificationi opportunam quæstionem Pharisæus ille proposuisset, exactã distinctámque responsionem adhibuit quęstioni propositæ, dicens: [f] Hoc est mandatum maximum & omnium primum, quod subsequitur, sicut per Mosem in Deuteronomio traditur: Audi Israël: Dominus Deus vester Deus vnus est. Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua, & tota fortitudine tua: [g] videlicet ex toto affectu voluntatis, [h] ex toto intellectu & cognitione animæ, [i] ex tota mentis intentione, & ex omnibus corporis animæque viribus. [k] Hoc est mandatum omnium primum & maximum, quo maius dari nõ potest: quoniam quidem totum complectitur quod Deo homo debet, & omnem hominis

a Et audientes turbæ, mirabantur in doctrina eius.

b Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, conuenerunt in vnum,

c & interrogauit eum vnus ex eis legis doctor tentans eũ:

d Magister, quod est mandatum magnum in lege?

e Ait illi Iesus,

f Diliges dominum Deum tuũ,

g ex toto corde tuo,

h & in tota anima tua,

i & in tota mente tua.

k Hoc est maximum et primum mandatũ.

hominis erga Deum dispositionem tradit:neq; aliud mādatum est,cuius obseruatio æquè hominem Deo gratum facit,aut cui hominem deceat amplius intēdere. [a] Quod autem secundū locum habet, simile est priori, quouiā similiter de dilectione loquitur, hisq; verbis cōtinetur: [b] Diliges proximum tuum ad formam & exēplum dilectionis qua teipsum diligis, ita vielicet vt omnē hominem quatenus Dei imaginem in se gerit,in Deo & propter Deū diligat illique bonum æternum ad quod creatus est ex bono affectu optet: similiter & bonū virtutis, quo ad illud bonum fœlicitatis æternæ pertingitur, quomodo sibi vnusquisq; bona eiusmodi cupit maximè. Item ex bona corporis & fortunæ, quomodo & quantum pro animæ salute proximo commoda fuerint, sic illi optet eadē:quemadmodum vnusquisque sibi in iis cupit salubriter esse prouisum. Denique vt proximo faciat quicquid fieri velit sibi,& nihil proximo faciat quod sibi nolit fieri.Post primum iam antè narratum præceptū,nō est aliud isto maius. Sūmatim enim cōplectitur,quicquid est homini,vt rectè erga proximū se gerat necessarium. [c] In duobus his mandatis,tota lex pendet,& pendēt Prophetæ omnes. Quicunq; enim per multa particularia præcepta exhortationésque & comminationes lex docet atque Prophetæ,omnia summatim in his duobus præceptis cōtinentur, & ex eis dependēt atq; eliciuntur omnia, tanquam gemino fonte totius æquitatis, & ex eis sui vigoris robur accipiunt.Omnia nanque quibus erga Deum instruuntur homines,summatim in priore mandato continentur:quæcunque verò erga proximum instituunt, in posteriore. [d] Cum itaque tot iam interrogationibus & tentationibus Pharisæorum atque Sadducæorum vicissim sibi interrogando succedentium infracto animo respondisset dominus, ad retundendā superborum elationem,& comprimendum fastum tumidorum cordium, voluit ipse quoque quæstionem proponere suis tentatoribus, qua illis os obstrueret, eósq; mutos redderet,ac à se confusos dimitteret. Et quo maior esset illorum cōfusio, congregatis pariter quæstio

a Secundū autem simile est huic.

b Diliges proximum tuum, sicut teipsum.

c In duobus his mandatis vniuersa lex pendet & Propheta.

d Congregatis autē Pharisæis interrogauit eos Iesus dicens:

quæstionem proposuit, dicens:[a] Quæ est vestra de Messia sententia, de cuius ille nascetur semine, & cu ius erit filius?[b] Illi respondẽt, De semine Dauid prędicunt scripturę illũ nasciturũ, & Dauidis fore filiũ, super cuius sedebit solium, & cuius instaurabit regnũ. [c] Quorum responsioni tentando ita obiicit dominus: [d] Si filius Dauid est Messias quomodo ergo spiritu illustratus Prophetico Dauid, illum appellat suum dominum?[e] Sic enim in Psalmo 109. loquentem in spiritu de Messia legimus, Dixit dominus pater domino meo Messię filio suo, sede à dextris meis, accipe mecũ æqualitatem gloriæ & potestatis,[f] ac in potioribus meis bonis inæternum conquiesce. Futurumque est tandẽ suo tempore, vt subigam tibi omnes inimicos tuos subiectione perfectissima atque nouissima siue humillima, queãdmodũ scabellũ subiicitur pedibus calcantis illud, qui ipsum valet versare atque reuersare pro libito.[g] Cum ergo Dauid in hoc verbo secundum spiritũ loquens Propheticũ, Messiam appellet suum dominum, ęquè atq; Deum patrem, eodem honoris vocabulo vtrunque indistinctè nominans, cum ait: Dixit dominus domino meo, quomodo cum hoc simul stare potest, vt Dauid sit Messiæ pater? Si enim pater est Dauid Messię, cõsequens videtur, quod Dauid Messiam non debet appellare suum dominum, sed magis è contrario, Messias Dauidem debebit nominare patrẽ & dominum. Sic enim filij regum patres suos reuerentię causa etiam dominos appellare solent, vel simpliciter, vel patris addito vocabulo: non sic autem patres suos filios appellant suos dominos. Videmini ergo nõ plenam dedisse responsionem, cũ interrogati cuius Messias sit filius, dixistis, Dauidis: quasi purus homo sit Messias, & non simul etiã Deus ac Dei filius. Hac si quidem via, obiectionem istã ex Psalmo exclusissetis, si respondissetis, & Dauidis secũdum humanitatem, & Dei patris secundum diuinitatem illum esse filium.[h] Nemo autem ex Pharisæis omnibus huic obiectioni respondere quicquã potuit, quoniam illam Messiæ diuinitatem & nobiliorem ex patre generationẽ ignorabant, & vt purum homi-

a Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est?

b Dicunt ei, Dauid.

b Ait illis:

d Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum dominũ, dicens:

e Dixit dominus domino meo sede à dextris meis.

f Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedũ tuorum.

g Si ergo Dauid vocat eum dominum, quomodo filius eius est:

h Et nemo poterat respondere ei verbum, neq; ausus fuit quisquã ex illa die eum amplius interrogare.

nem cum temporali regno aduenturum expectabāt. Et cum iam toties ipsi victi essent atque confusi, tandem præ verecundia silere cōpulsi sunt, non audentes amplius quicquam eum interrogare in illo die, quoniam plus satis confusionis & erubescentiæ retulerant. Toties enim repulsi & confusi, desperabant posse se quicquam efficere, & confusionem maiorem metuebant. Propter quod, suadente eadē superbia & inuidia, qua prius dominum aggressi fuerant, causa minuendi gloriam eius eumque calumniandi ac se ostentandi, nunc tacere & abscedere maluerunt, ne Christi gloria amplius cresceret, néve ad propriæ confusionis cumulum adderēt. Viderant enim, suum omnem malitiosum conatum in illustrationem gloriæ Christi & propriam ignominiam cædere.

Parabolæ de nuptijs regijs latior explicatio.

REx est Deus pater, filius verbum patris. Huic filio nuptias fecit pater, quando in plenitudine temporis verbum fieri carnē voluit, & cum humana natura diuinam coniungere in vnitatem suppositi, sicque humanato & incarnato verbo Ecclesiam sanctam in sponsam copulare. Geminæ siquidem in vnis videntur nuptiæ. Nam & inter naturas duas Diuinam atque humanam nuptialis quædam coniunctio facta est, quando in vnitatem suppositi conuenerunt, vt esset homo Deus, & Deus homo: ac deinde inter Christum Dei filiū vt sponsum ex parte vna: & Ecclesiam vt sponsam dilectam ex parte altera: propter quam sibi desponsandam fœdereque coniugali copulandam de summis cælorum ad hæc nostra descendit infima. Inuitati ad has nuptias populus erant Iudæorum, qui quoniam promissionem acceperant de Christo in mundum venturo, & salute ac bonis omnibus per eum præstandis, hac ratione ab initio quasi inuitati habentur ad nuptias. Inuitati autem hi fuerant multo ante quàm exhiberentur nuptiæ, quemadmodum solet fieri inuitatio conuiuarum antequam paratum sit nuptiale prandium, quoniam multo ante Christi aduentum in mundum Iudæorum populus promissionē de Christo & afferendis mundo per eum bonis acceperāt. Misit rex seruos suos vocare inuitatos ad nuptias, quoniam per Prophetas suos Deus populum Iudaicum (qui olim in Patriarchis repromissiones acceperant) non desiit exhortari ad dignè se præparandum in aduentum sponsi, vt digni essent venturis nuptiis, earumque fructum in se suscipere. Prophetarum nanque exhortationibus & commina-

tio-

nonibus populus ille in aduentũ parabatur venturi Meſsiæ. Venire nolebant inuitati, quia populus ille ſemper inobediens fuit voci domini, & monitionibus Prophetarum noluit acquieſcere, vt nuptiis ad quas inuitati fuerant digni fierent. Iterum mittit alios ſeruos rex longanimis hiſq; verba dicit quę annuntient videlicet iam eſſe paratas nuptias & parata omnia, tantum expectari cõuiuas: quãdo poſt Prophetas priores in plenitudine temporis mittit Apoſtolos, quibus iuſsit prędicare regnum Dei, ſub hac forma: *Impletum eſt tempus, appropinquauit regnum cælorum, pœnitemini & credite Euãgelio.* Priores illi ſerui non iſta annuntiant, quoniam Prophetę non ſic adeſſe regnum cælorum prædicabant, ſed tantum venturum eſſe prænuntiabant. Quod dicit, *prandium meum paraui, tauri mei & altilia occiſa ſunt, venite ad nuptias*, tantundem eſt acſi dicat: Iam venit plenitudo temporis, iam exhibui quod multo ante promiſi, iam filius meus nuptias celebrauit, in carnem venit: proponitur vobis apparatum prandiũ, abundantia videlicet bonorum ſpiritualium in tempore gratiæ de plenitudine Chriſti effluentium, & ſatietas perfecta fœlicitatis æternæ, cuius participes eſſe poſſunt quicunque vocantibus ſeruis, id eſt. Apoſtolis, per fidem & obedientiam ad nuptias venire voluerint, *Omnia iam parata ſunt*, non eſt quur moretur quiſquam, nihil niſi expectantur conuiuæ. Olim inuitati cum multis ſuſpiriis expectabant tempus nuptiarum. Nunc paratis nuptiis expectantur conuiuę, quoniam olim patres tantum auditis repromiſsionibus vehemẽti deſiderio ad earũ impletionem anhelabãt. Nunc autẽ vbi impletæ ſunt. faſtidiunt Iudæi. Quid nuntiant ſerui ex ore domini, *nuptiæ paratæ ſunt, & omnia parata*, ipſum eſt quod prædicant Apoſtoli: *Impletum eſt tempus appropinquauit regnum cælorum.* Quod addunt, *venite ad nuptias*, illud eſt: *Pœnitentiam agite, & credite Euangelio.* Negligunt inuitari & venire recuſant, quoniam Iudæi prædicantibus Apoſtolis noluerunt credere Euangelio, non fuerunt allecti ſpe propoſitæ cæleſtis dulcedinis. Abeunt vnus in villam, alius ad negotiationẽ, quoniam temporalibus & terrenis rebus nimium inhærentes, contempſerunt æterna atq; cęleſtia, oculos habentes defixos in promiſsiones tẽporales, cęleſtia promiſſa nihil fecerunt. Non ſolum autẽ non obedierunt vocantibus ſeruis, ſed in eos etiam inſurgentes iniuriis, cõtumeliis, & morte affecerunt eos: quia Chriſti Apoſtolos ad mortẽ vſq; perſequi nõ deſierũt Iudęi, plures ex eis occidẽtes & interficiẽtes. Rex his auditis, ſeruos miſit ad vltionẽ, quoniam videns Deus obſtinatos Iudæos nolle obedire Euãgelio, inſup & ſeruos ſuos ab illis perſequutionem pati, quomodo & filium occiderant, Romanorum exercitũ,

ad illos interficiẽdos misit, & eorum ciuitatem incendio perdendã in vltionem sceleris. Illis digna punitione peremptis, serui emittuntur ad nouos quęrendos conuiuas, qui inuitati non fuerant, quoniã Iudæis indignos se reddentibus ad obtinendas patrũ promissiones per infidelitatẽ & inobedientiam, iussit dominus cõuerti discipulos suos, & transire ad populos gentiũ, qui nullam ante promissionẽ acceperant de Messia vel bonis cælestibus, sicq; inuitati nunquam fuerant. Istos verò in illorũ locum substituit vt promissionẽ acciperent factam patribus, estque illorum incredulitas facta occasio cõuersionis istorũ. Ad exitus viarum ire iubentur serui qui prius tantũ ad inuitatos ire iussi fuerant, quoniã Apostoli quibus prius missi ad prædicandũ pręcipiebatur non abire in viam gentiũ, neq; in ciuitates introire Samaritanorũ, sed tantũ ad oues domus Israël, iidem postea iubentur exire in mundum vniuersum, & Euangelium prędicare omni creaturæ. In exitibus autem viarum inueniuntur vocandi in locum Iudęorũ, quoniam vagabantur gentiles in variis erroribus atq; peccatis vagi & instabiles in omnibus viis suis à veritate, & à Deo alieni. Exeunt ad iussionẽ domini in exitus viarũ serui, illicq; vocãt quotquot inueniunt ad nuptias, quando in omnem terram domino mittente exiuit Apostolorũ sonus prędicationis, & in fines orbis terræ verba eorũ. Absq; discretione iubet dominus vocari quicunq; inuenti fuerint, & sic absq; discretione serui vocant quoscunq; inueniunt, quoniam nõ est personarũ acceptor Deus, sed in omni gente & populo qui timet Deum, hic acceptus est illi, neminẽ respuit quãtumuis ex se pauperem, quantumuis etiam fuerit malus, omnes pœnitentiam volentes agere, & Euangelio credere obuiis vlnis excipiẽs. Ex his autẽ ita promiscuè congregatis nuptiæ impletę sunt, domus nuptialis est impleta, quoniam Apostolica prædicatione intra Ecclesiam congregata est ex gentibus turba magna quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gẽtibus, tribubus, linguis & populis, qui omnes intra vnã Ecclesiam (quę est nuptialis domus Dei) in vna fide & vna spe vocationis congregati & coadunati sunt. Non obfuit nuptiarũ celebritati, quòd illi inuitati venire recusauerint neq; ob hoc pauciores interfuerũt paratis nuptiis, imò plures illis prioribus post illorũ abnegationẽ sunt ingressi ad nuptias: quoniã propter Iudęorũ incredulitatem nõ minus impletæ sunt promissiones Dei, neq; ideo nulli fructũ aduentus Christi sunt consequuti, quia Iudæi eũ auersati sunt, imò paucis Iudæis oblatas Euangelicas promissiones repellentibus, ingens gentium numerus factus est earũ particeps, estq; ex eis impletus electorũ numerus. Hucusq; parabola ꝓposito seruit, de

Iudæo-

Iudæorum abiectione & electione gentium. Quod autem adiicitur, demonstrat non omnes qui intra Ecclesiam vocati sunt, ad nuptias electos esse ad perfruendum nuptialibus deliciis, quoniam discernit Deus qui digni sint ad eas admitti, qui reprobati. Significatur hoc, in eo quod rex describitur ingressus ad videndum discumbentes. Cōsiderat enim Deus merita eorum qui intra Ecclesiam vocati sunt, & fideles habentur. Videt num vestem nuptialem habeant discumbētes in nuptiis. Expendit num vitam vocatione dignam geramus, nū dignè ambulemus vocatione qua vocati sumus. Vita siquidē Christiano homine digna, qualem exigit Christi fides, vestis nuptialis est, de qua Apostolus dicit: *Abijciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sic vt in die honestè ambulemus.* Et alibi huius vestimēti meminit, cum dicit, *si tamen vestiti & non nudi inueniamur.* Vestimēta enim sordida & pannos viles, id est, opera mala, vult Deus nos abiicere, qui in Ecclesia spiritualibus bonis perfrui cupimus, & pro eis nuptialem vestem, id est, vitam & conuersationē bonam assumere. Videt dominus in nuptiis suis discumbētem vnū qui nō habebat nuptialem vestem, quoniam non omnes intra Ecclesiam vitam aut conuersationem habent Christianismi professione dignam, sed multi cū ore confiteantur se nosse Deū, factis negant, & cū dicant se Christianos esse, tamen Christiani non sunt, sed carnales atque mundani, qui vestimenta illa candida quæ in baptismo acceperūt commaculauerunt, semel abiurata peccata resumentes, sicq; in impœnitentia vitam degētes, quorum conuersatio non in cælis est, sed in carne & mundo. Hi sanè vestem nuptiis dignam non habent, quia vitam Christianismo quem profitentur dignam non viuunt. Ad mensam tamen nuptialem cum aliis discumbunt nuptiali veste pulchrè ornatis, quoniā iisdem sacramentis & externis omnibus bonis quæ in Ecclesia sunt ex munificētia Christi vtūtur, & in externis vidētur assimilari cęteris sola discreti deformitate, & difformitate habitus, id est, sola vita differentes. Quod autem vnum dicit inuentū esse talem, mirū est, cum velit hac parabola concludere dominus paucos esse electos ex multis vocatis. Forsitan igitur ob hoc vnū dixit, vt insinuetur nobis diligēs Dei cōsideratio ad vitam & merita fideliū. Qui enim in tanto numero vnū videre potuit, cuius aspectū ne vnus quidem in tanta turba latere potuit, hunc admodum exactè singulos perspexisse necesse est. Alioqui sub tantorum ornatu vnius facile potuisset cælari deformitas. Cū ergo dicit vnum esse deprehēsum in tanta turba, indicatur nobis securum debere esse neminem, neque cuiquam spem esse debere in aliorum meritis, aut in eis se posse effugere iudicium, si non professione

sua vitam dignam ducat. Et notandum quod veste nuptiali carẽs homo iste non ingredientem regem præuenit supplicando, sed donec ab eo palàm arguatur, silet & dissimulat. Si enim prior ipse suã agnoscẽs turpitudinem præuenisset in confessione regem, petissetq; sup inhonoratione nuptiarum veniam, & nuptialem vestem sibi restitui petisset, inuenisset vtique gratiam. Nunc autẽ vbi dominũ præsentem videt, neque tamẽ quicquam loquitur aut supplicat, merito deprehensus pœnas luit. Hoc videlicet significatur, qd peccator si prior ipse dicat iniquitates suas iuxta consiliũ Propheticum, si peccatum suum agnoscat & confiteatur priusquam cum eo dominus cõtendat in iudicio, inueniet misericordiam, quemadmodũ verbum indicat Prophetæ. *Dixi confitebor aduersum me iniustitiã meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei.* Si verò in præsenti tempore peccator sileat à confessione, in impenitẽtia sua perdurans, vsq; dum veniat dominus in horã mortis, quando cum eo contendet & expostulabit in iudicio, nõ erit tũc veniæ locus, nõ erit excusatio neq; vlla redẽptio. Tunc acriter increpabit dominus eum quẽ sic deprehenderit, quod nuptias ingressus absque veste nuptiali deprehensus fuerit, quoniã hoc peccatori Christiano ad damnationẽ improperabitur, quod in Ecclesia vitã professione Christiana dignam nõ duxerit. Quod autẽ amicũ vocat dominus eum quẽ paulo post seuera sententia eiiciet è nuptiis, fidei datur & professioni: vt indicet dominus nõ ex odio sed ex iustitia procedere increpationẽ & condemnationẽ. Obmutescit deprehensus, quoniã non habebunt in die iudicij impij rationabilẽ excusationem qua se valeant defendere. Videbunt enim se deprehẽsos iusto Dei iudicio. Vel increpat dominus eũ quẽ inuenit sine nuptiali veste, quoties peccatorẽ vel interna visitatione interius vel exterius quomodocunq; increpat, vt ad pœnitentiã adducat. Qui si obmutescat, obsurdescatq; ad increpationes Dei, proferetur in ipsum dãnationis sententia. Manus quoq; & pedes ligãtur ei qui in suppliciũ mittitur, vt significetur ꝙ in inferno nulla est redẽptio, quodq; inde nõ poterunt in æternũ effugere: queadmodũ cum alicui in aqua submergendo manus & pedes ligantur, fit hoc nẽ enatare possit, ac mortem euadere. Significatur præterea, quod in inferno existentes nihil vltra boni operis facere possint, quo Deũ semel iratũ placare valeant, vt educantur de tenebris, sed perpetuò illic permanebũt sub ira eius absq; spe redeũdi in gratiã. Qui enim manus & pedes habet ligatos, nihil potest operis vtilis facere. Rectè autẽ illi manus & pedes ne vltra operetur, qui donec tẽpus esset, operandi operari renuit. Porrò quod ministris rex dicit, *Ligatis manibus & pedibus proijcite*

eum,

um, signat angelos vel bonos vel malos diuinę iustitiæ fore exequutores. Vnde & alibi dicitur tradẽdus reus exactoribus siue tortoribus, & seruus ille qui accepta misericordia à domino, noluit misereri conserui, traditus fuisse describitur tortoribus quoadusque redderet vniuersum debitum. Illic tenebræ erunt exteriores, quoniam in inferno tenebræ densissimæ erunt & summè afflictiuæ, nec vlla lux eis lucebit in solatium. Illic fletus erit & stridor dentiũ, id est, tormenta inæstimabilia, quæ indicant fletus & stridor dentium, ex dolore nimio procedentes. Magni enim doloris maximè spiritualis est indicium fletus: & magni cruciatus in corpore est indicium stridor dentium. Vel fletus ad dolorem pertinet, stridor dentium ad indignationem. Nam solent vehementer indignantes stridere dentibus. Erit autem in damnatis non solũ dolor maximus, sed pariter etiam indignatio & ira maxima aduersus semetipsos potissimum, quæ ex eo orietur quod se videbunt, sua propria culpa bona infinita perdidisse quæ consequi potuerant, & ex aduerso infinita mala inuenisse, quæ euadere potuerant. Huius itaque exemplo prudẽs quisque præmonitus non satis esse sibi putet quòd fidem habeat sine operibus, quòd ad vitam vocatus sit, & vocatus venerit viuens in ecclesia, sed (iuxta Pauli monita) prouideat vnusquisque dignè ambulare vocatione qua illum dignatus est dominus, opera tenebrarum abiiciendo & induendo arma lucis, satagãtq; (iuxta Petri consilium) per opera bona certam facere suam vocationem.

ANNOTATIONES IN CAP. XXII.

T*Auri mei & altilia mea occisa sunt & omnia parata.*) Altilia dicũtur Græcè σιτιςά sitista, id est, saginata. Nam ad solennia conuiuia celebranda, solent saginari siue accuratius ali diuersorum generum animantia, tum gressibilia, tum volatilia, quod sit animalium, bene saginatorũ caro delicatior. Quidam autẽ per tauros & altilia occisa spiritualiter intelligunt, præmissas ante Christi Prophetarum mortes. Nos nihil aliud hac loquẽdi forma significari indicauimus, nisi quod statim sequitur: *Parata sunt omnia, venite ad nuptias.* Cum enim eò vẽtum fuerit vt ea quæ ad festum aliquod saginata sunt interfecta fuerint, iam nõ potest differri solennitas, neq; nisi expectantur conuiuæ. ¶*Illi autem neglexerunt.*) Negligentia ista significat incuriam & contemptum, atque ita sonat vocabulum Græcum ἀμελήσαντες amelisantes: id est, non eis curæ fuit, non tanti fecerũt nuptias vt venire vellent. *Alius in villam suam, alius ad negotiationem suam.*

In villam, id est, in agrũ, quomodo Græcè legitur, εἰς τὸν ἴδιον ἀγρὸν id est, in proprium agrum, Per negotiationem verò intelligitur ipsa occupatio vendendi vel emendi. Vel intelligi potest, ipsum quod negotiando sibi comparauit. Quæ acceptio illi seruiet qui voluerit hũc Matthæi locum cum illo concordare, quod est Lucæ 14. *Iuga boum emi quinque, & eo probare illa.* Eritque hoc pacto sensus ad negotiationem videndam: id est, ad videndum illud quod negotiando sibi comparauerat. ¶*Bonos pariter & malos.*) Hoc modo loquendi videtur generaliter significari quęcunque conditionum distinctio, id est, diuites & pauperes, nobiles & ignobiles, sanos & infirmos, & qualescunque tandem fuerint. ¶*Impletæ sunt nuptiæ discumbentium.*) Vsitatius per ablatiuum diceretur: *Impletæ sunt nuptiæ discumbentibus.* Antique tamen per genitiuum fit eloquutio, quomodo adiectiua pleni tudinem significantia regunt indifferenter genitiuum vel ablatiuũ, vt plenus viui aut vino. Sed & apud Vergilium genitiuũ verbo pleni tudinem significanti additũ legimus, cum ait: Implentur veteris bacchi: id est, vino veteri. ¶*Vt caperent eum in sermone.*) Capere intelligitur ad modum animalis quod capitur laqueo. Vnde in Græco verbũ est à laqueo descendens παγιδεύσωσιν pagideûsôsin: id est, illaquearẽt vel laqueo caperent. ¶*Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis.* Herodianos vulgò accipiunt & exponunt, Herodis milites, vt milites Herodis intelligantur cõiuncti fuisse Pharisæorum discipulis. Quorundam tamen sententia est satis verisimilis per Herodianos significari peculiarẽ quandam sectam, quæ opposita fuerit sectæ Iudæ Galilæi, cuius capite quinto Apostolicorum actuum mẽtionem facit Gamaliel. Hic enim Iudas in diebus descriptionis siue professionis Iudæorum, quando exiit ædictum à Cæsare, vt describeretur vniuersus orbis, & ire præcipiebatur vnusquisq; ad ciuitatem suam professionis gratia (quẽadmodũ Lucas meminit) hæresim suscitauit seditiosam, contendens nequaquam licere Iudæis descriptionem eiusmodi professionẽmque suscipere, nec alium debere agnoscere dominũ præter Deum cæli, ac proinde tributũ vel censum non licere ipsis soluere Cæsari. Huic hæresi Herodiani videntur fuisse contrarij, dicentes omnino iustũ esse temporalibus dominis subiectos permanere, eisq; tributa pendere, neq; id libertati veræ aduersari. Nomen autem sortiti sunt ab Herode, vel quod ipsius penè tempore orta sit hæc secta, vel quia Herodis partibus fauebat, qui à Romanis constitutus fuerat rex alienigena, quemadmodum ei manifestè aduersabatur illa contraria Iudæ Galilęi hæresis. Simul etiam quia Herodes sectam istam vtpote sibi fauentem fouebat, vt solent principes libenter illas

foue

fouere ſectas qui ſibi fauent & placentia aſſerunt,ſoléntque viciſsim ſectarum authores magnatum fauores exquirere defenſionis gratia, adéque eorum captandum fauorem loqui placentia. Dicunt autem iſtos Herodianos ſub Sadducæis contineri in omnibus penè cũ Sadducæis conſentiẽtes,ſed illam de tributi perſolutione ſentẽtiam defendendam ſibi ſuperadiicientes,& alia nõnulla huiuſmodi.Eſſe autem ſentẽtiam iſtam admodum probabilem , vel vnicũ illud probat quod pro illo verbo domini apud Matthæum quo diſcipulos monet, dicens : *Attendite vobis à fermento Phariſæorum & Sadducæorum.* Marcus ponat: *Cauete à fermento Phariſæorum & Herodis:* vbi fermentum Herodis poſitũ videtur,pro fermẽto Herodianorũ , quemadmodum Græca quædam exemplaria expreſſè habere cernimus, ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν ἡρωδιανῶν,id eſt , à fermẽto Herodianorum. Vnde videtur apud Marcum idem eſſe fermentũ Phariſæorum & Herodianorũ vel Herodis,quod apud Matthæum fermẽtum Phariſæorum & Sadducæorum,cũ ſit vnũ idémq; domini verbũ eodem prolatũ tempore quod ponit vterque.Et vt hoc in loco quem tractamus forſitan non omninò malè poſsint accipi Herodi miniſtri Herodianorũ nomine , illic tamen non eſt veriſimile mentionem facere velle dominum de fermento militum Herodis. Quæ enim hæc foret cõiunctio miniſtrorum Herodis cũ Phariſæis? Videtur quoque magis intẽtioni Phariſæorum accommodum,vt homines ſectæ alicuius fuerint iſti Herodiani quàm Herodis milites. Quomodo enim nõ ſtatim agnouiſſet dominus parari ſibi malũ, ſi vidiſſet ad ſe veniẽtes regis milites cauſa interrogandi ſolutionẽ ſeditioſæ quæſtionis? Deniq; facile cõcordari poteſt omnis diuerſitas,ſi etiam ipſi Herodis miniſtri dicãtur tales fuiſſe ſectæ quam ponimus,Solent enim illi ſectæ adhærere miniſtri cui ſciunt fauere ſuos dominos. ¶ *Non enim reſpicis perſonam hominum.*) Græca dictio πρόσωπον proſopon ſignificat indifferenter faciem vel perſonam.Vnde verti poteſt, Non reſpicis faciẽ hominum vel perſonam hominum,& eadem vtrobiq; ſentẽtia eſt.Eſt autem in faciem ſiue perſonam reſpicere,cõſiderare externum aliquid, illiuſque reſpectu aliquid agere vel dicere. Quemadmodũ iudex dicitur reſpicere faciem vel perſonam , quando cõſiderat externum aliquid quod cauſæ ſit extraneum,vtpote diuitias,nobilitatem,pulchritudinem,cognationem,munera , vel huiuſmodi quippiam atq; ex illius reſpectu aliter iudicat quàm ſecundum veritatẽ ipſa ex ſe cauſa poſtulat.Sic doctor dicitur faciem ſiue perſonam reſpicere,quãdo propter alicuius rei externæ cõſiderationem omittit dicere quæ veritas & conſcientia dici poſtulant , vel aliter docet quàm illa exigant.

¶ *Erant autem apud nos septem fratres.*) Potuit istud secũdum veritatem apud illos contigisse,& tanquã rem ita factam intelligi possunt proposuisse. Vel tanquam hypothesis suppositióque & casus possibilis supponitur,cum nõ dubium sit tale quid posse contingere. Sic enim solent disputantes quæ possibiliter euenire possunt(quæ vulgò casus nominãt) tanquám res gestas subinde proponere disputationis gratia.Posito nanq; possibili (vt est dialecticorum maxima) nullum sequitur inconueniens. ¶ *In resurrectione ergo cuius erit de septem vxor?*) Hic manifestum est,argumentari Sadducæos ex falso præsupposito. Interrogantes enim cuius erit vxor,euidenter se monstrãt præsupponere,ꝙ alicuius in resurrectione esset futura vxor, sicq; in illa resurrectione esse futuras nuptias& coniugia, ad eum modũ quo in vita præsenti, quod vanum falsúmque esse demonstrat Saluator: *Erratis* (inquiens) *nescientes scripturas neq; virtutẽ* Dei. ¶ *In resurrectione enim neque nubent neq; nubentur.*) Cogitur interpres Latinus subinde his vocabulis impropriè vti propter defectũ propriorum vocabulorũ.Nubere enim,licet propriè tantũ mulieribus cõueniat respectu virorũ, generaliter tamen hic accipitur, vt & viris & mulieribus cõueniat. Valet enim nubere in proposito matrimoniũ contrahere,aut nuptui coniungi, quorum vtrunq; viris & mulieribus cõmune est.Pro verbo autem nubentur,in Græco est ἐκγαμίσονται ecgamisontæ, quod significat matrimonio iungi, vel elocari nuptum, tradique nuptiis. Et conuenit liberis respectu parentũ.Nubuntur enim à parẽtibus liberi,quando eos nuptũ elocant, aut nuptui tradunt.Atque ita manifestum est verbum,nubentur, secundum significationẽ non esse passiuum verbi nubent,in ea significatione in qua hic præmittitur,cum dicitur: *Neque nubent neq; nubentur.* Habet enim hic neutralem non actiuam significationem. Nam secundum actiuam significationem diceremus parentes nubere suas proles,id est,nuptui tradere. Huius autem verbi passiui quo hic Euangelista vtitur,Paulus ponit actiuũ participium cap.7. prioris Epistolæ ad Corinthios cum dicitur, *Igitur qui matrimonio iungit virginem suam,bene facit: & qui non iungit, melius facit.* Vbi loco illius, *qui matrimonio iungit*, Græcè legitur participium ἐκγαμίζων ecgamizon, id est, nubens actiuè, hoc est, matrimonio iungens,&c. Est itaque præsentis loci sensus: In resurrectione neque matrimonia contrahent,neque tradentur nuptui. ¶ *Erunt sicut angeli Dei in cælo.*) Particula, in cælo, iungi potest cum angelis, vel cum verbo erunt. Secundum priorem connexionem sensus est: Erunt sicut angeli Dei qui in cælo sunt. Secundum posteriorem: Erunt in cælo sicut angeli Dei. ¶ *Non legistis quod dictum est, à*

Deo, dicente vobis.) Intelligi debet: Dicente ad Mosem, ac per eum vobis omnibus: quoniam Mosi loquebatur pro omnibus, & hoc Mosi mandauit dominus, vt eadem narratione cœtui filiorum Israël quæ prius ex ore domini audierat. Clarius id ponit Marcus his verbis: *De mortuis autem quod resurgant non legistis in libro Mosi, super rubum quomodo dixerit illi Deus, Ego sum Deus Abraham, &c.*

ELVCIDATIO CAP. XXIII.

IN illo tempore volens dominus Iesus Scribarum & Pharisæorũ obstinatam malitiã pro suo meritò traducere: (tũ pro ipsorum vtilitate spirituali, si fortè vel acrimonia talis correptionis & publicæ confusionis quadam ignominia resipiscerent, qui oleo suauioris instructionis & blãdæ exhortationis nolebant emolliri: tum pro vtilitate audientium, vt præmoniti sibi cauerẽt diligentius ab illorum malitia, tũ etiam in exemplum prælatis Ecclesiarum, vt discant quomodo persistentes in sua malitia obduratos debeat coram omnibus arguere, ad aliorum cautelam & præseruationem, neque cuiuscunque quantumuis potentes aut honorati vultum reuereri) dixit ad turbas & discipulos suos: [b] In locum Mosi legislatoris successerunt vobis Scribæ atq; Pharisæi, quorum est officium, legem per Mosem olim latam populo prælegere, & exponere, atque hoc modo sedent iam ipsi in cathedra Mosi, quatenus illius sunt in officio docendi & gubernandi populum successores. [c] Propter hoc, nõ prorsus contemnendi sunt, neque in totum spernẽdi, imo quæcunque vos docuerint legi & legis æquitati cõsona, studete obseruare, ac iuxta doctrinam illam viuere. [d] Cæterum, quod ad eorum vitã, mores & opera attinet, nolite imitari eos: quoniã bene docentes, malè viuunt. [e] Non enim respõdet vita verbis, cũ aliter ipsi viuant quàm viuendũ doceãt. Ita vos moneo, pretiosum à vili prudenter distinguere, & assumpto eo quod vtile est noxia refutare. [f] Imponunt autem simplicibus turbis multa grauia & seruatu difficilia legis omnia præcepta rigidissimè interpretantes, insuper & alia multa ex seipsis su-

TVnc Iesus loquutus est ad turbas et ad discipulos suos dicens:

b Super cathedram Mosi sederunt Scribæ & Pharisæi.

b Omnia ergo quæcunque dixerint vobis seruate, & facite.

d Secũdum opera verò eorum nolite facere.

e Dicunt enim, & non faciunt.

f Alligãt antẽ onera grauia et importabilia, et imponũt in humeros hominũ,

a digito autem suo uolunt ea mouere. *b Omnia verò opera sua faciũt vt videantur ab hominibus.*

peradiiciẽtes, quæ admodum rigidè à populo obseruari exigunt:[a] cum ipsi interim ne digitum quidẽ velint huiusmodi oneribus admouere, id est, ne minimam quidẽ diligentiam impendere illis obseruandis quæ præcipiunt aliis.[b] Quòd si quis dixerit, Scribas & Pharisæos videri legis obseruatores valdè integros ac multa admodũ bona opera facere: vtpote ieiunare, & orare, eleemosynam facere, aliáque huiusmodi, sciendũ est, omnia eorũ opera pro nihilo apud Deum computari, eo quòd nõ recta intentione ea faciant, non quærentes in his placere Deo, sed apud homines gloriosi videri. Nullis autem operibus secundũ veritatem lex Dei impletur, talibus quæ non ad Dei gloriam, sed ad ostentationem fiunt, ad complacendum hominibus.

c Dilatãt enim philacteria sua, *d & magnificant fimbrias.*

[c] Quod autem hominum gloriam quærant manifestum est indicium in philacteriis & fimbriis ipsorum. Nam philacteria sua, id est, cõseruatoria legis (membranas videlicet, in quibus descriptum cõtinebatur magnum legis mandatum) faciunt insigniter lata & magna, supra vulgus hominum:[d] similiter & fimbrias (quas ex præscripto legis facere sibi debebant filij Israël per quatuor angulos palliorum) insigniter magnas faciũt plus quàm cæteri hominũ, vt harum rerum externarum speciali ostẽtatione insigniter quoq; sancti videantur hominibus.

e Amãt autẽ primos recubitus in cœnis, *f & primas cathedras in Synagogis,* *g & salutationes in foro.*

[e] Amant insuper & affectant loca digniora, tum in mẽsis, tum in Synagogis cũ magno ambitionis & inanis gloriæ affectu quærunt sedere in locis dignioribus, in magnificis cœnis & prandiis,[f] item & in Synagogis, vbi a plurimis valent in sua præeminentia conspici.[g] Ad idẽ pertinet, quod in locis publicis, & vbi multus est hominum cõfluxus (cuiusmodi est maxime forum) amãt ab hominibus salutationes accipere cũ reuerẽtia, vt solẽt maiores & præcipui ab inferioribus multa veneratione salutari,

h & vocari ab hominibus rabbi. *i Vos autem nolite vocari rabbi.*

[h] & ab hominibus gaudent vocari magistri, titulos splẽdidos sibi gaudent dari ab hominibus. In his atq; aliis huiusmodi illis mirificè sibi placent, hæc cum affectu præcipuo requirunt, huc tẽdit omnis eorum exterius simulata hypocrisis. [i] Vos verò his in rebus nequaquam illis assimilari volo glo

lo gloriosis & ambitiosis hominibus. Vnde vobis prohibeo, ne affectetis nominari huiusmodi superbis atque pōpōsis titulis, vt velitis appellari ab hominibus māgistri, aut cōsimilibus huiusmodi honorificis appellationibus oblectemini. [a] Secundum veritatem nāque, vnicus est magister omnium Deus, à quo originaliter & primario omnis veritas procedit, fitque nota hominibus: siue quantum ad ea quæ per lumen naturale discit homo, siue quantum ad ea de quibus per gratuitam spiritus eruditionē instruitur. [b] Omnes autē vos adinuicem fratres estis, & discipuli vnius patris atque præceptoris. Quare nōn debetis ambitiosa affectione alter ab altero requirere honorem & gloriā, sed humiliter in charitate & mansuetudine adinuicem, vt condiscipulos & fratres decet conuiuere. [c] Similiter neque affectet quisquam patris vocabulū, vt velit superba appellatione ab aliis pater nuncupari, in hoc vanè & superbè sibi cōplacendo: neque vos quēquam ea cōsideratione patrem appelletis, in eo sistendo absque relatione vlteriori in Deum: iuxta eū modū quo huiusmodi appellationem exposcunt superbi. [d] Secundum veritatem nanque vnus est simul quātum ad corpus & animā pater omnium vestrum, Deus omnipotēs cælos inhabitās, qui vobis omnibus dedit esse, viuere, sentire, & intelligere: qui omnes fecit de nihilo, corpus & animam dedit omnibus, omnes pascit, omnes sustentat, omnibus benefacit largiter, paternúmque suum affectum multipliciter demonstrat in opere. Qui autem inter homines genitores dicuntur, nihil nisi semen administrant, suntque generationis potius ministri dicendi, quàm genitorū patres: cū Deus solus sit, qui vitam & omnia influit. Deo ergo aliqua ex parte rapere vult suam gloriam, qui patris se nomine appellari affectat. [e] Non item affectetis vocari ab hominibus morum instructores siue moderatores aut gubernatores, quonia ego vnus omnium vestrum sum instructor, moderator, ductor atque prǽceptor, qui & exterius per vitā simul & doctrinā, & interius per spiritus vnctionē, aut qualemcunq; internam admonitionem, vos doceo quæ sunt salutaria

a Vnus est enim magister vester.

b Omnes autem vos fratres estis,

c Et patrem nolite vocare vobis super terrā.

d Vnus est enim pater vester qui in cælis est.

e Nec vocemini magistri: quia magister vester, vnus est Christus.

ſalutaria. Neq; eſt quiſquã ſciens gubernare aut inſtituere aliũ, niſi id ei à me & patre fuerit præſtitum. Ad hũc modum, volo ego vos diſcipulos ac ſectatores meos ab omni ambitione & ſuperbia longiſsimè abeſſe, neq; vllum vobiſipſis honorem, ob quamcunque vobis datam à Deo præcellẽtiam, requirere (quo modo Scribæ atque Phariſæi faciunt) ſed omnẽ gloriam ſemper in Deum regerere: à quo procedunt, ſi quæ videtis in vobis honore digna. [a] Hæc eſt enim ſumma doctrinæ meæ: vt qui inter vos maior ac dignior fuerit, aliiſque præpoſitus, non ex hoc in ſe infletur, ſed tanto magis ſe ſtudeat humiliare infra omnes, ſitque ipſe in affectu cordis ſui, non tanquam dominus & princeps, ſed quaſi ſeruus & miniſter omnium, paratus miniſtrare fratribus ſuis, eo modo quo vtiliſsimè poterit: paratus inquam, etiam vitã & omnia illis miniſtrare, quomodo ego propriã vitam vobis impendam redimẽdis. [b] Qui autem contra hãc formã humilitatis ſeipſum exaltauerit, qui de ſeipſo ſentit ſupra q̃ debet, atque hinc magnificari & exaltari quærit ab hominibus, hic à Deo humiliabitur, deprimetur atq; reprobabitur: [c] quẽadmodum ecõtrario, omnis qui de ſeipſo humiliter ſentit nec ſibi vanè placet, neq; ſibiipſi gloriam aut honorem poſcit, ſed Deo, verè apud Deum & à Deo exaltabitur: nunc quidẽ in exaltatione meritorum ſublimium, & ſpiritalium gratiarum, quæ abundè dantur humilibus, ac poſtmodũ in fœlicitate perfecta regni cęlorum, quod debetur ex promiſſo humilibus. [d] Vobis autem Scribis atque Phariſæis hhpocritis æternæ maledictionis comminationem ego denuntio, certiſsimò ſuper vos venturam niſi pœnitentiam egeritis, [e] quoniam regni cæleſtis aditum præcluditis hominibus. Et cum ex profeſsione atq; officio debeatis populum vobis commiſſum ad illud aſſequendum inſtituere, non ſolum id non facitis, verumetiam impedimentum illis præſtatis. [f] Nec enim ipſi intratis, nec alios quantum in vobis eſt, intrare permittitis, quãdo nõ ſolum vos credere nõ vultis, vt vitam accipiatis, verumetiã alios ſimplices cupiẽtes vitã ingredi, & Euãgelio credere pro

a Qui maior eſt veſtrũ erit miniſter veſter.

b Qui autem ſe exaltauerit humiliabitur:

c et qui ſe humiliauerit, exaltabitur.

d Væ autem vobis, Scribæ et Phariſæi hypocritæ,

e qui clauditis regnum cælorũ ante homines.

f Vos enim non intratis, nec introeuntes ſinitis intrare.

pro vestra virili prohibetis, ne credant Euangelio, vitámque acipiant. Item nõ ipsi solum malè viuitis, & legem Dei transgredimini, sed aliis etiam authores estis transgrediẽdi: tum per vestram prauam doctrinam malè docentes homines quæ non sunt pietatis: tum per exempla vestra mala, & cõuersationem plenã scãdalo, quibus simplices trahitis in ruinã. [a] Rursum vobis æternæ maledictionis comminationẽ, nisi resipiscatis, denuntio, ô Scribæ atque Pharisæi hypocritæ, [b] qui per auaritiam & cupiditatem domos viduarum comedetis, absorbentes; idq; vestrum peculium artificio simul & importunitate conuertẽtes, quicquid in domibus viduarũ à morte viri relictum est facultatũ: idque facitis fictione sanctitatis, prætextu scilicet lõgarum precum vestrarum. [c] Quoniam autẽ vos per hypocrisim sic fingitis orationes longas, & rebus sacris ad quæstũ abutimini: idcirco grauius & durius aduersum vos exercebitur iudiciũ. Est enim hypocrisis ista, res apud Deũ maximè exosa, atq; detestabilis. [d] Væ iterum vobis Scribæ atque Pharisæi, hypocritæ, [e] qui magna diligentia quæritis adducere ad Iudaismum homines gẽtiles: & quo videamini erga cultum ac legẽ Dei zelosi, varia loca terra mariq; perlustratis, ad faciẽdos ex gentibus proselytos: [f] sed cum ad Iudaismũ eos adduxeritis, ita eos mala vestra doctrina & vita mala scãdalizatis, vt duplo quàm vos efficiantur gehennæ filij. Non equidem hoc arguo, quòd pro conuertendis ad legem Dei gentibus estis soliciti: sed illud damno, quod iam adductos non instruitis, tum doctrina recta, tum probis moribus, vt veros decet Israëlitas institui, imò econtrario, vestra impia doctrina, item & prauis exemplis, illos scãdalizatis, occasionémq; præstatis eis nomẽ Dei blasphemãdi, ac rursum ad suam gentilitatem relabendi: quæ ex re efficiuntur rei damnationis, duplo quàm vos, eo quòd à veritate semel agnita redeunt ad idololatriam, sicut canis qui reuertitur ad vomitum, & sus lota in luti volutabrum: quibus melius fuisset veritatem non agnoscere, quàm post eam agnitam iterũ ad falsitatem deflectere. Propter quod, duplo efficiuntur

a Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ,
b qui comeditis domos viduarum, orationes longas orantes.
c Propter hoc amplius accipietis iudicium.
d Væ vobis Scribæ et Pharisæi hypocritæ,
e qui circuitis mare et aridã, vt faciatis vnũ proselytum:
f et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos.

ciũtur gehennæ filij quàm vos, qui in Iudaiſmo permanetis:& licet variis infecti vitiis, idololatræ tamẽ non eſtis.[a] Væ iterũ vobis Scribæ atque Phariſæi, duces cæci, qui profitemini vos doctores & ductores populi, ſed cæci ductores eſtis:[b] qui ob quæſtum, auaritia excæcati, docetis homines quæ impia ſunt & irrationabilia, dicentes: Si quis iurauerit per tẽplum, nihil eſt: qui ſimpliciter per templum iurauerit, nullius efficaciæ eſt illud iuramentum, non obligat iuramẽtum illud, neque debitor eſt adimplendi iuramenti qui ſic iurauit.[c] Si quis autem per aurum iurat quod eſt in templo, erit hoc iuramentum validum & obligatoriũ, eritq; qui ſic iurauit debitor implendi iuramentũ. Itẽ ſi quis iurauerit vel peierauerit per tẽplũ, non ex hoc pœnã incurret: ſi autẽ iurauerit vel peierauerit per aurũ templi, debitor efficitur, & ad luendam pœnam eſt obligatus. His modis vos, ô cæci duces, docetis homines pluris facere aurum quod offertur in tẽplo, & quo templum ſolum adornatur, quàm ipſummet templum. Id enim manifeſtè prætẽdit hęc doctrina, quæ iuramẽtum per templum facit nullius eſſe ponderis, iuramentũ autem per aurum tẽpli facit æſtimationis eſſe maioris. Proculdubio enim quanto vnumquodque maius eſt per quod iuratur: tanto iuramentum maioris debet eſſe ponderis.[d] Ego autem vos, ô ſtulti & cæci, interrogo, verũ ſit maius digniúſque cenſendum: aurum quod eſt in templo ad ipſius decorem,[e] an ipſum templum ſanctificatũ domino, à quo accipit ſuã ſanctificationẽ aurum quod offertur in eo? Nã abſque controuerſia, id quod ſanctificat maius eſt eo quod ſanctificatur ab ipſo: queadmodũ benedicens maior eſt eo cui benedicit. Non autẽ aurũ templum ſanctificat, ſed econtrariò, templum ſanctificat aurum, quod offertur in ipſo: quoniam antequam aurum in templum inferretur, erat templum ſanctum: aurum verò priuſquam inferretur in templum, erat prophanũ: in templum autem illatum, factum eſt ſanctum, & conſecratum Deo, vtpote, quòd nõ vltra liceat ad vſus prophanos cõuertere. Manifeſtè igitur falſa eſt & irrationabilis hæc doctrina ve-

ſtra,

a Væ vobis duces cæci,

b Qui dicitis: Quicunque iurauerit per templum, nihil eſt.

c Qui autem iurauerit in auro templi, debitor eſt.

d Stulti & cæci, quid enim maius eſt, aurũ, e an templum quod ſanctificat aurum?

ftra.[a]Doctrinæ autem priori iam damnatę consimilis est etiam ista, qua docetis, iuramétum factum per altare nullius esse ponderis, nec debitorem constituere, siue ad impletionem siue ad pœnam:[b] iuramentum autem factum per donum quod super altare offertur, magni valoris ac ponderis esse, ac debitorem constituere eum qui iurauit, siue ad implendū quod iurauit, siue ad pœnam ferendam pro tali iuramento statutam.[c] O stulti & cæci doctores, quomodo ergo toto cęlo sic fœdissime aberratis?[d]Interrogo vos ego, vtrum maius sit maioriq; dignum reuerentia, donū quod in altari offertur deo,[e]an ipsum altare quod sanctificat donum sibi superpositum? Non enim altare sanctificatur à dono sibi imposito, quoniam antequā donū superponeretur iam sanctum erat: sed ecōtrario donum ab altari sanctificatur. Maius ergo est altare, quàm donū quod in eo offertur: tametsi vos propter auaritiam, contrariam confingitis doctrinam, vt doceatis homines summa erga oblationes templi & altaris affici reuerentia, amplius etiam quàm erga templum vel altare, sicq; vester quęstus reddatur vberior, ex frequentatione donariorū atq; oblationū pòpuli. [f]Quoniam ergo sine hæsitatione maius est altare ipsum, quàm oblatum in eo donum, similiter templum ipsum maius est auro quod in eo est: cōsequitur, maius quoq; esse iuramētū & maioris efficaciæ, quod fit per altare, quàm per donum, & quod per templum, quàm per aurum templi. Iuramentū enim per altare, includit iuramentum per donum altaris, ad eum modum, quo maius & dignius in se includit minus dignū: ita videlicet, vt quisquis per altare iurauerit, simul ex cōsequenti iuret per donū quod ipsi est superpositū.[g]Et sicut qui iurat in altari, iurat simul in dono quod super ipsum est impositum: ita qui per templū iurat, non solum per ipsum iurat, sed pariter etiā per Deum qui in templo specialiter inhabitat, quatenus ipsius est cultui sanctificatum, & specialiter dedicatum: propter quod non potest parui æstimari iuramétum quo per templum iuratur.[h] Sicut qui iurat per cælum, iurat per ipsum quod est thronus siue se-

a Et quicunque iurauerit in altari, nihil est.

b Quicunq; autē iurauerit in dono quod est super illud, debet.

c Cæci,

d quid enim maius est, donum,

e an altare quod sanctificat donum?

f Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ super illud sunt.

g Et quicunque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo qui habitat in ipso.

h Et qui iurat in cælo, iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum.

des & aula Dei, quoniam cælum Dei sedes est, in quo tanquam in throno gloriæ suam ostendit magnificẽtiam: ac simul iurat per sedentẽ in throno isto, siue habitantẽ in aula ista. In vtroq; enim horũ est similitudo: quoniam Deus, vt cælum, ita & templum inhabitat. Vnde sicut qui per cælum iurat, simul iurat per sedentẽ in ipso: sic qui per templum iurat, iurat etiã per habitantem in eo. Quoniam enim in iuramẽto aduocari debet prima veritas in testimoniũ, nõ potest per creaturam iuramentum fieri, nisi quatenus ad Deum refertur, vt in creatura per creatorem iuretur. Vnde consequitur, iurantem per templum & cælum, iurare simul & per habitantem atq; sedentem in eis. [a] Iterũ vobis æternę maledictionis comminationem denuntio, nisi resipueritis. [b] Propterea, quòd minima exactè, imò superstitiosè obseruantes, ea quæ præcipua sunt, & maximè requirit Deus, negligitis. Decimas enim datis, non solum de rebus magni pretij, vtpote tritico, hordeo, & similibus, verũetiam de rebus minimi pretij, vtpote de mẽta, ruta, anetho, cymino, aliisque huiusmodi: quod facitis volentes haberi sanctiores & legis zelatores perfecti, [c] negligentes interim quę Deus in lege sua super omnia postulat, nẽpe iustitiã, misericordiã, & fidem siue fidelitatẽ, & veritatẽ. Aduersus iustitiã enim facitis misericordiã & fidem, qui nec Deo nec hominibus pręstatis quod ex officio debetis: qui cũ populo deberetis esse magistri veritatis & salutis doctores, falsitatẽ pro veritate docetis, & à salute cõsequenda homines arcetis, sine misericordia, & cõtra fidẽ qua vos populi magistros & duces profitemini, miserè seducẽtes & perdẽtes animas hominum. [d] Non equidem damno, quòd etiam in minimis sitis diligentes, sed ista grauiora & præcipua oportebat ante omnia obseruari à vobis, vt quę Deus maximè requirit habetq; acceptissima: ac cũ his poterant (sicut & debent) etiam illa minus principalia obseruari. Non parua damno, non reiicio externa illa minima, sed maxima maximè requiro præ omnibus. [e] O duces cæci, qui hac simulata vestra & ficta religione impletis in vobis vulgatũ illud prouerbium, vt

a Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,
b quia decimatis mentam & anethum & cyminum:
c & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium & misericordiam & fidem.
d Hæc oportuit facere, & illa non omittere,
e Duces cæci, excolãtes culicem, camelum autem glutientes.

vt culicem excoletis, camelũ glutiẽtes, quasi culicem minimum animalculum non valeatis glutire, sed excolatis illum magna diligentia, & curatis ne per guttur vestrũ transeat: cũ interim camelum, animal maximæ magnitudinis, sufficiatis absq; obstaculo vorare, siue deglutire per guttur: hoc est, diligenter & superstitiose cauetis, ne in minimis & vix vllius ponderis rebus offendatis, non curantes interim in maximis offendere: quasi nõ ferat cõscientia vestra, in minima regula legẽ trãsgredi, Deumq; offendere, cũ in re maximi momenti, audeat transgressionem incomparabiliter grauiorẽ. [a] Iterũ vobis æternę maledictionis intimo comminationem, ô Scribę & Pharisæi hypocritæ, [b] quia religione præpostera externam mundiciem maximè curatis, internam quę apud Deum est præcipua, penitus negligentes. Mundatis enim quod extrinsecus apparet in poculo vel paropside siue patina, id est, exteriores poculi patinæque partes, quæ videntur corporeis oculis, in his nihil fertis esse immũditiæ, quod non statim curiose emundetis. [c] Intus autem in cordibus vestris pleni estis auaritia per quam estis parati ad congregandum per fas atq; nefas bona iniusta, immunditia diuersorum peccatorum: neque tamẽ huiusmodi percipitis immũditiã, nec ab ea vos expurgare estis soliciti, quasi magis sit molestũ maculam foris videre in patina, quã ferre intus in anima. Non est autem rectus hic ordo, & est præpostera religio vestra, ô cæci Pharisæi. [d] Ante omnia nanq; habenda est ratio internę munditiæ, ante omnia curandum est de animæ emundatione, vt tui calix & patina primum intus mundentur: id est, tu prius in anima in teipso munderis: [e] ac deinde ratio habenda est etiã externæ munditiæ, vt quæ in calice & patina foris apparent, mundentur. Non enim externam damno munditiam, nec sordes laudo: sed præposteram tantum religionem, imò superstitionem, quã externa tantum (neglectis internis) curantur, redarguo. Ipsa quoque sola interior munditia, facit omnia foris munda: quoniam mundis sunt omnia munda & nihil est eis immundum: quemadmodum ecõtrario, his

a Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,

b quia mundatis quod deforis est & calicis & paropsidis,

c intus autem pleni estis rapina & immunditia.

d Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis,

e vt fiat & id quod deforis est, mundum.

qui immundam habent animam, nihil est mundum: sed coinquinata sunt omnia: propter quod emundata anima, consequitur munditia externa: vt exterius coram Deo nihil iudicetur immundum, etiam si secundum humanũ oculum quippiam videatur immunditiæ.[a] Iterum vobis æternæ maledictionis intono cõminationem, ô Scribæ & Pharisæi hypocritæ,[b] propterea quòd hypocrisi vestra similes redditis vos dealbatis sepulchris: quæ cum foris appareant admodũ speciosa in oculis hominum, intus tamen nihil conti nent nisi mortuorum ossa, & omnem spurcitiam fœtoris atq; corruptionis ex defosso cadauere prodeuntium, quam ferre non possint sensus hominis.[c] Ad hunc modum & vos exterius quidẽ videmini hominibus sancti & iusti, propter opera vestra externa, quæ fingitis ad inducendũ homines in admirationẽ ac venerationẽ vestri, sic per hypocrisim istam vestrã estis quasi dealbati, & pulchrè adornati atq; depicti, vt aliud videamini foris hominibus, quàm intus estis in corde. Coram Deo autem apparetis fœdissimi & execrabiles, nimirum intus gestantes animũ hypocriticum, & omni plenũ malitia, vtpote superbia, ambitione, auaritia, ira, inuidia, infidelitate, cæcitate, & huiusmodi. Et quemadmodum fœtor palàm ostenditur, & spurcitia in sepulchro latitans, si quãdo ipsum aperiri contingat, sic & vestra spurcitia non semper latebit, sed quando aperientur corda hominum, & manifestabuntur occulta cordium in die domini, tunc apparebitis Deo, angelis, & hominibus abominabiles. [d]Iterum vobis, ô Scribæ atque Pharisæi hypocritæ, æternę maledictionis comminationẽ intimo, & nisi resipueritis, certò venturam denuntio,[e] qui Prophetarum quos occiderunt patres vestri magnis sumptibus extruitis & ornatis sepulchra,[f] similiter & aliorũ qui sanctitate & iustitia insignes, mortui sunt in domino, vt sit mortuorũ veneranda & sempiterna apud posteros memoria:[g] idq; facitis in vestram excusationem, & patrum accusationẽ, quasi vos pœniteat malefactorum istorum quæ commiserunt patres vestri, in occisione iustorum, & dicitis, Nos si fuissemus

a Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,
b quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa; intus verò plena sunt ossibus mortuorũ, & omni spurcitia.
c Sic & vos à foris quidem paretis hominibus iusti, intus autẽ pleni estis hypocrisi & iniquitate.
d Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ,
e quia ædificatis sepulchra Prophetarum,
f & ornatis monumẽta iustorũ:
g Et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorũ, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum.

mus in diebus patrum nostrorum, quando prædicabant sancti isti Prophetæ, non consensissemus illis in Prophetarum persequutione & occisione, sed obedientes nos præstitissemus illorũ sermonibus quos loquebantur ex ore domini. Propter quod, in protestationẽ iniuriæ Prophetis illatę, & mortis eorũ iniustę, nunc erigimus & ornamus eis monumẽta.[a] Dum itaq; hęc facitis & dicitis, ipsis testimonium perhibetis & cõfitemini, filios vos esse illorum qui Prophetas occiderunt. Nam & ob hoc monumenta occisis extruitis, in recompensationem qualemcũq; iniuriæ sanctis Prophetis per iniustam mortem à patribus illatę, vt solẽt innocenter interfectis monumenta erigi, ab iis qui sunt ex parte homicidæ, ad interfecti memoriã & cõfusionẽ homicidæ: & apertè id verbo testamini: dum dicitis, Si fuissemus in diebus patrum nostrorũ, non fuissemus eis consentientes in Prophetarũ sanguine. [b] Illud autẽ vobis cum dolore & amaritudine animi prænuntio, tametsi verbis ita videamini à iustorum occisione abhorrere, factis tamen & operibus nõ inferiores vos futuros patribus vestris: quinimò prędecessorum omniũ malitiã superabitis, & mensurã peccatorum paternorum adimplebitis. Illi enim Prophetas occiderũt, vos Prophetarum dominum occidetis: illi seruos, vos filiũ Dei, idq; morte turpissima, & crudelissimo supplicio, qualiter nullum vnquã Prophetarum tractauerunt patres vestri: vt vestræ malitię cõparatione, videri possint modica quæ commiserunt patres vestri.[c] O serpentes & serpentum genimina, malorũ patrũ pessimi filij, veneni paterni nequaquã expertes sed hæredes, imò plus patribus malitię veneno pleni, quomodo effugere poteritis imminens ęternæ dãnationis iudicium, si in hac vestra perstiteritis venenata malitia? Quid vobisipsis inaniter blandimini de sanctitate & iustitia vestra hypocritica, cùm certa vos maneat gehennæ damnatio? [d] Ideo plenius & clarius vobis exprimere volens vestram malitiã, dico vobis: [e] Ecce ego Dei filius, æterna patris sapientia, qui ad hoc in mundum veni, vt patris voluntatem doceam & perficiam, misi ad vos, & mitto, & mittam,

a Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filij estis eorum qui Prophetas occiderunt.

b Et vos implete mensurã patrum vestrorũ.

c Serpentes genimina viperarum: quomodo fugietis à iudicio gehennæ?

d Ideo dico vobis,

e Ecce ego mitto ad vos Prophetas,

Prophetas meo edoctos spiritu, & ex ore meo loquentes, [a] homines in quibus est sapientia Dei, [b] & Scribas in lege ac scripturis admodum instructos, ad erudiendum vos in via veritatis atque iustitiæ. Huiusmodi & in prioribus temporibus ad vos misi plurimos, antequam per carnem venirem in mundum: & post mortem atq; resurrectionem meam, mittam similiter alios, nempe Apostolos discipulósq; meos, & alios Euangelij mei doctores, qui vobis Euangelium meũ prædicabunt. [c] Et vos quosdam ex illis occidetis, & crucifigetis: quam malitiam in me primum omnium implebitis: [d] quosdã ex eis in vestris Synagogis tanquam malefactores ignominiose flagellabitis. [e] & multis persequutionibus de ciuitate vna ad aliam facietis diuagari, nusquam illis daturi requiẽ, aut habitationẽ permissuri quietã. [f] Atque ita fiet, propter hanc superabundantẽ & plenã vestram malitiam quã supra patres vestros in me ac meos fideles exercebitis, vt nõ vltra differatur ira Dei: quæ se cõtinuit vsq; dũ impleretur per vos mensura delictorũ paternorũ, sed vindicta iam exerceatur in vos pro iniusta interfectione omniũ, qui ab initio interfecti leguntur, [g] ab Abel qui primus propter iustitiã à fratre interfectus fuit in agro, pastor ouium, [h] vsq; ad Zachariam filium Barachiæ siue Ioiadæ sacerdotis, [i] quem ad imperium Ioas regis patres vestri occiderunt inter templum & altare: id est, pro omnibus omnino interfectis in innocentia sua, cuiuscunque status vel cõditionis, in quocunque loco, à primo vsque ad nouissimum. [k] In veritate dico vobis, & (ne per comminationem tantum loqui me existimetis) iterum vobis dico, omnia ista ventura super hãc generationem: id est, mala omnia quæ patres vestri cõmiserunt super vos accumulanda, illáq; omnia in vobis punienda. Tam enim seuera, tam manifesta, tam grauis super vos, qui mensuram patrũ adimplebitis, vltio Dei veniet, vt videantur in memoriam eius redire mala omnia à patribus vestris in sæculis prioribus ab origine mundi cõmissa, ac pro his omnibus simul in vos exercere vindictã grauissimam. Tametsi enim nonnunquam etiam in

præ

a & sapientes, b & Scribas, c & ex illis occidetis, & crucifigetis, d et flagellabitis in Synagogis vestris, e et persequemini de ciuitate in ciuitatem. f Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, g à sanguine Abel iusti, h vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, i quem occidistis inter templum et altare. k Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationẽ istam.

præteritis temporibus puniuerit Deus parētum peccata, nunquam tamē sic tota se effudit ira Dei, vt nūc effundet se super generationem istam: quādo crudelissimo excidio locum suum perdet, & gentem, & disperget in omnes nationes orbis profugos: neq; hoc solum, verūetiam reprobabitur à Deo generatio ista semper rebellis & peruersa, & eligetur in locum eius generatio alia, nempe populus gentium. [a] Doleo sūper te ò Hierusalem, Hierusalem, sciens quæ ventura sunt tibi in tempore suo: quoniam & olim occidisti, & occidere nondum cessabis Prophetas, [b] & lapidare cōsueuisti, ac variis persequutionibus affligere ad te missos pro tua salute, vt te à malis auocarent, & in bonis instruerēt: ad quæ semper rebellem & inobedientem te mōstrasti, à principio ex quo te elegi, & assumpsi in peculium meū. [c] Quoties laboraui ego, vt habitatores tuos à malis suis auocarē, atq; ad pœnitentiam adducerē, sicq; eos ad me congregarē, & sub protectione ac prouisione bonitatis meæ colligerem, ad eum modū quo gallina de pullis suis magnā curā gerēs, voce sua eos sub alas suas colligit, vt sub ipsis securi latitent, & certam protectionē accipiant. [d] Verum tu semper in tua infidelitate & inobediētia perseuerans, renuisti audire inuitantem, vocanti noluisti auscultare, monēti noluisti acquiescere, vestri cordis desideria diuinæ semper voluntati præponentes. [e] Quoniam igitur toties vocātem cōtempsistis, totque ac tantis meis beneficiis semper extitistis ingrati, ecce in vltionem peccati, terra habitationis vestræ à vobis deseretur, atque ab aliis habitabitur. Eiiciemini de habitationibus vestris, è terra in quā introduxeram patres vestros proiiciemini, & dispergemini in omnes gentes: alienigenæ occupabunt terram habitationis vestræ, & erit vobis deserta, habitata aliis. Ipsa quoq; Synagoga, quā hactenus Deus inhabitauit, propter electionem patrū, relinquetur à Deo, & erit deserta ac desolata, propter infidelitatē, & noua ex gentibus consurget Ecclesia. [f] In confirmationem autem horum omnium, ꝙ implenda sint in tēpore suo, illud vobis prædico, quòd ab hoc tempore non me

a Hierusalem Hierusalē, quæ occidis Prophetas,

b & lapidas eos qui ad te missi sunt?

c Quoties volui congregare filios tuos, quēadmodum gallina cōgregat pullos suos sub alas

d & noluisti?

e Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.

f Dico enim vobis, nō me videbitis amodo.

a donec dicatis: vltra videbitis, [a] donec in magna gloria & comitatu venientem cernatis, & laudis diuinæ voces, & veri Meſsiæ canticum mihi omnis acclamet populus, dicens: [b] Benedictus qui venit in nomine domini: cum iterum rediero Hieroſolymam, omnis mihi populus cum gaudio Meſsiæ voces acclamabit, & regnū meū meque à patre miſſum aperta voce & ſigno efficaci confitebitur: vt eo ſigno conſpecto, & viſa tanti miraculi gloria, nulla poſtmodum vobis relinquatur excuſatio veſtrę infidelitatis atque malitiæ. Neq; etiam aliter vos me videbitis, q̄ modò in infirma & mortali natura, niſi quando in aduentu meo ad iudicium videbitis venientem cum gloria, quando velitis nolitis, cogemini fateri me verum & bendictum eſſe Dei filium, vnius cum illo eſſentiæ & gloriæ, quod modò pertinaciſsime credere ac confiteri recuſatis.

b Benedictus qui venit in nomine domini.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIII.

T*Vnc Ieſus loquutus eſt &c.*) An hæc omnia quæ in hoc loco ponuntur, poſt pręcedentia conſequenti ordine à Chriſto prolata ſint, ex aliis Euangeliſtis videtur difficultas. Qua de re illi videndi ſunt qui cōſonantiam ſcribūt Euangeliorū. Tantum impræſentiarū pro omni effugienda difficultate, aduerbium tunc accipiatur, non vt tempus demōſtret determinatum, quo ſtatim præcedentia dicta aut facta ſunt, ſed tempus indeterminatū, quomodo nonnunquam Euangeliſta dicit: *In illo tempore:* non demonſtrando aut referendo tempus eorum quæ antecedunt, ſicuti ſuprà annotauimus in caput tertium. ¶ *Super cathedram Moſi ſederunt Scribæ.*) Sederunt, hoc loco peculiarem habet ſignificationem, quomodo etiam Græca dicto ἐκάθισαν ecathiſan, vt ſimul cū præterito etiam præſens includat. Valet enim ſeſsionem acceperunt, id eſt, iam ſiti ſunt, & ſeſsionē acceperūt, iamque reſident ab antiquis diebus. Similem habet ſignificationē quod frequens eſt in Euangeliis atq; Paulinis epiſtolis verbū ἤγγικε, quod ſignificat appropinquauit: id eſt, factum eſt propè, & iam propè eſt. ¶ *Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, ſeruate & facite.*) Græci codices ſic habent, *Omnia ergo quæcunque dixerint vobis ſeruare, ſeruate & facite.* ¶ *Alligant enim onera grauia & importabilia.*) Alligant accipe pro ligant, in vnū ſcilicet faſciculum multa coaceruando & congerēdo præcepta. Sumpta eſt ſimilitudo à ligantibus manipulos vel

ligna

lignorum fasciculos, quos deinde ligatos imponũt humeris aliorum gestantes, ipsi nihil portantes, aliis tantum imponẽtes onera. Sic ipsa onera ligari dicuntur ad eum modum quo manipuli ligantur. Atq; ita in Græco simplex verbum ponitur δεσμεύουσι desmeousi, id est, ligauit. Vnde patet per onera ista quæ in humeros hominum imponebant Pharisæi, intelligi præceptorum & traditionũ cumulos. Importabilia etiam dictum est pro difficile portabilia, vt frequenter solet accipi. Quid autem sit nolle digito mouere onus, vel digitum oneri admouere, ex vulgata loquendi cõsuetudine satis cognoscitur. ¶ *Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias.*) φυλακτήριον phylacterion Græca vox est, descendens à verbo φυλάττω phylatto, siue phylasso, id est, seruo vel custodio. Latinis valet (vt vno verbo dicamus) conseruatorium. Erat hoc charta quędam, in qua descriptũ erat magnum legis mandatum, quod circa frontẽ gestabant Iudęi, ad cõmonefactionẽ diuinæ legis. Horũ autem phylacteriorũ vsum accipiebãt Iudęi, ex eo quod capite sexto Deuteronomij post expressum magnum mendatum, ita subiungitur: *Eruntq; verba hæc quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo, & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntq; & mouebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine & ostijs domus tuæ.* Propter quæ verba dicunt nonnulli phylacteria gestare solitos Iudæos non solum ante oculos circa frontem, verumetiam super brachium, maximè dexterum, vt semper obuiam haberent mandatorum Dei memoriam, quotiescunq; ad opus manũ extenderent. De fimbriis autem expressum est legis constitutum libri Numerorum, cap. 15. his verbis: *Dixit quoque dominus ad Mosem, Loquere filijs Isræl, & dices ad eos, vt faciant sibi fimbrias per quatuor angulos palliorum, ponentes in eis vittas hiacynthinas, quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum domini, ne sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes, sed magis memores præceptorum domini faciãt ea, sintq; sancti domino Deo suo.* Ac rursum Deuteronomij 22. *Funiculos in fimbrijs facies tibi per quatuor angulos pallij tui quo operiris.* Phylacteriis itaq; & fimbriis Iudæi omnes communiter vtebantur, sed Pharisæi insigniter lata phylacteria, & præ cæteris maiores fimbrias gestabant vt viderẽtur præ cæteris religiosi. ¶ *Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in Synagogis.*) Vtrunq; horũ & primus accubitus & prima cathedra Græcè simplici vocabulo dicitur πρωτοκλισία & πρωτοκαθεδρία, protoclisia & protocathedria, ac si Latinè effiсto vocabulo dicamus, præaccubitio & pręsessio. Notanter autẽ primos recubitus cœnis, primas cathedras Synagogis tri

buit. Accumbere nanq; est cõuiuantiũ,& cathedra docentiũ. ¶ *Vnus est enim magister vester.*) Quomodo solus Deus verè dici possit, ac debeat magister,& doctor hominis, & quomodo non est possibile, vt quisquã in altero efficiat vllius rei cognitionẽ,& quę ad hãc rẽ pertinent plenè à proposito tractauimus in libris quos de Cõsideratione rerũ naturalium ædidimus libri vndecim 17. cap. Quod autẽ bis hoc in loco prohibetur ne vocemur magistri, eò ꝙ vnus sit magister, vel ob inculcationem factũ accipiatur, vt repetitũ fortius infigeretur discipulorũ animis, vel talis ponatur distinctio, vt priore loco magisteriũ signet instructionem intellectus, posteriore vitæ, ac morũ institutionem: quam distinctionem nos in elucidatione satis indicauimus, ¶ *Væ vobis &c.*) Væ, interiectio videtur esse cõminantis de malis venturis: quemadmodũ heu est interiectio dolentis, & hey indignantis, vah irridentis & subsannantis. Licet autẽ interiectione ista consuetũ sit vti etiã in cõminatione malorũ temporalium: Saluator tamẽ noster qui æterna aspicit, vix ea nisi in cõminationẽ mali ęterni vtitur: quemadmodũ nunquam beatũ quenquam dicit, nisi pro bono æterno. Sunt enim hæ ferè voces contrarię in vsu scripturarũ, vt quomodo sub nomine beatitudinis exprimitur æternorũ bonorũ promissio, ita hac interiectione indicetur ęternorũ malorum cõminatio. Et si interiectionẽ velimus interiectioni opponere, euge opponere, poterimus ipsi væ, nisi ꝙ euge præsentis boni indicat gaudiũ, væ futuri tantum mali damnationẽm. ¶ *Clauditis regnum cælorum ante homines.*) Id est, pręcluditis hominibus quod alioqui ipsis ex Dei bonitate apertũ est, vt si velint, introëant. Quasi enim aperiebat Christus ianuam regni cælorũ,& ipsum proponebat hominibus: quum diceret: *Pœnitentiam agite, et credite Euangelio, appropinquabit enim regnum cælorum.* Ipsi autem ante homines regnum cælorum claudebant, quando populum in sua conabantur infidelitate retinere. ¶ *Nec introeuntes sinitis intrare.*). Hoc est, eos qui intrare cupiunt, vel qui intraturi erant, aut qui, nisi per vos impedirentur, intrarent. Hos non sinebant Pharisæi intrare, nõ quod violenter possent quenquam à salute prohibere, sed quia per malam doctrinam eos auertebant à fide, & per eam consequenda salute. ¶ *Comeditis domos viduarum.*) Comederę domum, prouerbialiter dicitur, pro comedere quicquid in domo est: quemadmodũ patriam deuorare dicimus vulgato sermone eos, qui nouis adinuentionibus totam populi substantiam in suum student peculium conuertere. Quod autem sequitur, *orationes longas orantes,* id Græcè ita dicitur, *προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι*: quod ad verbum Latinè exprimi non potest, sed periphrasi vertit interpres.

Ora

Orationes longas orantes, pro quo apud Marcum dixit, *Sub obtentu* (id est, prætextu) *prolixæ orationis*, cum vtrobique in Græco eodem modo habeatur. ¶ *Facitis eum filium gehennæ duplo quàm vos.*) Græcè est διπλότερον ὑμῶν diploteron hymon, quod ad verbum verti posset, dupliciorem vobis, vel duplicius vobis, id est, duplo magis quàm vos. Proselytum autem duplo magis filium fieri gehennæ dicit, propter relapsionem ad pristinam gentilitatẽ, ex scandalo à Iudæis, sibi præstito, quomodo exponit Elucidatio, vel ob hoc quod soleant mali discipuli præceptores suos superare malitia. ¶ *Quicunq; iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit in auro templi, debitor est.*) Quæ hic dicuntur, nihil est, & debitor est, siue (vt in Græco habetur) debet, intellectum duplicem recipiunt: primo, vt significetur debitum siue nõ debitum ad præstandum quod iuratum est: secũdo, vt significetur debitum vel non debitum ad pœnam pro tali iuramento statutam. Vtrunq; intellectum attingit Elucidatio, & in eundem finem vterq; tendit, ad indicandum videlicet, quomodo iuramentum per aurum templi & donum altaris maioris æstimari docebant Pharisæi, quàm per templum vel altare, vt sic persuaderent populo donorum & auri, quæ in tẽplis offeruntur, maiorem esse reuerentiam, quàm templi & altaris. ¶ *Qui decimatis mentam, &c.*) Decimare dicitur, & qui decimas dat, & qui decimas accipit, quo posteriori modo Paulus vocabulo isto vtitur in epistola ad Hebræos, cum Leui dicit per Abraham à Melchisedech decimatum. Verum præsenti loco magis est congrua prior significatio. Dabãt enim ipsi Scribæ decimas etiã de minimis, hic nimium religiosi, cum in præcipuis legis deficerent. ¶ *Excolantes culicem, camelum autem glutiẽtes.*) Prouerbialis hic sermo est, quo rectè notatur ij qui circa minima multum sunt scrupulosi, vt dici solet, de multo maioribus & enormioribus peccatis parum soliciti. Veluti si quis in die ieiunij cœnæ tẽpore micam panis non audeat sumere, ne violet ieiuniũ, audet tamẽ totas horas in detractione aut malis concupiscẽtiis insumere. Tractus est hic sermo ab eo quod fieri solet, cũ in poculũ quippiam immundi inciderit, vtpote musca aut culex, aut aranea, aut aliud huiusmodi, quod per guttur bibẽtes transmittere nolumus. Tũc enim magna diligentia cauemus, ne simul id cum potu per guttur transeat, ipsũmque vel priusquam poculum ori admoueamus eiicimus, vel si in ore primum percipitur, linguæ ac dentium, obstaculo impedimus ne transeat. Quàm autem foret absurdũ, si quis camelum animal maximum posset glutire, neque illũ excolare curaret, muscam autẽ vel culicẽ non auderet glutire. Sic sunt illi quibus tã est angusta siue scrupulosa (vt dici solet) cõsciẽtia, vt rẽ minimam

minimam in qua vel nihil vel parũ admodum mali eſt, nequaquam audeant, cũ ab iis quæ manifeſtè Deo ſunt contraria nõ abhorreant. Notandum tamen, quod veterum quidam, liquantes culicem legũt: vbi vulgata habet lectio, *excolantes culicem.* Poteſtque & hoc in eandẽ reduci ſententiã. Liquare enim dicimus illud quod integrum nõ glutimus, ſed per multũ temporis moram in ore retinemus, vt paulatim liqueſcat, & liquefactũ paulatim ac reſolutũ, ita per guttur trãſeat, velut cum magnam ſaccari duri portionẽ in os ſimul iniicimus, illúdque nõ teramus dentibus, ſed per liquefactionem diſſolui facimus, vt paulatim tranſeat, ita liquare dicemur portionẽ illam ſaccari. Habet itaque liquatio difficultatẽ & moram, deglutitio difficultatem & moram nõ habet. Sic illum liquare culicem & camelũ glutire dicimus, qui parua nõ audet admittere, niſi cum magno conſcientiæ remorſu, maxima abſque vllo penè remorſu audet. Eſt autem in Græco διυλίζοντες dyilizontes, quòd ſignificat excolãtes vel defecantes, quaſi à materia extranea purgantes. ¶ *Pleni eſtis rapina & immunditia.*) Græcè ſecundo loco eſt ἀκρασία acrasia, quæ ſignificat intemperantiam. Vnde immundiria pro intemperãtia poteſt accipi, vt notentur non ſolum auaritiæ, ſed pariter etiam guloſitatis & intẽperantiæ. ¶ *Munda prius quod intus eſt calicis & parops ſidis.*) Nouẽ hoc dixit, nõ loquẽs de interiori parte ipſius viſibilis calicis aut paropſidis, ſed de interiori homine, quaſi calicẽ & paropſidem in ſe homo habeat, ſuam mẽtem & animum. Quod autem ſequitur, *Vt fiat & id quod deforis eſt, mundum*, duplicem recipit intellectum. Prior hic eſt, Sit tibi potiſsimum & ante omnia cura mũditiæ interioris, quam ſi habueris, erunt tibi omnia munda, etiam quæ foris ſunt: quoniam (vt ait Apoſtolus) mundis ſunt omnia munda, & immũdum nihil. Secunda hæc eſt: Primam curam habe de mũdanda conſcientia, ac deinde recto ordine ad exteriorem etiam procede munditiam: vt ſignificetur ordo rectus & neceſſarius quo primum & potiſsimum ſpiritus mũditia, ſecundo autem loco etiã externa curetur. Sic enim ſolet nonnunquàm dominus ordinem rectũ docere eos in quibus videbat religionẽ præpoſterã: velut cũ alibi dicit, *Eiice primũ trabem de oculo tuo, & tũc videbis eiicere feſtucam de oculo fratris tui.* Et alibi, *Qui ſine peccato eſt veſtrũ, primus in illã lapidẽ mittat*: quaſi dicat, Seipſum quiſq; primũ diiudicet & emẽdet, ac deinde ad emẽdandũ procedat proximũ. ¶ *Intus autem pleni eſtis hypocriſi.*) Opera quidem illa per quæ homo hypocritã agit, & ſanctum ſe ſimulat: externa ſunt: ſed illa hypocritam neminẽ faciunt, quũ habeat ſimilia opera etiã verè ſanctus, in quo operibus reſpõdet anim⁹. Vera enim hypocriſis intus eſt in animo, ex intẽtione

ſimulandi

simulandi & ostentandi quam non habes sanctitatem. *Vae vobis Scribae & Pharisaei hypocritae, qui aedificatis sepulchra Prophetarum, &c.*) Aduerte pondus huius vae siue maledictionis seruari vsque ad locum illum: *Et vos implete mensuram patrum vestrorū.* Nam quae antecedūt, maledictionem non merentur. Non enim ideo digni erant maledictione Scribae, quòd Prophetarū aedificarent sepulchra, quū id ob reuerentiam facerent innocenter occisorū. Neque rursum, quia filij erāt homicidarū: quoniam filius nō portabit iniquitatem patris, sed anima quae peccauerit, ipsa morietur, Quod etiā dicebant, *Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus socij illorum, &c.* nec hoc per se maledictione dignos facit. Haec ergo omnia praemissa sunt, vsque dū illud adueniat: *Et vos implete mensuram patrum vestrorum*, ibique pondus cadit maledictionis. Propter hoc enim erat illis ventura maledictio, quia malitiam praecedentiū malorum patrum erant consummaturi, propter quod statim subiungitur: *Serpētes, genimina viperarū, &c.* ¶ *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.*) Non per imperium id pronuntiandū est, sed cum graui pōdere magnae amaritudinis, vt significetur hac amara pronūtiatione quid Dei permissione sint facturi, non vt eis hoc malū iubeat aut praecipiat facere. Atque ad hūc modū etiam in vulgato sermone loqui solemus, vbi cum dolore mali aliquid praesignare volumus nunquam euenturum. Veluti si iuuenē videamus admodum matura aetate mala tentantem, ita dicimus: Ita puer maturè incipe, sic patris improbitatem imitare, sic ad crucē aut patibulum festina: videlicet hoc modo significare volentes, quid huic puero venturum metuamus aut suspicemur. ¶ *Vt veniat super vos omnis sanguis iustus.*) Sanguis alicuius dicitur venire super eum, quem vindicta petit pro effuso tali sanguine, vt sanguis Abel super Cain venit, quoniam pro effuso innoxio sanguine, diuina illū subsequuta est vltio. Sic clamabāt tumultuātes Iudaei: *Sanguis eius super nos & super filios nostros.* Hoc est, Si quā tu ô Pilate metuis pro Christi cōdemnatione vindictam, nos omnē illam in nos ac liberos nostros suscipimus. Sic sanguis per contrariū dicitur amoueri ab aliquo, quādo efficitur vt super eū non veniat vltio, quomodo 3. Regum secūdo capite, Salomon ait ad Banaiam, iubens ei interficere Ioab: *Interfice* (inquit) *et sepeli eum, et amouebis sanguinem innocentem qui effusus est à Ioab, à me, et domo patris mei:* videlicet indicare volens, quòd per interfectionem Ioab perficeretur vltio de interfectione duorum innocētum Abner & Amasę, sicque nullum amodo esset periculum, ne quādo dominus pro horum interfectione super domum Dauid vindi- 2. Re.
ctam induceret: quemadmodum super vniuersum Israël venit vltio 21.

Dei,

Dei,propter sanguinē Gabaonitarum,quos occiderat Saul,donec in vindictā peccati,cruci affigerētur à Gabaonitis septē filij Saul, quādo repropitiatus est dominus terræ,& amotus est sanguis Gabaonitarum ab Israël.Hoc igitur est sanguinem venire, vltionem venire pro effuso sanguine,hoc sanguinē requirere, vltionē exquirere, vel adducere pro effuso sanguine; quomodo apud Lucā dicitur:*Ita dico vobis,requiretur a generatione hac.*¶ *A sanguine Abel iusti,vsq; ad sanguinē Zacharia filij Barachia.*)De hoc Zacharia verisimilior sentētia est, fuisse illū filium Ioiadę pontificis,qui populum à seruitute impiissimę Athaliæ liberauit,& Ioas regē in domo domini educauit, ac deinde in regnū instituit.Hunc Zachariā historia Paralipomenon tradit iussu Ioas regis ingrati à populo lapidibus obrutum in atrio domini,cū ex ore domini populū increparet pro idololatria, quod rectè cōsonat ei quod hîc dicit dominus interfectum eū inter templū & altare.Cæterū de nomine patris nulla est difficultas, si binomius fuisse dicatur,vt vnus homo Ioiada & Barachias fuerit nominatus. Cui astipulatur quod ait Hieronymus in Euangelio, Nazaræorum loco Barachiæ se nomē Ioiadæ reperisse: erātque hæc nominū pluralitas apud Iudæos frequentissima:quéadmodum ex Philone manifestè cognoscimus de genealogia Saluatoris.Sed quæstio ita dicentibus oritur, cur in hoc Zacharia voluerit Christus terminū ponere, vbi vniuersitatē interfectorum vellet significare,cū post ipsum plurimi alij interfecti fuerint,dicente scriptura de Manasse, quod impleuerit Hierusalem innoxio sanguine vsq; ad os.In Elucidatione indicauimus,ob statuū,siue conditionū,item & loci diuersitatē duos istos fuisse expressos,vt significetur pro omnibus iustis cuiuscunque conditionis,aut quocunque in loco interfectis, exquirēda vindicta. Abel enim simplex erat ouium pastor,nec sacerdos erat,quoniā primogenituræ annexū erat sacerdotium,sub tempore legis naturæ vt sancti doctores tradunt.Abel autem primogenitus non fuit. Neque itē Prophetam eum fuisse legimus,sed hoc tantum quod iustus fuerit,& de optimis domino immolauerit.Zacharias autē sacerdotis filius & sacerdos fuit,insuper & Propheta.Sic enim liber ait Paralipomenon:*Spiritus domini induit Zachariam,filium Ioiadæ sacerdotem,et stetit in conspectu populi,et dixit eis: Hæc dicit dominus Deus: Quare transgredimini? &c.*Magna itaque inter has cōditiones est diuersitas.Similiter & in interfectionis loco,quoniam in agro ille, hic in templi atrio fuit interfectus. Item & in occisionis modo, quoniam ille ab vno suo fratre,hic à toto populo,rege iubente,interemptus fuit. ¶ *Amē dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.*) Ista repeti-

4. Re. 21

tio

tio femel dicti cũ particula ita, vel amen. significat vehementem aſſeueratioñé, & rem notatu bene dignam, Sic & alibi, poſtquam confeſſus eſſet dominus patri, quod abſcondita à ſapientibus & prudentibus reuelaſſet paruulis: ſtatim ſubiungit, *Ita pater, quoniam ſic fuit placitum ante te.* Et alibi, poſtquam patrem Deum docuiſſet timendum poteſtatem habentem mittere corpus & animam in gehẽnam, mox ſubiungit: *Ita dico vobis, hunc timete.* Idem in huiuſmodi vſu vult particula, ita, quod amen. Vnde apud Lucam hoc loco dicitur: *Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.* Cæterum huius loci ſententia duplex: aſsignari poteſt, ſecundum quod generationem hanc dupliciter accipimus. Poteſt enim generatio iſta intelligi tota collectio malorum, qui ab initio perſequuti ſunt bonos, quomodo generatio iuſtorum (de qua in Pſalmis dicitur: *Hæc eſt generatio quærentium dominum*) omnes complectitur bonos ab exordio. Sic enim à principio ad finem vſque ſæculi duæ tantum generationes diſtinguuntur ſibi inuicem contrariæ, quarum hæc ſit Dei, illa diaboli. Hanc generationem ſi dicamus intelligi, non erit difficultas magna, quomodo verum ſit à generatione exquirenda eſſe in bonos commiſſa omnia ſcelera. Sed huic videtur non ſatis conſonare quod præcedit, vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, vbi particulariter ipſos videtur velle deſignare, quos dixit patrum menſuram impleturos, quóſque ſerpentes appellauit, & viperarum genimina. Nos in Elucidatione generationem iſtam intelligimus, particulariter hanc generationem peſsimam interfectorum Meſsiæ ſui, & ſuper hanc generationem, quomodo omnia prius patrata ſcelera dicantur venire, indicamus. Item & in Commentariis libri Pſalmorum ſuper illo Pſalmi 108. *In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conſpectu domini, & peccatum matris non deleatur*: & in Annotatione & in Elucidatione indicauimus. Conſimilem enim huic verſui propoſitus locus habet ſententiam. ¶ *Hieruſalem Hieruſalem quæ occidis Prophetas, et lapidas.*) Quamuis per præſens tempus dicatur, occidis, lapidas, non tamen actualis occiſio & lapidatio ſignatur, ſed vetus conſuetudo & antiquæ malitiæ obduratum propoſitum etiamnum perſeuerans indicatur, valétque tantundem ac ſi dicas. Quæ ſoles occidere & lapidare, quæ hactenus occidiſti & lapidaſti plurimos, & antiquum malitiæ huius propoſitum etiamnum obtines. Illud quoque manifeſtum eſt, ſub nomine metropolis ciuitatis totum regni Iſraëlitici populum intelligi, atque vniuerſos ſermonem dirigi. ¶ *Dico enim vobis, non me videbitis amodo.*) Duplicem indicat Elucidatio interpretationem: ſed prior de prędicto aduentu domini in Hieruſalem, videtur

videtur verisimilior. Nā id magis verba indicare videtur. Vox enim illa, *Benedictus qui venit in nomine domini*, festim gaudij est acclamatio. Quomodo ergo in secūdo aduētu isti damnandi homicidæ videntes aduenientē iudicem, cum gaudio acclamabunt venienti, qui videntes in quē pupugerunt (iuxta Apocalypsis verbum) plangent se super eum, & timore turbabuntur horribili à pauore imminentis iudicij.

ELVCIDATO CAP. XXIIII.

Et egressus Iesus de tēplo, ibat,

POSTQVAM in templo docuisset dominus per diem, & egisset quæ patris erāt, iuxta consuetudinem ad vesperā egressus discedebat à tēplo, versus mōtem Oliuarum. Siquidem diebus erat docens in templo, nocte verò exiens morabatur in monte Oliuarum.

b Et accesserūt discipuli eius, vt ostenderent ei ædificationes tē pli.

[b] Ipsūmque ita à templo exeuntē, quidam discipulorum familiariter accesserunt, commonstrantes magnificentiam & artificium structuræ atq; ornatus templi, tanquam magnum quoddam & singulare spectaculum: ad eum ferè modū quo solēt filij libenter commonstrare parentibus, si quid viderint sibi nouum aut dignū spectatu.

c Ipse autem respondens, dixit illis: Videtis hæc omnia?

[c] Videns autem Christus discipulos suos iuxta hominū æstimationē magnificare structurā illam pretiosam, volēnsq; huiusmodi æstimationem ab ipsorū cordibus auellere, dixit eis.

d Amē dico vobis, nō relinquetur hîc lapis super lapidē, qui non destruatur.

[d] Nunc vos quidem ista omnia, quasi magnum quoddam spectaculum, multa curiositate aspicitis atque miramini. Veruntamē illud dico vobis in veritate, věturum esse tempus, quo ista omnia sic destruentur atque dissipabuntur, vt nec lapis super lapidē remaneat, vt neq; vestigia vlla huius tam magnificæ structurę relinquantur, nec saltē diruti parietes remaneāt. Sicque cōsideratione finis instantis, omnē illā gloriam quæ videbatur velut nihili reputandam docuit.

e Sedente autē eo super montē Oliueti,

[e] Auditis autem verbis illis, admirati sunt & stupefacti discipuli, tanquam super re auditu horrenda: veruntamen apud se quæstionē continuerunt, donec ad locum secretum peruenissent, vbi eum de hac re plenius interrogarent. Peracto igitur itinere, cum dominus iam resideret in monte Oliuarum, discipuli tanquam opportunitatē commodam nacti, ad interrogandum

rogandum de quæstione quam gerebant in animo, eo quòd cũ ipso essent solitarij:sedebatq; ipse tanquã paratus ad docẽdnm,item ex opposito sedebat ipsius templi,de quo sermo habitus erat:[a] his inquam occasionibus accesserunt discipuli ita separatim à turba sedentem preceptorem,& interrogauerunt eum,dicentes:[b] Praceptor,paulo ante cum tibi structuram templi monstraremus,verbum auditu horribile respondisti nobis,de templi destructione.Sed dic nobis,oramus,si ita tibi videtur expediens id nos cognoscere, quo tempore ista contingent,& quæ erunt signa aduentus tui ad iudicium, & consummationis sæculi, Discipuli nanq; tempora ista simul cõmiscebant,putantes destructionem templi quam prædicebat dominus,non nisi in consummatione sęculi & aduẽtu suo futuram:atque ob hoc,de tempore destructionis templi & consummationis sæculi, quasi de vno tempore interrogabant.[c] Quoniam autem non inutilis erat, neque omnino curiosa discipulorum proposita quæstio,quæ signa interrogabat aduentus & consummationis sæculi(quorum notitia,ad præmonitionem fidelium,qui in illa incidẽt tempora,vtilis admodum erat & necessaria)benignè dominus respondit interrogantibus & prolixa narratione,partim de Hierosolimitanæ vrbis excidio,partim de temporibus nouissimis disseruit:sic vt quasi permixtim,nũc de vno, nunc de altero,loqueretur:potissimum tamẽ,de tempore nouissimo,cuius notitia erat magis necessaria. [d]Dixit ergo illis dominus:Videant qui in illa incidẽt tempora,siue vos illi sitis futuri,siue vestri posteri,ne à quoquam seducantur.Tempora enim illa nouissima de quibus interrogatis,erunt tempora admodum periculosa,quibus sibi cautè admodum prouidere debebunt,quicunque in recta fide perstare voluerint. [e] Circa nanq; tempora illa falsi doctores multi exurgent,ad disseminãdos varios errores & hæreses in populo:seseque ostentabunt hominibus,tanquã à Deo missos,& ex Deo docẽtes:in tãtam quoq; prorupturi audaciam,vt audeãt prędicare populo,& dicere: Ego sum Christus siue mesias ille promissus,me sequami-

a accesserunt ad eum discipuli secretò dicentes:

b Dic nobis,qñ hæc erunt , & quod signũ aduentus tui , & consummationis sæculi?

c Respondens Iesus,dixit eis:

d Videte ne quis vos seducat,

e Multi enim venient in nomine meo, dicẽtes: Ego sum Christus.

ni,meam doctrinam tenete,& aliam omnem abiicite. Ad hoc (inquiet) missus sum à Deo,vt ista & ista annuntiem hominibus,vt de erroribus multorum sæculorum illos eruam,& veritatem illis aperiam,quã ignorauerunt patres eorum. [a] Et multi seductoribus istis autem accommodantes seducentur per eos,atq; à veritate abducentur in errorum deuia. Miscebũtur quoque tunc omnia tumultibus insolitis. [b] Audituri nanque estis prælia multa in diuersis regnis & mũdi partibus insigniter crudelia:[c] item & opiniones siue famas aut rumores aliorum adhuc instantiũ præliorum. Audietis hîc quidem gesta esse prælia, illic geri, alibi parari:sicque erunt omnia tumultibus & terroribus plena.[d] Vos autem his visis ne conturbemini, scientes,q̃ ista omnia sic euenire oporteat ante consummationem. Omnino enim ista sic euenire oportet.[e] Veruntamen non statim aderit consummatio sæculi. Nam erunt ista tantum præludia, & quædam velut præcurrentia indicia venturæ cõsummationis. [f] Consurgent nanque gentes & regna aduersus inuicem,& arma mouebunt nouo insueto modo,vix vsquam locorum pace permanente,& vbique bello aut certè belli fama & apparatu sæuiente.[g] Erũt quoque singulares pestilẽtię,& varia morborum genera:quæ tum ipsa nouitate,tum vehementia & efficacia & celeritate nocẽdi,tum etiam generalitate,qua se longè lateque spargent,erunt admodum terribiles.[h] Erunt quoque fames admodum graues,per totum penè orbem,& terræmotus magni per loca diuersa,siue per singula penè loca. Quæ omnia sua ipsa nouitate velut prænuntiabunt,adesse in proximo consummationem sæculi. Quemadmodum enim senibus antequam ad mortem perueniant,multa prius incommoda & insoliti casus eueniunt,ex defectu virtutis naturalis ad finem tendentis, quæ ipsis sunt velut prognostica & prænuntia mortis imminentis:sic & cõsummationẽ nouissimam,mala multa & insolita pręcedent, post paululum venturi finis propinqua indicia.[i] Priores autem illæ miseriæ præliorum, famis, pestilentiæ,& terræmotuum comparatione ad ea quę subsequẽtur mala,

a Et multos seducent.

b Audituri enim estis prælia,

c & opiniones præliorum.

d Videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri:

e sed nondum est finis.

f Consurget enim gens in gentem,& regnum in regnum.

g Et erunt pestilentiæ,

h & fames,& terræ motus per loca.

i Hæc autem omnia initia sunt dolorum.

mala,modica videri posſint,& tantum dolorum atq; miſeriarum principia.Nam erunt hęc generaliter omnium mala. Quæ autem ſequentur,erunt fidelibus peculiaria.[a]Grauiſsima nanque tunc mouebitur contra fideles perſequutio,& tribulationibus multis afficientur à malis,ita vt etiam morte ſint affecturi plurimos.[b]Eritiſq; vos mei diſcipuli & fideles odio habiti ab omnibus gentibus & hominibus incredulis,propter fidem & confeſsionem nominis mei. Erit enim tunc aduerſus nomen meum & fidem meam grauiſsima coniuratio,& perſequutio principum mundi & ſapiētum,adeò vt penè abominationi ſint futuri qui meum nomen confiteri voluerint.[c] Et tūc multi perſequutionis ſæuitia,vel cordis inſtabilitate ſcandalizabuntur ac corruent,attendentes ſpiritibus erroris, & magiſtris mendacij,apoſtatantes à fide:[d] & ſeinuicem tradent homines,accuſabuntque,& deferent ad tribunalia & cōſeſſus iudicum,[e] habebuntque ſe inuicem odio & perſequentur inuicem:non ſolum illi qui à principio infideles fuerant perſequētur fideles, verum etiam qui à fide apoſtatauerint,poſtmodum aduerſum eos ſæuient qui in recta fide voluerint permanere.[f] Et multi falſi doctores ſurgent,non miſsi à Deo,ſed mittentes ſeipſos & exaltantes,per faſtum, ſuperbi cordis ſui,vnde præſument ſe oſtentare tanquam à Deo miſſos ad docendum veritatem:multosque ſua blandiloquentia & erroneis perſuaſionibus à rectitudine,tum vitæ,tum doctrinę ſeu fidei,abdúcēt in errores & vitia.[g]Et quia erit tunc admodum abundans in terris iniquitas,quoniam ſcandalis plenus erit mundus,multorum charitas refrigeſcet:quorundam quidem penitus refrigeſcet ſiue extinguetur, aliorum verò licet non penitus extinguetur,attamen vacillabit,& obſcurabitur aliquātulum, multumque periclitabitur. Quemadmodum enim frigus abundans calorem extinguit atque expellit,vel certè imminuit,ſic iniquitas (quæ eſt velut quoddam animæ frigus)cum abundauerit & excreuerit,faúorem charitatis (quæ eſt velut ignis & calor quidam) extinguit,facitque refrigeſcere. [h] Verum tamen,qui his

a Tunc tradent vos in tribulationem,& occident vos

b Et eritis odio omnibus gentibus,propter nomen meum.

c Et tunc ſcandalizabuntur multi,

d & inuicem tradent,

e & odio habebunt inuicem.

f Et multi pſeudo prophetæ ſurgent,& seducēt multos.

g Et quoniam abundabit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum.

h Qui autem perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit.

omnibus malis nihil obstantibus in rectitudine vitæ atq; fidei patienter & perseueranter permanserit, qui nullis persequutionibus veritatem vitę atq; doctrinę deseruerit, hic demum coronabitur, & salutem consequetur ęternã, Quæ quidẽ tam magnifica promissio, & tam certa expectatio amplissimę mercedis fideliũ, debet animos in bono proposito & finali perseuerantia confirmare, vt propter nullam persequutionem à bene ceptis desistant.[a] Ante verò quàm veniat sæculi consummatio, oportebit hoc Euangelium regni cælestis prædicari per totum orbẽ, non obstantibus quibuscunque persequutionibus & malis: prædicatio Euangelicæ & Christianæ doctrinę per vniuersum orbem dilatanda erit,[b] ita quod testimonium illi perhibebitur apud omnes populos: & id quidẽ magno cũ fructu electorum, ita vt non sit gens aut populus, cui non annunciandum sit Euangelium ante finem mundi:[c] quod certissimum & indubitatũ est signum consummationis, quod donec videatur impletum, nõ veniet consummatio: quo econtrario impleto, tunc erit expectanda consummatio.[d] Quantum autem ad tempus destructionis Hierosolymitanæ attinet, hoc scitote, quòd cum videritis stantem in loco sancto illam abominationem desolationis quam prædixit futurã Daniel, post occisum Christum statuto tempore,[e] tunc aduertat animum qui legit Prophetiam illã, & intelligat tẽpus esse quo impleri debeat. Hoc est, cum videritis Romanorũ exercitum locum sanctum Hierusalem ad obsidendum & oppugnãdum circundare. Vel cum videritis idolum aut statuam poni in loco sancto (quemadmodum in eo ad plura tempora stetisse legitur statua Adriani equestris) tũc qui legit intelligat, propè adesse tempus.[f] Euenient autẽ tunc Iudæis tanta tamque horribilia mala, vt beatus sit putandus, qui illa possit vel omnibus relictis effugere. Vnde qui in Iudæa sunt, si sibi velint consultum, ad montes cõfugere debebunt, vt ibi latitent, à facie malorum quæ superuenient Iudæis.[g] Et qui in tecto in supremo domus vel in summo solario prope tectum fuerint, consulẽdum illis est, si vlla via pateat, vt mox viso

a Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe,

b in testimoniũ omnibus gentibus:

c & tũc veniet consummatio

d Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto,

e qui legit intelligat.

f Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes:

g & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua.

viso periculo fugiant,neq; vel domum suam ingrediantur ad auferendum aliquid quod secum portent ad fugam:sed absq; omni mora solicitè aufugiant,ne à tantis malis comprehendantur.[a] Item qui in agro fuerit,non erit illi consultum vt fugam vel tantisper differat,donec reuersus domum vestē secum auferat meliorem in qua fugiat.Erit in mora maximum periculū,& tanta erunt illa instantia mala,vt præstet omnia relinquere,quàm ab eis cōprehendi,nihilq; sit anteferendum fugæ,quę vnicum erit tanta mala effugiendi remedium.[b] Atq; hac ratione,infœlices erunt mulieres imprægnatę & grauidę,atq; illæ etiam quæ pueros lactant,eo quod ad fugam minus erunt paratę & idoneæ.Grauidę nanq; mulieres, onere prolis quā gestant in vtero impediuntur ab expedito cursu aut celeri fuga.Illæ item quę pueros lactant,naturali cōmiseratione permotę,non valent suos relinquere infantes:quos si secum fugientes abstulerint,impediuntur onere & molestia illorum,ne expeditè valeant fugere.[c] Eadem item ratione optandum erit Iudęis,vt non tempus istud fugæ veniat hyeme vel sabbato. Vtrunq; enim tempus illud,foret ad fugam admodū incommodum.Hyeme nanq; dies sunt breuiores,vt longè fugere non permittat lumē citò deficiens:sunt item frigora & alia incommoda multa in montibus ad quos confugiendum esset,minusq; tūc inueniunt fugitiui aut errantes in montibus vnde sustententur, quàm ęstate.Sabbato verò,ex legis pręscripto,nō nisi sabbati iter spatium videlicet modicū licet cōficere, quod ad effugiendum nequaquam sufficeret. Procul nanq; fugiendum foret à tantis malis,quęvniuersam penè Iudæam complebunt.[d] Erit enim tunc temporis tribulatio tam magna huic populo Iudęorū,qualem anteà nunquam sunt experti vsque ad tēpus præsens,neq; vnquam experientur maiorem aut similē, donec mundus perstabit.Neque erūt vllius ponderis mala quæ ante senserunt patres eorum,vel in Aegyptiaca seruitute,vel in captiuitate Babylonica,vel in aliis oppressionibus,quibus subinde nūc ab hoc nūc ab illo fuerūt afflicti,si conferantur cum istis quę tūc

a Et qui in agro,non reuertatur tollere tunicam suam.

b Væ autem prægnātibus & nutrientibus in illis diebus.

c Orate autem vt non fiat fuga vestra in hyeme vel sabbato.

d Erit enim tūc tribulatio magna,qualis non fuit ab initio mundi vsq; modo,neque fiet.

sentient malis. Erit enim ira & vltio Dei cõsummata aduersus populum istum: & post omnẽ miseriã in obsidione perlatam, qui reliqui fuerint, dispergentur captiui in omnes gentes, & Hierusalem calcabitur à gẽtibus, donec impleantur statuta tẽpora: quando postquam intrauerit plenitudo gentium, etiam Israël saluus fiet.[a] Et nisi diuina dispositione breuius assignaretur illud afflictionis Iudaicæ tempus, quam ipsorũ culpa exigebat, & diuinę iustitię seueritas videbatur exposcere, non seruarentur aut remanerent ex Iudęis illis vel vllæ reliquię, sed radicitus deleretur illa praua generatio.[b] Veruntamen propter electos, quos ex populo illo postquam plenitudo gentium intrauerit ad se conuerti facit vt fiat ex duobus populis vnũ ouile & vnus pastor, breuiabuntur dies illi afflictionis. Recordabitur dominus pacti sui quod habuit cum Abrahām, Isaac, & Iacob, nec volet penitus delere semen eorum etiam carnale: sed reliquias sibi seruabit ex eis, quas ad se faciet conuerti circa consummationem sæculi: Facietq; vt persequutionis grauitas breuiori durationis mora compensetur, vt non penitus absorbeantur aut deficiant fideles de Ecclesia.[c] In nouissimis autem illis tẽporibus, de quibus ab initio sermonem feci, cantissimè sibi prospicere debebunt qui in eã incident tempora, ne acquiescant spiritibus erroris, néve omni credant spiritui, sed diligenter probare eos debebuut, si ex Deo sint. Hoc autem pro generali & certa regula teneant, vt alium Christum nõ recipiant, præter eum quem iam olim receperunt, neque aliud Euangelium præter id quod iam olim prædicatum est, & cui ipsi iam olim crediderunt. Propter quod, si fama spargatur, quę dicat, aut hic aut illic apparuisse Christum siuè Mesiam à Deo missum, qui nouam doctrinam & solam verã doceat, quam etiam miraculis magnis confirmet, non debebunt huiusmodi rumoribus fidem habere fideles: quin potius pro anathemate habere debent omnẽ eum qui aliũ Christum vel aliud Euangelium prædicauerit, etiam si angelus videatur de cælo adueniens.[d] Exurgent nanque in illis tẽporibus diuersi pseudochristi & pseudoprophe-

a Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro.

b Sed propter electos breuiabuntur dies illi.

c Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus aut ecce illic, nolite credere.

d Surgẽt enim pseudochristi, et pseudoprophetæ,

prophetæ, qui mentientur se esse Christos, & à Deo missos ad veritatē prædicādam, & omniū sæculorum errores corrigendos:qui & mihi,& Euāgelio per me prædicato detrahent, méq; vt pseudochristū & seductorem reprobabunt,se autem verè à Deo missos, & multo ante promissos asseuerabunt: [a] Deóq; permittente,per dæmonum virtutē tanta ædent signa atque prodigia,tam euidentia,támq; efficacia, vt etiam electis Dei seducendis atq; in errorem mittēdis sua euidentia videātur posse sufficere,nisi Dei speciali custodia à lapsu seruarentur aliquot electi. [b] Ecce prædixi vobis,& præmonui de iis quę ventura sunt in illis temporibus,vt præuisa iacula cum aduenerint,per clipeū prouidentiæ sic excipiantur,ne noceant,neque dubitationis vulnus cordibus vestris infigant. [c] Itaq; (vt vel frequenti replicatione rem necessariam vobis inculcem)si dixerint vobis homines, Ecce illic in deserto est Christus,non moueamini à firmitate vestræ fidei,neque exeatis ad audiendū illos. [d] Item si dixerint,Ecce illic in domo est,in conclaui quopiā Christus,æque nolite fidem habere eiusmodi suasionibus. [e] Cùm enim iterum Christus venturus est, non erit opus vt quisquam vobis eū indicet aduenientē. Tam enim manifestus veniet,vt palàm omnibus sit reuelādus atque ab omnibus videndus. Sicut enim fulgur quando apparet mūdo,ab omnibus manifestè cernitur, vtpote ab oriente transiens ad occidentem, propter quod non est opus vt ab vllo monstretur aut nūtietur hominibus.Ecce hîc aut ibi est fulmen:sic & filius hominis manifestè apparebit omnibus, cum iterum aduenerit,vt videat eum omnis oculus,& neminem latere possit. [f] Et quemadmodum aquilæ pertrahuntur odore cadaueris ad locum vbi ipsum iacuerit, sic me adueniente, ad me congregabuntur omnes electi:sentientque mox illi virtutem præsentiæ aduentus mei,& rapientur mihi obuiam in aëra, vt semper sint mecum & in me pascantur atque satientur:quemadmodum ad cadauer festinant & congregantur aquilæ, vt ex eius carnibus pascantur. Nihil opus est,vt aquilis quispiam indicet, Ecce hîc aut

a & dabūt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiā electi.

b Ecce prædixi vobis.

c Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est,nolite exire,

d ecce in penetralibus, nolite credere.

Sicut enim fulgur exit ab oriēte,& paret vsque in occidentem:ita erit & aduētus filij hominū.

f Vbicunq; fuerit corpus, illuc congregabūtur & aquilæ.

illic cadauer iacet putridum: ipso odore ad se allicit aquilas. Sic nullo erit electis meis demõstratore opus qui dicat, Ecce hîc aut illic est Christus, me aduenie̅te, statim vltrò meam sentient præsentiam, & ad me congregabuntur per virtutem præsentiæ meæ. [a] Nõ multo autem post illorum dierum nouissimorum tribulatione̅, imminente iam in proximo cõsummatione sæculi & aduentu filij hominis, sol iste corporeus perdet lumen suum, & conuertetur in tenebras: [b] similiter & luna lumine suo priuabitur, simúlq; cũ sole deficiet lumine, sicut deficit riuulus fonte siccato, vnde profluebant aquæ eius. [c] Item & stellæ desinent super terram lumen effundere, sicque de cælo videbuntur subitò decidere & deperire. [d] Virtutes quoque cælorũ commouebuntur: vires scilicet naturales & influentiæ quæ corporibus insunt cęlestibus, & quibus potenter in hæc agunt inferiora, immutabuntur & deficient simul cum ablato lumine. Sic etiam ante consummationem totius sæculi, tribulatio maxima orietur vniuersis fidelibus per totũ orbem, qualis nũquam ante fuit neque pòst erit: quæ tanta erit tamq; acerba, vt nisi propter electos suos illam Deus breuiorem faceret, quam hominũ malitia promerebitur, & quam persequutorum rabies volet: vix quisquam relinqueretur fidelium, qui nõ persequutionis enormitate vel auferretur de via, vel à veritate deficeret. Veruntamen propter electorum salutem, faciet Deus cũ tentatione prouentum & pactum vt sustinere valeãt, & inuenire exitum. Ipsi quoq; angelici exercitus (qui cælorum virtutes nominantur) cõmouebuntur & cõturbabuntur super re tam insolita & die tam noua. [e] Ac tunc apparebit in cælo corã oculis omnium signum filij hominis, signum crucis in qua filius hominis exaltatus & clarificatus fuit, opus in ea perficiens ad quod à patre missus venerat in mundum: quod signum tunc apparebit, ad iudicis denuntiationem, ad incredulorum confusionem, & consolationem fidelium. [f] Et tunc venientem cernentes iudicem, plangent ex omnibus populis mali & increduli, qui in ipsum credere aut ipsius mandatis obedire contẽpserunt,

a Statim autẽ post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur,

b & luna non dabit lumẽ suũ:

c & stellæ cadent de cælo,

d & virtutes cælorum cõmouebuntur.

e Et tunc parebit signum filij hominis in cælo:

f & tunc plangent omnes tribus terræ.

runt,& crucem eius effusumq; in ea sanguinem contempserunt & conculcauerũt,per sua peccata,de quibus nõ egerint pœnitentiam:plangent (inquã)impij isti,nõ aduenientem iudicem neque signum eius,sed seipsos plangẽt, propter imminẽs sibi ex testimonio malæ conscientiæ cõdemnationis iudicium:boni verò forsitan etiam plangent præ gaudio, cum videbũt suum dominum olim sic cõtemptũ & despectũ apud homines, cum tanta nunc gloria redeuntem è cælis quemadmodũ gaudere solet atq; præ gaudio subinde flere amicus,cum post lõgam peregrinationem multósq; labores & pericula, videt incolumen prosperè redeuntem amicũ suum. [a] Et videbunt vniuersi tam boni quàm mali filium hominis venientem in nubibus cæli,tanquã nubibus pro vehiculo & throno insidentem, vt quomodo in nube ascendit à terris ad cælum,ita in nube redeat ad iudicium. [b] Veniet autem cum magna virtute & magnifica gloria:angelorum maximo exercitu circundatus: quemadmodum cum rex ad pugnam contrà inimicos suos egreditur, multis millibus militum stipatus: [c] & in magnifica maiestate, vtpote in gloria patris sui: in tanta vtique támq; præcellẽti gloria, vt manifestè omnibus patere posśit,hunc esse verum filium Dei, & hũc eum esse qui potestatem habet à Deo patre iudicandi viuos ac mortuos. [d] Vtetur autem filius hominis,ad declarandum magnificentiam & gloriam potestatis suæ angelis ꝓ ministris suis:quos emittet per vniuersum orbem cum tuba & voce magna,videlicet vt voce validiśsima personantes per orbem,inclamẽt vocem illam magnæ virtutis, Surgite mortui, venite ad iudicium: & perficietur horum ministerio mortuorũ resurrectio, [e] congregabũtúrq; per eos & deducentur ad dominum in occursum ipsius omnes electi à summo cælorum vertice, vsque ad respondentem ex opposito extremum & contrarium verticem: idest, vbicunque tandem locorum delituerint,siue corpora, siue animæ, tunc certè rursum conuenientur,& viui ipsi ac resuscitati tam corpore quàm anima procedent illi obuiam, ad congratulandum diu expectato

a Et videbunt filium hominis venientẽ in nubibus cæli,

b cum virtute multa,

c & maiestate,

d Et mittet angelos suos, cum tuba et voce magna,

e & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis cælorum vsque ad terminos eorũ.

a Ab arbore autem fici discite parabolam. b Cum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata, c scitis quia prope est æstas. d Ita & vos cũ videritis hæc omnia, scitote qa propè est in ianuis. e Amẽ dico vobis, quia nõ præteribit generatio hæc, donec hæc omnia fiãt. f Cælum et terra transibunt: g verba autem mea nõ præteribunt. h De die autẽ illa et hora nemo scit, neque angeli cælorũ,

iudici.[a] Accipite verò similitudinem ab arbore fici, & ex eius similitudine discite argumentari instans tẽpus consummationis sæculi. [b] Quemadmodũ enim ex certis quibusdam indiciis quæ videtis in ficu colligitis propè esse tempus æstatis, vtpote cum videritis ramos eius teneriores siue molliores fieri, vt solẽt arborum rami per tempus hyemis rigore frigoris indurati, aduenieẽte vere mollescere vi solis appropinquãtis præcepta, vt iam incipiant ex se folia producere. [c] Ex his indiciis argumentando colligitis, iam hyemem transiisse, & vernum tempus aduenisse, nec longè abesse tempus æstatis. [d] Ad eũdem modum, cum ista omnia quæ prædixi signa aduentus mei euenire videritis, certo argumento colligere poteritis, quòd propinquus sit aduentus meus, & iudicij atq; consummationis sæculi dies immineat. [e] Dico enim vobis in veritate, quòd nõ deficiet generatio ista hominũ, antequam omnia impleantur: id est, ante consummatiõnẽ sæculi oportebit hæc omnia impleri quæ prædixi vobis: & qui ex ista generatione hominum erũt superstites in tempore illo, videbunt impleri omnia. Non etiam deficiet generatio fidelium, donec omnia impleantur: quoniam vsque ad consummationem sęculi perstabit Ecclesia. Vnde qui in nouissimis tẽporibus sunt venturi fideles, verè hæc omnia impleri videbunt. [f] Quæ autem ago loquor vobis, infallibilem & indubitatam habent veritatem, eáque non euenire est prorsus impossibile. Cælum quidem & terra transibunt, & immutabuntur siue innouabuntur ab eo statu in quo nunc sunt, ad statum perfectiorem in consummatione sæculi deducẽda, postquam, seruire desierint homini, cui interim seruiunt, sicque mutabilitati & instabilitati sunt subiecta. [g] Verba autem mea certissima sunt, penitus infallibilia & immutabilia, vt aliter quàm prædixi euenire non possit, neque quicquam vel minimum eorum non impleri. [h] Sicut autem certissimum vobis esse debet, venturum aliquando esse diem vnum consummationis sæculi atque iudicij: ita omnino incognitum est hominibus, imò & angelis in cælo,

quisnam ille dies sit futurus: nemo hominũ in terra, neque etiam angelorum in cælo, distinctè cognoscit diem illum iudicij nouissimum. [a] Hoc enim secretũ sibi seruare vult Deus, & hominibus nequaquam patefacere, quod eis non expediat ipsum cognoscere. [b] Sic autem erit in aduentu filij hominis, quantum ad malos & absque timore viuentes homines, quomodo erat in diebus Noë in aduentu diluuij super terram: similiter veniet dies domini & imparatos opprimet homines mundi huius, quomodo diluuiũ in diebus Noë subitò oppressit homines mundi, tale nihil expectantes. [c] Quemadmodum enim in diebus Noë, antequam veniret diluuium, viuebant homines mũdi in securitate magna & voluptate, nihil expectantes mali, sed omnia agentes vt solet inter homines fieri: videlicet epulantes & deliciãtes, matrimonia quoque contrahentes, & nuptui dantes, vsque ad diem nouissimum quo intrauit Noë in arcam: [d] & non cognouerunt, donec subito adueniens omnes opprimeret & interficeret qui nõ erant cum Noë in arca, cui Noë pœnitentiam prædicanti & diluuiũ comminanti noluerũt credere, neque voluerũt intelligere, quod sibi denũtiabatur periculum, sed permanserunt in pristina sua securitate & voluptatibus: [e] sic & ante aduentũ filij hominis, mundani homines prædicantibus pœnitentiam & iudicium propinquum denũtiantibus viris sanctis nolẽtes credere, in pristinis autẽ suis cupiditatibus & impietatibus eligentes permanere, subitò opprimentur imparati, & morientur in iniquitatib⁹ suis. Dies enim domini sicut fur in nocte ita veniet, cum non expectabunt homines. [f] Tũc erit videre admirabilẽ diuisionem & separationem eorum qui videbantur sibi proximi & cõiunctissimi, vel officio, vel negotio, vel etiã alio vinculo. Duorũ nanque simul in eodem agro laborantium, [g] alter assumetur ad gloriam, & tanquam electus rapietur obuiam iudici in aëra, vt lætus occurrat ad gratulationẽ venienti: [h] alter verò reprobabitur ad damnationẽ, & tanquam reprobatus relinquetur in terra, vt inde detrahatur accepta sententia in inferiora tartari.

a nisi solus pater.
b Sicut autẽ in diebus Noë ita erit & aduentus filij hominis.
c Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes, et nuptui tradentes vsque ad eum diem, quo intrauit Noë in arcam,
d & non cognouerunt, donec venit diluuium & tulit omnes:
e ita erit et aduentus filij hominis.
f Tunc duo erũt in agro:
g vnus assumetur,
h & vnus relinquetur.

a Duæ molētes in mola, b vna assumetur, c & vna relinquetur. d Duo in lecto: e vnus assumetur, f & vnus relinquetur. g Vigilate ergo, quia nescitis qua hora dominus vester venturus sit. h Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret vtique. i & non sineret perfodi domum suam. k Ideo & vos estote parati, quia qua nescitis hora filius hominis venturus est. l Quis putas est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus suus super familiam suã, vt det illis cibũ in tempore?

[a] Sic duarum ſimul in vna mola molentium quæ in vna re domeſtica ſimul inuenientur occupatæ, [b] ſubitò altera aſſumetur ad gloriam, [c] altera reprobabitur ad damnationem. [d] Similiter duorum eodem in lecto quieſcentium, vtpote duorum cõiugum vel familiarium, [e] alter ſubitò aſſumetur ad gloriam, [f] alter reprobabitur ad pœnã. Ita quoq; in reliquis, quilibet apud ſeſe æſtimare poteſt admirabilem (etiam inter corpore, officio, negotio vel occupatione coniunctiſsimos) fore diuiſionem: quæ profectò multum homines terrere debent, & ad ſe dignè præparandum in diem illam, adducere. [g] Debet autem vobis, meritò id eſſe occaſio ſemper vigilandi, & cum ſolicitudine obſeruãdi atque expectandi diem illum aduētus mei, quòd incerti ſitis, quando dominus veſter ſit vēturus ad iudiciũ. Quia enim certiſsimi eſtis horam illam ſemel vēturam, & quando illa ſit ventura omnino vobis eſt incognitum, iccirco ne vnquam inueniamini imparati, ſemper vobis eſt vigilandũ, in fide recta & operibus Deo placitis, quæ per dilectionẽ fides operatur: omnis autem torpor, deſidia, & ſecuritas mala, procul debet à vobis abeſſe. [h] Illud autẽ certiſsimum eſt, ſi quis paterfamilias ſciret horam determinatam qua ad ipſius bona diripiēda fur eſſet vēturus, diligentiſsimè illum vigilaturum eſſe & obſeruaturum ſua omnia, vt præcaueret damnum ſibi à propinquo fure imminens, [i] nec ſineret domum ſuam à fure perfodi, ad direptionem bonorum ſuorum: & quia tempus determinatum ignorat, iccirco ſemper oportet bonũ patremfamilias eſſe ſolicitum, & ſemper eſſe benè munitum atq; prouiſum, vt non vnquã à fure opprimatur imparatus, poſsitq; mox vbi illum audiat reſiſtere. [k] Sic vnuſquiſque homo prudens, eo quod determinatum tempus nõ nouit aduentus domini, omne tempus debet habere ſuſpectum, & ſemper paratum ſe præſtare. Quàm verò omnibus ſit vigilantia iſta in bono neceſſaria, & quàm damnanda dormitatio in malo, aperta vobis monſtrabo ſimilitudine. [l] Quemadmodum enim ſeruus fidelis quem dominus præfecit famulitio ſiue famulorum collegio

gio,& quasi rectorem ac præcipuum super eos cõstituit,vt opportuno tempore curet illis conuenientem ipsorum conditioni cibum administrare, si accepto hoc mandato à domino commissum sibi munus fideliter & vigilanter exequi studuerit,toto conatu & vigilãtia ad hoc intendens,vt domino suo fidelis inueniatur,& domini fideliter impleat voluntatem, hic per vigilantiam suam & fidelem administrationem, magnam apud dominum inibit gratiam: [a] & cum aduenerit dominus, & suũ seruum fidelem comprobauerit, proculdubio mercedem bonam accipiet. [b] Inuentus nanque fidelis in modico, ad altiora sublimabitur,& constituetur à domino super omnia bona sua,ad summum honorem eũ prouehet,qui in minori fidelis comprobatus est. [c] Si verò seruus,accepta tali à domino potestate,& mandato suscepto, ob domini absentiam, timorem domini postponat (eo quòd longè abesse existimetur & non breui rediturus) [d] cœperítque non vigilanter neque fideliter administrare sibi commissum officium, sed magis ecõtrariò abuti potestate sua, & eam potestatem quàm accepit in bonum seruorum vertere cœperit in tyrãnidem & in malum cõseruorum suorum,non solum nõ dans illis cibum in tempore,verumetiam probra & plagas sine causa inferens: [e] ipse verò pecuniam domini sui malè expendat in comessationibus & impudicitiis cum ebriosis & meretricibus,non impunè feret seruus eiusmodi tam infidelẽ administrationẽ cõmissi sibi muneris:& securitas illa,in qua viuit domini timore postposito quasi nunquam vltra sit rediturus,cedet ei in magnum malum. [f] Veniet enim nõ post multum temporis dominus, in die illa qua non expectauerit illum seruus, [g] & hora quam ille ignorabit,quando scilicet nihil ille seruus suspicabitur de aduentu domini: inueniénsque hunc in eo malitiæ statu, imparatum penitus ad reddendam rationem, [h] subitò eum condemnabit & diuidet, dissecabítque eum à familia sua,tanquam indignum qui cæteris cõ seruis adnumeretur,propter infidelitatem suam: [i] ponétque portionem eius cum damnandis hypocritis, quorum

[a] Beatus ille seruus, quem cùm venerit dominus eius inuenerit sic facientem.

[b] Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.

[c] Si autem dixerit malus seruus ille in corde suo: moram facit dominus meus venire.

[d] & cœperit percutere conseruos suos,

[e] manducet autem et bibat cũ ebriosis,

[f] veniet dominus serui illius in die qua non sperat:

[g] et hora qua ignorat,

[h] et diuidet eũ,

[i] partemq; eius ponet cum hypocritis.

quorũ est certa damnatio, in ignem conjicietur æternum,[a] vbi erit fletus & stridor gentium, & cruciatus æterni. Iuxta hanc similitudinem quisquis in commisso sibi munere modo vigilans & fidelis fuerit, huic benè erit in die iudicij, contra verò, malè illi erit, qui infidelis inuentus fuerit.

a Illic erit fletus & stridor dentium.

ANNOTATIONES IN CAP. XXIIII.

ET *egressus Iesus de templo, ibat.*) Videtur hypostigma faciendum post nomen Iesus, vt particula, de templo construatur cum verbo, ibat. Id ex Græcò patet manifestius, vbi alio ordine sic dicitur, Egrediens vel egressus Iesus ibat à templo. ¶ *Videtis hæc omnia? Amen dico vobis non relinquetur &c.*) Potest illud, *Videtis hæc omnia*, legi per modum quæstionis ad excitandum affectum audiẽtis, quo admirabilius videatur quod statim subiungitur, *Amen dico vobis non relinquetur lapis &c.* Quasi dicat: Ex omni hac structura tam ampla, tam artificiosa, & tã magnifica quam vos modo cernitis & admiramini, nihil remanebit integrum, sed tota dissipabitur. Secundũ hunc modũ apud Lucam Pharisæo murmuranti super peccatrice lauante pedes suos respondit dominus: *Vides hanc mulierem? Osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos*, quasi dicat, Hæc mulier quam tu aspiciens spernis & condemnas, talis est, vt te amore & beneficio erga me superet. Interdũ istud sine interrogatione dicitur, sed minori affectu. Velut cum Moses conterritis propter Aegyptios filiis Israël, iuxta mare dicebat, *Aegyptios quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis vsq; in sempiternum*, quod maiori cum affectu ita diceretur: Videtis Aegyptios istos? Nec vnũ ex eis vltra videbitis vsque in sempiternum. Quod tamen dicitur, *Non relinquetur hîc*, id est, in hoc ædificio lapis super lapidẽ, qui non destruatur, accipiendũ est secundum hyperbolem, vt significetur maxima & extrema destructio, nihilque ex eo ædificio relinquendũ. Neque enim verisimile est tã fuisse curiosos aut potius otiosos Romanos, vt eis vel vacauerit, vel libuerit singulos lapides abinuicẽ auellere, quomodo facere solent, qui veterẽ murum destruũt, & lapides singulos abinuicem magno labore dissoluant, vt ex iisdẽ lapidibus murum nouum construant. ¶ *Dic nobis quando hæc erunt: et quod signum aduentus tui et consummationis sæculi?*) Discipuli plures interrogationes vt vnã faciunt, Arbitrabantur enim ipsi non longè abesse iudicij diem, & quod dixerat dominus de destructione tẽpli, putabant ad tempus consummationis sæculi referendum. Dominus autem sic prudenter responsionem

nē ſuam temperat, vt tamen apertè tempora non diſtinguat. Vnde in toto ſermonis proceſſu ſic loquitur, quaſi de vno eodémque tēpore loqueretur, cū ſit euidentiſsimum, quædam ad tempus cōſummationis ſæculi, quædam verò ad tēpus Hieroſolymitanæ deſtructionis pertinere. Literam tamen ſectanti videbitur dominus tempus vnum & idem inſinuare quo fient hæc omnia, multoties replicans, tūc, tunc, tunc: ex qua replicatione, quis non putaret vnicum tempus per totū ſermonem ſignari? Apud Lucam tamen diſtinctius aliquāto dicuntur, quæ apud Matthæum magis videntur commixta. ¶ *Multi enim venient in nomine meo.*) In nomine meo venient, id eſt, ſub nomine meo, videlicet nomen meū & officium ac gradū ſibi vſurpantes, & hoc eſſe ſe iactitantes, quod ſum ego. Alias verò accipitur in nomine patris, vt idem ſit quod miſſus à patre, vt in illa acclamatione Hebræorum, *Benedictus qui venit in nomine domini.* Et apud Ioannē, *Ego veni in nomine patris mei, et non recepiſtis me. Alius veniet in nomine ſuo, et illum recipietis.* Hoc eſt, ego veni miſſus à patre, & alius veniet miſſus à ſeipſo. Rurſum alibi valet ſub nomine alicuius idem quod ſub conſideratione vel ratione alicuius. Vt cum ſupra dicebatur: *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, et iuſtum in nomine iuſti*, hoc eſt, quatenus vel quia Propheta vel iuſtus eſt, aut ſub ea cōſideratione & ratione. Item qui potum dederit vni ex his in nomine diſcipuli, id eſt, quia diſcipulus meus eſt. ¶ *Prælia et opiniones præliorum.*) Opiniones, id eſt famas vel rumores. Græcè eſt ἀκοὰς akoas, id eſt, auditiones, pro quo clarius dixit interpres opiniones. Ita alibi dicitur de Chriſto, *Abijt opinio eius in totam Syriam*, Græcè idem eſt vocabulum, quemadmodum ſupra ſuo loco indicauimus. Signanter autem dixit prælia & opiniones vel rumores præliorum, quod interdū ipſi rumores præuij non minus imò aliquando plus mundum perturbent & territos reddant homines, quam ipſa tandem cum euenerint prælia. *Cum ergo videritis abominationem deſolationis &c.* Vſque adhunc paſſum nos in Elucidatione omnia expoſuimus de temporibus nouiſsimis inſtante conſummatione ſæculi, eò quòd manifeſtè videantur illuc pertinere penè omnia, & licet plæraque illorum partim etiam impleta ſint ante deſtructionem Hieroſolymitanam, ſi tamen ſimul omnia conferamus, inuenientur ad illud tempus non inconuenienter reduci omnia. Neque enim gentes aduerſus gentes, neque regna aduerſus regna ante deſtructionem Hieroſolymæ multum legimus conſurrexiſſe, neque per varia loca terræmotus, tametſi in Iudæa quædam bella inteſtina præceſſerint, & quædam fames. Neque Euangelium regni prædicatum eſt in toto orbe,

ante

ante consummationẽ sæculi: cũ in multis partibus orbis iisque permagnis non sit hactenus prædicatũ vel auditum Euangelium, Vnde vt concedamus aliqua ex parte ista præcessisse illam destructionem, certè præcipuè videntur referenda ad tempora nouissima. Quod tamen modo sequitur: *Cum ergo videritis &c.* apertè videtur ad miseriã Iudæorũ pertinere. Propter quod, conuenientior esset coniunctio. autem, quam ponit Lucas, dicens: *Cum autẽ videritis ab exercitu circundari Hierusalem &c.* Quantum verò ad literam, nota diuersi modis totam hanc orationem posse distingui. Prior est accipiendo particulã illam, *qui legit intelligat*, vt interiectam parenthesim, & iungendo reliqua hoc modo, *Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt fugiant ad montes.* Alter distinctionis modus est, vt in particula illa, qui legit intelligat, prior compleatur sententia: in eo autem quod sequitur: *Tunc qui in Iudæa sunt*, inchoëtur noua, hoc modo, *Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est. &c. tunc qui legit intelligat*, supple tunc adesse tempus implendæ illius Prophetiæ, & desolationem instare. Ac deinde sequitur, *Tunc qui in Iudæa sunt etc.* hanc autem distinctionem nos sequimur in Elucidatione. Est enim iis quæ apud Lucam dicuntur magis consentanea. Sic enim ibi legimus, *Cum autem videritis ab exercitu circundari Hierusalem, scitote quia appropinquabit desolatio eius. Tunc qui in Iudæa sunt, &c.* Ob idem quoque Lucæ verbum *abominationem desolationis*, interpretati sumus exercitum Romanorum, qui abominandam & horribilem Iudæis desolationem exercuit in loco sancto, nihilominus & aliam magis vulgatam expositionem de idolo aliquo adiungentes. ¶ *Stellæ cadent de cælo.*) Non cadent secundum veritatem ipsæ stellæ de cælo, sed tãtum secundum apparentiam, quatenus subitò deficiente lumine, non vltra videbũtur: quemadmodum vulgus hominum deficere & extingui iudicant stellam, cum ipsorum subtrahitur aspectui. ¶ *Mittet angelos suos cum tuba et voce magna.*) Potest coniunctio, &, expositiuè accipi, vt per tubam intelligatur ipsa illa vox magnæ virtutis quę angelico fiet ministerio admodũ terribiliter sonantis tubæ. De hac autem tuba etiam Paulus dicit, *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti.* Et alibi: *Dominus Iesus in tuba et voce archãgeli descendet de cælo.* ¶ *A summis cælorum vsq; ad terminos eorum.*) Græcè est, à summis cęlorum vsque ad summa eorum: vel à verticibus cælorum vsque ad vertices eorum, id est, ab vno polo vsque ad alterum è regione oppositum. Quo modo loquendi hyperbolico significat ab omnibus locis congregandos electos, vbicunque tandem latitent, quoniam quidem

dem nullus est locus qui non intra duos hos cælorum terminos contineatur, sicut rursum dicens à quatuor ventis totã significat cœli latitudinẽ, quę secundum quatuor partes Orientem, Occidentem, Meridiem, & Septentrionem diuiditur, à quibus quatuor venti procedũt & denominantur. Valet enim hoc à quatuor vẽtis, idem quod à quatuor partibus mundi, ex quibus venti quatuor procedũt & nomẽ accipiunt, quemadmodum alibi dicit dominus: *Venient ab Oriente & Occidente & Aquilone & Meridie, & recumbent cum Abraham &c.* ¶*Scitote quia propè est in ianuis.*) Prouerbiali sermone dicitur esse in ianuis quod propinquum est vt veniat, eo quòd propè sit ad ingressum qui assistit ostio. In eundẽ sensum dicimus pulsare fores quod est in proximo & iamiam adueniet. ¶*Et non cognouerunt donec venit diluuium.*) Non cognouerunt, id est, non crediderunt & noluerunt intelligere vt crederent. Alioqui cognoscebãt simpliciter Noë iusto multo ante quàm veniret diluuium prædicante pœnitentiam: quemadmodum apertè testatur Berosus Chaldæus author fide dignus, insuper & beatus Petrus in priore sua Epistola occultè insinuat. ¶*Tunc duo erunt in agro &c.*) Hæc omnia mysticè alij interpretantur, & accommodant diuersis statibus & conditionibus hominum, quorum alij laborãt velut foris in agro, alij velut domi in mola, alij velut in lecto quiescũt. Nos simpliciter ista dicta exposuimus, ad indicandam mirabilem & consideratione dignissimam separationem: quæ in eo die videbitur. ¶*Super familiam suam.*) Græcè est ἐπὶ τῆς θεραπείας epi tis therapias, id est, super famulitium. Familia nanq; etiam liberos cõplectitur. Famulitium autem tantum famulos siue seruos. Idẽ est ac si diceret super conseruos suos. Conserui nanque eius sunt famulitium domini sui. Illud autem in tempore, valet cum oportunũ fuerit. Vnde signanter in Græco dicitur ἐν καιρῷ en kæro, quod significat in opportuno tempore vel in opportunitate. ¶*Moram facit dominus meus venire.*) Græcè est vnico verbo χρονίζει chronisi, verbũ à nomine χρόνος chronos (quod significat tempus) formatũ, & valet tardare, aut cunctari, siue moram facere. Est ergo sensus, Tardat redire, vel cunctatur redire, vel differt reditum. ¶*In die qua non sperat.*) Sperat pro expectat ponitur. Græcè enim est προσδοκᾷ prosdoka, id est, expectat vel præstolatur. ¶*Et diuidet eum.*) Græcè est διχοτομήσει dichotomesi, id est, dissecabit, id est, secãdo diuidet, vel separabit eum, à familia videlicet sua illum abiiciendo, & reprobando inæternũ. Non enim accipiẽda est ista diuisio vt totius serui in duas partes, sed vt ipsius totius à familia & cõmunione domini sui, quod indicat statim subsequẽs particula: Partemque ipsius ponet cum hypocritis. Hypocritarum autẽ me-

minit, quod certa sit illorum damnatio. Vel quia modo quodam sunt hypocritæ, quicunque prælationis ordinem tenent, sed commissam sibi curam malè exercent. Ipsi nanque gradu & officio se profitétur aliorum pastores & gubernatores, cum reuera potius sint aliorum oppressores & subuersores.

ELVCIDATIO CAP. XXV.

Tunc simile erit regnum cælorum decẽ virginibus, b quæ accipiẽtes lãpades suas exierũt obuiam spõso et sponsæ. c Quinque autẽ ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. d Sed quinq; fatuæ acceptis lãpadibus, non sumpserunt oleum secum. e Prudentes verò acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. f Moram autẽ faciente sponso, dormitauerunt omnes, g ac dormierunt.

IN illo nouissimo iudicij die, quantum ad præmium regni cælorum, ita res se habebit & sic aget iudex, quomodo sub sequens edocet parabola, quę est de decem virginibus:[b] quæ æquè omnes visæ sunt se parare ad occurrendum sponso venturo & copulaturo sibi suam sponsam in vxorem, atque ad hoc lampades acceperunt, quibus illum cum gloria & honore aduenientem susciperent.[c] Harum autem decem virginum quinq; erant fatuæ, & totidem prudentes.[d] Quinque fatuæ in hoc suam stultitiam demonstrarunt, quòd volẽtes obuiam pergere sponso, atq; ad hoc lampades assumentes, neglexerunt in vasculis aptis deferre secum oleum, vnde flammam lampadis nutrire possent tardante sponso: qua in re, suam insipientiam, incogitantiam, improuidentiam, dormitationem, atq; stultitiam patenter insinuant.[e] Prudentes autem quinque accipiẽtes secum lampades, simul etiam in vasculis commodè ad hoc paratis detulerũt secum oleum: vt si fortè diuitius tardaret venire sponsus, lampades suas inde nutrire possent vsq; ad aduentum eius.[f] Factum est autem, sponso tardante venire, neque post longam expectationem adhuc aduenien-te, cœperunt, deficiente sensuum vigore & imbecillitate naturæ succumbente: modicę primũ dormitare, quemadmodum facere solent qui in longum vigilias protrahunt vltra quàm sensuum vigor ferat,[g] ac deinde vt vigiliarum penitus impatiẽtes pleno somno sunt obrutæ, vt solet à dormitatione modica ad dormitionem perfectiorẽ & plenum somnũ perueniri.

h Media autem nocte clamor factus est:

[h] At verò nocte media, cũ illę omnes iam dormirent, & quãdo minimè expectabatur sponsus vẽturus, ecce factus est rumor & clamor magnus, ab eis qui spõsum

comitabuntur, dicens: [a] Ecce sponsus ille quem expectastis iam adest: surgite à somno, & venienti procedite obuiam. [b] Tunc excitatæ simul omnes virgines illę surrexerunt, & parare cœperunt lampades suas, vt dignè sponsum exciperent. Et quidem prudẽtibus illis quæ secum in vasculis attulerant oleũm, non fuit defectus olei, licet iam diu sponsum fuissent præstolatę, neq; defecisset, etiam si fuisset mora sponsi prolixior. [c] Fatuæ verò quę sibi non prospexerant de oleo, subito se compererunt non habere oleum. Videlicet tum primum intempestiuè & serò nimium cœperunt aduertere, quòd antequam somno se darẽt aut sponsus aduenirct, tempestiuè prouidere debuerãt. [d] Propter quod, suam egestatem considerantes & releuari cupientes, dixerunt ad sapiẽtes virgines: Date nobis de oleo vestro, quoniam lampades nostrę neq; ardere neque lucere valent: ex defectu olei quod nos neglex imus deferre nobiscum. [e] Prudentes verò intempestiuam istam & nimiũ seram petitionem non suscipientes, respondent: [f] Oleum quod nobiscum attulimus aliis communicare nõ possumus, sed nobis seruare debemus. Vix scimus an nobisipsis nostrisq; lampadibus oleum nostrũ sufficiet. Nostra res agitur, nobis nostra sunt curæ. Non est hic tempus communicandi oleũ, vbi in ipso puncto sponsus aduenit. [g] Ex nobis igitur nihil vobis esse potest spei: sed ite (si vobis videtur) ad venditores olei, & ipse vobis comparate oleũ: alia via si fieri possit vobis cõsulite, à nobis nihil est quod im præsentiarum expectetis vobis posse præstari. [h] Interim verò dum illæ abirent sibi consulere, & oleum ad sponsi aduentum comparare, venit sponsus: [i] & virgines illæ quæ in manibus tenebant ardentes lampades introierunt cum eo simul ad nuptiale conuiuium, vbi & cum eo erant perfruituræ nuptialibus gaudiis: [k] sponsoque cum suis nuptialis conuiui domum ingresso, occlusum est & vectibus obfirmatum ostium, vt nemo extraneus admitteretur: neque quisquam vltra à foris posset in domum illam ingredi, quemadmodum neque egredi cuiquam licebit ingresso. [l] Venerunt nihilominus illæ stultæ

a Ecce sponsus venit, exite obuiam ei,
b Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, et ornauerũt lampades suas.
c Fatuæ autem sapientibus dixerunt:
d Date nobis de oleo vestro, quia lãpades nostræ extinguuntur.
e Responderunt prudentes, dicentes:
f Ne fortè non sufficiat nobis, & vobis,
g ite potius ad vendentes, & emite vobis.
h Dum autem irent emere, venit sponsus:
i & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias.
k Et clausa est ianua.
l Nouissimè verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes:

a Domine, domine, aperi nobis.

b Et ille respondens, ait, Amē dico vobis, nescio vos.

c Vigilate itaque,

d quia nescitis diem neque horam.

e Sicut enim homo peregrè proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua.

f Et vni dedit quinq; talenta, g alij autē duo, h alij verò vnū: i vnicuique secundum propriā virtutem: et profectus est statim.

postmodum & petierunt ingressum, dicentes: [a] Domine, domine, sponse honorande, da nobis ingressum ad nuptialia gaudia. Et nos enim egressæ fuimus obuiam tibi, & lampades tulimus in occursum: sed olei tantum defectus (quod neglexeramus) nos fecit imparatas in tuo aduentu, vt non simul cum aliis intraueri mus. Sufficiat tibi, quòd obuiam processimus, & lampades tulerimus, tametsi nec ardentes nec lucentes: & participes nos facito nuptialis lætitię. Sed heu sero nimium isti veniunt clamores non exaudiuntur stultæ illæ virgines in eo quod postulant. [b] Respondit namq; illis sponsus, Non noui ego dignas meis nuptiis nisi illas quæ ad meum aduentum erant paratæ. Vos quæ huiusmodi non fuistis, dignas nō iudico quas admittam ad gaudia mea. Iā clausa est ianua nulli posthac patebit ingressus. [c] Iuxta huius itaq; parabolæ significationem, vigilandum vobis est, & semper paratas habere debebitis vestras lampades cum oleo, nequando imparatis vobis adueniat spōsus, & vos à nuptiis illis æternis quæ in cælesti regno ab omnibus electis qui in aduentu sponsi digni inueniētur, cum sempiterna & ineffabili lætitia celebrabūtur, excludamini. [d] Merito autem semper vigilandum est, & semper habēdę sunt paratæ cum oleo lampades, eo quòd determinatum diem aut determinatam horam aduētus iudicis ignoretis: ac proinde omnem horam & omnem diem oportet habere suspectam, atq; ita viuere per momēta singula, tanquam iamiam euocādi sitis ad iudiciū. [e] Iterum simile erit regnum cælorum homini proficiscenti peregrè, ita agetur quantum ad retributionē cælestem, quomodo sequens indicat parabola, quę est de homine rege aut homine patrefamilias, qui à domo sua ad tempus aliquantum peregrè abfuturus, de lucro solicitus, bona sua tradidit in manus seruorum suorum. [f] Huic dans quinque talenta, [g] illi duo, [h] isti vnum tantū. [i] alij plus, alij minus, vnicuiq; secundum suā industriam, prout videbat ab vnoquoque secundū suam industriam plus aut minus posse fideliter administrari. Quo facto, ipse profectus est, domum & quæ in domo erant, relinquens in manu & fide illorum.

Ille

[a] Ille ergo qui plus cæteris acceperat, nempe talenta quinque, absente domino statim cœpit ante oculos habere domini sui reditum, & solicitus esse cœpit, quomodo domino redeunti se fidelem monstrare posset: abiitque ex hoc animo ille seruus,& in accepta domini pecunia cœpit diligenter exercere negotiationem, vt redeunti domino cum lucro depositum redderet,[b] sicque fidelem se comprobaret: atque ita negotiando sua diligentia & industria super illa quinq; quæ accepit talenta,lucratus est quinq; altera. [c] Item qui duo acceperat talenta,simili animo & fide erga dominum negotiatus est in eis siue per ea:& negotiando superlucratus est alia duo, minus videlicet superlucratus,vt minus acceperat. [d] Is verò qui tantũ vnum acceperat talentum, cum omniũ facillimè potuisset superlucrari, alterum non fuit tamen solicitus vt superlucraretur aliquid, sed abiit & fodit in terra acceptum talentum, illicque defossum abscondit,nec operatus est in eo quod sibi à domino traditũ fuerat ad hoc vt negotiaretur in eo & lucrum faceret: sicq; domino suo infidelem iste animũ ostendit, cuius negotium nõ rectè curauit. [e] Post longum autem tempus,peractis iis ad quæ exierat, reuersus est dominus seruorum istorum:statimq; aduocatis seruis,cœpit ab illis rationem exigere cõmissæ vnicuiq; pecuniæ, vt videret quid vnusquisq; de cõmissa sibi pecunia egisset,atq; ex hoc fideles aut infideles seruos discerneret. [f] Accedens itaq; ad dominum in bonæ conscientiæ testimonio primus ille seruus,pro quinq; acceptis talentis,decem obtulit,dicens: [g] Tradideras tu mihi domine abiens quinq; talenta,en decem tibi pro quinq; refero.Super ea nanque quæ à te accepi,quinque alia negotiando lucratus sum: quæ idcirco tibi offero, sicut & priora, quoniam tuũ esse deputo, quicquid lucratus sum mea diligentia, & tibi laborem meum omnem debeo.Nihil enim aliud sum quàm seruus inutilis, feci quod facere debui. [h] Lætus dominus pro fidelitate serui quam cernebat in allato lucro, diligentiam eius acceptans & fidem commendans, dixit illi: [i] Euge mi bone & fidelis serue, nunquam ego

[a] Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, [b] & lucratus est alia quinq;. [c] Similiter & qui duo acceperat lucratus est alia duo. [d] Qui autem vnũ acceperat, abiens fodit in terrã et abscondit pecuniã domini sui. [e] Post multum verò tẽporis venit dominus seruorum illorum, et posuit rationem cum eis. [f] Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia qnq; talenta dicens: [g] Dñe, quinq; talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucrat⁹ sum. [h] Ait illi dominus eius: [i] Euge serue bone et fidelis quia super pauca fuisti fidelis super multa te constituam:

hanc tuam fidelitatẽ quã erga me monstrasti patiar irremuneratã. Et quãuis modicum sit in quo laborasti,& lucrum in se sit exiguũ quod attulisti,attamẽ in modico magnam tuã fidem considerans (quam ipso lucro pluris facio)ad maiora te subleuabo, faciamq; te excelsum & gloriosum in familia.[a] Intra quantocius ad gaudia mea,quę pręparaui & exhibiturus sum omnibus seruis meis fidelibus.Sic gloriosam accepit remunerationem,illa fidelis serui solicitudo & diligẽtia.[b] Venit quoq; alter ille qui in duobus talentis fidelem se cõprobauerat,lucrumq; suum proferẽs,ait:[c] Abscedens tu domine,fidei meæ cõmiseras duo talenta,præcipiens vt negotiarer in eis. Ecce mandato tuo solicitè obediens,lucratus sum vltra credita mihi duo talenta,alia duo:quę tibi vt tua libenter & liberè profero,gratulans tibi lætum reditum.[d] Acceptat & huius fidem dominus:& quanquam non tantum ad ferat pondere,quantum prior ille,gratus tamẽ est domino piùs conatus,quo iuxta creditum sibi modicũ fecit diligenter quod potuit.[e] Ostensoque illi vt fideli seruo,vultu hilari,ait:Euge mihi bone & fidelis serue,quoniam in modico fidelem te comprobaui,ad maiora te proueham ex mea liberalitate atq; munificẽtia.[f] Ingredere domum gaudij mei,& sempiternis mecum fruere gaudiis.[g] Postremo accessit etiam ille piger seruus qui negotiatus non fuerat in cõmissa sibi pecunia,vidensq; pro lucro & fide in lucro monstrata priores collaudatos, iam sibi malè conscius q; non illorũ esset inueniẽdus similis,cœpit excusatione (vt ipse putabat)sed verius accusatione proponere,dicens:[h] Domine,consideraui & attẽdi seueritatem rigiditatemque tuam, q; sis seuerus & rigidus exactor eorum quæ cõmisisti seruis tuis.[i] ita vt etiã metere velis vbi nõ seminasti,& colligere tibi,vbi nõ sparsisti:hoc est,vt etiam ampliora exigas, quàm dederis.[k] Quam in exigendo rigiditatem atque austeritatẽ considerans,non ausus sum ad negotiationem expendere, sicque fortunæ committere pecuniam tuã, ne fortè si periisset pecunia, tuam iram incurrerem: sed arbitratus sum mihi hoc satis fore,si hoc ipsum

saltem

a intra in gaudiũ domini tui
b Accessit autẽ & qui duo talẽta acceperat,& ait:
c Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sum.
d Ait illi dominus eius:
e Euge serue bone et fidelis,quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam:
f intra in gaudiũ domini tui.
g Accedens autem & qui vnũ talentum acceperat,ait:
h Domine,scio quia homo durus es,
i metis vbi non seminasti, & congregas vbi non sparsisti,
k et timẽs abij, & abscõdi talẽtum tuum in terra.

saltem quod mihi traditum fuerat non amitterem: si vel illud tibi possem restituere sine omni lucro. Hoc animo abij ego, & fodi pecuniam tuam in terra, cauens diligenter: ne aliquo pacto mihi posset auferri, & nunc effossam ecce refero tibi. [a] Ecce habes quod tuum est, quod tradidisti mihi. In hoc mihi videor satisfecisse tuæ voluntati, & fidem monstrasse erga te meam, etiamsi nihil lucri attulerim. [b] Ad hæc serui pigri excusatoria verba excandescens dominus, iram & vultu & verbo ostendit, dicens: [c] Serue male & piger, quid tu excusationem proponis, & iustificare te niteris, ac quasi officio satisfecisse contendis? Quod tu in excusationem proponis, ego tibi in accusationem magis conuerto: & vnde tu te iustificare niteris, ego te condemnabo. Ex ore nanq; tuo, & ex verbis tuis, te condemnabo. Ais tu, propter timorem mei, non expendisse te, sed absque lucro seruasse pecuniam meam: ad hoc te inductum dicis consideratione austeritatis & seueritatis, qua sum in exigendo adeò rigidus, vt cum lucro omnia exigam (iuxta verbum tuum) etiam metens vbi non seminaui, & colligens vbi non sparsi. Hæc verò adeò pro te nihil faciunt, vt etiam plane tibi aduersentur. [d] Debebat nanque ista consideratio seueritatis meæ, potius tibi esse incitamentum & coactio quædam ad faciendum lucrum ex pecunia mea: magisque timor meæ seueritatis te debuit compellere ad operandum in pecunia, & vel paululum lucrifaciendum per eam, quàm ad cessandum inducere: cum scires ad hoc tibi datam fuisse à me pecuniam, vt me absente negotiareris, ac fructum faceres. Si enim tam rigidum me exactorem putabas, præscire vtique debuisti, quòd mandati mei omissionem non inultam sinerem. [d] Tunc dixit ministris astantibus, Tollite ab isto pigro & infideli seruo talentum quo malè vsus est, & adiicite illi qui decem iam habet talenta, qui in quinque talentis fidelis probatus est, cum iste etiam in vno infidelis fuerit. [f] Ita omni habenti commissum aliquid & benè vtenti eo, atque in eo fideliter operanti,

a Ecce habes quod tuum est.

b Respondens autem dominus eius, dixit ei:

c Serue male et piger, sciebas quia meto vbi non semino, & congrego vbi nõ sparsi.

d Oportuit ergo te committere pecuniã meã nummularijs, et veniens ego recepissem vtique quod meum est cum vsura,

e Tollite itaq; ab eo talentum & date ei qui habet decem talenta.

f Omni enim habenti dabitur & abundabit:

amplius dabitur:& ditescet ipse,fietq; abundans.Promeretur enim qui in modico fidelis inuenitur,ad maiora promoueri,& plura accipere. [a] Contra verò,ei qui habens non habet,id est, commisso sibi non bene vtitur,auferetur etiam illud quod videtur habere, id est, quod habens non habet, & quo non benè vtitur. Non solum enim plura accipere nō meretur, verumetiam acceptis priuari dignus est, qui acceptis nō rectè vtitur. [b] Neque tamen hæc pœna sufficiens erit seruo isti pigro & inutili, sed insuper arripientes illū vos ministri mei, proiicite eū in exteriores & densissimas tenebras,vbi nulla lucis erit consolatio. [c] Illic erit fletus sempiternus & stridor dentium,pro æternorum amissione bonorum & inuentione malorū,quæ nunquam poterunt euadere. Tale fiet tunc iudicium aduersum eos,qui modo pigri ac negligētes fuerint, in operādo opera Dei.Quapropter vigilandū est semper,& agendū viriliter atq; fideliter,iuxta domini voluntatem, iis qui domini gaudia cōsequi & tormenta effugere desiderant. [d] Parabolis præcedentibus, qui remunerationē bonam aut malam sint accepturi, expositū est.Nunc audite formā ipsam iudicij,bonorumq; à malis discretionem mirabilem. In illo itaq; die,cū venerit ad iudiciū filius hominis in gloria patris sui,in qua talem ac tantū decet refulgere iudicē, [e] & cū eo aduenerint pariter omnes angeli eius(quod quidem erit partim ad magnificētiam aduentus iudicis,quemadmodum solet princeps nō prodire in publicum,nisi multitudine militum circūdatus, partim ad obsequium & ministeriū ipsius iudicis,eo ꝙ angelico ministerio perficienda erat mortuorum resuscitatio,)tūc iudex ipse totus decorus & gloriosus sedebit super sedem suam gloriosam, erit illi clara nubes pro throno in quo residebit iudicaturus, & tanquam potestatem habens faciēdi iudicium reuelabitur corām omnibus. [f] Et cōgregabūtur ante ipsum omnes populi, omnes manifestari oportebit atq; exhiberi ante tribunal eius,cuiuscunq; gētis,populi,tribus aut linguæ fuerint,sine personarum discretione : ita vt à primo Adam, vsque ad nouissimum qui nascetur in mundo,

a ei autem qui non habet, & quod videtur habere auferetur ab eo.

b Et inutilem seruū eiicite in tenebras exteriores:

c illic erit fletus & stridor dentium:

d Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua,

e & omnes angeli cum eo, tūc sedebit super sedem maiestatis sua,

f & congregabuntur ante eū omnes gentes.

mundo,ne vnus quidem sit absuturus illi examini atque discretioni. [a] Quibus sic congregatis,iudex singulorũ cognoscens opera & merita,sua illa qua nihil non nouit omni scientia, abinuicem illos separabit: [b] bonos locaturus ad dexteram, tanquam ouiculas simplices in bono,mansuetas atque innocentes: [c] malos verò ad sinistram tanquam sordidos & malè olentes hœdos,qui computruerũt & sordent in iniquitatibus suis,coràm oculis domini,ad eum modum quo pastor solet oues separare ab hœdis.Eritq; hoc admirabile in tanta turba & innumerabili hominum multitudine,quòd nec in vno iudex errabit, ita vel vnum hœdum adnumeret ouibus, aut ouem vnam associet hœdis. [d] Tunc profert rex ille & iudex gloriosus de throno suo amabilẽ sententiam, pro iustis qui à dextris consistent,dicens : [e] Venite & adiungamini mihi, in æternum à me non separandi vos benedicti & electi patris mei:quos & olim in terris præuenit pater meus in benedictionibus dulcedinis,& benedixit in omni benedictione spirituali,& nũc benedictione perfecta vult satiare in cælis. [f] Hæreditate nunc accipite & possidete regnum illud ęternum atq; perfectum patris mei,vt sitis hæredes patris & cohęredes mei,idem mecum & cum patre regnum possidentes, quod vobis paratum est ante mundi exordium, ad quod ab æterno prędestinati estis,antequam mundus fieret. Hanc autem tam fœlicem retributionem pro operibus bonis & Deo placitis,in quibus fideles vos comprobastis dum tempus esset operãdi, suscipietis: [g] quia videlicet propter meum amorem erga proximos vestros charitatis opera exhibuistis,eum pro vestra facultate esurientes pauistis, [h] sitientes potastis, [i] hospites collegistis, [k] nudos operuistis, [l] infirmos & incarceratos visitastis,& alia huiusmodi charitatis atque misericordiæ opera studiosè proximis præstitistis pro amore mei nominis: quæ omnia ego vt mihi facta reputo, eo quòd in meo nomine & propter meum amorem proximis vestris ea impéderitis. Nõ quòd de his solis operibus externis misericordię illic fiet quæstio, aut pro solis eis remuneratio, sed quia

a Et separabit eos ab inuicem sicut pastor segregat oues ab hœdis:
b & statuet oues quidem à dextris suis,
c hœdos autem à sinistris.
d Tunc dicet rex his qui à dextris eius erũt
e Venite benedicti patris mei.
f Possidete paratum vobis regnum,à constitutione mundi.
g Esuriui enim & dedistis mihi manducare:
h sitiui,& dedistis mihi bibere,
i hospes eram, & collegistis me,
k nudus, & operuistis me,
l infirmus,& visitastis me:in carcere eram, et venistis ad me.

generalior & facilior est modus ad salutẽ pertingendi per ista externa misericordiæ opera, quibus maior pars hominum (quæ sublimioribus & hierarchicis actibus nescit intendere) sese occupare debet, & Deũ sibi promereri. Vnusquisq; autem iudicabitur secundum ea opera, quæ ipse iuxta datum sibi talentum tenetur exequi. [a] Tunc admirabuntur præ humilitate iusti, de tanta Dei dignatione, maximè quòd ipse sibi ista misericordiæ opera dicet exhibita, quæ tamen non ipsi videntur sed proximis exhibita. Ex admiratione itaque tantæ dignationis, dicent iusti: b Admiramur domine, quomodo dicas te à nobis pastum, potatum, vestitum, susceptum hospitio, atque visitatum: cum nos te in eo statu nunquam viderimus, in quo hæc tibi obsequia potuissemus impendere? [c] Et respondebit illis rex, rationem reddens tantæ remunerationis, ac dicet: Amen dico vobis, quicquid impendistis vel exhibuistis vni alicui ex humilibus & vilibus istiusmodi discipulis vel fidelibus meis, in nomine meo, eo quòd mei fuerint serui atque discipuli, id omne ego mihi factum reputo: & talitantoque dignabor præmio, acsi ipsi mihi hæc eadem impendissetis. Non quòd in nouissimo illo die sic verè eiusmodi obiectio proponetur à iustis, aut à iudice dabitur responsio: sed vt per ista indicetur iustorum simplex humilitas, qua ipsi se ex cõdignitate rigorosa suorum operum, non agnoscent tanto præmio dignos. Nam si hanc condignitatem spectemus, quid aut quantum est, esurientem pauperem pascere, aut sitientem potare, ad quod naturæ instinctu inducimur, vt pro hoc tanta accipiamus præmia. Ex altera autem parte, vt per respõsionem iudicis ostendatur ipsius summa benignitas, humanitas, atque liberalitas, qua tanti facere dignatur seruorum suorum opera, & tam glorioso præmio coronare, cum post omnia perfecta dicere eis possit, Serui inutiles estis, fecistis quod debuistis facere: ipsius quoque dignatiua charitas qua in tanto pretio habet seruos suos, vt eos quasi alterum se æstimet, & tanquam sua membra, vt sibi factum reputet quicquid alicui

a Tunc respondebunt ei iusti, dicentes:

b Domine, quãdo te vidimus esurientẽ & pauimus, sitiẽtem & dedimus tibi potum? quando autem te vidimus hospitẽ & collegimus te, aut nudum, & cooperuimus te? aut quando te vidimus infirmũ aut in carcere; & venimus ad te?

c Et respondens rex, dicet illis: Amen dico vobis, quandiu fecistis vni de his fratribus meis minimis mihi fecistis.

alicui eorum in nomine ipsius impenditur. [a] Quiculis autem ex parte dextera de suo præmio iam certis, ad hœdos sinistræ, vultu terribili & tremẽdo se conuertet ille metuendus iudex, & pronuntiabit aduersum eos terribilem æternæ damnationis sententiam, dicens: [b] Estote separati a me, & à meo aspectu, societate, amicitia, ac gaudiis omnibus estote alieni, sub æterna maledictione mea ac patris mei, sub ira æterna permansuri. [c] Neque hoc tamen vobis ad pœnam satis erit, bonis æternis priuatos vos esse, sed insuper ad ignem sempiternum & inextinguibilẽ abscedite, qui dæmonũ principi & vniuersis angelis eius deputatus est, vt ibi cum illis cruciatus perferatis æternos. [d] Est autem iusta vestræ condemnationi ratio, neglectus & cõtemptus præceptorum meorum, quoniam nõ adimpletis quę pręcepi vobis. Neglexistis enim opera dilectionis & misericordię proximis vestris pro loco & tempore impẽdere, nec vel amor meus ad illis pręstandum quæ postulabat eorum necessitas vos induxit, videlicet vt esuriẽtes pasceretis, potaretis sitiẽtes, nudos vestiretis, peregrinos colligeretis, infirmos & incarceratos visitaretis: sed visis proximis vestris in eiusmodi miseriis & indigentiis, clausistis viscera vestra ab eis, & mãdatum meum (quo præcepi vobis inuicem diligere, & proximos sicut vosipsos) estis trãsgressi. Propter quod, erit iusta vestra cõdemnatio. [e] Quemadmodum autem supra dicuntur iusti respondere iudici ex humilitate, præ admiratione benignitatis eius, sic & isti impij audiẽtes tam seueram aduersum se pronuntiari sententiam, velut conquerentur per impatientiam, & quasi murmurabunt, dicentes: [f] Domine, quid est quod tam seuerũ aduersum nos pronuntias decretum? Nos te nunquam in eo statu vidimus, in quo vel esurire vel sitire potuisses, aut tibi nos in aliquo eorum quæ tu enarrasti potuissemus ministrare. Quomodo ergo nũc obiicis nobis, quòd te famelicũ non pauerimus, & alia huiusmodi: atq; ex hac criminum obiectione, tam crudele aduersum nos pronuntias decretum? [g] Et respondebit illis iudex, omnem eorũ querimoniam & murmurationem

a Tunc dicet & his qui à sinistris erunt:

b Discedite à me maledicti

c in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

d Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare: sitiui, & non dedistis mihi potum: hospes erã, & nõ collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus & in carcere, et non visitastis me.

e Tunc respondebunt ei et ipsi dicentes:

f Domine quãdo te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, et non ministrauimus tibi?

g Tunc respondebit illis, dicẽs,

[a] *Amen dico vobis, quandiu non fecistis, vni de minoribus his, nec mihi fecistis.*

[b] *Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam.*

tionem suo responso dissoluens, ac dicet illis. [a] In veritate dico vobis, quod facere neglexistis vni cuilibet ex his humilibus & simplicibus, ac vilissimis secundũ sęculũ discipulis aut seruis meis, quod ab vno aliquo horum viscera vestra clauseritis, cũ indigentẽ vestro auxilio conspiceretis: sic ego æstimo, ac si à memetipso clausissetis viscera, méque ipsum pertransissetis non impensa misericordia. Non quòd ad hunc modum locus dabitur condemnatis, post sententiam obiiciendi aduersus iudicẽ, aut quòd respondere dignabitur iudex querimoniis dãnatorum: sed vt per illorum obiectionem & huius responsionem, mõstretur rationabilem forè cõdemnationem eorũ, nec vllam causam iustam ipsos damnatos habere conquerendi: & vt Dei iustitia commẽdetur, quæ sic in iusto iudicio aduersum illos tale decretum pronuntiat. [b] Mox autem vbi prolata sentẽtia fuerit, eo ipso momento exequutionem accipiet, atque abinuicem admirabili diuisione separabũtur, impij quidẽ ad supplicia nunquam finienda, iusti verò ad vitam æternam, visuri Deum facie ad faciem, & in aspectu vultus Dei satiandi imperpetuum. Talis fiet in breui momento tam horribilis diuisio, inter bonos & malos, inter oues & hœdos qui in hoc mundo adhuc permixti sunt: eritq; chaos magnum firmatũ inter hos atque illos, vt neque ex tormentis mortis ad gaudia vitæ inæternum quisquam transire valeat, neque vicissim à gaudiis ad mortis tormenta abiici.

Parabolæ de decem virginibus explanatio.

DECEM illæ virgines, vniuersitas est fideliũ, q ratione fidei & rectitudinis eius virgines merẽtur apellari, cũ infideles quatenus nec in Deũ credũt rectius meretrices vel fornicatrices aut adulterę mereãtur appellari. Et cõuenit rectè vniuersitati denarius numerus omnino perfectus, in quo omnes numeri simplices cõprehendũtur, qui & aliàs frequẽter vniuersitatẽ vel perfectionem designat, vt in Apocalypsi, *Sustinebis tribulationem diebus decem*, id est, omnibus diebus vsque ad mortẽ, qua etiã ratione decalogo præcepta

pta sua cõplecti voluit dominus.Harũ autẽ virginũ non omnes sunt prudentes,sed cũ quinque prudentibus sunt etiam quinque fatuæ: quia in Ecclesia fideles aliqui boni sunt & sapientes, aliqui mali & insipientes.Habent omnes virgines lãpades,sed in oleo est differentia inter sapiẽtes & fatuas,quia in Ecclesia omnes fideles similiter fidẽ habẽt quasi lampadẽ,quemadmodum & ore confitentur se nosse Deũ.Sed in operibus est differentia.Quidã enim fidem habẽt otiosam,sine operibus Deo gratis,& hi sunt insipiẽtes,quoniam id quod fides requirit negligunt,& lampadẽ otiosam tenent.Alij verò fidem habẽt per dilectionẽ operantem opera bona & Deo grata:quemadmodũ Apostolus ait,fidem per dilectionem operantem esse quæ hominẽ gratum faciat Deo.Hæc opera bona sic per dilectionem facta, hoc sunt fidei,quod oleum lampadi.Quemadmodum enim non illuminat domũ lampas,nisi oleum in se cõtineat,sic non illuminat domũ cordis fides mortua,cui non sunt adiuncta opera ex dilectione procedẽtia.Vel aliter,Lampades sunt ipsa externa opera,quæ fideles in Ecclesia passim omnes boni atq; mali cernũtur habere. Nã quod ad externa attinet,plęriq; mali & in nouissimo die dãnandi videntur similes iustis.Oleũ verò est vel ipsa charitas,vel ea quæ ex charitate procedit recta intentio & directio ad Deum in omnibus externis operibus.Quemadmodum enim oleum infusum lampadi facit ipsam ardere & lucere,sic ipsa charitas, & ea quæ à charitate procedit recta intentio & directio ad Deum,externa nostra oppera reddit lucentia & ardentia,vt sint grata Deo,facitq; nos in operibus nostris lucere & ardere,quomodo de Ioanne ait dominus. Hoc oleum habent sapientes ,fatuæ non habent:quoniã inter fideles quidã solum externis fidẽtes operibus,non curant opera sua ad Deum dirigere, sicque in tenebris semper ambulant defectu olei,quantũuis lampades gestent in manibus.Alij verò(iuxta Apostoli verbũ) in fide sua per dilectionem operantur,& siue comedunt, siue bibunt,siue aliud quid faciunt,omnia in gloriã Dei faciunt,cauentes (iuxta Saluatoris consiliũ)ne iustitiam suam faciant coràm hominibus,vt videantur ab eis,sed coràm Deo omnia faciunt qui videt in abscondito,vt ipsi placeãt & ab eo mercedem accipiant.Omnes verò istæ virgines fatuæ æquè atque prudentes sponso pergunt obuiam,quoniã fideles omnes & boni & mali dicunt se Christi aduentũ expectare, & ad iudicium(vt aiunt)se præparant,& ad cælestia gaudia in eius aduentu suscipiendo omnes aspirãt,sicut fide ita & spe mortua,quæ absq; debitis ad finẽ tendit mediis.Hoc oleum signanter dicuntur sapientes in vasis suis accepisse secũ,non tantum in lampadibus,quoniam cha

ritas

ritas atq; ea quę ex ipsa venit directio bona in corde est habenda, & à corde debet in externa opera effundi: quẽadmodũ oleũ in vasculo aliquo defertur ne effluat:& ex vasculo illo effunditur opportuno tẽpore in lapidẽ. Tardat spõsus aduenire, quoniam iudicij diem Christus dominus differt, vt impleatur electorum numerus, & longè vltra quàm credebatur longius differtur. Sic enim Apostoli atq; ipse Christus loqui videbatur, tanquã si iamiã in proximo institisset dies ille iudicij, dicente domino, *Vigilate, quia nescitis diem neq; horã*: dicente Ioanne, *Filioli iam nouißima hora est*: dicẽte Paulo, *Nos sumus in quos fines sæculorum deuenerunt*: & iterum, *Præterit figura huius mundi*: dicente Petro, *Omniũ finis appropinquabit*, & alia huiusmodi: cum tamen ad nostra vsque tempora ad plurimos annorum centenarios dies ille sit dilatus, neque adhuc videatur propinqua consummatio sæculi. Tardante autẽ sic sponso, dormitauerunt omnes & dormierunt tã prudentes quàm fatuæ, quia dum differtur dies iudicij, omnes moriũtur tam boni quàm mali, & mortẽ corporis nemo potest euadere, quoniã secundum corpus vnus est omnium interitus (vt sapiẽs ait) sicut moritur stultus sic & sapiens, & est vtriusq; æqua conditio. Dormitatio præcedit dormitionem, quoniam per dormitationem ad dormitionẽ & somnum quietum pertingitur: propter quod, per dormitationẽ intelligi potest defectus ille quo homo ante mortem incipit deficere, atque ad mortẽ tendere, prius quàm mors adueniat: quemadmodũ senibus potissimum videmus accidere: per dormitionẽ verò ipsam mortis consummationẽ. Media nocte aduenit sponsus diu expectatus, quia die & hora quã nemo nouit nisi Deus, subito veniet ad iudiciũ Christus, quando minimè eum præstolabuntur homines, sicut fur in nocte ad furandũ venit hora qua minimè suspicatur paterfamilias, ita & ipse ad iudicandum adueniet. *Clamor autem factus est, Ecce sponsus venit, exite obuiam ei*, atque hic clamor ab iis fiet qui cum sponso venient, & ab eo missi erunt: quoniam mittet aduenięs filius hominis angelos suos cum tuba & voce magna, vt dicant: *Surgite mortui, venite ad iudicium*. Ecce addest iudex, surgite de puluere mortui, & venite ad iudicium. Tunc surgent omnes illæ simul virgines, quoniã ęque boni atque mali omnes resurgent à somno mortis corporalis, & viui resuscitabuntur in corporibus suis. Euigilãtes virgines statim lãpades suas parare incipient, quoniã statim ad opera sua in illo die quisq; consideratione vertet, quoniam de operibus tunc solũ quæstio fiet. Reddet enim tunc filius hominis (vt ipse ait) vnicuique secundũ opera sua. Et in Apocalypsi dicitur, quod opera eorũ sequentur illos, & quod de singulis iudicabitur secũdum opera

ipsorum

ipſorũ,quomodo etiã Paulus ait,omnes manifeſtãdos ante tribunal Chriſti,vt recipiat vnuſquiſq; quæ geſſit in corpore, ſiue bonũ ſiue malũ.Incipiẽt parare lãpades,nõ quod tunc tẽpus erit faciendi grata Deo opera prius facta,ſed quia cõuertet ſe vnuſquiſq; tũc ad cõſiderandũ cõſcientiã ſuã & opera quæ attulerint ſecũ:vt ſciãt num dignè ſpõſo poſsint occurrere.Statim autẽ dũ incipiunt parare lãpades,aduertũt fatuę virgines ſibi deficere oleũ:quoniã dies illa domini reuelabit omnia,& illuminabũtur abſcõdita tenebrarũ, & manifeſtabũtur cõſilia cordiũ,& tũc clarę videbũt ij qui tantũ in fide otioſa vel in externis tantũ operibus abſq; charitate & recta intẽtione habuerũt fiduciã,quod ad occurſum iudicis illa non ſufficiãt. Agnoſcentes fatuæ ſuã ægeſtatẽ,ad ſapientes recurrent,poſtulantes ſibi cõmunicari oleũ,quia tunc conturbati ſubitò illi qui vanã habuerũt fiduciã, cupiẽt in alienis meritis ſaluari,poſtquã propria vidẽt non ſufficere.Sapiẽtes virgines interim non conturbantur,ſed cũ fiducia præſtolantur aduenientẽ iudicẽ,quia in teſtimonio bonę cõſcientiæ lætabuntur iuſti in operibus quæ ad gloriã Dei fecerunt,ſcientes quod nunc ille adueniat qui ea videt quæ in occulto fecerunt corã eo,quidq; ex authoritate & poteſtate ſibi à patre data,pro illis in occulto factis retribuet in propatulum coram omnibus.Sapiẽtum autem reſponſio ad fatuas,qua negant ſe poſſe communicare ſuum oleum, indicat quòd in illo die nemini prodeſſe poterunt aliena opera vel merita, quoniam iudicabitur de ſingulis ſecundum opera ſua, & recipiet vnuſquiſque prout ipſe geſsit in corpore.Nam licet in hac vita prodeſſe poſsit proximo opus bonum ab altero factũ,vel alterius interceſsio ad conſequendã vel impetrandã per ipſam gratiã Dei, in die tamẽ nouiſsimo,quando vltra tempus merendi non erit, non poteſt ex alio aliquo quicquã meriti vel ſalutis expectari:tantũ ex propriis operibus quæ ſecũ tulit quiſque, vel condemnabitur vel ſaluabitur. Quod etiam dicunt, *Ne fortè non ſufficiat nobis & vobis*,iuſtorũ humilitatẽ inſinuat, qua ipſi vix ſibi putabunt ſufficere ad ſalutẽ ſua merita,rigoroſam condignitatẽ ſpectãdo,nec tanti ea facient,vt prǽſumãt ſe etiã alios in ſuis meritis poſſe ſaluare.Quod verò adiiciũt, *Ite potius ad vendentes, & emite vobis*, vel tãquam per ironiam (qua digni ſunt qui ſic in rebus neceſſariis negligẽter egerũt) adiectum accipitur,vel iuxta conſuetudinẽ loquentium inter homines, qui cum poſtulatur aliquid quod non habent; ſic poſtulantes ſolent remittere ad eos qui eiuſmodi habere ſolent: tanquam ſi dicant, Nequaquam in nobis confidite,nihil eſt vobis ſpei à nobis, cæterum num aliunde vobis parare poſsitis quod poſtulatis à nobis vos videritis.

Nobiſcum

Nobiſcum bene agetur,ſi hoc modicum olei quod nobiſcum attulimus nobis ſuffecerit,vt cũ ſponſo ingrediamur.Illis ſine oleo manẽtibus,ſponſus cũ ſapientibus quæ paratas tenebant lampades lucentes,atque ardẽtes,ad domũ nuptialis conuiuij ingreditur,illis neglectis & foris manentibus quæ non habuerunt oleum, quoniam iuſtis ad cæleſtem gloriam cum Chriſto,cui ſeruierunt introeũtibus cũ gaudio , iniuſti foris manebunt , & à regno excludentur cum confuſione & perturbatione maxima. Prudentibus cum ſponſo ingreſſis in nuptialem domum, ianua clauſa fuiſſe deſcribitur, quoniam regni cælorum aditus poſt nouiſsimi diem iudicij, patebit nemini: quando cum patrefamilias erunt omnes pueri eius in cubili, eritque impletus electorum numerus,quæ tamen ianua vſque ad diem illum clauſa non fuit aduentantibus continuo nouis hoſpitibus ſiue conuiuis.ab Oriente,Occidente,Aquilone,& Meridie,qui cum Abraham,Iſaac,& Iacob,cæleſtibus menſis accumberent. Quod nouiſsime prudentibus iam intus lætantibus cum ſponſo, veniunt fatuæ, ſibique aperiri poſtulant, ſed repulſam patientur tanquam ignotæ , dicitur ad ſignificandum fuiſſe irrationabilem & vanam impiorum fiduciam,quomodo vel ex fide otioſa,vel ex operibus tãtum externis ſine charitate , & recta intentione factis ſperauerunt adipiſci gloriam regni cæleſtis. Illa nanque poſtulatio qua dicunt, *Domine domine aperi nobis*, ſignificat vanam talium hominum fiduciam,propter quod dicunt, *Domine domine:* tanquam adhuc ſuam fidem proteſtantes aut externa opera.Verùm illa reſponſio, *Neſcio vos*, indicat eiuſmodi fidem otioſam,aut vacua charitate opera non eſſe grata Deo,neque æternæ vitæ meritoria. Ex quibus concluditur ſemper eſſe vigilandum omnibus ſalutem cupientibus,& ita vigilãdum,quomodo docet parabola,vt nemo ſit de ſalute ſecurus,ſibique putet omnia ſalua,ſi tantum lampadem teneat,nemo fidat otioſæ fidei,quam Iacobus mortuam appellat,nemo item operibus fidat externis,quæ vt hominibus magnum quid eſſe videantur,ſine interiori charitate & recta intentione,& laudẽ aliquam apud homines mereantur,certè apud Deũ nihil ſunt,niſi adſit charitas, & ex ea procedẽs recta intentio.Id quod Paulus apertè teſtatur,dicens: *Si linguis hominum loquar & angelorum , charitatem autem non habeam* , & cætera quæ deinde in charitatis magnificam commendationem annectit.

Parabolæ de ſeruis qui pecuniam acceperunt domini ſui latior explicatio.

Homo

HOmo iste peregrè proficiscens, Christus dominus est, qui à domo sua quam ædificauit, & bene instituit, abscessit tanquam peregrè proficiscens, quoniam post resurrectionem suam discipulis instructis, ad cælos ascendit, atque ad patrem rediit, secum ferens humanitatem, in qua cum hominibus conuersatus fuerat, eo quòd tūc à nobis suam corporalem & visibilem præsentiam subduxerit, vsque ad diem reditus siue iudicij. Non in totum ille dominus abiit, sed reuersurum se prædixit, attestantibus in ipsius ascensione angelis atque dicentibus: *Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum.* Proficiscens autem vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua: quoniam statim post ascēsionem suam misit discipulis spiritum sanctum (iuxta illud Psalmi, *Ascendens in altum dedit dona hominibus.*) & per eum multiplicia dona ad vtilitatem & consummationem Ecclesiæ domus Dei, per quē etiam ad consummationem vsque sæculi nunquam desinet fidelibus sua dona largiri. Vni autem dedit quinque talenta, alteri duo, alteri vnum, quoniam aliis quidem maiora dona dantur, aliis minora, aliis plura, aliis pauciora: quemadmodū Apostolus ait, *Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ, alij gratia sanitatum, &c.* Omnia autem hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult. Hæc autem dona tradit seruis suis dominus, nō tanquam dominos faciens bonorum istorum, vt otientur & glorientur in eis, sed tanquam dispensatores tantum eos constituit, vt negotientur in eis, & suo domino lucrum adferant: quemadmodū ait Apostolus Paulus, *Sic nos existimet homo, quasi ministros christi, & dispensatores mysteriorum* Dei. Hic iam quæritur, inter dispensatores vt fidelis quis inueniatur. Et Petrus Apostolus. *Sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei.* Quæ autem alicui vt dispensatori tantum traduntur, non illi dantur, vt sibi seruet, & eis fruatur in otio, sed vt ea expendat in præscriptos vsus ad vtilitatē eorum, pro quibus bona illa tradita sunt ei dispensanda. Sic qui in Ecclesia dona quælibet acceperunt: sciant sibi non in eis otiose gloriandum, aut capiendam tantum animi sui oblectationem, sed negotiandum esse in eis, & fructificandū ad domini lucrum, id est, ad Dei gloriam, & proximorum vtilitatem, minime interim neglecta propriæ animæ salute. Quod autem post commissa seruis bona peregrè abscedere dicitur dominus, significat libertatē in qua nos cōstituit Deus, vt agere possimus vel bene vel male, otiari vel negotiari pro nostri libertate arbitrij. Sic enim quādiu dominus astat seruis, velut cogūtur ad opus. Ipso autē absente liberius agunt, neque probatur seruorum erga dominū fides nisi absēte

domino. Nam coram astante & præsente domino, plerunque etiam pigerrimi serui ad sudores vsque laborāt. Eo verò absente, tum demū cernitur, quales verè sint in animo. Sic nobis igitur quasi abest dominus, relinquens nobis plenam libertatem operādi vel cessandi vsque ad diem iudicij. Primus quinque talentis acceptis, studiose lucro intendēs, fideles dispensatores in Ecclesia signat, qui agnoscentes magna satis dona sibi cōmissa, summo ad hoc conantur studio, vt nō inuanum suam videantur recepisse gratiam. Hi quinque talenta superlucrantur, quoniā iuxta proportionē donorū suorū ad Dei gloriā & proximorum, suamq́ue salutem proficiunt ex illis. Seruus qui ex duobus talētis duo superlucratur, alios signat qui minora dona acceperunt, nihilominus iuxta proportionem suarum virium quatū po test, proficit. Seruus tertius talentum domini abscondens, signat eos in Ecclesia, qui donis Dei acceptis otiose viuunt, neq; ea studēt vtiliter expendere: idq; ob pigritiam & damnandam socordiam, quoniā vident requiem quòd sit bona (queādmodum de Isachar habet Prophetia Iacob) & in vsu donorum vident sibi magnum suscipiendum esse laborem. Hic seruus piger suæ pigritiæ prætexit timorem domini, quo se dicit retractū ne operaretur. Ita otiosi in Ecclesia plærunque prætexunt timorem Dei, allegantes periculū quod est in vsu donorum, & quod ij qui publicè aliquo officio occupantur, aut aliorū saluti volunt proficere, facilè in aliquod periculum incidāt: & minora esse pericula, iis qui sibi solis viuūt, & qui dulci fruūtur otio. Deus (inquiunt) multum seuerus est iudex: admodū difficile est, eum qui publicæ vtilitati intendit non offendere, & qui in paucioribus se occupat, offendit minus. Melius est vt in otio mihi viuam, & sim securus de mea salute, quā si multos lucrer, & ipse fortè pereā. Hi serui pigri sunt, hi dicunt dominū austerum esse, & hac consideratione se dicunt moueri ad otium. Custodiunt quidem isti talētum, sed in terra abscondunt, & lucrum non faciunt, quoniam plærunque huiusmodi videntur vitam satis probam ducere, & quantum ad seipsos attinet, abstinent à communibus hominum cæterorum vitiis. Verùm his rebus Deo nō satisfaciunt, cuius in vanū acceperunt gratiā, quam illis non pro se tantum, sed & pro aliis contulerat. Post multum tēporis reuertitur dominus, vt rationem exigat, quia in extremo iudicio ad ueniet Christus, vt examinet vniuscuiusq; opera, & fidelitatē singulorum seruorum suorum. Tunc serui vtiles & fideles in bonæ conscientiæ testimonio prodibunt confidenter, procedentque obuiam domino, & lucrum suum adferent: non quod ibi sua iactabunt merita, sed quia vniuscuiusque conscientia monstrabit quæ egerit, quam-

quámve domino fidelis fuerit. Ibi adferent lucra sua serui: quoniam (vt in Apocalypsi dicitur) opera illorum sequuntur illos. Ibi seruis fidelibus fiet bona retributio propter lucra quæ attulerint, non propter bona quæ acceperant, quoniam non ibi quisquam accipiet præmium secundum qnantitatem donorum gratuitorum quæ acceperat, sed pro bono & fidei vsu & lucro ex eis acquisito. Et vnicuique illic reddetur, non secundum dona sua, sed (vt in Euangelio ait dominus) secundum opera sua. Euge, dicet dominus seruo vnicuiq; fideli, quoniam eius opera approbabit. Seruum quoque bonum & fidelē agnoscet, quoniam omnis qui eum confessus fuerit coram hominibus, & vsque ad mortē fidelis fuerit, hūc & ipse confitebitur coram patre & angelis. Vnde & fidelitatem cōmendat atq; remunerat, dicens: *Quia super pauca fuisti fidelis.* Fidelitatem autem hanc lucrum allatum probat. Super pauca ait dominus seruum fuisse fidelem: quia quicquid donorum in hoc mundo accipimus, perexiguum est, si ad immensum illum cumulum bonorum cælestium cōferetur. Ideo & subditur, *Super multa te constituam.* Hoc est, super omnia mea. Nam minus dicit & maius significat. Super omnia autē seruos fideles Christus constituet, quando eos (iuxta verbū Apostoli) suos cohęredes & patris sui hæredes efficiet, ac (iuxta sacram Apocalypsim) reges & sacerdotes, vt regnent super terram viuentium in sæcula. Atq; hāc esse istam constitutionē super omnia indicat, quod statim subditur, *Intra in gaudium domini tui.* Tertius seruus ad dominum accedens, excusationē præmittit, quod esse solet hominis sibi malè conscij: deprehēsi in scelere & metuētis pœnā. Sic homines pigri donis Dei abusi, vel certe non vsi, accusabuntur testimonio suę conscientiæ, quod non satisfecerint voluntati domini. Excusationem tamen conabūtur proferre, quoniam videbunrur isti serui pigri habere aliquid honestæ excusationis, eo quòd retracti videantur timore diuinę iustitię, & cōsideratione seueritatis eius. Hoc enim sibi vult illud, *Domine sciebam quia homo austerus es.* Et item illud, *Metis vbi non seminasti, & colligis ea quæ non sparsisti.* (Prouerbialis nanq; est sermo ille, quo significatur magna in exigēdo rigiditas) *& timens abij, & abscondi talentū in terra,* hoc est, nō sum ausus expendere, ne fortè totū perderē, nō sum ausus collato mihi dono vti, propter pericula qeccatorum quæ in vtendo conspexi. Addit tamen, *Ecce habes quod tuum est,* hoc est, sicut non sum vsus bene, ita nec male sum vsus: quanquam non profeci aliis, caui tamen mihi, ne me vitiis communibus inquinarem: sicq; velut mundū tibi tuum talentum & integro sine lucro refero. Dominus hunc seruum vt pigrum & infidelem increpat, eo quòd lucrum non inuenit.

Quid faceret ergo,si etiam ipsum talẽtum cum ebriosis & adulteris dilapidasset,aut in alium quemlibet malum vsum insumpsisset? Diligenter autem notandum,quod serui pigri excusationem, dominus ei vertit in accusationem & iustam condemnationẽ,quum ait: *Sciebas quia ego homo austerus sum,&c.* Quoniã videlicet timor Dei quem pretexunt pigri,& consideratio diuinæ seueritatis,debebat illis esse potius incitamentum ad sedulò & studiosè operandum,& fideliter expendẽdum commissa dona,quàm ad cessandum ab opere. Si enim ita seuerum & iustum iudicem credimus fore dominum nostrum, quomodo sperabimus effugere iudiciũ eius,si infideles & inobediẽtes nos inuenerit? Vnde hoc vel maximè omnes debet ad operandũ incitare,quemadmodum Apostoli Pauli habemus exemplũ, dicentis: *Væ mihi est,si non Euangelizauero. Necessitas enim mihi incumbit.* Et alibi, *Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum.* Quod vult dominus committi pecuniam suam nummulariis,& cum vsura eam accipere,non aliud signat nisi quod vult Christus nos nõ inuacuum gratiam suam & dona accipere,sed ad lucrũ semper intendere,vt ad Dei gloriam & proximorum vtilitatem quæ accepimus cõuertamus. Tunc enim cum vsura accipiet ipse commissum talẽtum, quando in nouissimo die ex donis quæ contulit fidelibus cumulos accipiet meritorum atque bonorum operum. In vltionem iubet dominus auferri talentum à pigro,& dari fideli seruo habenti iam decem talenta,ad significandum id quod frequenter contingit etiã in hac vita. Sæpe enim is qui à Deo gratiam accepit quã otiosam sinit, priuatur ea,& is qui acceptis gratiis benevtitur,augeri sibi sua dona meretur. Maioribus enim dignus est qui minoribus bene vtitur. In futura quoq; retributione,ex impiorum & pigrorũ condemnatione augebitur gloria seruorum fidelium quoniam erit illis hoc ad singulare gaudium,quod tanta dignatione se viderint peruenisse ad gloriam æternam: vbi suos conseruos vident æternis deputatos tormentis. Ad conclusionem autem huius tam dignæ notatu parabolæ est repetenda ex priori parabola illa finalis exhortatio domini dicentis: *Vigilate itaque,quia nescitis diem neque horam.* Est & illud diligenter audiendum quod ait Paulus Apostolus, *Exhortamur vos fratres,ne inuacuum gratiam* Dei recipiatis. Et rursum, *Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus non deficientes.* Et iterũ, *Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles, abundantes in opere domini semper, scientes quia labor vester non est inanis in domino, cum* (vt in alio loco dicit) *mercedem sit accepturus vnusquisque secundum proprium laborem.*

ANNO-

ANNOTATIONES IN CAP. XXV.

E*xierunt obuiam ſponſo & ſponſæ.*) Græci codices non habent, & ſponſæ, neque adeò multum videtur ad rem pertinere, neq; etiã ad ſignificationem parabolæ, maximè quòd in ſequentibus nuſquã niſi de ſponſo fiat ſermo. ¶ *Dormitauerunt omnes & dormierunt*) Dormitare licet frequentantiuũ ſit, minus tamẽ eſt quàm dormire. Dormitare enim illum dicimus qui incipit ſomno premi, necdum tamen ſe penitus ſomno vult dare: cui dum frequenter ſomnus ad modicam morulã velut inopinato oculos claudit, quos rurſum ipſe aperit ſomno diſcuſſo, ſic dormitare dicitur. Poſtea verò quã penitus à ſomno deuictus reſoluitur in plenam quietem, iam dormitare deſiit & dormire dicitur. Quod ergo dicitur, *Dormitauerunt, & dormierunt.* iuxta communem conſuetudinem accipitur eorum qui in longũ vigilias protrahunt, antequam ſomno ſe dedant quempiam expectantes, aut ſerium aliquid agentes. Solent nanque hi defectu vigoris oculorum dormitare antequam dormiant. Sub hac diſtinctione etiã in Pſalmo dicitur: *Ecce non dormitabit neque dormiet qui cuſtodit Iſraël:* hoc eſt, neque paululum dormiet, neque multum. In Græco autem verba ſunt diuerſa non abinuicem deriuata ἐνύςαξαν καὶ ἐκάθευδον, ¶ *Sicut enim homo peregrè proficiſcens.*) Oratio iſta eſt incompleta, perficienda hoc modo, Simile eſt regnũ cęlorũ ſicut homo peregrè proficiſcens. Vel, Sic ſe habet regnũ cęlorum ſicut homo peregrè proficiſcens, aut alio modo cõſimili. ¶ *Ecce alia quinque ſuperlucratus ſum.*) Gręci codices ſic habẽt ἴδε ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρδησα ἐν αὐτοῖς: hoc eſt, Ecce alia quinque lucratus ſum in eis, id eſt, per ea. Idem penè ſibi vult quod habet communis lectio, Alia quinque ſuperlucratus ſum. ¶ *Euge ſerue bone.*) Græcè eſt εὖ εἶ, id eſt, benè, rectè: Eſt applaudentis, approbantis, & collaudãtis, pro quo nos rectè habemus, euge. ¶ *Oportuit ergo committere pecuniam meam nummularijs.*) Gręcè eſt τραπεζίταις trapezitis, id eſt, menſariis, qui quidẽ dicuntur nũmularij. ¶ *Poßidete paratum vobis regnũ ab origine mundi.*) Gręcè eſt verbũ κληρονομήσατε clironomiſate, id eſt, hęreditate poſsidete, vel in hęreditatẽ accipite, vel vnico verbo, hæreditate. Sic enim in Pſalmis dicitur, *Iuſti autem hæreditabunt terram.* Et illud, *ab origine mundi,* iungendum eſt cũ participio, paratũ, ad hunc ſenſum: Poſsidete regnũ vobis paratũ ab origine mundi, ante mundi initiũ, antequã mundus fieret. Minus enim dicit & plus ſignificat. Non enim cœpit parari regnũ æternũ electis, quãdo mundus creabatur, ſed ab æterno regnũ illud electis fuit paratum, ſicut ipſi ab ęterno ad hoc fuerũt prædeſtinati etiã prius quàm

mundus fieret. Vnde apud Paulũ dicitur nos Deus elegiſſe ante mundi conſtitutionem. Illa autem regni præparatio, non eſt aliud quàm hominum ad illud prædeſtinatio. Vt in verbo illo domini, ***Sedere ad dexteram meam vel ſiniſtram, non eſt meum dare vobis, ſed quibus paratum eſt à patre meo.*** Et alibi de bonis cęleſtibus dicitur, ***Quæ præparauit Deus diligentibus ſe.*** E contrario autem, quando in malam partem fit ſermo, dicitur ignis infernalis paratus eſſe diabolo & miniſtris eius, quatenus ad ignis illius cruciatus eſt cum ſuis præſcitus.

ELVCIDATIO CAP. XXVI.

ET factum eſt cũ conſummaſſet Ieſus ſermones hos omnes,

b dixit diſcipulis ſuis:

c Scitis, quia poſt biduum paſcha fiet,

d & filius hominis tradetur vt crucifigatur.

e Tũc cõgregati ſunt principes ſacerdotũ & ſeniores populi, in atriũ principis ſacerdotũ, qui dicebatur Caiphas:

f & conſiliũ fecerũt: vt Ieſum dolo tenerẽt, & occiderent.

g Dicebãt autẽ, Nõ in die feſto: ne fortè tumultus fieret in populo.

POSTQVAM tandem ſuæ prædicationis miniſteriũ multo labore ad finem perduxiſſet dominus Ieſus, tot ac tantis ſupernæ doctrinæ documentis mũdo traditis, támque efficacibus diuinæ virtutis miraculis palàm exhibitis, quę partim in precedentibus ſuo ordine fideliter ſunt deſcripta, partim ſilentio ob multitudinem pertranſita: [b] ſciens iam adeſſe in proximo tẽpus paſsionis ſuę, diſcipulos ſuos chariſsimos volens de vẽturis præmonere, ait illis: Ex ipſo tẽporis decurſu & ſupputatione dierũ facilè cognoſcitis (id quod & vulgò ſciũt homines) adeſſe in proximo, nẽpe pòſt dies duos, feſtũ paſchæ diẽ. [d] Verùm illud inſuper præmoneo (quod ex vobis nõ item potuiſtis cognoſcere) iamiã me eſſe tradẽdũ in manus inimicorũ, atq; poſt paſsiones crudeles morte crucis ignominioſiſsimæ interficiẽdũ. [e] Illo autẽ in tẽpore, ij qui in ſacerdotibus primatũ gerebãt, & qui populo præerant, ad conſulendũ pariter cõuenerunt in atriũ Caiphæ principis ſacerdotũ: [f] & hoc in concilio illo tractauerunt atq; etiam definierũt, vt Ieſum dolo aliquo vel per inſidias comprehenderent, atq; ita morte perderẽt. [g] Veruntamen non illis cõmodũ videbatur in feſto paſchali (quod proxime inſtabat) ſuum illud malignũ perficere conſiliũ, quòd ſeditionẽ populi, qui tũ in Hieruſalẽ plurimus ex omni Iudea erat adfuturus, metuerent exoriturã, ſi quid aduerſus Chriſtũ attẽtare voluiſſent. Itaq; illi mortẽ Chriſti ſtatuerũt differẽdã ad opportunitatẽ commodi, tẽporis poſt feſta paſchalia. Verũ aliud quiddã ex proditore diſcipulo ſuperue-

peruenienſ,effecit,vt dilationis iſtud mutaretur cōſiliū.[a] Nam cū circa id tēporis in Bethania verſaretur dominus Ieſus,in domo Simonis cognomēto Leproſi,[b] accidit, vt mulier quædā fide & deuotione erga illū plena, pixidē ex alabaſtrite lapide, magni pretij vnguentū continentē,ad locū vbi ille recūbebat accedēs,magno impetu aperiēs,velut effregerit.[c] ſicq; totū ipſum vnguentū ſuper ipſius recūbentis caput effuderit,ita vt per corpus vniuerſum deflueret, & domū totā odore repleret.[d] Quod factum vidētes,quidam ex diſcipulis,pręcipuè Iudas ille futurus poſt paululū proditor,ægrè id acceperūt,& aduerſus mulierē oſtētantes irā,dixerūt:[e] Quare ſic mulier iſta malè ſtulta & prodiga rē pretioſam dilapidat?[f] Siquidē vnguentum hoc quod modo iſta ſine vtilitate effudit,magno pretio vēdi potuiſſet,quoniā multi erat pretij:atq; ex pretio illo refici potuiſſent multorū viſcera pauperū, quod lōgè pręſtantius Deóq; gratius fuiſſet,q̄ ita ſine vllius cōmodo rę tanti pretij profundi.[g] Sciens verò dominus Ieſus maligni proditoris animū,qui huius fuit murmurationis vel vnicus vel præcipuus author, nimirum ꝙ nō ex miſericordiæ pio affectu pauperū cauſam ageret, ſed ex auaritiæ praua concupiſcentia ſuū lucrū quæreret, ꝓ mulieris deuotæ & pij operis eius excuſatiōe,ſolita pietate reſpōdit:vni potiſſimū, ſed quaſi pluribus numero plurali loquens,ac dicens:
[h] Quare mulieri huic iniuſtè exhibetis negotiū?Quare,aduerſus illā ſine cauſa,veſtrū quidā indignātur & obmurmurant?[i] Nihil enim illa eſt operata mali, vt debeat quaſi ꝓ malo pati calumniā,aut obiurgationē accipere:ſed bonū eſt opus iſtud quod in me eſt operata.Opus enim iſtud ex recta in me fide & deuotione cordis ſyncera peractū, nihil in ſe deformitatis cōtinens,nō poteſt mihi non eſſe gratum & acceptum.
[g] Nā quod de pauperibus obiectū eſt, nihil derogat bonitati operis.Pauperum enim ſemper magnam eſt inuenire copiā,quibus quoties & quandocunque volueritis poteritis benefacere.Me verò ſecundum corporalem & viſibilē iſtam in mundo præſentiam non ſemper,imò nō diu pręſentē habebitis,neq;obſequia

a Cum autem eſſet Ieſus in Bethania,in domo Simonis Leproſi
b acceſſit ad eū mulier, habens alabaſtrum vnguenti pretioſi,
c & effudit ſuper caput ipſius recumbentis.
d Videtes autē diſcipuli indignati ſunt,dicētes,
e Vt quid perditio hæc?
f Potuit enim iſtud venundari multo, & dari pauperibus,
g Sciens autem Ieſus,ait illis:
h Quid moleſti eſtis huic mulieri?
i Opus enim bonum operata eſt in me.
k Nam ſemper pauperes habetis vobiſcū: me autem non ſemper habetis.

 eiuſ

eiusmodi mihi in hoc mundo diu præstari poterunt. Propter quod nõ est arguenda illa tanquam prodiga, ꝙ aliquanto liberalius erga me adhuc præsenté corpore, deuotioné suam ostéderit: nec perditum censeri debet, quod mihi pia deuotio sic liberaliter impendit. [a] Quod enim ista modo hoc vnguẽtum effudit super caput & corpus meum, [b] id fecit quasi præueniens & præsignans tempus sepulturæ meæ. Tulissetis vtiq; sine murmure hoc mulieris opus, si mortuo ipsum mihi impendisset: quoniam vulgo receptũ est, mortuorum corpora vnguentis pretiosis deliniri & cõdiri aromatibus. Existimate, si aliter nequit sedari vestra indignatio, mulieré istam paululum præuenisse tempus sepulturæ meæ quod est in proximo, & pro sepulturæ officio exhibitũ illud in me pietatis opus. [c] In veritate autem dico vobis: tantam ex hoc opere quod vos maligne calũniamini, consequetur apud posteros laudem mulier ista, quòd vbicunq; locorum post meam mortem & ascẽsionem in cælos prædicabitur Euãgelium regni in toto orbe, de meis doctrinis & factis, [d] simul & hoc opus quod ista nũc fecit, tanquam peculiare aliquid & bene memorabile, narrabitur in ipsius laudabilem cõmemorationem: quéadmodũ solent in posteris generationibus gesta insignia, ad laudem & memoriam eorũ qui ea gesserunt, narrari. [e] Ex hac autem Christi responsione, & mulieris defensione, statim traditionis eius processit occasio. Iudas nanq; dictus Scariotes, à loco aut cognatione Scariot, vnus ex duodecim Apostolis (qui prædictæ murmurationis vnicus vel certè præcipuus author extiterat) domini sui responsione, licet modesta & æquissima, nihil placatus, imò exacerbatus magis, ob animi sui superbiam & cupiditatem, in maliuolẽtia cordis sui & auersione quam contra præceptorem cõceperat, ab Apostolorum collegio se tantisper subtrahens, [f] accessit ad principes sacerdotum quos sciebat in mortem Christi conspirasse, & ad eam sedulò machinari, cumque eis secreto loquutus est, dicens: [g] Quid præmij mihi vultis constituere, aut quantum persoluere pretiũ, vt ego vobis illũ dolo tradam, qué scio

a Mittẽs enim hæc vnguentum hoc in corpus meum
b ad sepeliendũ me fecit.
c Amen dicõ vobis, vbicũque prædicatum fuerit hoc Euangeliũ in toto mundo,
d dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius.
e Tunc abijt vnus de duodecim qui dicitur Iudas Scariotes,
f ad principes sacerdotum, & ait illis:
g Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam?

ſcio vos toto corde ad mortem requirere?Vos pretiũ mihi decernite,& ego modum adinueniam,quo promiſſum adimpleam. [a] Gaudẽtes plurimum illi homicidæ peruerſi, oblata nimirũ vltro occaſione tam cõmoda, ad complendum ſuum deſiderium, ſine mora decernunt carnifici pretium, cõſtituentes ei triginta nũmos argẽteos,quos pro ſui magiſtri & domini proditione acciperet. [b] Quod pactum ille accipiens, tã vili contentus pretio,abſceſsit,rediitq; ad pręceptorẽ & vetus Apoſtolorum collegiũ:interim nihilominus modum aſsiduè meditãs & opportunitatem quęrẽs, ad præſtandũ quod pepigerat. Atq; hæc res occaſionem præſtitit Iudæorum principibus mutandi conſilij,quo decreuerãt, ante feſtum nihil de nece Chriſti agere.Nunc verò,quæ ante proditionẽ & paſsionem proximè ab illo geſta ſunt,proſequatur hiſtoria. [c] Prima itaq; die ex illis ſeptem,in quibus ex legis decreto fermentatũ nihil guſtare,ſed azimis & infermẽtatis tantum panibus veſci debebant Iudæi, quæ erat quinta feria,in qua ad veſperam erat ædendus paſchalis agnus,acceſſerunt ad præceptorẽ diſcipuli, dicentes: [d] Deſigna nobis,ſi videtur,locum,in quo paſchalem agnum decreueris iuxta ritum legis hodie mãducare,vt quæ ad eam rem ſunt neceſſaria cuncta paremus. [e] Reſpondit autẽ illis dominus, Introeuntes in ciuitatẽ ipſam Hieruſalẽ,indicio hominis baiulantis vas aquæ,inuenietis illũ apud quẽ decreui hodie mãducare paſcha,dominũ videlicet domus illius quã ingredietur aquã baiulans.Quem cũ inueneritis,ſic illi loquemini: [f] Hæc tibi mandat,& hæc tibi per nos dici iuſsit magiſter noſter Ieſus: [g] Tempus paſsionis meæ & trãſitus mei ex hoc mũdo in proximo eſt, decreui hodie apud te iuxta legis pręſcriptũ,paſchalem agnũ manducare cũ diſcipulis meis,ita tibi volo, antequam hinc abſcedam,vale dicere:demõſtra his meis quos ad te miſi diſcipulis, locum idoneum. [h] Quibus mandatis à pręceptore ſuſceptis,pergunt illi quo miſsi erant,bene confidentes in verbo eius nihil hæſitantes,quin ita eſſent inuenturi vt dixerat: [i] & iuxta illius voluntatem parauerunt quę ad æſum paſcha-

a At illi cõſtituerunt ei triginta argẽteos.

b Et exinde quærebat opportunitatem, vt traderet eum.

c Prima autem die azymorũ acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes:

d Vbi vis paremus tibi comedere paſcha?

e At Ieſus dixit. Ite in ciuitatem ad quẽdam & dicite ei:

f Magiſter dicit:

g Tempus meũ propè eſt, apud te facio paſcha cum diſcipulis meis.

h Et fecerunt diſcipuli, ſicut cõſtituit illis Ieſus:

i & parauerũt paſchã.

mortem paratus sum,iuxta decretum paternæ volũtatis,& iuxta quod hac de re multo antè prædixerunt scripturæ. [a] Veruntamen illi per cuius procurationẽ ego tradar in mortem,nulla ex hoc erit excusatio sed æterna super illum veniet maledictio. [b] Optabilius illi foret,nũquam accepisse vitam, quàm ad illud deuenisse malum, & ad maledictionis illius peruenisse miseriam:ita vt cũ pro malitiæ suæ demerito æternæ damnationis persentiet maledictionem, sit optaturus,sed frustra,nunquam se esse,& vitam accepisse, vt miseriam illam posset effugere. [c] Tunc Iudas ille qui eũ erat traditurus, videns singulos interrogasse præceptorem,ne fortè si vnus ipse sileret,deprehẽderetur à cæteris tanquam sibi male cõscius,inuerecunda audacia & ipse ausus est interrogare, dicẽs: [d] Nunquid ego is sum magister,de quo loqueris? [e] Christus inuerecundam audaciam, vera, sed modesta responsione confudit,dicens: Tu dixisti. Non ego te prodo, sed ipse te malæ conscientiæ indicio prodis, quod bene nosti interrogans. [f] Cùm autem iam cœnam illã nouissimam præceptor vnà cum discipulis celebrarent, post esum paschalis agni,consummatis legis mysteriis, [g] volens Christus ante abscessum instituere verũ legis nouæ sacramẽtum,cuius ille paschalis agni esus tãtum figura & vmbra erat,accepit in manus suas illas sacras & venerabiles panem,qui in mensa conuiuãtibus iacebat appositus:quem tenens manibus,primũ benedixit,id est,gratias egit patri cęlesti:tũ pro illo quẽ tenebat manibus pane corporali,qui vtiq; donũ erat patris,vt cętera omnia quę sunt in vsu hominũ:maximè verò pro illa legaliũ cõsummatione,& saluberrimi sacramenti nouæ legis institutione,quã ex patris erat operaturus volũtate. [h] Post benedictionẽ autẽ fregit panẽ illum quẽ tenebat,deditq; discipulis manducandum,dicens: [i] Accipite de manu mea quod porrigo, & comedite. Hoc est corpus meum. Hoc quod porrigo,quod manducandum præbeo,non iam panis est secũdum substantiã,quemadmodũ ostendit externa species,sed verũ est & viuũ corpus meũ istud quod cernitis; quod pro vobis tradetur in mortem.

a Væ autem homini illi per quẽ filius hominis tradetur.
b Bonũ erat ei, si natus nõ fuisset homo ille.
c Respondẽs autem Iudas qui tradidit illum, dixit:
d Nunquid ego sum Rabbi?
e Ait illi:Tu dixisti.
f Cœnantibus autem eis,
g accepit Iesus panem, & benedixit,
h ac fregit, deditque discipulis suis,& ait:
i Accipite, & comedite: Hoc est corpus meũ.

Nō vobis cibarium panē præbeo, sed meam carnem, quæ sub hac panis specie latet occulta. [a] Quo facto, & à discipulis sub panis specie dominico corpore mā ducato, accepit similiter Iesus poculum, vt panem antè acceperat: actisque similiter patri gratiis, tradidit ipsum discipulis, dicens: [b] Accipite poculum istud de manu mea, & ex eo omnes bibite. [c] Quod enim in hoc poculo inest, non substantia vini est, tametsi ita se cūdum speciem sensus iudicet, sed in veritate est sanguis meus, ille in quo nouum testamentū instituetur, dedicabitur & confirmabitur: quemadmodum olim testamētum vetus in sanguine brutorum animalium in figura fuit dedicatum atque confirmatum: [d] ipse (inquam) sanguis ille, qui pro multis, nempe pro electis omnibus & prædestinatis, effundetur in remissionem peccatorum. Per hūc siquidem meū sanguinem, electi omnes, & qui sunt credituri in me, remissionē consequentur peccatorum suorum: quorum non potuissent sine sanguine, & meo sanguine obtineri remissio. Hoc autem tam admirabile & suauissimū corporis ac sanguinis mei sacramētum, ego vobis iamiam abscessurus instituo, & quasi in memoriale sempiternum derelinquo. [e] Dico enim vobis, quòd cœna hęc vltima est, quam in statu isto mortalitatis cōmuniter celebrabimus: neque bibam ego posthac secundum conditionem huius status de generatione ista vitis, id est, vinum tale quale modò vale dicētes inuicem bibimus, [f] vsque in tempus illud quo vinum nouum, vinum lōgè aliud, vinum prorsus cæleste bibam vobiscum: non in hoc mundo, vt modo terrenum istud vinum bibimus, sed in regno patris mei. Nō amodo simul cœnabimus, vsque dum simul iuxta promissum meum edamus & bibamus super mensam meam, in regno patris mei: vbi vino illo nouo cælestiū deliciarum inebriabimur, sicut & pane nouo satiabimur in gloria. [g] Peracta autem cœna, & pro gratiarū actione decātatis aut recitatis Deo laudibus, deduxit præceptor discipulos extra Hierusalē, ad montem oliuarum: in hoc nimirum patenter ostendens, non se passionē voluisse effugere, vel mortem detrectare, quandoquidem

a Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit illis, dicens:

b Bibite ex hoc omnes.

c Hic est enim sanguis meus noui testamenti,

d qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

e Dico autem vobis, non bibā amodo de hoc genimine vitis,

f vsq; in diem illum, cum illud bibam vobiscū nouū in regno patris mei.

g Et hymno dicto, exierunt in montem oliueti.

doquidem præſcius malæ machinationis Iudæ & Iudęorum, de ciuitate (vbi abſque periculo permanere potuiſſet) vltro egreſſus eſt, ad locum illum, quo ſuũ proditorem ſciebat eſſe venturum. [a] Ne verò ſubitus caſus qui diſcipulis poſt paululũ in magiſtri negatione erat obuẽturus, illorum animos non præmonitos vſq; in deſperationem deiiceret, aut abſorberet immoderata triſtitia, voluit ſuper vẽturo caſu illos præmonere, dicens: [b] Omnes vos mei diſcipuli hac nocte in me patiemini ſcandalum, omnes occaſione mei delinquẽtis, & corruetis hac nocte, quãdo me derelictq omnes aufugietis. [c] Sic enim de hac re ſcripſit Propheta Zacharias: [d] Percutiam (inquit pater cæleſtis) paſtorẽ, illum quem miſi paſtorem Iſraëli ſinam venire in manus hoſtium: percuſsóq; paſtore, & in manus inimicorũ tradito, diſpergẽtur & fugient, paſtore derelicto, oues eius: id eſt, magiſtro tradito, aufugient diſcipuli. [e] Veruntamen, ne vos nimium cõturbet veſtrum hoc ſcandalum, quod ex infirmitate potius quàm ex malitia vobis accidet, néve in totũ ſpẽ veſtram deiiciat meæ paſsionis narrata miſeria, illud quoq; vobis prædico, quod poſterioris eſt gloriæ, nimirum quòd poſt meam reſurrectionem à mortuis (quæ erit tertia die) rurſum vos ad me cõgregabo, & manifeſtabor vobis, vóſq; cõſolabor. Præcedámque vos in Galilæam, ad eum locum vos conuocabo, vt illic me vobis ſimul cõgregatis, familiariter iterũ manifeſtem. [f] Dum autem iſta ſolicitus de pręmonendis diſcipulis præceptor loqueretur, Petrus Apoſtolorum caput, ſuo more feruens animo ex bone conſcientiæ teſtimonio, & optimi erga præceptorem affectus ardore, ita reſpondit: [g] Quid alij mei condiſcipuli ſint facturi, ſcire non poſſum, tametſi de omnibus bene cõfidam. De me autem hoc auſim pronuntiare, & ex ſyncero cordis affectu ſic ſentio, tantũ eſſe meum erga te amorem, vt impoſsibile mihi videatur in te ſcãdalum pati, téq; derelinquere. Imò & ſi vniuerſi à te abſcederẽt, ego nihilominus firmiſsimo cordis propoſito tibi ſemper decreui adhęrere & inhęrere. Hæc ille diſcipulus, propriæ infirmitatis non bene cõſcius

ex fer

a Tunc dicit illis Iesus:

b Omnes vos scandalum patiemini in me, in iſta nocte.

c Scriptum eſt enim:

d Percutiã paſtorẽ, & diſpergentur oues gregis.

e Poſtquam autem reſurrexero, præcedã vos in Galilaeam.

f Reſpõdens autem Petrus, ait illi:

g Et ſi omnes ſcãdalizati fuerint in te, ego nunquam ſcandalizabor.

a Ait illi Iesus: ex feruore boni affectus cõfidenter proferebat. [a] Verùm dominus infirmitatem discipuli nocẽs, magnificam illam pollicitationem longè abiecit, dicens: [b] In veritate tibi hoc tanquam indubiè euẽturum prædico, quòd in hac ipsa nocte, ante binum galli cantũ, tribus vicibus me sis abnegaturus. Iterũ Petrus, tametsi de veritate verbi præceptoris nihil dubitaret, tamen ex zelo nimio, quem tum erga præceptorem gerebat. iudicans non posse se ab illo separari, iterum cõfidenter respondit: [c] Egóne te abnegarem, præceptorem dominũ & patrem tam dilectissimum, quẽ ego Dei filium & vitæ verba habentem cognoui & confiteor? In æternũ ego te non abnegabo, etiam si mihi tecum essent carceres & tormẽta quælibet: denique mors omnium terribilium terribilissimum, perferẽda. [d] Atque ad hũc modum post Petrũm discipuli reliqui, fidem præceptori spopõderunt: fortiter asserentes, nullius rei gratia se vnquam tam benignũ dominum abnegaturos, aut vel relicturos. [e] Colloquens verò ita cum discipulis dulcis præceptor, peruenit tandem ad villam quandam trans torrẽtem Cedron, iuxta montem oliuarum, dictam Gethsemani, quod interpretatur, vallis pinguedinum. [f] Vbi hortum quendam ex more ingressus, ad orãdum patrem in abscondito, secretum quærens, dixit discipulis octo, vt in anteriori parte loci illius residerent atque quiescerent, interim dum ipse ad patrẽ in parte vlteriori solitarius orationem effunderet. [g] Attamen tres sibi familiariores discipulos secũ apsſumpsit, ac separauit à reliquis, nempe Petrũ, Iacobum, & Ioannem: vt qui prius in monte viderãt transfigurationis gloriam, iidem familiarius nunc cernerẽt conturbationis & incipientis passionis angustiam. [h] Coram his itaque cœpit Iesus vehementi dolore ac mœstitudine affici, pauore quoq; & horrore concuti, sic vt etiam in corpois specie & gestu manifestè se proderet afflictio animi. [i] Et vt voce etiã exprimeret certius, quod corporis gestu indicauerat, verbũ coram illis protulit arctissimę expressiuum angustiæ, dicens: [k] Tanta premitur mœstitudine cor meum, vt maior vix possit æstimari: ita vt sufficiens

b Amẽ dico tibi, quia in hac nocte, ante quã gallus cantet, ter me negabis.

Ait illi Petrus:

c Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo.

d Similiter & omnes discipuli dixerunt.

e Tunc venit Iesus cum illis in villam quæ dicitur Gethsemani,

f & dixit discipulis suis: Sedete hîc, donec vadã illuc, & orem.

g Et assumpto Petro, & duobus filijs Zebedæi,

h cœpit contristari & mœstus esse.

i Tunc ait illis:

k Tristis est anima mea vsq; ad mortem.

sufficiēs videatur animā è corpore eiicere, vitámque
finire, nisi me diuinitatis virtus ad perferēda quæ su-
persunt passionum tormēta sustentaret.[a] Vos hîc ma- *a Sustinete hîc*
nete, interim dum ego ad patrem fundam orationē: *& vigilate me-*
& vnà mecū vigilate orantes, ne vos imminens ten- *cum.*
tatio absorbeat.[b] Quo dicto, subduxit se aliquantulū *b Et progressus*
ab illis, quantum ferè iactus est lapidis: illicque co- *pusillum, proci-*
ram patre suo vnico cōsolatore pauperum, effundere *dit in faciem*
volēs amaritudinē animæ suæ, positis in terram ge- *suam, orans, &*
nibus, procidit deinde in faciē suam: ad protestatio- *dicens:.*
nem infimę humilitatis, qua coram patre se humilia-
bat, & declarationē extremæ desolationis qua anxia-
batur in animo: sicq; in terram prostratus, orabat pa-
trem in abscondito, dicens:.[c] Pater mi, tantus horror *c Pater mi, si*
& pauor ex imminente passionis amarissimo calice, *possibile est,*
me tuum filium, secundum infirmā humanitatis, quā
tuo iussu assumpsi naturam, inuasit, vt si fieri posset, &
si alia via tuæ voluntati placuisset genus humanū re-
dimere,[d] cuperem propositū mihi passionis tam acer
bæ calicem effugere.[e] Veruntamen, licet secundum *d transeat à me*
inferiorē corporis appetitum id appetat humana in- *calix iste.*
firmitas, secundū rationem tamen & voluntatem per *e Veruntamen*
omnia me conformare volo tuæ sanctissimæ volun- *nō sicut ego vo-*
tati, vt secundum rationem non hoc ego fieri optem, *lo, sed sicut tu.*
quod carnis appetitus inferior omnia corporis incō-
moda exhorrescens concupiscit, sed hoc votis omni-
bus & ardentissimo desiderio cupiā de me fieri, quod
tua sanctissima voluntas de me futurum decreuit.
[f] Qua oratione finita, exurgens dominus ad inuisen- *f Et venit ad*
dos discipulos venit: partim ad illos admonēdos, par- *discipulos suos,*
tim ad demonstrandā eam quam erga ipsos habebat
dilectionem & solicitudinem, partim ad animi sui
declarandam angustiam, vt solent homines anxij
animo de loco ad locum, maximè ad amicos chario-
res, obambulare.[g] Veniens itaque ab oratione ad di- *g & inuenit eos*
scipulos, inuenit eos somno depressos, propter tristi- *dormientes.*
tiam nimiam, quæ illorum corda ex præceptoris il-
lis tam tristibus verbis grauauerat.[h] Tūc quasi occa- *h Et dicit Petro,*
sionem nactus bonam, arguendi Petrum tarditatis &
infidelitatis, qui pauloante prius cæteris & plus cæ-

teris

teris magna iactauerat, amica & verè paterna exprobratione illum aggreſſus eſt, dicens: [a] Quid tu mi Petre? ſiccine fidẽ facis illis tuis promiſsis tam magnificis? Quomodo ad carcerem vſque & mortem iuxta promiſſum me ſequi poteris, qui nec horulam vnam potuiſti mecũ vigil perſiſtere? Si in recula tam minima deprehẽderis infidelis, quomodo putas in maioribus te fidem ſeruaturũ? [b] Diſcite vel hinc mei chariſsimi filioli, diſcite vobis nihil fidere, ſed magis ſolicitè metuere: ac proinde excuſſo ſomno, vigilate in oratione vnà mecũ, vt imminens tentatio vos non apprehendat, neq; abſorbeat. [c] Noui equidem animũ veſtrum bonum & ſpiritum promptũ, paratámq; voluntatẽ, ad præſtandam dictis fidem, ad agendum & perferendũ pro meo amore omnia: ſed attendere debetis, hunc animũ eſſe in carne, ad bonum omne tarda & inualida: vtpote quæ ſecundũ inhabitantem in ipſa appetitũ quam maximè exhorreſcit omnia corporis incommoda, eſtq; reluctans ſemper ſpiritui, & aduerſus eũ cõcupiſcens. Quæ ſanè carnis infirmitas meritò vos vobis reddere debet ſuſpectos, & ſalutarem timorem debet incutere, vt tanta iam imminẽte tẽtatione per orationem ad Deum confugiatis, ſine cuius ſpeciali auxilio pugnã tam validam haud dubiè nequibitis ſuperare. [d] Qua exhortatione diſcipulis ita admonitis, rediit iterum dominus ad ſolitudinis & orationis locum: ibíque orationem quam prius effuderat corã patre, in eadem animæ amaritudine replicauit, dicens: [e] Mi pater, exhorreſcit quidem carnis infirmitas inſtãtis paſsionis ſubire amaritudinẽ: & ita exhorreſcit, vt modis omnibus illam cupiat effugere. [f] Verũtamen, poſteaquàm ita tu vis poſteaquàm ita decretũ eſt apud te, vt ego calicem hũc bibam pro generis humani ſalute: libentiſsimo animo volo illum ſuſcipere, atq; ad fundũ vſq; cupidiſsimè exhaurire. [g] Finita oratione, ad diſcipulos vt antè reuerſus, iterum eos reperit dormientes. Erant quippe pluribus rationibus ſomno grauati: tum quòd à cœna veniſſent benè refecti, tum quod noctis tempus aduẽtaret, tum maximè quòd triſtitia eſſent prægrauati,

a Sic? Non potuiſtis vna hora vigilare mecũ?

b Vigilate, & orate, vt nõ intretis in tentationem.

c Spiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma.

d Iterum ſecundò abijt, & orauit, dicens:

e Pater mi, ſi nõ poteſt hic calix tranſire, niſi bibam illum,

f fiat voluntas tua.

g Et venit, & iterum inuenit eos dormientes: erant enim oculi eorum grauati.

uati,quę sic illorum corda deprimebat,vt nihil ex animo liberet agere,qui torpor somni fomité amplius ministrabat.[a] Recedens proinde ab illis dominus Iesus,exhortationem suam priorem vidés nihil posuisse,iterum ad orationem rediit,eundem proferés sermonem,quem bis iam ante protulerat.Quæ quidem orationis sub eodé tenore replicatio,ex parte altera vehementiam testabatur angustię,quę pro calicis amotione illú fecit secundú parté inferiorem postulare:ex opposito verò,promptitudiné indicabat perfectæ obedientiæ,secundum quam patris voluntati suá plenissimè subiiciebat voluntaté.[b] Tunc surgens ab oratione,iterum ad discipulos accessit: quos videns somno prorsus grauatos compassione motus indulsit eis vt aliquantulú requiescerent,dixitq; eis: Quando quidem frustra vos ad vigiládum video commoueri, & à somno quasi violenter deprimi,condescendés vestrę infirmitati,indulgeo nunc vobis,vt dormiatis requiescatis paululú,vsq; dum ego vos expergifecero. [c] Statimq; post modicam morulam, hostium turmá cernens aduenientem,excitauit illos,dicens, Satis iá dormitú est.Ecce iam aduenit, iamq; adest hora illa qua ego tradar in manus hominum peccatorum,qua permittentur impij persequutores mei potestaté in me obtinere,vt pro libito in me exerceant omné sæuitiam,quam vsq; in tépus istud exercere sunt patris voluntate prohibiti.[d] Exurgite otius à somno,& obuiam pergamus venientibus ad requirendum me hostibus,vt manifesto possitis probare indicio,ꝙ vltro ad passionem hanc,quam sum perlaturus,ipse me obtulerim.[e] Ecce iam adest traditor ille quem paulo ante cœnátibus vobis designaui verbo & signo,iamiam aduenientem illum videbitis,vt proditionis suæ impium machinamentum opere compleat.[f] Vixdum finito hoc sermone,ecce Iudas vnus Apostolorum duodecim apparuit,accedés ad Christú,comitatus magna caterua ministrorú,armis diuersis militaribus instructorum,gladiis scilicet & hastis ac fustibus:[g] qui adhoc à principibus sacerdotú,qui in spiritualibus prę-erant populo, [h] atque à senioribus, qui præerant in tempo-

a Et relictis illis,iterum abijt, et orauit tertiò, eundem sermonem dicens.

b Túc venit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam et requiescite.

c Ecce appropinquauit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorum.

d Surgite eamus.

e Ecce appropinquauit qui me tradet.

f Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit,& cú eo turba multa, cum gladijs & fustibus,

g missi à principibus sacerdotum,

h & senioribus populi.

temporali regimine, missi fuerant cum Iuda, vt eo indicante ipsi Iesum vi armorum obruerent, & comprehensum adducerent.[a] Traditor autẽ iste Iudas, priusquam ad Christum appropinquasset, signum dederat comitibus, quo ipsis illũ erat proditurus, dicens:[b] Vbi ego accessero, diligenter cõsiderate cui ego sim præbiturus osculũ. Cui enim me videritis præbere quasi pacis osculũ, ipse erit quẽ quæritis: ipsum apprehendite, statim in illũ manus mittite, & quodlibuerit de illo agite.[c] Ac iuxta pactũ hoc, cùm appropinquaret Iesu, subsequentibus clam ministris, Iudas rectà & cõfidenter iuxta consuetudinem accedens, salutationẽ pacificam pręceptori obtulit.[d] Aue (inquiens) præceptor bone: simulque vt verbum protulit salutationis, osculum quoq; pacis obtulit: hoc pacto fallere putans præceptorem, aut certè condiscipulos, ne ante tẽpus magistri proditor persentiretur.[e] Sciens verò piissimus Iesus, & optimè exploratũ habẽs impium impij proditoris animum: noluit tamen acri obiurgatione illum palã arguere, aut digna (quod certè potuisset) vltione ferire, imò neq; oblatum repulit osculum: sed deflexis in eum mansuetissimis illis paternæ cõmiserationis oculis, sic illi respõdit:[f] Amice Iuda, cui nunquam ego nisi magnę amicitiæ atq; etiam peculiaris familiaritatis & honoris signa monstraui, q̃ prauum nunc aduersus me gestas animum? siccine amico reddis vicissitudinem? Vbi quæso hoc apud te commerui, vt osculi me indicio proderes hostibus? Vel nunc ad cor reuertere fili mi Iuda, & quid egeris apud temetipsum considera.[g] Statim verò vbi Iudam vidissent ministri Iudæorum Christo præbentem osculum, memores dati signi, magno impetu in eũ irruunt, velut lupi in ouem, velut raptores in prædam: & manus violentas in eum iniecerunt, apprehẽsumque tenuerũt, quasi ordinaria iudicii authoritate captiuum.[h] Vnus interim ex discipulis, Petrus nomine, vt semper aliàs, ita etiam hic zelo magno feruens, cùm videret rẽ eò tendere, atq; eò iam peruenisse, vt manibus in pręceptorem iniectis, captiuum illum conarentur abducere, nõ vltra expectandum putans, subitò exemit illũ quem

a Qui autẽ tradidit eum, dedit illis signum, dicens:
b Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.
c Et confestim accedens ad Iesum, dixit:
d Aue Rabbi. Et osculatus est eum.
e Dixitque illi Iesus:
f Amice, ad quid venisti?
g Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & tenuerunt eum.
h Et ecce vnus ex his qui erant cum Iesu, extendens manum, exemit gladiũ suum:

quem fortè gerebat gladium:[a] viq́ue magna administrante etiam vires amore & furore,feriens,ictum duxit in vnum quendam ex ministris principis sacerdotum,qui cęteris liberius audaciusq; in Christũ irruerat:sed declinante in partem dexteram gladio,dexteram tantum auriculam illi amputauit.[b] Quem Petri zelum intemperatum aspiciens Iesus dura satis obiurgatione eum compescuit,dicens:[c] Noli Petre gladio hic agere,sed gladium exemptum in vaginã potius locum proprium reconde. Non est enim hoc Euangelicæ perfectionis dogmati cõsonum,quo docui,nõ esse resistendũ malo,sed maxillam vnam ferienti,alteram quoq; prompto animo esse præbẽdam.[d] Omnes qui aliter quam oportet non ex Dei mandoto vtũtur gladio,aut aliis eiusmodi bellicis instrumẽtis,gladio perdentur:sæpe quidem in pręsenti tempore materiali gladio,semper verò in futuro tẽpote diuinæ vltionis gladio spiritali.[e] Denique,etiam si mihi placeret vim vi depellere,an putas mi Petre tua mihi defensione opus fore?Nihil minus.Haberẽ nanq; in promptu auxiliũ longè validius.Nihil enim mihi opus esset,nisi ad patrẽ meum exclamare pro auxilio:& ille qui me semper audit,quantotius mihi demitteret in adiutoriũ,quantũ vellẽ angelorum numerũ,etiã vsq; ad duodecim legiones & amplius:quorum vnus quilibet vel infimus,totam hanc quam cernitis hostium armatorum turbam nullo negotio posset conficere, atq; in cineres vsq; redigere.[f] Verùm si hoc pacto aduersum istos velim agere,quomodo impleri poterũt scripturæ,quæ multo ante hoc prędixerũt ita debere fieri?nimirũ vt ego tradar,patiar,ac moriar,pro salute mũdi:Nam ita per vim obsistẽdo hostibus,impediretur scripturarũ adimpletio,quod omnino fieri non debet.[g] Ac deinde conuersus Iesus ad turbam illam tumultuantium ministrorum,cum multa mansuetudinis modestia eis loquutus est,dicens:[h] Quid sibi vult iste armorum strepitus? Aut quid opus fuit instrumentis eiusmodi bellicis,nempe gladiis & hastis, quibus ad me tanquam ad latronem,atque maleficũ hominem modò existis,ad me comprehendendum?

a & percutiens seruum principis sacerdotum, amputauit auriculam eius.
b Tunc ait illi Iesus:
c Conuerte gladium in locum suum.
d Omnes enim qui acceperint gladium,gladio peribunt.
e An putas,quia nõ possum rogare patrem meũ et exhibebit mihi modò plus quam duodecim legiones angelorum?
f Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quia sic oportet fieri.
g In illa hora dixit Iesus turbis:
h Tanquam ad latronem existis cum gladijs & fustibus comprehendere me.

a Quotidie apud vos sedebam docens in templo, [a]Nihil opus erat hoc tumultu, ac strepitu me extra ciuitatem quęrere, cùm ego per singulos penè dies palàm in loco publico, nempe in templo ac synagogis docuerim: vbi si id vobis vestrisq; dominis in animo fuit, & si iustam ad id causam habere existimatis, minore vtique molestia me potuissetis comprehẽdere.

b & non me tenuistis. [b]Attamen hactenus nemo vestrum manus in me coniecit, neq; vel digitum mihi admouit, nocẽdi gratia. Quid igitur nunc, tanto strepitu tantaq; molestia extra ciuitatem in ipsa intempesta nocte me quæritis, ad eum modũ quo solet quæri homicida, statim perpetrato facinore, vt comprehendatur antequã possit effugere?

c Hoc autẽ totum factum est, vt adimplerentur scripturæ Prophetarum. [c] Id autẽ omne, nempe quod dominus Iesus ita cum tumultu & strepitu malorum hominum cõprehensus est sine causa, ꝙ reluctari noluit, neq; obsistere comprehensoribus, ita diuina dispositione fieri debuit, sicut per Prophetarum scripturas multo ante fuerat prædictum. Nempe Esaias de eo prędixerat, ꝙ tanquam ouis ad occisionem esset ducendus, & non aperiret ad contentionem os suum. Hieremias eum agno assimilauit, qui portatur ad victimã. Psalmista prędixit circundandũ à vitulis & canibus multis, atq; à tauris obsidendũ. Aliaq; in eandem sententiã multa, sancti prædixerunt Prophetę.

d Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt. [d] Videntes autẽ discipuli eo rem processisse, vt comprehensus iam teneretur præceptor, & ab eius ore audientes nõ concedi locum defensionis, metuentes sibi, ne & ipsi cũ eo abducerentur captiui, si cum eo diutius permanerent, relicto eo præ timore, omnes aufugerũt, qui paulo ante sigillatim ad carceres & mortem vsq; fidẽ spoponderant.

e At illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caypham [e]Illi verò comprehensum iam & alligatum Iesum, magno gaudio & exultatione adduxerunt ad domum Cayphę,

f principem sacerdotum, vbi Scribæ & seniores cõuenerant. [f] qui tum tẽporis, summo fungebatur sacerdotio, apud quem cęteri omnes populi rectores, qui in mortẽ Christi vnanimiter cõspirauerant, Scribæ videlicet & seniores, erant cõgregati, expectantes ministrorum reditũ, vt scirent quid actum esset de eo quod agebant negotio. Toti enim in hoc erant, & sic erant, vt quiescere non possent, nisi exitum prius cognouissent negotij: quemadmodum solet cõtingere

iis,quib. res quęlibet vehemẽter est cordi.[a] Interim verò dum sic comprehẽsus abducitur pius dominus, fluctuabat apud se & vehementer anxiebatur animo Petrus,memor ꝓmissi paulo ante præstiti magistro. Propter quod,nõ penitus magistrũ deserere illũ permisit conscientia & zelus amoris. Neq; tamẽ ꝓpius accedere audebat,propter timorẽ,ne fortè & ipsum similiter comprehenderent.Sic itaque hæsitãs intra sese,cogitauit saltẽ à longè subsequi turbam illã ministrorum:atq; ita ad domũ vsq; principis sacerdotũ dominum captiuum ipse fugitiuus est prosequutus. [b]Quò quum peruenisset,sumpta audacia,& ipse intro in aulam anteriorem est ingressus, [c] ibique tanquam ignotus residebat in turba ministrorũ,vt videret quid de Christo esset agendum, qualémve illa captiuitas haberet exitũ. [d] Postquam verò per ministros adductus esset in domũ summi sacerdotis Christus dominus,statim congregatum est aduersus eum Iudæorũ concilium,vt de eo perquirerẽt,& decernerẽt quid foret agẽdum. Et quoniam sine causa legitima indecens fuisset morti addicere innocentem,multa solicitudine & industria ad hoc vtebantur,vt falsum testimonium aduersus eum inuenirent,vt sic colorem aliquem honestũ saltem apud homines haberent quo illum possent sine nota morti tradere.Postea enim quã irreprehensibilis Christi innocentia locum hostibus non cõcedebat verę accusationis,necessariũ illis fuit ad falsitatem recurrere.[e] Verũ neq; hac via satis cõmodum pro suo voto potuerunt inuenire testimonium,ita vt productis multis falsis testibus (quorum alij hoc se vidisse,alij illud se audisse testabantur) nõ esset tamẽ inuentum conueniens neq; sufficiens illorum testimonium.Vel enim quæ dicebãtur criminalia non erant,vt cum honestate ex illis morti possent quẽquã adiudicare,vel in assertorũ probatione testes deficiebant,vel prorsus absurda & nõ verisimilia proferebãt.Tam enim etiam ab omni specie mala abstinuerat in omni vita innocens ille agnus Dei,vt nihil apparẽtis aut verisimilis calumnię aduersus eũ posset inueniri.[f]Post multos verò,tandẽ alij duo falsi testes

a Petrus autem sequebatur eum à longè,vsq; in atrium principis sacerdotum.

b Et ingressus intro,sedebat cũ ministris,

c vt videret finem.

d Principes autem sacerdotũ, & omne concilium quærebãt falsum testimonium contra Iesum,vt eũ morti traderent.

e Et non inuenerunt,cũ multi falsi testes accessissent.

f Nouissimè autẽ venerunt duo falsi testes, & dixerunt:

a Hic dixit, Possum destruere templũ Dei, & post triduũ reædificare illud.

b Et surgẽs princeps sacerdotũ, ait illi:

c Nihil respõdẽs ad ea quæ isti aduersum te testificãtur?

d Iesus autem tacebat.

e Et princeps sacerdotum ait illi:

f Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus filius Dei.

g Dicit illi Iesus:

processerunt in medium, accusationemque aduersũ illum proponebant, dicentes: [a] Nos hunc audiuimus dicentem, Possum destruere hoc templum Dei, & intra triduum reædificare illud. Quod verbum falsi illi testes neque ita retulerunt vt dixerat Christus, neq; eo animo & eo intellectu quo dixerat: sed ad sensum alium, immutatis verbis, detorquebãt benè dicta ad calumniam. [b] Cum itaque hoc testimonium sufficiẽs non esset pro condemnatione Christi, vt neque prius adducta fuerant valida, princeps sacerdotum hoc inuenit consilium, vt Christum faceret in cõcilio loquẽtem, de iis potissimum rebus in quibus facilius aliquid aduersus eum ex ipsiusmet ore rapi posset. Propter quod, exurgens in mediũ summus sacerdos, quasi grauiter commotum se fingens auditis accusationibus & testimoniis, ad responsionem Christum inuitauit, dicens: [c] Audisti aduersum te perhibita complura testimonia, grauia certè & difficilia. Habésne qđ ad illa respondeas? Si defendere te possis, locum damus tibi ad defensionem: loquere fidẽter. Si verò nõ habes quod respondeas, nos taciturnitatem tuam in iudicio, consensum interpretabimur, & secundũ audita feremus aduersum te sentẽtiam. Huiusmodi sermonibus existimabat ille ad verba se posse compellere Christum, vt aliquid ex ore eius raperent. [d] Verum ipse dolosum sciens principis animum; sciẽs quoque responsione nihil opus esse, quãdoquidem ipsimet iudices in cordibus suis nihil eorũ quæ aduersus ipsum fuerant prolata satis validum existimabant ad condẽnationem, iuxta Propheticum testimonium silebat; nec aperuit coram tondentibus os suum. [e] Videns autem princeps sacerdotum, ꝙ neque hac via potuisset ad verba Christum deducere, iterum exurgens cũ ira & fastu, dixit ad eum: [f] Adiuro te & obtestor per Deum verum & viuum, Deum patrum nostrorum, Abrahã, Isaac, & Iacob, vt palàm nobis hic cõfitearis, si tu verè sis Messias ille Iudæis promissus & expectatus, & verè filius Dei altissimi, iuxta quod de te plurimi sentiunt, tuis edocti sermonibus. [g] Hic piissimus Iesus, audita patris mẽtione quasi expergefactus propter

pter paterni nominis in quo adiuratus fuerat reuerētiam,simul & ob veritatis amorē,ad quā profitendam cū adiuratione sacrosancti nominis inuitabatur intrepidè omnem illis aperuit veritatē, nō omittens in concilio palā eam profiteri,etiamsi optimè præsciret hinc illos occasionē accepturos suæ condemnationis. [a] Adiuratus itaq; sic respōdit solita modestia:Sicut interrogasti me,sic res habet,verū dixisti,ego sum Christus filius Dei benedicti. [b] Insuper & hoc adiicio vobis ad præmonitionē,ꝙ eū qui nunc corā vobis in humilitate astat iudicādus,posterius aliquādo videbitis venientē in gloria illa quā habebit morte deuicta,sedēs à dextris paternæ maiestatis:sicq; in patris sui gloria videbitis apparentem in nubibus cæli, quādo veniet iudicare viuos & mortuos. [c] Quo verbo in aures omniū publicè prolato,princeps sacerdotū existimans causam abundè sufficientē se extorsisse à Christo,rupit vestimēta sua,quasi præ dolore & displicentia auditæ blasphemiæ:exclamansq; voce magna corā omnibus,ait:[d] Blasphemiā in Deū loquutus est improbus iste,Deo æqualē se faciēs,quodq; Dei est propriū sibi attribuēs. [e] Nihil iā opus est ad hominis huius condēnationē alieno testimonio. [f] Ipse aduersum se,vobis omnibus qui circunsedetis vt iudices audiētib⁹, apertū protulit testimoniū,tam impiā, aduersus Dei summi honorē nō erubescēs ꝓferre blasphemiā: Ferte iudices sententiā,ex iis quæ ipsi vestris audistis auribus,date iudiciū. [g] Ad cuius propositionē circūsedētes omnes illi iudices,à senioribus incipiēte impietate,sigillatim protulere sentētiā,Christū vt blasphemū morte plectēdū,iuxta legis decretū, quę blasphemū iubet de vita tollere.Sic illi iudices impietatis,veritatis cōfessionē ęstimātes blasphemiā,innocētē Dei filiū morti adiudicāt:vitęq; venā mortis reū ꝓnūtiat filij mortis. [h] Mox cōsilio soluto,traditus est Christus custodiæ & volūtati ministrorū,qui gratificari cupiētes suis dominis,quib⁹ eū summe nouerāt exosum,inhumaniter & improbè nimiū tractare eū cœperūt,expuētes& execrātes magna irreuerentia in beata faciē ei⁹, in quā desiderāt angeli ꝓspicere. [i] Pugnis quoq;

a Tu dixisti.
b Veruntamen dico tibi, amodo videbitis filium hominis sedentē à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli.
c Tūc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens:
d Blasphemauit.
e Quid adhuc egemus testibus?
f Ecce nūc audistis blasphemiā quid vobis videtur?
g At illi respōdentes, dixerūt: Reus est mortis.
h Tunc expuerunt in faciem eius,
i & colaphis eum ceciderūt.

a *Alij autem palmas in faciẽ eius dederũt, dicentes:*
b. *Prophetiza nobis Christe, qs est qui te percussit?*
c *Petrus verò sedebat foris in atrio.*
d *Et accessit ad eũ vna ancilla, dicens:*
e *Et tu cũ Iesu Galilæo eras.*
f *At ille negauit coram omnibus, dicẽs: Nescio quid dicis.*
g *Exeũte autẽ illo ianuam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi:*
h *Et hic erat cũ Iesu Nazareno:*
i *& iterũ negauit cũ iuramento, quia nõ noui hominem.*
k *Et post pusillum, accesserunt qui stabãt, et dixerunt Petro:*
l *Verè & tu ex illis es: nam & loquela tua manifestum te facit.*

& colaphis eum cædentes, quod hominibus nihili solet fieri. [a] Quidam verò improbiores, quasi puerilem ludum de eo sibi facientes, velata eius facie, alapas ei impingebãt, ita vt lõgè audiretur sonitus ictuum: ac post singulos quosq; ictus cũ illusione dicebãt: [b] Prophetiza nobis Christe, à quo hunc iã ictũ susceperis? Prophetã te esse iactasti, & Christũ Dei filiũ, ac proinde scientem occulta omnia. Dic ergo nobis oculis clausis, quis tibi hãc impegerit alapã? [c] Interim verò dum hæc in Christũ ludibria in interioribus domus exercerẽt impietatis ministri, Petrus in anteriori parte domus in ipso atrio residebat incognitus. [d] Quem tandem videns, & diligenter contẽplans vna quædam ex ancillis domus illius, quæ illũ fortè pluries cũ Christo viderat obambulantẽ, procaci insultatione coram omnibus eum aggressa est, dicẽs: [e] Tu discipulus es huius Iesu Galilæi, quẽ principes nostri vinctũ modo adduci iusserũt: probè mihi notus es, & frequenter in illius comitatu cõspectus. [f] Statim Petrus ad ancillæ vnius vocẽ perterritus, dum mori timuit, vitam negauit, prorsusq; immemor factus est tã splendidæ illius pollicitationis suæ, aperta voce coram omnibus præceptorem suum abnegauit, asserens omnino nihil scire de homine illo, imò neque quid mulier illa sibi vellet, satis intelligere. [g] Et cũ timore iam perturbatus, locũ exire vellet, perq; ostiũ egredi inciperet, intuita est illum alia ancilla domus illius, dixitq; astantibus: [h] Certè hic vnus est discipulorũ huius Iesu, qui dicitur Nazarenus. [i] Ille gemina accusatiõe amplius exterritus, secũdò negauit dominũ: etiam cum iuramẽto astruens, se hominem illũ non nosse, neq; cum eo quicquã vnquam habuisse familiaris cõmercij: idque tanta astruebat & deierabat cõstantia, siue potius impudẽtia, vt ab accusatiõe statim mulier desisteret, suspicãs ne fortè alius fuisset ei similis, quem in Christi viderat comitatu. [k] Post paululum tamen, vbi attentius illum cõsiderassent qui vocem puellæ audierant, quasi certiores interim facti de veritate, cum seueritate illum aggrediuntur, dicentes: [l] Profectò tu vnus es discipulorum hominis istius, id quod vel ex

loquela

loquela idiomatis tui facilè aduertimus. Galilæa si quidem loquela loqueris, qua & captiuus hic loquitur, & cæteri eius discipuli loqui solent, quorum præcipui noscuntur esse Galilæi. [a] Tūc videns maius sibi iam imminere periculū, postquàm etiam à ministris cœpisset agnosci: vt opinionem istam de illorum cordibus eiiceret, cœpit mentiri impudentissimè, & absq; omni pudore non solùm inuerecundè abnegare, verumetiā cū anathematizatione, execratione, atq; maledictione suspirius impiè peierare, ꝙ nihil vnquā cum Christo habuisset familiaris cōmercij. Sic continuò in peius proficiens infidelis discipulus, primum quidem tātum abnegauit magistrum, deinde abiurauit & peierauit, postremò execrationē quoq; & detestationem periurio superaddidit. [b] Qua negatione trina completa, statim Petrus gallum aduertit canentem. [c] Moxq; verbi dominici recordatus est, quo sibi magna iactanti prędixerat fore, [d] vt eadem nocte antequàm gallus bis caneret, siue antequàm gallū canentem attenderet, ter ipsum esset negaturus. Iam illum rei exitus docuit, veracem fuisse magistrū, se verò vanissimum esse discipulum, & omnia simul promissa cum ipso itidem vana fuisse. [e] Statimq; à domino misericorditer respectus & attactus interius, grauissimum amaræ compunctionis & pœnitentiæ sensit in corde dolorem: egressusque foras extra atrium principis sacerdotum, locum quærens solitudinis ad deflendum peccatum suum, tanto cordis anxiebatur dolore, vt erūpentibus ex oculis lachrymis fleret amarissimè, sciēs hanc vnicam esse pœnitentiæ viam, qua cum magistro posset redire in gratiam: solum hoc esse lachrymarum lauachrum, in quo peccati sui fœditatem abluere posset, atque abstergere.

a Tunc cœpit detestari & iurare, quia non nouisset hominem.

b Et continuò gallus cantauit.

c Et recordatus est Petrus verbi Iesu, quo dixerat illi:

d Priusquam gallus cantet, ter me negabis,

e Et egressus foras fleuit amarè.

ELVCIDATIO CAP. XXVII.

Mane autē facto, consilium inierūt omnes principes sacerdotū & seniores populi aduersus Iesum,

POSTQVAM verò noctem in Christi illusione & afflictione duxissent insomnem ministri impietatis, mane facto, statim vt illuxisset dies, conuenerunt vniuersi principes sacerdotum &

 senio

ſeniores,qui conſcij erant conſpirationis & coniurationis in mortem Chriſti,ad cõſulendum in commune aduerſus eum: [a] videlicet quomodo morti eum traderent, & qua morte eum perderent, & quid pro accuſatione præcipua corã præſide proferrent. [b] Soluto conſilio,vinctum eum à domo Cayphæ adduxerunt ad Pilatũ præſidem, vt tanquam mortis reum ac publica conſilij ſentẽtia damnatum, ipſe authoritate imperiali puniret.Prius verò quàm in ordinẽ paſsionis Chriſti ſermo longius decurrat,breuiter dicendũ, quẽ finem ſortita ſit execranda Iudæ proditio. [c] Iudas itaq; poſtquàm innocentẽ,ſibiq; ſemper beneficẽtiſsimum dominum triginta argẽteis, pretio admodũ vili, vendidiſſet Iudæis, facinore peracto ad ſe rediẽs,ſuiq; peccati enormitatẽ paſsionibus iam ex parte ſedatis cõſiderans, videns q; iam damnatus eſſet dominus ſuus,ſeq; initiũ & originẽ fuiſſe huius cõdemnationis, [d] dolens de patrato ſcelere, retulit triginta argenteos, pretium negotiationis ſuæ, illis à quibus acceperat,nempe principibus ſacerdotum & ſenioribus populi,dixitq;,eis: [e] Grauiſsimè ego me peccaſſe confiteor,in eo quod hominem innocentem,& de nullo malè meritum ad mortem tradiderim ſine cauſa,eiuſque damnationi occaſionem dederim:ita videlicet verbo vno,& præceptoris innocentiam,& ſuam impietatem agnoſcens. [f] Cui reſponderunt Iudæorum principes: Quid tu egeris, noſtra nihil refert: bene tu an male egeris, ipſe videris. Nos quid egerimus ſcimus, neque mali vllius ſumus nobis conſcij: [g] Iudas autem ſuam illam pœnitentiam & querimoniam videns nihil poſſe proficere,eóſque obduratos cernens, & prorſus definitos in mortem Chriſti, & ſceleris enormitate miſer ille in deſperationem corruit : proiectiſque cum indignatione magna argenteis in templo (eo quòd nollet mori poſſeſſor iniqui pretij) abiit, [h] & laqueo ſibi extorſit animam: quod in magiſtro infœliciter cœperat latrocinium, infœlicius complens in ſemetipſo. [i] Principes autem ſacerdotum, accepta pecunia illa, dixerunt adinuicem : [k] Non licet vltra pecuniam iſtam

a vt eum morti traderent.
b Et vinctũ adduxerũt eũ, & tradiderũt Pontio Pilato præſidi
c Tunc videns Iudas qui eum tradidit, quòd damnatus eſſet,
d pœnitẽtia ductus, retulit triginta argenteos principibus ſacerdotum & ſenioribus,dicens:
e Peccaui, tradens ſanguinem iuſtum.
f At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris.
g Et proiectis argenteis in templo,receſsit:
h & abiens,laqueo ſe ſuſpẽdit.
i Principes autem ſacerdotum acceptis argenteis,dixerunt:
k Non licet eos mittere in corbonam,

istam mittere in arcam sanctam, vbi dona seruantur quæ voluntariè Deo & templo offeruntur: [a] quoniam pretium est sanguinis, quoniam numerata est proditori pro traditione hominis ad mortem: vnde quodam modo prophanata atque polluta videtur, vt iam non videatur dignum mittere eam in sacram arcam aut gazophylatium sanctum. [b] Consulētes ergo pariter, hoc decreuerunt, vt ex argento illo emerent agrum quendam figuli (sic dictum, vel à domino antiquo, vel à conditione luti quod ex agro illo fodiebatur) ad eum vsum, vt in illo sepelirentur peregrini, sepulturæ proprium locum non habentes. [c] Propter quod, ab eo tempore ager ille appellatus est voce Syriaca, Acheldemach, quod interpretatur, ager sanguinis, qui videlicet ex sanguinis pretio fuit cōparatus: [d] quam appellationē, vsq; ad tempus istud descriptionis Euāgelij huius, locus ille obtinuit. [e] Sicq; adimpletum est, quod multo ante prædictum fuerat per Prophetam, ita dicentem: [f] Et acceperūt primates Iudæorum triginta argēteos, [g] pretiū illius quod pro Christo appretiato & æstimato persolutum fuerat: [h] quem ipsi pretio æstimatum, emerunt à filiis Israël (id est à Iuda proditore, vno ex gente Israëlitica) & expenderūt illos in emptionem agri figuli, [i] iuxta quod mihi Prophetæ dominus reuelauit. His obiter ita de proditoris obitu interiectis, passionem saluatoris nūc pleno cursu prosequatur oratio. [k] Iesus itaque per principes sacerdotum, coram Pilato præside vinctus, tanquam mortis reus sistitur, vt per eius authoritatem lata in Iudæorum concilio aduersus eum mortis sentētia in executionem producatur. [l] Nolens autem Pilatus ante auditum reum, & cognitam causam proferre sententiam, Christum interrogat, dicens: [m] Túne rex es Iudæorū, vt isti tui accusatores iactasse te clamitant? [n] Cui pius Iesus cum multa modestia ita respondit: Tu dixisti regem me esse Iudæorum: sic res habet vt proposuisti interrogans, verè rex Iudæorum sum ego. Ita quidem iudici amore iustitię & causa noscendæ veritatis interroganti respondit: [o] Accusatoribus autem suis principibus sacerdotum atq; se-nioribus

a quia pretium sanguinis est.
b Consilio autē inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum:
c propter hoc vocatus est ager ille acheldemach, hoc est, ager sanguinis,
d vsq; in hodiernum diem.
e Tunc adimpletum est &c.
f Et acceperūt triginta argenteos,
g pretium appretiati:
h quem appretiauerunt à filijs Israël & dederunt eos in agrum figuli,
i sicut constituit mihi dominus.
k Iesus autem stetit ante præsidem:
l & interrogauit eum præses, dicens:
m Tu es rex Iudæorum?
n Dicit illi Iesus: Tu dicis.
o Et cum accu-

ſaretur à principibus ſacerdotũ & ſenioribus, nihil reſpondit.

a Tunc dicit illi Pilatus:

b Non audis quanta aduerſum te dicunt teſtimonia?

nioribus populi ſine ratione & probatione multa aduerſum ſe inclamãtibus, non eſt dignatus reſpõdere, eo quòd friuola eſſent, aut manifeſta habentia falſitatem, nulláque ſufficienti probatione firmata, propter quod reſponſione digna non erant.[a] Qua de re admirans Pilatus, vt ad verba illũ perduceret, cauſa noſcẽdæ veritatis, ſic illũ alloquutus eſt, dicens: [b] Audíſne quàm multa iſti accuſatores tui aduerſum te proponant? Vides, in quàm multis & quàm acriter te accuſent, quámque in te vno ore omnes iſti inclamẽt validè. Quid igitur taces? Quare nõ teipſum aduerſus illorum accuſationes defendis?[c] Sed dominus Ieſus

c Et non reſpondit ei ad vllum verbum,

ſciẽs nihil opus eſſe reſponſione ad eiuſmodi friuola & vana, quæ neque iudicis animum quicquam mouebãt, eo quòd rationem & probationem dictis aduertebat abeſſe, ſoliſq; clamoribus illos omnia agere, nõ reſpondit præſidi, donec ita interrogaret, ne verbulum quidem: propterea quòd nõ ſerio tunc loqueretur Pilatus, quaſi reſpõſionem verè exiſtimans neceſſariam, ſed ſimulatè tãtum, videlicet magnificare ſe ſimulãs accuſationes actorum, vt rerum vel terrore

d ita vt miraretur præſes vehementer.

ad verba induceret.[d] Ex qua Chriſti tam conſtanti & nihilominus placida taciturnitate, in magnam admirationem ductus eſt pręſes. Poſt multa autem verba vltro citróque habita, inter præſidem quærentem abſoluere eum, quem innocẽtem & ex inuidia traditũ aduertebat, & ex aduerſo accuſatores, qui improbis clamoribus non ceſſabant ad mortem eum depoſcere, tãdem conſiliũ incidit animo Pilati', quomodo

e Per diem autem ſolennẽ conſueuerat præſes populo dimittere vnũ vinctũ, quem voluiſſẽt.

f Habebat autem tunc vinctum inſignem qui dicebatur Barrabas.

illum poſſet de manibus accuſatorum eruere.[e] Siquidem cõſuetudo Iudæis erat, vt in ſolennitate paſchali per annos ſingulos pręſes vnum aliquem ex vinctis qui mortem erant commeriti, dimitteret liberum, ad ipſorum poſtulationem, quemcunque ſcilicet ipſi poſtulaſſent: quod in memoria illis permittebatur diuini beneficij, quo in nocte illa paſchę in Aegypto, percuſſis Aegyptiis ipſi euaſerũt ſalui, déque captiuitate ferrea in libertatem tum fuerunt educti.[f] Erat autẽ tunc tẽporis vinctus quidã malitia inſignis, & præ improbitate ſua bonis omnibus exoſus, cui nomen

erat Barrabas. Hũc cogitauit Pilatus cũ Christo conferre, & ex duobus his alterum proponere eligendũ: sperans quod Iesum, aduersus quẽ nihil morte dignũ adhuc probatũ fuerat, alteri illi cuius malitia constabat omnibus, essent praelecturi.[a] Conuocatis itaq; ad se Iudaeis, & tota illa turba ad se congregata, proposuit illis cõsilium cordis sui, dicẽs: Paschalis iam adest festiuitas, necesse est mihi, iuxta veterem vestram cõsuetudinẽ, vinctum aliquem pro vestra postulatione dimittere liberum.[b] Nunc itaque duos vobis propono, quorum alterũ vt eligatis volo: Barrabam scilicet illum latronẽ, quem nostis omnes morte dignum, vt pote qui contra reipublicae bonum machinatus sit in ciuitate regia seditionem, [c] aut Iesum hunc qui modo praesentatur, & de quo adhuc quaestio agitur, qui à plaerisq; Messias aestimatur & dicitur, aduersus quem nihil adhuc morte dignum est comprobatũ. [d] Quaerebat autem Pilatus hoc consilio sic prudenter Christũ de manibus accusatorum eripere, eo quòd aduertisset, iniustè eum accusari, neq; nisi inuidia moueri Iudaeorum primates ad eius mortem procurandam: propter quod totis viribus ad liberandum eum quem innocẽtem credebat praeses (vt & ex officio tenebatur) agebat.[e] Ad hoc verò accessit, & aliud quod grauiter praesidis animum deterrebat, ne aduersus Christũ quicquam ageret. Siquidem ipso pro tribunali in morẽ iudicis sedẽte, misit ad eum vxor sua nuntium, qui haec illi ex ipsius nomine diceret: [f] Nihil rei siue negotij tibi sit cum homine illo iusto & innocente, qui tibi adductus est iudicãdus: caue ne aduersus illũ quicquam agas aut tentes innocentem.[g] Multa enim passa sum hodie in somnis, & territamẽta magna per visum mihi ostẽsa sunt, quae omnia ad ipsius inducebant liberationem: vt nõ dubitem pessimè nobis futurum, si aduersus hunc innocẽtem quicquam tentaueris. Proinde ab illo te quantotius absolue, eúmque dimitte liberum, ne manus tuas in eo cõmacules, & super omnem domum tuam inducas inexpiabile malum.[h] Statim verò vbi audissent principes Iudaeorum verba praesidis, quibus Christũ conabatur à morte eximere

a Congregatis ergo illis, dixit Pilatus:

b Quem vultis dimittã vobis: Barrabam,

c an Iesum qui dicitur Christus?

d Sciebat enim, quòd per inuidiam tradidissent eum.

e Sedente autẽ illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicẽs:

f Nihil tibi & iusto illi.

g Multa enim passa sum hodie per visum, propter eum.

h Principes autem sacerdotũ, & seniores persuaserunt populo, vt peterent Barrabam, Iesum verò perderent.

mere per collationem cum Barraba, metuẽtes ne populus innocẽtem Christum præeligeret Barrabæ latroni, cœperũt magna celeritate per turbam huc atq; illuc discurrere, ac multa efficacia & authoritate populis suadere, vt Barrabam peterent sibi dimitti, Christum verò ad mortem postularent.[a] Iterum ergo Pilatus Iudæos interrogauit, dicens: Vtrum duorum illorum quos iamiam proposui vobis, dimitti pro consuetudine vestra postulatis? Barrabam homicidam & seditiosum, an Iesum innocentẽ, in quo nullam mortis causam inuenio?[b] Seductus principum malo consilio populus omnis respõdit: Dimitti nobis petimus Barrabam.[c] Quod populi responsum vehementer admirans præses (nõ enim existimauerat tam peruerso corde fore homines illos qui se Dei cultores iactabãt, vt manifestarium homicidam homini innocenti præeligerent) iterum obiecit illis: [d] Quare non potius Iesus hũc postulatis, qui Mesias vester à plerisq; sanioris iudicij existimatur & dicitur? Præstarétne illum in vita seruare, de quo tanta est ad plurimos ex vestris existimatio? Quid igitur de eo vultis fieri?[e] Statim clamarosis vocibus responsum insanum proferunt rabidi canes, dicentes: Male pereat Iesus, & cruci affixus moriatur in patibulo. [f] Præses indignissimè ferens hanc iudæorum duram ceruicem & irrationabilem pertinaciam, cum indignatione illos alloquutus est, dicẽs: [g] Ecquid mali fecit homo iste, propter quod cruci debeat affigi, aut vel alio quocunq; mortis genere plecti? Vos hactenus nihil aduersus illũ efficax, imò neq; probabile attulistis, quod morte dignum debeat iudicari. An hoc exigitis à me qui sum minister iustitiæ, vt vestro seruiã affectui: vt sine causa hominem innocentem, pro vestro tantum voto, in crucem adigam, præcipuè virum talem & tãtum cuius fama per vniuersam terrã Iudææ & omnia in circuitu loca cum honore peruenit?[h] At illi videntes Pilatum totis viribus conari, vt Christũ absolueret, cõcitato amplius populo, iunctis vocibus cœperunt vociferari, & clamores in cælũ tollere, tanquam rabidi canes sine ratione latrantes, neque aliud clamantes, nisi

a Respondens autem præses, ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? b At illi dixerunt, Barrabã. c Dicit illis Pilatus,

d Quid igitur faciam de Iesu, qui dicitur Christus?

e Dicũt omnes, Crucifigatur. f Ait illis præses,

g Quid enim mali fecit?

h At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur.

Affigarur

Affigatur cruci homo iste, affigatur cruci: videlicet vt clamorũ importunitate & improbitate extorquerẽt, quod neq; per rationẽ euincere, neq; per authoritatẽ obtinere potuerant. [a] Tandẽ Pilatus post longã verborũ pugnã, post multa pro Christi dimissione excogitata & acta, videns quod Iudæos nullis rationibus, nullis respõsis quantumuis rationabilibus, posset placare, sed cõtinuò amplius insanirent & tumultuarentur, perpendẽs illos pro suę duræ ceruicis pertinacia, nõ cessaturos, donec propositũ, siue per fas siue per nefas, ad effectum perducerẽt, perterritus quoque illorum minis & clamoribus, succubuit iniustitiæ, & fractus animo, quo hactenus boni iudicis munus egerat, pro innocẽtis liberatione fortiter depugnans, cõsensit petitioni iniustè accusantium. [b] Prius tamẽ quàm eorũ petitioni satisfaceret, aperto testimonio & signi & verbi declarare voluit Christi perfectam innocentiã. Accepta nanq; de manu ministri fundentis aqua, manus suas omnibus videntibus abluit, dixitque eis: [c] Hoc signo ablutionis manũ mearum palàm ego testor hominis huius quẽ vos ad mortẽ deposcitis, innocentiã: & hoc apertè profiteor, nõ ex animo meo, neq; secundũ rectũ iustitię dictamẽ, hũc me posse ad mortẽ damnare, quẽ ego iustũ & innocentem comperi & cõfiteor: neq; ego cõdemnationis huius quã à me poscitis culpã, volo in me suscipere, sed culpam omnem ego in vos reiicio qui vestra improbitate me cogitis ad proferendum contra iustitiam & conscientiam iniquũ iudiciũ. [d] Ego quod in me erat effeci, vt de manibus vestris innocentem eriperem. Vos posteaquã me coëgistis ad iniquum iudicium, culpam & reatũ omnem meritò portare debebitis. Vestrum agitur negotium, vos quid agatis, videritis. [e] Videntes autem Iudæi eoúsque se promouisse clamoribus, vt ad extremũ ferè punctũ causa aduenisset, esśetq; iamiam ferenda sententia: vt animum adderent timido præsidi, celeriúsque perficeretur negotium, omnes vna voce clamabant: [f] Nos totum hoc negotium vltro & libẽter in nos suscipimus, omnem culpam (si quæ est) in nos transferimus, nobis totum volumus imputari

a Videns autem Pilatus, quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret,

b accepta aqua lauit manus coram populo, dicens:

c Innocens ego sum à sanguine iusti eius.

d Vos videritis.

e Et respondens vniuersus populus, dixit:

f Sanguis eius super nos, & super filios nostros.

tari:nos pro eo quod egeris respondere parati sumus: atq; etiam(si quam fortè vltionem existimas propter eius necem in te ac domum tuam,vel à Dei iudicio, vel à Cæsaris ira posse venire)nos te securū facimus, totúmq; pōdus,illud iam nunc in nos transferimus, atq; in filios & posteros nostros,vt pœnas demus nos & filij nostri pro nece eius,si quę vel à Deo vel à Cæsare exigetur vltio.Sic impij isti homicidę & parricidę suo iudicio semetipsos cōdemnātes,vltioni sempiternæ se subiiciunt: & non se tantum, sed posteritatem quoque vniuersam, vnà secum sub maledictionem pertrahunt.[a]Pilatus cautione hac à Iudæis accepta benè securum se existimans,petitioni eorū satisfecit,Barrabam pro cōsuetudine diei festi dimittens liberum,[b]Christum verò(quem paulò antè flagellari iusserat,ad satisfaciendum Iudæis, sperans ita illos cessaturos à clamoribus)cruci adiudicans;tradens eū illis,vt iuxta suum desiderium de eo agerent:id est,vt cruci affigeretur sicut poposcerant.[c]Tūc milites prçsidis,ad quos spectabat exequutio decretorum eius, suscipiētes Iesum in domo prętoria,congregauerunt ad eū illudendum totam cohortem militum:vt tanto probrosior atque grauior esset illusio , quanto plures adessent spectatores simul & illusores. [d] Illic exuentes Christum vestimenta propria,circundederunt , ei chlamidem coccineam,siue purpuream vestem quandā,detritam & reiectitiam,quam alicubi fortè inuenerant,vt quasi regio cultu ornarent eū qui se regem & Messiam dixerat.Nam purpura regibus conuenit. [e] Insuper , quia reges decet coronam gestare, manibúsq; sceptrum tenere , ad eiusdem repræsentationis propositum , coronam de acutis spinis contexentes, [f]imposuerunt crudelitate magna,atq; vi impresserūt beato eius capiti : vt hoc pacto à vertice capitis ad calcem vsque pedis,non relinqueretur in eo sanitas. [g]Baculum quoque arundineum,quasi pro sceptro regali,in manibus illi dederunt. [h] Ac deinde flectentes ante eū genua,vt solet regibus fieri , ita eum irridebant,in simulatione dicentes : [i] Salue rex Iudęorum. Nunc manifestè cernitur,cuiusmodi rex tu sis,qui te Israël

a Tunc dimisit illis Barrabam. b Iesum autem flagellatum tradidit eis, vt crucifigeretur. c Tunc milites præsidis,suscipiētes Iesum in prætorio, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem: d & exeuntes eū chlamidē coccineam circundederunt ei. e Et plectentes coronam de spinis f posuerunt super caput eius, g & arundinē in dextera eius; h & genu flexo ante eum illudebant ei , dicētes: i Aue rex Iudæorum,

Iſraëlis regē & Meſsiam eſſe iactaſti. Hanc videlicet illuſionis miſeria tuę pręſumptionis ſuperbia promeruit.[a] Neq; hoc illorum inſatiabili petulātiæ ſatis videbatur, verùm inſuper ſordida oris excrementa, ſputaque fœtentia in faciem eius benedictam iacebant: [b] ac ſubinde de manibus eius accipientes arundinem baculum, caput ſacrum grauibus ictibus feriebant, vt ſpinæ caput pungerent, capitique infixę vehemētius de capitis venis educerent ſanguinem. Sic angelorū dominus, verè rex regum & dominus dominantium, in cuius manu ſceptrum eſt, & imperium omniū finium terrę, cui debet inveritate flecti omne genu, ab improbis hominibus ſordida fæce terræ, ſimulatione nequam illuditur & affligitur. [c] Cōſummata verò ad hunc modum illuſione, ad exequēdam deinde latam in Chriſtum mortis ſententiam properātes miniſtri, chlamidem illam purpuream qua eum ad irriſionem circundederant non ſine vi & dolore ab eo auferunt, [d] ac propriis veſtimētis indutum (vt ab omnibus ipſe facilius agnoſceretur) educunt de domo prætoria, ad locū ſupplicij, qui Caluariæ dicitur, vt illic eum cruci iuxta præſidis ſententiam affigerent. [e] Cum autē eum ad ſupplicium ita educerent, obuiā illis factus eſt homo quidē gentilis á Cyrene, cui nomen erat Simon, qui fortè fortuna de villa ſua redibat in ciuitatem. [f] Hunc in via repertum, vi coēgerunt, Chriſti crucem poſt ipſum portare: eo ꝙ non ſufficeret ipſe, propter exhauſtum corporis vigorem, ad locū vſq; ſupplicij tanti ponderis lignum baiulare, quod tamē ab initio cum eum educerent humeris eius impoſuerant, atq; ipſe aliquouſq; geſtauerat, quoaduſq; videlicet ſuppetebant corporis vires. [g] Peruentum eſt tandem ad locum publici ſupplicij, qui Hebraico vocabulo appellatur Golgota, quod interpretatum valet, locus caluariæ ſiue cranij: nimirū à caluariis ſiue craniis aliiſque oſsibus & ſpinis mortuorū cadauerū, tum ab hominibus, tum ab aliis beſtiis, quę illic abūdabāt, vt ſolet videri in locis cōſimilibus, in quibus exequutio fit ciuilis iuſtitię. [h] Quo cū perueniſſet innocēs Ieſus, propinata eſt ei ab amara illa hominū fæce amaritudo fellea,

a & expuentes in eum,

b acceperunt arundinem, & percutiebant caput eius,

c Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eū chlamidem,

d & induerunt eum veſtimētis eius: et duxerūt eum, vt crucifigerent.

e Exeuntes autem, inuenerunt hominem Cyrenaeum, nomine Simonem.

f Hunc angariauerūt, vt tolleret crucē eius.

g Et venerunt in locum qui dicitur Golgota, quod eſt, caluariæ locus.

h Et dederūt ei vinū bibere cū felle mixtum:

nempe vinum cum felle cõmixtum: cum aliàs dãnati solitum fuerit vinum merũ propinari, ad ipsorũ consolationem, deiectorumq; animorum cõfortationẽ. [a]Quod vinum felli commixtum admouit quidẽ ori suo dominus, vt gustaret quanquam fraudis & amaritudinis nõ ignarus: propter cõsuetudinẽ non improbandam Iudæorũ, & propter adimpletionem scripturarum id prædicentium. Verũ postquam gustasset, noluit bibere, quoniã nõ vltra volebat ipse affligere cor suum infirmum, & amaritudine alioqui satis superq; plenum, nec minus ratione eius quod signabatur mysterij. [b]Postquam autẽ in loco isto supplicij Christũ vestimẽtis nudatum viq; magna crudeliter distentũ, perfossis diro vulnere manibus ac pedibus, crucis ligno affixissent ministri prędis, completa domini sui sententia. [c]iuxta tortorum morem, ad spolia sunt conuersi: diuiseruntq; sibi Christi vestimẽta, & super eis sortem miserũt: superius quidem vestimentũ in quatuor partes diuidentes, vt esset vnicuiq; quatuor militum crucifigentium pars vna: super tunicam verò inconsutilem indiuisam, sortẽ mittentes, quis eã sibi sumeret. [d]Atq; ita adimpleta est Prophetia illa quã prędixit spiritus sanctus per os Dauid, in persona Christi ita loquentis: [e]Diuiserunt sibi milites crucifixores vestimentà mea, facientes quatuor partes, vnicuiq; militi partẽ: [f]& super vestem meam, super tunicam incõsutilem miserunt sortem, quis eam in portionẽ suam acciperet, nolẽtes eam scindere, eo ꝙ esset inconsutilis. Vsqueadeo etiã ad nouissimũ iota aut apicem minimum sunt in Christi passione impleta omnia, quæ per Prophetas prædicta fuerant. [g] Pendente autẽ in cruce domino, milites illi sedentes iuxta crucẽ in loco commodo, obseruabant eum donec exhalaret animam, ne forte priusquam expiraret, de cruce illũ deponere quisquam tentaret. [h]Curauit quoq; Pilatus titulum poni super caput Christi pendentis, quo causa indicaretur crucifixionis eius, iuxta Romanorum cõsuetudinem: qui in testimonium iusti iudicij, titulum mortis causam exprimentem, super reum solent constituere. [i] Tituli autem huius talis erat tenor, Hic est Iesus,

a Et cũ gustasset noluit bibere.

b Postquam autem crucifixerunt eum.

c diuiserunt vestimenta eius, sortem mittentes.

d Vt impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem:

e Diuiserũt sibi vestimẽta mea,

f & super vestem meam, miserunt sortem.

g Et sedentes seruabant eum.

h Et imposuerunt super caput eius causam ipsius scriptam,

i Hic est Iesus rex Iudæorum.

Iesus,rex Iudæorum.Quo titulo hoc voluit indicare Pilatus,nõ pro alia causa illum fuisse cruci affixũ,nisi ꝙ regem se esse dixisset Iudęorũ.[a]Quo verò esset cõfusibilior Christi damnatio & mors ignominia plenior,curatum est inimicorũ malitia,vt simul cum illo eodem genere supplicij plecterentur alij duo scelerati:inter quos medius ipse,tanquã dux latronũ, aut sceleratorum princeps,suspensus est,altero ad dexteram,altero ad sinistram eius in cruce appenso:vt vel sic persuaderetur vulgo,omnibusq́; spectaculũ illud visuris,nõ minus imò amplius mortem esse commeritum Christũ,quàm alios illos duos sceleratos latrones.[b] Cùm autem in tanta afflictionis angustia penderet innocens ille agnus Dei, super tantũ crudeliũ vulnerum dolorem adiiciebãt improbi illi homines amara conuitia:Pretereuntes nanq; iuxta crucem plerique de populo Iudæorum,capita sua more irridentium & subsannantium super eum commouentes,dicebant:[c] Ecce miserum illum & execrandũ hominẽ qui præsumptione nimia dixit se posse templũ Dei destruere atq; intra triduũ reædificare,cum modò seipsum non possit à morte saluum facere.[d] Quòd si dissolutam tantam templi molẽ intra tam breue spatium potuisset reparare,posset certè nunc à morte seipsum saluum facere.[e] Dixit quoq; se esse Dei filiũ, & à Deo patre missum in mundum. Quod si ita est, descẽdat nunc de patibulo cui affixus hæret,excutiat clauos virtute diuinitatis,& credemus verũ esse quod iactauit.Si non possit,vt certè non potest,scimus illa omnia fuisse impudentissima superbi impostoris mẽdacia.[f]Neque solum in huius illusionis culpa rei extiterunt simplices de vulgo,verum etiã principes sacerdotum cũ scribis ac senioribus,qui merito cordatiores esse debuerãt,atque etiam vulgus ab eiusmodi in miserum procaci insultatione compescere vnà cũ aliis probra in eum iacientes, dicebant:[g] Alios iste cõplures iactatur curasse à miseriis suis, cęcis visum, surdis auditum,claudis gressum restituendo , leprosos mundando,atque(vt fama fert) etiam mortuos suscitando. Nunc verò , seipsum non potest à morte

a Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, vnus à dextris, et vnus à sinistris.

b Prætereuntes autem blasphemabãt eum, mouẽtes capita sua & dicentes:

c Vah qui destruis templum Dei, & in triduo illud reædificas,

d salua temetipsum:

e si filius Dei es, descende de cruce.

f Similiter principes sacerdotum illudẽtes cum Scribis & senioribus, dicebant:

g Alios saluos fecit, seipsum nõ potest saluum facere.

saluũ facere, neq; de pasſionibus iſtis liberare. Vnde certò colligitur, priora quoque illa mirabilia per illũ non verè, aut certè non ex virtute diuina fuiſſe patrata. Si enim verè alios potuiſſet à morte ad vitam ſuſcitare, etiam nunc multò facilius ſeipſum poſſet à morte ſeruare.[a] Si rex Iſraël ipſe eſt, qualẽ ſe iactauit, verus Meſsias à Deo miſſus, oſtendat modò & comprobet veritatem, clauos excutiendo de manibus: ac de cruce deſcendendo: & credemus vera eſſe quæ dixit, alioquin nunquam credituri.[b] Ecce qui ſemper gloriabatur in Deo, patrem ſe dicens habere Deum, & illum ſibi ſemper adeſſe, neq; ab eo vnquam derelinqui, quomodo nũc à Deo relinquitur in tãta miſeria: quod argumentum eſt, non eſſe Deum cum eo, nec illi in eo eſſe beneplacitũ, neq; in nomine Dei quæ egit, egiſſe. Si enim in nomine domini patraſſet opera ſua, defenderet illum vtiq; Deus, & non in tanta deſereret anguſtia.[c] Ad hunc etiã modum, latronũ qui cũ eo pendebant alter in Chriſtum iaciebat ſcommata, dicens: Si verè es filius Dei, saluũ fac temetipſum & nos. Verùm iſtis ita de terra Chriſtum irridentibus, pater cæleſtis nõ oblitus dilecti pueri ſui, deſuper eũ admirando ſigno clarificauit.[d] Eius nanque voluntate, per trium horarum ſpatium, quibus in cruce viuẽs filius eius pendebat, nempe ab hora ſexta diei vſque ad nonam, factæ ſunt tenebræ denſæ & horribiles ſuper vniuerſam terram, ſole lætos radios ſuos continente, velut præ cõpaſsione creatoris ſui, qui in tanta ignominia & afflictione nudus pendebat in ligno, eosq; à terra abſcondente & retrahente, præ horrore facinoris quod gerebatur in ea.[e] Circiter nonã autem horam cùm in maxima iam pẽderet anguſtia Chriſtus dominus, mortique fieret proximus, magna voce ad patrẽ clamauit, dicẽs:[f] Eli Eli lama azabatani? Quod in Latinam linguã tranſlatũ, valet: Deus meus Deus meus, vt quid dereliquiſti me? principium videlicet Pſalmi vigeſimi primi, quem Dauid in perſona Chriſti pendentis in cruce pronuntiauerat. Vt in hac flebili & querula voce, amariſsimç ſuç paſsionis anguſtiam nobis exprimeret, quam, non obſtante ea quæ

cum

a Si rex Iſraël eſt, deſcẽdat nũc de cruce, & credimus ei.

b Confidit in Deo, liberet nũc eum ſi vult. Dixit enim, quia filius Dei ſum.

c Idipſum autẽ & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.

d A ſexta autẽ hora tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram vſq; ad horam nonam.

e Et circa horã nonam, clamauit Ieſus voce magna, dicens:

f Eli Eli lama azabatani? hoc eſt, Deus meus Deus meus, vt quid dereliquiſti me?

cū ipso semper & indiuisibiliter erat diuinitate, sustinebat simul vt à patre tanti laboris fructum, generis humani salutem requireret, id quod & subsequenti voce alia clarius explicauit, cùm ad prędictam vocem adiungeret, Sitio. [a] Quidam autem astantium, audita voce illa, Eli Eli, dicebant adinuicem: [b] Audite, Eliam inuocat maleficus iste, vt eum deponat de cruce. Videamus, num illi Elias sit allaturus auxiliū. Dicebant autem hoc, vel quia verbū Christ nō rectè intellexissent, vel quia sic eis in verbo rectè intellecto petulanter ludere collibuit. [c] Ac paulopost, pronūtiato à Christo verbo altero, Sitio, currens vnus ex ministris, ex verbo illo occasionem sumens, spongiam accepit, eamq; in aceto intinctam imposuit arundini longæ: quam vsq; ad os pēdentis porrigens, sic illi verè plusquam melleo fonti propinat aceti acrimoniam. [d] Alij autem sistētes in verbo illo, Eli Eli, dicebant illudentes, Sine expecta paululum, videamus, num venturus sit Elias quèm inuocat, ad liberandum eum. [e] Dominus autem Iesus, omnibus iam in se cōsummatis quæ pater ipsum pati voluit, & quę per Prophetas de eius passione fuerant prædicta, iterū exclamans voce magna, dicēsq;: Pater, in manus tuas cōmendo spiritum meū, potestatiuè à semetipso ex patris voluntate animam posuit, estq; ipsa ad tempus dispēsatoriè à carne separata. [f] Statímq; moriēte domino, velū illud quod in templo diuidebat inter sancta & sanctasanctorū, scissum est per medium à summo vsque deorsum. ita vt quę prius intra sanctasanctorū latebant abscondita, iam reuelata paterēt. Vt sensibili hoc signo innotesceret, per Christi mortē cuncta legaliū cæremoniarū inuolucra esse manifestanda, & plana veritate ante omnium oculos palàm exhibēda. [g] Inanimes quoque creaturę, quasi cōpatientes creatori suo & sceleris patrati exhorrētes magnitudinē, nouo modo immutatæ sunt, & velut cōturbatę. Terra quippe horribiliter mota est, atq; etiā petræ durissimæ vltrò scissæ sunt. [h] Item & mortuorū sepulchra cum terræ motu & petrarū scissione aperta sunt. [i] Nec solū monumēta aperta, sed & corpora multa sāctorum olim vita defunctorum

a Quidam autem illic stantes & audientes, dicebant: b Eliam vocat iste. c Et continuò currens vnus ex eis, acceptā spongiam impleuit aceto, & imposuit arundini, et dabat ei bibere. d Cæteri verò dicebāt, Sine videamus an veniat Elias liberans eum. e Iesus autem iterum clamans voce magna emisit spiritum. f Et ecce velum templi scissum est in duas partes à summo vsque deorsum. g & terra mota est, & petræ scissæ sunt, h & monumēta aperta sunt: i & multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt.

a Et exeūtes de monumētis, post resurrectionem eius venerūt in sanctā ciuitatē, b & apparuerunt multis. c Cēturio autē et qui cum eo erant custodientes Iesum, d viso terræ motu et his quæ fiebant: timuerunt valde dicentes: e Verè filius Dei erat iste. f Erant autem ibi mulieres mul ta à longè, g quæ sequutæ erant Iesum à Galilæa. h Inter quas erat Maria Magdalena, i et Maria Iacobi et Ioseph mater, k et mater filiorū Zebedæi. l Cū autē serò factum esset, venit quidā homo diues ab Arimathia, nomine Ioseph, m qui et ipse discipulus erat Iesu,

ctorū atq; in monumētis cōditorū, surrexerūt de monumētis.[a] Déque sepulchris iam tū apertis in Christi morte postmodum resurgentes die tertia, post ipsam Christi resurrectionē, venerūt in resumptis corporibus ad ciuitatem sanctā Hierusalē,[b] séque in testimonium veræ resurrectionis multis ostenderunt visendos: vt dubiū esse nō debeat vllum, quin verè ad vitam resurrexerint.[c] Porrò Cēturio ille qui militibus præerat ad exequutionem sententiæ à Pilato missis, vnà cum iis qui cum eo erant, Iesum in cruce pendentem donec moreretur obseruantes, [d] visis signis illis tam patentibus, terribili videlicet illo terræmotu, petrarū scissione, & inaudita eiusmodi solis obscuratione, cōpuncti sunt corde vehementer, & magna erga Christū reuerētia affecti super patrati sceleris indignitate dolentes, & innocenti tam crudelia passo compatientes, dixerunt:[e] Profectò nō apparet hic homo mortis fuisse reus, sed iustus omnino & innocens, imò Dei filius sit necesse est, quem Deus tam potentibus atq; patētibus signis in passione clarificat: quíque sic etiā in vltimo vitæ articulo, patrem Deum tam fidenter inuocauit, suámque illi animā tanta fiducia cōmendauit.[f] Interim verò dū hæc agerentur, aderant iuxta passionis locum mulieres nonnullæ horum omnium spectatrices & testes, aliquātulum elongatæ, & velut ex opposito stantes, quò commodius spectarent omnia:[g] quæ dominum Iesum magno deuotionis affectu; solitæ comitari docentem, vna cū ipso ascenderāt à Galilæa ad Iudæam, quæ de suis facultatibus illi ac discipulis solebant necessaria suppeditare.[h] Inter has erat Maria dicta Magdalenæ, soror Lazari, [i] & altera eodem nomine dicta Maria, mater Iacobi minoris & Ioseph,[k] & cum is Salome mater Ioannis & Iacobi maioris, filiorum Zebedæi: quæ mulieres illic aderant cum Maria matre Iesu, filio compatientes, & matrē, vt poterant, afflictissimam consolantes. [l] Cùm autem ad vesperam iam dies declinaret, venit homo quidam diues & inclytus, nobilis decurio, vir cōsularis dignitatis, ab Arimathia ciuitate, cui nomē erat Ioseph, *m* qui Iesum frequenter docentem audie at,

dierat,& bonũ erga illũ grati diſcipuli gerebat affe-
ctũ,tanquam erga eũ à quo nil niſi merã audiſſet ve-
ritatem. [a] Hic,audito aut forte viſo crudeli facino-
re,in innocenté deſignato,nihil reueritus Iudæorum
inuidiã,acceſsit confidenter vt homo nobilis ad Pila-
tum præſidem, petẽs ab eo ſibi donari corpus defun-
cti,vt illud pro ſuo libito poſſet abſq; cuiuſcunq; cõ-
tradictione de cruce deponere, ac ſepulturæ tradere.
[b] Pilatus nolens viro nobili rem ſatis modicã dene-
gare,ſimul & pietate aliqua erga innocenté occiſum
permotus,annuit illius poſtulationi,iuſsitque ſua au-
thoritate corpus deponi,&illius volũtati tradi. [c] Ab-
ſcedẽſq; ad locum ſupplicij Ioſeph,corpore de cruce
depoſito,excepit illud magna cũ reuerentia, indignã
tibus haud dubiè inuidis & improbiſsimis Iudæis ac-
ceptúmq; in vlnas ſuas ipſe inuoluit in linteo mundo
cum aromatibus & vnguentis, iuxta morẽ Iudæorũ:
[d] ſicque inuolutũ condidit in ſepulchro nouo, quod
ipſe ſibi in ſuam ſepulturam, nõ longè à loco ſuppli-
cij,in loco petroſo magna diligẽtia excidi aptaríque
curauerat: ſic mortuo præceptori exhibens omnem
quam poterat honoris reuerẽtiam,neque ſumptibus
parcẽs neq; verecũdiæ. [e] Et ne fortè ad ipſum Chri-
ſti corpus in monumẽto conditũ inimicorum rabies
poſſet facilem habere acceſſum, ſaxũ prægrande ad-
uoluit ad monumẽti oſtium. Hiſq; ita fideliter pera-
ctis,abſceſsit: tum quod vltra nihil ſe pręſtare poſſe vide-
bat in obſequium magiſtri: tum quod iam nox aduẽta-
ret, diſceſſumq; ſuaderet ad propria. [f] Aderant autẽ
illic Maria Magdalenę, & altera illa eiuſdẽ nominis,
mater Iacobi: quæ ex oppoſito ſepulchri reſidebant,
ſepulturam & ſepulturæ modũ, atq; ipſum ſepulchri
clauſtrũ,piè diligentérq; cõſiderantes. [g] Poſtridiè ve
rò eius diei quo mortuus eſt dominus Ieſus: id eſt, in
die ſabbati quæ paraſceuen ſiue ſextã feriam proxi-
mè ſequitur,principes ſacerdotũ & Phariſæi, quem-
admodum Chriſto ante mortẽ vnanimiter aduerſati,
ita & poſt mortẽ in eius perſequutione cõcordes,ac-
ceſſerũt ad Pilatũ,dicentes: [h] Domine præſes, in mẽ-
tem nobis venit, quod populorũ ſubuerſor iſte heri tua

a hîc acceſsit ad
Pilatũ,& petijt
corpus Ieſu.
b Tunc Pilatus
iuſsit reddi cor-
pus.
c Et accepto cor
pere, Ioſeph in-
uoluit illud in
ſindone munda,
d & poſuit il-
lud in monumẽ
to ſuo nouo quod
exciderat in pe-
tra.
e Et aduoluit
ſaxũ magnum
ad oſtiũ monu-
menti,& abijt.
f Erat autẽ ibi
Maria Magda
lenæ, & altera
Maria, ſedentes
cõtra ſepulchrũ.
g Altera autẽ
die, quæ eſt poſt
paraſceuen, con
uenerunt princi
pes ſacerdotũ &
Phariſæi ad Pi
latum dicentes:
b Dñe,recorda
ti ſumus,quia ſe
ductor ille dixit
adhuc viuẽs, poſt
tres dies reſur-
gam. Iube ergo
cuſtodiri ſepul-
chrum, vſque in
diem tertium:

ſententia crucifixus, dũ adhuc viueret, iactare ſolitus ſit, poſt tres dies ſe reſurrecturũ ex mortuis, atque ad vitam iterũ rediturum. Quod nos quidem vt ita impleatur, minimè formidamus. Veruntamen propter fraudem & dolum diſcipulorum ac ſectatorum eius, hoc à te poſtulamus, ad plenam tuæ ſẽtẽtiæ exequutionem, vt tua authoritate præcipias ſepulchrum, in quo ex tua permiſsione cõditus iacet, diligenter obſeruari, donec tertius à morte dies fuerit tranſactus.

a ne fortè veniant diſcipuli eius, & furẽtur eum, & dicant plebi: ſurrexit à mortuis,

b & erit nouiſſimus error peior priore.

c Ait illis Pilatus, Habetis cuſtodiam,

d ite & cuſtodite ſicut ſcitis.

e Illi autẽ abeũtes munierunt ſepulchrũ ſignãtes lapidem cũ cuſtodibus.

[a] Alioqui ſi non adhibeatur cuſtodia, periculum eſt, ne ipſius diſcipuli, quos plurimos habet ſui admodũ ſtudioſos, magiſtri honorem peruerſè zelantes, in tenebris nocte corpus eius furto auferant & abſcondãt, perſuadeantq; populo, eum iuxta quod viuens prædixerat ſurrexiſſe ex mortuis. [b] Quod ſi ita eueniret, fieret vtique poſtremus error qui ex hac falſa perſuaſione oriretur longè peior priore, quo illum donec viuerent tanta æſtimatione populi proſequebantur. [c] Quorum poſtulationi Pilatus annuens, dixit: In promptu vobis ſunt cuſtodes, quibus pro voto veſtro hoc committatur negotij. [d] De hac re mihi placet agatis vt vultis. Ite, & diligenter, quantũ poteſtis, ſepulchrum fideli munite cuſtodia. [e] Illi autem mox abeuntes, ſolicitè ſepulchrũ munierunt aduerſus fraudem quam metuebant: primum quidem, grande illud ſaxũ quod ad oſtiũ erat monumenti ſigillo obſignantes: vt nõ poſſet aperiri monumentum, niſi fracto ſignaculo: deinde & cuſtodes adhibentes illi negotio ſufficientes, qui poſſent prohibere, ſi qui fortè ad auferendum mortui corpus manum mittere tentarent.

VEſpere autẽ ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati, venit

g Maria Magdalena,

h & altera Maria videre ſepulchrum.

ELVCIDATIO CAP. XXVIII.

POSTQVAM verò ſabbati dies tranſiſſet, eiuſq; veſpera iam ad ſubſequentis diei initium perueniſſet, vt inciperet iam lux aduenire primæ poſt ſabbatum diei. [g] Maria dicta Magdalenæ, [h] & altera illa Maria mater Iacobi minoris, venerunt ſummo mane vixdum oriri incipiẽte ſole, vt ſepulchrum viſerent: & ſi quo modo ad corpus poſſent accede

accedere mortui, præparatis vnguẽtis ipſum inungerent. [a] Ipſis verò magnæ pietatis deuotione ſic ad ſepulchrum pergentibus, ad oſtenſionem terribilis potentiæ & maieſtatis Chriſti, qua mortis victor iam tũ è corde terrę, vel ſurgebat, vel ſurrexerat, factus eſt ſubito vehemens terręmotus. [b] Nimirum angelus domini, patefacturus reſurrectiõis Chriſti magnificum myſterium, de cælo aduenit: [c] ac loco ſepulchri in forma viſibili & operatione ſenſibili præſentem ſe exhibens, [d] lapidem quo occluſum erat os monumẽti amouit ſeditq́ue ſuper illum quaſi expectans aduẽtãtes pia deuotione mulierculas, vt de reſurrectionis veritate eas erudiret. [e] Erat autem aſpectus vultus eius quem aſſumpſerat, admodũ terribilis, in modum fulguris coruſcantis: [f] & veſtimẽtum quo amictus erat, candidiſsimum atq; ſplendidiſsimum erat, inſtar niuis: vt ipſo quoque externo habitu mõſtraretur reſurrectionis domini feſtiuum gaudium & magnifica gloria, cuius ipſe aduenerat nuntius. [g] Qui verò ex Iudæorum procuratione ſepulchrũ obſeruabant, angelo in tanta claritate & magnificentia viſo, timore magno correpti ſunt, atque terrore nimio cõturbati: factiq; ſunt mortuis ſimiles, ſenſu priuati & motu, ita vt ad tempus aliquantum, nec membrum vllum mouere poſſent, neque verbum vllum proferre. Et hos quidem cuſtodes infideli corde ſepulchrum obſeruantes, meritò ita exterruit domini angelus. [h] At verò mulieres pia deuotione dominum inquirentes, verbis lenibus & blanda conſolatione prior ipſe affatus eſt, dicens. [i] Vos quæ non corde incredulo, ſed piæ deuotionis affectu huc veniſtis, vos (inquam) ne metuite ab aſpectu claritatis meæ, neque exterreamini vos, vt iſti iacent perterrefacti increduli. [k] Noui enim, quòd corde deuoto quæratis Ieſum dominum meum, qui crucifixus fuit in paraſceue, atque hoc in ſepulchro vobis videntibus conditus. [l] Ecce verò quem quæritis, iam non adeſt, neque inuenire hîc illum poteritis. Reſuſcitato nanque & reſumpto corpore, quod hîc vidiſtis poni mortuum, reſurrexit ipſe ad vitam: iuxta quod viuens adhuc

a Et ecce terræ motus factus eſt magnus.

b Angelus enim domini deſcendit de cælo:

c & accedens,

d reuoluit lapidem, & ſedebat ſuper eum.

e Erat autem aſpectus eius ſicut fulgur,

f & veſtimentum eius ſicut nix.

g Præ timore autem eius, exterriti ſunt cuſtodes, & facti ſunt velut mortui.

h Reſpõdens autem angelus, dixit mulieribus:

i Nolite timere vos.

k Scio enim quòd Ieſum qui crucifixus eſt, quæritis.

l Non eſt hîc. Surrexit enim ſicut dixit.

adhuc discipulis nō semel prædixerat, tertia die se ex mortuis resurrecturū. [a] Et ne vlla vobis de veritate resurrectiōis eius supersit hæsitatio, accedite huc propius, & introspicite in locū vbi corpus illius vobis vidētibus positum fuerāt. Videte locū vacuum, & prorsus mortui cadauer nullum continentem. [b] Et vos nunc certò cognita huius rei veritate, celerius hinc abeuntes, nuntiate discipulis in mœrore latitantibus lætum hoc nuntium, quod à mortuis surrexerit dominus, quodque in Galilæa se eis sit palam demonstraturus, ipsiq; eum illic sint visuri in resuscitato corpore, ad veritatem resurrectionis certissimis indiciis comprobaturi. [c] Ecce functus sum officio meo, annūtiaui vobis & prædixi quæ de cælo missus sum nuntiare vobis, ac per vos reliquis domini mei discipulis. [d] Quibus tam blandæ consolationis, támque certæ instructionis sermonibus auditis, credētes & obediētes mulierculæ, timore admirationis, & gaudio cōsolationis plenæ, festinanter de loco sepulchri egressæ: properabant ad discipulos, nuntiare eis læta quæ audierant de domino nuntia. [e] Ipsis verò hoc animo ad ciuitatem properātibus, ecce in itinere obuium se illis exhibuit dominus Iesus amica eas salutatione, solita benignitate salutans ac dicens: [f] Auete. Quæ statim ex ipsa viuæ vocis energia præceptorē agnoscētes, fiducialiter ad ipsum propius accesserūt, pedésq; eius nimio deuotionis affectu ad deosculandum apprehēdentes, ipsum fide plena, vt Deum & dominum suum, adorauerunt. [g] Tunc dominus quod ante per angelum suum nuntiauerat, ipse iam per se iterum illis mandauit, dicens: [h] Vos quæ corde fideli me quæritis, nolite timere, neque à mea, neque ab angelorū meorum præsentia. [i] sed ite otius, & nuntiate discipulis meis, quos ego vt amicos & fratres habeo charissimos, vt in Galilæam abeāt ad locum destinatum: ibi me eis demonstrabo pariter congregatis, certissimisque argumentis veritatem meę resurrectionis illic comprobabo. [k] Interim verò dum hæ abiissent è sepulchro custodibus sepulchri angelico terrore disparente ad se redeuntibus, vitæque officia recipientibus

a venite, & videte locum, vbi positus erat dominus.

b Et cito euntes, dicite discipulis eius, quia surrexit: & ecce præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis.

c Ecce prædixi vobis,

d Et exierunt cito de monumēto, cum timore & gaudio magno, currentes nuntiare discipulis eius.

e Et ecce Iesus occurrit illis, dicens:

f Auete. Illæ autem accesserūt, & tenuerunt pedes eius, et adorauerunt eum.

g Tunc ait illis Iesus:

h Nolite timere:

i ite, nuntiate fratribus meis vt eant in Galilæam, ibi me videbunt.

k Quæ cùm abiissent, ecce quidam de custodi-

ribus, quidam illorum venerunt in Hierusalem, & ad principes sacerdotum à quibus ad custodiam sepulchri fuerant constituti, retulerunt ex ordine omnia quæ euenerant: nempe de terræ motu, de apparitione angeli, de ipsorum conturbatione, de monumenti apertione, de corporis absentia. [a] Quibus plurium fide digna relatione auditis, conturbati non modicum principes sacerdotum vnà cum senioribus, inierunt concilium, quid hac in re facto opus esset. [b] Visúmque est illi impietatis concilio, hoc esse consilium bonum, vt custodes testes veritatis pecunia corrumperent, & clarissimam veritatem impudentissimo mendacio opprimerent. Propter quod, custodibus pecuniam dederunt copiosam, dicentes eis: [c] Cauete diligentissimè, ne in vulgus efferatis, aut vel hominum cuiquam post hac verbum faciatis, de iis quæ vidistis. Sed hunc in populo rumorem spargite, quòd discipuli illius nocte vobis dormientibus clanculum corpus de monumento abstulerint. [d] Quòd si præsidem timetis, ne fortè resciscat ille veritatem, vósq; pro falsitatis sparso rumore, & infideliter peracto vobis commisso negotio pœnas luatis, nos causam hanc & culpā in nos vltro suscipimus: si præsidem de hac re quicquam audire contigerit, nos eum contentum reddemus: nihilque vobis inde eueniet periculi. [e] Illi autem perditissimi homines, pecunia corrupti, acquieuerunt malæ suasioni sacerdotum: fecerúntque vt ab illis edocti fuerant, constanter Christi resurrectioné pernegantes, ipsius autem corpus furto ablatum asserentes. [f] Estque hoc tam impudens & irrationabile mendacium, tanto studio diuulgatum, tanto quoque consensu & plausu receptum apud Christi gloriæ inuidentissimos Iudæos, vt bona pars illorum non aliud sibi persuaderi possit aut velit. Permanétq; vsque in hoc tempus apud illos falsissima ista persuasio, qua etiamnum blandiuntur sibi, atque in infidelitate sua se corroborant. [g] Vndecim verò Christi Apostoli, auditis iis quę per mulieres ex ore domini sibi fuerant nuntiata, profecti sunt in Galilęam, locum à domino designatum,

bus venerunt in ciuitatē, & nunciauerunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

a Et congregati cum senioribus, consilio accepto,

b pecuniam copiosam dederūt militib9, dicētes

c Dicite quia discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus.

d Et si hoc auditum fuerit à præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus.

e At illi accepta pecunia fecerūt sicut erant edocti.

f Et diuulgatum est verbum istud apud Iudæos, vsq; in hodiernum diem.

g Vndecim autē discipuli abierunt in Galilæam, in montē vbi constituerat illis Iesus.

signatum, ad montem illum quem eis constituerat & designauerat dominus Iesus, vt in eo se ipsis manifestaret.[a] Et cũ illic cõgregati eum vidissent in resumpto corpore gloriosum, procidentes omni fide & deuotione eum adorauerunt, confitentes eum verè dominum ac Deum suum esse.[b] Quidam nihilominus ex his qui aderãt cum vndecim Apostolis, dubitationis nonnihil passi sunt, ob inauditam rei nouitatem, quæ animum solet ad credẽdum reddere tardiorem.[c] Accedens verò propius dominus Iesus ad discipulos suos, & familiarius se illis applicans, solito more benignitatis suę, multa loquutus est eis de regno Dei, déque mysteriis paterni cõsilij.[d] Inter cætera autem, de potestate sibi à patre data, ad ipsorũ consolationem, dixit eis: Nũc mihi homini per resurrectionẽ glorificato, data est omnis omnino potestas, in cælo & in terra. Promeruit hoc apud patrem mea humilitas & obedientia, qua ad mortem vsq; crucis sum humiliatus, vt nunc in humanitate locum accipiam in patris mei dextera, omniúmque habeam potestatem, & plenum dominiũ in cęlo & in terra, constitutus quoque à patre iudex viuorum omnium & mortuorũ.[e] Nunc igitur vos mei discipuli, qui ad hoc à patre estis electi, & à me vocati, vt gloriã meã & nomẽ orbi prędicetis, nunc (inquam) tempus est, vt abeuntes in orbẽ vniuersum, nõ solum Iudæis vt hactenus, verũetiam gẽtibus omnibus, vbicunque tandem constitutis, prędicetis doctrinam quam ex me audistis, & quam per spiritum sanctum plenius sum inspiraturus cordibus vestris:[f] eruditósque in doctrina nominis mei, baptizate credentes, in nomine patris & filij & spiritus sancti, sanctæ trinitatis nomen super eos inuocantes, in remissionem omnium peccatorum.[g] Sícque baptizatos & ablutos, ne satis hoc sibi esse putent ad salutem, docete sedulitatem bonorũ operũ, vt diligenter obseruẽt operéque adimpleant omnia quæcunq; vobis vel per os meum, vel per spiritum meũ, tradidi tradámque obseruãda: vt ita dignè ambulantes vocatione sua, per bona opera satagant certam facere vocationem suam.[h] Nec est quod metuatis, grex pusillus

a Et videntes eum adorauerunt:
b quidã autem dubitauerunt.
c Et accedens Iesus loquutus est eis: dicens.
d Data est mihi omnis potestas, in cœlo & in terra.
e Euntes ergo, docete omnes gẽtes:
f baptizantes eos in nomine patris et filij et spiritus sancti,
g docentes eos seruare omnia quæcunq; mandaui vobis.
h Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus.

fillus,non eſt quare diffidere debeatis vos,licet ex vobis viles ſitis & humiles, ineruditi & rudes. Semper enim ego vobi adero in mea vinea laborantibus:nec vobis ſolum, ſed & omnibus in veſtrum locum ſucceſſuris,& Apoſtolicũ munus adminiſtraturis,[a] vſque in conſummationem ſæculi: Vobis laborantibus ego cooperabor,& per meæ virtutis cooperationem proficietis in omnibus ad quæ vos miſero:facietíſque in me magna, qui ex vobis non valetis nec minima. Semper erit mihi cura Eccleſiæ meæ, quam per veſtræ prædicationis miniſterium ædificabo mihi, neque eam deſeram, vt penitus deficiat, donec iſtud perſtabit ſæculum.

a vſq; ad conſummationem ſæculi.

FINIT ELVCIDATIO in Euangelium ſecundum Matthæum.

ELVCIDATIO PARAPHRASTICA IN Sanctum Christi Euangelium, SECVNDVM IOANNEM,

CVM ANNOTATIONIBVS IN ALIQVOT CAPITA.

Per F. Franciscum Titelmannum, Hassellensem, ordinis fratrum Minorum.

Capucinorū.

M. D. LVI.

EXIMIA PIETATE VIRO: ET SVMMO VIRTVTVM SPLENDORE clarissimo domino, magistro Ruardo Tappart, Enchusiano, sacræ Theologiæ Professori eruditissimo, insignis collegiatæ Ecclesiæ diui Petri Louaniensis Decano, ac præclaræ Academiæ Louaniēsis Cancellario dignissimo: Necnon Hereticæ prauitatis Inquisitori advigilantissimo Præceptori suo, Petrus Titelmannus indignus discipulus

S. D.

CVM abhinc annos aliquot piæ memoriæ, tui Titelmanni, mei olim fratris charissimi, lucubrationes magno cum pietatis fructu legi passim aduertissem, præceptor obseruande, nec vllo temporis tractu earundem lectionem tepescere: (vti eius rei locuples est testis ipsa typographorum diligentia: noctes atque dies Titelmannum concrepans.) Id summe in votis fuit: vt & reliqua adhuc opuscula quę nescio vbinam terrarum latitabant, in publicum prodirent: quod tamen illico præstare nō potui, eo quòd hospite ignoto seruabantur. Cui rei causa fuit: partim tui Titelmanni mors præmatura: partim ipsa tam magna loci intercapedo. Non tamen sine magno animi mœrore hucusque latuerunt. Auxit hinc dolorem cotidiana typographorum importuna solicitatio, quæ mihi adeò fuit molesta: vt quidnam agerem, animus dubitaret. Cupieb-

piebam enim votis eorum facere satis,nec licuit. Ad huius molestiæ cumulum accessit, quod vel deieranti non crederent,penes me non esse quod petebant : mihi veluti hæreditario successu,quicquid reliquum esset laborum Titelmanni vendicantes. Quæ querelæ dum nullum faciunt finem,adeò vt huiusmodi hominũ consortium frustra fugerem,eo animum impellunt, vt quacunque via aut ratione id fieri posit,nec amicis: nec sumptibus parcendo,tandem è tenebris in lucem,ab exilio in patriam reuocare statuerim: Quod animi decretum veluti indignatione conceptũ,flaccescere fortè potuisset:nisi indies magis ac magis ex vltimis Hispaniæ,Galliç,Italiæq; finibus opera prius per ipsum ædita ante annos decẽ aut eo amplius viderem peti,ex hoc nostro Antuerpiano Emporio longè celeberrimo, à Titelmanni tui studiosis. Qua in re id mihi sentire videntur,quod eximius ille Ecclesiæ *Doctor* beatus Ambrosius nempe hominem non in vita, sed post mortem esse laudandum, & post consummationem esse magnificandum. Sic nimirum nunc demum defunctus Titelmannus tuus viuere videtur grauissimorum virorum lectione. quorum omnium tam piis votis,ac Christianis afflagitationibus quãto studio, quot molestiis, quantis sumptibus,quáve industria conatus sum satisfacere,haud facilè dixero. Postquam igitur voti compos factus,lucubrationes aliquot ad manus nostras venerunt,non fuit consilium diutius pias mentes suo desiderio fraudari. Quare tuo vnius exactissimo iudicio fretus qui (absit adulatio) lumen est Theologiæ, atq; adeò totius studij vniuersalis Louaniẽsis decus siue eruditionem spectes,siue vitæ integritatem. Hoc Ioãnis Euangeliũ,Titelmanni labore elucidatũ,ausus sum ædere.Cui

re.Cui vni ſi placet,aliis diſplicere non poteſt. Tu igitur obſeruande præceptor accipe animo candido quod Titelmannus offert, opus exiguum tuo nomini dicatum: quanuis magnificentia tua & eximia eruditione indignum,non tamen tuæ humanitati ingratum: quæ non tam munera, quàm dantis animum conſiderare ſolet. Reddit quod accepit,maiora lubens daturus. In eo nil eſſe fateor,quod inſigni tuæ eruditioni accedat:non derit tamen quod animum tuum ingeniumq́ue grauiſsimis rebus preſſum reficiat. Denique ſit iſtud veluti pignus & memoria perpetua chariſsimi tui Titelmanni, quem tuæ magnificentiæ defendendum trado, contra morſus inuidorum, ſi qui fortè calumnientur quod tua magnificentia probauit. Quod ſi cum fructu legi, & benigno animo à lectore pio ſuſcipi ſenſerimus: curabimus, & reliqua Euangelia vna cum commentariis in Iob,& in cantica canticorum in medium proferri: & ſi quid prætereà ad manus noſtras venerit. Hiſce precor Deum optimum maximum, vt te præceptor obſeruande ſeruet incolumem in annos plurimos multo pietatis augmento.

Datum Rothnaci, ſexto Calendas Ianuarij. Anno 1543.

PSALMVS NVNCVPATORIVS, AD HONOREM SANCTI IOANNIS Apoſtoli & Euangeliſtæ. Pro operis ſequentis nuncupatione, cum iubilo omnipotenti Deo decantatus, ſeptem ſcandens gradibus.

GRADVS PRIMVS. De peculiari electione & ſingulari dilectione qua fuit à Chriſto electus & dilectus Ioannes Apoſtolus.

MAgnifica ô anima mea, quos facit magnos qui ſolus eſt magnus: exalta & prædica in iubilo vocis quos ille facis excelſos in abundantia donorum ſuorum.

Contemplare admirabilem in ſanctis ſuis ſanctorum omnium dominum: diuitias liberalitatis & munificentiæ eius in illos admirari nunquam deſinas.

Inter cætera verò miſericordiæ vaſa quæ ille in gloriã ſuam præparauit, plurima numero & pretio digniſsima: electũ illud attentius contemplare virginalis pudicitiæ vaſculum, quod omni odore bono impleuit ſinus eius qui in ſinu patris requieſcit ab initio.

Illum loquor virginem electum, diſcipulum dilectum, magnum Apoſtolum, ſcribam fidelem, theologum inclytum: Iohanna nomen aptiſsimum, indidit ei piſcator Zebedæus, genitor carnis eius,

Adoleſcẽtem humilem & ſimplicem agnouit veniens in carnem vnigenitus filius Dei: laborantem in naui & retibus cum Zebedæo patre, vidit ipſe iuxta mare deambulans, & vocauit eum.

Attendit verè Iſraëlitam, in quo non erat dolus malus, & ex piſcatore piſcium piſcatorem fieri voluit hominum.

Non eſt paſſus maritali opere humiliari eum: ante ratas nuptias illum ſibi aſciuit comitem indiuiduum & aſſeclam inſeparabilem.

Rebus nempe magnis & eximiis ſuper cõſocios omnes iam tunc deſtinabat illum: propterea ne honeſti quidem thori commertio humiliari paſſus eſt illum.

Videlicet æditum illũ parabat mundiſsimo digniſsimoq; ſacrario ſuo: arcam teſtamẽti deauratã in qua totũ erat diuinitatis myſteriũ, & vrnã auream manna cæleſti grauidã, daturus ei erat in cuſtodiã.

Insuper & secretorum suorum conscium, testem ac notoriū præcipuum habere illum elegit, per quem nota mundo fierent admitanda diuinitatis sacramenta, quæ nulli cæterorum data fuerunt eloqui.

Propterea dum viueret in carne filius Dei, singulari quodam peculiaris amoris & familiaritatis amicæ priuilegio dignatus est eum: sciens quantis eum rebus iam tum destinabat, quantis eum decoraturus olim erat ministeriis.

Omitto quòd cum Simone collegij principe & Iacobo fratre in monte vidit transfigurati gloriam, in horto conturbati angustiam: q insuper solus ipse cum Simone missus fuerit ad soluendum in mysterio pullum & asinam, q cum illo omnium capite solus vltimam apparere cœnam missus fuerit & pascha nouissimum.

Quætunque huic cum vllo aliorum fuere cōmunia, & si verè magnis omnia grauida mysteriis, non imprælentiarū iuuat verbis extollere: quæ verò vni huic peculiaria sunt exhibita amoris singularis indicia, hæc commemorare delectat amplius.

Quando aduenit hora, vt peracto cursu sui ministerij transiret ex hoc mundo ad patrem qui inter homines homo vixerat, vnigenitus filius Dei: ibi scilicet peculiaris amoris signa patuere, ibi familiarioris dignationis apparuere testimonia.

Conuiuio accumbens nobili, memorabilē sæculis omnibus cœnam celebrāns gallina illa in medio pullorum trepidantiū, quos sub maternis sibi aggregauerat alis: accipitrem heu pessimum in medio pullorum, vt suum sæuientem & leonem ferocientem sub exuuiis innocentis ouiculæ, verbo designauit, qui sciebat corda omnium.

Rigescunt statim & obstupescunt, ad execrandi sceleris auditum, innocua pectora: metu percelluntur omnes, vox hæret faucibus graui mœrore turbata silent omnia. Hic virgo ille nobilis, discipulus quem diligebat magister bonus, præ amoris teneritudine seipsum non sustinens: caput virgineum in pectus illud reclinat sacratissimū, in quo totius inhabitat plenitudo diuinitatis corporaliter.

Inde videlicet tunc hausit auidè, quod postmodum effudit abunde fluenta sacri Euangelij, quibus omnes Asiæ plantauit, totius orbis post modū rigauit Ecclesias, de pectoris dominici fonte potauit.

Hausit aquas in gaudio de fontibus Saluatoris: quibus subueniret in terra deserta & inaquosa siti periclitantibus & pereuntibus animabus hominum.

Considerauit liberalem & munificum dominum, seruus & dispensator fidelis: prompsit non auarus de vase pleno liberaliter, mensuram confertam & coagitatam & supereffluentem, quam effunderet pincerna

cerna diues conseruis sitientibus,ad omnem abundantiam.
Gloria patri & filio:& spiritui sancto. Sicut erat in princip. &c.

GRADVS SECVNDVS, *De peculiari dilectionis signo quod in cruce pendens Christus Ioanni ostendit.*

DENIQVE exaltatus iam à terra, appensus in ligno maledicto,æneus ille Mosi serpens,vt viuifico sacri sanguinis veneno mortuum mundum reuocaret ad vitam.

Vide obsecro te,quisquis hoc legis canticum : vide quanta Ioannem suum dignatione ibi agens animam nobilis magister reddidit nobilem, & sæculis omnibus honorabilem.

Stabat iuxta arborem paradisi, iuxta lignum vitæ quod pomum ferebat viuificum, virgo mater virgo Deipara: mœrore graui saucia, amaris plena doloribus, felle satura, ebria absyntio, nunc vere Marah quondam Noëmi, Miriam illa inclyta.

Simeonis ille gladius diro vulnere perpenetrabat virginei pectoris intima:cùm in ligno maledictionis exaltatū ante omniū oculos videret fructum benedictū,quem de cælo cōceperat in vterū suum.

Huic astabat materni doloris testis & consolator discipulus dilectus,pectus fidele demōstrans præceptori: quem nec in extremo abnegare voluit aut deserere supplicio.

Ad locum ignominiæ,cæteris omnibus condiscipulis in propria dispersis,adduxit illum fides erga præceptorem integra: fides inuicta,spes inconcussa, & inextinguibilis charitas, quam neque tantarum impetus aquarum prorsus valuit extinguere.

Vidit igitur qui pendebat in ligno astantem sibi in amaritudinem matrem,verè nunc ex Noëmi Maram vidit astantem ad matris obsequia & solatia discipulum fidelem, quem non immerito peculiari semper amore dilexerat.

Non se potuit vltra continere diuini cordis inæstimabilis pietas: quos in vita peculiari super omnes prosequutus fuerat amore, in finem quoque moriēs familiari dilectionis symbolo gaudere voluit.

Testamentū breue iamiā moriturus de cruce dulcis condidit Iesus: imò douatione magis inter viuos donauit vtrisque quod voluit.

Mulier(ad matrem inquit)ecce filius tuus:ad discipulū verò, Ecce (ait)mater tua:sic breui verbulo testamētum clausit,& sanguine obsignatum proprio post paulum moriēs effecit ratum ac validum.

Sic vtrisque opportuna sapienter prouidit solatia: vt neque virgo mater necessario destituta relinqueretur obsequio,neque virgo discipulus parentali prorsus orbatus magisterio.

 Et illi

Et illi enim pro fragilitate sexus, ac virginei pudoris verecundiæ fido erat opus custode, deuotóque famulo: & huic pro instructione magnarum rerũ quibus erat destinatus, fideli opus erat magisterio

Gloria patri & filio: & spiritui sancto. Sicut erat in princi. &c.

GRADVS TERTIVS. *De commendatione excellentiæ sancti Ioãnis præ alijs Apostolis, in eo quod virginem matrem in suam commendationem à Christo accepit.*

GAVDE piscator humilis, lætare virgo nobilis, in tanto ministerio, exulta adolescens inclyte, & iubila ei qui te ad tantam prouexit gloriam.

Nobilis quidem in clauibus suis & fascibus Simon ille bar-Iona, super gregem agnorum, & caulas ouium: in ouili suo gloriosus ille, ligans & soluens, innodans, pro arbitrio.

Tua verò quanto est excellentior dignitas, cuius sunt commissa fidei sancta sanctorum? in quæ non nisi summo sacerdotalis ordinis apicidatus vnquam fuit introitus.

Tibi tradita est in custodiam nobilis arca testamenti, de imputribili fabricata ligno, & auro superuestita purissimo propitiatoriũ clementiæ Dei, quod obumbrant Cherubin gloriæ eius.

Virga Aaron diuino in testimonium sempiternum florida miraculo, tabulæ testamenti quas inscripsit digitus Dei: thuribulum aureum quo propitiatio fieri debuit pro peccatis populi, aurea quoque vrna, manna seruans imputribile.

Hæc (inquam) omnia, tam multa numero, tam magna pretio: tibi vni à magno præceptore sunt credita.

Profecto tibi ceciderunt funes in præclaris, fœliciter tibi ceciderе funiculi distributionis: egregie opima est portio tua, bene præclara hæreditas, quam moriens tibi pater Iacob testamento disposuit extra fratres tuos.

Siquidem & tibi fasces fuerunt & claues, æque ac cæteris omnibus fratribus tuis: nec fuit his in rebus deterior pars tua sorte condiscipulorum tuorum.

Super hæc verò, singularis amoris priuato priuilegio, donatione ista extra cæteros tuam voluit honestare pudicitiam magister bonus: vniuersum suum quod in mundo possidebat peculium, effudit in sinum tuum: matrem dilectissimam, thesaurum incomparabilem, tuæ commendans fideli custodiæ.

Neque verò præceptoris falsum est in te iudicium: commissum tibi munus ab hora illa amaræ separationis ad finem vsque, adimplesti stren-

ſtrennué.

Donec ſupereſſet in illa halitus vitæ,non diſceſsiſti à miniſterio illius:quaſi filius obedientiſsimus matri deiparæ obſequebaris,ſolicitudine impiger,labore infatigabilis.

Viciſsim illa pro grato miniſterio neceſſarium tibi rependebat magiſterium, de iis quæ in ſe pro ſalute mundi geſta ſciebat: quæcunque ab initio magni myſterij conferens in corde ſuo virgo prudens abſcondita tenebat, à capite ad calcem vſq;, pleniſsime te erudiebat omnia.

Sic te illa doctorē formabat populis,ducem & præceptorem gentibus,vt per te illuminaretur orbis vniuerſus,ad agnitionem ſalutis.

Gloria patri & filio:& ſpiritui ſancto. Sicut erat in princip.&c.

GRADVS QVARTVS. *De fideli miniſterio prædicationis poſt defunctam matrem Chriſti,& de exilio Apoſtoli.*

DENIQVE, poſt matris fœlicem vocante filio tranſitum,gubernacula ſuſcepiſti populorum multorum, prudens architectus ſuperſtitionis delubra demoliēs:religionis ſacræ fundaſti Eccleſias per ampliſsimas auguſtæ Aſiæ prouincias.

Quæ ſuper arenam malè locata erant, ſubuertiſti phana ruinoſa, impia delubra: illiſque euerſis, ſupra firmam petram ædificaſti turres inuictiſsimas,virtutis & ſalutis fundaſti propugnacula.

Eradicabas mala zizania, plantabas bona germina, rigabas arbuſta creſcentia:ſeminabas agros,plantabas vineas, & fructū fecerunt, Deo proſperante,plantationes nouellę horti deliciarum tuarum.

Ne vero eſſet in vllo tuus locus inferior fratribus,etiā paſsionum tibi data fuere certamina:ne non eſſet conſummata corona beatitudinis tuæ,datum eſt tibi,ſicut cæteris, pro nomine Ieſu pati contumeliam,& perſequutionem,propter iuſtitiam.

Pro fideli confeſsione cæſus virgis,gaudens ibas à conſpectu concilij:quoniā dignus habitus eſſes pro nomine Ieſu pati cōtumeliam.

In feruentis olei dolium mitti te præcepit iuſsio poteſtatis iniquæ: ſed & hinc velut athleta victus non aduſtus, ſine omni nocumento exiiſti illæſus.

Exulem denique Pathmos dura ſuſcepit inſula:ſed neque illic tibi abfuit dilectus tuus,pro cuius bona confeſsione ferebas grauia.

Sicut abundabant in te Chriſti paſsiones, ſic per Chriſtū abundabat conſolatio tua:ſecundum multitudinem dolorū quos ferebas in carne tenera,conſolationes internæ ſanctam lætificabant animam.

Miranda illic tibi exulanti ostendit dilectus tuus altissimæ theologiæ mysteria: Apocalypsim sacram datum est videre tibi in spiritu: Ecclesiæ statum vniuersum, ad consummationem vsque sæculi, quasi in tabella legere depictam.

Quæ vidisti sublimiter & intellexisti subtiliter, in libro descripsisti fideliter: quibus inest spiritus ille qui reuelat mysteria, ipsi intelligunt, ipsi sapiunt magnitudinem tantorum mirabilium.

Porcis margaritæ istæ sunt absconditæ, canibus sunt occultata sancta mysteria: animalibus & carnalibus est obsignatus liber iste sigillis multis, ne possint eum vel legere vel introspicere.

Gloria patri & filio: & spiritui sancto. Sicut erat in princip. &c.

GRADVS QVINTVS. *De Euangelio quod post reuersionem ab exilio descripsit, altissima Theologia plena.*

TANDEM ab iniquo diuina cura reuocatus exilio, inuisisti quas dilecto tuo plantaueras in horto deliciarū, areolas aromatum: fructum odoris boni offerre illi cupiēs, in naribus gratissimū.

Tunc verò demolitores vulpes, syluestres apros, & feras singulares reperisti in vinea: lupos in caulis offendisti dissipantes gregem electum magistri tui, mordentes, furantes, mactantes, perdentes innoxias ouiculas.

Ibi te zelus domus Dei armauit in præliū, loricam induisti quasi gigas: apprehēdisti arma & scutū, vt exurgeres oppressis in auxiliū.

Ibi videlicet bonaergem te vere demonstrasti, tonitrui filium aduersum hæresiarchas impios effundens valida tonitrua & eiaculans vrentia fulmina.

Atque, vt finem semel vniuersis imponeres commentis impiis, sanæ fidei regulam, in testimonium sempiternum, descripsisti Ecclesiis per orbem vniuersis: Euangelium sanctum, orthodoxæ veritatis immobilem columnam: firmissimum fundamentum, validissimum firmamentum, rubricam rectissimam, certissimam regulam, gnomonem commodissimum.

In hac regula diiudicatur omnis ædificatio bona aut mala: quicquid ab ea dissonat vel in minimo, incuruum deprehenditur, falsumque & mendax redarguitur.

Cherinthus & Ebiō, Sabellius & Arrius, Samosaten⁹ & Eunomius, & quicquid est, monstrorum huiusmodi mendacium, te scribente confusa & confecta sunt: in calamo tuo arundineo multiplicata inci disti colla hydrarum, draconum immanium comminuisti capita.

Scriptura

Scriptura digitorũ tuorũ vſque hodie gladius eſt biceps, ſarculus electus, in manibus ſponſæ: quicquid aduerſus veritatẽ orthodoxiæ enaſcitur impij dogmatis, celerrimè purgatur & præciditur in illo.

Et magni quidẽ etiam illa facienda ſunt quæ dedere ſcripta Eccleſiis cæterorũ calami conſcribarum tuorum: quæcunque deſcripſerunt notarij veritatis, Euangeliographi ſancti, vſque ad iota paruulum aut minimum apiculum, vniuerſa ſunt veritate plena, fide certa, attentione & obſeruatione digniſsima.

Quæ verò tu de materni cordis myſtico ſacrario congeſta, imò de pectoris dominici fonte potata, eructaſti & euomuiſti viuentium aquarum flumina: longe nimium ſuperant altitudine, præcellunt dignitate, ponderis vincunt magnitudine & ſuauitatis integræ exuberant dulcedine.

Nobilis inter publicanos Matthæus, teloniorũ ad vnam vocationẽ proiectis libris & ſyngraphis: primus conſcribere res magnas aggreſſus, ab humanæ generationis linea ſcripturæ ſuæ ſumpſit initiũ.

Poſt hũc, inter ſacerdotes egregius ab Alexandria Marcus, aſſecla Simonis: cõpendio perſtringens quæ ille dixerat fuſius, à voce præconis viam parantis venturo domino ſcribendi ſibi fecit initium.

Poſt hos, ab Antiochia Lucas, arte inſignis medica, ſermonis diſertus facundia, vaſis electi indiuiduo comitatu celebris: magni myſterij altius repetens originem, à ſacerdote præcurſoris genitore, deſcriptionis ſuæ ſumpſit exordium.

Tu verò piſcator humilis & ignobilis, nõ publicæ adminiſtrationis officio notus, non ſacerdotij dignitate eminens, non arte vlla liberali inſignis: ſuperaſti tamen in ſcriptura manus tuæ illorum ſcripta omnia, viciſti in exaltatione vocis tuæ illorum dicta vniuerſa.

Abraham genuit Iſaac, Iſaac autem genuit Iacob, ſic incipit narrationem Publicanus Iudæus: Alexandrinus ſacerdos à prophetico de præcurſoris voce teſtimonio exorditur hyſtoriam.

Fuit in diebus Herodis regis Iudææ ſacerdos quidam ſic poſt magnificum diſertumq; procemium, orditur narrationis filum Antiochenus medicus.

Ita quidem illi ſæculari prudẽtia ac dignitate celebres viri, exorſi ſunt quæ de magnis myſteriis voluerunt deſcribere volumina: principium altius nulli illorum dedit omnium diſtributor donorum ſpiritus, ſine quo non deſcribitur vlla pagina ſacra.

Tibi verò piſcatori ignobili & illiterato, de principio ſine principio datum eſt principium altiſsimum: quo ſublimius nihil exprimi, nihil ab vlla mente potuit excogitari diuinius.

In principio

In principio, inquis, erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbũ, hoc erat in principio apud Deũ, omnia per ipsum facta sunt: huiusmodi tu verba de verbo abbreuiato profundis, tam grandia in ipso statim vestibulo.

Ab altissima Theologia tuæ scripturæ dedit initium moderator calami spiritus dilecti tui: propterea vni tibi peculiari attributione, nomen Theologi asscripserunt patres orthodoxi ab Ecclesiæ nascentis exordio.

Insuper & totum ipsum filum texturæ tuæ subtilissimum, de occultis est diuinitatis mysteriis: secundum altitudinem principij correspondent media, respondent & nouissima.

Quæ ab alijs conscribis tuis prætermissa fuerant, nostræ eruditioni ad salutem vtilia, tuum calamum non potuerunt effugere, quæ nobis deerant ex illis, per te impleri nobis voluit artifex omnium spiritus, cuius perfecta sunt opera. Gloria patri & filio: & spiritui sancto. Sicut erat in principio, &c.

GRADVS SEXTVS. *De excellentia Ioannis super Euangelistas cæteros, quodq; ea excellentia conuenienter signata fuerit per visionem Aquilæ.*

SCILICET hæc illa era volantis aquilæ facies, quam in visione mystica quatuor animalium desuper eminentem conspiciebat huius cognitor & figurator mysterij: hanc ille tum prophetico notabat spiritu, prophetico præscribebat eloquio, scripturæ tuæ in sacramentis diuinitatis singularem præcellentiam.

In humana facie monstratus est, qui ab humana hominis Dei genealogia accepit scribẽdi initiũ: quæq; ab humano Deo, ad morum instructionem, dicta fuere aut facta hominibus studiosè contexuit.

In leonis apparuit vultu, qui à rugitu præconis libri sui fecit exordium: insuper & triumphantis de tribu Iuda leonis, verè leoninã, cæteris accuratius sategit conscribere victoriam.

In facie bouis aut vituli signatus est, cuius libri est principium à descriptione sacerdotij, immolantis idoneas hostias: finis verò cæteris omnibus clarius vituli electi pingit immolationem bouis in area horti sudantis labores & pasiones scribit distinctius.

Tibi verò magno theologo, pro altitudine scriptorum, figura cõpetebat altior: auis qua non est alia siue visu perspicacior, siue volatu fortior, tuæ celsitudinis est constituta symbolum.

Repũt humi & infernè cõmorantur homo, leo, bos, animalia terrestria, nec se valent in altum atollere: sola aquila beneficio subuecta alarum

alarum conſcendit excelſa,& in altiſsimis ſibi nidum conſtituit:

Eadem quoque,contra oppoſitam è regione micantem ſolis rotā irreuerberatis contuetur luminibus:præfulgidum illuſtrantis omnia ſyderis iubar illæſis oculis aſpicit ſola,nec vllum inde accipit incommodum.

Ita tibi Ioannes ſancte,excellētia iſta munere peculiari collata eſt alarum magnarum & oculorum valentium: relictis terrarum imis, vſque in altiſsimum patris ſinum auolans,de ingeniti vnigenito cōtemplatus eſt, quæ ſupra ſenſum hominum ſunt, multa mirabilia.

Glorioſius quidem in raptu ſuo & auditu arcanorum verborum gentium ille magiſter, vas electionis: verùm ſi ad tuam conferatur excellentiam,exigua videbitur & obſcura iſta gloria,

Ad tertium vſque cælum raptus ille peruenit egre,non tranſiit vltra:illic audiuit,raptus nō vidit(cuius erant obducti ſquammis oculi) mirabilia: denique, audita non illi fuit licitum eloqui,non homini humana lingua patefacere.

Te verò longè ſupra omnes cælos, ad patris ingeniti ſinum, adduxit impetus alarū tuarum:quod in ſecretiſsimo illo ſinu ab æterno latebat abſconditum,non audiſti auribus,ſed ipſis vidiſti limpidiſsimis oculorum luminibus.

Denique, ſuper iis quæ vidiſti vel audiſti, nequaquam tibi ſunt occluſa labia,non eſt impoſitum ſilentium:fas vtique & liberum licitumque tibi fuit, quæcunque vidiſſes vel audiſſes, lingua eloqui præſentibus,calamo deſcribere abſentibus.

Te vocauit ſurſum cæleſtis tuba,à facie ſedētis in throno progrediens:huc,inquiens,aſcende in ſpiritu, & oſtendam tibi:huc veni, & videbis mirabilia:ac rurſum.Quod vides,ait,ſcribe in libro,& mitte Eccleſiis:ſcribe, ait,quæ vidiſti,& quæ poſt hæc oportet fieri.

Ita tu quidem cæleſti obediens iuſsioni, quæ noſtræ videras vtilia ſaluti,deſcripſiſti fideliſsimè:familiæ ſponſi de pleno horreo tritici menſuram de diuite penu vini portionem,diſpenſator fidelis diſtribuis in opportuno tempore.

Quod fuit ab initio, quod audiſti, imò quod vidiſti tuis oculis, quod perſpexiſti & contrectaſti manibus de verbo vitæ, & vita manifeſtata eſt:vt vidiſti ita teſtatus es,& annuntiaſti nobis,vitam æternam quæ apud patrem erat ab æterno,& apparuit nobis in tēpore,

Quod vidiſti & audiſti annuntiaſti nobis, vt & nos ſocietatem habeamus tecum:ſicque vna tecum nobis ſit ſocietas,cum patre ingenito & Ieſu Chriſto eius vnigenito.

Verūtamen ob rerum magnitudinem,quæ à te deſcripta ſunt,tenuibus

nibus ingeniis captu sunt difficilia: multo opus est studio, meditatione longa, affectu deuoto opus est volentibus paginarum tuo illatarum attramento penetrare intelligentiam.

Hinc quidem ad lectionem studiosam ipsa rerum inuitat maiestas, copiosa allicit vtilitas, imò cogit quæ à demolitoribus vineæ callidis vulpeculis procedit necessitas: illinc remoratur dictorũ sublimitas, reuocat laboris difficultas, deterret quod curiosis solet maiestatis, perscrutatoribus euenire certum periculum.

Quomodo imperitis artis nauticæ non est securum indomitos sulcare fluctus, aut vasta sine remige nauigare maria: sic iis qui in catholico dogmate inexercitatos habent sensus & mentem instabilem, sensu pueris & fide paruulis, ab altitudine verborum tuorũ non paruum est periculum.

Succurrit tamen ex parte huic periculo orthodoxorũ patrum quos vnus tecum impleuit spiritus, laboriosa diligentia & officiosa charitas: quos feruens in Deũ amor, & ardẽs ad fratrum profectũ dilectio, sudare fecit in explicandis nodis, quos volens in altum piscatrix aqui la perplexis vnguibus inuoluit & implexuit, haud facile solubiles.

Qui alta nauigant maria, donec littora quieta immotis tenẽt oculis, aut fixa in cælo sydera fixis obseruant luminibus scyllas & charybdes, & vniuersa simul effugiunt nauigationis pericula.

Ita qui in altitudine versantur cuiuslibet paginæ sacræ, eius potissimum quam sacris subtiliter depinxit vnguibus aquila dilecta: fulgentium in firmamento militantis Ecclesiæ syderum inhærentes luminosis radiis, probatis orthodoxorum infixi sensibus, nauigabunt fœliciter in gaudio.

Ab omni impietate & errore liberi subibunt optatos portus in gaudio: diu multúmque desiderata littora obtinebunt gaudẽtes, & possidebunt ouantes, in securitate perfecta & sempiterna lætitia.

Gloria patri & filio: & spiritui sancto. Sicut erat in principio & nunc & semper, &c.

GRADVS SEPTIMVS. *Deuota nuncupatione sancto Apostolo labor offertur præsentis operis, & pia supplicatione eiusdem postulatur intercessio.*

DIVINORVM patrum studiosè obseruantes sacra vestigia ad elucidandam scripturæ huius paginam, laboris nonnihil nos quoque adiecimus: pro data pusillo mihi puero gratia, propter sublimium verborum reuerentiam & simpliciorum fratrum commoda, visum est & mihi hac in re pauxillum quidam conferre

ferre,quod forte superno munere poteram.

Non quasi aspernantes aut paruifacientes aliorum vetera, noua nostra superbi cudimus:vestigia potius adoramus illorum, qui priores laborauerunt in agro,quorum nos indignissimus calciamenta vel portare vel soluere.

Illi laborauerũt ac sudauerunt priores in opere domini,& nos in eorum labores ingredimur:pondus diei & æstus in se ferentes, facilem nobis & suauem suis reddidere sudoribus laborem residuum.

Aurum & argẽtum,coccum,byssum,& purpuram,omnẽmq; pretiosum lapidẽ,apertis thesauris suis principes viri illi obtulerunt in ædificationem & ornatum tabernaculi: ego plebeius & semipaganus quod habeo,mẽte deuota offero, pillos caprarum exigui pretij,

Illi de eo quo abundabant,multa & magna in dominicum gazophilacium misere munera:ego pauper & inops, egenus & mendicus, qui ad portas diuitum stipem mendico exiguam, æra minuta duo offero libenter,confero gaudenter, victum meum omnem & vniuersam substantiam.

Si tibi aquila sublimis,virgo nobilis,discipule dilecte,magne scriba,tibi,inquam,Ioannes sancte sit gratus iste labor agrestis operarij: per te quoque dilecto tuo,domino meo,fiat commendatus & placitus,ante conspectum throni gloriæ eius.

Tibi,Ioannes sancte, nostram hanc deuoto corde nuncupamus, porrectis exhibemus manibus quam descriptæ per te sacræ paginæ impendimus operam:tu eam animo benigno,frõte læta,obuiis vlnis excipe dignanter,de manibus supplicantis seruuli deuotiq; clientuli.

Sub tuo patrocinio ingrediatur ante oculos eius; qui tibi sinum suum molle fecit ceruical & suaue reclinatorium:per te agnoscat libẽter,quod de pauperculi ingenij vena exili & curta supellectili, ab hilari datore, imò redditore proficiscitur, exiguum munusculum.

Sordidas ego habeo manus,sordidis amictus vestimentis, nudus prodire non audeo coram eo qui diligit munditiam, propterea sub candidum virgineæ tuæ puritatis supplex confugio pallium, vt honester in decore & nitore munditiæ tuæ.

Aduocatum,te docente,cognouimus apud patrem nobis esse fidelem, Iesum iustum: qui etiam propitiatio dignatus est fieri pro peccatis nostris in pretio magno quo nos redemit, in glorioso sanguine suo.

Apud hũc te precamur oratorẽ benignum,intercessorem fieri nobis fidelem:te enim peculiari diligit amore,quomodo olim in carne viuens passibili,ita etiam nunc multomagis in immarcessibili fulgens

gens gloria.

Ora pro nobis, amice spõsi, dilecte Christi, vas munditiæ, puritatis virgineæ, incorruptum speculum: florem pudicitiæ, pro nobis interpella, qui inter candida totus ipse candidus commoratur & pascitur lilia.

Intercede pro nobis, virgo purissima, hircis sordentibus, lasciuiẽtibus vitulis, inutilibus hœdis, iumentis putrefactis in stercore suo: impetra nobis pia interuentione apud agnum Dei sine macula, peccatorum omnium nostrorum, vt pondere grauium, ita multorum numero, veniam.

Mentis castitatem & corporis puritatem, ab eo qui castitatis est author & amator ipse castissimus, conciliet nobis oratio tua: qui te copiosis huiusmodi donis fecit insigniter diuitem & nobilem, nobis tua prece vel exiguam (quantum vt illi placeamus opus esse nosti) donet eorum portiunculam.

Ita tuo seruulo fiet in lætitiam & exultationem labor iste, quem tibi nuncupat deuotio cordis aridi: & forsitan tuæ liberalitatis munificentia prouocari poterit animus male requiei impatiens, osorq; pessimi otij, ad operas vel meliores, vel consimiles.

Si tibi discipulo dilecto, ac per te magistro dilectissimo, gratum fuisse munusculum istud persenserint fibræ cordis, heu, modo duri nimium & aridi: non me post hac vllius pigebit honesti laboris, non capiet tædium operis sancti, non me ab exercitio pio vllum deterrebit fastidium.

Gaudens gaudebo in domino, & exultabit cor meum in Deo Iesu meo: cantabo domino, qui bona liberaliter tribuet mihi: cãtabo semper & laborabo nomini sancto eius, quod est benedictum in sæcula,

Gloria ingenito patri & vnigenito filio: & paracleto spiritui sancto. Sicut erat in principio, &c.

Finit Psalmus ad honorem sancti Ioãnis Apostoli & Euangelistæ, omnipotenti Deo pro operis huius nuncupatione decantatus.

Elucidatio paraphraſtica SANCTI EVANGELII SECVNDVM IOANNEM,

Per F. Franciſcum Titelmannum, Haſſellenſem, ordinis fratrum Minorum.

ELVCIDATIO CAP. I.



AB initio & ante ſæcula, ab æterno, & ante omne principium temporis, erat verbum increatum mentis paternæ, æterni patris, coæternus filius, ſecunda in deitate perſona. [b] Verbum autem hoc non ſolitarium erat, ſed apud Deum patrem, & cum Deo patre ſemper erat, ſic ab eo perſonaliter diſtinctum, vt tamen ſecundum eſſentiam non ſit vlla diſtinctio. [c] Vnde & ipſum verbum ab æterno non tantum apud Deum, ſed etiam Deus erat vnus, idemque cum patre, non alius Deus à patre, ſicut vtriuſque vna & eadem eſt, non alia atque alia ſubſtantia. [d] Hoc, inquam verbum increatum ſic ab æterno ante omne principium temporis erat cum ipſo Deo patre ſuo, à quo ſecundum æternam generationem ſemper procedit, omnẽ eſſentiæ plenitudinẽ, & omnis bonitatis perfectionem ab ipſo accipiens. [e] Per hoc etiam verbum omnis creatura in tempore exiſtentiæ ſuæ cœpit initium: quoniam pater per verbum ſum omnem fecit creaturam, [f] ita vt nihil in rebus creatis ſit factum, quod non per ipſum verbum

IN principio erat verbum,

b & verbum erat apud Deũ,

c & Deus erat verbum.

d Hoc erat in principio apud Deum.

e Omnia per ipſum facta ſunt:

f & ſine ipſo factum eſt nihil.

sit factum, atq; in sua natura & perfectione dispositũ: imò neq; possit fieri aliquid non per ipsum verbum, quoniã indiuisa sunt patris & sui verbi opera.[c] Omnia autem quæ in tempore per verbũ facta sunt, antè quàm in se, & in propria natura subsisterẽt, multo nobiliori modo præfuerunt in ipso verbo, tanquam in originali principio, & viuo, sempiternoque exẽplari: vnde quæ in sua natura tantũ entia & viuẽtia dicuntur secundũ aliquam entitatis & vitę participationẽ, in ipso verbo ab æterno erãt essentia ipsa, & vita infinita.[b] Atq; hæc vita prima & infinita, tametsi omnibus omnino creaturis dederit essendi principiũ, specialiter tamẽ inter omnes corporeas creaturas hominẽm insigniuit lumine naturalis rationis, creãs illum ad imaginẽ & similitudinẽ suã: nec solũ lumine rationis naturalis hominẽ donauit: sed lumine insup gratię quotidie visitare dignatur.[c] Et lux ista beatissima à qua lumẽ omne tã naturę q̃ gratię effluit, in hoc mũdo (q ex se est plenus errorũ tenebris) lucere nõ desinit, per oẽs generationes in animos hominũ suos radios spargẽs, & illuminãdo erudiẽs.[d] Verũ excrescẽte indies hominũ malitia, tã densę factę sunt tenebrę huius mũdi, vt lucẽ illã in sua puritate nõ voluerint cõprehẽdere, neq; eius influxũ & illuminationẽ potuerint homines malitia & errorib⁹ excæcati suscipere. [e] In tẽporis autẽ plenitudine, quãdo lux ista clarius debuit manifestari, voluit Deus in mũdũ prẽmittere hominẽ quẽdã puerũ, sed virtutib⁹ & gratia insignẽ, cui ex Dei impositione angelo nũtiãte nomẽ inditũ est, prẽcellẽtię eius significatiuũ, nẽpe Ioãnes: qđ vocabulũ sonat, eũ in quo est gratia Dei.[f] Hic homo missus à Deo, venit in mũdũ, tanq̃ prẽcursor & testis, ad perhibendũ testimoniũ veritati: videlicet vt de vera illa luce, quę post ipsum erat hominib⁹ in assumpta natura hominis manifestãda testimoniũ phiberet, & lucẽ illã quę & quãta, & vnde esset hominib⁹ sua prẽdicatione declararet,[g] vt per eius talẽ prẽcursionẽ & præuiã prædicationẽ, omnis populus, luce illa posterius adueniente, inueniretur paratus plena eã fide suscipere.[h] Non erat quidẽ Ioãnes lux illa prima, æterna & infinita

a Quod factum est in ipso vita erat,
b & vita erat lux hominum,
c & lux in tenebris lucet,
d & tenebræ eam non comprehenderunt.
e Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes,
f Hic venit in testimonium, vt testimoniũ perhiberet de lumine,
g vt omnes crederent per illũ.
h Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.

finita, in quam credere deberẽt homines: sed tantum lucis illius pręcursor ac pręnuntius, & quasi oriẽtis solis rutilans aurora pręcessit, hoc habẽs officij, vt lucẽ illam suo testimonio hominibus predicaret & cõmẽdaret, eosq; ad credendũ in illã induceret.[a] Vera autẽ lux illa erat, quę non solũ vnam aliquam mundi portionẽ, nec vno solũ tempore illuminat, quẽadmodum Ioãnes in sola Iudæa & modico luxit tẽpore: sed quæ mundũ vniuersum omni tẽpore, & vult & potest illuminare, omnẽ scilicet hominẽ qui vel natus est vel nascetur in mundo. Hæc lux verbũ est patris, quod in omnes homines participiũ suæ lucis, lumen naturalis rationis infundit: lumẽ quoq; spiritualis visitationis, & internę illuminatiõis in omnibus generationibus semper prõptè infundit humanis mẽtibus, ita vt quãtũ in ipso est hac etiã illuminatiõe omnes illuminet. Deniq; nihil omnino est luminis in quoquã, vel naturæ vel gratiæ quod nõ ab illa vna & prima luce effluxerit.[b] Et hęc quidẽ lux, siue hoc verbũ in mũdo erat, ab initio ex quo creatus est mundus, cælũ & terrã sua essentia, pręsentia, atq; potentia adimplens.[c] Nimirũ in initio tẽporis per ipsum factus est mundus, sicut & per ipsum donec subsistit, substentari, & manu teneri debet.[d] Attamen homines mundũ inhabitãtes, illũ à quo & esse suũ & omne bonũ habent (tametsi ita sibi semp pręsentissimũ) nõ cognouerũt, malitia excęcati ita vt pro creatore adorarẽt creaturas.[e] Deinde verò lux illa aut verbũ illud secũdũ assumptã serui formã, à patre descẽdens ad propria venit, super terrã apparẽs, quã in principio creauerat, & peculiariter in terra Iudęę, quã in speciale peculiũ elegerat:[f] sed veniẽs ita verbũ à suis nõ est agnitũ, non est creator à creaturis, dominus à seruis, debito susceptus honore: imò nec ab illo suo peculiari populo, quẽ pręter cõmune creatiõis beneficiũ aliis multis sibi deuinxerat, reuerẽtia decẽti exceptus.[g] Quicũq; verò istud verbũ sic in mũdũ adueniẽs, fide & deuotiõe cõgrua receperint, eiq; in finẽ vsq; fideliter adhęserint, cuiuscũq; tãdẽ sint cõditionis aut status, sine psonarũ acceptione, per filiũ naturalẽ ad tantã gloriã pueh ẽtur, vt fieri possint etiã ipsi

a Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mũdum.

b In mũdo erat.

c Et mũdus per ipsum factus est.

d Et mundus eũ non cognouit.

e In propria venit,

f & sui eum nõ receperunt,

g Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri,

ipsi filij Dei secundum adoptionem & gratiam, qui alioqui ex natura erant filij iræ:[a] hi, inquam, qui per fidem ei adhærent. Nam is est modus quo vult & debet suscipi in mundum veniens filius Dei, per fidem scilicet in credentium cordibus.[b] Isti verò qui sic credendo efficiuntur filij Dei, non tales sunt per generationem naturalem, qua ex parentibus sunt generati in esse naturæ: in qua generatiõe fit cõmixtio seminũ maris & fœminæ, quę ex substantia sanguinis per decoctionem naturalem formantur:[c] neque tales nati sunt ex concupiscentia mollis & carneæ mulieris, aut ex concupiscentia viri, non ex coitu illo carnali parẽtum, quo ad inuicem in concupiscentiæ suæ ardore cõmiscentur, habẽt vt sint filij Dei, sed potius vt filij sint iræ, mortis, & diaboli.[d] Tales autem, id est, filij Dei fiunt, per aliam generationem spiritualem & supernaturalem, qua ex Deo homo renascitur, & regeneratur, dum per fidem anima Deo coniungitur. Quemadmodum enim carnalis generatio ex coniunctione maris & fœminæ procedit, sic genaratio diuina ex coniunctione animę cũ Deo per fidem. Quòd si quis requirat, vnde tãta dignitas homini procedat, vt fieri possit filius Dei, cũ tanta sit inter Deum & hominem distantia, sciat ille ex verbo hoc de quo iam multa diximus, totum istud nobis procedere.[e] Verbũ enim hoc ab æterno existens apud patrẽ, in temporis ad hoc constituti plenitudine, humanã naturam dignatum est assumere in suppositi vnitatẽ: & filius patri coæternus, in tempore factus est caro & sanguis, id est, verus & viuus homo:[f] & habitauit in medio nostri, tanquam vnus quilibet aliorum hominum, eadẽ humanæ vitę opera exercens, quæ nos puri homines, & nihil aliud quàm homines exercemus. Atq; ita per hunc: qui vtranq; in se suscepit & conciliauit naturã, potestatem accepit homo, vt fiat filius Dei: per hunc simul hominẽ & Deũ, illa nobis hominibus puris cõfertur diuina regeneratio.[g] Ne verò hac de re, vt impossibili aut non verisimili, quisquã dubitet, nos qui cum eo per multũ temporis cõuersati sumus, ego qui hęc scribo, & mecum alij plures, nos illum vidimus oculis

a his qui credũt in nomine eius.

b Qui non ex sanguinibus,

c neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri,

d sed ex Deo nati sunt.

e Et verbum caro factum est,

f & habitauit in nobis

g Et vidimus gloriam eius,

oculis nostris in mundo conuersantem nobiscum:[a] & tantam eius perspeximus, in signis diuinę potentię, atque in doctrina diuinę sapientię, tantam gloriam longè omni creaturę imparem pręcellentiam, vt manifestè ex ea comprobatũ sit, & euidẽter demonstratum, quòd ipse quomodo dixit, ita verè sit vnigenitus filius, à patre ęternaliter procedens, & ab eodem temporaliter missus in mundũ. [b] Verbum illud, inquam, factum est caro, & in nobis habitauit, plenum existẽs etiam in assumpta humana natura, gratię & veritatis: quoniam in ipso inhabitabat plenitudo totius diuinitatis corporaliter, & spiritu sancto non ad mensuram erat plenus, eratque ipse veritas, & omnis veritatis cognitione ab exordio suæ conceptionis plenissimus. [c] Neque verò nos solum de eo testificamur, sed etiam Ioãnes ille Propheta magnus, & ab omni populo meritò ęstimatus maximi, à Deo edoctus, testimonium ipsi perhibuit, dum Christum pręsentẽ demonstrans, clara voce in aures omnium clamauit, & dixit:[d] Ecce nunc illũ, de quo priusquam vobis ostenderetur, multa & pręclara vobis prædixi, & hoc signãter, pręaliis frequenter inculcaui.[e] Postquam ego ad tempus aliquantum vobis pręędicauero, alius veniet, & quasi succedet mihi in pręędicationis officio, qui tamen à Deo patre lõgissimo interuallo mihi pręppositus est, & cui ego secundum infinitam distantiam sum postpositus: [f] nimirum quia me & duratione & omnimoda dignitate prior erat: ab ęterno cũ patre vnus Deus existẽs, cum ego tantum sim creatura vilis, & in tempore ad eius obsequium destinatus. Iure igitur mihi est in tẽpore pręferendus & pręlatus, qui me secundum ęternitatem prior est.[g] Tanta autem fuit perfectio plenitudinis eius, vt ex ea quę est non ad mensuram, sed infinita & inexhausta, nos omnes ad mẽsuram secundũ participationem aliquã acceperimus, quicunq; in nomine eius credidimus, sintq; item accepturi ex eadẽ quicunq; in posteris generationibus credent in eum. [h] Quasi autem eximium beneficium, & toti humano generi vniuersale, per verbum hoc incarnatũ accepimus gratiam testamenti noui, longè pręstãtiorẽ, loco

a gloriã quasi vnigeniti, à patre,

b Plenum gratia & veritatis.

c Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens:

d Hic erat quẽ dixi:

e Qui post me venturus est, ante me factus est,

f quia prior me erat.

g Et de plenitudine eius nos omnes accepimus,

h & gratiam pro gratia,

testamenti veteris:quæ & ipsa non parua erat gratia, sed cõparatione ad gratiam noui testaméti (in quam per verbum incarnatum commutata est) perexigua: quum in comparatione ad eam, non sit nisi vt figura ad rem figuratam, signũ ad rem signatam, vmbra ad veritatem, seruitus ad libertatem, imperfectũ ad perfectum. [a] Lex enim vetus olim per Mosem, tanquam per ministrum & famulum, ac nuntiũ inter Deum & populum, à Deo data est: gratia autẽ & veritas in institutione noui testamenti, per Iesum Christum, non famulũ sed filium Dei, perfecta est, vtpote per quem ea quæ prius legalib⁹ oraculis repromissa, & cæremoniis fuerãt præsignata, opere & reipsa sunt exhibita: quando ablato iugo seruitutis antiquæ, libertas noua Euangelij successit, & vmbra cedente, veritas manifestata mundo refulsit. [b] Quòd si quis fortè nos interroget, vnde nobis ista possint haberi comperta, quæ ex Dei secreto consilio pendere, & homini per se nõ posse comprehendi videntur, huic respondebimus, Deum quidem in sua natura diuina à nemine hominum corporeis oculis vnquam visum esse, sicut nec videri potest, quum sit inuisibilis: neque item corporeis auribus vnquam à quoquam in seipso auditum esse, vel audiri posse, cùm nullo sensu simpliciter sit perceptibilis. [c] Sed patris verbum illud, de quo supra diximus, ipse existẽs vnigenitus filius Dei patris, qui & in sinu eius, ab æterno requiescit (id est, ab eius semper fœcunditate æterna generatione procedit, & apud eum perpetua perfectissimáq; fruitur beatitudine.) [d] ipse ad nos descendens, & in assumpta serui forma visibilis apparens, nos qui cum eo familiariter sumus cõuersati, tanquã præceptor discipulos, de omnibus his fideliter & apertè edocuit, nobísque patris omne cõsilium, & propositum, vt amicis & fratribus, lucidissimè declarauit. [e] Et quoniã paucis suprà de testimonio Ioannis diximus, nunc latius ipsum ad fidem veritatis firmandam explicabimus. Quum enim iam aliquandiu manifestatus fuisset mundo Ioannes, tũ prædicando, tum baptizando, & tantæ æstimationis haberi inciperet apud plebẽ, vt à nõ paucis Messias

a quia lex per Mosem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.

b Deum nemo vidit vnquam.

c Vnigenitus filius qui est in sinu patris,

d ipse enarrauit.

e Et hoc est testimoniũ Ioãnis, quando miserũt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & leuitas ad eum,

sus esse putaretur, Iudæorũ primores ab Hierosolymis (vt certum aliquid cognoscerẽt) nuntios solẽnes, nempe sacerdotes & leuitas, miserunt. [a] Qui ad eum peruenientes, ex nomine Iudæorum à quibus fuerãt missi, eum interrogauerũt, dicentes: Quis tu es, & cuius præcellentiæ vel officij, vel qua præditus authoritate, vt sic præter cõsuetudinem homines in desertis locis noua quædã doceas, & nouo ritu baptizes? Nunquid fortè Mesias tu es ille nobis repromissus, quẽadmodũ nonnulli de te suspicantur? [b] Ioãnes autem sic interrogatus, ingenuè confessus est veritatẽ, & nõ negauit, neque in vllo contradixit veritati. Et hoc signãter ante omnia, & super omnia apertissimè est cõfessus, ꝙ nõ ipse esset qui expectabatur Mesias: ne videlicet alienã gloriã sibi raperet, & domino suo debitum honorem præcursor ac seruus in se transferret. [c] Postquam autẽ confessus esset Ioannes se Mesiam non esse, aliam ei proponunt quæstionem, interrogãtes, num forte Elias esset, qui & ipse ex vaticinio Malachiæ Prophetæ Iudæis expectabatur venturus, antequam aduenirer dies domini. [d] Etiam huic interrogationi per negationem Ioannes respõdit, dicens, se Eliam non esse, iuxta intellectum quærẽtium: personam videlicet à se abnegans Eliæ, officium autẽ non recusans. [e] Rursum illi interrogabant: Nunquid tu vnus aliquis es ex antiquis Prophetis, aut peculiariter Propheta ille quẽ nobis per Mosem Deus se suscitaturum promisit, vt eum sicut Mosem audiamus? [f] Respondit iterũ Ioannes, nec ex antiquis Prophetis, qui olim vixerant aliquèm se esse, nec peculiarem illũ in lege promissum Prophetam. [g] Quum itaque illi multis interrogationibus propositis, non aliud quàm negatiuam responsionem à Ioanne accepissent, certum & definitum aliquid discere cupientes, ita eum interrogauerunt: [h] Si neque Christus es, neque Elias, neq; Prophetarum aliquis, neque peculiaris ille Propheta, dic igitur nobis, quisnam tu sis, & quod tuũ officium, aut quæ & vnde tibi commissa authoritas: vt certum aliquid respondere valeamus principibus nostris, qui nos huc miserunt istius rei à te perquirendæ gratia.

a vt interrogarent eum, Tu quis es?

b Et confessus est, & non negauit. Et confessus est, quia nõ sum ego Christus.

c Et interrogauerunt eũ, Quid ergo? Elias es tu?

d Et dixit: Non sum.

e Propheta es tu?

f Et respondit: Non.

g Dixerunt ergo ei:

h Quis es? vt responsum demus his qui miserunt nos?

a Quid dicis de teipso?
b Ait:

[a] Quid de teipso affirmas? Quem aut qualẽ aut cuius officij & potestatis teipsum prædicas? [b] Tunc Ioannes qui eatenus particulariter interrogantibus singulariter respõderat proposita quęstione generali, generalem itẽ & plenam cũ authoritate adhibuit responsionem, dicens:[c] Ego ille sum de quo Esaias Propheta multò antè prædixit in temporis plenitudine, antè quàm reuelaretur gloria Domini, filius altissimi patris audiendã esse vocem cuiusdã pręconis, qui in deserto clara voce omni populo ad se confluenti pœnitentiam prędicaret, docerẽtque homines venturo domino via parare, id est, in aduentũ & occursum eius, qui post paululũ esset venturus, seipsos per pœnitentiam peccatorum dignè præparare. [d] Nuntij autem isti, qui missi fuerant ad Ioannem ex secta erant Pharisęorũ: quæ suæ iustitiæ nimium fidens, Ioannis prędicationem & consilium spreuit.[e] Quem deinde contemptum satis isti exprimunt, dum post clarã responsionem, inuidia nesciente quiescere, odiosam iterum quæstionem velut indignantes proponunt: [f] Quid ergo tu, inquiunt, ita nouo ritu populum hîc in deserto baptizare præsumis, si neq; Messias es, neq; Elias, neque Propheta aliquis: quemadmodum ex tua iam confessione audiuimus? Profectò non mediocris videntur ista præsumptionis, sic populum in desertum conuocare, illicque noua & insolita præter consuetudinem prędicare, ac deinde aqua baptizare, cuiusmodi ante te nemo tẽtauit: maximè cùm citra authoritatem eorum ad quos eiusmodi rerum spectat admissio, hæc omnia facias. [g] Ioannes cum multa modestia simplicem eis veritatem pro responsione aperuit, dicens: Ego quidem in aqua tantum baptizo, baptismo tali quod corpus abluat, sed à peccatis emũdandi virtutem non habet, tantũ in signum & præparationem quãdam baptismi subsequuturi per alium. Est autem alius quidã me maior, q inter homines homo, in mediis hominum turbis cõuersatur, quique inter vos & Deum medius assistit, mediator Dei & hominũ, ipse Deus & homo, quem vos ignoratis, & mundus adhuc ignorat, post paululum tamen per me manifestandus,

c Ego vox clamantis in deserto, dirigite viã domini, sicut dixit Esaias Propheta.

d Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.

e Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei:

f Quid ergo baptizas, si tu non es Christus?

g Respõdit autem eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autẽ vestrũ stetit, quem vos nescitis.

[a] Ipse est, qui iuxta Dei patris dispositionem post me venturus est, & mundo ostendendus: qui vt filius patri coæternus ab eo æterna generatione secũdum diuinam naturam procedens, iure mihi prælatus est, atq; prępositus, dignitate & gloria tanquam creator creaturæ, tanquã seruo dominus: [b] qui tam incomparabiliter est me dignior, vt meipsum nõ reputẽ dignum, vel infimum quodlibet, & omnium quæ possunt cogitari vilissimũ ei impendere obsequiũ siue ministeriũ: quale est calceamentorũ corrigiã soluere, aut calceamenta portare, aut aliquid huiusmodi. Atque hic adueniens cùm se mundo manifestauerit, baptismo longè nobiliori credentes baptizabit, ad quem meus iste baptismus in aqua non est nisi præparatio quædã, & velut assuefactio præuia. Propter quod, indignari vos nõ debetis aduersus me, meúmq; baptismum: sed illũ qui venturus est & eius nobiliorẽ baptismũ, cum humilitate & patientia expectare. [c] Hæc autem quęstio à nuntiis Iudæorũ cum Ioanne habita est in Bethania, nõ illa quidem quæ est iuxta Hierusalem, vbi Martha morabatur & Maria, sed vltra Iordanem, in loco illo vbi Ioannes tũ agebat, populum docens, atque baptizans. [d] Postera autem die, quum perstaret Ioannes in officio, prædicationíque & baptizationi sedulò instaret, venit dominus Iesus, tanquam vnus aliquis ex vulgo, ad locum vbi agebat Ioannes, tum vt officium eius sua præsentia comprobaret, tum vt humilitatis nobis exemplũ monstraret, libenter etiã eos qui videntur inferiores, modò bona prędicantes, audire. [e] Quem videns Ioannes & spiritu quis esset agnoscens, digito eleuato eum cõmonstrans, & clara voce proclamans, dixit ad turbas circũstantes: [f] Ecce agnum Dei, ecce illũ qui venit auferre peccata mundi. Videte hic in assumpta humana forma innocentẽ filiũ Dei: qui sicut agnus mãsuetus, victima efficietur pro salute totius mũdi, ad satisfaciendũ diuinę iustitiæ, per sanguinis sui effusionẽ, pro omnibus omniũ sæculorum peccatis. [g] Iste est de quo iam antè crebrò dixi vobis: Postquam ego ad aliquantũ tempus prædicauero, manifestabitur mũdo alius quidam vir

a Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est:

b Cuius ego nõ sum dignus, vt soluam eius corrigiam calceamenti.

c Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem vbi erat Ioãnes baptizans.

d Altera die vidit Ioãnes Iesum venientem ad se,

e & ait,

f Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.

g Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est.

magnus, simul homo & Deus: qui tanquam ab æterno à patre secundum æternam generationem procedēs iure mihi ante positus est & prælatus, tāquam dominus seruo, tanquam iudex præconi, tanquam saluator præcursori. [a] Nec mirum si in tempore mihi præferatur, quoniam ab æterno prior me erat, & dignior existens ab æterno Deus, cùm nondum ego in rerum natura subsisterem. [b] Et ego quidem, quantū ad humanam cognitionem, illum quis esset non cognoscebam, cuius persona mihi in deserto hic à pueritia agēti fuit incognita, & cum quo nullam vnquam duxi familiarem conuersationē. [c] Attamen propter hoc ego à Deo patre, tanquam seruus illius & præcursor, sum præmissus ad prædicandum & baptizandum præparatorio hoc aquæ baptismo, vt ipse per me fiat populo Israëlitico manifestus. Hæc est summa mei officij, illum tanto me præcellentiorem, verum mūdi saluatorem, prædicando & demonstrando, populo facere manifestum, & ad credendum in eum populorum corda præparare. [d] Amplius quoque & apertius de illo Ioānes testificatus est, palàm omnibus, dicens: Testimonium quod ego de hoc agno Dei perhibeo, non humanum est, sed diuinum, vtpote quod ego non ab homine, sed à Deo per miraculi diuini indiciū acceperim. [e] Vidi nanque spiritum sanctum in specie columbæ de cælo à patre descendentem, & super eum requiescentem: in testimonium verę diuinitatis eius, quòd in eo inhabitaret non ad mensuram spiritus, & quòd in eo totius diuinitatis inhabitaret plenitudo corporaliter. [f] Vnde & ego prius quidem eum non cognoscebam, humana notitia aut conuersatione familiari. [g] Sed Deus pater, qui mihi in hoc prædicādi & in aqua baptizandi iniunxit officiū, is mihi per internam inspirationē, & spiritus instructionem signū dedit, quo eum cognoscerem, dicens: [h] Super quem in media turba videris spiritum sanctum descendentem in specie columbæ, & requiescentem super eum, scito hunc esse verum illum mundi saluatorem, & agnum Dei, cuius te pręcursorē esse volui, & in omni tuo officio non aliud quàm ministrū: ipse est qui post te

a quia prior me erat.

b Et ego nesciebam eum.

c sed vt manifestetur in Israel: propterea veni ego in aqua baptizans.

d Et testimoniū perhibuit Ioānnes, dicens:

e Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eū.

f Et ego nesciebam eum.

g Sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit:

h Super quem videris spiritū descendentē & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto.

re prædicabit mundo,& credẽtes baptizabit,non (vt tu facis)aquæ tãtum baptiſmo, in proteſtationẽ pœnitẽtiæ,& expectationem venturi ſaluatoris, ſed baptiſmo longè nobiliori,per quem in fide ſuſcipientibus conferetur à Deo ſpiritusſanctus,ad peccatorum omniũ remiſsionẽ, & gratiæ ſpiritualis infuſionem, ad plenam perfectámque in ſpiritu regenerationem. [a]Ego iuxta ſignum hoc mihi à Deo datum, vidi ſuper hunc hominem ſpiritum ſanctum deſcendentem in columbæ ſpecie,& ſuper eum requieſcentẽ:hincq; cognoui edoctis à Deo, non ab homine: & ſicut cognoui, ita teſtificor, abſq; vlla hæſitatione, quoniam hic eſt verè agnus Dei,& filius Dei,ſaluator mundi,in quẽ vos omnes vt credatis hortor,& vt ab eo ſalutem veram expecteris, per Deum qui mihi ad veſtrum omnium commonitionẽ hæc reuelauit, ſanctè obſteſtor. [b]Factum quoque eſt poſt hæc, die altera, vt iterum ſtaret ad ſui officij ſtrẽnuam exequutionem paratus Ioannes, aſtaréntque ei duo ex diſcipulis ipſius, ad audiendum ex eius ore doctrinam ſalutis. [c]Videns itaque Ioannes Ieſum inter turbas,ita vt prius in humilitate ambulantem,atque ad ſe tanquam vnum aliquem ex vulgo venientem,iterum teſtimoninm ſimile quale prius de eo perhibuit, diſcipulis illis audiẽtibus dicẽs:[d] Hic quem vobis eleuato digito commõſtro,eſt innocens & ſine omni peccato filius Dei, ad hoc miſſus à patre in mundum,vt tanquam agnus & victima offeratur pro expiatione omniũ ſcelerum mundi.Ipſe eſt verè Meſsias,& ſaluator mundi.[e] Audientes verò diſcipuli qui aſtabant à præceptore ſuo Ioanne, cuius commendationem non poterant non magnifacere,Chriſtũ tantis efferri præconiis, in magnam admirationem adducti de tanta præcellentia, cœperũt illum abeuntem proſequi,tanquam cupientes ſe illi inſinuare,& familiaritatem aliquam cum eo inire. [f]Pius autem Ieſus, qui ſe affectu ſimplici quærẽtes nunquam abiicit,nec faſtidit,vultũ ad eos conuertẽs,& ſequentes eos conſiderans, vt eos ad ſecum colloquendum (quod vehementiſsime deſiderabant) inuitaret,benignè eos alloquutus eſt,dicens: [g] Quid

eſt,

a Et ego vidi, & teſtimonium perhibui, quia hic eſt filius Dei.

a Altera die iterum ſtabat Ioãnes, & ex diſcipulis eius duo.

c Et reſpiciens Ieſum ambulantem, dicit:

d Ecce agnus Dei,

e Et audierunt eum duo diſcipuli loquentem, & ſequuti ſunt eũ.

f Conuerſus autem Ieſus, & videns eos ſequentes ſe, dicit eis:

g Quid quæritis?

a Qui dixerunt ei: *b Rabbi (quod dicitur interpretatũ, magister) vbi habitas?* *c Dicit eis, venite, & videte.* *d Venerunt & viderunt, vbi maneret:* *e & apud eum manserunt die illo.* *f Hora autem erat quasi decima.* *g Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus q audierant à Ioanne, & sequuti fuerant eum.* *h Inuenit hic primũ fratrem suum Simonem, & dicit ei:*

est, ò boni pueri, quòd me prosequimini? an fortè est quod à me vobis præstari velitis? [a] Illi gaudẽtes tantum virũ vltrò sibi antequam interrogaretur loquutum esse, & hinc futuræ familiaritatis ampliorem sumentes fiduciam, responderunt ei: [b] Rabbi, id est, magister (ea est enim nominis illius Hebraici significatio & interpretatio) scire desideramus, vbinam tua sit habitatio, aut vbi moram trahas, hospitiúmque accipias, vt nobis liceat te familiariter (si tibi non erit molestum) inuisere, atq; à te verba salutis audire. [c] Cui tam pio desiderio fauẽs & annuens piissimus dominus, dixit ad illos: Venite mecũ, & ipsi oculis vestris locũ videte mansionis meæ. [d] Statim illi gaudẽtes tam benignum se inuenisse magistrum, Iesum comitãtur, & ad locũ hospitij vbi manebat cum eo peruenerũt. [e] Adeóque illis cœpit in ipso statim initio dulcescere Christi præsentia, vt eo die nõ possent aut vellent ab eo separari: sed apud eum eodem in hospitio sunt demorati, beatos se æstimantes, quòd tam breui tempore, cum tãto magistro, tam pulchra futuræ familiaritis consequuti essent initia. [f] Iam verò ad vesperam dies declinabat: erat enim quasi decima diei hora, quũ illi dominũ sequerẽtur. In quo magnus eorũ erga Iesum feruor declaratur, quod neq; noctis imminentis occasione ab eo diuelli se patiebantur. [g] Alter autem duorũ horum discipulorum, qui (vt iam diximus) audito testimonio Ioãnis de Christi præcellentia, eum fuerãnt insequuti, Andreas erat frater Simonis Petri: qui & postmodum vnus ex Apostolis duodecim designatus fuit. Hic non contentus sua beatitudine, nec propriis tantum commodis intentus, statim de fratre suo Petro (quo nihil habebat charius) fuit solicitus, vt eum quoque ad Christum adduceret, faceretque huius gaudij & fructus participem. Quapropter illum solicitè perquirens (nam & ipse tũ temporis illic aderat) prior inuenit, lætúmque ei nuntium cum exultatione referens, ait: [h] Nescis frater animo meo charissime, quantum gaudij, & fructus quantum simus cõsequuti. Iam enim ex magistris Ioannis indicio inuenimus & cognouimus Mesiam illũ, in lege & Pro

& Prophetis promiſſum,& patribus tãtopere deſideratum.[a]Meſsias autẽ Hebræum vocabulũ, idem Hebręis quod Gręcis Chriſtus, Latinis vnctus ſignificat. [b]Statímque gaudens gaudentem adduxit ad Ieſum. [c]Quem pius magiſter oculo pietatis ſuæ, quo homines bonæ voluntatis intueri ſolet,aſpiciens,& futurũ in eo fidei ſanctę feruorem(cuius iam ſemina aliqua, imò initia,in eo videbat) diuinitatis ſuæ omniſcientia contemplans dixit ad eum: [d] Noui te ex nomine, & quis iam ſis,& quis olim futurus. Tu enim Simon es,filius Iona ſiue Iohanna: quæ nominatio tibi bene competit, quoniam obediens es ſalutem tibi monſtrãti(quæ eſt interpretatio nominis Simon) & filius es colũbę,propter ſimplicitatem animi,item & gratię Dei,propter electionem: quæ ſunt interpretationes nominum, Iona & Iohanna. [e] Poſterius autem ſuo tempore imponam ego tibi nomen alterum,vt voceris Cephas,id eſt,Petrus:à petra videlicet,ſiue firmitate fidei,quã tu confiteberis, vbi poſt aliquãtum temporis plenius inſtructus fueris: Sic Ieſus Petro, & ea quę ſibi humana via erãt incognita patefecit, & quæ futura hominibus omnibus occulta, per diuinitatis ſuæ omniſcientiam prædixit. [f] Poſtridie verò eius diei quo hæc geſta ſunt,parabat dominus reditum à Iudæa,[f]ad quã aſcenderat vt Ioannis prædicationem audiret,& comprobaret,itémque vt teſtimonium ab eo iuxta patris voluntatẽm ſuſciperet, in Galilæam, vbi adhuc morabatur:[g]ſicque reditum parans, inuenit virum quendam, Philippum nomine, qui & ipſe poſtmodum Apoſtolorum collegio erat annumerandus:& vocãs eum dixit: Sequere me, & vnà cum iſtis te adiungas,vt mihi diſcipulus fieri incipias.[h]Philippus autẽ iſte originem trahebat ex Bethſaida ciuitate Galilæę:ẽ qua etiã Andreas,& Petrus erant oriundi,& forſitan horum cura & inſtructione ille ad dominũ Ieſum venit,vt ab eo vocari mereretur.[i]Philippus autem iſte, poſtquàm dominum cognouiſſet, & quis ipſe eſſet plenius,tum ab ipſo,tum à conciuibus intellexiſſet,inueniẽs alium quendam ſibi probè notũ, nomine Nathanaëlem, qui & ipſe Galilæus erat,

natus

a Inuenimus Meſsiam, quod eſt interpretatũ Chriſtus.

b Et adduxit eum ad Ieſum.

c Intuitus autem eum Ieſus, dixit:

d Tu es Simon filius Iona:

e tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

f In craſtinum voluit exire in Galilæam,

g & inuenit Philippum. Et dicit ei Ieſus:Sequere me.

h Erat autem Philippus à Bethſaida, ciuitate Andreæ & Petri.

i Inuenit Philippus Nathanaël,& dicit ei:

natus in Cana Galilææ, solicitus fuit adducere eum ad Iesum, dixitque ad eum:[a] De quo Moses iuxta sapientum enarrationem fertur scripsisse in lege, & de quo Prophetæ sancti multa scripserunt, hunc nos inuenimus, & quis sit cognouimus, nimirũ Iesum illũ, qui æstimatur filius Ioseph, Nazarenum. [b] Audiens hæc Nathanaël homo (quantum videtur) in lege eruditus secum admirãs, & quasi contra obiiciens, dixit: An putas ex Nazareth Galilææ tantum boni posse Israëlitico populo surgere? Nónne magis ex Iudæa & Bethleẽ ciuitate Dauid, iuxta propheticam scripturam, expectari debet Messiæ aduentus? [c] Philippus verò nõdum sufficienter in his rebus institutus, postposita verborum disputatione, hortatur simplici animo Nathanaëlem, vt ad Christum ipse accedat, atque ab eo audiat plenam veritatem, nihil dubitans, quin eius obiectionibus ille facilè satisfaceret. Nec mora: acquiescẽs Nathanaël Philippi consilio in simplicitate cordis eum sequitur, vt ad dominũ pergat.[d] Quem videns dominus Iesus ad se venientem, prius quàm cum eo miscuisset sermonem, de eo loquutus est, iis qui coràm aderant audientibus. [e] Ecce (inquit) verè Israëlita, in quo nulla est duplicitas animi, aut fictio simulationis, quæ in plærisque huius conditionis hominibus (id est, eruditis in lege) solet inueniri: sed est simplex iste & rectus, bene in hoc patrem Iacob repræsentans, vt meritò semen Israël verum secundum imitationem virtutis, & non tantum secundum carnem possit nominari. [f] Nathanaël verò audiens Iesum sic de intimis suæ conscientiæ apertè pronuntiantem, admirans ait ad eum: Vnde tu domine me nosti, vt ista de me tam definitè pronunties? Non enim arbitror vnquam te antehac nostro vel conuictu vsum vel colloquio.[g] Dominus Iesus, ostendens se non humana cognitione (quæ ex sensibus oritur) eum cognoscere, sed per diuinam omniscientiam, dixit ad eum:[h] Non nunc primum vbi te video, incipio agnoscere præsentem: sed cùm absens adhuc esses, & nullo sensu te valerem apprehendere, cùm esses adhuc sub arbore ficu, antequàm te Philippus

a Quẽ scripsit Moses in lege, & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph, à Nazareth.

b Et dixit ei Nathanaël: à Nazareth potest aliquid boni esse?

c dicit ei Philippus, Veni, & vide:

d Vidit Iesus Nathanaël venientem ad se, & dicit de eo:

e Ecce verè Israëlita, in quo dolus non est.

f Dicit ei Nathanaël, Vnde me nosti?

g Respondit Iesus, & dixit ei:

h Prius quàm te Philippus vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te.

lippus huc adduceret, iam te cognoſcebam corpore abſentem,& loco diſtantem, non minus quàm nunc præſentem.[a] Ex quibus verbis aduertens Nathanaël, dominũ Ieſum abſentia atque præſentia, præterrita, atque futura, aperta, atque occulta, æquè cognoſcere, atque hinc omnia ſcientem Deum interna ſpiritus inſtructione cognoſcens, poſtpoſitis argumentis & obiectionibus, pulchram cõfeſsionem ingenuè protulit, dicens: [b] Magiſter bone, nunc credo, quòd verè ſis filius Dei, qui omnium habes ſcientiam, qui etiam corda ſcrutaris & renes, quódque verè ſis tu Meſsias ille nobis promiſſus & expectatus, vt ſuper Iſraël regnes imperpetuum. [c] Quoniam verò tam facilè ſuæ dubitationi cedẽtem,& veritati tam modica inſtructione prompte acquieſcentẽ, conſpexit illum dominus copioſa ſua benignitate maioris & manifeſtioris ſigni vltro ei adiecit certitudinem, dicens: [d] Tu quidem pro tua ſimplicitate, ex modico tantum verbo quod non multi ponderis animo duro videri poſsit, credis & cõfiteris me eſſe filium Dei, nimirum ex eo tantũ quod dixi, te mihi prius cognitum fuiſſe, quàm te Philippus vocaret, cũ adhuc ſub ficu eſſes propter hanc tuam tam promptam fidem, aliud teſtimonium veræ diuinitatis meæ, longè maius & clarius videre mereberis.[e] Atque ad hoc ſignum explicandum, adiecit diceus: [f] Cùm firma & indubitata veritatis aſſertione, non tibi ſoli, ſed & his nunc aſtãtibus polliceor futurum aliquãdo, vt cęlos mihi videatis patere, angelóſque ſuper me aſcendere & deſcendere, tanquam in miniſterium & obſequium ad me dominũ ſuum & regem à patre miſſos. Vobis & iis qui tunc mihi erũt à ſecretis, poſt mortem & reſurrectionem meam, quãdo tempus aduenerit mei abſceſſus à mundo, & reditus ad patrem: vobis, inquam, videntibus, tunc ego eleuabor, atque per nubes aſſumar in cælum, cum multo angelorum comitatu, quos mihi pater obuios mittet, vt me ipſorum dominum ſuum filium, cum victoria redeũtem in triumpho adducanr, & decenti gloria: quod erit meæ diuinitatis ſignum efficaciſsimum, & euidentiſsimum teſtimonium,

a Reſpondit ei Nathanaël, & ait:

b Rabbi, tu es filius Dei: tu es rex Iſraël.

c Reſpondit Ieſus, & dixit ei:

d Quia dixi tibi, vidi te ſub ficu, credis, maius his videbis.

e Et dicit ei:

f Amen amen dico vobis, videbitis cælũ apertum, & angelos Dei aſcendẽtes & deſcendentes ſupra filium hominis.

ANNOTATIONES IN CAP. PRIMVM
Euangelij secundum Ioannem.

IN principio erat verbum.) Caue intelligas, in principio tẽporis quomodo in principio Genesis dicitur, in principio temporis Deum creasse cælũ, & terrã. Hic enim sensus palam impius est & hæreticus: quo nimirũ significatur, verbũ patris simul cum tempore, existendi sumpsisse initiũ. Orthodoxi verò duobus modis, quoòd hic dicitur, in principio, exponũt. Quidam per principium intelligunt patrem, ex quo æternaliter procedit, & in quo æternaliter permanet, verbũ. Sic posteriori loco manifestè interpretatur diuus Cyrillus, & itẽ Augustinus. Verùm hæc intelligentia non vsqueadeo ad literã commoda videtur, eo quòd statim subsequatur per replicationem: *Hoc erat in principio, apud* Deum: vbi nõ videtur principium pro patre accipi. Alioqui per vtranque particulã idem diceretur, & in eadẽ oratione idem videretur superuacaneè repeti. Idẽ enim esset in principio, & apud patrẽ. Vnde conuenientius videtur, vt per illud, esse in principio, significetur æternitas durationis, nimirũ vt idem valeat, in principio, quod à principio, vel ab initio: per quę in scriptura etiã alibi æternitas significari solet. Vt cũ in Prouerbiis dicit sapientia: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio.* Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis totum ad æternitatem refertur, Idem est apud Ecclesiasticum ab initio, cùm dicitur: *Ab initio & ante sæcula creata sum.* Nã id quod sequitur, *ante sæcula*, exponunt præcedens, *ab initio.* Ioannes quoque Apost. in 1. sua Canonica, in eadem significatione verbo illo vtitur, dicẽs: *Quod fuit ab initio, &c.* Sic & apud Micheam de filio dicitur: *Egressus eius à principio à diebus æternitatis.* Nos proinde hanc intelligentiam in Elucidatione prælegimus, vt literæ magis consentaneam, quam etiam veteribus inuenimus probatã. Nam & ipse Cyrillus priori loco eam satis indicat, quum ait, principio nihil esse antiquius, neque posse principi principiũ cogitari. Et cũ deinde subiungit: Si enim erat in principio, quæ mens poterit vnquã vltra illud, erat conuolare? Aut quando illud erat mente ita tenebimus, vt cogitationes nostras non antecedat? Chrysostomus verò hanc apertè ponit, & solã ponit intelligentiam: in principio esse, exponens, sine principio esse, & æternũ, ac per hoc quod dicitur, esse in principio significari dicẽs, æternitatẽ, sicut per id quod dicitur: *Hoc erat in principio apud Deum*, coæternitatẽ cum patre. Omniũ autem apertissimè Theophylactus nostrã sententiam explicat, dicens: *In principio erat*, hoc est, à principio erat. Quod enim à principio est, eius omnino nullum tempus inuentum, quando non erat,

1. Ioã. 1.

Con

Confirmatque hanc intelligentiam, per id quod suprà citauimus, ex ipsius Ioannis Canonica epistola. Intelligit ad eundem modũ Hilarius lib.2. de Trinitate: & Augustin⁹ lib.6. de Trinitate: In principio, id est, ante omnia, exponẽs. Concorditer & Basilius magnus, æternitatem verbo isto signari asserit. ¶*Et sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso vita erat*) Huius loci, etiam apud veteres, Græcos atq; Latinos, varia inuenitur distinctio. Græci codices, qui nũc sunt in manibus, textũ pręsentem ita distinguunt: *Et sine ipso factũ est nihil quod factũ est.* Ac deinde: *In ipso vita erat.* Iuxta quã distinctionẽ, Chrisostomus & Theophylactus apertissimè enarrant, volẽtes, propter spiritũ sanctũ à creatione excludendũ, adiectũ esse illud, quod factum est, ne videlicet etiã spiritussanctus credatur per ipsum verbũ esse factus. Distinctionẽ autem illam quæ in nostris Latinis passim inuenitur exemplaribus, adeò duo isti Græci interpretes persequũtur, vt omnino eam reiiciant, quasi hæreticorum figmentũ. Macedoniani enim hæretici spiritũ esse creaturã contendentes (quos ea ratione orthodoxi πνευματομάχους pneumatomachos, id est, contra spiritum pugnãtes appellabant) iuxta morem nostrum distinguentes, per id quod factũ est, spiritum intelligebant. Verùm ista hęreticorũ peruersitas nostrę distinctioni, prorsus nihil obest, si modo rectè & catholicè secundũ eam textus exponatur: id quod non solum Latini patres fecerunt, verum etiam aliquot ex Græcis. Augustinus enim apertissimè & legit & interpretatur locum præsentem secundum modum nostræ distinctionis, prolixè & subtiliter declarãs, quomodo creatura sit in verbo vita, licet nõ sit vita in semetipsa. Quia (inquit) sapiẽtia Dei, per quã facta sunt omnia, secundum artem continet omnia, antequàm fabricet omnia hinc quæ fiunt per ipsam artem, nõ continuò vita sunt: sed quidquid factũ est, vita in illo est. Foris (inquit) corpora sunt, in arte vita sunt. Amplius verò & Cyrillus author Græcus, ipsis quoq; Chrysostomo & Theophylacto vetustior, iuxta consuetudinem nostrę distinctionis legit & interpretatur clarissimè. Verũtamẽ sensum posterioris illius partis, Quod factum est, in ipso vita erat, longè aliũ assignat, quàm expresserit Augustinus, aut nostra Elucidatio. Sic enim ille accepit hanc orationem, vt relatiuũ, ipso, nõ referat, verbum, sed immediate præcedens, Quod factum est: & pro supposito verbi erat, non sumit totum illud, quod factum est, sed nudum verbi vocabulũ, iuxta hanc cõstructionem: Quod factum est, verbum erat in ipso vita, id est, verbũ vita erat in ipsis quæ facta sunt. Vbi, quod factum est, quasi absolutè positũ sine rectore apposito accipi debet, quomodo fit in oratione ista: *Dominus, in cælo sedes eius.* Eritque iuxta hanc constru- Psal.10

C ctionem,

ctionem, sensus huius orationis, in omnibus creaturis ipsum verbum esse vitam eorum, id est verbũ intime omnibus creatis inesse, & vitã atq; esse omnibus influere: quod ipsum sit vita per essentiã, creata autem solum per participationẽ eius. Quem sensum ipse apertissimè indicat: Non solum, inquiens, per ipsum facta sunt vniuersa, sed quæcunq; facta sunt, vnigenitus filius Dei principium, & subsistẽtia omnium, tam visibilium, quàm inuisibiliũ, in ipsis vita erat. Quam etiã sententiam prolixè prosequitur, & aduersum hæreticos ex ea validũ sumit argumentũ, quod Dei filius nõ creaturis debeat connumerari, sed extra numerum creaturarum seponi, & vnà cũ Deo patre substãtia æstimari. Quid ad hæc (ait subsequenter) hæreticorum insania dicet, cùm spiritussancti Euangelicam vocẽ audiat, quod in creatis omnibus verbum Dei quod in principio est, vita erat? & cætera quæ in hanc sentẽtiã verbis & rationibus pluribus differit. Sanctus autẽ Hilarius lib. 11. de Trinit. aliam à prędictis ponit punctationem huiusmodi: *Sine ipso factũ est nihil quod factum est in ipso:* vt deinde separatim sequatur: *vita erat.* Cuius distinctionis etiã Theophylactus meminit, nec eam refellit. Nos tamen breuitatis gratia, ab illa expendẽda aut latius explicanda supersedemus. ¶ *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem, &c.*) Quęrat fortasse aliquis, quomodo omnes homines lux diuina illuminet, quũ multi excæcati & obscurati remaneãt. Tribus modis id dissoluitur. Primum quidem, per illuminationẽ naturalẽ, quatenus omnem hominem Deus ad imaginem suam rationalẽ cõdidit. Secundo, intelligendo Deum, quantum in se est, omnem hominem illuminare: plerosq; autẽ suo vitio manere excæcatos: sine lumine gratię, quòd indignos se reddãt. Priorem sensum vnicum ponit Cyrillus, dicens, verbum illuminare creatiuè omnem hominem, quatenus omnem hominẽ creat rationalẽ. Chrisostomus solũ habet posteriorem. Theophylactus simul vtrunq;. Augustinus verò, ad duos prędictos tertium adiicit, hunc illuminat omnem hominem venientẽ in hunc mundum: subaudi, quæ illuminatur, ita vt nemo in hoc mundo possit illuminari, nisi per verbum. Nos in Elucidatione nihil horum omisimus. ¶ *In propria venit, & sui eum non receperunt.*) Potest hoc intelligi, vel generaliter de mundi inhabitatoribus: vel peculiariter de populo Iudaico. Vtrunq; sensum indicant Augustinus & Theophylactus. Cyrillus & Chrisostomus tantum posteriorem. Vtraque autem sententia est commoda, & in vtraque quod sequitur præcedenti addit exaggerationem. Iuxta priorem, ad hũc modum: Ab initio quidem creaturæ verbum patris secundum diuinitatem erat in mundo, & homines mundi incolæ ipsum nõ cognouerũt. In tẽporis autem

autem plenitudine,etiã in assumpta forma serui:nouo modo venit in mũdum,& ne sic quidem à suis est agnitum,aut susceptum. Iuxta alterum sensum,sic fiet exaggeratio ex sententia patris Cyrilli.Ferẽdum illud forsitan,& qualicunq; venia dignum,homines gẽtiles no cognouisse verbũ.Illud verò grauius & intolerabilius,quod ipsi quoque Iudæi,populus eius peculiaris,verbũ ipsum etiam in carne veniens, & se visibiliter manifestans, contempserunt. ¶ *Gloriam, quasi vnigeniti à patre.*) Diligenter est notandum,quod admonent Chrysostomus & Theophylactus,verbum(quasi)hoc in loco nõ esse similitudinis,neq; parabolæ siue comparationis,sed confirmationis & determinationis indubitatæ,certissimæq; diffinitionis,ad gloriæ maiestatẽ & incomparabilẽ excellentiã significandam. Veluti cùm videmus regis alicuius gloriã,quã particulatim exprimere non sufficimus:dicimus,ꝙ incedat vt rex:id est,quod verè sit rex,& verè regẽ se monstret in apparatu suo.Cęterũ,quod in fine dicitur,à patre,quidã ad gloriam referũt,in hũc sensum:Vidimus gloriã eius à patre,quasi gloriam vnigeniti:vt indicetur,gloriã istam filij à patre processisse, & patrẽ glorificasse filiũ.Cyrillus verò & Theophylactus,magis videntur ipsum adiunxisse immediate pręcedẽti vocabulo, vnigeniti, vt sit sensus: Vidimus gloriã eius,vt gloriam vnigeniti filij à patre procedentis,cũ quo est vna substantia. ¶ *Plenum gratiæ & veritatis.*) Plenum,nominatiuus est,iungendus cũ nomine verbũ,id quod manifestè patet ex textu Græco,vbi verbũ & plenũ ambo ponuntur in casu nominatiuo & genere masculino, λόγος πλήρης, sermo plenus, tanquam si Latinè sic diceremus: Sermo caro factus est,&c. Plenus gratiæ & veritatis.Ad hoc indicandum,nos in elucidatione repetiuimus illud, *Verbum caro factum est.* ¶ *Qui post me venturus est, ante me factus est.*) Non secundum antecessionem temporis,Christus ante Ioãnem factus est,cùm(vt ex Lucæ Euangelio cognoscitur)sex mensibus eò posterior fuerit:sed antecessio intelligitur & prælatio dignitatis,& præcellentia gloriæ,qua erat Christus supra Ioannem inter homines glorificandus,iuxta id quod ipse Ioannes ait: *Illum oportet crescere,me autem minui.* Vnde quod dicitur, *antę me factus est,* tantundẽ valet ac si dicas:Præpositus est mihi,supra mę exaltatus est,maior me factus est.Atq; hoc pacto vno ore veteres omnes interpretantur. Lucę.1
¶ *Et de plenitudine eius,&c.*) Theophylactus etiam hæc verba Ioannis Baptistæ esse putat, vsque ad locum illum. Et hoc est testimonium Ioannis. Cyrillus verò & Chrysostomus hæc verba Euangelistę esse dicunt,confirmantis ea quæ à Ioanne dicta sunt.Quæ sententia magis veritati consentanea videtur,propter illud quod sequitur: *Vnige-*

nitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Non enim Baptistæ quicquam adhuc enarrauerat Christus, cùm de se testificaretur, sed Apostolis ipsis posterius enarrauit omnia. Iuxta illud quod in Canonica epistola idem ait: *Quod vidimus & audiuimus, annuntiamus vobis, vitam*
1. Ioã. 1 *æternam, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis.* ¶ *Et gratiam pro gratia.*) Augustinus piè interpretatur, gratiam, qua ex fide iustificamur, pro gratia remunerationis æternæ, quà à Deo gratis coronamur. Iuxta illud Apostoli, *Gratia Dei, vita æterna.* Verùm communior exposi-
Ro. 6 tio gratia noui testamenti, pro gratia veteris testamenti datam intelligit, quam veteres magis approbant, Cyrillus, Chrysostomus & Theophylactus, & nos in elucidatione sequuti sumus. ¶ *Propheta es tu? Non sum.*) Græci authores, Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, vim faciunt in articulo Græco ad nomen Prophetæ apposito, vt non de quolibet generaliter Propheta proponatur quæstio, sed de illo peculiari & insigni quem in lege promisit Moses, dicens: *Prophetam suscitabit vobis* Deus, *&c. ipsum sicut me audietis.* Atque ita Ioannē respondisse dicunt, vt non se Prophetam absolutè negauerit, sed illum Prophetam, & prophetarum omnium dominum, qui expectabatur. Augustinus verò generaliter intelligit, Ioannem non esse Prophetam, quoniam (iuxta domini testimoniũ) esset plusquã Propheta, eo quòd non more cæterorum venturũ prænuntiandi tantum, sed etiam præsentem demonstrandi haberet officiũ. Potest & tertia addi expositio, vt intelligatur Ioannes interrogari, num ipse vnus ex antiquis Prophetis sit: quẽadmodũ postmodũ de Christo nonnulli sunt opinati, vt patet ex aliis Euangelij locis. Nos in Elucidatiõe duplicẽ sensum, primum illum, & hunc postremum expressimus. ¶ *Medius autem vestrûm stetit, &c.*) Duplicem attigimus expositionem, quarũ vtriusq; sancti enarratores, meminerunt. Prior tamen, quę est de cõmuni cõuersatione Christi inter homines, magis ad propositũ facit, & apud doctores sanctos est celebratior. ¶ *Cuius non sum dignus soluere corrigiã calceamenti eius.*) Secundum literam, hoc prouerbiali modo loquendi humilitatem suam tantum Baptista insinuat, & quàm sit Christo inferior demonstrat: asserens, se indignum esse, qui vel infimum aliquod obsequiũ Christo impendat. Nec aliter interpretatur Cyrillus, Augustinus, Chrysostomus. Gregorius verò, & alij nõnulli, mysticas alias superaddunt enarrationes, quibus supersedeo. ¶ *Hæc in Bethania facta sunt.*) Codices Græci qui nunc sunt in manibus, pro Bethania, habent Bethabara, atque ita in emendatioribus exẽplaribus haberi annotarunt Chrysostomus & Theophylactus. Vnde apparet etiam apud Græcos olim fuisse huius loci variam lectionem, & vulgatiora exempla-

exemplaria etiam tunc Bethaniam habuisse Beatus Hieronimus in libro de locis Hebraicis non Bethaniam, sed Bethaibā appellat locū istum de quo hic fit mentio. Sic enim de eo post nomen Bethaniæ separatim tractatum scribit: Bethaiba trans Iordanem, vbi Ioānes in pœnitentiam baptizabat. Vnde & vsque hodie plurimi de fratribus, hoc est de numero credentiū, ibi renasci cupiētes, vitali gurgite baptizātur. Illud certum videtur, etiam si Bethaniam legamus, nō illam tamen intelligendam esse Bethaniam vbi Mariç ac Marthę domicilium, & domini familiare hospitium: cùm hæc (vt Chrysostomus ait, & locorum inspectio manifestat) non trans Iordanē fuerit, aut in deserto, sed prope Hierosolimam longè a Iordane, vnde si Bethaniam legamus, alium accipere oportet eiusdem nominis. Nā hoc frequens est, idem vocabulū pluribus locis conuenire: quemadmodū Hieronymus testatur, duplicem fuisse Bethleem, alterā in tribu Zabulon, alteram in tribu Iudæ, & duas item Canas idem assignat, de quibus in sequētis capitis ānnotationibus dicemus. ¶*Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.*) Græci codices vulgati habent numero singulari, peccatum mundi: id quod & Theophilactus annotauit, & rationem adiunxit, his verbis: Quare autem non dixit peccata, sed peccatum? Fortasse quidem per hoc quod dicit peccatum, in genere dixit & de omnibus. Sicut enim solemus dicere, Defecit homo, hoc est omnis humanitas, à Deo, ita & hoc loco dicens peccatum, omnia peccata significauit. Ex quo patet, siue peccatum legamus, siue peccata, sententiam esse eandem. Ex Cyrillo & Chrysostomo, quid legerint nō colligitur, sed quod plurali numero intellexerint, manifestè cernitur. Augustinus nobiscum, plurali numero legit. Pro eo autē quod paulo antè positū est, altera die, Grçcè est, τῇ ἐπαύριον, ti epaurion: id est, crastino die: pro quo interpres Latinus: ne fortè quis putaret diem proximè subsequentem debere intelligi, posuit alterā die. ¶*Et ego nesciebam eum.*) Beatus Augustinus plurimis verbis locum istum tractans, dicit, Ioānem secundum aliquid cognouisse dominū. secundum aliquid non cognouisse: cognouisse quidem de eo, quod esset dominus ac Messias: nō cognouisse autem, quod baptizandi potestatem sibi soli retineret, & nulli seruo suo eam daturus esset. Videtur autē simplicior aliquanto & facilior sensus in elucidatione, suprà expositus: quē veteres authores approbant, Cyrillus, Chrysostomus, & Theophylactus, cæteriq; etiam recentiores: vt dicat Ioānes, se humana quidem cognitione quæ per conuictum ac familiarē cōsuetudinem acquiri solet nō agnouisse Christi excellentiā, sed per diuinā reuelationem. ¶*Rabbi, quod est interpretatum magister, vbi habitas.*)

Totum illud, quod est interpretatum magister, per parenthesim interiicitur, nõ tanquã verbum duorum discipulorum, sed velut ipsius Euangelistæ, interpretari volentis nomẽ Rabbi, quo illi appellabãt Iesum. Sic paulò post, *Inuenimus Messiam, quod est interpretatũ Christus.* Et iterum, *Tu vocaberis Cephas, quod est interpretatum Petrus.* Sic & apud Matthæum dicitur: *Et vocabitur nomen eius Emanuel, quod est interpre-*
Mat. 1. *tatum nobiscum* Deus. ¶ *A Nazareth potest aliquid boni esse?*) Diuus Augustinus assertiuè id pronuntiandum cõtendit, dicẽs, Nathanaëlem audito nomine Nazareth in spem erectum (eo quòd legis scrutator egregius ex ipsa intellexisset, Christum à Nazareth proditurum) serio & cum assertione verbũ istud pronuntiasse. Cyrillus verò, Chrysostomus, & Theophylactus, dubitatiuè intelligunt, quomodo etiã nos in elucidatione sumus interpretati, neq; verò hæc dubitatio aut interrogatio laudẽ diminuit ipsius Nathanaëlis, quasi ex infidelitate processerit, sed prudentiam magis commendat in eo quod contra scripturarũ testimonia velit nihil temerè recipere, nec omni statim spiritui credere, sed antè probare, num ex Deo & veritate sint, iuxta
1. Ioã. 4 Euangelistæ huius in epistola monitionẽ. Chrysostomus verò etiã mansuetudinem ipsius in hoc attendit, quòd Philippum rudiorẽ & ineruditum, nuda assertione ea proponentẽ, quæ per se non admodũ credibilia videbantur, ita facilè tamen & promptè ipse vir in lege eruditus (quemadmodũ de eo cõcordi sentẽtia sacri doctores omnes testantur) fuerit insequutus, discendæ veritatis gratia. ¶ *Videbitis cælum apertum, & angelos ascendentes & descendentes*) Hunc passum obscurè satis videntur exposuisse veteres. Augustinus moraliter angelos intelligit bonos prædicatores in Ecclesia, qui interdum ascedũt, sublimia vel contemplãtes vel prędicantes: interdũ descendunt, humilia loquentes vel agentes: Cyrillus angelicos quidem spiritus intelligit, ascendere autem eos & descendere, super, siue (vt ipse ait) ad filium hominis, in eo quod ex mandato ipsius, ad credentiũ salutem subseruiunt: nunc exeuntes, nunc redeuntes, in quo Christi maximè gloria clarescit. Chrysostomus angelos dicit, quasi regios ministros, super Christum vel ad Christum dilectissimum regis filiũ ascẽdisse & descendisse: hoc quidem passionis tempore, illud autẽ resurrectionis & ascensionis. Theophylactus particularius ista exprimit, dicẽs, ante passionem apparuisse angelum ad confortandum Christum: in resurrectione quoq; & ascensione, visos esse angelos. Rupertus Tuitiensis Abbas, qui in hũc librum non pœnitendos scripsit commentarios, cælum dicit apertum fuisse per Christi passionem, quãdo patefacta est fidelibus ianua cæli. Ex eo autem tempore factam esse con-

cor-

cordiam inter angelos & homines,talem, vt angeli deſcēdant ad animas ſanctorum è corpore egredientes,& aſcendant vnà cum ipſis,vt eas deducant per ianuam cæli patentē ad æterna gaudia.Nos in elucidatione,his omnibus non præiudicantes,quod nobis viſum fuit literæ maximè conſonū,apertè ſatis explanauimus.Ad gloriam enim aſcenſionis Chriſti ſenſum verbi huius accōmodauimus: quam gloriæ ſuæ magnificentiam Iudæis ferè ſimiliter proponit, dicens: *Si ergo videritis filium hominis aſcendentem,illuc vbi erat prius?*

ELVCIDATIO CAP. II.

ET die tertia nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ:

HORVM itaque diſcipulorum ſocietate comitatus dominus Ieſus, deſcendit à Iudæa in Galilæam. Contigit autem tertia die,poſtquàm à Iudæa profectus eſſet,nuptias in loco quodam Galilææ, cui nomen erat Cana,celebrari, [b] quibus nuptiis mater domini Maria(vel ob cōſanguinitatē cū altero cōiugum,vel ob familiarē aliquā notitiā)inuitata aderat honeſtam ciuilitatē,qua naturalis fouetur amicitia & charitas fraterna non minuitur,docens non temerè eſſe relinquendam. [c] Audito autem,quod à Iudæa cū aliquot comitibus rediiſſet Ieſus, vocatus eſt & ipſe ad nuptias,ſimul & ij qui ipſum tū comitabantur diſcipuli, ob gratiam ipſius eodem ſunt vocati. [d] Poſtquàm verò diſcumbentibus conuiuis vinum omne iam exhauſtū eſſet, quod ſufficiens futurū exiſtimabatur vocatis ad nuptias,pia mater Ieſu, pauperū ſubuenire penuriæ,& pudori conſulere cupiēs, materna fiducia filio ſuo ſuggeſsit, ꝙ vinum omne iam exhauſtū eſſet,nihilq; ſupereſſet quod cōuiuis poſſet honeſtè proponi. [e] Scilicet pia mater filium ſuū credens omniū habere poteſtatem,ſic ei defectū paucis verbis indicauit,tacitè ab eo poſtulans,vt ſua virtute ſuppleret quod illorū inopiæ deerat. Idq; ab eo maiori fiducia iam poſtulabat (tametſi aliàs ad ſigna ędē da inuitare eū inſolita) quod ex ſignis iā præuiis cōiiceret tēpus adeſſe,quo mūdo deberet ſeipſum manifeſtare,poſtquam teſtimonio Ioānis, & patris,& ſpiritus ſancti mūdo eſſet manifeſtatus,& inſuper diſcipulorū honeſta ſocietate ex Iudæa adueniſſet comitat⁹.

b & erat mater Ieſu ibi.

c Vocatus eſt autem & Ieſus & diſcipuli eius ad nuptias.

d Et deficiente vino, dicit mater Ieſu ad eū:

e Vinum non habent.

Propter hoc,scilicet nūc illa à filio miraculum postulat,quod eatenus nō tentauerat. [a] At verò dominus Iesus,vt ostēderet in miraculorum operatione patris gloriæ se debere seruire,non humanæ volūtati, neq; vel materno affectui,durè satis, quantum ad verborū faciem videtur,matrē alloquitur, dicens: [b] Quid tu mihi,ò mulier,pro tuo affectu suggeris miracula facere?Hac sanè in parte qua sum editurus miracula,nō tibi subdor vt matri:secundum hanc partē nihil mihi tecum est negotij, neq; in huiusmodi tuo sum subiectus imperio,sed in his patris tantum seruio gloriæ. [c] Nōdum aduenit tempus illud,quo palàm ego(vt tu existimas)manifestari debeā mūdo.Adhuc enim Ioānes ad tempus aliquantū prædicare debet,donec cursum sui ministerij peragat: atq; ille vbi minui cœperit vel prorsus desierit, tū demū ego in gloria signorū palàm mūdo exhibebor. [d] Mater benignissima filij verbis,licet in speciē durioribus, nihil offensa,bene confidens de inæstimàbili ipsius pietate(maximè quòd non putaret in hoc patris gloriam postponi, si vnum aliquod miraculum necessitate quadam velut cōpellente,in humili satis loco filius patraret:) accessit tacita ad eos qui in nuptiis ministrabāt. [e] Suggessitq; eis in aurem,vt quicquid ipsis à filio suo diceretur, id promptè expeditèq; perficerent: ne fortè ipsi sua tarditate aut inobedientia miraclum impedirēt: [f] Erant autem in loco illo nuptiarū positæ vrnæ aliquot aquales,sex numero,ex lapidis materia, nec ad alium quàm ad aquam seruandam illic positæ, iuxta vulgatū morem Iudæorū,quibus propter crebram purificationē & ablutionem corporis,semper aquarū copiā in promptu habere consuetū erat,eæq; magnę satis erāt capacitatis, nimirū singulæ capiētes aut ternas aut vt minimū binas metretas,id est,mēsuras certas,quarū genti illi cōmunis vsus erat,quos etiam cados alio nomine appellāt. [g] Motus itaq; pietate,tum erga matrem,tum erga pauperes coniuges, dominus Iesus ad miraculum se parans, ministris iussit, vrnas illas aquales(quarum aliquæ multo vsu aquarum,vel prorsus,vel magna ex parte erant exhaustæ) ad summum

a *Et dicit ei Iesus:*

b *Quid mihi & tibi est, mulier?*

c *Nondum venit hora mea.*

d *Dicit mater eius ministris:*

e *Quodcunque dixerit vobis facite.*

f *Erant ibi lapideæ hydriæ sex positæ, secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas, vel ternas.*

g *Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua.*

mum vsque aqua implere, ne vlla ratione posset miraculo detrahi, sicq; Dei gloria, per calumniam supprimi. [a] Qui statim iussa complentes hydrias aquis impleuerunt vsque ad os: ita vt manifestè cerni posset, nihil nisi aquam in hydriis illis contineri. [b] Satimque dominus inuisibili & ineffabili diuinitatis suæ virtute (cui omnis subest creatura) aquam illam in vinum optimũ & præstantissimũ cõuertit, dixitq; ministris: Nunc promite ex hydriis istis liquorem, & ad eũ qui triclinio præest, omniúmque in nuptiali conuiuio agendorum curam gerit adferte, vt sobrius ipse, & pro oneris sibi incumbẽtis necessitate, minime potu obrutus, vini huius qualitatem discernat. [c] Et ita iuxta domini verbum fecerunt, promentes ex hydriis, atque ad illum adferentes. [d] Vbi verò ille gustasset aquam conuersam in vinũ, siue vinum ex aqua factũ, & præstãtissimum ipsum esse post gustum diiudicasset, ignorans quid actum esset, aut vnde vinum istud esset allatum (tametsi ministri rem omnẽ cognitam haberẽt, qui ipsi ex parte aliqua miraculi cooperatores & testes fuerant, aquam hauriẽtes ex qua factum fuit vinum) admiratus architriclinus vini huius præstantiam, sponsum ad se vocari iubet, & quasi cum indignatione quadam expostulando eũ alloquitur, dicens: [e] Solent passim qui conuiuia parant hunc in potu promendo obseruare ordinem, vt vinũ præstantius prius apponant cõuiuis, ac deinde, cùm iam impleti fuerint, & largius bibere cœperint, sicvt ad ebrietatẽ tendant, tũc posteriori loco quod est minoris virtutis ac pretij vinũ apponunt. Videlicet quoniam in conuiuij initio, palato adhuc recenti, & stomacho nondum impleto, optimè discernunt conuiuæ ac si quid præstantis vini tum illis apponatur, & nutrimentum bonum & oblectationem multam inde accipiũt, aguntur quoque hospiti debitæ gratiæ à conuiuis, quod eos lautè exceperit, magnificéque tractauerit. Postquàm verò inebriari cœperint, ablata gustus discresione, parum refert quid propoanatur. [f] Tu verò ordine hoc inuerso, vinum præstantissimum & priori hactenus deprompto vix comparandum, in finem

a Et impleuerunt eas vsque ad summum.

b Et dicit eis Iesus: Haurite nũc & ferte architriclino.

c Et tulerunt.

d Vt autem gustauit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat vnde esset, ministri autem sciebant qui hauserant aquam, vocat sponsum architriclinus, & dicit ei:

e Omnis homo primum bonum vinum ponit: et cùm inebriati fuerint, tunc id quod deterius est.

f Tu autẽ seruasti bonũ vinũ vsque adhuc.

conuiuij seruasti, quod omni iure debuisset apponi in ipso statim initio. [a] Hoc autem signum tam magnificũ, quod signorum omnium Christi, quæ ipse in mundo post baptismum, ad manifestationẽ suæ diuinitatis ędidit, initiũ & primũ fuit, exhibuit in loco illo Galilææ, qui Cana dicitur: [b] in quo signo patenter ipse demonstrauit gloriam diuinæ virtutis suæ, per quam tantum fuerat miraculum operatus. [c] Discipuli quoque illi qui nullo adhuc signo ab eo conspecto, tantum ex Ioannis testimonio & verbis quæ audierant, in eum credere cœperãt, eiq; adhærere, comitati eum à Iudæa in Galilæam, viso nunc tam patenti miraculo, quale nũquam in Ioanne viderãt, mirũ inmodum in fide & deuotione erga ipsum sunt confirmati. [d] Post hæc ad inferiores partes Galilææ trãsiit, ad Capharnaũ ciuitatem maritimam: nec solus ipse, sed cum eo mater & cognati siue consobrini, & discipuli alij qui eum fuerat à Iudæa prosequuti: ibiq; ad tempus modicũ sunt demorati. Instabat autem post paululum illa Iudęis celeberrima solẽnitas paschalis, quam in memoriã olim sibi præstiti beneficij liberationis ex Aegypto, diligẽtissima obseruatione colebant. [e] Et ascendit dominus Iesus cum suis, instante solennitate, Hierosolymam, iuxta cõsuetudinem Iudæorum: qui omnes illuc ad faciendum pascha, debebant ex legis præcepto conuenire. [f] Veniensque in Hierosolymam, & templum Dei ex more primum inuisens, cõspexit in ipso templi ingressu animalium immolatiorum, ouium scilicet & boum & columbarum, & aliorum huiusmodi, quæ ad offerendum domino ex legis præscripto erant accommoda, venditores, qui illic à sacerdotibus propter auaritiam erant constituti, [g] item & colybistas, siue nummularios illic inuenit residentes, qui pro certo lucro nummos maiores commutabant minoribus: vel etiam pecunias mutuabant non habentibus: vt nemo excusationem videretur habere rationabilem, quatumuis pauper, nihil offerendi in templo. [h] Quem tantum in sacro loco rerum sæcularium tumultum conspiciens, ægrè admodum ferẽs, quòd sic patris sui domus dehone-

a Hoc fecit initium signorum Iesus, in Cana Galilææ.

a Et manifestauit gloriã suã.

c Et crediderũt in eum discipuli eius.

d Post hæc descendit Capharnaũ ipse & mater eius & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et propè erat pascha Iudæorum.

e Et ascendit Iesus Hierosolymam.

f Et inuenit in tẽplo vendentes oues & boues et columbas,

g & nummularios sedentes.

h Et cùm fecisset quasi flagellum de funiculis,

honestaretur,paternæ gloriæ zelo vehemẽter accensus,ad vlciscendum tantam loco sancto illatam ignominiam,arripuit funes,qui ibi ad manũ occurrebant, quibus fortè animalia alligabantur: eósque in modũ flagelli connectens & complicans, [a] seueris ictibus totam illam turbam tumultuãtem quantotius è templo fugere coëgit,neque homines tantum, sed & bestias ipsas,oues & boues inde abegit, & colũbas eiecit:insuper & nummulariórum æs,quod in mensis ad permutandum aut mutuandum promptum iacebat, ipse effudit,dispersitq́; per pauimentum templi:mensas denique ipsas in feruore spiritus confregit, atque subuertit.Ista videlicet aduersus tam multos vnus homo agebat,fulgore quodã mirabili de eius vultu prodeunte,quo nimiũ conterriti venditores, illi non ausi sunt contradicere vel resistere percutienti,non tam verberib⁹ territi,quàm ipsa vultus maiestate perculsi. [b] Causam verò huius facti sui assignans, dixit ad eos qui colũbas illic aliaq; vendebant: [c] Auferte procul hinc à loco sacro propliaua ista negotia, neq; iterum huc ea inferatis.Et nolite domum patris mei cælestis vestro abusu facere domum negotiationis atq; mercationis:quod certè facitis,dum hîc ementes atque vendẽtes, templum ipsum quasi in boarium forũ conuertitis,& quasi nundinas celebratis in domo orationis. [d] Quod videntes discipuli,factum quidem alta mente reposuerũt :ac post resurrectionẽ Domini, quando apertus est eis sensus ad intelligendum scripturas,tunc eis in mentem venit, quòd factum istud bene cum illo concordaret scripturæ loco, in quo Dauid sub persona hominis Christi ita loquitur ad patrem: [e] Zelus & ferueus æmulatio pro honore & sanctificatione domus tuæ,totũ me absorbuit atque vorauit,totúmque possedit animum meum, ita vt contemptum illius nõ paterer inultum.Cuius verbi licet intellectus præcipuus ad domum Dei spiritualẽ(quæ est fidelium congregatio)spectet, nihilominus & de materiali tẽplo Dei minus principaliter ipsum venit intelligendum. [f] Iudæi verò sic violenter & ignominiosè, tanquam fures & latrones è tẽplo eiecti, indignantes

a omnes eiecit de templo: oues quoq; & boues, & nũmulariorum effudit æs, & mensas subuertit.

b Et his qui columbas vendebant dixit:

c Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei, domum negotiationis.

d Recordati sunt verò discipuli eius, quia scriptum est:

e Zelus domus tuæ comedit me.

f Responderũt ergo Iudæi & dixerunt ei:

gnātes aduersus tātum vnius infirmi hominis ausum murmurantes dixerunt ad eū: [a] Quæ est ista tua confidentia tanta, vt quæ principes constituerunt tu tam imperiosè audeas reprobare, atq; etiā vi infringere? Quod si ex authoritate Dei id tibi licere præsumis, quo signo tu nobis cōprobas, quòd à Deo missus sis, quódque ex Dei authoritate tibi ista facere liceat? [b] Dominus Iesus signum postulantibus, signum omnium signorum maximum miraculum, videlicet suæ resurrectionis post exhibēdum dedit, sed sub velamine parabolico sermone: quoniam indigni erāt malitiosè interrogātes, tanta sibi sacramēta nudè proponi. [c] Loquutus est itaque ad eos dominus de corpore suo, sub similitudine templi, dicens: Vos quidem templum istud corporis mei, in quo plenitudo inhabitat totius diuinitatis, dissoluetis, animā meam passionibus & tormentis, me permittente, à carne separaturi. [d] Ego autem per potentiā diuinitatis meæ, eandem qua vos modo è tēplo eieci, postquā tres dies mortuus fuero, in die tertia ipsum à morte resuscitabo: rursúmque animam & carnem in compaginationem & vnionem priorem reducam. [e] Cuius verbi intellectū non capientes cæci Iudæi, sic contra obiiciunt: Templum istud in quo nunc stamus & loquimur, post reditum ex Babylonica captiuitate intra annos multos, nempe quadraginta sex, magno cum labore à filiis captiuitatis vix absolui potuit: & tu intra tam breuissimum tridui spatium stultè & nimium impudenter præsumis illud tè posse ædificare, si dirutum fuerit? [f] Verùm isti malè intelligentes Christi verbum, vanè eū calumniabantur. Verbum enim illud intelligi voluit de sanctissimo illo sui corporis templo, quod toti diuinitati, per inhabitationem sancti spiritus non ad mensuram peculiariter dedicatum erat & sanctificatum, à conceptionis suæ initio. [g] Discipuli autem & hoc verbū, tanquam bene memorabile, extūc in corde gestātes absconditū, post Christi resurrectionem, dato eis intellectu mysteriorum clariori, reuocantes ad memoriā quæ antè à Christo audierant aut viderāt, recordati sunt etiam huius verbi: videntésq; ipsa rei

a Quod signum ostendis nobis, qui hæc facis?

b Respondit Iesus & dixit eis:

c Soluite templum hoc,

d & in tribus diebus excitabo illud.

e Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta et sex annis ædificatū est templu hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?

f Ille autem dicebat de templo corporis sui.

g Cū ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat: & crediderunt scripturæ, & sermoni quē dixit Iesus,

rei impletione omnia sic euenisse, vt Christus prędixerat, firmati sunt in fide credẽtes scripturis, de eius resurrectione & vera diuinitate loquentibus, itẽ & doctrinæ scripturis cõformi, quam ex ore ipsius audierant. [a] Cùm autem dominus Iesus ad tempus ageret Hierosolymis in solẽnitate paschali multi Iudæorũ qui ex omnibus locis circumiacentibus illud ratione solennitatis legis præcepto conuenerant, videntes signa multa & magna quæ faciebat, in sanandis solo verbo infirmis, aliísque huiusmodi, attendere cœperũt & bene affici doctrinæ eius, & in eum tanquam Prophetã magnum à Deo missum fide quadam initiatiua & imperfecta credere. Perpauci enim adhuc perfecta in eum fide credebant. [b] Verũtamen ob imperfectionem & instabilitatem fidei, nõ semetipsum eis credebat, non eis apertè & nudè mysteria omnia reuelabat, tãquam sensu adhuc paruulis, & tantarum rerum necdum capacibus. [c] Videlicet quoniam ipse singulos sigillatim, qui essent & quãtæ fidei aut capacitatis, noscebat, neq; opus ei erat, vt quisquam ei verbo indicaret de singulis, cuiusmodi aut quanti essent. Siquidem per omniscientiam suam diuinam, quam nihil potest latere, omnia nouit, etiam abscondita cordium, & nostra omnia, quæ vel in intimis cordis latent, nobsipsis multò exactius habet perspecta.

a Cùm autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quæ faciebat:

b Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis,

c eo quòd ipse nosset omnes & quia opus ei non erat vt quis testimonium perhiberet de homine. Ipse enim sciebat, quid esset in homine.

ANNOTATIONES IN CAP. II

IN *Cana Galilææ.*) Hieronymus in libro de locis Hebraicis, duplicẽ Canã distinguit, alteram in tribu Ephraim, alterã in tribu Aser, de qua est in pręsenti loco sermo. Et dicitur Cana maior, cõparatione ad alteram minorem. Dicitúrq; signanter Cana Galilææ, ad differentiam alterius. Et vsq; ad sua tẽpora idem Hieronymus oppidum illud situm esse testatur in Galilæa gentium. ¶ *Et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus.*) Ex eo quod pręmittitur vocatio matris, ac deinde vocatio filij, nõ ineptè colligũt Chrysostomus & Theophylactus, non vt magnũ aliquem Prophetam propter miraculorum claritatem ad nuptias illas vocatũ fuisse Iesum, sed vt popularem & notum. Sic enim filium vocauerunt, quomodo matrem. ¶ *Deficiente autem vino, dicit mater Iesu ad eum.*) Quæri non immeritò hoc in loco potest, quid matrem induxerit vt filium modo ad miraculum solicitaret,

ret,quod hactenus fecisse nõ legitur, neq; ipse Christus aliàs miracula patrasse inuenitur.Huius autem quæstionis solutionem ex sentẽtia Chrisostomi & Theophylacti in Elucidatione perstrinximus. ¶*Quid mihi & tibi est mulier?*) Potest hoc verbum dupliciter intelligi. Prius quidem ad hunc sensum.Quid mihi tecũ est negotij? quo modo loquendi dicere solemus:Quid Deo & satanę? Quid luci & tenebris?vel aliter,Quid luci cum tenebris? Et in hunc sensum manifestè enarrat Augustinus,dicẽs,hanc increpationem eo pertinere,vt indicaret dominus secundum eam partem cuius erat miracula facere, id est,secundũ diuinitatẽ,matrem se non agnoscere, & cum ea commune nihil habere,neque in vllo subiectũ esse.Neque nos in Elucidatione aliũ sensum assignauimus.Potest verò aliter accipi verbum pręsens,in hunc sensum:Quid mea & quid tua,mulier? hoc est:Quid mea refert,aut tua quid refert,si vinum non habeant, nobis non incũbit,in his nuptiis de vino prouidere, aut eorum quæ ædenda sunt, vel bibẽda curam gerere:ipsi viderent,qui huic præfecti sunt negotio.Et hic quidem sensus, Græcæ loquutioni non est inconueniens. Sic enim interdum vtũtur datiuis huiusmodi,mihi,tibi, pro ablatiuis mea, tua. Vt in epistolą priore ad Corinthios, *Quid enim mihi de*
1. Co.5 *his qui foris sunt iudicare?* Vbi intelligitur,attinet vel incumbit,vel aliquid huiusmodi.Quid mihi attinet,vel pertinet,vel incumbit de his qui foris sunt iudicare?quod iuxta communionem loquẽdi modum Latini dicerẽt:Quid mea interest,aut refert,de his qui foris sunt iudicare?Atq; hunc sensum innuere videtur Theophylactus, cùm ait: Increpat Iesus nõ absurdè matrem.Dicit enim:Si non adest vinum, oportet illos ipsos quibus deest accedere & rogare,& nõ te matrem. Neq; multum ab his distat,quod Cyrillus hunc in locum scribit. Secũdum hunc autem sensum,non habet locum illa consideratio diuinitatis,per quam Augustinus verbum istud exponit,neque item nostra Elucidatio quę illum sequitur.Referenda autem erit hæc increpatio secũdum speciem durior ad indicandum, quòd non facile aut leuiter ad miracula Christus vellet procedere(quẽadmodum solent gloriosuli ad magna peragẽda,si quę possunt esse prõptuli) sed maturitate opus esset,& euidenti ac certa necessitate.Id enim est quod Cyrillus ait:Non à se, neq; non rogatus, ad actionem miraculorum solet dominus procedere.Necessitati enim atq; vsui hominum gratiam præbere solet:quanuis gratiora etiam sunt quæ petuntur, si aliquantulum differuntur.Chrysostomus & Theophylactus dominum ista duriore oratione hoc voluisse matri persuadere dicunt, quod nõ expediret ad gloriam Dei,tãtum ex matris solicitatione ipsum miracula

racula facere, ab indigétibus, ait Chrysostomus, non à matre id erat quærendũ: quoniam quæ familiarium precibus impetrantur, quanuis magna, rarò tamen eorum prædicationibus augentur. Indigentiũ verò laudes cùm quid impetrarint, omni vacãt suspicione, nihil ab his simulatur, & multa vtilitas prouenit. Cõsimilémque omnino sentẽtiam & Theophylactus habet. Cæterum, id quod priori loco Chrysostomus ait, Mariã ex quodã affectu humano, quasi gloriam apud homines quærentem ex filij miraculis, de vino querelam proposuisse, atque ob hoc durius ei loquutum esse dominum, nequaquam tutum fuerit hac nostra tempestate approbare: quando ex Ecclesiæ totius vnanimi consensu constat, & sic ab omnibus piis creditur, virginẽ Mariam ab omni actuali peccato, etiam leuissimo, fuisse semper immunẽ. Adde, quod nec ab originali peccato libera pertinaciter negari sine impietate potest. Neque profectò hac in re vel tanti est facienda à nobis illius authoritas, posteaquam totius Ecclesiæ vnanimis sententia contrariũ clamat. Neque tamen ob hoc Chrysostomum ipsum damnamus, qui ea suis dixit temporibus, quando matris Dei dignitas nondum plenè Ecclesiæ innotuit: quæ si nũc dicantur impietatis notam non effugient, postquam vniuerso fidelium cœtui per latissima orbis terrarum spatia, spiritus sancti haud dubie operatione, certius persuasa est diuersa sententia, & Deiparæ matris sanctitas plenius reuelata innotuit. Ista quidem hoc in loco admonere visum nobis fuit operæpretium, vt simpliciores quicque lectores nostra hac admonitione præmoniti, si forte in locum aliquem huiusmodi apud Chrysostomũ aut Theophylactum inciderint. (Nam & alibi nonnulla prædictis similia authores isti dixisse comperiuntur) non illorum authoritate commoueantur, vt vel tantillũ mutent de pia erga Christi matrẽ affectione, quam à cunabulis, iuxta antiquæ fidei traditionem & obseruationem à piis parẽtibus imbiberunt: sed nec illi culpa ante Deum vacare se arbitrentur, qui nostra hac tẽpestate ista quæ sepeliri & celari magis decebat, ex huiusmodi authoribus collecta, simplicioribus lectoribus non sine exaggeratione ponunt ob oculos, atq; etiam (quod maioris est periculi) & pueris decantant, & indoctis mulierculis in sinum obtrudũt.

¶ *Nondum venit hora mea.*) Variè id exponitur. Augustinus intelligit, nondum venisse horam passionis & mortis, quando in infirmitate carnis moriẽs erat matrem agniturus, commendando eam discipulo qui dum viueret, secundum diuinitatem qua æduntur miracula, matrem noluit agnoscere. Chrysostomus & Theophylactus, per horam istam intelligunt, tempus opportunum faciendi miracula,

Videlicet

Videlicet quia nondũ erat cognitus præſentibus, quia nondum illi ſciebant deeſſe vinum, neq; adhuc quiſquam rogauerat pro vino niſi mater ſola, iccirco aiunt dixiſſe dominum, *Nondum venit hora mea.* Quaſi diceret: Tantiſper differendũ eſt miraculum, donec ipſi qui indigent defectũ intelligãt, quo miraculum vniuerſis appareat, & Dei gloria clareat. Nos in elucidatione aliã inſuper rationem indicauimus, ob quã diceret dominus nondum veniſſe horam ſiue tẽpus opportunum faciendi miracula. ¶*Capientes ſingulæ metretas binas aut ternas.*) Metreta Græcis dicitur à verbo μετρῶ metro, quod ſignificat menſurare. Eſt enim certũ genus menſuræ, de cuius capacitate varij variè loquuntur. Quidã idem eſſe dicunt quod cadũ, alij idem quod ſextariũ. Quidam metretam vnam dicunt capere decem congia. Alij ſextariũ totum, quod idem metretam appellant, tantum ſextam eſſe partem congij aſſerunt. ¶*Ferte Architriclino.*) Triclinium locus eſt in quo diſcũbitur, dictum à tribus lectis. τρεῖς treis enim Græci tres dicũt, & κλίνην clinen lectum. Tres enim menſas in conuiuio apponere veteres ſolebant, & accũbendo cœnare. Hinc Architriclinus dicitur, qui triclinio præeſt: ſicut archimagyrus dicitur, qui coquinæ præ eſt. Nam ἀρχέω archeo, ſignificat impero vel prę ſum. Triclinarij autẽ dicuntur miniſtrãtes in triclinio, & ſubſunt Architriclino quẽadmodũ culinarij, vel coquinarij qui in culina ſub archimagiro miniſtrant. Quare autem ad hunc Architriclinum deferri vinũ iuſſerit dominus, & quod officium eius fuerit, pulchrè explicat Chryſoſtomus, his verbis: Nõ conuiuas, inquit, de miraculo tuliſſe ſẹntentiam, ſed Architriclinũ, qui ſobrius nihil adhuc guſtauerat. Etenim nemo ignorat, huiuſmodi in conuiuiis officia maxime ſobriis & tẽperantibus demandari: quorũ ſolum officium eſt, vt debito ordine & apparatu omnia diſpenſentur. Idcirco ſobriũ virum in miraculi teſtimonium adducit. Non enim dixit Chriſtus, vt recũbentibus miſcerent: ſed ferrent Architriclino. ¶*Vt autẽ guſtauit Architriclinus.*) Ex his Architriclini verbis manifeſtũ eſt, vinum illud præſtantiſsimũ fuiſſe. Atq; ex eo generalem ſententiam proferunt ſancti doctores quæcunque à Chriſto miraculoſe facta ſunt, optima fuiſſe & perfectiora iis quæ ſecundum communem naturæ curſum ſolent fieri. Eiuſmodi, ait Chryſoſtomus, erant Chriſti miracula, vt quàm quæ natura perfecta ſunt longè pulchriora melioráque reddantur. Ita & aliâs diſtortũ membrum, quam ſana validius reddebat. Conſentiunt Cyrillus & Theophylactus. ¶*Poſt hæc autem deſcendit Capharnaum.*) Capharnaũ (vt ait Hieronymus in libro de locis Hebraicis) ciuitas erat maritima, iuxta ſtagnum Genezareth in finibus Zabulon & Neptalim,

Neptalim,ac proinde,situ erat inferior ipsa Cana,quæ erat in tribu Aser:propter quod,à Cana ad Capharnaum descendisse scribitur do minus. ¶*Nummulariorum effudit æs.*)Quos Latinè nummularios voca mus,Græci vocant colybistas & cermatistas. κόλλυβος Colibus enim (vt ait Theophylactus) apud Græcos significat minutũ numisma, quod Romani nummum vocant. Vnde colybistæ dicuntur,qui parua nũmismata vẽdunt,id est,qui nũmos maiores minoribus,cũ quæstu & lucro aliquo cõmutant. Eadem est ratio alterius nominis. Nã & κέρμα, cerma,æs minutũ siue pecuniam minorem significat,vnde dicti sunt cermatistæ.¶*Soluite templum hoc.*)Cùm soluite dicit nõ imperat,vt faciant rem nephariam: sed quod ex illorum malitia & sua permissione euenturum erat eo loquendi modo significare voluit. Velut cùm Iudæ diceret, *Quod facis fac citius.*¶*Iesus autem non credebat semetipsum eis.*) Diuus Augustinus prolixa interpretatione videtur hoc ad dominicam mensam referre,dicens,cathecumenos omnes in Christum credere,& tamẽ nõ vicissim illum se eis credere,eo ꝙ nõdum sumere possint ipsius corpus & sanguinẽ,donec ꝑfectè fuerint Christiani.Neq; multũ ab hoc sensu distat,quod hoc loco monet Cyrillus,eos quibus diuinorũ mysteriorum dispensatio credita est, non nimis cito neophytos ad dominicã mensam accipere. Chrisostomus verò & Theophylactus,de secretiorum mysteriorũ occultatione præsentem locum intelligunt,eo ꝙ non omnia dogmata,vt verè fidelibus & perfectis discipulis, credebat vel aperiebat. Christus enim(vt ait Chrysostomus)instabilibus hominibus nõ fidit,plurima occulit:& quemadmodũ nos non eodẽ modo amicis nomine & re credimus,ita neque Deus. Hæc autem expositio magis secundũ literam proposito videtur conueniens. Nam si de reali corporis & sanguinis perceptione loquamur,nõ solũ imperfectis istis tunc temporis nõ dabat hoc sacramentum,sed neque veris discipulis suis,nec omnino vllis,vsque ad tempus cœnæ nouissimæ, quo primum omnium creditur consecrasse panem in corpus suum, & vinum in sanguinem,atque ita dedisse discipulis. Ioã.13

ELVCIDATIO CAP. III.

CVm signa Christi iam manifesta fieri, & multi sermonibus eius auditum præbere inciperẽt,extitit inter cæteros vir quidã honorabilis ex secta quæ Phariseorũ dicitur,nomine Nicodemus,vnus ex Iudæorum principibus,qui populo erant ad regimen & gubernationem præpositi.[b]Iste permotus ver

Erat autẽ homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum.

b Hic venit ad

Iesum nocte,
a & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister.
b Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis nisi fuerit Deus cum eo.
c Respõdit Iesus & dixit ei:
d Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò, nõ potest videre regnum Dei
e Dicit ad eum Nicodemus.
f Quomodo potest homo nasci, cùm sit senex?
g Nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire et renasci?
h Respondit Iesus: Amẽ amẽ dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnũ Dei.

bis & operibus Christi, vt certius aliquid posset de eius doctrina cognoscere, secretò ad eũ accessit per tẽpus noctis: tum ne ab aliis notaretur vt Christi discipulus, tum vt solus cum solo disputans plenius posset edoceri.[a] Accedensque dixit ad eum: Præceptor, iam satis persuasum est plerisq; Iudæorum, te à Deo missum esse veritatis doctorẽ, vt voluntatẽ & consilium eius mundo annũties. Id quod nobis potissimũ persuadet, signorum quibus tuam doctrinam confirmas efficacia.[b] Nemo enim signa tanta, tam multa, tam insolita, diuinam virtutem apertè testãtia posset edere in nomine Dei, nisi missus à Deo, nisi cũ illo & per illum in huiusmodi operaretur Deus. Obsecro itaq; te, vt veritatẽ quam Deus te misit prædicare, apertè me doceas. Ob hoc enim secretò ad te veni, turbam fugiens.[c] Suscipiẽs pius dominus in hoc homine boni desiderij initium, primum illud proponit, quòd à tempore gratiæ caput esse debebat vitæ spiritualis, & salutis principium, baptismi videlicet & regenerationis sacramentum dicens:[d] Illud tibi imprimis cum veritatis attestatione affirmo, neminem posse pertingere vt introëat & videat regnum Dei, desiderabilem gloriam fœlicitatis æternę, qui non prius renatus, aut regeneratus fuerit, quasi de integro, secunda & prorsus noua generatione. Hoc est meæ doctrinæ primum principium, & illius quam mundo afferre veni salutis ostium.[e] Hæc audiens & minimè intelligens rudis in huiusmodi spiritualibus Nicodemus, iuxta Iudæorum consuetudinem, magis literæ & carni solitus inhærere, cum admiratione dixit ad Iesum:[f] Quid hoc sibi vult, quod ais, neminem posse videre regnum Dei, nisi qui denuò natus sit? De senibus igitur quid fiet?[g] Quomodo fieri poterit, vt iterum ipsi in matris suæ vtero concipiantur, foueantur, ac tandem partu ædantur, vt sic iterum de nouo nascantur? Attamen istud tua verba (quantum ego capio) indicare videntur.[h] Audiens dominus secundum carnem omnia intelligere rudem discipulum, ad spiritualem intellectum eum transtulit, dicens: Iterum tibi cum veritatis

tis

tis certa protestatione clarè denuntio, neminē posse introire ac possidere æternæ gloriæ fœlicitatem, nisi qui iterū natus fuerit, natiuitati seu generatione spirituali, quæ per baptismi sacramentum perficitur: dū exterius quidem visibile aquæ elementum, ad abluēdum, corpori adhibetur, interius autem spiritus sanctus in anima peccatorum remissionem & gratiæ collationem inuisibiliter operatur.[a] Duplex si quidē est intelligēda natiuitas. Altera naturæ & carnis: & quod hac tantū natiuitate carnali natū est, non nisi caro est: qui solum hoc modo natus est, homo tantum carnalis est, adhuc peccati originalis sorde fœdatus.[b] Altera verò natiuitas est spiritualis, quæ meritò secunda natiuitas vel regeneratio dicitur. Et hac qui nati sunt, nō iam caro dicēdi sunt, neq; vltra carnales appellādi, sed spirituales, propter regenerationem spiritualem, qua sunt à carnis corruptione emūdati.[c] Ne verò tibi illud nimis videatur nouū, quod dixi, necessariū esse vobis generationem secundam: neque tibi hoc videatur, aut impossibile, aut incredibile, quamuis sensus iudicio comprehendi non possit.[d] Scilicet à vento materiali accipe comparationem. Is enim quocunq; fert impetus, incerto cursu vagatur & spirat per omnia, nunc huc, nunc illuc, ita vt à nullo possit prohiberi, quin naturalem suum cursum peragat: & sonitum quidem eius auditu facilè percipitis.[e] Attamen difficilè est & interdū impossibile, sensu percipere determinatum locū, vnde egrediatur, & vbi generatus sit, aut determinatum locū quo pergat aut vbi flare desinet.[f] Ad hunc plane modū se res habet [illegible] eo qui nascitur ex spiritu, idem est iudicium de regeneratione spirituali: similiter est ipsa sensu imperceptibilis, & similiter ipsa quo modo fiat, & quādo fiat determinatè nō potest percipi. Vnde si difficile sit intelligere, quo modo se res habeat in flatu materialis venti, nō mirū si sit intellectu difficilis regeneratio spiritualis.[g] At verò Nicodemus nōdū sibi satis intelligere visus, qđ à Christo docebatur, rursum interrogat, plenioré requirens instructionem, dicensque ad eum: Et quomodo possunt hæc fieri? Obsecro te, vt eadem hæc mihi

a Quod natum est ex carne, caro est:

b & quod natum est ex spiritu spiritus est.

c Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuò.

d Spiritus vbi vult spirat, & vocē eius audis:

e sed nescis vnde veniat, aut quo vadat.

f Sic est omnis qui natus est ex spiritu.

g Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?

a Respondit Iesus, & dixit ei.

plenius & planius explices.[a] Dominus autem Iesus quoniam iam lucidè satis quantum res illa patiebatur, & quantum tempus illud postulabat, satis apertè sententiam aperuerat, Nicodemo quasi sensibilé demonstrationem requirēti, eius quod fide potius debebat suscipere, per increpationis modum ita respōdit:

b Tu es magister in Israël: & hæc ignoras?

c Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur,

d & testimoniũ nostrum non accipitis,

[b] Tu ex officio & conditione populo in Israël doctor es, atq; magister: & ista quæ tibi sunt iam lucidè satis proposita, atq; etiā sensibili exemplo declarata, necdum intelligis?[c] Illud tibi cum veritatis protestatiōe firma assertione testificor, quæ ego in mundo loquor, & mecum pater ac spiritussanctus, ea nos non loqui quasi incerta & dubia, sed quæ certissima sunt & certissimè nobis cognita loquimur, & illa quæ vidimus siue cognitione perfectissima scimus, testificamur & prædicamus:[d] cùm tamen sermonem nostrum & testificationem nostram perpauci adhuc ex vobis suscipiant, ea fide qua decet tam sacrosanctum totius Trinitatis excipi testimonium. Exemplum tu iam in teipso monstrasti, qui de spirituali regeneratione mihi loquēti, vix fidem habere potes.[e] Quòd si ista quæ hîc in terris aguntur, & quæ per exemplum terrenum ac corporale adhibitum vobis exposui, credere non valetis, aut nō vultis, quæ tamē videtur (modò fidei pietas se adiungat) captu satis facilia:[f] quomodo res supermūdanas & prorsus cælestes, vt potè æternæ generationis processum, aut incarnationis verbi sacramentum, aut humanæ redemptionis mysteriū, filij descensum & ascensum, fide suscipietis, si eiusmodi vobis prædicare t[illegible]tauero?[g] Maxime cùm nemo vnquam hominum in cælum conscenderit, imò neq; conscendere possit virtute propria, vt quæ ibi sunt occulta videat, præter vnū me qui in temporis plenitudine per assumptionem humanitatis homo factus, & ex homine natus, de cælo descendi, manens nihilominus secundum diuinitatis naturā in cælo, sicut ab initio in cælo eram, ab æterno in patris sinu quiescens. Vnde cùm solus ego ex humano genere, in cælo sim domesticus, qui illic ab initio habitaui, illinc mea voluntate descendi, illuc quoque propria virtute rediturus:

e Si terrena dixi vobis, & nō creditis,

f quomodo si dixero vobis cælestia credetis?

g Et nemo ascēdit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis qui est in cælo.

rus, meritò mihi cælestia prædicanti vos puri homines fidem plenisſimam debetis,tãquam ei qui illa nouit exactisſimè:quẽadmodum filio de paternis rebus narranti,fides tribuitur. [a] Inter cętera autem,hoc est præcipuum & quasi caput omniũ quæ ego veni nuntiare & operari in mundo,mysterium scilicet redemptionis humanæ per ignominiosum crucis suppliciũ, quod olim in typo veteri populo Moses signauit. Quemadmodum enim Moses quõdam in deserto ex iussione Dei, serpentem æneum suspendit in altum, vt qui à serpentibus ignitis morsi fuerant,ænei illius serpentis aspectu sanarentur: [b] sic & ego filius virginis matris(qui peccatũ nullum habeo,similitudinem tamen carnis peccati porto,sicut æneus serpens venenum nõ habet, sed tantum venenosi serpentis similitudinem)post paululum exaltari debebo in ligno crucis pro salute totius humani generis. [c] Videlicet vt omnis qui me aspexerit,in me vt Deum & hominem pro salute mundi passum credendo, sanetur ab omni peccati veneno,quod igniti illi serpẽtes impij dęmones insufflauerant:sicq; à peccatorum vulneribus sanatus,non veniat in perditionem, sed magis seruetur in vitam sempiternam. [d] Tam singulari enim & familiari,ac vere plusquam paterno amore pater meus cælestis humanum genus mũdum inhabitans dilexit, vt pro eis peccato suo perditis iterum redimẽdis, atque in pristinæ conditionis statum restituendis, me suum proprium & consubstantialem filiũ æternaliter à se procedentem,& quidem filiũ non ex multis vnũ, sed vnicum & vnigenitum sibi charisſimum:dare voluerit,quasi in oblationem & hostiam, pro expiandis mũdi sceleribus:quasi in redemptionis humanæ pretium ad satisfaciendum diuinæ iustitiæ, quasi in mediatorem pacis & reconciliationis, ad ostensionẽ suæ inæstimabilis misericordiæ. [e] Ad hoc, inquam, dare voluit & in mundum mittere me filium suum,vt omnis q mihi per fidem veram & dilectionẽ perfectam adhæserit, per me seruetur à miseria mortis æternæ, & beatitudine perfruatur vitæ ęternæ. [f] Quod enim me pater nũc misit in mundũ carnẽ accipere me volens,

[a] Et sicut Moses exaltauit serpentem in deserto,

[b] ita exaltari oportet filium hominis,

[c] vt omnis qui credit in ipso:nõ pereat, sed habeat vitam æternam.

[d] Sic enim Deus dilexit mundũ, vt filium suum vnigenitum daret,

[e] vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

[f] Non enim misit Deus filium suum in mundũ vt iudicet mundum,sed vt saluetur mundus per ipsum,

lens, atque inter homines hominē fieri, non hoc fecit propter humani generis iudicium & cōdemnationē: sed vt per me homines transferrētur à morte ad vitā. [a] Vnde quisque mihi per fidē & dilectionē verā adhæserit, condemnationis æternę iudicium non accipiet, sententiamq; mortis effugiet. [b] Qui verò obstinata mente & animo ingratissimo tantam sibi vltro oblatam gratiam suscipere recusauerit, in filium Dei saluatorem mundi credere nolens, hic profectò suum iam habet iudicium certum, ipse seipsum cōdemnat, & iustè condemnandum ostendit, dum libera electione proprio suo iudicio repellit oblatā salutē, & præelegit damnationem: [c] per hoc videlicet quod in vnigenitum filium Dei, mundi saluatorem credere recusauit, quem tamen in hoc propriè pater misit in mundum, vt per eum credētes mortis damnationem effugerent. [d] In hoc autem iusta est incredulorum condemnatio, quòd cùm lux vera in mundum aduenerit à patre cælitus missa, homines tamē mundi huius lucem illam noluerunt suscipere, præeligētes magis in tenebris errorū atque peccatorū suorum permanere: sicq; & luci huic cælesti verbo patris, & ipsi qui eam misit patri ingrati, condemnationis reos sese constituerunt. [e] Propter hoc autem lucem odientes repuleerunt, & in tenebris ignorantiæ suę voluerunt permanere, quoniam mala erant eorū opera, in quibus perlongam consuetudinem & animū peruersum sic erāt obfirmati, vt nollent arguentē se lucem sustinere, sed tenebras magis amare, in quibus latere posset eorum malitia. [f] Omnis enim qui in animo habet malè agere, odit lucem, tanquam suo proposito malè cōuenientem: & non venit ad eam, sed quantum valet fugit eā, quærens latibula, vt non manifesta fiant & reprehendantur opera eius, quibus ex affectu cupit inhærere. [g] Qui autem bonum habet desideriū & propositum, secundum Euangelij doctrinam, quod est veritatis & iustitiæ operandi, hic nequaquā angulos aut latebras quærit, sed confidenter prodit in lucem, vt fiant manifesta ipsius opera, quoniam secundum Deum & iuxta Dei voluntatē sunt facta: propter quod bene sibi conscius

a Qui credit in eum non iudicatur.

b Qui autē non credit, iam iudicatus est.

c qui non credidit in nomine vnigeniti filij Dei.

d Hoc est autē iudicium quia lux venit in mūdum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem.

e Erant enim eorum mala opera.

f Omnis enim qui mala agit odit lucē, & nō venit ad lucem vt non arguantur opera eius.

g Qui autem facit veritatem venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

scius nihil metuit.Sic mea doctrina,cùm sit lux,odiũt eam & fugiũt,qui in peccatis eligũt perseuerare:diligunt autem & amplectũtur me meámq; doctrinam, quibus propositum est vitam bene instituẽdi. [a] Post aliquãtum verò temporis, venit Iesus cum discipulis suis in terram Iudææ,illicq; cũ eis demorabatur,prædicare incipiẽs per semetipsum, & per discipulos baptizare. [b] Adhuc autem & Ioannes perstabat in officio suo,prædicãs & baptizans,donec vulgatum fieret Christi baptisma. Baptizabat autem in loco ad hoc accommodo,appellato Ennon , iuxta Salim , vbi erat aquarũ copia:propter quod,locus erat officio illi baptizationis imprimis idoneus.Veniebantq; ex Iudęis multi,tum ad Ioannem,tum ad Christum ipsiúsq; discipulos,baptismi suscipiẽdi gratia. [c] Incipiebat nanque Christus pręedicationẽ & baptisma, Ioãne adhuc prædicante, & nondum in carcerem misso, id quod paulò pòst futurũ erat.Sic enim expediebat, vt simul cum Ioanne ad tempus aliquantũ Christus suum officiũ exercere inciperet, vt priusquam ille desineret, hic iam in authoritate haberetur,sicq; facilius Ioãne misso in carcerem, Christũ vno animo omnes sequerentur. [d] Ex hac autem occasione, quæstio quædam contentiosa orta est, inter discipulos Ioannis,qui pro sui præceptoris antiquo honore immodicè zelabant, & Iudæos quosdã qui Christi baptisma suscipiebant, & fortè Ioannis baptismati præferebant, de purificatiõe baptismatis,vtra pręstaret,an illa qua Ioãnes, an illa qua Christus purificabat. [e] Atq; ob huius quęstionis dissolutionem,discipuli Ioannis ad præceptorem venerunt, quasi de iniuria querimoniam proponentes: [f] Magister(inquiũt)homo ille qui nuper apud te erat trans Iordanẽ,vbi tum baptizabas,& cui tu perhibebas tam magnificum testimonium,hic modo in tantam venit æstimationem , & tantam sibi vsurpat authoritatem, vt palàm homines ad se venientes baptizet, ad eum modum quo tu prior id cœpisti: [g] & ecce turmatim omnes ad eum confluunt, te relicto, & habet iam ille plures sectatores quàm tu habeas, quod nos certè pro nostro erga te bono affectu,æquo

a Post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terrã, & illic morabatur cum eis, et baptizabat.

b Erat autem & Ioannes baptizans in Ennon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic: & veniebãt & baptizabantur.

c Nondũ enim missus fuerat Ioannes in carcerem.

d Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatiõe.

e Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei:

f Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat,

g & omnes veniunt ad eum.

animo ferre vix possumus, vt is qui per te authoritatē adeptus est in populo, te adhuc baptizante, tuum sibi officium sibi vendicet, & tibi se vel æquare vel prępo nere tētet. Cupimus igitur super hac re tuam audire sententiam, an rectè faciāt, qui illum, te relicto, sectā-tur. [a] Audiens hæc Ioannes, inordinato zelo feruentes discipulos de veritate & dignitate Christi plenius edocuit, dicēs: [b] Fieri nō potest, vt quicquam omnino boni, vel corporalis vel spiritualis homo quilibet habeat vel accipiat, nisi id ei detur à cælo: id est, à Deo, cuius est in cælo mansio. Ita si quid ego habeo, nō mihi illud tribuo, neq; mihi inde gloriam aut laudem postulo. sed Deo id omne refero acceptū. [c] Vosipsos ego testes habeo, ꝙ apertè confessus sim Iudæis interrogantibus, me non esse. Mesiam aut Christum in lege promissum, sed tantū missum esse in præcursorem, ad pręparandum viam illi qui post me esset venturus, verus Mesias & verus saluator mūdi, mihi modis omnibus incomparabilis. Hoc testimoniū ipsi vestris auribus ex me audistis, antequā adhuc iste mūdo esset cognitus, aut prædicare vnquā & baptizare cœpisset. Nō igitur ægrè vos id fere debetis, aut in meā reputare iniuriam, si ille suum incipiat exercere officiū, & mihi præferatur. Et hac quidem in re quomodo meus afficiatur animus, lucido exēplo vobis monstrabo. [d] Cùm quis vxorem aliquam habet sibi desponsatam, & sponsæ celebrat nuptias, ipse quidem solus cui sponsa iungitur spōsus dicitur, & solus est spōsus. [e] Amicus verò sponsi, tametsi sponsus ipse non sit, tamen dum stat aduertens, & audit sponsum cum sponsa dulciter affectu maritali confabulantem, non fert ęgrè, non dolet, non inuidet, sed gaudio perfunditur magno propter vocem sponsi cum sponsa, ex qua cognoscit bene inter illos conuenire, & ex bonis initiis, sperat processum bonum nuptiarum. [f] Sic modo in me de illo impletur gaudium. Ille enim spōsus est, qui ad hoc descendit de cælo, vt sibi sponsam Ecclesiam credentium copulet: ego autem sponsus non sum, sed amicus, aut potius minister & præcursor spōsi: & ob hoc meritò nunc gaudeo, dum sponsam video

a Respōdit Ioānes, & dixit:
b Nō potest homo quicquā accipere, nisi fuerit ei datum de cælo.
c Ipsi vos mihi testimoniū perhibetis, quòd dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.
d Qui habet spōsam, sponsus est.
e Amicus autē sponsi, qui stat et audit eū, gaudio gaudet, propter vocē sponsi.
f Hoc ergo gaudium meum impletum est.

deo sponso coniungi, & sponsum cum sponsa colloqui: dum illũ audio prædicare plebi, eámque sibi per fidem adiungere: [a] Et vtique sic est voluntas Dei, vt ille in æstimatione hominũ & numero discipulorum proficiat, indiesq; magis se proferat eius gloria: ego verò cedere illi debeo, vt seruus domino, vt aurora diei, & eo adueniente meam oportet minui æstimationem, vt me relicto, illi vt verò spõso omnes adhæreant. Nec mirum si illi ego debeam cedere. [b] Qui enim de cælo de sinu patris descendit, vt homo fieret, proculdubiò hic omnibus est præcellentior, & meritò præferendus omnibus. [c] Et qui de terra est, non de cælo descẽdẽs, sed de terra tantum formatus, purus homo (cuiusmodi sum ego) hic vt terrenus est & vilis secũdum conditionem suam, ita humilia loquitur ex sese, id est, terrena quæ sensibus valet percipere, non autẽ cęlestia ex se loquitur, quæ nõ potest per seipsum capere. [d] Qui verò de cælo descendit, non homo purus tantum de terra formatus, sed simul Dei filius ab æterno à patre genitus, hic merito omnibus præeminet. [e] Atque hic est, qui cælestia quæ apud patrem in cælo didicit, loquitur: quorũ accepit à patre certissimam cognitionem, ea prædicat & testificatur in mundo, secundum scientiam diuinitatis suæ. [f] Sed hoc est dolendum, quòd eius prædicationem & doctrinam perpauci sic vt oportet fideli corde & stabili fide suscipiũt, quam æquum erat ab omnibus summa cum deuotione promptissimè acceptari. [g] Quisquis verò eius doctrinam susceperit, sic ei credendo comprobat, & quasi sigillo apposito confirmat, Deum esse veracem: quoniam in filium credendo, credit in patrem: quemadmodum econtrario, qui filij testimonio non credit, quasi sigillando comprobare videtur, quòd mendax sit Deus, cui recusat præstare fidem. [h] Is enim qui à Deo patre missus est, verba Dei, à quo missus est loquitur: atque ob hoc qui eius testimonium accipit, Deum veracem comprobat: qui non accipit, Deum mendacij arguit. [i] Et bene quidem ille verba Dei loquitur, nec aliud quàm verba Dei loqui potest, cui pater nõ ad mẽsuram & portionem

a Illum oportet crescere, me autẽ minui.

b Qui desursum venit, super omnes est.

c Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur.

d Qui de cælo venit, super omnes est.

e Et quod vidit & audiuit hoc testatur:

f & testimoniũ eius nemo accipit.

g Qui autem accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est.

h Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.

i Non enim ad mensuram dat Deus spiritum

aliquam præcisam, sed omnem plenitudinẽ spiritum sanctũ dedit: ita vt in eo totius diuinitatis plenitudo corporaliter inhabitet, vt sit ipse vnum cum patre, ac homo existẽs sit nihilominus verus & Deus: propter quod, aliud quam verba Dei loqui non potest, sicut nec aliud quàm opera Dei operari. [a] Pater enim cælestis filium suum sibi coæternũ & consubstantialem dilectiõe ęterna & infinita diligit, & omnia quæ ipse habet ab æterno ei cõmunicat, ipsam quoq; eandem suam substantiã & esse idem ei donans, in tempore verò omnium rerũ potestatem & plenũ dominium ei dedit, vt sit cum eo vnus dominus omnium in cælo in terra, ac specialiter quantum ad res hominũ, vt suo tempore de omnibus ferat iudicium. [b] Propter hoc, quisquis per fidem veram & perfectam ei vt filio Dei se adiunxerit, & inhęserit, per eum vita viuet æterna: nunc quidem in gratia spiritus sancti, quem ab eo & per eum accipiet, ac deinde in gloria æternitatis, quã per ipsum assequentur omnes electi. [c] Qui verò fide non adhæserit filio Dei, vel credere, vel obedire verbis eius recusans, hic vitam non assequetur æternam, sed iræ Dei manet obnoxius donec talis perseuerat: & si in ea incredulitate permanserit, veniet super eũ ira Dei, ad vltionem perditionis, & imperpetuum ab eo non recedet, feretque ille tormenta perpetua.

a Pater diligit filiũ, & omnia dedit in manu eius.

b Qui credit in filium habet vitam æternam.

c Qui autẽ incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

ANNOTATIONES IN CAP III.

NISI *quis renatus fuerit denuò.*) Vbi Latina lectio vulgata multis in locis habet renatus, Græcè simpliciter est natus. Fortasse interpres Latinus eo consilio renasci, pro nasci posuit, quod non de natiuitate carnali, quæ prior est & vetus natiuitas, sed de spirituali, quæ est quasi secunda & noua natiuitas, sermo habeatur, pro eo autem quod nos habemus denuò, Græcè dicitur, ἄνωθεν anothen, quod ambiguę est significationis, ex qua ambiguitate diuersa intelligẽtia nascitur, & varia lectio. Significat enim anothen, vel idẽ quod desuper, vel idem quod denuò, aut de integro siue iterũ. Secundum significationem cõmunis sequitur lectio Latinorum, quam & nos in Elucidatione sequimur. Iuxta priorẽ verò, Cyrillus locũ præsentem ita intelligit, Nisi quis natus fuerit desuper vel de supernis, id est, superna & cœlesti diuináq; generatione, quæ fit per spiritũ sanctũ desuper à pa-

à patre vnientē,non poteſt videre regnum Dei. Quòd autem ita intelligat Cyrillus,manifeſtiſsime oſtēdit,in eo quòd ſubiungit:Cùm verò,inquiens,deſuper regenerationem iſtā quę per ſpiritum eſt fieri aſſerat,apertè ex ſubſtantia patriis ſpiritū eſſe demoſtrat.Ita certè de ſe quoque alibi dicit:*Ego de ſurſum ſum.* Et Euangeliſta, *Qui de ſurſum venit ſuper omnes eſt.* Ad eundem modū manifeſtè exponit Theophylactus.Chryſoſtomus,aut certe eius interpres, vtriuſq; meminit intelligētiæ,neque quid magis ſequatur ſatis apparet. Illud certum videtur,Nicodemū ſic accepiſſe verbum domini, vt intelligeret iuxta ſenſum noſtræ lectionis, hominē debere denuò ſiue iterum naſci.Id quod ex ipſius obiectione manifeſtè cognoſcitur, vbi ait:*Nunquid poteſt homo in ventrem matris ſuæ iterato introire,& naſci?* Si enim intellexiſſet ille hominem debere naſci è ſupernis,ſtulta omnino videretur de introitu in matris vterum interrogatio. Neque in verbo iſto Nicodemus vocabulo illo ambiguo vtitur, ſed alterū ponit δεύτερον,id eſt, ſecundo vel iterato, quod apertius reſpondet ad denuo, quàm ad deſuper. Atq; hinc apparenti ſatis argumento probari poteſt,ſenſum illum quem noſtra lectio vulgata habet,fuiſſe ex mente Euangeliſtæ. Nō enim Græcè dominus alloquutus eſt Nicodemū(licet Græcè ſcripſerit Ioannes) ſed Hebraicè. Non igitur dici poteſt, quod Nicodemus in ambiguitate vocabuli ἄνωθεν anothen falſus fuerit,quēadmodum Theophylactus ait,Nicodemū dictionem illā anothen in alia ſignificatione accepiſſe,quàm ſaluator protuliſſet. Non enim vocabulū illud audiuit Nicodemus, ſed Hebraicum ſermonē, non habentem æquiuocam illam particulam. ¶ *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto.*) Græci codices hoc loco non habent niſi, ex aqua & ſpiritu, verūtamen quia de ſpiritu ſancto intelligitur, parum refert ſi addatur. ¶ *ſpiritus vbi vult ſpirat &c.*) Hunc locum beatus Auguſtinus de ſpiritu ſancto intelligit: de ſpiritu autē materiali (quē vētum dicimus) expoſitionem, quaſi incommodam oppugnat, dicens: Quis noſtrum fratres, nō videat (verbi gratia) auſtrū euntem à meridie ad aquilonem, aut alium vētum venientem ab oriente ad occidentem? Quomodo ergo neſcimus, vnde veniat, aut quo vadat? Gręci verò interpretes, Cyrillus, Chryſoſtomus & Theophylactus, concorditer de ſpiritu materiali & vento locū iſtum interpretantur, eo modo quē nos in Elucidatione ſatis clarè expreſsimus. Vnde etiā facile eſt obiectioni Auguſtini reſpondere. ¶ *Quomodo poſſunt hæc fieri?*) Nonnulli ſanctorum hoc Nicodemi verbū & alia quæ ante præmiſit dubitationem indicantia, nimis (vt mihi videtur) ſiniſtrè aut (vt mollius dicam) rigidè nimis interpretantur, quaſi hæc protulerit

Ioā. 3.

tanquam

tanquā diffidens, aut credere recuſans, ad quod etiam pertinere dicunt illam domini increpationem quæ ſubiungitur: *Tu es magiſter in Iſraël, & hæc ignoras?* Nobis verò (ſalua aliis ſua authoritate) viſum eſt, Nicodemi iſtā inquiſitionē & crebras interrogationes, ad ardēs veritatis deſiderium & inſatiabile diſcendi ſtudium pertinere. Non enim ſtatim bonus eſt diſcipulus, qui ad omnia quæ à præceptore dicuntur obmuteſcit: etiāſi prorſus quæ dicuntur non intelligat. Eiuſmodi enim diſcipuli raro proficiunt. Siquidē de ſingulis dubitare, vt habet Ariſtoteles, nō eſt inutile. Et iuxta vetus Græcorum prouerbiū, qui nihil dubitat, nihil nouit. Commendandum verò eſt in diſcipulo, ſi interrogando etiam importunus fiat præceptori, vt quantum res patiatur, ad extremū vſque ſibi elucidari omnia poſtulet: modo id obſeruet, vt in quibus fidē præceptor exigit, non pertinaciter contra ſentiat, & vbi demōſtratio, vel elucidatio vlterior haberi non poteſt, ab inquirendo deſiſtat, humilitérque iis quæ dicta ſunt fidē adhibeat. Diſcentē nanque (vt idem ille Philoſophus ait) oportet credere, illic ſcilicet vbi fidē ab eo poſtulat qui docet, etiamſi demonſtrationem non adferat, aut vllam probationem. Atque huc referendus mihi videtur ſermo iſte ſecundū ſpeciem increpatorius, in quo dominus poſt declarationē vtcunque ſufficientem, quātum res illa patiebatur, ab vlteriori inquiſitione diſcipulū prohibet, & ad fidē præſtandā dictis perurget. Eſtque id frequens præceptoribus, vt immodicū diſcendi deſiderium vel importunam inquiſitionem eorū quæ vlterius non poſſunt vel non debent demonſtrari, per quandā increpationis ſeueritatem cōpeſcant. Et quod poſt increpationem Nicodemus non vltra apponit quæſtionē aliam, id mihi videtur in eo argumētum bonæ voluntatis, & qualiſcunq; fidei, vt minimum initiatiuè, quæ & poſtmodū temporis ſucceſſu increuit, quemadmodum in eo mōſtrauit, quod pro Chriſto adhuc viuēte in publico Iudæorū conceſſo loqui non timuit, & poſt mortē honeſtæ ſepulturæ obſequia ei impendere nō erubuit. ¶ *Qui de ſurſum venit, ſuper omnes eſt.*) Græcè eſt ἐπὶ πάντων epi panton, quod verti poteſt ſuper omnes, vel ſuper omnia, quo poſteriori modo ſecundū genus neutrum manifeſtè Cyrillus interpretatur, dicens, Chriſtum nō ſolum humanā gloriam ſuperare: ſed omnē omnino creaturam. Super omnes, inquit, eſt creaturas: non vt cū eis connumeratus, ſed vt ab omnibus ſeparatus, & tamē omnibus præſens, vt Deum decet. ¶ *Signauit, quia Deus verax eſt.*) Græcè eſt ἐσφράγισε eſphragiſe, id eſt, ſignauit, ſigillauit, vel ſigillo obſignauit: hoc eſt certo comprobauit & confirmauit. Idem vocabulum infrà ponitur cap. 6. vbi de ſeipſo Chriſtus loquitur, dicens:

Hunc enim pater signauit, Deus: id est, certo demonstrauit & confirmauit, verum esse filium suũ. Cyrillus hoc in loco plus aliquid emphasis videtur in verbo isto annotasse, quod enim signatur vel sigillatur, siue signaculo munitur, non solum approbatur & verum esse comprobatur, verumetiam sigillo occluditur. Vnde in hac signatione, simul approbatio & occultatio videntur includi. Atque ita (iuxta Cyrillum) qui credit Christo misso à patre, is sua sapientia probè discernẽdo, quasi conclusum quoddã & certum signauit, non posse diuinam mentiri naturam. Hic tamen author in loco altero illo sexti capitis iam citato longe aliter verbum istud, signauit interpretatur, de quo suo dicetur loco.

ELVCIDATIO CAP. IIII.

POSTQVAM verò cognouit dominus Iesus, vel per deitatis omniscientiam, vel ex aliorũ relatu cognitione humana, famam sui nominis & officij ad Pharisæos peruenisse, auditúmque ab eis esse, quòd prædicare & baptizare etiam ipse inciperet, imò plures haberet iam sectatores quàm Ioannes (quanquam Iesus ipse per se non paßim vulgus populi confluentis ad ipsum baptizabat, sed discipulis suis, quos verisimile est, prius ab eo fuisse baptizatos, officium dederat baptizandi populum, ipse interim doctrinæ vacans & euangelizans, ad quod præcipuè fuit missus à patre) postquam igitur cognouit Iesus à Pharisæis hæc esse audita, eósque ex his graui contra se inuidia concitatos, locum dare volens eorum improbitati, disposuit Iudæam, vbi tum baptizans agebat, ad tẽpus relinquere, & in Galilæam iterum verti. [b] Ad perueniendum autem à Iudæa in Galilæam, necesse erat transire terram Samaritanorum, quæ inter vtranq; velut media interiacet, quam tum temporis inhabitabant alienigenæ olim à rege Assyriorum translatis Iudæis illuc missi, qui simul cum sua veteri idololatria quam ex natiuitatis loco attulerant, etiam Deũ cæli præscriptis cęremoniis legis colebant, pro more Iudæorum quorum sedes occupauerant. [c] Hac itaque cõstrictus necessitate dominus, venit ad ciuitatem quandam Samariæ, quæ appellabatur Sychar, sitam

Vt ergo cognouit Iesus quia audierunt Pharisæi, quod Iesus plures discipulos facit & baptizat, quàm Ioannes (quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abijt iterum in Galilæam.

b Oportebat autem eum trãsire per mediam Samariam.

c Venit eergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo,

situm in transitu viæ, iuxta prædium illud siue illam terræ portioné, quam sacra Geneseos historia testatur, datam fuisse à Iacob Patriarcha filio Ioseph extra fratres suos, quã ipse in gladio & arcu suo abstulerat de manu Amorrhæi.[a] Erat autem iuxta locum illum fontalis quidã puteus, magnæ satis altitudinis, quem Iacob foderat, & quo vti ipse ad suę familiæ suorũq; iumentorum sustentationem solebat. [b] Super hunc fontem dominus Iesus ex itineris labore fatigatus, ad requiescẽdum aliquantulum resedit, sic vt mos est iis qui fatigati sunt ex itinere iuxta fontes aut fluuios libẽter requięscere. [c] Hora autem erat ab ortu solis quasi sexta & penè meridies erat, quando solis æstus affligit grauissimè, & vehementius fatigare solet per viam ambulantes: vt non modica intelligatur fuisse domini fatigatio, nec sine causa humana necessitate quæsisse modicam requiem. [d] Domino autem Iesu sic supra fontem residente, mulier quædam in loco illic vicino moram trahens, venit ad puteum circa meridiei & prandij tempus, aquam haurire ad potum vsúsque necessarios.[e] Quam videns dominus, siti magna æstuans, postulauit ab ea, vt aquam sibi de puteo hauriret, potúmq; præberet: allegans, se graui sitis afflictione præmi, & valde fatigatum aliquid quærere refocillationis.[f] Quod autem à muliere ista extranea hoc requirebat ministerium, & non potius à discipulis, inde erat, quoniam discipuli ex ipsius iussu iam abierant in ciuitatem vicinam, causa emẽdi cibos necessarios, sicque solus ipse remanserat, extra ciuitatẽ illorum pręstolans reditum.[g] Mulier ergo ista admirans, quasi rẽ nouam & insolitam, quòd tam familiariter homo Iudæus à se Samaritana aquam bibẽdam posceret, dixit ad eum: [h] Quomodo tu, qui mihi ex ipso habitu videris esse Iudęus, à me dignaris vel audes postulare potũ, quæ sum mulier Samaritana? Hactenus enim tale nihil à me visum est, vt rãtum commercij Iudæus cum Samaritano habere voluerit.[i] Dicebat autem hoc mulier ista, propter odiũ quod inter Iudæos erat & Samaritanos: illis hoc execrantibus, eorúmque conuictum & commercium omne fugiẽtibus

a Erat autem ibi fons Iacob.

b Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.

c Hora autem erat quasi sexta.

d Venit mulier de Samaria haurire aquam.

e Dicit ei Iesus: Da mihi bibere.

f Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, vt cibos emerent.

g Dicit ei mulier illa Samaritana:

h Quomodo tu, Iudæus cùm sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana?

i Nõ enim coutũtur Iudæi Samaritanis.

tibus,tũ quòd suorum locorum bonã partem occuparent,tum quod gentiles essent, & idololatræ,quos abominabantur Iudæi.[a] Dominus autem Iesus mulierculæ dignãter se manifestare volens,ita ei respondit:Postulaui nunc ego à te haustum aquæ putei,rem vilissimam:& differs præstare quod postulo. Tu verò si scires,quale donum ex Deo tibi ego conferre possim, & si me nosses qui modo à te potum postulaui, quis sim,& vnde venerim,& quãtæ sim potestatis, tu proculdubio nõ solum non promptissimè mihi obedisses,sed insuper humillime me fuisses deprecata pro collatione donorum illorum quæ sunt in mea potestate:[b] & ego orationem tuam exaudiens, dedissem tibi nõ aquam huiusmodi corpoream,sed aliam longè præstantiorem,cuius comparatione aqua ista corporalis merito aqua mortis sit æstimanda,& quæ sola aqua viua verè meretur nominari,gratiam videlicet spiritus sancti,quæ animam nũquam morituram reficit & potat, sicut aqua ista corporea carnem istam mortis necessitati subiectam aliquo vsque reficit & sustentat.[c] Mulier verò verborum istorum sensum nõ capiens,nec aquam aliam præter eam quæ corpus reficit valẽs intelligere, ita aduersus propositum sermonem modestè obiecit,dicens:[d] Domine, vt video, nullum est apud te vas in quo aquã possis haurire de puteo isto,neque item funem habes,aut aliquid eius loco,quo attrahas aquam:& propter putei profunditatẽ fieri non potest,vt sine his aquam tibi compares. Quomodo igitur salua veritate dixisti,te habere aquã viuam,quã mihi si postulassem dedisses?[e] An forte tu apud Deũ maioris es sanctitatis aut meriti,quàm fuerit Patriarcha Iacob,quẽ nos quoq; Samaritani, licet secundũ carnẽ Iudæi non simus,vt patrẽ nostrum colimus,tũ quòd ipsius religionẽ in cultu Dei cęli imitamur,tum ꝙ eius hęreditatẽ ex patriis nostris sedibus trãslati inhabitamus.[f] Qui pater Iacob puteũ hũc fodit,& posteris vsq; in hoc tẽpus reliquit: & ipse olim dũ viueret ex eo bibit,& filij eius, ac vniuersa familia,insuper & iumẽta eius.Ille igitur tantus pater & Patriarcha, si aliam hoc in loco aquam habere non potuit

a Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis sit qui dicit tibi: da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo,

b & dedisset tibi aquã viuã.

c Dicit ei mulier:

d Domine neq; in quo haurias habes,& puteus altus est: vnde ergo habes aquã viuam?

e Nunquid tu maior es patre nostro Iacob,

f qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?

potuit, præter huius aquæ puteũ, tu vbi hic inuenias aquam viuam quam mihi petenti tribuas? [a] At verò dominus Iesus ad spiritualis aquæ intelligentiam volens transferre mulierem, distinctioné ei assignat dicens: [b] Inter hanc aquam de qua tu modo verba facis, & illam quam tibi ego sum pollicitus, hæc est distãtia, quod quisquis ex tua hac aqua biberit, tametsi ad tempus sitis aufugiat, breui tamen redibit, & iterum necesse erit cõsimilem aquam sumere: neque vnquã, in quantacũque sumatur quantitate, sic perfectè hominem poterit reficere, vt nõ iterum affligatur ariditate sitis. [c] Qui verò ex aqua ista semel biberit, quam ego deuotè petentibus tribuo, per illam sic in anima reficitur, vt in æternum non patiatur animæ suę afflictionem, nec egestate affligatur humoris spiritualis. [d] Imò multiplicabitur in dies in anima eius aqua ista spiritualis gratiæ, & tanquam fons viuus in eo scaturiet atq; ebulliet, donec eum perducat ad vitam sempiternam: vbi perfecta erit & semper duratura ebrietas, omnibus in quibus modo aqua ista scaturit. [e] Audiens mulier tanquam aquæ huius quã Christus pollicebatur commoditatem, nec valẽs iuxta verum & spiritualem intellectũ verba illa accipere, eo quòd rudis esset & carnalis, magno affectu dixit ad eum: Obsecro domine, vt hanc mihi aquam largiaris, ne siti amplius affligar, neq; vltra cogar à domo mea locum hunc accedere, aquæ ex puteo isto hauriendæ gratia. Hanc enim mihi gratiam præstans, multa me leuabis molestia. [f] Videns autem dominus mulierem rudẽ verborum sublimium non bene capacem, ad signũ reuelationis secreti se conuertit, quò melius ipsa posset commoueri, dixítq; ad eam: Abi hinc domum, & virum tuum aduoca, vt vnà tecum huc adueniat. [g] Quæ sibi bene conscia, quòd virum proprium & legitimum non haberet, respondens dixit illi: Domine mi, virum ego non habeo, quem aduocem vel adducam. [h] Statímque dominus vt ostenderet omnem mulieris statũ sibi probè esse cognitum, confirmans verbũ eius, dixit: Rectè & verè hoc dixisti, te modo non habere virum. [i] Quinque etenim viros iam antè habuisti:

a Respondit Iesus & dixit ei:
b Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum.
c Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.
d Sed aqua quã ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.
e Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hãc aquam, vt non sitiam neq; veniã huc haurire.
f Dicit ei Iesus: Vade voca virũ tuum & veni huc.
g Respondit mulier, et dixit: Nõ habeo virum.
h Dicit ei Iesus: Bene dixisti: Quia non habeo virum.
i Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes non est tuus vir:

buisti:verùm is qui modo tibi cohabitat in modum viri, & qui à plerisque vir etiam tuus existimatur, verè tuus nō est maritus,neq; legitimo tibi est sociatus coniugio.[a] In hoc sanè veritatem cōfessa es ingenuè, quòd virum te modo habere denegasti.[b] Illa ab homine extraneo & ignoto audiens sibi tam apertè proponi rem secretissimam,quam humana via ille videbatur non potuisse cognoscere, vehementi admiratione perculsa,simul & rubore perfusa dixit ad eum: [c]Domine,quantum ego ex verbis tuis istis coniicere valeo,Propheta esse videris:nimirum occulta cognoscens ex reuelatione diuina,quorum humana via cognitionem non es assequutus. Postea igitur quā occasionem nactus sum ita commodam quæstionem tibi proponam quæ nostros animos multū & diu perplexos detinuit.[d]Maiores nostri sancti Patriarchæ, qui locum hunc quondam inhabitauerunt,in monte isto dicto Garizim,huic loco vicino Deum adorare consueuerūt,inq; eo & vota facere & immolare hostias. [e] Vos autem Iudæi docetis,Hierosolymis in Iudæa locum esse orationis,& illic multo posterius ædificatū templum dicitis locum esse à Deo deputatum ad vota facienda,& offerendas hostias,& huc ascendere docetis vniuersos ad orationem,locum istum quem patrum nobis authoritas commendatum reddidit prorsus negligentes. Cupio igitur super hac quæstione à te meram edoceri veritatem, vt certo sciam vtro in loco sit Deo acceptior oratio.[f] Dominus Iesus mulieri rem vtilē studiose interroganti, solita benignitate respondit,dicens:Rem,ô mulier,auditu & fide dignam tibi aperiam. Ecce in proximo tempus aderit constitutum,quādo ij qui Deum patrem meum verè colent & adorabunt,neque peculiariter hoc in monte,neque peculiariter hoc in tēplo illo Hierosolymitano adorare satagēt,neque omnino vllam habebūt loci rationem, ita vt putent in hoc tantum aut illo loco velle coli Deum:sed ipsum in sese in omni tempore & in omni loco discent adorare.[g] Et nunc quidem inter vos Samaritanos homines gentiles, & nos Iudæos, hæc est differentia, quod vos adoratis eum

a Hoc verè dixisti.

b Dicit ei mulier:

c Domine video quia Propheta es tu.

d Patres nostri in monte hoc adorauerunt.

e Et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus vbi adorare oportet.

f Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, quia veniet hora,quando neq; in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis patrē.

g Vos adoratis quod nescitis:

cuius non veram habetis cognitionem: quoniã Deũ quem colere vos dicitis, non verè cognoſcitis: quem ſi verè cognoſceretis, non ſimul cum eo alia quoque idola coleretis, ſed vni ipſi vt ſummo & ſoli Deo latriæ cultum impenderetis.[a] Iudæi verò, quem adorãt vnum verum Deum, rectè & cognouerunt, vni ipſi & non cum eo idolis latriæ cultum exhibentes.[b] Idcirco autem Iudæis ſpeciali dono vera vnius Dei per legem cognitio data fuit, quoniam ex ipſorũ genere ſalus debebat oriri humano generi, ex populo illo ſecundum carnem naſci debebat iuxta Dei voluntatẽ mundi ſaluator: propter quod, vera cognitione & vero cultu vnius Dei populus ille ſpecialiter debuit ſanctificari, ob reuerentiã illius ex ipſo naſcituri.[c] Inſtat autem in proximo, imò iam aduenire & adeſſe incipit tempus illud Euangelicæ libertatis & gratiæ, quando veri cultores Dei à ſenſibilibus ad inuiſibilia ſubleuati, intus potiſsimum in ſpiritu, fide, ſpe & charitate Deum colere & adorare ſatagent, nõ vltra craſsis vmbris aut corporalibus legis cæremoniis inhærentes, ſed per ſpiritus libertatem, ex animo qui proprius eſt, & verus perſe cultus Dei.[d] Nam & pater meus cæleſtis verus Deus huiuſmodi homines quęrit, qui ſic eum in ſpiritu & veritate colant, in hoc tẽpore legis nouæ & gratiæ, quod modò incipit, ſicut & ſemper huiuſmodi magis quæſiuit, quã ſi eos qui corporali tantum & cæremoniali cultu ipſum colerent.[e] Nimirum Deus ipſe in ſua natura non craſſum eſt aut ſenſibile corpus, ſed ſpiritus eſt, ſenſu imperceptibilis, propter quod ab hominibus maximè adorari vult & coli officiis & actibus ſpiritualibus, quæ non per corporis organa foris exercentur, ſed intus in anima ipſa peraguntur, cuiuſmodi ſunt; actus fidei, ſpei, & charitatis, aliarumq́ue huiuſmodi diuinarum virtutum, in quibus eſt præcipuus & primus Dei cultus, ſine quo cultus omnis exterior Deo non eſt acceptus, eſtq́ue cultus iſte internus cultus Dei verus, vtpote quem omnes illi externi veterum cæremoniarum cultus præſignabant.[f] Reſpondit autem illi mulier: Nos certò ſcimus, partim lege edocti, partim Iudaico

a nos adoramus quod ſcimus: b quia ſalus ex Iudæis eſt.

c Sed venit hora & nunc eſt, quando veri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & veritate.

d Nam & pater tales quærit, qui adorent eũ.

e Spiritus eſt Deus: et eos qui adorant eum in ſpiritu & veritate oportet adorare.

f Dicit ei mulier: ſcio quia Meſſias venit qui dicitur Chriſtus.

Iudaico firmati testimonio, expectari à Iudæis Messiam, quendam virum magnum & insignem futurũ, qui Græco vocabulo Christus appellatur: [a] qui cùm venerit, de his aliisq; huiusmodi omnibus plenã nos edocebit veritatem. Sic enim pollicitus est per Mosem Deus, olim Prophetam magnum suscitare mundo, cuius doctrinæ omnes deberent attendere, & verbis habere fidem indubitatam. [b] Videns autem Dominus mulieris animum satis rectè ad fidem capiendam dispositum, plenam ei dignatus est aperire veritatem, dicens: Ego qui nunc tecum loquor, ille sum Messias, multo antè vobis promissus & expectatus: ego sum qui veni in mundum, annuntiare vobis omnia quæ ad salutem erunt necessaria. [d] Interim verò dum sic cum muliere sola solus dominus loqueretur, peracto negotio ad quod missi fuerant, redierunt à ciuitate discipuli: videntesque rem nouam & aliàs insolitam, vehementer admirati sunt, quòd sic cum vna muliercula, & ea quidem Samaritana, tam familiariter, præter consuetudinem, dominus protraheret colloquium. [e] Veruntamen ob reuerentiam nimiam erga præceptorem, nemo illorũ ausus est eum interrogare, quid à muliere ista postulasset, aut qua de re cum ea miscuisset sermonem persuasissimum habentes, non nisi sanctum & salutare illud fuisse colloquium, nec sine peculiari ratione huic mulieri, licet Samaritanæ, tantam familiaritatem fuisse exhibitam. [f] Mulier autem illa, cùm audisset a Christo quòd verè ipse esset Messias, nimio fidei feruore succensa, hydria iuxta puteum derelicta, festinà abiit in ciuitatem, cupiens tanti boni cæteros quoque conciues efficere participes: & testimonium perhibens veritati, occurrentibus sibi hominibus ciuitatis illius dixit: [g] Venite mecum, & ego vobis demonstrabo hominem, qui mihi per spiritum Prophetiæ res occultissimas, & humana via sibi minimè cognitas patefecit: qui cùm me nunquã viderit, neque de me vnquam audierit, homo Iudæus existens & extraneus, sic tamen exactè mea omnia nouit: vt mihi nõ videatur dubium, quin Prophe-

a Cùm ergo venerit ille, annunciabit nobis omnia.

b Dicit ei Iesus:

c Ego sum qui loquor tecum.

d Et continuò venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere lo quebatur.

e Nemo tamen dixit: quid quæris, aut quid loqueris cum ea?

f Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis hominibus:

g Venite & videte hominẽ, qui dixit mihi omnia quæcunque feci.

a Nunquid ipse est Christus? *b Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum.* *c Interea rogabant eum discipuli dicentes, Rabbi, mãduca.* *d Ille autem dixit eis:* *e Ego cibum habeo manducare quẽ vos nescitis.* *f Dicebãt ergo discipuli adinuicem, Nunquid aliquis attulit ei manducare?* *g Dicit eis Iesus* *h Meus cibus est, vt faciã voluntatẽ eius qui misit me, vt perficiam opus eius.* *i Nónne vos dicitis, quòd adhuc quatuor mẽses sunt, & messis venit,*

tiæ spiritum habeat.[a] Et forsitan ipse est Messias ille patribus nostris olim promissus atque hoc in tempore ad salutem populi destinatus.[b] Quibus ex muliere auditis, homines ciuitatis illius rei nouitate allecti, de ciuitate egressi, ducatu mulieris venerũt ad Iesum residentem iuxta fontẽ, vt eum viderent & audirent. [c]Interim verò dũ mulier hydria relicta ad ciuitatem properaret, ac per ciuitatem discurreret, quę audierat nuntiare, antequam de ciuitate mulier cũ cæteris redisset, discipuli qui cũ domino tum soli erant, eum ad sumendum cibum quem ex ciuitate secum attulerãt inuitabant, quòd scirent eum iam ex itinere fatigatũ cibo indigere, ad refectionem corporis. [d] Ipse verò sciens quid ageret absens muliercula, & quem expectaret ad se populi cõcursum, vt ostenderet, quantum sibi esset cordi salus hominum, dixit ad eos. Non est iam tempus cibum hunc corporalem sumendi, quem vos proponitis.[e] Ego enim alium habeo manducare cibum, non corporalem, sed spirituale, longe illo mihi gratiorem, quem vos adhuc ignoratis, & hunc ego vestro sic præfero, vt vestrum illum nolim sumere, donec meum hunc antè sumpsero.[f] Quod verbum audientes, nec satis intelligentes discipuli, inter sese cõquirentes dicebant: Nunquid fortè alius quispiam cibos ei attulit gratiores, quos nostris præponit?[g] Dominus autem Iesus audiens discipulos in verbi huius intellectu hallucinantes, vt ostenderet spiritualem cibum esse, de quo verba fecerat, non corporalem, dixit eis: [h] Cibus meus quem dixi me habere manducandum hic est vt voluntatem perficiam Dei patris, qui me misit in mundũ, vt opus quod ille mihi iniunxit, perficiã. Hoc mihi est omni cibo corporali longe gratius, nihil æquè meum animũ pascit ac reficit: & vbi huius rei sese offert occasio, libenter escam corporalem postpono & negligo. Quod autem opus sit istud de quo loquor, per comparationem vobis indicabo. [i] Vulgo homines tempora supputantes, & ventura præsentibus conferentes, messis tempus multo antè quam adueniat præuident, & cum desiderio expectant, dicentes: Post quatuor menses, tempus desiderabile

rabile messis adueniet. Sicut autem isti messem temporalem multa attentione considerant, & magno desiderio expectant, sic ego spiritualem multo desideratius attendo & expecto.[a] Et vos modo oculos mentis vestræ atque etiam corporis leuate, vt contemplemini vniuersum populum terræ: quoniã vere iam maturescunt, & quasi albescunt homines regionis huius, quemadmodum solent albescere segetes instãte messis tempore. Ex his qui modo ad me accurrũt & iamiam aderunt Samaritanis, cõsiderabitis prope adesse tempus fidei & cõuersionis gentiũ, quam ego meam & vestram messem reputo.[b] Atque in hac messe qui laborauerit, non gratis laborabit, sed mercedem beatæ retributionis accipiet, quisquis huic instabit operi: & congregabit, sic metens fructum copiosum, id est, populos credentes in horreum domini messis, in vitam scilicet æternam. Sicque fiet, vt de fructu isto simul gaudeãt & qui priores seminauerãt, & qui posteriores messuerunt: dum vtriq; sicut sui laboris mercede nõ priuabuntur, ita & fructu lætabũtur.[c] Signanter dixi, vt & qui seminat simul gaudeat, & qui metit, quoniam hac in re, quantum ad messem istã spiritualem attinet rectè locum habet vulgatum prouerbiũ, quo dici solet, aliũ seminare & aliũ metere. Hic sanè veritatẽ certã habet prouerbialis iste sermo, tametsi in messe corporali nõ semper ita eueniat.[d] Ego enim vos elegi, & huc destinaui in animo, post paululum externa quoque iussione vos missurus, vt metatis quę vosipsi non seminastis, vt aliorum opus consummetis, in quo ab initio ipsi non laborastis.[e] Qui ante vos extiterunt in populo domini, Patriarchæ atque Prophetæ, hi priores in erudiendo populum, partim verbis, partim exemplis, laborauerunt, ac pro formandis ad fidem & obedientiam vnius veri Dei hominibus multum insumpsere laborem, pro hac re & mira gerentes, & grauia ferentes:[f] & vos modò in labores eorum subintroibitis, tanquam illorum opus consummaturi, & quod illi pro ratione temporis ad perfectum adducere non potuerunt ad perfectionem debitam Euangelij prædicatione perducturi.

a Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem.

b Et qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternã: vt & qui seminat simul gaudeat & qui metit.

c In hoc enim verbũ verum, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit.

d Ego misi vos metere quod vos non laborastis.

e Alij laborauerunt.

f Et vos in labores eorum introistis.

Sicq; fiet, vt simul & illi qui vobis messem hanc præparauerũt, habituri sint gaudium, & vos qui opus eorũ consummabitis, nihilominus vestri laboris & fructus mercede perfruamini: vt sicut fuit in opere laboriosa societas, ita sit & in retributione iucunda cõmunio. [a] Ex ciuitate autem illa Sychar, multi Samaritanorum ad fidem & deuotionem erga Christum sunt inducti, ex occasione rumoris quẽ mulier illa sparserat in populo, dicens: Venite, & videte hominem, qui mihi reuelauit omnia mea, etiã secretißima. Tã cœperũt ad fidem disponi, & quasi obuia vltro fieri cordã gentiliũ, imminẽte prædicationis Euãgelicæ tempore. Vt vel hoc ipso exemplo manifestè statim pateret veritas verbi domini, quo dixerat albescere regiones ad messem. [b] Prouocati itaque mulierculæ vnius verbis homines Samaritani, ciuitatem propere sunt egreßi, mulieris vestigia insequentes, vt viderẽt eum cuius tantam famam tenui aura perceperant: & cũ ad cum peruenissent, cœpissentque ab eo verbũ audire salutis, allecti verborum eius dulcedine, obnixè eum deprecati sunt, vt ad tempus aliquantum apud se dignaretur comorari, ac veræ salutis sibi viam docendo demonstrare. [c] Dominus autem Iesus, sciens nõdum adesse tempus, quo penitus esset conuertẽda gentilitas, nec tamen cõtemnendos omnino putans tam suppliciter postulantes, in hoc eis cõsensit, vt duos tantum dies apud eos permaneret, docens interim eos quæ salutis erant & fidei, donec posterius suo tempore plenius omnia edocerentur. [d] Neque suo fructu caruit labor docentis. Factum est enim, Christo prædicante, vt multo plures in ipsum crederent, quam à principio crediderant, cùm per solam famam à muliercula de eo audissent. Multo siquidẽ efficacius præsentis viua vox ad vitam animos inflectit, quàm nuda absentis fama. [e] Vnde in protestationem perfectioris suæ fidei erga Christum, dicebant mulieri quæ primum sibi Christi famam nuntiauerat: [f] Nos licet à principio tuo verbo cœpimus habere fidem, iam tamen non vltra propter verbum narrationis tuæ credimus in istum mũdi saluatorem: sed propter verba præ-

a Ex ciuitate autẽ illa, multi crediderũt in eũ Samaritanorũ, propter verbum mulieris testimonium perhibentis, quia dixit mihi omnia quæcunque feci.

b Cùm venissent ergo ad illũ Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret.

c Et mansit ibi duos dies.

d Et multo plures crediderunt propter sermonem eius.

e Et mulieri dicebant:

f Quia iam nõ propter tuã loquelã credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus, quia hic est verè saluator mũdi.

prædicationis, quæ nostris auribus ipsi ex eius ore audiuimus. Et hoc ab eo edocti certò cognoscimus, fidéque indubitata tenemus, hũc verè esse Mesſiam, saluatorem mũdi, à Deo missum ad salutem humani generis. [a] Quoniam verò tempus nondum aduenerat, quo reiectis Iudæis, Euangelium prędicandũ erat gẽtibus, sed Iudaico populo propter patrum promisſiones, adhuc ministrari debębat, nõ nisi duos dies illic voluit demorari, tametsi multis precibus instãter solicitatus: post quos deinde, iter institutum est prosequutus, pergẽs in Galilæam. [b] Quod autem non in suam ciuitatem Nazareth, in qua fuerat enutritus, venit dominus, sed ea relicta ad loca alia Galilęæ diuertit, causam ipse reddidit, allegãs Prophetas nusquam minus in pretio esse quàm apud suos ciues, in patria sua, apud quos familiaritas antiqua cõtemptum solet parere. Vnde fit, vt fructũ maiorem apud exteros faciãt homines à Deo missi, quàm apud ciues proprios: propter quod, magis apud exteros voluit dominus cõuersari, vbi fructum posset ampliorem conquirere. [c] Cùm ergo dominus, relicta Nazareth ciuitate sua incredula, ad alias Galilææ ciuitates diuertisset, Galilæi magna fide & reuerentia eũ exceperũt: ob id maximè, quod ea iam vidissent quæ paulò antè Hierosolymis in solennitate paschali patrauerat mirabilia. [d] Nam & ipsi præsentes tũ aderãt Hierosolymis, propter festiuitatem paschalem, quæ ex legis præscripto eos coëgerat Hierosolymam ascẽdere, atq; ex miraculis istis iam antè visis magnã de Christo æstimationẽ animo cõceperãt, propter quam illũ ad se venientem promptius atq; magnificentius exceperunt. [e] Venit itaque rursum ad locum illum Galilææ, nomine Cana, vbi prius miraculum illud insigne cõuersionis aquæ in vinũ ostenderat. Quo cùm veniret, commoda statim se obtulit occasio prius illud miraculũ alio secundo velut innouandi. [f] Erat enim in Capharnaum non longè illinc distante ciuitate Galilææ, homo quidam gentilis & nobilis, vel natus de regio genere, vel in officio aliquo administrationis regalis cõstitutus, cuius filius in ciuitate Capharnaum ad mortem

a Post duos autẽ dies exijt inde, & abijt in Galilæam.

b Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.

c Cùm ergo venisset in Galilæam exceperũt eum Galilæi, cũ omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo.

d Et ipsi enim venerant ad diẽ festum.

e Venit ergo iterũ in Cana Galilææ, vbi fecit aquam vinum.

f Et erat quidã Regulus cuius filius infirmabatur Capharnaũ.

a Hic cùm audiſſet, quia Ieſus aduenirer à Iudæa in Galilæã, abijt ad eum, et rogabat eum vt deſcenderet, & ſanaret filium eius.

b Incipiebat enim mori.

c Dixit ergo Ieſus ad eum:

d Niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis.

e Dixit ad eum Regulus: Domine, deſcẽde priuſquã moriatur filius meus.

f Dicit ei Ieſus, Vade filius tuus viuit.

g Credidit homo ſermoni quẽ dixit ei Ieſus, et ibat.

tem vſque grauiſsima febri laborabat. [a] Qui cũ aliorum relatu didiciſſet, dominum Ieſum relicta Iudæa, aduenire in Galilæam, nec longe à loco illo abeſſe, ex fama miraculorũ eius quę à referentibus audierat concepta bonę ſpei fiducia, ad Chriſtum ipſe acceſsit, obnixè ei ſupplicans, vt deſcẽdere ſecum dignaretur vſque Capharnaum, filiúmque ægrotantem ab infirmitate curare. [b] Erat enim humana via morbus incurabilis, & res plane deſperata: quoniam cum à domo abſcederet pater, iã morti proximus erat, & in extremis agebat filius. Propter quod ad Chriſtum, tanquã ad vnicum ſubſidium confugiebat, quem credebat ex diuina virtute ea quoque poſſe quæ humanas vires tranſcenderent. [c] Verùm quia imperfecta erat hominis iſtius & inſufficiẽs fides, qui præſentiã requirebat domini Ieſu, quaſi abſens abſentẽ curare nõ potuiſſet nõ ſtatim dominus petitioni eius aſſenſum præbuit, ſed quaſi de infidelitate eum redarguens, per modum increpationis dixit ad eũ: [d] Sic eſtis corde duri, & fide imperfecti, tu tuíque ſimiles, vt ſignis tãtũ & prodigiis, iiſque ſemper nouis, velut cogi debeatis ad fidem: cùm tamen ex inſtructionibus præuiis, & ex ſignis aliis iam antè oſtenſis, merito ad fidẽ pleniorem debueritis proficere. [e] Regulus autẽ ille paterno affectu pro filio animam agente nimium anxius, impatiens moræ, non exiſtimans tẽpus eſſe latius diſputandi, rurſum poſtulationem ſuam magno affectu replicat, dicens: Mi domine nunc quęſo te deſcẽde mecum in ciuitatẽ, & filium mihi chariſsimum ſanare digneris. [f] Eſt enim in mora periculum, quoniam iam eſt morti proximus. Cernens autẽ benigniſsimus dominus hominis illius fidem, licet imperfectã, ſuperabundanti ſua pietate ſupplens quod illius deerat imperfectioni, dixit ad eum: Non opus eſt, vt iuxta tuam poſtulationem pro hac re tecum vadam, non mea ad ſanandum tuũ filium opus eſt pręſentia. Abi tu domum filium tuum proculdubio viuum & valentem reperies. [g] Audiens hæc Regulus ille, non vltra domini præſentiam requiſiuit, ſed verbo ipſius ſimplici ſimpliciter credens, domum quantotius properauit, vt

quid

quid de filio actum esset videret, & veritatem verborum Christi comprobaret. [a] Inter abeundum verò obuios ei habuit in itinere ministros, læta sibi adferentes de filij bona valetudine nuntia: asserentes filium subitò conualuisse, & euasisse mortis periculum. [b] Quo audito sibi gratissimo nuntio, ab eis horam interrogauit, in qua erat morbo leuatus filius: vt sic ex temporis consonantia disceret & comprobaret, non casu aliquo aut immutatione naturæ reualuisse filium, sed verbo Christi diuina & supernaturali virtute. [c] Et respondentes serui indicauerunt ei, quòd pridie eius diei circiter horam septimam, statim post meridiem, à febri illa qua laborabat grauissimè, subito fuisset liberatus, & pristinæ omnino redditus sanitati. [d] Conferens itaque secum pater, perpendit hanc ipsam fuisse horam, in qua cum domino pridie miscuisset sermonem, quando post omnia ab eo audiuit: Abi domum, filius tuus viuit & valet. Atq; hoc indicio certissimè comprobatum est, non casu aliquo aut naturali qualibet immutatione filium sic tanta alteratione ab infirmitate grauissima ad plenam sanitatem rediisse, sed per virtutem verbi Christi, quod absens protulerat, & in absente vt præsens ipso sensus experimento cognouit fuisse operatum. [e] Quam ob rem & ipse Regulus, tanto viso miraculo & accepto beneficio, in Christū credidit, tanquam à Deo missum ad salutem hominum, & cum eo pariter omnis familia, quæ ei vt homini nobili, aut in magni officij administratione posito, erat non modica eruditione eius instructa, & exemplo prouocata, in Christum similiter credidit. Sic enim ferè solet familia dominorum vel pietatem, vel impietatem imitari. [f] Hoc autem secundum fuit signum, quod altera iam vice dominus à Iudæa rediens in Galilæam patrauit, & in eodem ferè loco in quo prius illud miraculum conuersionis aquæ in vinum ostenderat, vt hoc secundo prioris velut innouauerit memoriam.

a Iam autē eo descendente, serui occurrerunt ei, & nuntiauerunt, dicentes, quia filius eius viueret.

b Interrogabat ergo horā ab eis in qua melius habuerit.

c Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris.

d Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus, filius tuus viuit.

e Et credidit ipse, & domus eius tota.

f Hoc iterum secundum signū fecit Iesus, cum venisset à Iudæa in Galilæam.

ANNOTATIONES IN CAP IIII.

O*Portebat autem eum transire per mediam Samariam.*) Græci codices tantum habent, per Samariam: atque ita etiam Latini codices antiqui & emendatiores habent. Sensus tamen non mutatur, si intelligas, per Samariam intermediam. Semper enim locus, per quem fit iter, medius est inter locum à quo proceditur, & alterum ad quem pergitur. ¶ *Sedebat sic supra fontem.*) Adiicitur aduerbiũ, sic, iuxta morem communem, volentiũ aliquid quasi secundum modum quo fiat exprimere, & quasi ipsis gestibus quibus id fieri solet ante oculos proponere. In quem vsum etiam apud rhetores & eruditos huius sęculi, solet particula illa vsurpari, & plerisq; in vulgato vsu loquendi nimium est frequens. Sedebat igitur sic, id est, vt solent lassati ex itinere sedere iuxta fontes. Nec aliud est, quod aliquanto clarius & distinctius annotarũt Chrysostomus & Theophylactus modum illum loquendi, ad humilitatẽ & quendam neglectũ referri. Quod autem sedebat sic (ait Theophylactus) significat simpliciter, & vt fortè obueniebat, & nõ super sede, sed sic simpliciter, videlicet super pauimẽto, refocillans corpus, & apud fontem se recreans. ¶ *Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis.*) Coutuntur vocabulum Latinum, tametsi non sit in vsu, interpres ad similitudinẽ Græci verbi συγχρῶνται synchrõtæ non incommodè effinxit, ad exprimendam Gręci vocabuli significationẽ. Sensus est, Iudæos nõ habere cõsuetudinem, aut commercium cum Samaritanis. ¶ *Domine, neque in quo haurias habes.*) Loco totius illius, in quo haurias, Græcè vnum nomen ponitur ἄντλημα antlema, id est, haustrum, vel hauritorium, id est, instrumentũ quo hauriatur aqua. Altitudo autem hîc profunditatem significat. ¶ *Patres nostri in monte hoc adorauerunt.*) Cyrillus de monte Garizim locum istum exponit, dicẽs, ridiculosam istam religionem Samaritanorum inde ortam esse, quòd in monte Garizim data esset benedictio, vt in Deuteronomio scribitur. Theophylactus verò mõtem illũ putat intelligendũ, in quem ductus fuit Isaac, à patre Abraam, ad immolandũ. Verùm prior opinio Cyrilli videtur verisimilior. Nã mõs in quẽ Isaac à patre ductus fuit ad immolandũ, nõ in Samaria situs erat, sed in Iudæa, nõ dictus Garizim, sed Moria, queadmodũ legimus cap. 22. Geneseos. Pro eo enim quod in nostra æditione Latina legitur: *Vade in terram visionis*, in Hebræo legitur Moria, quod alij lucidũ interpretantur, alij visionem, quemadmodum restatur Hieronymus in libro de quæstionibus Hebraicis. Mons autem iste Moria, nihil dubium quin in Iudæa situs fuerit, cùm ibi postmodũ à Salomone ędificatum

ſit templum, vt habes 2. Paralipomenon 3. ¶ *Mirabantur quod cum muliere loqueretur.*) Non mirabantur quaſi ſuſpicantes malum, vt ait Auguſtinus, ſed bonū mirabantur. Nimirum (iuxta Cyrilli Chryſoſtomi & Theophylacti ſentētiam) Chriſti humanitatem, facilitatem, & humilitatē admirabantur: quod ipſe tantus vir, & tam celebris mundo, cū muliere paupercula & Samaritana loqui non dedignaretur: In eo autē quod ſequitur, ex diſcipulis neminem quicquā interrogaſſe Chriſtum, de iis quæ cum muliere dixiſſet, ſignificatur illorum erga præceptorem iuſta reuerētia. Diſcipulorum enim non eſt proborū, magiſtri facta curioſius perquirere, aut eorum rationem importunè ſcrutari. ¶ *Adhuc quatuor mēſes ſunt.*) Quemadmodum annotauit Cyrillus, fermè veris initiū videtur fuiſſe, tunc cū iſta dominus loqueretur, quando ſata vix adhuc herbeſcentem viriditatē emiſerant quę poſt quatuor menſes, vt matura ſeges, metentiū manum poterant deſiderare. ¶ *Ipſe enim Ieſus teſtimonium perhibuit.*) Videtur ſermo iſte nō ſatis cohærere: Præmiſit enim, relicta Samaria, Chriſtum veniſſe in Galilæam, & mox ſubiungit, quaſi rationem reddēs facti huius: Ipſe enim Ieſus teſtimonium perhibuit, quia non eſt Propheta ſiue honore, niſi in patria ſua. Quæ verò hæc eſt cohærentia aut conſequētia? Nū ideo Samariam debuit derelinquere, & Galilæam accedere, quia nō honoratur Propheta in patria ſua? An nō magis ecōtrario videretur, ea ratione debuiſſe apud Samaritanos Chriſtū permanere, & ad Galilæā non accedere? Siquidem Galilæa ipſius erat patria, in qua honorem nō habet Propheta. Senſit iſtud incommodum continuationis diuus Auguſtinus, & explicare conatus eſt, ſed ita obſcurè, vt vix capi poſsit eius ſententia, quā tamen plurimis verbis dilatat. Patriā Chriſti totam intelligit Galilæam, eo quòd in ipſa eſſet conceptus & enutritus: & in hac tota eum nō habuiſſe honorem ait. Videturq; mihi (quantum ego quidem ſenſum eius capio) hoc dicere, quod rationem reddere voluerit Euāgeliſta, quare cùm apud Samaritanos tantū bidui ſpatio demoratus fructum tantum fecerit, modicū tamen admodum fructus fecerit apud Galilæos, licet iam diu inter eos verſatus. Huius eſt ratio, quia Prophetę apud ſuos nō ſunt in pretio: vnde neq; fructum apud ſuos multum faciūt, ſed magis apud exteros, id quod & Chriſto euenit. Theophylactus aliquāto facilius videtur nodū diſſoluere. In verbo illo, Ipſe enim &c. dicens cauſam reddi, quare nō perpetuò in Galilæa dominus permāſerit, ſed ad Samaritanos aliquādo cōceſſerit. Eius hæc ſunt verba: Quum exiſſet à Samaria dominus, in Galilæā digreditur. Deinde, ne quis inquirat & dubitet, quare non ſemper manet in Galilæa, ſed peregrinatur apud

eos,

eos,maximè cùm videatur esse ex Galilæa,dicit, quod propterea nō manserit in Galilæa,quia nullum honorem illi exhibuerant.Chrysostomus in hoc à prædictis dissentit, quòd patriam istam,de qua fit in proposito sermo,Capharnaum intelligit. In qua debitum honorem nō fuisse domino impēsum probat: ex illa ipsius exprobratione quā apud Matthæum cap. 11.legimus.*Et tu Capharnaum,nunquid vsq; in cælum exaltaberis? vsq; in infernum descendes.* Præsentem itaque locum sic intelligit,vt dicat rationem hic reddi,quare Christus,nō ad Capharnaum suam patriam scribatur concessisse, sed prius quidē ad Samaritanos,deinde ab his ad Galilæam,siue ad alia Galilææ loca, quàm ad Capharnaum,vtpote ad Canam & alias ciuitates:videlicet ne sui grauius iudicarētur,si ipso apud eos semper agēte,nihilominus peruersi & increduli remanerent. Nullam verò ex his tribus sententiam nostra sequitur Elucidatio,sed illam solam quā beatus Cyrillus clarius, & meo sanè iudicio præ cęteris omnibus magis cōsonè ad scripturā aliorum Euangelistarū,exprimit,his verbis:Vrbem quidem Samaritanorū post duos dies reliquit. Verùm cùm Nazareth vbi enutritus fuit in Galilæam descendenti primum occurrebat, tamen in eam nō diuertit:eiúsque rei causam attulit,dicens,ipsum Iesum testatū fuisse,Prophetam non esse sine honore,nisi in patria sua,quod tritum est atq; quotidianum, etiam si magnū sit,paruipendere.Præteriit ergo patriā,non quia inanis gloriæ esset cupidus,sed quia optimè sciebat prædicationem fidei fructum ibi facere nō posse,vbi prædicator contemneretur.Hæc ille.Conferat lector, si libebit,ea quæ Lucas cap.9. sui Euangelij,scripsit de saluatore veniente in Nazareth, ibiq; prædicante in synagoga,vbi & verbum illud protulit in aures omnium, quod hìc proponitur,de Propheta non accepto in patria sua,propter quod & præcipitare illum sui conabantur de montis supercilio, ipse autem transiens ab eis descendit Capharnaum.Cōferat, inquam,ista lector diligens,cum iis quæ hìc à Cyrillo dicuntur: & videbit(ni fallor)à nobis,nō sine causa solam illam Cyrilli sententiā esse acceptatā,omissis cæteris,quę mihi certè minus habere vidētur claritatis & probabilitatis:illud maximè quod Chrysostomus affert.Quod enim prius debuit ad Canam peruenire,quam ad Capharnaum pertingeret,in superioribus monstratū est,cùm ciuitas Capharnaum maritime sit in finibus Zabulon,& Neptalim,& sit inferior ipsa Cana,in tribu Aser:vnde suprà cap.2.dictum est, Christū à Iudæa prius in Canā aduenisse,ac deinde Ad Capharnaum descēdisse.Sic & in eodem hoc capite Regulus dominum in Cana existentem cupiēs aduenire Capharnaum,rogat,vt descendat & sanet filium. Vnde apparet,veniēti

bus

bus à Iudæa per Canam esse transitum ad Capharnaum. Ac proinde nō magni videtur esse momenti quod ait Chrysostomus, rationem reddi, quare Christus non in Capharnaū venerit, sed in Galilæam & in Canam, quasi ad Capharnaum potuerit venire sine transitu Canæ. ¶*Et erat quidam Regulus.*) Græci codices vulgati habent βασιλικὸς basilicos, quod significat regalem vel regiū. Sic enim iste appellatus est (iuxta Chrysostomi & Theophylacti sententiā) siue quòd regio esset genere, siue ꝙ alia principatus dignitate fungeretur. Eademq; ratio in nomine Reguli locum habere potest. In libro enim Esdræ quosdam huiusmodi regulos aut subregulos legimus, ab officiis administrationis regiæ appellatos. Quidam suspicantur interpretem Latinum legisse βασιλίσκος basiliscus, diminutiuum nomen regis, quòd à priore non nisi vnius literæ immutatione differt.

ELVCIDATIO CAP. V.

FACTVM est autem post hæc tam præclara diuinæ virtutis opera exhibita, vt adueniente solennitate alia, iterum dominus Iesus à Galilæa ascenderet Hierosolymam, tum vt legis mādato satisfaceret, tum vt patris gloriam captata occasione coram multitudine fœlicius illustraret.[b] In ciuitate autem Hierosolymorum, lacus quidam erat siue natatoria piscina, quæ Græca appellatione dicebatur προβατικὴ probatica, id est, ouilis, vel pecualis quod in ea oues, & pecora alia in templo immolanda prius aqua lauarētur & emundarentur: Hebraico item vocabulo eadem ratione Bethsaida vel Bethesda dicebatur, quod domum pecudum sonat, quæ piscina magnificè extructa, porticus quinque habebat quibus ad aquam descendebatur. [c] In his autem porticibus, multi admodum decumbebant male habētes, variis & longis infirmitatibus vexati, cæci quoq; & claudi, & manci, siue impotentes manibus: & aliis variis morbis vexati: qui omnes magno consequēdæ sanitatis desiderio motum aquæ illius præstolabantur.[d] Siquidem angelus domini certo ac definito vel opportuno tempore secundum dispensationem diuinam in aquam illam descendebat, signo visibili virtutis suæ præsentiā demonstrans, in peculiari quadā aquæ illius turbatione

Post hæc, erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam.
b Est autē Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida, quinque porticus habens.
c In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectātium aquæ motum.
d Angelus autem domini descendebat secun-

& commo

dum tempus in piscina, & mouebatur aqua.

a Et qui primus descendisset in piscinam, post motionem aquæ, sanus fiebat à quacunq; detinebatur infirmitate.

b Erat autem quidam homo ibi, triginta & octo annos habens in infirmitate sua.

c Hunc cùm vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia iam multum tempus haberet.

d Dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus:

e Domine, hominem non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam:

f dum venio enim ego, alius ante me descendit.

& commotione.[a] Post quam sensibilem factam motionē, vnus aliquis ægrotantium cui contigisset alios anteuertere, & primū in aquam illam sic motam descēdere, beneficium consequebatur perfectæ sanitatis ab infirmitate sua quālibet graui aut via humana desperata & incurabili. Hoc enim miraculū Deus adueniēte tempore gratiæ, in typum paulo post instituendi sacri baptismi, voluit Iudæis ostendere, vt ad ipsum suscipiendū hac ratione paulatim assuescerēt. Experientia enim antiqua certo edocti, aquā piscinæ hostiarum cęremonialium sanguine permixtam, angelo operante, ab omni infirmitate intinctos curare, disponebātur ad credendum, quòd in baptismali lauacro, per aquam sanguine verę illius hostiæ pro totius mundi salute immolandę commixtam, operante spiritusancto, omniū omnino peccatorū plena conferetur remissio, & perfecta ipsi animę sanitas redderetur. [b] Inter plurimos igitur, qui illic spe salutis in porticibus decūbebant, vnus erat morbi diuturna afflictione insignis, qui triginta & octo perpetuos annos graui infirmitate vexatus fuerat.[c] Quem cum dominus Iesus in lectulo infirmitatis suæ decumbentē, vt singulariter miserum, pietatis oculo illo quo miseros misericorditer solet aspicere, fuisset intuitus, considerasset quoque tot annos illum in hac infirmitate transegisse, & ab annis multis spe consequendæ aliquando salutis iuxta locum illum frustra fuisse demoratum, cōmodum ei visum est, in hoc miraculum edere, & patris gloriā in eo manifestare. Tanto enim miraculum illud futurum erat gloriosius, quanto deploratior erat & inueteratior morbus.[d] Dixit itaque ad eum: Cupis tu consequi sanitatem, & morbo tuo isto leuari? Mox ille qui lāguidus iacebat, tam amicè sibi loquētem audiens hominem ignotū, spe auxilij concepta, miseriā suam verecundè exposuit, dicens:[e] Vir amande & honorande, sanitatem quidem desidero, sed quomodo eam miser ego cōsequar, nescio. Omni enim auxilio destitutus, neminem habeo qui mei curam gerat, qui me post aquæ turbationē in lacum deferat.[f] Vnde fit, cùm per me ipse expeditè ambulare non

nō valeam,neque quenquam habeam qui me deferat,vt ſemper aliorū aliquis me anteuertat in deſcendēdo,qui vel me validiores ſunt inceſſu, vel ſuos habent miniſtros per quos tempeſtiuè deferantur ad aquā.Hæc ille dicebat Ieſu,quem ætate adhuc iuuenē,viribus fortem,& vultu benignum ac miſericordem cōſpiciebat,tacitè & verecundè poſtulans ab eo auxilium.[a] Audiens dominus hunc in tanta miſeria. non vt eiuſmodi ſolent,impatienter aut ſibi aut aliis maledicentem,ſed cum patientia & verecundia modeſte ſuam tātum neceſsitatem proponentem,volens in eo diuinæ operationis miraculum oſtēdere, verbū virtutis protulit,dicens:[b] Exurge tu de lectulo in quo decumbis,& ſanitate recepta,accipe illum in humeros tuos, atque ita palàm omnibus, in teſtimonium irrefragabile verę tuę ſanationis, hinc abi in domum tuam.[c] Statim verò vt verbum illud ore ſuo diuino protulit dominus Ieſus ita plene homo ille curatus eſt,támq; perfectè redditus ſanitati, & viribus omnibus ac membris reſtitutus,vt accipiēs in humeros lectulum infirimitatis ſuę ipſum ante oculos omnium per viam publicam deferret.[d] Dies autem iſte in quo hæc petacta ſunt,dies erat ſabbati. Atque hinc ſuperſtitioſi Iudæi,in rebus minimis ſcrupuloſi, neglectis maioribus & præcipuis,anſam ſumpſere calumniandi & arguēdi hominem illum qui lectum deferebat, dicētes ad eum:Dies ſabbati & requietionis eſt hodie,nō eſt tibi licitum hoc die deferre lectum tuum, quoniam ab omni ſeruili opere lex diuina ſabbato iubet quieſcere. [e] Homo autem ille paruipendens Iudęorum verba,& illi magis obedire volens, à quo ſanitatis beneficiū acceperat,ita reſpōdit ſe arguentibus.[f] Quod ego facio non ex me facio, ſed ex iuſſione & obediētia eius qui me ſanauit ab infirmitate.Is enim mihi præcepit,dicens:Tolle lectum tuum & abi domū: cui poſt tantum acceptum beneficium nō obedire, mihi nefas videtur, præcipue cùm non dubitē illum ſcire,quid & quare ſic mihi præceperit: quod nō feciſſet homo ſanctus & diuinus,ſi iudicaſſet illicitum,& gloriæ Dei aduerſum.[g] Quo audito,ſuſpicione

a Dicit ei Ieſus:

b Surge, tolle grabbatum tuū & ambula.

c Et ſtatim ſanus factus eſt homo ille:& ſuſtulit grabbatū ſuum, & ambulabat.

d Erat autem ſabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi,illi qui ſanatus fuerat: ſabbatum eſt, non licet tibi tollere grabbatum tuum.

e Reſpondit eis:

f Qui me ſanū fecit,ille mihi dixit: Tolle grabbatum tuum, et ambula.

g Interrogauerunt ergo eum: Quis eſt ille homo qui dixit tibi,Tolle grabbatum tuum & ambula?

picione statim Iudæis incidente de Christo, quòd au thor ipse esset huius negotij, interrogauerunt ab eo, quisnam ille esset à quo se curatum dicebat. Quis, inquiũt, est homo ille tantæ prę sumptionis & audacię, qui tibi cõtra Dei præceptum ausus est iubere, in die sabbati lectum tollere, domúmq; per viam publicam deferre?[a] Erat verò homini isti dominus Iesus de nomine incognitus, neq; quis ipse esset, aut quo appellaretur nomine sciebat. Nimirũ perpetuo vexatus morbo, loca publica non visitauerat: propriáque miseria abunde occupato, nouis rumoribus & alienis rebus intendere non vacauerat. Et quanquam de facie dominũ vtcunq; nosset, non tamen præsens ipse aderat, vt demonstrari potuisset.[b] Statim enim post æditum miraculũ dominus Iesus se subduxit à præsentia hominis sanati & proxime circũstantiũ hominum, atq; intra turbam interiorem illo in loco existentem dispẽsatorie sese occultauit. Tum vt inanis gloriæ fugiendę pręberet exemplum, tum vt miraculi fama ad patris gloriam ipso absente per sanatum & spectatores liberius, latiusque dispargeretur ad alios, tum ne sua prę sentia Iudęorum animos vehementius irritaret, quasi improbum eorum furorem declinans.[c] Post paululum verò dominus sanatum illum in tẽplo pro collata sibi gratia Deo agẽtem gratias inuenit, illicque se ei quis esset amico colloquio prodidit, dicens:[d] Ecce iam plenam tibi contuli diuino munere sanitatem: primum quidẽ malis animi tui curatis, id est, peccatis omnibus tibi dimissis, ac deinde corporis infirmitate ablata, pristinísque viribus tibi redditis. [e] Posthac igitur diligenter tibi caue, ne iterum peccata committas, vt nõ in maius malum propter ingratitudinem recidas: siue in prę senti tempore in morbũ grauiorem, siue in futura retributione in malum ęternũ. [f] Ex hac autem admonitione dominum Iesum melius quàm ante cognoscens qui sanatus fuerat, ad Iudęos rediit, à quibus prius interrogatus fuerat de nomine curatoris sui: ipsisque renuntiauit, Iesum esse qui se curasset, & à quo mandatũ suscepisset lectum suum perferẽdi domũ. Non id quidẽ ex ani-

mo

a Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset.

b Iesus enim declinauit, à turba constituta in loco.

c Postea inuenit eum Iesus in templo, et dixit illi:

d Ecce sanus factus es,

e iam noli peccare: ne deterius tibi aliquid contingat.

f Abijt ille homo, & nũtiauit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum

mo malo, quòd odium conciliare vellet malè gratus curatori suo, sed propter illius gloriam ex tam præclaro miraculo omnibus manifestandam.[a] Atq; hanc ob causam, inuidi & cæci Iudæi aduersus Christum odio ac indignatione sunt commoti, quòd in die sabbati ista fecisset, id est, hominē languidum curasset, & lectū ei deferre iussisset, cum illis videretur vtrunque in sabbato illicitum, nempe & hominem curare, & lectum in humeris ferre. [b] Iesus autem dominus existens sabbati, qui ad patris gloriam sine peccato & ipse faciebat, & aliis facere iubebat, quæcūque volebat, adducto patris sui exemplo se excusauit, dicēs: [c] Pater meus ab initio creaturæ, ex quo primum creaturam condidit, vsque modo ab opere sustentationis & dispositionis rerum omnium non cessit, atq; etiam in sabbato operari nunquam desinit: neq; dubiū est, quin citra sabbati iniuriam id faciat. [d] Atque ita & ego patri consubstantialis filius, ab initio operari nō cesso, & patri in omnibus cooperor, nec sabbati violator ob hoc debeo appellari: cùm sim ego, sicut & pater, sabbati & omnium temporum dominus.[e] Quod verbum adeo Iudæorum insanos animos non placauit, vt magis etiam irritauerit, & quasi iram aduersus Christum duplicauerit, vt tanto ardentius eum quærerent interficere, quasi geminam suo proposito causam prætexentes: primum quidem, quòd sabbatum violaret, ea in sabbato faciens quæ illicita ipsi iudicabant. Deinde, quòd Deum diceret suum patrem, & se Dei filium, ita se dicens Deo æqualem, & eadem sibi quæ Deo competere atque licere: quòd ipsi apertam blasphemiam in Deum reputabant, nolentes Christum quis esset, agnoscere.[f] Dominus autē Iesus aduersus calumniātes, tali se apologia siue responsione defendit:[g] Illud ego vobis cum protestatione veritatis affirmo, quòd nihil ego patris verbum & filius, faciam, vel facere possim à memetipso, sic vt vlla mihi competat operatio, quæ non sit mihi cum Deo patre communis: sed illa tantū ego facio opera, quę patrem meum facere noui, quę mihi sunt cum patre communia, & quę mihi pater dat vt faciam. Vnde dum me mea-

a Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbato.

b Iesus autem respondit eis:

c Pater meus vsque modo operatur:

d et ego operor.

e Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere: quia non solum soluebat sabbatum, sed & patrem suū dicebat Deū æqualem se faciens Deo.

f Respondit itaque Iesus, & dixit eis,

g Amen amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquā, nisi quod viderit patrem facientem,

meaq; opera vos malignantes reprehēditis, in patrē meum cælestem calumnia recidit: qui & eadem operatur, quæ & ego: & mihi author est, vt ea faciam, quę facio. [a] Et non solum in vno hoc opere quod nunc arguitis id veritatem habet, sed generaliter omnis operatio mihi filio est cum meo patre cōmunis: ita vt, omne quod fecerit pater, ego similiter & cōmuniter cum eo idem illud efficiam, quoniā indiuisa sunt æterni patris & coæterni filij opera. [b] Diligit nanq; dilectione æterna pater æternus, coæternum sibi filium: eumque sibi ab æterno gignens consubstantialem & per omnia coæqualem, sic ei dat communē in omnibus operationem, vt nihil posit pater, quod non idē & filius, nihil sciat pater, quod non item filius sciat, quemadmodum suo more apud homines, solent patres filios adamātes omnem suam artem & potestatē eis tradere, & omnia sic demonstrare, vt nihil eos celent, aut sibi occultū reseruēt. [c] Insuper & maiora quā hactenus ex me vidistis opera, mihi filio suo pater dabit operari: qui & mortuos excitabo, & infernum ac mortem debellabo, quæ maiora sunt, quàm infirmi vnius sanatio: [d] ex quibus meritò vos in admiratione & venerationem diuinę virtutis debeatis prouocari. Inter hæc autem diuinę virtutis opera, quę mihi pater dabit operari, vel præcipuum videtur, mortuorū resuscitatio, quę est mihi cum patre cōmunis. [e] Quemadmodum enim pater meus potestatem habet mortuos suscitare à morte, atq; ad vitam reducere, sicut & quæ non sunt ad esse perducere: sic & filius eandē cū patre habens potestatem, mortuos potest viuificare quos voluerit, cum plena potestate & imperio, tanquam mortis ac vitæ dominus. Mortuos, inquam, siue secundum corpus, siue secundum animam: quoniam vtranq; vitā pater & filius, similiter tribuunt aut reddunt. [f] Alterum quoque opus præ cæteris magnum & spectandum in filio est, opus iudicij, quod in eo posterius monstrabitur. Pater enim cælestis in neminē per semetipsum exercebit iudiciū sine filio, sed filiū suum iudicem designauit, & constituit omnium viuorum atque mortuorum, vt ipse Deus & homo de homi-

a Quæcunque enim ille facit, hæc & filius similiter facit.

b Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit:

c & maiora his demonstrabit ei opera,

d vt vos miremini.

e Sicut enim pater suscitat mortuos & viuificat, sic & filius quos vult, viuificat.

f Neq; enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio,

hominibus pronuntiet iudiciũ:[a] propter quod, meritò omnes homines reuereri debent, & honore afficere filium, qui est ipsorũ assignatus iudex, sicut patrẽ reuereri debent, & honorare, qui ipsum constituit iudicẽ. Quem enim sic Deus pater omnibus prępouit, & sibi æqualẽ constituit, nihil dubiũ, quin hunc & ab omnibus in ęquali secum honore velit haberi.[b] Vnde quisquis filium à patre missum non debito afficit honore, verbis eius credendo & obediendo, sed ipsum inhonorat contradicendo, & persequendo, is nec patrẽ honore debito reueretur à quo missus est filius, & in cuius nomine venit in mundum: quemadmodum is qui legatum contemnit, regem quoque spernit, à quo ille missus aduenit.[c] Et hoc ego vobis cum certa veritatis protestatione ad vestram commotionem affirmo, ꝙ quisquis meis sermonibus fide & obediẽtia attenderit, sicque in patrem qui me misit ista loqui & prædicare mundo (cuius ego semper gloriam quæro & prædico) crediderit, vitam habeat æternam, & modo in anima incipientem, per spiritus viuificãtis gratiam, & post perficiendam per consummatam gloriam:[d] neque ad iudicium condemnationis perueniet, qui huiusmodi fuerit, sed mortis æternæ euaso periculo, in quod increduli incident, transferetur ad vitam, & per mortem corporis ad vitam animæ perueniet sempiternam.[e] In veritate autem dico vobis, iam tempus aduenire in proximo, imò iam adesse & currere tempus acceptabile gratiæ in quo ij qui mortui fuerint secundum animam morte peccati, audientes cum fide & obedientia debita vocem filij Dei incarnati in mundo, patris voluntatem prædicãtis, reuiuiscent per gratiam & peccatorũ remissionem. Sicũt & secundum corpus audient nonnulli vocem filij Dei se excitantis, eaque audita, ad vitam redibunt corporalem: quæ in quibusdam corporalis resuscitatio, signum quoddam erit & testimonium eius quæ intus agitur inuisibilis resurrectionis. Neque verò hæc dixerim, quasi à semetipso hanc præcellentiam, actúsque tam magnificos filius habeat, sed quia à patre ea omnia accepit.[f] Quemadmodum enim pa-

a Vt omnes honorificent filiũ, sicut honorificant patrem.

b Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum.

c Amen amen dico vobis: quia qui verbũ meũ audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam.

d Et in iudiciũ non venit, sed transiet à morte in vitam.

e Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent.

f Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso.

pater meus in se vita ipsa est secundum essentiam, nō secundum participationem vitam habens ab alio, sic & filio suo dat (dum eum sibi cōsubstantialem ab æterno gignit) vt & ipse vita sit similiter per essentiā, non viuens tantum secundum participationem. Atq; hinc & filio conuenit viuificare, sicut patri: quoniam ei quod est per essentiā vita, per se conuenit, aliis quę tantum participatione aliqua viuentia sunt, vitā participando influere.[a] Dedit quoq; pater filio, sicut potestatem viuificandi, sic & authoritatem iudicandi omne genus humanū, eo quòd ipse sit filius hominis, non Deus tantum, sed Deus simul & homo. Conueniebat enim, & sic visum est patri, vt homines per hominem iudicarentur, qui inuisibili forma iudicē exhiberet seipsum, ante quem exhiberentur iudicandi, & à quo sententiam voce sensibili pronuntiatam pro suis meritis acciperent. Propter quod, non ipse pater per semetipsum iudicare voluit mundū, sed per filiū in assumpta forma serui, tamen gloriosa, decreuit generale iudicium fieri.[b] Neq; verò id vobis mirum videatur, aut tanquam absurdum & incredibile æstimetur: quòd filius hominis huiusmodi habeat potestatē: quoniam quidem ipsa experientia olim rei huius discitis & cōprobatis veritatē.[c] Erit enim dies & hora soli Deo cognita, quando omnes qui in monumentis latēt in terra, aut in profundis abyssi in mari, audito sonitu illo terribili magnificæ tubæ, quā per angelicum ministerium sonabit per orbē vniuersum in iudicium aduenieus filius Dei, idē & filius hominis, in momento, in ictu oculi, prodibunt de sepulchris & latibulis suis:[d] & exhibebūtur omnes in resumptis corporibus ante tribunal iudicis, vt recipiāt singuli mercedem secundum opera sua: ij quidem qui in hoc mūdo vitam bene egerunt, in fide & operibus Deo dignis per suam resurrectionem accepturi in anima simul & corpore beatam vitam & gloriam:[e] qui verò malè vitam transegerunt in vitiis & concupiscentiis suis, per suam resurrectionem accepturi in anima, item & corpore æternæ condemnationis iudiciū, & vltionis sempiternæ interminabile supplicium.

a Et potestatem dedit ei iudiciū facere, quia filius hominis est.

b Nolite mirari hoc:

c quia venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei:

d Et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ,

e qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij.

Fieri

[a] Fieri omnino nõ poteſt,vt opus vllum ego faciam, quod non pater ipſe mecum operetur, aut quod ab ipſo non accipiam:quemadmodũ & ipſe nihil poteſt facere per ſemetipſum, ſed per me faciat neceſſe eſt quæcunque facit.[b] Atque etiam in exequutione iudicij,non ego à meipſo iudicabo,ſed à patre:ſicut ab eo audiero, ſic iudico & iudicabo, conformiter vtique ad ipſius voluntatem & ſapientiam, quæ mihi cũ eo communis eſt & eadem.[c] Propter quod,certò ſcio meum iudicium nihil poſſe habere obliquitatis aut iniuſtitiæ,quod illi primæ & certiſsimę regulę:id eſt, patris iudicio per omnia reſpondet.[d] In omnibus enim actibus & iudiciis meis non ſequor ego voluntatem meam propriam & peculiarẽ,quæ à patris mei voluntate diſcordet: ſed per omnia voluntatem, ſequor patris,qui me miſit in mundum,& ſecundũ eius iudicium ac beneplacitum cuncta diſpono,cuius voluntati contrarium nihil facere aut poſſum,aut volo, propter perfectiſsimam quæ inter nos eſt concordiã & vnitatẽ.[e] Et quidem de his quæ iam loquutus ſum vobis,ſi ego ſolus teſtimonium perhibeam,ſi meo ſolo verbo aſſerantur,ſi ea nullius alterius ſint teſtimonio comprobata,non omnino ſine cauſa meum vnius teſtimonium(maximè cùm ad propriã laudem facere videatur)tanquam ſuſpectum refelli forſitan à vobis poſsit,tanquam dubiæ & incertę veritatis. In cauſa nanque propria non cito credendum eſt perhibenti ſibi teſtimonium, maximè ſi ad laudem res pertineat de qua agitur. Vnde nec mihi,quem non niſi hominem vultis exiſtimare,facilè vos credetis, maiora de me prædicanti,ſi nõ in alieno teſtimonio quę dixi comprobentur.[f] Nunc verò nõ ego ſolus,neque primus iſta de me protuli, ſed aliud quidam præclaræ apud deum ſanctitatis,& præcipuæ apud homines authoritatis, Baptiſta Ioãnes palàm omnibus magnificum & apertum de me perhibuit teſtimonium.[g] Et ego per diuinitatis meæ ſcientiam certò cognoui,veram eſſe prædicationem Ioãnis quam de me protulit mundo:propter quod,eam & confirmo,& innouo ad patris mei gloriã. Ipſi vos Iudæorũ principes teſtimonium

a Non poſſum ego à meipſo facere quicquam.

b Sicut audio, iudico,

c & iudicium meũ iuſtum eſt:

d quia nõ quæro voluntatem meam, ſed voluntatem eius. qui miſit me.

e Si ego teſtimonium perhibeo de me, teſtimonium meum nõ eſt verum.

f Alius eſt qui teſtimoniũ perhibet de me.

g & ſcio quia verum eſt teſtimonium eius. quod perhibet de me.

a Vos misistis ad Ioannem: nium si velitis, perhibere valebitis.[a] Vos enim priusquam ego manifestus fierem mũdo, ad Ioannem maxima cum authoritate populum docentẽ & baptizantem solennes nuncios destinastis, qui eum interrogarent, num iuxta multorum æstimationem ipse esset Messias:[b] & ipse apertè vobis confessus est omnem veritatẽ, dicens se non esse Messiam, sed ministrũ tantum esse & præcursorem eius, qui post paululum manifestandus esset mũdo, & alia huiusmodi multa, quæ meritò vobis debebant ad fidem sufficere.[c] Neque verò hæc dixerim, quasi à quoquam hominum commendationem mei gratia requirens, quasi ex testimonio hominis puri ego Dei filius debeã gloriam mihi venari, aut mendicando conquirere. Ego enim sicut nullius indigeo, in meipso apud patrem perfectã gloriam habẽs, ita neque ab hominibus quicquam valeo accipere, in quo mea crescat gloria.[d] Sed ob hoc tantum mentionẽ induco testimonij Ioannis, vt vos ad memoriã reuocantes quæ ab eo audistis, & cum illis quæ modo ex me auditis, & in me videtis conferẽtes inducamini in fidẽ verborum meorum: sicque ab ira incredulis omnibus vẽtura, saluas faciatis animas vestras.[e] Erat Ioannes ille, non lux ipsa quę mundum illuminaret, non Dei verbũ aut ipsa patris sapientia, sed tamen diuini luminis participio ad mensurã satis copiosè illustratus, quasi candela, ardorẽ habẽs & lumen:[f] ardens quidem, & erga Deum deuotione fidei, & erga proximos zelo dilectionis fraternæ, ad præparandas in salutem animas populorum:[g] lucens verò, tum per apertæ veritatis publicam prædicationem, tum per vitę probatissimę exemplarẽ conuersationẽ.[h] Vos autem Iudæi non serio illius attẽdistis prędicationi, neque stabilem ex ea fructum studuistis colligere, sed tantum ad tempus modicum velut exultare, & gloriari subitanea quadam & instabili deuotione in eius prędicatione voluistis. Ipso enim prædicante & baptizante, cœpit initio omnis ad eum regio properare, atq; ab eo & eruditionem & baptisma turmatim requirere & suscipere, sed post paululũ eo cessante, omnium iam videmini obliti quę ille docuit:

b & testimoniũ perhibuit veritati.

c Ego autẽ non ab homine testimoniũ accipio:

d sed hæc dico, vt vos salui sitis.

e Ille erat lucerna,

f ardens,

g & lucens.

h Vos autẽ voluistis ad horam exultare in luce eius.

cuit: & peculiariter illud quod potissimum docebat Ioannes, neglexistis eum quem venturum ille prædicabat modo suscipere recusantes, atque ita in vobis frustratus est illius omnis labor. [a] Quod si forte etiã huius testimonium vobis vile æstimetur: habeo ego præterea testimonium aliud longè maius, validius & fide dignius, quàm sit Ioãnis testimonium, nimirum patris mei testimoniũ, cui nefas sit refragari. [b] Opera enim ista diuinæ virtutis omnem naturæ vim superantia, quæ mihi pater dedit, vt ea exhibeã in mundo, ad confirmationem doctrinæ meæ, illa (inquam) opera, quæ sic ego facio in nomine & ex iussione patris mei, testificantur de me, quòd à patre sim missus in mundum. Non enim tot ac tanta signa in nomine Dei patris ædere possem, nisi ille me misisset, meámque approbaret doctrinam in cuius confirmationem hæc facio opera. [c] Ipse enim quidem pater per semetipsum de me testimonium perhibuit, & quis ego sim, mundo declarauit, quando super me spiritu demisso in specie columbæ, voce magnifica è supernis intonuit, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. [d] Et vos quidem vocem ipsius propriam, nũquam auribus audistis, neque speciem eius aut formam propriam oculis vidistis: quoniam cùm sit ipse ex sua natura spiritus, neque visu neque auditu, neque vllo sensu alio per se potest percipi: ego tamen qui eiusdem cum eo sum naturæ, video eum, & plenissimè cognosco, & per opera quæ in me operatur, ipse se vobis quasi visibilẽ exhibet: & meritò vobis operũ eius testimoniũ debet sufficere, postquam oculis ipsum videre, aut auribus audire non potestis. [e] Et verbum eius vos non habetis intra vos permanens, non inuenit locum in cordibus vestris verbum patris, neq; ego qui verbum sum & filius eius, neque sermo meus quem ex eius iussione loquor in mundo: [f] quoniam mihi quem pater in salutem mundi destinauit, credere, verbísque meis fidem dare, pertinaciter recusatis: sicq; per incredulitatem, ad vos missum Dei verbũ à cordibus vestris impiè repellitis. [g] Denique, si prędicta omnia non sufficiant, quærite & ex

a Ego autẽ habeo testimoniũ maius Ioannẽ.

b Opera enim quæ dedit mihi pater vt perficiã ea, ipsa opera quæ ego facio, testimoniũ perhibent de me quia pater misit me.

c Et qui misit me pater, ipse testimonium perhibuit de me.

d Neque vocem eius vnquã audistis, neq; speciẽ eius vidistis.

e Et verbũ eius non habetis in vobis manens,

f quia quẽ misit ille, huic vos non creditis.

g Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere.

scripturis testimoniũ,easque diligenter perspicite,in quibus confiditis scientiam veritatis (quæ est animæ vita) inuenire: nec malè confiditis, si rectè quæritis.

a Et illæ sunt quæ testimoniũ perhibẽt de me.

[a] Quas, si (vt oportet) animo syncero & ab odio excæcante iudiciũ libero, fueritis diligenter perscrutati, etiam illic testimoniũ veritatis inuenietis: quoniã in ipsis est de me plurimus sermo, & frequens mentio eorum quæ per me aguntur in mundo.

b Et non vultis venire ad me vt vitã habeatis.

[b] Vos tamen animo obfirmato aduersus tot ac tanta veritatis testimonia, cõtemnitis ad me venire per fidem: quod si faceretis, vitam ex fide veram & æternam proculdubiò consequeremini.

c Claritatẽ ab hominibus non accipio.

[c] Non ideo autem hæc dico, neque ob hoc ad me vos inuito, quòd propriã gloriam hac in re quæram. Ego enim ab hominibus gloriam non venor, ego in meipso plenus gloria apud patrem & à patre, ab hominibus non opus habeo gloriam & claritatem mẽdicare, imò neque mihi quicquam ab hominibus potest addi gloriæ, præter eam, qua plenus sum in memetipso.

d Sed cognoui vos, quia dilectionem Dei nõ habetis in vobis.

[d] Sed vos ego quales sitis cognoui, nimirũ vacui à vera Dei dilectione. Vosipsos enim plusquam Deum, & gloriam vestram plusquam gloriam Dei diligentes, veram Dei dilectionẽ (quæ omni amori debet præpondere) nõ habetis, quod in vobis est totius mali seminariũ & fontale principium.

e Ego veni in nomine patris mei, & nõ accepistis me.

[e] Veni ego ad vos ex iussione patris mei, ab eo missus in mundũ ad vestram salutem: & noluistis, neque etiamnũ vultis me credẽdo suscipere, sed apertè mihi resistitis, & quasi inutilem indignè repellitis.

f Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

[f] Veniet autem olim in temporibus nouissimis, alius quidam mihi aduersarius, nõ missus à Deo, sed à semetipso præsumptione propria, qui se iactabat esse quod sum ego: & huic vestra progenies, in hoc vestram imitatura incredulitatem & rebellionem, toto corde adhærebit. Nimirum quia ego ad vos veniẽs in humilitate & paupertate appareo, nec ea quę in corde vestro sunt, id est, honores & diuitias amplector vel approbo, sed tantum patris voluntatem vobis simpliciter annuntio, vestram superbiam redarguẽs, ob hoc à vobis non suscipior. Ille autẽ Antichristus cùm venerit, quia apparebit in honore & diuitiis multis, & donis

tem

temporalibus honorabit sibi adhærétes, superbia vestra illũ suscipiet: quæ diuersitas manifestè argumento est, vos esse à Dei dilectione vacuos, ac propria dilectione plenos. [a] Quomodo enim fieri posset, vt vos Dei sermonibus fide debita attendatis & obediatis, quibus maximè cordi sunt honores mundi huius, & gloria quæ est ab hominibus: gloria autẽ Dei quę primum deberet habere locũ, infimũ in corde vestro vel certè nullum obtinet, vt non sit vobis curæ acquirere gloriam quæ est apud Deum, quæ nimirũ sola est & verè stabilis gloria. Nihil profectò mirum, si doctrinam Dei, & fidem Dei repellatis, postquam propriam gloriam toto animo quærentes, Dei gloriam cõtemnitis? [b] Nolite verò existimare, quod ego tantum vos apud patrem sum accusaturus, ꝙ me solum habeatis aduersarium in hac infidelitate & superbia vestra. [c] Etiam ipse Moses, in quo vos gloriamini tanquam eius discipuli, & cuius cathedram tanquam successores & locum eius tenẽtes occupatis, vos accusat, & condemnationi obnoxios arguit, aduersus vos vestrámq; incredulitatem ferens testimonium. [d] Videlicet quoniam nec ei credere vos comprobatis, dũ me refellitis. Nam si Mosi verbis & scriptis haberetis fidem, mihi quoq; fidem, reuerẽtiam, & obedientiam debitam præstaretis: [e] quoniam quidem ille in suis scriptis mei meminit, & venienti mihi fidé obedientiámque præstari pręcepit. Veluti cùm dixit: Prophetam suscitabit vobis Deus de medio fratum vestrorum, ipsum sicut me audietis, itémq; & aliàs frequenter meum in suis scriptis aduentum præsignauit. [f] Postea verò quàm illius cuius tanta apud vos est & tam antiqua authoritas, scriptis non creditis, nec obtemperare vultis, non vsque adeò mirum videtur, si mihi adhuc vobis incognito, & nullius in corde vestro æstimationis aut pretij, cæca obdurati cordis vestri pertinacia fidem dare recuset.

a Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est nõ quæritis?

b Nolite putare, quia ego accusaturus sum vos apud patrẽ:

c est qui accusat vos Moses, in quo speratis.

d Si enim crederetis Mosi, crederetis forsitan & mihi.

e De me enim ille scripsit.

f Si autẽ illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

ANNOTATIONES IN CAP. V.

P*ost hæc erat dies festus Iudæorum.*) Græci authores, Cyrillus, Chrysostomus, & Theophylactus, sacram pẽtecosten hanc solennita-

tem fuisse intelligũt. Festum enim proximum de quo in capite præcedenti sermo erat, pascha fuit: quo peracto à Iudæa in Galilæam redierat, vnde nunc rursum creditur ascendisse. ¶ *Est autem Hierosolymis probatica piscina.*) Græca exemplaria vulgata quæ nunc sunt in manibus, sic habent: Est autem Hierosolymis super probaticam, vel ad probaticam, piscina: vt significetur piscina vel pars esse eius totius loci qui probatica dictus esset, vel iuxta locum illum sita. Verùm tale nihil ex vllo Græcorum commentariorum vel tenuissimo indicio, haberi potest. Quinimo Theophylacti interpretatio satis apertè testari videtur, quod nostro more legerit, probatica piscina, duo illa in eodem casu iungens, vt adiectiuum cum substantiuo solet coniungi. Sic enim ille scribit: Probatica autem dicebatur piscina, eò quòd oues illic ad sacrificium congregabantur, & intestina eorũ abluebãtur. Ac posterius, vbi historiam istam ad mysteriũ baptismi accommodat. Porrò, inquit, per probaticam piscinam, intellige baptisma in quo Iesus dominus noster, ouis illa pro nobis immolata, lotus est & baptizatus pro nobis. Ac deinde per eandẽ piscinam mysticè pœnitentiam intelligẽs, ita ait: Probatica autem quædam dicetur piscina ista. Nam intestina & cogitationes, quæ in sacrificium viuũ, sanctũ, beneplacitum Deo præparãtur, & innocua fiunt, sicut πρόβατα probata, hoc est, oues in ista abluuntur. Consentiunt his quæ de hac re scribit diuus Hieron. in lib. de locis Hebraicis, in hæc verba, Bethsaida, piscina quæ fuit Hierosolymis, cognomẽto probatica, quam nos pecualem possumus interpretari. Ecce dum ait, cognomẽto probatica, manifestè nostram comprobat lectionem. Deinde ad exprimenda loci illius conditionẽ subiungit: Hæc quinq; quõdam porticus habuit. Ostenduntur gemini lacus, quorũ vnus hybernis pluuiis adimpleri solet, alter mirum in modum rubens, quasi cruentis aquis antiqui in se operis signa testatur. Nã hostias in ea lauari à sacerdotibus solitas ferunt, vnde & nomen accepit. ¶ *Quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida.*) Græca exemplaria vulgata pro Bethsaida, habẽt Bethesda, quod quidam secundum Hebrę̃ã etymologiã, interpretantur, domũ pecualem. Nam beth Hebræis significat domum, eder gregem vel pecus. Vnde Bethe[d]er, domus gregũ, vel pecualis potest intelligi. Ex authoribus vetustis quomodo legerint certi nihil deprehẽdi potest, cùm nemo vocabuli huius vim tractet, aut etymologiam excutiat. ¶ *Angelus autem domini descendebat secundum tempus in piscinam.*) Secundũ tempus, id est, certo vel opportuno tẽpore. Verùm hoc tempus quale fuerit, particulariter à nemine veterum scriptũ inuenio, præter quàm à Cyrillo: qui apertè asserit, solo die pentecostes contigisse

tigisse hanc aquæ motionem. Die pentecostes, inquit, angeli de cęlo descendentes, piscinæ illius aquā mouebāt: & huius motionis sonus, adesse ipsos ad sanctificandum aquam, significabat. Ac post pauca, Quapropter aqua etiam illius piscinæ, angelorum aduentum significans, non alio quàm pentecostes tempore mouebatur. Nec malè ista sententia mysterio conuenit. Siquidē per hoc piscinæ miraculū (iuxta concordem sanctorum patrū sententiam) voluit Deus multo ante, baptismi per Christum instituēdi significare virtutē. In baptismate autē, nō aqua ipsa per se sanctificat, nisi insuper de cælo virtus adsit & cooperetur spiritussancti, qui die sacro pentecostes descendens, aquam turbauit: id est, baptismale lauacrū hominibus sanctificauit, ita vt ex tūc pręciperetur Apostolis, vt eūntes in mundū vniuersum, vniuersos credentes baptizarēt in remissionē omnium peccatorum. Mat. 28.
Chrysostomus & Theophylactus generaliter tantū exponunt, certo tempore, vel opportuno tēpore. Videri tamen posset Chrysostomus, si ipsius verba pressius considerentur, hoc sensisse, quòd non tantum certo aliquo & definito tēpore (vt ait Cyrillus de pentecoste) Angelus descenderit, sed generaliter per singulos annos, aliquo tēpore, vel etiam pluribus tēporibus non quidē certis illis & definitis, sed indeterminatis, quādo & quoties domino fuisset placitum ex eo colligimus, quod cōmendans, hominis istius sanandi patientiā, dicit, ipsum octo & triginta annos nūquam discedētem illic expectasse, vt sanaretur. Quod si verum est, illum per tot annos nunquam discedendo à loco illo expectasse, cōsequens videtur, vt nō aliquo definito tempore vel die, illa fieret motio aquæ, sed generaliter, quando Deo placebat, vel semel per annū vel pluries. Si enim statuto aliquo tempore, vtpote in solēnitate pentecostali, tantū facta fuisset hæc motio aquę, non videretur verisimile, quod per tot annorū spatium illic in porticibus in publico loco nunquam discedendo homo ille permansisset. Mox enim vbi audisset, illo die ex infirmis illis aliquem esse sanatū, certum habuisset, ante annum futurū nihil sibi spei esse ad cōsequendum sanitatem. Neque verisimile videtur, tam fuisse impotētem, aut sic fuisse omni destitutum auxilio, vt non aliquē potuisset acquirere per totum anni spatium, qui ipsum à loco illo auferret, ne frustra ibi tantū tempus in loco publico verecūdè transigeret. Mihi sanè (saluo aliorum iudicio) magis arridet illa sententia, nec definito aliquo tātum die vel tēpore, nec semel tantum in anno, sed indeterminato & incerto tempore, quādo & quoties Deo esset placitum, aquam illam sic moueri solitam. Quam sententiā aliqua ex parte cōmendat, quod Euāgelista simpliciter dixit, *In his porticibus iacebat multitudo magna lā*

guentium,&c. Non enim videtur loqui tātum de illo tempore festi, sed simpliciter & generaliter, assiduè in porticibus illis iacere solitā huiusmodi infirmorum multitudinem. Ex quo deinde cōsequens videtur, quòd per totū annum huiusmodi expectabatur aquæ motio, neque tantum definito aliquo tempore: ipsa autem aquæ turbatio in signū ob hoc data fuisse videtur, vt per ea intelligerent infirmi, quādo & quoties vim sanatiuā aqua acciperet. Verùm nos hac in re nihil definitè asserimus, suū cuique iudicium liberū relinquentes. Prolixius autē quàm nostrū institutum ferat locum istum tractauimus: ob id maximè, quod apud scriptores minus plene tractatus videatur. ¶*Iesus autem declinauit à turba constituta in loco.*) Græci codices nō habent præpositionem, à, sed absque ea in hunc sensum legunt Iesum autē declinauit, turba existente vel constituta in loco. Vt significetur dominus non à turba declinasse, sed ab ipso quē sanauerat, vel à proximè astantibus Iudæis, intra reliquam turbam se occultasse, vt facilè est in turba oculos cuiuspiā vel aliquorum effugere. Atque hūc sensum manifestè indicat Cyrillus, cùm ait, Christū dispensatoriè in multitudine hominū occultatum, vt ira Iudæorum deferuesceret. In eandē sententiam legit & Augustinus, id quod apertè testantur hæc eius verba: Iesus autē cùm hoc fecisset & dixisset, declinauerat ab eo in turba. Videri igitur satis probabiliter potest (cū & Græci & Latini cōsentiāt, & ratio suffragetur) superuacaneā esse in vulgatis Latinorum codicibus præpositionem. ¶*Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc fecisset in sabbato.*) Vulgati Græcorū codices interiiciūt, & quærebant eum interficere. Verùm id in nullis Latinis inuenitur, neque interpretum quisquam vel Græcorum vel Latinorum illius verbi hoc sanè loco meminit, vnde probabiliter æstimari potest, ex sequētibus huc esse adiectū. ¶*Pater meus vsq; modo operatur.*) Cyrillus & Theophylactus, vsque modo, idem valere putant, quod etiam in sabbato. Potest tamē & generalius accipi, vt sit sensus, Ab initio quo cœpit operari pater, nunquā eum ab operando cessasse, cùm ab initio creaturæ nunquā destiterit à sustentatione & gubernatione mundi. Vnde si quālibet operationem in sabbato, violationem ipsius reputare Iudæi voluerint, consequens erit, tot sabbatorū Deū patrem esse violatorem, quot præcesserant ab initio creaturæ. Atque in hoc sensu, vt magis generali, ille etiā sanctorū intellectus includitur, & insuper aliquid vehementiæ additur orationi. *Amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem suum facientem.* Et post pauca: *Pater diligit filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit.*) Ne quis forte ista quę hic humano more dicuntur de filio Dei, aliter

intelligat

intelligat quàm de diuinitate credi cõueniat, atque vt nostra Elucidatio in his tã diuinis verbis non aberrare à patrum interpretatione sciatur, paucissima hic patris Cyrilli verba, quibus locũ istum enarrat, subiiciã. Sic enim loca ista enarrans ait: Impossibile est (ait Christus) cũ filius patris & ex eo naturaliter sim, me aliud velle aut aliud facere, quã quod pater & velit & faciat, non quia quasi exẽplo quodã didicerim, aut quia voluntate siue electione imitandum esse patrem iudicauerim, sed quia naturæ legibus ad eãdem operationem atq; consilium conscendo. Pater etiam rursus filio demonstrat, quæ ipse facit: non quasi depicta in tabulis, nec quasi ignorantẽ doctrina iuuans, (omnia enim filius vt Deus nouit) sed totũ seipsum in natura filij sic pingẽs, vt quæcunq; in se habeat, in filio demõstret: ita vt ex quibus, quænã sit natura patris, cognoscitur, ex illis etiam natura filij demonstratur. Ista Cyrillus. Atque ad hunc modũ cæteri omnes orthodoxi, pro Christi gloria exponunt, quę hîc dicuntur: cũ ecõtrario Arriani & alij hæretici, ferè omnia huiusmodi aduersus Dei gloriam torquere & peruertere conati fuerint: quorũ venena pestifera vt certius nos effugeremus, per omnia orthodoxorũ patrum sententiæ in diuinissimorum verborum istorum enarratione inhæsimus.

¶ *Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora.*) Hic locus secundum variam distinctionem variè legitur & intelligitur à patribus. Latini codices ita distinguunt, vt illud, *Quia filius hominis est*, iungatur cum immediate præcedenti: ac deinde noua incipiatur sententia ab eo loco: *Nolite mirari hoc*: Quam distinctionem solã Augustinus sequitur, dicens, illa particula, *Quia filius hominis est*, rationem dare eius quod præcedit, nimirũ quare pater filio potestatem dederit faciendi iudiciũ, ad eum ferè modũ per omnia quo nos in Elucidatione sensum istum lucidè satis explanauimus. Cuius etiam verba nonnulla ad pleniorem intelligentiam, hic placuit subiicere. Nõ ad iudiciũ viuorum & mortuorum pater ipse venturus est, quia non ipse videbitur in iudicio. Videbunt in quem pupugerũt. Forma illa erit iudex, quę stetit sub iudice: illa iudicabit, quę iudicata est. Iudicata est iniquè, iudicabit iustè. Veniet ergo forma serui, & ipsa apparebit. Etenim forma Dei quomodo appareat iustis & iniustis? Nam si iudiciũ non fieret nisi inter solos iustos, appareret tãquam iustis forma Dei. Quia verò iudiciũ futurum est iustorum & iniustorum, nec licet vt iniqui videant Deum (*Beati enim mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*) talis apparebit iudex, qualis videri possit, & ab eis quos coronaturus est, & ab eis quos damnaturus est. Forma ergo serui videbitur, occulta erit forma Dei. Occultus erit Matt. 5.

in seruo

in seruo filius Dei, & apparebit filius hominis: quia potestatẽ dedit ei & iudiciũ facere, quia filius hominis est. Et quia ipse solus apparebit in forma serui, pater autẽ non apparebit, quia nõ est indutus forma serui, ideo superius ait: *Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio.* Hactenus Augustinus. Eãdem quoque per omnia distinctionem & consimilem punctationem sequitur Græcus author Cyrillus, secundũ eandem fere sententiam quæ supra latius declarata est, exponens id quod dicitur: *Quia filius hominis est:* vt intelligamus causam reddi propter quã dixerit sibi datã esse in tempore iudiciariam potestatem, cùm ei vt vnigenito patri coæterno competat semper ista potestas. Ideo, inquit, datam in tẽpore dicit filius Dei hanc sibi potestatem, quia filius hominis est: secũdum quod homo est dari ei debuit, in tẽpore, quod secundum diuinitatem habet in æternitate. Cæterùm in eo quod subiungitur: *Nolite mirari hoc,* aliam ille intelligit relationẽ, quam supra nos simus interpretati. Accipit enim ille pronomen, hoc, vt referat nõ id quod proxime dictũ est de accepta potestate, sed miraculũ ipsum sanationis paralytici, in hunc sensum: Nolite mirari hoc, quod vnus longo morbo dissolutus verbo corroboratus, etiam grabbatum tulit & abiit: cùm mortem omnino sim destructurus, & orbẽ terrarũ iudicaturus. At verò Chrysostomus & Theophylactus, aliter prædicta distinguunt, in verbo illo, Potestatẽ dedit ei iudicium facere, completam enuntiantes sententiam: ac deinde, à capite quasi nouam inchoãtes, hoc modo: *Quia filius hominis est: nolite mirari hoc, quia venit hora, &c.* Assignántque hũc sensum: Quod dixi mihi à patre datum esse facere iudicium, nolite tanquã nouum aut incredibile admirari ex eo quòd filius hominis sum: quoniam idem ego qui filius sum hominis, sum nihilominus filius Dei, queadmodum tunc monstrabitur, quando omnes de monumentis prodibunt in generali omniũ resurrectione. Atque hi quidem adeò suam distinctionem amplectuntur, vt nostram penitus reiiciant, eo quòd hæreticus quidã Paulus Samosatenus, iuxta nostræ distinctionis formã legens, ex hoc loco asseruerit, Christum esse hominem purũ: dicẽs, ipsum iudicem esse constitutum, non vt Deum patri æquale, sed vt hominẽ, cui data sit à Deo illa potestas. Sed nos iã supra ostẽdimus, iuxta Augustini & Cyrilli enarrationes, nihil esse periculi in nostra distinctione, neq; veritati aduersum aliquid ea significari propter quod debeat reiici vel postponi. ¶ *Audient vocem filij Dei, & procedent qui bona fecerunt, &c.*) Verbum illud, procedent, ad vtranque partẽ sequentem referatur, in hunc sensum: Audient omnes boni & mali, vocẽ filij Dei, & omnes item procedent siue prodibunt de monumentis

numentis,siue boni siue mali,sed alio atque alio modo:boni quidem ad vitam æternam,mali verò ad supplicium æternum. Hanc distinctionem annotarunt Cyrillus & Augustinus.¶*Si ego testimonium perhibeo de me ipso,testimonium meum non est verum.*) Videtur hoc pugnare cum eo quod alibi dicit. Et *si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est.* Verum soluitur contrarietas, si intelligamus in proposito loco, secundum opinionem & iudicium illorum, ad quos sermonem habebat,Christum fuisse loquutum:quemadmodum puchrè annotauit Chrysostomus,particulam illam, *Testimoniū meum non est verum,* non temerè esse intelligendam,sed ad illorum opinionem esse referendam:nec sua authoritate Christū illam asserēdo pronuntiasse,sed pro auditorum suspicione loquutum esse,quasi diceret:Vobis non est verum, vos non credetis,si ego tantum de me ipso testimonium perhibeam. Annotarunt idem Cyrillus: & Theophylactus.¶*Ego autem habeo testimonium maius Ioāne.*) Græcè est, *μείζω τῶν ἰωάννου*, vbi quia in genitiuo casu ponitur,Ioannis, iuxta morem Græcorum ablatiuo carentium, putant quidam repetendum, testimonium, hoc modo: Habeo testimonium maius testimonio Ioannis. Atque ea ratione quidam mutant ablatiuum in genitiuum, legentes ad hunc modum: Habeo testimonium maius Ioannis, subaudientes testimonio. Atque in hunc modum debet etiam nostra lectio intelligi.¶*Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam habere.*)Sermo iste vt in Latinis, ita & in Græcis ambiguus est, secundum quod verbum,scrutamini, vel imperatiue sumitur vel indicatiue.Chrysostomus imperatiue accepit,dicens,Christū hoc verbo mittere Iudæos ad diligenter perscrutādas scripturas, & hoc eis iubere vt scrutentur.Cyrillus verò hūc sensum, tametsi communem eum & tritum agnoscat,nequaquam tamen recipiendum putat, sed indicatiue & assertiue verbum contendit accipiendum,in hunc sensum:Vos quidem scripturas scrutamini,putantes in illis vitam inuenire:sed quæ vobis erit ex hoc vtilitas,cùm in illis de me testimonia deprehendentes nolitis tamen ad me venire,vt vitam habeatis?Imò magis animarum vestrarū maxima detrimēta inde vobis colligitis: vnde salutē consequi putatis,dum ad contradicendum tantum veritati scripturā legitis.¶*Si alius venerit in nomine suo,illū accipietis.*) Cōmuni loquentiū cōsuetudine volentium quod certò venturū putāt cū modestia asserere,conditionalē loquēdi modū pro tēporali assumit.Vult enim significare,cū alius venerit,illū ab eis suscipiendum. Cōmuni autem sententia omnes doctores Antichristū hic intelligēdum esse affirmant, de quo & Paulus scribens Thessalonicensibus

Ioā.8.

per

per omnia his Christi verbis similia loquitur, posterioris Epistolę secundo capite: Cuius, inquit, de Antichristo, est aduentus secūdū operationem Satanæ in omni virtute & signis & prodigiis mendacibus, & in omni seductione iniquitatis, iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, consenserunt autem iniquitati,

ELVCIDATIO CAP. VI.

Post hæc abijt Iesus trans mare Galilææ quod est Tyberiadis:

His verò peractis, alio quodam tempore dominus Iesus abiit trās mare situm in Galilæa, quod ab imminente Tyberiade ciuitate, sic à Tyberio Cæsare nominata, appellabatur mare siue stagnū aut lacus Tyberiadis.

b Et sequebatur eum multitudo magna quia videbāt signa quæ faciebat super his qui infirmabantur.

b Prosequebatur autem eum hominum plurima multitudo, idque potissimum ob signa & miracula, quæ ab eo fieri videbāt super malè habētes. Quidam enim ex admiratione signorum, vt rerum nouarum cupidi: alij propter sanitatem vel sibi vel suis acquirēdam: alij propter eius doctrinam audiendam, Christū prosequebantur, omnes signorum eius potentia & efficacia permoti.

c Subijt ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.

c Perueniens autem in locum desertū trans mare dominus, ascendit in mōtem ipse cum discipulis: ibique inter eos familiariter resedit, vt cum eis de rebus cælestibus conferēs, ad patrandum paulò pòst miraculum se ac suos præparet: exemplum in hoc præbens, iis qui in Ecclesia pastorum locum tenent, prius se in monte solitudinis & contemplationis apud semetipsos exercere, quàm ad ministrandum aliis descendant, sicque ex quiete & amore cælestis contemplationis, ad proximorū necessitates sese demittere

d Erat autem proximum pascha, dies festus Iudæorum.

d Cùm autem hæc agerentur, non longè aberat paschalis solennitas, quod tempus miraculo congruum videbatur: vt eius fama per illos qui Hierosolymam erāt profecturi ad solennitatem, facilius latiúsque ad Euangelij profectum spargeretur.

e Cùm subleuasset oculos Iesus: & vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Philippum:

e Sedens itaque dominus in montis altitudine, cùm oculos illos benedictos inæstimabilis pietatis: oculos, inquam, & corporis & mentis multò magis, ad prospiciendum in turbam infernè

præ

præstolantem subleuasset, vidissetque maximam hominũ multitudinẽ ad se vndiquaq; conuenisse, ac per multum iam tempus patiẽter expectasse, animo meditans opus diuinæ virtutis, quo populum erudiret atq; consolaretur, quendam ex discipulis nomine Philippum, qui erat à Bethsaida, alloquutus est, quasi cõsilium inquirens, & dixit: [a] Vnde nobis tanta suppetere posit vis pecuniarum, vt panes emamus ad tantam hanc multitudinem reficiendam sufficientes? [b] Interrogabat autem hæc dominus, tantum vt Philippum tentaret, vtq; ex eius responso clareret rei quã Christus meditabatur, humana via impossibilitas. [c] Non autem quasi ignorans ignorabat, quoniam ipse quid in animo haberet, & quid iamiam facturus erat, præsciebat. [d] Philippus autem de proposita interrogatione vehementer admiratus, ita respondit: Quid tu domine de emendis panibus in omnem hanc turbã loqueris? Etiam si ducentis denariis (qui à nostra tenuitate longè absunt) panes nobis comparemus, non suffecerint omnes illi panes, non dico ad saturandos omnium ventres, sed neque ad tenuiter reficiendũ & famis necessitatem depellendam. [e] Alius verò quidã ex discipulis nomine Andreas, frater Simonis Petri, audita domini interrogatione de modo reficiẽdi populum, & Philippi, responsione ignorantis consilium, dixit ad dominum: [f] Est hic in comitatu nostro puer quidam habens in cibum quinque panes, eosque ordeaceos, & duos pisciculos, nec aliud quippiam escarum in promptu est, quod ad manũ habere possimus: quod si ad multitudinem cibandam sufficeret, facilè esset tuo proposito ex nobis inuenire consilium. [g] Sed quid commeatus iste tam tenuis & modicus, ad tam immensam hominum, & famelicorum hominum turbam? Humana profectò via, ex tam modico cibo fieri nõ potest, vt omnes isti vel famis necessitate leuẽtur. Proinde tu præceptor consiliũ inueni, quo nos secundum humanam prouidentiam destituimur. [h] Declarata igitur ad exhibẽdi miraculi gloriã, rei difficultate & impossibilitate secundũ naturã, ad miraculum se accingẽs dominus, ait discipulis: Curate, vt in certos

a Vnde ememus panes, vt manducent hi?

b Hoc autem dicebat tentãs eũ.

c Ipse enim sciebat, quid esset facturus.

d Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes, nõ sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat.

e Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri.

f Est puer vnus hîc, qui habet quinque panes ordeaceos & duos pisces.

g Sed hæc quid sunt inter tantos?

h dicit ergo Iesus: Facite homines discumbere.

ordines digesti atque compositi homines isti discumbant;ego illis cibũ apponi curabo,quem edant.[a] Erat autem illo in loco virentis graminis multa copia:propter quod ad accumbendum locus ille commodus & amœnus videbatur.[b] Statimque obedientes discipuli iuxta verbum domini,turbas disponunt ad conuiuia per ordines eos dirigentes, sic vt singulis commodè possit ministrari:eratq; numerus eorum qui discumbebant,quinq; millia virorum,non cõnumeratis mulieribus & paruulis,quorum proculdubio non minor erat numerus.[c] Illis itaq; discumbentibus, & Dei gratiam ac benignitatem ex Apostolica instructione pręstolãtibus,dominus Iesus in sacras illas ad benedictas manus suas panes quinq; illos accepit,eosq; adhuc in manibus tenens,eleuatis ad cælũ oculis patri gratias egit,à quo omne bonum sciebat descendere,& à quo patrandi miraculi virtutem se habere agnoscebat:in hoc suo nos exemplo instruẽs patri bonum omne acceptũ referri,quodcunque nobis obtigerit,ipsiq; semper in omnibus donis suis gratias agere:[d] ac deinde, per Apostolorum manus discumbentibus iussit apponi partes quas frangendo multiplicabat:similiter & de piscibus agebat,singulis quantũ vellẽt ex vtriusq; ministrans,non ad necessitatem tantum aut tenuem sufficientiã,sed ad plenã abundantiã.Diuina quippe virtute, qua ab initio condita sunt omnia ex nihilo, in manibus illius panes piscesq; frangẽtis sic illa substantia multiplicabatur,vt omnibus abũdè sufficeret.[e] Postquam verò iam omnes essent egregiè refecti & bene saturi,non solum depulsa fame , sed & impleto desiderio,iussit discipulis,colligere fragmẽta micasq́ue panũ & pisciũ,quę mãducantibus superfuerant, ne perirent Dei dona:partim, vt ex hac fragmẽtorũ collectiõe illustrior redderetur miraculi gloria:partim,vt ex ea nos edoceremur nunquam bona Dei dona,ad vsum hominum concessa , propter abundantiã spernere aut vilipendere,sed quæ nobis fortè supersunt,in aliorum indigentium vsus fideliter conserua re.[f] Tanta verò est inuenta fragmentorum copia,vt colligẽtes ea discipuli duodecim cophinos impleuerint

a Erat autem fœnum multum in loco.

b Discubuerunt ergo viri numero quasi quinq; millia.

c Accepit ergo Iesus panes,& cùm gratias egisset,

d distribuit discumbentibus: similiter ex piscibus , quantum volebant.

f Vt autem impleti sunt,dixit discipulis suis: Colligite quæ superauerũt fragmẽta ne pereãt.

g Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum , ex quinq; panibus ordeaceis , quæ superfuerunt his qui manducauerant.

rint fragmentis illis, quæ ex quinq; tantum panibus & duob⁹ pisculis omni turbę illi saturitatæ supererāt, ita vt post absolutum cōuiuium, multò plus reliquiarum sit repertum, quàm ante ciborum poterat inueniri.[a] Proinde homines illi tātum & miraculum & beneficium in semetipsis experti, meritò magnam inde conceperunt de Christo signi authore existimationē, quam & verbo testabantur, dicētes:[b] Verè hic est ille Propheta magnus & insignis in lege promissus, & tanto desiderio hactenus nobis expectatus, vt qui venturus esset, & à Deo mittendus in mundum, ad salutem populi.[c] Dominus autem Iesus per diuinitatis suæ omni scientiam cognoscēs, homines illos ex miraculi huius admiratione sic nimio & incōposito erga se feruore affectos, vt animo meditarentur in regē temporalem ipsum sibi constituere, & nisi fuga se ab eis subduceret iamiam illos ad rem properaturos, sic vt etiam reluctantem eum conarentur in regnū subuehere, atque ita rebellare Romanis (quòd putarēt sub tanto rege non posse non optimè agi)[d] rursum in montem se subduxit, vnde ad pascendam turbam descenderat vt aliquantisper ab eis abesset, donec affectus ille immodicus & subitaneus feruor populi, temporis mora deferbuisset, & calor ardētium animorū aliquantulū refrixisset: exemplū nobis imitabile præbens, temporales honores & mundi pompas nō tantū non abire, verùm etiā oblatos quo ad licet refugere. [e]Cùm autē iam adueniret vespera, discipuli ad mare descēderūt ex domini iussione, qui sic eis cōstituerat solus in montē ascendens, vt quantotius ipsum trans mare pręcederent:[f] sicq; consensa naui, post periculum & miraculū statim describēda, tandē peruenerūt in ripam oppositam, in ciuitatem Capharnaū, quę sita erat ex opposito loci illius in quo miraculū prędictū dominus patrauerat, & in quà tum tēporis dominus cū suis morabatur.[g] Cùm autē nauim ingressi aliquā diu nauigassent, nox aduenit, & necdum ad eos venit dominus, in mōte solus prolixius orās, atq; etiā à proposito diutius à discipulis, ad probādā eorū fidē, abesse volēs.[h] Abscēte autē domino, tēpestas magna satis exorta

a Illi ergo homines cū vidissent quod Iesus fecerat signum dicebant:

b Quia hic est verè Propheta, qui venturus est in mundum.

c Iesus ergo cū cognouisset quia venturi essent vt raperent eum, et facerent eum regem.

d Fugit iterum in montem ipse solus.

e Vt autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare.

f & cùm adscendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum.

g Et tenebræ factæ erant: et non venerat ad eos Iesus.

h Mare autem vēto magno flāte exurgebat.

orta

orta est, eleuabanturq; in altum fluctus maris à venti impetu, qui à vehementia sua mare conturbabat, & contrarius existẽs nauiculam fluctibus ex aduerso oc currentibus quatiebat, ac velut obruebat.[a] Cùm itaque remigassent illi ad stadia ferè vigintiquinq; aut triginta, multoque & longò labore, ob venti nimiam aduersitatẽ, parum profecissent, pius dominus qui laborantibus in tribulatione propius semper adesse cõ sueuit, opportunè illis adfuit remigãdo iam defatigatis: apparuitq; eis per tenebras noctis, pedibus mare calcans, ac super maris aquas quasi super terræ solum ambulans.[b] Quem videntes naui iam proximũ fieri, nimia rei nouitate perterriti, timuerunt, existimãtes spectrum forsitan esse phantasticum, aut dæmonis illusionem, cuiusmodi nonnunquam solent noctis tem pore nauigantibus, aut iter conficientibus, apparere.[c] Pius vero Iesus, qui non ad suorũ terrorem, sed consolationem veniebat, voce blanda & familiari cõturbatos alloquutus est, dicẽs: Ego ipse sum dominus ac præceptor vester, ponite superuacaneum hunc animi vestri timorem.[d] Quem statim ex voce domestica agnoscẽtes discipuli, pulso timore, cõsolatiõe magna refecti accurrebant gestiẽtes, velut aduentũ ei sibiq; gratulãtes, & voluerunt eum ad se in nauim suscipere:[e] ipsoq; ingresso, statim nauis diuino miraculo subito visa est applicuisse terræ, ad quẽ nauigando pergebant, à qua multum satis Christo ingrediẽte distabant. Sicq; per Christi præsentiã resarcitum est damnum multæ & laboriosæ nauigationis nocturnæ, qua parum profecerant, vt solent omnia Christo pręsente damna sarciri. Atq; ita in vno hoc facto tria lucẽt miracula. Primũ, in eo ꝙ pedibus mare calcauit: secũdũ, ꝙ tempestatem subito sedauit: tertium, quòd nauim à littore multum adhuc distantem in momẽto terræ appulit.[f] Postridie verò eius diei quo turbas pauerat dominus, turba quę in loco illo vbi patratum erat miraculum trans mare ex opposito ciuitatis Capharnaũ adhuc perstabat, cœpit aduertere & secũ perpendere, quod pridie ibi non fuisset nauis alia, præter illã quã conscenderant discipuli: & certò sciebant, dominum Iesum

a Cùm remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta, vident Iesum ambulantẽ super mare, & proximum naui fieri:

b & timuerũt.

c Ille autem dicit eis: Ego sum nolite timere.

d Voluerunt ergo accipere eum in nauim:

e & statim nauis fuit ad terrã in quam ibant.

f Altera die turba quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia nõ erat ibi nisi vna: & quia nõ introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abijssent. Aliæ verò superuenerũt naues à Tyberiade iuxta lo-

Iesum hanc nauim nõ conscendisse cum suis discipulis, sed solos eos fuisse nauim ingressos: propter quod, existimauerãt adhuc in monte quẽ ascenderat agere dominũ, nihil suspicantes de miraculo ambulationis super mare. Interim tamen aliæ superuenerant naues à Tyberiade ciuitate vicina (vt erat continuus aduentantium ad Iesum cõfluxus) applicantes ad locũ illum in quo dominum inuenire existimauerant, videlicet vbi pridie à domino pastæ fuerant turbæ, & manducauerant panem, gratiarum actionem Deo patri & Christo filio ejus persoluentes: pro tam opportuno accepto beneficio, & viso tam insigni atque iucundo miraculo.[a] Turba, inquam, ista quę adhuc in loco illo præstolãs Iesum perstabat, cùm ex prædictis indiciis tandem aduertisset, inde eum abscessisse, & nusquam inueniri, neque quẽquam discipulorum eius illic remansisse, facilè suspicantes ꝙ discipulos fuisset ipse quocunq; tandẽ modo aut via sequutus, quos viderãt versus Capharnaum nauigasse, non ferentes abesse à Iesu, cõscensis nauibus illis quæ superuenerant, transnauigauerũt in oppositam ripam, & peruenerũt Capharnaum, quo prior cũ suis appulerat dominus: statimq; eum cuius gratia venerant quęsierũt.[b] Et cúm eum trãs mare in Capharnaum (quæ sita erat in littore, ex opposito loci illius vbi miraculum factum fuerat) inuenissent, ignorãtes quonam modo peruenisset illuc dominus, aut lacum traiecisset, interrogauerunt eũ, dicentes:[c] Magister quãdo aut quomodo huc venire potuisti? Nos enim te pręstolabamur, & abscessisse ignorabamus, quoniam vnica erat illo in loco nauicula, quam sine te discipuli soli conscenderant.[d] Dominus autẽ Iesus, adhuc illos in animo voluere sciens hesternum propositum de se in regem constituendo (quod sanè propositnm nõ ex vera fide & dilectione erga Deũ procedebat, sed magis ex amore proprio, ꝙ sperarẽt sub tali ac tanto rege sibi omnia fœliciter successura, ac in bonis omnib⁹ tẽporalibus se per illũ abũdaturos) ad euellendam ex eorũ animis hanc malam proprij amoris radicem, & veræ fidei pietatẽ inserendam, durè satis per modum increpantis eos allo-

eum vbi manducauerãt panem gratias agentes Deo.

a Cùm ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi neq; discipuli eius, ascẽderunt in nauiculas, et venerũt Capharnaum, quærẽtes Iesum.

b Et cùm inuenissent eũ trans mare, dixerunt ei:

c Rabbi, quãdo huc venisti?

d Respondit eis Iesus, & dixit:

a Amen amẽ dico vobis quæritis me nõ quia vidiſtis ſigna,

quutus eſt, dicens: [c] Hoc ego certo noui, & cũ veritatis ꝓteſtatione vobis affirmo, ꝙ nunc me proſequuti eſtis & quæritis, nõ ex vera radice pietatis proficiſci: ſed tantum ob veſtrũ proprium cõmodum, & cõmodũ corporis nõ animæ. Videlicet ob hoc nũc me tam ſtudioſè (vt videmini) quæritis, non quia miracula vidiſtis diuinam in me virtutem atteſtãtia: hoc eſt, non quòd ex miraculis iſtis vera fide & dilectione erga Deum ſitis affecti. Nam & aliàs plura feci miracula, nũquam tamen ſic me quæſiſtis regem facere. [b] Sed propter beneficiũ temporale quod pridie accepiſtis, ideo me ꝓſequimini, & vano cõceptu regẽ me facere cõſtituitis, vobis & vẽtri veſtro conſulẽtes: ſperantes nimirũ pet me in temporalibus bonis omnibus conſequi abundantiam & proſperitatem. Non eſt autem hoc verũ pietatis ſtudium, ad quod vos adducere cupio. [c] Super omnia enim laborare & anniti vos oportet, vt cibum acquiratis, non iſtũ corporeum & temporalem, qui nobis eſt cũ brutis animantibus cõmunis & facilè tam malis quàm bonis acquiritur, quiq; conſumptus in receſſum emittitur, ſed cibum animæ verum & incorruptibilem, qui animam in vita paſcat æterna, ſic vt nunquam eſuriat aut deficiat: [d] quem profectò verũ animæ cibum ego vobis ſum daturus, ſi excuſſò ſomnio temporalis cibi & abundantiæ, ex animo eum à me poſtulaueritis. [e] Me enim filiũ hominis in tẽpore de virgine natũ, pater cæleſtis ſignauit, & quaſi ſigillo cõfirmauit, teſtimoniisq; firmiſsimis & irrefragabilibus declarauit, & declarabit amplius, illum eſſe qui hominibus cibum verũ vitæ æternæ debeã largiri, à quo verus animę cibus debeat expectari. Signauit etiam me pater vnctione & ſegregatione peculiari præ cęteris omnibus filiis hominum, quem etiam ab æterno vt characterem ſuũ & imaginem quaſi in identitate ſubſtantiæ gignendo ſignauit. [f] Audientes verò turbæ ita durè ſibi loquentem dominũ, non ſtatim quidem in cõtumeliam prorumpunt: ex parte tamen aliqua, amarũ animum & nonnihil offenſum produnt, dũ quaſi indignãtes interrogãt. [g] Quid tu vltra à nobis exigis, aut quid faciemus, vt

b ſed quia mãducaſtis ex panibus, & ſaturi eſtis.

c Operamini, non cibũ qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam:

d quẽ filius hominis dabit vobis.

e Hunc enim pater ſignauit Deus.

Dixerunt ergo ad eum:

g Quid faciemus vt operemur opera Dei?

vt iuxta tuum consiliũ operemur quæ Deo sunt grata,& vitam cõferant æternã?Nonne iam satis nos fecimus,qui legẽ seruamus, atque insuper te tanto affectu quærimus,& terra mariq; sectamur? [a] Dominus autem veræ pietatis radicem eis volẽs demonstrare, paucis verbis sic illis respondit: [b] Inter omnia opera quib' Deũ vobis demereri possitis, & Deo grati fieri,hoc est præcipuũ & primũ, ex quo pendent cætera omnia, vt vera recta & syncera fide illi adhæreatis, eũq; super omnia diligatis,quem ipse misit in mũdum:vt vos ipsos diligẽrẽ & quæ vestra sunt quærere desinẽtes, totum affectum cordis vestri, in me transferatis,me super omnia diligentes,& meam doctrinã ad quam docendam à Patre sum missus,super omnia mundi bona requiratis. Vnicum hoc opus internũ radix est totius Euangelicæ pietatis, ex qua quodcunq; opus processerit Deo gratum erit, quicquid autẽ inde nõ nascitur, gratũ Deo non erit,neque vitæ æternæ meritorium. Propter hoc scilicet vos nũc arguo, quia radicẽ istam veræ pietatis in vobis non inuenio. [c] His verò auditis,apertius iram suam prodere incipiũt,& quales antè fuerint,nũc satis demonstrant,dũ verbis quasi exprobratoriis cũ eo expostulant,dicentes: [d] Si vis vt tibi & in te credamus, ostende ergo nobis signũ aliquod sufficiẽns & efficax, quod nos de veritate missionis tuę à Patre certos reddat.Nõ enim videtur rationabile, vt tibi credamus, nisi signo aliquo efficaci nobis cõprobes, te verè à Deo missũ esse.Hactenus verò nihil tale ostẽdisti,quod ad faciẽdã nobis fidẽ videatur sufficere.[e] Nã si fortè signum hesternũ velis adducere de pastu multorum milliũ,exiguũ & tenue videt' istud miraculũ, si cũ eo conferatur qd' olim patribus nostris per Mosem fuit à Deo exhibitũ: quando patres nostri olim sub Mose in deserto mãna comederũt,panẽ sibi de cęlo datũ, [f] iuxta testimoniũ scripturę dicentis in Psal. Filiis Israël egressis de Aegypto Deus panẽ misit cęlestẽ, nõ ex terra eductũ,sed de cęlo aëreo in modũ rotis super terrã demissum, quo pane annos totos quadraginta eosdẽ aluit in deserto. Hoc sanè miraculũ longè maius videtur,

a Respondit Iesus & dixit eis:

b Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quẽ misit ille.

c Dixerunt ergo ei:

d Quod ergo tu facis signũ vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

e Patres nostri manducauerũt manna in deserto,

f sicut scriptum est: Panẽ de cælo dedit eis manducare.

eo quòd ex te heri vidimus,& absq; vlla comparatione præcellétius Sic illi apertè suam prodentes ingratitudinem, gloriosissimũ illud Christi miraculum simul & beneficium,attenuãt,& comparatione iniqua velut nihili faciunt.[a] Contra quorum improbitatẽ, ex aduerso Dominus Iesus illud per Mosem olim exhibitũ attenuat:& quãta per se pater fecisset, non vni populo,sed toti mũdo,enũtiat,dicens:[b] In veritate dico vobis,non Moses (vt vos dicitis) panẽ vestris patribus dedit de cęlo:quoniam non ipse miraculi illius author erat,sed minister tãtum & nuntius: deinde nõ dę patris sinu, imò nec de empyreo cælo cibus ille descendebat, quem dabat Moses, sed tantum ex aëre,vbi diuina virtute formabatur:nec deniq; verus panis erat ille,sed tantum figuratiuus.[c] Nunc verò in hoc tempore gratiæ, Deus pater meus ipse vobis per semetipsum mittit & donat me panẽ verũ, cuius manna illud vmbra & figura tantum erat: & hũc panem verè de cælo mittit,de summa altitudine cælorũ de proprio sinu suo in quo ab æterno quiescit.[d] Verus etenim panis ille est,qui à Deo patre in hũc mundum ab hoc missus est,vt panis verũ & perfectũ officium operetur, nimirũ vt vitam veram & perfectam det toti mũdo.Cùm enim panis officium pascendi ac nutriẽdi habeat,illum constat esse verũ panẽ, qui verè pascit vitámque præbet toti homini, & ita sustentat,vt nũquam deficiat,multo melius quàm esca crassa & corruptibilis:quæ videtur quidem ad tẽpus carnem pascere,vitámq; ei seruare,sed diu id facere non valet:animam verò ipsam nullo modo valet nutrire.[e] Quibus illi auditis de tam commodo & salutari pane,nõ intelligentes mysterium verborũ Christi,corporali cibi desiderio iterũ intenti.[f] Domine,inquiũt, panem istum quem tantopere commẽdas,semper da nobis,tu nobis illũ semper ministra, & nos te sequemur per omnia.In quẽ modum,mulier quoq; Samaritana Christũ audiens de aqua saliente in vitam æternam verba facientẽ,postulabat aquam illam sibi semper adesse,ne sitiret amplius.[g] Iesus autem volẽs eis temporalis cibi somnium excutere, atq; ad spiritualem

a Dixit ergo eis Iesus.

b Amen amen dico vobis, non Moses dedit vobis panem de cælo,

c sed pater meus dat vobis panẽ de cælo verum.

d Panis enim verus est,qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.

e Dixerũt ergo ad eum:

f Domine semper da nobis panem hunc.

g Dixit autem eis Iesus:

lem intellectum eos transferre, ita eis respõdit, apertius explicãs quæ prius dixerat obscurius. [a] Ego (inquit) panis ille sum verus, quem dixi missum à patre, quique vitam veram præstat mundo. Et quisquis per fidem synceram ad me venit, vt panem istũ fide mãducet, fame nõ affligetur anima eius: [b] siue (vt eandẽ verbis aliis sententiam eloquar) qui in me credit, sitim non patietur animæ, nulliusque veri boni egestate affligetur imperpetuum, sed satietate & ebrietate perfructur æterna, à statu gratiæ transiturus ad statũ gloriæ, vbi sine fine omnium bonorũ est abundantia. [c] Sed quomodo aliàs dixi vobis, ita res habet, nimirum vos ex pane isto vestra culpa fructum non capitis, quoniam videtes me, & signa quæ ego operor in nomine patris, verba quoque audiẽtes quæ ego loquor ab illo, nõ vultis ad me venire, & in me credere vt ex me impleamini bonis, sed infidelitas peruersa vos in egestate vestra retinet. Veruntamen licet vos me repellatis, siue ad me venire recusetis, non ob hoc prorsus erit sine fructu meus in mundum aduentus, neq; ob hoc nulli me fide suscipient. [d] Omnes enim homines quos ab æterno secundũ prædestinationem atq; in tempore secũdum stabilem vocationem, electionẽ & adoptionem, pater mihi dederit, electi mei omnes qui à Deo patre sunt ad vitã prædestinati, ad me venient, in me fide recta credẽdo, mihique fideliter adhærendo: [e] eos verò qui sic ad me venerint ego nequaquã vt morosus dominus vel crudelis tyrannus repellã aut auersabor, per cõtemptũ, sed maximi eos faciam, benignissiméque vt pastor bonus & pater benignus excipiam, & magna eis præstabo. [f] Ad hoc enim ego de cælo à patre missus veni in mundum, nõ vt propriam meã faciam volũtatem patris voluntati repugnando, sed vt ipsius per omnia pareã volũtati: qui me misit in mundũ, vt quæ vult ille, ego quam studiosissimè perficiam. [g] Vult autẽ hoc pater meus & sic irreuocabili statuto decreuit, vt ex omnibus, quos mihi ipse ab æterno secũdum prædestinationẽ, & in tempore secundum electionem donauerit, tanquam prçordinatos ad vitam, ego nõ abiiciã aut per-

a Ego sum panis vitæ. Qui venit ad me nõ esuriet:

b & qui credit in me, nõ sitiet in æternũ.

c Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non credidistis.

d Omne quod dat mihi pater: ad me veniet:

e & eum qui venit ad me, nõ eijciam foras.

f Quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed volũtatem eius qui misit me.

g Hæc est enim voluntas eius qui misit me Patris, vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.

ditione æterna perire sinam, vel vnũ ex eis:imò hoc vult,vt nec secundum corpus pereant electi mei,aut in morte permaneant,sed vt ad vitam resuscitem eos in nouissimo iudicij magni die,vt sic & in corpore & in anima mecũ viuant in gloria, qui mihi modo per fidem adhærent in vita. [a] Iterum repeto,& apertius dico,hanc esse patris qui me in mundum misit voluntatem,cui ego cõtradicere aut repugnare nec possum nec volo,vt omnis qui me filiũ Dei,siue corporis siue mentis oculis cognoscit,& fide recta vera dilectione formata in me credit,vitã habeat æternã: quæ modo quidem incipiat in anima per gratiam, ac post consummetur per gloriam. Et nõ in anima tãtum viuet, sed etiã in corpore. [b] Propter hoc enim ego eum in nouissimo magni iudicij die,in consummatione sæculi,ad vitam resuscitabo, vt totus homo in corpore simul & anima vitã extunc accipiat sine fine perẽnẽ. [c] His verò ex ore Christi auditis, Iudæi crassi & carnales verborum spiritualium minimè capaces,aduersus ea quę non intelligebant(vt moris,est animalibus hominibus,blasphemare quæcunque non intelligũt) calumniando murmurabãt,ob hoc maximè quòd dixisset:Ego sum panis vitæ,qui de cælo descendi:dicebantque mussitantes alter ad alterũ:[d] Nónne hic homo filius est hominis abiecti & ignobilis,cui nomen Ioseph,inter nos educatus & ex multo tẽpore nobis cognitus,cuius nos & patrẽ & matrem & cognationẽ omnem probè nouimus?[e] Quæ igitur ista est tam effrons iactantia , & impudens præsumptio hominis istius,vt iactare ausit,de cælo se descendisse in mundum?Qui enim & patrem & matrem habet in terris, quomodo de cælo venisse aut descendisse credetur? [f] Audiens verò dominus Iesus,inter sese mussitantes, & murmurando huiusmodi proferẽtes Iudæos incredulos,ita illis placido vultu respondit,dicens:[g] Cessate,ô Iudæi,à murmuratione huiusmodi,quę nihil vobis prodesse poterit:ac postquam oblatam vobis Dei gratiã suscipere nõ placet,ab eius saltẽ impugnatione desistite,ne cum Deo pugnare videamini. Quod vos modo mihi nõ creditis,ideo est,quia ad vitã præordi-

a Hæc est autẽ voluntas patris mei,qui misit me, vt omnis qui videt filiũ & credit in eũ, habeat vitam æternam,

b & ego resuscitabo eũ in nouißimo die.

c Murmurabãt ergo Iudæi de illo quia dixisset: Ego sum panis viuus qui de cælo descendi, & dicebant:

d Nónne hic est filius Ioseph,cuius nos nouimus patrem et matrem?

e Quomodo ergo dicit hic:quia de cælo descendi?

f Respondit ergo Iesus et dixit eis:

g Nolite murmurare in inuicem.

ordinati nō estis, aut quia pater vocatione hac & electione vos nō est dignatus.[a] Nemo enim hominum potest ad me venire, per verā in me fidei deuotionē, nisi Pater qui me in mūdum misit, illum interius inspirando siue erudiendo ad me adduxerit, & quasi inflectendo cor eius ad me pertraxerit.[b] Quisquis autem sic à Patre ad me attractus fuerit, mihique per fidem adiunctus, ego eum in nouissimo magni iudicij die ad vitā resuscitabo, vt in corpore simul & anima totus homo reuiuiscat in gloriam.[c] In Prophetis variis scriptum legimus, electos & prædestinatos ad vitā omnes à Deo doceri, illuminari & erudiri debere, qui solus hominē docet salutarem scientiā veritatis. Humana quippe eruditio nihil ꝓficit, si nō adsit qui intus doceat, trahat & moueat, cooperator, imò præcipuus operator, Deus.[d] Iuxta hoc Prophetarum testimonium dico, quòd quisquis à Deo patre interius loquente audiuit & didicit eam quę est de me meaq; doctrina veritatē, is mihi se per fidem adiunget: contrà verò, qui non à patre docti fuerint, non poterunt ad me venire.[e] Neque verò hęc dico, quasi corporeis oculis possit Deus videri, aut vt in se est cognoscere: vt ne quis existimet, de sensibili patris præsentia & instructione me loqui.[f] Hoc autem, nempe patrem videre, aut vt in seipso est perfectè cognoscere, mihi est proprium, qui semper sum apud Deum & à Deo: ab æterno quidem, ex Deo Deus procedens, in tempore autē secundum assumptam hominis formā à patre missus in mundum.[g] Vnde illud vobis velut caput negotij cū veritatis protestatione affirmo, quòd quisquis fide vera & integra mihi se adiunxerit, tanquam membrū effectus corporis mei, is ex me verā & æternam assequetur animæ corporisq; vitam, quæ modo initium sumit per gratiam, pòst consummada per gloriam.[h] Propter quod, iterum dico & apertè profiteor, me esse verum panem vitæ, qui animę vitā largior, nullo vnquam tempore inter moriturā.[i] Fateor equidē, patres vestros (iuxta ea quæ per vos paulo antè adducta sunt) manna illud corporale olim in deserto perpetuos quadraginta annos mãducasse, qđ

a Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum:
b & ego resuscitabo eum in nouissimo die.
c Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes dociles Dei.
d Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me.
e Non quia patrem vidit quisquam,
f nisi is qui est à Deo, hic vidit patrem.
g Amen amen dico vobis: qui credit in me habet vitam æternam.
h Ego sum panis vitæ.
i Patres vestri manducauerūt manna in deserto,

a Et mortui sunt. vos permagni facitis. [a] Verùm per hunc cibum corporeum, non potuerunt à morte neque corporis neque animæ seruari. Omnes enim secundũ corpus defuncti sunt pleriq; etiam secundum animã, ob murmurationes & tentationes impiæ suæ incredulitatis.

b Hic est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur. [b] Ego verò longè alius sum panis, & sine collatione præstatior, qui ad hoc de cælo missus sum in mundũ, in assumpta hominis forma, vt quisquis in fidei synceritate me mãducauerit, me in se traiecerit, seq; mihi per fidẽ counierit, mortẽ nõ sentiat, neque animæ neque corporis, sic vt in morte corpus permaneat quod ad gloriosam vitam suo tẽpore resuscitabitur.

c Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi. [c] Non de alio aliquo loquor, neq; de crasso alio & perituro cibo verba facio. Ego, inquam, ego panis sum vitam habẽs, vitàque existens in memetipso, & vitam præbere sufficiens omnibus: qui de cælo descẽdi, de sinu patris veni in mundum,

d Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. [d] hunc panem absque personarum acceptione à patre omnibus propositũ, si quis manducauerit syncera fidei deuotione, quisquis tandem ille fuerit, ex me veram & æternam consequetur animæ vitã. Non enim poterit non viuere, nec mortẽ poterit sentire, quisquis mihi qui vera sum vita adhæserit, & vnum fuerit mecum.

e Et panis quẽ ego dabo caro mea est, pro mũdi vita. [e] Et panis iste quẽ ego dabo mũdo, ipsa est mea vera & viua caro, quam ego dabo ad viuificandũ mundum. Dabo in tempore passionis corpus hoc meũ ad supplicia ac mortem perferenda, quibus genus humanum à morte liberabitur æterna: dabo quoq; in sacramenti magnifici institutione, in mortis meæ memoriam, corpus meum sub panis specie sumendum fidelibus. vt dignè sumentes vitam animæ accipiant, & in vita seruentur.

f Litigabant ergo Iudæi, ad inuicem dicentes: [f] Hæc verba merè spiritualia & diuina non intelligentes crassi Iudæi, tumultuari cœperunt & inter sese contendere aduersus ea quæ audierant: indignantésque dixerunt alter ad alterum:

g Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? [g] Quid sibi vult iste hominis huius tam irrationabilis sermo? Quomodo fieri possit, vt iste nobis carnẽ suam præbeat manducandam? Quis nõ exhorreat, carnem humanam & maximè viuentem comedere?

h Dixit ergo eis Iesus. [h] Audiens verò dominus eorum contentionem & murmura, non ob hoc à veritatis prædica

prædicatione desistis, neque blāda & placentia, vt eos in affectu pristini fauoris retineat, loqui curat, sed constāter veritatem ejs pergit proponere, dicens:[a] In veritate ego vobis serio & constanter illud affirmo, nō esse vobis vllam spem salutis & vitæ æternæ consequendæ, nisi per manducationē carnis meæ, & sanguinis potationē: nisi videlicet in me verum hominem habentem veram carnem & verum sanguinem fide syncera credideritis, quod est fide carnem meam manducare & sanguinem meum bibere: item nisi in sacramento per me ad mundi vitam instituendo, vbi tempus & opportunitas postulabit, meam veram carnem & verum meum sanguinem sub sacramētalibus speciebus dignè sumere satageritis, tanquam verum animæ cibum & potum, quicūque eius capaces estis. [b]Qui autem carnem meam manducat & sanguinem bibit, ita in me credendo, atque etiam in eucharistiæ sacramento corporaliter sumēdo, is per communionem & participationem mecum, vitā habet æternam: modo quidem secūdum initium aliquod in vita gratiæ, post verò secūdum consummationem in plenitudine gloriæ.[c]Neque secundum animam tantum viuet, verumetiam secūdum corpus: quoniam ego eum ad vitam gloriosam & immortalē resuscitabo, in nouissimo magni iudicij die, vt totus homo reuiuiscat ad gloriam.[d]Nam caro mea verè est cibus, & cibi ac panis verè præstat officium, melius quàm cibus quilibet alius corporeus: & sanguis meus verè prestat officiū potus: melius quàm alius quilibet liquor corporeus: quoniā caro mea, in qua est diuinitas humanitati coniuncta, verè animam cibat, similiter & sanguis potat: id est, verā vitam totus ego præsto hominibus, qui meam carnem & meum sanguinem, id est, me totum, in fide & sacramento digne sumunt.[e] Qui sic meam carnem manducat, & meum sanguinem bibit is per huiusmodi communionem sic vnum efficitur mecum, vt ipse in me sit, tanquam palmes in vite, & membrum in corpore, & ego vicissim in eo tāquam spiritum & vitam influēs, & animam eius per vnionē gratiæ intime inhabitans. [f] Quemadmodum pater meus

[a] Amen amē dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

[b] Qui manducat carnē meā, & bibit meum sanguinem habet vitam æternam,

[c] & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

[d] Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

[e] Qui manducat meam carnem & bibit meū sanguinē, in me manet & ego in illo.

[f] Sicut misit me viuens pater, et ego viuo propter patrem: & qui manducat me, et ipse viuet propter me.

meus cælestis vitam habens in semetipso, secundum assumptã hominis naturã me misit in mundũ, & ego propter eum viuo, siue ab eo vitã habeo, tam secũdũ humanam q̃ secũdum Diuinam naturam: sic qui me manducauerit, propter me viuet, id est, ex me & à me vitã accipiet, per influxũ gratiæ & spiritus, quẽ me sumendo mihiq; se vniendo ex me hauriet. [a] Iterũ dico, quod iam sępius vos admonui, & vt rẽ maximè fide dignã repeto, me esse verum illũ ac longè saluberrimum panem, de cælo è sinu patris in hunc mundũ demissum, ad vitam & salutem hominũ. [b] Non est panis iste similis illius cui' vos paulo antè meministis; nõ sicut mãna illud corporale, quod in deserto manducauerũt patres vestri annis quadraginta, nec tamẽ per ipsum à morte vel animæ vel corporis potuerũt seruari: sed mortui sunt, omnes quidẽ corporis morte, nunquã ab ea per vim mãnæ illius redituri ad vitã, multi verò etiã morte animæ in peccatis suis condemnati perierunt. [c] At verò panem istum quẽ vobis pater misit cęlestis, quisquis manducauerit, vitam ex eo assequetur æternã: seruabitur à morte & damnatiõe ęterna, quãtũ ad animã attinet, insuper & corpore resuscitandus ad vitã immortalẽ & gloriosam. [d] Hæc omnia fidei salutaris verba sanctissima, dominus Iesus in synagoga palàm omnibus prędicauit in ciuitate Capharnaum, ad quam ipse pręcesserat, & turbæ eum subsequutæ fuerant. [e] Perpauci verò in tanta turba fructum verũ ex verbis istis tũ temporis acceperũt: imò nõ paucis qui prius videbãtur aliquid esse, & Christo vtcunq; credere, ac tanquã sectatores & discipuli adhærere, facta sunt in occasionẽ scãdali, propter instabile fundamentũ imperfectę fidei, ita vt ad inuicẽ velut conquerendo & fastidiendo dicerẽt: [f] Absurdus atq; etiã auditu grauis est sermo iste, quẽ vix patienter ferãt aures humanæ. [g] Cognoscens autẽ Dominus apud semetipsũ per Diuinitatis suę omniscientiã, quòd sectatorũ & auditorũ eius multi ex verbis illis scãdalo accepto aduersus se murmurarẽt, ad comprimendã irrationabilẽ eorũ murmurationẽ, & trãsferendos ad spiritualẽ intellectũ eorũ animos, dixit

a Hic est panis qui de cælo descendit.

b Non sicut mã ducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt.

c Qui manducat hunc panẽ, viuet in æternum.

d Hæc dixit in synagoga, docẽs in Capharnaũ.

e Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt:

f Durus est hic sermo, & quis potest eum audire?

g Sciens autem Iesus apud semetipsũ qa murmurarẽt de hoc discipuli eius, dixit eis:

dixit eis: [a] Sic vos facile ex verbis his meis offendimini,& scãdali occasionẽ vobis accipitis,ex eo tantũ ꝙ dixi me panẽ vitę esse,& carnẽ meam cibũ,ac sanguinẽ potũ,eaq́; esse mũdo necessaria ad salutẽ? [b] Dicã vobis quod magis videatur admirandũ,certissimè tamẽ cõplendũ.Quid si me in assumpta natura humana videritis suo tẽpore,post resurrectionẽ à mortuis, propria virtute diuinitatis ad cælos ascendentem, ad dexterã Patris apud quẽ eram ab æterno in eius sinu requiescens secundũ diuinitatẽ, priusquã in mũdum venirẽ secũdũ assumptã humanitatẽ? An fortè ne tũc quidẽ me vera dixisse creditis? Aperiã autẽ vobis radicẽ morbi quo laboratis,& quo pacto verba mea salubriter debeãt audiri edocebo. [c] In omnib9 quę ego loquor vel ago,spiritualis intelligentia est quę ædificat,& prodest ad verã animæ vitã: carnalis autẽ intellectus eorũ quę ego loquor aut ago,veram nõ adfert animę vtilitatẽ aut ędificationem,sed potius hebetat mentem,& affectum impedit à vero fructu. [d] Verba mea omnia quæ ego loquor,nõ caro sunt,neq; secundum carnẽ & sensum crassè intelligenda,sed spiritus sunt & spiritualiter debent intelligi: sicq́; intellecta vita sunt, vitamq́; præbent animę. Vos proinde,dum omnia secundum sensus iudiciũ crassè accipitis, & ad spiritualem intellectum transire negligitis,fructũ doctrinæ meæ non accipitis.Quemadmodum videlicet id quod modo dixi de manducatione carnis meę, vos ita carnaliter intelligitis, quasi velim ego carnẽ meam mactatam & concisam in frusta, & aqua vel igne decoctã,dentibus discerpi, quomodo fit in manducatione carnis ouinæ aut bouinæ, & ideo in hoc carnali intellectu scandalizamini: cùm mea verba de manducatione spirituali, quæ fit per fidem & sacramentalem communionẽ,debeant intelligi, vt ad vitam proficiant. [e] Crassum verò istud & peruersum iudiciũ in plerisq; vestrũ ex radice infidelitatis procedit: videlicet quia in me credere nolunt, ideo quæ dico secũdum carnalẽ & sensibilem intellectũ statim accipiũt,vt refellant & reiiciãt: spiritualẽ autem intelligentiam non quęrũt, vt in vero fructu proficiãt.

a *Hoc vos scandalizat?*

b *Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius?*

c *Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam.*

d *Verba quæ ego loquutus sum vobis, spiritus & vita sũt.*

e *Sed sunt quidam ex vobis qui non credũt.*

Hæc

a Sciebat enim ab initio Iesus qui essent credẽtes, b & quis traditurus esset eũ.

[a] Hæc autem dicebat dominus Iesus, notare volens, incredulos: quoniã ipse per diuinitatis suæ omnisciẽtiam sciebat, qui essent vere & fideliter in se credẽtes: & exaduerso qui essent non recte credentes: [b] inter quos peculiariter illum iam præuidẽdo sciebat infidelem discipulum, nomine Iudam, qui post paululum futurus erat sui domini traditor, qui & ipse vnus erat ex numero eorum qui Christi verba ægre ferebant.

c Et dicebat, Propterea dixi vobis quia nemo potest veni re ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo.

[c] Commone faciẽsque eos verborum supradictorũ, ait: Scilicet hoc erat quod paulo ante dicebam vobis, neminẽ posse ad me venire, fide perfecta in me cre dẽdo, nisi hoc ei à patre meo datũ fuerit, nisi ab ipso trahatur, erudiatur, & velut inflectatur, vt mihi se adiũgat. Propter hoc multi ex vobis nõ credunt in me. quoniã non est illis datum à patre meo vt credant: ex quibus aliqui forsitã posterius sunt credituri, cùm eis datum fuerit: alij nunquam, quibus id pro demerito impietatis & pertinaciæ suæ à patre non dabitur.

d Ex hoc multi discipulorum eius abierũt retro; & iam non cum illo ambulabant.

[d] Ab eo autem tempore & ex ea causa, id est, occasione istorum verborum Christi, multi eorum qui prius fide quadam imperfecta ipsi adhæserant, & tanquam discipuli sectari eum solebãt, propositum inceptum delinquentes, comitari eum desistebant, & ab eius societate se separantes redibant in propria. [e] Quod videns dominus, ad duodecim illos peculiares suos discipulos & Apostolos conuersus, vt ostenderet se neminem velle ad sequelam sui cogere, neque propter semetipsum aut suam propriam gloriam discipulos

e Dixit ergo Iesus ad duodecim:

f Nunquid & vos vultis abire?

vllos requirere, interrogauit eos, dicens: [f] Vos iam discipulorum numerum occasione prædicationis meę, multũ imminutum cernitis. An forte etiam vos, illorum qui se à me diuiserunt prouocati exemplo, me vultis relinquere, atq; in propria reuerti? Si abire vobis libuerit, per me vtiq; licebit: liberos requiro discipulos, neminem cogo inuitum. [g] Hac interrogatione proposita Simõ Petrus erga dominum pręcipuo ferens amore, tanquam caput Apostolici collegij, omnium nomine fidẽter respondit, dicens: [h] Nos te domine in æternum nostra voluntate non deseremus, neq; alium requiremus magistrum & dominum, tecum

g Respondit ergo ei Simõ Petrus:

h Domine, ad quẽ ibimus? verbo vitæ æternæ habes.

cum viuere & mori parati. Tu enim verba habes veram animæ vitam donantia, doctrinam tu loqueris ædificantem & viuificantem animas.[a] Et nos fide syncera in te credimus, certoque & absque omni dubitatione cognouimus (sicut omniũ nomine ego apertè confiteor) te esse Messiam in lege & Prophetis promissum, verum & consubstantialẽ filium Dei, qui secundum assumptam naturam humanam missus es in salutem mundi.[b] Ista quidem Petrus bene confidens de omnibus, & de nullo coapostolorum suorum malè suspicans, omnium uomine fidenter asserebat. Verũ dominus, qui occulta nouit cordium, sciens nec duodecim ipsorum omnium esse rectum animum, aut stabilem fidem, ita Petro ac cæteris respondit:[c] Non vsqueadeo mirum videri debet, si ex rudi illa turba multi recesserint, quandoquidem & inter vos pauculo numero duodecim quos ego ex omnibus peculiariter elegi in Apostolos & discipulos secretissimos ac familiarissimos conuictores, vnus quidã mihi notus est non syncerę fidei, neque recti & stabilis erga me cordis, diabolicum gerens animum, & opus patraturus aliquando diabolicum.[d] Designabat verò in hoc verbo, & quasi pręueniendo notabat de futuro crimine quendam ex duodecim Apostolis, nomine Iudam, filium Simonis, à loco Scariot:[e] qui nimirum inaudita vesania pòst tot ac tanta accepta beneficia, beneficentissimum sibi dominum pro modico pauculorum nummorũ pretio erat proditurus in manus hostium: tali exitu tandẽ declaraturus, quod licet corpore dominum fuisset aliquandiu insequutus, cæterorũ more discipulorum, forsitan & ex vero affectu ad tempus perdurante, nunquam tamen veram charitatis radicem in sese habuisset.

a Et nos credimus & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei.

b Respondit eis Iesus:

c Nónne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est?

d Dicebat autẽ de Iuda Simonis Scariotis.

e Hic enim erat traditurus eum, cùm esset vnus ex duodecim.

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

Dicit ad Philippum.) Quare Philippum præ cæteris interrogando dominus tentauerit, rationẽ aliquam attingunt Chrysostomus & Theophylactus, apertius etiam Cyrillus, dicentes, illum libentius discere, & sæpius quærere solitum, tametsi non esset acutus ingenio, vt altiora facilè posset intelligere: atque ob hoc

eo quòd ex te heri vidimus,& absq; vlla comparatione præcellētius Sic illi apertè suam prodentes ingratitudinem, gloriosissimū illud Christi miraculum simul & beneficium,attenuāt,& comparatione iniqua velut nihili faciunt.[a] Contra quorum improbitatē, ex aduerso Dominus Iesus illud per Mosem olim exhibitū attenuat: & quāta per se pater fecisset, non vni populo,sed toti mūdo,enūtiat,dicens:[b] In veritate dico vobis,non Moses (vt vos dicitis) panē vestris patribus dedit de cęlo:quoniam non ipse miraculi illius author erat,sed minister tātum & nuntius: deinde nō de patris sinu, imò nec de empyreo cælo cibus ille descendebat, quem dabat Moses ,sed tantum ex aëre,vbi diuina virtute formabatur:nec deniq; verus panis erat ille,sed tantum figuratiuus.[c] Nunc verò in hoc tempore gratiæ, Deus pater meus ipse vobis per sèmetipsum mittit & donat me panē verū, cuius manna illud vmbra & figura tantum erat: & hūc panem verè de cælo mittit,de summa altitudine cælorū de proprio sinu suo in quo ab æterno quiescit.[d] Verus etenim panis ille est,qui à Deo patre in hūc mundum ab hoc missus est;vt panis verū & perfectū officium operetur, nimirū vt vitam veram & perfectam det toti mūdo.Cùm enim panis officium pascendi ac nutriēdi habeat,illum constat esse verū panē, qui verè pascit vitámque præbet toti homini, & ita sustentat,vt nūquam deficiat,multo melius quàm esca crassa & corruptibilis:quæ videtur quidem ad tēpus carnem pascere,vitàmq; ei seruare,sed diu id facere non valet:animam verò ipsam nullo modo valet nutrire.[e] Quibus illi auditis de tam commodo & salutari pane,nō intelligentes,mysterium verborū Christi,corporali cibi desiderio iterū intenti.[f] Domine,inquiūt, panem istum quem tantopere commēdas, semper da nobis,tu nobis illū semper ministra , & nos te sequemur per omnia.In quē modum,mulier quoq; Samaritana Christū audiens de aqua saliente in vitam æternam verba facientē,postulabat aquam illam sibi semper adesse,ne sitiret amplius.[g] Iesus autem volēs eis temporalis cibi somnium excutere, atq; ad spiritualem

a Dixit ergo eis Iesus.

b Amen amen dico vobis, non Moses dedit vobis panem de cælo,

c sed pater meus dat vobis panē de cælo verum.

d Panis enim verus est,qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.

e Dixerūt ergo ad eum:

f Domine semper da nobis panem hunc.

g Dixit autem eis Iesus:

lem intellectum eos transferre, ita eis respõdit, apertius explicãs quæ prius dixerat obscurius. [a] Ego (inquit) panis ille sum verus, quem dixi missum à patre, quique vitam veram præstat mundo. Et quisquis per fidem synceram ad me venit, vt panem istũ fide mãducet, fame nõ affligetur anima eius: [b] siue (vt candẽ verbis aliis sententiam eloquar) qui in me credit, sitim non patietur animæ, nulliusque veri boni egestate affligetur imperpetuum, sed satietate & ebrietate perfruetur æterna, à statu gratiæ transiturus ad statũ gloriæ, vbi sine fine omnium bonorũ est abundantia. [c] Sed quomodo aliàs dixi vobis, ita res habet, nimirum vos ex pane isto vestra culpa fructum non capitis, quoniam vidẽtes me, & signa quæ ego operor in nomine patris, verba quoque audiẽtes quæ ego loquor ab illo, nõ vultis ad me venire, & in me credere vt ex me impleamini bonis, sed infidelitas peruersa vos in egestate vestra retinet. Veruntamen licet vos me repellatis, siue ad me venire recusetis, non ob hoc prorsus erit sine fructu meus in mundum aduentus, neq; ob hoc nulli me fide suscipient. [d] Omnes enim homines quos ab æterno secundũ prædestinationem atq; in tempore secũdum stabilem vocationem, electionẽ & adoptionem, pater mihi dederit, electi mei omnes qui à Deo patre sunt ad vitã prædestinati, ad me venient, in me fide recta credẽdo, mihique fideliter adhærendo: [e] eos verò qui sic ad me venerint ego nequaquã vt morosus dominus vel crudelis tyrannus repellã aut auersabor, per cõtemptũ, sed maximi eos faciam, benignissimeque vt pastor bonus & pater benignus excipiam, & magna eis præstabo. [f] Ad hoc enim ego de cælo à patre missus veni in mundum, nõ vt propriam meã faciam volũtatem patris voluntati repugnando, sed vt ipsius per omnia paream volũtati: qui me misit in mundũ, vt quæ vult ille, ego quam studiosissimè perficiam. [g] Vult autẽ hoc pater meus & sic irreuocabili statuto decreuit, vt ex omnibus, quos mihi ipse ab æterno secũdum prædestinationẽ, & in tempore secundum electionem donauerit, tanquam prçordinatos ad vitam, ego nõ abiiciã aut per-

a Ego sum panis vitæ. Qui venit ad me nõ esuriet:

b & qui credit in me, nõ sitiet in æternũ.

c Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non credidistis.

d Omne quod dat mihi pater: ad me veniet:

e & eum qui venit ad me, nõ eijciam foras.

f Quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed volũtatem eius qui misit me.

g Hæc est enim voluntas eius qui misit me Patris, vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die.

ditione æterna perire ſinam, vel vnũ ex eis:imò hoc vult,vt nec ſecundum corpus pereant electi mei,aut in morte permaneant,ſed vt ad vitam reſuſcitem eos in nouiſsimo iudicij magni die,vt ſic & in corpore & in anima mecũ viuant in gloria, qui mihi modo per fidem adhærent in vita. [a] Iterum repeto,& apertius dico,hanc eſſe patris qui me in mundum miſit voluntatem,cui ego cõtradicere aut repugnare nec poſſum nec volo,vt omnis qui me filiũ Dei,ſiue corporis ſiue mentis oculis cognoſcit,& fide recta vera dilectione formata in me credit,vitã habeat æternã: quæ modo quidem incipiat in anima per gratiam, ac poſt conſummetur per gloriam. Et nõ in anima tãtum viuet, ſed etiã in corpore. [b] Propter hoc enim ego eum in nouiſsimo magni iudicij die,in conſummatione ſæculi,ad vitam reſuſcitabo, vt totus homo in corpore ſimul & anima vitã extunc accipiat ſiue fine perẽnẽ.

a Hæc eſt autẽ voluntas patris mei qui miſit me, vt omnis qui videt filiũ & credit in eũ, habeat vitam æternam,

b & ego reſuſcitabo eũ in nouiſsimo die.

[c] His verò ex ore Chriſti auditis, Iudæi craſsi & carnales verborum ſpiritualium minimè capaces,aduerſus ea quę non intelligebant(vt moris,eſt animalibus hominibus,blaſphemare quæcunque non intelligũt) calumniando murmurabãt,ob hoc maximè quòd dixiſſet:Ego ſum panis vitæ,qui de cælo deſcendi:dicebantque muſsitantes alter ad alterũ:[d] Nõnne hic homo filius eſt hominis abiecti & ignobilis,cui nomen Ioſeph,inter nos educatus & ex multo tẽpore nobis cognitus,cuius nos & patrẽ & matrem & cognationẽ omnem probè nouimus?[e] Quæ igitur iſta eſt tam effrons iactantia , & impudens præſumptio hominis iſtius,vt iactare auſit,de cælo ſe deſcendiſſe in mundum?Qui enim & patrem & matrem habet in terris, quomodo de cælo veniſſe aut deſcendiſſe credetur? [f] Audiens verò dominus Ieſus,inter ſeſe muſsitantes, & murmurando huiuſmodi proferẽtes Iudæos incredulos,ita illis placido vultu reſpondit,dicens:[g] Ceſſate,ò Iudæi,à murmuratione huiuſmodi,quę nihil vobis prodeſſe poterit:ac poſtquam oblatam vobis Dei gratiã ſuſcipere nõ placet,ab eius ſaltẽ impugnatione deſiſtite,ne cum Deo pugnare videamini. Quod vos modo mihi nõ creditis,ideo eſt,quia ad vitã præordi-

c Murmurabãt ergo Iudæi de illo quia dixiſſet: Ego ſum panis viuus qui de cælo deſcendi, & dicebant:

d Nõnne hic eſt filius Ioſeph,cuius nos nouimus patrem et matrem?

e Quomodo ergo dicit hic:quia de cælo deſcendi?

f Reſpondit ergo Ieſus et dixit eis:

g Nolite murmurare in inuicem.

ordinati nõ estis, aut quia pater vocatione hac & electione vos nõ est dignatus.[a] Nemo enim hominum potest ad me venire, per verã in me fidei deuotionẽ, nisi Pater qui me in mũdum misit, illum interius inspirando siue erudiendo ad me adduxerit, & quasi inflectendo cor eius ad me pertraxerit.[b] Quisquis autem sic à Patre ad me attractus fuerit, mihique per fidem adiunctus, ego eum in nouissimo magni iudicij die ad vitã resuscitabo, vt in corpore simul & anima totus homo reuiuiscat in gloriam.[c] In Prophetis variis scriptum legimus, electos & prædestinatos ad vitã omnes à Deo doceri, illuminari & erudiri debere, qui solus hominẽ docet salutarem scientiã veritatis. Humana quippe eruditio nihil ꝓficit, si nõ adsit qui intus doceat, trahat & moueat, cooperator, imò præcipuus operator, Deus.[d] Iuxta hoc Prophetarum testimonium dico, quòd quisquis à Deo patre interius loquente audiuit & didicit eam quę est de me meaq; doctrina veritatẽ, is mihi se per fidem adiunget: contrà verò, qui non à patre docti fuerint, non poterunt ad me venire.[e] Neque verò hęc dico, quasi corporeis oculis poßit Deus videri, aut vt in se est cognoscere: vt ne quis existimet, de sensibili patris præsentia & instructione me loqui.[f] Hoc autem, nempe patrem videre, aut vt in seipso est perfectè cognoscere, mihi est proprium, qui semper sum apud Deum & à Deo: ab æterno quidem, ex Deo Deus procedens, in tempore autẽ secundum assumptam hominis formã à patre missus in mundum.[g] Vnde illud vobis velut caput negotij cũ veritatis protestatione affirmo, quòd quisquis fide vera & integra mihi se adiunxerit, tanquam membrũ effectus corporis mei, is ex me verã & æternam assequetur animæ corporisq; vitam, quæ modo initium sumit per gratiam, pòst consummada per gloriam.[h] Propter quod, iterum dico & apertè profiteor, me esse verum panem vitæ, qui animę vitã largior, nullo vnquam tempore inter moriturã.[i] Fateor equidẽ, patres vestros (iuxta ea quæ per vos paulo antè adducta sunt) manna illud corporale olim in deserto perpetuos quadraginta annos mãducasse, qđ vos

a Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum:

b & ego resuscitabo eum in nouißimo die.

c Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei.

d Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me.

e Non quia patrem vidit quisquam,

f nisi is qui est à Deo, hic vidit patrem.

g Amen amen dico vobis: qui credit in me habet vitam æternam.

h Ego sum panis vitæ.

i Patres vestri manducauerũt manna in deserto,

a & mortui sunt.

b Hic est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.

c Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi.

d Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.

e Et panis quẽ ego dabo caro mea est, pro mũdi vita.

f Litigabant ergo Iudæi, ad inuicem dicentes:

g Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

h Dixit ergo eis Iesus.

vos permagni facitis. [a] Verùm per hunc cibum corporeum, non potuerunt à morte neque corporis neque animæ seruari. Omnes enim secundũ corpus defuncti sunt pleriq; etiam secundum animã, ob murmurationes & tentationes impiæ suæ incredulitatis. [b] Ego verò longè alius sum panis, & sine collatione præstãtior, qui ad hoc de cælo missus sum in mundũ, in assumpta hominis forma, vt quisquis in fidei syncc ritate me mãducauerit, me in se traiecerit, seq; mihi per fidẽ counierit, mortẽ nõ sentiat, neque animæ neque corporis, sic vt in morte corpus permaneat quod ad gloriosam vitam suo tẽpore resuscitabitur. [c] Non de alio aliquo loquor, neq; de crasso alio & perituro cibo verba facio. Ego, inquam, ego panis sum vitam habẽs, vitáque existens in memetipso, & vitam præbere sufficiens omnibus: qui de cælo descẽdi, de sinu patris veni in mundum, [d] hunc panem absque personarum acceptione à patre omnibus propositũ, si quis manducauerit syncera fidei deuotione, quisquis tandem ille fuerit, ex me veram & æternam consequetur animæ vitã. Non enim poterit non viuere, nec mortẽ poterit sentire, quisquis mihi qui vera sum vita adhæserit, & vnum fuerit mecum. [e] Et panis iste quẽ ego dabo mũdo, ipsa est mea vera & viua caro, quam ego dabo ad viuificandũ mundum. Dabo in tempore passionis corpus hoc meũ ad supplicia ac mortem perferenda, quibus genus humanum à morte liberabitur æterna: dabo quoq; in sacramenti magnifici institutione, in mortis meæ memoriam, corpus meum sub panis specie sumendum fidelibus. vt dignè sumentes vitam animæ accipiant, & in vita seruentur. [f] Hæc verba merè spiritualia & diuina non intelligentes crassi Iudæi, tumultuari cœperunt & inter sese contendere aduersus ea quæ audierant: indignantésque dixerunt alter ad alterum: [g] Quid sibi vult iste hominis huius tam irrationabilis sermo? Quomodo fieri possit, vt iste nobis carnẽ suam præbeat manducandam? Quis nõ exhorreat, carnem humanam & maximè viuentem comedere? [h] Audiens verò dominus eorum contentionem & murmura, non ob hoc à veritatis prædica

prædicatione desistis, neque blãda & placentia, vt eos in affectu pristini fauoris retineat, loqui curat, sed constãter veritatem ejs pergit proponere, dicens:[a] In veritate ego vobis serio & constanter illud affirmo, nõ esse vobis vllam spem salutis & vitæ æternæ consequendæ, nisi per manducationẽ carnis meæ, & sanguinis potationẽ: nisi videlicet in me verum hominem habentem veram carnem & verum sanguinem fide syncera credideritis, quod est fide carnem meam manducare & sanguinem meum bibere: item nisi in sacramento per me ad mundi vitam instituendo, vbi tempus & opportunitas postulabit, meam veram carnem & verum meum sanguinem sub sacramẽtalibus speciebus dignè sumere satageritis, tanquam verum animæ cibum & potum, quicũque eius capaces estis. [a]Qui autem carnem meam manducat & sanguinem bibit, ita in me credendo, atque etiam in eucharistiæ sacramento corporaliter sumẽdo, is per communionem & participationem mecum, vitã habet æternam: modo quidem secũdum initium aliquod in vita gratiæ, post verò secũdum consummationem in plenitudine gloriæ.[c]Neque secundum animam tantum viuet, verumetiam secũdum corpus: quoniam ego eum ad vitam gloriosam & immortalẽ resuscitabo, in nouissimo magni iudicij die, vt totus homo reuiuiscat ad gloriam.[d]Nam caro mea verè est cibus, & cibi ac panis verè præstat officium, melius quàm cibus quilibet alius corporeus: & sanguis meus verè pręstat officiũ potus: melius quàm alius quilibet liquor corporeus: quoniã caro mea, in qua est diuinitas humanitati coniuncta, verè animam cibat, similiter & sanguis potat: id est, verã vitam totus ego præsto hominibus, qui meam carnem & meum sanguinem, id est, me totum, in fide & sacramento digne sumunt.[e] Qui sic meam carnem manducat, & meum sanguinem bibit is per huiusmodi communionem sic vnum efficitur mecum, vt ipse in me sit, tanquam palmes in vite, & membrum in corpore, & ego vicissim in eo tãquam spiritum & vitam influẽs, & animam eius per vnionẽ gratiæ intime inhabitans. [f] Quemadmodum pater meus

a Amen amẽ dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

b Qui manducat carnẽ meã, & bibit meum sanguinem habet vitam æternam,

c & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

d Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

e Qui manducat meam carnem & bibit meũ sanguinẽ, in me manet & ego in illo.

f Sicut misit me viuens pater, et ego viuo propter patrem: & qui manducat me, et ipse viuet propter me.

meus cælestis vitam habens in semetipso, secundum assumptā hominis naturā me misit in mundū, & ego propter eum viuo, siue ab eo vitā habeo, tam secūdū humanam q̄ secūdum Diuinam naturam: sic qui me manducauerit, propter me viuet, id est, ex me & à me vitā accipiet, per influxū gratiæ & spiritus, quē me su mendo mihiq; se vniendo ex me hauriet. [a] Iterū dico, quod iam sępius vos admonui, & vt rē maximè fide dignā repeto, me esse verum illū ac longè saluberrimum panem, de cælo è sinu patris in hunc mundū demissum, ad vitam & salutem hominū. [b] Non est panis iste similis illius cui[9] vos paulo antè meministis; nō sicut māna illud corporale, quod in deserto manducauerūt patres vestri annis quadraginta, nec tamē per ipsum à morte vel animæ vel corporis potuerūt seruari: sed mortui sunt, omnes quidē corporis morte, nunquā ab ea per vim mānæ illius redituri ad vitā, multi verò etiā morte animæ in peccatis suis condemnati perierunt. [c] At verò panem istum quē vobis pater misit cęlestis, quisquis manducauerit, vitam ex eo assequetur æternā: seruabitur à morte & damnatiōe ęterna, quātū ad animā attinet, insuper & corpore resuscitandus ad vitā immortalē & gloriosam. [d] Hæc omnia fidei salutaris verba sanctissima, dominus Iesus in synagoga palàm omnibus prędicauit in ciuitate Capharnaum, ad quam ipse pręcesserat, & turbæ eum subsequutæ fueraut. [e] Perpauci verò in tanta turba fructum verū ex verbis istis tū temporis acceperūt: imò nō paucis qui prius videbātur aliquid esse, & Christo vtcunq; credere, ac tanquā sectatores & discipuli adhærere, facta sunt in occasionē scādali, propter instabile fundamentū imperfectę fidei, ita vt ad inuicē velut conquerendo & fastidiendo dicerēt: [f] Absurdus atq; etiā auditu grauis est sermo iste, quē vix patienter ferāt aures humanæ. [g] Cognoscens autē Dominus apud semetipsū per Diuinitatis suę omniscientiā, quòd sectatorū & auditorū eius multi ex verbis illis scādalo accepto aduersus se murmurarēt, ad comprimendā irrationabilē eorū murmurationē, & trāsferendos ad spiritualē intellectū eorū animos, dixit

a Hic est panis qui de cælo descendit.

b Non sicut mā ducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt.

c Qui manducat hunc panē, viuet in æternum.

d Hæc dixit in synagoga, docēs in Capharnaū.

e Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt:

f Durus *est hic sermo, & quis potest eum audire?*

g Sciens autem Iesus apud semetipsū qa murmurarēt de hoc discipuli eius, dixit eis:

dixit eis: [a] Sic vos facile ex verbis his meis offendimini,& scãdali occasionẽ vobis accipitis,ex eo tantũ ꝙ dixi me panẽ vitę esse,& carnẽ meam cibũ,ac sanguinẽ potũ,eaq; esse mũdo necessaria ad salutẽ? [b] Dicã vobis quod magis videatur admirandũ,certissimè tamẽ cõplendũ.Quid si me in assumpta natura humana videritis suo tẽpore,post resurrectionẽ à mortuis, propria virtute diuinitatis ad cælos ascendentem, ad dexterã Patris apud quẽ eram ab æterno in eius sinu requiescens secundũ diuinitatẽ, priusquã in mũdum venirẽ secũdũ assumptã humanitatẽ? An fortè ne tũc quidẽ me vera dixisse creditis? Aperiã autẽ vobis radicẽ morbi quo laboratis,& quo pacto verba mea salubriter debeãt audiri edocebo. [c] In omnib⁹ quę ego loquor vel ago,spiritualis intelligentia est quę ædificat,& prodest ad verã animæ vitã: carnalis autẽ intellectus eorũ quę ego loquor aut ago,veram nõ adfert animę vtilitatẽ aut ędificationem,sed potius hebetat mentem,& affectum impedit à vero fructu. [d] Verba mea omnia quæ ego loquor,nõ caro sunt,neq; secundum carnẽ & sensum crassè intelligenda,sed spiritus sunt & spiritualiter debent intelligi: sicq; intellecta vita sunt, vitamq; præbent animę. Vos proinde,dum omnia secundum sensus iudiciũ crassè accipitis, & ad spiritualem intellectum transire negligitis,fructũ doctrinæ meæ non accipitis.Quemadmodum videlicet id quod modo dixi de manducatione carnis meę, vos ita carnaliter intelligitis, quasi velim ego carnẽ meam mactatam & concisam in frusta, & aqua vel igne decoctã,dentibus discerpi, quomodo fit in manducatione carnis ouinæ aut bouinæ, & ideo in hoc carnali intellectu scandalizamini: cùm mea verba de manducatione spirituali, quæ fit per fidem & sacramentalem communionẽ,debeant intelligi, vt ad vitam proficiant. [e] Crassum verò istud & peruersum iudiciũ in plerisq; vestrũ ex radice infidelitatis procedit: videlicet quia in me credere nolunt, ideo quæ dico secũdum carnalẽ & sensibilem intellectũ statim accipiũt,vt refellant & reiiciãt: spiritualẽ autem intelligentiam non quęrũt, vt in vero fructu proficiãt.

a Hoc vos scandalizat?

b Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius?

c Spiritus est qui viuificat,caro non prodest quicquam.

d Verba quæ ego loquutus sum vobis, spiritus & vita sũt.

e Sed sunt quidam ex vobis qui non credũt.

a Sciebat enim ab initio Iesus qui essent credẽtes,
b & quis traditurus esset eũ.

[a] Hæc autem dicebat dominus Iesus, notare volens, incredulos: quoniã ipse per diuinitatis suæ omnisciẽtiam sciebat, qui essent vere & fideliter in se credẽtes. & exaduerso qui essent non recte credentes: [b] inter quos peculiariter illum iam præuidẽdo sciebat infidelem discipulum, nomine Iudam, qui post paululum futurus erat sui domini traditor, qui & ipse vnus erat ex numero eorum qui Christi verba ægre ferebant.

c Et dicebat, Propterea dixi vobis quia nemo potest veni re ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo.

[c] Commone faciẽsque eos verborum supradictorũ, ait: Scilicet hoc erat quod paulo ante dicebam vobis, neminẽ posse ad me venire, fide perfecta i n me credẽdo, nisi hoc ei à patre meo datũ fuerit, nisi ab ipso trahatur, erudiatur, & velut inflectatur, vt mihi se adiũgat. Propter hoc multi ex vobis nõ credunt in me. quoniã non est illis datum à patre meo vt credant: ex quibus aliqui forsitã posterius sunt credituri, cũ in eis datum fuerit: alij nunquam, quibus id pro demerito impietatis & pertinaciæ suæ à patre non dabitur.

d Ex hoc multi discipulorum eius abierũt retro; & iam non cum illo ambulabant.

[d] Ab eo autem tempore & ex ea causa, id est, occasione istorum verborum Christi, multi eorum qui prius fide quadam imperfecta ipsi adhæserant, & tanquam discipuli sectari eum solebãt, propositum inceptum delinquentes, comitari eum desistebant, & ab eius societate se separantes redibant in propria.

e Dixit ergo Iesus ad duodecim:

[e] Quod videns dominus, ad duodecim illos peculiares suos discipulos & Apostolos conuersus, vt ostenderet se neminem velle ad sequelam sui cogere, neque propter semetipsum aut suam propriam gloriam discipulos vllos requirere, interrogauit eos, dicens:

f Nunquid & vos vultis abire?

[f] Vos iam discipulorum numerum occasione prædicationis meę, multũ imminutum cernitis. An forte etiam vos, illorum qui se à me diuiserunt prouocati exemplo, me vultis relinquere, atq; in propria reuerti? Si abire vobis libuerit, per me vtiq; licebit: liberos requiro discipulos, neminem cogo inuitum.

g Respondit ergo ei Simõ Petrus:
h Domine, ad quẽ ibimus? verbo vitæ æternæ habes.

[g] Hac interrogatione proposita Simõ Petrus erga dominum pręcipuo feruens amore, tanquam caput Apostolici collegij, omnium nomine fidẽter respondit, dicens: [h] Nos te domine in æternum nostra voluntate non deseremus, neq; alium requiremus magistrum & dominum, tecum

cum viuere & mori parati. Tu enim verba habes veram animæ vitam donantia, doctrinam tu loqueris ædificantem & viuificantem animas.[a] Et nos fide syncera in te credimus, certoque & absque omni dubitatione cognouimus (sicut omniũ nomine ego apertè confiteor) te esse Messiam in lege & Prophetis promissum, verum & consubstantialẽ filium Dei, qui secundum assumptam naturam humanam missus es in salutem mundi.[b] Ista quidem Petrus bene confidens de omnibus, & de nullo coapostolorum suorum malè suspicans, omnium uomine fidenter asserebat. Verũ dominus, qui occulta nouit cordium, sciens nec duodecim ipsorum omnium esse rectum animum, aut stabilem fidem, ita Petro ac cæteris respondit:[c] Non vsqueadeo mirum videri debet, si ex rudi illa turba multi recesserint, quandoquidem & inter vos pauculo numero duodecim quos ego ex omnibus peculiariter elegi in Apostolos & discipulos secretissimos ac familiarissimos conuictores, vnus quidã mihi notus est non syncerę fidei, neque recti & stabilis erga me cordis, diabolicum gerens animum, & opus patraturus aliquando diabolicum.[d] Designabat verò in hoc verbo, & quasi pręueniendo notabat de futuro crimine quendam ex duodecim Apostolis, nomine Iudam, filium Simonis, à loco Scariot:[e] qui nimirum inaudita vesania post tot ac tanta accepta beneficia, beneficentissimum sibi dominum pro modico pauculorum nummorũ pretio erat proditurus in manus hostium: tali exitu tandẽ declaraturus, quod licet corpore dominum fuisset aliquandiu insequutus, cæterorũ more discipulorum, forsitan & ex vero affectu ad tempus perdurante, nunquam tamen veram charitatis radicem in sese habuisset.

a Et nos credimus & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei.

b Respondit eis Iesus:

c Nónne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est?

d Dicebat autẽ de Iuda Simonis Scariotis.

e Hic enim erat traditurus eum, cùm esset vnus ex duodecim.

ANNOTATIONES IN CAP. VI.

D*Icit ad Philippum.*) Quare Philippum præ cæteris interrogando dominus tentauerit, rationẽ aliquam attingunt Chrysostomus & Theophylactus, apertius etiam Cyrillus, dicentes, illum libentius discere, & sæpius quærere solitum, tametsi non esset acutus ingenio, vt altiora facilè posset intelligere: atque ob hoc

vt rudiorem & maiori exercitatione ad sublimiora fidei mysteria capienda indigentem, ipsum interrogari præ cæteris. Sic enim solét boni præceptores, huiusmodi discipulos discendi auidos & ingenio tardiores frequentius interrogare, & familiarius instruere. Quod autem rudior aliquanto fuerit, licet discendi cupidus & libenter interrogare solitus, ex illo declaratur: quod circa Christi passionē cū iamdiu cum domino fuisset versatus, rudi admodum postulatione Christum adhuc interpellat, dicens: *Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis.* Vnde etiā à domino benignè corripi meruit de tarditate ac ruditate, atq; insuper plenius edoceri de mysterio, *Tanto tempore.* (ait dominus) *vobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe, qui videt me, videt & patrem meum*, & alia quæ Euangelista hîc scribit cap. 19. Iterum quæ in cap. 1. scripta sunt circa initium vocationis eius, quomodo statim Nathanaëlem ad Christum cui prior iam ipse crediderat, inuitauerit, eidemque addubitāti, & quasi contra obiicienti, num à Nazareth posset tantum boni procedere? non eruditè vel elaboratè responderit, sed hoc tantum simpliciter dixit: *Veni & vide*, satis ipsius simplicitatem cum pia discendi auiditate coniunctam videntur testari. Ad idem facit & illud quod infrà scribitur cap. 12. de gentilibus volentibus videre Iesum, qui ad ipsum quidem præ cæteris accedebant (vt probabiliter ęstimari potest) quod simplicitatē & benignitatē quādā præ se ferebat, vt solent huiusmodi ab ignotis facilius interpellari, prę aliis plus grauitatis prę se ferētibus. Ipse verò nō sibi fidit tāquā rudior, sed Andream accedit tanquam magis intelligentem, vt eū cōsulat super negotio, atq; ita demum ipse nec dum solus, sed vnà cùm Andrea ad Christum ingreditur. ¶ *Erat autem fœnum multum in loco.*) Fœnum pro gramine passim in scripturis ponitur. Vt cùm dicitur apud Esaiam, *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius tanquam flos fœni.* Et apud Psalmistam, Homo sicut fœnū dies eius, &c. Fiant sicut fœnum tectorum: Tanquam fœnum velociter impij arescent. Hoc admonendum putaui, ne simpliciores existiment, gramina demessa & exiccata ac iam emortua, virore perdito, fuisse fœnū istud cuius hîc fit mentio. Idcirco enim graminis virentis meminit, vt loci opportunitatem & amœnitatē ad discumbendum significaret. ¶ *Et cùm gratias egisset.*) Matthæus dicit Christum benedixisse, non gratias egisse. Verùm (vt annotauit Cyrillus) idem hæc duo volunt: cùm gratiarū actio pro cibo, fit ipsius sanctificatio, iuxta illud Apostoli, Nihil immundum, quod cum gratiarū actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei, & orationem. Non ignoramus, inquit ille, benedici omne quod sanctificatur, ea oratione quā in mensa facere solemus.

Discubuerunt

¶ *Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia.*) Peculiariter in hoc Euangelista obseruanda est, & diligenter consideranda ipsius in loquendo religiosa cautela, & sanctus quidam metus in pronunciando, ne fortè in aliquo minus teneat veritatem. Ob hoc enim iste frequentius in describendo res gestas, ea maximè quæ non omnino ad punctum sciri aut describi possunt, particulam aliquam moderantẽ ius hos, id est, quasi aut ferè aut circiter: vt modo dicit, *quasi quinque millia*, & suprà capite quarto, *Hora autem erat quasi sexta*. Item capite 21. *quasi cubitis ducentis*. Item capite 11. *Erat Bethania à Hierosolyma quasi stadijs quindecim*. Et rursum in hoc ipso capite paulo pòst, *Cùm remigassent ergo quasi ista stadia 25. aut 30*. Atque hoc annotamentũ ne quis fortè ridiculum habeat, quod ego sanè nõ paruifaciendũ puto, primùm ex ratione ostendam, nonnullius momenti esse obseruationẽ huius rei: deinde & ex sanctorum patrum authoritate idipsum declarabo. Sanè Marcus Euangelista, vnus ex quatuor, cùm tempus describeret quo peragebatur Christi iudiciũ & crucifixio, absolutè pronuntiauit, dicens: *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum*. Non ait, quasi aut circiter tertia, sed absolutè, hora tertia. Ioannes verò idem tempus describens, etiam quod ipsam crucifixionem aliquantũ præcessit, vtpote quo adhuc Pilatus contra Iudæos disputabat sedens pro tribunali: *Erat*, inquit, *parasceue paschæ, hora quasi sexta*. Quid si hîc Ioãnes absolutè pronuntiasset, dicens: *Erat hora sexta*, sine adiectione moderantis particulæ, an non hîc vel apertissima emergeret Euãgelistarũ duorũ dissonantia? cũ alter tẽpore crucifixionis diceret fuisse horam tantum tertiam, alter verò etiam ante crucifixionẽ, imò ante condemnationem fuisse horã sextam? Nunc verò noster Euãgelista loquens per moderantem particulam, viam innuit nobis soluẽdi dissonantiam, & inueniendi concordiam. In eo enim quod dixit, quasi, insinuat tempus potuisse esse inter mediũ, inter tertiam & sextã: & quia medium vtriusq; extremorũ est particeps, & ab vtroq; subinde denominatur, comparatione ad alterum oppositũ, hinc factum esse, vt alter horam qua hæc agebantur dixerit tertiã, alter sextã: id quod etiam apparentius videretur, si consimili obseruatione dixisset item Marcus, *Erat hora quasi aut circiter tertia*. Vides igitur non vanam nec inutilem esse religiosam istam in scribẽdo cautelam. Aduerterũt hãc etiã sancti doctores, Cyrillus & Theophylactus, ac super verbo illo capitis quarti. *Hora autem erat quasi sexta*, vigilanter adnotarunt. Vide obsecro (ait in locum illum scribens Theophylactus) & diligentiam Euangelistę. Neq; enim dixit affirmatiuè, hora erat sexta: sed vt minus excidat à veritate, quasi sexta, inquit, securum faciens sermonẽ,

Et Cyrillus in eandē sententiam, Horam verò, non certè sextam, sed quasi sextam fuisse scribit, vt etiam nos discamus, vel in minimis nō paruam veritatis curam habere. Hæc ille. Cùm verò iuxta istorum ac nostram annotationē ita loquitur Ioānes, vtens particula ὡς hos, id est, quasi aut circiter nō est arbitrandum, ita illam accipi vt significet numerum vel tempus incōpletum, quo modo solet dici vulgato verbo, id quod quasi aut ferè fit aut factum est, non esse factum aut fieri. Sic enim ea particula sermo nō redderetur securior, nec minus affirmatiua ac definitiua esset oratio, quæ definitè astrueret, nōdum eo numerū vel tempus illud fuisse completum. Debet autē sic apud hūc Euāgelistā accipi illa particula: quomodo vti solemus prępositione vel aduerbio circiter: vt significetur per eius adiectionē nec multum supra, nec multum infra tempus aut numerū appositū fuisse: vt siue plus aliquid fuerit siue minus, siue etiam ipsa mensura cōpleta, nec deficiens nec abundans, oratio semper habeat veritatem. Videlicet vt in proposito loco, quasi quinque millia fuisse intelligantur, siue paulo plures fuerint, siue paulo pauciores, siue etiam determinate in eo numero, vt nec vnus supfuerit, nec vnus defuerit. In hoc autē falsificaretur oratio, si aut multo plures aut multo pauciores, (secūdū numerum comparatione ad tantum numerum notabilem,) illic adfuissent. Si cui fortè hæc annotatio plixior iusto videbitur, super tā modica, id est duarū literarū particula ὡς hos, aduertat ille, nec iota in lege Dei nec apicem esse paruifaciendum. ¶*Cùm gratias egisset, distribuit discumbentibus.*) Græci codices vulgati aliquanto plus habent quàm nostri. Sic enim legunt. Distribuit discipulis, discipuli autem discumbentibus: Et ita quidem Cyrillum legisse non solum textus ipse (in quo hęc ita legūtur posita ab eo qui vertit, quāuis aliàs soleat vulgatam Latinorum in omnibus ferè lectionem sequi) verumetiā commentarium ipsum declarat, in quo circiter finē huius miraculi pulchrum & iucundum mysterium in eo considerat, quod nō per semetipsum dominus scribitur proposuisse turbis escas, sed per discipulos: qui deinde cophinos duodecim plenos cibis post absolutum ministerium reportauerunt, in signū magnæ remunerationis & copiosissimæ, quam accipient ij qui modo in ecclesia Apostolorum & doctorum rectè funguntur officio, spirituali scripturæ vtriusq; pabulo plebem domini fideliter pascentes Augustinum certū est non aliud legere: quā quod habent nostri codices Latini. In Chrysostomi quoque & Theophylacti enarratiōe nihil prorsus inuenitur, quod testetur illos aliter legisse quā nos passim habeamus. ¶*Similiter & ex piscibus, quantum volebant.*) Quidam ex Græcis legere malunt numero singu

ſingulari,quantũ volebat,quòd vulgati codices habeant ἤθελεν ithe-leu,numero ſingulari:vt indicetur,Chriſtum turbis dediſſe quantum ipſe volebat.Verùm hæc ſententia ex nullius Græcorum authorum interpretatione comprobatur.Certè auguſtinus nobiſcum legiſſe vi detur,qui id quod nos legimus exponens,dicit,quantum ſufficiebat. Non autem dediſſe quantum ipſis ſufficiebat,niſi quantum volebāt dediſſet.Denique miraculi gloriam attenuat,ſi dicatur dediſſe domi nus quantum ipſe volebat.Auget verò,ſi dicimus,dedit quātum ipſi volebant qui edebant.In illo enim auara quædā parſimonia,in hoc autem diues liberalitas ſignificatur:quemadmodum & in eo quod ſubſequenter dicitur,impletos eſſe vel ſaturatos eos qui manducaue rant. ¶*Ex quinque panibus ordeaceis,quæ ſuperfuerunt his qui manducauerant.*) Nonnulli codices Latini hîc interiiciunt, & duobus piſcibus. Verùm id nec Græca nec Latina vetuſta & emendata exemplaria ha bent.Additum videri poteſt ad ſententiam exprimendam.Nam & ſi non exprimatur,tamen ſubintelligi non eſt dubium:cùm non ſit veriſimile ſolum panis reliquias remāſiſſe,ſed etiam piſcium. Cæterũ relatiuum,quæ,ipſa fragmenta refert.Illa enim fragmenta ſuperfue runt manducantibus,& relicta erant ex cibis propoſitis. ¶*Hic eſt verè Propheta, qui venturus eſt in mundum.*) Prophetam non quemlibet intelligunt, ad eum modum quo Samaritana illa nondum Chriſtum agnoſcens,dicebat: *Domine,video quia Propheta es tu*, ſed illum inſignem, de quo apud Moſem & Prophetas alios audierant prædictum. Id ſignificat primum articulus qui in Græco præmittitur,ac ſi dicatur: *Hic eſt ille Propheta.* Deinde,quod ſequitur, *qui venturus eſt in mundum*, id eſt, de quo à Prophetis ſcriptum eſt, quòd ſit mittendus ac venturus in mundum ad ipſius ſalutem. Annotarunt hanc ſermonis emphaſim & Græci & Latini interpretes. ¶*Et cùm aſcendiſſent nauim,venerunt trans mare in Capharnaum.*) Per anticipationem id dicitur,quod in Capharnaum venerint.Nam ea quæ ſtatim ſubduntur, de remigatione in mari,& ambulatione Chriſti ſuper aquas,vſq; ad applicationē nauis ad terrā,priꝰ tēpore geſta eſſe cōſtat,quā Caphar naū ſint ingreſsi. ¶*Fuit ad terrā in quam ibant.*) Impropriè dicitur,fuit ad terrā,id eſt,venit ad terrā vel applicuit terræ:Græcè eſt ἐγένετο ἐπὶ τῆς,id eſt,fuit in terrā,vel ad terrā, vel facta eſt ad terrā. Quidā autē Latini codices ſecundo loco præpoſitionē nō habent,legētes hoc mo do:Fuit ad terrā,quàm ibant.Sed emēdatiores ſecundā adiiciunt præ poſitionē,in,fuit ad terrā in quam ibant.¶*Iuxta locum vbi manducauerant panem,gratias agentes Deo.*) Quidam codices Latini pro Deo,habent domino:nec ad ſenſum quicquam refert.In Græcis autem exē-

pluribus hoc loco satis magna est varietas. Quædã enim particulam illam, gratias agẽtes Deo, omnino non habent. Quædam per genitiuum, habẽt absolutè positum, hoc modo: εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου: hoc est, gratias agente domino, siue postquam gratias egisset Dominus. Alia cum nostra lectione consentiunt. Ex Græcis authoribus, an legerint, & quid legerint, nihil potest certi deprehẽdi, quantũ ad hũc locũ attinet, eo quòd in cõmentariis nihil istius attingãt. Certè Augustinus apertissimè nobiscũ legit. ¶*Hunc enim pater signauit Deus.*) Nos in Elucidatione priori loco simpliciter exposuimus, signauit, id est certo declarauit, & cõprobauit, reuelauit suo testimonio, de quo sensu satis diximus in annotationibus tertij capitis, verbũ illud Baptistæ tractantes: Qui autem acceperat testimonium eius (id est filij Dei) signauit, quia Deus verax est. Atque hanc expositionem Chrysostomus vtriusq; loci Germanam esse existimat. Aliter verò Cyrillus istam signationem intelligit, vel vnctionẽ, vel identitatem & essentialem similitudinem. Eius in hunc locum hęc sunt verba: Signari, aut pro vngi posuit (signabatur enim qui vngebatur) aut naturaliter ad formam patris (vt ita dicam) se esse formatum signationis nomine denotauit, vt dicere videretur. Nõ est mihi difficile, permanentem cibum vobis largiri, quo ad æternæ vitę inauditas delicias deducemini. Nam & si homo sim vt vnus vestrum, vnctus tamen à Deo patre signatúsque sum, ad incõmutabilem eius identitatem. Hæc ille, altius quidem & sublimius, haud scio tamen, an ad Euangelistæ mentem accommodatius: maximè cùm horum modorum neutro in loco illo ex capite tertio suprà adducto videatur accipi posse verbũ illud signauit: vbi hominem credentem signare dicit, quod verax sit Deus: cùm & in Græcis & Latinis, in vtróque loco prorsus idem sit vocabulum ἐσφράγισε esphragise, id est, signauit sigillo, siue signaculo obsignauit. Theophylactus primam illam simpliciorem sententiam Chrysostomum sequutus, primo loco vt præcipuam, cõstituit: ac deinde secundo loco, posteriorem illam Cyrilli sentẽtiam non tacet, & quasi in vnum ambas expositiones conuoluit, quem & nos hac in parte elucidãdo textum sumus insequuti. Augustinus verò signationem istam intelligit singularem quandam sequestrationẽ huius filij hominis, à cæteris filiis hominum: eo quòd iste sit filius hominis simul & filius Dei, homo simul & Deus: cæteri tantum homines, & tantum filij hominum. ¶*Quia dixisset, Ego sum panis viuus.*) In Græcis non est, viuus, sed tantum, panis qui de cælo descendi. In eo autem quod sequitur: Nónne hic est filius Ioseph, interiiciunt, Iesus, hoc modo, Nónne hic est Iesus filius Ioseph? vt per contemptum

adiiciatur ipsius etiam proprium & vulgatum nomen. ¶*Nisi pater qui misit me traxerit eum.*) Tractus iste non violentiæ est neque coactionis,sed liberæ electionis: vt nullo modo per ipsum existimetur auferri libertas arbitrij, quam catholicæ Ecclesiæ sanctis dogmatibus cogimur confiteri.Modum autem quo tractus iste sit intelligendus,pulchrè Cyrillus his exprimit verbis, Cùm dicit,neminem posse ad se venire,nisi pater traxerit eũ,non vi quadam cogi trahiq; credẽtes putandũ est,sed monitione,doctrina,& reuelatione ineffabiliter facta,vt ille solus nouit qui dignos cognouit. Omnis qui audiuit à patre & didicit,venit ad me.Vbi enim auditus disciplina doctrináque adest,ibi fides nõ vi,sed persuasiõe oritur.Patrocinio igitur Dei patris,quod ex charitate dignis præstatur, non vi, Christum fideles agnoscunt.Non enim possumus, secũdum Ecclesiæ veritatisq; dogmata,liberam potestatem hominis(quod liberũ arbitrium appellamus)vllo modo negare.Ita iusti quidem pręmiis,propter iustitiam, afficiuntur:qui verò malè vixerunt,nõ iniuria puniũtur. Hæc ille ad verbum pro veritate liberi arbitrij,secundũ Ecclesiasticam determinationem loquitur.Eadem ferè annotarũt Chrysostomus & Theophylactus,in tractu illo hoc potissimũ intelligentes significari,quod diuino auxilio habeat opus & magna Dei cooperatione, qui credere debeat & ad ipsũm venire. Quomodo verò vocabulo trahẽdi minimè repugnet libera prõptitudo, & quod inuitũ esse non oporteat aut cõtra nitentẽ eũ qui trahitur pulchrè mõstrat Augustinus,ex illo Poëtæ Hemistichio, Trahit sua quemque voluptas.Si,inquit, Poëtæ dicere licuit: Trahit sua quemque voluptas:nõ necessitas,sed voluptas:nõ obligatio,sed delectatio:quãto fortius nos dicere debemus, trahi hominem ad Christũ,qui delectatur veritate,delectatur beatitudine, delectatur iustitia,delectatur sempiterna vita, quod totum Christus est?Ista quidẽ tam aperte,tàm sine inuolucris verborũ,tam sine sententiarũ ambagibus,viri illi & antiquitate venerandi & sanctimonia clari & rerum diuinarũ atque humanarũ scientia celeberrimi pro veritate liberi arbitrij pronũtiant:& audent etiã hodie impudentissimi quidem hæretici rem certissimam vocare in dubium. ¶*Est scriptũ in Prophetis:Erunt omnes docibiles Dei.*) Sentẽtia quidẽ huius verbi,descripta est,non apud vnũ Prophetã,sed apud multos,Crebrò enim apud Prophetas fit mentio de illuminatione & eruditione diuina.Nusquam tamen apertius hoc verbum haberi videtur,quàm apud Esaiam,cap.54.vbi sic legimus:*Ponam omnes filios tuos doctos à domino.*Atque hinc,in Cõmentariis super Esaiã testatur Hieronymus, Christum hoc testimonium deprompsisse,pręter hũc verò,nemo ve-

terum eorũ qui in hunc librum Commẽtarios ædidere, neque Græcorum neq; Latinorum particularem aliquem locum designauit, ad quem dominus alluserit: sed tantũ generali sermone apud Prophetas scriptũ id esse affirmãt. Pro eo autẽ quod nostra habet lectio, docibiles Dei, Græcè est διδακτοὶ θεοῦ didactos theu, id est, doctos à Deo vel discipulos Dei. Noster interpres maluit dicere, docibiles quàm doctos: ne quis putaret doctos participialiter accipiendũ, secundũ tempus præteritum, cùm Græcè διδακτοὶ didactos nomen habeatur, nõ participium. Sed quærat aliquis, quomodo id veritatẽ habeat, omnes esse doctos à Deo vel discipulos siue docibiles Dei? Quare enim multi ineruditi manẽt & indocti, si erunt omnes docti à Deo? Cyrillus de dignis id tantũ intelligi putat: nimirum quod dignis hominibus diuina reuelatione manifestãda essent fidei & salutis mysteria, vt ille solus nouit, qui dignos cognouit. Chrysostomus duplicẽ quæstioni adhibet solutionem, De pluribus, inquit, hoc dictũ est, & præterea omnes volẽtes significat. Magister enim omnibus proponitur, ad docendum & cõmunicandum doctrinam suam. Theophylactus & illam Cyrilli, & hanc postremã Chrysostomi cõiungit. Augustinus geminam insuper adhibet solutionem. In commẽtariis quidem super Ioannẽ, omnes regni illius homines docibiles Dei fore dicit: qui etiã si ab hominibus audiant, tamen quod intelligũt intus datur, intus coruscat, intus reuelatur. In libro autẽ de prędestinatione sanctorum ita verbum istud accipiendum putet, quomodo suprà in annotationibus primi capitis diximus de illo verbo, *Illuminat omnẽ hominem &c.* in hunc videlicet sensum: Omnes qui docentur, à Deo docentur: ita vt nemo doceatur vel instruatur ad fidem, qui non à Deo doceatur. Consimilémque loquendi modum etiam ex vulgari sermone adducit. Veluti cùm de aliquo literatrũ magistro, qui in ciuitate solus est, dicimus: Iste omnes hic literas docet: nõ quia omnes discũt, sed quia nemo illic literas discit, nisi qui ab eo discit. ¶*Panis enim verus est.*) Græci codices habent, *Panis enim Dei est.* Atque ita & Latina quędã vetustiora & emendatiora exemplaria legũt, vt est videre apud Augustinum. ¶*Et panis quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita.*) Græca exemplaria per replicationem verbi dabo, sic habent, *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.* In quem sensum accipi potest etiam nostra lectio quanuis & simpliciter intelligi potest, sine replicatione, *Panis quem ego dabo pro mundi vita est caro mea.* Carnem autem nominat, totum seipsum, ab eo quod in ipso est infirmius & humilius. ¶Sciendum verò, quòd licet ea quæ hucusque dicta sunt, à sanctis doctoribus de Christo secundum diuinitatem ferè inte-

De sacramẽtali.

intelligantur, vt quod se dixit esse panem vitæ, & panē verum, & panem cælestem: ea tamen quæ nūc sequūtur, vbi suæ carnis facit mentionem, de Christi humanitate magna ex parte intelligunt, prout in dignissimo Eucharistiæ sacraměto sumitur & mãducatur eius caro sub panis specie, sumitur & bibitur eius sanguis sub specie vini. Et quoniam hæretici plerique nostri temporis dignissimo huic sacramento (quod in capite isto plurimum saluator noster commendat) studiosissimè detrahentes, nihil eorū quæ hîc dicuntur de sacramentali illa manducatione intelligendū contendūt, sed omnia referūt ad fidem, dicentes: Christi manducare carnem & sanguinem nihil esse aliud quàm in Christum verum hominem credere: de sacramentali autem veræ carnis & sanguinis veri sumptione, nec verbum audire volunt: sophistas & scripturarum peruersores clamitātes, eos qui ista ad sacramentum carnis & sanguinis domini interpretando referūt, non inutile fuerit, hoc in loco ad illorum insaniam retundendam, sanctorum patrum sentētias etiam ad verbum proponere, ex quibus apertè monstretur Græcorum vetustissimos patres maxima religione in verbis istis quæ ab hoc loco dicuntur, sacramentum illud intellexisse. Et primū quidem diuini illius & verissimè aurei oris sententiam audiamus. Verbum nanque illud pertractans, quod in huius altissimi sermonis initio dominus proposuit. *Ego sum panis vitæ*, sic ait. Iam in mysteriorum traditionem deuenturus est. Et primum de diuinitate sua sic disputat: *Ego sum panis vitæ.* Neq; enim de corpore hoc dictum est, de quo circa finem inquit: *Panis quem ego dabo caro mea est*, sed adhuc de diuinitate. Ad hunc autem locum perueniens, expressè testatur, in hoc verbo mysteriorum sermonem adduci: per mysteria indubiè intelligens dominici corporis & sanguinis sacramenta, quæ sancti patres quasi per antonomasiam mysteria appellare consueuerūt. Nam quod ea sacraměta intelligat, expressius quàm vt negari vel ab impudētissimo tergiuersatore possit, verba ipsa quę deinde in loci propositi enarratione subiungit, testātur. Illi quidem, inquit, tunc tēporis nihil ex his dictis, nos ipsius beneficij vtilitatem cepimus. Quare necessario dicendum, Quàm admirāda mysteria, & cur data sint, & quænam eorū vtilitas? Vnum corpus sumus, & membra ex carne eius, & ossibus eius. Quare initiati, eius pręceptis parere debēt. Vt autem nō solū per dilectionem, sed re ipsa in illam carnem cōuertamur, per cibum id efficitur quem ille nobis est largitus. Quum enim suum in nos amorē iudicare vellet, per corpus suum se nobis commiscuit, & in vnum nobiscum redegit, vt corpus cū capite vniretur. Hoc enim amantiū maximè est. Hoc Iob significabat de

Eucharistia, ex Patrū sententia, aduersus Hęreticorū temeritatem.

seruis, à quibus maximè amabatur: *Quis det nobis, vt eius carnibus impleremur?* Quod Christus fecit, vt maiori nos charitate astringeret, & vt suum in nos ostẽderet desideriũ, non se tantum videri permittens desiderantibus, sed & tangi, & manducari, & dentes carni suæ infigi, & desiderio sui omnes impleri. Ab illa igitur mẽsa, tanquam leones ignem spirantes, surgamus, diabolo formidolosi, & caput nostrum intelligamus, & quam in nos præ se tulit charitatẽ. Vbi deinde idem vir sanctissimus, & scripturarũ disertissimus, simul ac diligẽtissimus enarrator, multò pluribus verbis sancti huius sacramẽti pretium, elaborata oratione magnificat & extollit: docens etiã, quemadmodum à fidelibus sumẽdum, ne in iudicium fiat indignè sumentibus. Admiranda sanè, inquit, Ecclesiæ mysteria, admirandum sacramẽtum. Sed sicut magnum est & admirabile, ita si purè accesseris, ad salutem accessisti: sin praua cõscientia, ad pœnam & suppliciũ. Qui enim manducat & bibit indignè sanguinẽ domini, iudiciũ sibi manducat & bibit. Nam si qui regiam purpuram coinquinãt, haud secus quàm qui scindunt puniũtur: quid mirum, si ij qui immũda conscientia Christi corpus accipiunt, idem supplicium subeant, quod illi qui eum clauis cruci affixerunt? Hęc autem omnia, quis nisi deploratæ omnino mentis & irrationabilis iudicij, non aduertat ad visibilia dominici corporis & sanguinis pertinere sacramẽta? Non minus verò apertè, imò lõgè distinctius ea quæ ad hoc attinẽt sacramentũ, Theophylactus Bulgariensis episcopus secundum catholici dogmatis regulam exponit, quum in huius loci explanatione ita ait: Attende autem, quod panis qui à nobis in mysteriis mãducatur, non est tantum figuratio quædam carnis domini, sed ipsa caro domini. Non enim dixit: Panis quem ego dabo, figura est carnis, sed caro mea est. Transformatur enim arcanis verbis panis ille, per mysticam benedictionẽ, & accessionem sancti spiritus, in carnem domini. Ac post pauca: igitur & nũc panis in carnẽ domini mutatur. Et quomodo, inquis, nõ apparet nobis caro, sed panis? Vt nõ abhorreamus ab eius esu. Nam siquidẽ caro apparuisset, insuauiter fuissemus affecti erga cõmunionem. Nũc autẽ condescendente domino nostræ infirmitati, talis apparet nobis mysticus cibus, qualibus aliàs assueti sumus. Ad deinde exponens quod sequitur: *Qui manducat meam carnem, &c.* hoc loco, inquit, discimus sacramentum communionis. Nam qui edit & bibit carnem & sanguinem domini, in ipso manet domino, & dominus in ipso. Contemperatio enim fit noua & super rationẽ, ita vt sit Deus in nobis, & nos in Deo, & cętera quæ sequũtur: in quibus ostẽdit, quomodo ex vnione cũ verbo habeat caro illa Christi, vt viuificare possit. Bea

Beatus verò Cyrillus,ſcripturarũ exactiſsimus enarrator,& hęreticorũ validiſsimus oppugnator,non ſolũ à loco illo ſuprà ſignato,panis quem ego dabo,ſacramentum communionis in verbis domini intelligit,ſed ab initio ſermonis,vbi Iudæis poſtulãtibus, *Domine,ſemper da nobis panem hunc* ita reſpondet:*Ego ſum panis vitæ.Qui credit in me,nõ eſuriet*.Sic enim in eius verbi enarratione ait:His autẽ verbis ſuboſtẽdit ſanctiſsimi ſui corporis vitã & gratiã,qua in nobis vnigeniti proprietas(id eſt,vita)& ingreditur & permanet.Ac poſt pauca:Mannæ (quòd Iudæos Iordanẽ trangreſſos deſiit nutrire)figura latius explicata,concludens ſubiungit:Quando igitur ad regnum cælorum per Chriſtũ vocati ſumus)nõ enim aliud ſignificat Iudæorũ in repromiſſionis terrã ingreſſus)tunc & manna ſenſibile deſiit.Nõ enim literali amplius legis ſenſu,ſed cæleſti pane,id eſt,Chriſto,ad vitã æternã nutrimur,& morte deſtructa Dei participes,gratia ſancti ſpiritus & communicatione corporis domini,efficimur. Et rurſum,nonnullis interpoſitis,ſubiungit:Quid igitur Chriſtus pollicetur,quid credentibus adfert?Corruptibile certè nullum,ſed benedictionẽ,quam cõmunicatione corporis & ſanguinis Chriſti aſſequemur,vnde ad eam incorrruptionem integrè reducemur vt cibo corporali & potu non indigeamus:Nequaquã verò tacenda ſunt quæ idem iſte vir ſanctiſſimus aduerſum illos qui à myſtica & ſacramentali hac mẽſa ſe quacunq; occaſione ſubtrahũt,ita ſubiungit:Quæ cũ ita ſe habeant, ſciãt baptizati homines & diuinæ gratiæ participes facti, ſi rarius in Eccleſiã proficiſcantur,& longo temporum ſpatio, propter ſimulatam religionẽ,myſticè communicare Chriſto recuſent, ab æterna ſe vita procul depellere.Quippe recuſatio huiuſmodi quanuis ex religione proficiſci videatur,& ſcandalum facit,& laqueos inſtruit. Quare oportet omnibus viribus à peccato mundari, & rectè viuendi iactis fundamentis,manna cum fiducia ad ſumendam vitam concurrere. Sed variæ ſunt diaboli,multiplicéſque ad decipiẽdum inſidiæ. Nam primùm ad viuendũ turpiter inducit. Deinde, cũ malis onerati fuerint,tunc à Chriſti gloria abhorrere perſuadet,qua poſſent à turpitudine voluptatis,quaſi ab ebrietate, reuocari. Poſt quæ omnia, in exhortatione pia ſermonẽ hunc ita abſoluit: Quare demus operam, oro,vt vinculis diaboli abruptis,& iugo ſeruitutis eius excuſſo,in timore domino ſeruiamus:& carnis voluptate per cõtinentiam ſuperata,ad cæleſtem gratiam accedamus, corporiſq; Chriſti participes efficiamur.Sic enim,ſic inquam,& diabolũ fugabimus, & diuinæ naturæ participes,ad vitã & incorruptibilitatem aſcẽdemus. Conſimilẽ omnino exhortationem habet,poſt multa,in huius fere ſermonis

conclu

conclusione,enarrans verbum illud: *Qui manducat meam carnem,&c.* vbi multa efficacia illos qui prætextu suæ indignitatis, sanctæ cõmunionis sacramentum frequentare negligunt, refellit:insuper,quæ & quanta ex illius sumptione nobis bona spiritus proueniant,pulcherrimè declarat.Quę quidem exhortatio,quoniam ad pietatem plurimũ valet,& fidei catholicæ regulam de hoc sacramẽto optimè cõfirmat,ad verbũ eam hic adscribendã arbitrati sumus.Nos verò inquit, si vitam æternam consequi volumus, si largitorẽ immortalitatis habere in nobis desideramus, ad recipiendam benedictionẽ (eucharistiam dicit)libenter cõcurramus:caueamúsq; ne loco laquei damnosam religionem diabolus nobis prætendat.Rectè,inquit,dicis. Scriptũ tamen esse nõ ignoramus,iudicium sibi comedere & bibere illũ, qui de pane comedit & de calice bibit indignè. Ego igitur probo meipsum,& indignũ inuenio.Quando igitur,quicunq; tu es qui ista dicis,dignus eris? Quando Christo teipsum offeres? Nam si peccãdo indignus es,& peccare nõ desinis.(Quis enim delicta intelligit,secũdum Psalmistã) expers omnino eris viuificæ huius sanctificationis. Quare pias,quæso,cogitationes suscipias,studiosè sanctéq; viuas,& benedictione participes:quæ,mihi crede,nõ mortem solum,verumetiã morbos omnes depellit.Sedat enim, cùm in nobis manet Christus,seuientem membrorum nostrorũ legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit: nec in quibus sumus peccatis cõsiderat,sed ęgrotos curat,collisos redintegrat:& sicut pastor bonus,qui animam suam pro ouibus suis posuit,ab omni nos erigit casu. Et hactenus quidem sanctorũ patrum super textu præsenti sentẽtiam bona fide citauimus, ipsáq; eorũ verba ob oculos lectori proposuimus expendenda:ne si fortè paucis & summatim illorum tantum sententiæ fuissent perstrictæ,minus apud nos esset fidei.In qua quidẽ re,licet prolixitate maiore vsi fuerimus,quàm eius proposito conueniat, qui literales annotatiunculas cõscribere sit professus, nobis tamẽ ita visa est expedire,hoc sanè in loco illa prolixitas. Partim quidem, vt ostẽderemus,non sine ratione & authoritate ea quæ in hoc textu dicuntur,ad sacrosanctũ eucharistiæ sacramentum exponendo nos retulisse. Partim verò & multo magis,vt hęreticorũ nostri potissimnm temporis impudẽtiam & insaniam tantorum virorum authoritate, vel frãgeremus,vel mitigaremus:quibus id persuasissimũ est & cantatissimum,in toto hoc capite prorsus nullam fieri sacramẽtalis cibi aut potus mentionem:nec metuũt egregij homines, viros orthodoxos qui iuxta sanctorum istorum sententias locũ hunc de sacramentali cibo interpretãtur,scripturæ subuersores & falsarrios appellare, sophi-

ſophiſtasq; & impoſtores. De iſtis verò,& eruditiōe & ſanctimonia toti Eccleſiæ celebratiſsimis viris, quid dicturi ſunt? Nunquid & hi falſarij fuerint, & impoſtores, & ſophiſtæ, & ſcripturarū peruerſores, ob id ſolùm ꝙ inſano illorū cerebro conſona nō dixerint? Scio tamen quid ad hæc dicturi ſint. Homines, inquient, fuerūt iſti, errare potuerunt. Vos autem, ò egregij, cuiuſmodi tādem exiſtimabimus? Nunquid nō etiā vos homines eſtis? An forſitan diuina quędā numina vos eſſe credemus, vt quæ à ſanctiſsimis & eruditiſsimis viris, quos tot ſeculis Eccleſiæ vniuerſæ Græcorū atque Latinorum fecere permaximi, fideli traditione accepimus pręcipua noſtræ fidei myſteria, ad obſcurorum quorundam hominum (atque vtinam nō improborum) clamoroſam tantum aſſertionē, conuitiis ſolis roboratā, ſine iudicio ſic abiiciamus? Sed hìc rurſum nobis obiiciēt diui Auguſtini ſententiā, qui totum hunc textum abſque mentione ſacramentalis cibi enarrat, per manducationē corporis Chriſti nō aliud intelligens, q̄ ſpiritalem ſocietatem ſanctorum: Chriſtique carnem manducare, & ſanguinē bibere, non aliud eſſe, quàm Chriſto incorporari, & per fidem cum eo vnum fieri in ſocietate ſanctorū, ita vt ipſe in Chriſto maneat, & Chriſtus in eo. Vide autem obſecro, hominum iſtorum improbam nimis impudētiam, effrontemq; & omnis honeſtatis expertem inuerecundiam: qui cùm in cæteris Auguſtini verba nec pili faciāt, hìc tamen in illo mirè ſibi placent, & ſerio triumphant, illud libenter inculcātes: Quid paras dentē & ventrē? Crede & manducaſti. Verùm hi primùm quidem illud intelligāt, Auguſtini vnius interpretationem, trium illorū probatiſsimorum atq; vetuſtiſsimorum patrū authoritati, in eo quod ſecūdum catholicæ fidei normam aſſerunt, nequaquā derogare aut præiudicare: maximè cùm Auguſtinus illorum neque ſententiam refellat, neque damnet interpretationē, ſed tantū ſuam ponit, aliam & ab illorū interpretatione diſtinctam: id quod paſsim in ſcripturarū enarratione ſanctis doctoribus vſuuenire cōſtat, vt alius ſic, alius ſic interpretetur, alius tamē alij nō præiudicet. Ac proinde manet in ſuo robore firma illorū authoritas, neque eius hac via pondus eleuatur aut imminuitur. Hoc tantū aduerſariis præſtat iſta obiectio, quod Auguſtini, hoc ſanè in loco, non grauantur authoritate. Sed quantū hoc illis eſt leuaminis, ſi hoc tantū in loco ab Auguſtino nō refutentur, cùm in aliis plus mille locis eorū inſanam & ſacrilegam impudentiam apertiſsimè idem ipſe condemnet: id quod nemini non eſt notiſsimum, qui vel de facie Auguſtinū agnouerit, eiúſque ſcripta vel de limine ſalutauerit. Deniq;, ſi Auguſtini authoritas tanti illis eſt, vt eam ad erro-

ris ſui

ris sui patrociniũ trahere conētur illic, vbi nihil eis valet suffragari: quare nō magis ad veritatis eruditionē illũ, quod multo sanè ipsis fo ret vtilius, recipiũt? ¶ Quoniā verò improbi isti calũniatores, aduer-sum orthodoxos, etiā ex scripturæ ipsius cōtextu suā improbitatē fir mare conātur, illud quod post pauca subiũgitur: *Spiritus est qui viuifi-cat, caro nō prodest quicquā.* Verba quę ego loquor vobis spiritus & vita sunt: eo referētes sua peruersa interpretatione, vt dicant, verbis istis cauisse dominũ, ne de reali aut corporali mãducatione quę dicta sunt possent intelligi, cogit nos necessitas semel hãc disputationē ingres-sos, etiā hũc locum secundũ patrũ orthodoxorũ sententiam, & catho-licæ fidei normā aliquantulũ latius pertractare, & quēadmodũ præ-dictis nequaquā repugnēt ista quæ subnectuntur, ostendere. Licet e-nim nō per omnia similiter verba ista ab orthodoxis exponantur, in hoc omniũ enarrationes cōueniũt, vt nulla sit cũ prædictis repugnā-tia, quin optimè & cōmodissimè possint iuxta sensum catholicũ su-prà à nobis latissimè expositũ accipi. Et primum quidem Augustini super hoc loco sententiā, quandoquidē illum sibi videbantur paulo ante habere patronum, audiamus. Caro, inquit, nō prodest quicquā, sed quomodo illi intellexerũt. Carnē quippe sic intellexerunt, quo-modo in cadauere dilaniatur, aut in macello venditur non quomodo spiritu vegetatur. Proinde sic dictũ est: Caro non prodest quicquam, quomodo dictũ est, Sciētia inflat. Iam ergo debemus odisse scientiā? Absit. Et quid est, sciētia inflat? Sola sine charitate. Ideo adiũxit: Chari tas verò ædificat. Adde ergo sciētiæ charitatē, & vtilis erit sciētia nō per se, sed per charitatē. Sic etiā nunc caro nō prodest quicquā, sed so la caro. Accedat spiritus ad carnē, quomodo accedit charitas ad sciē-tiā, & prodest plurimum. Nā si caro nihil prodesset, verbum caro nō fieret. Ac post pauca: Sicut illi intellexerunt carnem, nō sic ego do ad manducandũ carnem meam. Proinde, Verba, inquit, quæ ego loquu-tus sum vobis, spiritus & vita sunt. Quid est, spiritus & vita sunt? Spi-ritualiter intelligenda sunt. Intellexisti spiritualiter, spiritus & vita sunt. Intellexisti carnaliter, etiam sic illa spiritus & vita sunt, sed tibi non sunt. In his Augustini verbis, quid est quod aduersum orthodo-xos faciat, præmissa domini verba de sacramētali mãducatione cor-poris & sanguinis eius interpretātes. Aliud est enim carnaliter mã-ducare, aliud sacramētaliter. Carnaliter enim mãducare, est sic mãdu care quomodo solent homines carnē mãducare, prius eam mactãdo, deinde in partes cōcidendo, ac deinde dētibus dilacerando, sicque in ventrē corporalis nutritionis gratia traiiciendo. Qui ita Christi car nē manducandā intelligebant, carnaliter intelligebãt: & sic man-

ducare

ducare nihil profuisset soli carni intentis,nec altius aliquid de ipsius quã de alterius alicuius animalis carne existimantibus. Nos autem dũ veri corporis & veri sanguinis Christi necessariam sumptionem ex verbis Christi intelligimus,non vtiq; sic carnaliter intelligimus, quomodo illi intelligebãt,sed modo longè altiori, nempe spirituali simul & sacramẽtali,quo carnem sumimus,nõ sub carnis specie, nec sanguinẽ sub specie sanguinis,sed carnem sub specie panis,& sanguinem sub specie vini:neq; mactamus nos carnem,aut coquimus, aut dilaceramus:neque corporalis nutrimenti gratia,vt carnem ouinam aut bouinã solemus manducare,cibum illum & potum illum sumimus. Deniq;,nec ipsam Christi carnẽ propter semetipsam sumimus, sic quasi ipsam per se credamus habere vim viuificantem animã,sed propter vnionem cum diuinitate & verbo inhabitante carnem,quo pasci optamus nostram animam. Ne verò soli iam Augustino inniti videamur, qui vnus aduersum nos ex antiquioribus pauloante producebatur,audiamus & cæterorum super his verbis interpretationem. Primus quidem Cyrillus sic ait:Caro si sola intelligitur, nihil prorsus viuificare potest:quippe quæ viuificante indigeat. Cùm verò incarnationis mysterium laudabili cura scrutati fueritis, & inhabitantem in hac carne cognoueritis,quãuis nihil per seipsam caro possit,viuificam tamen esse credetis,nisi etiam spiritum sanctum non posse viuificare contendatis. Nam quoniam cũ viuificante verbo,caro coniuncta est,tota est effecta viuifica:& cætera quæ in eandem sententiã prolixius prosequitur. Exponens deinde quod sequitur:Verba quę ego loquor vobis,sic ait. Huiusmodi est quod dicitur: Putatis,inquit,me dixisse,viuificũ natura sui terrestre hoc esse corpus? Ego verò de spiritu & de vita æterna loquutus sum. Non enim natura carnis viuificum reddit spiritum,sed spiritus virtus viuificam carnem efficit. Verba ergo quæ ego loquutus sum, spiritus, id est, spiritalia,& de spiritu,& vita,id est,de viuifica & naturali vita sunt. Chrysostomus aliquanto simplicius & facilius locũ istum enarrat,dicẽs: Spiritus est qui viuificat,caro non prodest quicquam: hoc est,secundũ spiritum verba mea audienda sunt: Qui secundum carnem audit nihil lucratur,nihil vtilitatis accipit. Verba quæ ego loquor vobis,spiritus & vita sunt. Spiritus, hoc est, spiritalia, nihil naturale, nullã naturalem consequentiam habentia,sed omni hac terrena necessitate & huius vitæ legibus libera. Ac post pauca: Quod autẽ caro non prodest quicquã,non de ipsa carne dicitur. Absit, sed de his qui carnaliter accipiunt quæ dicuntur. Quid est autẽ,carnaliter intelligere? Simpliciter vt res dicuntur,neque aliud quippiam excogitare.

Non

Nō enim ita iudicanda ſunt, quomodo ea quæ videntur, ſed myſteria omnia interioribus oculis cōſideranda, hoc eſt, ſpiritaliter. Quomodo enim nihil prodeſt caro, ſine qua nemo poteſt viuere? Vide quòd ea particula, *Caro non prodeſt quicquam*, nón de ipſa carne, ſed de carnali auditione dicta eſt. Conſentit huic per omnia Theophylactus, & eadē prorſus loquitur, carnem dicens nihil prodeſſe, eo quòd carnaliter intelligere Chriſti verba nihil adfert, ſed ſpiritū prodeſſe, quia ſpiritualis intelligentia cōfert plurimum. Verba quoque ipſius ſpiritū eſſe, id eſt, ſpiritualiter intelligenda, & vitam, id eſt, viuificātia, & vitā adferentia ſpiritaliter intelligentibus. Ex his omnibus ſanctorum patrū interpretationibus, tametſi non per omnia quantum ad ſingulas particulas ſimiliter exponant: illud tamē ſummatim colligitur, concordi omniū ſententia locum iſtum propoſitum prorſus nihil officere orthodoxorum intellectui, qui ſermonē Chriſti ſuprà enarratū de ſacramentali corporis & ſanguinis dominici manducatione dictū accipiunt: id quod impudētiſsimè calūniantur improbi & animales hæretici, clamitantes intellectū illum cum Chriſti verbis pugnare, quibus dixit carnē nihil prodeſſe, ſed ſpiritum eſſe qui viuificat. Verùm nos iam ſatis in his refellendis, quantū ſanè operis huius tractatus patitur, demorati, ad noſtrum inſtitutum redeamus.

ELVCIDATIO CAP. VII.

Poſt hæc autem ambulabat Ieſus in Galilæam.
b Non enim volebat in Iudæā ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere
c Erat autem in proximo dies feſtus Iudæorū, ſcenopegia.

POST ea quæ iam antè deſcripta ſunt, dicta ac facta, perambulabat dominus Ieſus Galilæam, verbis & ſignis patris vbique gloriam quærens. [b] Cauſa verò ob quam in Galilæa diutius commorari voluit, & non aſcendere in Iudæam, inuidia erat principum Iudæorum: quorum odium tantum erat aduerſus Chriſtum, vt mortem ei meditarentur & mollirentur. [c] Contigit itaque, poſt longam illius in Galilæa demorationem, vt ſolennitas quædam Iudęis admodum celebris appropinquaret, quæ Græco vocabulo ſolennitas appellabatur ſcenopegiorum: à fingendis tabernaculis, in quibus per dies ſolennitatis illius habitabant, in memoriam antiquæ peregrinationis ſanctorum Patriarcharum, qui in tabernaculis & caſulis morabantur, item & poſteriorum patrum de Aegypto egreſſorum, qui in deſerto per annos quadraginta in tabernaculis fuerant commorati,

priusquam terram promissionis acciperet.[a] Hac itaque solennitate imminente, quidam ex iis qui Christo secundum carnem erant cognati, partim Christo diffidentes, partim humanum affectum sequentes, dixerunt ad eum: Quid nunc imminente solennitate in Galilæa latitas?[b] Quin potius transi hinc in Iudæam, ad Hierosolymam Israëlitici regni metropolim, quo nunc confluxuri sunt ad solennitatem & templi visitationem vndequaque plurimi: [c] vt auditores & sectatores tui, quos illic admodum multos habes, videant opera ista mirabilia quę tu facis. [d] Nõ enim solent ij qui seipsos manifestare, & suum nomẽ mundo notũ facere quærunt, opera sua illa per quæ præcellentiam sibi & authoritatem conciliare putant: in locis secretioribus patrare, vbi à paucis videri aut sciri possint: imò loca maximè publica & plurimis frequentata quęritãt, vt illustrioré reddant sui nominis gloriã, & latius ipsorũ fama spargatur.[e] Proinde si verè ista facis mirabilia, quę de te narrantur, si verè à Deo istam habes potestatẽ tanta signa patrandi, quanta te posse plerique iactitant, relinque humilẽ & desertam Galilæam, ac Hierosolymã cõscende, vt illic in ciuitate splendidissima, ac populo plenissima, tuam gloriã magnifices, & fiat nomẽ tuum per orbem manifestũ.

[f] Hæc autẽ dicebant quidam ex cognatis Iesu, nondum affectu syncero in eum credentes: sed vel hæsitantes de veritate doctrinæ & operũ eius, vel affectu infideli ex illis mundi huius gloriam sibi conciliare volentes.[g] Ad hæc dominus Iesus, vt affectũ illorum refelleret, & in signis miraculorum patris tantũ gloriam non hominum se quærere demonstraret, ita eis durè respondit:[h] Tempus à patre mihi constitutum, quando ego ad solennitatem hanc sum profecturus, nondum aduenit. Non est iustum, vt hac in re vestro seruiam carnali affectui, sed patris tantum voluntati: à quo mihi constitutum tempus cùm aduenerit, proficiscar.[i] Tempus autem vestrum non eget dilatione, semper paratum est: iam nũc vobis licet, si libet ascendere, pro animi vestri affectu. [k] Fieri non potest, vt mundani & ambitiosi homines (cuiusmodi sunt in

a Dixerunt autem ad eum fratres eius:
b Transi hinc, & vade in Iudæam,
c vt et discipuli tui videant opera tua quæ tu facis.
d Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palã esse.
e Si hæc facis, manifesta teipsum mundo.
f Neque enim fratres eius credebant in eum.
g Dixit ergo eis Iesus:
h Tempus meũ nondũ aduenit:
i tempus autẽ vestrum semper est paratum.
k Non potest mundus odisse vos:

Iudæa multi, ex iis maximè qui me persequuntur) vos odio habeant, aut persequantur, quandiu illorum estis similes, honorem similiter mundi & ambitionẽ quærentes. [a] Me verò illi exosum habent odio graui vsque ad mortem, proptereà quòd eorũ vitia & peccata redarguo, in quibus corrumpunt, & corrumpuntur: Hæc scilicet causa est, quare vobis absque periculo liceat publicè ad festum ascendere, mihi verò non ita, donec tempus constitutum aduenerit. [b] Vos proinde, si videbitur, & quando videbitur, fidenter ascendite ad festiuitatem imminentem: nec est quod me præstolemini, aut meam requiratis præsentiam, Ego enim non adhuc ascendam ad festiuitatem istã, quoniam tempus meum, quod à patre mihi est constitutum (cuius consilio omnia gero) nondum aduenit. Insidias mihi parant inimici mei, Iudæorum principes: atque ob hoc ad tempus dispensatoriè me vult pater latitare in solennitatis initio, postmodum nihilominus manifestandum in gloria. [c] Post quæ verba, fratribus ascendentibus Hierosolymam, ipse remansit ad tempus in Galilæa, nolens affectum carnalem cognatorum suorum cum negotio miscere Euangelico, aut diuinam gloriam humana diluere. [d] Postquam verò illi priores ascendissent, cùm sibi tempus videretur opportunum, ipse dominus posterior ascendit ad solennitatem: non quasi in manifesto, multarum turbarum frequentia comitatus, quẽadmodum aliàs nonnunquam incedere solitus erat, sed quasi occultè cum paucis suis discipulis: ne occasionem dare videretur Iudæis, in se amplius furendi. [e] Incipiente igitur festiuitate illa, plerique Iudæorum, tum ex iis qui Iudæam & Hierosolymam inhabitabant, tum ex iis qui aliunde ad festum confluxerant magno studio Iesum requirebant absentem: nonnulli quidem ex affectu bono cupientes audire & videre eum, alij verò ex affectu peruerso quærentes ei nocere. [f] Et admirantes dicebant, alij in contemptum: Vbinam modo latet seductor & magus ille? Quare non prodit in publicum? Alij in honorem: Vbinam est Propheta & magister ille, qui in festis

a me autem odit, quia ego testimoniũ perhibeo de illo, quòd opera eius mala sunt.

b Vos ascendite ad diem festum hunc: ego enim non ascẽdam ad diem festũ istũ, quia meum tempus nondum impletum est.

c Hæc cùm dixisset ipse, mansit in Galilæa.

d Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifestè, sed quasi in occulto.

e Iudæi ergo quærebant eum in die festo.

f & dicebant, vbi est ille?

festis solet adesse Hierosolymis, miraque docere & agere?[a] Proculdubio non sine causa graui nunc abest, qui festos hos dies diligentissimè solet obseruare. Factumq; est dissidium & murmur magnũ in turbis populorum qui conuenerant, diuersis diuersa vt sentientibus, ita loquentibus.[b] Nimirum alij erga Christum piè affecti dicebant, sanctum ipsum esse ac iustum, & à Deo missum Prophetam prædicabant. [c] Alij verò in Christum impij, econtrario asserebant, non ipsum sanctum esse & à Deo missum Prophetam, sed magum & seductorem populorum, falsam doctrinam prædicantem, atque ex pacto cum dæmonibus miracula facientẽ. Sic pro suo quisque affectu apud sese, alij bene, alij malè de Christo loquebantur. [d] Nemo tamen apertè & palàm audebat pro eo loqui in bonum, propter timorem principum Iudæorum, quos sciebant aduersus illum maximo odio furere, ac iam mandata dira dedisse, vt eum comprehenderent & interficerent. [e] Quum verò solennitas illa, quę per dies septem celebrabatur, ad medium vsque processisset, in ipso solẽnitatis medio, peruenit dominus Iesus in Hierusalem: palamque se ostẽdere volens mundo, templum est ingressus, atque illic turbas docere cœpit cum fiducia, nihil Iudæorum pertimescens malitiam: vt sicut antè latens humanæ fragilitatis ostendit in seipso infirmitatẽ, sic modo apertè prodiens diuinæ suæ virtutis, cui nemo posset nocere, maiestatem declararet: seque pro gloria patris & Euangelij, nullam humanã vim metuere demonstraret.[f] Audientes verò Iudæi, Christum palàm in templo magna cum authoritate & gloria prædicantem, admirati sunt vehementer, & dixerunt adinuicem. [g] Qui fieri potest, vt homo iste literas sciat, scripturas calleat, & verba sapientiæ teneat: quum (vt illi testantur, qui ipsum ipsiusq; familiam & conditionem probè nouerunt) nunquam literas didicerit: & scholas in quibus docentur literę, nunquã frequentauerit? Hinc enim quidam bene Christo fauentes, diuinã colligebant esse sapientiam & doctrinã eius: alij verò, magicam, & ex dæmone collatam. [h] Sciens verò dominus,

a Et murmur multum erat in turba de eo.

b Quidam enim dicebant, quia bonus est.

c Alij dicebãt: Non, sed seducit turbas.

d Nemo tamen palàm loquebatur de illo, propter metum Iudæorum.

e Iam autẽ die festo mediante, ascendit Iesus in templum, & docebat.

f Et mirabantur Iudæi, dicentes:

g Quomodo hic literas scit, cum non didicerit?

h Respõdit eis Iesus et dixit: Mea doctrina nõ est mea, sed eius qui misit me.

quòd hac de re mirarentur,& conquirerent,ita eis re
ſpondit:Doctrina quam ex me auditis, non propriè
mea eſt,ſic quaſi ego eam habeam à memetipſo, ſed
eſt doctrina patris mei cæleſtis:qui ſicut me miſit in
mundum,ita mihi dedit atque præcepit quæ debeam
loqui & prædicare in mundo.[a] Quod ſi quis bonæ

a Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoſcet de doctrina vtrũ ex Deo ſit, an ego à meipſo loquar.

fuerit voluntatis,qui pio & humili affectu deſideret
patris mei obedire voluntati,& propriã ſuam diuinę
non opponere,ſed conformẽ & concordem efficere,
is demum ſcire poterit de doctrina mea, qualis ſit,ex
Deo an ex meipſo,an ex diabolo. Qui bonę & humi-
lis ſunt voluntatis,ipſi ſciunt meã doctrinã verè eſſe
diuinam,nõ humanam:quemadmodum econtrario,
qui animo ſunt ſuperbi,& obduratæ in malo volun-
tatis,nequeũt intelligere,quòd à Deo ſit mea doctri-
na, ſed contemnere malunt,quæ doceo, quaſi ea lo-
quar à memetipſo.[b] In hoc autem qui bonæ ſunt vo

b Qui à ſemetipſo loquitur, gloriam propriam quærit.

luntatis,facilè aduertere poſſunt,me nõ loqui à me-
ipſo:quoniam qui ex ſuo capite & ſua inuentione lo-
quitur,quæ à Deo non accepit,is propriam ſuam glo
riam quærit,& proprium nomen ſuperbè extollere:
quod ego ſi facerem,rectè me diceretis loqui ex me-
metipſo,& non ex Deo.[c] Nunc verò dum ego in om-

c Qui autẽ quærit gloriam eius qui miſit eum, hic verax eſt.et iniuſtitia in illo non eſt.

nibus patris tantum gloriam qnæro & ſpecto,nõ glo-
riam propriam,quàm vbique(vt ipſi non poteſtis nõ
agnoſcere)fugio,per omnia.quod ad meipſum ſpe-
ctat,humilitatem & contemtũ eligens,fateri quoq;
debetis,me à memetipſo non loqui,ſed ab illo cuius
gloriam quæro:ac proinde,veracem eſt & iuſtum, ac
nihil mihi alienum arrogantem,ſed tantum quod mi
hi traditum eſt officium exequentem,quum non poſ
ſit Deus pater doctor eſſe mendacij, aut approbator
iniuſtitiæ.[d] Oſtendam autem vobis,iniuſtum eſſe ve

d Nónne Moſes dedit vobis legem?

ſtrum aduerſus me odium, & perſequutionem im-
piam.Ecce Moſes legem vobis dedit, & promulga-
uit,quam à Deo accepit:& vos ab illo legem ſuſcepi-
ſtis,eiuſque obſeruationi vltronea volũtate voſipſos
deuinxiſtis.[e] Attamen ex vobis qui contra me ma-

e & nemo ex vobis facit legẽ.

f Quid me quæritis interficere?

lum meditamini,nemo eſt qui legem iſtam perfectè
obſeruet.[f] Quare enim me quæritis interficere?In
hoc

hoc ſanè omnes legem (quę homicidium prohibet, & iuſtum iudicium præcipit) præuaricamini, quod cõtra iuſtitiam mihi innocenti ſine cauſa mortem meditamini?[a] Ad hoc Chriſti verbum, multi ex turba illa principum parti adhęrentes, & diſsimulare volentes quod occultè in animo meditabantur, in contumeliam proruperunt, dicẽtes: Dæmonio agitatus iſta loqueris, quæ nemo poſsit vera comprobare. Quis enim te quærit interficere? Quis tibi quærit nocumentum inferre? Hactenus nemo vidit tibi vim vllã à nobis inferri. Mendaciter proinde & nequiter in odiũ noſtrum iſta confingis, quę nos opere necdum oſtẽdimus.[b] Sciens verò dominus Ieſus, quid ipſi animo voluerent, tametſi nondum opere monſtratũ, ad plenã ſui expurgationem hac eſt vſus apologia ſiue defenſione, dicens:[c] Vnum opus ego ante aliquantum tempus vobiſcum exiſtens in ſolennitate pentecoſtes operatus ſum, ſignum vnum patraui, hominẽ infirmũ ſanans in ſabbato: & de hoc opere vos omnes admiramini, tanquam de opere inſigniter malo: atque hinc mihi calumniam ſtruitis, hinc mihi malum paratis, quaſi blaſphemo in legem, & violatori ſabbati, & vnicum hoc opus, quaſi præcipuum, prætexitis in odium mei & perſequutionem.[d] Sed reſpondete, obſecro, mihi. Nam veſtrum ipſorum requiro iudicium: Moſes ecce legiſlator in lege vobis conſtituit, circuncidere omne maſculinum: non ita quidem, vt ipſe primus fuerit inſtitutor circuncíſionis, quæ multo antè Abrahæ data, & cæteris Patriarchis obſeruata fuit, in ſignum diſtinctionis populi Iſraëlitici, de quo ſecundum carnẽ erat naſciturus Meſsias, à cæteris gentibus.[e] Et hanc circuncíſionem vos ita obſeruatis, vt nec propter ſabbati reuerentiam omitatis circuncidere pueros, cùm dies octauus à natiuitate cũ ſabbato coinciderit.[f] Si igitur accipit homo circunciſionem præputij in die ſabbati, ita vt non ſoluatur lex Moſi, abſque violatione legis: item propter hoc in ſabbato fit circuncíſio, vt non violetur lex Moſi, ex ea parte qua præcipit maſculinum omne die octauo circuncidi:[g] quæ vobis cauſa iuſta eſſe

a Reſpondit turba, et dixit: Dæmonium habes quis te quærit interficere?

b Reſpondit Ieſus, & dixit eis:

c Vnum opus feci, & omnes miramini.

d Propterea Moſes dedit vobis circunciſionem: non quia ex Moſe eſt, ſed ex patribus:

e & in ſabbato circunciditis hominem.

f Si circunciſionem accipit homo in ſabbato, vt non ſoluatur lex Moſi:

g mihi indignamini, quia totũ hominem ſanũ feci in ſabbato.

poterit, aduersum me exercendi odium, ex eo quod non vnam aliquam partem, sed totum ipsum hominẽ sanum feci in sabbato? Maius enim videtur, totũ aliquem hominẽ simul in anima & corpore & mẽbris omnibus corporis sanari, quàm in preputio circuncidi, atque ita modo quodam velut in vno tantum illo genitali membro sanari, rectèque iuxta legem dispo ni. Maior in illo videtur Dei gloria, & hominis com modum amplius. Hoc igitur si licet in sabbato, & nõ violat sabbatum, illud quod per se melius est, quare in sabbato non licebit? [a] Proinde vos moneo, ne (con tra legis preceptum) secundum faciem & personã iu dicetis, quod in vobis toleratis & cõmendatis, ipsum: imò ipso aliud melius in me condemnantes: quod est secundum faciem & personam, nõ secundum rei veri tatem iudicare: [b] sed rem ipsam diligẽter expendentes, studete quod iustum est iustè iudicare, ne hac quo que ratione legis comprobemini transgressores, quæ quod iustum est præcipit iuste exequi. [c] Cùm verò ita constanter & intrepidè palàm in templo docentẽ eum viderent quidam Iudæorum ex Hierosolymis, principum parti fauentes, & Christo aduersantes, vehementer admirati de Christi confidentia, dixerunt: [d] Nónne hic est quem principes nostri ex multo iam tempore decreuerunt & quæsierunt interficere? Ecce verò nunc palàm docet in templo multa cũ fiducia, & nemo principũ aduersus eum quicquam agit vel loquitur, quod ad eam rẽ pertineat, sed docere permittitur, vt antè solitus fuerat. [e] An fieri potuit, vt contra id quod hactenus senserũt, iam persuasum sit prin cipibus, hunc verè Messiam esse promissum. Verũ id existimare, omnino videtur irrationabile. De hoc enim Iesu, nos cognouimus vnde sit, locum nouimus vnde processit, nempe ciuitatem Nazareth, in qua cõceptus fuit & educatus: insuper & parentes eius, ex quibus est progenitus nouimus, vtpote patrẽ Ioseph, & matrem Mariam.[f] Messias autem cùm venerit in mundum, nõ poterit sciri generatio eius, iuxta quod in scriptura dicitur: Generationem eius quis enarrabit? Et alibi, Egressus eius ab initio, à diebus æternitatis.

a Nolite iudicare secundum faciem:

b sed iustũ iudicium iudicate.

c Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis:

d Nónne hic est quem quærunt interficere? Ecce palàm loquitur & nihil ei dicunt:

e Nunquid verè cognouerunt principes, quia hic est Christus? Sed hũc scimus vnde sit.

f Christus autem cùm venerit, nemo scit vnde sit.

tatis. [a] Sciens itaque dominus, sic malignari aduersum se plerosque Iudæorum, & tam futilia aduersus veritatem obiicere, ad cōfutandum illorum obiecta, eleuata voce (vt ab omnibus posset audiri) clamauit cum fiducia veritatem docens, ac dicens: [b] Vos quidem, secundum hanc quam videtis formam humanitatis assumptam, me vt hominem vnum aliorū similem videtis & cognoscitis: item & locum originis ac conuersationis, progeniémque ex parte nouistis. Verùm secundum naturam diuinam, quæ mihi est cum patre cōmunis, vos nequaquam me cognoscitis, neque vnde venerim scitis. [c] Ego enim in hunc mundum non veni, humanam assumendo naturam, à memetipso, quasi iniussus, & à nullo missus: sed est Deus pater in seipso perfectè verus & veritas ipsa qui me misit in mundum, volens me in tempore fieri hominem: quem vos non verè cognoscitis, vt patrem meum & eum qui me misit: quoniam si eum cognosceretis patrem & mittentem, nōn me repelleretis filium & missum ab eo: atque ita secundum hanc naturam, neque me cognoscitis, neque vnde venerim scitis. [d] Ego autem perfecta comprehensione illum cognoui, vt filius patrem, qui sum cum eo vna substantia: & si dixero me eum non nosse, contra veritatem loquar mendacium, efficiárque mentiendo vestrî similis, qui meram falsitatem & mendacia blasphemantes loquimini. [e] Vtique enim illum scio, & perfecta comprehensione cognosco: quoniam ab ipso sum, secundum vtranque naturam: secundum diuinam quidem, esse æternum ab eo per generationem naturalem accipiens: secundum humanam verò, in tempore ex eius voluntate hominis naturam assumens, [f] & ab ipso in hac temporis plenitudine veni in mundum, missus ab eo in salutem humani generis. [g] His autem Christi verissimis sermonibus, excæcati maligno odio peruersi Iudæi, adeò non sunt emolliti, vt magis etiam exarserit eorum furor: eóque vesaniæ processerunt, vt missis ministris quærerent eum apprehendere ad interficiendum. [h] Verùm diuina virtute impediti, prauū animi

a Clamabat ergo Iesus in templo, docens, & dicens:

b Et me scitis, & vnde sim, scitis:

c & à meipso non veni, sed est verus qui misit me, quem vos nescitis.

d Ego scio eum, & si dixero quia nescio eū, ero similis vobis mendax.

e Sed scio eum, quia ab ipso sum

f & ipse me misit.

g Quærebant ergo eū apprehendere:

h & nemo misit in illum manus,

sui propositum & conatum nõ valuerunt in effectum optatum perducere: quoniam nemo permissus est, vt auderet vel posset in eum violentas manus iniicere.

a quia nondum venerat hora eius. [a] Videlicet quia nondum tempus aduenerat à patre constitutũ passioni & morti eius, sed prędicare ipsum adhuc ad tempus aliquantum oportebat, & pluribus miraculis atq; mysteriis plenioribus patris gloriam amplius illustrare, Euangeliique doctrinam firmare. Horam autem illam à patre constitutam, sicuti filij obedientia præsentem effugere nõ voluit, ita Iudæorum improbitas anticipando præuenire non valuit.

b De turba autem multi crediderunt in eũ, & dicebant: [b] Quanuis verò ex ista Christi prædicatione, Iudęorum primores & his adhærentes, magis in eũ ira exarserint, alij tamen plerique simpliciores ex turba illa, fructum ex ea bonum sunt cõsequuti, multis in eum deuotione fidei feruẽtibus: qui & sibi inuicẽ his verbis, ad credendum in eum, animum addebant.

c Christus cùm venerit, nũquid plura signa faciet, quam quæ hic facit? [c] Verus (inquiunt) Messias cùm aduenerit in mũdum, nõ est verisimile plura signa aut maiora æditurum esse eum, quàm Iesus iste æddiderit, atque etiamnum quotidie non desinit ædere. Quare igitur non credamus, verum hunc esse Messiam, & verum mũdi saluatorẽ? Quare hunc habentes præsentem, sine causa abiiciemus, & incerti præstolabimur alium?

d Audierunt Pharisæi turbã murmurantẽ de illo hæc: [d] Adeóque voces istæ in turba tumultuãte inualuerũt, passim vnoquoque ad alterum sibi proximũ huiusmodi mussitante, vt ad Pharisæorum notitiam statim perlatum sit, hanc in turba de Christo opinionẽ vulgari.

e & miserunt principes & Pharisæi ministros, vt apprehenderẽt Iesum. [e] Propter quod, velut noua exardescẽtes iracundia Iudæorum primores, põtifices & Pharisæi, in conspiratione aduersus Christum socij, miserunt ministros, vt manus violentas in Iesum iniicerent, ipsumq; ex authoritate publica, tanquam reum & punitione dignum apprehenderent: sed nihil potuerunt efficere.

f Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicum tẽpus vobiscũ sum: & vado ad eum qui me misit. [f] Volens itaque eis ostendere dominus Iesus, quòd frustra laborarẽt, tentantes eũ ante tẽpus apprehẽdere, dixit eis: Adhuc modicũ tẽpus necesse est, iuxta patris decretũ, me versari in mũdo, docere & miracula facere, ad patris gloriã: ac deinde, vbi tẽpus ad hoc deputatum aduenerit, per mortẽ transiẽs victor redibo ad patrẽ,

qui

qui me misit, ascendens in cælum ad dexteram patris.

[a] Ac tūc quidē vbi abscessero, plerique ex vobis qui modo pręsentē contemnunt, absentē requirent, videreque & audire secundū corporalem præsentiam desiderabunt: sed ita me inuenire vltra non valebitis, non dabitur vobis mea frui visibili præsentia. [b] Et vbi ego sum, nunc quidem (sicut ab æterno) secundum diuinitatem, tunc autem ero etiam secundum humanitatem, in cælo apud patrem, illuc perueniendi nulla vobis spes esse potest, si in vestra infidelitate perseueraueritis: neque omnino cuiquam potestas vlla esse potest illuc propria sua virtute perueniēdi, sed per me illuc assumendi sunt, quicunque modo per fidem se mihi adiungunt. Propter quod, modo vobis consultum fuerit, dum me præsentem habetis, tempestiuè in me credere, & cæcum istum furorem ab animo pellere. [c] Audientes verò & minimè intelligentes Christi verba Iudæi, malitia sua excæcati, dixerunt adinuicem: Quonam homo iste abiturus est, ita vt eum non inueniamus? An fortè in gentium populos per orbem vniuersum longè latéque dispersos profecturus est, à lege & gente sua discedēs, vt coram eis prædicet & miracula faciat? [d] Aut quid sibi vult hoc verbi, quo dixit: Quæretis me, & non inuenietis? Ac deinde: Quò ego vado, vos non potestis venire? [e] Cùm verò ad finem iam peruenisset festi solennitas, eius septimo & vltimo die, qui præcipua religione & celebritate, tāquam terminus & clausula totius solennitatis, à Iudæis colebatur, dominus Iesus captata temporis opportunitate, quasi vale dicturus turbis iamiam post festum celebratum abituris, paratus ad docendum stabat: & voce eleuata, quò facilius ab omnibus posset audiri, ea loquēs quæ vehementer vtilia essent omnibus, clamabat, dicens: [f] Ego sum fons aquarum viuentium. Quisquis in anima potari, humectari, & refocillari desiderat, per fidem ad me veniat, credat, & adiungat se mihi: ita fiet, vt aquas vitæ de plenitudine mea in gaudio hauriat: quibus arida anima irrigabitur, vt viuat: & fœcundabitur, vt proferat fructum vitæ æternæ.

a Quæretis me, & non inuenietis.

b Et vbi ego sum, vos nō potestis venire.

c Dixerūt ergo Iudæi ad semetipsos: Quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? Nūquid in dispersionem gētium iturus est, & docturus gētes?

d Quis est hic sermo quē dixit Quæretis me, et non inuenietis: & vbi sum ego, vos non potestis venire?

e In nouissimo autē die magno festiuitatis, stabat Iesus, & clamabat, dicens:

f Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.

a Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluẽt aquæ viuæ.

[a] Qui enim in me fidẽ syncera crediderit, secũdũ testimonia scripturarũ, quæ de me loquũtur, & mihi præstandã esse fidẽ testantur, sic in me credens, vt verum Deum, & mundi saluatorẽ, quomodo scripturę de me credendum docent, is adeò replebitur cũ tempus aduenerit cõstitutum, aquis istis spiritualiũ gratiarũ, & quasi flumina fluant de ventre eius: aquis istis (quæ veræ sunt aquæ vitæ, vitam veram conferẽtes animę) ita copiosè replebuntur, qui in me crediderint, spiritussãncti videlicet gratia & charismatibus, vt de eorũ plenitudine & efficacia, nõ ipsi sibi solis proficiãt, sed alij quoque per eos sint reficiendi, & fructum plurimũ consequuturi.

b Hoc autẽ dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.

[b] Voluit autem in hoc verbo dominus Iesus tacitè donũ innuere spiritussãncti, quem post ipsius ascensionem in cælum accepturi erant ex eius munere discipuli, ac reliqui in eum perfectè credẽtes, ad tantam plenitudinẽ, vt post illum acceptum, aliis quoq; in fide erudiendis, & ad Christum conuertendis sufficerẽt.

c Nõdum enim erat spiritus datus,

d quia Iesus nõdum erat glorificatus.

[c] Nondum enim ad talem abundantiam erat spiritus datus, eo modo quo post dadus erat in signis visibilibus, neque in ea abundantia & efficacia in qua erat mittendus: [d] quoniam dominus Iesus nondum per resurrectionẽ à mortuis, & ascensionem in cælos fuerat glorificatus. Sic enim decretum erat apud patrem, vt non prius secundum eam abundantiam, & in visibilibus signis mitteretur spiritussãnctus, quàm deuicta morte filius Dei in assumpta natura humana ad patris dexteram residens, ipse simul cum patre illum de cælo mitteret. Videlicet vt per hoc declararetur, communiter & indifferenter spiritum sanctũ à filio, sicut à patre, procedere: sicq; innotesceret, filij cum patre vera æqualitas.

e Ex illa ergo turba cũ audissent hos sermones eius, dicebãt: Hic est verè Propheta.

[e] His igitur aliisque huiusmodi tantæ efficaciæ & præcellentiæ verbis, ex benedicto Christi ore auditis, simpliciores plerique ex turba bonam de eo existimationem concipientes, dicebant eum verè esse Prophetam, hominem esse magnæ sanctitatis, à Deo ad populi instructionem missum.

f Alij dicebãt: Hic est Christus.

[f] Alij verò plus ei tribuentes, dicebant, nõ tantum Prophetam aliquem vulgarem eum esse, sed illum præ omnibus insignem Messiam

de

de quo cæteri omnes Prophetæ, sicut & lex ipsa, testimonium perhibuerãt. [a] Quidam verò principum parti fauentes, ad destruendum priorum sententiam, dicebant: Non debet à Galilæa ignobili loco expecta ri Chistus, nec verisimile est inde vẽturum esse Messiam: [b] Ex scripturis enim apertè cognoscitur, quòd ex tribu Iudæ, de semine regio & linea Dauid, insuper & de loco in quo natus est Dauid, nẽpe de Bethleem, Messias debeat expectari, sicq́ue inde venturus in mundum. Hic verò Iesus ex Galilæa nobis prodiit, vbi & ipse moratur & parẽtes eius: nec proinde ex semine Dauid ortus videtur, nec in ciuitate Bethleem natus. Nazarenus enim dicitur, non Bethleemita: & Galilæus vocitatur, non Iudæus. [c] Sic itaque diuersis diuersa sentientibus, ac pro sensus varietate varia pugnantibus atque loquẽtibus, facta est in turba illa magna dissensio, occasione Christi & verborum eius. [d] Quidam verò ex iis qui aderant in fauorem principum Iudæorum, tentauerunt & conati sunt eum manibus tenere violẽtis, vt ad principes eum adducerẽt puniendum: sed diuina virtute (quod nondum aduenisset eius hora) prohibiti, propositũ nequiuerũt perficere. Vis enim quædam à maiestate verborum Christi egrediens ipsos compescebat, ne vel auderent vel possent, quod ex sua malitia desiderabant. [e] Sicque factum est, vt ministri qui ad comprehendendum Iesum subornati fuerant, vacuis manibus rẽque infecta redirent ad eos à quibus missi fuerant, pontifices & Pharisæos. [f] Quam ob rem, illi grauiter aduersus ministros indignati, quòd spe sua se viderent frustratos, expostulantes cum eis, dixerunt: Quid causæ est, quòd hominem illum, cuius cõprehendendi gratia, vos misimus, non adduxistis, iuxta mandatum quod vobis constituimus? [g] Interrogati ministri ingenuè confitentur veritatem, dicentes: Nos quidem iuxta votum & mandatum vestrum agere tẽtauimus: sed virtus & maiestas verborum eius nos à proposito perficiendo cohibuit, vt quod volebamus nõ valuerimus efficere. Tanta enim est maiestas & virtus verborum eius, vt nunquam quenquam hominum audierimus ita loquentem

a Quidam autem dicebant: Nunquid à Galilæa venit Christus?
b Nonne scriptura dicit: quia ex semine Dauid, & de Bethleem castello vbi erat Dauid, venit Christus?
c Dissensio itaque facta est in turba, propter eum.
d Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum, sed nemo misit super eum manus.
e Venerunt ergo ministri ad pontifices & Pharisæos.
f Et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum?
g Responderunt ministri, Nunquam sic loquutus est homo, sicut hic homo.

quentem,propter quod, omnium nostrum nemo vel digitum ausus est ei admouere.Sic illi ministri,homines alioqui imperiti & improbi,Christũ vi ipsa veritatis coacti glorificant, eiusq; doctrinam magnificè commendãt, in condemnationem impiorum dominorum suorum.[a]Qua respõsione à ministris accepta fortius iurgantes Pharisæi dixerunt:Quid vos ita loquimini perditi nebulones,perinde quasi & ipsi credatis in eum,sic eius prædicationem commendantes? [b]Considerate,num ex omnibus iis qui principes sunt populi,qui legis cognitione & authoritate pollent in populo,vel vnus aliquis in eũ crediderit:aut ex Pharisæis quisquam,qui religione & sanctitate præeminent:quorum vos cõuenit exemplum magis imitari, quàm hominum simplicium & ignorantiũ.[c]Nam turba ista imperiti & improbi vulgi,in qua neque legis est cognitio quæ est in sacerdotibus, neq; sanctitatis præcellentia quæ est in Pharisæis,à Deo reproba est & maledictioni diuinæ ac damnationi obnoxia:propter quod illorum exemplum nequaquam vos debebat mouere,sed iuxta nostrum mandatũ illum debuistis comprehensum adducere. [d] Aderat verò in concilio isto Iudæorũ,princeps quidam nomine Nicodemus,de quo suprà circa initium huius descriptionis dictum est,venisse eum aliquando per tempus noctis ad dominum Iesum,& ab eo secreta quædam audisse mysteria,qui pro suo affectu quem erga Christum ex eo tẽpore gerebat vtcunque bonum, licet adhuc imperfectum,ita pro eo aduersum alios sententiã suam proposuit,dicens: [e] Lex quam nobis Moses tradidit obseruandam, quæ nobis debet in omni iudicio esse prima regula & amussis certissima, constituit neminẽ debere vt reum iudicari,vel ad supplicium requiri,nisi prius ille aduersus quem causa agitur, diligenter interrogetur,& examinetur, & nisi locũ acceperit se rationabiliter defendẽdi,ac deinde post auditam eius defensionem decretũ fuerit à iudicibus, nũ dignus sit puniri an nõ.Hunc sanè ordinem vos in re ista quã tanto ardore præproperè quæritis perficere, nõ rectè obseruatis:qui prius comprehendi vt reum iubetis

a Responderũt ergo eis Pharisæi: Nunquid & vos seducti estis?

b Nunquid ex principibus aliquis credidit in eũ, aut ex Pharisæis?

c Sed turba hæc quæ non nouit legem, maledicti sunt.

d Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis.

e Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?

iubetis hominem istũ, nunquam legitimè vel accusatum vel interrogatũ in iudicio. Scilicet hæc dicebat Nicodemus, sciens Christum facilè Iudæorum obiectionibus responsurum. [a] Quibus à Nicodemo ita prolatis, cæteri quorũ erat furore excæcatus & accensus in Christum animus, vt nec rationem vltra nec æquitatem attenderent, in ipsum quoq; Nicodemum ita exarserũt, quòd pro innocente loqui ausus fuisset in iudicio: contumeliámque in eum regerẽtes, dixerunt: [b] Forsitan & tu ex discipulis es hominis istius Galilæi, aut à Galilæa, vnde ille processit oriundus, vt idcirco defendendum eum susceperis, aduersus communem omnium nostrum sententiam? [c] Euolue tu diligentius scripturas, quarum doctorem officio te profiteris: & inuenies, nũquam insignem aliquẽ Prophetã è Galilæa ignobilissima penè Israëliticæ regionis parte & gẽtibus finitima, prodiisse: peculiariter verò illũ inter Prophetas omnes insignem Messiam, à Galilæa nõ esse expectandum, sed magis ex Bethleem ciuitate Iudææ, & ex familia Dauid: quæ cùm exactius perpẽderis, homini isti Galilæo desines patrocinari. [d] Sicque factum est, illis inter sese dissidentibus, vt solueretur concilium re infecta singulis ad domum suam abeuntibus: nihilque aduersus Christum tale peractum est, quale illi existimauerant, eo quòd nondum tempus aduenisset à patre passioni constitutum.

a Responderũt, & dixerunt ei.

b Nunquid & tu Galilæus es?

c Scrutare scripturas, & vide: quia à Galilæa Propheta non surgit.

d Et reuersi sũt vnusquisque in domum suam.

ANNOTATIONES IN CAP. VII.

P*ost hæc ambulabat Iesus in Galilæam.*) Intelligibilior videretur oratio, si diceretur, per ablatiuum: Ambulabat in Galilęa, quomodo in Græco per datiuũ dicitur. Interpres Latinus videtur considerasse motum de loco vno ad alterum, vtpote de ciuitate in ciuitatem, atque ideo accusatiuum iunxisse præpositioni. Non enim sensus est, Christum post hæc ad Galilæam perrexisse: cùm ea quę in priori capite descripta sunt, omnia in Galilæa gesta fuisse constet. Illud tamen quod sequitur, in Iudæam, sine incommodo sententiæ posset accipi, pro ad Iudæam. Quanuis conuenientius videtur, vt simili modo quo prior particula intelligatur, maxime cùm in Græcis eadem sit loquendi ratio: in Galilæa, in Iudæa. ¶ *Non enim volebat*

bat in Iudæam ambulare.) Ex Chrysostomo cognoscimus, variam fuisse huius loci lectionem. Legit enim ille, nõ volebat, sed valebat, vel poterat. Non poterat, inquit, in Iudæa ambulare. Sic autem eum legisse, ex enarratione ipsa fit clarissimum: cùm & quæstioné moueat, quare dictum sit, Christum non potuisse ambulare in Iudæa, qui omnia potuit: eandémque dissoluit, dicens, illud ab Euangelista dictum esse, tanquam de homine qui humanè operaretur. Theophylactus nobiscum legit & interpretatur, noluit. Ex Cyrillo nihil colligitur, cùm particulam istam non attingat enarrando. Augustinus item iuxta nostram lectionem legit, & consentiunt vulgati omnes Græcorum codices. ¶ *Dies festus scenophegiorũ.*) Græcè dicitur sine aspiratione, scenopegia: Latini plerunque adiiciunt aspirationem, dicentes, scenophegia. Est autẽ dictio cõposita ex nomine σκῆνος scenos quod tabernaculum significat (vnde dicitur, ars scenofactoria, cuius artis in actibus scribitur fuisse Paulus Apostolus, id est, ars faciendi tabernacula) & verbo πήγνυμι pegnimi: id est, figo. Dicta sunt igitur scenopegia, à figendis tabernaculis. Plurali autem numero sic appellatur illa festiuitas, queádmodum bachanalia & encœnia dicimus, pro ipsis solennitatibus. Cæterum, quo ritu hæc tabernaculorum festiuitas fuerit à Iudęis celebrata, nusquã expressius legimus, quàm cap. 8.
secundi libri Esdræ, vbi hæc scripta habentur: *Inuenerunt scriptum in*
2. Esd. 8. *lege præcepisse dominum in manu Mosi, vt habitent filij Israël in tabernaculis, in die solenni, mense septimo: & vt prædicent & diuulgent vocem in vniuersis vrbibus suis, & in Hierusalem, dicentes: Egredimini in montem, & afferte frondes oliuæ, & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorosi, vt fiant tabernacula, sicut scriptum est: Et egressus est populus, & attulerunt, effecerúntque sibi tabernacula, vnusquisque in domate suo, & in atrijs suis, & in atrijs domus Dei, & in platea: & habitauerunt in tabernaculis. Et fecerunt solennitatem diebus septem, & in die octauo collectam iuxta ritum.* ¶ *Dixerunt autem ad eum fratres eius.*) Græci authores, Chrysostomus & Theophylactus, per fratres apertè intelligũt filios Ioseph. Quibus & Cyrillus vide-
Hie. 12 tur accedere, qui illud Hieremiæ duodecimo: *Fratres etiam tui, & domus patris tui spreuerunt te*, secundum allegoriam ad Christum accommodans, ita scribit. Diuinitus autẽ cùm fratres Ppropheta dixerit, statim subiecit: *& domus patris tui*, ne filij virginis fratres eius putarentur. Hîc enim tacitè indicare videtur, filios Ioseph putatiui patris sui, fuisse istos fratres, de quibus hîc habetur sermo. Id quòd & paulò antè indicare videtur, cùm de istis loquẽs dicit: qui putabãtur fratres saluatoris. Si enim fratres pro cognatis acciperet, nõ diceret,

qui pu

qui putabãtur fratres saluatoris,sed qui verè erãt.Beatus verò Augustinus(quẽ hac in parte cõmunis sequitur Latinorũ doctorum consensus)per fratres domini,nõ ipsos filios Ioseph, sed consanguineos matris eius intelligẽdos putat,iuxta scripturarum consuetudinem, quæ solet cõsanguineos appellare fratres: quẽadmodum Genesis 13. Abrahã & Loth dicti sunt fratres,cùm tamen Abbrahã esset patruus ipsius Loth,& frater nimirũ Arã patris Loth.Et hæc quidẽ posterior Augustini opinio magis est verisimilis,& pietati Ecclesiasticæq; obseruationi,vt virginis matris honori amplius fauens,magis est cõsentanea.Omnino enim virginis matris honor id videtur suadere,vt virgo ipsa virgini sit à Deo patre in custodiam data: & virgineum decuit esse nutriciũ illum,qui virginalis pudicitiæ institutorem & remuneratorẽ IESVM, ex Dei prouidentia debuit educare. Illam tamen priorẽ sententiam non arbitror ego tanquam impiam esse condẽnandam,cùm per Ecclesiasticam censuram non emanauerit aduersus eam vlla definitio.Cęterũ illorum insania qui fratres istos domini filios Mariæ ausi fuerũt ore temerario asserere,quos post Christũ genuisset,nullo modo ferẽda est,sed tanquã impia & blasphema,totiúsque Ecclesiæ vnanimi definitione condemnata, exibilari debet, Nã(vt Diuus ait Augustinus)sicut in sepulchro vbi positũ est corpus domini, nec antea, nec postea mortuus iacuit,sic vterus Mariæ nec antea, nec postea quicquam mortale concepit. ¶*Ego non ascendam ad diem festum istum.*)Quærat aliquis,quomodo verè hoc dixerit dominus se non ascensurũ,quum post paululũ ascenderit? Facilis est solutio,intelligẽdo,nõ adhuc ascendã:quẽ sensum indicat id quod mox sequitur:*Quia tẽpus meum nondũ impletũ est.* Atq; ita & Chrysostomus locũ istũ explicat,& consentiunt vulgata Græcorum exemplaria, in quibus legitur,nondũ ascendo. Augustinus in hoc vim facit, quòd dicitur,*Non ascendã ad diẽ festum istũ*,quia non esset dominus ascẽsurus in Hierusalem ad captandam humanã gloriam.Ideo, inquit, ad diẽ festum hunc non ascẽdit dominus,quia non gloriari tẽporaliter, sed docere salubriter homines cupiebat.Illos autem dixit ad festum diẽ hunc ascẽdere,quia in festo illo gloriam requirerẽt humanam. Cyrillus aliud in hoc verbo mysteriũ intelligit,putãs his verbis velle Christũ indicare,quòd legales vmbras iã fastidire inciperet, quas post paululum penitus esset euacuaturus. Apertissimè, inquit,modo nolle se vnà cũ Iudæis diem festum agere,& vmbras cum illis sequi, dominus affirmat.Nã quod ad paucos & ad fratres dictum est,ad totum genus Hebræorum pertrãsit.Et post pauca,textus verba ita explanat:Vos,inquit,qui vmbris adhuc inhæretis, qui Iudaicæ affecti

estis

estis,ascendite in hūc festū diem,per vmbras eum celebraturi. Ego verò,cui vmbræ cordi non sunt,non ascendo: quia per vmbras celebrare iucundum non est. Expecto autem veræ solennitatis tempus, quod nondum impletum est.Hæc ille. ¶*Iam autem die festo mediante.*) Sciendum est,vbicunque in hoc capite & aliis aliquot,siue sequentibus,siue præcedentibus, Latini habent, diem festum , Græcè haberi vnicam dictionem simplicem ἑορτὴ heorte, quod Latini vno verbo dicūt festum,aut festiuitatem.Noster interpres plerunque, diem festū vertit:nō quidem vnum aliquē diem intelligens, vtpote vel sabbatum tantum,vel primam post sabbatum, sed totum illud tempus quo durabat festiuitas:id quod etiam Augustinus annotauit, dicens, apud Iudæos diē festum appellari,non vnum diem,sed plures. Vnde initium diei festi,intelligitur,primus dies solēnitatis totius.Ita ergo cùm in proposito dicitur:*Iam autem die festo mediante*, intellige, cùm iam ageretur dies medius solēnitatis, cùm ad dimidium vsque iam peruenisset tota festiuitas,ita vt quantum iam transactum erat eius tantundem adhuc superesset.Neque verò te debet offendere oratio illa,die festo mediante.Necessitate enim quadam compulsus ita dixit Latinus interpres,ne longa nimium periphrasi vteretur. Græcè enim est τῆς ἑορτῆς μεσούσης tis heortis mesusis: quod nō poteris cōmodè vertere absque periphrasi lōga,nisi dicas,festiuitate mediāte, aut mediata. Vtrūque enim habet Augustinus. Videtur autem hæc dies fuisse quarta ab inchoata solennitate.Septē enim diebus durabat solēnitas,quēadmodum habes cap.16. Deuteronomij:Dies enim quartus medius inuenitur,qui tres ante se dies,& se post si tres item habere cernitur.¶*Mea doctrina non est mea.*) Quomodo in hoc verbo non sit pugnantia,aut includatur contradictio,ex Elucidatione satis potes aduertere.Intelligit enim,doctrinam quam docebat non sibi esse propriam,sic vt patri esset contraria,sed eandem esse cum patris doctrina.Idem vult,cùm post ait:*An ego ex meipso loquar*,id est,an alienum aliquid & contrarium patri dicam,vel an separatim & diuisim ab eo aliquid dicam,quòd videlicet ille mihi non iusserit vt dicam? Quo modo Cyrillus,Chrysostomus, & Theophylactus interpretantur.¶*Nolite iudicare secundum faciem.*) Augustinus hoc loco legit: Nolite iudicare personaliter,id est, secundum personam. Sententia est eadē cùm nostra lectione.Idem enim est,iudicare secūdum faciem, quòd secundum personam:& faciem accipere,idē est quod accipere personā.In Græco hoc loco habetur κατὰ ὄψιν cat a opsin, id est,secundū aspectum,vel secundum faciem.Aspectum nanque rei, vulgò ipsius faciem nominamus. ¶*In nouissimo autem die magno festiuitatis.*)

Sic

Sic intellige:In nouissimo die,die inquã magno illo festiuitatis.Hic erat septimus dies,vt suprà ex capite 16. Deuteronomij ostendimus: quem Iudæi,quòd finis esset & clausula totius festi,peculiari solennitate & deuotione colebãt,præ aliis diebus à primo die intermediis. Primum enim diem & nouissimum(vt aiunt Chrisostomus & Theophylactus)vt magnum & sanctum ex lege colebant. Atque ob hoc, in nouissimo illo magno festi die ista Christus voluit docere,vt fructum maiorẽ ipsius verba progignerent in animis audientiũ,& vt iã profecturis in propria quasi viaticũ cibum distribueret: in quo vegetati proficiscerentur & proficerent. ¶*Qui credit in me,sicut dicit scriptura,flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.*) Difficultas hoc in loco est, ex parte illius verbi,sicut dicit scriptura. Vbi enim hoc in scriptura possit inueniri,quod sequitur,flumina de ventre eius qui crediderit fluere viuentis aquæ. Non enim in scripturis alicubi locus eiusmodi occurrit,qui id asserat. Ad hanc difficultatem soluendam Chrysostomus & Theophylactus ita distinguendum putant hoc verbũ,vt particula illa,sicut dicit scriptura,cum præcedentibus iungatur,ea autẽ quæ sequuntur sint libera,tanquam à Christo prolata,non vt ex scripturæ testimonio citata:quem sensum nos quoque,vt magis facilẽ & simplicẽ,in Elucidatione sequuti sumus. Quod si interroges,quare ita dixerit saluator: *Qui in me credit,sicut dicit scriptura,de huius ventre flumina fluent aquæ viuæ*: dicimus admodum opportunè factam esse illam adiectionem. Illi enim qui aduersus Christũ murmurabant,scripturarum videbantur inniti testimonio,dicentes: *Nunquid à Galilæa venit Christus? Nónne à Bethleem,&c.* Et iterum. *Christus cùm venerit,nemo sciet vnde sit.* In his vtique cõformiter ad scripturam Christo detrahere se existimabant. Vt igitur Christus ostendat nequaquam se scripturarũ veritatẽ refugere,nec aduersum illas quicquã ab eis exigere,dicit: Qui sic in me credit,quomodo de me scriptura loquitur, & iuxta scripturas quę testimoniũ de me perhibent,me susceperit, de eius ventre fluent aquę viuẽtis flumina. Beatus autẽ Hieronymus in prologo super Pentateuchũ,aliam intellexisse videtur distinctionem,vt scripturæ verbũ sit illud quod dicitur,flumina de vẽtre eius fluẽt aquę viuę. Quod ipse quidẽ in æditione 70. dicit nõ haberi,sed in Hebraicis inueniri:locũ tamen particularẽ vbi id scriptũ sit,non designat. Quidam recentiores ob Hieronymi authoritatẽ saluandã, putant in Prouerbiis locum posse notari: vbi 5. cap. dicitur: *Deriuentur fontes tui foras,& in plateis aquas tuas diuide.* Quod tamen Hieronymi proposito nõ videtur satisfacere: quoniam ille hũc passum inter loca illa annotauit,quę in æditione vulgata 70. interpretũ nõ reperiũtur.

K Locus

Locus autem ille ex Prouerbiis eodem ferè modo est apud 70. quò apud nos ex ipsius secundum Hæbræum translatione, legitur. Nobis simplicius videtur, priorem sequi sententiam. Augustinus difficultatem istam dissimulans, prorsus non attingit. Priorem tamen sententiam satis videtur comprobare, cùm verba ista domini exponens, sic ait: Quid hoc est, quando Euangelista exposuit, immorari non debemus. Vnde enim dixerit dominus: *Si quis sitit, veniat ad me & bibat, & qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*: consequenter exposuit Euangelista, dicens: *Hoc autem dixit de spiritu, &c.* Vbi, dum ita absolutè loquitur, particulam illam omittens, sicut dicit scriptura, videtur verbum illud (*flumina de ventre eius, &c*) non vt verbum ex scriptura citatum, sed vt à Christo pronuntiatum, accepisse. ¶*Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.*) Græca exemplaria vulgata pro (datus) habent (sanctus) in hunc modum: Nondum erat spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Atque in hunc modum legisse videtur ex enarratione Theophylactus. Cæterùm, in sensu prorsus nulla est à nostra lectione diuersitas. Si enim non exprimant illi participium, datus, necesse est intelligant. Alioqui sensus esset impius, ante Christi glorificationem simpliciter non fuisse spiritum sanctum. Et nostri codices licet sanctum non exprimant, indubiè tamen non alium spiritum loqui volunt, quàm spiritum sanctum. Ita sensum per omnia esse eundem est necessarium. ¶*Nunquid & tu Galilæus es?*) Videri possent hîc Pharisæi per contemptum Galilæum dixisse Christi discipulum: quemadmodum Iulianus apostata in suis libris, quos contra Christianam religionem plenos blasphemia conscripsit, cõtemptus gratia, Christum Galilæum appellat, & ab eo Christianos Galilæos. Atque id profectò sententię magis conueniret. Alioqui, quæ cõsequentia erat, ob hoc Nicodemum natione Galilæum dicere, quòd pro eo loqueretur? Christi autem ex parte aliqua discipulum vel auditorem vel fautorem, probabiliter satis poterant ex ipsius defensione colligere. Et sic intellexisse videtur Augustinus. Galilæus, inquit, id est, seductus à Galilæo. Obstare tamen huic videtur intellectui: quod in Græcis dicitur, cum præpositione, ex ipsa Galilæa, quod magis locum originis videtur respicere. Cęterùm, in eo quod sequitur, *Vide quia à Galilæa Propheta non surgit.* Græci per præteritum legunt. surrexit, neque nomini Prophetæ articulus additur, vnde melius intelligitur hoc verbum in genere, de quolibet. Propheta, iuxta sensum priori loco in Elucidatione expressum, quem & Augustinus videtur sequutus.

Elucidatio

ELVCIDATIO CAP. VIII.

Postquam verò diem totum turbis erudiendis insumpsisset dominus Iesus, appetente vespera, cùm in Hierosolymis commodum non haberet locum hospitij, perrexit ad montē oliuarum, iuxta quem erat Bethania gratissimum ei præbere solita hospitium, vt corpore ad necessitatem modicè refecto peruigil deinde pernoctaret in oratione. [b]Transacta autem nocte, primo mane rursum ad templum properabat, iniuriarum immemor, sui tantum memor officij. quod opportunè importunè ad patris gloriam exequi assiduè studebat. [c] Confluxitq; ad eum omnis populus qui pridie eū audierat, amplius cupiēs ab eo institui in doctrina Dei: & ipse nihil per timescēs iudæorum inuidiam, quasi securus sedebat in templo, palàm eos in iis quæ Dei sunt erudiēs. Audiētes verò Scribę & Pharisęi, ꝙ rursum venisset Iesus in templum, & doceret turbas, tametsi iam sæpius ab illo essent confutati, præ nimia tamen inuidia quiescere non valentes, aut certè nō volētes, cùm per vim (quod pridie tentauerant) nihil se proficere comprobassent, cogitauerunt dolo aliquo, & fraude subtili in periculū vitę eū adducere. [d]Adducūt proinde mulierculam quandā in adulterij peccato sic deprehēsam, vt tergiuersationi nō esset locus, essetq; cōmissi adulterij certa probatio: eamq; ad Christū adductā in tēplū illic vbi sedebat docens, statuerunt in medio tanquā mortis ream, vt videretur ab omnibus, & sententia à Christo proferenda ab omnibus item audiretur. Qua sic coram Christo exhibita, quæstionem ei dolosam proponūt, dicentes: [e]Magister, hæc mulier quā coram te exhibemus, iamnunc in adulterio deprehensa est, quemadmodū certo testimonio probatū est, vt nō sit repugnandi locus. Lex autē Mosi adulteros cōstituit lapidibus ab omni populo obruēdos, in detestationē & horrorē adulterij. [f]Cupimus igitur de hac re tuam audire sententiā, nū iuxta Mosi decretū ista sit lapidā da, aut fortè aliqd tibi hac in re immutādū videatur.

Iesus autem perrexit in montem oliueti.

b Et diluculo iterum venit in tēplum,

c & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos.

d Adducūt autem Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehēsam & statuerunt eam in medio, et dicunt ei:

e Magister, hæc mulier modò deprehensa est in adulterio. In lege autem Moses præcepit huiusmodi lapidare.

f Tu ergo quid dicis?

a Hoc autem dicebant tētantes eum, vt possent accusare eum.

[a] Hæc autem dicebant, non animo discendi veritatem, sed corde fraudulento, ad deuoluendū in Christum calumniam. Hac enim quæstione captiosa ita existimabant illum constringere, vt quancunque partem elegisset, calumniam nō effugeret. Siue mulierē quasi in arbitrio suo positā condemnasset, apud plebē eum reddidissent odiosum, quod misericordiā & māsuetudinem, quam vbique prædicabat, & qua plurimum animos plebis ad se alliciebat, opere non demonstraret, sicque sperabant auersis ab ipso vulgi animis facilè se posse eum interficere. Siue eam absoluisset, apertam habebant calumniam, quòd Mosi legem faceret irritam, atque hinc videbantur habituri causam iustam eum interficiendi.

b Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram.

[b] Sciens verò dominus animum illorum fraudulentum, & dolosa cōsilia non ignorans, in neutram partem definiendo sententiam protulit: sed quasi aliud agens se inclinabat versus terrā, & digito scribebat in terrā. Videlicet facto illo enigmaticè designans, ad hoc se venisse in mundū, vt hic in terra legē alteram charitatis & mansuetudinis hominibus daret, legem scilicet Euangelicam, qua illam Mosaicæ legis seueritatem & rigorē tēperaret, pro lege timoris legē inducturus amoris, & pro lege mortis legem vitæ.

c Cùm ergo perseuerarēt interrogantes eum, erexit se, & dixit eis:

[c] Cùm verò ita quasi nō attendēs dissimularet dominus, & differret respondere interrogantibus, instabant illi iterum iterūque interrogantes & ad responsionem eum perurgebant, auidè præstolantes calumniæ occasionē. Erigēs proinde se dominus, dixit ad eos:

d Qui sine peccato est vestrū, primus in illam lapidem mittat:

[d] Si quis est vestrum ab omni peccato immunis, qui nō vel maioribus & pluribus sit coram Deo peccatis obnoxius, vel certè paribus, aut talibus vt minimū quibus secundū iustitię rigorem vltio deberetur consimilis, hic primus lapidē iaceat in mulierē. Nō negat adulteram lapidandam, sed illos qui aliena peccata persequebātur ad vltionē, monet in sese descendere, & prius seipsos expurgare, quam in alium exerceant vindictam.

e Et iterum se inclinans scribebat in terram.

[e] His q; breuiter dictis, rursum se vt antè fecerat inclinabat, & scribebat in terra quasi ipsa corporis positione designans, debere secundum Euangelicam legem vnumquēque

magis

magis ad propriæ vilitatis miseriam attendere, quàm ad alios seuere iudicandos oculum deflectere. [a] Mira bile dictu. Statim vbi verbũ illud breue ex ore Christi audissent calumniatores, diuinæ virtutis operatione sic in suis conscientiis sunt cõturbati, & confusi in semetipsis, vt quasi erubescentes & pertimescentes coram illo diutius subsistere, abscederent vniuersi, [b] incipientes à senioribus: quorum sicut erat peccatum in corde, ex gradu & authoritate grauius, sic & confusio maior erat: [c] sicque factum est, vt egressis omnibus accusatoribus, solus absq; illis Iesus remanserit in tẽplo, muliere coram se astante in medio turbæ simplicis: quæ quia spectabat tantum, non accusabat: eiici cum accusatoribus conscientiæ suæ rubore non meruit. [d] Illis itaque cum confusione eiectis, iterum se dominus erexit à terra, ad quam inclinatus permanebat donec egrederentur accusatores, quasi locum concedens eis egrediendi, tanquam qui egredientes non attenderet: dixitque astanti coram se muliercula. [e] Mulier: vbi nunc sunt qui te accusabant, & ad pœnam deposcebant pro crimine debitam? Nemo (vt video) accusator modo aduersum te assistit. [f] An verò hactenus te nemo condemnauit? An non est ab illis in iudicio legitimè aduersus te prolata sententia mortis? [g] Illa verò pauens & tremens, in benignitate tamen vultus & verborum eius confidens, dixit ei: De mea condemnatione nusquam quicquam est actum, nisi quòd modo ad te sum adducta. [h] Dixit ei Iesus: Postea quam nemo te ad mortem condemnauit: nec ego te cõdemnabo: qui non veni iudicare ac perdere, sed liberare & saluare peccatores qui pœnitentiam egerint. [i] Insuper ex authoritate quæ mihi ex diuinitate competit: liberam te facio ab omni & culpa & pœna, peccatum dimittens, & pœnam peccato debitam relaxans: [k] hoc tamen te moneo, tibique iniungo, ne iterum te peccato tradas, ne tibi deterius aliquid contingat. [l] Iterum ergo dominus Iesus coram turbis loquutus est, vel prædicti negotij, vel alia quolibet occasione, dicens: Ego sum vera lux mundi, qui hoc præsto hominibus verè secundum

a Audiẽtes autem hæc, vnus post vnum exibant.
b incipientes à senioribus.
c & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans.
d Erigẽs autem se Iesus dixit ei:
e Mulier vbi sunt qui te accusabant?
f Nemo te condemnauit.
g Quæ dixit, Nemo domine.
h Dixit autem Iesus, Nec ego te condemnabo.
i Vade,
k & iam amplius noli peccare.
l Iterum ergo loquutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi.

cundum animam, quod foris sol iste visibilis sua luce præstare videtur corporibus. Sic ego hominibus lumē spirituale & vitam item spiritualē dare veni, quomodo Solis corporea lux mūdo lucem vitamque præstat corporalem. [a] Vnde quisquis per fidem me sequitur lucem veram, is non ambulat in tenebris ignorantiæ atque malitiæ sed lumē ex me accipiet vitæ: spiritus sancti gratia illuminabitur, qua & modò viuat in gratia, & post in vitam adducatur sempiternam. [b] Audientes verò hæc Pharisæi, suo more omnia calumniantes dixerunt ad eum: Tu solus teipsum commendas, & de propria tantùm laude ac gloria testificaris: alium verò neminē probatæ fidei audimus eadem affirmantē. Cùm itaque in propria causa cuiuslibet hominis testimonium sit suspectum & vanum, nos tuā quoque hanc de teipso testificationem merito reiicimus, vt suspectam & vanam. [c] Horum obiectioni ita dominus respondit: Tametsi ego de meipso testimonium perhibeam, non tamen ob hoc debet quasi suspectū aut falsum reiici, sed vt verum & fide dignum potius acceptari: quia noui ego vnde veniam & quò vadam, nempe ꝙ à patre Deo venerim, ab eo missus loqui quæ loquor & quæ ago agere, iterumque ad ipsum post paululum sum rediturus, quando deuicta morte ascendam in cælos ad dexteram eius: atq; ideo meritò debet meo testimonio, tametsi de meipso, fides haberi. [d] Quòd autem vos meo testimonio putatis non credendum, ex vestræ infidelitatis ignorantia procedit: videlicet quia nescire vultis, vnde venerim, & quò vadam, quod vtiq; scire facile possetis, si mihi velletis credere: atq; hoc si sciretis, nihil dubium, quin meo testimonio sine hæsitatione fidem præstaretis. [e] Vos enim in iudicio grauiter nimiùm erratis, eo ꝙ secundum carnem (id est secundum externa & ea tantùm quæ foris apparēt) iudicatis, nolētes in me agnoscere nisi eam quæ foris apparet naturæ humanæ infirmitatem, eam verò quæ intus latet, & in verbis atque operibus satis se manifestat, diuinitatem, credere recusantes. [f] Ego autem secundum carnem & externam tantùm apparentiam neminem iudico, neque modò

a Qui sequitur me nō ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

b Dixerunt ergo ei Pharisæi: Tu de teipso testimoniū perhibes, testimoniū tuū nō est verū.

c Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verū est testimonium meum, quia scio vnde veni, & quò vado

d Vos autē nescitis vnde venio, aut quò vado.

e Vos secundum carnē iudicatis,

f ego non iudico quenquam.

modo in hac infirma serui forma in quenquam iudicium condemnationis profero. [a] Atque etiam si ego iudico nunc discretionis iudicio, secundum quod olim iudicium exequutionis pronuntiabo, non erroneum est iudicium meũ, sed verum est & rectũ: quia in omni quod ego iudico, loquor, aut ago, non sum ego solus, sed mecum est pater meus qui me misit in mundum, per omnia mecũ consentiẽs, à quo dissentire non possum, sicut nec ipse à me potest dissentire. [b] Et hoc apertè etiam lex Mosi, in qua vos gloriamini, testatur, quòd in ore duorum vel trium testiũ stare debeat omne verbum, & verum debeat ac ratum haberi duorũ vna in re cõsentientium testimonium. Quod si verum est, iustum quoque est, vt meo testimonio credatis, quod gemina testificatione, nõ duorum hominum, sed duarũ in deitate personarũ, confirmatur. [c] Videlicet ego sum qui de meipso perhibeo testimoniũ, & idem hoc de me testificatur pater qui me misit: qui iampridem & per Ioannis prædicationem, & per spiritus in columbæ manifestationem, vocisque supernæ attestationem, quis sim ego, mundo declarauit, atque etiam nũc per verba & opera quæ ego ex eo loquor & ago, testificari nõ desinit. Non iure igitur, neq; cum rationis vlla verisimilitudine, meum testimonium vt falsum aut suspectũ potestis refellere, sed vt diuinum omni fide debetis excipere. [d] Audientes verò Pharisæi, quòd patris sui testimoniũ adduceret, perinde quasi ignorarent, quem vellet indicare patrem, interrogauerunt eum, dicentes: [e] Vbinam est iste pater tuus quem iactitas? Procedat in publicum, vt audiamus quod tibi sit perhibiturus testimonium. [f] Respondit illis Iesus: Vos, propter vestram infidelitatem, neque me cognoscitis qui sim, & vnde venerim, neque patrem meũ cognoscitis, qui me misit in mundum. Si autem me, quis sim, velletis credẽtes agnoscere (id quod frequẽter satis vobis indicaui, & efficacibus testimoniis comprobaui) procul dubio & patrem meum eadem fidei notitia agnosceretis, vt eum qui me misit & genuit. [g] Hæc aliáque plura huiusmodi verba

a Et si iudico ego, iudiciũ meũ verũ est, quia solus non sum, sed ego & qui misit me pater.

b Et in lege vestra scriptũ est: Quia duorũ hominum testimonium verũ est.

c Ego sum qui testimoniũ perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me qui misit me pater.

d Dicebant ergo ei:

e Vbi est pater tuus?

f Respondit Iesus: Neq; me scitis, neq; patrem meum. Si me sciretis, forsitan et patrem meum sciretis.

g Hæc verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docens in tẽplo: & nemo apprehendit eum, quia necdũ venerat hora eius.

loquutus est dominus Iesus palàm omnibus in tẽplo iuxta locum vbi mittebantur donaria & oblationes templi, vbi sedebat docens populum: & quanuis summo odio eum persequerentur Pharisæi, nemo tamen in eum ausus est vel potuit violentas iniicere manus, quia nondum tempus aduenerat à patre constitutum passioni: quod nullius humanæ potestatis violentia poterat præueniri. [a] Rursum ergo ad Iudæos incredulos, sermone increpatorio loquutus est, dicẽs: Non quando vobis libebit ego hinc sum morte violenta inuitè auferẽdus, sed quando patri mihiq; videbitur, post non multũ temporis, ego sum abiturus per mortem ex hoc mũdo ad patrẽ: ac tunc quidem absentem nonnulli ex vobis videre & audire desiderabũt quem præsentem modò contemnunt. [b] Et vos qui obstinato corde neque præsentem neque absentem requirere aut suscipere volueritis, in peccatis vestris morte peribitis æterna. [c] Quo autem ego, per voluntariam mortem, in virtute diuinitatis meæ sum profecturus, vestrum nemo propria virtute eò valebit peruenire, nisi per me illuc adducatur, per fidem nũc mihi quasi corpori membrũ inhærens. [d] Audientes verò Iudæi, iam denuò illum loqui de suo abitu, nõ intelligentes mysterium verbi, dixerunt adinuicem: Quid sibi vult hoc verbũ, quo minatur nobis homo iste abscessũm, vt nõ valeamus eum subsequi? An fortè semetipsum interficiet, vt manus persequentiũ effugiat, per mortem sibi vltro inferendam? Nec enim alium videmus modũ quo possit euadere: & tamen tale aliquid prætendere videntur hæc eius verba: Quo ego vado, vos non potestis venire. [e] Sciens autẽ Iesus occultas Iudæorum murmurationes, dixit eis: Vos estis homines puri, terreni, & de terra generatione carnali ex commixtione maris & fœminæ geniti: ego autem è supernis sum & desuper adueni, nõ purus homo, sed Deus simul & homo: secundum diuinitatem ab æterno à patre cælesti genitus, secundum humanitatem quoque in tempore, nõ ex operatione viri, sed per operationem superueniẽtis spiritus sancti generatus. [f] Vos de mundo hoc estis, hinc vestræ natiuitatis trahentes origi

a Dixit ergo iterum eis Iesus: Ego vado, & quæretis me,

b & in peccato vestro moriemini.

c Quo ego vado, vos non potestis venire.

d. Dicebãt ergo Iudæi: Nunquid interficiet semet ipsum, quia dicit: Quo ego vado, vos non potestis venire?

e Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.

f Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.

originem: ego autem non hinc originem duco, qui ab æterno secundum diuinitatem apud patrem fui, priusquam in tempore homo fierem, quique in tempore supra mundi & naturæ cursum diuina virtute corpus humanum assumpsi. [a] Ob hoc scilicet ego vobis iam dixi, quòd in peccatis vestris moriemini. Si enim nolueritis credere, quòd ego sim ille quem me prædico, & quẽ me pater esse testificatur, id est, filius Dei, & Saluator mũdi, proculdubio morte peribitis æterna. Cùm enim vos ex vobis non nisi puri homines sitis, in mundi huius corruptione geniti, nõ poteſtis per vosmetipsos à morte saluari, & ad vitam sempiternam pertingere. Ego vero, quoniam Deus simul & homo desuper in mundum, vt mediator Dei & hominum adueni, eos qui se mihi per fidem volunt adiungere, potero à morte saluare, atque ad vitam beatam transuehere. Vnde si in me credere non volueritis, necesse est in vobisipsis pereatis. [b] Iudæi igitur, quasi hactenus nihil de Christo vel à Ioanne vel à patre vel ab ipso audissent, ita eum interrogant: [c] Tu quis es, vt credamus in te, aut quem vis te esse credamus, posteaquam ita seuerè à nobis fidem exigis? Respondit eis dominus Iesus: Credite me esse principiũ, authorémque & creatorem omnium rerum, vnum eundémq; cum Deo patre: qui etiam nunc secundum assumptam in tẽpore humanam naturam, similis vobis, in medio vestrum cõsistens ista loquor vobis. Ita secundum diuinitatem credite me similẽ & æqualem patri, secundum assumptam verò naturam hominem verum similem vobis. [d] Cæterùm, ego ex tradita mihi à patre cõmissione, multa habeo aliàs pronuntiare & iudicare de vobis: veniet tempus, quãdo ego vos aliter conueniam & alloquar in iudicio, ingratitudinem vestram istam & infidelitatem seuero examine discussurus. [d] Iam verò hoc tantum vobis apertè testificor, eum qui me misit patrem cælestem, veracem esse, qui mentiri non possit, aut fallere: & ego quæ ab illo accepi, quæ ille mihi præcepit mundo prædicare, hæc & non alia loquor in mundo. In quo vestra erit iusta condemnatio, quod me à patre veracissimo

a Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

b Dicebant ergo ei: Tu quis es?

c Dixit eis Iesus: Principium, qui & loquor vobis.

d Multa habeo de vobis loqui & iudicare.

e Sed qui me misit verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.

missum, nec aliud quàm ille mandauit loquentem, nolueritis recipere.

a Et nõ cognouerunt. quia patrem eius dicebat Deum.

[a] Iudæi verò excæcati malitia, non intelligebant quòd Deum Christus appellaret patrem: sed patrem aliquem terrenum somniabãt, quoniam de cælo illum venisse non credebant.

b Dixit ergo eis Iesus:

[b] Adiecit quoque dominus loqui Iudæis sermone parabolico, qui non nisi post impletionem rei posset intelligi.

c Cùm exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum,

[c] Vos, inquit, modo quis ego sim non vultis agnoscere. Veruntamen posteriùs, quando ego à vobis fuero exaltatus in ligno crucis, tunc me cognoscetis quis sim, tunc visis miraculis quæ partim me in ligno pendente, partim post resurrectionem meam ædentur in mũdo, ad gloriam nominis mei, multi vestrum credent, quod verè ego sim filius Dei & saluator mundi.

d & à meipso facio nihil, sed sicut docuit me pater hæc loquor.

[d] Tunc quoque credentes cognoscetis, quòd ego à meipso modo non loquar in mundo, neque à meipso facio quicquam, quasi iniussus, sed sicut me pater docuit, ita loquor, & omnino omnia loquor ac facio ex præscripto patris: id quod ita fuisse tunc manifestè ipse monstrabit, quãdo tam patentibus signis me clarificabit in mundo.

e Et qui me misit, mecũ est, & non reliquit me solum, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.

[e] Et ipse qui me in mundum misit pater cælestis, mecum semper est, mecum vnus Deus existens, & vna substantia: neque sic me misit, quasi à se ablegauerit, quasi me reliquerit solum, quoniam ego semper quæ illius sunt voluntati grata & placita perficio, & nihil facio nisi secundum eius voluntatem, neque aliud vnquam facere possum nisi quod vult ipse: vt sicut essentiæ est perfecta vnitas, sic & voluntatis plenus declaretur consensus.

f Hæc illo loquẽte, multi crediderunt in eũ.

h Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderũt ei Iudæos: Si vos mãseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem,

[f] Cùm autem verba ista dominus Iesus loqueretur, plerique audientium, aduertentes rationabilia esse quæ dicebantur, & tanta constantia efficaciàque sermonis ab illo prolata, cœperunt fide quadam imperfecta & initiatiua ei adhærere, credentes eum vera loqui ex Dei iussione, tametsi quid diceret plenè nondum intelligerent. [g] Ad quos in fide iam cœpta confirmandos, tali exhortatione vsus est dominus: Si vos, vt modo cœpistis, ita fideliter permanseritis in sermone meo, perseuerantes in fide & obedientia eorum quæ ego loquor in mundo, ita demum eritis mihi

mihi veri discipuli. Parum enim est cœpisse credere, sed perseuerantia & stabilitate est opus. Quòd si vos mihi fideles discipuli permánseritis, ero ego vobis vicissim magister fidelis, docturus vos pleniùs omnem veritaté de iis quæ ad salutem consequendam fuerint necessaria: [a] & ipsa veritas fidei quam ex me discetis, vos reddet verè liberos ab omni seruitute peccati, mortis, & diaboli, quibus miserè seruiunt omnes qui hác ignorant veritaté. [b] Hoc verbũ domini carnales Iudæi, vt cętera omnia, carnaliter intelligẽtes, de seruitute temporali sic ei obiiciẽtes responderunt: Nos ab Abraham nobili Patriarcha genus ducimus, & de ipsius semine prognati sumus, liberi: non solùm de liberis, sed & de ingenuis nobilibúsque progenitoribus nati, neq; vnquam cuiquam in seruitutẽ fuimus addicti. Quomodo igitur tu nobis libertatem promittis, quasi eam non habuerimus? [c] Iesus verò ostendens se de alia loqui seruitute spirituali, quam illi ignorabant dixit eis: In veritate dico vobis, quòd quisquis peccatũ facit, hoc ipso peccati seruũ & diaboli mancipium se cõstituit. A quo enim quis vltro se superari permittit, & cui volũtariè obedit, huius procul dubio & seruus efficitur. Atq; hęc est seruitus illa, à qua vobis per fidẽ sermonis mei promitto libertatem. [d] Videmus autem & in ciuilibus rebus, eum qui cõditione seruus est, nõ habere ius stabile in domo, sic vt nũquam expelli possit aut eiici de domo. Ille autem qui filius est & hęres legitimus, ius habet stabile in patris domo permanendi in æternum, nec eiici potest aut priuari hæreditate paterna sibi iure naturali debita. Sic vos qui serui estis seruitute peccati, nõ filij per fidẽ & gratiam facti, tametsi nunc in mundo isto commixti bonis, ad tempus feramini: nõ habebitis tamen in domo patris mei mãsionem stabilem, sed hinc eiiciemini ac protrudemini in carcerem sempiternum. Ego autẽ qui filius sum, ius habeo in domo & regno patris mei permanẽdi imperpetuum, & per me idem cõsequentur omnes qui per fidem se mihi adiungũt, per me in Dei filios adoptati. [e] Proinde, si ego Dei filius vos in me credentes liberos fecero per adoptionem

a & veritas liberabit vos.

b Responderũt ei: Semẽ Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam: quomodo tu dicis, liberi eritis?

c Respõdit eis Iesus: Amẽ amẽ dico vobis, quia omnis qui facit peccatũ, seruus est peccati.

d Seruus autem non manet in domo in æternũ: filius manet in æternum.

e Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis.

nem fidei & gratiæ, veram eritis libertatẽ cõsequuti, & tanquam veri filij Dei non expellemini vnquam è domo patris vestri, sed ab Ecclesia hac militãte ad superuam in cælis triumphant emtrãsferemini, vt illic coram patre vestro gaudeatis imperpetuum. [a] Non equidem ignoro, vos Abrahæ secũdum carnem filios aut nepotes esse: sed & illud noui, quòd me sine causa quæritis interficere, nõ propter meum aliquod maleficium, sed propter vestram inuidiam, & odium quod aduersum me geritis in pectore. propterea quod sermo meus in vobis locum nõ inueniat, quoniam verbo meo non vultis credere. [b] Ego tamen non aliud vobis loquor, quàm id quod à patre didici, quòdque ipse mihi vt loquar cõstituit: quẽadmodum vos ea facere conamini quæ à patre vestro diabolo (cuius per imitationem vos filios efficitis) didicistis & vidistis: quæ vobis ipse prior exẽplo monstrauit, quæque vobis ipse suggerit, opere perficere quęritis, hoc est, sine causa innocentem interficere. [c] Cùm autem in hoc verbo dominus videretur patrem Iudæorum insimulare malitię, illi cupiẽtes in eum deuoluere calũniam, responderunt: Pater noster est Abraham. An ab hoc tu dicis nos didicisse quæ bona non sunt, & quæ ab eo vidimus mala perficere? At ille depellens à se calumniam, & alium se eis patrem insinuare voluisse declarans, ita Iudæis respondit: [d] Veros sanctorum filios non carnis tantum propagatio efficit, sed bonorũ factorũ imitatio. Vos proinde, si filij veri sancti Abrahæ apud Deum haberi vultis, curate operibus bonis illius fidẽ & probitatem exprimere. [e] Quod vos certè non facitis, dum me interficere quæritis, hominem nõ solum innocentem, aduersus quem nullam possitis causam mortis inuenire, verumetiam beneficium & multis modis vtilẽ vobis, vtpote qui veritatis verba quæ mihi pater cęlestis dedit, vobis fideliter annũtiauerim: quem proinde vos non solùm non vexare malis, sed magis pro gratiarũ actione beneficiis debebatis afficere. [f] Huiusmodi autem opera longè illis sunt dissimilia, quæ Abrahã in semetipso ostendit: qui nõ solum innocentibus nil nocuit, imò non solũ erga

a Scio, quia filij Abrahæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.

b Ego quod vidi apud patrẽ, loquor: & vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis.

c Responderũt & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus:

d Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.

e Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo.

f Hoc Abraham non fecit.

erga beneficos gratus extitit, verũetiã erga exteros pius & hospitalis, erga impios quoq; peccatores misericors, & apud dominũ vltionem meditantem pro eis intercessor.[a] Vos itaque parricidalibus cogitationibus intẽti, non Abrahæ opera facitis, sed alterius patris vestri cuius in his estis imitatores. [b] Illi volentes ad hoc Christũ adigere, vt apertè cõfiteretur, quẽ diceret ipsorum patrem, rursum obiiciunt, dicentes: Nos ex fornicatione nõ sumus nati, sed ab Abrahã ex Sara libera & legitima vxore, sumus legitimè progeniti: nec proinde alium tu nobis patrem assignare potes secundum carnem quàm Abraham. [c] Quòd si de patre spirituali secundum animam fortè loqueris, ita vnicum agnoscimus patrem spirituum vniuersæ carnis, nempe Deum cæli, quem colimus. Quomodo igitur tu nos dicis in malis patrem nostrum imitari? Necesse est enim, hæc contumelia vt vel in Abraham vel in Deum recidat. [d] Respondit illis Iesus: Iam antè patrem vestrum esse dixistis Abraham: huius vos non esse filios comprobaui. Nunc Deum patrem vestrum esse dicitis, & neq; hoc verum esse mõstrabo. Si enim Deus cęli verè pater vester esset, & vos eius essetis legitimi filij, fieri nõ posset, quin me quoq; diligeretis & digno susciperetis honore. [e] Ego enim ex Deo patre processi: secundũ generationem æternam semper ex eius substantia procedẽs, & nunc in temporis hac plenitudine ab ipso in mundum missus adueni. Non enim ego ex memetipso iniussus veni in mũdum: sed Deus pater me misit in mundum, volens me inter homines hominem fieri, vt per me salutem cõsequatur genus humanũ. Fieri itaque non posset, quin me diligeretis, si verè essetis filij Dei, qui me ab æterno genuit, & in tempore misit in mundum. [f] Volo autem indicare vobis, quid causæ sit, quòd me loquentem, quis sim, non agnoscitis. [g] Videlicet in promptu est ratio, quia propter odium quod in corde gestatis, & ambitiosum animum quo pleni estis, non potestis, ita vt æquũ est, cũ iudicio & attentione debita, audire verba mea: quæ si abiectis passionibus malis animi iudicium perturbãtibus, attente in silentio audiretis & expen

a Vos facitis opera patris vestri.

b Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione nõ sumus nati.

c Vnum patrẽ habemus Deũ.

d Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me,

e ego enim ex Deo processi, & veni. Neq; enim à meipso veni, sed ille me misit.

f Quare loquelam meam non cognoscitis?

g Quia non potestis audire sermonem meum.

& expēderetis, nihil dubium, quin facilè me ex ipsa doctrina quam loquor agnosceretis. Dicam autē vobis apertè, quandoquidem id postulatis, quem vobis

a Vos ex patre diabolo estis: & desideria patris vestri vultis facere.

patrem existimem assignandum.[a] Vos, inquam, impij homicidæ, diabolum habetis patrem, cuius desideria mala perficere quæritis, quem vos in conatu & proposito vestro malo imitamini.[b] Ille enim à principio, statim vbi conditus esset homo, & in paradiso positus, fœlicitati eius inuidens, meditatus est homicidiū, quomodo scilicet hominem perderet, & in mortem mitteret eum qui erat alioqui non moriturus, nec cessauit, donec animo conceptum homicidium opere perpetrasset:[c] ipse quoque ab initio non perstitit in veritate, statim postquam conditus esset à Deo vero se separando, & vanitati seipsum subiiciendo, per præsumptionem superbiæ: æstimans se esse quod non erat: & vsque nunc veritate contempta, mendacio semper & vanitati inhæret.[d] Non est enim in eo veritas, sed ex quo semel volūtariæ se tradidit vanitati, factus est alienus à veritate & plenus vanitate, omnis osor & persequutor veritatis: contrà verò, amator & promotor omnis vanitatis, mēdacij, & iniquitatis.

b Ille homicida erat ab initio:

c & in veritate non stetit.

d quia non est veritas in eo.

e Cùm loquitur mendacium, ex proprijs loquitur,

f quia mendax est, et pater eius.

[e] Vnde cùm ille mendaciū loquitur falsitatis aut vanitatis, & ex iis quæ ipse genuit & primus adinuenit ex iis quæ sibi sunt propria & domestica, ex iis quibus plenus est & quæ ex animo diligit, loquitur:[f] quia totus ex se mendax & vanus est, & pater primusque inuentor mendacij, qui primus omnium mendacium cōfinxit, dum se Deo æqualem fieri velle iactauit, & posse præsumpsit, ac posterius hominem per mendacium in peccatum pertraxit.[g] Huius autem mendacis diaboli filios vos esse comprobatis, dum mihi certam vobis veritatem ex Deo prædicāti credere recusatis, & ideo non creditis quia veritatē loquor, longè meliùs credituri, si pro veritate mendacia vobis enarrē, quemadmodum diabolus semper falsitatem præeligit veritati.[h] Quòd si forsitan quispiam ex vobis causam aliquam iustam habere se existimet, ob quā mihi fidē deneget, eam proferat quisquis ille est, demonstret ille peccatum quod mihi velit impingere.

g Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi.

h Quis ex vobis arguet me de peccato?

Quòd

[a] Quòd si nemo vestrum quicquam possit aduersum me adducere:& ego vobis ex Deo loquar veritatem, quid causæ esse potest vobis,vt mihi vera prædicanti denegetis fidem?Videlicet non meus sermo in causa est,sed vestra peruersitas est in culpa. [b] Nam qui ex Deo sunt,qui à Deo sunt prædestinati & electi, quiq; Deum ex affectu amant & colunt,ij verba Dei libenter audiunt,fidéque & ea qua decet reuerentia suscipiunt,non tantùm non impugnant:quomodo semper boni filij parentum verba libenter audiunt: [c] Atque ob hoc vos non vultis quæ ego loquor Dei verba audire,vt eis credatis & obediatis,quia ex Deo nō estis, quia Dei filij & veri cultores non estis,nec ab eo prędestinati aut electi estis ad vitam. [d] Audientes ista tā aperte aduersum se dicta Iudæi, cùm destituti essent rationabili responsione, ad conuitia & contumelias (qui mos est insensatorum hominum)se conuertunt, & respondētes dicunt ei: [e] Nónne bene nos dicimus, te Samaritanum esse, id est, hominem vilissimum & nullius pretij,dæmonióque malo obsideri, quo agitante nos nobile Abrahæ genus filios diaboli audes asserere, & populum Dei peculiarem ex Deo esse pernegas? [f] Ad hanc tam atrocem contumeliam,humili modestia ita dominus respondit, vt tamen à conuitio(quod alioqui non magno negotio in ipsos potuisset regerere)abstineret.Et primæ quidem cōtumeliæ qua Samaritanum eū appellabant, nihil duxit respondendum,quòd merum illud esset conuitiū impatientis animi responsione indignum : aut quia secundum mysterium , Samaritanū (quod custos interpretatur)se esse tacitè volebat consentiendo insinuare. Quòd autem secundo loco dixerant eum agitari dæmonio,quoniam contra patris faciebat gloriam , ita modestè refellit. [g] Ego , inquiens, non obsideor neque agitor à dæmonio , sed patrem meum in omnibus honorare & glorificare studeo: ex quo omnia mea ego loquor & ago,non(vt vos dicitis) ex dæmonio. Vos autem me inhonorastis & inhonoratis , verba mea quæ ex Deo loquor non solùm non suscipientes corde fideli,verumetiam conuitiis

a Si veritatem dico,quare vos non creditis mihi?

b Qui ex Deo est , verba Dei audit.

c Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

d Responderūt ergo Iudæi , & dixerunt ei:

e Nónne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu,& dæmonium habes?

f Respondit Iesus:

g Ego dæmoniū non habeo, sed honorifico patrem meum, & vos inhonorastis me.

a Ego autẽ non quæro gloriam meam:

b est qui quærat & iudicet.

c Amen amen dico vobis, si quis sermonem meũ seruauerit, mortem non videbit in æternum.

d Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognouimus quia dæmoniũ habes.

e Abrahã mortuus est, & Prophetæ: & tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum?

f Nunquid tu maior es patre nostro Abrahã qui mortuus est? et Prophetæ mortui sunt? g Quẽ teipsum facis?

h Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

tiis improbis insectantes. [a] Ego autem in his (quæ loquor, & ago, non humano more propriam meam gloriam quæro, non quæro mihi apud homines vel contra Deum vel extra Deum laudem vel applausum inanem, sed gloriam meam si quam videar quærere ad patris mei refero gloriam. [b] Est tamen in cælis pater meus, qui gloriam meam requiret qui me vult propter se honorificari, sicut & ipse per me quærit glorificari quique pro mea gloria aliquando iudicabit, aduersum eos qui modo eam supprimunt. [c] Hoc tãtummodo ad præmonitionẽ vobis omnibus cum veritatis certissima attestatione denũtio, quòd quisquis verba mea ista quæ vos modò contemnitis, credẽdo & obediendo custodierit, mortis & damnationis æternæ nunquã experietur miseriam, quã experientur omnes qui verbis meis animo obfirmato credere recusauerint. [d] Iterum ex hoc sermone calũniandi ansam sumẽtes Iudæi, prius conuitium posteriori assertione cõfirmãt, dicẽtes: Nunc certò cognouimus, verum esse quod paulo ante dicebamus & tu inficiari volebas te obsideri & agitari dæmonio. Prorsus enim irrationabilia & insana sunt quæ loqueris. [e] Nam Abrahã tãtus Patriarcha mortẽ non potuit effugere, itẽ & Prophetę, ac iusti omnes morte finiti sunt, neq; ex eis quisquã est qui mortem non viderit. Et tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non experietur in ęternũ? [f] An forte tu maioris es præcellentiæ, maiorisq; apud Deũ æstimationis aut meriti, quàm fuerit Abraham tãtus Patriarcha, qui mortẽ debuit videre: aut Prophetis omnibus tu vnus es præcellentior, qui omnes morti succubuere? Sic es tu iactabundus & impudens: vt quæ tanti támq; Deo gratissimi viri non potuerunt assequi, audeas polliceri, imò quod ipse non habes homo mortalis & miserabilis, aliis audeas ex tui sermonis obseruatione promittere? [g] Quem teipsum, ô infœlix homo, esse iactitas? quid de temetipso nimium inaniter gloriando, præsumis? [h] Dominus autem Iesus solitam patientiã seruans, ita modeste respondit: Si ego meam propriam & peculiarem apud homines gloriam quærerem,

rem, per ostentationem aut ambitionem superbiæ, vt moris est hominum,& non esset Deus me glorificans in veritate,inanis & pro nihilo æstimanda esset gloria mea:quoniam gloria quæ tantum apud homines per ostentationem comparatur,& nō à Deo comprobatur,vera non est gloria:sed tantum quædam similitudo & inanis imago veræ gloriæ.[a] Nunc autem non ego tantū meipsum glorifico,sed est in cælo pater meus,qui me potenter in doctrinæ & signorum admirabili efficacia ac supernaturali virtute glorificat,de quo patre meo vos gloriamini, dicentes,quòd Deus vester sit quem colitis, cùm tamen in veritate eum non cognoscatis,cuius voluntatem non perficitis,& verba nō recipitis.[b] Ego verò plenè eum noui, per comprehēsionem eum perfectissimè cognoscēs, cum quo vnus sum Deus,& vna substantia. Et si dicerem,me eum non nosse,mendacium dicerē:sicut vos mendacium profertis,dum illū vos nosse affirmatis. [c]Verè enim ego noui & scio illum,eique per omnia obedio,& præcepta eius seruo:& quæcunq; mihi loquitur,custodio,vt ea obedienter perficiam,& hominibus fideliter annuntiem. Cæterum,quod ad obiectionem vestram attinet, qua ex me quæsistis, num Abraham patre vestro maior essem,hoc tantū impręsentiarum (quod sat est) respondeo:[d] Abraham ipse pater vester olim cùm in carne viueret,ex diuina reuelatione prænoscens me in tēporis plenitudine venturum in mundū,& humanæ salutis operaturum mysterium,in ista fide & spe exultabat ac gestiebat magno affectus desiderio videre tempus aduētus mei in mundum,quod per reuelationē futurum præcognoscebat.[e] Nunc quoq; Abraham cognouit diem illum tandiu expectatum aduenisse,nouit me in mundo humanam assumpsisse naturam:satisfactum est nunc ex parte aliqua eius desiderio breui ad perfectum complendo: & gauisus est gaudio magno, in spe propinquæ liberationis & salutis,quam per me sibi omnique generi humano cognouit esse vēturam.[f] Hoc autem Christi verbum, vt hactenus omnia, secundum carnalem sensum accipientes Iudæi,quasi omni

a Est pater meus qui glorificat me,quem vos dicitis quia Deus noster est: & nō cognouistis eū.

b Ego autem noui eum. Et si dixero, quia non scio eum,ero similis vobis mendax.

c Sed scio eum & sermonem eius seruo.

d Abraham pater vester exultauit vt videret diem meum.

e Vidit,& gauisus est.

f Dixerunt ergo Iudæi ad eū: Quinquaginta annos nondum habes,& Abraham vidisti?

ratione & veritatis apparētia carens voce clamorosa impugnarunt, dicentes: Cùm tu nondum annos habeas quinquaginta, qui fieri potuit, vt Abraham tu videris, aut te viderit Abraham, qui ante tot sæcula vita defunctus esse cognoscitur? Omnino tuus iste sermo, etiam sensui apertissimè videtur aduersari.[a] Dominus autem Iesus, aduersum criminatores istos, tantū humanæ infirmitatis modicam durationem considerantes, ostendere volens eam quam secundum diuinitatem habebat æternitatis durationem: ita eis breui verbo respondit. Hoc quidē incredibile iudicatis, ꝙ simul ego cum Abraham fuerim.[b] Ego verò, quod longè est amplius, vobis vt rem certissimā, cum protestatiōe veritatis, affirmo nimirū ꝙ antequā Abrahā ipse fieret aut nasceretur, aut in rerum natura subsisteret, ego secundum naturam diuinitatis meæ sum in meo esse stabilis, ingenerabilis, & incorruptibilis, & omnino immutabilis, idē ipse existens Deus verus ab æterno ante omne principium, qui nūc vobis in hoc temporis puncto secundū carnem præsens assisto. [c] His verò auditis, iam non vltra se continere valentes insani Iudæi, in peius continuò proficientes, tanquam canes furibundi, qui hactenus tantum oblatrarunt, nunc quoque insultum & morsum parent, conuolantes ad lapides, vt innocentem Iesum quasi blasphemum sine iudicio præuio, indemnatum lapidibus obruant. [d] Ipse verò dominus, qui se verbis modo Deum declararat, factis hominem quoque infirmum se volens demonstrare, cedens eorum furori, exiuit de templo, eo modo quo nouit ipse: seque ab eis abscondit, sic vt nemo ei posset nocumenti quicquam inferre.

a Dixit eis Iesus:

b Amen amen dico vobis: antequam Abrahā fieret, ego sum.

c Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum.

d Iesus autem abscondit se, & exiuit de tēplo.

ANNOTATIONES IN CAP. VIII.

IEsus autem perrexit in montem oliueti, &c.) Tota ista historia de muliere adultera, in Græcis codicibus aliquot non inuenitur, in aliis inuenitur. Chrysostomus & Theophylactus, ne verbum quidem ex ea attingunt: sed quod circa finem præcedentis capitis dictum est ad Nicodemum, *Scrutare scripturas quia à Galilæa Propheta non surgit*, continuè adiungunt illi quod post historiam istam subditur,

tur, *Iterum ergo loquutus est eis Iesus*: id quod ex ipsorum interpretatione est manifestum. Beatus Augustinus totã hystoriam, vt cætera apud Ioannem, legit & exponit. ¶ *Qui sine peccato est vestrum.*) Græcè vna dictione composita dicitur ἀναμάρτητος anamartitos, id est, sine peccato. Posset etiam accipi, vt significet idem quod impeccabilis, siue qui non posset peccare. In eo autem quod sequitur: *Audientes autem hæc, vnus post vnum exibant,* interiicitur in Græcis: & à conscientiis suis redarguti siue reprehẽsi, quod per modum glossematis videtur adiectum. ¶ *Vos deorsum estis.*) Quidam codices antiquiores habẽt, de deorsum, quod magis cũ Grçcis quadrat, vbi legitur ἐκ τῶν κάτω, id est, ex iis quæ inferne, quod est de deorsum. ¶ *Principium, qui & loquor vobis.*) Videtur prima facie hic esse sensus: Ego sum principium, & ille ipse qui vobis nunc loquor. Secundum diuinitatem sum principium vnum idemq; cum patre, & secundum humanitatẽ nunc vobiscum in tempore loquor, vt vos doceam & erudiã quid de me credere debeatis. In quem sensum locum istũ Ambrosius aliquoties citat: ex loco isto probans, quòd Christus verè principiũ sit dicendus. Atque ita principium accipitur in casu nominatiuo: relatiuum autẽ qui, non principiũ refert, sed pronomẽ ego. Verùm huic intellectu i obstare videtur lectio Græca, quæ per accusatiuũ habet generis fœminei τὴν ἀρχὴν tin archin, id est, ipsum principium, in accusatiuo. Vnde videtur absurda oratio, si dicamus, Ego sum ipsum principiũ, perinde acsi diceretur: Ego sum veritatem. Hoc incommodũ ex Grę corum librorum collatione sentiens Augustinus, & effugere cupiẽs verbum credite, putat ex sensu subaudiendum vt ab eo regatur accusatiuus principium. Eius in hunc locum ista sunt verba: Vt scirẽt Iudæi quid illum credere deberent, respondit, Principiũ. Nõ tanquam diceret, principium sum, sed tanquam diceret, Principiũ me credite: quod in sermone Græco euidẽter apparet, vbi fœminini generis est principiũ. Velut si vellet dicere, se esse veritatẽ: & dicentibus: *Tu quis es?* responderet veritatem, cùm videretur ad id quod dictum est: *Tu quis es,* respondere debuisse, veritas, id est, veritas sum. Sed altius respondit, cùm videret eos ita dixisse, *tu quis es,* acsi dicerent: Quoniam abs te audiuimus: Nisi credideritis quia ego sum, quid te esse credemus? Ad hoc respondit, principium. Tanquàm diceret, Principiũ me credite. Et addit: *qui et loquor vobis,* id est, quia humilis propter vos factus ad ista verba descendi. Nam si principium sicuti est ita maneret apud patrem, & non acciperet formã serui, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederent, cum infirma corda intelligibile verbum sine sensibili voce audire non possent? Ergo, inquit, credite

insinuat. ¶*Sermo meus nō capit in vobis.*) id est, locum non habet in vobis, non comprehenditur à vobis, quemadmodū pulchrè declarat Augustinus: Si sermo meus, inquiēs, caperetur, caperet. Sic enim est sermo Dei, & sic esse debet fidelibus, tanquā pisci hamus. Tūc capit, quādo capitur: nec fit iniuria illis qui capiuntur. Ad salutē quippe, nō ad perniciē capiuntur. Similia ferè loquitur Theophylactus, post Chrysostomum, quod dicitur ad doctrinæ magnitudinem referens: Nōn, inquit, propter aliud insanitis contra me, quā propter sermonē meū, qui sublimior est vestra cogitatiōe & à vobis capi nequit, quāuis nō propter hoc oportebat occidere, sed magis orare vt doceā dogmatū sublimitatem, & colere, & obseruare. ¶*Nos ex fornicatione non sumus nati*) Nos in Elucidatione id exponimus de fornicatione corporali, quomodo etiam Chrysostomus & Theophylactus videntur intellexisse. Augustinus verò, ad spiritualem fornicationē refert, id est, ad idololatriam, quæ in scripturis subinde fornicatio solet appellari. ¶*Mendax est, & pater eius.*) Quemadmodum ex Augustino discimus, fuerunt hæretici qui hunc locū ita intelligerēt, vt putarent diabolū patrem habere alium à Deo. Sic enim intelligebāt, Diabolus est mēdax, & item ipsius diaboli pater est mendax. Sed hic intellectus planè ridiculus est, & nimium puerilis. Intelligēdus est autem diabolus & mendax dici, & non simpliciter mendax, sed insuper mendacij pater: quoniam primus ipse mēdaciū adinuenit, id quod pulcherrimè declarat Augustinus his verbis: diabolū dominus dixit patrē mēdacij. Quid est hoc? Audi qd sit, Replica modo ipsa verba, & intellige. Nō omnis enim qui mentitur, pater sui mendacij est. Si enim ab alio mēdacium accepisti, & dixisti, tu quidem mentitus es proferendo mendaciū, sed pater mendacij ipsius non es, quia ab altero accepisti mēdacium. Diabolus autem à seipso mendax fuit. Mendacium suum ipse genuit, quod à nemine audiuit. Quomodo Deus pater genuit filiū veritatē, sic diabolus lapsus genuit quasi filium mendaciū. Similia loquuntur Chrysostomus & Theophylactus, dicētes diabolū genuisse mendacium, & eo primum fuisse vsum, ipsumque mendacium prolē esse diaboli. ¶*Quia non potestis audire sermonem meum*) Non potestis, inquit, non quod facultatem eis esse neget liberi arbitrij, sed quia secundum statum in quo tunc erant quandiu in odio illo permanebāt, non poterant audire & intelligere sermonem Christi. Vnde & mox sequitur, quasi ratio verbi præmissi, *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis perficere.* Ob hoc scilicet non potestis, quandiu in eo statu dispositi estis. Idem fere sibi vult, quod Chrysostomus & Theophylactus dicunt, non posse dictum esse pro non velle.

¶*Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.*) Emendatiora exemplaria Latinorum, consentientibus Græcis, hoc loco habent quia, non si: & est sensus longè plenior. Quasi dicat: Vos quia ex patre Diabolo estis qui ex se est amator & pater mēdacij & osor veritatis, hinc procedit vt mihi non credatis, propterea quod veritatem loquor: cui, si falsitatem loquerer, crederetis. Iuxta id quod supra dixit, capite quinto: *Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Quare enim hoc, nisi quia ille loquetur mēdacium suum, ego loquor veritatem Dei. ¶*Quis ex vobis arguet me de peccato?*) In Græcis codicibus, præsens tēpus est, arguit. Sēsus in idem redit. Vult enim dicere, Quis ex vobis possit me arguere? ¶*Mortem non videbit. ac deinde: Mortem non gustabit.*) Notat hic Augustinus loquutionem scripturarum dicentium, mortem gustare, & mortem videre, pro eo quod est, mortem experiri. ¶*Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum.*) Notat Augustinus, non esse dictum: Exultauit quia vidit, sed exultauit vt videret diem meum: quoniam credens exultauit sperando, vt videret intelligendo. Incertum autem relinquit, per diem Christi quid intelligatur, an dies ille temporalis aduentus Christi in mundum, an dies æternitatis in quo cum electis suis regnabit in secula. Vtrunque autem dicit illum vidisse adhuc in carne positum, secundum reuelationem fidei. Omnino enim putandum est, sanctissimum illum Patriarcham non latuisse mysterium incarnationis filij Dei, & passionis pro salute mundi: quarum vtranque in mysterio etiam legitur præfigurasse. Hanc quidem, in eo quod filium duxit ad immolandum, & hircum pro eius obtulit redemptione: illam verò (vt ait idem Augustinus) in illa serui adiuratione, quando mittens seruum suum ad quærendum vxorem filio suo Isaac, dixit: *Pone manum sub fœmore meo, & iura mihi per Deum cæli, &c.* In hoc enim significatum est, Deum cæli de ipsius fœmore quod tangere seruus iubebatur, nasciturū. Concorditer ferè cum Augustino exponunt, Chrysostomus & Theophylactus: nisi quod per diem, peculiariter diem passionis intelligunt. Hunc, inquiunt, exultauit vt videret, quia optatū & desideratum habuit diem illū & gaudij authorem, scilicet eo quod in beneficium cederet, & non parui alicuius commodi, neque vulgaris esset dies, sed magni. Et hunc diem crucis cūm præuidisset Abraham, gauisus est, eo quod futurus erat in salutem mundi. Nos in elucidatione (salua istis sua authoritate) aliā dedimus explanationē, videre diem intelligentes, non secundum visionem fidei qua Abraham adhuc in carne positus vidit diem domini, id est, præuidit, sed de exhibitione

rei,

rei,quomodo ea nos dicimur vidisse quę nostris tēporibus acciderūt, etiāsi nūquam rerū illarum gestarū fuerimus spectatores. Sic vulgo dicimus. Quàm admiranda vidimus nos qui hoc sæculo viximus, intra paucorū annorū spatia, significare volētes, multa nostro æuo miranda euenisse. Sic Abraham, cū per reuelationē cognosceret de semine suo olim nasciturū Christum mundi redemptorem, exultando gestiuit vt videret diem illū, id est, tempus aduentus Christi in mundum, quemadmodū & cæteri omnes Prophetæ diem istū videre desiderabant. Id quod alibi apertius dominus testatur, dicēs: *Multi reges & Prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderūnt.* Donec tamen in carne esset Abraham, nō est ei datū videre quod desiderabat: quoniam nondū aduenerat plenitudo tēporis. In aduentu autē Christi vbi aduenit plenitudo tēporis, satisfactū est eius exultabili desiderio: vidit Christū in carnē venisse iamiā immolādum, & gauisus est, gratias agēs Deo de tam propinqua salutis adimpletione, per illū cuius diē tandiu cū exultatione fuerat præstolatus. *Quinquaginta annos nondum habes.*) Solet hîc quæri, quamobrē dixerunt Iudæi de annis quinquaginta, cū nimium longè adhuc Christus abesset ab ea ætate. Veteres quidā existimauerūt, occasione huius verbi, Christū excessisse annū quadragesimū, cū ista diceret, vt videretur ad hanc ætatem annorū quinquaginta accedere. Verū hæc sententia, ab vniuersali Ecclesiæ cōsensu reiicitur, & ex Euāgelica hystoria satis refellitur. Quæstio verò ipsa nullius est momēti, vt propter eā tale aliquid quisquā opinetur. Dici enim potest, iccirco, eos tā amplū sumpsisse annorū spatiū, vt minus errarēt, & certius Christū refellerēt. Quasi dicāt: Etiāsi quinquaginta esses annorū, tamē adhuc longissimè ab Abrahę ætate abesses. Nūc verò nec illos te attigisse certissimū est. Apud Chrysostomū, ꝓ quinquaginta legimus, quadraginta: quod an errore interpretū aut librariorū euenerit, an ex ipsius authoris fuerit sententia, aut ex codicū errore quibus ille vsus fuit, incertū est. Nihil enim cōmētando hac de re disserit. Theophylactū certissimū est nobiscū legisse, quinquaginta. Sic enim & interpretatur. Quęstionē autē illam quare Iudæi dixerint quinquaginta, magis quàm triginta, curiosam dicit, putans casu factū esse, quod eis in mentē simpliciter venerit ille numerus cōmemorans nihilominus quorundam responsionem, dicentium, id factū esse ob honorem anni iubilei, qui quinquagesimo quoque recurrebat anno, tanquam si dicant Iudæi: Tu necdum iubileum vnum absoluisti, & Abraham te vidisse iactitas? Nōnulli ex recentioribus putant. Iudæis ita visum fuisse, quòd fermè annorum quinquaginta esset dominus, cùm nondum longè transgressus esset

annum trigesimum, ob multum laborem in prędicationibus vigiliis atq; ieiuniis. Qui si addant maturitatē & grauitatē illam vultus tam seriam, licet non crudelem aut truculētam, quam præ se ferebat, cui onus tanti officij incumbebat, ac post paululum tantarū passionum pondus imminebat, non omninò videbuntur sine ratione dicere. Nā id frequēter vsu venit, vt vultus ipsius magna maturitas & grauitas, de annorum ætate iudicantes grauiter fallat. ¶ *Antequam Abraham fieret, ego sum.*) Nota distinctum loquendi modū, de creatura temporali & verbo æterno. De illo nēpe Abrahā dicit, antequā fieret: de se, no dicit, ego fiebam, imò nec ego erā, sed ego sum: volens hoc verbo præsentis tēporis significare suā immutabilē essentiam, & infinitam æternitatem, secūdum quam nec præsens agnoscit, nec præteritum, sed quoddam perpetuum præsens. Propter hoc & paulo antè dixit: *Nisi credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris.* Poterántque vel ex hac peculiari ratione loquēdi meritò aduertere, quòd ille ipse esset, qui olim in rubo Mosi apparens, dixit: *Qui est, misit me ad vos.*

ELVCIDATIO CAP. IX.

ET prateriēs Iesus, vidit hominē cæcum à natiuitate, & interrogauerunt eum discipuli eius.
b Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius, vt cæc⁹ nasceretur?
c Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parētes eius, sed vt manifestentur opera Dei in illo.
d Me oportet operari opera ei⁹ qui misit me donec dies est.

PRæteriens per viam publicam dominus Iesus: hominem quendam à natiuitate cæcū iuxta viam reperit sedentem: quem cùm gradum sistens, defixis oculis attentius cōsiderasset, (ad eū modū quo artifex vbi materiā videt insigni alicui operi quod meditatur idoneam, defixis oculis attētius eam solet contemplari) discipuli ex hac occasione dominū Iesum interrogant dicentes: [b] Magister, dic nobis, ob cuius peccatum homo iste cæcus est natus, an ex peccato ipsius proprio (quod non videtur verisimile, cùm nemo possit peccare antequā natus fuerit) an ex peccato parentum, qui sic in filio puniri forsitan meruerunt? [c] Huic quæstioni ita respondit dominus: Neq; suo ipsius peccato homo iste commeruit vt cæcus nasceretur, neque ex parentum peccato hoc ei euenit: sed Deo disponente, ex alia qualibet causa, naturali casu aliquo occurrēte, sic natus est, vt nunc per me in eius curatione manifestaretur gloria Dei, per miraculum diuinæ virtutis, quod in eo iam nunc patrandum videbitis. [d] Sic enim decet me operari opera virtutē patris qui me misit testificantia, ad confirmationem doctrinæ

doctrinæ quam ille me misit prædicare mundo, donec dies est,& tempus ad hoc cōmodum, donec ego in hoc mundo ero secundum corporalem visibilémque præsentiam. [a] Adueniet autem post diem huius vitæ aliud tempus noctis post mortem, in quo nemo poterit opera quæ sibi ad salutem prosint operari:sed vnusquisq; ex iis quæ prius in vita est operatus, debitam sibi mercedem recipiet. Ita & ego quandiu secūdum visibilem præsentiam sum in mundo, in die vitæ huius, debeo quæ patris mei sunt visibiliter operari ad salutem credentium. [b] Quandiu enim ego sum in mundo secūdum carnis visibilem præsentiam, illuminare debeo homines mundum inhabitantes, prædicatione doctrinæ & operatione miraculorū. [c] Quæ cùm dixisset, ex ore suo beato sputum iecit in terram: commiscénsque cum puluere, sic lutum fecit ex sputo: hoc ipso facto, quasi veteris operis modum repræsentans, quò ex limo terræ primum hominem condidit: vt eundem se esse declararet, qui in principio genus humanum de terra formauerat, & qui modo in temporis plenitudine idem ipsum in cæco isto significatū reparare debebat. [d] Acceptúmque lutum istud, quod ex sputo fecerat, superunxit oculis cæci, ad eum modum quo solent medici vnguentis linire loca vulneris: vt se generis humani, sicut olim ex luto plastē, ita nunc & medicum declararet. [e] Neque hoc factō statim visum recepit cæcus, sed prius illi iussit dominus abire ad piscinam natatoriam, dictā Siloë (quod Hebraici idiomatis vocabulum, Latinis missum significat) vt illic oculos aqua ablueret, atque ita demū visum reciperet. [f] Fecitq; per omnia promptè obediēs cæcus, quod iusserat dominus: abiit ad piscinam lutū habens positum super oculos, aqua piscinæ eos lauit: & visu recepto, gaudens rediit. Potuerat sanè dominus solo verbo (vt aliàs frequēter fecerat) miraculum istud quoque patrare, sed sputum & lotionem piscinę adhiberi voluit, vt in miraculo simul mysteriū significaret reparationis humanæ. Cæcus enim iste, genus humanum ignorantiæ cæcitate ab origine sua miserum signat. Sputum ex ore Christi, spiritum sanctum

a Venit nox, quando nemo potest operari.

b Quandiu sum in mundo, lux sum mundi.

c Hoc cùm dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo,

d & liniuit lutum super oculos eius,

e & dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloë, quod interpretatur missus.

f Abijt ergo et lauit, & venit videns.

designat, qui ex patre per filium, quasi ex corde per os procedit. Hoc sputum in terram proiectum est, quando in vterum virginis desuper missus spiritus sanctus aduenit: & tunc massa luti ex sputo facta est, quando per virtutẽ spiritus sancti verbum caro factum est, ex virgine matre. Hoc sputum superlitum est oculis cæci, quando Christus homo docendo & operando mirabilia, quasi illuminantem medicinam admouit cordibus. Sed non fuit plenè cæcus curatus, donec in piscina Siloë lauaretur: quoniam non plene potuit sanari genus humanum, donec lauaretur in baptismali lauacro aquæ & sanguinis Iesu, qui verè missus dicitur. [a] Hoc itaque sic patrato miraculo, vicini qui circa locum illum commorabantur, & qui eum viderãt prius ac probè nouerant, (erat enim mẽdicus ad eleemosynam à transeũtibus postulandam illic sedere solitus) admirantes quod factum fuerat, dicebant adinuicem, de modo gestæ rei perquirentes: Nonne hic est cæcus ille, qui hoc in loco sedere solet ad postulandam à transeuntibus eleemosynam? Et cùm alij eundem esse hominem dicerẽt, alij propter mutationem nimiam & secundum naturam planè impossibilem, negarent eundem esse, sed alium aliquem illius similem esse assererent, ille constanter veritati perhibuit testimonium, dicens, se eundem esse hominem qui vsque tunc cæcus à natiuitate fuerat, & mendicare illic solitus erat. Quo audito, admirantes nimium rei nouitatem, modum eum interrogant suæ curationis: illéque fideliter modum omnem & ordinẽ rei gestæ eis narrat, dicẽs, hominem illum qui vulgato nomine Iesus dicitur, luto vnxisse oculos suos, ac deinde ad natatoriam Siloë lauandum misisse, lotúmque quantotius visum integrum recepisse. [b] Cupientes autem huius facti authorem cognoscere, interrogauerunt, quisnam aut vbinam esset ille qui id fecerat. Verũ cæcus nesciens quò abiisset dominus, respondit, ignorare se vbinam ille esset. [c] Audiẽtes hæc quidam ex iis qui aderant, adduxerunt cæcum illum ad Pharisæos: vel quod eorũ partibus fauebant, vt ex facto aut facti circũstantia aliquid quærerent calũniæ, quo, priusquã latius

a Itaque vicini & qui viderant eũ prius, quia mendicus erat, dicebant: Nõne hic est qui sedebat & mendicabat? Alij dicebãt, Quia hic est. Alij autẽ, Nequaquam, sed similis est ei. Ille verò dicebat Quia ego sum. Dicebãt ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit. Ille homo qui dicitur Iesus, lutũ fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoriã Siloë, & laua. Et abij, & laui, & video.

b Et dixerũt ei: Vbi est ille? Ait, nescio.

c Adducũt ad Pharisæos eum qui cæcus fuerat.

latius

latius spargeretur, obfuscaretur miraculi gloria: vel propter admirationem, vt audirēt quid hac de re illi iudicarent. [a] Erat autem dies sabbati, in quo lutum fecerat, & luto cæcum sanauerat dominus, vnde calumniæ ansam verisimiliter acceptura erat Pharisæorum impia cæcitas. [b] Exhibitus itaque homo ille ante Pharisæos, iterum interrogatur ab eis, quonam pacto à sua cæcitate curatus visum recepisset. [c] Interrogatus verò, ingenuè confessus est in publico concilio veritatem, nihil illorum personam vel authoritatem reueritus, dixitq; eis per omnia, vt iam antè interrogātibus responderat, hominem illum, qui vulgo Iesus dicitur, sibi lutū posuisse super oculos, ac deinde post ablutionē in aqua Siloë visum integrum se recepisse. [d] Quidam itaque ex Pharisæis, quorū erat erga Christū irreconciliabile odium, & animus in cæcitate obduratus, ne tāto quidem iámque euidētissimo signo quicquam emolliti, ad calūniam detorserunt illud in quo Deum patrē & eius filium Iesum collaudare debuerunt: dicentes, fieri non posse, vt homo iste à Deo missus esset, qui sabbatum violaret, in sabbato curans hominē. [e] Alij verò, quorum erat mens sanior, & minus corruptum animi iudicium, signi claritate permoti, velut refellētes priorum calumniam, dicebant: Si peccator esset homo iste, & ex Deo non esset, nunqua per eum tot ac tanta signa Deus operaretur. Facta que est inter eos dissensio, aliis in bonam, aliis in malam partem de Christo loquentibus. [f] Ipsum itaq; hominem qui sanatus fuerat, callidè interrogāt astuti Pharisæi, vt suam ipse de Iesu proferret sententiā. Tu, inquiunt, quid sentis de eo, qui tibi visum reddidit? Scilicet hoc quærebant impij, vt si quidem cæcus ipse qui beneficiū à Christo acceperat de eo malè loqueretur, aut vt minimum benè loqui non auderet (quòd futurum sperabant) refellerēt illos qui in miraculo Christi gloriam prædicabāt, cùm ad ipsos nihil attineret. [g] At ille curatori suo non ingratus, aut beneficij immemor, nihil pertimescens Iudæorum potestatē, ingenuè confessus est veritatem, palàm omnibus affirmans, Christum esse virum sanctum & magnum

a Erat autem sabbatum, quādo lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius.

b Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi quomodo vidisset.

c Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos & laui, & video.

d Dicebant ergo ex Pharisæis quidam: Non est hic homo à Deo, qui sabbatū non custodit.

e Alij antē dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos.

f Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos?

g Ille autem dixit: Quia Propheta est.

gnum coram Deo, missum ab eo ad erudiẽdos homines in viam salutis. [a] Cùm autem hunc audirent non loqui sibi placentia, ac præter opinionẽ suam responsum aliud ab eo accepissent, nihil facientes cæci testimonium, necdum credere voluerũt veritatem patrati miraculi. Et cùm non haberent causam honestam tergiuersandi, ipso in quo miraculum ostensum erat præsente ac testimonium perhibente veritati, quasi tempus redimere cupiẽtes, negauerunt hominem illum verè cæcum fuisse, & à cæcitate curatum: [b] atq; huius rei probandæ gratia, parẽtes eius in concilium aduocari iusserũt. Quos, cùm aduenissent, ita interrogant: Perhibete testimonium de homine isto, num filius vester sit, & num verè à natiuitate (vt asserit ipse) cæcus fuerit. Quòd si ita esse dixeritis, modum quoq; nobis simul exponite, quo visum receperit. Ad hoc enim vos huc modo aduocauimus, vt rei huius ex vobis certam discamus veritatẽ. Sic illi rem eandem, & multorũ efficaci testimonio satis comprobatam, iterum iterúmque interrogant, alicũde aliquid inueniri sperantes, quod traherẽt in calumniam, & quo obscurarẽt miraculi gloriam. [c] Interrogati verò parentes homines cæci, Iudæorum insidias metuẽtes, cautè responderũt, dicẽtes: Quòd hic filius sit noster, negare nequaquam possumus: itẽ & quòd cæcus natus sit, neq; hactenus vnquam viderit, scimus: duo hæc, sicut certo nouimus, ita constanter testificamur. [d] Cæterũ de eo quod posterius nos interrogastis., nẽpe de modo quo à cęcitate sua curatus visum receperit, nos certum nihil habemus, neq; item quis sit qui eum curauit nouimus: propter quod, his de rebus testimonium perhibere nõ valemus. [e] Hæc si scire desideratis, ab ipso melius discere poteritis, ipsum interrogate. Non enim puer est, aut minoris ętatis quàm vt testimonio perhibendo sufficiat ipse de se & iis quæ sibi acciderunt loquatur. [f] Hæc autem ita cautè dixerunt parentes cæci illius, iram metuẽtes Iudæorum: qui conspiratione factà, ex consensu plurium decreuerant, vt si quis Iesum palàm cõfiteretur esse Messiam, tanquã mendax & blasphemus extra synagogam eiiceretur, &

a Non crediderunt ergo Iudæi de illo quia cæcus fuisset & vidisset,

b donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & interrogauerũt eos, dicentes: Hic est filius vester, quẽ vos dicitis, quia cæcus natus est: quomodo ergo nunc videt?

c Responderũt eis parẽtes eius, & dixerũt: Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est.

d Quomodo autem nũc videat, nescimus, aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus.

e Ipsum interrogate, ætatem habet, ipse de se loquatur.

f Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iã enim cõspirauerãt Iudæi, vt si

& à communi Iudæorum commercio abſcinderetur, tanquam indignus qui cũ populo Dei connumeraretur, quæ apud Iudæos extremæ erat ignominiæ nota. [a] Ob hoc videlicet ſibi metuentes parentes cæci illius, dixerũt: Filius noſter ex ætate ſufficiẽs eſt perhibere de iis quę ſibi acciderunt teſtimonium, ipſe de eis interrogatus loquatur, non opus eſt vt pro eo nos loquamur. Nõ enim id dicebant parentes, quaſi filio malè volentes, aut in periculũ eum volentes adducere: ſed quia vtilius exiſtimabãt, ſolum ipſum, quàm ſe cum eo pariter venire in periculum. [b] Cùm ergo neque hac via quicquã inuenire potuiſſent rationabile, quo detraheretur miraculo, dimiſsis parentibus, rurſum vocari ad ſe iubẽt illum qui fuerat cæcus: ac iam maiori quàm antè ſeueritate illum aggredientes, vt metu perterritum contra veritatem & conſcientiam loqui compellerent, ita dixerunt ei: [c] Nos authoritate noſtra qua fungimur vice Dei, hoc à te exigimus, vt per cõfeſsionem veritatis, quam hactenus extorquere à te nõ potuimus, Deum glorifices: vt miraculi huius gloriã, non peccatori homini, ſed Deo ipſi aſſeribas. [d] Nos enim certò ſcimus, hominem iſtum à quo te dixiſti curatum, peccatorem eſſe, atque à Deo alienum: & ob hoc à te noſtra authoritate exigimus, vt neges quod prius affirmaſti, illum eſſe ſanationis tuæ authorem, ſed Deo ipſi quicquid id eſt aſſeribas, acceptumque referas. [e] Sic adiuratus homo ille qui cæcus fuerat, videns ſibi parari malum, ſi apertius aliquid in Chriſti commendationem loqueretur, ita temperauit reſponſum, vt nec apertè Chriſtum commendaret, nec illorum ſententiam iniquam approbaret, dixitq; eis: [f] Quòd is qui me ſanauit homo peccator ſit, & à Deo alienus, non ſcio: & ſi vos, vt dicitis, certò id ſcitis, ego non item compertum habeo: neq; mea refert, ea de re diſputare aut definire, quæ ſoli Deo certò poteſt eſſe cognita. [g] Vnum hoc ſcio, quòd in meipſo expertus didici: illudque vt ſcio, ita & confiteor, quòd cũ à natiuitate cæcus fuerim, modo viſum habeam. [h] Necdum verò quieſcentes illi improbi, rem iam ſæpe narratam, quaſi nunquam auditam, denuò interro

quis eum cõfiteretur eſſe Chriſtum, extra ſynagogã fieret.

a Propterea parentes eius dixerunt: Quia ætatẽ habet ipſum interrogate.

b Vocauerunt ergo rurſum hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei:

c Da gloriam Deo.

d Nos ſcimus, quia hic homo peccator eſt.

e Dixit ergo eis ille:

f Si peccator eſt, neſcio.

g Vnum ſcio, quia cæcus cùm eſſem, modo video.

h Dixerunt ergo illi: Quid tibi fecit? quomodo aperuit tibi oculos? Reſpõdit eis:

interrogāt, dicentes: Quonam modo te sanauit homo ille, aut quid fecit tibi quo visum restituit? Ille videns non aliud quàm calumniam struere inuidos, totiésque iam eadem repetere, iusta quadā indignatione aduersus illorum improbitatem commotus, dixit eis: [a] Iam sępe dixi vobis, & quis me curauerit, & quonam modo curauerit: & vos iam ista non semel, tam ex aliis, quam ex me, audistis. Quorsum attinet, iterū eadē de re interrogare, perinde quasi hactenus nihil audieritis? [b] An ideo fortè iterum audire ista desideratis, vt in eum credētes, eius efficiamini discipuli? Si credere vultis in eū, dilucidè satis miraculum vobis iam exposui: si non vultis, superuacaneū fuerit eadem repetere. Qui enim secundo & tertio narranti nō credidistis, nec si quarto narrauero, credetis. [c] Hoc audito verbo cæci paulo stomachosius prolato, vehementer aduersus eum indignati Pharisæi, quasi probrum & cōuitium insigne in eum iacientes, dixerunt: Tu si voles, homo scelestus & miser, magi illius & seductoris efficiaris discipulus. Absit autem, vt nos illius vnquam efficiamur discipuli: sed Mosi permanebimus discipuli, qui nobis legem dedit, cuius & professores sumus. [d] Nos certò scimus, Diuinarum scripturarum authoritate edocti, Mosem fuisse cum Deo familiariter colloquutū, quomodo loqui solet amicus ad amicū, & ab eius ore legem quā profitemur accepisse. [e] De hoc autē homine, certum nihil nouimus, quis sit, vel vnde venerit: eamque doctrinam, quam loquitur, vnde acceperit, nescimus. Nos igitur certa incertis prçeligētes, & secūra dubiis, Mosi adhęremus, illū refugimus. Sic impij illi verè iudicio cæci, cui se existimāt maledicere, optima benedictione benedicūt: in se verò maledictionem impiissimā proferūt, quæ & in hodiernum vsque diem in eis iusto Dei iudicio operatur. [f] Quantò autem impij illi Pharisæi aduersus Christum magis sæuiebant, & blasphemabāt, tanto cæcus ille ad Christi defensionem magis animabatur. Vnde cōstantior iam factus, ita illis aperta confessione respondit: [g] Est id profectò admirabile, vos necdum scire de Iesu vnde sit, & vnde venerit, postea quam

a Dixi vobis iā, & audistis, quid iterum vultis audire?

b Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?

c Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis: nos autem Mosi discipuli sumus.

d Nos scimus quia Mosi loquutus est Deus.

e Hunc autem nescimus vnde sit.

f Respondit ille homo, & dixit eis,

g In hoc enim mirabile est: quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos.

quam tam euidens & magnum in apertione oculorũ meorum vidistis miraculum. Nam ex hoc meritò cognoscere debebatis, verè ipsum à Deo venisse. [a] Illud enim pro comperto habemus, quòd Deus homines peccatores nõ solet in eiusmodi exaudire: vt eis concedat in nomine suo facere diuinę virtutis miracula; sed homines Deum vera pietate colentes, eiusq; voluntatem diligentissimè perficiẽtes (cuiusmodi fuerunt olim sancti Patriarchæ atque Prophetæ, aliique plurimi iusti) huiusmodi Deus solet audire nomẽ suũ inuocantes: & per hos in nomine suo mirabilia huiusmodi signa solet operari. [b] Neque verò vulgare est signũ istud, quòd in me patratum videtis, sed admodum singulare & rarum, quale ab initio mũdi vix legitur factum esse, nempe vt homini in cæcitate nato quisquam vnquam visum cõtulerit à natura denegatum. Proinde ex tam euidenti signo omnem naturæ virtutem transcẽdente, satis cognoscere poterũt qui æquo sunt iudicio, quòd à Deo venerit Iesus. [c] Nam si (vt vos dicitis) peccator & à Deo alienus esset homo iste, nõ tam præclarum signum æderet per illũ Deus: imò nec alia illa multo minora, quæ passim operari cognoscitur, ad confirmationẽ doctrinæ suæ. Quum verò ita apertè pro Christi gloria ille loqueretur, non ferentes id Pharisæi, exprobrauerunt ei, dicentes: [d] Quid tu miser & infœlix homo, qui totus natus es in peccatis (id quod vltio diuina in tua cæcitate testatur) nos docere præsumis, qui sumus legis professores, & ex professione nostra populi doctores? Sic per iræ impatientiam, cæco suæ cæcitatis irrationabiliter exprobrant miseriam: cùm ab iis quæ à natura insunt, nemo verè sit laudandus aut vituperandus. [e] Neque hoc contenti conuitio, addunt excommunicationis pœnam eiicientes eum à synagoga Iudęorum, & à communione Iudaicæ gentis, quasi gentilẽ & alienum à Deo, separant, non ob aliud, nisi quod Christi gloriam liberius prædicasset. [f] Statimque perlata sunt ad dominum Iesum quę cæco huic acciderant, quod tã fortiter pro sua gloria egisset, quòdq; pro ipsius cõfessione eiectus esset extra synagogam:

& mise

a Scimus autẽ, quia peccatores Deus nõ audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.

b A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati.

c Nisi esset hic à Deo, nõ poterat facere quicquam. Responderunt, & dixerunt ei:

d In peccatis natus es totus, & tu doces nos?

e Et eiecerunt eum foras.

f Audiuit Iesus, quia eiecerunt eum foras.

& misericordia motus (vt solet erga eos misericordia affici magis, qui ab hominibus conculcantur propter iustitiam) dilıgéter eum quæ sunt, vt consolaretur, & amplius erudiret:[a] Quúmque eum inuenisset, vt fidē eius notam faceret, & amplius firmaret, interrogauit eum, dicens: Credis tu in verum filium Dei, illum qui te per miraculum sanauit?[b] Ille tametsi iam crederet, tamē quia personam non agnoscebat eius qui se sanauerat, respondens dixit: Optarem mihi demonstrari hūc filium Dei qui me sanauit, vt videndo credam in eum, eique debitas pro mea sanatione gratias agā, & dignū Dei filio honorem impendam.[c] Dixit ei Iesus: Iam tu illum bene vidisti per fidem, quē tam constanter ad tantam vsque inuidiam confessus es: & ego qui tecū nūc loquor, ego ipse sum, quem oculis quoq; corporis videre desideras, curator tuus.[d] Quo audito, statim ille de corde bono bonam confessionem elicuit, dicens: Credo domine, te verè esse filium Dei, qui per diuinam virtutem me à cęcitate mea curasti.[e] Nec verbo simplici contentus, etiam operis adiecit proteſtationem, coram illo se prosternens in terram, eúmq; ex toto cordis affectu, vt verum Dei filium, & à Deo in mundum destinatum adorans: vt per omnia pateret, cæcum istum sicut in corpore visus lumē corporeum acceperat, sic & in anima spiritale lumen fidei à Christo accepisse.[f] Volens autem consolari eū dominus Iesus, dixit ei: Per meum hunc in mundum aduētum, admirabile fiet inter homines discretionis iudicium: tale nimirum, vt qui ante cæci fuerant, per me fiant videntes: contra verò, qui prius videntes fuę rant, iam cæci fiant. Talis in meo aduentu fiet vicissitudo & commutatio rerum, vt qui antè ignorantes fuerant meam doctrinam audientes & videntes miracula, per fidē illuminentur in cognitione veritatis, id quod in tua sanatione, quasi in mysterio, volui ostensum: ij verò qui se iactant legis scientiam & veritatis cognitionem habere, per infidelitatem nolentes neque dictis neque factis meis habere fidem, mentis cæcitate replebuntur: id quod in Pharisæorum obstinata incredulitate apparet euidentissime.

a *Et cum inuenisset eum, dixit ei: Tu credis in filium Dei?*

b *Respondit ille, & dixit: Quis est domine, vt credam in eum?*

c *Et dixit ei Iesus: et vidisti eum, et qui loquitur tecum ipse est.*

d *At ille ait: Credo domine.*

e *Et procidens, adorauit eum.*

f *Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mūdum veni, vt qui non vident, videant: et qui vidēt, cæci fiant.*

Audierunt

a Audierunt autem verba hæc quidam ex Pharifæis, qui illic cum ipfo aderant:& fufpicantes verbum hoc in fe dici à Chrifto interrogauerunt eum, dicentes: Nunquid etiam nos cæci fumus. Nunquid tu nos cæcos dicis, qui legis fcientia eminemus? Refpondit eis Iefus: Si quidem in oculis veftris cæci effetis, fi veftrã cæcitatem agnofceretis, nõ haberetis culpam permanentem in vobis: medicum enim quæreretis, per quẽ à veftra miferia facilè curaremini. Nũc verò, quia nõ vultis cæcitatem veftram agnofcere, fed gloriamini tanquam vidẽtes, in legis & veritatis cognitione: propter hoc videlicet permanebitis in peccato veftro, quoniam morbi vitium ignorantes & fanitatẽ vobis perfuadẽtes, medicum nec requiritis, nec admittitis.

a Et audierunt quidam ex Pharifæis, qui cũ ipfo erant, & dixerunt ei: Nunquid & nos cæci fumus? Dixit eis Iefus: Si cæci effetis, non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis, q̃a videmus, peccatum ergo veftrũ manet.

ANNOTATIONES CAP. IX.

V*Idit hominem cæcum à natiuitate.*) Quod in verbo illo (vidit) non fimplex intelligendus fit afpectus, fed cum attentione peculiari & defixione oculorum in eum, iuxta modum in Elucidatione à nobis expreffum, annotarunt etiam Auguftinus, Chryfoftomus, & Theophylactus, addentes, difcipulos hinc fumpfiffe occafionem interrogandi. ¶*Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius?*) Videtur quæftio hæc Apoftolorum prima facie effe ridicula, quatenus innuere videntur, dubitare fe, an propter peccatum propriũ homo ille natus effet cæcus: cùm per fe euidens fit, neminem poffe peccare antequam fit natus. Verũ fi rectè intelligamus quod dicitur, nõ apparebit ridiculum. Audierant, paralytico quem apud probaticam pifcinã dominus curauerat, poft fanationem dictum: *Vade, & iam noli peccare.* Vnde intellexerant, illum propter fua peccata morbum illum contraxiffe. Illius igitur memores, dum hunc à natiuitate cæcum vident præceptorem interrogant, num & huic ifta cæcitatis miferia fimiliter euenerit: & quia non videtur vllam apparentiæ habere verifimilitudinem, quod propter fuum peccatum cęcus factus effet, ftatim adiiciunt, aut parentes eius? Quafi pofteaquam primũ nõ videtur rationi cõfentaneũ, vt ipfe fuo id peccato meruerit, ad id quod proximè videri pofsit tranfeant: id eft, ad parentum peccata. Vel vtrunque quafi inconueniens proponũt, prius quidem ratione repugnãte, alterum verò lege declarãte, quòd filius non portabit iniquitatẽ patris. Atque ita enarrant Chryfoftomus & Theophylactus, dicentes, difcipulos potius loqui dubitando, quàm interrogando vel percunctãdo.

¶*Neque hic peccauit, neque parentes eius.*) Ex quæstione repetendum est illud, vt cæcus nasceretur. Non enim simpliciter istud verum est, nisi illud adiicias, in hunc sensum: Neque hic peccauit, neq; parētes eius peccauerunt, vt iste cæcus nasceretur. ¶*In natatoria Siloë.*) Natatoria, idem hîc dicitur, quod suprà cap. 4. piscina. Idem enim est in vtroque loco Græcũ vocabulum κολυμβήθρα kolymbithra, quod nomē à natando formatur. ¶*Itaque vicini et qui viderant eum prius.*) Quidam codices Latini non habēt coniunctionē. Vetustiores & emēdatiores habent consentientibus & Græcis, Augustinus quoq;, & in textu, & in commentario, coniunctionem habet. In eo autem quod sequitur: *Quia mendicus erat*, Græci codices habent: *Quia cæcus erat.* Verùm id non tam aptè loco quadrat. Non enim ita notus erat multis quia cæcus, sed quia mendicus. Augustinus nobiscum legit, itē & Theophylactus: quod non solum ex textu, verum etiā ex interpretatione liquet. Sic enim ait: Non temere autem hoc annotauit Euangelista, quòd mendicus fuerit, sed vt ostendat ineffabilem misericordiā domini, qua se ad infimos vsque demittat, ita vt & mendicum summa diligentia curaret. Et vt inde etiam disceremus, ne contēnamus minimos. ¶*Extra synagogam fieret.*) Græcæ per nomen vnū dicitur ἀποσυνάγωγος aposynagogos, id est, eiectus, aut separatus, aut alienus à synagoga, siue congregatione. Idémque erat apud illos esse aposynagogum, quod Christianis est esse excōmunicatū: id est Ecclesiastica communione priuatum. ¶*Si peccator est, nescio.*) Quemadmodum annotarunt Chrysostomus & Theophylactus, nō id per dubitationem profert cæcus iste, vel per metū, sed vt ad euidentiam eos facti à verbis abducat. Quasi diceret: nihil de hoc impresentiarum dico, nihil pronūtio, nolo super hoc modo verbis contēdere. Certè factū ipsum manifestum est, & negari non potest ad illius considerationem vos mitto, illud manifestè noui, & affirmare possum. Vnde illud: *Si peccator est, nescio*, secundum dicentis intentionem tantundem valet, ac si dixisset: Quòd vos vt certum scire vos dicitis, eum esse peccatorem, id ego nequaquam approbo, hac in re, ego lōge secus ac vos iudico. ¶*Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?*) Annotarunt sancti doctores Augustinus & Chrysostomus, emphasim particulæ, & qua semetipsum iam inter discipulos Christi annumerare cæcus iste significauit, quasi dicat: Iā ego discipulus illius sum. Nunquid etiā vos vultis fieri quod sum ego? ¶*Scimus, quoniam peccatores Deus non audit.*) Augustinus verbū istud tanquam ab eo qui adhuc inunctus & cathecuminus, necdum plenè instructus in rebus diuinis, prolatum, nō putat habere veritatem, adducens exēplum humilis illius publicani, quē

Deus

Deus orantem audiuit. Poteſt tamen verbum illud cæci nõ malè intelligi, de peccatoribus qui in propoſito perſeuerant peccandi. Quãdo enim propoſitum mutant peccandi, & remiſsionem quærunt peccati, iam deſinunt eſſe & nominari peccatores, quemadmodũ de publicano illo legitur, quòd deſcenderit iuſtificatus in domum ſuam. Atq; ita ſaluat à falſitate hoc verbũ Theophylactus, addens & alterã ſententiam Deum non exaudire peccatores, ad operationem ſignorum, pro ipſis glorificandis, Chryſoſtomus cæcum iſta dicentẽ putat inniti ſententiæ illi, quam ſuprà quidam dixerant ex Phariſæis: *Quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere?* Quaſi dicat: Opinio mea cum veſtra conſentit, verbo illi inhæreo, & vos in eo permanete. *Quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere?* Si ergo confitemini Deum non exaudire peccatores, & iſte miraculũ tam inſigne in me patrauit, qđ omnem ſuperat virtutem humanã, & ex ſola diuina fieri potuit virtute, non poteſt homo ille (quod vos aſſeritis) eſſe peccator, ſed verus cultor Dei. ¶ *In peccatis natus es totus*) Secundũ Auguſtinum & Chryſoſtomum, exprobrare hoc verbo illi voluerunt cæcitatem, perinde quaſi propter peccata cæcus eſſet. Inſipienter omnino, ait Theophylactus, cæcitatem ei obiiciunt, exiſtimãtes, quòd quaſi maledictus & condemnatus eſſet ante natiuitatem, vt cæcus naſceretur, id quod ratione carebat. ¶ *Et procidens, adorauit eum.*) In hac adoratione cæcum agnouiſſe & profeſſum eſſe Chriſti veram diuinitatẽ, vt in Elucidatione indicauimus, teſtatur Auguſtinus, Chryſoſtomus, & Theophylactus. ¶ *Si cæci eſſetis, non haberetis peccatum. Nunc verò, &c.*) Iuxta ſententiam quam in Elucidatione poſuimus, pulchrè & Auguſtinus exponit, his verbis: Si cæci eſſetis, id eſt, ſi cæcos vos aduerteretis, ſi vos cæcos diceretis, & ad medicũ curreretis: ſi ergo ita cæci eſſetis, nõ haberetis peccatum, quia ego veni auferre peccatum. Nunc verò, quia dicendo videmus, medicũ non quæritis, in veſtra cæcitate permanetis. Theophylactus aliam ponit duplicẽ intelligentiã, alteram de cæcitate corporali, alterã de ſpirituali cæcitate. Prior hæc eſt: Si per neceſsitatẽ naturæ excæcati eſſetis, venia vtcunque daretur vobis incredulitate laborantibus. Nunc autem, quia dicitis vos videre, & plane etiã ſpectatores facti eſtis miraculi huius in cæco, & adhuc incredulitate laborãtes non digni eſtis venia, ſed peccatum veſtrũ indelebile manet. Poſterior hæc eſt: Si eſſetis cæci, id eſt, imperiti ſcripturarũ, non haberetis tale peccatum: id eſt, tam graue, quia per ignorantiã peccaretis. Nunc autem dicitis quòd videatis, & prudentes voſipſos & legiſperitos facitis, & ita per voſipſos condemnati eſtis, & maius habetis peccatum, quia ſcienter peccatis.

ELVCIDATIO CAP. X.

AMen amẽ dico vobis: qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliũde: ille fur est & latro.

b Qui autẽ intrat per ostiũ, pastor est ouiũ.

c Huic ostiarius aperit, et oues vocem eius audiunt.

d Et proprias oues vocat nominatim, et educit eas. Et cũ proprias oues emiserit, ante eas vadit: et oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius.

e Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocẽ eius.

VT autem per similitudinem vosipsos vobis depingam, illud in veritate vobis affirmo, quòd quisquis in stabulum ouium non intrat per ostium (qui est introitus regius) sed per alium introitum suspectum, vtpote per fenestram aut occultum alium aditum ascendendo ingreditur, is non pastor est ouium, sed fur potius & latro, qui non venit ad oues nisi vt furetur aut mactet.[b] Qui verò per ostium, per rectum & apertũ introitum ingreditur in ouile, is vel ex hoc ipso cognoscitur esse pastor ouiũ. [c]Nimirum huic ipse ianitor & stabuli custos ostium aperit, atque in stabulum ipsum inducit. Nec tantum ostiarius illum agnoscit, verum etiam oues eundẽ suscipiunt, vocem eius audiendo agnoscentes.[d] Ipse verò vicissim ita pernouit singularum ouium vultus & conditiones, vt vocare eas possit nominatim, atq; ita vocando nominatim singulas, educit eas de caulis, ad salutaria pascua. Cùm autem visum ei fuerit, illas foras emittere, siue educere ad pascua, non ipse domi otiosus desidet, sed cum grege exiens totum gregẽ antecedit, vt suo ducatu viam illis commonstret, pedum quoq; tenens pastorale, vt aberrantes sequi se cõpellat: & simplices ouiculæ nihil formidãtes aut suspicãtes mali, pastorem antecedentẽ sequuntur cũ fiducia, eò ꝙ vocem eius agnouerũt, ex qua pastorẽ bonum à noxio lupo aut fure discernere norunt.[e] Eum verò qui non est ipsarũ proprius pastor nõ sequuntur, licet præcedentem & vocantem, sed magis fugiunt ab eo, eo ꝙ non agnouerunt vocem extraneorũ & ignotorum: propter quod, meritò formidãtes malum, aufugiunt, Videlicet ouile istud Ecclesia est, oues sunt populus domini. Qui non per ostium intrant, sed aliũde ascendunt, fures & latrones, illi sunt, qui non propter Dei gloriã rectã intẽtione populi dominici regimen & curam suscipiunt, sed propter ambitionẽ aut quæstum, aut aliquid huiusmodi. Qui per ostiũ intrãt, pastores veri, ij sunt qui populũ domini curant, non nisi propter

propter gloriam Dei,& animarum salutem,intētione syncera.His ostiarius aperit, quia spiritus sanctus (qui custos est ouilis huius)vel pater ipse cælestis,vel ipse etiam filius,ad subditorū curam administrandā tales excitat & inducit. Et huiusmodi veros pastores oues,id est,electi Christi audiūt,credendo & obediēdo sanctis eorū monitis.Hi nominatim vocant oues: quia sigillatim singulorum curam gerentes,ad bonū exhortantur singulos.Præcedūt quoq; oues quas educunt ad pascua,quia per viam salutis ambulantes exēplum conuersationis bonæ se præbent subditis. Illos autē qui non sunt veri pastores,non audiūt oues:quonia electi domini,hæreticos & ambitiosos homines praua docentes non suscipiunt,sed reiiciunt.[a] Hanc parabolam peruersis illis,Scribis atq; Pharisæis Christus proposuit,volens sic illos sibi ante oculos ponere, & qui essent crassa similitudine declarare. Verùm illi propositam parabolam nō satis intelligebant,tametsi in genere nōnihil suspicarētur ista aduersum se dici. [b]Explicare itaq; volens dominus Iesus obscurā parabolam,dixit eis manifestè:Ego sum ostiū istud ouiū, cuius pauloante memini.Per me,vt per ostiū,introire debet in Ecclesiā fideliū,quisquis velvt pastor oues curare,vel vt ouis in stabulo isto curari voluerit.Nemo nisi per fidē nominis mei rectè introire poterit in ouile Ecclesiæ,siue tanquam pastor vt regat,siue tanquam ouis vt pascatur & regatur.[c]Et multi quidē in præteritis sæculis se ingesserūt ad regimē & gubernationem populorū:sed quotquot ante me venerunt, quicunque sine me absq; fide & amore nominis mei accesserunt ad populi gubernationē,qui non ex intētione recta,nō ex fide & amore erga Deū se ingesserūt prælationi & gubernationi populorū (cuiusmodi olim extiterūt sensu carnis suæ inflati Philosophi,& idolorū pontifices,& cuiusmodi etiānū vos estis,qui gloriam Dei nō quæritis)nō merentur pastorū titulo insigniri:[d] sed fures magis & latrones dici debēt,qui non per ostiū propter fidem & amorē Dei introierūt intentione recta vt prosint ouibus,sed per fenestram ascenderūt aliunde intētione sinistra, non vt prosint,

a Hoc prouerbiū dixit eis Iesus: illi autem non cognouerūt, quid loqueretur eis.

b Dixit ergo eis iterum Iesus: Amē amē dico vobis, quia ego sum ostiū ouiū.

c Omnes quotquot venerunt,

d fures sunt et latrones.

a Sed non audierunt eos oues. sed vt præsint:non vt pascant,sed vt pascantur. [a] Verùm qui ad vitam æternam sunt prædestinati, electi Dei,non obedierunt illis praua & inania docentibus: sed diuinam magis instructionem sequuti,ab illorũ *b Ego sum ostium.* sunt seductione præseruati.Iterum dico: [b] Ego verè sum illud ostium,per quod oues dominicæ intrare de *c Per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur, et pascua inueniet.* bent in stabulum & caulas ecclesiæ.[c] Quisquis in me pura deuotione credẽdo,sic per me introierit in vnitatem ecclesiæ,veram ille consequetur salutẽ animæ & corporis.Eritque eorũ qui sic mihi se adiunxerint tanta libertas & securitas, vt quocunque se vertant, siue ingrediantur ad vitæ contemplatiuæ officia,siue egrediantur ad vitæ actiuæ opera,siue ingrediantur ad semetipsos,siue egrediantur ad proximos,nusquã defectum patientur:sed pascua vbique inueniẽt,vbique eis aderit gratia mea,quæ eos ingredientes & egrediẽtes deducet,custododiet, nutriet,& mali nihil *d Fur non venit,nisi vt furetur,et mactet,et perdat.* vsquã pati sustinebit.[d] Qui in ouili hoc furem agit & latronẽ nõ ad aliud ingreditur ouile,nisi vt furetur oues legitimo suo domino:easque furto abductas mactet,& laniãdo interficiat.Sic qui per ambitionẽ aut *e Ego veni vt vitam habeant, et abundantius habeant.* auaritiã se ingerũt in prælationẽ populi,non prodesse quærunt,sed sua tantum lucra cum subditorũ grauissimo damno spectant. [e] Ego verò non sic veni in mundum vt perdam,sed vt saluem:non vt vitam auferam:sed vt vitã conferam fidelibus ouiculis meis, vtque in vita vera confirmentur, & crescendo proficiant magis semper ac magis abundantes,donec à vita ista gratiæ ad perfectum transferantur gloriæ sta- *f Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.* tum. [f] Non solum autem ostium ego sum, sed pastor etiam ouium,& pastor verus ac bonus, pastoris rectè adimplens officium. Bonus enim pastor meritò ille censeri debet,qui pro salute sibi creditarum ouium paratus est vitam istam corporalem impendere,mortemque suscipere:vbi Dei gloria & ouium salus po- *g Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ.* poscerit:cuius ego post paululum in memetipso perfectum exemplum demonstrabo.[g] Non sic autẽ mercenarius,qui non ex Dei amore aut zelo salutis animarum gratis oues curat, sed ex ambitione tantum vel auaritiã,quasi ob mercedem temporalis honoris

aut

aut quęstus,qui verè pastor dici non meretur, vtpote cuius non sunt propriæ oues illę quas videtur curare, cùm non ex animo illarum curam gerat, nec eas in visceribus habeat, vt habere eas debet pastor verus. [a] Hic,inquam,mox vbi videt periculum aliquod imminere,vbi quempiam sentit in gregem suum desæuire,timens pelli suæ non gregi, subducit sese à cura gregis,ac fuga suæ vitæ corporali consulit:nihil interim considerans,quanta per eius absentiam damna in grege cõtingant,modo ipse alicubi extra periculum tutus latitet. [b] Sicque absente pastore, persequutor Diabolus aut malignus quispiam seductor, siue oppressor,in morem lupi absque resistentia pro suo libito sæuit in gregem, quasdam ex ouibus rapiendo & deglutiendo,alias dispergendo per deuia. [c] Idcirco, inquam,fugit imminẽte periculo mercenarius,quoniam non verus pastor est ex animo, sed mercenarius tantum, non nisi amore temporalis mercedis & lucri quod ex grege quærit,populum regẽs: [d] & quia vel nulla omnino vel nimis exigua est ei cura de salute ouium, pluris faciens suam vnius corporalem vitam, quàm suarum omnium ouium salutem, siue corporalem siue spiritualem. [e] Ego (vt quod verissimum est atque certissimum,frequenti replicatione vobis volentibus nolentibus inculcem) verè pastor sum bonus, [f] nimirum oues meas & ipse probè cognoscens, & ab eis vicissim cognitus. Ego enim secundum approbationis notitiam noui eos, qui sunt ad vitam prædestinati: & iidem me agnoscunt pastorem suum, voci meæ credentes & obedientes. [g] Quemadmodum pater meus me cognouit, quis sim, mêque gratum habet & diligit filium suum, & ego vicissim patrem meum cognosco & diligo: sic ego Dei & hominum mediator, & pastor bonus humani generis,oues meas electos meos cognosco,& diligo,& vicissim ab eis ego cognoscor, diligor, & audior. [h] Et tanta est illa, qua meas oues prosequor dilectio, vt pro earũ salute volenti animo daturus sim in mortẽ animã meam,pro eis à morte redimẽdis mortẽ in memetipso, cuius nõ sum debitor suscepturus.

a videt lupum venientem, & dimittit oues & fugit:
b & lupus rapit, & dispergit oues.
c Mercenarius autẽ fugit, quia mercenarius est,
d & non pertinet ad eum de ouibus.
e Ego sum pastor bonus:
f & cognosco meas, & cognoscunt me meæ.
g Sicut nouit me pater, et ego agnosco patrẽ.
h Et animam meam pono pro ouibus meis.

a Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, [a] Neque verò solæ oues istæ domus Israël ad ouile meum spectant, tametsi primas ipsæ obtineāt: sed insuper & alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, ex hac generatione Israëlitica, nempe prædestinatos ex populo gentium per orbem vniuersum dispersarum.

b & illas oportet me adducere: [b] Quas oues posteriùs, vbi à mortuis resurrexero, atque ad cælos ascendero, per Apostolos meos (quos mittam in mundum vniuersum) ex dispersione errorum & vitiorum cōgregabo, iuxta patris decretum, in stabilitatem Ecclesiæ, & veræ fidei vnitatem:

c & vocē meā audient: [c] & ipsi vocantem me per Apostolos meos auidissimè audient, animóque promptissimo voci meæ credent & obedient, toto corde excepturi eam quæ ipsis offeretur salutem.

d & fiet vnū ouile & vnus pastor. [d] Atque ita fiet, post meam in cælos ascensionem, ex duobus populis nempe Iudæorum & Gentium, vnum ouile, vna sancta Ecclesia: cuius vnus pastor, & caput vnum, ego ero, Iesus Christus, duos populos mihi adiuncturus in vno corpore.

e Propterea me diligit pater, qa ego pono animā meam, [e] Et hæc est meo patri peculiaris ratio me diligendi quòd pro salute ouium, quas ipse mihi dedit regēdas, ex obedientia erga ipsum & charitate erga illas, animo volenti sim daturus in mortem animam meam:

f vt iterum sumam eam. [f] non sic tamen vt omnino in morte permaneam, sed iterum eam post triduū resumam, rediturus post tridui tempus ad vitam, anima reducta in corpus, eíque reunita, vt antè fuerat. Quod enim pro meis ouibus sum moriturus ad tempus dispensatorie hoc agetur mea voluntate, non simplici & absoluta necessitate.

g Nemo tollit eam à me. [g] Nemo siquidem violenter à me, tanquam inuito & nolente, possit auferre animam meam, cuiuscūque tandem potentiæ fuerit, vel potestatis: ita vt me nolente mortem suscipere, mortem mihi possit nolenti inferre.

h sed ego pono eam à meipso. [h] Sed ego pro mea voluntate vltrò animam meam patiar à corpore separari, hāc permissurus (vbi mihi visum fuerit) hostibus potestatem siue licentiā.

i Potestatē habeo ponendi eā: [i] Ego enim vt verus Deus, simul & verus homo, potestatem habeo plenam & liberrimam (quā nullus possit cogere vel impedire) vt cùm mihi visum fuerit, & quandiu mihi visum fuerit, animam meam patiar à corpore separari:

k & potestatē habeo iterū sumendi eam, [k] ac deinde, cùm mihi visum fuerit,

rit,iterum animam aliquandiu dispensatoriè separatam,potestatiuè in corpus reducam,rursumq́; corpori vniam: sicque potestaté habeo & mortem suscipere,vt verus homo, & à morte pro meo placito resurgere,vt verus Deus:cui soli id propriè cōpetit habere mortis & vitæ plena cum potestate dominium. [a] Atque vt ita faciam, nempe vt prius animam meam ponam pro salute ouium,ac deinde eam resumam,mihi mandauit pater meus,qui me misit in mūdum: ipsius voluntas & decretum me ad voluntariè moriendum inducit,non vlla necessitas aut humana potestas compellit. [b] Quibus verbis ita à Christo magno affectus ardore prolatis, rursum in turba audientium ortum est dissidium,diuersis diuersa de Christo, vt sentiētibus,ita & pronūtiantibus. [c] Multi enim ex ipsis,Pharisæorum atque Scribarū errori fauētes, nihil emendati verbis Christi,dicebāt cum execratione aliis qui videbantur eum audire attentius: [d] Dæmonio obsidetur homo iste,& ex dæmonio quæ dicit loquitur, prorsus irrationabilia,& à cōmuni sensu aliena.Quorsum attinet, huic dæmoniaco sic attentum præbere auditum? [e] Nonnulli verò, quorum erat erga Christum non malus animi affectus, ad cōfutandum priorum illorum maledictas calumnias,dicebant: Profectò verba ista,si attentè audiantur, & expendantur cū iudicio,manifestè arguunt non agitari dæmonio illū qui ea pronūtiauit:neq; vanū videri debet, tā prudētibus,tā efficacibus,tā cohærentibus & rationabilibus sermonibus,aurem vtrāq; & totū animi affectū apponere. [f] Quod si quem non moueant verba,opera ille consideret,quibus verba comprobantur, vtpote cæci nati illuminationem,& alia huiusmodi pleraque:quę non dæmonis,sed diuinæ virtutis efficacia videntur esse testimonia. [g] Factum est autem post aliquantum temporis,vt celebraretur apud Iudæos Hierosolymis festum innouationis & dedicationis templi, quod à Iuda Machabæo institutū fuerat celebrari,in memoriam emundationis & sanctificationis templi à gentibus prophanati, & ab ipso effectū festum dicebatur encœniorum,id est, innouationis:eo quòd tunc quasi

a Hoc mandatum accepi à patre meo.

b Dissensio iterum facta est inter Iudaeos propter sermones hos.

c Dicebant autem multi ex ipsis:

d Dæmonium habet, & insanit,quid eū auditis?

e Alij dicebāt Hæc verba non sunt dæmonium habentis.

f Nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

g Facta sunt autem encœnia in Hierosolymis,

1.Mac. 4.

a & hyems erat. innouata fuerũt templum & sancta. [a] Celebrabatur autem hoc festum in hyeme,iuxta tẽpus illud in quo à Iuda Machabęo facta fuit templi sanctificatio,nempe quinta & vicesima die mensis noni, qui Casleu dicebatur ,& respondet ex parte decembri. [b] In hac festiuitate ambulabat Iesus palàm in tẽplo, quasi paratum se offerens ad docendum & benefaciendũ:non quidem in ipsis templi interioribus , vbi quieta esse omnia debebant, ambulabat , sed in anteriori parte, in porticu Salomonis. [c] Hic itaque deambulantem dominum Iesum , improbi Iudæi quiescere non valentes præ inuidia , ex omni parte circuncinxerunt: partim ne effugere posset ab eorum manibus , partim præ auiditate calumniandi & rapiendi aliquid ex ore eius:& quasi edoceri se velle simulantes , ac de veritate fieri certiores,dixerunt ad eum: [d] Quandiu tandem animos nostros ita dubios & suspensos tenebis,& quasi perdi molesta dubitatione sines,vt nesciamus quid de te sentire aut agere debeamus?Si verè tu es ille Messias nobis in lege & Prophetis promissus,palàm id nobis & clarè lucidéque, sine verborum ambagibus,aut parabolarũ inuolucris(quibus tua ferè soles inuoluere)expone:vt si quidẽ vera cõprobentur quæ dicis,credamus tibi:sin aliter ex authoritate refutare possimus figmẽti mẽdaciũ. [e] Sciẽs verò dominus,q̃ nõ discẽdi animo quærerẽt, sed tantũ studio calumniandi,ita eis respõdit : De eo quod vos nũc ex me interrogatis,iam sæpe dixi vobis,clarè vtique satis & lucide,& quis sim,& à quo venerim,& quorsum missus sim in mundum.Sed vos meis sermonibus fidẽ præstare pertinacibus animis recusatis, neque aliud, quam calumniam & contradictionem aduersus sermones meos meditamini, de credẽdo ne minima quidem cogitatiuncula agentes. [f] Neque verbis solum veritatem vobis expono, sed insuper & operibus miraculosis naturæ virtutem transcendentibus,quæ ego in nomine patris cælestis,secundum virtutem diuinitatis quam ab illo habeo,operor in mundo : quæ profectò efficax & validum satis perhibẽt testimonium veritati quam prædico, & quis ego sim , aut vnde venerim,

b Et ambulabat Iesus in templo , in porticu Salomonis.

c Circundederunt ergo eũ Iudæi,& dicebãt.

d Quousq; animam nostram tollis? Si tu es Christus,dic nobis palàm.

e Respondit eis Iesus : Loquor vobis , & non creditis.

f Opera quæ ego facio in nomine patris mei hæc testimoniũ perhibẽt de me.

nerim,satis euidenter vel me tacente clamant. [a] Sed vos neque verbis neque operibus ad fidem induci vultis,pertinaci animo omnia contemnentes & nihili facientes, imò ad blasphemiam vniuersa detorquêtes. [b] Nimirum quia non estis de numero eorum qui ad fidem & salutem sunt prædestinati: cuiusmodi si essetis,me vtique pastorem & saluatorē à Deo patre edocti agnosceretis. [c] Siquidem oues meæ,electi mei,ad vitam prædestinati & mihi ab æterno dati à patre,vocem meam audiunt,& sermonibus meis quos à patre in mundo loquor, simpliciter credunt, fideliterque obediunt. [d] Et ego vicissim oues meas illas cognosco, approbo, & diligo, tanquam pastor bonus: & ipsæ me sequuntur credendo & obediendo, omnia quæ credenda propono credentes, quæ fieri præcipio solicite obseruantes,quæ in vitæ meæ speculo exempla demonstro diligenter in semetipsis per imitationem exprimentes. [e] Et ego tanquā pastor bonus ouibus meis benefaciā,daturus eis,propter fidem qua in me credūt,vitam sine fine duraturam: modo quidem initium accipientem in gratia,ac deinde perfectè implendam in gloria. [f] Et licet secundū corpus videantur mori æquè ac cæteri increduli,nō tamen peribūt, non permanebūt in morte, neq; secundum animam, neq; secūdum corpus, quod etiam in suo tempore ad vitam gloriosam & immortalē resuscitabitur. [g] Neque poterit cuiuscunq; violentia fieri, vt vel vna aliqua ex ouibus meis,ex iis qui ad vitam sunt prædestinati,mihi depereat aut rapiatur de manu mea, sic vt per me non assequatur prædestinatā vitā & gloriam. [h] Quòd enim pater meus mihi dedit,ab ęterno secundū prędestinationē,& in tēpore secundū vocationē & electionē,id ego omniū maximi facio:quicquid mihi ab illo datur,non potest mihi nō esse charissimum,& præ omnibus eximiè dilectū: [i] & nulla violētia poterit illud de manu patris mei rapere, sic vt nō ad salutē prædestinatam possit adducere eos quos per me salua re prædestinauit. Quòd si de manu patris mei nemo illos possit rapere,cōsequēs est,vt neq; de manu mea. [k] Nimirū ego & pater vnū sumus,vna substātia,vnus Deus

a Sed vos non creditis,
b quia non estis ex ouibus meis.
c Oues meæ vocem meam audiunt:
d & ego cognosco eas,& sequūtur me.
e Et ego vitam æternam do eis:
f & non peribunt in æternū:
g & non rapiet eas quisquā de manu mea.
h Pater meus quod dedit mihi,maius omnibus est:
i & nemo potest rapere de manu patris mei.
k Ego et pater vnū sumus.

Deus, vnius eiusdémque potentiæ & virtutis, vnius quoque & eiusdem per omnia volũtatis, vt non aliud posśim velle ego, qu àm quòd vult ipse, nec aliud ipse quàm velim ego. [a] His verbis vsqueadeo ad impatiẽtiam sunt adacti inuidi & furibundi Iudæorum animi, vt sine iudicio mox ad lapides conuolarent, Christum quasi blasphemum interempturi & obruturi lapidibus, licet nec legitimè de blasphemia cõuictum, nec pœnæ mortis legitimè adiudicatum. [b] Quorum malignum conatum, & peruersum nimis propositũ videns dominus Iesus, ita se responso rationabili aduersus illorum furorem defendit, dicens: [c] En ego vobis ex eo tempore quo inter vos docui, & conuersatus sum, multa bona opera vobis vestrísque admodum commoda exhibui, ex virtute diuinitatis meæ quã habeo à patre: plurimis profui, nemini quicquã vnquam nocui. [d] Dicite igitur mihi, cuius operis gratia ex omnibus iis quæ erga vos vestrósque exhibui, me lapidibus nũc obruendum decernitis? Non enim beneficiis, sed malefactis, ex lege competit lapidatio. [e] Iudæi volentes videri legis zelatores, respondent: Nos inquiẽtes, non te volumus lapidare ob vlla opera bona quæ exhibuisti in populo, sed propter verba blasphemiæ, quæ nobis audientibus palam es loquutus, te cẽsemus dignum lapidibus obrui, iuxta decretum legis, quę blasphemum iubet lapidari: [f] videlicet quoniam tu, qui nõ aliud es quam homo vilis & miser, sicut vnus quilibet de infima fece hominum, tibi ipsi attribuis diuinitatem quam nõ habes, incredibili & intolerabili arrogantia falso te iactitans esse Deum, cùm dicis te vnum esse cum patre Deo. [g] Quã Iudæorũ responsionem ita Iesus confutauit, vt ostenderet, non ob hoc se lapidari dignum, quòd Deum se esse dixisset: Scriptum est, inquit, in veteris testamẽti libro in Psalmis, ex persona Dei loquentis ad homines, iudices & præpositos populi: [h] Ego dixi, dĳ estis vos, ratione excellẽtiæ & potestatis vobis traditæ secũdum quam diuinum aliquid participatis. [i] Si itaq; scriptura ac per scripturam Deus illos applellat nomine Dei, ad quos tãtum sermo Dei factus est, & qui secundum

a Sustulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarent eum.

b Respondit eis Iesus:

c Multa bona opera ostẽdi vobis ex patre meo.

d Propter quod eorum opus me lapidatis?

e Responderũt ei Iudæi, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia:

f & quia tu homo cùm sis, facis teipsum Deũ.

g Respondit eis Iesus: Nõne scriptum est in lege vestra:

h Ego dixi dĳ estis?

i Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est,

cundum participationem tantum aliquam diuinum aliquid habent,[a] & non poteſt mendacij aut blaſphemiæ argui ſcriptura,ſed verum & latū haberi debet quicquid illa loquitur: [b] quomodo ergo ex hoc mihi poteſtis crimen impingere blaſphemiæ, ꝙ meipſum quem pater cæleſtis ſanctificauit,id eſt,ſecundum diuinitatē ab æterno ſanctum genuit, & ſecundum humanitatē plenitudine ſancti ſpiritus vnxit,ac in mundum miſit,ad operādum quæ mihi præcepit, qui tam ſingularis eſt cū patre familiaritas & vnitas,dixerim eſſe filiū Dei, aut etiam Deum? Si illi qui participationem tantum aliquam diuinitatis habent ſine blaſphemia dij appellātur,quomodo ego dicar iure blaſphemus,qui ſecundum naturam Deus ſum, & totius diuinitatis habeo in me inhabitātem plenitudinem, eò quod filium Dei me eſſe dixerim?[c] Videlicet ſi nō per me vidiſtis fieri in nomine patris opera mirabilia diuinam virtutem manifeſtè atteſtantia, non exigo à vobis in me fidem. [d] Poſtea verò quam opera eiuſmodi, neq; pauca,neque mediocria, coram vobis exhibui,meritò ſanè & omni iure hoc à vobis exigo & requiro:vt ſi quidē meis verbis ſolis fidem præſtare nolueritis,vel propter opera iſta quibus verba con firmētur,credatis: [e] ita vt credentes cognoſcatis, me verè vnum eſſe cum patre,ex quo eiuſmodi opera facio,vtpote quod in me ſit ipſe pater, & ego in eo,ſicut filius & pater vnius eiuſdémque ſubſtantiæ, ſicut perſonæ diſtinctæ in vna indiuiſa ſubſtantia. Nam id ex operibus iſtis,quę veſtris oculis cernitis per me fieri,manifeſtè,ſi velitis,valebitis cognoſcere. [f] Ne ſic verò placati impiorum Iudæorum animi, ſuæ maliciæ propoſitum exequi pergebant laborantes eū tanquam blaſphemum & ſupplicio dignum apprehēdere.[h] Verùm quia nondum aduenit hora paſsioni cōſtituta,dominus Ieſus non ſe teneri permiſit ab eis, ſed abſque nocumento vel obſtaculo vllo, relictis illis,abiit ipſe liberè quò voluit. [h] Abiit verò rurſum in locum quēdam ſolitarium,vbi prius aliquantiſper fuerat demoratus,in locum videlicet quendam trans Iordanem vbi Ioannes Baptiſta prius baptizauerat: illicque

a & non poteſt ſolui ſcriptura: b quem pater ſanctificauit & miſit in mundū, vos dicitis,quia blaſphemas, quia dixi: filius Dei ſum?

c Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: d Si autem facio, & ſi mihi non vultis credere, operibus credite. e vt cognoſcatis, & credatis, quia pater in me eſt, & ego in patre. f Quærebant ergo eum apprehendere, g et exiuit de manibus eorū. h Et abijt iterū trās Iordanem, in eum locū vbi erat Ioannes baptizans primū, et manſit illic.

illicq; ad tempus demoratus est cùm discipulis suis› cedere volẽs Iudæorum furori sua absentia atque in solitudine extra turbarum tumultum ad passionem imminentẽ sese præparare, in gratam & acceptam patri hostiam. [a] Ipso verò illic agente, multi ex iis qui eũ audierant docentem, & miracula viderant facientem, ad eum venerũt, ob deuotionem fidei qua erga eum afficiebantur: qui in protestationem suæ fidei, Christum Ioanni comparantes, sed præferẽtes, dicebant: [b] Ioannem quidem signa nulla fecisse, cuiusmodi & multa & magna à Christo fieri viderant: [c] cæterũ omnia Ioannis verba quæ de Christo testificando prædixerat, exactè iã impleta esse, vtpote, quòd Christus post ipsum esset vẽturus, ac longè maior se futurus, quódque se imminuto ipse esset augmentum sumpturus, & alia complura. [d] Atque ita factum est, ex comparatione eorum quæ Ioannes vaticinando prædixerat, cum iis quæ in Christo impleri cernebant, vt multi ad credendum in Christum sint inducti, vt crederent ipsum verè à Deo missum esse in mundum ad salutem populi.

a Et multi venerunt ad eum, et dicebant.

b Quia Ioannes quidem signum fecit nullum.

c Omnia autem quæcunq; dixit Ioannes de hoc, vera erant.

d Et multi crediderunt in eũ.

ANNOTATIONES IN CAP. X.

Qui non intrat per ostium. &c.) Obserua quemadmodũ distinctè loquitur dominus, de bono pastore & de malo. Illũ dicit intrare, & per ostium intrare: hunc ascendere, & non per ostiũ, sed aliunde, quod est furum officium. Cęterum, hanc totam parabolã quanuis ex parte aliqua dominus ipse posterius exponat, nos tamen in Elucidatione præueniendo eã paucis explanauimus, vt melius sigillatim singula intelligerentur. Concordat autẽ nostra expositio magna ex parte, cũ iis quæ Augustinus idem agens (id est, parabolã istam exponens) scripsit. Per ostium enim intelligit Christum, per ouile Ecclesiam. Per ostiarium spiritũ sanctum intelligit, qui omnẽ nobis reuelat veritatẽ, vel ipsummet Christum dominum, qui nobis dignatur manifestare seipsum Chrysostomus verò & Theophylactus, per ostiũ intelligunt scripturam, per quam Christus intrauit, quia ab ea testimoniũ habuit. Ostiarium verò, vel Mosem vel spiritum sanctum, nostri non est officij, neque annotatiunculas tantum scribẽtis angustia finit, latius ista exponere, quæ si sigillatim essent persequenda, in nimiam excrescerent latitudinem, cui vix iusti

sufficeret

sufficeret amplitudo cōmentarij. Tam sunt quæ hîc dicūtur, omnia sacramētis grauida, & spiritalibus sensibus fœcunda. *Hoc prouerbium dixit eis Iesus.*) Græcè est παροιμία parœmia, quòd propriè prouerbiū interpretatur. Dixit autē Euangelista prouerbiū pro parabola, quāquam secundum proprietatē significationis ab inuicē differāt. ¶*Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones.*) In vulgatis Græcorum codicibus additur πρὸ ἐμοῦ pro emu, id est, ante me. Verùm id ad complendam sententiā videtur adiectū, cùm nec à Græcis authoribus inueniatur super eo quicquam annotatū, sed faciunt illi vim in verbo venerunt, videlicet quia dixerit dominus, *Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones, non autem, qui missi sunt.* Atque hinc dicunt non esse illud dictū in iniuriam Prophetarū, quasi & ipsi fures fuerūt & latrones. Prophetæ enim veri, missi sunt à Deo: sed pseudoprophetæ à nullo missi fuerunt, sed à seipsis venerūt: quēadmodum dominus ait Hieremiæ vigesimotertio & 27. *Ego non mittebam eos, et ipsi currebant.* Beatus Augustinus non legit quidē in textu, nisi quòd habet cōmunis lectio Latinorū: exponendo tamē adiecit, præter me, atq; per hoc Prophetas excipit à generali illa sententia, dicens, eos nō præter dominū venisse, qui cū eo veniebant, & ab eo venturo vt præcones & prænūtij mittebātur. ¶*Ego sum ostium. Per me si quis introierit, etc.* Ad pleniorē capitis huius intelligētiam, diligēter aduerte, bis dictū esse à domino de introitu per ostiū, & bis ab eo dictū esse: *Ego sum ostium.* Diuersum enim modum ingrediendi per ostium voluit proponere, Quidā enim per ostium ipsum intrāt, vt pastores & curatores ouiū: alij, vt ouiculæ intrant, vt pascantur cū reliquo grege. De prioribus loquitur in principio, cùm ait: *Qui non intrat per ostium in ouile ouiū, etc.* Et item in initio explicationis parabolæ, quum ait: *Ego sum ostium. Omnes quotquot venerunt, etc.* De posteriori autem ingressu, quo ouiculæ intrant per hoc idem ostium, sermo habetur, cum secundo dicitur: *Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur.* Annotauit hoc ipsum diuus Augustinus, cùm locum istum tractans ait: In hoc euidenter dominus ostendit, non solum pastorem, sed etiam oues, intrare per ostium. ¶*Ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.*) Secundum literalem sensum, videtur hoc modo loquendi significari magna securitas, libertas, & fiducia eorum qui in Christū fideliter credunt, ita vt in omnibus sint securi, & quocunque se verterint, bene eis omnia cedant ad salutem. Sic enim consuetum est in scripturis, per introitum & exitum significari omnem actionem cui se homo applicuerit. Propter quòd, in Psalmo dicitur: *Dominus custodiat introitū tuum, & exitum tuum,* id est, in omnibus ad quæ miseris manum sine

domi

domi siue foris. Sic Dauid scribitur fuisse ingrediẽs & egrediẽs ante filios Israël, & in omnibus gessisse prosperè. Atq; hęc est Chrysostomi & Theophylacti sententia, quam nos in Elucidatione attigimus, Diuus Augustinus, prius quidem ingressum & egressum ita distinguit, vt ingressus referatur ad exercitium hominis interioris, & egressus ad exercitiũ exterioris hominis. Vtrunque enim conuenit ei qui in Christũ credit, nempe vt per fidem interius quæ Dei sunt cogitet, & per eandẽ foris etiam proximis in exemplum operetur salutaria opera. Etiã hanc intelligentiã in nostra Elucidatione expressimus. Secundo autem loco, idem Augustinus aliam ponit intelligẽtiam, in qua magis se dicit oblectari. Nimirũ ingressum intelligens, introitũ in ecclesiam per fidem Christi, egressum autẽ discessionem ex hoc mundo ad patriã cælestem. Pascua verò vtrobiq; inueniũtur: vera tamẽ & perfecta illic inueniẽtur pascua, vbi plena erit bonorũ omnium satietas, quod erit in gloria paradisi. ¶ *Vt vitam habeant, et abundantius habeant.*) Augustinus prius refert ad vitã fidei & gratiæ spiritualis, qua viuunt fideles in præsenti tẽpore, posterius autem ad vitam gloriæ, quæ est in futuro. Consimiliter intelligunt Chrysostomus & Theophylactus. Posset tamen illud abũdatius habere, sic intelligi, quomodo apud Paulũ dicitur, abundare magis. Nos in Elucidatione simul ista, quasi in vnum sensum conuoluimus. Ex abundãtia enim quotidiani profectus in hoc tempore, pertingunt fideles ad illam plenam perfectámque abundantiã, quæ est in cælis. ¶ *Mercenarius autem fugit.*) Quis verè sit mercenarius censendus, paucis verbis bene expressit Augustinus, dicens: Sunt quidam Ecclesię præpositi, quibus Paulus Apostolus dicit: *Sua quærentes, non quæ Iesu Christi.* Quid est, *sua quærentes?* Non Christum gratis diligentes, non Deum propter Deũ quærentes: temporalia commoda sectantes lucris inhiãtes, honores ab hominibus appetentes. Hæc quando amantur à pręposito, & propter hæc seruitur Deo, quisquis est talis, mercenarius est, inter filios se non computet. ¶ *Non pertinet ad eum de ouibus.*) Græcè est. ὀ μέλει αὐτῷ: Hoc est, Non est cura de ouibus, vel oues non sunt ei curæ, aut cordi. Atq; in eundem sensum accipi debet nostra lectio: *Non pertinet ad eum de ouibus.* Alioqui, re ipsa verè ad illum de ouibus pertinet, & iure vtique deberet adeo cordi habere gregem, vt etiã mortem pro eo susciperet. Sed non pertinet ad eũ, quia ipse non curat nec cordi habet, nec ad se pertinere putat ouium curam. ¶ *Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam.*) Videtur prima facie absurditatem sermo iste continere. Quid enim? An ideo pater filium diligit, quia passurus est pro hominibus? An igitur non semper

per dilexit filium pater, aut non diligeret, si non pateretur pro homine. Sed nihil videbitur absurdi, si rectè intelligatur. Quemadmodũ enim filius aliquis sciens se patri à pueritia semper fuisse, atq; etiam nũ esse charissimũ, si nũc opus aliquod faciat, quod sciat patri suo fore gratissimũ, rectè & verè dicere poterit: Propterea me diligit aut diliget pater, quia opus hoc, aut illud perfeci, nõ quasi significare volẽs iam patris erga se dilectionẽ incipere, quũ sciat vnicè semp à patre se fuisse dilectũ, sed qa in opere illo peculiarẽ rationẽ amoris patri se prębere nouit, propter quã sibi in eo cõplaceat: sic & propositus sermo accipiendus est. Quasi dicat filius patris Christus: In hoc erga me peculiarẽ rationẽ amoris & cõplacẽtię habet pater, vel hoc ei in me summè cõplacet & ea ex parte me habet gratissimũ, qđ sic ei in amore & dilectione, erga homines cõsentiã, vt etiã mori pro eis velim. Atq; hũc sensum indicare videtur Theophylactus, cũpost multa ait: Hoc igitur significat, cũ dicit: Pater diligit me, eo ꝙ morior pro vobis, quasi exultet & gaudeat pater, ꝙ filius sibi similis sit, & seruet similitudinẽ suæ erga homines dilectionis. Cæterũ, in eo ꝙ additur: *Vt iterum sumam eam*, quidam codices habent, &, pro, vt, Alij habẽt, vt: quibus consentiunt Græca exemplaria. Videtur autem, vt, accipiendum eo pacto, vt dicat conditionem & modum eius quod dicitur, in hunc sensum: Ponã quidẽ animam meam: sed ita vt iterũ eam sumã, nõ prorsus eam perdam, vel ea lege vt iterũ sumam. Quanquã potest & finaliter accipi. Ad tẽpus enim mori voluit Christus, vt gloriosè resurgeret, & tam sibi quàm omnibus in se credẽtibus vitam morte deuicta cõpararet. ¶*Facta sunt autem encœnia in Hierosolymis.*) Encœnia Græcum vocabulũ est, compositum à nomine καινόν cœnon, id est, nouum. Vnde encœniorum festum dicitur, festum innouationis vel dedicationis tẽpli. Cuiusmodi autem ista fuerit solennitas, ex capite 4. primi lib. Machabæorum apertè cognosci potest: vbi post debellatos à Iuda Gorgiã & Lysiã de purificatione templi scribitur, in hunc modum. *Et ante matutinum surrexerunt quinta et vicesima die mẽsis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimi anni, et obtulerunt sacrificium secundum legem super altare holocaustorum nouum, quod fecerant. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, et obtulerunt holocausta cum lætitia, et salutaria laudis. Et ornauerunt faciem templi coronis aureis, et scutulis, et dedicauerunt portas et pastophoria, et imposuerunt eis ianuas. Et facta est lætitia in populo magna valde, et auersum est opprobrium gentium Et statuit Iudas, et fratres eius, et vniuersa Ecclesia Israel, vt agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis, ab anno in annũ per dies octo: à quinta et vicesima die mensis Casleu, cum lætitia et gaudio.* Hæc ibi. Quòd autem hanc

solennitatem voluerit Euangelista, manifestè satis indicauit, cùm adiecit: *Et hyems erat.* Optimè enim tẽpus cõsentit. Nonus enim iste mensis Casleu, apud nos ex parte cũ Decembri concurrit. Quidã verò existimauerunt, hæc encœnia celebrata fuisse in memoriã primę dedicationis factæ sub Salomone. Verùm hi nõ satis aduerterũt tẽporis cõsonãtiã. Illa enim (vt tertij Reg. 8. legimus) in mẽse Bethanim, id est, in mense septimo, fuit celebrata, quando nondũ hyems agitur, sed autumnus vix sumit initium. Concurrit enim ex parte cũ nostro Septembri. Alij existimauerunt, cõmemorationem agi posterioris dedicationis factæ post templi reædificationem, ab his qui de captiuitate redierũt Babylonica. Et his quidẽ tẽpus nõ omnino repugnat, cũ facta fuerit in mense Adar, qui est mẽsis vltimus, apud nos correspondẽs ex parte Februario, & ex parte Martio, quasi abscedẽte hyeme, & adueniẽte veris tẽpore, nõ longè à pascha: quẽadmodũ patet primi Esdræ 6. & 3. Esd. 7. vbi quasi coniunctim describuntur, celebritas dedicationis templi, & solennitas paschæ. Videtur tamen id quod primo loco dictum est verisimilius, quod nusquã legatur anniuersarius dies constitutus illi dedicationi post captiuitatem Babylonicã factæ: quod de altera illa facta sub Machabæis legitur. Et potuisset Euangelista à propinquitate paschali solẽnitatis tempus describere, quomodo alibi fecit dicens: *Et proximum erat pascha dies festus Iudæorum*, si huius dedicationis tempus voluisset significare. ¶*In porticu Salomonis.*) De hac porticu legitur 3. Reg. 6. in hunc modum: *Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis, iuxta mensuram latitudinis templi, et habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi.* Fieri autem potuit, vt porticus ista, templo à Chaldæis combusto, eadem remanserit. Vel si & ipsa simul cum templo periit alteram reædificauerint ad illius similitudinẽ filij captiuitatis, quemadmodum & templum ad prioris similitudinẽ reædificauerunt, vt merito porticus Salomonis potuerit appellari. Vel fortè alia ratione Salomonis dicta est, eo ꝙ in ea vel stare ad loquendũ populo cõsuetus sit, vel demorari pro sacrificiis peragẽdis. Certam nullam rationẽ hoc in loco assignant cõmentatores. ¶*Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est.*) Hic locus aliter in Græcis exemplaribus legitur, in hũc modũ: Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est. Atq; ita Chrysostomus & Theophylactus interpretantur. Estq; iuxta hãc lectionem sensus admodũ facilis, neminẽ posse oues Christi diripere, ꝙ nemo inueniatur maior aut potẽtior patre, à quo illas dono accepit. Augustinus legit ad eũ modũ quo nostra habet lectio: Pater qđ dedit mihi maius omnibus est, exponẽs de diuinitate, quã à patre ab æterno accepit,

&

& quæ omnia superat. Nos in Elucidatione, per id quod pater dedit filio, intelligimus electos & prædestinatos, quomodo & suprà capite sexto. *Omne quod dat mihi pater, ad me veniet.* Maius autem, secundum æstimationem & appretiationem interpretamur. Quod enim paruũ est nobis, & parui facimus, id facilè perire sinimus, maximè si q̄s vim inferre velit. Quod autẽ magnum est, & magnifit à nobis, id nõ nisi coacti superiore aliqua potestate aut virtute dimittimus. Potest & tertia addi expositio, secundum quam ipsi electi intelligantur maiores omnibus aduersariis potestatibus, non quidẽ in semetipsis, sed in Christo cui credunt. Iuxta id quod alibi suis discipulis idem ait: *Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum.* Et iterum: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit.* ¶ *Nonne scriptum est in lege vestra*) Per legem hic intelligit dominus omnẽ scripturã veteris testamenti, cùm etiam Psalmos sub lege comprehendit. Alibi verò legẽ accipit specialius vt contra Prophetas distinguat, cùm ait: *Lex et Propheta vsque ad Ioannem.* Et iterũ: *In his duobus mandatis, tota lex pendet & Prophetæ.* Alibi verò totam scripturam in tres partes diuidit, cùm apud Lucam ait: *Oportet impleri quæ scripta sunt in lege, & Prophetis, et Psalmis, de me.*

ELVCIDATIO CAP. XI.

Interim verò dum sic latitaret dominus trans Iordanem, contingit quendam ex peculiaribus eius amicis grauissimo ad mortem vsque languore corripi, Lazarum scilicet à Bethania, ex castello siue vico illo sic nominato oriundũ: qui vicus erat possessio Mariæ & Marthæ sororis ipsius Mariæ, quæ ambæ sorores erant ægrotãtis Lazari.[b] Hæc autem de qua modo loquimur Maria, ea erat quæ (vt paulo pòst pro lixiori narratione declarabitur) dominũ passioni & morti proximũ, in mysterio mortis & sepulturæ suæ, vnguento pretioso perfudit, atq; etiã præ humilitate & dilectione nimia, pedes eius capillis capitis sui extersit. Huius, inquam, Mariæ frater, nomine Lazarus, vir nobilis & sororum similis, id est, Christo deuotus, graui ad mortem vsq; infirmitate est correptus.[c] Cũ itaq; sorores pro fratris salute naturail affectu solicitæ, humanum sibi viderent deficere subsidium, ad

Erat autẽ quidã languẽs Lazarus, à Bethania, de castello Mariæ & Marthæ sororum eius.
b *Maria autem erat quæ vnxit dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cui' frater Lazarus infirmabatur.*
c *Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes:*

Christum tunc absentem (quem omnia posse credebant) nuntios miserunt, qui ex ipsarum nomine ad Christū huiusmodi nuntia perferrent, dicentes: [a] Domine, frater noster quem tu peculiari soles prosequi amore, sicut & ipse te vicissim diligebat, hic nunc infirmitate laborat graui, & humana via incurabili. Sic videlicet à Christo tacitè postulantes, si ita ei videretur expedire ad gloriam Dei, vt illum dignaretur vel verbo absentē (quod olim fecerat seruo Centurionis & Reguli) curare. [b] Accepto verò huiusmodi nuntio dominus, respondit iis qui nuntiū attulerāt, ac per eos sororibus illis à quibus missi fuerant. [c] Infirmitas istā qua modo Lazarū dicitis laborare, non eum ad mortē stabilē perducet, sic vt per eam absorbeatur & mortuus maneat mortuus, sed propter gloriam Dei dispēsatoriè permittitur in eum grassari, nimirum vt per eius occasionē virtus diuinitatis meæ, qui sum filius Dei manifestetur, illum à mortuis resuscitādo, postq̄ vita defunctus fuerit. [d] Amabat verò dominus Iesus amore peculiari, piam & deuotā istam familiā, Martham in frequenti ministerio pro se solicitam, Mariā in contemplationis & deuotionis vnitate sibi inhærentem, & Lazarum fratrem piarum sororum bona exempla sedulò imitantem. [e] Postquam igitur audisset dominus ex nuntiis, Lazari infirmitatem, non statim ad iter se accinxit, sed in eodem loco in quo nuntium acceperat, permansit adhuc duos dies post acceptum nuntium, vt per mortis moram longiorem gloriosior postmodum sequutura appareret resuscitatio. Post duos autem dies, cùm iam ad Lazarum resuscitandum decreuisset proficisci, dixit ad discipulos: [f] Surgite, redeamus in Iudæam. Discipuli verò memores iræ & odij Iudæorum in dominum, quasi cupientes eius vitæ consulere dixerunt ad eum: [g] Bone magister, non diu est quod te ad mortem requirebant Iudæi, & lapides iam paratos habebant vt te lapidarent, ita vt effugere debueris manus eorum. Et nunc quid sibi vult quod illuc præter vllam necessitatē redire velis, vbi certò nosti te habere hostes & multos & graues, qui tibi machinantur malum.

a Domine, ecce quem amas infirmatur.

b Audiēs autē Iesus, dixit eis: c Infirmitas hæc non est ad mortem, sed vt glorificetur filius Dei per eam.

d Diligebat autem Iesus Martham, et sororē eius Mariam et Lazarum. e Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidē mansit in eodē loco duob⁹ diebus, deinde post hæc, dicit discipulis suis. f Eamus in Iudæam iterū. Dicunt ei discipuli: g Rabbi, nunc quærebānt te Iudæi lapidare: et iterum vadis illuc?

Domi-

a Dominus autem discipulorum huic obiectioni ita respõdet:In horas duodecim dies totus diuiditur, nec semper eadem perseuerat hora, sed succedit alij alia, posterior priori:atq; per hanc successionem frequentèr euenit,vt quod vna hora velit homo,alia nõ velit. Mutatur quippe cũ tempore homo. Sic & Iudæorum animi,qui ante paululum in me erant furore accensi, nunc forsitan post aliquantulum tẽporis prętcritum, erunt in me mitiores. b Et hoc docet experiẽtia,eum qui ambulat in die,nihil habere periculi,vt impingat alicubi & corruat, eò quòd lumen hoc corporale videns,per illud dirigitur,& sibi à periculo cauet. c Qui autem in tenebris noctis ambulare tentauerit, facilè alicubi impinget & corruet : quoniam lucem non habet in oculis, qua dirigatur gressus ambulantis. Sic & spiritualiter,qui in veritate(quæ est lux animæ)opera sua agit,quemadmodum ego mea omnia ago in veritate,is non sibi debet metuere à malo: qui verò malè agens in tenebris ambulat peccatorũ, illi meritò timendum est,nec euadet ille pericula mortis.Vnde si perseueret aduersum me ira Iudæorum, ego nihilominus cõfidenter ibo quò decreui,& quę pro gloria Dei erũt,operabor. d Atq; his dictis,tunc causam eis cœpit aperire, ob quã decreuisset proficisci in Iudæam,dixitq; ad eos:Lazarus communis noster,id est, meus & vestrum omnium amicus,cuius nos tàm sępe humanitatẽ sumus experti,is nũc morte sopitus dormit,& huius causa dispono proficisci in Iudæam, nimirum vt à somno mortis eum suscitãdo,simul & patris mei gloriam manifestem, & beneficiũ beneficio compensem. e Discipuli verò rudes, de dormitione corporis existimãtes eum loqui & de excitatione corporali,simul & à Iudæa ob periculũ abhorrẽtes, quasi contrà respondentem,dixerunt illi: f Domine,si dormit amicus noster Lazarus, signum bonum est illud recuperandæ sanitatis. Nam id in ægrotãtibus docet quotidiana experientia,sæpe post somnum quietum ipsos habere melius. Nec proinde necessarium est,vt illius causa tu redeas in Iudæam, vbi tam multi tam malè tibi volũt. g Volebat autẽ Iesus illo suo sermone

a Respondit Iesus: Nónne duodecim sunt horæ diei?

b Si quis ambulauerit in die, nõ offendit,quia lucem huius mũdi videt.

c Si autem ambulauerit in nocte, offendit,quia lux non est in eo.

d Hæc ait, & post hæc dicit eis, Lazarus amicus noster dormit,sed vado vt à somnó exuscitem eum.

e Dixerũt ergo discipuli eius:

f Domine,si dormit,saluus erit.

g Dixerat autẽ Iesus, de morte eius, illi autem putauerũt, quia de dormitione somni diceret.

Lazari mortem significare, vsitata scripturæ consuetudine mortem appellaus dormitionem, & mori dormire, propter spem resurrectionis. Discipuli autē pro sua ruditate, corporaliter omnia intelligentes, existimabant dominum loqui de somno siue dormitione corporali, animalibus naturaliter cōpetente, ad vicium sensitiuarum (quæ in suis operationibus nimia vigilia fatigantur) reparationem.[a] Videns igitur dominus discipulorum ruditatē, tunc illis dixit verbis apertissimis: Dormitio ista de qua loquutus sum vobis, non dormitio corporalis somni, sed mortis dormitio debet intelligi.[b] Iam enim è vita ista excessit amicus noster Lazarus: & in hoc gaudeo, propter vestram vtilitatem, vt in fide erga me cōfirmemini: gaudeo, inquam, me illic nō adfuisse cùm ille moreretur. Si enim illic pręsens adfuissem cùm infirmaretur, pręcibus sororum deuictus illum debuissem curare, qui passim omnibus soleo, etiam nunquam bene meritis, subuenire: ex qua infirmi curatione, non tanta vobis vtilitas prouenisset, quanta ex mortui resuscitatione, quam breui videbitis: neque tātum ex illo vestra fuisset fides firmata, quantum ex hoc firmabitur.[c] Surgite ergo, & locum sepulturæ eius adeamus, vt pro gloria Dei vobis videntibus eum resuscitem à mortuis.[d] Hæc audiēs Thomas cognomento Didymus, vt pote quod omnino definito cōsilio decreuisset dominus proficisci in Iudæam causa resuscitandi Lazari, vehementia quadam accensus, dixit ad cōdiscipulos. Postęaquā ita seriò id postulat præceptor, sequamur fidēter, & moriamur cum eo. Si nos velit in mortis periculum adducere, prosequamur eum. Non est enim seruus domino maior, aut discipulus præceptore pretiosior.[e] Veniens itaque cū suis discipulis dominus de loco in quo latuerat, ad Bethaniam vbi mortuus fuerat Lazarus, inuenit eius cadauer iam quatuor dies iacuisse in monumento. Iam enim à sepultura quartus erat dies.[f] Bethania verò, locus erat non multum distās à ciuitate Hierusalē, nimirū stadiis tantū quindecim, quę sanè p modica est distātia. Atq; hæc propinquitas ex parte aliqua causam dedit, vt multi Iudęorū

a Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè:
b Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, vt credatis quoniam non eram ibi.
c Sed eamus ad eum.
d Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad cōdiscipulos. Eamus & nos: et moriamur cum eo.
e Venit itaque Iesus, et inuenit eum quatuor dies in monumento habentem.
f Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadijs quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Marthā & Mariam, vt cōsolarentur eas de fratre suo.

ex ciuitate venissent ad Marthā & Mariā, gratia consolandi eas super morte fratris sui: quēadmodum solēt amici & noti, vbi tristior aliquis casus obuenerit, se inuicē inuisere, ad dolentiū tristitiam (partim sua præsentia, partim consolatoriis verbis, partim opportunis auxiliis) mitigandam, ne modum iustum excedat. Maximè verò ad eos qui sunt in pretio plures solent confluere: qui plures aliis videntur amicos habere, cuiusmodi istę erāt mulieres insignes & honorabiles. [a] Domino autem castello Marthæ & Mariæ iam appropinquāte, Martha statim vt audiuit ex præcurrente fama, aduenire Christū, non illū putauit domi expectādū: sed vt honestius exciperet sibi gratissimū hospitē, processit de domo in occursum eius. [b] Soror autē eius Maria suo more contemplationi sedulò intēta, in interioribus domus quieta residebat, adhuc ignara aduentus domini. Occurrens itaque domino Martha, nō cum illo iracundè expostulauit, quod fratrem non curasset, cùm infirmitatem per nūtium cognouisset, & curare solo verbo eum potuisset: sed multa cum humilitate tantū desiderium suū ei intimauit, dicens: [c] Domine, si tu præsens hîc adfuisses cū adhuc infirmaretur frater meus Lazarus, non hæsita de tua benignitate, quin nostris deuictus precib⁹ libēter eū curasses atque à morte seruasses. [d] Neque tamen adhuc res prorsus desperata est. Firma enim fide teneo, quod etiam nunc postquam ille defunctus est, si tibi placuerit, excitare illum poteris, inuocato nomine patris tui cęlestis, qui te semper audit, & tibi donat quęcunque ab eo postulaueris: ex cuius virtute, & in cuius nomine, tu semper omnia tua agis. [e] Quibus magnæ proculdubio fidei verbis, ita dominus generali sermone quasi annuendo, respōdit: Mortuus quidē est tuus frater quem diligebas, sed iterum ipse à mortuis reuocabitur, atque in vitam redibit. [f] Quoniam autem sermo iste generalis erat, neq; exprimebat quicquā de peculiari fratris resuscitatiōe, iccirco Martha amplius aliquid volēs cognoscere, ita domino respōdit: [g] Verè dicis, & hoc indubitata fide à te edocta credo, fratrē meū à mortuis resuscitandū in generali

a Martha ergo vt audiuit quia Iesus venit, occurrit illi.

b Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum:

c Domine, si fuisses hîc, frater meus non fuisset mortuus.

d Sed & nunc scio, quia quęcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.

e Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus.

f Dicit ei Martha:

g Scio, quia resurget in resurrectione in nouißimo die.

mortuorum resurrectione, quæ fiet in nouissimo magni iudicij die: quãdo omnes boni atque mali de monumentis prodibunt, vt recipiant secundũ opera sua.

a Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio & vita. Qui credit in me, etiã si mortuus fuerit, viuet.

[a] Volens autem Christus eius fidem amplius probare, priusquam postulatiõi satisfaceret, rem magnam & intellectu difficilem ei proposuit dicens: Ego sum is per quem resurgẽt omnes electi, & per quẽ omnes item electi vita viuent æterna. Vnde quisquis in me veram vitam credit, per fidem charitate viuẽtem mihi inhærẽs, hic etiam si mortuus fuerit corporis morte, mori tamen non poterit in anima: quæ semper in me manet viuẽs, quãdiu in me, qui sum vita, permanserit, & ego vicissim in ea permansero.

b Et omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum.

[b] Et omnis qui vera vita animæ sic ex me & in me viuit, & in me sic, vt oportet, credit, non morietur morte damnationis æternę, quam per fidem mei nominis effugiet: sed vita viuet sempiterna, modo quidem viuere incipiẽs per gratiam, postmodum victurus in æternitate per gloriam.

c Credis hoc?

[c] Credis tu Martha his quæ ego tibi propono? Pronuntia fidei tuæ cõfessionem, vt desiderij tui merearis accipere adimpletionem.

d Ait illi: Vtique Domine, ego credidi:

[d] Statim illa ex corde pleno fidei protestationem eructat veritatis, dicens: Vtique domine, fide certissima credo omnibus quæ à te dicuntur. Et hoc tanquam omnium de te credendorum caput & summarium, sicut per fidem persuasissimum habeo, ita & ore constanter confiteor:

e quia tu es Christus, filius Dei viui, qui in hũc mũdum venisti.

[e] quòd tu verè sis Messias ille in lege promissus, & Prophetis, ac patribus diu expectatus, à Deo plenitudine spiritus sancti non ad mensuram vnctus, Dei veri & viui naturalis & consubstantialis filius, qui de sinu patris dignatus es in assumpta hominis forma ad homines descendere, ad operandum humani generis salutem.

f Et cùm hæc dixisset, abijt, et vocauit Mariã sororem suam silentio, dicens:

[f] Hisque dictis, festina abiit domum, & sororem suam Mariam, quam sciebat à Christo peculiariter dilectam, clanculũ vocauit, vt etiam ipsa dominum digno susciperet obsequio, & propositam postulationem confirmaret. Dixit itaque ad eam Martha, quasi in aurem ei loquens, propter multorum præsentiam:

g Magister adest, & vocat te.

[g] Surge citò Maria, ecce dominus huc ad nos venit, & ipse te vocat: scio tuum occursum illi fore

gra

gratissimum, & meritò exposcit illius reuerentia, vt alacri occursu (quemadmodum ego iam prior feci) honeste eum excipias. [a] Quæ, statim vbi domini audisset præsentiam, nuntium haud dubiè lætissimum, festina surrexit de loco in quo residebat, abiitque in occursum eius. [b] Nondum enim dominus vsque in vicum ipsum peruenerat, sed aberat adhuc in aliquanta distãtia, circa locum in quo ei Martha occurrerat. [c] Iudæi verò qui ex Hierosolymis venerant, & cum Maria (quæ amplius forsitan propter affectus teneritudinem, afflicta videbatur) in domo sedebat, ad eam consolandam de morte fratris, cùm vidissent eam ita subitò surrexisse, & domum exiisse, causam ignorantes huius rei (Nam in aurem sorori suæ Martha de Christi aduentu loquuta fuerat vt cæteri quid esset ignorarẽt) sequuti sunt illam exeuntẽ, putantes eam ex impatientia aut vehemẽtia doloris properare velle ad monumentum fratris, vt ibi largius plorãdo dolorem suum lachrymis (vt solent supra modũ afflicti) mitigaret. Proter quod, fideliter eam sunt comitati: vel ne mulier solitaria & absque consolatore seipsam nimis affligeret, vt solent non rarò qui dolori suo plenas laxant habenas: vel vt multorum simul plangentium præsentia, melius illa suo dolori satisfaceret. [d] Cùm itaque Maria ad locum peruenisset in quo erat dominus Iesus, mox vbi eum vidit, ex plena fide & deuotione qua erga eum ardebat, ad pedes eius humiliter procidit, eum sicut corde, sic & operis signo, vt verum Deum adorãdo: statimque cordis sui dolorem, coram illo qui succurrere posset aperiẽs, ad eum ferè modum quo prius Martha, dominum alloquuta est, dicens: [e] Mi domine, si tu præsens adfuisses tunc cùm infirmaretur frater meus, non dubito, quin tu eũ tua benignitate solita, ex diuinitatis virtute, à morbo curasses, ac præseruasses, à morte. Tu verò etiam nũc quod tibi bonum videtur facies. [f] Piissimus Iesus cũ eam videret amarè flentem, item & illos qui cum ea erant Iudæos, propter compassionem erga illam, simpliciter plorantes, lachrymas humilium volens cõsolari, & deuotarũ sororum desiderio satisfacere, quasi

a Illa vt audiuit surgit citò, & venit ad eũ.

b Nondũ enim venerat Iesus in castellũ, sed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha.

c Iudæi ergo qui erãt cum ea in domo, & cõsolabãtur eam, cũ vidissent Mariam quia citò surrexit, & exijt, sequuti sunt eam dicentes: Quia vadit ad monumentũ vt ploret ibi.

d Maria ergo cũ venisset vbi erat Iesus, videns eũ, cecidit ad pedes eius, et dicit ei:

e Domine, si fuisses hîc, non esset mortuus frater meus.

f Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes,

a Infremuit spiritu, & turbauit seipsum.
b & dixit ei, vbi posuistis eū?
c Dicunt ei: Domine, veni, & vide.
d Et lachrymatus est Iesus.

ad opus se præparans, [a] assumpsit in semetipso voluntariè turbationē quandam vehemētis indignationis, quā & fremitu externo demōstrauit. [b] Iussitq; demōstrati sibi locū monumenti, vbi defuncti corpus recōditum fuerat:non quòd locum ignoraret, sed vt miraculum subsequens glorificaret. [c] Quibus auditis, sanctæ sorores spe bona cōcepta dominū ad monumentum deducere paratæ, dixerunt ei: Veni domine, & vide locum, nos te libentissimè deducemus. [d] Inter eundum verò, cùm omnes videret ac præ cæteris ipsas sorores amarè flentes, compassione humana permotus, & ipse lachrymas fudit, tum vt amorē erga se diligētes tenerrimum ostenderet, tum vt diuinæ virtutis opus in testimonium suæ diuinitatis exhibiturus, veræ humanitatis indicium præmitteret. [e] Iudæorum verò nonnulli, qui illic aderant, Christum videntes compassionis affectu lachrymas profundere, dixerunt ad se inuicem: Videte, quomodo Lazarum defunctum vir iste diligebat. Profectò non vulgaris amoris lachrymæ istæ in viro tanto sunt indicia. [f] Quidam verò, vel calumniantes, vel dubitantes de Christi virtute dicebant: Nónne iste est de quo fama vagatur, quòd hominem à natiuitate cæcum à sua cæcitate liberauerit, visúmque ei donauerit? Quòd si verum est, quomodo non potuit hunc quem tantum dilexisse probatur, a sua infirmitate curare atque à morte seruare? Minus enim videtur, hominem ab ægritudine naturali curare, quàm (quod prorsus supra naturam est) cæco nato visum donare. [g] Dominus autem Iesus, postquam compatiendo humanis necessitatibus lachrymatus esset, aduersus Diabolum omnis quæ est in humana natura miseriæ authorem, quē iamiam erat expugnaturus, iterum indignationem assumpsit, quam & fremitu vt antè monstrauit: atque in hoc fremitu & indignatione, ad monumentum vsque peruenit, magna populi turba comitatus. [h] Monumentum autem in quo reconditum erat Lazari corpus, in spelunca erat, cui ex more erat superpositus magnus lapis, quasi occludens os sepulchri. [i] Iussit itaque dominus, vel disci-

e Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum.

f Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic qui aperuit oculos cæci nati facere vt hic non moreretur?

g Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentū.

h Erat autem spelūca, & lapis superpositus erat ei.

i Ait Iesus: Tollite lapidem.

discipulis, vel aliis qui astabant, vt lapidem illum reuoluendo amouerent ab ostio monumenti: nō quòd clauso eo nō posset resuscitare defunctum, sed vt clarius appareret miraculum, cùm astātes viderēt, prius quidē defunctum ac fœtidum cadauer interius latitans, ac deinde hominem viuentem subitò prodeuntem. [a] Martha verò soror Lazari defuncti, erubescēs tam honorabili domino sepulchri fœtorem in nares benedictas ingerere, quasi prohibere id cupiens, dixit ad eum: [b] Mi domine, iam credo fœtorem cadauer defuncti fratris mei exhalabit, qui ne te offendat, vereor. Iam enim quartus est dies, quòd eū in hoc sepulchro cōdidimus. Si itaque tibi videbitur, lapidem ita dimittes, & quòd voles nihilominus facies. [c] Quę verba quoniam secundū speciem videbātur dubitationē quandam sonare, tanquam si desperaret iam ipsa de fratris tandiu defuncti resuscitatione, item inobedientiam aliquam videbantur & cunctationem in adimplēda iussione domini prętendere, quasi per increpationem eam alloquutus est, dicens: [d] Nónne iam ex mę ante audisti, quòd si firma fide, absque hæsitatione & diffidentia credideris me id posse quod desideras, videbis in eius circa fratrem tuum adimpletione glorificari Deum? Noli igitur sic quasi hæsitās aut parum fidēs, quæ dubitationem præ se ferant proloqui: sed quæ mando, obedienter sine contradictione & cunctatione, vt fidelem decet discipulam perfice. [e] Mox verò per eos qui aderant lapis reuolutus est ab ostio monumēti, & intus latēs mortui cadauer introspicientibus apparuit. [f] Tunc dominus Iesus diuinæ virtutis opus grāde patraturus, prius oculos in cælos leuauit, quasi ad patrem suum omnipotentem respiciēs: per hunc modum protestans, eam qua opus illud erat patraturus virtutem, sicut & omnia sua ab illo se habere, & gloriam omnē ad illum referre: insuper & voce illum est alloquutus, dicens: [g] Mi pater, gratias ago tibi, quoniam hac in re quam modo à te postulo, & quā ex tuo nomine iā nunc opere monstrabo, sicut & aliàs semper in omnibus quę à te postulaui, me exaudisti: ac proinde, ad te pater, à quo mea omnia habeo,

a Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat:

b Domine, iam fætet, quatriduanus est enim.

c Dicit ei Iesus.

d Nónne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?

e Tulerunt ergo lapidem.

f Iesus autem eleuatis sursum oculis, dixit:

g Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.

beo, omnem refero gloriam & gratiarum actionem. [a] Et ego quidem sciebam, quòd me semper exaudias in omnibus quæcunque à te secundum spiritus dictamen postulo cùm nostra voluntas vna sit & dissona esse non possit. [b] Veruntamen propter populum qui circunstat, sic te voce rogaui, tibique etiam voce gratias egi, vt ipsi per hæc intelligant, quòd tu me miseris in mundum, quódque omnia quæ in mundo loquor, vel ago, ex tuo nomine & tua virtute loquar & agam, nō ex nomine Beelzebub vel aliorum dæmoniorum virtute, vt quidam calumniari non metuunt. Id enim apertè satis ex his possunt intelligere quę iā dixi, me scilicet postulare à te & à te exaudiri, atq; in omnibus tibi gratias agere. [c] His dictis, voce clara & valida quę ab omnibus poterat audiri, clamauit, dicēs: Surge qui dormis Lazare, & de sepulchro viuus prodiēs, teipsum ante omnium oculos visendum exhibe, vt in te manifestetur gloria Dei. [d] Nec mora. Statim vt verbū illud diuinæ virtutis ex ore diuino processit, is qui plures iam dies mortuus fuerat: ante omniū oculos prodiit viuus manus habēs & pedes institis siue fasciolis lineis, vinculísque & ligaminibus sepulchralibus iuxta cōsuetudinem Iudæorum ligatos, & faciem habens obuolutam sudario. In quo vno opere plura simul considerantur miracula. Primùm, quòd mortuus & tam diu mortuus, sola vocis virtute vitam recepit. Deinde, quòd absq; humano adminiculo, citius quàm quisquam posset hominū, è sepulchro prodiit. Postremò, quòd manus & pedes ligatos habens prodiit, & faciem sudario tectam, quòd etiam sanum hominem prodire vetaret. [e] Dixit autem Iesus, vel discipulis, vel aliis iuxta astantibus: Vos istum (vt cernitis) adhuc ligatū propius attingite, vt quòd oculis videtis, etiam tactu si videbitur comprobetis: & ligamina pedum manuúmque illi dissoluite, vt dissolutis vinculis liber posit in pedes consistere, & tanquam vnus aliquis cæterorum vobis hîc spectantibus ambulare: vt nulla supersit calumniæ occasio, & manifesta reluceat sine contradictione veritas ad gloriam Dei. [f] Ex hoc autem tam euidenti, támque inuincibili

a Ego autem sciebā, quia semper me audis:
b sed propter populū qui circunstat dixi, vt credant quia tu me misisti.
c Hæc cùm dixisset, voce magna clamauit: Lazare, veni foras.
d Et statim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes institis, & facies eius sudario erat ligata.
e Dixit eis Iesus: Soluite eum & sinite abire.
f Multi ergo ex Iudæis qui venerāt ad Mariam & Martham, & viderāt quæ fecit, crediderūt in eum.

cibili & irrefragabili miraculo, multi Iudæorum qui ad Martham & Mariam cōuenerant, & miraculi spectatores, ipsi fuerant ac testes, permoti sunt ad credēdum in dominum Iesum, tanquam in eum qui à Deo missus esset ad salutem hominum, in cuius nomine eum viderant tantū ædidisse miraculū. [a] Quidam verò ex illis redeuntes in ciuitatem, vel propter obfirmatum odium cōtra dominum, vel propter fauorem principum captandum, vel propter rei nouitatem, ad Pharisæos quæ viderant referre festinant: modúmq; & ordinem totius negotij, & facti euidētiam, illis sigillatim exponunt. [b] His itaque plurium fide digna relatione auditis, nō mediocriter conturbati, sed nihil (propter radicatum in corde odij fomitem) emolliti aut emendati Iudæorum primores sacerdotes & Pharisæi, concilium coēgerunt, vt inter se quid facto opus esset, decernerent: atque in cōcilio iam congregati, dixerunt adinuicem: [c] Quid faciemus viri fratres, quo vtemur hac in re tā perplexa & periculi plena cōsilio? Homo enim iste qui dicitur Iesus à Nazareth, plura indies & maiora signa facere nō cessat: ita vt in errorem incipiant induci, etiam qui in lege videntur eruditi. [d] Quod si ad hunc modum pergat homo iste, & nos eum vt hactenus liberè quæ voluerit agere permiserimus, neque authoritate aut vi illum prohibuerimus, quātum ex ipsis initiis & multo magis ex rei processu licet cōiicere, futurum est breui, vt omnes Iudæi ipsius doctrinam suscipiant, ipsiq; fide & fauore adhæreāt, & vix quisquam in doctrina nostra & fide nobiscum permaneat. Quo si rē deuenire cōtingat, mala proculdubio grauissima nobis obuenient. [e] Scilicet Romani, quorūm potestati nosipsos subdidimus, cùm audierint Iudæos nouum quendam regem absq; sua authoritate suscepisse, & illi populū omnem adhęrere, nihil dubium, quin invltionem infidelitatis huius, tanquā ad rebelles Cæsari, sint cum exercitu multo & potestate magna venturi, [f] auferéntque à nobis & locum & populum, ciuitates omnes Iudææ in suum ius violenter vsurpaturi, & populum gentis nostræ vel intefecturi gladio, vel ablegaturi

a Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisaeos, & dixerūt eis quæ fecit Iesus.

b Collegerunt ergo pontifices & Pharisæi cōcilium, & dicebant:

c Quid facimus? quia hic homo multa signa facit.

d Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum.

e Et venient Romani,

f & tollent nostrum locum, & gentem.

a Vnus autem ex ipsis Caypha nomine, cùm esset pontifex anni illius, dixit eis: *b Vos nescitis quicquam nec cogitatis quia expedit nobis vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.*

turi exilio. [a] Cùm autem sic adinuicem consultarent,& hinc inde à diuersis diuersa proponerentur,is qui cōcilio præsidebat,& cæteris tum tēporis authoritate prior videbatur, nomine Cayphas, qui anno illo summo fungebatur sacerdotio, cū magno super cilio cæteris imponens silentiū, huiusmodi in concilio protulit sententiam,dicens:[b]Vos quidem in re nō admodum perplexa vehementer laboratis,& in quęstione non ita difficili difficultatem magnam confingitis,propter quam non audetis diffinitiuam pronūtiare sententiam,sed quasi in dubio perplexi hæretis. Miror vobis illud non venire in mentem,quòd expediens sit, hunc vnum hominem morte afficere, potius,quàm vt tota gens Iudaica in periculum veniat mortis aut dispersionis.Mihi sanè ita videtur, & sine vlla dubitatione sic ego censeo, neque puto, quin & vos vniuersi facilè hanc sententiam comprobabitis.

c Hoc autem à semetipso nō dixit, sed cum esset pontifex anni illius prophetauit: *d quòd Iesus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi, congregaret in vnum.*

[c]Hoc autem verbum,secundū sensum veritatis quem spiritus sanctus fidelibus in eo voluit significare,non ex eo intellectu proloquebatur iste Cayphas: sed ratione pontificalis officij, eo tanquam organo vti volēs spiritus sanctus,ad hoc eum permouit,vt verbum istud Propheticū pronuntiaret, in quo occultum humanæ salutis mysterium in Christo complendum secūdum sensum veritatis quē intendebat spiritus sanctus,significabatur: [d] nimirum quòd vnus homo Iesus Christus pro salute gentis Iudaicæ erat mortē subiturus,& non tantum pro gente vna Iudæorum, sed generaliter pro salute omnium, vt per mortem eius omnes electi ad filiorum adoptionem & ad vitam ab ęterno prędestinati,qui antè per varios errores & vitia diuersa dispersi iacuerāt,sub misera diaboli captiuitate seruientes ad prædicationem Apostolorū virtutē mortis Christi vbique terrarum annūtiantium, ad omnimodam vnitatem congregarentur, in vnum videlicet ouile,in vnum corpus, in vnam sanctam & catholicam Ecclesiam,in vnitate fidei,spei & charitatis,in vno spiritu sub vno pastore & capite Christo Iesu. [e] Hæc autem Cayphæ sententia tanto plausu & assensu ab omnibus qui aderant in concilio suscepta est,vt

e Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum.

est, vt extunc definita sententia concluserint, sine vlla hæsitatione, ad hoc esse laborãdum, vt homo ille Iesus à Nazareth extingueretur: & omnem scrupulum qui fortè conscientiam posset ab eius interfectione prohibere, esse remouendum. Omnino enim videbatur, bonum commune, salus totius gentis, bono proprio vitæ vnius hominis Iesu esse præferẽdum.[a] Piissimus autem dominus, quem illorum maligna concilia latere nequaquam poterant, sciens nondum adesse horam passioni deputatam, furori Iudæorum cedere voluit: propter quod, in illo tempore statim post istud celebratum concilium, non ambulabat in locis publicis apud Iudæos: sed in regionem quandam deserto Iudææ vicinam secessit, in ciuitatulam quandam humilem & parum notam, cui nomen Ephrem siue Ephraim:[b] ibique ad tempus aliquantum moram trahebat, cum discipulis suis latitans, donec tempus adueniret passioni deputatum. [c] Instabat autem in proximo tunc illa Iudæis celeberrima solennitas paschalis, & multi ex diuersis partibus Iudææ locorúmque adiacentium passim ascendebant versus Hierosolymam, quòd omnes Iudæos ad festum illud ritè celebrandum ex legis præscripto necesse erat conuenire: tempus quoque necessarium diligenter præuenientes vt seipsos expiationibus & oblationibus in templo domini sanctificarent, mundósque redderent, & idoneos ad paschalem agnum in tempore & die constituto immolandum & manducandum.[d] Inter hos igitur, simul & inter alios qui in Hierosolymis commorabantur, frequens quæstio tractata est de Iesu à Nazareth: qui dum eum quærentes nusquam inuenirét, stantes in templo vbi eum inuenire solebant de eo inter sese cõquirebant, quidnam esset causæ, quòd ille iuxta cõsuetudinem ad festum nondum ascẽdisset, maximè cùm aliàs soleret huiusmodi solennitates præcipuas multo antè præuenire, ad fructum copiosiorem in multitudine cõquirendum. [e] Pontifices autem & Pharisæi, Iudæorum primates, sententiam suam in concilio definitam exequutioni mandare cupientes, iam publicauerant edictum

a Iesus ergo iã non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abijt in regionẽ iuxta desertum, in ciuitatẽ quæ dicitur Ephrem:

b & ibi morabatur cum discipulis suis.

c Proximum autem erat pascha Iudæorum, et ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante pascha, vt sanctificarẽt seipsos.

d Quærebant ergo Iesum, et colloquebantur adinuicem in tẽplo stãtes: Quid putatis, quia nõ venit ad diem festum istum?

e Dederant autem pontifices et Pharisæi mandatũ, vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehendãt eũ.

edictum:vt quisquis de Iesu nosset, vbinam lateret, sibi eum quantotius proderet. Videlicet ad eum finem hoc dederunt mandatem, vt cognito vbinam esset, misis ministris eum apprehenderent, ac deinde ad mortem pertraherent.

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

De *castello Mariæ & Marthæ sororum eius.*) Græci codices habent *τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς*. id est, sororis ipsius, nempe Mariæ. ¶ *Domine ecce quem amas infirmatur.*) Micrologia est, parũ dicunt & amplius postulant, nempe fratris sanationẽ, si sic videatur expedire. Pro magnitudine si quidem fidei suæ, pauca credebant verba sufficere multum amanti, & affectum postulantium etiam absq; verbis pernoscenti. Cæterum, nuntium miserunt mulieres non ipsæ Christum adierunt, vt fecerat Regulus atque Centurio: partim, quia fœminæ erant, & ipsarum sexum non decebat facile domum egredi, ad loca potissimum distantia: partim, quia fratrem periculosè laborantem nõ erat honestum à sororibus deseri. ¶ *Nónne duodecim sunt horæ diei?*) Præter sensum in Elucidatione expositum, varias assignant diuersi intelligentias. Augustinus spiritualiter intelligit, per diem Christũ, per horas duodecim, Apostolos duodecim: volens in hoc verbo redargui Apostolos, quòd quasi consilium dare voluerint magistro euadẽdi mortem, qui ab ipso potius consilium debuerant quærere, & ipsius consilium atque exemplum sequi. Quasi dicat: Nónne ego dies sum, & vos quasi duodecim diei istius horæ ad lucendum in hac die electæ? Si ergo ego dies & vos horæ, quare mihi consilium datis? Nunquid sequitur dies horas, & non potius horæ diem sequuntur? Nolite ergo mihi dare consilium quomodo mortem effugiam, sed ipsi potius me sequimini: quia qui ambulat in me, & mecũ aut secũdũ consilium meum, qui sum dies vera, non offendit, quia lucem videt, &c. Chrysostomus & Theophylactus illud quidem quod additur, *Si quis ambulat in die non offendit, &c.* bifariam exponunt, aut nihil esse timendum illis qui in luce bonorum operũ agunt nullius flagitij sibi conscij, aut is qui in luce corporali ambulant, multo etiam magis qui in luce spirituali cũ Christo agunt non esse formidandũ. Illud tamen verbum præcedens, *Nónne duodecim sunt horæ diei*, quasi dissimulando præterire videntur, nihil super eo cõmentantes peculiare. Quidam sic accipiunt verbum istud quasi voluerit significare Christus, nondũ adesse tempus mortis suæ, secundum id quod alibi dixit, hodie & cras oportet me operari, & tertio die consummari. Quasi dicat Saluator: Dies habet suas horas, neq; arbitrio nostro fit breuior

breuior aut longior, sic & ego tempus habeo præscriptum, quo debeam negotium meum peragere, quodq; nullius malitia potest anticipari, ac proinde nõ est quod mihi metuatis. Theophylactus, quosdã dicit per diẽ intellexisse tẽpus ante passionẽ, per noctẽ ecõtrario tempus passionis: qui sensus, cũ eo qui statim expositus est, ex parte consentit. Nos in Elucidatione nihil horum sequuti sumus, quantũ ad primã particulam: sed quasi prouerbiũ commune interpretati sumus, ad significandum mutabilitatẽ humani animi secundum temporis diuersitatem, ad quod propositum solet verbum eiusmodi etiã vulgò applicari, quoniam quod vna hora placet alia displicet. Sed & aliàs prouerbiis ex vsu vulgato sumptis vsum fuisse Christũ constat. Veluti supra cap. 4. *Alius est qui seminat. & alius qui metit.* Et iterum: *Nonne vos dicitis, quoniam adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? &c.* Secũdum autem hunc sensum, quasi gemina ratione satisfacit trepidantibus discipulis dominus. Primùm quidẽ ostendẽs fieri potuisse, vt Iudæorum animi iam mitigati fuerint per ipsius absentiam, quẽadmodum aliàs crebrius vsuuenit, quando volebant quidẽ illum vel præcipitare vel lapidare, post tamẽ discessum & aliquãtam absentiã reuersi, nihil tale tentabant inferre. Deinde, per rationẽ ostendẽs, ꝙ nihil illis esset formidandũ, qui secura essent conscientia, & causam in se nullam mali agnoscerent. ¶ *Gaudeo propter vos, vt credatis.*) Non hoc dicit, quia discipuli antè non crediderant. Post enim primum signum in nuptiis visũ, scriptum est: *Et crediderunt in eum discipuli eius:* sed quia per hoc tam insigne patrandum miraculum, valdè erant cõfirmandi, & prouehendi in firmitate fidei pridem conceptæ. Annotauit hoc & Augustinus, dicens: Meminisse debemus, quòd adhuc etiã ipsorum discipulorum qui in eum credebant miraculis ædificabatur fides: non vt ea quæ non erat esse inciperet, sed vt ea quæ iam esse cœperat cresceret, quanuis tali verbo vsus sit, quasi tunc credere inciperent. Non enim ait: Gaudeo propter vos, vt fides vestra augeatur siue firmetur, sed ait, vt credatis. Quod intelligendum est: Vt amplius robustiusq; credatis. ¶ *Eamus et nos, et moriamur cum eo.*) Chrysostomus & Theophylactus ex metu & tristitia & incredulitate verbum istud processisse affirmant, quasi per ipsum cũ discipulos deterrere voluerit, ne dominũ facilè sequerẽtur ad tantũ periculum. Quasi dixerit: Eamus & nos stulti & insipientes, & nõ curantes propriam vitam, vt moriamur cum eo. Posset tamen non minus cõmodè in melius verbum idem interpretari, tanquam ex vehementia quadã feruoris prolatum, quasi exhortandò alios cõdiscipulos, in hoc sensu: Quare animam nostram pluris faciemus nos, quàm suam facit præceptor noster?

ster? An est discipulus super magistrum, & seruus super dominũ? Posteaquam igitur ipsi placet & sic decretum est ire in Iudæam, eamus fidenter cum eo, etiam si mori nos oporteret cum eo. Melius siquidẽ est nobis cum eo mori, quàm sine eo viuere, iustumq; est tam bonũ præceptorem vel in mortem vsque comitari. Quem sensum, etiã veterum quosdam accepisse, ex Chrysostomo & Theophylacto deprehendimus. Beda quoque venerabilis expresse hanc ponit sententiã, his verbis: Castigati discipuli superioribus verbis domini, non ausi sunt vltra cõtradicere. Sed Thomas præ omnibus socios hortatur, vt irent, & morerentur cum eo: In quo magna eius videtur esse cõstantia. Sic enim loquebatur, quasi facere posset quę alios hortabatur, immemor suę fragilitatis sicut Petrus. Quẽ sensum, nos in Elucidatione priori nõ præiudicantes, expressimus, tanquã Apostolico magis honori consonũ: maximè quod nulla hic apponatur correctio vel increpatio, quod verisimiliter fieret, si quasi obmurmurãdo & alios remorãdo ista à Thoma dicta fuissent. Aduertendum quoque, ꝙ iuxta Græcorũ codices, vt legendum sit, non, &: *Eamus et nos, vt moriamur cum illo.* ¶*Vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens, Magister adest, et vocat te.*) Duobus modis id potest intelligi. Primo de vocatione per vocem. Secundo, de vocatione per præsentiam. Fortè enim post colloquium pręmissum, dixit ad Martham dominus: Voca sororẽ tuam, sicut illi Samaritanæ dixit mulierculæ: *Vade, voca virum tuum.* Quòd si etiam vocaliter Mariam non vocauerit dominus, potest nihilominus verè dixisse ad ipsam soror Martha, *Magister adest, et vocat te.* Nimirum per suam præsentiam, quoniam tanti magistri præsentia id exposcebat, vt statim ad illum accederet. Priorem modũ solum tangit Augustinus, dicens, in verbis Marthæ narrationis breuitate insinuari, vbi vel quando vel quomodo vocarit Mariam dominus, licet aliâs illud Euãgelista nõ expresserit. Theophylactus verò vtrũq; modum ponit, cuius hæc sunt verba: Quomodo autẽ Martha ait ad Mariam: *Magister vocat te*, cùm Euangelista hoc non assignarit, quod vocauerit eam dominus? Hoc scilicet latenter insinuat, mandatum Marthæ à domino, vt vocet sororem. Vel aduentum Christi vocis loco habebat. Dicit igitur: *Vocat te magister.* Quómodo enim Christo præsente non debebat ad ipsum etiam illa venire? Itaque aduentum domini qui necessariò illam petebat vt occurreret ei, vocem dicit Euangelista: Magister enim, inquit, adest. Istuc ipsum adesse, pro voce factum est ad te. Detractare enim non potes, quin illum præsentem & tu accedas. ¶*Infremuit spiritu, et turbauit seipsum.*) Quoniam opus magnum valde & eximium miraculum erat ostensurus

dominus,

dominus,pluribus signis veritatē in se voluit demonstrare humanæ infirmitatis,coniunctā cum potestate diuinitatis. Propter hoc,ante miraculum fremit spiritu,& turbatur, & lachrymatur, quæ omnia humanæ naturæ testantur veritatem.Signanter verò dictum est, *Infremuit spiritu,et turbauit seipsum*:quoniam non ex passione mera fremitum illum sustinuit atque turbationē,sed voluntariè illas humanæ conditionis infirmitates assumpsit,quando & sicut & quantū voluit,plenam illarum habens ad assumendum vel fugandū vel moderandum potestatem.Turbatus est enim Christus(vt Augustinus ait) quia voluit,& quia voluit contristatus est,sicut quia voluit esuriuit, & quia voluit dormiuit quoniam in ipsius erat potestate, sic vel sic affici vel non affici.Vbi enim summa potestas est, secundum ipsius nutum tractatur infirmitas.Significatur autē in hoc fremitu & conturbatione & lachrymatione Christi,eodem Augustino annotante, quemadmodum & nos fremere & turbari & lachrymari debeamus, cùm in peccata grauia nos incidisse,ac moras contraxisse longiores, instar quatriduani huius in monumento fœtentis,agnoscimus.Tūc enim quasi in nobis fremit & turbatur Christus,cùm per fidē contra nosipsos & vitia nostra fremimus & conturbamur.Potest etiā fremitus iste & conturbatio aliter accipi,vt intelligatur aduersus eū cuius inuidia mors intrauit in orbem terrarū,voluntariè ab illo assumpta, qui mortem erat superaturus,nunc quidem ex parte aliqua in resuscitatione Lazari,perfectius autem post paululū in suaipsius resurrectione.Nam & illa resuscitatio Lazari,typus quidā erat futuræ resurrectionis omniū, & quasi præostensio quædā victoriæ plenæ qua suo tempore perfectè de morte triumphabit:& ista Christi resurrectio, certa spem præbet omnibus credentibus veræ resurrectionis & euasionis a morte æterna,cui per inuidiā diaboli fueramus addicti. Assumpsit(inquam)homo Christus fremitum istum & indignationem siue conturbationē aduersus diabolū,ad eum modū quo ingressurus prælium fortis armatus aduersus hostem quem parat oppugnare & sperat expugnare, semetipsum conturbare atque ad iracundiam (quæ animum adiiciat,& quasi vires præbeat pugnanti)excitare solet.Præterea,vt his indiciis demonstraret,per hominem in quo ista humana ostendebat,diabolum authorem mortis esse vincēdū.Quasi ipso facto dicat aduersus diabolum: O nequissime homicida,humani generis proditor & perditor, mortis & omnium miseriarum annexarum adinuentor?quomodo te ego post paululum,per infirmam istam(in qua modo hæc humana monstro) naturā,traducā?quomodo te expugnabo validè?quomodo tuum caput conterā,& potestatē

tuam omnē confringam?quomodo te cōdemnabo,foras te eiiciam, ac perimam?quomodo ô mors tua mors ero,& quomodo de te triumphabo princeps mortis,qui nunc in potestate tua aduersus humanā naturam gloriaris?Ecce in signum futuræ cōsummatæ victoriç,hoc tibi volo præmittere meæ gloriæ & confusionis tuæ præludium,vt quatriduanum istum mortuum à morte resuscitem. Chrysostomus & Theophylactus videntur aliam ab ea quam Latina nostra lectio prętendit,habuisse loci huius intelligentiam.Pro eo enim quod nos habemus,*infremuit spiritu,* videtur ipsi intellexisse,increpauit spiritū, vel arguit spiritum:per spiritum videlicet affectionem intelligēdo, eo quod affectionem huiusmodi humanæ conturbationis per virtutē diuinitatis moderatus est,ne nimium excresceret,ne cum eiulatu vocem emitteret,quod indecorum esset magistro.Id indicare videntur manifestè verba ista Chrysostomi.Primum humanā perfert(siue profert)naturā,lachrymatur & perturbatur. Norat enim lachrymas excitare,& affectum arguere.Illa enim particula (*Et infremuit spiritu*) motum illū cohibuisse signat,ne flendo interrogaret.*Vbi posuistis eū?* Hæc ille.In quibus videtur spiritū pro affectione humana accepisse. Theophylacti autem verba (si modo bene translata à nobis habentur)in sententia ferè consonant,quoniam eandem indicant increpationem & moderationem affectus humani,ne nimium excresceret: sed in hoc differre videtur,ꝙ per spiritū intelligit spiritū sanctū.Eius verba,vt habentur,in parte aliqua satis obscura,hæc sunt:Ad lachrymas quidē natura mota est,& cohibebatur propter Martham flentē: & illam,& eos qui aderant. Dominus autē infremit in affectionem spiritu,hoc est:increpat per spiritū confusionem, & cohibet illam, & sic rogat: *Vbi posuistis illum?* vt non cum vlulatu esset interrogatio.Quia enim contristatus fuit,homo enim erat verè,& vt credibilis esset humana natura,permisit illi proprium operari,& asperè tractat carnem,increpatque illam spiritus sancti virtute.Itaq; caro non ferēs increpationē,turbatur & fremit,& cum mœrore pugnat. Hæc autem omnia dominus naturam pati permittit, & vt cōfirmet quod verè & non apparenter tantum sit homo,& vt doceat nos terminos & modū tristitię meroris ponere.Nam absq; compassione & lachrymis esse,bestiarum est.Multum autem plorare lachrymari & contristari,mulierum. Igitur cùm nostræ carnis & sanguinis particeps esset,particeps quoque fuit humanarum & naturalium affectionum, Hæc ille.Videtur autem intelligētiarum ista diuersitas,ex ambiguitate sermonis Græci processisse. Grçca enim lectio habet ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι. Vbi si datiuus pneumati,accipiatur ꝓ ablatiuo in-

strumenti

ſtrumenti,ſenſus eſt,Infremuit per ſpiritum: & poteſt intelligi per ſpiritum ſanctũ,vt dicit Theophylactus,vel etiam per ſpiritum ſuũ humanum,eo quòd à ſeipſo fremitum illũ voluntariè & ex electione aſſumpſit.Si verò pro ablatiuo deſignãte partem in qua vel ſecũdum quam fremitus & cõturbatio facta eſt,ſenſus erit,Infremuit in ſpiritu & animo ſuo,ita tamen vt fremitum ipſum & conturbationẽ ab animo etiam ad exteriora corporis mẽbra permiſerit peruenire, & ſignis ſe aliquibus prodere.In ſpiritu enim initium fuit fremitus & conturbationis,quoniam(vt dictũ eſt)voluntariè eam ipſe aſſumpſit,nõ paſsio mera iniecit,vel impreſsit.Si verò datiuus ille accipiatur,non pro ablatiuo,ſed vt terminũ ſignet vel obiectũ ipſum in qđ fremitus ille ferebatur,ſenſus habetur,quem apud Chriſoſtomũ & partim apud Theophylactum eius aſſeclã audiuimus:Increpauit vel arguit vel cohibuit ſpiritũ,id eſt,affectum ſuum,ne ſcilicet immoderata triſtitia fieret & conturbatio pro amico,ne cũ eiulatu(quod turpe eſſet tam graui viro)loqueretur interrogans. ¶*Non potuit hic qui aperuit oculos cæci nati,&c.*) Chryſoſtomus & Theophylactus inimicorum & calumniantium hęc eſſe verba exiſtimãt,quaſi miraculo præterito in cæco nato derogare Iudæi illi voluerint,& ex morte Lazari permiſſa,illud quoq; nõ eſſe factũ arguere. Veruntamẽ poteſt leuius aliquanto idem verbũ legi & accipi,vt ſolum dubitationẽ & admirationem ſignificet.*Domine,iam fœtet.*) Chryſoſtomus & Theophylactus verbum iſtud ex incredulitate dicũt Marthæ procedere,quaſi exiſtimarit ipſa impoſsibile,vt quatriduanus & iã præ corruptione fœtorem exhalans poſsit reſuſcitari ad vitã.Pro qua ſententia videtur facere increpatio,quæ adiungitur: *Nónne tibi dixi,quia ſi credideris, videbis gloriam Dei?* Beda verò ſub diſiunctione dicit, vel diffidentis vel admirantis verbũ eſſe.Atque id quidẽ ſatis eſt veriſimile,Marthã non omnino diffiſam,quæ iam antè confeſſa fuerat,poſſe illum omnia quæ popoſcerit à patre tacitè inſinuans,etiam nũc in ipſius eſſe poteſtate vt mortuũ reſuſcitet.Vnde poteſt accipi verbũ iſtud Marthæ,vt ſit admirantis,& nimiam reuerentiam erga præceptorẽ & dominum monſtrare volentis,cuius verebatur nares benedictas odore graui offendere:& forſitan tacitè hoc verbo poſtulare volebat,vt lapide ſic manẽte & ſepulchro operto reſuſcitetaretur frater,qđ æquè ſciebat illi poſsibile eſſe,ac poſt remotũ lapidem de aperto eũ reſuſcitare ſepulchro.Sicq; illa quæ videtur ſubiungi increpatio,in tarditatem & morã ad obediendũ ferenda eſt:vel ad infidelitatis & inobedientiæ cuiuſdam apparentiã,quam ipſa verba in ſuperficie prætendebant,etiamſi reipſa nec incredula nec inobediens ſiue inuolũtaria

ipsa extiterit. ¶*Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.*) Notant Chrysostomus & Theophylactus, Christum non indiguisse oratione ad faciendum miracula, qui & aliàs frequenter absq; forma orandi miracula fecit, voce potius iubentis vel imperantis quàm deprecãtis vtẽs. Veluti cùm dixit dæmonio, *Obmutesce & exi de homine.* Item cum dixit læproso, *Volo, mundare.* Ac rursum, quando imperauit vento & mari, & facta est tranquillitas, aliásq; frequenter. Videlicet quoniam in se diuinam habebat virtutẽ, per quã miracula facere poterat, cùm vellet, æquè ac pater, cui erat consubstantialis & virtute coæqualis. Propter hoc, etiam modo tam grande patraturus miraculũ, orationis formã non præmittit, & in operãdo voce vtitur imperatiua, dicẽs: *Lazare, veni foras,* nõ deprecatoria, vt dicat: Pater resuscita Lazarũ. Videlicet, ne fortè existimẽt homines, non fuisse intrinsecã ipsi virtutẽ qua hæc fiebant stupenda. Voluit nihilominus patri gratias agere, vt mõstraret suam erga patrem gratitudinẽ, quòd agnosceret se omnia habere à patre. ¶*Ab illo ergo die cogitauerunt Iudæi interficere eum.*) Græcè est συνεβουλεύσαντο synebuleusanto, id est est, simul consultabant, & consiliũ inibant, de modo videlicet tractantes, quo illũ ad mortem adducerent. Iam enim definita sententia erat & cõclusa, quòd morti esset tradendus. Id quod pulchrè etiam Theophylactus indicauit. Manifestum, inquiens, quòd ab illo die sententiam confirmarũt: & antea quidem cædem illius meditabantur sed remissius, & quæstio magis erat quàm sententia. Nũc autem, postremum iudicium & firma sententia. Simile quiddã paucis & Chrysostomus indicat. ¶*In ciuitatem quæ dicitur Ephrem.*) Græci codices pro Ephrem, habent Ephraim.

ELVCIDATIO CAP. XII.

Iesus ergo ante sex dies pascha venit Bethaniã vbi Lazarus fuerat mortuus quem suscitauit Iesus.
b Fecerunt autẽ ei cœnã ibi: & Martha ministrabat.
c Lazarus verò vnus erat ex

POSTEA verò quàm latuisset aliquandiu dominus Iesus, iam proximè imminente passionis tempore, sexto die ante paschalẽ solennitatẽ, prodiit, venítque in Bethaniã locũ ciuitati Hierusalem vicinũ, vbi paulo antè stupendũ illud miraculum resuscitationis Lazari patrauerat. [b] Apparauerũt autẽ ei illo in loco conuiuium magnificum, quo eum vt hospitem gratissimum amicè exciperẽt: erátq; Martha quæ vnicè Christum diligebat, & circa ipsius ministerium solita erat occupari, in illo conuiuio ministra, propter hospitis præcellentem reuerentiã, & nimiã suã erga illũ charitatem. [c] Lazarus autem frater

ter eius, quẽ à mortuis quatriduanũ dominus suscitauerat, vnus de numero conuiuarũ mensæ accũbebat. *discumbentibus cum eo.*

[a] At verò Maria soror Marthæ & Lazari, quæ erga dominũ ardẽtiori deuotionis flagrabat amore, sorore in ministerio occupata, fratre verò ad mẽsam cum domino accũbente, tota intẽta quomodo eximij honoris signũ aliquod posset exhibere, accepit librã pretiosi vnguẽti, quod ex nardo pistico, id est fideli, germano puro, probato & nõ vitiato confectum fuerat? *a Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici pretiosi,*

[b] accedẽnsq; ad pedes eius, quos sciebat lõgo itineris labore fatigatos, cœpit vnguẽto illo eos inũgere, atq; capillis capitis sui postquam abluisset, abstergere: ad hũc modũ non modo externa sua bona, verũetiã ipsa sui corporis mẽbra, in obsequiũ Christi impendẽs ob maximã quã erga illũ gerebat in corde reuerentiam. *b & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis.*

[c] Atq; hinc tãta fragrãtia odoris emanauit, vt domus vniuersa odore huius vnguẽti impleret: ita vt nullus esset angulus, ad quem nõ huius vnguẽti bonus odor pertingeret. *c Et domus impleta est ex odore vnguenti.*

[d] Quod factũ vidẽs vnus quidã ex discipulis Christi, Iudas à Scariot, qui post nõ multũ temporis futurus erat domini sui traditor, magna indignatione cõmotus, dixit ad cõdiscipulos: *d Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Scariotis qui erat eũ traditurus:*

[e] Cui tandẽ cõmodabit ista tã pretiosi vnguenti tã inutilis profusio? Nõne præstitisset vnguentũ istud tricẽtis denariis vẽdi, atq; in pauperũ necessitates pretiũ illud tam ingẽs erogari? *e Quare hoc vnguentũ non veniit trecentis denarijs, & datũ est egenis?*

[f] Dixit autẽ hoc ille, nõ ꝙ pauperũ ex misericordia curã gereret, sed quia auaritiæ malo vexatus, furtũ meditabat: & officio sibi cõmisso gestãdi cõmune marsupiũ (in quo seruabãtur ea quæ dabant in sustentationẽ familiæ Christi) per auaritiã abutẽs, ex iis quæ in loculos ad cõmunẽ necessitatẽ inferebãtur, ipse ad priuatã vtilitatẽ furto aliquã portionẽ subtrahebat propria sua, non domini, aut cõmunis collegij, aut pauperũ, cõmoda quærẽs. *f Dixit autem hoc, nõ quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat & loculos habẽs ea quæ mittebãtur portabat.*

[g] Sciens autẽ Iesus dolosum & auarũ illius animũ, pro Maria tacente, & causam suã ei cõmittẽte, ita respõdit: *g Dixit ergo Iesus:*

[h] Nõ est tibi, ò Iuda, iusta ratio ob quã huic mulieri debeas esse molestus, vel aduersus eã iure indignari: sed permitte eã cũ pace & absq; murmure pagere qd cœpit. vt cũ aduenerit qui proximo est dies sepulturæ meæ, seruet vnguẽ- *h Sine illã, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud.*

a Vnus autem ex ipsis Cayphas nomine, cùm esset pontifex anni illius, dixit eis:

b Vos nescitis quicquam nec cogitatis quia expedit nobis vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.

c Hoc autem à semetipso nõ dixit, sed cum esset pontifex anni illius prophetauit:

d quòd Iesus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente, sed vt filios Dei qui erant dispersi, congregaret in vnum.

e Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum.

turi exilio. [a] Cùm autem sic adinuicem consultarent, & hinc inde à diuersis diuersa proponerentur, is qui cõcilio præsidebat, & cæteris tum temporis authoritate prior videbatur, nomine Cayphas, qui anno illo summo fungebatur sacerdotio, cũ magno supercilio cæteris imponens silentiũ, huiusmodi in concilio protulit sententiam, dicens: [b] Vos quidem in re nõ admodum perplexa vehementer laboratis, & in quæstione non ita difficili difficultatem magnam confingitis, propter quam non audetis diffinitiuam prõnũtiare sententiam, sed quasi in dubio perplexi hæretis. Miror vobis illud non venire in mentem, quòd expediens sit, hunc vnum hominem morte afficere, potius, quàm vt tota gens Iudaica in periculum veniat mortis aut dispersionis. Mihi sanè ita videtur, & sine vlla dubitatione sic ego censeo, neque puto, quin & vos vniuersi facilè hanc sententiam comprobabitis. [c] Hoc autem verbum, secundũ sensum veritatis quem spiritus sanctus fidelibus in eo voluit significare, non ex eo intellectu proloquebatur iste Cayphas: sed ratione pontificalis officij, eo tanquam organo vti volẽs spiritus sanctus, ad hoc eum permouit, vt verbum istud Propheticũ pronunciaret, in quo occultum humanæ salutis mysterium in Christo complendum secũdum sensum veritatis quẽ intendebat spiritus sanctus, significabatur: [d] nimirum quòd vnus homo Iesus Christus pro salute gentis Iudaicæ erat mortẽ subiturus, & non tantum pro gente vna Iudæorum, sed generaliter pro salute omnium, vt per mortem eius omnes electi ad filiorum adoptionem & ad vitam ab ęterno prędestinati, qui antè per varios errores & vitia diuersa dispersi iacuerãt, sub misera diaboli captiuitate seruientes ad prædicationem Apostolorũ virtutẽ mortis Christi vbique terrarum annũtiantium, ad omnimodam vnitatem congregarentur, in vnum videlicet ouile, in vnum corpus, in vnam sanctam & catholicam Ecclesiam, in vnitate fidei, spei & charitatis, in vno spiritu sub vno pastore & capite Christo Iesu. [e] Hæc autem Cayphæ sententia tanto plausu & assensu ab omnibus qui aderant in concilio suscepta est, vt

est, vt extunc definita sententia conclusserint, sine vlla hæsitatione, ad hoc esse laborãdum, vt homo ille Iesus à Nazareth extingueretur: & omnem scrupulum qui forte conscientiam posset ab eius interfectione prohibere, esse remouendum. Omnino enim videbatur, bonum commune, salus totius gentis, bono proprio vitæ vnius hominis Iesu esse præferẽdum.[a] Piissimus autem dominus, quem illorum maligna concilia latere nequaquam poterant, sciens nondum adesse horam passioni deputatam, furori Iudæorum cedere voluit: propter quod, in illo tempore statim post istud celebratum concilium, non ambulabat in locis publicis apud Iudæos: sed in regionem quandam deserto Iudææ vicinam secessit, in ciuitatulam quandam humilem & parum notam, cui nomen Ephrem siue Ephraim:[b] ibique ad tempus aliquantum moram trahebat, cum discipulis suis latitans, donec tempus adueniret passioni deputatum.[c] Instabat autem in proximo tunc illa Iudæis celeberrima solennitas paschalis, & multi ex diuersis partibus Iudææ locorúmque adiacentium passim ascendebant versus Hierosolymam, quòd omnes Iudæos ad festum illud ritè celebrandum ex legis præscripto necesse erat conuenire: tempus quoque necessarium diligenter præuenientes vt seipsos expiationibus & oblationibus in templo domini sanctificarent, mundósque redderent, & idoneos ad paschalem agnum in tempore & die constituto immolandum & manducandum.[d] Inter hos igitur, simul & inter alios qui in Hierosolymis commorabantur, frequens quæstio tractata est de Iesu à Nazareth: qui dum eum quærentes nusquam inuenirẽt, stantes in templo vbi eum inuenire solebant de eo inter sese cõquirebant, quidnam esset causæ, quòd ille iuxta cõsuetudinem ad festum nondum ascẽdisset, maximè cùm aliàs soleret huiusmodi solennitates præcipuas multo antè præuenire, ad fructum copiosiorem in multitudine cõquirendum.[e] Pontifices autem & Pharisæi, Iudæorum primates, sententiam suam in concilio definitam exequutioni mandare cupientes, iam publicauerant edictum

a Iesus ergo iã non in palam ambulabat apud Iudæos, sed abijt in regionẽ iuxta desertum, in ciuitatẽ quæ dicitur Ephrem:
b & ibi morabatur cum discipulis suis.
c Proximum autem erat pascha Iudæorum, et ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante pascha, vt sanctificarẽt seipsos.
d Quærebant ergo Iesum, et colloquebantur adinuicem in tẽplo stãtes: Quid putatis, quia nõ venit ad diem festum istum?
e Dederant autem pontifices et Pharisæi mandatũ, vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehendãt eũ.

edictum:vt quisquis de Iesu nosset, vbinam lateret, sibi eum quantotius proderet. Videlicet ad eum finem hoc dederunt mandatum, vt cognito vbinam esset, missis ministris eum apprehenderent, ac deinde ad mortem pertraherent.

ANNOTATIONES IN CAP. XI.

De *castello Mariae & Marthae sororum eius.*) Graeci codices habent τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς.id est, sororis ipsius, nempe Mariae.¶ *Domine ecce quem amas infirmatur.*) Micrologia est, paucū dicunt & amplius postulant, nempe fratris sanationē, si sic videatur expedire. Pro magnitudine si quidem fidei suae, pauca credebant verba sufficere multum amanti,& affectum postulantium etiam absq; verbis pernoscenti. Caeterum, nuntium miserunt mulieres non ipsae Christum adierunt,vt fecerat Regulus atque Centurio:partim, quia foeminae erant,& ipsarum sexum non decebat facile domum egredi, ad loca potissimum distantia:partim, quia fratrem periculosè laborantem nō erat honestum à sororibus deseri.¶ *Nónne duodecim sunt horae diei?*) Praeter sensum in Elucidatione expositum, varias assignant diuersi intelligentias. Augustinus spiritualiter intelligit, per diem Christū, per horas duodecim, Apostolos duodecim: volens in hoc verbo redargui Apostolos, quòd quasi consilium dare voluerint magistro euadēdi mortem, qui ab ipso potius consilium debuerant quaerere, & ipsius consilium atque exemplum sequi. Quasi dicat: Nónne ego dies sum,& vos quasi duodecim diei istius horae ad lucendum in hac die electi?Si ergo ego dies & vos horae, quare mihi consilium datis? Nunquid sequitur dies horas,& non potius horae diem sequuntur? Nolite ergo mihi dare consilium quomodo mortem effugiam, sed ipsi potius me sequimini:quia qui ambulat in me,& mecū aut secūdū consilium meum, qui sum dies vera, non offendit, quia lucem videt, &c. Chrysostomus & Theophylactus illud quidem quod additur, *Si quis ambulat in die non offendit, &c.* bifariam exponunt, aut nihil esse timendum illis qui in luce bonorum operū agunt nullius flagitij sibi conscij, aut is qui in luce corporali ambulant, multo etiam magis qui in luce spirituali cū Christo agunt non esse formidandū. Illud tamen verbum praecedens, *Nónne duodecim sunt horae diei*, quasi dissimulando praeterire videntur, nihil super eo cōmentantes peculiare. Quidam sic accipiunt verbum istud quasi voluerit significare Christus, nondū adesse tempus mortis suae, secundum id quod alibi dixit, hodie & cras oportet me operari, & tertio die consummari. Quasi dicat Saluator: Dies habet suas horas, neq; arbitrio nostro fit

breuior

breuior aut longior,sic & ego tempus habeo præscriptum, quo debeam negotium meum peragere,quodq; nullius malitia potest anticipari,ac proinde nõ est quod mihi metuatis. Theophylactus,quosdã dicit per diẽ intellexisse tẽpus ante passionẽ,per noctẽ ecõtrario tempus passionis:qui sensus,cũ eo qui statim expositus est,ex parte consentit. Nos in Elucidatione nihil horum sequuti sumus, quantũ ad primã particulam:sed quasi prouerbiũ commune interpretati sumus,ad significandum mutabilitatẽ humani animi secundum temporis diuersitatem,ad quod propositum solet verbum eiusmodi etiã vulgò applicari,quoniam quod vna hora placet alia displicet. Sed & aliàs prouerbiis ex vsu vulgato sumptis vsum fuisse Christũ constat. Veluti supra cap.4. *Alius est qui seminat. & alius qui metit.* Et iterum: *Nónne vos dicitis,quoniam adhuc quatuor menses sunt,et messis venit? &c.* Secũdum autem hunc sensum,quasi gemina ratione satisfacit trepidantibus discipulis dominus. Primùm quidẽ ostendẽs fieri potuisse, vt Iudæorum animi iam mitigati fuerint per ipsius absentiam,quẽadmodum aliàs crebrius vsuuenit,quando volebant quidẽ illum vel præcipitare vel lapidare,post tamẽ discessum & aliquãtam absentiã reuersi,nihil tale tentabant inferre. Deinde,per rationẽ ostendẽs, quod nihil illis esset formidandũ,qui secura essent conscientia, & causam in se nullam mali agnoscerent. ¶ *Gaudeo propter vos,vt credatis.*) Non hoc dicit,quia discipuli antè non crediderant. Post enim primum signum in nuptiis visũ,scriptum est: *Et crediderunt in eum discipuli eius:* sed quia per hoc tam insigne patrandum miraculum,valdè erant cõfirmandi,& prouehendi in firmitate fidei pridem conceptæ. Annotauit hoc & Augustinus,dicens:Meminisse debemus,quòd adhuc etiã ipsorum discipulorum qui in eum credebant miraculis ædificabatur fides:non vt ea quæ non erat esse inciperet,sed vt ea quæ iam esse cœperat cresceret,quanuis tali verbo vsus sit,quasi tunc credere inciperent. Non enim ait:Gaudeo propter vos,vt fides vestra augeatur siue firmetur,sed ait,vt credatis. Quod intelligendum est:Vt amplius robustiusq; credatis. ¶ *Eamus et nos,et moriamur cum eo.*) Chrysostomus & Theophylactus ex metu & tristitia & incredulitate verbum istud processisse affirmant,quasi per ipsum cũ discipulos deterrere voluerit,ne dominũ facilè sequerẽtur ad tantũ periculum. Quasi dixerit: Eamus & nos stulti & insipientes,& nõ curantes propriam vitam,vt moriamur cum eo. Posset tamen non minus cõmodè in melius verbum idem interpretari,tanquam ex vehementia quadã feruoris prolatum,quasi exhortandò alios cõdiscipulos,in hoc sensu: Quare animam nostram pluris faciemus nos,quàm suam facit præceptor noster?

ster? An est discipulus super magistrum,& seruus super dominũ? Posteaquam igitur ipsi placet & sic decretum est ire in Iudæam,eamus fidenter cum eo,etiam si mori nos oporteret cum eo. Melius siquidẽ est nobis cum eo mori,quàm sine eo viuere,iustumq; est tam bonũ præceptorem vel in mortem vsque comitari. Quem sensum,etiã veterum quosdam accepisse,ex Chrysostomo & Theophylacto deprehendimus. Beda quoque venerabilis expresse hanc ponit sententiã, his verbis: Castigati discipuli superioribus verbis domini, non ausi sunt vltra cõtradicere. Sed Thomas præ omnibus socios hortatur,vt irent,& morerentur cum eo: In quo magna eius videtur esse cõstantia. Sic enim loquebatur,quasi facere posset quę alios hortabatur,im memor suę fragilitatis sicut Petrus. Quẽ sensum,nos in Elucidatione priori nõ præiudicantes,expresimus,tanquã Apostolico magis honori consonũ: maximè quod nulla hic apponatur correctio vel increpatio,quod verisimiliter fieret,si quasi obmurmurãdo & alios re morãdo ista à Thoma dicta fuissent. Aduertendum quoque,ꝙ iuxta Græcorũ codices,vt legendum sit,non,& : *Eamus et nos,vt moriamur cum illo.* ¶*Vocauit Mariam sororem suam silentio,dicens, Magister adest,et vocat te.*) Duobus modis id potest intelligi. Primo de vocatione per vocem. Secundo,de vocatione per præsentiam. Fortè enim post colloquium prę missum,dixit ad Martham dominus: Voca sororẽ tuam, sicut illi Samaritanæ dixit mulierculæ: *Va de,voca virum tuum.* Quòd si etiam vocaliter Mariam non vocauerit dominus,potest nihilominus verè dixisse ad ipsam soror Martha,*Magister adest,et vocat te.* Nimirum per suam præsentiam, quoniam tanti magistri præsentia id exposcebat,vt statim ad illum accederet. Priorem modũ solum tangit Augustinus,dicens,in verbis Marthæ narrationis breuitate insinuari,vbi vel quando vel quomodo vocarit Mariam dominus, licet aliàs illud Euãgelista nõ expresserit. Theophylactus verò vtrũq; modum ponit,cuius hæc sunt verba: Quomodo autẽ Martha ait ad Mariam: *Magister vocat te,* cùm Euangelista hoc non assignarit,quod vocauerit eam dominus? Hoc scilicet latenter insinuat, mandatum Marthæ à domino,vt vocet sororem. Vel aduentum Christi vocis loco habebat. Dicit igitur: *Vocat te magister.* Quomodo enim Christo præsente non debebat ad ipsum etiam illa venire? Itaque aduentum domini qui necessariò illam petebat vt occurreret ei,vocem dicit Euangelista: Magister enim,inquit,adest. Istuc ipsum adesse,pro voce factum est ad te. Detractare enim non potes, quin illum præsentem & tu accedas. ¶*Infremuit spiritu, et turbauit seipsum.*) Quoniam opus magnum valde & eximium miraculum erat ostensurus dominus,

dominus,pluribus signis veritatē in se voluit demonstrare humanæ infirmitatis,coniunctā cum potestate diuinitatis. Propter hoc,ante miraculum fremit spiritu,& turbatur, & lachrymatur, quæ omnia humanæ naturæ testantur veritatem.Signanter verò dictum est, *Infremuit spiritu,et turbauit seipsum*:quoniam non ex passione mera fremitum illum sustinuit atque turbationē,sed voluntariè illas humanæ conditionis infirmitates assumpsit,quando & sicut & quantū voluit,plenam illarum habens ad assumendum vel fugandū vel moderandum potestatem.Turbatus est enim Christus(vt Augustinus ait) quia voluit,& quia voluit contristatus est,sicut quia voluit esuriuit, & quia voluit dormiuit quoniam in ipsius erat potestate, sic vel sic affici vel non affici.Vbi enim summa potestas est, secundum ipsius nutum tractatur infirmitas.Significatur autē in hoc fremitu & conturbatione & lachrymatione Christi,eodem Augustino annotante, quemadmodum & nos fremere & turbari & lachrymari debeamus, cùm in peccata grauia nos incidisse,ac moras contraxisse longiores, instar quatriduani huius in monumento fœtentis,agnoscimus.Tūc enim quasi in nobis fremit & turbatur Christus,cùm per fidē contra nosipsos & vitia nostra fremimus & conturbamur.Potest etiā fremitus iste & conturbatio aliter accipi,vt intelligatur aduersus eū cuius inuidia mors intrauit in orbem terrarū,voluntariè ab illo assumpta, qui mortem erat superaturus,nunc quidem ex parte aliqua in resuscitatione Lazari,perfectius autem post paululū in suaipsius resurrectione.Nam & illa resuscitatio Lazari,typus quidā erat futuræ resurrectionis omniū, & quasi præostensio quædā victoriæ plenæ qua suo tempore perfectè de morte triumphabit:& ista Christi resurrectio, certa spem præbet omnibus credentibus veræ resurrectionis & euasionis à morte æterna,cui per inuidiā diaboli fueramus addicti. Assumpsit(inquam)homo Christus fremitum istum & indignationem siue conturbationē aduersus diabolū,ad eum modū quo ingressurus prælium fortis armatus aduersus hostem quem parat oppugnare & sperat expugnare, semetipsum conturbare atque ad iracundiam (quæ animum adiiciat,& quasi vires præbeat pugnanti)excitare solet.Præterea,vt his indiciis demonstraret,per hominem in quo ista humana ostendebat,diabolum authorem mortis esse vincēdū.Quasi ipso facto dicat aduersus diabolum: O nequissime homicida,humani generis proditor & perditor, mortis & omnium miseriarum annexarum adinuentor?quomodo te ego post paululum,per infirmam istam(in qua modo hæc humana monstro) naturā,traducā?quomodo te expugnabo validè?quomodo tuum caput conterā,& potestatē

tuam omnẽ confringam?quomodo te cõdemnabo,foras te eiiciam, ac perimam?quomodo ô mors tua mors ero,& quomodo de te triumphabo princeps mortis,qui nunc in potestate tua aduersus humanã naturam gloriaris?Ecce in signum futuræ cõsummatæ victoriæ,hoc tibi volo præmittere meæ gloriæ & confusionis tuæ præludium,vt quatriduanum istum mortuum à morte resuscitem. Chrysostomus & Theophylactus videntur aliam ab ea quam Latina nostra lectio prætendit,habuisse loci huius intelligentiam.Pro eo enim quod nos habemus,*infremuit spiritu,* videtur ipsi intellexisse,increpauit spiritũ, vel arguit spiritum:per spiritum videlicet affectionem intelligẽdo, eo quod affectionem huiusmodi humanæ conturbationis per virtutẽ diuinitatis moderatus est,ne nimium excresceret,ne cum eiulatu vocem emitteret,quod indecorum esset magistro.Id indicare videntur manifestè verba ista Chrysostomi.Primum humanã perfert(siue profert)naturã,lachrymatur & perturbatur. Norat enim lachrymas excitare,& affectum arguere.Illa enim particula (*Et infremuit spiritu*) motum illũ cohibuisse signat,ne flendo interrogaret.*Vbi posuistis eũ?* Hæc ille.In quibus videtur spiritũ pro affectione humana accepisse. Theophylacti autem verba (si modo bene translata à nobis habentur)in sententia ferè consonant,quoniam eandem indicant increpationem & moderationem affectus humani,ne nimium excresceret: sed in hoc differre videtur,ꝙ per spiritũ intelligit spiritũ sanctũ.Eius verba,vt habentur,in parte aliqua satis obscura,hæc sunt:Ad lachrymas quidẽ natura mota est,& cohibebatur propter Martham flentẽ: & illam,& eos qui aderant. Dominus autẽ infremit in affectionem spiritu,hoc est:increpat per spiritũ confusionem, & cohibet illam, & sic rogat: *Vbi posuistis illum?* vt non cum vlulatu esset interrogatio.Quia enim contristatus fuit,homo enim erat verè,& vt credibilis esset humana natura,permisit illi proprium operari,& asperè tractat carnem,increpatque illam spiritus sancti virtute.Itaq; caro non ferẽs increpationẽ,turbatur & fremit,& cum mœrore pugnat. Hæc autem omnia dominus naturam pati permittit, & vt cõfirmet quod verè & non apparenter tantum sit homo,& vt doceat nos terminos & modũ tristitiæ meroris ponere.Nam absq; compassione & lachrymis esse,bestiarum est.Multum autem plorare lachrymari & contristari,mulierum. Igitur cùm nostræ carnis & sanguinis particeps esset,particeps quoque fuit humanarum & naturalium affectionum, Hæc ille.Videtur autem intelligẽtiarum ista diuersitas,ex ambiguitate sermonis Græci processisse. Græca enim lectio habet ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι. Vbi si datiuus pneumati,accipiatur ꝓ ablatiuo instrumenti

ſtrumenti,ſenſus eſt,Infremuit per ſpiritum: & poteſt intelligi per ſpiritum ſanctũ,vt dicit Theophylactus,vel etiam per ſpiritum ſuũ humanum,eo quòd à ſeipſo fremitum illũ voluntariè & ex electione aſſumpſit.Si verò pro ablatiuo deſignãte partem in qua vel ſecũdum quam fremitus & cõturbatio facta eſt,ſenſus erit,Infremuit in ſpiritu & animo ſuo,ita tamen vt fremitum ipſum & conturbationẽ ab animo etiam ad exteriora corporis mẽbra permiſerit peruenire, & ſignis ſe aliquibus prodere.In ſpiritu enim initium fuit fremitus & conturbationis,quoniam(vt dictũ eſt)voluntariè eam ipſe aſſumpſit,nõ paſsio mera iniecit,vel impreſsit.Si verò datiuus ille accipiatur,non pro ablatiuo,ſed vt terminũ ſignet vel obiectũ ipſum in qđ fremitus ille ferebatur,ſenſus habetur,quem apud Chriſoſtomũ & partim apud Theophylactum eius aſſeclã audiuimus:Increpauit vel arguit vel cohibuit ſpiritũ,id eſt,affectum ſuum,ne ſcilicet immoderata triſtitia fieret & conturbatio pro amico,ne cũ eiulatu(quod turpe eſſet tam graui viro)loqueretur interrogans. ¶*Non potuit hic qui aperuit oculos cæci nati,&c.*) Chryſoſtomus & Theophylactus inimicorum & calumniantium hęc eſſe verba exiſtimãt,quaſi miraculo prǽterito in cæco nato derogare Iudæi illi voluerint,& ex morte Lazarĩ permiſſa,illud quoq; nõ eſſe factũ arguere. Veruntamẽ poteſt leuius aliquanto idem verbũ legi & accipi,vt ſolum dubitationẽ & admirationem ſignificet.*Domine,iam fœtet.*) Chryſoſtomus & Theophylactus verbum iſtud ex incredulitate dicũt Marthæ procedere,quaſi exiſtimarit ipſa impoſsibile,vt quatriduanus & iã præ corruptione fœtorem exhalans poſsit reſuſcitari ad vitã.Pro qua ſententia videtur facere increpatio,quæ adiungitur: *Nónne tibi dixi,quia ſi credideris, videbis gloriam Dei?* Beda verò ſub diſiunctione dicit, vel diffidentis vel admirantis verbũ eſſe.Atque id quidẽ ſatis eſt veriſimile,Marthã non omnino diffiſam,quæ iam antè confeſſa fuerat,poſſe illum omnia quæ popoſcerit à patre tacitè inſinuans,etiam nũc in ipſius eſſe poteſtate vt mortuũ reſuſcitet.Vnde poteſt accipi verbũ iſtud Marthæ,vt ſit admirantis,& nimiam reuerentiam erga præceptorẽ & dominum monſtrare volentis,cuius verebatur nares benedictas odorẽ graui offendere:& forſitan tacitè hoc verbo poſtulare volebat,vt lapide ſic manẽte & ſepulchro operto reſuſcitetaretur frater,qđ æquẽ ſciebat illi poſsibile eſſe,ac poſt remotũ lapidem de aperto eũ reſuſcitare ſepulchro.Sicq; illa quæ videtur ſubiungi increpatio,in tarditatem & morã ad obediendũ ferenda eſt:vel ad infidelitatis & inobedientiæ cuiuſdam apparentiã,quam ipſa verba in ſuperficie prætendebant,etiamſi reipſa nec incredula nec inobediens ſiue inuolũtaria

ipsa extiterit. ¶*Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me.*) Notant Chrysostomus & Theophylactus, Christum non indiguisse oratione ad faciendum miracula, qui & aliàs frequenter absq; forma orandi miracula fecit, voce potius iubentis vel imperantis quàm deprecãtis vtẽs. Veluti cùm dixit dæmonio, *Obmutesce & exi de homine.* Item cum dixit læproso, *Volo, mundare.* Ac rursum, quando imperauit vento & mari, & facta est tranquillitas, aliásq; frequenter. Videlicet quoniam in se diuinam habebat virtutẽ, per quã miracula facere poterat, cùm vellet, æquè ac pater, cui erat consubstantialis & virtute coæqualis. Propter hoc, etiam modo tam grande patraturus miraculũ, orationis formã non præmittit, & in operãdo voce vtitur imperatiua, dicẽs: *Lazare, veni foras*, nõ deprecatoria, vt dicat: Pater resuscita Lazarũ. Videlicet, ne fortè existimẽt homines, non fuisse intrinsecã ipsi virtutẽ qua hæc fiebant stupenda. Voluit nihilominus patri gratias agere, vt mõstraret suam erga patrem gratitudinẽ, ꝙ agnosceret se omnia habere à patre. ¶*Ab illo ergo die cogitauerunt Iudæi interficere eum.*) Græcè est συνεβουλεύσαντο synebuleusanto, id est est, simul consultabant, & consiliũ inibant, de modo videlicet tractantes, quo illũ ad mortem adducerent. Iam enim definita sententia erat & cõclusa, ꝙ morti esset tradendus. Id quod pulchrè etiam Theophylactus indicauit. Manifestum, inquiens, quod ab illo die sententiam confirmarũt: & antea quidem cædem illius meditabantur sed remissius, & quæstio magis erat quàm sententia. Nũc autem, postremum iudicium & firma sententia. Simile quiddã paucis & Chrysostomus indicat. ¶*In ciuitatem quæ dicitur Ephrem.*) Græci codices pro Ephrem, habent Ephraim.

ELVCIDATIO CAP. XII.

Iesus ergo ante sex dies pascha venit Bethaniã vbi Lazarus fuerat mortuus quem suscitauit Iesus.

b Fecerunt autẽ ei cœnã ibi: & Martha ministrabat.

c Lazarus verò vnus erat ex

POSTEA verò quàm latuisset aliquandiu dominus Iesus, iam proximè imminente passionis tempore, sexto die ante paschalẽ solennitatẽ, prodiit, venítque in Bethaniã locũ ciuitati Hierusalem vicinũ, vbi paulo antè stupendũ illud miraculum resuscitationis Lazari patrauerat. [b] Apparauerũt autẽ ei illo in loco conuiuium magnificum, quo eum vt hospitem gratissimum amicè exciperẽt: erátq; Martha quæ vnicè Christum diligebat, & circa ipsius ministerium solita erat occupari, in illo conuiuio ministra, propter hospitis præcellentem reuerentiã, & nimiã suã erga illũ charitatem. [c] Lazarus autem frater

ter eius, quẽ à mortuis quatriduanũ dominus suscitauerat, vnus de numero conuiuarũ mensæ accũbebat.
a At verò Maria soror Marthæ & Lazari, quæ erga dominũ ardẽtiori deuotionis flagrabat amore, sorore in ministerio occupata, fratre verò ad mẽsam cum domino accũbente, tota intẽta quomodo eximij honoris signũ aliquod posset exhibere, accepit librã pretiosi vnguẽti, quod ex nardo pistico, id est fideli, germano puro, probato & nõ vitiato confectum fuerat? b accedẽnsq; ad pedes eius, quos sciebat lõgo itineris labore fatigatos, cœpit vnguẽto illo eos inũgere, atq; capillis capitis sui postquam abluisset, abstergere: ad hũc modũ non modo externa sua bona, verũetiã ipsa sui corporis mẽbra, in obsequiũ Christi impendẽs ob maximã quã erga illũ gerebat in corde reuerentiam. c Atq; hinc tãta fragrãtia odoris emanauit, vt domus vniuersa odore huius vnguẽti impleret: ita vt nullus esset angulus, ad quem nõ huius vnguẽti bonus odor pertingeret. d Quod factũ vidẽs vnus quidã ex discipulis Christi, Iudas à Scariot, qui post nõ multũ temporis futurus erat domini sui traditor, magna indignatione cõmotus, dixit ad cõdiscipulos: e Cui tandẽ cõmodabit ista tã pretiosi vnguenti tã inutilis profusio? Nõne pręstitisset vnguentũ istud tricẽtis denariis vẽdi, atq; in pauperũ necessitates pretiũ illud tam ingẽs erogari? f Dixit autẽ hoc ille, nõ ꝙ pauperũ ex misericordia curã gereret, sed quia auaritię malo vexatus, furtũ meditabat: & officio sibi cõmisso gestãdi cõmune marsupiũ (in quo seruabãtur ea quæ dabant in sustentationẽ familiæ Christi) per auaritia abutẽs, ex iis quę in loculos ad cõmunẽ necessitatẽ inferebãtur, ipse ad priuatã vtilitatẽ furto aliquã portionẽ subtrahebat propria sua, non domini, aut cõmunis collegij, aut pauperũ, cõmoda quærẽs. g Sciens autẽ Iesus dolosum & auarũ illius animũ, ꝓ Maria tacente, & causam suã ei cõmittẽte, ita respõdit: h Nõ est tibi, ò Iuda, iusta ratio ob quã huic mulieri debeas esse molestus, vel aduersus eã iure indignari: sed permitte eã cũ pace & absq; murmure pagere qđ cœpit. vt cũ aduenerit qin ꝓrimo est dies sepulturę meę, seruet vnguẽ

discumbentibus cum eo.
a Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici pretiosi,
b & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis.
c Et domus impleta est ex odore vnguenti.
d Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Scariotis qui erat eũ traditurus:
e Quare hoc vnguentũ non venijt trecentis denarijs, & datũ est egenis?
f Dixit autem hoc, nõ quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat & loculos habẽs ea quæ mittebãtur portabat.
g Dixit ergo Iesus:
h Sine illã, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud.

tũm ſuũm quod in me tunc deſiderabit expẽdere, ſed ob reſurrectionis meæ nimiam accelerationem non poterit. Aeſtimate nũc eam dum tempus habet, illud mea permiſsione quaſi præueniendo facere, quod mihi ſepulto facere volet, & non ei dabitur. Quod enim nunc videtur ante tempus effundere, tunc ſeruabit, quando effundendi tempus videbitur. [a] Nam quod de pauperibus paulo antè obiectum eſt, nihil operis bonitati detrahit, neque mulieris factum exponit calumniæ. Donec enim in hoc curſu mundus perſtabit, nunquã pauperes & inopes deerunt, quibus quoties & quantũ licuerit atq; libuerit, poteritis etiam poſt meum à vobis abſceſſum benefacere. [b] Me vero ſecundum corporalem hanc & viſibilem præſentiam non ſemper, imo non diu, vobiſcum habebitis, neque diu mihi poterunt huiuſmodi humanitatis obſequia impendi. Propter quod, nequaquam eſt hæc arguenda, ſi interim dum tempus habet, liberalius erga me agat: neq; prodigalitas debet æſtimari, hæc eius erga me liberalis & munifica deuotio. [c] Plurimi itaque ex Iudęis (quoniam vicinus erat ciuitati locus) ſtatim reſciuerunt Chriſtum veniſſe Bethaniam: properantéſque de ciuitate, exierũt illuc, vt tanti miraculi de Lazari reſuſcitatione (quod iam per omnes certiſsimo rumore ſpargebatur) cernerẽt patratorẽ: neq; ipſum ſolum, ſed cum eo pariter & Lazarum, in quo miraculum illud tam glorioſum patratum audierant. Propterea magis Bethaniam cõfluebant, vt viderent reſuſcitatorem & reſuſcitatum ſimul aſsidere cõuiuio, ſimul frui colloquio. [d] Atque hac de cauſa ipſe quoque Lazarus in odium iam venerat principum ſacerdotum, ita vt agerent inter ſe etiam de illo ſimul cum Chriſto interficiendo: videlicet quoniam videbant multos quotidie Iudæos, fama miraculi huius certo relatu inualeſcẽte, infidelitate & perfidia Iudaica abnegata, Chriſto ſe per fidem adiungere: eiusque doctrinæ fauorẽ & fidem præſtare. Videlicet ita gloriæ Chriſti inuidebant illi impij, vt pro ea ſupprimenda, etiam nobilem hominem & prorſus innocentem cogitarẽt interimere. [e] Poſtridie vero eius diei, quo in Betha-

a Pauperes enim ſemper habetis vobiſcum: b me autem nõ ſemper habetis. c Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic eſt: et venerũt, non propter Ieſum tantum, ſed vt Lazarũ viderent, quem ſuſcitauit à mortuis. d Cogitauerũt autẽ principes ſacerdotũ, vt & Lazarũ interficerẽt, quia multi propter illũ abibant ex Iudæis & credebãt in Ieſum. e In craſtinum autẽ turba multa quæ venerat ad diem feſtum cùm audiſſent quia venit Ieſus Hieroſolymã, acceperunt ramos palmarum, & proceſſerunt obuiã ei, et clamabant oſanna.

Bethania exceptus fuerat, plurimi ex eis qui causa festiuitatis paschalis celebrandæ ex variis habitationis suæ locis Hierosolymã confluxerant, cùm relatu præcurrentium nũtiorum audissent Iesum illum gloriosum Prophetã, de quo tã multa iã audierant, à Bethania aduenire Hierosolymã, acceptis in manibus suis ramis palmarũ, in signũ honoris & lætitiæ, cũ gaudio & exultatione obuiam ei processerunt de ciuitate, vt cũ gloria & triumpho quodã eũ deducerẽt, atq; in ciuitatem inducerẽt, tanquã omni honore verè dignũ. Insuper & triumphales voces addebant, clamantes & dicẽtes: Salua nos obsecro, Messia Saluator: p te quæsumus, veniat nobis diu optata & repromissa salus. [a] Tibi laus, honor, gloria, & omnis benedictio, qui ad nos venis in nomine domini, missus nobis à Deo, vt regnes super Israël, & regnãdo illã nobis præstes quã hactenus tantum promiserunt Prophetæ, salutem. Videlicet ita spiritu sancto disponẽte, ista gesta dictáq; fuerũt, vt ante imminentis passionis ignominiã, tam signis quàm vocibus protestarentur populi simplices futuram Christi de morte victoriam, vẽturúmq; eius in electis regnũ, & cõferendã prædestinatis omnibus veram salutẽ. [b] Nactus quoq; est dominus Iesus, Apostolis adducẽtibus ex castello propinquo, vilem asellum, pullum asinæ, qui cũ matre fuit adductus: seditq; super eum dominus, atque ita in humili hac magnificentia per viã processit Hierosolymã. [c] Id quod tanquam insigne aliquid & multa cõsideratione dignũ, olim fuerat per Prophetã Zachariã prænuntiatum in hanc sententiã: [d] Noli timere popule qui habitas in Hierusalem, imò exulta & gloriare in domino Deo tuo: quoniã ecce rex tuus ille diu desideratus, in tẽpo ris plenitudine veniet ad te, vt visitet, regat, ac saluet populum suum: in magna vtique humilitate & mansuetudine se tibi ostentans, nimirum humili vectus asello, pullo insidens asinæ subiugalis. [e] Huius autem processionis mysterium, nec ipsi quidem eius discipuli & Apostoli tunc cùm gereretur, antequã passus esset & resurrexisset dominus: intelligebant: neque hoc ita à Propheta prædictum aduertebant. Verùm

a Benedictus qui venit in nomine Domini rex Israël.

b Et inuenit Iesus asellum & sedit super eum, sicut scriptum est:

d Noli timere filia Syon, ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ.

e Hæc non cognouerũt discipuli eius primùm sed quãdo glorificatus est Iesus, tũc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei.

rùm post ipsius domini glorificationem, postquam à mortuis suscitatus aperuit eis sensum, vt scripturas intelligerēt, ac deinde ad cælos assumptus spiritū sanctum misisset ad illos, qui eos de omnibus instrueret, tunc aduerterunt & cognouerūt, quod prius non aduerterant, processionis huius mysterium, & quod sic per Prophetam fuisset prænuntiatum, & quod iuxta Propheticum vaticinium ista sic in eo adimplessent.

a Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando Lazarus vocauit de monumēto & suscitauit eum à mortuis.

[a]. Causa verò quæ populum ad hunc tam insolitum triumphū Christo exhibēdum, quantum ex ipsorum parte mouebat, hinc erat, quoniā multitudo magna eorum qui simul aderāt spectatores, quādo Lazarum iam quatuor dies defunctum de sepulchro voce magna euocauit, sicque in oculis omnium à morte ad vitam reduxit: hæc (inquam) spectatorum multitudo testimoniū veritati perhibebat, rem quam oculis viderant nec valentes nec volētes celare, sed palam omnibus enarrantes, tam aduenis quàm indigenis.

b Propterea & obuiam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum.

[b] Hinc videlicet factum est, vt turba populi obuiam illi cum gaudio & exultatione procederet, propter tanti signi quod fide digno relatu ab eo patratum esse audierant, claritatem: ob quod merito, omni honore eum iudicabant dignissimum.

c Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus.

[c] Videntes autem & audientes ista Pharisæi, quibus nihil erat æquè inuisum atque gloria Christi, indignatione commoti, coacto concilio, dixerunt adinuicem: Res ipsa & experientia quotidiana hoc monstrat, nos aduersus Christū hunc nihil proficere, quanquā tot iam consultationibus super ea re habitis, toties illi positis insidiis, tot viis, & modis à nobis iā sæpe tētatis.

d Ecce mundus post eum abijt.

[d] Siquidem his omnibus nihil obstātibus, videmus plures in dies à nobis abscedere, atq; illi se per fauorem & fidē adiūgere: & iā penè omnes eū sequuntur, fauentes & credentes ei. Omnino igitur alio nobis est consilio opus: nec differēda est mors eius, vbi primū se cōmoda occasio obtulerit.

e Erant autem quidam gentiles ex his qui ascenderant, vt adorarent in die festo.

[e] In illo autem tempore, aderāt gētiles quidam ex eorū numero, qui ex deuotione erga Deum Israël (qui etiā in gentibus tū nosci & ex parte aliqua coli cœperat, appropinquante tempore conuersionis gentiū) ascenderant Hierosolymā, vt in

solen

solennitate illa paschali Deum Israël adorarent. [a] Hi auditis iis quæ de Christo passim ferebantur, & quæ iam fortè viderant circa ipsum fieri, magno desiderio tenebãtur videndi illum de quo tanta audierant, vt eo certius rem omnem aliis quoque enarrare possent cùm ad suos peruenirẽt. Sed cùm per semetipsos non auderẽt, præ humilitate & verecũdia Christum conuenire, accesserũt ad quendam ex discipulis eius: Philippũ scilicet, qui erat à Bethsaida ciuitate Galilææ: rogauerúntque eum, dicentes: [b] Domine nos magno tenemur desiderio magistrum vestrũ Iesum, de quo tanta nobis narrata sunt, videndi. Oramus tuam humanitatem, vt per eam nobis detur ad eius conspectũ pertingere. [c] Philippus verò sic ab his interpellatus, & ipse præ humilitate non est ausus per semetipsum accedere præceptorẽ: sed Andream vt prudentiorem, hac in re, quid facto sit opus, consulit. [d] Simul autem hi duo Andreas & Philippus, dominum cum reuerẽtia debita accedunt, indicantes ei desideriũ & postulationem hominum illorum gentilium. [e] Tum Iesus exultans in spiritu, propter aduẽtum gentilium istorũ (qui signum erat futuræ in proximo conuersionis omniũ gẽtium) ita loquutus est illis qui aderant tam Apostolis, quàm aliis audientibus: [f] Iam in proximo est tempus à patre definitum, quãdo ego in tempore factus homo secundũ assumptam humanitatem glorificabor: quando & humanitas mea nunc inter homines despecta, apud patrem in dextera eius exaltabitur: & gloria nominis mei, quæ iam solis Iudæis, & iis quidẽ paucissimis est cognita, toti orbi & omnibus gentibus fiet manifesta. [g] Veruntamen, vt modum cognoscatis quo ad hanc glorificationẽ posterius sim peruẽturus, illud in veritate dico vobis, quòd nisi granum tritici, aut aliud quodlibet in terram cadens, illic mortuum fuerit, & quasi corruptum ac putrefactum, non multiplicabitur in grana plura. [h] Si vero postquam ceciderit in terram, in ea diu abscõditũ corrumpatur & quasi putrefiat, vt in se videatur prorsus inutile, ita demum multiplicabitur in grana plurima, quæ in spicis ex ipsa enascentibus supernè prodi-

a Hi ergo accesserunt ad Philippũ, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabãt eum, dicentes,

b Domine, volumus Iesum videre.

c Venit Philippus, & dixit Andreæ,

d Andreas rursum & Philippus dixerunt Iesu.

e Iesus autem respondit eis, dicens:

f Venit hora, vt clarificetur filius hominis.

g Amen amen dico vobis: nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet.

h Si autem mortuũ fuerit, multum fructum affert.

buut

bunt opportuno tẽpore. Ita & ego, donec per paſsionem & mortem totus reddar cõtemptibilis, atque in ſepulchro tanquam mortuus & prorſus inutilis recondar, nõ multiplicabuntur fideles in me credẽtes. Poſt paſsionem verò & mortem reſuſcitatus fructum plurimũ proferam in omnibus gentibus & populis, vbique habiturus fideles credentes in nomine meo: ſicq; per abiectiſsimam humilitatẽ, ad ſummã exaltationem prouehetur mei nominis gloria. [a] Et nunc meo exemplo vos omnes mihi credẽtes inuitans & exhortans, dico vobis: Quiſquis animam ſuam inordinato diligit affectu, ſic vt temporalẽ iſtam vitã mihi præponat, aut me abnegare malit, quàm illã perdere, itẽ vt prauis vitæ huius deſideriis velit magis obſequi, quàm meis obtemperare mãdatis, is ſibi peſsimè cõſulit, & animã quã videtur velle ſeruare, miſerè perdit: dum vitam temporalem & carnalem ſupra Deum diligendo, mortis æternæ reus efficitur. [b] Contrà verò, qui propter amorem meum in hoc tẽpore exoſam habet animam ſuam, ſic vt vitam iſtam temporalem qua in hoc mundo viuitur pro meo nomine libenter expendere ſit paratus, propriæ quoque carnis deſideria propter me ſit paratus mortificare, is ſibi optimè conſulit: quoniam in vitam æternam animam ſuam cuſtodit, dum fideli hac & ordinata dilectione, qua Deum plus quàm ſe diligit, vitam promeretur æternam, omnibus Deum fideliter diligentibus repromiſſam. [c] Et generaliter, quiſquis mihi rectè & fideliter ſeruire velit, ita ſe paret, animumque inſtituat, vt per eaſdem vias quibus ego prior inceſsi, & ipſe poſterior incedat, vt humilitatis, manſuetudinis, obediẽtiæ, patientiæ, cæterarũmq; virtutum exempla, quæ ego inter homines agens in memetipſo demõſtraui, ſedulò obſeruet & fideliter inſequatur. [d] Qui autem mihi fidelis miniſter comprobatus fuerit, hunc ego tali remuneratiõe dignabor, vt vbi ego ſum (modo quidem & ſemper, ſecundũ diuinitatem: poſt paulum verò, etiam ſecundum humanitatem) illic & ipſe peracto curſu vitæ huius, futurus ſit mecum: nempe in gloria patris mei, in beatitudine cœleſti, vbi ſine fine mecum exulta

a Qui amat animam ſuam, perdet eam.

b Et qui odit animam ſuam in hoc mundo, in vitam æternã cuſtodit eã.

c Si quis mihi miniſtrat, me ſequatur.

d Et vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit.

exultabunt fideles omnes ministri mei.[a] Neque ego tātum magnificaȝm eos qui mihi ministrant, sed & pater meus cęlestis eodem eos affectu diliget,& eodē dignabitur honore,habiturus eos vt filios domus suę & cōuiuas mensæ suæ, propter fidem & dilectionem qua mihi adhæserunt dum viuerent in hoc mundo. *a Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eū pater meus.*

[b] Ne verò me existimetis, tanquam impassibilem & humanarum affectionū expertem, facilè de contemnenda vita præsenti velut philosophando tantum & cōtemplando disputare, ecce ex consideratione imminentiū mihi de proximo passionum turbatur nūc intra me naturalis animæ affectio, propter naturalem vitæ amorem & mortis hoorrorē, volūtariè sic in me ipso susceptis naturę humanę necessitatibus, vt vobis in meipso formam patientiæ & contemptus præsentiam demonstrem. *b Nunc anima mea turbata est.*

[c] Et quid in tanta hac conturbatione naturali positus dicam? Putatis quòd ob hanc cōturbationem fugere velim quæ mihi ex patris volūtate sunt perferenda crucis mortísque supplicia, vt postulē à patre, & dicam finali resolutione secundum rationis iudicium: *c Et quid dicā?*

[d] Pater saluifica me ex hora ista passionū imminentium, vt super me illæ nō veniant? Nūquid hoc pacto aduenięte passionis hora & morte imminēte, quærere vellem subterfugium & euasionem? Absit. *d Pater, saluifica me ex hac hora.*

[e] Imò verò ad hunc finem in horam istam & necessitatem quandam vltro & sponte mea veni, propterea homo factus sum & fini iā factus vicinus, vt calicem amarę passionis pro humani generis salute sustineam. Vnde licet naturalis affectio vitam diligat, ac mortem abhorreat, nolo tamen ab eo quod à patre decretum est, & à me vltro susceptum est duro mādato, subterfugium quærere, aut petere euasionē. *e Sed propterea veni in horam hanc.*

[f] Sed hoc vnum concludens à patre meo secundum spiritum finali resolutione postulo, vt illud de me & in me faciat, in quo suum maximè nomen glorificetur, quicquid illud fuerit, quātumuis carni durum, aut animæ secundū naturalem affectionem exosum non respiciēs ad meæ infirmæ carnis imbecillitatē, quandoquidem ad omnia quę ipse voluerit pro sui nominis gloria de me fieri, spiritus est prōptus atque paratus *f Pater clarifica nomen tuū.*

a Venit ergo vox de cælo, dicens: *b Et clarificaui, & iterũ clarificabo.* *c Turba ergo quæ stabat vt audierat, dicebat tonitruum esse factum.* *d Alij autem dicebant: Angelus ei loquutus est.* *e Respondit Iesus, & dixit:* *f Non propter me hæc vox venit sed propter vos.* *g Nũc iudiciũ est mundi.* *h Nũc princeps huius mundi eijcietur foras.* *i Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum.*

tus. [a] Cùm autem hæc ita orando diceret dominus Iesus, vox interim audita est de cælo adueniẽs, à patre ad filij gloriam formata, quæ in hũc sonabat modum: [b] Iam ego ex parte aliqua nomen meum ac tuũ clarificaui, & amplius illud clarificabo. Per te iam cœpi nomẽ meum manifestare mundo, ac post paululũ te glorificato, amplius ipsum manifestabo, per orbem vniuersum. [c] Turba autem rudis & malè capax rerum cęlestium, quæ Christo astabat, audita hac voce terribiliter in aures omniũ insonante, dicebant, tonitrui sonitum esse quod audierant, quibus præter sonum nihil auribus fuisse videtur illapsum, cùm vox esset articulari verborum distinctione formata. [d] Alij verò, quibus plus inerat iudicij, quique articulatã distinctionem vocis illius auribus corporis aliquatenus deprehenđerant, tametsi intellectũ verbi non apprehẽdebant, dicebant, angeli Christum alloquentis vocem esse quæ audita fuerat. [e] Iesus autem, illis incerta & diuersa loquentibus, ita subintulit: [f] Vox ista quam modo audistis, non propter me venit: vt mihi per eã aliquid significetur, quòd sine ea non nossem: sed propter vos vestràmque ædificationem & vtilitatem de cælo facta est, vt hoc indicio cognoscentes me à patre missum (qui me semper audit) credatis sermonibus meis. [g] Iam enim tempus aduenit, quo mundi fiet iudicium: quando pro hominibus in hoc mundo sub tyrannide diaboli in tenebris & vmbra mortis habitantibus, fiet iudicium, contra oppressorem diabolũ: ipse verò qui hactenus per tyrannidem in mundo est principatus. [h] Diuina sententia & iusto iudicio cõdemnatus, foras eiicietur & expelletur, à domino suo, quòd sibi hactenus iniustè vsurpauerat. Iam enim in proximo genus humanũ, per meam mortẽ. de potestate diaboli liberabitur: vt ita in neminẽ vltra quicquã sit iuris habiturus vel imperij, qui in me credere illùmq; abnegare voluerit. Perficietur autẽ, hæc generis humani liberatio, per meæ passionis humilitatem. [i] Ego enim cùm ligno crucis fuero affixus, atque ita in aërẽ à terra fuero subleuatus, sic pendens & moriens in cruce, totum ipsum hominem secundum

cūdum omne quod ipse est, & vniuersum humanum genus, siue omnes homines, quantum ex mea parte erit, redimam de potestate diaboli: persolutóque illic sanguinis mei pretio ad omnium redemptionem suf ficiētissimo, vniuersos mihi comparabo, & meos esse faciam, sicque ad me traham omnia. [a] In hoc autem verbo præsignabat dominus modū passionis & mortis suæ, per quam ad patrem erat transiturus, ac humanū genus de manu diaboli redēpturus. In exaltatione enim illa à terra, manifestè satis indicauit suppliciū crucis. [b] Responderunt autem ei quidam Iudæorum in turba circunastantium, dicentes: Nos ex scripturis sanctis legis atq; Prophetarum didicimus, Christum victurum & regnaturum in æternum, vitæq; eius & regni nullum fore terminū. Quomodo igitur tu, qui Messias haberi vis, & à plerisq; æstimaris, salua veritate asserere potes, te in cruce exaltādum esse, & in ea moriturum? [c] Aut quis iste est filius hominis, de quo loqueris, & quem tu dicis exaltandum, vt ad se trahat omnia? An teipsum putas, an fortè alium aliquē quē nos ignoramus? [d] Respōdit illis dominus: Adhuc aliquantulū temporis apud vos ego permaneo, qui sum verū lumē mundi: nō diu lumē istud quod modo vobis offertur apud vos demorabitur. Modicū quoq; luminis & bonæ cognitionis in vobis adhuc esse demōstratis: hoc testificātes, quòd in æternum Christus permaneat. [e] In hoc igitur lumine quod adhuc vobiscū est, proficiēdo ambulare satagite, donec vobis offertur: ne si oblatam gratiam modo respuatis, digni efficiamini quos tenebræ cōprehendant: nūc quidem tenebræ praui erroris, vnde vobis nunquā cōtingat reditus, post verò tenebræ sempiterni horroris. [f] Is autē qui ambulat sine lumine, in tenebris, incertis gressibus, nescit quò vadat: neque viam noscens per quam ambulat qualis sit, neque ipsum terminum siue exitū viæ qualis futurus sit: atque ita in periculo est offensionis & perditionis. [g] Proinde dum apud vos lucem habetis me, (qui sum lux mundi) meámque doctrinam (quæ lumē est mundi) videte vt lucē propositam nō abiiciatis, nec ab ea vos auertatis, per infidelitatis malitiam

a Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus.

b Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis: Oportet exaltari filium hominis:

c Et quis est iste filius hominis?

d Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumē in vobis est.

e Ambulate dū lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant.

f Et qui ambulat in tenebris: nescit quò vadat.

g Dum lucem habetis, credite in lucem,

malitiam:sed ad ipsam potius vos conuertite, & toto corde in eam credite; [a] vt filij lucis ac Dei esse & appellari mereamini, nõ filij tenebrarum & diaboli: cuiusmodi sunt omnes qui in propositam lucem nolunt attẽdere vt liberẽtur, sed in tenebris suis sub antiqua Diaboli tyrannide magis eligunt permanere. [b] Hæc atque alia plura his similia salutis æternæ verba audientibus turbis loquutus est dominus Iesus: sermoneq; finito, cognoscens plurium, qui illic aderãt malitiã & machinationes iniquas, abscessit inde, & abscondit se ab eis, cedere volens furori insano Iudæorum, eo quòd nondum aduenisset passionis hora, tametsi non lõgè iam abesset. [c] Et hactenus quidẽ multa & magna diuinæ virtutis signa, clara descriptione narrauimus, per Christum Iesum ad suæ doctrinæ cõfirmationẽ ex patre facta & exhibita, ante oculos omnium. Veruntamen hæc omnia signa, tã multa, tam magna, tam apertè exhibita, permodicum in populo Iudæorum fructũ fecerunt, bona parte eorum in sua infidelitate perseuerante, & paucissimis verè atq; ex animo ad Christũ conuersis. [d] Atque ita adimpleta est Prophetia Esaiæ, quã ex persona prædicatorũ veritatis, & potissimũ eorum qui in plenitudine temporis gloriã Christi prædicaturi erãt protulit, dicens: [e] Domine, perpaucos inuenimus in populo tuo, qui nostris sermonibus quos à te audiuimus, & aliis prædicandos suscepimus, fidem habere voluerint: [f] & qui brachium tuum illud gloriosum, benedictum filium tuum (ad cuius prædicationem nos destinasti) per fidem cognoscant, nimium rari sunt. Obstinato enim animo, penè omnes in illum credere recusant; & quã de illo prædicandam nobis tradidisti doctrinam, suscipere pertinacissimè renuunt. [g] Ac rursum per hanc illorum obstinatam infidelitatem, qua credere pertinacissimè omnino recusabant, alia quoq; Prophetia eiusdem Esaiæ impleta est, qua de infidelitate ista in hanc sententiã loquutus est: Permisit Deus iusto suo iudicio mẽtales Iudaici populi oculos excæcari, atq; ita eorũ corda peruersæ malitiæ proposito obdurari & obfirmari: vt neque mentis oculis videre possint, aut

a Vt filij lucis sitis.

b Hæc loquutus est Iesus, & abijt, & abscondit se ab eis.

c Cùm autem tanta signa fecisset coram eis non credebant in eum.

d Vt sermo Esaiæ impleretur, quem dixit.

e Domine, quis credidit auditui nostro?

f & brachium domini cui reuelatum est?

g Propterea nõ poterant credere, quia iterum dixit Esaias:

h Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum: vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

aut velint veritatem,tametsi luce clarius propositam, neq; affectum voluntatis ad intelligendum illā inflectere,ex quibus deinde consequitur, vt nec conuerti possint à sua malitia,nec sanari à suis miseriis.Qui enim ea obstinatissimis animis repellunt:per quæ sola conuerti possent & sanari,his nulla spes conuersionis atq; sanationis videtur esse relicta.[a] In hāc sententiā multo ante Christi aduentū loquutus est Esaias,postquam vidisset maiestatē Dei in templo super thronū residentis,in medio Seraphim Deum laudantium:& hęc de Christo loquutus est.Tametsi enim tunc visa fuerit illa tantum protulisse ad populum sui tēporis, Prophetarum ex ore domini loquentium verba spernentem:potissimum tamē notare voluit hæc scribēs, illam quam in temporis plenitudine aduersus ipsum Prophetarum dominum illorum posteri erant monstraturi infidelitatem.[b]Attamen & ex præcipuis Iudæorū,qui inter cæteros maiore authoritate pollere videbātur,nō pauci de Christi doctrina aliqua ex parte rectè sentiebāt,cognoscētes eū recta dicere,& vera atq; vtilia docere.[c] Sed imperfecta fuit & insufficiens istorum fides,charitate sufficienti nō formata: quoniam propter timorē Pharisæorum implacabili odio Christum & qui ei fauebant pertinacissimè persequentium,non ausi sunt confiteri quod credebant: [d]vt non à synagoga eiicerentur,& à cōmuni Iudæorum consortio separarentur cū ignominia:quę pœna iam antè per Pharisæos erat constituta,iis qui cōfiterentur Christum.[e]Videlicet gloriam mundi huius,& honorem quæ est apud homines, stulti illi præponebant gloriæ verę,quæ est apud Deū,& glorię illi qua glorificatur ipse Deus:dum propter temporalem confusionem euitandam,neglexerunt id quo Deus maximè glorificatur:id est,confessionem veritatis,& quo apud Deum vera ac solida gloria comparatur.[f] Dominus autem Iesus, vt infidelitatē Iudæorum magis argueret,& suos discipulos in recta fide amplius firmaret,in loco publico palā omnibus,exaltata voce,velut conclusionem quandam & epilogum totius prædicationis suæ, ex magno affectu protulit, dicens:

a Hæc dixit Esaias,quando vidit gloriā eius, & locutus est de eo.

b Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum: c sed propter Pharisæos non confitebantur,

d vt è synagoga non eiicerentur.

e Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei.

f Iesus autē clamauit, et dixit:

a Qui credit in me, non credit in me, sed in eũ qui misit me.

b Et qui videt me, videt eum qui misit me.

c Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

[a] Si quis in me credit, non putet ille se tantum in purum aliquem hominem credere, istum videlicet quẽ oculis corporis videt, sed in me credẽdo, si rectè credit, simul quoq; credere debet in patrem meũ qui me misit. Nam qui in me rectè credit, tanquam in filium Dei patris & missum à patre credat, necesse est. [b] Sic item qui me videt per fidem rectam, videt eadẽ fide & patrem qui me misit: quoniam per fidẽ me cognoscit vt filiũ patris, & ab eo missum. [c] Ego qui ab æterno à patre sicut lux coæterna de luce æterna procedo, in temporis hac plenitudine per assumptam humanã naturam veni in mundum, tanquam mundi lux vera, ad illuminandum vniuersos: vt quisquis per fidem voluerit ad me conuerti, non maneat in tenebris ignorantiæ atq; peccati, neq; ad tenebras perueniat damnationis æternæ: sed per meam doctrinam, de tenebris mortis, ad lucem & vitam restituetur.

d Et si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego nõ iudico eum.

[d] Quòd si quis meos sermones audierit quidẽ auribus corporis, sed non auditu mentis dignè exceperit, nec fideliter credendo & obediendo eos custodierit, ille tametsi propter contemptum doctrinæ meæ dignus sit condemnatione, ego tamẽ in hoc tempore, in hoc meo aduẽtu primo (qui est humilitatis & misericordiæ) illũ nõ condemnabo.

e Non enim veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum.

[e] Non enim ad hoc ego humanam assumendo naturam in mundũ veni, vt homines iudicem & condemnem: sed magis vt ad salutem & vitã æternam perducam eos. Non veni vt iudex, sed vt aduocatus & magister nõ tanquam vltor, sed tanquam recõciliator: non perditor, sed saluator.

f Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum.

[f] Attamen qui nunc me in humilitate pro salute mundi apparẽtem contemnit & abiicit, quique sermones meos quos ego loquor ex patris voluntate non recipit, fidem eis aut obedientiam denegando, non speret ille se impunè euasurum, sed habebit opportuno tẽpore vnde iudicetur & condemnetur, quum ad examen productus fuerit.

g Sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eũ in nouissimo die.

[g] Ipse enim sermo quẽ in mundo prædicaui ex iussione patris, & quem tam multis efficacissimis signis cõfirmaui, ipse in nouissimo die generalis retributionis, quasi accusator erit incredulorum hominum: & iudicio ac condemnatione dignos eos esse mon-

monstrabit:atque coram iustitia Dei ad pœnam debitam tantæ infidelitati deposcet & pertrahet illos. [a] Idcirco autem meritò damnabuntur, non credentes verbis meis: quoniam ego quæ in mundo loquutus sum, non dixi à meipso, absque patris iussione, eo modo quo nonnunquam homines ex vanitate sensus sui vana commentantur: [b] sed pater meus cœlestis, qui me mundo misit doctorem & saluatorem, ipse mihi quasi ex præscripto mandauit quæ in mundo debeam loqui & prædicare: ipse mihi præscripsit quæ debeam hominibus proponere præmia, quæ dare præcepta, quas pœnas denũtiare transgressoribus, ad quæ item exhortari, à quibus debeam homines deterrere: denique, quæ loqui & quę celare, atque ita in cæteris omnibus. [c] Et hoc ego certissimò noui, quò patris mei mandatum vita æterna est, quòd quisquis mandatis & dictis patris mei attendit, vitam per ea consequetur æternam. [d] Ego itaq; quæ in mundo loquor, non ex meipso, quasi vanus homo proprij sensus figmenta loquor: sed ex iussione patris omnia loquor non tanquam mea, sed eius: in nomine ipsius nõ meo. Atq; hinc iudicium est, & iusta condemnationis ratio incredulis hominibus, qui mea verba repellunt: quoniam videlicet non puri hominis (vt ipsi falsò existimant) sed veri & æterni Dei verbum contemnunt, & oblatam sibi à Deo tantam gratiam impiè respuunt.

a Quia ego ex meipso non sum loquutus.

b Sed qui misit me pater, ipse mihi mandatũ dedit, quid dicam, & quid loquar.

c Et scio, quia mandatum eius vita æterna est.

d Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.

ANNOTATIONES CAP. XII.

M*Aria ergo accepit libram vnguenti pistici pretiosi.*) Genitiuus, pretiosi, rectius ad vnguentum iungitur, quàm ad nardum pisticum. Est enim sensus: Accepit libram pretiosi vnguenti, ex nardo pistico: quanquam & ad nardum possit referri. Vtranque enim coniunctionem videtur indicare Augustinus, dicens: Nunc vnguentum pretiosum nardi pistici, nunc vnguentum nardi pistici pretiosi. Imprudenter verò quidam lectionem hic vulgatam redarguunt quòd nardi pistici dicat, existimantes necessariò dicendum per fœmininum genus, nardi pisticæ. Siquidem & in neutro genere, nardum apud probatos authores legitur: quemadmodum apud Plinium est videre, qui nardum rusticum dicit, Dicitur autem, pisticum nardum, id est, fidele, germanum, syn-

P 2 cerum,

ſyncerum,probatum,& minimè vitiatum.Siquidē piſtis Grçcè,fides Latinè dicitur,vnde piſticum,fidele, ſyncerum,purum, germanū, & inuitiatū.Ita interpretatur Alcuinus, dicens:piſtici,id eſt,fidelis,nec extraneis ſpeciebus adulterati.Auguſtinus verò,à loco aliquo vnguē tum illud piſticum dictū putat.Sic enim ait: Quòd autē piſtici dicit Euangeliſta,locum aliquē credere debemus,vndè erat hoc vnguentum pretioſum.Cuius ſententiam viderit lector prudens,an iuſtè recentiores quidam ſubſannent atq; irrideant:quandoquidē & Theophylactus Grçcus author & recentior,non multum diſsimilem ſententiam priori loco aſtruat,dicens,ſpeciem quandam nardi eſſe,quç piſtica dicatur.Solent autem ſpecierum nomina, frequenter à locis ſumi:quemadmodū vinorum ſpecies ſecundum loca diſtinguimus, appellantes vina renenſia,remenſia, belnentia, cretica,corſica, &c. Quanquā poſteriori loco idē author & alterā ſententiā adiungat.Sic enim habet,in Marci ſcribēs Euāgeliū: De nardo piſtica ſcias,quòd eſt ſpecies quædā nardi,quæ piſtica dicatur:Vel quòd ſyncera ſit & non adulterata, vel cum fide confecta. ❡*Non quia de egenis pertinebat ad eum.*) Hoc eſt,non quia pauperes cordi haberet,& pauperum verè curam gereret,vel cauſam ageret. Quemadmodum ſuprà cap.10.de mercenario dictum eſt: *Non pertinet ad eum de ouibus*, pro eo quod eſt: *Non ſunt ei curæ vel cordi oues.* Alioqui ſicut ad hunc verè pertinet de ouibus,id eſt,iuſtè cura ſiue neceſsitas curandi ei incūbit de ouibus, ſic ad Iudam pertinebat de pauperibus,quoniam ex officio hoc ei cō petebat,eo quòd loculos geſtaret, vt de communibus eleemoſynis egenis ſubueniret.Vnde & illud fuit,quòd cū in cœna nouiſsima dixiſſet ei dominus:*Quod facis, fac citius*, quidā diſcipulorum exiſtimabant dixiſſe dominum,vt egenis aliquid daret. ❡*Sine eam,vt in diem ſepulturæ meæ ſeruet illud.*)Sententiam quam in Elucidatione expreſsimus,apertè indicat Alcuinus,his verbis: Significat ſe moriturum,& ad ſepeliendū aromatibus eſſe vngendum: vt ideo Mariæ,cui ad vnctionem mortui corporis multū deſideranti peruenire non liceret, donatum ſit viuenti adhuc impendere obſequium,quod poſt mortē celeri reſurrectione præuenta nequiret.Idem ferè aliis verbis dixit Marcus:*Quod habuit* (id eſt,potuit)*hæc fecit, præuenit vngere corpus meū, in ſepulturam.* Et apud Matthæum dicitur: *Mittens enim vnguentum hoc in corpus meum,ad ſepeliendū me fecit.* Chryſoſtomus verò & Theophylactus,ad perſtringendū occultè proditorē,ſepulturæ hîc dicunt fieri mentionem.Rurſus,inquit,Chryſoſtomus,etiam propter proditorē: rememoratus eſt ſepulturę,ac ſi dicat: Grauis ſum tibi, & onerosus ſed expecta parū,& abibo. Et hoc oſtendit,cū ſubdit: *Pauperes ſemper*

habetis

habetis vobiscum, me autem non semper habebitis. ¶*Videtis, quia nihil proficimus.*) Potest hoc accipi, tanquam ex inuidia prolatum, ab iis qui in Christi mortem coniurauerant Pharisæis, ad eum modũ quo in Elucidatione suprà expositũ est. In quem sensum videtur accipere diuus Augustinus. Chrysostomus verò & Theophylactus, magis putant dictum ab iis qui fauebant occultè, non tamen apertè audebant Christum defendere. Sic enim Theophylactus habet: Pharisæi autẽ dicentes: Videtis quia non proficitis quicquã, non ex malitia hæc loquuntur. Non enim erant ex his qui mortem meditati erãt Iesu, sed beniuoli quidam esse videntur, nondum tamen liberè audẽtes loqui, eo ꝙ nõ manifestè audebant resistere his qui contra dominũ sæuiebãt. Et per occasionẽ tentant reprimere illos. Quasi dicant, Quæ vestra vtilitas, ex multis contra hominem istum insidiis? Quantũ enim insidiamini, tantũ hic crescit, & augetur gloria eius. Nã mũdus, hoc est, omnis multitudo, post eũ abit: atq; ita, quia nihil efficitis, cessate ab insidiis, vt ne frustra iniustitiã faciatis. Notandũ quoque, ꝙ in Græcorum codicibus tantum mundus ponitur, & nõ totus mundus, quomodo etiam legisse videtur diuus Augustinus, eo ꝙ in cõmẽtario sic dicat: Quid autem inuides cæca turba, quia post eum vadit mundus, per quem factus est mundus? ¶*Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora, &c.* Videtur hìc tacite indicari, quod non exprimitur: videlicet gẽtiles illos qui Christum videre cupiebãt, ad Iesum perductos esse, & admissos vt eum viderent: quo facto, ista deinde quę sequũtur verba, coram illis & aliis astantibus discipulis atq; turbis hominum, proloquutus est. Non solitarium non fuisse Christum cùm ista diceret, sed turbis magis immixtum, illud satis declarat quod non multo pòst dicitur: *Turba ergo quæ stabat, & audierat vocem de cælo factam, dicebat tonitruum esse factum. Alij autem dicebant: Angelus ei loquutus est, &c.* Intelliguntur itaque ista, post admissos & adductos ante conspectũ Christi gentiles illos, in auribus discipulorum simul atque turbæ vniuersæ astantis prolata. ¶*Qui amat animam suam, perdet eam.*) Beatus Augustinus dupliciter id exponit. Primo, ad hunc modum: Qui amat, perdet: id est, si amas, perdes: si cupis vitã tenere in Christo, noli timere mori pro Christo. Item altero modo: Noli amare animam tuam, ne perdas eam: noli amare in hac vita, ne perdas in ęterna vita. Verùm posteriorem sensum hunc, dicit magis Euãgelicum habere sermonẽ, quem & nos solũ in Elucidatione expressimus. Nã priori non videtur respondere, quod subditur de odio animæ, *Et quia odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Esset enim sensus correspondenter ex contrario. Si odis aniam tuam, custodies

animam tuam.Si odis,& non vis habere vitam cum Christo,custodi animam tuam in vitam æternã.Omnino enim repugnant particulæ illæ adiectæ,in hoc mundo,& in vitam æternam,ne per contrarium posit accipi sensus partis posterioris:quas quidem particulas,nõ dubium est ad partem priorem quoque referendas esse,in hunc modũ: Qui amat animam suam in hoc mundo, in vita æterna perdet eam: id est,non eam seruabit,neque custodiet ad vitam æternam. Quare prior ille sensus non videtur esse de mente Euangelicæ loquutionis, Neque alium quàm posteriorẽ ponunt Græci cõmentatores, Chrysostomus & Theophylactus. Omnis homo,inquit iste,qui præsentẽ vitam dilig t,& animã suam amat,hoc est,sua desideria absurda facit,& permittit ei quod non oportet,nec contemnit mortem,perdet eam.Qui autem odit illam,hoc est,nõ indulget ei neque ab ea flectitur,hic eam custodit. Qui etiam hoc signanter annotauit in verbo, odit,magnam indicari auersationem,quam habere debeamus erga concupiscentias animę,sic vt extremo odio erga inordinatos animę affectus simus dispositi:sicut,quos odimus,eorũ nec faciem videre, nec vocem audire omnino volumus. ¶*Vbi sum ego, illic & minister meus erit.*) Potest hoc verbum dupliciter intelligi.Primo ad hunc modum:Quisquis mihi vult ministrare,debebit in iisdẽ versari exercitiis virtutũ,& in iisdẽ occupari studiis pietatis, ad implendũ patris voluntatẽ,in quibus me videt præcessisse:ita scilicet vacare pietati, mãsuetudini,humilitati,patiẽtię,orationi,& cæteris virtutibus. Atque ita ferè idẽ valet hæc particula,cum præcedẽti:Si quis mihi ministrat,me sequatur.Alter sensus,præmiũ spectat futuræ remunerationis,hoc modo : Qui mihi modò fideliter ministrauerit in terris, erit mecũ in gloria in cælis,&c. Quẽadmodũ in Elucidatione suprà expositum est prolixius.Atque hunc posteriorem sensum solum ponunt Augustinus,Chrysostomus,& Theophylactus:propter quod in Elucidatione nos quoque alium,quãuis pulchrum satis & iucundũ, non expressimus.Exponit autẽ clarius hunc sensum , quod in textu subiungitur: *Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus.*

¶*Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, saluifica me ex hac hora,&c.*) Passus iste satis clarè in Elucidatione expositus est,cõcorditer ad sententiam Augustini, Chrysostomi,atque Theophylacti. Illud autẽ notandũ,quod secundum modũ expositionis nostræ,illud: *Pater saluifica me*,quasi in interrogatione implicatur,ad hũc sensum: In hac cõturbatione positus,quid dicam? Nunquid illud dicã, Pater saluifica me ex hac hora?Quasi dicat:An precabor patrem,vt auferat à me mortem & calicẽ? Illud quod sequitur : *Sed propterea veni in horam*

ram hanc.Pater, clarifica nomen tuum, quaſi correctio eſt præcedentis, & finalis reſolutionis concluſio,ad patris gloriã.Quaſi dicat: Nõ dicam,Pater libera me ex iſta hora, ſed potius dicã:Ex quo pater propterea in iſtã horam veni,vt patiar & moriar, age tu quod ꝓ tua eſt gloria,quod ab æterno decretũ eſt liberè perfice, nihil meæ naturæ humanæ pertimeſcens infirmitatẽ,vitam naturaliter adamantẽ,atq; à morte & paſsionibus abhorrentẽ,ſed tuam ſoli attẽdens gloriam, quã omnibus ſemper volo præponere meis cõmodis,& propter quã omnia libenter expẽdam & ſuperimpendã.Hanc ſententiam & partium connexionem aperte ſatis indicat Theophylactus,cùm ait:Docet nos Chriſtus,vt etiamſi mœreamus & turbemur, non fugiamus mortẽ,quia & ego,inquit,cùm turbor(homo enim verè ſum, & permitto naturæ vt ſua oſtẽdat)attamen nõ dico ad patrẽ, vt ſaluet me ex hora hac.Sed quid dico?Clarifica nomẽ tuũ.Hoc eſt ,probet tibi vt ego ſuſcipiã crucem,& periculũ pro ſalute omnium.Poſſet tamen prædictorũ verborũ alia accipi diuiſio, vt quaſi per ordinẽ duas poſtulationes proponeret, quarũ prior ſit ſecundũ naturæ infirmitatẽ, poſterior ſecundum rationis iudiciũ & ſpiritus finalẽ reſolutionem, quæ etiam priorẽ velut corrigat, quẽadmodum in agonia illa horti nouiſsima & grauiſsima, prius quidẽ ſecũdum naturæ infirmitatem orabat:*Pater,ſi fieri poteſt,tranſeat à me calix iſte.*Et iterum:*Abba pater, omnia tibi poſsibilia ſunt,trãsfer calicem hunc à me.*Poſterius autem dicit: *Veruntamen non mea voluntas, ſed tua fiat.*Et: *Si fieri non poteſt niſi bibam illum,fiat voluntas tua.* Cui quidem poſteriori petitioni ſic inhæret firmiter,relicta priore,vt paulopoſt Petro volente agere ad ipſius liberationem, dixerit:*Calicem quem dedit mihi pater,non vis vt bibam illum?* Poterit autem ſecundum iſtum modũ propoſitus Euangelij locus ſic paraphraſticè exponi:Nunc,inquit dominus, intra me conturbatur anima mea, hinc quidem glorificationis & conuerſionis gentiũ (de quo iam verba feci)fructum deſiderabilem cõtemplans, illinc verò ex oppoſito mortis & paſsionis, quaſi de vicino imminentis horrorẽ conſpiciens. In horum medio conſtituta anima mea, quaſi hæſitabunda & perplexa conturbatur,quæ ex cõditione naturali dura carni ac triſti. .. ſugit,læta verò & mollia eligit: ex rationis nihilominus iudicio & ſpiritus ductu,ea omnibus præponit quę diuinæ nouerit eſſe voluntatis.Et quid in hac tã perplexa cõturbatione poſitus dicam?Quid eligam? Quid finaliter petam?Ecce tibi,pater, petitiones duas,eaſque velut cõtrarias ſecũdum duplicem portionem animę,& ſecũdum geminã quæ eſt in me affectionẽ,proponam,vt quod optimum tuo iudicio videbitur eligas,& adimpleas. Equidem ſecũdum

infirmæ carnis sensualem effectum,& secundũ naturale animę ipsius desiderium,hoc à te postularem,vt si fieri posset,transiret à me hora illa tantæ amaritudinis,quã de proximo imminere mihi video:optarem calicẽ hunc,si nõ esset necesse illum bibere,à me auferri,& non venire in hanc horam,in hãc necessitatem,tam naturali sensu horribilem passionem atq; mortem perferendi. Sed quid ita frustra postulo? Ego enim noui, quòd propterea in hanc horã venerim, quod ob hoc factus sum homo, & iam ad finem vsque temporalis huius vitæ peruenerim,vt in assumpta & adulta iam carne humana ista patiar. quæ sunt ab æterno decreta. Quare concludens, & quasi contra memetipsum sententiam ferens,priorémq; deprecationem subsequenti corrigens ac reuocans,hoc finaliter & conclusiuè te rogò pater,secũdum electionem spiritus,& iudicium rectæ rationis tibi subditissimè, vt illud de me & in me facias liberrimè, quod maximè sit ad gloriam nominis tui,quódq; tibi omniũ maximè sit placitum, nihil naturæ assumptæ attẽdens infirmitatem vel querimonias,sed tuã solius gloriam & voluntatem spectans, vt illam in me & de me adimpleas,per quæcunque tandem aut quantumcunque carni dura vel naturæ horribilia:quoniã ad hæc omnia,spiritus in te cõfortatus se offert paratissimum. Hanc autem verborum cõsequentiam & connexionem sententiæ, satis videtur indicare Augustinus,qui illud quod priori loco dicitur: *Pater, saluifica me*, comparat cum eo quod pòst in horto dicturus erat: *Transfer calicem istum à me:* quod autem sequitur. *Clarifica nomen tuum,* cum illo: *Veruntamen non quod ego volo, sed quod tu.* Obscurius quoq; idipsum ex Chrysostomi verbis potest deprehẽdi,cùm ait: Ne dicerent Christum humanis carere doloribus, facilè de subeunda morte philosophari,& in tuto nobis persuadere, ostendit,quod licet eam formidet, cùm tamẽ vsus poscat nõ eam recuset. Hæc autem dispensationis sunt, non diuinitatis. Ideo inquit, *Nunc anima mea turbata est.* Neque enim aliter hoc procederet. Et dicẽdo: *Pater saluifica me ex hac hora,* ita perturbatus est,vt etiam à morte absolui cuperet,si licuisset. Et quid dicam,inquit,cùm mortẽ deprecer? Propterea veni in horã hanc. Quasi diceret, Licet moueamur & perturbemur, non tamen mortem fugimus. Nam ita nunc perturbatus nõ recuso. Ferendum est quod instat. Non dico enim (scilicet finali resolutione) libera me ex hac hora, sed: *Pater, clarifica nomen tuum.* Et licet perturbatio illud me dicere cogat, contrarium tamen dico, *Clarifica nomen tuum:* hoc est, duc me iam ad crucem. ¶ *Omnia traham ad meipsum.*) Græci codices vulgati habent πάντας pantas, id est, omnes. Atq; ita legisse Chrysostomum & Theophylactũ,ex ipsorum enar-

enarratione satis cõstat. Interpretantur enim omnes homines, etiam gentiles. Augustinus verò (omnia) legit & interpretatur. Ait enim: Nõ omnes traham, dixit, sed omnia. Non enim omniũ est fides. Non itaq; hec ad vniuersitatem hominũ retulit, sed ad creaturæ integritatẽ. Id est, spiritũ, & animam & corpus. Omnia enim trahit post se. Ostendit nihilominus sensum aliũ congruũ, quo, omnia, pro, omnes, dictũ accipi potest, cùm subiungit: Aut si omnia ipsi homines intelligendi sint, omnia prædestinata ad salutem possumus dicere, ex quibus omnibus nihil ait esse periturũ, cùm suprà de suis ouibus loqueretur. Aut certè omnium hominũ genera, secũdum innumerabiles differentias, quibus inter se præter sola peccata distant homines, ab excelsissimis vsque ad humillimos, omnia, inquit, traham post me, vt sim caput eorũ, & illi mẽbra mea. Nos in Elucidatione vniuersaliter omnes homines, p Christi passionẽ in ligno crucis ad ipsum tractos indicauimus, quãtum ex parte ipsius Christi fuit: quoniã abunde satisfecit pro omnium redemptione à captiuitate, qua detinebãtur, ne ad eũ possent libere accedere: sicq; quantũ in ipso fuit, omnes traxit, sicut pro omnibus passus & mortuus fuit, & pro omnibus saluãdis satis egit, ratione sufficiẽtissimè sufficiẽtiæ mortis eius. ¶ *Adhuc modicum lumẽ in vobis est.*) Duplicem huius verbi sensum in Elucidatione indicauimus, propter authorum veterũ diuersitatem. Nam si (modicum) accipiatur vt adiectiuũ, determinans nomen, lumen, est sensus: Adhuc modicũ luminis in vobis est. Quem sensum videtur accepisse Augustinus, dicẽs: *Adhuc modicum lumen in vobis est.* Hinc ergo est quod intelligitis, quia Christus manet in æternũ. Quod enim vel hoc credebant æternũ fore Christum, signũ erat luminis aliquanti, quod adhuc in eis vigebat & splendebat. Alter est sensus, si modicum accipiatur pro modico tẽpore, ad hũc modum: Adhuc modico tẽpore, vel modicũ tempus, lumẽ in vobis est, siue vobiscũ: id est, ego qui sum lumen mũdi, adhuc aliquantũ temporis vobiscũ transigã. Quem sensum expresse indicant exemplaria Græca, quæ habẽtur in manibus, quæ habent *μικρὸν χρόνον*, micron chronõ, id est, modicũ tẽpus: quanquã aliqui suspicantur nomẽ chronon, tẽpus esse ab aliquo adiectum, propter tollendam ambiguitatẽ. Atque ita manifestè enarrant Chrysostomus & Theophylactus. Qui etiam hoc verbo respon deri putant obiectioni propositæ Iudæorũ: quasi exẽplo ostẽdat Christus, quomodo passio & mors nihil obstet ipsius æternitati. Sicut enim lux solaris, inquiunt, quãdo occidit, nõ omnino perit, sed iterũ exoritur & rursum apparet, neq; vnquam deficit: ita & mors Christi non est corruptio, sed occasus & translatio, iterúmque exorietur per

resurrectionem,atq; ita nihil prohibet paſsio & mors, quin ſit æternus.Neque prohibet ipſum eſſe Christum,quod ſit exaltandus in ligno.Conſimiliter & illud quod ſequitur:*Ambulate dum lucem habetis.* Et deinde:*Dum lucem habetis,credite in lucē*,variè accipitur, ſecundum proportionem ad id quod præceſsit. Vnde Auguſtinus id quod vltimo loco dictū eſt,ſic interpretatur:Dum aliquid veri auditu habetis, credite in veritatem,vt renaſcamini in veritatem.Alij verò interpretantur:Dum me habetis,in me credite,& in me ambulate.¶ *Propterea non poterant credere.*) Non poterant, id eſt,non volebant. Non poſſe enim (vt ait Chryſoſtomus)frequēter pro non velle vſurpatur, ſicut poſſe,pro velle,veluti cùm dicitur:*Qui poteſt capere, capiat:* id eſt,qui velit.Sed & in cōmuni ſermone id vſurpari nōnunqua videmus,veluti cùm quis dicit:Non poſſum diligere illū, vehementiam voluntatis,poteſtatem appellans.Idē ferè dicit Auguſtinus, cuius hæc ex multis pauca ſunt verba:Sic autem dictū eſt,nō poterant: vbi intelligendum eſt,quod nolebant:quemadmodum dictum eſt de domino Deo noſtro: *Si non credimus,ille fidelis permanet, negare ſeipſum non poteſt.* Sicut ergo quod dominus negare ſeipſum non poteſt,laus eſt voluntatis diuinæ,ita ꝙ illi non poterant credere, culpa eſt volūtatis humanæ.Theophylactus quoque conſentit,dicens: Hoc autē quod dicit, non potuerunt credere,ſignificat,noluerunt intelligere. Nam malus & improbus homo nō poteſt credere,quandiu talis fuerit, mala ſcilicet eligens ac volens.Cæterùm, quod dicitur: *Propterea non poterant credere,quia iterum prædixit Eſaias, &c.* non ſic intelligendum eſt,quaſi propheticum vaticinium neceſsitatem peccādi impoſuerit,& libertatem non peccandi abſtulerit ipſis Iudæis. Nō enim hic cauſam aſſignare vult incredulitatis Iudæorum,ſed veritatem tantum ſcripturæ & adimpletionē propheticorū verborū vult exprimere. Debétq; id quod hîc dicitur ſecundū eundē accipi ſenſum, in quo illud ſuprà acceptū eſt,*Nō credebant in eum,vt ſermo Eſaiæ impleretur, &c.* Vbi particula,vt,nō cauſæ ſed euētus eſt nota,quod craſsius dicere ſolemus, cōſequutiuè nō cauſaliter accipi. Eſſet autē ſine quęſtiōe ſermo propoſitus,ſi abſq; particula cauſali,loco eius qđ dicitur:*Propterea non poterant credere,quia iterū prædixit Eſaias*,dictū eſſet:Nō poterat credere, iuxta qđ iterū prędixit Eſaias.Vnde potius in ſermone,quā in re difficultas videt. Tractat vero hāc quæſtionē prolixius Chryſoſtomus, his verbis:Vide particulam,quia,nō cauſalem eſſe,ſed euentus.Neq; enim quia dixiſſet Eſaias,nō crediderunt, ſed quia non erant credituri, ideo dixit. Sed quare non ita dixit Euangeliſta, ſed incredulitatem à Prophetia,non autē Prophetiam ab incredulitate eſſe dixit,

& ſu-

& ſuperius hoc idem vehemẽtius. Propterea non poterant credere, quia dixit Eſaias: Hinc magnam vult ſcripturæ certitudinẽ demonſtrare,& quòd nõ aliter quam prophetatũ ſit, euenit. Et poſt pauca, Quæ prædixit Propheta,tanqua omnino futura prædixit. Niſi enim omnino futura nouiſſet,non ſanè prædixiſſet. Ac rurſum poſt pauca, Quod autem hoc in loco dicit Euageliſta,ita intelligitur, quod impoſsibile erat Prophetam mentiri:nõ tamen propterea impoſsibile erat vt crederẽt. Licebat enim, illis etiam credentibus, verum eſſe Prophetam. Non enim prædixiſſet,ſi fuiſſent crediturì. Quid ergo, inquies,nõ ita dixit?Quoniã proprietates quaſdam habet ſcriptura, cuius legibus eſt cõcedendũ. Hactenus ille. Quomodo autẽ Deus dicatur excęcare oculos incredulorum,& indurare corda, apud Auguſtinum in commentario prolixius tractatum lector videre poterit.

ELVCIDATIO CAP. XIII.

ANTE illam Iudæis celeberrimam paſchalem ſolennitatem, cognoſcens dominus Ieſus iam tempus adeſſe à patre definitum, quo poſt laborioſum vitæ ſuæ curſum peractum: mundum relicturus erat ſecundum viſibilem iſtam corporis mortalis præſentiam,atque ad patris dexteram poſt mortem deuictam aſſumendus, vt poſt laborem acciperet requiem,ac poſt opus, operis præmiũ. [b] Poſtqua per omne tempus vitæ ſuos diſcipulos,& fideles quos in hoc mundo habebat, amore verè paterno ſemper dilexiſſet,(id quòd & per omnem vitam ſuam patentiſsimè demonſtrauerat) [c] voluit item in finem vſq; eos diligere,ac circa vitæ ſuę terminum peculiaribus quibuſdam,tum operũ, tum ſermonum indiciis,præcipuum ſuum ęrga illos amorem demonſtrare. [d] Parata itaque ex ipſius iuſsione cœna nouiſsima,in qua paſchalem agnum cũ ſuis Apoſtolis mãducaret,cũ m diabolo inſtigatus Iudas filius Simonis à Scarioth, vnus de Apoſtolorum numero, firmo iam propoſito decreuiſſet,pactóque cum Iudæorum principibus inito ſpopõdiſſet, præceptorem ſuum per opportunitatem tradere in manus eorum, [e] cognoſcens dominus Ieſus, quòd omnium rerũ ipſe plenam haberet eandémque cum patre poteſtatem, [f] quódque ab æterno à patre

ANte diem feſtũ paſchæ,ſciens Ieſus quia venit hora eius,vt tranſeat ex hoc mũdo ad patrem,
b cùm dilexiſſet ſuos qui erant in mundo,
c in finem dilexit eos.
d Et cœna facta,cùm diabolus iam miſiſſet in cor, vt traderet eum Iudas Simonis Scariotis,
e ſciens quia omnia dedit ei pater in manus, f & quia à Deo exiuit, & ad Deum vadit.

à patre vt filius vnigenitus processerit, & in tempore ab eo secũdum assumptam serui formam missus fuerit in mũdum, quódque ad ipsum vnde exierat, iamiam esset rediturus: vt exéplo semper memorabili discipulorũ animis infigeret illam quã in se ipse prior ostenderat humilitatem, [a] surgit à loco suo vbi inter cœnandũ consederat: atque vt expeditior esset ad opus quod habebat in animo vestimentum superius exuit: allatóq; præcinctorio lineo, in modum ministrorum siue ancillarum se illo præcinxit. [c] De hinc aqua missa in peluim, discipulis residere iussis, magnóque stupore rei exitum præstolantibus, [c] ipse se patris vnigenitus, angelorum dominus, princeps regum terrę, ante vilissimorum hominum pedes in genua dedit: procũbénsque in terram, cœpit lutulentos & sordidos illorum pedes aqua diligenter abluere ablutósq; præcinctorio lineo magno affectu extergere, ita videlicet vilissimæ ancillulæ in se personam & officium transferens, vt discipulos suos humilitatem veram efficaci exemplo edoceret. [d] Vbi verò ad Simonem Petrum venisset dominus, velletq; eius lauare pedes, ré indignam ille existimãs, vt tam infimum ministerium sibi permitteret ab eo quẽ tanti faciebat exhiberi, cœpit obluctari primum & contradicere. [e] Quid hoc, inquit, est domine, quod agis? Tu ne præceptor & dominus, mihi vilissimo seruulo pedes lauabis? Aequũ ne est vt hoc ego patiar? Ego multo magis, si modo tu dignaberis meũ suscipere ministerium, tibi debeo præceptori discipulus, domino seruus pedes abluere. [f] Respondit magna vultus maturitate & vocis authoritate dominus. [g] Sine Petre age re me quod volo, suscipe humiliter quod tibi impendo obsequium. Et si modo non intelligas quid sibi velit hoc meum tam nouum ministerium, cognosces tamen post paululum mea eruditione instructus. [h] Petrus verò in suo proposito feruore illo qui ferè in eo se prodere solet persistens. Domine, inquit, rem tam indignã inæternum ego non feram. Non possum neque te tam vilem æstimare, neque me tanti facere, vt tam adiectũ ministerium à te suscipiam. Et si tua humilitas

a Surgit à cœna, & ponit vestimenta sua: & cùm accepisset linteum præcinxit se.
b Deinde misit aquam in peluim,
c & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.
d Venit ergo ad Simonẽ Petrum, & dicit ei Petrus:
e Domine, tu mihi lauas pedes?
f Respondit Iesus, & dixit ei:
g Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea.
h Dicit ei Petrus: Non lauabis mihi pedes in æternum.

militas tibi vt hoc agas suadeat, mea econtrario fides ne à te mihi id fieri patiar prohibet. Quæso itaq; hac de re verbum vltra non facias. [a] Videns autem dominus Petrum ita obfirmato animo sibi reluctantem, vt ad obedientiam eum cogeret, verbum seueræ cōminationis protulit, dicens: [b] Si non hac in re quā ego vt præceptor & dominus à te postulo, mihi acquieueris, si istam quoque humilitatis disciplinam, quam in lotione pedum exemplo docere volo: suscipere nolueris, illud tibi comminando denuntio quòd in pœnam tuæ inobediētiæ, de meo collegio sis eiiciendus, partémq; illam beatæ retributionis & fœlicitatis æternæ, quam ego vnà cum meis accipiā in regno patris, non sis accepturus. [c] Qua comminatione tam graui ita apertè proposita, velut fulmine quodā perterritus Petrus, statim victus dedit manus: omníque contradictione omissa, sanctæ obediētiæ iussioni se submisit, dicens: [d] Si ita res tibi cordi est, si tam seriò id à me postulas, nequaquā tibi vltra contradicam: imò verò nō pedes tantum quos tu postulas, abluendos offero, verūetiam & manus & caput, & singula corporis mēbra antè patiar à te lauari, quàm à te velim separari. Nihil enim est mihi tua societate iucūdius, nihil tua parte desideratius. [e] Respondit illi dominus, [f] Non ita necesse est cæteras corporis partes abluere, vt pedes. Qui enim semel lotus est, & in reliqnis mundatus, ad plenam munditiam non eget nisi pedum ablutione: qui sicut plus aliis membris luto aspergūtur & puluere, propter immediatum terræ contactū, ita frequentiori ablutione indigent. Sic & in anima qui baptismo semel ablutus est in remissionem peccatorū, hic nō opus habet iterum caput lauari, aut baptizari iterum: erit tamē necessarium, vt pedes animæ, id est, affectus, qui ex cōtactu terrenarum rerū sæpe immunditiam cōtrahunt, per pœnitentiam frequēter abluere & emūdare satagat. In huius videlicet signum, non caput abluo vobis, sed pedes tantum. [g] Et vos quidē, quod ad plures vestrum attinet, mundi estis, nihil habētes in animo mortalis immunditiæ, à qua sitis mūdandi. [h] Veruntamen non vniuersi sic mundi estis, qui hic

a Respondit ei Iesus:

b Si non lauero te, non habebis partē mecū.

c Dicit ei Simō Petrus:

d Domine, non tantum pedes meos, sed & manus & caput.

e Dicit ei Iesus,

f Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauet, sed est mundus totus.

g Et vos mundi estis,

h sed nō omnes.

a Sciebat enim quisnam esset qui traderet eũ.
b Propterea dixit, non estis mũdi omnes.
c Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua: & cùm recubuisset iterum, dixit eis:
d Scitis quid fecerim vobis.
e Vos vocatis me, magister & domine, & bene dicitis: sum etenim.
f Si ergo ego laui pedes vestros dominus et magister, et vos debetis alter alterius lauare pedes.
g Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.
h Amen amen dico vobis: non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior eo qui misit illum.

hîc adestis. Est enim inter vos, qui malo & peruerso corde totus immũdus inter mũdos, solo numero non merito sociatus, versatur. [a] Sciebat enim per omniscientiam suam, quam nihil potest latere, quisnam esset qui ipsum erat traditurus: sciebat Iudã Apostolico collegio dũ hæc agerentur atque dicerentur præsentem, & iam in corde pessimo traditionis modum inquirentem. [b] Hunc videlicet notare volens, & sibi manifestũ facere, dixit: Non estis mũdi omnes. [c] Postquam igitur per ordinem singulorum pedes lauisset, deposito lineo præcinctorio, resumpsit quod antè exuerat vestimentum superius: eòque indutus iterum ad mensam resedit, vnà cum discipulis, vt quæ adhuc dicenda agendáque erant absolueret. [d] Tunc verò facti sui rationem reddere volens: dixit illis: Vos quidẽ cum stupore magno rei gestæ nouitatem admiramini. Verùm ego vobis qua ratione & quo animo id fecerim, nũc verbis explicabo. [e] Ecce vos quoties me alloquimini, pro vestri cordis pura simplicitate, & fidei vestræ humili deuotione: honorifica appellatione dominum & præceptorem me nominatis: atque hoc faciẽtes, quòd æquum & iustum est, facitis Ego enim verè sum & dominus & magister vester: neque tantum vester, sed omnium, qui omnium rerum plenum habeo dominum, quiq; solus hominem doceo salutarem sapientiam. [f] Itaque si ego qui dominus sum & magister, dignatus sum vestros, id est, seruulorum & discipulorum pedes lauare, vos multo magis debetis vobis inuicem, cõserui cõseruis, abluere pedes, etiam si aliqua forsitã excellentia alius alij præeminere videatur: [g] Propter hoc enim exemplum istud summæ humilitatis & familiarissimæ charitatis vobis coram oculis proposui, vt eò vos ad similia, non solũ (inquã) ad pedes abluendos, verumetiam ad alia huiusmodi humilitatis & fraternæ charitatis obsequia, proximis etiam inferioribus, libẽter & studiosè exhibenda, efficacius commouerem. [h] Et ne fortè durum vobis videatur, ista imitari quorum vobis in meipso exemplũ mõstraui, illud semper habete ante oculos, quòd non est seruus domino suo pretiosior, neque legatus eo à

quo

quo missus est maior. Non enim debet seruus pretiosiorem se æstimare, quàm dominus ipse se æstimet: vt quæ dominus agere aut ferre dignatur, ipse quoq; non dedignetur agere aut pati. Vnde & vos mei serui & Apostoli, non debetis illa dedignari humilitatis exercitia, tanquam vobis indigna, posteaquam ego dominus prior ea exibui. [a] Postea verò quàm hæc modo ex mea instructione cognoscitis, & intelligitis, non satis vobis esse existimetis, ea audiuisse, aut vidisse, aut etiam intellexisse: eritis autem in spe beati, si quæ audistis & intellexistis, opere adimplere satagatis, sedulò vos exercitantes in huiusmodi humilitatis & charitatis obsequiis. [b] Quòd autẽ dico, beatos vos fore, non ad omnes qui hunc meum auditis sermonem pertinet, quoniam non omnes audita custodient. [c] Ego enim scio, qui ex vobis à me firma stabilique electione sint electi, atque ad vitam prædestinati: ex aduerso itẽ illum noui, qui inter vos secundũ numerum manens est reprobus atque ad damnaionem præscitus. [d] Sed quid multa? Necesse est impleri scripturam, qua proditoris mei impietatem, sub mea persona loquens Psalmista describit, in hunc modũ: [e] Homo mihi domesticus & familiaris, quem ego in familiam meã asciui, meæq; mensæ conuiuam posui, cui nũquam ego nisi magna & multa amoris indicia demonstraui, hic omnibus meis beneficiis ingratus, mala pro bonis mihi retribuet, sceleratissimaq; proditione me supplantabit, & in mortem tradet. [f] Hæc autem nunc priusquam eueniant vobis prænuntio, vt cùm postea hæc ita vt dixi euenire compereritis, [g] credatis, me verè illum esse, quem me esse prædicaui, signisque comprobaui: id est, Deum verum, & Dei filium, cuius solius est omnia nosse, etiam quæ futura sunt & occulta cordium. [h] Ne verò de meo abscessu nimium contristemini, neque soliciti nimium sitis, quid de vobis agendum sit post mortem meam, illud vobis in vera assertione ad consolationem affirmo: [i] Quisquis vos in mundum à me Euangelij prædicandi gratia mittendos, benignè exceperit, vestræ prædicationi credendo vobísque charitatis & hospi

a Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea.

b Non de omnibus vobis dico.

c Ego scio quos elegerim.

d Sed vt adimpleatur scriptura:

e Qui manducat mecum panem, leuabit cõtra me calcaneũ suum.

f Amodo dico vobis, priusquã fiat, vt cùm factum fuerit,

g credatis, quia ego sum.

h Amẽ amen dico vobis.

i qui accipit si quem mitero, me accipit.

& hospitalitatis obsequia exhibendo, hic mihi ré faciet tam gratã, quàm si memetipsum ita suscepisset. [a] Qui autem me, vel in meipso donec in hoc mundo ago, vel post in mẽbris meis, receperit, pater meus, id sibi factum reputabit, præmio optimo beneficium illud compensaturus in tempore suo. Atque hinc vobis me absente postea ad Euangelij prædicationẽ exituris, à piis & fidelibus hominibus honor & opportuna exhibebuntur ministeria propter nomen meum, & propter spem retributionis æternæ. [b] Cùm autẽ ista dixisset dominus Iesus, dolens super malitia & infidelitate Iudæ discipuli, in spiritu suo conturbatus, & animo commotus est, quemadmodum solent homines iusti, considerantes rem indignam, spiritu conturbari: ex misericordia & compassione ad delinquentes & indignatione sancta contra peccatum. Simul quoque cum graui assertione, quasi rem indubitatam testificatus est, dicens: [c] In veritate dico vobis, quod vestrum qui mecum huic mensæ adsidetis, quos ego ex omnibus hominibus singulariter in meos Apostolos elegi, vnus quidam, ante non multum temporis me est in manus hostium meõrum traditurus. [d] Quod verbum piorum discipulorum cordibus hauddubiè amarissimum, sic eos in stuporem conuertit, vt quasi extra se facti nouo modo in se inuicem vultus defigerẽt, velut in perplexitate hæsitantes, quisnam ille esset de quo verbum istud tam durũ præceptor tam seria assertione protestatus fuerat. Vno enim Iuda excepto, cæteri omnes bene sibi conscij erãt & propter mutuam charitatẽ, de se inuicem tam malè suspicari nõ poterant: verbum tamen præceptoris verum esse absq; vlla hæsitatione credebant: quæ sanè causa, merito illorum animos perplexos & hæsitabundos reddebat, vnoquoque sibi ne fortè in tantum scelus labi posset metuente. [e] Erat autem vnus quidam discipulorum illic præsentium, super pectus domini Iesu recumbens, [f] ille videlicet adolescens Ioannes, quem ipse peculiari quadã familiaritate, ob virgineam puritatem, & eximiam morum lenitatem, vitæq; innocẽtiam, prę cęteris quodam teneritudinis affectu diligebat

a Qui autẽ me accipit, accipit eũ qui me misit.

b Cùm hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit:

c Amen amen dico vobis, quia vnus ex vobis tradet me.

d Aspiciebant ergo adinuicem discipuli hæsitãtes de quo diceret.

e Erat ergo recumbẽs vnus ex discipulis eius in sinu Iesu,

f quem diligebat Iesus.

ligebat:qui cùm proximus asideret præceptori,verbum ab eo tam triste audiens,quasi præ dolore & cõpasſione ſeipſum non ferens,in pectus eius caput leniter reclinauit,vt ſolēt ſuper matrū vbera dulces nati quieſcere.[a] Huic itaq; Simon Petrus,qui longius à domino diſcabat,per nutū indicauit,vt dominū ipſe interrogaret,quiſnā ille eſſet quem generalis iā ſermo perſtrinxerat.Propter enim reuerentiā erga præceptorē,nō autē auſus eſt ipſe per ſe interrogare rem odioſam:ſed per illum cui non ſolebat indignari dominus:quiá; peculiarius ab ipſo diligebatur,commodius id fieri poſſe cenſebat.[b] Statimq; diſcipulus ille ſupra pectus Ieſu recūbens,viſo nutu & cognito deſiderio coapoſtoli, præceptorem confidenter interrogat,dicens:[c] Quæſumus domine,manifeſtum nobis illum facere digneris qui te eſt traditurus,vt qui innocētes ſunt,metu liberentur tanti criminis.[d] Cõpatiens dominus innocentum dolori,ſimul & Iudæ impiam mentem tacitè ferire volens, non nomine quidem,ſed indicio,proditorem prodidit,dicens:[e] Ille me eſt traditurus,cui ego panis bucellam iuri intinctam porrexero.[f] Statimq; panis bucellam in ius intinxit,tinctamq; porrexit Iudæ filio Simonis à Scariot.[g] Qua accepta,nihil ille melior factus,ſed longè magis peruerſus, eo ꝙ animo malo & corde impio beneficia domini ſuſciperet indignè,ex tunc magis q̄ antè in eo cœpit dæmon impius habitare, eumq; ad patrandum opere ſcelus mente conceptum, ardētius vehementiusque inſtigare.[h] Quod videns dominus, quem nullum latet cordis ſecretum,Iudam videlicet in malitia cordis obſtinatū, propoſitoq; ſuo peſſimo pertinaciſsimè inhęrentē,ita vt iam nec benignitate nec aſperitate ad ſanam mentē ſe pateretur reuocari, dixit illi:[i] Quod facis,fac citius.Hoc eſt,Poſteaquam ita tecum res habet, poſteaquam ſic apud te decretū eſt,ſtatq; irreuocabilis in animo tuo ſententia,vt prę ceptorem tuum tradas in manus hoſtiū,age fac otius quod meditaris,permitto tibi liberam poteſtatem faciendi hac in re quod velis:nō ego te prohibebo,nō impediam modum paſsionis meæ,poſteaquā à patre

a Innuit ergo huic Simō Petrus, et dixit ei: Quis eſt de quo dicit?

b Itaq; cùm recubuiſſet ille ſupra pectus Ieſu, dixit ei,

c Domine,quis eſt?

d Reſpondit Ieſus:

e Ille eſt,cui ego intinctum panē porrexero.

f Et cùm intinxiſſet panem,dedit Iudæ Simonis Scariotis.

g Et poſt bucellam,introiuit in eum Satanas,

h Dicit ei Ieſus.

i Quod facis, fac citius.

a Hoc autem nemo sciuit discumbentium, ad quid dixerit ei.

b Quidã enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quòd dixisset ei Iesus, eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum,

c aut egenis vt aliquid daret.

d Cùm ergo accepisset ille buccellam, exiuit cõtinuò.

ad hoc destinata aduenit hora.[a] Illo autem verbo: Quod facis, fac citius, tam occultè tamque ciuiliter & honestè Iudam dominus arguit, vt nemo tamen cęterorũ planè intelligeret, quid sibi verbũ illud voluisset. Non enim poterant tam prauè de quoquam facilè suspicari, donec apertius rẽ protulisset dominus: & erat ratio, quare in aliam sententiam dictũ possent existimare.[b] Quidam enim, propterea quòd Iudæ officium erat cõmunes gestare loculos, ac de rebus necessariis comparandis curam gerere, suspicabantur huc esse referendum verbum domini, vt tempestiuè sibi prospiceret Iudas, de comparandis iis quæ per instantem solennitatem forent necessaria:[c] aut vt aliquid ex communibus eleemosynis distribueret in pauperes, quẽadmodũ solitus erat interdũ dominus superabundãti pietatis affectu, quæ sibi donata fuerant, aliis pauperibus & egenis communicare.[d] Iudas ergo postquam buccellam illã de manu domini accepisset, ac deinde ex addito verbo se ac suum propositum non latere didicisset, vehemẽtissimè à diabolo agitatus, & propria conscientia vulneratus, non potuit vltra tam sancti sodalitij ferre præsentiam: sed cõtinuò exiuit, factus apostata pessimus, filius Belial, veluti taurus excusso iugo insaniens, vt parricidiũ mente conceptum, opere perficeret.[e] Erat sub noctẽ, cùm exiret Iudas: quod tempus ad peragendum malitiæ suæ desiderium, erat accommodum.[f] Cùm ergo ille exisset, separata palea à tritico, dixit dominus Iesus ad eos qui remanserant vndecim discipulos:[g] Nunc ecce ego filius hominis, per verba efficacissimæ doctrinæ & signa potentissimæ virtutis glorificatus sum in mundo: & Deus pater à quo omnia mea sunt, & quæ doceo, & quæ ago, in me glorificatus est, quoniam eius gloriam in omnibus semper spectaui.[h] Si autem Deus pater in me iam glorificatus est, ipse quoque me glorificabit per semetipsum, post paululum in mea passione magna ostensurus ad meam gloriam prodigia, ac deinde à mortuis me suscitaturus ad vitam immortalẽ, assumpturus quoq; me ad dexteram suam, & iudicẽ constituturus viuorum atque mortuorum, atque etiam

e Erat autem nox.

f Cũ ergo exisset, dixit Iesus.

g Nunc clarificatus est filius hominis, & Deus clarificatus est in eo.

h Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso.

etiam per orbem vniuersum meum nomen signis admirandis clarificaturus. [a] Neque in longum ista mea differenda est gloria, sed iam in proximo immi-net. Iam enim recta ad passionem pergo, post quam e uestigio subsequetur hæc gloria. [b] O mei dilecti discipuli, quos præ amoris teneritudine filiolos iuuat appellare, modicum tempus & modicum valde est, quo secundum corporalem hanc & visibilem præsentiam permanebo vobiscum. Citius enim quā existimetis, auferar à vobis. [c] Ac tunc meam requiretis præsentiam, mea dulci societate (vt antè soletis) perfrui desiderabitis. [d] Sed quomodo nuper me audistis dicentem malignantibus Iudæis: Quo ego vado, vos non potestis venire: sic & vobis idem illud verbum nunc dico, nimirum quod illuc quo ego per passionem & mortem pergo, nemo vestrum sua virtute potest peruenire: Ad patris enim dexteram quo ego post passionem & resurrectionem meam ascendam, nemo hominum propria virtute potest ascendere, nisi per me illuc assumptus siue attractus fuerit. Potissimum verò, isto nunc tempore quo ego passurus sum, vos non poteritis venire quo ego vado: quoniam nondū tempus aduenit passionis & mortis vestræ. Vobis enim adhuc in corpore isto permanendum est, ad prædicandum gentibus gloriam meam. [e] Nunc itaque abscedens à vobis, non onera multa & grandia alligabo in humeros vestros: sed hoc vnū mandatum suaue & leue, quasi ex mea præceptione iam innouatum, do vobis, vt vosinuicem in veritate diligatis, iuxta exemplum dilectionis meæ, qua ego dilexi vos, vt & vos sic meo exemplo instituti ad hāc formam proximos vestros diligatis. Videlicet, vt quo modo ego vos nihil de me bene meritos, propter patris mei amorem, dilexi, beneficiisque plurimis affeci, atque in viam salutis direxi, nunc etiam mortem pro vobis subire paratus: sic & vos, ob amorem mei erga proximos vestros etiam incognitos & extraneos, & omnino erga omnes, veram dilectionē habeatis, omnibus prodesse quibus poteritis modis & mediis laboretis, etiā vitā pro salute proximo-

a & continuo clarificabit eū.

b Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.

c Quæretis me, & sicut dixi Iudæis:

d Quò ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo.

e Mandatū nouum do vobis vt diligatis inuicē, sicut dilexi vos, vt & vos diligatis inuicem.

a In hoc cognoscēt omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionē habueritis adinuicem.

b Dicit ei Simon Petrus:

c Domine, quo vadis.

d Respondit Iesus, quo ego vado, non potes me modo sequi.

e sequeris autē postea.

f Dicit ei Petrus:

g Quare nō possum te sequi modo?

h Animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus:

i Animam tuā pro me pones? Amē amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

rum libenter superimpendere parati.[a] Per hoc enim quasi certissimum signum, dignosci poterit ab omnibus, quòd verè mei discipuli sitis, si fraternam charitatem erga proximos vestros habueritis, eamq; nō verbo tantum aut lingua, sed opere & veritate ostenderitis. Nec enim aliud est signum certius, nec alia distinctionis nota manifestior.[b] His ex ore domini suauissimo auditis, Simon Petrus vltra se continere non valens, dominū interpellauit, dicens:[c] Quid sibi vult domine verbum istud. Quo ego vado, vos non potestis venire? Dic nobis, obsecramus quonam pergas. Si enim scire hoc tantum possim, quo pergas, non dubitabo, quin & sequi te potero.[d] Respondit ei dominus: Quo ego nūc vado Petre, neq; tu, neq; aliquis aliorū me sequi modo poteritis.[e] Veruntamē posterius, vbi tempus tuum aduenerit, sicut venit nunc hora mea tunc me sequeris posterior quo prior ego præcessi.[f] Petrus verò necdum capiens mysterium verbi, iterum dixit.[g] Gaudeo profectò, quòd vel tandem sequar. Sed quid obstabit mi domine, quo minus te iam nunc sequi valeam? Non enim poterit quicquam mihi tam horrendum occurrere, propter quod te velim dominum meum, & præceptorem optimum derelinquere, aut à te separari.[h] Paratus enim sum pro tuo amore, vitam istam corporis perdere: magisque patiar animam hanc à corpore separari, quàm me à tua societate disiungi. Ista quidem Petrus, non fictus nec simulatus, corde syncero, ex magno erga præceptorem zelo, tametsi præsumptuosius aliquantulum, proferebat. Verùm dominus, cui notum erat imperfectum discipuli, & quod in proximo imminebat periculum non erat occultum, ita illi respondit:[i] Quid tu Petre ita nunc confidenter loqueris? Audi magis quid ego tibi dicturus sum. Illud ego tibi in veritate, vt certo euenturum assero, quòd hac ipsa nocte, antequam gallus bis vocē cantus sui emiserit, tu me trina negatione abnegaueris. Obserua quod dico: & cōsidera, quàm istud cum tuis tam splendidis promissis conueniat.

ANN

ANNOTATIONES IN CAP. XIII.

IN *finem dixit eos.*) Augustinus in finē interpretatur, in Christum, iuxta illud: *Finis legis Christus.* Ad hoc enim nos dilexit, inquit, vt nos ad se perduceret, faceretq; eo trāsire quo ipse præcessit: id est, ad patrē. Alteram quoq; intelligētiam reiicit, tanquā humanam, non diuinam, qua significari videretur, Christū vsq; in finem siue vsq; ad mortē (exclusiuè videlicet, vt dici solet) suos dilexisse, quasi morte finita sit eius erga suos dilectio. Illam tamē admittit qua significetur Christū adeo dilexisse suos, vt in finē vsq; siue ad mortē vsq; eos dilexerit: id est, vt mori pro eis dignatus fuerit. Chrysostomus, in finē dilexit, exponit semper dilexit, cuius signū subsequēter ponitur. Theophylactus sic enarrat: In finē dilexit, id est, nihil omisit eorū quæ facere decet eū qui multū diligit perfectámq; charitatē erga illos declarauit. Vnde id quod dicitur Græcè εἰς τέλος, id est, in finem, tantundē valere putat, quantū perfectè, plenè & cōsummatè, sic videlicet vt nihil desit. Potest & simpliciter sic intelligi: Cùm per omne tempus quo cū suis in hoc mundo cōuersatus fuerat dominus, dilectionē erga eos magnam ostendisset, voluit tamen circiter finē instante iam passionis hora, singularia quædam erga ipsos veræ dilectionis monstrare indicia: vt ex hoc notū fieret omnibus, quòd ex mera charitate, quæ erat perlaturus supplicia, vltro susciperet, pro suorum salute, nō ex necessitate, propter ineuasibilem Iudæorū astutiam, vel insuperabilem eorundē potentiam. Hunc sensum in Elucidatione solum explicauimus, quod facilior videatur, & magis obuius, videtúrq; illū accepisse in verbis propositis diuus Cyrillus. ¶*Cœna facta.*) Intellige, nō cœna cōsummata & absoluta, sed cœna apparata, vel cùm cœna iam fieret, aut intercœnandū. Nondū enim absoluta erat cœna, quū ad lauandū pedes discipulorū se Christus componeret, quandoquidē paulopost bucellam Iudę tradidit, intinctā paropsidi. Annotauit hoc ipsum & Augustinus: Cœna facta, dictū est, inquit, iam parata & ad cōuiuantiū mensam vsumq; perducta. ¶*Cùm diabolus iam misisset in cor, vt traderet eum Iudas, &c.*) in Græcis codicibus, aliquantulū mutato ordine, sic legitur: *Cū diabolus iā misisset in cor Iudæ Simonis Scariotis, vt traderet eū.* In sententia nō est differētia. ¶*Sciēs quia omnia dedit ei pater in manus, &c.*) Ad exēpli huius quod Saluator in memoriā sempiternā exhibere voluit amplificationē, breuiter hic Euāgelista cōmemorat Christi potestatē & gloriā. Quasi dicat: Cū non ignoraret Christus, omniū se habere potestatē, & patri se esse cōsubstantialē, atq; ad patris dexterā paulopost sessurū in maiestate & gloria vsq; adeo tamē se humiliauit, vt linteo pręcinctus pedes discipulorū, ser-

ui inſtar viliſsimi, ablueret & extergeret. Sic intelligunt Cyrillus & Auguſt. Theophylactus verò ſic intelligit, Cùm ſciret Chriſtus ꝙ omnia ei pater dediſſet in manus, &c. nõ timebat exinde ſuã gloriam minui, ſi humilitatis officiũ ageret, ſicut dedignãtur humilia facere officia, qui gloriã ſibi rapiũt apud homines, ne ex hoc videãtur igno biles. ¶*Venit ergo ad Simonẽ Petrũ.*) Ex hoc loco, ſimul & eo q̃d paulo ante dicitur: *Cœpit lauare pedes diſcipulorũ*, colligit Chryſoſto. & poſt eũ Theophylactus, Chriſtum nõ primũ lauiſſe pedes Petri, eo ꝙ dicitur prius *cœpit lauare pedes diſcipulorum*. Et deinde, *Venit ergo ad Simonem Petrum*. Quaſi prius ab alio vel aliis inceperit dominus, ac poſtmodum ad Petrum peruenerit. Suſpicantur autem, Iudã proditorẽ propter impudentiã Petro ſe præpoſuiſſe, vt eius prius lauarẽtur pedes, aliorum autem diſcipulorum nullum putant ante Petrum lotum, eo quòd præ humilitate non ſuſtinuiſſent ante illum lauari dicturique fuerant cæteri hoc ipſum quod legitur dixiſſe Petrus: *Domine tu mihi lauas pedes?* Vnde colligũt, nec primum lotum eſſe Petrum, nec aliũ quenquam præter proditorem priorem ablutum. Auguſtinus verò contrariũ exiſtimat, videlicet à Petro primũ omniũ incœpiſſe Chriſtum. Non inquit, intelligendũ eſt, quod poſt aliquos ad Petrum venerit, ſed quòd ab illo cœperit. Quando ergo pedes diſcipulorum lauare cœpit ad illum venit à quo cœpit, id eſt, ad Petrum. Et tunc Petrus, quod etiam quilibet eorum expauiſſet, expauit, atq; ait: *Domine tu mihi lauas pedes?* Diuus Cyrillus hanc quæſtionem non attingit. ¶*Qui lotus eſt, non indiget niſi vt pedes lauet, &c.*) Senſum in Elucidatione expoſitum prolixius habet diuus Auguſtinus in commẽtario. Cyrillus, Chryſoſtomus, & Theophylactus, difficultatẽ apparentem verbi huius, ex eo quod dicitur: *Niſi vt lauet pedes*, & deinde additur, *Eſt mundus totus*, diſsimulaſſe videntur: illud tamen diſſoluentes, quomodo diſcipuli mundi dicti ſint, quando nondum per Chriſtũ erant in cruce ablata peccata mundi. ¶*Non de omnibus vobis dico.*) Diuus Cyrillus duplicẽ huius loci ſenſum aſsignat. Priorem quidẽ illũ qui in Elucidatiõe expoſitus eſt, vt Iudas notetur beatitudine indignus. Poſteriorem verò, in hunc modum exponit: Quoniam dicturus ſecũ dum ſcripturam erat, *Qui manducat meum panem, &c.* cùm omnes diſcipuli panem ſuum manducarent vnà cum eo viuentes, ideo ne de omnib⁹ id dicere videretur, mitigauit prius, dicẽs: *Non de omnibus vobis dico. Ego ſcio quos elegerim.* ¶*Quod facis fac citius.*) Verbum illud, quẽadmodum ſacri interpretes annotarunt, non eſt iubentis, cõſulentis aut præcipientis, ſed permittentis, imò arguentis tantũ & exprobrãtis, & oſtendentis ꝙ voluntariè mortẽ ſuſciperet pro ſua voluntate,

non

non ex necessitate: vt ostenderet verum esse quod antè dixerat: *Potestatem habeo ponendi animam meam. Et nemo tollit eam à me, sed à meipso eam pono.* Cyrillus verbum istud ad diabolũ (de quo paulo ante dixit Euangelista, ꝙ intrasset in Iudam) dirigi putat, orationemq́; minantis potius quàm exhortantis esse, quemadmodum apud illũ prolixius videre licet. ¶ *Cùm intinxisset panem, dedit Iudæ.*) Arguit diuus Augustinus illos negligentiæ in legendo & intelligendo, qui putant hoc in loco Christũ corpus suum dedisse Iudæ, quod eum iam antè accepisse cum cæteris secundũ Lucæ Euangeliũ asserit. ¶ *Mandatum nouum do vobis.*) Quomodo nouum potest dicere mãdatum Saluator, quod etiam in lege veteri antiquis fuit traditũ, dicente Mose, *Diliges proximum tuum sicut teipsum?* Soluunt hanc quæstionem Cyrillus, Augustinus, Chrysostomus, & Theophylactus, per id quod additum est, *Sicut dilexi vos.* Id enim in mandato veteris legis adiectum non erat, quado Christi tam specialis ista dilectio quam iamiam erat mõstraturus nondum innotuerat mundo. Posset & sic simpliciter accipi, vt abscedẽs Christus illud vetus de mutua dilectione mandatum, sua authoritate & quasi noua commendatione seu præceptione, voluerit innouare, videlicet vt tanto magis cordi haberetur à fidelibus.

ELVCIDATIO CAP. XIIII.

TVNC piissimus Iesus videns ex verbis istis discipulorum animos vehementer contristatos, ad consolationem dixit eis: b Quanuis hæc iam audieritis de morte mea, nõ est tamẽ quare adeò cõturbari debeatis animo, aut formidine nimia deiici. c Sicut creditis in Deũ patrẽ, sic fide eadẽ ipsa in me, vt filiũ eius verũ, & cõsubstantialẽ vnùmque cum eo Deũ credite: vt sit fides vestra perfecta, qualis non est in Iudæis: qui cũ in patrẽ dicãt se credere, filiũ tamen negant. Hæc fides perfecta, ab omni metu securos, & omni periculo superiores vos constituet, etiam tunc cũ ego per mortẽ a vobis abscessero. Nec dubitetis, quin suo tẽpore me scitis facilè sequuturi, rursumq́; in meã familiam admittendi. d Domus enim patris mei cælestis, habitatio ad quam pergo, amplissima omnino & capacissima est, habens mansiones multas valde, cubicula plurima pulchro ordine distincta, in quibus pro gradibus meritorum variè excipiẽtur & oblectabuntur electi mei, cùm hinc post beneactam

ET ait discipulis suis:

b Nõ turbetur cor vestrum.

c Creditis in Deum, et in me credite.

d In domo patris mei mansiones multæ sunt.

vitam abscesserint, omnes autẽ plena & perfecta potiẽtur requie. Hæ mansiones iam sunt in domo patris mei, ab origine mundi præparatæ & prædestinatæ sunt in regno cælorum: vt cùm tẽpus aduenerit, exultent in eis sancti in gloria. [a] Quòd si aliter res haberet, si nullas pro vobis suscipiendis patris mei domus haberet mansiones, nõ ego vana spe vos lactarem sed apertè & nudè iam olim aperuissem vobis. Nõ enim is sum ego, qui mẽdacibus promissis hominũ animos mihi vel opus habeam vel optem conciliare. [b] Ecce enim in veritate, ꝑpter hoc ego nũc à vobis per mortem sum ex hoc mundo transiturus, vt apud patrem vobis locum parem, in quo mecũ suscipiamini: quod fieri non poterit, nisi ego præcessero, quasi viam sternens nõdum calcatam, & quasi mansiones cubiliáque aperiẽs hactenus occlusa mortalibus. Nam licet iam sint mansiones in domo patris, nondũ tamen apertæ sunt hominibus, nõdum patefacta est via ad illas: sed per mortem meam portæ aperiantur, via innotescat me ascendente, necesse est. [c] Et si modo ego abiero ad tempus à vobis, vobísque locum apud patrem prę-parauero, iterum ad vos veniã ego, in nouissimi examinis die ad vniuersos, atq; ad singulos sigillatim in hora mortis temporalis, [d] & accipiam vos, omnésq; meo nomini credẽtes mecum, quasi in sinum meum colligẽdo eos, vt in eadem gloria qua ego sum apud patrem, & ipsi sint mecum, eadem fœlicitatis plenitudine perfruentes. [e] Nec vobis vsqueadeo noua videãtur, quæ dico de meo abitu. Iam enim vos nostis, & terminum ad quem pergo, & viã ipsam per quam pergendum est ad hunc terminum. Videlicet id dixit dominus, significans illos patrem iam cognouisse per fidem, qui erat profectionis suæ terminus, & semetipsum filiũ, qui est via ad patrem. Verùm illi sensum verbi huius non capiebant. [f] Vnde vnus quidam ex eis, Thomas nomine, ait ad Iesum: Domine, quid hoc est, quod dicis, nos & viam nosse & terminum? Nos sanè vtrunque nobis ignorare videmur. Primum enim nescimus, quis sit tuæ profectionis huius terminus: qui si nos latet, quomodo poterimus viam cognoscere

a Si quo minus dixissem vobis:

b Quia vado parare vobis locum.

c Et si abiero et præparauero vobis locum, iterum venio,

d & accipiam vos ad meipsum vt vbi sum ego, & vos sitis.

e Et quò ego vado scitis, & viã scitis.

f Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quò vadis: & quomodo possumus viam scire? Dicit ei Iesus:

re qua sit proficiscendum? Qui enim quo pergatur ignorat, neque qua pergēdum scire potest. Respondit illi Iesus: [a] Imò vtrunq; iam nostis. Nam quantum ad viam attinet, me omnes iam probè nostis, & quis sim creditis. Ego autem sum via, per quam ad patrem pergitur: nec via solum, sed veritas etiam ipsa erudiens, & vita viuificans animas hominum. [b] Nemo quippe hominū ad patrem ptotest accedere, nisi per me filium eius, quē ipse mediatorē, & quasi viam quandam mediam cōstituit, inter se & genus hominum. Ipse verò terminus est, ad quem & ego nūc pergo, & vos posterius opportuno tēpore proficiscemini. Cùm itaq; Thoma negas te pariter & viam nosse & terminū, videris neq; me neq; patrem agnoscere. [c] Quòd si me cognoueritis fide recta & vera vt filiū, patrem quoque meū cognoscere debetis, qui mecum est vna substantia. [d] Et ex nunc illum cognoscitis cognoscetisq; amplius post resurrectionem meam, cùm per spiritū plenius eritis instructi de omnibus: & iam illum vidistis per fidem, atque etiam insensibili voce audistis, omnes quidem ante aliquot dies, dicentem: Et clarificaui, & iterum clarificabo: nonnulli peculiariter etiam aliàs in mōte tonantē: Hoc est filius meus dilectus. [e] Audiens hæc alius quidā ex discipulis, Philippus nomine, nimium crasse verba Christi intelligēs, dixit ei: Ego, quòd equidem sciam patrem tuum nūquam vidi oculis. Tantum semel illū nobis ostende visendum oculis, & erit nostro desiderio abunde satisfactum. [f] Hanc petitionem tam crassam audiens præceptor Iesus, quasi per modū increpationis discipulum alloquitur: Quid tu, inquiens, Philippe, loqueris? Tot ego dies & menses, imò & annos aliquot vobiscum egi, vobisque familiarissimè sum vsus, vt domesticis meis: & nōdū me quis sim cognoscitis? Nam id tua verba videntur indicare, quibus tibi postulas patrem ōstendi, quasi hactenus tibi nunquam ostensus aut visus fuerit. [g] Philippe, qui me in recta fide videt, patris verbum & imaginem eiusdem naturæ, videt simul & patrem meum, qui mecum est vna substantia. [h] Quomodo igitur sic tu loqueris, dicens:

a Ego sum via, veritas & vita.

b Nemo venit ad patrem, nisi per me.

c Si cognouisses me, & patrē meum vtique cognouissetis:

d & amodo cognoscetis eum, et vidistis eum.

e Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis.

f Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me?

g Philippe, qui videt me, videt & patrem.

h Quomodo tu dicis: ostende nobis patrem?

Ostende nobis patrem, perinde ac si nunquã illum videris? a An nõ credis,ꝙ ego sum in patre,sicut & pater vicissim in me est,tanquã duæ personæ in vna substantia,sicut gignens cõsubstantiale in cõsubstantiali genito,& sicut genitũ consubstantiale in consubstantiali gignẽte? Omnino autẽ illud credatis necesse est. b Nam verba quæ ego in mundo existẽs coram vobis loquutus sum,atque etiam nunc loquor,nõ ea loquor à memetipso primario,sicut nec sum à memetipso: itẽ & opera quæ ego in mundo facio,à meipso nõ facio:sed à patre meo, vnde habeo esse, ab eo & verba & opera habeo,ipse in me manẽs vnus mecum Deus, & mecũ loquitur,& mecũ operatur:ego ab eo loquor ipse per me loquitur : ego ab eo operor, ipse per me operatur. c Cùm igitur tanta sit inter me & patrẽ societas,tã indiuisibilis vnitas,an nõ credetis me esse in patre,& patrẽ in me? d Quod si fortè absq; probationibus sensibilibus testimoniis illud videatur difficile creditu,opera illa tã multa,tam magna,tam excedentia omnẽ naturæ virtutẽ, quæ me vidistis in patris nomine operantẽ,ipsa vos cõmouere debent,ad credendũ,rem ita se habere. e Et si nondũ hæc sufficiant, ad ampliorẽ confirmationem illud in veritate dico vobis,ꝙ etiam ij qui in me credunt vt patri consubstantiale & vnũ cum eo Deũ,ex virtute huius fidei atq; in cõprobationẽ veritatis eius,opera eiusmodi miraculosa qualia me vidistis operari,imò & his maiora(vbi res poposcerit,aut se obtulerit occasio) facient: f quoniam ego iam non vltra conuersabor secundum visibilem præsentiam in mundo , vt hactenus, sed ad patrẽ redeo vnde exiui : atq; ob hoc vbi ego assumptus fuero à vobis,relinquam potestatem faciẽdi necessaria miracula fidelibus meo loco substituendi, ad prædicationem Euãgelij,& conuersionẽ gentiũ. g Insup,in testimoniũ huius inseparabilis vnitatis, quicqd a patre meo petieritis in fide nominis mei credendo in me tanquã in filiũ patri cõsubstantialẽ, hoc vobis, no dico pater præstabit,sed ego præstabo, ex potestate mihi à patre tanquam consubstantiali filio suo concessa: h vt sic pater in filio,& per filium glorificetur.

a Non credis, quia ego in patre, & pater in me est?

b Verba quæ ego loquor vobis, a meipso nõ loquor, pater autem in me manens ipse facit opera.

c Non creditis, quia ego in patre, & pater in me est?

d Alioquin, propter opera ipsa credite.

e Amen amen dico vobis: qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet:

f quia ego ad patrem vado.

g Et quodcunq; petieritis patrẽ in nomine meo, hoc faciam:

h Vt glorificetur pater in filio.

cetur, dum & in nomine filij ipse rogatur, & per filiū ipse exaudit rogantes. Vtrobique enim glorificatur pater in filio, dum in vtroq; simul & patri & filio vna & communis asscribitur gloria.[a] Et ne fortè malè intelligentes quod dictum est, falsò existimetis, non licere vobis me rogare, sed patrem tantum in nomine meo, hoc quoque adiicio: Si quid me petieritis, in me credétes & fiduciam habentes, tanquam in eum qui ex virtute diuina mihi à patre data hoc possim, ego præstabo vobis, vel hoc ipsum dando quod postulatur, vel aliud magis vtile. Et ego quidem, quòd ad meum attinet affectum atq; officium, nunquam vobis deero. [b] Vos autem, si me vultis vera dilectione amare, curate obseruatores esse, non tantum auditores, mandatorum meorum. [c] Quòd si feceritis, etiam cum à vobis abscessero, non ero immemor vestri, sed patrē meum pro vobis deprecabor: & ille per meam intercessionē mittet ad vos, loco mei iam assumpti, aliū qui vos consolabitur, nempe ipsum spiritum veritatis, spiritum sanctum à patre, & à me cōmuniter procedentē: qui eos quibus illabitur, sua vnctione interna, & magnificè consolatur, & perfectè omnē edocet veritatem.[d] Et hūc sic dabit pater, vt non ad tempus tātum modicum vobiscum sit, quomodo ego secundum carnis præsentiam paucu lum tempus egi in mūdo, sed vt vobiscum & cum iis qui per vos in me sunt crediturí, in æternū vsque ad consummationem sæculi permaneat, vt sanctæ Ecclesiæ meæ doctor & gubernator perpetuus: quo dirigēte, in veritate salutis solida & immobilis semper perstabit.[e] Quem quidem spiritū veritatis, homines mundi huius, qui obstinato corde in iis quæ mundi sunt, (nēpe in concupiscētia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ) eligunt permanere: non possunt, donec eiusmodi sunt, recipere: quoniam in cæcitate cordis sui illum, nec videre per fidem possunt, nec scire per experientiam, quam dulcis, & suauis sit vnctio eius. [f] Vos autem quos ego de mundo impuro elegi, qui mūdana iam olim reliquistis desideria, vos illum cognoscetis, per fidem & experientiam dulcedinis eius: quoniam

a Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

b Si diligitis me, mandata mea seruate.

c Et ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis,

d vt maneat vobiscu in aeternum, spiritum veritatis:

e quem mundus non potest accipere, quia non videt eum.

f Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit & in vobis erit.

quoniã ex munere patris apud vos permanebit, & in vobis inhabitabit, vos cõsolans, vos erudiens, vos lætificans, vos corroborans, denique per omnia abundantes vos constituens. [a] Ita non relinquam ego vos patre orbatos, quasi sine capite corpus, quasi sine gubernatore familiam. Tametsi enim nunc per mortẽ abscedens ad tempus videbor abesse, [b] breui tamen ad vos redibo, & post resurrectionem iterum me vobis ostẽsurus, & post ascensionem in cælos tali munere vos inuisurus. [c] Post paululum temporis, homines mũdi huius qui non nisi corporaliter præsentia videre sciũt, me non vltra videbunt, quando per mortem auferar ab oculis eorum. [d] Vos autẽ qui non estis de mundo, me semper videbitis, licet non oculis corporis, sed oculis mẽtis per fidem, quæ est rerum sensibus corporeis absentium. [e] Ego enim sicut viuo semper apud patrem, & viuam etiam tunc cùm me existimabit mundus mortuum, sic & vos in fide mea viuetis, per quam & me videbitis. [f] In illo tempore, cùm hũc spiritum veritatis post meam assumptionem in cęlos acceperitis in vobis, tũc intelligetis per illius eruditionem, quòd modo nõ ita captu facile vobis existimatur, quòd ego sum in patre, vt vnum cum ipso, vt cõsubstantialis filius inconsubstantiali patre, sicut vicissim pater in me est vt mecum vnum. [g] Et non solũ intelligetis, quòd ego & pater vnũ simus per essentiã, verùm hoc insuper cognoscetis, quomodo vos in me sitis tanquam vnum mecum, & ego vicissim in vobis vt vnum vobiscum, non quidem per naturam, sed per gratiam, qui est supremus modus vnctionis creaturæ cum creatore. Nam vnitas secundum naturam creaturæ, in creatore esse non potest. [h] Hoc autem dico vobis: quisquis mandata mea postquam audierit, nõ obliuiscitur, sed fideliter ea tenet in corde, & obseruat in operatione, vitam secundum illa ducendo immaculatã ab hoc ego verè & seriò diligi me censeo: nõ autem ab iis, qui verborũ meorum sunt obliuiosi aut pigri tantum auditores. [i] Qui verò me sic diligit meritò gaudeat, & bene actum secum putet: quoniã vicissim ipse diligetur à patre meo, qui diligit

a Non relinquã vos orphanos:

b veniam ad vos.

c Adhuc modicum, & mũdus me iam non videt.

d Vos autem videbitis me,

e quia ego viuo, & vos viuetis.

f In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in patre meo.

g & vos in me, & ego in vobis.

h Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me.

i Qui autẽ diligit me, diligetur à patre meo: & ego

git omnes me diligẽtes:[a] item & à me diligetur, quo niam ego diligẽtes me diligo, & in signum meæ dile ctionis ego me illi familiariter manifestabo, dabo illi per vnctionem spiritus, per fidem me cognoscere, hominem verum & Deum verum. [b] Huius autẽ verbi occasione, quidam ex discipulis nomine Iudas, non quidem ille à Scariot qui iam Apostolorum collegium apostata factus reliquerat, prodendóque præceptori iam intendebat, sed alter cognomento Thaddęus frater Iacobi minoris, cõsobrinus domini, quæstionem ipsi proposuit, dicens:[c] Quid causæ est mi domine, quòd peculiariter nobis te dicis manifestandũ, & non mundo potius vniuerso? Quare non etiam toti mundo vis teipsum facere manifestum, vt sit amplior tua gloria? Respõdit illi dominus:[d] Quisquis verè me diligit, doctrinam meam & mandata mea fideliter & tenebit in corde, & obseruabit in opere, omnibus quæ ex patris mei volũtate in mundo prædicaui firma fide inhærendò, vitámque immaculatam iuxta exemplum conuersationis meæ, in illis agendo. [e] Hunc autem pater meus mutuo prosequetur amore, qui nõ potest non diligere me diligentes. De me verò, multo minus dubium esse potest, quin & ego illum diligam me diligẽtem. [f] Neque verò inanis erit aut sine fructu hæc nostra, id est, mea patrísque dilectio. Veniemus enim ego & pater ad illum, & stabilẽ in anima illius mansionem constituemus. Spiritum sanctum mittemus in cor illius, atq; per hunc animã eius in templum nobis cõsecrabimus, in quo per gratiam permanenter inhabitabimus, ipsúmque omni gloria & ornatu spiritualium gratiarum adimplebimus.[g] Qui autem non verè me diligunt, illi sunt, qui mandata mea cordi non habent neque obseruant, iis quæ ego loquor nõ credentes, aut iis quæ mãdo contraria operantes: quòd vtique nõ facerent, si me diligerẽt. Quibus quid ex illa sua inobedientia eueniet, per cõtrarium sensum facile patet. Huiusmodi enim ego & pater vicissim gratuita dilectione non diligemus, neque ad huiusmodi veniemus, aut apud huiusmodi demorabimur, sed lõgè ab illis fugiemus, & bo norum

a diligam eũ, & manifestabo ei meipsum.

b Dicit ei Iudas, non ille Scariotis:

c Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? Respõdit Iesus, & dixit ei:

d Si quis diligit me, sermonẽ meum seruabit:

e & pater meus diliget eum,

f & ad eũ veniemus, & mãsionẽ apud eum faciemus.

g Qui non diligit me, sermones meos nõ seruat.

a Et sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me, patris.

b Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.

c Paracletus autem spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo,

d ille vos docebit omnia, quæcunq; dixero vobis.

e Pacem relinquo vobis, pacē meam do vobis

f Non quomodo mundus dat, ego do vobis.

g Non turbetur cor vestrū, neque formidet.

norum omnium patientur egestatem.[a] Verba autem illa quæ ex me audistis, non propriè mea verba sunt, nō ex me solo illa loquutus sum, neq; primario à meprocedūt quasi iniussus ego loquar: sed verba sunt patris, quę mihi ille dedit & mādauit, vt loquerer mundo: propter quod, sicut meritò à patre diliguntur qui ea seruant, ita meritò repelluntur qui ea non custodiūt. Ecce in manifesto est ratio, ob quam me vobis, non mundo, dixi demonstraturum meipsum.[b] Hæc autē quæ hactenus ex me audistis, ab eo tempore quo mecum estis conuersati loquutus sum vobis, corporis visibili præsentia apud vos habitans.[c] Cæterùm, vbi ego à vobis post paululum abscessero, per mortem & ascensionem ad cælos, tunc consolator ille alius cuius paulo antè memini, nempe spiritus sanctus, quem post meam ascēsionem pater ad vos & in vos mittet, me intercedēte & rogante pro vobis, item & propter fidem quæ in vobis est nominis mei:[d] tunc ille, inquā, longè alio modo, id est, inspiratione interna erudiet vos de omnibus ad vestram aliorumque salutem necessariis, & per hunc ego tum absens corpore, suggeram inspirabóque vobis omnia quæcunque mihi visum fuerit significare vobis: & qui nunc per flatum oris sensibilem, modicè vos erudio in paucis, tunc per flatum spiritus inuisibilem, de omnibus plenè vos instruam, ita vt nullius ad salutē vtilis ac necessariæ rei vobis vestrísque vsque ad sæculi consummationem successoribus, patiar deesse cognitionem.[e] Abscedens autem à vobis, pacem ego pro testamento & dono magno relinquo vobis, pacem, inquam, meam, pacem spiritualem, pacem cælestem & sanctam ego do vobis, pacem cordis, solam veram pacem, quam nemo vobis auferre poterit. Ad hāc pacem ego vos vocaui, in hac mea eruditione vos instituí in hac per spiritū meum ego vos in æternum firmabo,[f] Non illam autem pacem loquor, quam deceptor mundus suis dat amatoribus, pacē malam, pacem impuram, pacem turbulentem, pacem instabilem, & post paululum exitu pessimo terminandam.[g] Nec est, ô filioli mei, quòd immoderata tristitia cōturbari aut formidine nimia anxiari

anxiari debeant corda vestra, de abscessu meo.[a] Iam enim me audistis dicentem: Vado ad patrem, & iterum venio ad vos. In quo verbo, potius vobis est materia gaudij, quàm tristitiæ.[b] Si enim diligatis me, sicut vtique diligitis, modis omnibus in hoc vobis gaudendum est meo nomine: quoniam ego (vt dixi) ad patrem meum pergo,[c] qui me secundum humanitatem nunc angelis quoque inferiore, maior est, qui mea humilitatem exaltabit & glorificabit, humanitatē meam in qua nunc despectus appareo, locaturus ad dexteram suam. Ita omni iure, si me diligitis, meo nomine vobis gaudendū est, in eo quod dixi, me iturum ad patrem. Vt interim taceam, quanta vobis sit occasio gaudij etiam vestro nomine, ex eo quod adiunxi: venio ad vos. [d] Et nunc hæc prædixi vobis, ô dilecti filij, antequam eueniant: non vt ego animos vestros tristitia grauem, aut lachrymas vobis excutiam, aut planum luctumque exuscitem, [e] sed vt cùm postea hæc omnia ita vt prædixi euenisse reipsa didiceritis, firmetur tunc in vobis hac ratione fides, qua etiam priusquam euenirent in me credidistis.[f] Posthac non multa vobiscum loquar verbo sensibili, non diu apud vos secundum hanc corporalem visibilémque præsentiam conuersabor aut colloquar vobiscum: sed quæ modo auditis, vel continuato sermone audietis, verba mea ad vos sunt ante mortem nouissima.[g] Iam enim princeps huius mundi diabolus venit contra me, vt quantotius me tradat in mortē. Ipse suos ministros impios Iudæos & proditorem Iudam, iam excitat aduersum me, vt comprehendar atque in mortem tradar: [h] tametsi in me nihil ipse suū, nihil quod morti sit obnoxiū aut propter quod mortis ego essem debitor, possit inuenire. Vbi enim peccatū nullum est, ibi mortis princeps dominiū nullum habet, ibi mors debitum non inuenit. [i] Quanquam autem mortis nō sum ex meipso debitor, attamē vt cognoscat orbis vniuersus, me patrem meum verè diligere, vtque omnes hoc indicio sciant me patri obedientiam pefectam & integtam præstare: [k] & sicut mihi mandauit ita facere: [l] agite me: filioli

a Audistis quia ego dixi vobis vado, & venio ad vos.

b Si diligeretis me, gauderetis vtique, quia vado ad patrē: c quia pater maior me est.

d Et nunc dixi vobis priusquā fiat,

e vt cùm factum fuerit credatis.

f Iam non multa loquar vobiscum.

g Venit enim princeps mundi huius,

h & in me nō habet quicquā.

i Sed vt cognoscat mundus, quia diligo patrem,

k & sicut mā datum dedit mihi pater, sic facio:

l surgite eamus hinc.

filioli,hilares mecum exurgite:atque ex loco hoc in quo securus ego possum vobiscum delitescere,abeamus ad locum alium, quo ego scio proditorem cum hostium manu venturum.Surgite,dicamus hymnum: hymnòque dicto, exeamus in montem oliuarum.In hoc siquidem omnes cognoscent,me non ex necessitate aut coactione mortuum esse, sed ex obedientia tãtum & amore patris:quoniam cùm mortis debitor non essem, & omnia impiorum cõtra me machinamenta præscirē,noluerim tamen fugere mortem,sed voluntariè locum ipse accesserim, quo hostes meos ad me comprehendendum sciebam esse venturos.

ELVCIDATIO CAP. XV.

Ego sum vitis vera,

b & pater meus agricola est.

c Omnem palmitem in me nõ ferētem fructũ, tollet eum.

d & omnē qui fert fructũ purgabit eum, vt fructum plus afferat.

e Iam vos mũdi estis, propter sermonem quē loquutus sum vobis.

f Manete in me & ego in vobis.

POST hæc dominus Iesus coram discipulis verba ardentissimi affectus & familiarissimæ dilectionis, quasi de plenissimi pectoris fonte ebulliens protulit,dixítque eis:Verè ego sum comparãdus fructiferæ viti,qui sic vos in me contineo fideles meos,mēbra mea,quemadmodum corporalis vinea suos in se palmites continet. [b] Atque huius vitis cultor,pater est cælestis:qui me humanam naturã assumere voluit, vt secũdum eam vitis esse possem, & palmites istos in me suscipere mihíq; adiũgere. [c] Ipse in modũ vinitoris, si quem videt in me palmitē inutilē,per nudam fidem mihi tantum adhærentem non facientē in fide mea fructum charitatis & boni operis,hũc abscindet,proiiciens eum per mortem à communione corporis mei. [d] Quemcunque autem fidelium & vtilium palmitum,in me fructum charitatis & boni operis viderit proferentem,ipse diligenter purgabit,impedimenta omnia profectus auferendo: faciétq; illum ad plura & maiora idoneum,vt magis magísque abundet. [e] Neque verò hæc dico, quasi vos immunditiæ notare velim. Iam enim vos in anima mũdi estis & puri à mortali malitia, propter verba doctrinæ meæ, quibus credendo & obediendo, sanctificati estis. [f] Veruntamē, postquam mundi iam estis, curate, vt in hac munditia perseueretis.Quòd fiet,

fiet,si vos in me permanseritis.Si enim vos in me permanseritis,fructũ charitatis & boni operis proferentes,& ego in vobis permanebo,per gratiam meã vestras animas irrigando & fœcundando, ad copiosiorem indies præstantioremque fructum proferendũ. [a] Omnino auté,vt in me permaneatis:vobis necessarium est:quoniam sicut nõ potest palmes materialis fructum progignere, nisi in vite permanserit, ab ea suum humorẽ & vigorem accipiens,separatus autem à vinea omnino non potest:sic & vos fructũ operis verè boni,operis verè Deo grati,& vitæ æternæ meritorij,facere non potestis nisi in me permanseritis,tanquam membra viua mihi per fidem & dilectionem adglutinati. [b] Iterum dico,rectè me comparandum viti,vos autem palmitibus.Quemadmodum enim ex vite in omnes palmites debet vita & vigor & humor & virtus omnis diffundi, sic à me in omnes fideles, membra mea spiritualis vita & vigor & quicquid est bonę gratiæ,debet deriuari.[c] Vnde quisquis sic in me manet,vt & ego vicissim in eo permaneam,vitam & vigorem spiritualem influens hic fructum bonorum operum proferet copiosum.[d] Nihil enim operis verè boni & Deo grati quisquam potest facere,sine me:id est,nisi per me,& ex me:nisi videlicet ego per influxũ gratiæ meæ cooperer.[e] Vnde quisquis in me fructificando permanere nõ curat,quisquis se vel per infidelitatem,vel per inobedientiã,à me separat,sic vt meæ gratiæ influxus ad opera Deo digna nõ suscipiat,hic tanquam palmes inutilis à me diuidetur atque dissecabitur: [f] & tanquam reprobus factus à conspectu meo,arescet,priuatus vita & vigore animæ: qui proinde in die visitationis, videlicet in hora mortis aut nouissimi examinis,colligetur,vt in fasciculos alligetur cum sui similibus,& in ignem proiicietur ęternũ, vbi cum apostaticis angelis ardore cruciabitur sempiterno.Ad nullum enim alium vsum valent palmites, cùm excisi fuerint à vite,quã vt in fasciculos alligati escæ fiant igni. [g] Si verò per fidem & dilectionem sedulumque boni operis studiũ in me permanere curaueritis, & doctrinam quam ex me audistis credendo

a Sicut palmes non potest ferre fructũ à semetipso,nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis.

b Ego sum vitis, vos palmites.

c Qui manet in me, et ego in eo hic fert fructum multum:

d quia sine me nihil potestis facere.

e Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes,

f & arescet,& colligent eum,et in ignem mittent,& ardet.

g Si manseritis in me,& verba mea in vobis mãserint,quodcunque volueritis petetis,et fiet vobis.

& obediendo diligenter seruare, quicquid à me valetis postulare, obtinebitis: vel id ipsum quod postulatis, si ad salutē sit necessariū, vel id qđ est magis vtile eō quod postulatum est.[a] Atq; in hoc plurimum glorificatur pater meus, vt vos copiosum bonorū operū fructum proferatis, sicque veri & germani discipuli mei efficiamini. Nulla enim ratione magis in vobis pater cælestis potest glorificari, quàm si in filio eius permanentes, studiosi sitis in omni opere bono: qua etiā vna ratione veri & germani discipuli mei esse & nominari debetis.[b] Talis autē ego sum erga vos discipulos atque fideles meos, qualis erga me est pater meus. Sicut enim ipse me amore præcipuo cōplexus est, tanquam filium suum vnicum, naturalem & consubstantialem: sic & ego vos amore complector, vt filios meos & fratres secundum adoptionem.[c] Proinde curate, vt in dilectione mea permaneatis: vt sicut iam à me dilecti estis, sic & maneatis dilecti: item sicut à me dilecti estis, sic & vos permaneatis me diligentes.[d] Quod si modum inquiritis, quo in mea dilectione permanere valeatis, ex meo exemplo vos erudiam. Si præcepta mea fideliter obseruaueritis, fidem habētes verbis & obedientiam præstantes mandatis meis, permanebitis à me dilecti & me diligentes, sicut ego patris mei præcepta diligentissimè obseruaui & obseruo, & in eius dilectione permaneo, dilectus videlicet semper & diligens.[e] Hæc ergo nunc vobis, tam dulcia, tam amica, tā auditu suauia verba loquutus sum, vt gaudiū & lætitiam ex me accipiatis modo in cordibus vestris, in hac tanta familiaritate & amicitia mea, & gaudium vestrū illud de me plenius fiat post meam resurrectionē, ac penitus impleatur in futuro statu gloriæ. Non enim vos cupio propter me deprimente grauari tristitia, sed magis lætari vos cupio in me, quemadmodum posterius perfecto in me exultabitis gaudio.[f] Hoc est præceptum meum præcipuum & summarium, quod ego vobis studiosissimè committo obseruandum, vt proximos vestros propter me ex animo diligatis, non lingua tantum aut ficta simulatione, sed opere & veritate: quomodo ego vos propter

a In hoc clarificatus est pater meus, vt fructū plurimum afferatis, et efficiamini mei discipuli.

b Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos.

c Manete in dilectione mea.

d Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea: sicut et ego præcepta patris mei seruaui, et maneo in eius dilectione.

e Hæc loquutus sum vobis, vt gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrū impleatur.

f Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.

propter amorem patris, ex animo semper dilexi & diligo diligamque imperpetuum.[a] Inter homines quidem nō inuenitur maior dilectionis gradus, quàm vt quis pro amico suo quem diligit mortem vltro suscipiat. Nam qui pro inimico mortem velit suscipere, inter homines ex naturali amore, non inuenitur. Pro amico autem, interdum id contingit. Ego verò pro hominibus adhuc inimicis secundum tempus, & à Deo adhuc diuisis, mortē subibo: in quo argumētū simul & exēplū veræ meæ dilectionis vobis demonstrabo, vt ad hunc modū & vos, pro extraneorū quoq; & inimicorum salute, parati sitis libenter vitam expēdere corporalem.[b] Neq; tamen hoc dixerim, ꝙ vos ego mihi reputē inimicos. Vos enim iam estis & permanebitis amici mei & charissimi, si, vt hactenus fecistis, ita deinceps studiosè obseruaueritis mādata mea. Recōsiliatio enim illa & satisfactio quam pater expectat, iā in proximo est: & quasi iam perfecta sit, vos ego amicos habeo, non inimicos.[c] Iam non vltra ego vos nominabo appellatione odiosa seruorum (quod hactenus factum est, donec adueniret tempus reconsiliationis, in quo est resarcienda gratia) sed amicorū, sociorum, & fratrū blanda ac honorifica nominatione posthac vos compellabo, in signum perfectæ recōsiliationis & instauratæ amicitiæ.[d] Qui enim adhuc serui loco habetur in familia, huic nondum manifestantur à domino secretiora negotia, neque occulta consilia, sed tantum eius opera & ministerio dominus vtitur ignari interim eorum quæ aguntur.[e] Postquam autem ad tantam peruenit seruus domini familiaritatem, vt conscius sit omnium secretorum, vt omnem ei domum & administrationē committat, iam non seruus vltra, sed amicus dicendus est. Ita profectò vos meritò ego dixerim amicos, quoniam omnia quæcunque à patre meo audiui: id est, quęcunque ille mihi mandauit loqui in mundo: palàm & apertè exposui vobis: & si interdum aliis per parabolarū inuolucra tectius proposuerim Dei mysteria, vobis tamē omnia separatim exposui, itidem per vos facturus omnibus qui ad cōsummationē vsq; seculi crediderint

a Maiorem hac dilectionē nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis.

b Vos amici mei estis si feceritis, quæ ego præcipio vobis.

c Iam non dicam vos seruos,

d quia seruus nescit quid faciat dominus eius.

e Vos autē dixi amicos: quia omnia quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis.

a *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.*

in nomine meo. [a] Rursum & in hoc meam erga vos præcipuã dilectionẽ monstraui: quòd non vos ex vobismetipsis me priores elegeritis, vt me sequeremini: sed ego vos ex meo beneplacito prior elegi, ab æterno quidẽ secundũ prædestinationem, in temporis autem hac plenitudine secundũ vocationem temporalem: elegi (inquam) vos, & ad fidẽ nominis, & ad statum Apostolatus mei. [b] Ad hoc autem elegi vos, & in vocatione vestra stabiles constitui, nõ vt posthac otio torpentes gloriemini, quasi ex sola vocatione securi: sed vt assiduo studio bonæ operationis proficere studeatis de virtute in virtutem, vtque in mundũ vniuersum post meam ascensionẽ exeuntes, prædicetis Euãgelium in toto orbe terrarum: [c] sicque fructum, tam in vobisipsis, quã in aliis, copiosissimũ proferatis: qui fructus imperpetuum permaneat, & modo quidẽ in Ecclesia sancta vsque ad consummationem seculi, & pòst in æterna gloria. [d] Quo in negotio ad quod electi & vocati estis, si strenuos vos exibueritis, fiet, vt quicquid patrem petieritis in nomine meo, quod vobis, vel pro vestra salute, vel ad vestri ministerij exequutionem, pro aliorum salute necessariũ fuerit, ipse liberaliter daturus sit vobis. [e] Iterum repeto, vt vel sic frequenti iteratione vobis inculcem, quod præ omnibus in vobis desidero. Hoc vnum summarium mandatum, quasi pro multis: abiens commendo vobis, vt syncera dilectione inuicem prosequamini, affectuq; & opere proximos diligatis. [f] Quòd si vos econtrariò prosequantur odio homines mundi huius, non id vos debet in odium & impatientiam cõcitare, vt pro malo malum reddatis: sed ad parandam in vobis patientiam, meum potius exemplum attendite, Nã me antè prosequuti sunt odio grauissimo, cùm ego nihil ob hoc beneficiorũ illis impendere desinã, neque in vllo de eis minus benè mereri studeam. [g] Causa autẽ huius odij quo vos prosequetur mundus, non vestra sunt facinora mala, sed dissimilitudo virtutis. Si enim de mũdo essetis, si moribus & vita similes essetis mũdanis hominib⁹, ipsi vtiq; nõ vos vt extraneos odirẽt, sed vt domesticos suos & socios carnali amplecterentur

b *et posui vos, vt eatis,*

c *et fructũ afferatis, et fructus vester maneat;*

d *vt quodcunq; petieritis patrẽ in nomine meo, det vobis.*

e *Hæc mando vobis, vt diligatis inuicem.*

f *Si mũdus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit.*

g *Si de mundo fuissetis, mũdus quod suum erat diligeret.*

tur, amore. [a] Nunc verò, quia mundani non estis, sed & ego vos per meam electionem & vocationẽ abstu li, & quasi diuisi à mundo, docens vos quæ mundus a- mat odire, quæ mundus odit diligere, propter hanc vi delicet affectus & vitę dissimilitudinẽ in qua vos ego institui, à mundanis hominibus odium & perse- quutiones sustinebitis. [b] Atque vt in occurrenti- bus malis huiusmodi: non deiiciamini animo, vehe- menter expediẽs fuerit, verbum illud subinde ad me- moriam reuocare, quod paulo antè dixi vobis, non debere seruũ se pretiosiorẽ æstimare quàm ipse se do minus æstimet: id est, ad quęcunque agenda vel feren da se dominus dederit, ad eadem seruum quoque de- bere esse paratum. Indecẽs enim est & infidelis serui argumentũ, si quæ dominus sustinet ille sustinere re- cuset. [c] Ita si me persequuti sunt mũdi huius amatores improbi & carnales Iudæi, vos quoque seruos meos persequentur: & sicut ego odium & persequutiones illorum patienter fero, sic & vos meo exẽplo edocti sustinebitis patienter quæ vobis aduersa euenerint. [d] Et si meum sermonem, quem per os meum ipse Dei filius loquutus sum ad eos, non seruauerunt, nihil mi- rum vel nouum vobis videri debet, si vestros quoq; sermones non suscipient neque seruabunt: & quomo do ego propter plurium infidelitatẽ nõ desij erudire fideles & simplices, sic neq; vos multorũ incredulitas ad impatientiam debet adducere, vt propter illos cæ- teris quoque velitis occultare sermonẽ, aut omnino otiosi vacare silentio. [e] In omnibus autem huiusmo- di aduersitatibus, hæc vobis in testimonio bonæ con- scientiæ erit præcipua consolatio, quòd ista omniá non propter vestra scelera, vt malefici: sed propter fi- dem nominis mei, substineatis: quoniá videlicet mẽ te excæcati nolunt agnoscere eũ qui misit me, nolunt credere me à patre missum esse in mundum. Ita vide- licet propter me, omnis hæc Iudaici odij persequutio nisque tẽpestas aduersum vos suscitabitur. [f] Verun- tamen ipsi, vbi tempus aduenerit vltionis, malitię suę pœnas luent, nec eis vlla suffragabitur excusatio. Na siquidem ego non venissem ipse in mundũ, & si ipse

a Quia verò de mundo nõ estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

b Memẽtote ser monis mei quẽ ego dixi vobis: Non est seruus maior domino suo.

c Si me perse- quuti sunt, et vos persequen- tur.

d Si sermonem meum seruaue- runt, et vestrũ seruabunt.

e Sed hæc om- nia facient vo- bis, propter no- men meũ, quia nesciunt eũ qui misit me.

f Si non venis- sem et loquutus fuissem eis; pec- catum non ha- berent.

eis nō fuissem ore proprio loquutus, nō ita magnum viderentur habere peccatum, si permansissent in peccatis suis, & aliquid viderentur posse rationabilis excusationis prætexere. [a] Nunc autē excusatio nulla relicta est eis, postquam ad eos ipse descēdi, vt eos curarem à cęcitate sua, & noluerūt sanari. [b] Et ne fortè parum ipsi æstiment, hominem vilem odisse, illud sciant, q̄ quisquis me odit, is & patrem meū odit, qui mecum est vnus Deus & vna substantia. [c] Præterea, si inter eos apparens doctrinā meam non confirmassem signis miraculorum, talia opera ædendo, tam magna, tam multa, tam efficacia, quot, qualia, & quanta nemo vnquam alius ante me fecerat, neq; quisquam facere posset, nisi ex virtute Dei, nō ita graue esset eorum peccatum. Nimirū hoc ab eis pro verisimili vtcunque & rationabili excusatione videretur posse adduci, q̄ inter ipsos latuissem, & nullis indiciis diuinitatem testificantibus meipsum demōstrassem. [d] Nūc verò ipsi me in assumpta serui forma præsentē viderunt oculis suis, signa quoq; apertè meam doctrinam cōprobantia, & q̄ ex Deo essem efficacissimè testificātia, ædentē: & his non obstantibus, odio implacabili in me exarserunt, & persequutiones suscitauerūt: ac proinde & patrem meū oderunt, cuius filium repulerunt, & cuius opera per me ædita etiā diabolo ascribere non sunt reueriti. [e] Bene autem per hanc istorum malitiosam rabiem illud impletur, quod de eis in Psalmis legitur, Psalmista ipso in persona mea sic loquente: [f] Me Dei filiū, impij Iudæi sine causa contra fas & æquum persequuti sunt odio, & contradictiones mihi immeritas suscitarunt. Ne verò his de vestra persequutione auditis, grauius conturbemini aut deiiciamini animo, rursum vobis consolatoris illius cuius paulo antè memini, ingeram mentionē virtutēmq; prædicabo. [g] Cùm itaq; consolator ille, quē ego vobis post meam ascensionē in cælos, à patre simúlq; cū patre mittam (à quo patre, sicut omnia mea, ita & quod illū mittam habeo) ille, inquam, spiritus doctor omnis veritatis, qui à patre sicut & à me procedit, processione æternę spirationis, atq; etiam tēpora

liter

a Nunc autem excusationē non habent de peccato suo.

b Qui me odit, & patrem meū odit.

c Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.

d Nunc autem & viderūt, & oderunt & me, & patrem meū.

e Sed vt impleatur sermo qui in lege eorū scriptus est:

f Quia odio habuerunt me gratis.

g Cū autem venerit paraclitus, quem ego mittam vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit,

liter à patre simul & à me procedit, dum mittitur in animas fideliũ, ille in cordibus vestris testificabitur de me omnẽ veritatem, quis sim, & vnde venerim:[a] ille vos certos cõstituet in cognitione & fide nominis mei. [b] Et vos ex huius instructione cõfirmati, eiúsq; gratia & consolatione corroborati, fidenter & intrepidè palàm omnibus de me testificabimini:[c] atque hoc etiam ex parte aliqua liberius & fidentius, quoniam ab initio prædicationis meæ, quãdo manifestari cœpi mũdo, mihi semper indiuidui comites adfuistis, omniũ secretorum meorũ optimè cõscij, testésq; certissimi eorũ omniũ quę in mũdo dixi vel egi, quorum pleraq; licet me vobiscum secundũ carnẽ agente nondũ caperetis, postmodũ tamen per spiritum hunc illuminati intelligetis, & palàm testificabimini eorum quæ vidistis & audistis plenam veritatem.

a ille testimonium perhibebit de me.

b Et vos testimonium perhibebitis,

c quia ab initio mecum estis.

ELVCIDATIO CAP. XVI.

SVPER his quæ vobis post meum abscessum obtingent mei causâ malis, vtile mihi visum est, antequã euenirẽt vos præmonere: vt minus noceãt, cùm venerint, multo antè præuisa pericula, nec subitò illis aduenientibus patiamini scãdalum: quòd ferè euenire solet iis quibus ex improuiso magni mali quippiam oboritur. [e] Hinc & rem amplius aggrauans, vobis prædico, incredulos Iudæos tanta vos pro meo nomine affecturos esse contumelia, vt à synagoga sua vos excludant, tanquam prophanos & execrandos homines vos arcentes à communione & commercio cœtus Iudaici, atque à legitimis gentis, ita vt nec in templo orare, nec sacrificium Deo offerre, nec in synagogam cum aliis cõuenire, nec aliquid huiusmodi vobis liceat: quæ proculdubio maximæ erit infamiæ & extremæ apud homines ignominiæ nota. [f] Insuper post paululum aderit tempus, crescẽte in dies persequutione nominis mei, quando omnis cuiuscunq; nationis, siue Iudæus, siue Barbarus, damno aliquo quantumlibet magno, imò & morte, vestrũ q in me creditis ali-

Haec locutus sũ vobis, vt non scãdalizemini.

e Absq; synagogis faciẽt vos.

f Sed venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.

quem afficiens, existimabit se magnum & peculiariter gratũ in hoc Deo exhibere obsequium. Iudæi quidem zelo legis & Dei, quẽ habent non secundũ scientiam, vos persequentur, vt in legem ac Deum blasphemos: gẽtiles verò, zelo deorũ suorũ, quibus in hoc se putabunt gratificari, quòd vos tanquã nouorũ dæmoniorũ aut recentiũ idolorũ annuntiatores interficiãt.

a Et hæc faciẽt vobis, quia non nouerunt patrẽ neque me.

[a] Atque hæc omnia facient vobis, non propter vestra scelera, sed propter propriam cæcitatis suæ malitiam: quoniam neque patrem meũ (quem se nosse dicũt, & colere gloriantur) verè nouerunt, ne q; me eius filiũ. Patrem enim meum si verè agnoscerent, me eius filium, & vos eius nuntios non tam implacabili furore persequerentur: & me, si quis sim, & vnde venerim, scirent, aduersum vos persequutionem istam nõ mouerẽt, tam iniustã, tam modis omnibus irrationabilem.

b Sed hæc loquutus sum vobis: vt cùm venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis.

[b] Hæc autẽ omnia, licet aspera & dura auditu, apertè & sine ambagibus eloquutus sum vobis: vt cùm tẽpus aduenerit quo ista implebuntur, tunc ad memoriam reuocetis verba mea, quibus ea multo antequã fierent prædixi vobis: sicque à scandalo, admonitionis meæ huius memores præseruemini, vt nõ succumbatis tentationi, neque occurrẽtibus frangamini malis, sed animo multò antè ad ea perferenda præparato cõstantes perstetis atque immobiles.

c Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

[c] Ab initio autem vocationis vestræ, quando me sequi primũ cœpistis, ista tam dura & grauia vobis non aperui: quoniam adhuc vobiscum ad tempus aliquantũ me sciebam permansurũ, ac proinde non opus erat ante tempus superuacanea vos grauare tristitia, tunc maximè quando vobis nondum in mea cõsuetudine firmatis potuisset euenire scandalum.

d Et nunc vado ad eum qui misit me.

[d] Nunc verò, quando iamiam mihi erit abeundum, vltra nõ erant hæc differenda. Nunc enim à vobis abscedens secundũ corporis visibilem præsentiàm, ad patrem meum redibo, per ascensionẽ in cælos: à quo exiui dum homo fierem, & cuius iussu de cælo in hunc mundum, secundũ assumptam serui formam, descendi.

e Et nemo ex vobis interrogat me, quò vadis.

[e] Et nemo nunc est vestrum, qui opus habeat vltra me interrogare, quo vadam: quoniã satis dilucidè iã id vobis aperui,

&

& quo pergam, & ad quid pergam. [a] Sed vos, vt video, ex his meis sermonibus, quibus meum à vobis abscessum indico, nimiam animo tristitiã concipitis, durúmque nimis id vobis videtur, inter tanta mala quæ vobis euentura proposui, etiam mea carere præsentia. [b] Veruntamen, vt id quod res est dicam, & certam vobis eloquar veritatem, omnino sic vobis vtile est, vt ego secũdum corporis visibilem præsentiam à vobis abscedam, atque ad patrem vnde exiui redeam. Ego enim corpore absens, multo vobis abundantius prodero quàm præsens. [c] Nam si ego non abiero, ille consolator spiritus sanctus, cuius iam frequenter memini, & per quem vobis magna promisi, nõ mittetur ad vos. [d] Cùm autem ego à vobis assumptus fuero in cælum, tunc ad patris dexteram residẽs, post paucos ab assumptione dies illum ad vos mittam, vt vos impleat omnibus bonis. Sic enim à patre decretũ est, nõ prius mittere in terras speciali illa missione spiritum sanctum, quàm ego ipsius filius morte deuicta glorificatus, adque ipsius dexteram exaltatus fuero. [e] Et ne fortè paruum vobis donum videatur iste spiritus sanctus, hoc scitote, quòd ille cùm ad vos venerit, magna atque miranda operabitur in vobis. Cùm enim venerit ille, tali vos feruore accendet, tali firmabit constantia, tali illuminabit scientia, vt homines mundi huius, quantumlibet aut potentes aut sapientes, & valeatis & audeatis reprehendendo arguere de iis, in quibus meritò erunt arguẽdi, potissimũ tribus de causis, nempe de peccato, de iustitia, & de iudicio. [f] Primùm quidem, arguet per vos spiritus mundum de peccato grauissimo volũtariæ cæcitatis & infidelitatis: quoniã in me credere obstinatissimis animis recusauerũt, meisque tot & tam efficacibus sermonibus, tot item & tam validis diuinæ virtutis prodigiis noluerunt acquiescere, vt credrent & pœnitentiam agerent. [g] Reprehendendo quoque increpabit mũdũ spiritus de iustitia, nimirum quòd eam fidei iustitiam, quam ego veni prædicare mundo, ex me noluerunt audire, & suam iustitiam legalem volentes constituere iustitiæ Dei noluerint esse subiecti.

a Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

b Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadã.

c Si enim non abiero, paraclétus non veniet ad vos.

d Si autem abiero, mittam eum ad vos.

e Et cùm venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.

f De peccato quidem, quia non crediderunt in me.

g De iustitia verò,

a quia ad patrem vado, & iam non videbitis me.

[a] Ego enim iam pergo ad patrem, & posthac nō amplius conuersabor in mundo secūdum visibilem præsentiam: quod in confusionem & redargutionem cedit illorū qui mihi cōtradicunt. Nisi enim vera fuisset & salutaris illa iustitia quā ego prædicaui in mūdo, non me post peractum prædicationis negotium ad se pater cælestis redeuntem erat suscepturus. [b] De iudicio quoque spiritus sanctus mundū arguet: quoniam huius mundi princeps diabolus iam iudicatus & condemnatus est, vt eiiciatur foras, suáque aduersum electos potestate per meam mortem spolietur. De hoc videlicet spiritus mundanos homines reprehendēdo arguet, quòd cùm per meam mortem diabolus sit & iustè & potenter deuictus, suáq; potestate spoliatus, ita vt nihil iam iuris habeat in omnes qui ab eius voluerint ditione abscedere, ipsi tamen per infidelitatem cæteráq; peccata adhuc sub eius tyrānide voluntariè eligunt permanere, neque disruptas meo sanguine catenas excutere, iugúmq; eius abiicere curant. [c] Et hactenus quidē ex me multa audistis salutaria dogmata. Veruntamen & alia multa mihi restāt vobis aperiēda, partim ad plenam Dei cognitionem, partim ad rectam morum institutionē facientia: quæ vos modo capere non sufficitis, vel ob temporis breuitatem, vel ob intellectus ruditatem, vel ob animi conturbationem, vel ob rerum dicendarū magnitudinem. [d] Cùm autem post meum abscessum à me missus venerit in vos spiritus sanctus, doctor omnis veritatis, ille meo apud vos fungetur officio, ille vobis hæc quæ supersunt dicenda, & quæ modo capere non sufficitis, interna sua vnctione suggeret: docebítque vos de omnibus saluti & directioni fidelium necessariis, tam credendis quàm agendis, plenam & certam veritatem: simúlque capaces vos faciet eorum omniū quæ ipse dicturus est vobis, vt quantalibet fuerint quantū opus erit, ea capere sufficiatis. [e] Nō enim spiritus iste à semetipso loquetur (sicut nec à seipso est nec à seipso mittitur) quasi non ab aliquo habeat, quod loquetur: sed illa tantum loquetur vobis, quæ à patre & à me audierit, à quibus procedit & mittitur: id est:

b De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.

c Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo.

d Cùm autem venerit ille, spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

e Nō enim loquetur à semetipso, sed quæcūq; audiet loquetur.

est, illa loquetur quæ pater & ego iusserimus vt loquatur in mũdo: propter quod, nihil nisi meram & certissimam veritaté loquetur vobis: sicut ego qui à patre semper loquor, non nisi veritatem loquor. [a] Peculiariter quoq; vos faciet cognoscere quæ ventura sunt: illa videlicet quę humana cognitione haberi nō possunt, futuram remunerationem bonorum atq; malorum, singulorum hominum iudicium, gloriam æternam, & pœnā itę æternam: de quibus omnibus testificabitur in vobis spiritus iste. Alia quoque multa per illũ præscietis, poteritisque prædicere futura contingentia, ad confirmationem prædicationis vestræ & vtilitatem fidelium. [b] Ipse me glorificabit, quis ego sim certissimo magisterio primum vos instruẽdo, deinde per vos & alius prædicando, cũ ostensione signorum mirabilium, quæ per vos ad gloriam meam operabitur in mundo. [c] Ideo, inquam, me glorificabit, quoniã de meo accipiet, id est, à me mittetur, & propter me glorificandum mittetur, & à me audiet quæ annunciabit vobis, sicut ego à patre accepi, & audiui quæ annuntiaui vobis. Vnde sicut ego à patre missus & doctus in omnibus patris gloriam semper quæsiui, sic spiritus iste à me mittendus me quæret glorificare in mundo. [d] Quòd autem dico, spiritum sanctum de meo accipere, propterea dico, quoniam pater ab æterno totam suam substantiam & quicquid est ipse, tanquam connaturali & consubstantiali filio mihi communicãdo, dat, vt à me procedat, sicut ab ipso, spiritus sanctus, atq; vt à me mittatur sicut ab ipso. [e] Ita videlicet intelligendum est quod dixi, spiritum sanctum de meo accipere, vobísq; annuntiare: non quasi à me ipse propriè procedat, aut mittatur, aut loquatur: vel quasi ego, vt mittam, non habeam à patre. [f] Veniet autem statim tempus pusillum & modicũ, quãdo ego à vobis occultatus latebo, nec me videre poteritis secundum corporalem & visibilem præsentiam. [g] Et post modicum illud tẽpus occultationis, iterum vobis apparebo, secundum carnem vt antè visibilis: sed erit tẽpus hoc modicum, quoniam post dies aliquot redibo ad patrem. [h] In passione videlicet mea quæ

a & quæ ventura sunt annũtiabit vobis.

b Ille me clarificabit:

c quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

d Omnia quæcunq; habet pater, mea sunt.

e Propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

f Modicum & iam non videbitis me:

g & iterũ modicum, & videbitis me.

h quia vado ad patrem.

a Dixerunt ergo ex discipulis eius adinuicem.

b Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterũ modicum & videbitis me: & quia vado ad patrem?

c Dicebant ergo, quid est hoc quod dicit modicũ? Nescimus quid loquitur.

d Cognouit autem Iesus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis:

e De hoc quæritis inter vos, quia dixi: Modicum & non videbitis me: et iterum modicum, & videbitis me.

f Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos:

g Mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini.

nunc imminet, ad tridui tẽpus subtrahar aspectui vestro: tertia autem die resurgens à mortuis, iterum me vobis demonstrabo in resuscitato corpore, ore ad os vt olim loquuturus vobiscum. Sed nõ diu ita me præsentem habebitis. Post dies quadraginta ad patrem ascendam, non iterum à vobis secundum corporalem præsentiam in hoc mũdo conspiciendus, donec in secundo aduentu vt iudex apparebo in gloria. Hæc erat verborum domini Iesu sententia. [a] Verùm discipuli rudes & attoniti, nõ intelligentes mysterium sermonis, intra semetipsos, atque etiam inter seinuicem submissiori voce mussitantes cõquirebant, dicebãtq; alter ad alterum: [b] Intelligis tu, quòd iam nobis audientibus dixit magister? Modicum, & iam non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, quia vado ad patrem? Ingeminantésque præ admiratione nimia, & præ desiderio sciendi mysterium verbi, replicantes quæstionem, dicebant: [c] Quid putas sibi vult hoc verbi quod loquitur magister? Omnino magni aliquid videtur indicare, quòd nos ex nobis nõ capimus. [d] Dominus autem Iesus pium discipulorum affectum considerans, noluit diutius illos detinere suspensos. Cognoscensq; ex eis aliquos iam eo esse animo, vt se interrogarẽt de intellectu verbi, ea familiaritate, qua solẽt rogare explicationem verborum difficilium, pręuenire eos voluit nimia sua benignitate, quã hoc in sermone vltimo præcipuè curauit demonstrare, dixitque eis: [e] Solicitas reddit mentes vestras, quòd dixi, Modicum, & iam non videbitis me: & iterum modicũ, & videbitis me, & de huius verbi intellectu ambigẽtes adinuicem conquiritis. Ego autem vestrum desiderium cognoscẽs, & petitionem præueniens, planè & apertè rem ipsam vobis explicabo. [f] Itaq; dico vobis cum protestatione veritatis, quòd vobis quidem meis discipulis iam tẽpus instat luctus atque tristitiæ, quando vos ad tempus modicum mea destituti pręsentia, & mea desolati passione, ex amaritudine cordis etiã lacrhrymas copiosè effundetis oculorum? [g] cùm interim homines mundani ambitiosi & superbi, hostes mei, magnificè gaudebunt & seriò

triumı

triumphabũt,tanquam victores capta præda & spolia diuidentes,tanquam accepta iam de me perfecta vltione:vos autem in tristitia & luctu agetis. Atq; hoc erit illud prius modicũ,de quo dixi:Modicum,& iam non videbitis me. [a] Veruntamen non diu in mœrore hoc perseuerabitis:sed post paululum subsequetur tristitiam illam ingens gaudium,quando ego post mortem rursum me vobis viuentẽ & gloriosum demonstrauero. Atque hoc erit posterius illud modicum, de quo dixi:Et iterum modicũ,& videbitis me.[b] Et quo plenius intelligatis quę vobis immineant,similitudinem vobis propono mulieris parturientis: quæ vbi aduenerit tempus pariendi, dolore vehementi & vix ab homine tolerabili ad tempus afficitur, atque etiã partus tempore imminente,quando nondum ad partum peruenit,metu instantis pœnæ magna grauatur tristitia:[c] Videlicet quoniam tunc aduenit hora eius, tempus quod secũdum naturam semper dolorem illũ secum adducit,& quem non datur euadere, si velit cũ salute prolem parere.[d] Statim verò vbi pepererit mulier, postquam partu infans est æditus in lucem, iam omnis oblita doloris ne meminit quidem vltra ad vllam tristitiam afflictionis illius & angustiæ, quam in partu sustinuit, neque doloris tolerati eam pœnitet. [e] Propter subsequens gaudium quod concipit, cùm fructum vteri sui cernit oculis,cùm de se natũ videt infantem:quo gaudio materno aliud nõ est sub sole maius:quod gaudiũ ita afficit maternum animum,vt nec tolerati doloris relinquat memoriam.[f] Quàm similitudinem nostro accommodans proposito, dico, iam adesse vobis discipulis meis tẽpus doloris & tristitię,& iã quasi partus hora vobis superueniet, eritq; dolor vester vehemens in modum mulieris parturiẽtis. [g] Verùm post hoc tempus tristitiæ,subsequetur tẽpus alterum consolationis & gaudij, quando resuscitatus à mortuis iterũ veniam ad vos & manifestabor vobis,& vos me vidẽtes viuum qui fueram mortuus ex corde gaudebitis,& lętitia inęstimabili exultabitis, eo quod velut nouus homo reuixi ad vitam immortalem: [h] eritque hoc vestrum internum gaudium

a *sed tristitia vestra vertetur in gaudium.*

b *Mulier cùm parit, tristitiam habet,*

c *quia venit hora eius.*

d *Cùm autem pepererit puerũ, iam non meminit pressuræ,*

e *propter gaudium, quia natus est homo in mundum.*

f *Et vos igitur nũc quidem tristitiam habetis.*

g *Iterum autẽ videbo vos, & gaudebit cor vestrum,*

h *& gaudium vestrum nemo tollet à vobis.*

diũ tam ſtabile & ſolidũ, vt nemo illud vobis per vllã violentiam aut perſuaſionẽ poſsit auferre, nec omniũ quidẽ principũ furor, nec omniũ ſapientũ mũdi vana perſuaſio.[a] Et in tẽpore illo, cùm me poſt reſurrectionẽ vobis iterũ oſtendero, nõ opus erit vos me interrogare, aut ſermonũ difficiliũ explanationem ex me rogare, quemadmodũ antè ſolebatis. Nudè enim & apertè vobis tũc loquar de regno Dei, & iis quæ ad veſtram pertinebũt ſalutarẽ inſtructionem. [b] Et ne fortè tunc propter meã abſentiã arbitremini vos à patre meo relinquẽdos, illud vobis dico cũ teſtificatione veritatis, quòd quicquid rerũ ad ſalutẽ vtilium, aut ad veſtrũ officiũ debitè exequendũ neceſſarium, patrem meum poſtulaueritis in fide nominis mei, ipſe & liberaliter & libenter daturus ſit vobis, nihilominus quàm ſi adhuc aſsidua cõuerſatione eſſem ego in medio veſtri. [c] Et hactenus quidẽ, donec inter vos aſsiduè ſum verſatus, nõ conſueuiſtis rogare patrẽ meum in nomine meo, videlicet mihi per omnia fidẽtes, atq; in me ſpẽ omnẽ habentes repoſitã, ad quẽ & in periculis omnibus promptũ ſemper habuiſtis refugiũ: propter quòd meæ inhærẽtes corporali præſentiæ, non cõſueuiſtis ita ad patrẽ accedere in ſpiritu & veritate.[d] Nũc autẽ, me abſente, diſcite ad patrẽ cęleſtẽ confugere, eũmq; inuiſibilẽ in ſpiritu & veritate poſtulare: meq; ipſum, non ſolũ vt in humanitate olim me nouiſtis humilẽ, verũetiam (vt tũc credetis, & modo ex parte creditis) Deũ excelſum: & vtiq; exaudietur, quã ſic in fide perfecta effundetis, oratio:[e] vt ſic integrũ & ſolidum fiat gaudiũ de me veſtrum, cũ experientia didiceritis, nihil vobis, per corporalis meæ præſentiæ ſubſtractionem, ſpiritualis vtilitatis deceſsiſſe, imò acceſsiſſe magis: nec minorem patri mihiq; eſſe veſtri curã, quàm erat olim, cũ adhuc præſens apud vos aſsiduè diuerſarer.[f] Eorum autem quæ hactenus in mundo ſum loquutus pleraque in parabolis, ſub figurarum inuolucris, cum difficultate ſermonis propoſui.[g] Iam verò in proximo tempus adeſt, quando non vltra per parabolas loquar, nec vlla verborũ vtar obſcuritate, ſed nudè & apertè, ſine ambagibus & inuolucris, eloquar vobis

a Et in illo die, me non rogabitis quicquam.

b Amen amen dico vobis: ſi quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

c Vſq; modo nõ petiſtis quicquã in nomine meo.

d Petite, & accipietis,

e vt gaudium veſtrum ſit plenum.

f Hæc in prouerbijs loquutus ſum vobis.

g Venit hora cùm iam non in prouerbijs loquar vobis, ſed palàm de patre annuntiabo vobis.

bis simplicem veritatē, omne cōsilium & omnem voluntatem patris mei vobis apertissimè manifestaturus: vtpote quare in mūdum me miserit: quare me pati velit & mori, quid de vobis decreuerit redimendis, quæ vobis ab æterno præparauerit præmia, & quibus mediis ad ea cōmodissimè pertingere valeatis, aliaq; huiusmodi, quæ posterius toti orbi per vos erunt prędicanda.[a] In illo tēpore postulabitis, tam patrē, quàm me, in fide nominis mei, nihil hæsitantes cū omni fiducia.[b] Et ne fortè existimetis, patris ex se nullū esse erga vos affectū, nisi quantū ego pro vobis deprecans ad vos ipsum inflecto, nolo iam hoc vobis dicere quod ego patrem meum sim pro vobis deprecaturus, quasi vos ex seipso pater non diligat, aut quasi vobis non liceat etiā immediatè ad ipsum in spiritu accedere. [c] Sed hoc dico: quòd ipse vos ex semetipso pater diligit, non solū ex me inductus: propter quod, & ipse ex semetipso paratus est vos exaudire, etiamsi ego pro vobis non intercederem. Quòd ideo dico, vt maiorem vobis præstem & magis familiarem fiduciam accedendi patrem, ipsumque deprecandi in nomine meo. [d] Ideo (inquā) vos meritò amat pater, quia vos per fidem & amorem & conuersationis similitudinē mihi adhæsistis, & credidistis in me, vt verum filium eius, qui ab ipso secundum diuinam generationem ab æterno processi, & secundum temporalem natiuitatem per incarnationem missus sum in mundum, ad saluandum eum.[e] Et in hoc quidem rectissimè creditis. Verè enim ego à patre exiui, & secundum diuinam generationem ab æterno, & secundum humanā natiuitatem in tempore, descendénsque per incarnationem, veni in hunc mundū, secundū assumptam serui formā, inter homines homo visibilis apparēs.[f] Peracto autem cursu officij quod mihi pater in mundo explere iusserat, iterū ego mūdum secundū corporalē istam & visibilē præsentiam, qua annos tres & triginta hic egi, relinquam, atq; ad patrem redibo, per assumptionē in dexteram eius, vnde per incarnationem ad opus exieram. [g] Quibus tam clare absq; vlla obscuritate propositis, admirantes discipuli claritatem

a In illo die, in nomine meo petetis.

b Et non dico vobis, quia ego rogabo patrē de vobis.

c Ipse enim pater amat vos:

d quia vos me amastis, & credidistis quia à Deo exiui.

e Exiui à patre, & veni in mundum,

f iterum relinquo mundum, & vado ad patrem.

g Dicunt ei discipuli eius:

tem & familiaritatē nimiam, gaudētes, dixerunt illi: [a] Ecce nunc præceptor apertè & familiariter nobis amplius quàm consueuisti loqueris, nullúmque tuis sermonibus admisces parabolæ tegumētum, aut alterius difficultatis inuolucrum. [b] Videris iam nunc præstare, quod postmodum te facturum promiseras. Hoc argumento cognoscimus, & in fide quam olim de te habuimus amplius firmamur, certiq; redditi sumus, quòd omnia etiam occultissima humani cordis, item & futura cōtingentia (quæ sunt hominibus incognita) tu nosti, per diuinam tuam omniscientiam quam habes cum patre communem. [c] Neque quòd opus est tibi ad cognoscēdum animi nostri cogitatū vt à nobis interrogeris, sicut neque opus est illi qui à te quicquam obtinere velit, vt ore te interroget, aut qui tibi cognitum esse aliquid velit vt tibi id labiis pandat. Tu enim nostra desideria, priusquam te interrogaremus, ex teipso cognouisti, & plenissimè eis vltro satisfecisti, nobis nihil ore adhuc proponētibus. Insuper & de futuris nos clarè lucidéque edocuisti. [d] In hoc vtique cognoscimus atque in fide nostra firmamur, vt sine hæsitatione te vere Dei filiū esse credamus, missum à patre in mundum, ex quo & sermones & opera omnia tua credimus procedere. Nemo enim occulta cordium scire aut futura nosse potest, nisi Deus. [e] Quæ vbi dixissent, quasi cum exultatione quadam in magistri verbis oblectati discipuli, magister quod proximè imminebat periculum subitò illis intulit, dicens: [f] Vos quidem modo (vt dicitis) in mea fide cōfirmati estis, nec vlla vobis (quantum vestra testantur verba) superest hæsitatio. [g] Ego tamen hoc dico vobis: Ecce iam adest, & iā aduenit tempus illud quo omnes vos dispergemini aufugientes, alius huc, alius illuc, vnusquisq; in propria sua latibula, vbi præ metu mortis vos abscondere valeatis: me autem in manus hostiū traditum omnes relinquetis, timore mortis deterriti. [h] Nec tamen ego solus permanebo, licet vestro comitatu priuatus. Semper enim mihi aderit pater, qui me nō potest deserere, cùm sit mihi cum eo vna substātia: ipse mihi aderit comes indiuiduus

a Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis.

b Nunc scimus, qui scis omnia.

c & non opus est tibi vt quis te interroget.

d In hoc credimus quòd à Deo exisiti.

e Respondit eis Iesus:

f Modo creditis?

g Ecce venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisque in propria, & me solum relinquatis.

h Et tamen nō sum solus, quia pater mecū est.

duus, adiutor meus & liberator, qui opportuno tempore, post transitam passionẽ, me liberabit, à morte resuscitando ad gloriam.[a] Omnia autem hæc quæ iam ex me audistis, partim tristia, partim læta, partim conturbantia, partim cõsolantia, eo animo & eo fine loquutus sum vobis, vt in mea fide stabiles permanẽtes,[b] veram pacem meam obtineatis: vt præmoniti tã de aduersis quã de prosperis, inter vtraque medij nec illis deiiciamini in desperationem, nec istis rapiamini in præsumptionem.[c] Nam id ego vos apertè præmoneo in mundo isto à mundanis hominibus vos afflictionem passuros, nec omnino spem vobis esse, vt ab aduersitatibus mundi penitus liberemini, donec in hoc mundo inter peruersos vitam ducitis.[d] Verun tamen nihil vos ista cõturbent, sed bono animo estote, & viriliter agentes confortamini: quoniam ecce ego mundum victor superaui, ita vt nihil eorum quę in mũdo sunt mihi potuerit præualere: vt & vos meo exemplo confidatis, si constanti animo & firma fide in me permanseritis, posse vos in me & per me omnem mundi impetum & omnia eius aduersa cum gloria superare.

a Hæc loquutus sum vobis,

b vt in me pacem habeatis.

c In mundo pressurã habebitis:

d sed confidite, ego vici mundum.

ELVCIDATIO CAP. XVII.

POstquam verò hæc, atque alia forsitan huiusmodi, tantæ dulcedinis verba coram discipulis suis ardẽtissimo affectu protulisset dominus Iesus, conuersus ad patrem, oratione claudere voluit sermonem: oculisque in cælum ad patrem subleuatis, ad quem totus animi tendebat affectus, ita illũ pro se primum, ac deinde pro suis deprecatus est, dicens:[f] Mi pater, iam aduenit hora, tempus iam adest ab æterno definitum. Glorifica tu nunc & manifestum fac mundo, me filium tuum, vt & tu vicissim per me & in me glorificeris. Hactenus latui inter homines homo incognitus, aut pauculis tãtum in Iudæa manifestus. Nunc verò, postquam calicem imminentẽ ebibero, à morte ad vitam me resuscita, & assũmptũ in dexteram tuam, misso in terras spiritu sancto me glorifica: vt ego à te glorificatus, vicissim te glorificẽ, tuũque

HAec loquutus est Iesus, & subleuatis oculis in cælum, dixit:

f Pater, venit hora, clarifica filium tuum vt filius tuus clarificet te.

nomen & tuam gloriã per Apostolos meos toti orbi prædicem. [a] Sicut dedisti mihi potestatẽ iudicium faciẽdi super omnes homines, sic tu me glorifica, & talem me manifesta, resuscitando me à morte, & assumendo in dexterã tuam: [b] vt cùm ego sic glorificatus fuero, electos & fideles meos omnes, quos ab æterno secundum prædestinationem, atq; in tempore secundum electionem, dedisti mihi, participes faciam gloriæ meæ, eisq; donem vitam æternam, quam nõ possum illis donare, priusquã à te glorificatus fuero: cũ ego debeam esse primitiæ dormientium, & primogenitus mortuorum, mihique competat iure naturalis filiationis, vt prior ascendam, ac deinde cæteros mihi secundum adoptionem fratres factos, mecum assumam. [c] Vita autem hæc æterna qua ego cupio donare meos electos in hoc consistit, vt modo per fidem imperfectè quasi in enigmate, ac post hanc vitam per visionem claram, perfectè cognoscant te, qui solus es verus Deus, & extra quẽ non est alius. [d] simul quoque cognoscant me filium tuum consubstantialẽ, quem temporaliter misisti in mundum, ad operandũ salutem generis humani: quem, cõgrua vtiq; appellatione, nominari voluisti Iesum Christum. Vita enim æterna, & modo in anima incipit per gratiã siue per fidem charitate formatam, & consummatur postmodum in gloria per visionem fidei succedentem. Fides autem perfecta non est, nisi simul & diuinitas & humanitas in Christo mundi saluatore credantur. [e] Ego pater officio meo sum functus, glorificando te super terram, per assiduam prædicationem gloriæ tuæ, & ostensionem signorũ ex nomine tuo: ad agnitionẽ & obedientiam nominis tui omnes quantũ potui adducendo, sic officiũ quod mihi iniunxisti, & cuius gratia me in mundum misisti, expleui. [f] Tu nunc vicissim pater me glorifica, quomodo ab æterno inter nos cõstitutũ est: tu me propter tuam gloriã nimis humiliatum & abiectũ, exalta & glorifica apud temetipsum in dextera tua illa gloria quã ab æterno tecũ habui, ante mundi constitutionem, antequam vlla creatura subsisteret. Fac vt illius gloriæ etiam humanitas mea,

a Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, b vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternã.

c Hæc est autẽ vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, d & quem misisti Iesum Christum.

e Ego te clarificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam.

f Et nunc clarifica me tu pater, apud temetipsum, claritate quã habui prius quam mundus fieret, apud te.

quæ

quæ modo propter te est despecta & contemptibilis, fiat particeps in dextera tua.[a] Nomen tuũ & gloriam tuam & voluntatem tuam & consilium tuum, ego manifestè prædicaui electis & fidelibus discipulis meis, quos segregasti atque dedisti mihi ex mũdo, quos ad me vocasti & traxisti, quasi separando eos à mundo: nihilq; eos celaui illorum, quæ tu mihi mandasti prędicare in mundo.[b] Tui erant isti ab ęterno secundum prædestinationem, quoniam ab æterno prędestinasti eos ad gloriam tuam. Et tu mihi eos dedisti ab ęterno quidem, prædestinando illos per me ad salutem adducere, & filios tuos fieri: in tempore verò quando eos vt me sequerentur traxisti, & vt in me crederent induxisti.[c] Et hoc de eis phibeo testimoniũ, ꝙ verba mea quę ex pręcepto tuo loquutus sum eis, bono corde exceperunt & seruauerunt, fidem & obediẽtiam eis exhibentes: propter quod digni mihi vidẽtur, quos tibi ex affectu commendem: vt pro acceptis donis grati, maioribus mereãtur donari.[d] Et hoc nunc firma fide credunt, quemadmodum & ore protestati sunt, quod omnia mea & verba & opera quæ tu mihi dedisti & constituisti vt facerem, abs te sunt, & à te procedunt: quòd omnia loquar & faciam, non à meipso, sed ex mandato tuo.[e] Nam verba tua quę mihi præcepisti vt ea loquar in mundo, hęc ego illis fideliter prædicaui atq; exposui: & ipsi quasi in terra bona semen pretiosum, sic in corde optimo verbum tuum acceperũt, cum fide & obedientia debita, ipsum custodiendo, ne sine fructu pereat:[f] & verè hoc eis persuasum est, quòd à te exiui, secundum diuinam generationẽ ab æterno, secundum humanam autem in tempore.[g] Et hoc sine hæsitatione credunt, me à te pro salute humani generis operanda, & pro implenda tua voluntate, missum esse in mundum.[h] Vnde & meritò, pater sancte, pro eis rogo: non sine causa pro illis apud te intercedo, vt eos habeas commendatos.[i] Non pro illis rogo nunc, qui adhuc in mundo eligunt permanere, qui prædicatam sibi pœnitentiam respuentes, & oblatam Euãgelij gratia suscipere recusantes, in infidelitate, aliisq; peccatis quibus plenus est mundus ex

a Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo,

b tui erant, & mihi eos dedisti:

c & sermonem tuum seruauerunt.

d Nunc cognouerunt, quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt.

e Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis: et ipsi acceperunt,

f & cognouerunt verè, quia à te exiui:

g & crediderunt quia tu me misisti.

h Ego pro eis rogo.

i Non pro mundo rogo,

proposito malitiæ eligunt perseuerare, qui propter ingratitudinem suam nouis beneficiis nõ sunt digni, postquam priora contemnunt. [a] sed pro istis modo præsentibus, atque pro istiusmodi omnibus etiã absentibus, qui boni sunt animi & promptæ ad credendum atq; obediendum voluntatis, apud te intercedo, sciens quòd pro istis deprecantem me libenter exaudias. [b] quandoquidem tui sunt secundum prædestinationem & electionem, de quibus proinde tu gestis tuum implere propositum. [c] Neque hoc quod eos dico tuos, ita intelligi velim, quasi peculiariter tuos, sic vt nõ meos dixerim. Omnia enim nostra communia sunt, & mea omnia tua, & tua omnia mea: neq; est inter nos aliquid peculiare & proprium, quorum vna prorsus est & indiuisa substantia. Vnde sicut tui sunt, ita & mei. [d] Et in eis ego sum glorificatus, sicut & tu, dum in me credunt sicut in te. [e] Causa verò ob quam eos nunc peculiarius hac oratione tibi pater commẽdo, hæc est, quoniam ego secundum corporalem visibilemque præsentiam nõ diu cùm eis permanebo in hoc mundo: ipsi tamen in mundo superstites remanebunt, & ego quantotius deuicta morte cælum conscendens ad te redibo. [f] Hinc tibi iamiam abscessũrus supplico, pater sancte, vt eos in fide nominis tui stabiles conseruare, & ab omni scandalo innoxios prę seruare digneris, quos per specialẽ vocationis & electionis tuæ gratiam dedisti mihi. [g] Ita, inquam, & ad hoc eos serua in nomine tuo, vt sicut nos vnum sumus, secundum naturam atque substantiam, sic & ipsi vnum sint nobiscũ: non quidem secundum æqualitatem gradus, sed secundũ proportionem suo quodam modo, eo videlicet quo creatura rationalis vniri potest creatori, nempe per assimilationẽ & adoptionẽ gratiæ. [h] Donec ego eis adessem secundũ corporalem hanc & visibilem pręsentiam, ego eos mea salutari institutione, tam per verba q̃ per exempla efficacia, seruabam à periculis, in fide recta nominis tui, & in obedientia voluntatis tuæ: & sicut nutrix infantẽ aut mater filiũ studiosissimè obseruat, ne quicquã ei eueniat periculi, sic ego eos vigilãtissima obseruaui custodia, nullis

a sed pro his quos dedisti mihi.

b quia tui sunt.

c et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt.

d & clarificatus sum in eis.

e Et iam nõ sum in mundo, & hi in mundo sunt, et ego ad te venio.

f Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi.

g vt sint vnum sicut et nos.

h Cùm essem cũ eis, ego seruabã eos in nomine tuo.

nullis parcens in docendo laboribus, nullis in dandis exemplis parcens excessibus, nullis parcēs in oratione vigiliis.[a] Quos tu mihi dedisti in Apostolos atque discipulos, vt eos ipse ore proprio instituerē, ac postmodum meos vicarios constituerē, paucos videlicet istos quos mihi dedisti secundū prædestinationem & certam electionem, ego diligenter custodiui donec præsens eis adfui:[b] ita vt nemo ex illis in mortis crimine perierit à te diuisus: sed in vocatione sua atque in gratia ad quam sunt vocati, omnes permanent stabiles, præter vnū illum ad damnationem æternę mortis pręscitū Iudam: qui licet numero fuerit cōiunctus cæteris, nō tamen merito & pręd estinatiōne siue electione stabili.[c] De quo hoc iam impletum est, quod multo antē de ipso, deq; ipsius malitia, ac deinde subsequutura pœna, prædixit scriptura. Vnde constat, nunquam illum fuisse meum, secundū tuam prædestinationem, aut stabilē electionem, neque vnquam illū sic mihi à te datum esse vt cęteros dedisti mihi.[d] Nūc verò mi pater, omnibus peractis aut peragendis in proximo quorum gratia tu me in mundū miseras, lætus & gaudēs ad te redibo, ab his charissimis meis secundum visibilem corporis præsentiam auferendus. [e] & hæc omnia tam quæ antē ad ipsos, quā quæ modo ad te loquor, ipsis audientibus dixi, ac dico priusquā abscedens à mūdo, vt videntes suam salutē tam mihi esse cordi, seq; à me tāta affectus teneritudine diligi, ex hoc in animis suis concipiant de me plenum & integrum gaudium, quod in omnibus mundi pressuris eos sufficiat consolari.[f] Ego, mi pater, fideliter eis tradidi & exposui verba omnia quæ præcepisti mihi vt loquar in mundo: atq; huius rei gratiā, mundi huius amatores, ambitiosi & superbi Iudæi, tumidiq; mūdi sapientes, odio illos habent & habebunt amplius: [g] quoniam per doctrinam tuam cæleste, à mundi affectibus facti sunt alieni,[h] neq; ea quæ sunt in mundo desiderant: sicut & ego de mundo non sum, neque iis quæ sunt in mūdo afficior, sed tuam tantū quæro gloriā. Quæ affectus morumq; dissimilitudo sicut in me odium prouocauit mundi & amatorum eius, sic & in

a Quos dedisti mihi, ego custodiui.

b et nemo ex eis perijt nisi filius perditionis.

c Vt scriptura impleatur.

d Nunc autem ad te venio.

e et hæc loquor in mūdo, vt habeant gaudium meum impletū in semetipsis.

f Ego dedi eis sermonem tuū: & mundus eos odio habuit,

g quia non sunt de mundo,

h sicut & ego non sum de mundo.

a Non rogo vt tollas eos de mũdo,

b sed vt serues eos à malo.

c De mundo non sunt.

d sicut et ego nõ sum de mundo.

e Sanctifica eos in veritate.

f Sermo tuus veritas est.

g Sicut tu me misisti in mundum,

h ita et ego misi eos in mundum.

i Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint et ipsi sanctificati in veritate.

illos prouocat & prouocabit amplius.[a] Non hoc rogo, mi pater, vt eos quantotius à mundo auferas per mortem corporis: quoniam nondum aduenit hora, & est per eos antè prædicandum Euangelium, nomẽq; meum manifestandum orbi terrarum.[b] Sed hoc rogo, vt eos in medio nationis prauę & peruersę, in mediis tumultibus inquieti & procellosi huius mũdi, ab omni verè malo, ab omni scandalo & peccato custodias, tãquam lilia inter spinas, tanquam inter zizania triticum electum: vt non ipsi abundantia iniquitatis supprimantur aut scandalizentur, & pereant.[c] Tametsi enim in mundo adhuc vitam agant, atque in medio mundanorum hominum commorentur, ipsi tamen nequaquã de mundo sunt, mũdanis hominibus affectu & moribus non consentiunt:[d] sicut & ego, licet in mundo viuam, non sum tamen de mundo, sed per omnia ab illo dissentio.[e] Proinde tu pater, qui es omnis sanctitatis fons, & principium omnis sanctificationis, sanctifica eos, obsecro, confirma & stabiles effice, atque immobiles in veritate, vt eam nullis vnquam tẽtationibus scandalizati, aut laboribus fracti, derelinquant.[f] Veritas autem hæc in qua eos per te cupio sanctificari & stabilitate perpetua confirmari, ipsa est doctrina mea, quam ex tua iussione eis prædicaui.[g] Atque ad hanc veritatem prædicandam, sicut tu me misisti in mũdum, hominemque fieri voluisti, vt notam facerem hominibus voluntatẽ tuam & consilia tua,[h] sic & ego istos destinaui post meam glorificationem mittere in mundum vniuersum, ad eandem veritatem vbique locorum prædicandam. Cui tanto muneri nequaquam poterunt sufficere, nisi per te in hac veritate quam corã gentibus & regibus debebunt profiteri, valde sint sanctificati & confirmati.[i] Et ego, mi pater, tam illos habeo cordi, vt pro eis meipsum sanctificem, id est, in sanctam oblationem & hostiam sacram dare parẽ, iamiamque daturus sim: vt ipsi per meam hanc sanctificationẽ & immolationem sanctificẽtur in veritate, vt reconciliati ipsi per meum sanguinem, mereantur à te cõfirmari per spiritum sanctum, in hac veritate quam eos ore proprio docui.

docui. [a] Neque verò, mi pater, ad pauculos istos vndecim numero, Apostolos, hîc modo præsentes, tantũ se extēdit affectus iste meus quo loquor ad te, neque ad istos solos peruenire desidero finalis huius orationis meæ affectum: sed omnino ad omnes, siue iam natos, siue in futuris generationibus vsque ad consummationē sæculi nascituros, quicunq; per istorum aut aliorum posteriorũ prædicationem credituri sunt in me: [b] vt in vniuersum omnes istiusmodi per fidem & charitatem vnam in spiritu vno adinuicem vniantur, & quasi vnum corpus fiant, vt sint adinuicem quasi vnius corporis mēbra, eodē spiritu viuificata, & mecum, sint vnũ, sicut membra cum capite. [c] Scut (inquam) tu pater in me es & mecum vnum, ac vicissim ego in te sum & vnũ tecum: sic & ipsi sint in nobis, & vnũ nobiscũ, suo quodā modo, quantũ potest creatura rationalis cũ Deo vnum fieri. Videlicet vt quomodo nos per naturam vnum sumus, sic ipsi per gratiam & adoptionem nobiscum vniantur. [d] Vt per hanc vnionē gratiæ & adoptionis, cognoscāt homines qui in mundo hoc sunt, & qui ex mundo credere voluerint, ꝙ tu verè me misisti in mũdum. Dum enim credentes meæ prædicationi facis vnum tecum, tuósque secundum adoptionem filios, manifestè cōprobas, ꝙ verè à te missus sum prędicare mundo. [e] Ego pater, gloriam illam & claritatem quam mihi secũdum humanitatem quantotius daturus es, similiter illis dare testamento disposui, postquam commissum sibi ministeriũ fideliter impleuerint, facturus eos (vt fratres meos & filios) participes regni tui, & gloriæ tuæ: [f] vt ipsi per hanc adoptionis gratiā sic suo quodam modo vnũ sint nobiscum, sicut nos secundũ naturam vnum sumus. Ita pater, ego illos per me tibi inseram, & vnũ tecum efficiam. [g] Ego in eis ero per gratiam & adoptionem spiritussancti, quam de mea plenitudine accipient: tu autem in me es ab æterno, & secundum naturam. Atque ita per me & ipsi erunt in te, & tu in eis per me. Propter hoc enim ego filius tuus vtranque habeo naturam, vt per me, quasi mediatorem & medium, homo Deo, & Deus vniatur homini.

a Non pro eis autē rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbũ eorum in me:

b vt omnes vnũ sint:

c sicut tu pater in me, & ego in te, vt et ipsi in nobis vnũ sint:

d vt credat mũdus, quia tu me misisti.

e Et ego claritatem quam tu dedisti mihi, dedi eis,

f vt sint vnum sicut et nos vnũ sumus.

g Ego in eis, et tu in me,

a Vt sint cõsummati in vnum, & cognoscat mũdus, quia tu me misisti,
b & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.

[a] Vt sic videlicet per me sint fideles mei consummati & perfecti in vnitate nobiscum: atq; ex hoc, quicũq; per orbẽ credere voluerint, experimento atq; interno ipso sensu discere valeant, ꝙ verè ego filius tuus sim, & à te verè missus in mundũ, [b] quodq; illos qui in me credũt, ac p me in te, vero tu amplectaris amore, sicut me filium tuum semper te cognoscentem ab æterno dilexisti. Erit enim vnitas illa certũ argumentum veræ tuæ dilectionis: quoniam eos qui in te sunt & vnum sunt tecum, non potes non diligere.

c Pater, quos dedisti mihi,
d volo, vt vbi sum ego, & illi sint mecum.
e vt videant claritatem meã quam dedisti mihi:
f quia dilexisti me ante constitutionem mũdi.
g Pater iuste, mundus te non cognouit.

[c] Denique, orationem cõcludens, summatim hoc à te postulo mi pater, pro omnibus electis meis à sæculo præteritis, modo præsentibus, & in cõsummationem vsque sæculi futuris, quos tu mihi ab æterno dedisti secundum prædestinationẽ, vt in me credant, & per me salui fiant: [d] pro his, inquam, hoc cupio & rogo, vt vbi ego post cursum vitæ meæ peractum apud te ero, illic & ipsi post vitam bene transactam mecum sint, videlicet in regno gloriæ tuæ: [e] vt illic mecum agentes videant, & in seipsis de mea plenitudine participando percipiãt, gloriam illã inæstimabilẽ, quam secundũ diuinitatem ab æterno dedisti, & secundũ humanitatẽ modo daturus es mihi: [f] quoniam dilexisti me dilectione infinita & æterna, vt naturalẽ & consubstantialẽ filium tuũ, antequam esset creatus mundus, aut vlla subsisteret creatura. [g] Pater sancte & iuste, qui omnia quæ facis (siue eligendo, siue reprobando) in vero iudicio & iustitia facis homines mundi huius, qui ex affectu & proposito malitiæ suæ eligunt permanere in infidelitate, & cæteris peccatis suis, isti te nõ cognouerunt: quoniã si cognoscerent, nõ ita tuam voluntatem contemnerent.

h Ego autem te cognoui:
i & hi cognouerunt, quia tu me misisti.
k Et notũ feci eis nomẽ tuum,

[h] Ego autẽ te cognoui perfectissima cognitione, tãquam eũ qui mecum est vna substantia. [i] Sed & isti mei discipuli te cognouerũt, cognitione imperfecta per fidẽ, nimirũ à me eruditi in fide & agnitione nominis tui: & hoc peculiariter crediderũt, ꝙ tu me misisti in mũdum, prædicare & operari inter homines voluntatem tuam. [k] Et ego te manifestaui illis, nomẽ tuũ eis prædicando, & quis aut qualis sis, quàm bonus, quàm iustus, quàm sanctus,

quàm verax quàm pius, & misericors erga genus humanum, quam sapiens in consiliis, & alias omnes perfectiones tuas manifestaui eis: [a] atque etiā amplius eis manifestabo, partim post meam resurrectionē ore ꝓprio multa illis dicturus apertè de gloria regni tui, partim post ascensionē in cælos per spiritum meum, per quem eos docebo omnē veritatem. [b] Ad hoc (inquam) illis & prædicaui, & prædicabo nomen tuum, vt sicut me semper dilexisti naturalem tuū filium, sic & istos in te per meā prædicationē rectè credētes, tāquā adoptiuos filios tuos diligas: [c] & ego in eis per fidē & dilectionē inhabitē, atq; cū eis vnū fiam. Hanc enim veritatē & hanc cōmunionem summopere desidero, cuius gratia omnem hunc laborem suscepi, & passionem etiam imminentem libenter aggredior.

a & notum faciam:

b vt dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit,

c & ego in ipsis.

ELVCIDATIO CAP. XVIII.

Cvm verò hæc & huiusmodi magnæ consolationis verba, ex ardenti pectore, corā discipulis protulisset dominus Iesus, egressus iam antè locum cœnaculi, peruenit vsque trans torrentem Cedron, à cedrorum videlicet frequentia sic nominatū, ad villam Gethsemani, [e] vbi erat hortus quidam à tumultu semotus: in quem, vt locum orationi aptum, ipse introiuit vna cum discipulis suis, vt illic orationem funderet ad patrem in abscondito, & ad idem discipulos suos induceret. [f] Hunc autē locum sic consuetudinariè Christus cùm esset Hierosolymis visitabat & frequentabat, vt ipsi Iudæ qui dominum erat post paululum traditurus, imò in traditionis opere iam erat occupatus, non esset ignotus: nec dubitabat ipse, quin post cœnam peractam, iuxta consuetudinem, circiter tempus noctis illuc esset venturus, ad pernoctandum ibi in oratione. [g] Quā spe atque cōfidentia, impius ille traditor cùm ad satisfaciendum sponsioni suæ de traditione præceptoris, accepisset in suo comitatu milites ex cohorte, quę in Hierusalem à Romanis posita erat ad seditiones tumltúsque reprimendos, ac præterea alios à pontificibus & Phari-

Hæc cùm dixisset Iesus, egressus est cū discipulis suis trans torrentem Cedron,

e vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius:

f Sciebat autem et Iudas qui tradidit eum locū, quia frequenter Iesus cōuenerat illuc cū discipulis suis.

g Iudas ergo cū accepisset cohortē, & à pōtificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cū laternis, & facibus, et armis.

ſæis miniſtros, qui negotium ardẽtius proſequerentur, venit ad locum illum iam ſuprà deſignatum, cum laternis & facibus, ad illuminandum noctem, & perquirẽdum in tenebris Ieſum: item & cũ armis diuerſis, vtpote gladiis & fuſtibus, vt per vim eum cõprehenderent. [a] Atvero dominus Ieſus, præſcius omniũ paſsionum, quæ ſibi ex patris voluntate, & pro humani generis ſalute imminebant, vt oſtenderet voluntariè ſe pati, & libenter omnia illa ſuſcipere, nõ fuga ſibi cõſuluit, tametſi tempeſtiuè ſatis, imò multo antè præſciuiſſet illos venturos ad locum: quinetiam ipſe eis obuiam proceſsit, forti animo & inuicto pectore imminẽtibus malis ſemetipſum offerens: & ne quomodo videretur velle latere, prior ipſe clara & intrepida voce eos alloquutus eſt, dicẽs: [b] Quem hîc vos, ò viri, modo in tenebris tanto tumultu quæritis? Illi tumultuantes, incertis clamoribus, dixerunt: Nos huc miſsi ſumus, vt quęramus hominem ſeditioſum à Nazareth, qui vulgato nomine dicitur Ieſus. [c] Tum Chriſtus clariſsimo verbo ſemetipſum prodidit dicẽs: Ecce coram adeſt quem quæritis: Ego qui loquor vobiſcum, ego ſum Ieſus ille à Nazareth. [d] Cùm autem ſic obuiam procederet turbis dominus, traditor impius cum miniſtris illis, tanquam dux & præceſſor eorum ſtabat, ab Apoſtolorum collegio ſeparatus, & latronum cohorti ſociatus, plenus cogitatione peſsima. [e] Statim verò vbi verbum illud, Ego ſum, verbum breue, ſed efficax, ſyllabis & literis modicum, ſed poteſtate plenum, ore ſuo benedicto protuliſſet dominus, [f] tota illa impiorum caterua, quaſi fulmine percuſſa, aut ariete aliquo grauiſsimo pulſata, ſiue bellico tormento concuſſa, ſubitò in terram proſtrata eſt, cecideruntque omnes reſupini in terram quaſi mortui, ita vt nec membrum vllum poſſent mouere: Ieſu interim in ſuo gradu citra perturbationem conſiſtente. Vt vel hoc tam manifeſto diuinæ virtutis miraculo diſcerent illi impij, nihil ſe Chriſto nocere poſſe, niſi quando & quantum ipſe permitteret. [g] Poſtquam verò aliquantulum ita proſtrati illi iacuiſſent, velut trunci inanimes, domi-

a Ieſus itaque ſciẽs omnia quæ ventura erant ſuper eum, proceſſit et dixit eis:

b Quẽ quæritis? Reſponderũt ei: Ieſum Nazarenum.

c Dicit eis Ieſus: Ego ſum.

d Stabat autẽ et Iudas qui tradebat eum cum ipſis,

e Vt ergo dixit eis: Ego ſum.

f abierũt retrorſum, et ceciderunt in terram.

g Iterũ ergo interrogauit eos:

dominus Iesus reddita eis ex sua volũtate virtute pristina, erectos iam in pedes (vt probaret, num in suæ malitiæ proposito persisterẽt, nullúmq; eis relinqueret excusationis locum) iterũ eos interrogauit vt antè, dicens: [a] Quem vos, ô viri, modo intempesta nocte, hîc in loco deserto quæritis? [b] Illi nihil emendati tam patienti signo, quòd in se iam persenserant, respondent vt antè respõderant, se inquirere hominem seditiosum, dictum Iesum à Nazareth. [c] Tunc Iesus videns impios illos in sua malitia obduratos, nec tam aperto signo quicquam emolitos, nolens passionem suam impedire, permisit eis in se potestatem, dixítq; eis: Iam semel dixi vobis, & iterum dico, me illũ esse illum Iesum quem vos quæritis. [d] Postquam ergo vobis, ita decretum est, postquam à vestræ malitiæ proposito (vt video) non vultis resipiscere, ecce do vobis in me potestatem agendi quod libet. [e] Veruntamen istos meos discipulos nolo contingatis, ad nocendum eis, sed abire eos permittite liberos. Iam enim venit hora mea, sed nondum illorum tempus aduenit. [f] Ita enim voluit discipulos suos à nocumẽto seruari, vt sermo ille plenius impleretur, quo pauloante patrẽ pro illis orans dixerat: Quos dedisti mihi, nõ periit ex eis quisquã. Quòd licet de perditione secũdum animam potissimum videatur intelligendum, simul tamen ex abundanti, etiam secundum corpus voluit impleri. [g] Cernens autem, Simon cognomẽto Petrus, in præceptorem suum impios Iudæos magno impetu irruere, magnáque irreuerẽtia manus in eũ inijcere, exardescẽs ira, gladium quẽ gestabat subitò exemit, vnũq; ex seruis põtificis qui cæteris fortè audacius impudẽtiúsque in Christũ insiliebat percutiens, ictu in dexteram partem (vel seruo declinante, vel Deo sic dispo nẽte) deflexo, aurem illi dexteram amputauit. [h] Atq; huius serui nomen (vt certior sit fides historiæ) Malchus erat. [i] Dominus autem Iesus, nolens passionem suam impediri, cum increpatione quadam Petrum à proposito compescuit, dicens: Recõde Petre gladium tuum in locum suum: non est nunc tempus defensionis, sed patientiæ. [k] Omnimodis enim necessarium est,

a Quem quæritis?
b Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum.
c Respondit Iesus: Dixi vobis quia ego sum.
d Si ergo me quæritis,
e sinite hos abire.
f Vt impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quenquã.
g Simon ergo Petrus habens gladiũ, eduxit eum, & percussit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram.
h Erat autem nomen seruo, Malchus.
i Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladiũ tuum in vaginam.
k Calicem quẽ dedit mihi pater, non bibam illum?

est vt, calicem istum quem mihi pater proposuit, ebibam: vt amaritudine instantium passionum, & mortis quã me pater pro generi humani salute sustinere ab æterno decreuit, obedieter ad finem vsque perferam. Et tu quis es, qui patris hãc velle debeas, aut possis impedire voluntatem? [a] Milites itaque cohortis, quæ in Hierusalem ad reprimendas seditiones à Romanis erat cõstituta, & qui illis erat militibus præfectus chiarchos siue tribunus, vnà cum ministris Scribarum atque Pharisæorum, manus violentas mittentes in Iesum, cõprehenderunt eum, & vinculis alligauerunt, queadmodum illis fieri solet, qui propter immania scelera morte plectendi comprehenduntur: [b] sicque vinctum per noctem, multa exultatione ad ciuitatem pertrahetes, adduxerunt eum prius ad domum Annæ sacerdotis, quæ illis prior occurrebat in via quàm domus Cayphæ. [c] Idcirco autem ad Annam tametsi illius anni non esset pontifex summus, eum adduxerunt: quoniam is qui eo anno summo sacerdotio fungebatur, nomine Cayphas, gener erat Annæ: propter quod, ad eũ primum, vt seniorem, & ætate digniorem, prius illum adducebant. [d] Cayphas verò idem ipse erat, qui (vt suprà à nobis narratum est) cõgregatis in cõcilio Iudæis, de morte Christi consiliũ proposuit, dicẽs, expedire vt pro salute totius gentis vnus homo Christus interficeretur. [e] Cùm autem captus & vinctus in ciuitatem pertraheretur dominus, Simon Petrus aliquã ex parte memor magnifici promissi sui, ex amore erga præceptorẽ, prosequutus est eum: sed à longè tantum, ob timorem periculi: atque cũ hoc alter discipulus ille, quem peculiarius diligebat Iesus. [f] Qui quidem discipulus cùm esset iis qui de domo erat pontificis satis probè notus, fiducia familiaritatis huius atque notitiæ, introiuit cum Iesu in atriũ pontificis, quo primum adductus est à ministris. [g] Petro vt incognito & extraneo adhuc præstolante ante ianuam, donec ex Ioanne resciret, num tutò sibi liceret incredi. [h] Itaque discipulus ille alter qui erat notus pontifici ac familiæ eius, postquam introisset cum Iesu, vidissètque nihil obstare quo minus & Pe

a Cohors autẽ & tribunus & ministri Iudæorum, comprehẽderunt Iesum, & ligauerunt eum,

b & adduxerũt eum ad Annam primum.

c Erat enim socer Cayphæ, qui erat pontifex anni illius

d Erat autem Cayphas, qui cõsilium dederat Iudæis, quia expedit vnum hominẽ mori pro populo

e Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus.

f Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cũ Iesu in atrium põtificis.

g Petrus autem stabat ad ostiũ foris.

h Exiuit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Pe-

& Petrus ingredi posset, rursus exiuit ad vocandum Petrũ: & postquàm ab ancilla seruante ostium facultatem obtinuisset, egressus vocauit, & introduxit eũ: Verùm Petro ingresso, puella quæ ostiũ obseruabat, defixis in eum oculis, attentius eum aspiciens, dixit: [a] Nónne tu vnus es ex numero discipulorũ hominis istius, qui modo huc à ministris ex iussione principum vinctus adducitur? [b] Statim ille qui tã magnifica magistro spoponderat, ad vnius ancillulæ vocem perterritus, dum mori corporaliter timuit, æternæ vitæ authorem negauit, apertè denegãs se Christi esse discipulũ. [c] Stabant verò ad ignem carbonarium in atrio cõpositum, milites atque ministri qui Christum cõprehensum adduxerant: quoniam pro temporis cõditione, frigus erat satis vehemens, & frigus quod foris in aëre & vento contraxerant ignis calore depellere satagebãt. [d] Quibus etiam se adiunxit & immiscuit Petrus, stans cum eis & calefaciẽs se, vel vt sic audacia simulata suspicionem illis adimeret, vel quoniã frigore vrgebatur, præter temporis inclementiã etiam timore ipsius membra infrigidãte. [e] Dominus autem Iesus mox vt domum põtificis est ingressus, in locũ interiorem deductus est, & coram Anna sacerdote exhibitus. Qui velut authoritatẽ habens, & partẽ administrationis sacerdotij, quo gener ipsius tum fungebatur, interrogauit eum signanter de doctrina sua, de iis quæ populũ docuerat, nimirũ quæ hæc essent, & vnde ea didicisset, & cuius authoritate vel iussu ea prædicaret, aliáq; huiusmodi: item & de discipulis suis, quot haberet numero, & cuiusmodi essent, & vbi eos reliquisset, aut illi vbi eũ reliquissent. [f] Pius autem Iesus de duobus interrogatus, ad id quod erat præcipuum respõsionem conuertens, dixit pontifici: Ego quicquid hactenus egi, palã omnibus egi. Ego omnibus hominibus qui voluissent audientibus, palã loquutus sum, à meis sermonibus excludens neminẽ. Ego frequentissimè docui in locis publicis, vt synagoga & tẽplo, ad quæ omnes Iudæi audiendi verbi Dei gratia, ex instituto & consuetudine conueniunt: & omnino nihil sic in angulo aut intra parietes do-

trũ. Dicit ergo Petro ancilla ostiaria: [a] *Nunquid et tu ex discipulis es hominis istius?* [b] *Dicit ille: Nõ sum.* [c] *Stabant autẽ serui et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se.* [d] *Erat autem cum eis, et Petrus stans, et calefaciens se.* [e] *Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, et de doctrina eius.* [f] *Respondit ei Iesus, Ego palàm loquutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, et in templo, quo omnes Iudæi conueniunt, et in occulto loquutus sum nihil.*

cui

a *Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid loquutus sum ipsis.*
b *Ecce hi sciũt, quæ dixerim ego.*
c *Hæc autem cùm dixisset, vnus aßistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens:*
d *Sic respondes pontifici?*
e *Respondit Iesus:*
f *Si malè loquutus sum, testimonium perhibe de malo,*
g *Si autem bene, quid me cædis?*
h *Et misit eum Annas ligatũ ad Caypham põtificem.*

cui, vt ipsum latere cupiam, aut metuam in lucẽ propalari.[a] Quorsum igitur nunc me interrogas de doctrina mea, quàm ita apertè corã toto mundo prædicaui, quasi hactenus ego in latibulis docuerim, quę velim abscondita, nunc autem occulta prodere cogar? Quòd si adhuc fortè, quæ sit mea doctrina ignoras, illos potius interrogare debebas, qui me prædicantẽ audierunt, quorũ est ingens numerus.[b] Ecce hi sciunt quæ ego docuerim, atq; ab his melius audire & discere poteris, hoc sanè articulo, quam à me. Ego enim, quoniã vt reus examinor, non vt doctor interrogor, si quid fortè respõdero, putabor ex metu periculi, vel minus dicere, vel aliter dicere, quam olim prędicauerim cũ liber essem. Maior autẽ fides habebitur aliis, de mea doctrina perhibentibus testimonium.[c] Quæ verba, prudentiæ vtiq; magnæ & rationabilis modestiæ, cùm protulisset dominus Iesus, vnus quidam ex ministris pontifici vt iudici & domino suo aßistens, grauẽ nimis alapæ ictum impegit in os eius sacratissimum, dicẽs:[d] Sic tu homo vilis, coram tribunali hîc aßistens, respõdere audes te examinanti põtifici? Itãne decet, tam immodestè & inuerecundè, reos loqui iudicibus?[e] Dominus autem Iesus, vt patientiam & mansuetudinem quam verbo semper docuerat, nunc quoque exẽplo demonstraret, percutienti se non maledixit, non conuiciatus est, aut iniuriam pro iniuria reddidit: sed animo imperturbato, cum humilitate & mansuetudine (vt suam innocentiam tueretur, atque in põtificem nihil se peccasse declararet) ita respõdit illi qui se percusserat:[f] Si (vt tibi videtur) malè & aliter quam deceat loquutus sum, nõ ita statim tuo iudicio erat inferenda vltio, sed prius tibi probandum & declarãdum erat peccatum meum, ac deinde quod à iudice fuisset decretum, tu quasi minister iustitię perfecisses.[g] Si autem bene loquutus sum, neque cum ratione quisquã id poßit docere, quòd aliter quam deceat pontificem sim alloquutus, non iuste tu ita sine causa me cędis, nec quasi minister iustitiæ, sed tanquã seruus iniustitiæ, dolorem simul & cõtumeliam mihi infers.[h] Cùm autem videret Annas nihil se in Christo

ſto facile inuenturum quod ad condemnationẽ ipſius poſſet producere, miſit eũ ita vt erat vinctũ, ad Caypham generũ ſuum, apud quẽ congregati erant principes Iudæorum, Chriſti aduentum prꝗſtolantes.[a] Simõ autẽ Petrus vt ſuſpicionem auferret, ſimulata fiducia acceſsit ad carbonarium ignem, illic cum miniſtris aſtãs & calefaciens ſe.[b] Quem attentius intuentes quidã ex illis, dixerũt ad eũ? Nónne tu vnus es diſcipulorũ hominis iſtius, qui modo cõprehenſus eſt?[c] Petrus verò magis ſibi metuẽs, vt periculũ effugeret, negationi priori adiicit ſecũdꝗ, ſanctè aſſerẽs, nihil ſibi eſſe cũ homine illo cõmercij, neq; ſe eius aliquãdo familiari vſum cõſuetudine.[d] Cùm autẽ hæc à pluribus Petro obiicerẽtur, quidã miniſtrorũ, Malchi cuius Petrus auriculã amputauerat cognatus, magis audacter illum aggreſſus eſt, dicens:[e] Quid tu tam impudẽter negas quod certiſsimũ eſt? Nónne ego te hiſce oculis iam nũc in horto conſpexi cũ homine iſto? Nónne tu ipſe ille es, qui iuſtitiam impedire, ac reũ iſtum defendere conabaris, cũ educto gladio, pontificis miniſtro, meo cognato, aurem præſcinderes?[f] Hic verò Petrus grauiſsime perterrefactus, quòd non ſolum vt diſcipulum Chriſti, ſed inſuper vt defenſorem eius & aduerſarium Iudæorũ, ſe notari intelligeret, prioribus duabus tertiam adiecit infœlix negationẽ.[g] Qua perfecta, ſtatim gallum canentem aduertit, iuxta verbũ domini: vt eo excitatus, & domini miſeratione reſpectus infidelitatis ſuꝗ pœnitentiam ageret.

[h] Poſtquam verò apud Caypham in cõcilio publico Iudæorũ examinatus & cõdemnatus fuiſſet dominus, atque à miniſtris turpiter illuſus (quæ vt ab aliis Euãgeliſtis plene ſatis deſcripta relinquimus.) adductus eſt deinde à domo Caiphæ ad domum prætoris ſiue præſidis.[i] Mane autem erat cùm eum adducerent, quoniam eius mortem anhelo ſpiritu, priuſquam à populo moueretur ſeditio, accelerare ſtudebant.[k] Ipſi verò in prætoriam domum non ſunt ingreſſi, ne ex commercio hominis gentilis (cuiuſmodi erat præſes) contaminarentur.[l] Nam erat eis tunc mãducãdus cibus paſchalis, vel ipſe paſchalis agnus,

a Erat autem Simon Petrus ſtans, & calefaciens ſe

b Dixerunt ergo ei: Nunquid & tu ex diſcipulis eius es?

c Negauit ille, & dixit: Non ſum.

d Dicit ei vnus ex ſeruis pontificis, cognatus eius cuius abſcidit Petrus auriculam:

e Nónne ego te vidi in horto cũ illo?

f Iterum ergo negauit Petrus.

g & ſtatim gallus cantauit.

h Adducunt ergo Ieſum à Caypha in prætoriũ.

i Erat autem mane:

k & ipſi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur,

l ſed vt manducarent paſcha.

vel panes azimi, quos per septem dies mãducare debebãt ex legis præscripto: quæ paschalis cibi manducatio, munditiem in manducantibus requirebat. [a] Cũ igitur isti sibi illicitum ducerent prætorium ingredi, præses ipse morem eis gerẽs, eorumque cæremoniis & ritibus deferens, domum suam exiens processit ad eos: vidénsque offerri sibi hominem vinctum, volens iuxta Romanorum consuetudinem causam accusationis cognoscere, dixit eis: [b] Quid culpæ huic homini imputaris, aut de quo crimine eum accusare proponitis, propter quod ita vinctum eum tam mane adducitis? [c] Illi verò sibi malè conscij, quòd non sufficiẽtem haberent accusationem, latere cupientes, dixerunt: [d] Non est necesse, vt de hac re nos respondeamus tibi: Iam enim in nostro consilio res discussa est: sufficiat tibi, quòd nos eum vt morte dignum, tibi condẽnandum offerimus. Nos enim totus mundus nouit ea esse sanctitate atque iustitia, vt si mortis reus iste non esset, nequaquam eum tibi offerremus condemnandum. [e] Hanc illorum tam superbam & præsumptionis plenam responsionem, admodum ægrè ferens Pilatus, cũ multa indignatione ait ad illos. [f] Si vosipsos tanti facitis, vt contra Romanorum consuetudinem: antè accusationem propositam, à me postuletis quod vobis placet iudicium, eadem opera audete & vos illum accipere, ac secundum legem vestram eum condemnare. Si à me iudicium requiritis, causam quoq; proponite: si causam mihi non proponitis, satis existimantes eam vobis esse cognitam, sufficiat itẽ vobis vestrum iudicium, nec meum requiratis. [g] Cui verbo Pilati, superbo animo responderunt Iudæi: Siquidem à nobis per Romanorum authoritatem non esset ablata potestas exequendi iudicij, nos te hac in re non requireremus iudicem, neque vlteriori nobis examinatione videretur opus. Nunc verò, postquam nobis sine Cæsaris authoritate (cuius tu locum obtines) non licet quenquam interficere, necessitate cõpulsi ad te venimus, vt tua authoritate interueniente, nobis liceat in hunc exequi, quòd omnium nostrum concordi sententia, post examinationem sufficientem

a Exiuit ergo Pilatus ad eos foras et dixit:

b Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc?

c Responderũt et dixerunt ei:

d Si nõ esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.

e Dixit ergo eis Pilatus:

f Accipite eum vos, et secundũ legem vestram iudicate eum.

g Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam.

cientem aduersus eum decretum est.[a] Ita enim fieri oportebat,& sic Dei voluntas erat,vt per Iudæos gentili presidi Christus traderetur:per quod impletus est sermo ille,quem ante paßioné in via ascendens Hierosolymam dominus prædixerat, de morte sua loquens,cùm diceret se tradendum principibus sacerdotú,& condemnandú morte ac deinde gentibus tradendum ad illudendum & flagellandum & crucifigendum.[b] Cùm autem certi nihil ex Iudæorum accusatione percepisset Pilatus,relictis eis,domum ingressus est,& vocauit ad se Iesum,vt secretò eum examinaret,si quid fortè certius posset ex eius responsione cognoscere.[c] Interrogauit igitur eum, & dixit: Quid sibi vult quod isti aduersum te tumultuátes clamitant,te dixisse,quòd rex sis Iudæorum? An verè ita se res habet? Tu ne es verè rex Iudæorum, aut tale aliquid vnquam iactasti?[d] Cui præsidis interrogationi non definitè respódit dominus,sed prius interrogationem aliam cum modestia illi proposuit, dicens:[e] Quod tu hac de re me interrogas, vtrum id ex animo tuo facis,quod tibi de hoc vel opinio vel suspicio sit,an tantum ex aliorum relatu, vtpote ex iis quæ isti modo calumniantes aduersum me obiiciút. Nam si non ex temetipso hoc quæris,sed tantum ex horú incerto clamore,meritò suspectam habere debes istorum accusationem.Et sit tale quid,cuiusmodi illi conantur mihi impingere,tentassem,non potuisset hactenus illud tibi esse incognitum,qui huic ciuitati Cæsaris loco præsides,ad quem vel maximè referebat ea de re cognoscere.[f] Pilatus Christi verbum benignè accipiens,ita ei respondit:Ego sanè homo gentilis sum,non Iudæus, nec mihi res Iudaicæ cordi sunt,nec quæ inter eos geruntur scire mihí curæ est, nisi quatenus ad officium meum attinet ea cognoscere,vtpote cùm meum requiritur iudicium. Vnde quod nunc interrogo, non nisi ex iis quæ modo isti accusantes proponunt interrogo.[g] Isti enim homines gentis tuæ,& pontifices populi tui,te mihi vinctum adduxerunt: & hoc in te videntur accusare,quòd regem te esse dixeris Iudæorum.[h] Tu igitur

a Vt sermo Iesu impleretur quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

b Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, et vocauit Iesum,et dixit ei:

c Tu es rex Iudæorum?

d Respondit Iesus:

e A temetipso hoc dicis,an alij tibi dixerunt de me?

f Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus sum?

g Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi.

h Quid fecisti?

tur mihi in ea re quã mea refert cognoscere, responde, dic planè, quid est ob quod te isti mihi tradiderũt?

a Respondit Iesus: [a] Audiens pius Iesus tam rationabiliter interrogantem iudicem gentilem, planam ei super proposita quæstione dedit responsionem, dicens: Regem me esse non nego.

b Regnum meũ non est de hoc mundo. [b] Verùm regnum istud meum non est regnum huius mundi, quod in temporali imperio consistit, corporeisq; fulcitur exercitibus, pompis, & diuitiis, quod in multitudine exercituum, principũ, & militum, in virtute armorum, & equorũ firmatur.

c Si de hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, vt nõ traderer Iudæis. [c] Si enim huiusmodi esset regnum meum, haberem vtiq; ministros plurimos, qui pro me ad mortem vsq; decertarent, ne traderer in manus hostium meorum qui sunt Iudæi: quemadmodũ solent reges huius mundi, per ministros suos à periculis hostium seruari.

d Nunc autem regnum meum non est hinc. [d] Iam verò non de hoc mundo est regnum meum, non mundanũ est, non externum, nõ temporale. Propter quod, non est aduersariis meis iusta accusationis causa, si me regẽ esse dixero: cũ per hoc nemini principium (quod illi videntur velle) iniuriam faciam.

e Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu. [e] Quibus auditis, intulit Pilatus: Igitur, vt audio, verè rex es tu, tametsi iuxta formam mũdi huius tibi nolis vsurpare regnum.

f Respondit Iesus: Tu dicis, quia rex sum ego. [f] Huic illationi cum humilitate & modestia ita respondit dominus: Rectè tu quidem id colligis, & verè sic res habet vt dicis, verè rex sum ego. Veruntamen (si patienter me audieris, quandoquidem docilem te reperio) quale sit hoc meum regnum, tibi paucis indicabo.

g Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum vt testimonium perhibeã veritati. [g] Ego quidem ab æterno apud patrem existẽs secundũ diuinitatem, ad hoc natus sum in tempore secundum assumptam humanitatẽ, & ad hunc finẽ à patre missus veni in mundũ, vt mundo prædicem veritatem, vt veram salutẽ & veram salutis viam ex patris voluntate homines doceã, sicq; veritati credentes, & obedientes, salutem veram cõsequantur.

h Omnis qui est ex veritate, audit vocem meã. [h] Et omnes qui sunt ex veritate ista, qui veritatem istam diligunt, atq; ad eam sunt à patre prędestinati, hi voci meæ qua illa prędicatur acquiescũt, credẽdo & obediendo omnibus quæ loquor in mundo. Atq; hoc est regnũ meum spirituale, quo in omnibus electis meis regno, per fidem in cordibus eorum.

Pilatus

[a] Pilatus verò non satis intelligens abstrusum istum de veritate sermonē, Christū interrogauit, quid esset illa veritas, cui ipse testimonium perhibere venerat. [b] Verùm proposita quæstione, non expectans solutionem, statim exiit ad Iudæos: vel quod illi tumultum excitarent ante fores, vel quia rei quam non capiebat parum affectus esset, vel quia iam sibi compertam satis esse putaret Christi innocentiam. Egressusque ad Iudæos, dixit eis: [c] Obtulistis mihi hunc hominem, & quasi mortis reum puniri illum depościtis. Ego verò, & vobis interrogatis, & illo examinato, nullam valeo inuenire vel probabilem causam, ob quam sit morte plectendus. [d] Inueni autem ego consilium, quo hic vobis, etiam si mortem foret commeritus, liber dimitti possit: Est enim vobis consuetudo à Romanis concessa, vt in solennitate paschali (in memoriam beneficij vobis olim à Deo præstiti) vnum aliquem ex iis qui mortis sunt rei dimittam liberum. [e] Itaque si vobis ita placebit, ad satisfaciendum consuetudini, Christum hunc vobis dimittam liberum, qui rex dicitur Iudæorum: in quo aliud nihil videtur accusatione dignum, nisi quòd se regem dixerit Iudæorum. Ita enim & consuetudini vestræ satisfiet, & innocens aduersus quem sufficiens mortis causa proferri non potest, seruabitur, atque interim verè nocentum aliquis, qui pro consuetudine foret dimittendus, ad meritas pœnas (quod dictat iustitia) tenebitur. [f] Quibus Pilati verbis auditis, turbæ omnes per Iudæorum pontifices concitatæ, magnis vocibus clamauerunt, dicentes: Non hunc nobis postulamus dimitti pro consuetudine liberum, sed alium nomine Barrabam præeligimus. [g] Barrabas autem iste quem Christo præelegebant, homo erat insigniter malus, qui in seditione etiam homicidium commiserat. Tanta erat cæcæ plebis huius insania, vt huiusmodi hominem cuius scelera omnibus erant manifesta, præeligerent innocenti, aduersus quem nulla potuit probari accusatio.

a Dicit ei Pilatus. Quid est veritas?
b Et cùm hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos & dicit eis:
c Ego nullam inuenio in eo causam.
d Est autem consuetudo vobis, vt vnum dimittam vobis in pascha.
e Vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum?
f Clamauerunt rursum omnes, dicentes: Non hunc sed Barrabam.
g Erat autem Barrabas latro.

ELVCIDATIO CAP. XIX.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, et flagellauit.

CVm itaque videret Pilatus, se non posse cum gratia Iudęorum Christum prorsus impunitum dimittere: ne festi quidē occasione, cogitauit pœna aliqua media eū afficere, quæ & ipsum nō extingueret, & hostes placaret. Propter quod, apprehendens eū, quasi reum ad punitionē, flagellis eum cædi per ministros iussit.[b] Postquam autem crudeliter nimium esset flagellatus, lasciui milites, vt dolori adderēt opprobriū: pungētes spinas, iuncosq; acutissimos accipiētes, plexuerunt quasi in coronæ similitudinem, eamq; benedicto illius capiti imponunt, vique multa fortiter imprimunt:[c] Vestem quoque purpuream & coccineam chlamidem antiquam atq; reiectitiā circundederunt ei, data & arundine in manibus eius pro sceptro: vt his modis ei quasi falso & mētito regi illuderent, tanquam illi qui sibi falso regnum vsurpauerat, nec ad ipsum posset pertingere.[d] Insuper, quoniam mos est regum à ministris honorari, & officiosè salutari, etiā hac ex parte eum irriserunt, accedentes ad eum, & flexis genibus cum ironia, dicentes: Salue rex nobilis, princeps inclyte Iudæorum.[e] Atq; vt manifestè ostēderent, hæc omnia ad illusionem à se facta, alapis eū cum magno contemptu, quasi vile mancipium, cædebant.[f] Quibus ita per ministros in Christum crudeliter peractis, Pilatus visa Christi tāta, tam ex afflictione, quàm ex illusione, miseria, sperans iam se posse eū de manibus inimicorū liberum dimittere, foras iterū exiuit ad Iudæos, dixitq; eis:[g] Ecce iam nunc educam ad vos hominem istum quem mihi obtulistis condēnandū, vt cognoscatis me nullam in eo inuenire causam, etiam post acrem examinationē flagellis in eo tentatam: nec proinde alia pœna, prętercam quam supra meritum iam tulit, dignus videtur.[h] Vocatus ergo à Pilato dominus Iesus, procedit foras, tanquam spectaculum miseriæ exhibendus ante oculos populorum, gestans in capite illam qua à ministris fuerat afflictus spineam coronā purpuramq; illam reiectitiam, qua ad illusionē fuerat circundatus.[i] Volensq; Pilatus

b Et milites plectētes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius:

c et veste purpurea circundederunt eum:

d Et veniebant ad eum, et dicebant, Aue rex Iudæorum.

e Et dabant ei alapas.

f Exiuit iterum Pilatus, et dicit eis:

g Ecce adduco vobis eū foras, vt cognoscatis: quia in eo nullā inuenio causam.

h Exiuit ergo Iesus foras, portans coronā spineam, et purpureum vestimentum.

i Et dicit eis: Ecce homo.

Pilatus Iudæorum animos ad compaſsionis affectum commouere. Ecce, inquit, hominem iſtũ miſerum nimis, afflictione pariter & illuſione pleniſsimũ, cuius miſeriæ vel ferrea corda meritò compati debeant. [a] Sed nihil hoc conſilio iniquo, Pilati impia pietas profecit. Chriſto enim in tantis miſeriis ad ſpectaculum educto, pontifices atq; ex his pendentes miniſtri, clauſis & obduratis implacabili odio viſceribus ſuis in morem rabidorũ canum amplius inſanientes, atq; in morem elephantorũ oſtenſo ſanguine magis feroces, eleuatis vocibus clamauerũt, dicentes: [b] Non iſta impio pœna ſufficit. Non corripiendus tantum, ſed interficiendus eſt, & crucis affigendus patibulo. [c] Quorum irrationabili furori grauiter indignatus præſes, dixit eis: [d] Quandoquidem nec tanta correptione cõtenti, contra iuſtitiã, obſtinatiſsimo odio ad mortem hũc hominem poſtulatis, voſipſi eum accipite, ſi poteſt: & hoc in eum facite, quod de eo quaſi dictata ſententia faciendum pronuntiatis: [e] Ego ſanè poſt longũ ac diligens examen, nullam hactenus valeo inuenire cauſam rationabilem, ob quam illum morti adiudicẽ, nec proinde à me vobis eſt expectãdum, vt cruci hic homo affigatur. [f] Iudæi verò cùm ſuos inſanos clamores cernerent apud Pilatũ ſine ratione nõ effecturos propoſitum, neceſsitate compulſi, cœperunt cauſam adducere, ob quam ad mortem eum depoſcerent, dicentes: [g] Nos Iudæi legem peculiarem habemus à Deo nobis datam, & à patribus obſeruatam, in qua nobis permiſſum eſt à Romanis viuere: & ſecundum hanc legem morti eſt hic homo obnoxius, quoniam filium Dei eſſe ſe dicens, in Deum blaſphemauit, in lege autem noſtra blaſphemi iubentur auferri de medio. [h] Quibus auditis, Pilatus amplius timere cœpit, eo quod tantis iam & pœnis & ludibriis illum affeciſſet. Talia nanque in Dei filium exercere, horrendum nimis videbatur ſcelus. [i] Propter quod, ad certius aliquid hac de re cognoſcendum, Pilatus à turba intro ſe recepit in domum, Ieſumque aduocatum, aut ſecum adductum ſecretò interrogauit, vnde eſſet: quæ vi-

a Cùm ergo vidiſſent eum pontifices & miniſtri clamabant, dicentes:
b Crucifige, crucifige eum.
c Dicit eis Pilatus:
d Accipite eũ vos, & crucifigite.
e Ego enim non inuenio in eo cauſam.
f Reſponderunt ei Iudæi,
g Nos legem habemus, & ſecundum legem debet mori, quia filiũ Dei ſe fecit.
h Cùm ergo audiſſet Pilatus hũc ſermonem, magis timuit.
i Et ingreſſus eſt prætorium iterum, & dicit ad Ieſum: Vnde es tu?

videlicet eius esset generatio, à quo loco, & à quibus progenitoribus prodiisset mundo, vt ex his posset cognoscere, an vere Dei filius esset.[a] Verùm quia Pilatus iam ad iniustitiam cœperat inflecti, non ita promptum inuenit vt ante dominum, ad responsionem: & tanquam indignus ampliora audire mysteria, qui prioribus iam auditis malè vsus fuerat, nullum ab eo meretur accipere responsum.[b] Quam taciturnitatem admirans præses, dixit ad eum: Quid hoc sibi vult bone Iesu, quòd mihi interroganti nihil respondes?[c] An ignoras in meã situm esse potestate, vt liberum te dimittam, atq; ab inimicorum tuorum manibus eripiam, vel vt illorum voluntati satisfaciam, teque crucis patibulo appendam. Quæ est ista vel pusillanimitas vel confidentia, vt iudici in cuius manu est tua salus atque perditio, responsum dare recuses: quasi vel tantam potestatem nihil metuas, vel tuam ipsius vitam pro nihilo pendas?[d] Hic dominus Iesus Pilatum audiens de sua potestate velut gloriantem videns quoque Pilatum suam taciturnitatem, quasi, in contemptum ordinariæ potestatis interpretari, sic illi respondit:[e] Noui vtique quam habeas potestatem. Veruntamen eam quam habes, à temetipso non habes. Non enim habes in me vllam potestatem, nisi tibi sit concessa desuper. Primùm quidem potestatem tuam iudiciariam habes à Romanis, quorum locum obtines. Deinde hæc ipsa potestas, prorsus nihil aduersum me posset, nisi pater meus cælestis & virtus diuinitatis meę desuper tibi permitteret in me agere quod libet. Mihi enim, nisi Deo volente & permittente, nulla potestas humana nocere valebit.[f] Et quoniam sic non liberam habes à temetipso potestatem, propterea ij qui me tibi per inuidiam tradiderunt Iudæorum principes, longè peccant grauius, quàm tu peccaueris me sine causa flagellãdo, aut quàm tu peccabis me cruci affigendo. Dum enim tu ex metu superioris potestatis cui seruis, inuitus & quasi coactus facis, quod nequaquã faceres, si aliam superiorẽ quã timeres potestatem non haberes, hac ex parte leuior est tua culpa, quàm sit illorum qui ex mera inuidia, & certa

a Iesus autem responsum non dedit ei.

b Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris?

c Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatẽ habeo dimittere te?

d Respondit Iesus:

e Non haberes potestatem aduersum me vllã, nisi tibi datum esset desuper.

f Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

certá malitia me innocentem tradiderunt, téque aduersum me impellunt, imo te contra temetipsum (id est, propriæ tuæ conscientiæ dictamen) sententiam ferre compellunt. [a] Quo verbo tàm rationabili ex ore Christi audito, Pilatus firmo proposito decreuit, quantumlibet reclamantibus Iudæis, ab accusatorum inuidia eum absoluere, liberúmque & impunitum dimittere: & iam opportunitatem id faciendi perquirebat. [b] Verùm improbi illi Iudæi, vbi Pilati animum istum cognouissent, & se iam à causa casuros intellexissent, eleuatis vltra solitum clamoribus, audaci sua & effreni impudentia, minas cœperunt intentare iudici, dicentes: [c] Si hominem istum Pilate liberum dimiseris, Cæsaris (cuius locum tenes, & cui fidem debes) amicus non esse, euidentissimo hoc argumento comprobaris. [d] Omnis enim qui in Iudæa, non accepta à Romanis potestate, regem se asserit, Romanorum Imperatori contradicit, qui à Iudæis regium nomen abstulit, atque in se transtulit, vt nulli posthac Iudæorum liceat citra Cæsaris offensam, regis sibi nomen vsurpare. [e] Ad hanc vocem Pilatus, qui hactenus fortiter satis pro innocentis vita seruāda egerat, minis Iudæorum exterritus, & Cæsaris metu perculsus, animo frangitur, victúsque manus dat iniustitiæ. Innocentem Iesum, tanquam reum & cōdemnandum foras iterum producit: conscensóque tribunali, vbi solent rei condemnari, tanquam iudex ad pronuntiandū debita cum solennitate sententiam, illic in tribunali resedit, [f] in loco qui Græcè appellabatur Lithostratos, id est, stratum aut pauimētum lapideum, Hebraicè autem dicebatur Gabatha, quod sonat excelsum. Nam & vario lapide stratus, & excelsus erat locus ille iudicii: [g] Erat autem cùm hæc agerētur, dies proximè sabbatum paschale antecedēs, quæ Græco nomine parasceue solet appellari, eo ꝙ in illo die parari debebāt quæ necessaria erant, in sequentem proximè diem sabbati, [h] erátque hora quasi media inter tertiam & sextam, magis ad sextam declinans. [i] Quum autem iam pro tribunali consedisset Pilatus, & Christum ad tribunal iussisset addu-

[a] Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum.

[b] Iudæi autem clamabant, dicentes:

[c] Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris.

[d] Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.

[e] Pilatus autē cū audisset hos sermones, adduxit foras Iesum & sedit pro tribunali,

[f] in loco qui dicitur Lithostratos, Hebraicè autem Gabatha.

[g] Erat autē parasceue paschæ,

[h] hora quasi sexta.

[i] Et dicit Iudæis:

adduci, conscientiæ remorsu perseuerante, pro eius liberatione Iudæis iterum loqui cœpit, dicens: [a] Ecce modo astantem tribunali regem vestrum, quem vos improbis clamoribus ad mortem deposcitis: aduersus quem aliud nihil, nisi quod se regem vestrũ dixerit, accusationis proponitis. [b] Iudæi verò in suo proposito perseuerantes, magnis vocibus inclamabant, dicentes: Aufer de vita maleficum, seductorem tolle de medio. Non enim fas est eum viuere. Imò morte turpißima pereat, crucis affixus patibulo. [c] Respondit illis Pilatus: Quæ verò est hæc vestra tam irrationabilis postulatio, vt regem vestrum crucifigam, vt eum de quo magna est & multorum opinio, quòd verè sit rex vester, & in quo nulla culpa alia arguitur, tam fœdo afficiam supplicio? [d] Responderunt ex omnium nomine, Iudæorum pontifices. Nos alium regem non agnoscimus neque suscipimus, nisi Cæsarem. Hunc suscepimus, & huic nosipsos iam subiecimus, eidem quoq; subiecti permanemus, nec mutamus dominum. [e] Postquam igitur, multis verbis vltro citróque habitis, vidisset Pilatus, Iudæos non habituros requiem, donec propositum obtinerent, sibique malum ab illis imminere, si non postulata perficeret, humanum fauorem timori Dei præponens, & auaritiam ambitionémq; iustitiæ, aduersus innocentem Iesum sentẽtiam tulit mortis omnium ignominiosißimæ: [f] sicque eum illis tradidit, vt iuxta illorum voluntatem eum crucifigi præciperet. [g] Sententia verò prolâta mox eum susceperunt milites ministri Pilati, ad quos spectabat executio per ipsum latæ sententiæ: & reindutum propria vestimenta eduxerunt eum à prætorio ad locum supplicij. [h] Portánsque super humeros illos tenerrimos, & verberibus multis iam laceros, durũ illud & graue crucis lignum cui ipsemet post paululum erat affigendus, sic in tanta afflictione & ignominia exiit à domo præsidis versus locum supplicij, qui appellabatur Caluariæ locus, Hebraicè Golgotha, quod caluariam sonat: videlicet à multitudine craniorum, siue caluariarum, quæ illic abundabant ex frequentia damnatorum, vt in eius-

a Ecce rex vester.
b Illi autẽ clamabant: Tolle tolle, crucifige eum.
c Dicit eis Pilatus: Regem vestrũ crucifigã?
d Responderũt pontifices: Non habemus regem nisi Cæsarem.
e Tũc ergo tradidit eis illum,
f vt crucifigeretur.
g Susceperũt autem Iesum, & eduxerunt eum.
h Et baiulans sibi crucẽ exiuit in eum qui dicitur Caluariæ locum, Hebraicè autem Golgotha,

eiusmodi locis ferè videri solet. [a] Quo cùm peruenissent, ibi eum in cruce quasi neruum in arcu extenderunt, fossisque manibus ac pedibus eidem affixerunt, ac deinde affixum cruci, in altum eleuauerunt. [b] Simul quoque cum eo crucifixerunt alios duos nequam & latrones, alterum à dexteris, alterum à sinistris, ita vt Iesus ipse péderet inter vtrunque medius, tanquam plus illis mortis reus, quasi latronũ dux aut princeps, caputque malitiæ. [c] Scribi quoque iussit Pilatus, & cruci desuper in loco patéti affigi, titulum mortis causam exprimentem, qui mos erat Romanorum ad hoc institutus, vt iustũ probaretur iudicium neque sine causa per calumniam quisquam damnaretur. [d] Titulus autem iste in hunc habebat modum: Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Per quem titulum manifestè etiam damnato testimonium innocentiæ perhibuit Pilatus, quum in eo nulla exprimeretur vera causa supplicij. Non enim ideo dignus erat morte, quia Iesus, id est, saluator: nec quia à Nazareth erat, nec quia rex Iudæorum, quum ob hoc potius omni esset honore dignissimus. [e] Hunc itaque titulum cruci desuper affixum, multi Iudæorum legerunt, quoniã locus ille publici supplicij, in quo crucifixus erat dominus, non longè à ciuitate aberat: propter quod, plurimi illuc ex Iudæis ad spectaculum confluxerant, occasione modicæ huius distantiæ. Multi item ex iis qui ad ciuitaté veniebant ex locis aliis, eo quòd iuxta ciuitaté, circa ferè publicã viam, locus supplicij situs erat, titulum hunc cum admiratione legebant. [f] Erat autem triumphalis iste titulus Christi, triũ præcipuorum idiomatum varietate descriptus, nempe literis Hebraicis, Græcis, atque Latinis: vt omnes possent, non solùm Iudæi, sed & Græci, & Latini titulum illum legere atque intelligere. Quæ videtur consuetudo fuisse magnanimitatis & magnificétiæ Romanorum, hac re velut protestantium, in nullum esse ferendam mortis sententiam, nisi qui palam omnibus reus mortis monstrari posset. [g] Hunc itaque titulum cùm vidissent pontifices Iudæorum, facilè intelligentes eum magis ad honorem esse crucifixi, quàm ad

a vbi crucifixerunt eum:

b & cũ eo alios duos hinc & hinc, mediũ autem Iesum.

c Scripsit autẽ & titulum Pilatus, & posuit super crucem.

d Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus, rex Iudæorum.

e Hunc ergo titulum multi Iudæorũ legerunt quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus est Iesus.

f Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè.

g Dicebãt ergo Pilato pontifices Iudæorum:

ad ignominiam, secundam formam illam in qua à Pilato fuerat descriptus, dixerunt ad eum: [a] Non rectè habet forma iam descripti tituli, in quo scribitur, rex Iudæorum: sed aliter scribendum foret, quòd se falsò regem esse dixerit Iudæorum. Proinde muta Pilate titulum, & aliam accipe tituli formam, ne nos potius quàm reum ipsum notare videaris. [b] At vero Pilatus in proposito persistens, quod scriptum erat ratum habens, formam tituli mutare constāter recusauit, dicens: [c] Quod scripsi, ea vt scriptū est forma immutatum permanebit, neque vel iota aut apicem minimum ob vllius gratiam mutauero. Nimirum spiritus sanctus qui Pilato hanc dictauerat triumphalis tituli formam, nihil eum passus est hac in re à præscripta forma immutare. [d] Improbi verò illi impietatis ministri, quorum manibus crucifixus iam erat dominus, eo pendente ad spolia sunt conuersi: accipientésque in manus suas sanguinolentas sacra illa indumenta, quibus agni innocentis membra tegi solebant, vestimentum alterum in quatuor partes diuiserunt, [e] iuxta crucifigentium numerum, vt eorum singuli suam portionem acciperent. [f] Simul quoque & tunicam alterum vestimentum acceperunt. [g] Verùm hæc tunica non commodè sicut vestimentum prius diuidi poterat, quoniam erat non cōsuta ex pluribus panni partibus, sed ex superioribus partibus texturæ artificio per totam latitudinem ac longitudinem suam, vsque ad partes inferiores vno contextu composita, ita vt si ex parte aliqua scinderetur, iam tota fieret inutilis. [h] Propter quod, adinuicem dixerunt milites: Non in partes hæc tunica diuidatur, vt de vestimento altero fecimus, sed integra & inconscissa permaneat, & nos sortem pro ea mittamus, vt alicui ex nobis tota cedat in possessionem. Sic enim vnus aliquis ex nobis commodum ex ea referre poterit, quæ si diuidatur, proficiet nemini. [i] Atq; ita in ista partitione pulchrè adimpletum est, quod multo ante Propheta Dauid in persona Christi de eius passione loquens, planè & apertissimè hac de re prædixerat in hūc modū,

Fode-

a Noli scribere, rex Iudæorum, sed quia ipse dixit: Rex sum Iudæorum.

b Respondit Pilatus:

c Quod scripsi, scripsi.

d Milites ergo cū crucifixissent eum, acceperūt vestimenta eius & fecerūt quatuor partes,

e vnicuiq; militi partem:

f & tunicam.

g Erat autē tunica incōsutilis, desuper contexta per totum.

h Dixerūt ergo adinuicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit.

i Vt scriptura impleretur, dicens:

[a] Foderunt manus meas & pedes meos,& dinumerauerunt omnia ossa mea.Ipsi verò considerauerunt & inspexerũt me,diuiserunt sibi quasi in prędam vestimẽtũ meum,singuli ex eo partem sumentes:& super vestem meam alteram inconsutilem,miserunt sortem, quis eam totam tolleret.[b]Et milites quidem illi improbissimi,quæ iam enarrauimus peregerunt, iuxta quod in scripturis prædictum fuerat. [c] Interim verò dum hæc agerentur,Christo iam in ligno pendente, astabat non longè à cruce,quasi ex opposito aliquantulum elogatæ,mulieres quædam deuotæ, ex intimo cordis affectu crucifixo compatiẽtes: quarum prima erat benedicta illa & gloriosa virgo mater eius, eiq; erãt sociæ & comites Maria soror eius mater Iacobi minoris & Ioseph, & altera Maria dicta Magdalene, soror Lazari. [d] Piissimus itaque Iesus, matrem suam dilectissimam vidẽs,tam cõstanti animo, & fideli pectore sibi adhærẽtem,vt damnatum & suspensum filium nequaquam erubesceret: videns quoq; eam doloribus ebriam,& (iuxta Simeonis Prophetiam) compassionis gladio perfossam: [e] simul quoque astantem cernẽs cum matre discipulum illum quem præ cæteris speciali quodã teneritudinis affectu diligebat, filiali affectu quo semper matrem vnice coluerat,[f] nũc quoque,licet in tanta pẽdens angustia,eius curam gerens,de cruce eam alloquitur,dicens: O mulier,inter omnes mulieres benedicta,ecce Ioannẽ istum,qui tecum hîc astat,in filium tibi trado, atque in meum locum substituo. [g] Deinde dixit discipulo: Ioannes dilecte,meam matrem tibi moriẽs commendo,vt eam matris loco suscipias,& filiali colas affectu,sicque illi vt filius matri per omnia sis auxilio atque solatio.

[h] Quòd Christi breue in cruce conditum,& de cruce pronuntiatum testamentum, tantum apud discipulũ valuit,vt ex illa hora discipulus iste Mariam susceperit quasi in propriam suam matrem, quasi in peculiare quoddam singulare, & preciosum nimis thesaurum, cuius ipse custos esset designatus, extunc ei per omnem vitam fidelissimè adhærens, & solicitissimè obsequens:ob præceptoris reuerentiam & amorẽ. Neq; dubium,

a Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestẽ meam miserunt sortem.

b Et milites quidem hæc fecerunt.

c Stabant autẽ iuxta crucẽ Iesu mater eius, et soror matris eius Maria Cleophæ, et Maria Magdalena.

d Cùm vidisset ergo Iesus matrem,

e et discipulum stantem, quem diligebat,

f dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus.

g Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua.

h Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam.

a Postea sciens Iesus, quia omnia consummata sunt, vt consummaretur scriptura, dicit:

b Sitio.

dubium, quin illa vicißim discipulum materno affectu vt filium dilexerit, fouerit, atq; instruxerit.[a] Quibus ita piè dispositis, sciens dominus Iesus, iam penè omnia esse cōsummata, & opere exhibita, quæ de ipsius paßione pater decreuerat, vt cōsummaretur scriptura Psalmorum, quæ ipsum prædixit in siti sua aceto potādum, quæ adhuc restabāt implenda, neque vel minimū aliquid omitteretur, quod non penitus adimpleretur,[b] alterum adiecit verbum, quo sitim suam intimauit, sitim sanè etiam corpoream indicans, qua nihil mirū si grauiter premebatur, tanto effuso sanguine, & omni exhausto vigore: potißimū tamen sitim mysticam intēdens, qua omnium etiam inimicorum auidißimè desiderabat salutem.

c Vas autem erat positum aceto plenum.

d Illi autē spōgiam plenā aceto hyssopo circūponentes, obtulerunt ori eius.

[c] Erat autem iuxta crucem dispositum vasculum plenum aceto: procuratione indubiè inimicorum, vt ex eo potū darent pendenti, si fortè desideraret. [d] Milites itaque statim vbi audissent eū de siti conqueri, gaudentes occasionē se accepisse amplius illudendi & affligendi crucifixum, spongiam accipiunt, eámque aceto intinctam & impletam, arundini longæ ex hyssopo circumponunt, quam vsque ad os eius porrigentes, sic illi verè plusquam melleo fonti, aceti propināt acrimoniam, & suauißima illa labia nectar distillātia salutis mordaci acedine illiniunt.

e Cum ergo accepisset Iesus acetum: dixit:

f Consummatum est.

[e] Quum ergo (propter scripturam implendam & signandum mysterium) gustasset quidem, sed non bibisset porrectum sibi acetum dominus, verbum ordine penultimum proloquutus est, dicens: [f] Nunc consummatum est, quicquid de mea in terris conuersatione & paßione, à patre ab æterno decretum fuit, vel per Prophetas sanctos in scripturis prædictum, aut per legales cæremonias in vmbra præsignatum: neque superest quicquam, nisi vt certamen istud decenti fine perficiam, & cursum hūc meum moriendo absoluam.

g Et inclinato capite, tradidit spiritum.

[g] Vnde post paululum clamans voce magna, ac dicens: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, capite in partem alteram aut in pectus inclinato, potestatiuè à semetipso animam suam posuit, mortémque dispensatoriè ad tempus vitæ vena suscepit, & genus humanum omne

mortu

morti obnoxium à morte eximeret.[a] Quoniam verò dies ille quo agebantur proximè sabbatum antecedebat, qui dicitur parasceue, id est, pręparationis dies, soliciti erant Iudæi, vt corpora ista crucifixorum non remanerent in crucibus per diem sabbati.[b] Nam dies sabbati semper in multa reuerentia habebatur Iudæis, & præ omnibus, illum sabbati diem, qui in paschali solennitate occurrebat, præcipuo honore dignum æstimabant. Visa autem eis fuissent quædam sto fieri irreuerentia, si vel in sabbato cadauera illa de cruce fuissent deposita, vel in crucibus suspensa (maximè quòd prope ciuitatem & iuxta viam esset locus supplicij) per totum sabbati diem permãsissent. [c] Propter quod Pilatum accedunt Iudæorum principes, rogantes, vt ob imminentis festi reuerentiam, crucifixorum illorum crura iuberet confringi, atque ita interfectos ante solis occasum de cruce deponi. [d] Quo annuente, & postulata fieri iubente, milites illi crucifixores, ad exequẽdam præsidis iussionem accesserũt: & primum quidem crura fregerunt duorum illorum latronum, qui cum Iesu crucifixi fuerant, eo quòd nondum essent mortui, vt posterius toto impetu in medium Iesum desæuirẽt, ignorantes eum iam vita esse defunctum. [e] Vbi verò ad eum peruenissent, quum eum mortuum esse aduerterent, superuacaneũ existimauerunt eius crura frangere, quem vita iam defunctum non opus habebant interficere, neque sensu priuatum dolore potuerunt afficere. [f] Vnus tamẽ ex militibus, siue casu aliquo, siue ex proposito, vel præ nimia petulantia, vel pro habenda vitæ aut mortis certitudine, lãcea militari sacrum latus perfodit. Statímque aperto latere, sanguis & aqua, diuinæ virtutis miraculo, ex corpore illo exangui, & prorsus omni vigore exhausto profluxerunt, in mysterio redẽptionis & regenerationis credentiũ. Sanguis enim in redẽptionis pretium, aqua profluxit in regenerationis lauachrum.[g] Et ne vana quis ista quæ dicuntur existimet, testor me horum descriptorem præsentem illic adfuisse vbi hæc gesta sunt, & hisce oculis omnia exactissimè perspexisse: ac proinde, meo testimonio

a Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, vt nõ remanerent in cruce corpor sabbato.

b (Erat enim magnus dies ille sabbati)

c rogauerunt Pilatum, vt frãgerentur eorum crura, & tollerentur.

d Venerunt ergo milites: & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo.

e Ad Iesum autem cùm venissent, vt viderũt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura,

f sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit sanguis & aqua.

g Et qui vidit testimoniũ perhibuit, & verũ est testimonium eius.

monio

monio iure fides haberi debet, cùm de illis tantũ perhibeam testimonium, quæ mihi optimè comperta sunt. [a] Et ego qui hæc descripsi, non tanquam verisimilia aut possibilia tantum ea describo, neque sub dubitatione propono, sed certissimè cognoui ea omnia vera esse, & nulla est omnino hæsitatio, [b] vt & vos qui ea legitis, non eo modo, quo ferè solent huiusmodi res nouæ legi suscipiatis, tãquam noua quædam & extranea. possibilia aut verisimilia, aut suspecta, aut dubia, sed absque vlla hæsitatione credatis hæc ita in veritate ad omnium salutem gesta esse.

a Et ille scit, quia vera dicit:

b vt & vos credatis.

[c] Per hoc autem quod Christi in cruce non fuerant confracta crura, sed tantum latus fuit apertum, bene impletum est (quãtum ad prius attinet) quod in lege sub typo agni paschalis de Christo vero paschali agno dictum fuerat:[d] Os non confringetis ex eo. Per hoc enim quod in esu typici agni filij Israël vetabãtur eius ossa comminuere, signatum fuit, Christi, ossa in immolatione & passione nõ esse confringenda. [e] Quantum verò ad posterius attinet, per lateris fossionem bene impleta est Prophetia illa Zachariæ Prophetæ, qui in tẽpora nouissima respiciens, quãdo ad Christum populus Israël conuertetur, ita prophetauit, dicens: [f] Effundam super domum Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & precũ, & aspicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quasi super vnigenitum. Ita videlicet tunc, videbunt per fidem sibi ad salutẽ nepotes, quem patres olim trãsfixerunt clauis viuum, ac lancea mortuũ. Videbunt quoque ipsi eum crucifixores ad damnationem, quum ad iudicandum secundò adueniet.

c Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleretur:

d Os nõ comminuetis ex eo:

e Et iterum alia scriptura dicit:

f Videbunt in quem transfixerunt.

[g] His verò ita peractis, vir quidam magnæ dignitatis & authoritatis, nomine Ioseph, qui ab Arimathia ciuitate erat, accedẽs ad Pilatum, postulauit sibi donari corpus mortui in cruce Iesu, vt ipsum pro sua volũtate posset de cruce deponere, atque honesta sepultura terræ tradere. [h] Erat enim ipse discipulus Iesu, docẽtem eum libenter audire solitus, tametsi propter timorem principum Iudæorum, qui in omnes Christo fauentes vnanimiter conspirauerant, & graues pœnas

g Posthæc autẽ rogauit Pilatũ Ioseph ab Arimathia,

h (eò quod esset discipulus Iesu, occultus autẽ propter metũ Iudæorũ) vt tolleret corpus Iesu.

nas decreuerant, vſque ad id temporis palàm illum non auſus fuiſſet confiteri, neque eius ſe doctrinæ auditorem aut fautorem oſtendere.[a] Pilatus verò, cognito quòd iam mortuus eſſet Christus, facile illius annuit poſtulationi: tum pro dignitate viri poſtulantis, tum pro compaſsione eius quem innocenter ſciebat eſſe damnatum. [b] Obtenta itaque hac facultate, vir ille rem indignam in Christum peractam nimiùm dolens, & indignatione animum ſubminiſtrante Iudæorum inſaniam quam hactenus pertimuerat iam nihili pendens, confidenter acceſsit ad crucem, & inde corpus præceptoris ſui multa cum reuerentia depoſuit. [c] Eodem animo eadémque fiducia & alter quidam ex Iudæis, imò ex ipſis Phariſæis, Nicodemus nomine, quem ſuprà dicimus ferè in initio Euangelij huius, ad Christum ſub noctem clanculum aliquando veniſſe, atque cum eo de rebus diuinis colloquutum fuiſſe, tũc cùm primum manifeſtari cœpiſſet eius prædicatio, qui ex eo tempore nõ malè affectus fuit doctrinæ eius, licet & ipſe propter metum Iudæorum ſuam ſentẽtiam non proderet: [d] & hic (inquam) ad locum ſupplicij, officij gratia, venit, ſecum adferẽs magnum pondus vnguenti ex myrrha & aloẽ cõmixti, ad libras fere centum. [e] Hi duo accipientes corpus illud ſacrum domini Ieſu, inuoluerunt ipſum, ac ligauerunt pannis lineis candidiſsimis, in ſindone munda, quã ad hoc Ioſeph mercatus fuerat: prius tamen aromatibus & vnguẽtis bene delibutum atque conditum, eo ritu, quo ſolent apud Iudæos viri honeſti aut nobiles ſepeliri. [f] Circa locum autem hunc in quo crucifixus erat dominus, hortus quidam erat parum admodum diſtans à loco ſupplicij, quaſi ad latus alterum ſitus, atque in horto iſto monumentum erat nouum, in quo nondum quiſquam hominum ſepultus fuerat, quòd ipſe ſibi Ioſeph in propriã ſepulturam in petra exciderat. [g] Hic propter inſtantem & iam incumbentem paſchalem ſolennitatem, & loci opportunitatem, eo quòd non multa eſſet diſtantia, multa cum reuerentia fideles illi diſcipuli præceptoris corpus

a *Et permiſit Pilatus.*

b *Venit ergo, & tulit corpus Ieſu*

c *Venit autem & Nicodemus qui venerat ad Ieſum nocte, primùm,*

d *ferens myxturam myrrhæ et aloẽs, quaſi libras centum.*

e *Acceperunt autem corpus Ieſu, & ligauerũt illud linteis, cũ aromatibus, ſicut mos eſt Iudæis ſepelire.*

f *Erat autem in loco vbi crucifixus eſt, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quiſquam poſitus erat.*

g *Ibi ergo propter paraſceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, poſuerunt Ieſum.*

in honore recondunt:ſuo hoc obſequio piè illud implentes Propheticũ:Erit ſepulchrum eius glorioſum, ſepultura glorioſa,aut requies eius honor & gloria.

Vna autem ſabbati, Maria Magdalenæ venit &c. b & vidit lapidem ſublatum à monumento.

c Cucurrit ergo, & venit ad Simonẽ Petrũ, & alium diſcipulum, quem amabat Ieſus, & dicit illis:

d Tulerunt dominum de monumento,& neſcimus vbi poſuerunt eum.

e Exiit ergo Petrus,et ille alius diſcipulus,& venerunt ad monumentum.

f Currebãt autem duo ſimul, g & ille alius diſcipulus præcurrit citius Petro,& venit primus ad monumentum.

h Et cùm ſe inclinaſſet, vidit poſita lintea mina.

ELVCIDATIO CAP. XX.

PRIMA verò poſt ſabbatum die, quæ prima eſt dies ſeptimanę, Maria dicta Magdalenæ amoris impatiens, primo mane,nondum plenè exorto ſole, cùm adhuc ex magna parte eſſent tenebræ, & lux tantum illuceſcente aurora promicare inciperet, ad monumentum venit, vt illic magiſtri corpus inuiſeret,& (ſi daretur) vnguentis ad hoc allatis perungeret.[b] Accedénſque propius, vidit lapidem illum quo occluſum & obſignatum fuerat ſepulchrum, ab oſtio eius eſſe reuolutum.[c] Quòd vbi illa vidiſſet, admirans ſecum de lapidis amotione, & apertione ſepulchri,feſtinãs properauit ad eos qui videbantur eſſe pręcipui inter Apoſtolos Chriſti, Simonem Petrũ, & Ioãnem filium Zebedæi, quẽ Ieſus peculiari ſemper amore dilexerat,eíſque per ordinem quæ viderat aperuit,dixítq; illis: [d] Sublatum eſt de monumento corpus domini noſtri, quemadmodum inſpecto monumento his oculis vidi:& quo tranſlatum ſit neſcio, quoniam ipſum in locis propinquis requirẽs, nuſquã inuenire valeo. [e] Quo tam nouo rumore audito,ſtatim illi Petrus & Ioãnes, vt certius aliquid cognoſcerẽt,de loco in quo cum aliis Chriſti amiculis,& ipſa eius matre latebant, ſurgentes, venerunt ad monumentum. [f] Præ vehementia autem deſiderij, quo veritatem huius rei ſcire affectabant, ambo ipſi per viam feſtinato greſſu currebant. [g] Ioannes tamen, partim vi amoris peculiaris erga dominum, ac viciſſim domini erga ipſum attractus, partim corporis & ætatis agilitate,diutius currendo Petrum anteuertit, ita vt prior ad monumentum peruenerit. [h] Ac ſine mora,dilationis impatiẽs, quum ſe inflecteret deorſum ad proſpectandum in interiora monumenti, viditã lõgè pannos illos lineos quibus inuolutum fuerat corpus dominicum, ſeparatim poſitos, non vltra

corpus

corpus ipſum inuoluentes. [a] Noluit tamen, donec adueniret Simon Petrus, in monumētum intrare, ſed foris ſtabat illius aduentum expectans. [b] Quum autem poſt paululū aduenisset Petrus, ea qua potuit celeritate illius inſequutus veſtigia non contentus ipſe oculorum iudicio, vt tactu quoque rei diſceret veritatem, in monumentum interius introiuit; quo cùm introiſſet, diſtinctius quàm ante omnia cōſpexit, linteamina videlicet quibus corpus fuerat inuolutū poſita videns in loco vno, & ſudarium quo caput fuerat obuolutū, & facies operta, nō ſimul cū linteaminib⁹ poſitum, ſed ſeparatim in loco diſtincto velut conuolutum: ita vt ex hac diſtinctione manifeſtè poſſet aduerti, corpus ipſum abeſſe. [c] Quum autē prior ita Petrus introiſſet, atque iſta ſic vidiſſet diſpoſita, tunc & alter ille diſcipulus Ioannes, qui Petro vt ſeniori deferens, prior noluit intrare poſterius ingreſſus eſt, vt eadem ipſe quoque videret: non quòd Petro parum fideret, ſed quoniam eadem oculis videre amantis animus deſiderabat. Ingreſſus autem, eadem vidit quæ illæ prior conſpexerat, atque ex his viſis credidit iis quæ antè à maria audierat, domini corpus in ſepulchro non eſſe. [d] Prius enim quàm oculis viderent, non poterant credere rem ita habere, eo quòd nondum intellectum haberent earum ſcripturarum quæ de Chriſti reſurrectione teſtimonium perhibēt: quod ſi vt poſtmodum intellexiſſent, facilè Mariæ corpus abeſſe nuntianti credidiſſent. [e] Quum itaque certum nihil niſi de corporis abſentia diſcipuli haberent, non audentes nimiam illo in loco moram protrahere, iterum redierunt ad locum hoſpitij ſui, vbi inter ſeſe in ſilentio ad tēpus commorabantur, vt quę viderant, aliis enarrarent, & rei exitum in quiete & ſilentio expectarent. [f] Maria verò amore præceptoris ebria, diſcipulis abeuntibus non recedebat, ſed affectu fœmineo foris extra monumentum perſtabat, largiter plorans, eo quòd deſiderabile domini corpus quod quærebat, non inueniſſet. [g] Quum itaque ſic in fletu perſeueraret, inclinauit ſe deorſum, & monumentum proſpexit: ad eum modum quo

a non tamen introiuit.

b Venit ergo Simon Petrus ſequens eum, & introiuit in monumentū, & vidit linteamina poſita & ſudarium quod fuerat ſuper caput eius, non cū linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutū in vnum locum.

c Tunc ergo introiuit & ille diſcipulus qui venerat primus ad monumentum, et vidit, & credidit.

d Nōdum enim ſciebant ſcripturam quia oporteret eum à mortuis reſurgere.

e Abierunt ergo iterum diſcipuli ad ſemetipſos

f Maria autem ſtabat ad monumentum foris plorans.

g Dum ergo fleret, inclinauit ſe, & proſpexit in monumentū.

quo solent rem quamlibet vehementer desiderantes, & studiosè perquirẽtes, locum in quo latere existimatur quod quæritur, sæpius inspicere, non contenti semel aut iterum inspexisse: [a] sicque prospiciens, duos angelos intus in monumento sedentes vidit, albis & candidis vestimentis (vt ipso habitus splendore gloriam resurrectionis declararent) amictos: qui sic sibi-inuicem erant ex opposito, vt alter ad locum vbi caput Christi positum fuerat, alter verò ad locum pedum eius resideret. [b] Qui Mariam blanda voce alloquentes, dixerunt ei: Quid habes, bona mulier, quod te sic angit, quod te facit tam copiosas profundere lachrymas? [c] Illa dolore plena respondit: Corpus domini ac præceptoris mei quod quęrebam, ablatum video à monumento, & inuenire locum nõ valeo, quo deportatum sit aut translatum. Hæc est doloris & fletus mei causa iustissima quoniam sacratissimum illud corpus amplecti & delinire vehementissimè cupio. [d] Quæ cùm intus residentibus angelis illa loqueretur, subito sibi à tergo adesse quempiam percipiens, conuersa est retrorsum, vt videret quisnã ille esset: viditque propè astantem sibi Iesum, sic tamẽ in specie aliena, & habitu extraneo, vt ipsa non agnosceret, Iesum eum esse qui sibi apparebat. Alloquens autem Mariam dominus Iesus dixit ei: [e] Quid est bona mulier, quod te malè habet, propter quod tam amaras profundis lachrymas? Et quis est quẽ tam sollicitè hic extra turbam solicitaria quæritas? Nõ enim mediocris videtur esse dolor qui te cruciat, nec modica quæ te angit solicitudo. [f] Illa verò dominum quis esset non agnoscens, & hortulanum quempiam eum esse putans, qui circa locum illum alicubi in horto aut agro laboraret, confidens certi aliquid se accepturam ex eo, vtpote qui singula illic vicina loca, & quæ ibi gerebantur exactè cognita haberet, magno affectu dixit ad eum: [g] Quæso bone vir, qui me desolatam tam suauiter alloqueris; si tu illum quem tanta solicitudine ego quærito, qui totum meum affectum possidet, qui in loco hoc ante triduum (quod te scire non dubito) sepultus fuerat, hinc sustuleris,

a et vidit duos angelos in albis sedẽtes, vnũ ad caput, et vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu.

b Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras?

c Dicit eis: Quia tulerũt dominũ meum, et nescio vbi posuerunt eum.

d Hæc cùm dixisset, conuersa est retrorsum, et vidit Iesum stãtem, et non sciebat, quia Iesus est. Dicit ei Iesus:

e Mulier, quid ploras? quem quæris?

f Illa existimãs quia hortulanus esset, dicit ei:

g Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum,

ſtuleris, vt mihi indicare digneris locum, ad quem ip ſum tranſtuleris: [a] & ego eum inde auferam, nec erit tibi ex eo vlla moleſtia. Non enim infelix ego mulier quieſcere potero, donec illum meo cordi deſideratiſsimum inuenero. [b] Tunc verò piiſsimus dominus, non vltra diſsimulare valens quis eſſet, neq; afflictam mulierem diutius in dolore volens relinquere ipſam proprio ſuo nomine vocauit, dicens: [c] Maria: tanta energia & efficacia vocis nomen illud proferens, vt ex eo ſolo ſtatim ipſa certiſsimo cognoſceret, dominum ſuum eſſe illum qui ſic eam vocaret. [d] Propter quod, ſtatim ipſa toto corde & corpore ad dominum conuerſa, quæ antè fuerat paulu-lum ab eo auerſa, (tam mente, propter ignorantiæ infidelitatem, quàm corpore, propter verecundiæ pudorem) voce blandiſsima, qua illum adhuc viuentem appellare ſolita erat, dixit ad eum: [e] Rabboni: quod Hebraici idiomatis verbum, in noſtra lingua ſonat, magiſter mi. Nam aliud ipſam loqui non patiebatur immodicum animi gaudiũ, quod prolixiorem ſolet impedire ſermonem. [f] Cùm autem ipſa, præ deuotione nimia, procidens in terram ſacratiſsimos domini pedes, quos antè lachrymis lutulentos abluerat, iuxta antiquæ familiaritatis conſuetudinẽ vellet apprehendere, dixit ad eam dominus: [g] Noli Maria me, vt ſoles, ita familiariter contingere. [h] Nondũ enim in corde tuo ego ad patrẽ aſcendi, hactenus imperfecta fuit fides tua, quæ me nondũ niſi in ſepulchro defunctum nouit perquirere, neq; ad illam quam habeo cũ patre communẽ diuinitatis virtutẽ nouit aſſurgere. Propter quod, non ſatis digna es quę modo meos glorioſos pedes ſic cõtingas, vt olim familiari eos cõſuetudine ante glorificationẽ tractare ſolebas. [i] Abi autem hinc feſtina ad Apoſtolos meos, quos ego vt fratres habeo chariſsimos, & dic illis quæ videris & audieris: & peculiariter hoc illis dices ex meo nomine. [k] Qui ante triduum mortem in cruce ſuſcepi, nunc à mortuis victor mortis reſurrexi, idemq; poſt paululũ in reſumpta natura humana ex virtute diuinitatis, ad patrem conſcendam locum accepturus in dextera

a *Et ego eum tollam.*
b *Dicit ei Ieſus:*
c *Maria.*
d *Conuerſa illa, dicit ei:*
e *Rabboni: quod dicitur magiſter.*
f *Dicit ei Ieſus.*
g *Noli me tangere*
h *Nondum enim aſcendi ad patrem meum.*
i *Vade autem ad fratres meos, & dic eis:*
k *Aſcendo ad patrem meum,*

a & patrem vestrum. eius:[a] qui ficut meus pater eft per naturam,ita & vefter pater amodo per me dicetur,fecundum adoptionem:quoniam per me filium fuum naturalem, vos quoque nunc reconciliati,facti eftis filij eius per gratiam. [b] Item ficut Deus meus dicitur,fic & vefter *b Deum meum, et Deum veftrũ.* amodo Deus dicetur:meus quidem præcellenter,quatenus in mea humanitate plenitudo inhabitat totius diuinitatis corporaliter:vefter autem,fecundum participationẽ:quatenus de mea plenitudine gratiæ mẽfuram aliquã omnes accipitis. Hæc(inquam)ad illos ex meo nomine perferes nuntia, vt in me confolentur,& plenum ac perfectum de me habeãt gaudium, iuxta quod illis ante abfceffum pollicitus fuerã.[c] Difparente autem domino, Maria Magdalena feftino curfu ad difcipulos venit,optimi nuntij baiula, fanctè ac verifsimè afferens coram eis,dominum Iefum Chriftum in refufcitato corpore fe vidiffe viuentem, [d] infuper & hæc ad eos nuntia ab ipfo accepiffe.Nondum verò toti Apoftolorum collegio fcipfum dominus monftrauerat, neque apparuerat, vfque dum vefpera adueniret eius diei quo à morte furrexerat.

c Venit Maria Magdalena,annuntians difcipulis: Quia vidi dominum, d & hæc dixit mihi.

e Cùm ergo fero effet die illo, f vna fabbatorum,et fores effent claufæ,vbi erant difcipuli congregati,propter metum Iudæorum, g venit Iefus,et ftetit in medio, h et dicit eis: Pax vobis. i Et cùm dixiffet, oftendit eis manus et latus. k Gauifi funt ergo difcipuli vifo domino.

[e] Quum igitur fero factum effet,& vefpera iam adeffet,luce folis abeunte, & tenebris aduenientibus, ipfo die illo dominicæ refurrectionis:[f] qui primus eft inter dies feptimanæ,effentq; oftia domus,in qua congregati difcipuli latitabant, obferata & obfirmata, quod Iudæorum principes crudelitate infatiabiles timerent, ne fortè mali quippiam ab eis paterentur, [g] tunc venit ad eos dominus Iefus ianuis claufis: ftetitq; in medio eorũ,tanquam paftor in medio ouium difsipatarũ,tanquã paterfamiliàs in medio familiæ fuæ,tanquam præceptor in medio difcipulorũ. [h] Et ne ex fubita ipfius præfentia conturbarẽtur,pacis imprecationẽ eis obtulit,dicens;Pax Dei vobifcum fit, & vobifcum permaneat. [i] Quo dicto, oftendit illis manus & latus, vt ex ipfis vulneribus, aut vulnerum cicatricibus agnofcerent, ipfum effe eundẽ qui ante triduum clauis perfoffus,ac cruci affixus fuerat.[k] Difcipuli verò dominum videntes coram in medio fui afsiftere, nihil hæfitantes de veritate refurrectionis eius,

eius, maximo sunt perfusi gaudio: finitoque eam partus tẽpore iuxta promissum domini, de nouo homine nato seu resuscitato vehementem dolorẽ subsequuta est ingens lætitia. [a] Illis itaque nihil hæsitantibus, pacis imprecationem dominus replicat, iterũ dicens: Pax vobis. Nimirum hac replicatione significans pacis, quam ex eo erant accepturi firmam stabilitatem, quæ longè abest à pace huius seculi. [b] Ac deinde adiunxit: Sicut pater meus in mundum me misit ad prædicandum nomen suum, & manifestandum gloriam suam: ita ego vos post paululum mittam, & ex nunc mittendos decerno in mundum vniuersum, ad prædicandum nomẽ & Euangeliũ meum omni creaturæ. [c] Atque hæc dicens, vel facto sensibili ostenderet exterius, quod interius inuisibili operatione agebat, ducto ab imis præcordiis anhelitu flatũ emisit in eos, & dixit eis: [d] Vt eorum quæ vobis sunt committenda idonei ministri esse valeatis, spiritum sanctum ego vobis infundo. [e] simulque vobis eam tradoligandi atq; soluendi in Ecclesia mea potestatem, vt quorum vos hîc in terris peccata remiseritis, legitimè vestra vtentes potestate, illis verè apud me & patrem sint remissa: [f] quorum verò peccata hîc in terris vos retinueritis, quos à peccatis suis legitimè vtẽtes vestra potestatè non duxeritis absoluendos, illis verè apud me & patrem sint retẽtá, & nõ dimissa. Sic apud me ac patrem erunt rata in cælis, quæ per vos meos vicarios, atque item per eos qui vestri loco in Ecclesia subrogandi erunt vsque ad seculi cõsummationem agentur in terris. [g] In hac autem manifestatione iucundissima, Thomas vnus ex numero duodecim Apostolorum, quos ante passionem suam dominus elegerat, qui cognominabatur Didymus, aberat Apostolorum collegio: tunc cùm venisset dominus, & discipulis manifestasset. [h] Cui proinde reuertenti, maximo gaudio gestientes, dixerunt condiscipuli cæteri, qui dominum viderant: [i] Nescis Thoma, quantum damni tibi ista attulit abscentia. Nos enim quotquot hîc adfuimus, te absente dominũ nostrum vidimus in resuscitato corpore viuẽtẽ: manus eius & pedes

a Dixit ergo eis iterum: Pax vobis:
b Sicut misit me pater, et ego mitto vos
c Hæc cùm dixisset, insufflauit, et dicit eis:
d Accipite spiritum sanctum.
e Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis:
f et quorum retinueritis, retenta sunt.
g Thomas autẽ vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cũ eis, quando venit Iesus.
h Dixerunt ergo ei alij discipuli.
i Vidimus dominum.

pedes hiſce oculis contemplati ſumus, inſuper & loquentem auribus noſtris audiuimus. [a] Ille de tanto ſuæ abſentiæ damno nimium dolẽs, quaſi impatientia quadã amoris vulneratus, dixit ad eos: [b] Tametſi vos mihi teſtemini, dominum ſurrexiſſe & vobis eſſe viſum: ego tamen plena fide ſuper hac re non quieſcam, donec ſicut vos iam illum vidiſſe dicitis, & ego eum videro, donec in manibus eius videro fixuras figuráſque clauorum, quibus perfoſſæ illæ fuerunt & cruci affixæ: [c] inſuper & digito fuero perſcrutatus loca vulnerum, & foſsionis clauorum: [d] ac præterea in locum vulneris lateralis, quod audiui mortuo ipſi in cruce lancea inflictum, manum meam immiſero. Tantũ enim hoc mihi videtur reſurrectionis myſterium, vt non niſi certiſsimis teſtimoniis comprobatũ credi debeat: neq; dubito de magiſtri bonitate, ſi verè reſurrexerit, & verè vobis viſus, quin & mihi ad plenam fidẽ faciendã, libenter iſta quæ expecto monſtrabit. [e] Euolutis itaque diebus octo, à die reſurrectionis & manifeſtationis huius prioris, die octauo, iterum erant diſcipuli in vnum locum congregati, & erat etiam Thomas cũ eis, poſt ſemel expertum abſentiæ damnum indiuidua ſocietate ſanctorum collegio adhærens, ne fortè in ſimile damnum ſecundo incideret. [f] Benignus autem dominus Ieſus nolens vltra differre deſiderium diſcipuli, & ſuſpenſum eius animum diutius nolens detinere, venit ad eos, ianuis in clauſtris ſuis ac ſeris, ita vt erant, remanentibus: ſtanſque in medio eorum, pacis ſuæ precationem diſcipulis in commune omnibus obtulit, dicens: [g] Sit vobis pax de cælo vera, ſempérque in vobis permaneat. [h] Deinde peculiariter ſermonem conuertens ad Thomam, cuius infidelitatem ſanare venerat, dixit ei: [i] Veni Thoma, & ſatisfaciam tuo deſiderio tuámque infidelitatem curabo. Accede ad me, & digitum tuum huc infer in vulnera manuum, vt tangas ea, & manus meas etiam diligenter oculis cõtemplare, inſuper & manum tuã huc admoue, & mitte eam in locum vulneris lateralis, vt certiſsimis his teſtimoniis tibi comprobata reſurrectionis meæ veritate, omnem

a Ille autem dixit eis:
b Niſi videro in manibus eius fixuram clauorum,
c & mittam digitum meum in locum clauorũ,
d & mittã manum meam in latus eius, non credam.
e Et poſt dies octo iterũ erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis.
f Venit Ieſus ianuis clauſis, & ſtetit in medio, & dixit eis:
g Pax vobis.
h Deinde dicit Thomæ:
i Infer digitum tuũ huc & vide manus meas, et affer manũ tuã, & mitte in latus meũ: & noli eſſe incredulus, ſed fidelis.

omnem repellas à te infidelitatis dubitationem,& ve rè credas me surrexisse à mortuis. [a] Quæ postquam ita fecisset Thomas, omni dubitationis scrupulo remoto, plena fide in eum credidit: id quod & voce protestatus est, ex magno affectu omnibus audientibus condiscipulis, proclamans, ac dicens: [b] Nunc certò cognoui, quòd verè à mortuis resurrexeris, quodque tu ipse verè sis dominus meus & Deus meus, verus in resuscitato corpore homo,& verus filius Dei. [c] Quā Thomæ confessionem approbans dominus, ita respondit: Tu quidem Thoma ideo in me credis, quia corporali me aspectu vidisti, ipsisque tuis oculis ac manibus videndo pariter & palpando veritatem meæ resurrectionis comprobasti: alioqui (quantum verbis indicasti) non crediturus. [d] Et tu quidem beatus, cui hoc datum est videre & credere. Veruntamen non minus, imò hac ex patre magis beatos dico, qui me corporaliter non viso, in me tamen crediderūt vel credēt: quomodo olim sancti Patriarchæ & Prophetæ in me vt nasciturum mūdi saluatorem credebant, ex promissione Dei, & quomodo in futuris generationibus electi in me credent, ex solo auditu & prædicatione eorum quæ per me in mundo ad salutem hominum sunt facta. [e] Nemo verò existimet, pauca hęc quæ à nobis fideliter sunt descripta, omnia esse quæ Christus dominus egit in mundo. Nam & alia signa plurima, diuinæ virtutis apertissima testimonia, ipse edidit tam ante passionem, q̄ post resurrectionē: alia quoque plurima cælestis doctrinæ protulit eloquia, & exempla virtutū præclarissima in semetipso ostendit, coram discipulis suis, qui horū omniū testes sunt, vt fuerunt spectatores: [f] quæ non sunt descripta in hoc libro, eo quòd præ multitudine & magnitudine vix scribi omnia possint. [g] Veruntamen paucula ista quæ iam optima fide narrauimus, ad hoc sic à nobis sunt descripta, vt quisquis ea legerit, in fidem inducatur domini nostri Iesu Christi: credens eum esse verè filium Dei, pro salute mundi à patre missum in mundum. (Ad hanc enim fidem faciendam, pauca hæc quæ liber iste continet abunde videntur

a Respōdit Thomas, & dixit ei:
b Dominus meus et Deus meus.
c Dicit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti.
d Beati, qui non viderunt, et crediderunt.
e Multa quidē et alia signa fecit Iesus, in conspectu discipulorum suorum,
f quæ non sunt scripta in libro hoc.
g Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quia Iesus est Christus filius Dei.

a Et vt credentes vitã habeatis in nomine eius.

sufficere,animo non obdurato malitia.) [a] Sic autem in Iesum credens,per nomen eius,atque per ipsum vt mediatorem,præmium suæ fidei accipiat vitam æternam,quam proculdubio omnes consequentur, qui in finem vsque in fide eius permanserint.

POstea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis. c Manifestauit autem sic, d Erant simul Simon Petrus, e & Thomas, qui dicitur Didymus, f & Nathanaël qui erat à Cana Galilaa, g & filij Zebedai, & alij ex discipulis eius duo. h Dicit eis Simon Petrus. Vado piscari. i Dicũt ei: Venimus et nos tecũ. k Et exierũt et ascenderunt in nauim. l & illa nocte nihil prẽdiderunt. m Mane autem facto, stetit Iesus in littore: nõ tamen cognouerunt discipuli quia Iesus est.

ELVCIDATIO CAP. XXI.

POST aliquot autem dies,iterum dominus Iesus discipulis se manifestare dignatus est, iuxta lacũ siue mare quod à vicina ciuitate Tyberiade, (in honorẽ Tyberij Cæsaris sic nominata)appellatur mare Tyberiadis. [c] Modus autẽ manifestationis erat huiusmodi. [d] Erãt simul,& animo vniti & cõgegati corpore, septem ex discipulis Christi, Simon Petrus Apostolorum caput, [e] & Thomas ille cognomento Didymus cuius suprà meminimus, qui semel expertus damnum absentiæ, postmodum tenacius sanctorum cõgregationi didicit adhærere, [f] & Nathanaël qui ex loco quodam Galilææ dicto Cana,vbi aquam dominus cõuerterat in vinũ,erat oriundus,homo doctus in lege, cuius innocentiæ iam antè dominus perhibuerat testimonium: [g] insuper duo filij Zebedæi, Iacobus maior & Ioannes frater eius, & præter hos alij duo ex discipulis Christi. [h] His igitur congregatis, dixit ad condiscipulos Simon Petrus. Vadam ego ad lacum hic propinquum & antiquũ piscationis exercebo officium, vt nostrũ omnium penuriæ subuenire, & necessitati possim succurrere. [i] Illi honestum & necessarium satis esse cõsiderantes Petri propositum, nec tamen solum ad opus illud sufficere, statim ei consentiunt, & comitari se eum velle affirmant. [k] Exierunt itaq; de domo in qua erant cõgregati,ad lacũ vicinum:& conscensa naui cœperunt retia extendere,atque in piscationis negotio laborare. [l] Verùm per totam noctem frustrà laborantes,nihil operæpretium aut labore dignum potuerunt comprehendere. *m* Cùm autem sic vnanimiter & diligenter per totam noctem laborassent, pius Iesus qui opportunè semper suis adesse

con

consueuit, illucescente die apparuit stans ad littus, ex opposito loci vbi piscabantur. Sic autem apparuit in habitu ignoto, vt nõ cognosceretur à discipulis quis esset, donec tandem voce & signo seipsum clarius manifestaret. [a] Stans itaque in littore, discipulos laborantes alloquitur, dicẽs: Pueri, habetis ne aliquid obsonij aut cibi adiectitij, quod cũ pane edatur? [b] Responderũt discipuli, nihil se habere, neque quicquam adhuc comprehendisse post longum totius noctis laborem. Rursum ad illos dominus: [c] Rete vestrum conuertite, atque ad partem dexteram nauis ipsum iacite, illic inuenietis pisciũ copiam: facite quod suadeo, & vos non pœnitebit consilij. [d] Statim illi, qua erant simplicitate & modestia, hominis ignoti ac quiescentes consilio, rete attrahentes iecerũt ipsum in dexteram partem nauis, & statim obedientiæ suæ fructum senserunt: tanta piscium multitudine in rete illud intrante, vt vix & non nisi magna difficultate rete ipsum attrahere possent præ multitudine & magnitudine piscium. [e] In hoc autem miraculo, statim agnosci cœpit dominus. Discipulus enim ille quem peculiari dilectione prosequi solebat dominus, virgineæ mentis puritate perspicatior, factum ipsum & facti modum attentius cõsiderans, intellexit, dominum Iesum esse qui apparebat: idque sicut intellexit, ita mox Petro tanquam capiti indicauit. [f] Quod vbi ille audisset & credidisset, solito feruore accensus, expectare non voluit: donec ad Christum nauigio veniret, sed tunica sua piscatoria celeriter indutus (ad expeditius enim laborandum vestimenta exuerat, & indecens videbatur, vt sic nudus ad dominum transiret) de naui confidenter exiliit in mare, vt citius ad ipsum pertingeret. [g] Cæteri verò discipuli in naui remanentes, ipsamque ad littus dirigentes, ita ad dominum peruenerunt, secũ attrahentes rete in quo pisces iam conclusi erant. [h] Facilè autem fuit illis, cito Petrum ad littus subsequi: quoniam nõ multa erat loci vbi piscabantur à littore distantia, videlicet ducentorum circiter cubitorum. [i] Postquam verò applicuissent littori, & de naui quam ingredientes ascenderant,

a Dicit ergo eis Iesus: Pueri, nunquid pulmentarium habetis?
b Responderũt ei: Nõ. Dixit eis:
c Mittite in dexterã nauigij rete, & inuenietis.
d Miserũt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.
e Dicit ergo discipulus ille quẽ diligebat Iesus, Petro: Dominus est.
f Simon Petrus cũ audisset, quia dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.
g Alij autẽ discipuli nauigio venerunt,
h (non enim lõge erãt à terra, sed quasi cubitis ducẽtis) trahẽtes rete piscium
i Vt ergo descẽderũt in terrã, viderũt prunas positas, & piscẽ superpositũ, & panem.

derant, exeundo descendissent in terram, viderunt carbonarium ignem illic accensum, & super ardētes carbones piscem vt assaretur superpositum, ac panem iuxta appositum. Hæc enim dominus ita per miraculum sine humana opera illic disposuerat, vt esset tanto familiarior ostensio, cùm se velut patremfamiliâs pro domesticorum victu solicitum demonstraret.

a Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prēdidistis nūc.

[a] Dixit autem ad illos iam nauim egressos dominus: Adferte huc aliquos ex piscibus quos nunc comprehendistis, vt ex labore vestro primi vos fructū capiatis, quemadmodum laborantem agricolam oportet primum de fructibus edere.

b Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus,

c centum quinquaginta trib'.

[b] Statimque obediens Simon Petrus, tanquam caput negotij, conscensa naui traxit rete ad terram, quod plenum erat magnis piscibus: [c] numero centum quinquaginta tribus, in quo numero mystico, designatur Ecclesiæ sanctæ perfectio. Vsque adeo bene illis successit piscatio, præsente domino, in signum conuersionis populorum multorum, quos per suam prædicationem domino cooperante sanctæ Ecclesiæ erant congregaturi, atque ad stabilitatem supernæ gloriæ, quasi in solidam terram, posterius adducturi.

d Et cùm tot essent, non est scissum rete.

[d] Et hoc in piscatione ista speciale erat miraculum, quòd cùm in tanta & magnitudine & multitudine pisces rete contineret, rumpi tamen aut frangi ipsum non potuit: in signum post congregandæ per Apostolorum prædicationē Ecclesiæ: quæ licet plurimos omnis generis & conditionis homines, bonos atque malos, indifferenter suscipiat, ipsa tamen integra semper & illæsa permanet, vt nec portæ inferi aduersus eam præualeant.

e Dicit eis Iesus: Venite, prandete.

[e] Tractis itaque ad terram piscibus, post laborem discipulos dominus benignè inuitat ad refectionem, dicens eis: Venite, & comedite, vt exhaustum labore corpus, per cibum reparetur viribus.

f Et nemo audebat discumbentium interrogare eum: Tu quis es?

g Scientes quia dominus est.

[f] Discipuli autē à magistro inuitati, sine mora discumbūt: nemo tamē ex eis ausus est illū interrogare, quis ipse esset, aut vnde veniret, propter nimiam quam erga ipsum gerebant cordis honesti reuerentiam. [g] Postea enim quàm tantum conspexerunt ab eo fieri miraculum, Ioannes quoque Petro dixisset quia dominus est, &

Petrus

Petrus in mare se eius causa misisset, nemini illi præsentium dubium erat, quin verè dominus Iesus esset qui apparebat.[a] Dominus autem discipulis suis familiariter se adiungens, ita vt solet cùm adhuc apud eos, visibiliter versaretur, accepit panem in sacratissimas manus suas, & distribuit discumbentibus discipulis: similiter & piscem assum diuisit, atq; distribuit. [b] Hac iam tertia vice, atque hoc tertia apparitionis modo, manifestauit, dominus Iesus semetipsum cōmuniter cōgregatis discipulis postquam surrexisset à mortuis, tametsi & alia quædā peculiares vni aut alteri, aut mulieribus aliquibus factę intercesserint apparitiones. [c] Postea verò quàm absolutum esset conuiuium, post debilitata labore corpora cibo refecta, dixit dominus ad Simonem Petrum: [d] Simon fili Iohanna, quid tibi videtur? putas amplius tu me diligis, quam cæteri tui isti cōdiscipuli? Tu quidem zelo vbique videris ardētior, sed nunquid vero amore te plus aliis mihi putas esse coniunctum? [e] Petrus memor pręsumptionis pristinæ cum passione imminente diceret: Et si omnes scandalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor, & quem præsumptio illa exitum habuerit nōdum oblitus, atque hac ex re modestiam in loquēdo edoctus, ita temperauit responsum, vt de se quidem quid cōscientia testificaretur diceret, de aliis autem taceret. [f] Ita enim domino respondit: Vtique domine tu cognitor humanorum cordiū nosti, quod verè te diligam. An autem plus aliis nihil audeo pronunciare qui aliorum nequeo conscientias perscrutari.[g] Respondit ei dominus: Committo tibi plenam ouilis mei curam, vt agnos meos fideles in me credētes, ex potestate & authoritate tibi commissa, verbo & exemplo pascas: constituo te meum in terris vicarium, & generalem tibi trado totius Ecclesiæ curam pastoralem. [h] Quòd cùm dixisset, iterum eum interrogauit, eadem ferè interrogatione qua prius, nisi quod particulā illam vltimam ad quam Petrus respōdere erubuerat, subticuit, dicens: Simon fili Iohannis, [i] putas te mihi vero esse amore coniunctum? [i] Petrus in fiducia bonæ conscientiæ, prōptè secundò respondit,

a Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscē similiter.

b Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis, cum surrexisset à mortuis.

c Cùm ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus:

d Simon Iona, diligis me plus his?

e Dicit ei:

f Etiam domine, tu scis quia amo te.

g Dicit ei: Pasce agnos meos.

h Dicit ei iterum Simon Iona diligis me?

i Ait illi: Etiā domine, tu scis quia amo te.

dit, dicens: Vtique domine, tu scis quod verè te diligam [a] Et dominus iterum ad illum vt prius: Cōmitto tibi, inquit, generalem ouilis mei curam, vt meo loco, pastorem bonū agas in vniuersa Ecclesia mea, & pastoraliter regas fideles meos, [b] Necdum verò contētus dominus adiecit tertiò Petrū interrogare, num se verè diligeret. Videlicet in hoc ostendens, eum qui aliis debeat in cura pastorali præesse, in charitate Dei stabilitū esse debere, nec pastori sufficere, vt qualicūque sit charitate præditus, tanquā vnus aliquis ex vulgo fideliū, sed præcellere & præeminere in eo debere charitatem Dei: & hoc potissimū in eo spectādum esse, vt pastoralem curam non propter quæstum aut ambitionem suscipiat, sed ex amore erga Deū, & desiderio salutis ouiū. Propter hoc scilicet dominus Petrum interrogat, non de genere, non de diuitiis; non de doctrina humana, sed de dilectione: nec semel interrogasse contentus, tertiò eandem replicat interrogationem, vt illam esse maximè necessariam, & ante omnia requiri intelligamus: [c] Petrus verò audiens dominum semel iterum, & iam tertiò illam de amore quæstionem sic replicare, metuēs ne fortè mali quippiam sibi à domino prædiceretur, quomodo paulo ante passionem magna iactanti lapsum suum prædixerat, cœpit animo cōtristari: propter quod ingemiscēs, magno affectu dixit ad illū: [d] Mi domine, tu omnia nosti, etiam occultissima cordis humani: & per hanc tuam omniscientiam, quam nihil potest latere, tu nosti, & me melius nosti, quòd ex syncero affectu te diligam. [e] Tunc respondit illi tertiò dominus, vt bis iam dixerat, curam ei committēs suarum ouium. Videlicet ita tertiò voluit Petro oues committere, non contentus semel commisisse: tum vt affectus indicaretur Christi tam seriò commendantis erga oues commendatas: tū vt intelligeret curam suscipiens pastoralem, quāta debeat super oues custodia vigilare: intelligat quoque aliam esse curam adhibendam incipientibus tenellis agnis, aliam proficientibus, aliā iis qui videntur esse perfecti: quorum primos sub prima, secundos sub secunda, tertios sub tertia commēdatione, distinctim

a Dicit ei: Pasce agnos meos.

b Dicit ei tertiò Simon Iona, amas me?

c Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertiò, amas me? & dixit ei:

d Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te.

e Dicit ei: Pasce oues meas.

ctim licebit accipere. Deniq; vt intelligat pastor Christianus, tribus modis pascendas esse Christi oues, népe verbo, exemplo, & oratione. [a] Quoniam verò qui ouium Christi curam suscipiũt, pro eis etiam animas ponere debent, Petro suam passionem consequenter indicat, dicens. Tu, quidem Petre cùm iunior esses in ætate minori, priusquam tibi Ecclesiæ cura incũberet, teipsum cingebas pro tua voluntate, & quò libebat liberum tibi erat ambulare, neque tibi quisquam vim vllam inferebat. [b] Postquam autem ad ætatem maiorẽ perueneris, postquam in officio pastorali cursum tuum expleueris, tunc apprehensus à persequutoribus fidei & nominis mei, cogeris extendere, atq; etiam voluntarie ex charitate extendes manus tuas. ad vincula suscipienda: [c] & alius vel tyrannus vel tortor te alligabit, quasi maleficum & reum mortis, & ad supplicia ac tandem ad mortẽ te pertrahet, à quibus tu secũdum carnis sensualẽ affectum (qui omnia corporis odit incõmoda) abhorrebis, tametsi secundum spiritũ pro meo amore libenter illa sustinebis. [d] Hoc autẽ quasi parabolico sermone, significare voluit Petro dominus, modum passionis & exitum mortis suę, quam propter gloriam Dei patris & Christi filij eius, pro veritate Euãgelij Dei erat perlaturus ab infidelibus persequutoribus. [e] Quo dicto, vt etiam sensibili signo idem illud significaret, quod iam verbo indicauerat, dixit ad Petrum: [f] Sequere me nunc gressu corporeo qui tibi in signum sit eius sequelæ, qua posterius me sequeris similitudine passionis. [g] Cùm autem sequi Christũ Petrus inciperet, conuersus vidit Ioannem discipulum à Christo peculiariter dilectũ, [h] cui speciali priuilegio cõcessum fuerat in cœna nouissima supra pectus domini Iesu, præ teneritudine amoris caput reclinare, [i] qui in cœna eadem dominum de suo proditore generali sermone loquentem. innuẽte Petro, ausus est interrogare, dicens: Domine, quis est qui te tradet, ex omnibus nobis? Hunc (inquit) Petrus vidit sequẽtem vltro dominum, cùm ab eo non esset nominatim ad sequẽdum vocatus: in quo significata est promptitudo animi, quæ erat in Ioanne æquè atq; in Petro,

a Amen amẽ dico tibi: cùm esses iunior, cingebas te, et ambulabas vbi volebas.

b Cùm autem senueris, extendes manus tuas:

c et alius te cinget, et ducet quò tu non vis.

d Hoc autem dixit, significãs qua morte clarificaturus esset Deum.

e Et cùm hoc dixisset, dicit ei:

f Sequere me.

g Conuersus Petrus, vidit illum discipulũ, quem diligebat Iesus sequentem,

h qui et recubuit in cœna super pectus eius et dixit:

i Domine, quis est qui tradet te?

in Petro ad ſubeundũ pro Chriſto martyrium, tametſi dominus eum noluerit perſequutorum manibus interfici. [a] Hunc ergo Ioannem, qui inter cæteros videbatur præcipuus & peculiariter dilectus, intuitus Petrus dixit ad Ieſum: [b] Domine, iã ego quæ pro tuo amore ſum paſſurus audiui. Verum tuus iſte dilectus diſcipulus Ioannes quo fine conſummabitur, qualem habebit exitum? An nõ & ipſe ſimili fine curſum conſummbabit, aut fortè parcetur eius teneritudini? [c] Dominus nolẽs Petrum de iis quæ ad ſe nihil attinebant curioſius perquirere, ſed iis quæ ſibi dicebãtur intendere, ita Petro reſpõdit, vt certum nihil ex reſponſo, de eo quod interrogauerat poſſet cognoſcere. Dixit itaque ad eum: [d] Quid tua refert Petre, quem hic ſit habiturus exitũ? Si ego eũ velim ita in corpore manere, donec ipſe ego veniam ad auferendum eũm de mũdo in pace, & nolim eum à perſequutoribus interfici, quemadmodum tibi continget, tua quid intereſt? Mihi enim liberum & licitum eſt, pro mea volũtate, alij hunc, alij illum ſtatuere exitum. [e] Tibi ſufficiat quod ad te attinet, quæ tibi imminẽt conſiderare, atq; ad ea animum præparare: tu vt me viriliter ſequaris vide, & ne iterum, vt nuper fidem violes vigilãter obſerua. [f] Ex hoc autem verbo Chriſti nõ bene intellecto fama inter Apoſtolos vulgata eſt, quòd diſcipulus iſte non eſſet moriturus. [g] Verum non hoc dixerat dominus, diſcipulum illum non eſſe moriturum: ſed hoc tantum, ad refutandum Petri curioſam quæſtionem, reſpõderat: Si eum ſic velim manere, donec veniam, quid ad te? Quo ſanè verbo, non illud ſignificatur, quòd diſcipulus ille non eſſet moriturus, primum quidem, quia conditionalis eſt ſermo, non abſolutus: deinde etiam ſi abſque conditione fuiſſet prolatus, ne ſic quidem indicaretur, nunquam moriturum diſcipulum, ſed tantũ ad tempus non moriturum, donec ipſe adueniret Chriſtus, eũmque auferret è mundo. [h] Hic autem diſcipulus de quo iam narratio facta eſt, atque etiam aliàs ſubinde ſub perſona tertia, ipſe idem eſt qui hæc nunc affirmat, [i] quique ſanctum hoc Euangelium iuxta ea quæ vidit ipſe & audiuit, ad gloriam

a Hunc ergo cùm vidiſſet Petrus, dicit Ieſu:
b Domine, hic autem quid?
c Dicit ei Ieſus:
d Si eum volo manere donec veniam, quid ad te?
e Tu me sequere.
f Exiuit ergo ſermo iſte inter fratres, quia diſcipulus ille non moritur.
g Et non dixit ei Ieſus, non moritur: ſed, Si eũ volo manere donec veniã, quid ad te?
h Hic eſt diſcipulus ille, qui teſtimoniũ perhibet de his,
i & ſcripſit hæc:

Chriſti

Christi & salutem omnium in eum credētium, fideliter descripsit.[a] Et hoc meritò credant omnes, quemadmodum & ego certissimè cognoui, verū esse testimoniū eius. Cùm enim quis de illis quæ vidit & audiuit fidele perhibet testimonium, nihil dubiū, quin huic vt vero & firmo scriptori aut narratori fides debeatur. [b] Ne verò quis existimet, hoc modico volumine vniuersa Christi gesta contineri, neque alia superesse, sicq; nostra hac diligentia Christi gloriæ contingat detrahi, illud in fine operis huius apertè protestor, ea quæ hîc à me descripta sunt admodum pauca videri, comparatione ad alia plurima, quæ per eum sunt gesta, aut dicta: [c] quæ tot sunt ac tanta, & tam omni consideratione dignissima, vt sigillatim ea describere, & singula ad comprobationem veritatis aut morum institutionem ab eo dicta & facta, simulque eorum circunstantias exprimere, [d] vix posset humanum ingenium: neque mūdus ipse vniuersus videretur capax omnium librorum qui forent conscribendi de eo, dictisque ac gestis eius, qui in tempore factus homo, cum patre viuit Deus, per omnia sæcula æternus. Amen.

a & scimus: quia verum est testimoniū eius.

b Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus,

c quæ si scribātur per singula,

d nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

FINIT ELVCIDATIO PARAPHRASTICA EVANGELII SECVNDVM IOANNEM.

Deo semper & vbique gloria. Vna, Vni. Vnde, eo omnia.

LVGDVNI,
EXCVDEBAT MATHIAS BON HOMME.

HIERONYMUS IN CATAlogo scriptorum Ecclesiasticorum.

IOANNES Apostolus quem Iesus amauit plurimum, filius Zebedai, frater Iacobi Apostoli, quem Herodes post passionem domini decollauerat, nouissimus omnium scripsit Euangelium, rogatus ab Asiæ episcopis aduersus Cerinthum, aliósque hæreticos, & maximè tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse. Vnde & compulsus est diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam causam huius scripturæ ferunt, quòd cùm legisset Matthæi, Marci, & Lucæ volumina, probauerit quidem textum historiæ, & vera eos dixisse firmauerit, sed vnius tantum anni, in quo & passus est, post carcerem Ioannis, historiam texuisse. Prætermisso itaque anno, cuius acta à tribus exposita fuerant, superioris temporis antequam Ioannes clauderetur in carcerem, gesta narrauit, sicut manifestum esse poterit his qui diligenter quatuor Euangeliorum volumina legerint. Quæ res, etiam diaphoniam, quæ videtur Ioannis esse cum cæteris, tollit. Scripsit autem & vnam Epistolam, cuius exordium est: Quod fuit ab initio, quod audiuimus & vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, quæ ab vniuersis ecclesiasticis & eruditis viris probatur. Reliquæ autem duæ, quarum principium est: Senior electæ dominæ & natis eius: & sequentis, Senior Caio charissimo, quem ego diligo in veritate: Ioannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie alterum sepulchrum apud Ephesum ostenditur, & nonnulli putant duas memorias eiusdem Ioannis Euangelistæ esse: super qua re cùm per ordinem ad Papiam auditorem eius ventum fuerit, differemus. Quartodecimo igitur anno, secundum post Neronem, persequutionem mouente Domitiano in Patmos insulam relegatus, scripsit Apocalypsim: quam interpretantur Iustinus martyr et Hyrenæus Interfecto autem Domitiano, et actis eius ob nimiam crudelitatē à senatu rescissis, sub Pertinace principe redit Ephesum: ibique vsque ad Traianum principem perseuerans, totas Asiæ fundauit, rexitque Ecclesias, et confectus senio, sexagesimooctauo post passionem domini anno mortuus iuxta eandem vrbem sepultus est.

a Et vt creden tes vitā habea tis in nomine eius.

sufficere, animo non obdurato malitia.) [a] Sic autem in Iesum credens, per nomen eius, atque per ipsum vt mediatorem, præmium suæ fidei accipiat vitam æternam, quam proculdubio omnes consequentur, qui in finem vsque in fide eius permanserint.

Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis.

c Manifestauit autem sic.

d Erant simul Simon Petrus,

e & Thomas, qui dicitur Didymus,

f & Nathanaël qui erat à Cana Galilææ,

g & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo.

ELVCIDATIO CAP. XXI.

POST aliquot autem dies, iterum dominus Iesus discipulis se manifestare dignatus est, iuxta lacū siue mare quod à vicina ciuitate Tyberiade, (in honorē Tyberij Cæsaris sic nominata) appellatur mare Tyberiadis. [c] Modus autē manifestationis erat huiusmodi. [d] Erat simul, & animo vniti & cōgegati corpore, septem ex discipulis Christi, Simon Petrus Apostolorum caput, [e] & Thomas ille cognomento Didymus cuius suprà meminimus, qui semel expertus damnum absentiæ, postmodum tenacius sanctorum cōgregationi didicit adhærere, [f] & Nathanaël qui ex loco quodam Galilææ dicto Cana, vbi aquam dominus cōuerterat in vinū, erat oriundus, homo doctus in lege, cuius innocentiæ iam antè dominus perhibuerat testimonium: [g] insuper duo filij Zebedæi, Iacobus maior & Ioannes frater eius, & præter hos alij duo ex discipulis Christi.

h Dicit eis Simon Petrus. Vado piscari.

i Dicūt ei: Venimus et nos tecū.

k Et exierūt et ascenderunt in nauim.

l & illa nocte nihil prędiderunt.

m Mane autem facto, stetit Iesus in littore: nō tamen cognouerunt discipuli quia Iesus est.

[h] His igitur congregatis, dixit ad condiscipulos Simon Petrus. Vadam ego ad lacum hîc propinquum & antiquū piscationis exercebo officium, vt nostrū omnium penuriæ subuenire, & necessitati possim succurrere. [i] Illi honestum & necessarium satis esse cōsiderantes Petri propositum, nec tamen solum ad opus illud sufficere, statim ei consentiunt, & comitari se eum velle affirmant. [k] Exierunt itaq; de domo in qua erant cōgregati, ad lacū vicinum: & conscensa naui cœperunt retia extendere, atque in piscationis negotio laborare. [l] Verùm per totam noctem frustrà laborantes, nihil operæpretium aut labore dignum potuerunt comprehendere. [m] Cùm autem sic vnanimiter & diligenter per totam noctem laborassent, pius Iesus qui opportunè semper suis adesse

con

consueuit, illucescente die apparuit stans ad littus, ex opposito loci vbi piscabantur. Sic autem apparuit in habitu ignoto, vt nō cognosceretur à discipulis quis esset, donec tandem voce & signo seipsum clarius manifestaret. a Stans itaque in littore, discipulos laborantes alloquitur, dicēs: Pueri, habetis ne aliquid obsonij aut cibi adiectitij, quod cū pane edatur? b Responderūt discipuli, nihil se habere, neque quicquam adhuc comprehendisse post longum totius noctis laborem. Rursum ad illos dominus: c Rete vestrum conuertite, atque ad partem dexteram nauis ipsum iacite, illic inuenietis pisciū copiam: facite quod suadeo, & vos non pœnitebit consilij. d Statim illi, qua erant simplicitate & modestia, hominis ignoti acquiescentes consilio, rete attrahentes iecerūt ipsum in dexteram partem nauis, & statim obedientiæ suæ fructum senserunt: tanta piscium multitudine in rete illud intrante, vt vix & non nisi magna difficultate rete ipsum attrahere possent præ multitudine & magnitudine piscium. e In hoc autem miraculo, statim agnosci cœpit dominus. Discipulus enim ille quem peculiari dilectione prosequi solebat dominus, virgineæ mentis puritate perspicatior, factum ipsum & facti modum attentius cōsiderans, intellexit, dominum Iesum esse qui apparebat: idque sicut intellexit, ita mox Petro tanquam capiti indicauit. f Quod vbi ille audisset & credidisset, solito feruore accensus, expectare non voluit: donec ad Christum nauigio veniret, sed tunica sua piscatoria celeriter indutus (ad expeditius enim laborandum vestimenta exuerat, & indecens videbatur, vt sic nudus ad dominum transiret) de naui confidenter exiliit in mare, vt citius ad ipsum pertingeret. g Cæteri verò discipuli in naui remanentes, ipsamque ad littus dirigentes, ita ad dominum peruenerunt, secū attrahentes rete in quo pisces iam conclusi erant. h Facilè autem fuit illis, cito Petrum ad littus subsequi: quoniam nō multa erat loci vbi piscabantur à littore distantia, videlicet ducentorum circiter cubitorum. i Postquam verò applicuissent littori, & de naui quam ingredientes ascenderant,

a Dicit ergo eis Iesus: Pueri, nunquid pulmentarium habetis?
b Responderūt ei: Nō. Dixit eis:
c Mittite in dexterā nauigij rete, & inuenietis.
d Miserūt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.
e Dicit ergo discipulus ille quē diligebat Iesus, Petro: Dominus est.
f Simon Petrus cū audisset, quia dominus est, tunicā succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.
g Alij autē discipuli nauigio venerunt,
h (non enim lōge erāt à terra, sed quasi cubitis ducētis) trahētes rete piscium
i Vt ergo descēderūt in terrā, viderūt prunas positas, & piscē superpositū, & panem.

Petrus in mare se eius causa misisset, nemini illi præsentium dubium erat, quin verè dominus Iesus esset qui apparebat.[a] Dominus autem discipulis suis familiariter se adiungens, ita vt solet cùm adhuc apud eos, visibiliter versaretur, accepit panem in sacratissimas manus suas, & distribuit discumbentibus discipulis: similiter & piscem assum diuisit, atq; distribuit. [b] Hac iam tertia vice, atque hoc tertia apparitionis modo, manifestauit, dominus Iesus semetipsum cōmuniter cōgregatis discipulis postquam surrexisset à mortuis, tametsi & alia quædā peculiares vni aut alteri, aut mulieribus aliquibus factę intercesserint apparitiones. [c] Postea verò quàm absolutum esset conuiuium, post debilitata labore corpora cibo refecta, dixit dominus ad Simonem Petrum: [d] Simon fili Iohanna, quid tibi videtur? putas amplius tu me diligis, quam cæteri tui isti cōdiscipuli? Tu quidem zelo vbique videris ardētior, sed nunquid vero amore te plus aliis mihi putas esse coniunctum? [e] Petrus memor pręsumptionis pristinæ cum passione imminente diceret: Et si omnes scandalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor, & quem præsumptio illa exitum habuerit nōdum oblitus, atque hac ex re modestiam in loquēdo edoctus, ita temperauit responsum, vt de se quidem quid cōscientia testificaretur diceret, de aliis autem taceret. [f] Ita enim domino respondit: Vtique domine tu cognitor humanorum cordiū nosti, quod verè te diligam. An autem plus aliis nihil audeo pronunciare qui aliorum nequeo conscientias perscrutari.[g] Respondit ei dominus: Committo tibi plenam ouilis mei curam, vt agnos meos fideles in me credētes, ex potestate & authoritate tibi commissa, verbo & exemplo pascas: constituo te meum in terris vicarium, & generalem tibi trado totius Ecclesiæ curam pastoralem. [h] Quòd cùm dixisset, iterum eum interrogauit, eadem ferè interrogatione qua prius, nisi quod particulā illam vltimam ad quam Petrus respōdere erubuerat, subticuit, dicens: Simon fili Iohannis, putas te mihi vero esse amore coniunctum? [i] Petrus in fiducia bonæ conscientiæ, propterè secundò respondit,

a Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscē similiter.

b Hoc iam tertiò manifestatus est Iesus discipulis suis, cum surrexisset à mortuis.

c Cùm ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus:

d Simon Iona, diligis me plus his?

e Dicit ei:

f Etiam domine, tu scis quia amo te.

g Dicit ei: Pasce agnos meos.

h Dicit ei iterum Simon Iona diligis me?

i Ait illi: Etiā domine, tu scis quia amo te.

dit, dicens: Vtique domine, tu ſcis quod verè te diligam [a] Et dominus iterum ad illum vt prius: Cõmitto tibi, inquit, generalem ouilis mei curam, vt meo loco, paſtorem bonũ agas in vniuerſa Eccleſia mea, & paſtoraliter regas fideles meos, [b] Necdum verò contẽtus dominus adiecit tertiò Petrũ interrogare, num ſe verè diligeret. Videlicet in hoc oſtendens, eum qui aliis debeat in cura paſtorali præeſſe, in charitate Dei ſtabilitũ eſſe debere, nec paſtori ſufficere, vt qualicũque ſit charitate præditus, tanquã vnus aliquis ex vulgo fideliũ, ſed præcellere & præeminere in eo debere charitatem Dei: & hoc potiſsimũ in eo ſpectãdum eſſe, vt paſtoralem curam non propter quæſtum aut ambitionem ſuſcipiat, ſed ex amore erga Deũ, & deſiderio ſalutis ouiũ. Propter hoc ſcilicet dominus Petrum interrogat, non de genere, non de diuitiis; non de doctrina humana, ſed de dilectione: nec ſemel interrogaſſe contentus, tertiò eandem replicat interrogationem, vt illam eſſe maximè neceſſariam, & ante omnia requiri intelligamus: [c] Petrus verò audiens dominum ſemel iterum, & iam tertiò illam de amore quæſtionem ſic replicare, metuẽs ne fortè mali quippiam ſibi à domino prædiceretur, quomodo paulo ante paſsionem magna iactanti lapſum ſuum prædixerat, cœpit animo cõtriſtari: propter quod ingemiſcẽs, magno affectu dixit ad illũ: [d] Mi domine, tu omnia noſti, etiam occultiſsima cordis humani: & per hanc tuam omniſcientiam, quam nihil poteſt latere, tu noſti, & me melius noſti, quòd ex ſyncero affectu te diligam. [e] Tunc reſpondit illi tertio dominus, vt bis iam dixerat, curam ei committẽs ſuarum ouium. Videlicet ita tertiò voluit Petro oues committere, non contentus ſemel commiſiſſe: tum vt affectus indicaretur Chriſti tam ſerio commendantis erga oues commendatas: tũ vt intelligeret curam ſuſcipiens paſtoralem, quãta debeat ſuper oues cuſtodia vigilare: intelligat quoque aliam eſſe curam adhibendam incipientibus tenellis agnis, aliam proficientibus, aliã iis qui videntur eſſe perfecti: quorum primos ſub prima, ſecundos ſub ſecunda, tertios ſub tertia commẽdatione, diſtinctim

a Dicit ei: Paſce agnos meos.

b Dicit ei tertiò Simon Iona, amas me?

c Contriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertiò, amas me? & dixit ei:

d Domine, tu omnia noſti, tu ſcis quia amo te.

e Dicit ei: Paſce oues meas.

ctim licebit accipere. Deniq; vt intelligat pastor Christianus, tribus modis pascendas esse Christi oues, nēpe verbo, exemplo, & oratione. [a] Quoniam verò qui ouium Christi curam suscipiūt, pro eis etiam animas ponere debent, Petro suam passionem consequenter indicat, dicens. Tu, quidem Petre cùm iunior esses in ætate minori, priusquam tibi Ecclesiæ cura incūberet, teipsum cingebas pro tua voluntate, & quò libebat liberum tibi erat ambulare, neque tibi quisquam vim vllam inferebat. [b] Postquam autem ad ætatem maiorē perueneris, postquam in officio pastorali cursum tuum expleueris, tunc apprehensus à persequutoribus fidei & nominis mei, cogeris extendere, atq; etiam voluntarie ex charitate extendes manus tuas. ad vincula suscipienda: [c] & alius vel tyrannus vel tortor te alligabit, quasi maleficum & reum mortis, & ad supplicia ac tandem ad mortē te pertrahet, à quibus tu secūdum carnis sensualē affectum (qui omnia corporis odit incōmoda) abhorrebis, tametsi secundum spiritū pro meo amore libenter illa sustinebis. [d] Hoc autē quasi parabolico sermone, significare voluit Petro dominus, modum passionis & exitum mortis suę, quam propter gloriam Dei patris & Christi filij eius, pro veritate Euāgelij Dei erat perlaturus ab infidelibus persequutoribus. [e] Quo dicto, vt etiam sensibili signo idem illud significaret, quod iam verbo indicauerat, dixit ad Petrum: [f] Sequere me nunc gressu corporeo qui tibi in signum sit eius sequelæ, qua posterius me sequeris similitudine passionis. [g] Cùm autem sequi Christū Petrus inciperet, conuersus vidit Ioannem discipulum à Christo peculiariter dilectū, [h] cui speciali priuilegio cōcessum fuerat in cœna nouissima supra pectus domini Iesu, præ teneritudine amoris caput reclinare, [i] qui in cœna eadem dominum de suo proditore generali sermone loquentem, innuēte Petro, ausus est interrogare, dicens: Domine, quis est qui te tradet, ex omnibus nobis? Hunc (inquā) Petrus vidit sequētem vltro dominum, cùm ab eo non esset nominatim ad sequēdum vocatus: in quo significata est promptitudo animi, quæ erat in Ioanne æquè atq;

in Petro,

a Amen amē dico tibi: cùm esses iunior, cingebas te, et ambulabas vbi volebas.

b Cùm autem senueris, extendes manus tuas:

c et alius te cinget, et ducet quò tu non vis.

d Hoc autem dixit, significās qua morte clarificaturus esset Deum.

e Et cùm hoc dixisset, dicit ei:

f Sequere me.

g Conuersus Petrus, vidit illum discipulū, quem diligebat Iesus sequentem,

h qui et recubuit in cœna super pectus eius et dixit:

i Domine, quis est qui tradet te?

in Petro ad subeundũ pro Christo martyrium, tametsi dominus eum noluerit persequutorum manibus interfici. [a] Hunc ergo Ioannem, qui inter cæteros videbatur præcipuus & peculiariter dilectus, intuitus Petrus dixit ad Iesum: [b] Domine, iã ego quæ pro tuo amore sum passurus audiui. Verum tuus iste dilectus discipulus Ioannes quo fine consummabitur, qualem habebit exitum? An nõ & ipse simili fine cursum consummabit, aut fortè parcetur eius teneritudini? [c] Dominus nolẽs Petrum de iis quæ ad se nihil attinebant curiosius perquirere, sed iis quæ sibi dicebãtur intendere, ita Petro respõdit, vt certum nihil ex responso, de eo quod interrogauerat posset cognoscere. Dixit itaque ad eum: [d] Quid tua refert Petre, quem hic sit habiturus exitũ? Si ego eũ velim ita in corpore manere, donec ipse ego veniam ad auferendum eum de mũdo in pace, & nolim eum à persequutoribus interfici, quemadmodum tibi continget, tua quid interest? Mihi enim liberum & licitum est, pro mea volũtate, alij hunc, alij illum statuere exitum. [e] Tibi sufficiat quod ad te attinet, quæ tibi imminẽt considerare, atq; ad ea animum præparare: tu vt me viriliter sequaris vide, & ne iterum, vt nuper fidem violes vigilãter obserua. [f] Ex hoc autem verbo Christi nõ bene intellecto fama inter Apostolos vulgata est, quòd discipulus iste non esset moriturus. [g] Verum non hoc dixerat dominus, discipulum illum non esse moriturum: sed hoc tantum, ad refutandum Petri curiosam quæstionem, respõderat: Si eum sic velim manere, donec veniam, quid ad te? Quo sanè verbo, non illud significatur, quòd discipulus ille non esset moriturus, primum quidem, quia conditionalis est sermo, non absolutus: deinde etiam si absque conditione fuisset prolatus, ne sic quidem indicaretur, nunquam moriturum discipulum, sed tantũ ad tempus non moriturum, donec ipse adueniret Christus, eũmque auferret è mundo. [h] Hic autem discipulus de quo iam narratio facta est, atque etiam aliàs subinde sub persona tertia, ipse idem est qui hæc nunc affirmat, [i] quique sanctum hoc Euangelium iuxta ea quæ vidit ipse & audiuit, ad gloriam Christi

a Hunc ergo cùm vidisset Petrus, dicit Iesu:
b Domine, hic autem quid?
c Dicit ei Iesus:
d Si eum volo manere donec veniam, quid ad te?
e Tu me sequere.
f Exiuit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur.
g Et non dixit ei Iesus, non moritur: sed, Si eũ volo manere donec veniã, quid ad te?
h Hic est discipulus ille, qui testimoniũ perhibet de his,
i & scripsit hæc.

Christi & salutem omnium in eum credétium, fideliter descripsit.[a] Et hoc meritò credant omnes, quemadmodum & ego certissimè cognoui, verũ esse testimoniũ eius. Cùm enim quis de illis quæ vidit & audiuit fidele perhibet testimonium, nihil dubiũ, quin huic vt vero & firmo scriptori aut narratori fides debeatur. [b] Ne verò quis existimet, hoc modico volumine vniuersa Christi gesta contineri, neque alia superesse, sicq; nostra hac diligentia Christi gloriæ contingat detrahi, illud in fine operis huius apertè protestor, ea quæ hîc à me descripta sunt admodum pauca videri, comparatione ad alia plurima, quæ per eum sunt gesta, aut dicta: [c] quæ tot sunt ac tanta, & tam omni consideratione dignissima, vt sigillatim ea describere, & singula ad comprobationem veritatis aut morum institutionem ab eo dicta & facta, simulque eorum circunstantias exprimere, [d] vix posset humanum ingenium: neque mũdus ipse vniuersus videretur capax omnium librorum qui forent conscribendi de eo, dictisque ac gestis eius, qui in tempore factus homo, cum patre viuit Deus, per omnia sæcula æternus. Amen.

a & scimus: quia verum est testimoniũ eius.

b Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus,

c quæ si scribãtur per singula,

d nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

FINIT ELVCIDATIO PARAPHRASTICA EVANGELII SECVNDVM IOANNEM.

Deo semper & vbique gloria. Vna, Vni. Vnde, eo omnia.

LVGDVNI,
EXCVDEBAT MATHIAS BON HOMME.

HIERONYMUS IN CATAlogo scriptorum Ecclesiasticorum.

IOANNES Apostolus, quem Iesus amauit plurimum, filius Zebedæi, frater Iacobi Apostoli, quem Herodes post passionem domini decollauerat, nouissimus omnium scripsit Euangelium, rogatus ab Asiæ episcopis aduersus Cerinthum, aliósque hæreticos, & maximè tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse. Vnde & compulsus est diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam causam huius scripturæ ferunt, quòd cùm legisset Matthæi, Marci, & Lucæ volumina, probauerit quidem textum historiæ, & vera eos dixisse firmauerit, sed vnius tantum anni, in quo & passus est, post carcerem Ioannis, historiam texuisse. Prætermisso itaque anno, cuius acta à tribus exposita fuerant, superioris temporis antequam Ioannes clauderetur in carcerem, gesta narrauit, sicut manifestum esse poterit his qui diligenter quatuor Euangeliorum volumina legerint. Quæ res, etiam diaphoniam, quæ videtur Ioannis esse cum cæteris, tollit. Scripsit autem & vnam Epistolam, cuius exordium est: Quod fuit ab initio, quod audiuimus & vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, quæ ab vniuersis ecclesiasticis & eruditis viris probatur. Reliquæ autem duæ, quarum principium est: Senior electæ dominæ & natis eius: & sequentis, Senior Caio charissimo, quem ego diligo in veritate: Ioannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie alterum sepulchrum apud Ephesum ostenditur, & nonnulli putant duas memorias eiusdem Ioannis Euangelistæ esse: super qua re cùm per ordinem ad Papiam auditorem eius ventum fuerit, differemus. Quartodecimo igitur anno, secundum post Neronem, persequutionem mouente Domitiano in Patmos insulam relegatus, scripsit Apocalypsim: quam interpretantur Iustinus martyr et Hyrenæus. Interfecto autem Domitiano, et actis eius ob nimiam crudelitatē à senatu rescissis, sub Pertinace principe redit Ephesum: ibique vsque ad Traianum principem perseuerans, totas Asiæ fundauit, rexitque Ecclesias, et confectus senio, sexagesimooctauo post passionem domini anno mortuus iuxta eandem vrbem sepultus est.

1767